

ॐ तत्सत् ।

आर्यधर्मप्रकाश.

ARYA-DHARMA-PRAKASHA

पुस्तक २८ मु सवत् १९५६

श्लोक २०६-

ब्रह्मार्थोद्भूते ज्ञान तत्पर सयत्तेन्द्रिय ।
ज्ञान लब्ध्वा परा शांतिमचिरेणाविगच्छति ॥

गीता ४-२

अध्यायी प्रगट ३ व १

वेदधर्मसभानी कार्यभारमंडली

तत्परम्

[रा रा विश्वनाथ वि प्रभुराम बी ए,]

२० बुद्धेश्वर अमृतवादी

मुद्रा

३१ सीटींग २५

सवत् १९५६ अत १६ ० ईसव

वर्ष १ नो दोढ रुपियो

नीति धर्म तथा व्याख्यानसम्वर्धनी योग्य आपनार

उत्तम औपधनी पेठे परिणामे गुण करनार

વર્ણાનુક્રમણિકા

નિવેધ

૫૮

અદ્વૈતામત	૫ ૫૦, ૧૩૪, ૧૮૭-૨૨૨
અધ્યાત્મનાન	૨૦૧, ૨૨૮
અમુજને ગતિજ્ઞાન સહિત સિખામણ (કવિતા)	૪૯
આર્યમમમરા	૩, ૪ ૫
આર્યમમમરાની પ્રગણા (કવિતા)	૨
આપનધુઓ ! જનમૃત થાઓ	૮, ૩૧
આપાવતના ઝલાક બાગમા દુઃખજના મેધાસિમા કરુ શુ ?	૨૧, ૨૨
આધુવે વિદ્યાલય	૯૩, ૧૧૧
આધુન વિદ્યાલયને મળેની બે	૯૬, ૧૬૮
કરુણામૃતની વૃદ્ધિ (કવિતા)	૨૪૧
આધિક્ય	૬૮, ૮૫
મય જુગુપ્સા (કવિતા)	૧૪૫
મલીના પડિનેએ ડા. વે કને આપેલુ માનવન	૧ ૪૪
મળની કૂરતા (કવિતા)	૨૧૭
અડધેશિ નાટ	૧૭
જગતના પાંચોની વૃત્તના	૧૭૦, ૧૯૮, ૨૬૦, ૨૬૬
જગમા જગડાયેતા જીવને ગોધ (કવિતા)	૧૬૩
જીવને જગવાનો બોધ (કવિતા)	૬૩
જિવાન બહા ર મળીમાધ જગમાઈની શિક્ષણ સબધી મૂચનાઓ ૨૬, ૫૩ ૭૮, ૯૮ ૧૨૨	૨૫૭
જિહ્વા બગાયેતુ ભારતધમ મહા મહા	૨૫૨, ૨૬૯
જિવ્ય સ્વમ	૨૭૮
જિંદગી સહિત મહામારીની શાંતિ માટે પ્રયુ પ્રાચના (સમૃદ્ધ મ ય)	૫૭
જાગ ટાગવા શ્રીમતોને પ્રાચના (કવિતા)	૬૭
જાગની આપત્તિમા ક્રિય પ્રાચના (કવિતા)	૧ ૭
જપતિ પ્રેમ	૨૬૧
નરનારીને બોધ (કવિતા)	૨૮૩
જગતનીની પ્રીતિ વિશે (કવિતા)	૧૬૬
પરમેશ્વરની પ્રાર્થના (કવિતા)	૨૦૬
પર-યને પ્રયુઓ (કવિતા)	૧૮૪
પરોપકાર વિશે (કવિતા)	૨૫૮ ૨૮૪
પ્રતોષ મુધાકર	૪૪, ૩૧૫.
પ્રમાણ વિચાર	

વિષય.

પૃષ્ઠ.

પુસ્તકોની પહેાંચ	૧૬૭, ૧૬૨, ૨૧૬, ૨૬૪
અક્ષ જ્ઞાસા	૧૫૬, ૧૭૭
ભક્તમાળા બાવની અને અપરાધ હામા સ્તોત્ર (કવિતા)	૧, ૨૫, ૫૯, ૭૩, ૧૦૪, ૧૨૧,				
...	૧૫૫, ૧૬૭, ૨૨૭, ૨૬૭
મન સૃષ્ટિ	૧૪૬
મનોમુગ્ધને ચેતવણી (કવિતા)	૧૬૯
મરઝીની જણાતી શાંતિ	૧૩૭
મરઝીની શાંતિ માટે પ્રભુ પ્રાર્થના (કવિતા)	૮૪, ૧૧૦
માણુસની માનસિક ક્ષરજો	૨૭૩
માળાપની સેવા કરવી	૧૩, ૪૨, ૬૦, ૯૨, ૧૦૫
માહાત્મા ચાણાક્ય	૨૩, ૬૪
મેધ માટે પ્રભુપ્રાર્થના (સંસ્કૃત કાવ્ય)	૨૩૬, ૨૪૨
રોગગ્રસ્ત ભગિનીને દીલાસો કવિતા	૧૮૦, ૧૬૧
વિવાહનો કયો સમય ? અથવા બાલવિવાહ	૩૮
વિશ્વાવલોકન	૧૫૧, ૧૭૪, ૨૦૬, ૨૨૨, ૨૪૯, ૨૭૮	
વેદધર્મ સમાને મળેલી ભેટ	૪૮, ૬૫, ૧૬૮, ૧૬૧
શિવજી સંરક્ષણ	૧૬૧, ૨૧૦, ૨૩૧
સ્વામ કુડનો જીર્ણોદ્ધાર	૧૬૭
સત્સંગ	૧૫૯, ૧૮૧
સદુપદેશ પચશતી	૨૦૫, ૨૨૨, ૨૪૮, ૨૭૭
સ્ત્રીઓના હાસ અને તેમનાં અકાળ મૃત્યુ	૧૬૪
સંસારના ઢોંગ અને અભિમાન છોડવા શિખામણ (કવિતા)	૧૩૭
સંસાર પ્રપચ છોડી ધર્મર સાથે સગાઈ રાખવા વિશે (કવિતા)	૧૩૬
સ્વર્ગવાસ પરોપકારી શેઠ કાનજી ધર્મસિંહ	૪૬
,, બાઈ મેંધીબાઈ...	૬૫
,, દિવાનખહાદુર મણીમાઈ જશભાઈ	૧૪૦
,, શાસ્ત્રીજી હરિદત્ત કૃષ્ણશંકર	૧૪૩
,, શેઠ જગજીવનદાસ વસનજી મનજી	૧૪૪
,, લાડી ઠાકોર સાહેબ સુરસિંહજી	૨૧૬
,, શ્રીદારકાં પીઠાધીશ્વર જગદ્ગુરુ શ્રી શંકરાચાર્ય શ્રી શંકરાશ્રમ સ્વામી	૨૪૦
,, મહારાણીના બીજા પુત્ર ડચુક ઝોડુ ઝોડીનખરો	૨૬૪
દુદ્યને સત્સમ માટે પ્રાર્થના (કવિતા)	૨૬૩

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २८ अ]

कार्तिक, सप्त १८५६

[अंक १ ले।

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

भक्तमाळ वावनी अने अपराध क्षमा स्तोत्र

सर्वाया

पूजन करी पुरुषोत्तमनु हु अक्षय सुखने पामु,
कमळापतिना चरण कमळमा वारवार शिशनामु,
अनेक भव भटकी भटकी हजी तथा न दास तमारो,

॥ १ ॥

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो
महा भक्त आसक्त वनी तुज परम गतिने पाम्या,
अनेक अनितणी उपाधि अळगी करी विराम्या,
तोपण हु तो मूढ मति छोडु न कुतर्क विचारो,

॥ २ ॥

ए अपराध क्षमाकरीने श्रीकृष्णकृपानिधि तारो
भक्त भीड भजन करवाने आपे धरीं अवतारो,
परम भक्त प्रह्लाद प्रतापी, नृसिंहरूपे जगार्यो,
भक्तोन्नो सद्भाव कुदी में अवर नथी उतार्यो,

॥ ३ ॥

ए अपराध क्षमाकरीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो
धर्म धुरधर धर्मसायनी सस टेक सचवावी,
चीर पुरीने शीयळ साचव्यु द्रौपदीवारे आवी,
एवी कथा विषे नथी केशव में विश्वास वधार्यो,

॥ ४ ॥

ए अपराध क्षमाकरीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो
वामननो अवतार धरी प्रभु बळीरायने बाध्यो,
आपी पद पाताळ तणु निज भक्त अर्थने सा यो,
में तो ममत धरी मायानी साधु अर्थ न सार्यो,

॥ ५ ॥

ए अपराध क्षमाकरीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो

शा० कु० मुनी०

अपूर्ण

આર્યધર્મપ્રકાશની પ્રશંસા.

હરિગીત.

જે દેશના નિઃશેષ દોષો દૂર કરવાને ચહે,
કાંતા વનીને પ્રેમથી હિતકારી વચનો જે કહે;
આ લોકને પરલોકનું હિત થાય છે જેણે કરી,
તે આર્યધર્મપ્રકાશની ચઢતી કરો હેતે હરિ. ॥ ૧ ॥

જે ચિત્તની ચિંતા શમાવા એક ઔપધ મુખ્ય છે,
પ્રખ્યાતિ રૂપી નર્તકીમાં નૃસનું જે સ્થાન છે;
વિદ્વાનના શુભ લેખની જે છે કસોટી પળ સરી,
તે આર્યધર્મપ્રકાશની ચઢતી કરો હેતે હરિ. ॥ ૨ ॥

શુભ ગ્રંથની સમ જે દિસે હરિગીતથી મનહર ઘણું,
ગુણ ગાન કરવા છે નહિ કવિ શક્ત પૂરો જે તણું;
જે વાંચીને પળ વાંચવા સ્તુતિ વધે છે ફરી ફરી,
તે આર્યધર્મપ્રકાશની ચઢતી કરો હેતે હરિ. ॥ ૩ ॥

જે પૈત્ર છે શુભવર્ણથી કોઈ નગર જેવું શોભતું,
જે સાંભળી કવિ લોકનું પળ નિરખવા મન લોભતું;
સન્માર્ગમાં લઈ જાય છે દુર્જન તણું જે દિલ હરી,
તે આર્યધર્મપ્રકાશની ચઢતી કરો હેતે હરિ. ॥ ૪ ॥

શુભવૃત્તથી જે સમ્ય સરખું સર્વદા પરિપૂર્ણ છે,
જે લોકને વશ રાખવા આશ્ચર્યકારક ચૂર્ણ છે;
જે સાંભળી જાતા નથી જન તેમને કદિ વીસરી,
તે આર્યધર્મપ્રકાશની ચઢતી કરો હેતે હરિ. ॥ ૫ ॥

શા. કે. રે.

આર્યધર્મપ્રકાશ

દેશ અને કાળ એ વસ્તુ ઉપર આ વખત હું જે ધ્યાન આપું છું તે મને તે વિચિત્ર પ્રકારનો માલમ પડે છે તે સખધે એક વિદ્વાનના વગનો મને યાદ આવે છે “મનુષ્યના ભાગ્યમા સપત્તિ વિપત્તિના પ્રવાહો અવળા સવળા વહન કરે છે તેમજ મનુષ્ય સમુદયી ભરેલા દેશોના ભાગ્યમા પણ થાય છે” આ સપત્તિ વિપત્તિના અવળા સવળા પ્રવાહો વર્તમાન સમયમા આર્યાવર્તમા દૃશ્યમાન થાયછે વાયકવૃદ્ધને જણાવવાની જરૂર નથી કે ગયા ચાર વર્ષમા શુ વિદ્વાન કે શુ અજ્ઞ, શુ શ્રીમત કે શુ નિર્વન સર્વના મનો ચિન્તામય ખન્યા છે ચાર વર્ષમા જે વખત દુકાળની આવૃત્તિ, મગ્ગી જવા રોગનો ઉપ દ્રવ આ સધળું આ દેશ ઉપર વાદળ ચડેછું છે તેમા ધીરજ રાખી ભારતવર્ષી-યોએ પોતાનો વખત પસાર કર્યો છે અગરજો કે પ્રારખને માનનારી આર્ય પ્રજા તો ઈશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી પોતાના મનમા આશ્વાસન લે છે કે તે દુષ્ક વાદળ યોડાક વખતમા નષ્ટ થશે અને પાછો સામા સમય આવશેજ હું પણ તેમ ઈચ્છું છું અને જગન્નિયત ઇશ્વર પાસે તેજ યાચું છે અને “તે પ્રમાણે થાઓ” એમ આશિર્વચન ઉચ્ચાર છું

આશિર્વચન ઉચ્ચાર્યા પછી મારા વાયક વૃદ્ધને જણાવવા નજ લઉં છું કે આજે મારી જન્મ ગાંઠનો શુભ દિવસ છે સત્યાવીશમું વર્ષ સમાપ્ત કરી આજે અઠાવીશમા વર્ષમા પ્રવેશ કરે છે સર્વ કાર્ત જાણે છે કે માત્ર અસ્તિત્વ આર્યધર્મની ઉત્તતિ માટે છે તે હેતુ ધ્યાનમા રાખી ને માટે માગથી ખનતુ કરવું તે મારી પ્રથમ ફરજ છે ઉત્તતિ માટે તુ શુ આવશ્યક છે અને તે માટે કેવા સાધનો ચોજવા વીગેરે વિષય વાયકવૃદ્ધ સમક્ષ સુકુછું અને સુધીશ વાર્ષિક લક્ષણને અંગે કઈ વસ્તુની આવશ્યકતા છે તે પણ દેશકાળને અનુસરી ખતાવું છે તેથી મે ત્રણ હેતુ રાખ્યા છે ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહાર આ ત્રણ વિષયમા આર્યખલુઓ કુશળ થાય એજ માત્ર કહેવું અને કરવું છે આવી ગહન કર્નવ્યતા ખજવતામારે વિચિત્ર ઉદ્ગારકારક વા પડ્યા છે કાર્ત વખત શોક સાયેકકળાટની લાગણી ખતાવી જોવ કર્યો છે, તો કાર્ત વખત અનમ સ્થિતિ ઉપર તિગસ્કાર ખત્રાવી તે શ્રદ્ધા કરનાર તરફ ધમકી જાહેર કરી છે તેથી, માત્ર સર્વ કહેવું

વાચકવૃંદને સર્વ વખતે અને સર્વ સ્થળે પ્રિય થયું છે કે થાય છે કે થશે તેમ માની અભિમાન પણ કરવો જોઈએ નહિ. વળી વાચક વર્ગમાં ભિન્ન ભિન્ન જનોની ભિન્ન ભિન્ન વૃત્તિ હોય છે તો સાર્વજનિક અભિનંદન પ્રાપ્ત કરે છું એમ માનવું તે પણ માત્ર મિથ્યા આત્મ ગૌરવ છે. તેથીજ સામાન્ય રીતે નિરર્થક આડંબર માટે દોષાહણ ન કરતાં માફ લક્ષ ધર્મ નીતિ અને વ્યવહાર તરફ રાખી, ધર્મજ્ઞાન સાથે આ ભારતવર્ષીયોની ઉન્નતિની અભિવૃદ્ધિ થાય તેટલા માટે માફ કામ શાન્તપણે કર્યા કરે છું. તેટલા માટે, તે સંબંધી યોગ્યતાં મારે શામાટે પાછું પકવું જોઈએ? સત્ય વસ્તુ જાણાવતાં ભયની પણ દરકાર શામાટે હોય? વાચકવૃંદને ઉત્સાહ પ્રાપ્ત થાય કેવા શોક પ્રાપ્ત થાય તે માટે પણ શોધ યોગ્યતા જરૂર નથી. કદાચ કોઈ વખતે આશ્લેષ કરવામાં આવે તો તેનો ઉત્તર એટલો છે કે કાંતો મારામાં અવલોકન તથા કથન પદ્ધતિની ખામી છે અથવા શોક ઉત્પન્ન કરનારા વાચકની અમુક વિષયમાં અજ્ઞિ છે. ભલે ! ગમેતેમ હોય પણ મને જ અવલોકન થયું છે અને થાય છે તે મારી આલતી કથન પદ્ધતિમાં કહેવામાં હું આંચકા ખાઈશ નહિ. અને સત્યવસ્તુ હશે તે અધિકારી સમક્ષ સુકીશ કારણ યોગ્ય અધિકારી યોગ્ય વસ્તુ ગ્રહણ કરશે તેમાં મને કંઈ પણ નથી. ત્યારે ગયા વર્ષમાં ચર્ચેલા વિષય સંબંધી યોગ્યતાં કહીશ કે અદ્વૈતાનુભૂત, પ્રમાણવિચાર ત્રિગેરે વિષયો વાંચી વાંચનારે સ્વમત પાંધ્યુ હશે. વળી નીતિ અને વ્યવહારિક વિષયોનો પણ તેવો સંસ્કાર થઈ અભિપ્રાય બંધાયો હશે. આ વર્ષમાં અધુરા રહેલા વિષયો ઇશ્વરેચ્છાનુસાર પૂર્ણ કરવા માફ છું કારણ કાળની ગતિ કાઈ જાણતું નથી.

અહીં મારી ઉત્પાદક અને પોષક માતા વેદધર્મસભાને અભિવંદન કરવું જોઈએ, કારણ કે મારા તરફનો તેમને કેટલોક ખર્ચ માથે પડે છે તથાપિ મને નિઃસ્વાહ નહિ કરતાં ખત રાખી કર્તવ્યતા બજાવવાની ભલામણ કરે છે. મારે મારા આહ્વાનો પણ આભાર માનવાનો છે કારણ તે ધર્માભિમાની ધર્મરક્ષકો મારા પોષક છે. વળી વેદ ધર્મ સભાના અગ્રણીઓ અને સલાસદારો પણ આભાર માનું છું અને તેમને નિવેદન કરવા રજા લઉં છું કે તેમના આશ્રયથી આલતી વેદધર્મસભાનું યાજ્ઞક પોતાની કર્તવ્યતા બજાવ્યાં કરે છે. વિશેષ મારી માતાએ પણ મારી માફકળ પોતાની કર્તવ્યતામાં પાછી પાની ફરી નથી તે જાણાવતાં હું તેમના ઉત્સાહમાં ભાગ લઉં છું. તથાપિ

આટલું તો વિદિત કંઈ છું કે હજુ આપણા ભારતનાસીઓ વર્મવિષયમાં મનસ્થિતિજ ભોગરે છે તેઓ જેટલા ધર્મવિષયમાં મદ છે તેટલાજ નીતિ અને વ્યવહારીક વિષયમાં પણ મદ છે પરદેશીઓના સમાગમથી તેમના સારાં ગુણોનું અનુકરણ કરવાનું ભૂલી ગયા છે પણ ફક્ત તેમનાં ઉપલા દેખાવનું અનુકરણ કરવાને બોલાયા છે આથી સાદી અને શાન્ત સ્થિતિમાં કરવાના ઉત્તતિના પ્રયત્નો દ્વારે સુકી દાર્શિક અને અશાન્ત સ્થિતિમાં થતા પ્રયત્નો અધો ગતિ ઉપર જાય છે આ સર્વનું પરિણામ આખવાનો વખત આવી લાગે તે પહેલા મારી પ્રથમ પ્રકૃતિ પ્રમાણે હું તો શોચ કરી કહીશ કે માગ ભારત વાસી મધુઓએ હવે તે અનુકરણ છોડી દેવું જોઈએ આટલું કહી એ સર્વનું ભવિષ્ય માટે શ્રેય ઇગ્રહી વિરામ પામુ છું

અદ્વૈતામૃત

(સાધણ ગયા અને પાને ૨૬૮ થી)

આ સ્કૂલ સૂક્ષ્માદિ દેહથી ભિન્ન આત્મસ્વરૂપને જાણી લીધા પછી, તથા સ્ત્રી, પુત્ર, ધન વિગેરે પદાર્થો કેવળ માયામાત્ર છે એમ નિશ્ચય થયા પછી, હવે મારે બીજા શો પ્રયાસ કરવાનો રહ્યો છે, હું અહીં અંકાન્તમાં બેસીને, તે પરમ બ્રહ્મસ્વરૂપનું મનન કર્યા કરું છું મને દીવસનું કે રાત્રીનું પણ ભાન નથી અને સવ અધાર માત્ર દેખાય છે પરંતુ જેટલું અધાર જણાય છે તે પણ માયામાત્ર છે આત્મસ્વરૂપ તો હું તેજોમય સ્વરૂપને જ જોયા કરું છું

અહો પિતાજી ! તમે રામને બોલો છો પરંતુ હું તો પોતાને જ રામનામથી જાળણું છું આમ હોવાથી મને ધન અને પુત્રાદિકમાં કામના નથી મને મોહની વાત પણ જણાઈ નથી કર્મ કરતો નથી તેથી સસારનું બીજ મારામાં નથી આમ હોવાથી આ ભવસાગરનું નામ પણ કયા રહેયું ? હું સૂચને નથી જાણતો, તેમ નથી જાણતો ચક્રને, ત્યારે અગ્નિને તો કયાથીજ દેખું પરાપદેશ પણ મને નથી આટલું છતાં પણ આ મારા અતકરણમાં જે પરમ શ્રેષ્ઠ તેજ અળકી રહ્યું છે તેનું જ હું ધ્યાન કયા કરું છું જ્ઞાનાગ્નિથી મજબલિત થએલું મારું મન, જાણે જેમ તેલ વગરનો દોલો બળે તેમ અળકી રહ્યું છે આમાં મારા ભો કાંઈ કમ હોય તો તે પાતંગીઆ માફક પડીને બળી જાય છે

હવે પિતાજી ! આપને કાંઈક હિંતનું વચન કહું છું તે સાંભળો ભો એ વચનને અનુસરશો તો વિષયના સંગથી છુટીને પરમ પદને પ્લમશે પિતાજી !

અધ્યાત્મમાં થઈ ગએલ શામતા નામનો જપ કરવા કરતાં હું પોતે શામ છું એવું જ્ઞાન સંપાદન કરે. એમ કરશે તો એમાં એવો ચમત્કાર છે કે તેનાથી તમારામાં હુંપદ છે, તથા “આ મારું, આ તારું” એવી જે મમતા છે, તે જતી રહેશે અરે ! અસંખ્ય દુઃખતાપમાં બળતા આ સસારને જોઈને પણ તમને અહંતા મમતા નથી જતી, એજ મને આશ્ચર્ય થાય છે પિતાલ ! તમારું મન કેવું ભૂર્ષ છે કે સુખરૂપ આત્માને મુકીને વિષયોથી મળતાં સુખ મેળવવા સારૂ આંટલાં આંટલાં કબ્બ ભોગવો છો ! અરે ! તમે અખડ પ્રવાહવાળી ગંગાના તીર ઉપર બેઠા છો, અને તૃષા લાગતાં હાથે ખોદલ કુવાને ગોતવા બસો છો ! અરે સત્યરૂપે ચૈતન્યરૂપ અને પરમ આનંદરૂપ આત્મતત્ત્વ તમને પ્રાપ્ત થાય તેમ છે. ત્યારે તમારે વિષયના સુખોની ઈચ્છા પણ શામાટે કરવી જોઈએ ? જો ઘી, કુંદ, સાકર વિગેરે ખાવાં મળતાં હોય તો રાખડી પીવાની કોઈ ઇચ્છા કરે ? જોના સંગથી આ અખિલ વિશ્વનો વ્યવહાર સારો રીતે ચાલે છે એવા પરબ્રહ્મનું ધ્યાન મુકીને તમારું ભૂર્ષ મન તુચ્છ વિષયોમાં કેમ લપટાઈ રહે છે ? શું એ વિષયોના સંગથી આ સસારમાંથી મુક્ત થવાશે ? એનાથી પરમ આનંદ મળશે ? કહો પિતાલના આ ભવસાગરના કલેશનો તમને શો ઉપાય મુઝે છે ? જ વાત મનમાં હોય તે કહી દો. પિતાલ ! જે ઉજવલ તેજથી તમારા મનમાં અનંત પ્રકારની ઇચ્છાઓ થાય છે તથા તેમની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ઉજવલ આંતરીય તેજને છોડી દઈ તમને આ જગતના ક્ષણિક તેજમાં કેમ પ્રીતિ થાય છે બ્રહ્મશર્મા (સ્વગત) અહો ! આ પુત્ર હવે પંડિત મન્ય થયા ખરો. મને પણ ઉપદેશ આપવા માંડ્યો.

મજ્ઞાવાન—પિતાલ ! તમારા મુખ ઉપરથી હું સમજી ગયો કે તમારા મનમાં એમ થાય છે કે બહુ હડાપણુ ડોળુ છું, અને નાને મોઢે મોઢી વાતો કરું છું ; પરંતુ ખરા જ્ઞાનનો પ્રકાશ થતાં એવો વિચાર નહિ થાય. આ બાળક છે, આ મોઠો છે, આ પરમહસ છે, આ પશુ છે એ બધા વિચાર આ દેખાતા સ્થૂલ દહ્મ માટે છે, તેમાં સાક્ષી રૂપે રહેતા આત્મા માટે નથી. આપ શાસ્ત્રમાં પંડિત છો તો આપજ કહો.

બ્રહ્મશર્મા—પુત્ર ! એમ કેમ કહેવાય ? પુરૂષ અને પશુમાં ભેદ નથી એમ કેમ કહેવાય ? પુરૂષ વિવેકવાન (સારાસાર વિચારનાર) છે, પશુ વિવેક રહિત છે.

મજ્ઞાવાન—વિવેક અને અવિવેક એ માત્ર મનના પરિણામ છે તે ચૈતન્યથી લાસે છે પણ તે પોતે કાંઈ ચૈતન્ય નથી ચૈતન્ય આત્મા પોતે તો સર્વમાં સમાન છે એ એકમાં છે અને બીજામાં નથી એમ નજ બને. પ્રાણીઓમાં જે ઉચ્ચ અને નીચ સ્થિતિ જણાય છે તે તો આત્મા નથી એતો કેવળ માયામાંજ છે ; પરંતુ આનંતીથી લોહો ઉચ્ચતા તથા નીચતા આત્મામાંજ એમ માની લેય છે.

બ્રહ્મશર્મા—પુત્ર ! જન્મ મરણ થાય છે એ મત્યસંજ્ઞાણ છે તે માનવાન જોઈએ

મજ્ઞાવાન—પિતાલ ! જન્મ કેવા અને મરણ કેવા ! ! એ કેવળ અજ્ઞાન છે આપે કુવા ઉપર ગટ બારેલા જોયા હશે ! મેં તો કેવળ સાબળ્યા છે આ રેટમા ઘણાક વડાઓ બારેલા હોય છે આ સર્વ ઘટના પોલાણુમા આકાશ છે હવે આકાશ સ્વતઃ બેઠ રહિત છે પરંતુ ઘટના વતુલમા રહેલ તેથી લિપ્ત જણાય છે વસ્તુતઃ લિપ્ત નથી વળી એકાદ વડો તેમાથી છુટીને પડે તો એટલો આકાશ તેમાથી પણ લિપ્ત થયો એમ જણાય પરંતુ એ બેઠ દખવા માત્ર છે સાચો નથી પિતાલ ! આ રીતે મારે પ્રાર્થના કરવાની છે કે આપતું મન કામ ક્રોધ મોહ આદિ મલિન ગુણોથી ભરેલું છે તેની શુદ્ધિ કરો યાદ રાખજો, પિતાલ ! કે વિષયનો મગ રાખીને ઈશ્વરની ઉપાસના નહિ થાય

પિતાલ ! કામક્રોધ વિગેરેના સાક્ષી થનારા તમે તેનાથી લેપાયમાન નથી થતા તમે તો આત્મસ્વરૂપે સૂચના જેવા છો તેમા લીલા, પીળા વિગેરે રંગ દખાય છે, પરંતુ તે રંગથી તેને બાધ નથી થતો કામ, ક્રોધ, શોક, મોહ વિગેરે તો મનના ગુણ છે તેમ જરા, મરણ વિગેરે આ દખાતા ત્થલ શરીરના ગુણ છે શરીરમા માણુ જણાય છે તેને સુધા અને તૃષા લાગે છે એ સર્વ વિકારો તમને નથી થતા તમે શુદ્ધ સત્યરૂપ ચૈતન્ય આત્મા છો

બ્રહ્મશર્મા—જો એમજ હોય તો શોક, મોહ, જરા, મરણ વિગેરેથી મને પીડા કમ થાય છે ?

મજ્ઞાવાન—અહ ! ઝિની સમજ તો સહજ થાય છે પારકો પદાય આપણો માની લઈએ તો દુઃખ ધાયજ ચોર ખીજનો પદાય ચોરોને પોતાનો કરીને રાખે છે માટે તે પીડા પામે છે, તેમ તમે ચૈતન્ય રૂપ છતાં જડ પદાર્થના સગી, શોક, મોહ, જરા, મરણ વિગેરે મારામા છે એમ માનો છો માટે તમને પીડા થાય છે પિતાલ ! હવે આપને સમજાયુ હશે કે એ આત્મ પ્રકાશવાળું સત્યરૂપ ચૈતન્ય તેજ એજ, નાશ રહિત ખરૂં ચમુ અને એવી આખ જેને હોય તેજ આખવાળા કહેવાય, નહિ કે આમડાની આખવાળા હવે મારા ડેકરાએ પુવ જન્મના પાપ કરેલા તેથી તે અડ થયો છે, એવા અજ્ઞાનના વિચારનો ત્યાગ કરો અને તમારા પોતાનાજ અમુને નિમળ કરો મુખ્ય ખરૂં ચમુ તો આત્મા જ છે તે સર્વ દખાતા પદાર્થને દખાડનાર છે તેમા ચિત્તના આધરણથી જે મલિનતા જણાય છે તે મલિનતા કાઢી નાખો

આ રીતે પુત્રે ઉપદેશ કર્યો ત્યારે પિતા વિચાર કરીને પુછે છે

‘ પુત્ર આ તું “આત્મા, આત્મા” કહે છે તે આત્મા કોણ ? આ

શરીરમા રહે, ઈન્દ્રીય વિગેરેના સમહમ તારો આત્મા કયા છે ?

મજાવાન—પિતાજી ! જેનાથી તમે રૂપને જુઓ છો, જેનાથી શબ્દો સાંભળો છો, જેનાથી ગંધ મુઘો છો, જેનાથી સ્પર્શનો અનુભવ કરો છો, જેનાથી રસને ચાખો છો, તેજ આત્મા એમ જાણો. ક્ષુધા તથા તૃષ્ણા, શોક તથા મોહ, જરા તથા મરણ વિગેરે સર્વ આ લોક અથવા અન્ય લોકના વિકારોથી જે રહિત છે તેજ આત્મા છે.

ચિત્તવૃત્તિ ! આ રીતે વારંવાર પુત્રે ઉપદેશ કરતાં ક્રેટલેક સમયે તેના પિતા બ્રહ્મશર્માને આત્મતત્ત્વનું ખરું જ્ઞાન થયું અને, પછી એ વંજરાના સંગમ ઉપર રહેતાં રહેતાં ક્રેટલેક દીવસે પરમપદને પામ્યા. હે સુભગે ! મેં આ અંધનું આખ્યાન તને કહ્યું તેનું ખરાખર ધ્યાનથી મનન કરીને આ તને ચોટી રહેલા વિષયોનો ત્યાગ કર.

દ્વિતીય ક્વલ સમાપ્ત.

આર્ય વંધુઓ ! જાગૃત થાઓ.

(દુર્લભજી વિ ત્રિભુવનદાસ ઝવેરી.)

(સાધણ ગયા અંકને પાને ૨૮૧ થી.)

દરેક વાંચનાર ! પોતાના કુટુંબમાંથી બાળલગ્નનો ખરાબ રીવાજ નાબુદ કરવા મથે તો બે ચાર વર્ષે પણ તેની મુશ્કેલી પાર પડે અને આ આર્યો વર્તે દેશ પાછો ચડતીમાં આવી જાય. નવા હુન્નરો વિગેરે શોધી કાઢવાની શક્તિ અર્વાચીન આર્યોમાં નથી તેનું મુખ્ય કારણ તો બાળલગ્નજ છે કારણ તેથી તેઓનાં મગજ ખવાઈ ગયેલાં હોવાથી અને સંસારનું તત્ત્વ વિશેષ હરાઈ ગયેલું હોવાથી તેઓની તર્ક શક્તિ આગળ દોડાવી શકતા નથી. અરે વિવેકી વાંચનારાઓ !

કાચાં શાને કૂળ તોડો છો ? તેમાં શો છે સ્વાદ ?

સ્વાદ તો મદ માતિ જોડી, જ્યારે માંડે વાદ.

એક આંખાનું કાચું કૂળ ખાઈ જુઓ ને તેજ જાતનું એક પાકું કૂળ ખાઈ જુઓ—પછી વીચારો કે વધારે સ્વાદિષ્ટ તમોને કયું લાગે ! અલખત પરિપક્વ કૂળજ વધારે મીઠું લાગશે. તેમજ ઉમ્મર પણ પરિપક્વ થયા વિના અને વીર્ય પણ પરિપક્વ થયા વિના તેનો ઉપયોગ કરવો તે ભવિષ્યમાં હાની છે. કારણ જ્યારે પરિપક્વવાવસ્થા થાય ત્યાર પહેલાં તો વીર્યનિધિ ક્યારનો ઘટી જાયો થઈ ગયો હોય છે.

નાની ઉમ્મરમા ડોકરા થવાથી બાળક માખાપોમા જોઈએ તેવી હોશિયારી આવતી નથી, તેથી તેઓના તન મનની ખરાબી થઈ જાય છે, અને વખતે ઠાઠ મહારોગ પણ થઈ જાય છે. ડોકો તેની પ્રજા પાછળથી કેવી નીપજે ? 'બાપ તેવા બેટા એ કહેવત અનુભવ બધી પ્રજા નિર્બળ થતી જાય, અને અતે પોતાના વ્યવહારમા થલુ દુ ખ વેઠે છે પરંતુ આજના વખતમા ચોચ વખતસુધી રાહ જોનાર કોઈ મળી શકતુ નથી પોતાના સતાનના સસાર સુખ સાસુ જરા પણ વિચારતુ નહીં અને શાસ્ત્રની વાણીનુ અપમાન કરી તે શુ કહે છે તે લશ્મમા ન રાખી પોતાની મરજી મુજબજ લોકો માફક વળ ગાડી દેતુ એ કેવુ વિપરીત ? કેટલી નીચતા ! કેટલો દોષ !

આપણા લોકો ગાડગીઆ પ્રવાહની પેઠે રૂઢીનુ મુજ પકડી બાળકોનો ભવ બગાડે છે, એ કેવી ગંભીરી વાત છે ? એક સાવારણ વસ્તુ ખરીદવામા જટલી ચોકસી રાખવામા આવે છે તેથીદગ ગણી ઓછી ચોકસી પણ આપણા ધ્યારા બાળકોના જન્મારાના સુખને માટે ન ગંખવી એ કેટલી મુખીઈ ?

આખી દુનિયામા એક વખત સર્વોત્તમતાના શિખરે ચડેલો આ આર્યો વર્ત હાલના આવા નકારા રોવાજેથી કેવી દયામણી દુ ખદાયક સ્થિતિએ પ હોયો છે ! દેગોદ્ધાર માટે દરેક દેશીજનની કરજ છે કે આ દુષ્ટ રીવાજ તરત અટકે તેવા પગલા ભરવા માટે દરેક સુજ્ઞ ગ્રહસ્થોએ કાળજી રાખવી ઘટે છે કારણ વખતમર ચેતવામાજ માલ છે અશ્લિ લાગ્યા પછી કુવો ખો વા બેસતુ પડે એવો ખગળ અનુભવ આ દુષ્ટ રીવાજથી પાછળથી લેવો પડેતો ઠીક નહિ

આ દુસ્તર સસારમા ઝપનાવવાની તૈયારી કરવી તેમા પુખ્ત વિચારની પુરતી આવશ્યકતા છે અનુભવી માર્ગદર્શકો વિના તનો માર્ગ આપણને માલુમ પડી શકતો નથી

એક રાજા પોતાના ગજ્યને માટે પોતાને મદદ કરવા એક પ્રવાન શોધ વામા જટલી કાળજી રાખે છે તેટલી કાળજી પ્રુષ્ઠોએ સ્ત્રીથી પ્રવાન શોધવા માટે ગંખવી જોઈએ કાગલ સ્ત્રી “કાર્યપુ મત્રી” છે એમ આગળ પણ જણાવવામા આવ્યુ છે

ત્રેગથી મળણનો ભય જટલો નાની વયમા હોય છે તેટલો મોટી વયમા હોતો નથી કારણ નાનપણમા બાળકોને ચોરી, માતા, અછપકા વીગેજે કેટલીક વ્યાધિઓની દેહશીત વધારે છે અને તેથી મરણનુ પ્રમાણ પણ વધારે આવે છે,

કદાચ સૈયક વીગેરેના કારણેથી વર છલો અથવા આંધળો થાય તો ખીયારી ખાળાનો જન્મ વ્યર્થ જાય છે ને તેથી નહારા કર્મોનો ઉદય થાય છે. સ્વભાવ અને પ્રકૃતિનું પરિપક્વપણું પણ યોગ્ય ઉન્નર થયા પછીજ થાય છે તો જો નાનપણમાં સગાઈ કરી દીધી હોય અગર પરણાવી દીધાં હોય અને પાછળથી વર જુગારી, ચોટો, વ્યસની, કોધી વીગેરે થાય તોપણ તે જાણ્યા છતાં તેજ વર સાથે કન્યાને પરણાવો દેવી જોઈએ છીએ. આવાં કારણો હોય તોપણ વાણીઆ બ્રાહ્મણોને લગ્ન કરવાં પડે છે. માટે જો ખાળવયથીજ સગપણ કરવાનો રીવાજ બંધ પાડવામાં આવે તો લગ્ન તોડવાજ શા વાસ્તે પડે? નાનપણમાં પરણાવ્યાથો પ્રેમ શબ્દનો કુદરતી, અનુપમ અને કળવાયલો લ્હાવો, સ્ત્રીપુરુષથી લેવાતોજ નથી. અને તેથી સ્ત્રીપુરુષ સનેહ અને ધર્મથી કેવળ અબ્રાણજ રહે છે.

વળી નાનપણમાં લગ્ન થઈ ગયું હોય અને વર મરી જાય ત્યારે પુનર્વિવાહના સુધારકોને જાહુ બોલવાનું અને કહેવાનું મળે છે. હિંદુનું આટલું હૃતભાગ્ય કે મુળ ખાખત સુધારવાને બદલે નવી ખાખત દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન ચાલે છે. અગર જો કે ખાળલગ્નથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ ખાળલગ્ન કાઢી નાખી ઓછું કરાવવાને બદલે પુનર્વિવાહથી ઓછું કરાવવાના પ્રયત્ન માટે અત્રે બોલવું વાજબી નથી.

ખાળલગ્નમાં એક વિદ્વાનના ઉમદા વિચાર જાણવા આપણે અત્રે ભૂલી જવું ન જોઈએ. “ખાળલગ્નથી પીડાતી ટેટલીક ખાળાઓ પીયર અને મોસાળમાં પડી રહી પોતાની જાંઘી પુરી કરે છે, વર ખીયારો જીવતે મુવા જોવો પડી રહી, પોતાની જાંઘી પુરી કરે છે. લોકમાં હલકા ગણાય છે. સ્વભાવ ન મળવાથી ને ન ખનવાથી પેલો જો એક ઉપર બીજી કરે છે તો શોકયથી થતા ગેરફાયદાઓ તેને વહોરી લેવા પડે છે. વળી ખાળપણમાં પરણ્યાથી હીણવડ પડે છે તો પહેલવહેલાં તો પેલો તાલીમ કસરત કરીને અથવા દવા ખાઈને જોર આણે છે, પરંતુ કુદરતી ખાંધા વિના કસરત અને ઓસડથી તે ટેટલો ફરક પડે તે ટેટલું મુખ કરે? આવીજ રીતે સ્ત્રીની પ્રકૃતિ, મિબજ અને ટેવ નહારાં નીકળેથી વરનું દિલ તેના ઉપરથી ઉઠી જાય છે. પ્રીતિરૂપી ગુલાબકળીને ખીલાવી પ્રકુલિલત કરવી એ એક પુખ્ત વયના માણસનું કામ છે. ખાળવયમાં લગ્ન કર્યાથી આ કળી કસમાઈ જાય છે અને તેથી

વળી દુરાચારને ઉત્તેજન મળે તેમા નવાઈ જેવું નથી આથી ખીચારી બાળ કન્યાઓને પરાધીનતામા તરફડી આ ભારી જીદગી પુરી કરવી પડે છે ” અગે વિવેકી વાચનારાઓ આટલું જોયા છતાં ઠાકરીઓને આવા દુઃખમા રીખાતી જોતા તમારા હૃદયમા દયાના ઝંભુ નથી કૂટતા ? વીંટીની શોભા તો હીરાં જ્યારે કુદનમા જડાય ત્યારેજ વધે છે તેવીજ રીતે સરખા સ્વભાવથી અને સરખી ગુણુજ લક્ષિતથી ને સરખી પ્રીતિથી સ્ત્રીપુરુષના સખધમા સર્વ રીતનું સુખ સમાયેલું છે નાનપણમા પરણાવી છાકરાઓના બાવા તોડી નાખી સસારને માટે તેઓને નહન નાલાયક બનાવી તેઓને નિ સતાન કરવાનું મહાપાપ તમો જાણી જોઈને કા વહોરી દ્યો છો ? અર્વાચીન સમયમા ઉદ્યોગની બહુજ જરૂર થતી જાય છે તે માટે બાળકોને નાનપણમા નજ પરણાવવા કારણ ઉદ્યોગમા મન તથા તન કૌવતની વધારે જરૂર છે, પણ બાળવગ્નથી આ કૌવત નાશજ પામે છે

હાલમા ટેટલાએક આબરૂવાળા અને પૈસાવાળા ગૃહસ્થોને જે નાનપણમા બચ્ચાઓના લક્ષ કગવા બાળત ના પાડીએ છીએ તો તેઓ એવી વવી દનીલ મુકે છે કે, જે મોટી ઉમ્મર થતાસુધી અમારા ઠાકરાઓ કુવારા રહે તો અમારી આબરૂ જાય અમારે તો ધોડીઆમાજ સગપણ થાય તો અમારી શોભા મોટી ઉમ્મર સુધી અમારા ઠાકરાઓના સગપણ ન થયા હોય તો તેનામા કાઈ ખોડ ખાપણ હશે તેમ ધારે છે, માટે અમો નાનપણમાજ સગપણ કરી નાખીએ છીએ પણ ગૃહસ્થો ! સગપણ કરવાવાળાની કાઈ આખો તો નથી કુટી ગઈ કે મોટી ઉમ્મરે તમારા છાકરામા ખોડ ખાપણ કાઢશે ? ઉનટા મોટે થય તેઓનો શરીરનો બાધો વીગેરે એવા ખીલશે કે પાચશે રૂપીઆ હોશેથી ગુજ વાલવા આવશે ઉતાવળ નામાટે કરવી જોઈએ ? ગૃહસ્થો ! વિચારો ! જે નાનપણમાથીજ તમોએ સગપણ કર્યું હશે તો બચ્ચાઓને નાનપણમાજ તમારે પગલાવવાની પ્રેરણ પડશે ને વળી સગાઈ થયાપછી સમુરતું, હાગડા ધણા, લુગડા વીગેરેની આપનેમાજ તમો કટાળી જશે ને તમારે ખર્ચના જોજમા ઉતગલ પડશે માટે ઉપર પ્રમાણે ચારે તરફથી વિચાર કરતા વિવા બ્યાસ પુરો થયા પછીજ પોતાના બાળકોને પરણાવવાનો કરાવ રાખવો જે નાનપણમાથીજ પરણાવી દીધા હશે તો તમારે ઉપર પ્રમાણે વિચારવાનો વખત આવશે

વળી કન્યાઓનું નાનપણથી સગપણ કરી દેવાની બાબતમાં એવી દલીલ લાવવામાં આવે છે કે જે કન્યાઓનું નાની વયમાંથીજ સગપણ ન કરીએ તો તેને લાયકનો વર મોટી ઉંમરે મળવો આજના વખતમાં મુશ્કેલ થઈ પડે છે. તેની સાથે નાની વયમાંથીજ કન્યાને તો ઘરેણું લુગડાં જોઈએ. કારણ અમારા ઘર પ્રમાણે જે યોગ્ય ઘરેણાં વિના દીકરી બહાર નીકળે તો અમારી આબરૂ જાય. આના જવાબમાં એટલુંજ કહેવું બસ છે કે, ચીથરે બાંધેલું રત્ન છાનું રહેતું નથી. જે તમારી પુત્રીમાં યોગ્યતા હશે તો મોટી ઉંમરે પણ તેણીનું સગપણ થયા વિના રહેશે નહીં. તમારા પાસેથી તમારા ઘરની યોગ્યતા પ્રમાણે તમારી દીકરીઓને ઘરેણું પહેરાવો તો તમોને કાંઈ ના કહેશે નહીં, વળી તમારે પણ તમારા પુત્રોના નાનપણથી સગપણ કરી બીજને ત્યાં ઘરેણા દેવા પડે છે ને હવે જે આ કુધારો બંધ પાડવામાં આવે તો તમારે બીજને ત્યાં ન દેવા પડે અને તમારી પુત્રીઓ વાસ્તે તમારા ઘરમાંજ રહે.

ઉપર પ્રમાણે જ જ દલીલો લાવવામાં આવે છે તે કેટલેક દરજ્જે હાલ સાચી પણ છે. આજ જે કુલીન ઘરમાં કન્યા મોટી રહી ગઈ હોય તો તરત યોગ્ય વર તથા ઘર મળતું નથી ને તેથી માબાપો મુંઝાય છે. તેથી બીજ બાળકોના તેજ વાસ્તે નાનપણમાંથીજ સગપણ કરી નાંખે છે, પણ જે તમામ જગ્યાએ મોટી ઉંમરેજ સગપણ કરવાનો રીવાજ દાખલ કરવામાં આવે તો ઉપર પ્રમાણે માબાપોને મુંઝવું ન પડે, ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પૈસાદારના છોકરાઓનાં નાનપણથીજ સગપણ થઈ ગયાં હોય છે ને તેથી કાંઈ પૈસાદારની દીકરીને માટે મોટી ઉંમરે યોગ્ય વર ન મળે એવું ધણીવાર બને છે. જે કાંઈ વર રાંઠે તોજ આવી કન્યાઓનો વારો આવે છે. આવી સર્વ અડચણો દૂર કરવા બાળલક્ષ પ્રથમ અટકાવવા.

જે કાંઈ ગરીબ બીચારે આ ધારો ધ્યાનમાં રાખી દીકરી ને બાર તેર વર્ષ સુધી કુંવારી રાખી હોય તો હાલના લોકોમાં વાતો ફેલાશે કે તેને તો ખાવા વાસ્તે દીકરીના કાંઈ પૈસા લેવાના છે, માટેજ નાનપણથી સગપણ કર્યું નથી. વાંચનાર ! ઉપલી સર્વ તરખેડો અને અડચણો દૂર કરવા માટે “બાળ લક્ષ્મી” કુધારો નાબુદ કરવો, એ એક ઉત્તમ રામબાણ ઔષધ છે તો તે માટે સર્વ કાંઈ એ ઉત્સાહપૂર્વક યત્ન કર્યા કરવોજ.

માખાપની સેવા કરવી

સુપુત્રોના ધર્મ અને આલનો ૪માનો

(કૃપાશ કર જાલવળ ચાત્રિક)

આર્ય બધુઓ ! માખાપ એ દેવ તજના પ્રતિનિધિ છે અને આ સસારમા તેઓ પ્રજા અને સાવિત્રીનું જવા છે જેમ પ્રજામાવિત્રી આખો સૃષ્ટિને ઉત્તપન્ન કરનારા છે, તેવાજ માખાપ પણ આપણને ઉત્તપન્ન કરનારા છે, માટે તે માતાપિતાની આજ્ઞામા રહેવું, તેમની સેવા કરવી, તેમને જીવતાસુધી વૃદ્ધાવસ્થામા પાળવા તથા મુવા પછી અજવાળવા એ સુપુત્રોનો ધર્મ છે પણ હાનમા ઉછાછળી બુદ્ધિના હાવના જીવાનીયાઓ એ નિયમને અતુસરી નહિ વર્તતા વિશેષ કરીને જોવામા આવે છે આવી ઉલટી રીતે ચાનનારા નિર્ધ્ય દ્વંધના દુષ્ટો ઠેકાણે ઠેકાણે બહુ જોવામા આવે છે કેટલાકો કાચક ઉમરે પોહવા પછી અને સ્ત્રી ધેર આવી એટલે વૃદ્ધ થએલા મામાપને ધિક્કારે છે વળી તજોડી કહે છે કે તમે તે શુ સમજો ? ધરડા થયા એટલે ડાગળી ખસી આખો દિવસ જોજ પ્રકાંતે લવ, લવ, કરશો તો મારે નહીં પોસાય, હુ તો હવે જીવે થઇશ, એ પ્રમાણે માતાપિતાને કહે છે વળી તેજ વખતે સાસુ સસરા પ્રત્યેના પોતાના ધર્મ નહિ સમજનારી તેની સ્ત્રી પણ તે વાતને ટેકા આપે છે અશ્મિમા કુરોસીન પડતાજ અશ્મિ સતેજ થાય, તે સુજબ વિશેષ અશ્મિ ઉમ્મત થઇ ગ્રાજ સળગે છે તેના માખાપો આવા ઉછાછળા અને હલકાર્થ જરેલા શબ્દો સાલળી નેત્રોમા આસુ લાવી કહે છે કે, જાઇ નોખા થવાય નહીં, એમ અનેક પ્રકારે ગરીબાઇના વાકયો કહી સમજાવે છે, પણ તે અજ્ઞાન કુ મનના પુત્રોને તેની કશી અસર થતી નથી તેઓ કહે છે કે તમો કુવામા પડો, મે કાઇ તમાડ દેનું કંઈ નથી આમ કહી સામો પોતાનો જાગ વેવા માટે તકરાવ કરે છે, અને જોને છે કે, મારો હીસ્સો આપો એટલે તમાર લેવાદેવા નહી આ જોતોથી વૃદ્ધ માવિત્રો ગદગદીત થઈ પરસ્પર એક ખીજને કહે છે કે, અમારી વૃદ્ધાવસ્થા થઇ છે, હાડ અને ત્વચા માહેલુ રૂધિર ગળતુ જાય છે, તો આ જીર્ણ દેહની માદા સાજ આકરી કાણુ કરશે ? તમને પાળીપોષી અનેક સકટો વેઠી મોહટા કર્ય, અને જાઇ આજ મોટા થાય કાવે મોહટા થાશે

પછી થરતો કારભાર પોતાની મેજે હથાડી લેશે ત્યારે આપણને કાંઈ પ્રકારની ફીકર નહીં રહે, એમ આશા રૂપી માળા જપતાં હતાં. પણ તમે મોહ્યા થયા અને બદલો વાગવાનો વખત આવ્યો કે. તું કોણ ને હું કોણ !! તારાને મગ મારા એમ કહો છો. પણ એમાં તમારો દોષ નથી એવો અમારાં કર્મનો દોષ છે. એન ગણી નતનું અનેક પ્રકારે સનાધાન કરી અચાલતાં બુદ્ધ થવા કયુક્ત કરે છે. હવે આ (ફીકર) પોતાનો હીસો લઈ બુદ્ધ થયા પછી પણ વૃદ્ધ માવિત્રોની કાંઈ પણ દરકાર રાખે નહિ એ કાંઈ વાસ્તવિક કહેવાય નહીં.

અરે ! માઈઆ ! વિચારો, વિચારો. જે નાખાપોચે આ સંસારનાં અસુદ્ધ મનુષ્ય ઢેહનો જન્મ આવ્યો, તમોને જ્યારે સ્વનપાન કરવાની શક્તિ મોહતી ત્યારે તેમણે તે ધીરે ધીરે શીખવ્યું. તેમજ તમોને જ્યારે મળ, મુત્ર, મદિ પણ કાંઈ જ્ઞાન નોહોતું, ત્યારે તમોને શરદી થશે ધારી બીનામાં પોતે મુકે તમોને મુકેલામાં મુનાડયા, અને તેનીજ બીજ અનેક માવજતો કરી દુઃખ સહન કર્યાં હતાં. વળી તમે જ્યારે રોના ત્યારે ને તમારો રોવાનો અવાજ સાંભળી, ધરના સવળા કમોને તજી તત્કાળ તમારી પાસે આવી પારણામાંથી ખોળામાં લઈ અનેક નધુર વચનોથી બોલાવી તમોને શાન્ત કરતાં હતાં, એવા વખતમાં એ સાચા સગા હતાં, અને તમે તે માવિત્રોની છાયા નીચે રહી ભણી ગણી કુશીયાર થયા. એટલે તેને તમોએ નનારાપર કરેલા ઉપકારનો બદલો બુદ્ધી જઈ બુનો બેડા સમાન ગણી દ્રેદો નાખ્યા. વાહ ! વાહ ! તેણે તમારાપર કરેલા ઉપકારનો બદલો કેવો સારો વાળ્યો ? જે સુખે મા, ના, અને ખાણ કરતાં જ્ઞાતિ પણ મુકાને એજ મોટે અર્થે સૂચ્યો એટલે તમે ને નાનાપિતાને તરછોડો છો. કોર શબ્દો બોલો છો. જે હાથે આંગળી ઝાંલી પા પા અને થૈ થૈ કરતા, તેજ હાથે ઘરમાંથી કાઢી મુકવા તૈયાર થયા તે બહુ અદ્વૈતોત્તની વાત છે. અરેરે ! ઉપકારને બદલે અપકાર ! યજ્ઞને બદલે બુતીયાં ! અને આજે તમે જે સારો સ્થિતિમાં સારા દિવસો મેળવ્યો છો. ને વિચારો તો ખરેખરે એમનોજ પ્રતાપ છે. અને કૃતશ્રી અને વિશ્વાસવાતી ન બનો. બુદ્ધો આગળ ભોજરાત વનમાં મૃગીયા કરવા ગયો તે ત્યાં રાત્રિ પડી જવાથી એક ઝાડ ઉપર ચઢીને બેઠો અને રાત્રિએ પોતાના તિનિર સહીન દેખાવ દીધો ને વખરે ઝાડની ટોચ પર બેઠેલો. એક વાંદરો તેનીપાસે આવી વિનયથી કહેવા લાગ્યો, કે હે ભોજરાત ! આ અતોર વનમાં તું ક્યાંથી આવ્યો ? આ વનમાં તો એક નોહટો સિંહ આવે

છે. ને તે સાથે માટે બાર વર્ષ થયા એ વ્યાને છે, માટે તમે ઉપર ચડી આવો, નહીં તો નુકશાન કરશે આના વાદરા ॥ વચન સાલળી, રાજ વાદગ માયે ઉપર ચડયો તટવામા તે પાપી સિહ આવીને વાદરાને અનેક પ્રકારે કહેવા લાગ્યો કે તુ એ રાજને કે કી દે પણ વાદરો કટે કે હુ એવો પાપી નથી કે માટે ત્યા મેમા ૧ તરીકે આવેવા માણસને દગો ઉ એ મુજબ સિહને કહી ગજને કહેવા લાગ્યો કે હુ તમોને જો ઘણોજ ખુશી થયો છુ મે બાર વર્ષ થયા નિદ્રા કરી નથી માટે આપ વચન આપો તો ગત્રિના આગલા બે પોહોર સુખેથી વિવાસ રાખીને આપ નિદ્રા હત્યો અને હુ ચોક્કી કર ને તેમા કૃતક્ષી થાઉ તો મને બાળહત્યા, પ્રજાહત્યા, અને ગોહત્યા આ હત્યાઓ મોહટી છે તેનુ પાપ મને ૩૧મો ગત્રિના બે પોટો નિદ્રા લઈ જાગે, ત્યારે તમે મારી ચોક્કી કરજો કારણકે મે બાર વર્ષ થયા ગત્રિએ નિદ્રા લીની નથી તેથી હુ સુખેથી નિદ્રા લઈશ અને આપનો મોહડો આભાર માનાશ

આ પ્રમાણે અગસપરસ સોગ ૧ ખાધ, લોજરાજ નિદ્રાવળ થયો અને કપિગજ (વાદગ) પોતાના ખોળામા તેનુ માથુ રાખી ચોક્કી કરવા બેઠા છે તેને જોઈ સિહ કહેવા લાગ્યો કે અમે વાદરા ! તુ એ ગજને નીચે પડતો મુઠી દે તો તારે મારી રાખે ૨૧ બાર વર્ષ થયા કવેરા ચાલે છે તે છુટે, અને હુ ઘણા દિવસોના છુખ્યો છુ, તેથી તુમ્મ થઈશ વળી ગજ, વાળીઓ, સ્ત્રી, અને વેશ્યા, એ કાઢના સગા થયા નથી ને યરો પણ નહી, માટે તુ એ રાજને નીચે કે કી દે એટલે હુ સુખેથી સતોપ પામી આટ્યો જાઉ આવી રીતે અનેક પ્રકારે સમજાવ્યો પણ તે એકનોએ થયો નહીં તેણે રાજ લોજને પોતાના ખોળામા સુખેથી નિદ્રા કરવા લીધી અને બે પોહોર પુરા થયા એટલે ગજલોજને જગાડ્યો અને તે આજસ મરકી ગેઠો થઈ બોલ્યો, હે કપિરાજ ! હવે સુખેથી તુ મારા ખોળામા માથુ ગમી ઘણા દિવસથી રોકાયેલી નિદ્રા મેજવી આરામ પામ

વાદરો રાજના આ પ્રમાણે વચન સાલળી બોલ્યો ભાઈ હુ નિદ્રા તો લઈને પણ જોજો છુન, ખાધ મને જમીનપર કે કી દેતા નહી, હુ તમાગ વિશ્વામય મુખ પામવા તૈયાર થાઉ છુ આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારે લળામણ કરી ગજલોજના ખોળામા માથુ રાખી નિદ્રાનશ થયો અને ઘણા દિવસના ઉજાગરને લીધે નિદ્રા દેવીને આધિન થયો, તે જોઈ સિહ રાજને અનેક

પ્રકારે ખીવરાવવા લાગ્યો ને બોલ્યો, અરે ! વાંદરાની તારે દોસ્તી શાકામની ? હું તને અહિંથી હવે જીવતો જવા દઈશ નહીં; માટે જે જીવવાની આશા રાખતો હો તો, તારા ખોળામાં જેનું માથું લઈ સુતો છે તે વાંદરાને જમીન પર ફેંકી દે. એવા અનેક પ્રકારનાં વચનો કહી રાજા ભોજને ભોળવ્યો. તે રાજા ભયને લીધે તત્કાળ જમ હાથમાંનો દડો ફેંકે તેમ ખોળામાંથી ઉપાડી તેને જમીનપર ફેંક્યો. તે વાંદરાને જમીનપર પડતો જોઈ સિંહે પોતાનું મોઢું ફાડી મોઢામાં જીતી લીધો, તેટલામાં વાંદરાની આંખ ખુલી ગઈ અને પોતાની ચપળતાથી ખડખડાટ હસવા લાગ્યો.

આ પ્રમાણે કાળરૂપી સિંહ વાંદરાને પોતાના મુખમાં સપડાયલો છતાં ખડખડાટ હસતો જોઈ બોલ્યો, અરે ! તું હવે કાળને આધિન થઈ ચુક્યો છે ! તારો કાળ જે હું તે હમણા ખાઈ જઈશ, છતાં તું આટલું બધું શા કારણસર હસ્યો તે મને ખુલાસો કરે એટલે તને કાળને શરણ પોહ્યાહું.

વાંદરો:—(સિંહનાં વચન સાંભળી) તું જે બાબત જાણવા માગે છે તે ખરું, પણ હું તારી વિકાળ કાઠોની અણી સાથે દબાણો છું તેથી તે ખુલાસો કરવાને મારામાં શક્તિ નથી માટે તારે જાણવાની ઇચ્છા હોય તો તે જે તારી કાઠોથી મને દબાવ્યો છે, તેને પોહળી કર. એટલે તને મારા હસવાનો ખુલાસો કરે.

આ પ્રમાણે વાંદરાનાં વચન સાંભળી સિંહે પોતાનું મોઢું જરા ઉઘાડ્યું. તેજાજ તે કપિરાજ (વાંદરો) પોતાની ચપળતાથી ઠેક મારી ગ્રાહ ઉપર ચડી ગયો. અને બોલ્યો હે ! સિંહ ! હવે તું જે રસ્તેથી આવ્યો તે રસ્તે આવ્યો જા. આવાં અનેક કઠોર વચનો કહ્યાં તેથી સિંહ નિરાશ થઈ વનમાં આવ્યો ગયો અને તે વાંદરો ભોજરાજા પાસે ગયો તેથી રાજા બહુજ ઝાંખવાણો થયો અને વિશ્વાસઘાત માટે પ્રસ્થાતાપ કરવા લાગ્યો. વળી તેજ વખતે તે પ્રાણુનો ત્યાગ કરવા તૈયાર થયો, ત્યારે વાંદરાએ અનેક રીતે સમજાવી તેમ કરતાં અટકાવ્યો અને પ્રાતઃકાળ થતાં, ગ્રાહપરથી નીચે ઉતરી વનની બહાર નીકળી ધારા નગરીનો રસ્તો ખતાવી બોલ્યો, મહારાજ ! આ તમારી ધારા નગરીનો રસ્તો છે. માટે હવે સુખેથી ત્યાં પધારો, અને સુખેથી રાજમાં વીચરો.

અપૂર્ણ.

ચંડ-કૌશિક નાટક

(સાધુ ગયા વર્તે પાને ર૩૨ થી)

(ભાયાતર કતા—લાલરા કરે ૮૨ પ્રસાદ)

વિશ્વામિત્ર—(આશ્ચર્યથી) અહા ! કેવો ચમત્કાર !

વસતતિલકા

મન્ત્રે—પુનીત હવિ આ ઝટ અગ્નિ લે છે,

તોએ ન એ ક્યમ પ્રસન્ન જરાય થાયે,

કાયા—પ્રભાવથી ગ્રહી અહિ આણું જ છે,

વિદ્યા ત્રણે વશ મને નહિ કા ખને છે

૧૮

(સમાધિ ચડાવી બેસે છે)

વિદ્યા—(અરે આર્યો વિગેરે ઉપર ક્ષમા પ્રમાણે બોલે છે)

રાજા—(જલદીથી આગળ જઈ) ભયાનુજને અભય છે ! અભય છે !

(વિશ્વામિત્ર તરફ જોઈ) અરે દુરાત્મા ! અગ્રે નાચ ! પાપડી ! ! ઉભો રહે !

ઉભો રહે ! ! તુ તારૂં રાક્ષસીરૂપ છુપાવી શુ માર્યા પ્રપચ માંડી બેઠો છા' ને—

અર્ધરેશ

તુ અગે વટકલોને ધરી કર વલયી—ભૂત ' રૂદ્રાક્ષ—માળા,

માથે મોટી જટાને, મુનિ સમ ધરિને વેશ તુ આહિ ધેલા,

સુખી શુ આજ કેવી તુજ મતિ ખર્નો છે ગ્રાઝી અતિ કઠોર,

નિઘ્ન સ્ત્રી ધાત યોજે રૂળ નિજ કૃતિનુ ભોગવે આહિ ધોર

૧૯

વિશ્વામિત્ર—(સાવધ થઈ ક્રોધથી)

૧ મન્ત્રેપુનીત=મન્ત્રથી પાવન થયેલું હવિ=હોમનું દ્રવ્ય પ્રભાવ=ખર્ચ

૨ વલયી ઇં=હાથમા કડા રૂપે ખની રહેલી રૂદ્રાક્ષમાળા રાખીને નિઘ

ઈં=સીંહલાને શાસવેતાઓએ નીકા કરવા ચોગ્ય ગણેલી છે અને તુ શાસ્ત્રજ્ઞનું નારનું રૂપ ધારણ કરીને અત્રે બેઠો છે, માટે તારા એ અચોગ્ય કૃત્યનું રૂળ ખીજે સ્થાને ભોગવવા જવું પડશે નહિ, મતલબ કે હુંજ તને એનું રૂળ ચખાડીશ,

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

આ મારો કટુ વાણી સૂણી જનમ્યો જ ક્રોધ તે તો હવે,
અંતર્ક્ષોભ થયે સમાધિ બગડયે જવાળા વધારી જળે;
તે લીલા ઝટ લૈ ક્ષયાનિલ-કુંક ઉત્તેજતાંગારની,
તૃણા શાન્ત પમાડશે અસિ ત્રણે-લોકા જરૂરે ક્ષણે.—૨૦^૧

વિદ્યા—(સહર્ષ) હમારૂં પ્રિય થયું ! હમારૂં પ્રિય થયું ! ! મહારાજ
હરિશ્ચંદ્રનો જય થાઓ ! જય થાઓ ! !

(નીકળી જાયછે)

વિશ્વામિત્ર—(બેઠને ક્રોધથી) અરે ! શું આ દુરાત્મા હરિશ્ચંદ્ર ?
હમારા કલ્યાણના માર્ગમાં આડે આવ્યો ? અરે ! નીચ ક્ષત્રીય ! ઉભો રહે !
ઉભો રહે ! !^૨

વસંતતિલકા.

રે મૂર્ખ હો હરિ કદી, અથવા તું ચંદ્ર,

ચંદ્રાર્ધમૌલિ અથવા હર હો તથાપિ,

વિદ્યા-વિનાશથી વધી બહુ ઝાળવાળા,

(મારા) ક્રોધાગ્નિથી શું બચશે ? ન કદી નમાલા.—૨૧^૩

૧. કટુ=કડવી. અંતર્ક્ષોભ=હૃદયનું ઉંચું નીચું થવું તે. જવાળા=ઝાળ.
જળે=બળે. લીલા=રૂપ ક્ષયાનિલ-કુંક=પૃથ્વીનો લય થતી વખતના વાયુની કુંક.
ઉત્તેજતાંગાર=ધગધગતા અંગાર. અસિ=ગળી. ભાવાર્થ=શ્લોક ૧૯ માં જે વાણી
બોલાઈ છે તે વિશ્વામિત્રને પોતાનું કાર્ય નષ્ટ થતાં કડવી લાગી અને તેથી
તેના હૃદયમાં ઉત્પલાપાલ થઈ ગઈ તથા સમાધિ છુટી ગઈ તેથી જે ક્રોધ
ઉત્પન્ન થયો તેમાં વળી વિદ્યા વશ નહિં થવાથી બળતામાં ધી હોમાયું તેથી
ક્રોધે તિવ્રરૂપ પ્રકટયું છે તે આ ક્ષણે ત્રણે લોકને ગળી જઈ એટલે બાળી નાંખીને
શાંત થશે

૨. નીચ-ક્ષત્રીયનો ધર્મ રૂપિએને તેઓના કાર્યમાં મદદ કરવાનો છે,
જતા તેની સિદ્ધિ નાશ કરી માટે નીચ.

૩. હરિ=વિષ્ણુ. ચંદ્રાર્ધમૌલિ=શંકર. હર=શંકર નમાલા=નિર્મોહ્ય.
ભાવાર્થ—અરે મૂર્ખ ! તું કદી વિષ્ણુ હો અથવા ચંદ્ર હો અથવા જેના કપાળમાં
અર્ધચંદ્ર છે એવો શંકર હો તોપણ વિદ્યા ન માત્ર થવાથી જે મારા ક્રોધરૂપી
અગ્નિની ઝાળ વધી છે તેમાંથી શું તું બચી જશે ? ના, નિર્મોહ્ય બાણી કદી
નહિં ભયશે.

મૂર્ખ ! સામળ વળી,

શાદૂલવિકીડિત,

કાન્તા કેવી નિમગ્ન શાન્ત, કરુણા પ્રાણી પરે તોય તે,
ખોઈ શાન્તિ સમાધિ-ભગ થઈને, ઉઘા ચકાવી ભવા,
ત્રીનેત્રે બહુ ક્રોધ-યુક્ત બનીને, બાળ્યો ન શુ કામને ?
તે રીતે સુજ ક્રોધથી દહન હુ તાર કર કૌશિક ૨૨ ૧

રાજા— (ગભરાઈ જઈ પોતાના મનમાં) અહો ! શુ આ ભગવાન
કૌશિક ? અને પેલી ભગવતી વિધાઓ છે ? અરેરે ! ! એની સિદ્ધિમાં મારાથી
પાપી અતરાય થયો ? વગર વિચારે મેં આધળાએ, જે અગ્નિ જવાળા
બહુ છે તેમાં જ પગ મૂક્યો ?

કૌશિક—(ક્રોધથી)

શાદૂલવિકીડિત

આરબેલુજ કર્મ નારા કરતા વાઘ્યો ધણો ક્રોધ જે,
તેથી ઉછળી હાથ સુજ જમણો શ્રાપો તને આપશે,
ઝાઝો કાળ વહ્યો છતાય સ્મરતા જતી હુ સત્રીયની,
કાળો હાથ વળે ધનૂષ ગ્રહવા જ્યો સુરો તુ યશે ૨૩ ૧

(એમ કહી ઉભો થાય છે)

૧ કાન્તા=પાર્વતી કેલી=કીડા નિમગ્ન=ડુબી રહેલા ત્રીનેત્રે=ત્રણ નેત્ર છે
જેને એવા શકર ભાવાર્થ-શકર કે જે હમેશા શાન્ત રહેનાર, પાર્વતીના રમણમાં
મરાગુલ અને સર્વે પ્રાણીપર દયા રાખનાર, જ્યારે કામે તેની સમાધિમાં વિક્ષેપ
નાખતા, શુ ક્રોધી બની તેને બાળી નાખે તેના નાખ્યો ? તેજ મમાણે હુ પણ આજે
તને ભસ્મ કરીશ

૨ ગભરાવાનું કારણ માત્ર ઐત્યુજ કે રાજા પોતે જાણતો હતો કે
વિશ્વામિત્ર બહુ ક્રોધી છે તેમજ ધાયુ કર્યા વગર ન રહે એવા છે છતાં તેને
પોતે જાણખી શક્યો નહિ

૩ ભાવાર્થ—મેં જે વિદ્યા મેળવવા કર્મ આરભ્યુ છે તે તે નારા કીધું
તેથી મારો ક્રોધ બહુજ વધી ગયો છે અને રૂપિઓએ શાત રહેવું જોઈએ તે છતાં
જે ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો છે તેથી મારો જમણો હાથ તને શ્રાપ આપવા તલવાપક
થઈ રહ્યો છે અને અસલ હુ સત્રી હતો તે વાત યાદ આવતા મારો કાળો
હાથ ધનુષ લઈ તને ધુળમાં રમદોળવા તત્પર થઈ રહ્યો છે

વિચારે પ્રેરે છે દુર્દશાને પણ છેડે ગએલી હૃતમાગ્ય હિંદની પ્રજા, અને પશુઓનું રક્ષણ જલદી કરવાને વિશેષ ઉત્સાહવાન થાય. નવાણો કરાવી જળની સગવડ થાય તેવા સાધનો જલદીથી ચોજવાં શરૂ થાય તેજ આપણી માગણી છે. પરદેશ ખાતે જતા અન્નનો હાલ તુરત અટકાવ થાય તેવો કાયદો થાય એજ આપણું કહેવું છે. અરે હજી પણ વધારે ભાર દઇને કહીએ કે દેશમાં પણ સરકાર તરફથી અન્ન ઉપર પકડા કરો એકદમ કાઢી નાંખો, રેલ્વેની માતખર કંપનીઓ હાલકે દરે કિંવા મફત દુકાળવાળા ભાગમાં અન્ન પહોંચાડે તો કેટલેક અંશે તે વ્યથા ઝોછી થાય પણ અવાજ ઠોણ કરે છે ? અનાજની જકાત કઢાવવા વિચાર ઠોણ ચલાવે છે ? દુકાળવાળા ભાગોનું ગણોત માફ કરાવો. તેમને શીયાણુ પાઠો કુવેત્તરથી કરવા મદદ કરી સાધનો આપો. અરેરે ! શોધીને વિચાર કરવાનો પણ હવે વખત ક્યાં રહ્યો છે. હવે તો જમ અને તેમ જલદી તેવા વર્ગને ખચાવી લેવા. સરકારે ઉપાયો લેવા. અરેરે ! વળી આ દેશનેજ પૈસે-માતખર થએલી રેલ્વે કંપનીઓ પણ ક્યાં કહે છે કે તેઓ દુકાળવાળા ભાગમાં અન્ન, વગર અથવા ઝોછે ભાડે લઇ જશે ? સ્વાર્થપરાયણ લોકોએ પણ ભવિષ્યની લાભની આશાથી ધણી છૂટા મુકવી જોઈએ છીએ. અનાજ ભરી રાખી નફા કરનાર ક્ષણીઆને સુગોધ આપો કે અનાજ સસતું વેચે. બધા જાણે છે કે આ વર્ષે દુકાળની આફત મોટી છે, તો ખરા ઉપાયો વિના ઉપર ચોટીયા થોડા ઉપાય કાંઈ સાધન ગણાય નહિ. અસલના વખતમાં દુકાળના વખતમાં રાજ અન્નનું ગણોત માફ કરતા. દુકાળી પ્રજાને પોતાને ખર્ચે નિભાવતા. અને અન્ન જળની બહુ સગવડ આપતા. હાલ નો દયાળુ સરકારને અજ્ઞ હિંદવાસીઓનાં દુઃખો કાને નાંખો. પ્રજા અને સરકારના હૃદય એકત્ર થઇ જાઓ અને એકત્ર થઈ દેશી સરકારને છાજ તેવા ઉપાયો લેવાનું તેમના ધ્યાનમાં ખરેખર ગેસાડો એટલુંજ ઈશ્વર પાસે માગીએ છીએ.

શ્રીમંતો એ પણ યથા શક્તિ પરોપકાર શરૂ કરવાની જરૂર છે. તેઓ તરફથી આ વખતે કેટલાંક કામો કાઢવાં અવશ્યતાં છે. આથી એક પંથથી બે કાજ કરી શકાશે. મુગા પ્રાણિઓ અને અનુષ્યોને ખચાવવા માટે જળ અને અન્નથી સગવડ જલદી કરવી જોઈએ છીએ. દયાળુ સરકારની બાબુમાં રહી સર્વ રીતે યથાશક્તિ પોતાનો ભાગ આપવો ઘટે છે. હાલ આટલું કહી વિરામ પામીએ છીએ.

મહાત્મા ચાણક્ય

(રાાત્રી પ્રાણજનન દરિદર)

(સાધણ ગયા વખતે પાને ૨૭૦ થી)

જે લોકો વાગવાર વિમ્બોને લીધે આરભેલું કાર્ય છોડી દે છે, તેઓને મધ્યમ જાણવા અને જેઓ વારવાર વિમ્બોથી હણાયા છતાં પણ આરભેલું કાર્ય પુરૂ કરે છે, તેઓને ઉત્તમ કોટીના જાણવા માટે આરભેલા કાર્યને કાયર પુરૂ પની પેઠે છોડી દેવું એ તમારા જેવા મહાપુરૂષને જાણે નહીં આપ જેવા મહાપુરૂષને એ કલકદાયક થઇ પડશે

જે રાક્ષસમત્રી વિશ્વાસુ સેવકોના વિયોગથી હમણાસૂધી શોકાતુર થઇને બેઠો હતો અને પોતાના શરીરનું પણ જ્ઞાન જીવી ગયો હતો તે આ વખતે વિરાધશુભનો અતિ ઉત્સાહ તથા ઐકાતિક ભાવ જોઈને પાછો પોતાના ખરા સ્વરૂપમાં આવ્યો તેને પાછી આસપાસની ઘટના દૃષ્ટિ આગળ ખડી થઈ ગઈ અત કરણ ખેદથી વ્યાકુળ પની ગયું અને પૂર્વનું વૈર સાબરી આવ્યું તેણે વિરાધશુભને કહ્યું, મેં જે કામ આરભેલું છે તે કામ પૂર્ણ કર્યાવગર દાઢ પણ રીતે હું તેથી પાછો હઠીશ નહિ હું હમણાં જ કાયરતા ભર્યા બોલો બોલ્યો છું તે જે આરભેલા કામની નખજાઈ ખતાવે છે તે તો માત્ર શોકના આવેગથીજ બોલ્યો છું અસ્તુ ! હવે ચાણક્ય ચંદ્રશુભનું રાજ્ય નિષ્કટક કરવા માટે કયા ઉપાયોની યોજના કરે છે તે જરા જણાવ

વિરાધ બોલ્યો, મહારાજ ! ચાણક્ય પેહેલા કરતા હમણાં વધારે સાવ ધાન રહે છે, જે મનુષ્યો ઉપર રાજદ્રોહ કરવાની જરા પણ શક્તિ આવે છે, તેને તુરતજ દેહ કરે છે અથવા તો દેશપાં કરે છે કુસુમપુરમાં જટલા લોકો નદરાજના માનીતા અને અન્તરંગ હતા તેઓને તેણે નગરમાંથી બહાર કાઢી મૂક્યા છે

વિરાધનું આ પ્રમાણે સંધ્યુ બોલવું સાબળી મત્રી અધીરો થઈ પડ્યો અને તેણે ચાણક્યની ક્ષાદ્રષ્ટિ તળે આવેના લોકોના નામ પૂછ્યા, એટલે વિરાધે તે લોકોના નામ ગણાવતો બોલ્યો, મહારાજ ! પહેલા તો ક્ષપણદિ જીવસિદ્ધિને સપડાવ્યો છે, તેના ઉપર વિષ કન્યા મોકલવાનું આજ મૂકીને તેને નગરમાંથી બહાર કાઢાવી મૂક્યો છે તમારા પરમ મિત્ર ચક્રદાસ ઉપર

ચંદ્રગુપ્તને મારી નાંખવા માટે છૂપા દૂતો મોકલવાનો આરોપ મૂકયો છે અને તેને શૂળીએ ચઢાવવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો છે. પોતાના મિત્ર ઉપર આવું ભયંકર તહોમત મૂકાવું સાંભળીને મંત્રી રડતાં રડતાં તુરત બોલી ઉઠ્યો, આ મિત્ર શકટદાસ !, તું પણ અકાળે કાળનો ઢાળીએ થઈ પડ્યો. ચંદ્રગુપ્તનો નાશ કરવા જતાં પોતાનાજ પ્રાણ બોવા તૈયાર થયો. તારી અનુપમ સ્વામિ-ભક્તિ અને ઉંચી જાતના મોટા ગુણોનું શું આવું પરિણામ આવ્યું ? તારા વિરહથી મારું સઘળું બળ ખરેખર નાશ પામ્યું છે. હું જ્યાંસુધી રહીશ ત્યાં સુધી ઢાઢ પણ દિવસ તારા વિયોગનો શોક વિસરી શકીશ નહિ. તે તારા ધણીના કામ માટે પોતાના વહાલા પ્રાણને પણ સમર્પણ કરીને પોતાના જન્મને સફળ કર્યો છે. ધન્ય છે તારા પવિત્ર જીવનને. અમે ધણીના કુળનો તહોમત નાશ કરીએ છીએ, છતાં પણ તેનો ઉપાય કરી શકતા નથી. ધિક્કાર છે એમારા ફોફટ જીવનને, અમે માત્ર દેહનો ભારજ ઉપાડીએ છીએ એમારું જીવન તદ્દત જીવ્ય છે.

વિરાધ ઉપર પ્રેમભાણે શોકના ઉગાર કાઢતાં મંત્રીને શોકને પ્રવાહમાં તણાતો જોઈ બોલ્યો, મહારાજ ! આપ જાતે પોતાનું અપમાન કરો છો, તે આપને ઘટતું નથી. આપે ધણીનું કામ પાર પાડવા માટે ભોજન અને નિદ્રા તજી દીધાં છે. અને રાત્રી દહાડો તેને માટેજ પ્રયત્ન કર્યા કરો છો, તેથી લોકોમાં આપ ઢાઢ પણ રીતે નિષ્પાત્ર થશો નહિ. તમે તમારું કર્તવ્ય યથાર્થ રીતે બજાવી રહ્યા છો.

તે પછી મંત્રીએ પોતાના ખીજા બાંધવોની હકીકત બાણવાની ઇચ્છા કરી એટલે વિરાધ કહેવા લાગ્યો, મહારાજ ! આપનો મિત્ર ચંદનદાસ મોટી આપત્તિમાં આવી પડ્યો છે, તેણે પોતાના ઉપર આવે તારી વિપત્તિની અગાઉ તમારા કુટુંબને ખીજ જગ્યાએ છૂપી રીતે રવાના કરી પાડ્યું છે. એક દિવસે ચાણક્યે ચંદનદાસ ઝવેરીને બોલાવીને પૂછ્યું કે મંત્રીનું કુટુંબ ક્યાં છે તે મને કહો. અને તે જલદી રાજની પાસે હાજર ફરિયાદ કરી. પરંતુ મિત્રભક્ત ચંદનદાસે તમારા કુટુંબનો ખીલકુલ પત્તો આપ્યોજ નહીં. તે ઉપરથી કુટિલબુદ્ધિના ચાણક્યે બહુ ગુસ્સામાં આવી જઇને ચંદનદાસને તેના કુટુંબની સાથે ઢેક કરાવ્યો. તે સાંભળીને રાક્ષસમંત્રીના મનમાં ઘણુંજ ખેદ થયો અને તેણે પોતાનો અતિ સંતાપ પ્રગટ કરતાં કહ્યું, આ મિત્ર ચંદનદાસ ! તને ઢેકવાનામાં ગયો. સાંભળીને મારા મનમાં જટલું દુઃખ થાય છે તેનું દુઃખ તેં મારું કુટુંબ શત્રુને સોંપી આપ્યું હોત તોપણ થાત નહિ. તારા દુઃખથી મારા દુઃખમાં વધારો થયો છે.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક નં ૩૮ મુ]

માર્ગશીય, સપ્ત ૧૮૫૬

[અંક ૨ નો

॥ યતો ધર્મસ્તતો જય ॥

ભક્તમાલ વાવની અને અપરાધ ક્ષમા સ્તોત્ર

સાધન ગયા અક પાને ૧

સવૈયા

પારથના સારથી થઈને દાસપણ દરસાવ્યુ,
પાઢવની પીઢા હરવાને કપટી નામ કહાવ્યુ,
વહાલા વહાલ કરો છો તદપિ એ રસ ગણુ અકારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ॥ ૬ ॥
ધ્રુવજીના તપનો આદર કરી અવિચલ પદવી આપી,
વાલતળા પ્રતિપાલ થયા પ્રભુ ક્લેશ દોષને કોપી,
શરણાગત વત્સલ છો સ્વામિ હુ અવગુણ ગણનારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ॥ ૭ ॥
સસવાદી નૃપ હરિશ્ચંદ્ર પર અનેક આફત આવી,
સકટ સમયે સહાય કરી શ્રીહરિ નિજભક્ત વચાવી,
સસ શબ્દ સમજ્યો નથી સેવક અસસ કરી ઉચ્ચારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ॥ ૮ ॥
અતીશે તાતુ તેલ કરીને સુધનવાને નાર્યો,
ભક્તજાણી ભગવાન ઘેર કરી સેવક સદ્ય વચાવ્યો,
આશ્રય આપ તણો અવિનાશી નથી ટેકથી ધાર્યો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ॥ ૯ ॥

વ્યાસ સરીલા સમર્થને શાન્તિ ઉપજી, નહિં જ્યારે,
જ્ઞાન સંહિતા ગ્રંથ રચી ભગવદ્ ગુણ ગાયા સારે;
સમજ્યો નથી, ભગવદ્ ગુણમાં હું જન્મી જન્મ હજારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ॥૧૦॥

શા. ૦ કુ. ૦ મુની. ૦ અર્પણ.

દિ. ૦ વા. ૦ મણિભાઈ યશભાઈની વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિમાં
સુધારાની સૂચનાઓ.

“આ પુસ્તક અનલોકન માટે અમને મળ્યું છે. આ સુચનાઓ અંગ્રેજી ભાષામાં હોવાથી તેનું અવલોકન અમારા તરફથી થાય તે પહેલાં અમારા વાચકવૃંદને તે ગુજરાતીમાં સંક્ષેપમાં જણાવવાની જરૂર છે, તેટલા માટે તે જો આ સ્થલે દાખલ કરીએ તો તે નિઃપ્રયોજન છે એમ નહિ કહેવાશે; વળી અમારા વાચકનું પણ આ વિષય તરફ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. અને જો કાંઈ થયેઅછ પોતાના વિચાર દર્શાવી ચર્ચા કરવા ધારશે તો આ માસિકમાં તે દાખલ કરવામાં અમે લાલજ સમજીશું.”

વિદ્યાવિલાસી દિવાન બહાદુર મણિભાઈ યશભાઈ આપણા દેશની સ્વભાષાનો ઉપયોગ કેલવણીખાતામાં લાલકારક રીતે કરવાને સૂચના કરતાં એક નિબંધ લખી ત્રિહત્સમૂહ આગળ મુકી તે ઉપર વિવાદનું આમત્રણ કરે છે. આ નિબંધ ધ્યાનપૂર્વક અધ્યયન કરવા યોગ્ય હોવાથી તે ઉપર કાંઈ પણ વિવાદ કર્યા પહેલાં તેનો સાર અમારા વાચક વર્ગ આગળ મુકીશું. આ સંબંધે કેટલાક વિદ્વાનોના મતનો સંગ્રહ કરી તેઓ કહે છે કે:—

“આપણા ઇલાકામાં એક વિદ્યાર્થી ગુજરાતી પ્રાથમિક ચોરણ પુર્ણ કર્યા પછી અંગ્રેજી ગુજરાતી શાળામાં દાખલ થવાનો લાલ લઈ શકે છે. ગુજરાતી શિક્ષણ તેને ચાર વર્ષ સુધી ચાલે છે. ત્યાર પછી અંગ્રેજી ગુજરાતી શાળામાં તે ત્રણ વર્ષમાં ત્રણ ધોરણોનું શિક્ષણ લે છે. અહીં તે પહેલા ધોરણથી અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન ભાષા તરીકે લેવું શરૂ કરે છે. પણ આ સ્થળે અંગ્રેજી

ભાષાજ્ઞાનનું શિક્ષણ, સ્વભાષા મારફતે લે છે, પણ ત્રીજી ધોરણ સમાપ્ત કર્યા પછી તે હાર્ડ સ્કુલમાં દાખલ થાય છે અને ત્યાં અંગ્રેજી ભાષા દ્વારા, સર્વ વિષયોનું અને, ઇંગ્રેજી ભાષાનું શિક્ષણ લે છે એટલે જ્ઞાનના એક ચક્ર તરીકે તે (અંગ્રેજી) ભાષા દ્વારા સર્વ શીખે છે અહીંઆ ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું અને સાતમું ધોરણ ચાર વર્ષ સુધીના શિષ્યવયમાં આવે છે અને ચાર વર્ષ સુધી કંતેહ મેલવી અભ્યાસ કરનાર મેત્રીકયુલેસનની પરીક્ષામાં દાખલ થઈ શકે છે, તો હવે પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે —

૧ અંગ્રેજી ભાષા શિક્ષણના દ્વાર તરીકે કયાથી શરૂ થવી જોઈએ ?

૨ અંગ્રેજી ભાષા જ્ઞાન ભાષા તરીકે કયારથી આરંભવું જોઈએ ?

૩ વર્તમાન સમયમાં એક વિદ્યાર્થી ત્રણ જુદી જુદી શાળામાં અગીઆ ૭ વર્ષ સુધી શિક્ષણ લઈ યુનીવર્સિટીના દ્વારે પહોંચે છે તો હાલ પ્રાપ્ત થતા ઈર્ષપણ લાભોનું બળિદાન શિવાય તે વખત આગે થઈ શકે તેમ છે કે નહિ ?

૪ આ પ્રશ્નો અંગ્રેજી ભાષા જ્ઞાન મેળવવાને અંગ્રેજી શાળામાં દાખલ થતા વિદ્યાર્થીઓને લાગુ પડે છે

૫ પણ પ્રાથમિક યોગ્યોમાંજ વિદ્યાર્થીઓનો જે મોટો ભાગ પોતાનો અભ્યાસ સમાપ્ત કરે છે તેવા વિદ્યાર્થીઓ માટે નીચેના પ્રશ્નો ઉપર વિચાર કરવાની બહુ જરૂર છે

૬ લગભગ પચાસ વર્ષ ઉપર ૬ પનીના રાજ્યમાં ઈર્ષ્ટ એફ્ ડાયરેક્ટરે સાધારણ જનસમુહની ટેળવણી માટે જે યોજના સ્પષ્ટ અને ભાર સુકીને અમલમાં મુકવા દર્શાવી હતી તેનો અમલ સતોષ ઉપજાવે તેમ થયો છે કે નહિ ?

૭ , સને ૧૮૫૪ ના દસ્તાવેજમાં શિક્ષણ પદ્ધતિના યોજદોની યોજનાથી પ્રચલિત દેશી ભાષાના સાહિત્યની એમણે જે આશા રાખી હતી તેવી આશા ડૂળીબૂત થઈ છે ?

૮ ઉપલા ૪, ૫ પ્રશ્નોના ઉત્તર હકાર હોય તો હાલ જાણાતી ખામી દુર કરવા અને ભવિષ્યમાં વધારે સાગી અભિવૃદ્ધિ માટે શા ઉપાયો યોજવા ?

આ સ્થળે આપણે બે વર્ગના વિદ્યાર્થીઓના સમયમાં વિચાર કરવાનો છે, એક વર્ગ એવો છે કે જે અંગ્રેજી જ્ઞાન લે છે અને ત્રીજો વર્ગ સ્વભાષાનું જ્ઞાન લઈ પોતાનું શિક્ષણ સમાપ્ત કરે છે પહેલા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓના અંગ્રેજી

ભાષા જ્ઞાન લઈ તે અભ્યાસમાં આગળ વધેલા માટે તે કબુલ કરીએ કે અંગ્રેજી ભાષા શિક્ષણના દ્વાર તરીકે વાપરવામાં અડચણ નથી. પણ આપણી ચર્ચાને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તેની સાથે એ સંબંધ છે કે તેવા વિદ્યાર્થીઓને પ્રાથમિક મૂળતત્ત્વના વિષયોનું શિક્ષણ પ્રચલિત પદ્ધતિથી દેવાના કરતાં સ્વભાષાના વધારે ઉપયોગથી દેવામાં આવે તો અભ્યાસમાં ઘણી સરળતા મળે તેમ જ ધારવામાં આવે છે. ખીજાં વર્ગના વિદ્યાર્થી માટે પ્રાથમિક ડેળવણીના શિક્ષણ ક્રમમાં ફેરફાર અને વધારા સુધારાની ખહુ જરૂર છે.”

૧

“અંગ્રેજી ભાષા શિક્ષણના દ્વાર તરીકે ક્યાંથી શરૂ થવી જોઈએ ? ”

આ પ્રશ્ન પ્રથમ ચર્ચાતાં દિ. ખ. મણિલાલ યુવાન વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણમાં દેશી ભાષાનો અધિક ઉપયોગ કરવાની સૂચના કરે છે. અને પંજાબના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર સર ડોનલ્ડ મેક્લિઓડનું અનુમોદક મત ટાંકી, તેઓ જણાવે છે કે અતુલવધી પણ એમજ સિદ્ધ થાય છે કે થોડા વખતમાં વાચવ્ય પ્રાંતમાં અંગ્રેજી ભાષા દ્વારા શિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવી છે પણ તે ફતેહમંદ નથી નીવડી. વળી તે સંબંધી તે સ્થળ નિવાસી સાક્ષર ભીશેશ્વરમિત્ર વારંવાર એમજ કહે છે. પરંતુ મધ્ય પ્રાંતમાં દેશી ભાષા દ્વારા શિક્ષણ પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવી છે તો ત્યાં પદ્ધતિ ફતેહમંદ નીવડી જણાવે છે. વળી બંગાળમાં આ બંને પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવી છે તો તે પણ તપાસી જોતાં દેશી ભાષા દ્વારા શિક્ષણ પદ્ધતિ વધારે ફતેહમંદ નીવડી હોય તેમ જણાય છે પરંતુ તે વિચારમાં ત્યાં સર્વ એકમત થયા નથી તોપણ ઢાકા ડેળવણી સમાજમાં એક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો કે “ઈતહાસ, ભુગોળ, ભૂમિતિ, ગણિત આદિ વિષયો દેશી ભાષામાં શીખતાં વખત ખચવાનો સંભવ છે અને તે વખતનો ઉપયોગ અંગ્રેજી ભાષા સારી રીતે શીખવામાં થઈ શકશે. પણ આ વિરૂધ્ધ તેઓ એક દલીલ સત્ય માને છે તે એ છે કે “આ પદ્ધતિથી ડેળવણીના સમયમાં એકાદ વર્ષ વધારવાની જરૂર પડશે.” પણ દિ. ખા. મણિલાલ જણાવે છે કે તેવી ધાસ્તીની જરા પણ હસ્તી નથી. પણ હલકું વખતમાં ખચાવ થવાનો સંભવ છે.

આ સંબંધે અગર જોઈ આપણી વડી સરકારે પણ દેશી ભાષાનો વધારે ઉપયોગ કરવાના ઠરાવો કર્યા છે, અને આપણા ઈલાકાની સરકારે પણ તે

અનુસાર ઠરાવ બહાર પાડ્યા છે અને વારવાર તે ઠગવને અનુમોદન આપનારા બીજા ઠરાવો પણ કર્યાં છે, પણ સને ૧૮૯૨-૯૭ સુધીના સુ બધ ઈલાકાની ઠગ વણીના અવલોકનમા ઠગવણીખાતા તરફથી સને ૧૮૯૮-૯૭ ના—રીપોર્ટમા વિરૂદ્ધ મત પ્રદર્શિત કરવામા આવેલ છે કે “હાનની અગ્રેજી શાળામા જે રીતે શિક્ષણ આપવામા આવે છે તે પસંદ કરવા લાયક છે અને કાંઈ પણ ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી” આ મતની તરફેણમા એવી દલીલ લાવવામા આવેલ છે કે “સમજી ઈન્સ્પેક્ટરો અગ્રેજી ચોથા ધોરણના છોકરા પાસેથી તે ભાષામા ઝડપથી ઉત્તર મેળવી શકશે તેવી આશા રાખશે નહિ પણ આતી પદ્ધતિમા લાલ એ છે કે નિરતર તે ભાષા બોલવાની ટેવ પડતા ને વનારે સારી ગીતે શીખી શકશે અને કુલ સાત વર્ષ સુધી સ્વભાષાદ્વારા જે શિક્ષણ મળે છે તે થોડું નથી” તો દિ ખા મણિભાઈ આ સમયે ટાન્ડરન્સદ્વારા પુન વિચાર કરવાનું સૂચન કરે છે

હવે દિ ખા મણિભાઈ સ્વભાષાનો પ્રચલિત શિક્ષણ પદ્ધતિમાં વધારે ઉપયોગ કરવાની આવશ્યકતાના સમ્બંધમા કહે છે કે—“હું આશા રાખું છું કે કાચી વયના વિદ્યાર્થીને વિષયના મૂળતત્વનું જ્ઞાન પરદેશી ભાષાદ્વારા આપવાના કરતા સ્વભાષા દ્વારાએ આપવાથી પરિણામ વધારે સતોષકારક આવશે તે તો સર્વ દેશ કબુલ કરશે, અને એતા સ્વીકારવું જ પડશે કે જીવાન વિદ્યાર્થી ઘણી ત્વરાથી સ્વભાષા મારફત ટાઈ પણ વિષય જલદી ગ્રહણ કરી શકે છે, અને તેમા અર્થગત થઈ સમજી સમજી શકે છે વળી નામા વખત સુધી તે સભારી પણ શકે છે, તેથી એમ યાય છે કે સ્વભાષા પ્રાથમિક, સહેલું અને કુદરતી દ્વાર છે, અને તે દ્વાર વડે વિચારો પેહેલે સપાટે ગ્રહણ કરી શકાય છે પણ પરદેશી ભાષા દ્વારાના શિક્ષણથી જીવાન વિદ્યાર્થીને તેનું ભાષાતર કરી સમજવાની ફરજ પડે છે આથી તેને એક વધારે બોજ થાય છે અને વળી તેથી યોગ્ય લાભ ન મળે તેવો પણ સંદેહ રહે છે વિદ્યાર્થીને પરદેશી ભાષાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોય તે વખતે તે (પરદેશી) ભાષાદ્વારા શિક્ષણ તેને વધારે શ્રમ અને અડચણમા નાખે છે ત્યારે શુ હાઈસ્કુલમા અભ્યાસ શરૂ કરનારા વિદ્યાર્થીઓ આ સ્થિતિમા નથી અને તેટલા માટે સ્વભાષાનો વધારે ઉપયોગ ધોરણમા બહુ જ આવશ્યક છે” તે સમ્બંધમા મિ અમાલાલ સાકરવાન, રા ખા ગોપાળજી સુરભાઈ, મિ જસ્ટીસ તેલંગ, મિ જસ્ટીસ રાનડે, મિ

નહીં થયાં છતાં અજ્ઞાન લોકોનાં વિનાશકારક પ્રવાહમાં તણાઇ જઇ પોતાના આત્માને છેતરે છે તેવા લોકોને પ્રખ્યાત અંગ્રેજી કવિ એમર્સન ચોરની અને વિશ્વાસઘાતીની ઉપમા આપે છે. ”

લોકાપવાદનો અનીતિવાળો લજ્જાસ્પી પડદો ફેંકી દઇ સંસારમાં ચાલતાં અસખ્ય બ્રહ્મ આચારોથી વિમુખ થવા દરેક વાંચનારે ઠાકોશ કરવી. એક બાળલક્ષ્મીના ધારો તમારા ઘરમાંથી તમે કાઢી નાંખશો તેમાં શું તમારી આખર જવાની છે ? ના. ના. કદીજ નહીં. ખરાબ રીવાજોથી તો માણસ જાતના નીતિ, બળ અને સદાચારની લાગણી ઉપર શીલ મરાયું છે. દરેક વાંચનાર વિના આનાકાનીએ કષ્ટલજ કરશે કે જે એક બેતરમાં સડેલાં અને કાચાં બી રોપવામાં આવ્યા હોય તો તેમાંથી જોકે રોપા તો જમીન બહાર ઉગી નીકળે છે પરંતુ તે બીમાંથી જીવન તત્ત્વ તેને બહુજ બોધ મળવાથી ક્રૂરતા પહેલાં અગર કુમળી વયમાંજ તે રોપો નાશ પામે છે. આથી સારા પાકવાનાં બીને તેટલી જગ્યાની ખામી પડે છે ને ઉલટું આ બીમાંથી આવી રીતે નુકસાન થાય છે. આજ દાખલો બાળલક્ષ્મીના સંબંધમાં પણ અતિ ઉપયોગી છે. અપકવ વીર્યમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું બચ્ચું, કાચાં, સડેલાં બીમાંથી થયેલા રોપાની ઉપમાને યોગ્ય છે.

આવી રીતે સંસારમાં વંશ વૃદ્ધિની તો ખરાબી થાય છે તેની સાથે બાળાઓ બિચારી કદી પોતાનાં ઘર તજી બહાર નીકલેલી નહીં હોવાથી સાસરાઓના ઘરમાં ગોંધાઈ રહેવું તેમને ઠાઠ પણ રીતે પસંદ પડતું નથી. કારણ હંમેશાં તેને લાજના પદકામાંજ ગુંગળાઈ રહેવું પડે છે ને નાની વયમાંજ ગળાને શીવી દેવું પડે છે. આથી તેમની શારિરિક ઉન્નતિ ઉપર અંકુશો મુકાવા શરૂ થાય છે. સ્ત્રીઓની આવી પાયમાલીથી ઘર સંસારમાં એક જખરી ખોટ આવી પડે છે અને દેશ ઉપર મોટી આફતોનું વાદળું તુટી પડે છે. કારણ બાળ માતાઓ પોતાને થયેલા બાળકોની માતા તરીકેની પુરતી માવજત કરી શકતીજ નથી. હાલમાં લાખો જોડાંઓ અને કુટુંબો આ દુઃખ સહન કરતાં નજરે પડે છે. નાનાં નાનાં બાળકો, બાળમાનપિતાને ચિતાસાગરમાં ડુબાંની મુકે છે. ભરણ પોષણની વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી ગજ ઉપરાંત મહેનત કરી તેમના પેટ ભરવાં પડે છે. આથી વખતે કમોત પણ થઈ જાય છે. આવી નમાલી મંતતિથી દેશના ઉદયની આશા તો ક્યાંથીજ રાખવી ?

ડોક્ટર ડન્કન નામે વિદ્વાન કહી, ગયો છે, કે—“બાળવયથી શરીરની ખીલવણી (વૃદ્ધિ) નો નાશ થાય છે, તદ્દરસ્તીને હાની પોહાયે છે અને સામાન્યરીતે સુવાવકમાં સ્ત્રીનું શરીર દુર્બળ થઈ જાય છે બાળ વિવાહને લીધે પુખ્તવય પહેલાં પ્રસવ થવાથી પ્રસવની પીડા અને ક્રિયામાં દુઃખ વધે છે.”

વાચનાર ! આપણી આસપાસ હાલમાં આટલા બધા વિવિધ પ્રકારના અસખ્ય દુઃખોના ઝાડ ઉગી નીકળ્યા છે તે બાળવયગ્રસ્તી અપકવ સહી ગયેલ ખીજનાજ રોપાછે એમ આપ કયું નહીં કરો ? બાળવયથી પ્રજા દુર્બળ, દીન, ખિન્ન, ખીકણ, ખાગલી, ગમી, વળી બુદ્ધિહીન અને તેજહીન થઈ છે એમ વાચનાર તમારૂં અત્કરણ તુ કબુલાત નથી આપતું ? આ ઈશ્વરી સમજ છે જ્યારે આપણે કુદરતના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરીએ છીએ ત્યારે આપણે સતને પાત્ર પણ છીએ ને તે પ્રમાણે ઉપર મુજબ આપણને સજા થવા કરે છે

છેલ્લે હોંમત ધરી હું એટલું પણ કહીશ કે આ દુનિયામાં જટલા જટલા રોગો, જટલા જટલા મહા પાપો, જટલા જટલા અનિવાર્ય દુર્ગુણો, અને જટલા જટલા ઉન્માદો જોવામાં આવે છે તે સર્વનું મુખ્ય કારણ બાળ લગ્નજ છે એ પાપાચરણનુંજ આ સાક્ષાત્ કળ છે

એક વિદ્વાન કહે છે કે કુસપ્ત, ક્લેશ, ક્રોધ, ઉન્માદ વીગેરે બાળવયના બાળકો પુત્રો છે બુદ્ધિહીનતા, વીનતા, દુર્બલતા વીગેરે તેની પુત્રીઓ છે અને અવૈર્ય, અજ્ઞાન, આળસ, લીજ્જત વીગેરે તેની પૌત્રાદિક ખીજ નડુસક પ્રજા છે ”

આ ઉપરથી વાચનારને વિશેષ ખાતરી થઈ હશે કે બાળવય થવાથી જોડા ચેલા કાચી વયના જોડાનાથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રજામાં ઉપદ્રવ સર્વ દુર્ગુણો હોય છે

ઉત્સાહ, બળ, બુદ્ધિ, આગ્રહ, ઉદ્યોગ, નિગ્રહ, નિયમ, નિશ્ચય, અને નીતિ જેવા ઉમદા આભૂષણોથી પોતાના શરિર શોભાવવાનો વાલ કદી બાળવિવાહના ભોગ થઈ પડેલા બચ્ચાઓને મળતો નથી પરંતુ તેને ખાલે તેમનામાં આળસ, નિર્મળતા, બુદ્ધિહીનતા, વિહંગતા, વ્યગ્રતા, ઉન્માદપણ, અસ્થિરતા, ખીકણપણ, અનિશ્ચિતપણ, મુરખપણ, સાહસ, અવિચાર, કુસપ્ત, ક્લેશ, અને ખૈરીક સ્વભાવ (womanly spirit) આવીને સદાને માટે વાસ કરે છે કહો, ત્યારે ઉપદ્રવ દુર્ગુણોથી ભરપૂર માણસ આ હિંદના ઉદયને માટે તુ કંઈ શકે ? ઉદયને બદલે અસ્ત કરવામાંજ તેઓના દુર્ગુણો ઉપયોગી થઈ પડે

વિવેકી વાંચનાર ! ઉપર પ્રમાણે મેં મત્યનુંજ શોધન કરી લખેલું છે છતાં તેની સખ્તાધથી લેખક તરફ અભાવ લાવનારને એમર્સનનું નીચેનું વાક્ય યાદ રાખવા બલામણુ કરી પછી આગળ ચાલવા મારે વિચાર છે.

“જવું હોય તેવું કહી દેવામાં હરકત શી છે ? સાચાને સાચો, જૂઠાને જૂઠો, અને હરામીને હરામીજ કહેવો. સાચું બોલવાથી કદાચ કોઈને મારું લાગશે, તોપણ સત્યને તો કલંક નહિ આવે. તમારો સખ્ત પણ સાચો આવકાર કદાચ તેમને અપ્રિય થઈ પડે, તોપણ આડંબર કરતાં સત્ય વધારે સુંદર છે. તમારા હૃદયની સરળતાને થોડી તીક્ષણ ધાર પણ હોવી જોઈએ, નહિતો તે સરળતા નથીજ એમ સમજાવે.” પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાન એમર્સનના અભિપ્રાયને અનુસરી લખેલા આ લેખમાં-જવર નાશક કરીયાતુ સદા કડવુંજ હોય એ યાદ રાખી વાંચકો ફરીથી પોતાની ચિત્તવૃત્તિ તેમાં પરોવશેજ એમ લેખક ઈચ્છા ધરાવે છે. “વખત પ્રમાણે વર્તવું” એ વાક્ય અનુસાર બાળલગ્નના સંબંધમાં પ્રાચીન આર્યોએ સ્થાપેલા નિયમોમાં કાંઈક યોગ્ય ફેરફાર કરવા ધણા વિદ્વાનો તરફથી સુચના થઈ છે અને આ સુચનાને ધ્યાનમાં લેતાં પ્રથમ પુરૂષની પચ્ચીશ અને બાળાની સોળ વરસની ઉમ્મર સંયોગ માટે કરાવવામાં આવી છે તેમાં દેશકાળ અનુસાર પુરૂષની વીશ વર્ષની અને બાળાની બારથી ચૌદ વર્ષની ઉમ્મર સંયોગ માટે હાલ બહાલ રાખવામાં આવે તો અનર્થ થવાની ડશી ભીતિ નથી. કારણ ઋતુ પ્રકટ થયા પહેલાં સંગ કરવાની શાસ્ત્રકારોએ મના કીધેલી છે. પણ આજકાલ બાર વર્ષની બાળાઓને ઋતુ પ્રકટ થાય છે તેથી તે ઉમ્મરે લગ્ન કરવા સામે કશો અટકાવ ડરવો તે દેશકાળથી વિરૂધ વર્તન ગણી શકાય.

જુલમી મુસલમાન પાદશાહોના રાજ્યોમાં કન્યાઓનું રક્ષણ કરવા આ બાળલગ્નના રીવાજનું કય બીજ રોપાયું છે અને આર્યોની અજ્ઞાનતાથી તે બીજ આજ અનર્થ ફળ આપે તેટલું વૃદ્ધિ પામ્યું છે. હાલ ખ્રીટીસ રાજ્યના નેક વાવટા નીચે કશી ભીતિ રાખવાનાં કશાં કારણો નથી, છતાં હિંદુઓ પોતાની બાળકીઓને બાળવયમાં પરણાવે છે તેનું એક બીજુંજ કારણ જણાવવામાં આવે છે. તે અલખત ધ્યાન આપવા લાયકનું છે. ઉચ્ચ કુળના આખરદાર કેટલાંક કુટુંબો જે કેટલાંક કારણસર પોતાની બાળકીઓનાં સગપણ તેની આઠ દશ વર્ષની ઉમ્મરે કરી નથી શકતાં, તો પછી પોતાના જવા આખરદાર કુટુંબના જમાઈ શોધવામાં તેને ઘણીજ મેહેનત પડે છે, અને વખતે પંદર સોળ કે વીશ વર્ષ સુધી બાળકીઓને વાંદી રાખી કોઈ હલકા કુળના વરને

તે સોપવી પડે છે અવળત તેઓની આ દરખાસ્ત જુવી જવી નથી જોઈતી બાળવયનો અર્થ બાળવયમા એટલે બાળદોની પરીક્ષા કરી શકાય તેવી ઉમ્મરે સગપણ ન કરવા એમ નથી બાળલગ્નનો મૂળ ઉદ્દેશ તો એજ છે કે ઉપર જણાવેલી ઉમ્મર પડેલા તેઓનો સયોગ ન બને તેનો પૂરતો જાપતો રાખવો બાળક ઠોકરો ગુજરાતી સાત ચોપડી આગરે અગીઆર કે બાર વરમની ઉમ્મરે પુરી કરે છે તે વખતે પૂર્વોક્ત ગમે તે તપાસ થઈ શકવા ઉપરાત તેના ભવિષ્ય બીશે પણ ખબર પડી શકે છે તો તેવા ઠોકરાનું સગપણ કરવા જો દેશ રૂઢી વિરૂદ્ધ ન ગણાતુ હોય તો કરો બાધ નથી ફક્ત કન્યા, પુત્ર કગ્તા ચાર પાંચ વર્ષે નાની હોય તેની માખાપોએ તપાસ રાખવી, પણ ધરમા આવી જલદી કામ કરી આપે એવો લોભ રાખતી સાસુની માફક પુત્રના જવડીજ અગર તેથી મોટી ઉમ્મરની કન્યા કદી ન શોધવી

આ ઉપગથી મારો કહેવાનો હેતુ એ છે કે કદાચિત્ દેશરૂઢીને અનુસરીને સગપણ અથવા વિવાહ કાઢ ઉપર જણાવેલી ઉમ્મર પહેલા કગ્વા પડે તો પણ તેમનો મેલાપ નાની ઉમ્મરે ન થવો જોઈએ રજોદર્શન થયે સ્ત્રીમાં સ્ત્રીત્વ અને પુરુષમા પુરુષતા આવ્યા પછી પુરુષત્વ આવે છે તો તે પહેલા સસારી સમાગમમા જોડાવું ઘોઈપણ રીતે કાયદાકાગ્ધ નથી પરંતુ આ સર્વ ધ્યાનમા ન ગમી, લગ્ન કર્યા પછી તરતજ અર્થાત્ રજોદર્શન પ્રાપ્ત થયા પહેલા તેઓના મેલાપને માટે રજા આપી સુખની ઈચ્છા ગમ્મવી અને સતીત્વની હિમાયત કગ્વી એ જહાગીર પાદશાહની પેઠે પોતે હદ ઉપગત દાડ પી લોઠામા દાડ પીતારને સજા કરવી તેના જેવું ગણી શકાશે

વળી સર્વ ડોઈ વગર સવાલે કપૂય કરશે કે પૂર્વોક્ત ઉમ્મર પહેલા, સમાગમની રજા આપવાથી, વિવેકશુદ્ધિના વિચારની ખામીને લીધે, તે દમ્પતીમા પ્રેમનું તત્ત્વ નિ સત્ત્વ થાય છે અને તેથી પરસ્પરના દિવ્ય પ્રેમનું સુખદ સ્વરૂપ જોનાનું બાળવયમા બધાઈ ગયેલા મત પ્રમાણે 'યૌવાવસ્થામા પણ નહિ બનતું હોવાથી પણ પેઠે જીદગી ગાળવી પડે છે ઇતિહાસોના પાના ટ્રેવતા આપણા પૂર્વજોના બળ અને દીર્ઘાયુષ્યની આપણને સાખીતિ મળે છે જે સાખીતિને તેઓની ગૃહસ્થાશ્રમની સુખવૃદ્ધિ સળગ ટેકા આપે છે

પરિપક્વ ડ્રજમાથી જટલો સ્વાદ આપણે મેળવી શકીએ તેનો અશ માત્ર અપરિપક્વ ડ્રજમાથી મેળવી નજ શકીએ તેમ પરિપક્વ વીર્યવિના સ્ત્રીસગથી થતા કળની ઉમદા આશા રાખવી તે વગર સવાલે ખાગે મરવો

ખાતાં મધુર કરીના રસની આશા રાખવા જેવું ગણી શકાય. પાશ્વિમાત્ય પ્રજા, પારસી, અને હિંદના દક્ષિણાત્ય લોકોમાં રજેદર્શન પહેલાં રાહવટનો રીવાજ નહિં હોવાથી આપણા કરતાં સર્વ વાતે તેઓ સુખી જણાય છે.

“અધાધુધી અનીતિ અદકિ, અનાચાર અત્યારે,
બાળલગ્નથી બળતી બાળા, કુપંથ કરમાં ધારે.”

સર્વ દાઢ વિવેકી વાંચનાર એટલું તો કપૂલ કરશે કે એવું તો સિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે કે આવા આવા સુધારા એકલાના કરતાં જનસમુહ ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. કારણ જ્યાંસુધી જનસમુહ તમારા જવા વિચારને અનુ-મોદન ન આપે ત્યાંસુધી સર્વ શ્રમ મિથ્યા સમજવો. જો આ બાળલગ્નનો ધારે નિર્બીજ કરવામાં આવે તો પુનર્વિવાહના સંબંધમાં કાઢને તરફી લેવી ન પડે. યાદ રાખજો કે એક વખત મારા આ બોલો તમોને સત્ય લાગશે. જવર નાશક કરીઆતુ સદા કડલુંજ હોય છે. રોગને દુર કરનારી ઔષધી સદા કડવીજ હોય છે તેમ સાચવટ સદા સખ્તજ હોય છે.

કળેડાંવાળી સ્ત્રીઓની અકળામણ, તેઓને માથે પડતું બાળકોનું મહા પાપ, અકળામણમાં માખાપોને અનિવાર્ય શ્રાપો, કળેડાંની ખુદલી આંખે ન જોવાય તેવી ફજેતી, વિદ્યાભ્યાસમાં આવી પડતી અડચણો, બાળલગ્નથી વંશવૃદ્ધિની આશામાં નિરાશા, બાળલગ્નથી થયેલી સ્ત્રીઓની ક્ષુદ્રતા, બાળકીઓને સાસરાની શુળીની વેદના, નાના વરની વિટબણા, બાળલગ્નમાં સંતાન થવાથી બાળાની ખરાબી, તે સમયે ફજેતી, બાળલગ્નથી થતું બાંયલાપણું, સંતાનોની મન શક્તિ અને ઉત્પતિનો નાશ, શરીરની નિર્બળતા અને ખરાબી, પતિની ખરાબી ને અનિતિની વૃદ્ધિ, બાળલગ્નના આ મહા અધર્મો છે. શાસ્ત્રોએ બાળલગ્નથી થતાં અસંખ્ય, અનીવાર્ય નુકસાનોનો આ ઉપસંહાર કર્યો છે.

“એટલું એજ હું માણું છું આપે, વાંચી વિચારે વિચારે,
વાંચી વિચારે વિચારી વર્તે, નર તે તોડે કુધારે.”

ખસ! મારી ઉપલી ઈચ્છા પરીપૂર્ણ થાય, અને દરેક વાંચનાર મારી ઉપલી સવિનય નમ્ર વિનંતિ પ્રમાણે આ નિબંધ પોતાના કુંડુંબ ન્યાત વીજેરમાં વાંચી તે ધારે જડમુળથી નાબુદ કરવા કોશેશ કરે તો આ બાબતમાં પડેલા પરિશ્રમને ઉત્તમ ફળ મળ્યું એમ હું માનીશ. આશા છે કે દરેક વિવેકી વાંચનાર આ નિબંધનો સાર ગ્રહણ કરી લેખકની ઈચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા પ્રયત્ન કરશે. આવી ઉમદા આશા અત્યારે લેખકને ઉત્સાહીત બનાવે છે. ઇશ્વર મારી આન્ધારણા પાર પાડે! અને દરેક વાચક તેવું ઈચ્છે! કિંબહુના.

દુઃકાલદુઃખ ટાળવા શ્રીમતોને પ્રાર્થના

કવિતા

દોહરા

દુઃકાળ મોટો દેશમા, વર્ત્યો હાહાકાર,	
અન જળ કેરી આપદા, તણ વિન ઢોર સહાર	૧
રીલીક વર્કથી રાકનો, ટળતો કાઠ સતાપ,	
જન સાધારણ સ્થીતિના, મળીયા પુરણ પાપ	૨
નહીં ધધો નહીં આકરી, નહિ ધન નહિ માવ,	
અજસકની ટેકથી, દુખીયા હાલહવાલ	૩
અત્ર અતી મોવુ મળે, ગાઠે મળે ન ગર્ય,	
મરણ શરણ વિણ આ સમે, એકે સરે ન અર્થ	૪
શ્રીમતો સૌ શેઠીઆ, ધગે ધર્મની ઢાલ,	
કરો મતાખી મદદની, ઢાણે દીઠી કાલ	૫
સુખ સપત્તિ સાહેબી, ઢગલા ધન ને માલ,	
ધર્યા રહે ધગણી પરે, ઢાણે દીઠી કાલ	૬
જીવ જીવુ ને માનવી, શિરપર ઉભો કાળ,	
કા પકડયો કા પકડશે, ઢાણે દીઠી કાલ	૭
આયુધ્ય આછુ થાય છે, જન્મ ફાટેલ પખાલ,	
હાથે તે સાથે સદા, ઢાણે દીઠી કાલ	૮
દેહ ગેહ નહીં આપણા, પય તત્વના એહ,	
મમતાણુ થઈ મરવુ કા, અતે મળશે એહ	૯
સ્વમુ આ સસાર છે, ખનવુ નહીં ખખીલ,	
વસિ વિમાસણુ થશે, ધર્મ કાજ નહીં ઢીલ	૧૦
ધનવાનો ધન મેલીને, વહી ગયા ધણા વડીલ,	
ધન જોખનનો મદ તજી, ધર્મ કાજ નહીં ઢીલ	૧૧
મેડી મદીર માળીયા, સુવા સેજ પલંગ,	
જાશુ મેલી સર્વને, પુન્ય પાપ દો સગ	૧૨

ખરચું ખાધું જટલું, સુકૃત કીધું કામ;	
આવે સાથે જોટલું, રહેશે પડયું તમામ.	૧૩
લક્ષ્મી ચપળા છે સદા, ધરતી ફરતી જાય;	
રાખી નહીં રહેશે કદા, જમ વાદળની છાંય.	૧૪
પુરવજોના પૂણ્યથી, પામ્યા પુરણ સુખ;	
સહજ ગણું ભાતુ થશે, ટાળે દીનના દુઃખ.	૧૫
તંગ વખતને જોઈને, આણી અતિ ઉમંગ;	
હાથ લાંબાવો હેતથી, ફરી ન મળે પ્રસંગ.	૧૬
કુદરતના જાપથી, અવસર આવ્યો હાલ;	
જોળખી આપો દીનને, કાણે દીઠી કાલ.	૧૭.
સકળ જનોની સન્મુખ, અરપુ આ અપીલ,	
વીત વાવશે વેગથી, ધર્મકાજ નહી ઢીલ.	૧૮.

૩૦ જો

વિવાહનો કયો સમય ?

અથવા

બાળવિવાહ.

(લખનાર શાસ્ત્રી પ્રાણજીવન હરિહર.)

હમણા ધણાખરા બાળલગ્નની સાથે બાળવિવાહની રીતને વખોડી કાઢે છે. આતો સત્ય છે કે, યોગ્ય વિચાર કરીને વર્તવામાં આવે નહીં તે બાળલગ્નથી બહુજ હાનિ થવાનો સંભવ છે, એમાં જરા પણ સંદેહ નથી; પરંતુ બાળવિવાહમાં જમ કટલાએકને દોષોજ દૃષ્ટિએ પડે છે તેમ નથી, પણ કટલાએક કાયદાઓ પણ જોવામાં આવે છે. જગ્યા તેના તરફ વિરોધ ધરાવે છે તેઓની દૃષ્ટિમાં તેના કાયદા આવતા નથી પણ કેવળ દોષજ જોવામાં આવે છે. આવા બાળવિવાહના વિરોધીને આપણે યુરોપીયનના અનુકરણ કરનારા કહીએ તો તેમાં તેઓને અન્યાય આપ્યો ગણાય નહીં.

થોડા દિવસ પહેલાં મારે એક સરઝન અને બહુશ્રુત-દેશી ધંધેજની સાથે બાળવિવાહ વિશે વાતચિત થઈ હતી. તેમણે જરા વિચાર

કર્ધા પછી મને કહ્યું કે “ બાળવિવાહના ધોગપુથી નાતજાતમા ગાતિનો અને વ્યક્તિમા આધક સુખનો લાલ થાય છે, અને મોટી ઉમ્મરે સ્પેશિયલ વિવાહ કરવાના ધારણથી નાતજાતમા ઉગમનો અને વ્યક્તિમા અનિ-
તેજસ્વીપણાનો લાલ થાય છે ” માટલુ કહ્યા પછી ડ્રગી તેણે કહ્યું “ આ બન્ને ધોરણોને અગ્રા ડરવા માટે બહુ બહુ નિચાગ કર્યા છતાં પણ અમુક નિશ્ચિત માર્ગઉપર આવી શકાતુ નથી ” તનો ઉત્તર આપતા મે તેને જણાવ્યું કે, અમારા ધર્મશાસ્ત્ર ગ્યનારાઓએ તમે જણાવેના બન્ને ધોરણને સમાન કરવા માટે સ્ત્રીની ઉમ્મર નાની રાખી છે અને પુરૂષની ઉમ્મર મોટી રાખી છે અને તે નિયમ ઉપર સ્ત્રી પુરૂષના લગ્નનું વોરણ સ્થાપન કરેલું છે અમારા ધર્મશાસ્ત્ર ગ્યનારાઓ કહે છે કે “ ત્રિશદ્વર્ષા વહેત્કન્યા દદ્યા દ્વાદશવાર્ષિકીમ્ ॥ “ ત્રીશ વર્ષના પુરૂષે બાગ વર્ષની કન્યાસાચે લગ્ન કરવા, ” એવો વિદ્વાન તે સાલણીને બોલી ઉઠ્યો, “ તેમ કરવાથી પણ મારા કહેલા બન્ને ધોગપોનો ઉદ્દેશ સચનારો નહીં અપકવ અવયવવાળી માતાથી ઉત્પન્ન થયેલુ બાળક શરીરે આગેઅ તથા બળવાન થારો નહીં ” મે તેને ઉત્તરમા જણાવ્યું કે તમાગી ભાષામા જ અયો હમણા ગારીગીક વિષયના છે તેમા સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે જે પિતાનું શરીર સંપૂર્ણ અવયવવાળું હોય છે તો બાળકનું પણ શરીર સંપૂર્ણ અવયવવાળું થાય છે બાળકના અવયવોની ગ્યના તેના પિતાના અનયવોના પ્રમાણમા થાય છે તે પછી તે ઈંગ્રેજ જગ વિચાર કરીને કહ્યું, “ પુરૂષોના કરતા સ્ત્રીઓની શુદ્ધિ નાની ઉમ્મરમાથીજ પંપિકન થાય છે એટલામાટે લગ્નના ધોરણમા પુરૂષ કરતા સ્ત્રીની ઉમ્મર નાની રાખવામા આવી છે અને પુરૂષની ઉમ્મર મોટી રાખનામા આવી છે અને તેજ ધોરણથી બન્ને પક્ષનો અભિપ્રાય સિદ્ધ થઈ શકે છે પ્રણય, રાતિ, અને સુખનો વનારો થાય છે, ઉવમ અને સ્થિગ્તાને પણ ઉદય પામવાનો અવકાશ મળે છે અને સતાનો પણ બળવાન અને મજબૂત બાધાના થાય છે આર્યજાતિના વ્પતીઓના માતાપિતાઓ ભાવિ પગિણામનો જરાપણ નિચાગ કરે અને પ્રલચર્ય પળાવે તો તેઓ ઉપર કરેલા તુલકળો ચાખનાને ભાગ્યરાળી બને ”

હવે મોટી ઉમરમા સ્ત્રી પુરૂષોનો સ્પેશિયલ વિવાહ પગિણામે કેમો નિવડે છે તે વિશે સામાન્ય વિચાગ કરીએ ઝાગણીરા વીશ વર્ષની તરણ સ્ત્રીઓ વીસ પચીસ વર્ષના તરણ પુરૂષને પગણા પછી પોતાના માતાપિતાનો,

ભાઈ બેહેનનો અને બીજાં સ્નેહી વર્ગનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યાં જાય છે. તે તરુણ સ્ત્રીમાં લાજ-મર્યાદા કેવાં છે, તેનો ગુરુજન તરફ કેવો ભક્તિભાવ છે, નવલ વધૂ તરીકે તેનો કેવો વિવેક હોય છે, તેનો કોઈ પણ કાંઈ અતુલ્ય કરી શકતું નથી. માતૃપિતા છોડ્યાં જન્મ્યા પછી આપણામાં ચાલતા રિવાજ પ્રમાણે વિવાહથી તેઓને બેડી દે છે. તે પછી તેઓ પરસ્પરમાં એક બીજાનો પરિચય વધારી મૂકીને અતુકમે લતાની પેઠે પરસ્પર બેડાઈ જાય છે, કુમળી લતાના જેવાં આ બાળકોમાં શુદ્ધ પ્રણય થવાનો સંભવ રહે છે તેવો પ્રણય મોટી ઉમ્મરે સ્વેચ્છિત વિવાહ અને લગ્નનાં સંબંધથી બેડાયલાં બેડાઓમાં થવાનો સંભવ રહેતો નથી. મોટી ઉમ્મરના સ્ત્રી-પુરુષોનાં મન એકાંત જીવન ગાળવાથી કઠોર થઈ જાય છે. તેઓની વર્તણૂક પણ એક માર્ગ ઉપરજ આધાર રાખી રહે છે. વળી તેઓનું મન પણ પોતાના અધ્યાત્મિક માર્ગ ઉપરજ વધારે રહે છે. આ પ્રમાણે ભિન્ન પ્રકૃતિનાં બેડાંઓ શું એક મનનાં થઈ શકે છે કે ? વર વહુ વચ્ચે અધિક પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવવાનો આજના વિવાહના ધોરણનો ઉદ્દેશ હોય તો મોટી ઉમ્મરના કરતાં બાળવિવાહનું ધોરણ વધારે ફાયદાકારક નિવડશે તેમાં જરા પણ સંદેહ નથી. બાળકો નાની ઉમરમાં એક બીજા સાથે પગોટાયાથી તેઓની વચ્ચે જે પ્રેમ થાય છે તે નિર્દોષ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ હોય છે. બાલ્યાવસ્થામાંથીજ માતૃપિતા તરફ, ભાઈ બેન તરફ, અને પોતાના બાળમિત્રોની તરફ નાના બાળકોનું મન જીવું હેતાળ અને મમતાળ રહે છે તેવું હેતાળ અને મમતાળ મન મોટી ઉમ્મરે સંબંધમાં આવેલા સ્નેહીઓના તરફ રહેતું નથી. નાનાં નાનાં બાળકો પોતાના ભાઈ ભાડુંના દોષો શોધવા તરફ જરાપણ લક્ષ આપતાં નથી. પરંતુ તેઓનું બોલવું બહુજ સ્નેહથી સાંભળે છે. અને તેઓ જે કંઈ કરે છે તે તેને બહુજ સાઈં લાગે છે. અને જ્યારે તેઓ પોતાના બાળસ્નેહીઓમાંના કોઈને પણ જીવે છે કે તુરત તેઓનું હૃદય અખંડ આનંદથી ઉભરાઈ જાય છે અને પ્રણય રસથી ઢામળ થઈ જાય છે. આવી બાલ્યાવસ્થામાંથીજ જે નિર્દોષ વર કન્યાઓમાં દાંપત્ય પ્રણયનું બીજ વાવવામાં આવે ત્યાં પછી તેને માટે વિલંબ કરવામાં આવે તો તેઓ ખરા સ્નેહ રસનો ઉપભોગ કરી શકતાં નથી.

નવીન મતાનુસારીઓ કહે છે કે—શુદ્ધિ અવસ્થાએ પરિપક્વ થાય છે અને પછી તરુણ સ્ત્રી અને પુરુષ એક બીજાના ઝારીચ્ચ અને શુદ્ધિની પરીક્ષા

ઝગીને પગરૂપા વિવાહના બંધનથી બચાય છે આ તેમનું માન કહેલું છે, તેઓ એક ખીજના ચગિત્ર અને સ્વભાવની પરીક્ષા કરવાની વાત કહે છે, તે આપણે એક ક્ષણ લગ માન્ય કરીએ, પરંતુ તે પેહેના એટલો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે કે એક ખીજના ચગિત્ર અને સ્વભાવની પરીક્ષા કેવી રીતે કરવી ? તે કામ બહુ જ કઠિણ છે બુદ્ધિશાળી પુરૂષો પણ તે કામમાં કગવે કગવે નિષ્ફળ નિવડયા છે ત્યાં આગણીગ વીસ વર્ષની કન્યા અને ચોવીસ પચીસ વર્ષનો પુરૂષ મનુષ્યના ચરિત્ર અને સ્વભાવની પરીક્ષા કેમ કરી શકે ? એ વાતજ અમલનિત છે તરણ અવસ્થામાં ઈદ્રિયોની વૃત્તિઓ મહા પ્રખળ હોય છે કામના શક્તિ ધણીજ તેજ હોય છે, અને અનુરાગ ઉન્માર્ગ ગામી હોય છે પરંતુ એ ખીજના સ્વભાવની પરીક્ષા કરવામાં જે વિવેકની અને વૈર્યની જરૂર હોય છે તેનો તો આ અવસ્થામાં તદ્દન અભાવ હોય છે અથવા તેઓ પોતાનું કામ યથાર્થ રીતે કરવાને અસમર્થ હોય છે એક ખીજની વચ્ચે મદમદ તીક્ષ્ણ કટાક્ષ, મં મદ હાસ્ય, અને શરીરનો મોહ ઉપજવનારો બાવો આ સર્વ એક ખીજના મનને નિર્બળ કરી નાખે છે અને સ્વભાવની કે ચગિત્રની પરીક્ષા કરવાનો અવકાશ આપતા નથી મોટો મોટો ઉમરના સ્ત્રી-પુરૂષનો વિવાહ લાખા વખતસુધી ટકી રાખતો નથી, અને નિર્દોષ પ્રણયને પણ ઉત્પન્ન કરી નક્કો નથી

જે દેશમાં મોટી ઉમરે વિવાહ પ્રણય કરવાનું ધોરણ રાખવામાં આવ્યું છે તે દેશમાં લગ્ન તોડી નાખવા મોટે પા વ્યવસ્થાઓ કરવામાં આવી છે જે મોટી ઉમરના ધોરણથી સ્વભાવ વગેરેની યથાર્થ પરીક્ષા થઈ શકતી હોય તો પછી લગ્નોગ્ગેન વ્યવસ્થાઓ ગામોટો ગામવામાં આવે ? અર્થાત્ અન પ્રણયથી થયેના લગ્ન વિદુર પ્રેમ જ્વલિતજ ઉત્પન્ન કરે છે યૂરોપીયનોમાં મોટી ઉમરે લગ્ન કરવાનો ધારો છે તો તેઓમાં લગ્ન તોડવાનો ધારો પણ ચાલુ કરવામાં આવ્યો છે તેઓમાંના ઘણા વિદ્વાનો પ્રસંગોપાત્ કહે છે કે અમારું આ ધોરણ સંપૂર્ણ નથી પણ હજી અપૂર્ણ છે અમેરિકામાં પણ સ્ત્રી પુરૂષો મોટી ઉમરે લગ્ન કરે છે પરંતુ હમણા તે વિવાહની પ્રથાને એકદમ મન કરી દેવામાં ઘણા લોકો પોતાના વિચારો નહોત્યા પ્રકટ કરે છે જે તે દેશમાં વિવાહનું મધન સુખકાગી હોય તો તેઓ પોતાના વિવાહ બંધનને તોડવામાં યત્ન અને આટલો આગ્રહ ગામોટો કરે ? વસ્તુતઃ જ

દેશમાં મોટી ઉમરે વિવાહ કરવાનો ચાલ છે, તે દેશમાં તેવા વિવાહોમાંથી મોટી ગડબડ ઉઠવાનો પણ સંભવ રહે છે. અને તે ઘોટાળો તેજ મોટી ઉમરે થયેલા વિવાહનું કૃણ કહેવામાં આવે છે.

સ્પેન, ઈટલી, ગ્રીસ વગેરે દેશોમાં સ્ત્રીઓ પણ લખવા બાણવા શીખે છે, પરંતુ ઇંગ્લંડ અને અમેરિકાની પેઠે એ સર્વ દેશમાં હજી સુધી સ્વેચ્છિત વિવાહની રીત ચાલતી નથી. એ સર્વ દેશોમાં મારા વિચાર પ્રમાણે જો નાની ઉમરમાં વિવાહ થાય તો જોડાંઓ વચ્ચે અધિક પ્રણય ઉત્પન્ન થવાનો આશા રાખી શકાય.

કાંઈ કાંઈ ઇંગ્લેન્ડ પ્રવાસીઓ કહે છે કે,—સ્પેન ઈટલી વગેરે દેશોમાં ખાળ વિવાહની રીત ચાલે છે તેને લીધેજ ત્યાં આગળ વિવાહનું બંધન બહુજ શિથિલ થઈ પડ્યું છે. તેઓ કહે છે કે એ સર્વ દેશનાં સ્ત્રી પુરૂષો ઉચ્છૃંખલ અને આચાર બ્રષ્ટ છે. તે પ્રવાસીઓ માત્ર તે દેશ ઉપરજ તેવો આરોપ મુકતા નથી; પણ જ્યાં આગળ સતી સ્ત્રીઓનો નિવાસ છે, એવા પવિત્ર ભારતવર્ષ ઉપર પણ તેવોજ આરોપ મુકે છે, તે ઉપરથી તેઓને લઘુ પ્રકૃતિના સમજીને તેઓના બોલવા ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી નહીં એજ સુતરેા ઉપાય છે.

જે દેશમાં મોટી ઉમરનાં સ્ત્રી-પુરૂષોના વિવાહ કરવાનો ચાલ છે, તે દેશમાં પણ વિવાહનું બંધન દૃઢ હોતું નથી, પણ શિથિલ હોય છે. અને દંપતી વચ્ચે જે આંધળો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, તે થોડા કાળ સુધીજ ટકી રહે છે. કૃત્રિમ પ્રણય ચિરં કાલ ટકી રહેવાની આશા બહુજ થોડી હોય છે.

માવાપની સેવા કરવી.

સુપુત્રોના ધર્મ અને ચાલતો જમાનો.

(કૃપાશંકર જાદવજી આશિક.)

(સાંધણુ ગયા અંક પાને ૧૬ થી)

ભોજ રાજા આવાં તે વાંદરાનાં વચન સાંભળી બોલ્યો હું શેહરમાં નહીં જાઉં: હું મોહટો વિશ્વાસઘાતી કૃતઘ્ની છું, માટે તે ખાખતની રિક્ષા કર. આમ રાજા ભોજ બહુ પ્રકારે કહેવા લાગ્યો; ત્યારે વાંદરાએ એક વડનું પાન લઈ તેનો રસ કાઢી ભોજ રાજાની જીભપર “ વિથેમેરા ” એવા ચાર અક્ષર

લાખ્યા અને રાજ ભોજ ધારા નગરીના રસ્તા તરફ ચાલ્યો અને વાદરો વનમાં ચાલ્યો ગયો.

રાજ ભોજ શેહરમાં ગયો, અને ત્યાં સર્વ પુછવા લાગ્યા કે માહારાજ ક્યા હતા ? ત્યારે તેના જવાબમાં બોલ્યા કે, “વિશ્વેશ્વર” આ શિવાય કશો જવાબ દીધો નહીં તેજ મુજબ દરબારમાં, રાજ સભામાં, રાણી વાસમાં, સર્વ ઠેકાણે જે પુછે તેને વિશ્વેશ્વર શિવાય કશો જવાબ આપ્યો નહીં તેથી સૌ વિસ્મય પામવા લાગ્યા, ને વિચાર કરવા લાગ્યા કે ભોજ રાજ્યે કાળીદાસ કવિને કાઢી મેલ્યો છે તેની શોધ કરી તેડી લાવે તો ખદુ સાફ થાય.

આમ સઘળાએ વિચાર કરી કાળીદાસ કવિની શોધ કરી તેડી લાવ્યા તેણે ‘વિશ્વેશ્વર’એ ચાર અક્ષરના એકેક અક્ષરોપર “વિશ્વાસવાત” કરવાના દોષ ઉપર એક એક શ્લોક કહ્યો એવા ચાર શ્લોક કહેવાથી ભોજ રાજની જીમ ખુશી અને તેને જે વનમાં વિલુ હતું તે સઘણ કહી ખતાવ્યું, અને તેજ વખતે કાળીદાસ કવિ ખીજ સ્વરૂપમાં હતો તે પ્રગટ થયો અને ભોજરાજ્યે પોતાનો વિશ્વાસવાત અને કૃતમીપણનો દોષ નિવારણ થવાની માફી માગી દહવૃત કર્યો અને ત્યારપછી કેટલાક દાનપુત્રો કરી પાપથી નિરમુક્ત થયા.

કારણકે તમાગ વૃદ્ધ માવિત્રો નહોતા જાણતા હતા કે તમે આવા કૃતમી થશો તેને ખખર નહતી કે સુવાવક માયે પડશે તેમને જના માટે મોટી ઉમેદો હતી કે તે લાયક ઉમરનો થશે ત્યારે આપણે સર્વ વ્યાધિથી નિર્મુક્ત થઈ સુખના દિવસો ભોગવો છું તેમ એ કમારો ને આપણે ખાશું ને આપણું ધડપણ પણ એજ પાળશે પણ એ સઘળી આશાઓ પડી ભાગી અને આવીતો ઉવટ તેમની વૃદ્ધવસ્થામાં વ્યાવિનો વવારો થયો, જમ મોરલી વાગે ને સર્પ નાચે તેમ પુત્ર તેની કુટીલ સ્ત્રીના કહેવા મુજબ નાચવા લાગે છે જે પુત્રમાં સસારનું સુખ માની બેઠા હતા, તે સઘણ નાસ પામ્યું પણ એમાં એનો દોષ નથી, એ આ ચાલતા જમાનાનો દોષ છે, હાલમાં તો સઘણે ઠેકાણે અને ઘેર ઘેર એજ મુજબ ચાલી રહ્યું છે.

માટે આ ચાલુ જમાનામાં તો સાસુ એ વહુ થઈ રહે, અને બાપ એ દીકરો થઈ રહે તોજ ધરનો ફજતો થાય નહીં અરે ! કેવો જમાનો આવ્યો છે,

ધિરાજની અધ્યક્ષતા નીચે મોટી સભા મેળવી સત્ય ઉત્સાહથી અમે આ પ્રયત્ન કરીએ છીએ. તેઓ સાહેબને પ્રીતિ અને અભિન્ન ભાવ છે. તેઓ આવી સધળી વ્યવસ્થામાં ઉત્સાહથી ભાગ લે છે. તે કારણને માટે તેઓ કાયદે નર તરીકે નીકળી આવ્યા છે. આ સભામાં વિવાદિત પ્રશ્નોની સ્વતંત્ર, ખુબી અને સંપૂર્ણ ચર્ચાથી નિર્ણય કરવામાં આવશે. તેથી જ સધળા પોતાની બુદ્ધિથી નિર્ણય ઉપર આવી શક્તા નથી તેઓ તે સત્ય જાણશે અને તે પ્રમાણે તેઓની જીંદગીમાં વર્તી શકશે.

અમે ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયો અને ભતિથી વસેલા આર્યવર્તમાંના લોકોને સત્ય ભક્તિ અને સ્વધર્મની શક્તિ સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર આપે અને તેથી અસત્ય અને પાપની શિક્ષાએ હાથ તેમના ઉપર હુમલો કર્યો છે તેમાંથી મુક્ત થાય. અને તેઓને સત્ય અભ્યુદય અને સુખ આપવા માટે અંત્રજી સરકારને ઇશ્વર, શક્તિ અને હહાપણ પ્રેરે. આથી સધળા મનુષ્યો અને ખાસ કરીને વિદ્યામાં પ્રીતિ રાખનારા અને તાલ જ્ઞાનીઓને તેઓના શ્રમમાં સફળતા મળે. ”

ધર્મશ્રદ્ધાલુ પરોપકારી શેઠ કાનજી ધર્મસિંહનો સ્વર્ગવાસ.

અમને જણાવવાને ખેદ ઉપજે છે કે સોરઠીયા જ્ઞાતિના ધર્મશ્રદ્ધાલુ શેઠ કાનજી ધર્મસિંહ પોતાનો ૫૬ વર્ષની ઉમરે ગયા કાર્તિક શુદ્ધ ૧૨ મંગળવારે રાત્રીએ ગુજરી ગયા છે. અમને વિશેષ ખેદ તો એટલાજ માટે છે કે મરઝી અને દુષ્કાળના ખારીક સમયમાં તેમના જવા પરોપકારી પુરૂષની ગેરહાજરી અસહ્ય છે. આ સ્થળે તેમનું તે જીવન દૃશ્ય કરવાને અમારા જ્ઞાસુ વાચકવૃંદ સમક્ષ ટુંકમાં મુકીએ છીએ.

મહુમ શેઠ મુખર્ષી શહેરમાં પોતાની નાની ઉમરમાં નિર્ધન સ્થિતિમાં આવ્યા હતા. આવતાં વારને તેઓ કાપડ બજારમાં જુજ પગારમાં ૧૨-૧૩ વર્ષની ઉમરે ચાકરીમાં રહ્યા હતા. થોડા વખતમાં ચાકરીમાં તેમની ચતુરાઈ અને વ્યાપાર વિષયમાં તેમની કુશળતા અને તનમયતા બજારના અન્ય ગૃહસ્થોને નજરે પડી. તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે થોડા સમયમાંજ તેઓ શેઠ રૂગનાથજી તાગચંદના ભાગીયા થયા. અહીં પણ તે વસ્તુએ પૂર્ણતા

દેખાડી અને વ્યાપારસાગરમા વિજય થયો લક્ષ્મીની પ્રમત્તા દૃશ્યમાન
 યઈ આથી બજારના વ્યાપારીઓમા મોભો વધતા ગયો ત્વાત્રથી પુરૂષોને
 જમ જમ વિજય મળતો જાયઁ તેમ તેમ તેઓ વનારે ઉત્સાહી અને ડે
 અને કાઠજ નવીન વસ્તુઓને જન્મ આપે છે હવે તેઓએ વિલાયતી
 ધોએવા કાપડનો પણ વ્યાપાર વસાર્યા અને શેઠ કાલીદાસ ધર્મસિદ્ધની પેઢીના
 આગેવાન લાગીયા થયા આ વખતે કાપડના વેપારીઓને વિલાયતના
 વેપારીઓ સાથે લેણેદેણમા બહુ અડચણો પડતી તેથી મહુમ રોઠને એવું
 સુઝી આવ્યું કે જો હુડોની પદ્ધતિ આ વ્યાપારમા પણ લાખન કરવામા
 આવેતો વેપારીઓની કેટલીક અગવડો દુર થાય આ પદ્ધતિ કાપડ બજારમા
 તેમના શ્રમ અને યુજિતથી લાખવ થઈ તેનો લાભ હાલ કાપડના વેપારીઓ
 લે છે વળી વ્યાપારમા એજ્યની બહુ જડગ ઁ તેા દેશી વ્યાપારીઓ તેમા
 એકધ રાખેનો અનેક લાભ યાય તેમ જબરમા ઉટલાક અગ્રણી પુરૂષો વાગતા
 હતા આ વખતે માસ્તર દામોદરદામ ગોકળદામ વીગેજની સાથે વ્યાપારીઓનું
 તેવું મડળ ઉજી કરવામા પોતે મ ક કમી તેનું પરિણામ હાનતી મુખર્ઠની
 પીસચુક એઓસીએશન છે અને તેના આંતરરી સેક્રેટરી તરીકે તેમના પુત્ર
 મીં ભોતીલાલ કાનઁ કાપડીયા બી એ એવ એવ બી કામ કરે છે
 આથી સિદ્ધ થાય છે કે તેઓને સપ વસ્તુનું બહુ જાન હતું તથા તેમા પ્રીતિ
 હતી આવા તેમના સ્તુત્ય પગલાથી દેરી વેપારીમા તેમનો મોભો વનતો
 ગયો તે વખતે યુરોપીયન વ્યાપારીઓમા પણ તેઓ તેવોજ મોભો ધરાવતા
 હતા પ્રેહામ અને રાયલીની આગેવાન પેઢીઓના પ્રતિનીધિ સાથે ગાઠ પરિ-
 યમા આવ્યા હતા અને પ્રેહામની ઓફીસનો તેમના માનમા એક દિવસ
 બધ રાખવામા આવી હતી તથા પ્રેહામ અને રાયલીની ઓફીસના પ્રતિ
 નીધિઓ તેમના મરણથી તેમના હુદમને ગએલી ખોટ માટે તેમના પુત્રોને
 તેમને ધરે આશ્વાસન ઢેવા આવ્યા હતા કેટલીક વખત સ્વાશ્રયી માણસો
 માટે કહેવામા આવે છે કે પોતાના પરસેવાથી દ્રવ્ય લેણુ ઝરેણુ દોવાથી
 તેઓ તેનો ઉપયોગ અને ઉપભોગ કરી ગમતા નથી પણ મહુમ ગેઠ
 જાનઁમાઈના સમયમા તે અસત્ય નીવડ્યું હતું પોતે મેળનેના દ્રવ્યનો
 પોતેજ સારો ઉપયોગ કરવો એ તેમનો હેતુ હતો તેઓએ વર્માનુમાર જે વખત
 મરાયાના ઝરી હતી અને એક વખતે ધમસ્થાનમા ડા ૧૦૦૦૦ ખર્યા હતા

તેઓએ શ્રી નાથજીમાં રૂ. ૧૫૦૦૦ ખર્ચી રૂપાના કમાડ વીગેરે તેમજ અહીંના ખાણનાથજીના દેરામાં પણ રૂ. ૧૫૦૦૦ ખર્ચી રૂપાના કમાડ વીગેરે કરાવ્યાં હતાં. આ કાર્ય પોતાના ધર્મનાં હતાં પણ તેઓ મનુષ્ય પ્રત્યેના સર્વમાન્ય ધર્મમાં પણ પાછળ પડ્યા નહોતા. મુંબઈમાં દુષ્ટ મરકીના ઉપદ્રવ વખતે પોતાની જ્ઞાતિના આગેવાનો સાથે મળી, સારી રકમ એકઠી કરી, સરકારી અમલદારો સાથે મળી, મરકીની આસ્પીટાલ પોતાના જ્ઞાતિ-ખંધુને અન્ય જ્ઞાતિનો આશ્રય ન લેવો પડે તેટલા માટે ઉભી કરી. અહીં પણ તેઓએ પોતાની ઉદાર વૃત્તિ દેખાડી. એટલે કે કાઠ પણ જ્ઞાતિના દરદીને તેઓ ત્યાં ધાખલ કરતા હતા.

તેઓને જ્ઞાતિ તરફ પ્રીતિ હતી તેની એટલેથીજ હદ વળતી નથી પણ સં ૧૯૫૩ માં પડેલા દુષ્કાળ વખતે દ્વારકા, ચીમણ વીગેરે સ્થળે પણ તેઓએ પોતાની જ્ઞાતિમાં અને ખીજ ગરીબોને પણ અન્ન વીગેરે આપવાની ગોઠવણ કરી હતી. અને ચાલતા દુષ્કાળમાં તો પોતે પોતાનાં તે કામ ઉપર ખાસ માણસો રાખી પોતાની જ્ઞાતિના નિરાધારને છ માસનું અન્ન આપે છે. આ ધર્મકાર્ય તેઓએ કાઠીયાવાડ અને કચ્છ જ્યાં તેઓના સ્વજ્ઞાતિ ખંધુ રહે છે ત્યાં ચાલુ થયું છે. વળી તેઓ ખાનગી રીતે પણ ધર્મ કાર્યો કર્યા કરતા હતા. વિદ્યા સંબંધી પણ ગરીબોને ચોખ્ખ મદદ આપતા હતા. આવી રીતે તે ધર્મશ્રદ્ધાળુ શેઠનું મૃત્યુ દુષ્કાળ અને મરકીના ખારીક વખતમાં સર્વને ખેદ ઉપજાવનાર છે.

હવે અમે એટલુંજ યાચીશું કે તે ધર્મપરાયણ શેઠના આત્માને સ્વર્ગનું શાશ્વત સુખ મળે અને તેમના પુત્રો અને કુટુંબીઓ તેમને પગલે ચાલી તેવાંજ સુકૃત્યોમાં મન પરોવે ! અસ્તુ !

વેદ ધર્મ સભાને મઢેલી મેટનો સ્વીકાર.

સ્વર્ગના સી શેઠ કાનજી ધરમસીના પૂણ્યાર્થે વેદધર્મ સભાને રૂ. ૫૧) ભેટ તરીકે તેમના સત્પુત્ર શેઠ મોતીલાલ કાનજી કોપડીઆ ખી. એ. એલ. ખી. તરફથી મળ્યા છે. તે રકમ વેદધર્મસભાના ધર્માઉ ફંડ ખાતે જમે કરવામાં આવી છે. તો તે રકમનો સદુપયોગ થશે.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २८ अ०]

पौष, सप्त १८५६

[अंक ३ न०]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

अबुजने गतिज्ञान सहित शिखामण

(साधण गया वेपता अब १२ माने पान ३६५)

छद्द महिदीप

कौस्तुभ विट्ठम मणि मुख तें न जाणी,
ककर कर ग्रहो मुद्द मति तो तणाणी—११
अवसर गयो एज इश भज्या तणु टाणु,
भोज शोख माणी खूब छद्दपणु आण्यु—१२
छद्द थए थर थर थइ अग उठ्यु धुजी,
तोय नहि देव टळी देव सेवन मूजी—१३
पाख टळी^१ झाख वळी आखथी न मूजे,
जिष्टिका करे ग्रही पण जर कमावा जुजे—१४
कामाधीन थइने केवळ कामनीने सेवी,
टात गया धोळा^२ थया खात राखी जेवी—१५
तन्वी^३ के तनुज सर्व गणे तरण तोले,
तोय तेहमा तणाई तुच्छ तर्क खोळे—१६
वाळयौवन भोगळ तन थयो छेक वृत्तो,
पण नही लगार सार ग्रहो अर्थ मूत्तो—१७
कानथी न श्रवण करी हरि कया कदापि,
तेम नहीं देवने नमाव्यु शिश पापी—१८
श्वास कास कफ सर्व देह लीथो घेरी,
तथापि न टळ्यो ताप तन तणो न मेरी—१९
चेतरे अचेत काइ सकेत नहीं जाणी,
कान^४ कहे बुळधाणी कीथी सौ कमाणी—२०

કરેલા અર્થને અતંગી કરવો એ અયોગ્ય. આવા અનુભવથીજ સિદ્ધ થતા અર્થમાં પ્રમાણની વાત કરવી અથવા તેવા આનંદનો અનુમાનાદિ પ્રમાણથી વિરોધ સમજવો એ મૂર્ખતા જ છે. એવા ખોટા અર્થ કરનારાઓને તર નહિ પણ 'વાનર' સમજવા. એવા પુરૂષોને તો ગથેડે ચડાવવા જોઈએ. અદ્વિતીય ચૈતન્યના શ્રુતિ પ્રતિપાદિત અર્થમાં ભેદ જોનારાઓનું મોહું પણ ન જોવું જોઈએ. એવા દુષ્ટ જનોને ગામમાંથી પણ કાઢી મુકવા જોઈએ. એક સ્ત્રી વાંઝણી રહે તે સાડું વ્યાધ જવાં હિંસક પ્રાણીને જણે તે સાડું પરંતુ કોઈ સ્ત્રી આવા ભેદવાદીને જન્મ ન આપશે. જન્મ કોઈ પુરૂષ મધ પીને તેના કેદમાં ગમે તેમ બંદે, તેમ કાર્યકાર્યના વિચાર શૂન્ય ભેદવાદમાં ઉન્મત્ત થઈ ગએલા પુરૂષોને દિવ જ ન કહેવા. એ પણ મધ પીનારાના જવા શૂદ્રજ સમજવા. શાસ્ત્રકારો દિવજના બે અવતાર કહે છે. પ્રથમ અવતાર તેમના જન્મ સમયનો. બીજો, સંસ્કાર થઈ ઉપનયન સમયનો છે. પણ ભેદવાદમાં ઉન્મત્ત થઈ વેદાન્તનો અવળો અર્થ કરનારાઓનો આ ત્રીજો અવતાર સમજવો. અહો ચિત્તવૃત્તિ ! આત્માના આનંદસ્વરૂપમાં આવી આવી શ્રુતિઓનું પ્રમાણ છે ત્યાં બીજા ત્રણ (પ્રત્યક્ષ, અનુમાન તથા ઉપમાન) ન હોય તેથી શું આદર્શપણ મટવાનું છે ?

ચિત્તવૃત્તિ—સ્વામિજી ! આતો કેવળ ગાલી પ્રહાર થાય છે. એ કંઈ પ્રમાણ યુક્ત વાત નથી થતી. જ વાત સત્ય હોય તે પ્રમાણથી સિદ્ધ કાં ન થાય ?

વિવેકાશ્રમ—આમ છે તથાપિ હે ચિત્તવૃત્તિ ! તુને એ નૈયાયિકાના પ્રમાણોમાં વધારે શ્રદ્ધા હોય તો તેમના પ્રમાણથી પણ હું તને આનંદપણું સિદ્ધ કરી તારા અજ્ઞાનનો નાશ કરીશ. પ્રથમ તો તું પણ સમજી શકીશ કે પ્રાણિ માત્રને પોતાનો આત્મા પ્રિય છે. આ રીતે સમજતાં આત્મા પ્રિય છે, એટલે શું ? એજ સમજવાનું છે.

ચિત્તવૃત્તિ—સ્વામિજી ! આત્મા પ્રિય છે તેથી આત્મા આનંદરૂપ જ એમ શા માટે સમજવું ? એમ પણ કાં ન હોય કે, (૧) આત્મા સુખની ઉત્પત્તિનું કારણ છે તેથી પ્રિય છે. અથવા (૨) આત્મા સુખનો આશ્રય છે (૩) અથવા સુખનું જ્ઞાન થવામાં આત્મા કારણરૂપ છે, માટે આત્મા પ્રિય જણાય છે.

વિવેકાશ્રમ—ચિત્તવૃત્તિ ! તે બહુ આતુર્યવાળા પ્રશ્ન કર્યા પણ તે સર્વનું હું સમાધાન કરી આપીશ, તારો અથમ પક્ષ લઈએ, અને તને ન્યાયશાસ્ત્ર ઉપર શ્રદ્ધા હોવાથી તેને પચાવયવવાળા અનુમાનમા ગોઠવીએ

પ્રતિજ્ઞા—આત્મા પ્રિય છે

હેતુ—(કારણક) સુખની ઉત્પત્તિનું કારણ છે

ઉદાહરણ—ઈન્દ્રિયની પેઠે

ઉપનય—પ્રિયત્વવાળા સુખની ઉત્પત્તિના કારણવાળો આ આત્મા છે

નિગમન—(માટે) આત્મા પ્રિય છે

ચિત્તવૃત્તિ ! ન્યાય રીતિથીજ આ અનુમાન દોષયુક્ત છે તુ નૈયાયિ કાના સગમા રહી અનુમાનનું પ્રતિપાદન કરે છે, તો જો કે આ હેતુમા વ્યભિચાર દોષ છે મને હસવું તો એટલામાટે આવે છે કે એ દોષને સ્પષ્ટ કરનાર પદાર્થ ઈન્દ્રિયનું તુ ઉદાહરણ આપે છે આ અનુમાનમા પ્રિય એ સાધ્ય છે અને તેમા સુખનું સાધન એ હેતુ છે આ હેતુ ઈન્દ્રીયમા પણ રહે છે પરંતુ ઈન્દ્રીય પ્રિય નથી અર્થાત આત્મામા જ પ્રિયતાનું પ્રતિપાદન કરવું છે તે પ્રિયતા ઈન્દ્રિયમા નથી માટે આત્મામા સુખનું સાધન છે માટે એ પ્રિય છે એમ કહેવું મિથ્યા છે ચિત્તવૃત્તિ—સ્વામિજી ! તમે માની શામાટે (યો) છો કે ઈન્દ્રિયો પ્રિય નથી ? વિવેકાશ્રમ—માતાજી ! ! ! પ્રિય એટલે શું એ પણ અમજે છો કે નહિ ?

અપૂર્ણ

દિ० વા० મણિભાઈ યશભાઈની વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિમા
સુધારાની સૂચનાઓ

(સાધણ , ગયા અઠ પાને ૨૬ થી)

૨

“ અગ્રેજી ભાષાજ્ઞાન ભાષા તરીકે ક્યારથી આરભવું જોઈએ ”

પરદેશી ભાષા શીખતા પહેલાં સ્વભાષાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવું જોઈએ, અને સ્વભાષાના સંપૂર્ણ જ્ઞાનથી પરદેશી ભાષા જનવીથી શીખી શકાય છે, તે સખ ધી ઠેટલાક સાક્ષરોના ઉચ્ચારેલા વિચારો ટાકી, દિ 'બ મણિભાઈ જણાવે છે કે ઉપલા પ્રશ્ન નરક પહેલું ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે કારણ તે શિક્ષણ શરૂ કરવારે કરવું અને તેનું પરિણામ સંતોષકારક ફર્મ થાય

અંગ્રેજી અભ્યાસથી તે પોતાને સારી જીમિકામાં મુકી શકશે. કારણ કે હાલની ગોઠવણીથી તે અંગ્રેજી અભ્યાસ માટે ત્રણ અથવા ચાર વર્ષ ગાળી શકશે. વિદ્યાર્થીને ચોથા ધોરણને બદલે છઠ્ઠા ધોરણમાંથી દાખલ કરવાની સૂચનાને પણ હું પસંદ કરતો નથી. કારણકે તેથી અંગ્રેજીદેશી શાળા અને હાઇસ્કૂલના ધોરણોમાં ફેરફાર કરવો પડે, અને વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજી ભણેલા શિક્ષકોના શિક્ષણનો લાભ મળી શકે નહિ. કારણ તેવા શિક્ષકો અંગ્રેજી સ્થાપિત પુસ્તકોના આધારે સ્વભાષામાં વિષયો શિખવતાં સંપૂર્ણ ખુલાસો કરી શકે. વલી મારી સૂચનાથી તો થોડાજ ફેરફારની જરૂર છે. હાલ ચાલે છે તેમ વિદ્યાર્થીને દાખલ કરવા અને પેહેલા બે વર્ષસુધી સ્વભાષાનું શિક્ષણ આપવું. આથી અંગ્રેજી અભ્યાસમાં જે અંતર પડશે તે સ્વભાષાના આગળ વધેલા અભ્યાસને લીધે વિદ્યાર્થીઓ તે અંતર નવા ધોરણના ક્રમ પ્રમાણે પુરું કરી શકશે. પણ એસર એ થશે કે વિદ્યાર્થી પોતાનો અંગ્રેજી અભ્યાસ ૧૨ અથવા ૧૩ વર્ષે શરૂ કરશે, અર્થાત પહેલાં છ વર્ષ સ્વભાષાના અભ્યાસમાંજ તે રોકી શકશે. આ યોજના મી. કેમીનસેની આગલા વખતની કેળવણીની યોજનાને મળતી છે. મારી અને તેની બંને યોજનામાં સ્વભાષામાં છ વર્ષની કેળવણી લીધા પછી પરભાષાનું શિક્ષણ શરૂ કરવાનું છે. બે વર્ષ સુધી અંગ્રેજી અભ્યાસ મુલતવી રાખવાની મારી સૂચના સંબંધી હું થોડી ટીકા કરવાને આ સ્થળે લલચાઉં છું. આગલા દિવસોમાં જ્યારે અંગ્રેજી કેળવણીની માત્ર શરૂઆતજ હતી ત્યારે થોડું ઘણું અંગ્રેજી જાણનારાને પણ સારી નોકરી મળી શકતી. તે એટલે સુધી કે માત્ર ઈંગ્રેજી કાગળોની નકલ કરી જાણનારા પણ નોકરી મેળવવા લાગ્યશાળી થતા અને મેં એક જણનું સરટીફિકેટ વાંચ્યું છે તેમાં લખેલું હતું કે તે જ નકલ કરતો તે સમજી શકતો હતો. તે દિવસો ચાલ્યા ગયા છે અને હવે તો મેત્રીક-યુલેશનમાં પાસ થયેલાં અથવા તેવા બીજા, સારી જગ્યા મેળવી શકતા નથી. સરકારી આકરીમાં દાખલ કરવાને જે પરીક્ષા છે તે પરીક્ષામાં વિદ્યાર્થી પાંચ ધોરણ સમાપ્ત કર્યા પછી બેસી શકે છે. ઉપલો સુધારો મેં જણાવ્યો છે તેમાં જે કાંઈ ફેરફાર કરવાનો છે તે ફેરફાર પણ તે ધોરણની અંદરજ કરવાનો છે. અને હાલ માફકજ એક વિદ્યાર્થી પાંચ ધોરણસુધી તેટલા વખતમાં પહેાંચી શકશે. હાલની પદ્ધતિ અને મારા સુધારામાં ફેર માત્ર એટલોજ પડશે કે હાલની પદ્ધતિથી વિદ્યાર્થી પાંચ વર્ષના ઈંગ્રેજી અભ્યાસ પછી તે ધોરણો સમાપ્ત કર

શકે છે જ્યાં માગ સુવારા પ્રમાણે ૩ વર્ષના અભ્યાસથી તે ભુમિકામાં પહોંચશે
આ ઉપરાંતી માવમ પડશે કે ઉપવા ફેરફારથી વિદ્યાર્થીને કાંઈ નુકશાન થશે
નહિ અને આગલા વખતમાં જે વિદ્વદ્ મત દર્શાવવામાં આવ્યું હતું તેમ
થશે નહિ કારણકે તે સમયમાં તો ઈંગ્લેન્ડ ઉપર ચોટીયું જ્ઞાન પણ પુરતું
ગણવામાં આવતું હતું આજી ભાષાદ્વાગ શિક્ષણનો નિયમ થવા માટે, અંગ્રેજીને
અભ્યાસ મોડો શરૂ કરવા માટે, અંગ્રેજી દેશી શાળાના ધોરણોમાં ફેરફાર
કરવા માટે અને માતૃ ભાષાના ધોરણોમાં સુધારો કરવામાં સૂચવેલા સૂધારા
ઉપર વિચાર ચલાવવાની જરૂર છે

૩

“ વર્તમાન સમયમાં જે વિદ્યાર્થી ત્રણ જુદી જુદી શાળામાં અગી
આગ વર્ષ સુધી શિક્ષણ લઈ યુનીવર્સિટીના દ્વારે પહોંચે છે તો હાન પ્રાપ્ત
થતા કોઈ પણ લાભોનું બળિદાન સિવાય તે વખત આઠો યજ શકે તેમ છે કે
નહિ ”

દિ બ મણિભાઈ આ સમયે જણાવે છે કે “ હું સૂચવું છું કે માતૃ
ભાષાના મૂળાક્ષર ॥ શિક્ષણથી મેટ્રીક સુધીના શિક્ષણ સુધી વિદ્યાર્થી જે સમય
ગાળે છે તે આઠો થઈ શકે તેમ છે કે નહિ તે સમયે પણ ધ્યાન આપવું
જોઈએ મુખ્ય ઇલાકામાં હાલમાં તે સમય અગીઆર વર્ષનો છે જ્યારે હિ-
દુસ્તાનના ખીજ ભાગોમાં તે સમય નવ વર્ષનો અને વધારેમાં વધારે દશ
વર્ષનો છે જો હાલ મળતા જ્ઞાનને તેથી વધેકા પહેચે તેમ હોય તો શિક્ષણના સમ
યમાં ઘટાડો કરવાને કદી પણ હું હિમાયત કરતો નથી પણ હું એમ ધારું છું
કે જે વિદ્યાર્થીને પ્રાથમિક ભૂમિકામાં જ્ઞાનનો મજબૂત પાયો નાખી શિખવવામાં
આવે તો તે આગળના અભ્યાસમાં જલદીથી આગળ વધી શકે આપણે આશા
ગાખીશું કે ઇંગલેન્ડ કોન્ફરન્સ ભગય અને તે અંગ્રેજી દેશી શાળાના ધોરણોમાં
ચોખ્ખ ફેરફાર કરવાનું ધ્યાનમાં લે અને મધ્યની વિવાદિત બાબતો વિવાદમાં
આગળ લાવવામાં આવે વળી ઇંગલેન્ડ કમીશનના રીપોર્ટમાં શિક્ષણ સમય સબધી
નીચેની સૂચના કરવામાં આવી છે “એવું જણાયું છે કે મુખ્ય ઇલાકામાં મા
તૃભાષાના મૂળાક્ષરથી મેટ્રીક સુધીના શિક્ષણ સમય મદ્રાસ અને બંગાળા કો-
તા વધારે લાભો છે અને મિડલ સ્કુલ અને ખીજ ખાતાના શિક્ષણ સાથે સુ
કાબલો કરતા મુખ્ય ઇલાકાના ગરબાતના અને હેલ્યા ધોરણમાં જગ વધારે
અધરાયું હોય તેમ માનમ પડી આવ્યું છે ”

“ આ અને આગળ સૂચવેલા સુધારાથી ઠેવી અસર થશે તેનો ખુલાસો કરવો આ સ્થળે ઠીક થઈ પડશે. હાલના અભ્યાસથી વિદ્યાર્થી મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરે છે તેને માટે એવી ફરીયાદ ઉઠાવવામાં આવે છે કે નિશાળમાં નાખવામાં આવતા બોનથી વિદ્યાર્થીઓની તંદુરસ્તી તદ્દન લથડી જાય છે, તે છતાં પણ ઘણાખરા દાખલામાં પરિણામ એ આવે છે કે બીજા વિષયોના ઉપર ચોટીયા જ્ઞાનથી તેઓ અધુરા જ્ઞાનવાળા માલમ પડી આવે છે. અપૂર્ણ તૈયારીથી અંગ્રેજી શિક્ષણ શરૂ કરે છે તેથી વિષય જ્ઞાન અને ભાષા જ્ઞાન એવી રીતે મળી જાય છે કે તે અતુલ્ય અને નિયમોથી વીરૂદ્ધ હોય છે. અધરો પરદેશી ભાષાની ખાસયતો અને શબ્દકોશ પણ સામાન્ય જ્ઞાનના લાભમાંથી વિદ્યાર્થીનું ધ્યાન બીજી તરફ ખેંચી જાય છે. અને પરિણામ એ આવે છે કે તે બાબત શું છે તે સંપૂર્ણ રીતે સમજ્યા વિના તે બાબત મોઢે કરી જાય છે. તેની અસર એ થાય છે કે તે ઘણા અપૂર્ણ જ્ઞાનવાળો રહે છે. અગર જો કે મેટ્રીક વીગેરે પરીક્ષા પસાર કરવામાં તે અડચણ કરતું નથી, તથાપિ તેની ભવિષ્યની કેળવણીમાં તે ખામી બહુજ જણાઈ આવે છે. અને તે ભાગ્યેજ સાધારણ પક્ષ કરતાં ઉપર આવી શકે છે. સૂચવેલા સુધારાથી ભવિષ્યમાં શાળા શિક્ષણ પદ્ધતિ વધારે મજબૂત અને શાસ્ત્રીય પાયા ઉપર રચાશે. અંગ્રેજીનો અભ્યાસ શરૂ કરવા પહેલાં તે માતૃભાષાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવશે અને તેથી પરદેશી અધરો ભાષાનો અભ્યાસ બુદ્ધિ અને સમજણથી શરૂ કરી વધારે ખીલાવશે. વળી તે સ્વભાષા મારફતે સાફ સંપૂર્ણ વિષય જ્ઞાન મેળવશે. આથી પરિણામ એ આવશે કે વખતનો બચાવ થશે. અને તે વખતનો અંગ્રેજી ભાષાના અભ્યાસમાં ઉપયોગ થશે. સામટી રીતે તેને અભ્યાસમાં સહેલાઈ મળશે અને તેની તંદુરસ્તીને ખરાબ અસર થશે નહિ. અહીં આ આપણે બે બુદ્ધિ બુદ્ધિ પદ્ધતિથી કામ કરવાનું છે તેથી તે બંનેનો ખરો અતુલ્ય કરવાની જરૂર છે. અને પછી પરિણામનો વિચાર કરવાનો છે.”

“ એવી કહેવત છે કે ‘ પ્રયોગ જીવું બીજું કંઈ નથી. ’ જો હાલની ચાલતી પદ્ધતિમાં તેવી અનુકુળતાનો ભરોસો રહેતો હોય તો તે જરૂરી રાખવી. પણ એમ જણાય છે કે આ નવી પદ્ધતિ કેટલીક પસંદ કરેલી શાળામાં દાખલ કરવી. અને તેવો અતુલ્ય કેળવણીનું ટ્રાન્સફરન્સ ભરી તેમાં સૂચવવો.”

ભક્તમાળા બાવની અને અપરાધ ક્ષમા સ્તોત્ર

(સાધન ગવા અઠ્ઠાસ પાને ૨૬)

સવૈયા

- આપ કૃપાએ વાલ્મિકિ જેવા આઘ ધર્મિ કહેવાયા,
શત દ્વાદશ ગમાયણુ કીધી જશ ગાઈ જગરાયા ,
પામર પ્રાણી જેમ કરી શકુ તુજ જશના વિસ્તારે,
એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારે ૧૧
- ભક્ત શિરોમણિ તુલસીદાસની ટેક પ્રશુ ન તળવી,
રામ સ્વરૂપે દર્શન દીધુ કૃષ્ણ રૂપ બદવાવી,
ટેક વિવેક તણા નથી દેશવ અમ પાસે આધારે,
એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારે ૧૨
- અજ્ઞ મેળ મહા પાતકીએ નારાયણ સુત સભાર્યો,
નારાયણના નામ માત્રથી અત સમે ઉદ્ધાર્યો,
જોવા ખૂણ્ય પ્રશુ પ્રકટે કયમ, છુ પાતક કરનારે,
એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારે ૧૩
- દુઝાસાએ અખરીશ અશક્ત ભ્રમત દુભાવ્યો,
ચક્ર સુદર્શન ચકાવો આપે ઋષિનો રોપ તળવ્યો,
દીનતા વહાલી દૈવ આપને તોય ન દીન થનારે,
એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારે ૧૪
- પરમ પરિક્ષત પુણ્યશાળી, જપિ શ્રાપ વિષે સપકાયો,
મહામુનિ શુકદેવ સમયે મોક્ષ માર્ગ દર્શાવ્યો,
જોવા શ્રાપ સમાન અનેક અધોર કૃત્ય કરનારે,
એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારે ૧૫

માવાપની સેવા કરવી.

સુપુત્રોના ધર્મ અને ચાલતો જમાનો.

(કપાશંકર જલદવજી યાજ્ઞિક.)

(સાંધણુ ગયા અક પાને ૪૪ થી.)

માઆપના કરેલા ઉપકારનો બદલો કોઈ રીતે વાળી શકાય તેમ નથી. તેઓની કૃપાથી સૃષ્ટિમાં મનુષ્ય રત્નપણાની ગણનામાં ગણાયે છીએ. માત પિતાનો તો આદિથી તે અંત સુધી અંતઃકરણનો ખરો પ્રેમ બદલાતો નથી. આપણે કાંઈ કારણને અર્થે હજારો કાષપર છેટે ગયા હોઈએ તે સમયે તેઓ ઘરમાં બેઠાં પણ દિવસ અને રાત્રિ આપણી ચિંતા કર્યાં કરે છે કે- ‘મારો લાડકવારો ધ્યારો પુત્ર સુખી હશે કે દુઃખી’ ? ગામમાં કોઈ કામના પ્રસંગને લીધે રાત્રિના વખતે ઘેર આવતાં પાંચ મિનિટનો વધારે વખત જય તો જમ જળમાંથી માછલી બહાર કાઢી જુદી કરે ને જતી જળ વિના તર-ફડે છે તેવી સ્થિતિ તે સમયે માતપિતાનીજ થાય છે. આવે પ્રસંગે આંખે દેખાતું ન હોય તોપણ જમ સતિ સાવિત્રીનો પતિ સત્યવાન વનમાં સમિધ લેવા માટે ગયેલો તે ત્યાં તેને મોડી રાત્રિ થઈ જવાથી તેના અધ માઆપો હાથમાં લાકડી લઈ હે સત્યવાન ! હે સત્યવાન ! એવા પ્રકારની બુમો મારતાં વનના અધકાર મય પ્રદેશમાં ગોતનાં, તેમ માતા પિતા પુત્રની શેઠેરમાં શોધ કરવા નીકળે છે. વળી જ્યારે પુત્ર પોતાને ઘેર આવે છે ત્યારે તેઓ તેને શિખામણ દેવા કહે છે કે:- ‘ભાઈ ! આટલી બધી વાર કેમ થઈ ! આટલી બધી મોડી રાત્રિ સુધી કાંઈ પણ કામ માટે હવેથી શકાતો નહિ. તને આવતાં મોડું થાય છે તેથી અમોને બહુ ફીકર થાય છે ને અમારે તને ગોતવા સાડ નિકળવું પડે છે’.

પણ આ ચાલતા જમાનાના પુત્રો તો શિખામણનો અવગો અર્થ કરી, તેઓ તેને ગણકારતા નથી એટલું નહીં પણ તેના બોલવાને તરછોડી કાઢી કહે છે કે ‘તમારે મને ગોતવા ક્યાંય નહીં જવું. હું કાંઈ હવે અણસમ-જુ નથી. તેમ હું ક્યાંય ભાગી નહોતો ગયો.’ આ તોછડા ઉત્તરથી તેમની લાગણી દુખાશે તેનો વિચાર પણ કરતા નથી તેમનો ધ્યાર અને પ્રિતિ કેવાં છે

તેની જરાપણ ગણના નહિ કરતા, પોતાનાજ પતન ઉપર ચાલે છે અને તેપર ગુસ્સે થાય છે પણ માતાપિતાના પ્રેમનુ આ કારણ છે તે સમજતા નથી આ સખ ઘે નીચેનો દોહરો વાચવા યોગ્ય છે અને કવિની માતાપિતા તરફના પ્રેમની લાગણી ત્યા બેહદ છે

દોહરો

માતાના મોટા ઉપકાર, ધ્યાર પિતાનો અપગપાર,
ભાઈબેનનુ હેતજ ધણુ ઈશ્વરની એ કડણા ગણુ

આ સઘણુ પેલા જુઠ્ઠાળ વૃત્તિના પુત્રોને જગપણુ ધ્યાનમા બેસતુ નથી તે માતા પિતાના બોલવાપર પણ જાણે કાઈ વિશ્વાસ ન હોય તેમ વર્તણુક ચલાવે છે માખાપો અત્યત હેરાન થતા હોય તોપણ તેમની સભાળ નહિ લેવી તે તો હાલ તેમનામા સુખ્ય લક્ષણુ હોયની તેમ થઈ પડયુ છે અને તેથીજ આ આલતા સમયમા માખાપોને પુત્રો છતા ઘણીજ હેરાન સ્થિતિમા આપણે ઘણે ઠેકાણે અવ્યોક્તિએ છોએ વળી જન્મોને બે ચાર પુત્રો હોય છે તેઓની તો અત્યત વિપરીત દશા થાય છે પુત્રો મોહટા થયા ધરમા વહુઓ આવી એટલે તો ગૃહસસાર વિચિત્ર રૂપ પકડે છે અને જાણે અરસપગસ કુસપનુ ખોજ ધરમા ગેપાયુ હોયની, તેવુ થઈ રહે છે આથી વૃદ્ધ માખાપો પણ કટાણીને સયુક્ત કુટુબ તોડી, સઘળા પુત્રોને બુદ્ધ કરે છે અહી કહેવાની જરૂર છે કે પુત્રો માતા પિતાની વૃદ્ધ વય ઉપર ધ્યાન નહિ આપતા તેમણે મેળમેલી મીઠકત માટે પણ તેમની સ્થિતિ કંટોડી કંટે છે વૃદ્ધ માખાપો શા આધારે પોતાનો નિર્વાહ કરશે તેનો વિચાર પણ કરતા નથી અને તે વખતે મિત્રકતના બુદ્ધ બુદ્ધ ભાગ કરી દેક જણુ વેહેચી લે છે આવી સ્થિતિમા વૃદ્ધ માખાપો કેટલીક વખત નાના પિકરા સાચે ગહે છે પણ તેની સ્ત્રીને તેના વૃદ્ધ સાસુ સસરા એક આવ જવા લાગે છે એટલે વૃદ્ધ સાસુ સસરાને દુનિયાની દ્રષ્ટિમા અકારા કરી તેમને પજવે છે અને નહિ છાજતી રીતે તેમની સાચે વર્તણુક ચલાવે છે વાત એટલી ખવી વધી જાય છે કે પુત્ર પણ તેની પત્નીની ખટ પટમા મળી જાય છે એવટે ખીચારા વૃદ્ધ માખાપને હાથ ઝાની ધરમાથી બહાર કાઢી મુકવાની તૈયારી કરે છે પણ તે પુત્ર આ ચાવતા જમાનાને લીધે કશુ પણ ધ્યાન આપતો નથી કે જન્મોએ આ સસારમા જન્મ આપી મોહટો ક્યો છે, તે ઉપકારને ભુલી જઈ તેણે તેની સ્ત્રીને અટકાવી નહિ એટલુજ

નહિં પણ તેની સાથે ઉલટી રીતે મળી જઈ માખાપને અકારાં કરે છે. આથી તે ખીચારાં વૃદ્ધ માખાપો લખાયા ઉપાડી ખીજ પુત્રને ત્યાં જાય છે ત્યાં પણ ઉલટાથી નીકળી ચુલામાં પડવા જેવું થાય છે. તે ખીજ છોકરાની વહુ તથા તેનાં છોકરાં બોલવા લાગે છે કે ‘અમે કાંઈ તમારું દખાવ્યું નથી. એમ ત્યાં પણ મોઢામાં ડાળીઓને માથામાં ટુબો દેવા લાગે છે. તે પણ તે વૃદ્ધ માખાપોથી સહન ન થઈ શકવાથી ત્રીજ દીકરાને ત્યાં જાય છે. તે તો વળી પેલાથી એક ખાસડું સરસ મારતો જણાય છે અને તેને ત્યાં બે ચાર દિવસ પુરા થયા ન હોય ત્યાં તો અનેક પ્રકારની જીતી ગઈ શુભરી વાતોના ઉપેખા કાઢવા માંડે છે જ્યાં ત્યાં પણ રહેવું ભારે થઈ પડે છે. અને આથી તો નોખો થયો ત્યારથીજ રૂબરૂ લઈ બેઠો હોય એટલે ત્યાંહાં જવાનું મનજ કેમ થાય? આ પ્રમાણે ઝાઝા પુત્રોના માખાપની સ્થિતિ આપણે ધણે ઠેકાણે અવલોકીએ છીએ. એ વૃદ્ધ માખિનો ધર, ધર ફરે તોપણ ઢાઢાએ ધડો કરતું નથી. અને તેઓ લક્ષ્મી રૂપી હથીયાર તો છોકરાંને જીતી કરતી વખતેજ ખોઈ બેઠાં હોય તેથી ઢાઢ ભાવ પુછતું નથી, કારણ કે જો પાસે પૈસા હોય તો સૌ માખિનોને બોલાવા આવે પણ તે તો હોય નહિ તેથી ઢાઢ દિવસ ક્યાં તે ઢાઈ દિવસ ક્યાં એમ જટલા દિવસો તેઓની જીંદગીમાં ખાકી હોય તે પુરા કરી મૃત્યુ ને વશ થાય છે.

આવા તાજેતરે દાખલાઓ ધણા બનેલા છે ને ધણે ઠેકાણે હાલમાં એવું બહુ રીતે જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ એજ છે કે આ હાલના આલતા જમાનામાં પતિ પત્નીના સંબંધમાં વિપરીતતાજ જોવામાં આવે છે. એટલે વિશેષ વાત સ્ત્રીની મરજી ઉપર રહે છે. તેથી વડિલોના ખુરા હાલ થાય છે, પણ એ બહુ અફસોસની વાત છે.

માખાપો ઢાઢ વખતે આપણા હિતની ખાતર કડવા વાક્યો કહેશે પણ ઢાઈને કહેવા દેશે નહીં. વળી તે પોતાની અજ્ઞાન સ્ત્રીના કહેવાથી ભુલ ખાઈ માખાપ ભાઈ બેન વગેરે કુટુંબીઓ સાથે કુસપના ખીજ રાપે છે. અને હાલના સમયમાં બેનને તો એક કમખો સરખો પણ આપતા નથી પણ જો સ્ત્રીની બેન. (સાળી) આવશે તો તે સાડલો લઈ જશે. તે માટે કહેવતમાં પણ ઢાઈ ઢાઈ વખતે બોલાય છે કે “કજોઈ કમખા વિના જાય ને સાળી સાડલા પેહેરી જાય” પણ તેમાં ઢાઈનો દોષ નથી કારણકે કુટુંબી બુદ્ધિવાળી સ્ત્રીના પાશમાં

મોહટા માળવાના રાજ ભટ્ટહરિ જવાએ પણ જીન ખાઈ વગર વાકે એમના લઘુ ખાધવને દેશવટા દીધો હતો અને ખરા ખોટાનો વખત આંગ્યો ત્યારે પોતે પીગળા રાણીના મોહમા લુખ્ય થઈ કંગલા માઠા કૃત્યથી બેહ દીન ગીર થયો હતા કહ્યું છે કે “જે કામ વિચાર્યો વગર અતિ આવેગથી કરવામા આવે છે તેનું પરિણામ ઘણું જ દુષ્પ્રત્યયી થાય છે અને મૃત્યુના ડેવટના વખત સુધી હૃદય ખાળ્યા કંગે છે એ પ્રમાણે રાજ ભટ્ટહરિ ટટવોડ પશ્ચાતાપ કરી અને છેવટે આ સમાર ડોડી ભેખ લઈ ચાલી નીકળ્યા આવી રીતે દુ કી બુદ્ધિવાળી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓથી સસારના ડોડા આવે છે માટે એ વાત લક્ષમા નહિ ગમી દુ કી બુદ્ધિવાળી અજ્ઞાન સ્ત્રીના બોલવાનો ભરસો કરી માવિત્રોને જે પુત્રો દુ ખી કરે છે તે અત્યંત નિ નાને લાયક છે

માટે માખાપની સેવા કરવી વડીલોને રાટલે તેમ ઢાઢ પ્રકારે દુ ખી થવા ન દેવા, જ્યાં જગતકર્તા ખુશી થશે, અને યશ અને કીર્તિ વધશે

અપૂણ

મહાત્મા ચાણક્ય

(શાસ્ત્રી પ્રાણજીવન હરિદર)

(સાધણ ગયા કાલિકના અ કને પાને ૨૪ થી)

રાક્ષસ મત્રી ચ દનદાસ ઝવેરીને માટે આ પ્રમાણે શોક કરવા લાગ્યો એટલામા દ્વારપાળે હાજર થઈ મત્રીને નિવેદન કર્યું, ‘ મત્રીજી ! શકટદાસ દે વડી ઉપર આવીને ઉભો છે અને આપને મળવાની ઇચ્છા રાખે છે, ’ તે સાંભળીને મત્રી આશ્ચર્યમા પડી ગયો અને તેણે તુરત દ્વારપાળને કહ્યું ‘ તુ શુ કહે છે ’ તે તેને શુ નજરે લેયો ? શુ શકટદાસ હજી જવતો છે ? ચાણક્યે તેનો નારા કરવામા શુ વિનય મેળવ્યો નથી ? દ્વારપાળે નીચા નમીને કહ્યું, ‘ મત્રીજી ! આપ જાતે તેને મળીને આપનો સંદેહ દૂર કરો આમ કહીને દ્વારપાળ તુરત દેવડી ઉપર ગયો, વિરાગપુત્ર આવી અદ્ભુત ઘટના જોઈને આશ્ચર્યમા પડ્યો અને પ્રદૂક્ષિત નેત્રે મત્રીની તરફ દૃષ્ટિ કરીને બોલ્યો, મહારાજ ! દેવ ક્યાં દેઠાના ઉપર અનુ કુળ થાય છે ? અને ક્યાં દેઠાના ઉપર રૂઠે છે ? તે નજરા પણ જાણી શકાતુ નથી દેવની ગતિ ગહન છે હજી તો હમણાજ આપ અને હું, શકટાસના મરણ માટે વિવાપ કરતા બેઠા હતા પરંતુ એટલામા તો આજી ઇશ્વરે કંગીને આપણો શકટ દાસની સાથે મેળાપ કરાવ્યો

ઉપર પ્રમાણે વિરાધગુપ્ત અને મંત્રીની વચ્ચે વાત ચાલતી હતી એટલામાં શકટદાસ એક અન્નણ્યા પુરૂષને સાથે લઈને મંત્રીની પાસે હાજર થયો. રાક્ષસ મંત્રી મિત્ર શકટદાસને જોતાં વારતેજ આનંદથી વિવહળ થઈ ગયો અને તુરત ઉભો થઈને પ્રિય મિત્રને પ્રીતિ ભેર ઢાટી કરીને પાસેના આસન ઉપર બેસાડ્યો અને પછી પૂછ્યું, ‘મિત્ર ! તું દુરાત્માના હાથમાંથી કેવી રીતે છટકી શક્યો તે વાત મને કહે.’ આ વેળા શકટદાસે પોતાની સાથે આણેલા એક અપરિચિત મનુષ્યના તરફ આંગળી કરીને કહ્યું કે, ‘મંત્રીજી ! આ પુરૂષ મહાપરાક્રમ કરીને ભયંકર સ્મશાન જુમિમાં ઉઘાડી તરવારો લઈને ઉભેલા નરપિશાચ મારાઓના હાથમાંથી મારો બચાવ કર્યો છે. અને આજ વીર પુરૂષ સ્મશાન જુમિમાંથી મને અહીં નસાડી લાવ્યો છે. આ પુરૂષનું નામ સિદ્ધાર્થક છે.

રાક્ષસ મંત્રીએ સિદ્ધાર્થકની સાથે માધુર્યભરી વાતચીત કરતાં તેને કહ્યું, ‘ભાઈ ! તમેજે મારા ઉપર અપાર ઉપકાર કર્યો છે. તે ઉપકારનો બદલો વાળવાની જો કે મારામાં ઢાઢપણ રીતે શકિત નથી તોપણ પોતાની યથાશક્તિ ઉપકારીનો સત્કાર કરવો જોઈએ. કારણ કે જ્યાં સૂધી ઉપકારી પુરૂષનો સત્કાર કરવામાં આવતો નથી, ત્યાં સૂધી સામા મનુષ્યનું મન જુજ્જ્વળ રહ્યા કરે છે. માટે હું તમને હમણા આ ત્રણ ઘરેણાઓ ભેટ કરું છું, તે સ્વીકારીને તમે મને કૃતાર્થ કરશો.’ આટલું કહીને રાક્ષસે પોતાના શરીર પરનાં સુવર્ણનાં ત્રણ આભૂષણ ઉતારીને સિદ્ધાર્થકને ભેટ આપ્યાં. સિદ્ધાર્થક આ વેળા ચાણુક્યનો ઉપદેશ સંભારી પ્રણામ પૂર્વક મંત્રી પ્રત્યે બોલ્યો, ‘મહાશય મંત્રીજી ! જે મારો જે સત્કાર કર્યો છે તે સત્કાર મારા જવાએ અવશ્ય સ્વીકારવો જ જોઈએ. પરંતુ હું અહીંના રથજથી અને માણસોથી અન્નણ્યો છું માટે મારા ઉપર કૃપા કરીને આપેજ હમણા આ અલંકારો આપની પાસે રાખવાની કૃપા કરવી. કારણકે હું અન્નણ્યો પુરૂષ એકાએક દાનો વિશ્વાસ કરું ? આ ઘરેણાઓને પેટીમાં મુકીને તેના ઉપર આ મોહરની સીલ મારજો. મારે જ્યારે તેના ઉપયોગ હશે ત્યારે હું આપની પાસેથી લઈ જઈશ. આ પ્રમાણે કહીને સિદ્ધાર્થક ચાણુક્યની આપેલી મહોર (વીંટી) તુરત મંત્રીના હાથમાં મૂકી. રાક્ષસ મંત્રી તે વીંટી જોઈને આશ્ચર્યમાં પડી ગયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે અહોહો ! કેટલું બધું આશ્ચર્ય ! મારી પ્રિયાએ મારા વિયોગના દિવસોને આનંદમાં

શુભરવા માટે મારી આગળીમાથી જે વીંટી ઢાઢી લીધી હતી તેજ આ વીંટી પરતુ તે આના હાથમા આ કેવી રીતે આવ્યા હશે ? તે કંઈ પણ સમજી શકતુ નથી કેટલોક નિચાર કર્યા પછી તેણે સિદ્ધાર્થકને તે વીંટી કેવી રીતે તેના હાથમા આવી તે વિષે પૂછ્યુ એટલે તે કાવકુ મ્હોડુ કમીને બોલ્યો, 'મત્રીજી ! હુ કુસુમપુરમા ચ નદાસ ઝમેગીના ઘર તરફથી જતો હતો એટલામા મે આ વીંટી રસ્તામા પડેની દીઠી હતી, તે વળતે મારી પાસે રાખી હતી તે હમણા આપને નિવેદન કરવામા આવી છે' ગણસે યોડો વખત વીંટીના તરફ નિહાળીને શકટદાસના તરફ દૃષ્ટિ કરી એટલે શકટદાસે સિદ્ધાર્થકને સગોધીને કહ્યુ, 'મિત્ર ! બેયુ કે મત્રીના નામાક્ષરોથી મુદ્રિત આ મુદ્રિકા—વીંટી અમારા મુલા બ્યને લીધે તમારા હાથમા આવી ચઢી હવે તમારે આ વીંટી તેના ધણીને અર્પણ કરીને તેમના તરફથી યોગ્ય સત્કાર સ્વીકારવો એવી મારી માગણી છે'

સિદ્ધાર્થકે કૃતજ્ઞતા સાથે કહ્યુ, 'જે આ વીંટી મત્રીજીને ઉપયોગી થઈ પડે તેમ હોય તો તેટલાથીજ અમારે સત્કાર થઈ ચૂક્યો એમ હુ માનીશ'

તે પછી રાક્ષસ મત્રીએ શકટદાસના હાથમા તે વીંટી સોંપીને કહ્યુ કે, 'હુ આ નણુ વગેણા ઉપર આ વીંટીની સીધ મારીને માગ લાડ મા હમણા મૂકી દે જ્યાં સિદ્ધાર્થક માગે ત્યારે પાછા તેને તેના ધણા સોંપી દેજ તથા હવેથી જ જે રાજકીય કાર્ય કરવાના ટોચ તેના ઉપર પણ આ વીંટીનીજ મોહર છાપ મારવી તથા આ સિદ્ધાર્થક આપણો પરમ હિતકારી છે, તેથી તારે નિત્ય તેને કામકાજ કરતી વેળા સહાયમા રાખવો' આટલુ કહીને તે ખન્નેને ત્યાંથી વિદાય કર્યા

શકટદાસ સિદ્ધાર્થકની માયે વિદાય થયા પછી રાક્ષસ મત્રીએ વિગત ગુમને કુસુમપુરનુ વર્ણન કરવા માટે આજ્ઞા કરી એટલે વિરામ બોલ્યો, 'મહારાજ ! ચદ્રગુમની સાયે આણંકયનુ ઉચક મન કરાવવાનો સમય હવે પાસે આવી લાગ્યો છે કારણકે હમણા ચદ્રગુમ પોતાના ગજયને નિષ્કટક જાણીને આણંકય ને પ્રથમના જેવુ માનાંદે આદર આપતો નથી, પણ તેના તરફ શિયળ પ્રેમ ભક્તિ દર્શાવે છે આણંકય સ્વભાવથીજ તેજસ્વી અને ઉદ્ધત છે, તે કંઈ ચદ્ર ગુમ તરફનો અભાવ સહન કરી શકે નહીં તેથી યોડા સમયમાજ ખન્ને વચ્ચે ખચીત વિરોધ ઉપજશે' એ વાત સાંભળીને રાક્ષસ મનમા મહુજ પ્રમત્ર થયો અને સ્નેહપૂર્વક વિરાધના તરફ જોઈને બોલ્યો, 'ભાઈ વિરામ ! તુ કમીને એકવાર ગાંડડીના વેશમા કુસુમપુર જા અને ત્યાં હાજર થઈને મ્તનકળશ નામના

બંદીજનને મળીને તેને આપણી કપટનીતિ કહી આવ એટલે તે ચંદ્રશુભની સાથે ચાણક્યને વિરોધ ઉપજાવવા પ્રયત્ન રાત દિવસ કર્યાં કરે.

રાક્ષસે એ પ્રમાણે વિરાધની સાથે વાતચિત કરીને તેને પણ વિદાય કર્યો અને પછી પોતાનાં કર્તવ્યકર્મ વિષે વિચાર કરવા લાગ્યો. એટલામાં દ્રુપદે દ્વારપાળ અંદર આવીને વિનંતિ કરી, બોલ્યો, 'મંત્રીજી ! કોઈ એક અજાણ્યો બ્રાહ્મણ ત્રણ ઘરેણા વેચવામાટે આવ્યો છે, તેથી આપનો જે હુકમ હોય તે અંદર આવવા દઉં? શકટાદાસનો મત એવો છે કે મંત્રીજી જાતે જોઈ એ ખરીદ કરે તો વધારે ઠીક.' મંત્રીએ ઉત્તર વાળ્યો કે 'ઠીક, આવવા દે અંદર.' દ્વારપાળે મંત્રીની આજ્ઞા પ્રમાણે બ્રાહ્મણને મંત્રીની પાસે જવા દીધો.

રાક્ષસ મંત્રી હમણા રાજાએ આપેલાં ઘરેણાઓ સિદ્ધાર્થકને ઇનામમાં આપીને પોતે ઘરેણા વિનાનો થઈ પડ્યો હતો. તેથી હમણા તેની પાસે રાજાના ઉપયોગમાં આવે તેવાં ચોગ્ય ઘરેણાં રહ્યાં ન હતાં માટે પેલા આગતુક બ્રાહ્મણની પાસે સારાં ઘરેણાઓ જોઈને મંત્રીના આનંદની સીમા રહી નહી, તેણે તે ઘરેણા ચોગ્ય કિંમતે વેચાતાં લેવામાટે તુરત શકટાદાસને દ્વારપાળ મારફતે કહાવ્યું.

પેલો ઘરેણા વેચનાર બ્રાહ્મણ વિદાય થયા પછી રાક્ષસ મંત્રી મનમાં અનેક વિચાર કરવા લાગ્યો, વિચારપી મેઘમંડળથી તેનું મન એકવાર આચ્છન્ન થઈ ગયું. પરંતુ કોઈપણ વિચારનો કિનારો હાથ આવ્યો નહીં. કેટલોએક વખત જુદા જુદા વિચારમાં ગાળ્યા પછી ચાણક્ય અને ચંદ્રશુભના વિરોધ વિષે મંત્રી વિચાર કરતો મન સાથેજ બડબડવા લાગ્યો;—'આટલે દાહાડે કદાચ દૈવ આપણા તરફ અમી દૃષ્ટિ કરે એમ લાગે છે. હમણા ચંદ્રશુભ રાજા થયો છે, તેથી હવે તેને રાજ્યમદ થયો હશે, તેમ ચાણક્ય પણ સ્વભાવે અહંકારી છે તેથી તે રાજાનો અનાદર સહન કરે એ વાત અશક્ય છે. પોતે ઉછેરેલા ચંદ્રશુભની પોતાના તરફ જરા પણ અપ્રીતિ કે અનાદર જોશે એટલે ચાણક્ય તુરત તેનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યો જશે. ચાણક્ય રાજમાંથી દૂર ખસી ગયો કે પછી ચંદ્રશુભનો પરાજય કરવો એ વાત કંઈ કઠિણ નથી. અહાહા ! કેટલો બધો ચમત્કાર ! તે બંનેની અભિપ્રેત સિદ્ધિ એક બીજાના અસંગળમાં કારણભૂત થઈ પડી. ચંદ્રશુભ જ્યારે રાજ્યાસન ઉપર બેસીને પોતાને કૃત કૃત્ય માને છે ત્યારે ચાણક્ય નદ્દુળનો સંહાર કરીને તથા ચંદ્રશુભને રાજા કરીને પોતાની પ્રતિજ્ઞાને પૂર્ણ કરી સમજે છે, આવો વિચાર કર્યા પછી મંત્રી આગળ ઉપર કર્તવ્ય કર્મવિષે વિચાર કરવા લાગ્યો.

દુષ્કાળની આપત્તિમા ઇશ્વરને પ્રાર્થના

શાને રહે છે તુ સુદરી—એ ગા.

હાય ! હરિ ! દાદ સાલળો, અમ દુ ખનીરે આજ ,
 જુઝમ કાળ ધણો આકરો, જય મુનીવર લાજ —હાય—૧
 ધાટ, પાટ, પેટી, પાટીયા, ગઇ વટી પણ એક ,
 પેટી,^૧ મજુસ, પાગરણ વળી, ગદ્દા કામ ન ટેક —હાય—૨
 ગાયો, લેસો, આના તેરમા, જુઓ વેચાઇ જય
 રાખે નહિ દોઈ જન પછી, રઝળી રઝળીજ ખાય —હાય—૩
 પુત્રો પુત્રીઓ વેચાઈ રહ્યા, જુઓ દીવની માય
 તે ધન પણ સર્વ ખાઇ ગયા, હવે કરવું તુ હાય —હાય—૪
 યતન કરી બહુ થાકીયા, મળે લાખરી ન પેર
 અધમ દશા આવી ગઈ, પૈસો ખાવા ન ઝેર —હાય—૫
 ખાવા મળે નહિ દોકડો, લોકો મુઠે ઝે પોક ,
 એથી બળે છે રે કાળજ, ભાળી દુ ખીયાજ લોક —હાય—૬
 ઝે હદ આવી મનુષ્યની, હાડ ચર્મ દેખાય ,
 ગામો ગામ ઉજડ થયા, જન સહુ ભાગ્યાજ જાય —હાય—૭
 કાળ રે જુડા તને તુ કૈયે, ન આવી તુજને મયા ,
 છુટયા ગરીબોના ગામલા, ના કાઈ લાગ્યો દયા —હાય—૮
 પદડોતરો આગળ થઈ ગયો, ત્યારે હતો જગદુ તન ,
 તેપને બહુ તાગીયા, છપને થાશુ દફન —હાય—૯
 બહાજેગુલમુલ^૨ વિનને, ૧૮ દ્યો તમ હાય ,
 કાઈ કાઇ દૃપા કશે, નહિ તો ચશુ જુમિ સાથ —હાય—૧૦

કન્યા વિક્રય.

૧. કન્યાવિક્રય, જે બોલનો અનેલો સામાસિક શબ્દ છે. વિક્રય શબ્દમાં 'વિ' ઉપસર્ગ સહિત 'ક્રી' ધાતુ છે. અને ધાત્વર્થ વેચવું થાય છે. કન્યા-વિક્રય એટલે કન્યાને વેચવી તે. અર્થાત કે કન્યા આપી તેના બદલામાં વે વિશાલ અને પરણેતર અથવા બંને વખતે અમુક નાણા લેવાની રીતિને કન્યા વિક્રય કહેવામાં આવે છે. આજકાલ આ રીતિ એટલી બધી પ્રસરી ગઈ છે કે તે એક રીવાજ રૂપે થઈ પડી છે. વિચારની સ્ફૂર્ણ થશે કે દૃષ્ટિ પાસે ખડો થએલો વિષય એક જીલમી રીવાજનું ભાન કરાવે છે. તથા આ રીવાજ પ્રચલિત થવાના કારણોનું સંશોધન કરવાને પ્રેરીત કરે છે. તે રીવાજનો નિષેધ કરવાનું શાસ્ત્રમાં પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ રીતે સૂચન છે. કન્યાવિક્રય રીતિથી થએલા દેવતામાં સાહજિક પ્રેમ ધણે થોડે અંશે હોય છે, કારણકે કન્યાવિક્રયની અસર તેને વિદ્વજ કરવાને બહુ પ્રબળ છે. આપણાં સ્ત્રીગીતામાંથી બહુ શીખવાનું છે. તેમાં કુદરતી પ્રેમ બાંધવાના કન્યાના હકનું દર્શન થાય છે. તેથી આપણી સ્ત્રીઓ કન્યાવિક્રય નિર્મુજ કરવામાં સાહાયભૂત થવી જોઈએ. વળી કન્યાદાનનું રહસ્ય જોતાં કન્યાવિક્રય બીનઉપયોગનો થઈ પડે છે. શાસ્ત્રમાં કન્યાદાન દેનારને તે કીયાનું યજ્ઞકર્મોના પૂણ્ય જટલું પુણ્ય કહેલું છે. હવે સિદ્ધ થઈ શકશે કે કન્યાવિક્રય કુદરત અને શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે. આપણા શાસ્ત્રમાંના આઠ જાતના વિવાહમાંથી કન્યાવિક્રયથી થએલા વિવાહને આસુરવિવાહ ગણવામાં આવે છે. આ આસુરવિવાહ પ્રચલિત થતાં ગેરફાયદા ઘણા થયા છે અને દેખીતા ફાયદા બહુજ થોડા છે. આ ખરાબ રીવાજ દુર કરવાને ઉપાયો લેવાની જરૂર છે. આવી રીતે અનેક વિચાર મનના અંતર્ભાગમાં દૃબ્યમાન થાય છે, તે સર્વ વિચારોનું યથામતિ વિવેચન કરી છેવટે અવલોકનથી આ વિષય સપૂર્ણ કરતાં સુધી પ્રિયવાચકવૃંદ વિષય પરત્વે ધ્યાન ખેંચી યોગ્યસાર લેશે એવી આશા હૃદયમાં રફૂરે છે.

૨. આપણા શાસ્ત્રમાં આઠ જાતના વિવાહ કહેલા છે—ગ્રાહ, દૈવ આર્ષ, પ્રાજ્ઞપત્ય, આસુર, ગાંધર્વ, રાક્ષસ, અને પૈશાચ. અહીં વિદ્યાવિનોદી વાચકને તેની વિધિ કહેવાને વિષયની બહાર નહિ જતાં ફક્ત જણાવીશું કે આપણામાં હાલ કન્યાવિક્રયથી જે વિવાહ થાય છે તેને આસુર વિવાહ કહેવા. કારણકે તે વિવાહમાં વર પૈસા આપી કન્યાને ખરીદે છે. અને આસુર

વિવાહમાં પણ એજ વિધિથી વિનાહ થાય છે ત્યારે કન્યાવિક્રયથી થતા વિનાહને પણ આસુરવિવાહ કહેવામાં જાદ નથી કારણકે ક્રીયા અનેમાં એકજ છે આસુરવિવાહ તે દપતીની પ્રીતિમાં અત્યંત ખરાબ અસર કરેછે, અને કન્યા-દાનનું મહાત્મ્ય બહુજ વટાડી દેછે, વળી સ્વાર્થિ પ્રેમ દપતીમાં પ્રકટ કૃત્તે સાહજક પ્રેમનો લોપ કરે છે લક્ષ વખતે અગ્નિ સમક્ષ લીધેના સોગનનો મોટા પ્રમાણમાં ભગ કગવે છે, તથા બીજા કેટલાક કારણો કન્યા વિક્રય નિષેધ કગવાનું આપણને આમત્રણ કરેછે

૩ કન્યાવિક્રય એક જીવનમી ગીવાજ છે તે તો કાઈ પણ માન્ય કશેજ ગુલામ વેચવાના ધધાના ગીવાજની માફક કન્યાવિક્રય પણ માણસને ઇશ્વરનો અપરાધી બનાવે છે ગુલામ વેચનાનો ધધો કરનાગ તો બીજા માણસોને પકડીને વેચતા પરંતુ આપણે તો આપણા પુત્રીરૂપી અમુલ્ય રત્નને પોતાને હાથેજ વેચીએ છીએ આપણામાં કહેવત છે કે 'કન્યા અને ગાય બંન્ધા આપે ત્યા બંધ' ગાય-વાચાળ પ્રાણી નથી તેથી તેનો ધણી પોતાની મગજ પ્રમાણે ઉપલોગ કરેછે કન્યા વાચળ છે પણ શરમાળપણને લીધે પોતાના વડીનો પામે પોતાની ખરી લાગણી બહેન કરતી નથી તેથી જીવનમી પિતા દ્રવ્ય લોભને લીધે તેનો વિક્રય કરેછે સત્ય છે કે જો એમજ છે તો સ્ત્રીએ પોતાની જાતિના વેચાણ વખતે શરમાળપણુ ગમ્મવુ જોડતુ નથી કારણકે મુખ્ય પિતા તેના શરમાળપણાનો ગેગવાજબી રીતે ઉપયોગ કરે છે અને નિર્ભય અખજાને સ્વેગ ઠાએ પૈમા લઈ પગણાવે છે વેચતી વખતે પિતા પુત્રીનો સાહજક પ્રેમ પણ દ્રાણ બંધે કયા દખાર્જ બંધ છે અને પિતા સાહજક પ્રેમ વિનાનો યજ બંધ છે કહીશુ કે સાહજક પ્રેમ દેગવટો લેછે દયાની પણ તેવીજ દુર્ગતિ થાય છે વિચાર શક્તિ પણ મકડી બંધ છે સાહજક પ્રેમ દયા અને વિચારશક્તિ રહીત આપણુ અત કરણ પેના ગુલામ વેચવાનો ધધો કરનાગના પાપાણુના અત દરણ કરતા પણ વધારે કઠણ સ્થિતિ લોગવે છે અરેરે ! આપણો આર્યદેશ એક વખત સાહજક પ્રેમ, યા અને વિચારશક્તિથી ભરપુર હતો તે અત્યારે તે સર્વથી ગહીત થયો છે આર્યદેશની અત્યારે આ સ્થિતિ ! ! ! આપણી આર્યના (સસ્કૃતતા) ને માયે આપણે પાણી ફેરવ્યુ છે અને ફેરવીએ છીએ ! ઈતિહાસદ્વારા માનમ પડે છે કે આર્યદેશમાં વિચારવાન, સાહજક પ્રેમી અને દયાળુ પુરુષો અગણિત રતા તેઓના આ ખાસ ગુણોના દદ્યત રૂપ આપણા શાસ્ત્રો છે અને તેના અમાગ

કહેવત છે કે 'અગતિમાન ભવેત્ સાધુ' પૈસા કમાનાને અગતિ માપુસોએ આ રીતિ શરૂ કરી છે પણ વિચિનતાએ માલમ પડે છે તે માધાગણુ લેકાએ પણ પોતામા તે રીતિ દાખલ કરી દીધી છે આજકાલ તેને એટલી ખરી પ્રસારાવી દીધી છે કે તેના તરફ તિગ્સ્કારવૃત્તિ પણ અદૃશ્ય થઈ છે આપણા પુરાણા શાસ્ત્રમા કન્યાવિક્રયની અત્યંત નિંદા કરેલી છે તેથી કહી શકીએ કે તે ગીતિ ધણા જુના કાળથી નહીં થયેલી દોનો ભોળાએ ગીતિ આટલી મજાક થઈ છે તેથી પણ અનુમાન થાય કે તેને મજાક થવાને લાગે વખત લાગેને હોવો ભોળાએ કન્યાવિક્રયમાન સહજ કારણથી ઉત્પન્ન થયેલ છે પણ સજડ થઈ જવાનું કારણ આપણી ગરીબ સ્થિતિ છે આપણે દહાડે દહાડે સાવન વિનાના યતા બધાએ છીએ અને કન્યા ડપો સાનત ખનાવો દ્રવ્યોપાર્જન કરીએ છીએ

૫ આ શું-હો પોતે કયા નથી એમ જણાવવાને માણુમે એક યુક્તિ વાપરે છે તેજો કહે છે કે કળિયુગ છે તેથી મનુષ્ય આવા કૃત્ય કરે છે 'આ સૂત્રન્યા' કોઈ કુલ્લ અને કુનીઆ વિરુદ્ધ કૃત્ય કરે છે ત્યાં કન્યાને મુક્ત કરવા ખોટી ગીતે લાગુ પાડવામા આવે છે જે માલમ કન્યાવિક્રય કરે છે, તે પણ ધારે છે કે તે ખોટું છે ત્યાં પણ તે માલમને દોષિત નહિ કરવા ખીજાએ કહે છે કે 'તેમા શું નવાઈ' કળિયુગ છે તેથી આવું કૃત્ય થાય છે' અને કૃત્ય કરનાર માણસને મુક્ત કરે છે સત્ય તો એ છે કે મનુષ્યેજ પોતાના ખગખ કૃત્યોથી કાળને કળિયુગ બનાવ્યો છે અર્થાત કે માણસના કૃત્યોથીજ કાળ કળિયુગ બન્યો છે કળિયુગને સત્યયુગ બનાવવો માણસના હાથમા છે કારણકે સત્યયુગને યોગ્ય કૃત્યો મનુષ્ય હમણાં કરે તો તેને મન સત્યયુગનું છે અને કાળ તેને સત્યયુગ રૂપે દેખાય છે કાળને દોષિત કરવો તે માન મન વાળવાનું છે માણસો પોતાને માથે આવેલો દોષ ખીજા ઉપર કે કી દેવા બહુજ આતુર હોય છે એ સાદી અને સરળ કહેવત છે કે 'માથેથી ઉતરતી સગા ખાપને માથે જાણે' અર્થાત માણસ ભલે એવી સ્નાયિ છે કે પોતાના ખચાવમાટે પિતાને પણ ભેષમમા મુકવાનું બને તો મુકવાને આચર્ય ખાતા તથા આ દેગમા આ કહેવત એવા કૃત્ય કરનાર સ્નાયિ માણસને ઠપકાને માટે લાગુ પાડવામા આવે છે હવે તે સ્ત્રીની દૃષ્ટિ યીજાને વિષે પણ લાગુ પડવી જોઈએ આપણે કાળને દોષિત કરી મુક્ત વધ્યા તે ઉપલી કહેવત જુઓ છે હાથેજ કરવા કૃત્યો માટે કાળને દોષિત કરવો તે તો ખોટુંજ છે દીર્ઘ દૃષ્ટિ પામેલ, વાચા અને તર્કશક્તિ બને આપણને આપેલા

છે, પરંતુ તેણે તેનો ઉપયોગ આપણી મુનસફી ઉપર સોંપેલો છે. અને ઉપયોગ કરતાં ખોટું કૃત્ય કરીએ છીએ, અને જ્યારે માલમ પડે છે કે ખોટું કૃત્ય થયું ત્યારે કહીએ છીએ કે, કાળ કરાવે છે. એ તો તદ્દન વિરુદ્ધ છે. કેટલાકના કહેવા પ્રમાણે કળિયુગ છે તેથી બનવાનો સંભવ છે પણ એ લુલી દલીલ રજૂ કરી માત્ર જગન્નિયંતાના ગુન્હેગાર થવાનું છે.

૬. ઉપર પ્રમાણે કન્યાવિક્રયથી પરમેશ્વરના દોષિત થઈએ છીએ. વળી કન્યાવિક્રય દંપતીનો સ્નેહ નિઃસાર કરી મુકે છે.

व्यतिपजति पदार्थानान्तर्कोपिहेतु

नैखल्ल वहिरूपाधिः प्रीतयो नाश्रियन्ते.

“પદાર્થોને અંદરનો કોઈ પણ હેતુ (કારણ) પ્રીતિમાં જોડો છે.

ખરેખર પ્રીતિ બહારના કોઈ પણ હેતુનો આશ્રય કરતી નથી ”

પદાર્થોમાં પ્રીતિનું સંધાણુ અંદરનું કોઈ પણ કારણ હોય છે. ત્યારે આપણે કેમ માની શકીએ કે પૈસાની આપલેથી બંધાયેલી પ્રીતિ અતકરણના કારણથી બંધાયેલી પ્રીતિ છે ? પૈસાની આપલે ફક્ત બહારનું કારણ છે. બહારનું કારણ કોઈ દિવસ પ્રીતિને જોડી શકતું નથી. ત્યારે કન્યાવિક્રયથી થએલ દંપતી પ્રીતિ રહિત હોય તેમાં શી નવાઈ ? તેઓના ઘરમાં નિરંતર કલ્યાણના ભવાડા હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? કુસંપ રૂપી કદા શત્રુનું ગૃહમાં દર્શન થાય તેમાં શી અચરત ? ફરેક ઠેકાણે ગેરવ્યવસ્થા માલમ પડે તે તો કહેવું જ શું ? લક્ષ્મી, વિદ્યા અને જ્ઞાન તે સ્થળેથી અદૃશ્ય થઈ જાય છે. એવાં અનેક દૃષ્ટાંત સંસાર અવલોકનથી માલમ પડી આવે છે. તથાપિ આર્ય મહિલાની કેટલીક આતુર્યતાથી કોઈક ઠેકાણે સ્ત્રી પુરૂષનો સંબંધ સારો જોવામાં આવે છે. કારણ માત્ર એજ છે કે વિદ્વદ્વર્થ વડીલોના કેટલાક સારા નિયમ તથા ગુણો છે, જેવાકે, કરકસર, ઉદારતા, પ્રમાણીકપણું. એક સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથમાં કહેછે તેમ આર્ય ભગિની જોને લગ્નોગ્નેદક દોર્ટમાં જવાની જરૂર નથી. તેઓ તેજ, નમ્રતા, પ્રમાણિકપણું, સુશીળતા અને શીયળતા એટલાં તો ધરાવે છે કે પોતાના પ્રાણપ્રિય પતિજોને પોતાના તનમનથી સુધારવા તૈયાર છે અને સુધારી શકે છે. તેઓ પોતાના અજ્ઞ પતિસાથે પણ સંસાર ચલાવવા સમર્થ છે. યુક્તિથી પ્રાણાધિક પતિને સુધારી સંસારરૂપી સમુદ્રમાં પોતાનું વહાણ ઈચ્છિત તીરે લઈ જવા ચલાવવું શરૂ કરે છે અને ક્ષેત્રભંદ રીતે ઇચ્છિત તીરે પહોંચાડે છે.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २८ भु]

भाष, सप्त १८५६

[अंक ४ यो]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

भक्तमाळ वावनी अने अपराध क्षमा स्तोत्र

(साधण गया अक पाने ५९ बी)

सवैया

अखिलाशा शाश्वत समजी शुकर्जी नाठा जन्म धरीवि,
व्यास पिताए बहु बहु बोध्या नाव्या निकट फरीने,
सद्उपदेश गुरुजनोनी गणना नथी गणनारो,
ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — १६

जनक विदेही जेवाए ज्ञाने हरि महिमा जाण्यो,
राजपाट मुख सप्त के मायानो मोहन आप्यो,
मोहन मोह न मुकयो मनथी तृष्णा उर धरनारो,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — १७
अरजुनने उपदेश्यु आपे उत्तम ज्ञान गीतानु,
विराट रूपे दर्शन दीधु कोट्यवधि सवितानु;
गीता शास्त्रनो सार न समजु भारतणो भरनारो,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — १८
आप कृपाए उद्धवजी अति ज्ञान विपे गथाया,
परम कृपालु पुरुषोत्तमना स्नेह विपे सधाया,
अज्ञानी हु ज्ञानी जननो सग नथी करनारो,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — १९
धाम द्वारिका पुरी तजी आपे डाकोर पधारी,
बोडाणा भाविक भक्तपर केवी कृपा वधारी,
भाव धरी भगवद् गुणनो में शब्द नथी उच्चार्यो,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — २०

शा० कु० मुनी अपूर्ण

પ્રમાણ વિચાર.

(યોજક શાસ્ત્રીજી જીવનરામ મહીધર.)

(સાંધણુ ગયા વર્ષના અંક ૮ માને પાને ૧૮૮ થી.)

‘અનુમિતિનું’ કરણુ એટલે અસાધારણુ કારણુ પરામર્શ છે તેથી તેને અનુમાન કહે છે. પરામર્શનું નામ સિંગપરામર્શ પણ છે.

(વિવરણુકાર રા. વિ. પ્ર. વૈદ્ય.)

૧ ‘અનુમિતિનું’ કરણુ એટલે અસાધારણુ કારણુ પરામર્શ છે ’ આ વાક્ય લખતાં ગ્રન્થકર્તાના પુર્વ લેખમાં વિરોધ આવે છે. અનુમિતિ પ્રકરણના આરંભમાં શાસ્ત્રીજી લખે છે કે ‘અનુમિતિનું’ કરણુ અનુમાન’^૧ તર્કકૌમુદી કાર કહે છે, કે પરામર્શ એ વ્યાપાર છે.^૨ તર્કસમ્રહ ની ટીકા ન્યાયબોધિનીકાર પણ કહે છે, કે અનુમિતિમાં વ્યાપ્તિજ્ઞાન એ કરણુ છે. પરામર્શ એ વ્યાપાર છે તથા અનુમિતિ એ ફલ છે. આગળ આપણે વ્યાપારનું લક્ષણ આપી આવ્યા છીએ કે ‘એક પદાર્થથી ઉત્પન્ન થતો હોય અને વળી એજ પદાર્થથી ઉત્પન્ન થનારને પણ ઉત્પન્ન કરે તે વ્યાપાર,^૩ એ લક્ષણુ અહિં પણુ લાગુ પડશે પરામર્શ એ વ્યાપાર છે. એ પરામર્શ વ્યાપ્તિજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થાય છે અને વળી એજ વ્યાપ્તિ જ્ઞાનથી થનાર અનુમિતિને પણુ ઉત્પન્ન કરે છે, માટે પરામર્શ વ્યાપાર છે. આ પરામર્શ તે પાશ્વિમાત્ય ન્યાય શાસ્ત્રમાં જને deduction કહે છે તે છે. આ રીતે જોતાં પરામર્શ વ્યાપ્તિ તથા હેતુ એ ઉભયનો સંયોગ છે. પરંતુ એ સંયોગ વિશેષ્ય વિશેષણુ ભાવથી થવો જોઈએ. એક વાક્યમાં હેતુ અને વ્યાપ્તિ કેવળ જોડી ગયા તેથી પરામર્શ થતો નથી. પરંતુ તે વાક્યમાં એવી ચોજના થવી જોઈએ કે એ ઉભયનો વિશેષ્ય વિશેષણુ ભાવ હોય. આ રીતે વ્યાપ્તિ અને હેતુનો વિશેષ્ય વિશેષણુ ભાવ થતાં વ્યાપ્તિવાળો હેતુ એ પરામર્શ થશે.

૨ ‘તેથી તેને અનુમાન કહે છે’ આ વાક્યનો અર્થ એમ થાય છે કે પરામર્શને અનુમાન કહે છે; પરંતુ આગળ આપણે કહી આવ્યા છીએ કે કરણુને અનુમાન કહે છે અને કરણુ એ પરામર્શ નહિ પણુ વ્યાપ્તિ છે. એ રીતે જોતાં પરામર્શ અનુમાન નહિ કહેવાય. આમ છતાં પણુ પરામર્શને અનુમાન એટલે deduction કહી શકાશે. કારણુ એ અનુમાન (deduction) વ્યાપ્તિ અને હેતુ ઉભયના સંબંધથી થાય છે.

૧ જુઓ આ. ધ. પ્ર. પુ. ૨૭ અ. ૮ પા. ૧૮૫.

૨ વનિહ જેમાં વ્યાપ્ય એવો ધ્રુમવાળો આ; એ રીતે ત્રીજા સિંગને પરામર્શ કહે છે

૩ જુઓ આર્યધર્મપ્રકાશ મુસ્તક ૨૭ અ. ૫. પા. ૧૧૫.

હેતુ

લિંગનો અર્થ હેતુ છે લિંગ ત્રણ પ્રકારનું છે

(૧) અન્વયવ્યતિરેકિ (૨) કેવલાન્વયિ (૩) કેવલવ્યતિરેકિ 'અન્વય એટલે જના હોવાથી જનું હોવાપણુ, જેમ મૃત્તિકા હોવાથી ધટનું હોવાપણુ વ્યતિરેક એટલે જના અભાવથી જનો અભાવ, જેમ મૃત્તિકાના અભાવથી ધટનો અભાવ વહિમાત્ર ધૂમાત્ર એ અનુભિતિમા ધૂમરૂપ હેતુ અન્વયવ્યતિરેકિ છે, કારણ કે ધૂમના હોવાથી વનિહનું હોવાપણુ મહાન

૨ હેતુ

૩ અનુભિતિનું કરણુ વ્યાપ્તિ છે એમ કહિ વ્યાપ્તિનું રૂપરૂપ આપણે જોઈ આવ્યા અનુભિતિ પૂર્ણ કરવામા વ્યાપ્તિ સિવાય બીજું અગ હેતુ છે આ હેતુ એજ પાશ્ચિમાત્યોના અનુમાનમા middle term કહેવાય છે અનુભિતિનું નિગમન (conclusion) ખરૂં આવે તેમા હેતુ ઉપર બહુ આધાર છે એ હેતુ સારો સાચો હોય તો નિગમન સારૂ અથવા સાચુ આવે, ને હેતુ ખોટો હોય તો નિગમન પણુ તેવું જ આવે આવા ખોટા હેતુઓને આપણે આગળ જતાં હેતુભાસના વિભાગમા તપાસશું

૪ હેતુ અથવા જને લિંગ કહે છે તે ત્રણ પ્રકારના કંઈ છે ૧, અન્વય વ્યતિરેકિ ૨ કેવલાન્વયિ ૩ કેવલવ્યતિરેકિ

૫ આ ત્રણ પ્રકારના હેતુ સમજવામા અન્વય અને વ્યતિરેકનો ભાવ સમજવાની આવશ્યકતા છે એક પદાર્થના અસ્તિત્વથી બીજા પદાર્થનું અસ્તિત્વ ગ્રહણ થાય તે અન્વય, જેમકે ધૂમ ને હોય તો અગ્નિનું ગ્રહણ થવું જ જોઈએ આ જ્ઞાન અન્વયથી થાય છે સાહચર્ય (સાથે રહેવાપણુ) પણુ હોય તો તેવું વાક્ય અન્વયવ્યાપ્તિ વાક્ય કહેવાય છે એક પદાર્થના અભાવે બીજા પદાર્થના અભાવનું ગ્રહણ થાય તે વ્યતિરેક કહેવાય છે જેમકે ને અગ્નિ ન હોય તો ધુમ પણુ ન હોય આવા બે અભાવદર્શક પદાર્થોનું સાહચર્ય (સાથે રહેવાપણુ) પ્રદર્શક વાક્ય તે વ્યતિરેક વ્યાપ્તિ છે અન્વયિ હેતુ એટલે જ હેતુ, હેતુ અને સાધના અન્વય વ્યાપ્તિમા આવી શકે આપણે ન્યાયશાસ્ત્રમા અપાતુ સામાન્ય અનુમાન લઈએ

પ્રતિજ્ઞા-આ પર્વતમા વનિહ છે

હેતુ-ધમથી (છે તેથી)

ઉદાહરણ-(વ્યાપ્તિસાથે) જ્યાં જ્યાં ધમ છે ત્યાં ત્યાં અગ્નિ છે, જેમકે રસોડામા

સાદિમાં છે. તેમજ વન્હિના અભાવથી ધૂમનો અભાવ મહાદ્વદાદિમાં છે, તેથી ધૂમ રૂપ લિંગ અન્વયવ્યતિરેકિ છે. જ્યાં કેવળ અન્વય વ્યાપ્તિવાળું લિંગ હોય તે કેવલાન્વયિ કહેવાય, જેમ 'ઘટોમિધેયઃ પ્રમેયત્વાત્, અહિં પ્રમેયત્વ હોવાથી અભિધેયત્વનું હોવાપણું ઘટાદિમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેથી અન્વય આઠ્યો પણ દ્વાર્ધ વસ્તુમાં અભિધેયત્વના અભાવથી પ્રમેયત્વનો અભાવ આવતો નથી; કારણ કે સર્વ વસ્તુમાં અભિધેયત્વ છે.

ઉપનય-અગ્નિ સાથે રહેનાર ધૂમવાળો આ (પર્વત) છે.

નિગમન-(માટે) આ પર્વતમાં વન્હિ છે.

આ અનુમિતિમાં અન્વય વ્યાપ્તિ છે. એ આપણે ત્રીજા અંગ (ઉદાહરણ) થી સમજીએ છીએ. પરંતુ એજ ભાવ વ્યતિરેક વ્યાપ્તિમાં પણ થઈ શકે. જેમકે: જ્યાં જ્યાં અગ્નિ નથી ત્યાં ત્યાં ધૂમ પણ નથી. ઉદાહરણ તળાવ. આમાં અગ્નિ નથી માટે તેમાં ધૂમ પણ નથી. આ વ્યાપ્તિવાળું અનુમાન આપું થાય.

મતિજ્ઞા-પર્વતમાં અગ્નિ છે.

હેતુ-ધૂમ (છે તેથી)

ઉદાહરણ-(વ્યાપ્તિ સાથે) જ્યાં વન્હિ નથી ત્યાં ધૂમ નથી. જેમકે તળાવ.

નિગમન ઉપનય-વન્હિના અભાવવાળો ધૂમાભાવ આમાં નથી. (ધૂમછે) (માટે)-પર્વતમાં વન્હિ છે.

હવે આ ઉભય અનુમાનમાં આપણે ધૂમ એ એકજ હેતુનો ઉપયોગ કર્યો. પરંતુ એ હેતુ એવો છે કે જે સાધ્ય પદાર્થ (અગ્નિ) સાથે એકમાં અન્વય વ્યાપ્તિથી અને બીજામાં વ્યતિરેક વ્યાપ્તિથી રહી શકે છે. આવી રીતે જ હેતુ અન્વય તથા વ્યતિરેક એય વ્યાપ્તિવાળો થાય તે હેતુ અન્વય-વ્યતિરેકિ કહેવાય છે.

૬ જે હેતુ સાધ્ય પદાર્થની સાથે કેવલ અન્વય વ્યાપ્તિવાળો થઈ શકે તે કેવલાવન્વયિ હેતુ કહેવાય. અનુમાન.

મતિજ્ઞા-ઘડો નામવાળો છે (એવો પદાર્થ છે કે જેને નામ હોઈ શકે)

હેતુ-જ્ઞાનમાં આવી શકે છે (તેથી).

ઉદાહરણ-(વ્યાપ્તિ સાથે) જ્યાં જ્ઞાનમાં આવવાપણું હોય ત્યાં નામ હોય.

ઉપનય-જ્ઞાનમાં આવવાપણું સાથે રહેનાર નામવાળો આ (ઘડો) છે.

નિગમન-(માટે) ઘડો નામવાળો છે.

આ રીતે અન્વય વ્યાપ્તિથી આ અનુમાન થયું. પરંતુ આપણે જોઈએ કે એજ હેતુ અને એજ સાધ્યનો વ્યતિરેક વ્યાપ્તિ થાય છે કે નહિં ? એ વ્યાપ્તિ આવો થાય, “ જ્યાં નામનો અભાવ હોય ત્યાં જ્ઞાનમાં આવવાપણું ન હોય. ” આ વ્યાપ્તિ સંભવતો જ નથી; કારણ કે પદાર્થ માત્ર નામવાળો તથા જ્ઞાનમાં

જ્યા કેવળ વ્યતિરેકવાળો હેતુ હોય તેને કેવળ વ્યતિરેક કહેવાય છે જેમ જીવ શરીરસાત્મક પ્રાણાદિમત્વાત્ જીવતુ શરીર આત્માવાળુ છે પ્રાણાદિવાળુ છે તેથી અહિં જ્યા જ્યા પ્રાણાદિમત્વ છે ત્યા ત્યા સાત્મકત્વ છે એવો અન્વય આવતો નથી કારણ કે જીવતુ શરીર પક્ષ હોવાથી તેથી જુદો કોઈ પણ પદાર્થ સાત્મક નથી, વાસ્તે દૃષ્ટાન્ત નથી કેવળ વ્યતિરેક સભવે છે જેમ સાત્મકપણાનો અભાવ હોવાથી પ્રાણાદિમત્વનો અભાવ ઘટાદિમા પ્રસિદ્ધ છે

એ રીતે હેતુ, અન્વયવ્યતિરેક, કેવલાન્વયિ, કેવળવ્યતિરેક એ ત્રણ પ્રકારનો છે

આવે તેવો છે એ ઉભયનો અભાવ છેજ નહિ માટે તેના અભાવદશક વ્યાપ્તિ થાય નહિ વ્યાપ્તિ સાથે ઉદાહરણુ જોઈએ અહિં ઉદાહરણુમા એવો એક પણ પદાર્થ નથી મળી શકતો કે જેમા નામ ન રોય અથવા પ્રમેયત્વ (જેયત્વ) ન હોય આમ હોવાથી આ અનુમાનમા પ્રમેયત્વ અથવા જ્ઞાનમા આવવાપણુ એ હેતુ કેવલાન્વયિ છે

૭ ને હેતુ, સાધ્યની સાથે વ્યતિરેક વ્યાપ્તિથીજ રહી શકે તેને વ્યતિરેક હેતુ કહેવાય છે અનુમાન

પ્રતિજ્ઞા—જીવતુ શરીર આત્માવાળુ છે

હેતુ—પ્રાણુ છે માટે

ઉદાહરણુ—(વ્યાપ્તિ) જ્યા આત્માનો અભાવ હોય ત્યા પ્રાણુનો પણ અભાવ હોય જેમકે ઘડામા

ઉપનય—પ્રાણુના અભાવવાળા આત્માના અભાવવાળુ આ (જીવતુ શરીર) નથી

નિયમન—(માટે) જીવતુ શરીર આત્માવાળુ છે

આ રીતે વ્યતિરેક વ્યાપ્તિથી અનુમાન થયું પરંતુ આપણે જોઈએ કે એજ હેતુ અને એજ સાધ્યનો અન્વય વ્યાપ્તિ થાય છે કે નહિ અન્વય વ્યાપ્તિ આવો થાય જ્યા પ્રાણુ છે ત્યા આત્મા છે આ વ્યાપ્તિ લેતા કદાચ પ્રાણુ આત્માનું અત્યંત સમાનતાથી નિત્ય-સાહચર્ય હોય, તોપણ આ અનુમાનમા એ વ્યાપ્તિ ઉપયોગી નથી કારણ કે એ વ્યાપ્તિ લેતા એ વ્યાપ્તિને સમથન કરનાર કોઈ ઉદાહરણુ મળતું નથી ઉદાહરણુમા આપણે જેમા પ્રાણુ તથા આત્મા હોય તેવો કોઈ પદાર્થ હોવા જોઈએ તે તો કોઈ જીવતુ શરીરજ હોય અને જીવતા શરીરને તો આપણે અહિં પક્ષ ધાર્યો છે, અને જે પક્ષ હોય તે ઉદાહરણુ ન જ થઈ શકે

દિ० વા० મણિભાઈ યશભાઈની વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિમાં સુધારાની સૂચનાઓ.

(સાંધણ ગયા અંક પાને ૫૩ થી.)

૪

“લગભગ પચાસ વર્ષ ઉપર કંપનીના રાજ્યમાં કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સે સાધારણ જનસમુહની ઢેળવણી માટે જ યોજના સ્પષ્ટ અને ભાર મુકીને અમલમાં મુકવા દર્શાવી હતી તેનો અમલ સંતોષ ઉપજાવે તેમ થયો છે કે નહિ ?” આ પ્રશ્ન અને તે પછીના ખીજા બે પ્રશ્નો ચર્ચતાં દિ. બ. મણિભાઈ સાધારણ જનસમુહની ઢેળવણી અને માતૃભાષાના સાહિત્ય સંબંધી ટેટલોક વિદ્વાનોના અને સરકારી કરાવોના અનુમોદક મતો ટાંકી જણાવે છે કે “આગલાં પાનામાં ખીજી જીમિકાના શિક્ષણ વિષે કહેતાં કહી જવામાં આવ્યું છે, તોપણ પુનઃ માતૃભાષામાં શિક્ષણ આપવાથી વિદ્યાર્થીનો અભ્યાસ જલદી અને ફતેહમંદ બનશે. હવે પ્રાથમિક જીમિકાના શિક્ષણના સવાલ ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે. આ જીમિકા, ખીજી જીમિકા કરતાં નીચેનું શિક્ષણ છે તે વાત સત્ય છે; તથાપિ તે શિક્ષણનો જટલો સમુહ લાભ લે છે તે મોટા પ્રમાણવાળો છે. વળી તે પહેલું જ પગથીયું છે. કારણકે પ્રજાની સામાન્ય ઢેળવણીની પદ્ધતિનો તે પાલો છે. તે સંબંધને લીધે માતૃભાષાનો હક શિક્ષણના દ્વાર તરીકે સંપૂર્ણ છે, અને સઘળાએ તે કબુલ પણ કર્યું છે. પ્રાથમિક જીમિકામાં માતૃભાષાને શિક્ષણના દ્વાર તરીકે દાખલ કરવાથી એમ નથી સમજવાનું કે તે દ્વાર અંગ્રેજી શિક્ષણદ્વારને અડચણ કરશે. કારણકે અંગ્રેજી શિક્ષણદ્વાર અંગ્રેજી ત્રીજા અથવા તે ઉપરાંતના ધોરણમાં તેમજ દાલેજમાં બહુજ અગત્યનું છે અને તે સત્ય પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારીએ તોપણ સાધારણ જનસમુહની ઢેળવણીમાં તો માતૃભાષા સંભવીત અને ફતેહમંદ દ્વાર છે. તેથી તેની સંપૂર્ણ સુચનાતા છે. કારણકે જ્ઞાનના ચક્રને તેની પવિત્ર ફરજ બજાવવા તે સંપૂર્ણ સુચનાતરશે. આ પ્રમાણે જનસમુહની ઢેળવણી અને માતૃભાષા અંગ્રેજી સંયુક્ત તરીકે જોડાયેલાં છે તેથી તેઓ સાંસારિક કસકસ અને સાર્વજનિક અભ્યુદયમાં ઘણાં ઉપયોગી સાધનો તરીકે છે. તે સાધનોની વિશેષ હિમાયત કરવામાં અકૃત્રિમ સ્વદેશાભિમાનની લાગણી રહેલી છે તેથી

તે હિમાયતને ખોટું સ્વરૂપે દેખાડવામા આવે છે વળી તેટલા માટે એવી દલીલ લાવવામા આવે છે કે તે હિમાયતથી ચડતી ઢેળવણીમા અને અત્રે ભાષાના વિસ્તાર યુક્ત અભ્યાસમા નિરાશા અને બેદરકારીનો પાસ લાગશે પણ આ કરતાં એકે ખીજી મોટી જીન ટોધ શકે નહિ આવા જીન ભરેલા વિચારની સમૂહ સમાજ લેવી જોઈએ તથા મનુષ્ય રીતે તે વિચારની મામે થવું જોઈએ કારણ ઉત્તમ ઢેળવણીના પ્રવાહને તેના રસ્તામા અડચણ કંવાની ઇચ્છા રાખવાથી તો આપણા દેશનો શત્રુ આપણને જોડેલું નુકસાન ન કરે તે કરતા વધારે નુકસાન તેથી આપણે પોતેજ કરીએ છીએ એમ ગણાય ઉત્તમ ઢેળવણી અને પ્રાથમિક ઢેળવણીની ચોખ્ખતા અને સ્થિતિના સમ્બંધમા ભિન્ન ભિન્ન મતો હાલ આવે છે અને હાલ આપણે જે સ્થિતિમા છીએ તે તરફ જોતા તો એ તો ચોક્કસ છે કે ઉત્તમ ઢેળવણીને કાર્ડ પણ નુકસાન થાય તો આપણી પ્રત્યક્ષ આપાદીને અવળે રસ્તે મુકી ગણાય પ્રજાના પ્રકાશીત દીપકા-કેળવણી પામેલા આગેવાનો—આપણા દેશના અવાજ અને અક્ષર છે અને પ્રત્યક્ષ વ્યવસ્થામા તેઓ સત્ત્વ અને તત્ત્વ છે એનજીન વગરની ચેતવે ગાડી અથવા આગળ ચાલવાની ગતિ વગરની ગાડી માફક જીવ રહિત શરીર લાભ કારક તેમજ આનંદદાયક નથી, તેમ જ વર્ગવિના આપણી સ્થિતિ છે વિદ્વદ્વર્થ વેદાન્ત તત્ત્વવેતા શા રા મનમુખરામ સૂર્યરામ કહે છે તેમ “પ્રજાના આગેવાનો પ્રજાના આત્મા છે તેમનાથીજ જીવીએ છીએ પ્રજાનું નિર્માણ તેના આગેવાનોના આધારે છે ”

દિ ૫ મણિભાઈ પ્રાથમિક તથા ઉત્તમ જીમિકામા શિક્ષણ લેતા વિદ્યાર્થીઓના આકડા આપે છે તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે કે પ્રાથમિક જીમિકામા શિક્ષણ લેનારાની સખ્યા પણ અન્ય સુધરેલા દેશમા તે શિક્ષણ લેતા વિદ્યાર્થીની સખ્યા કરતાં ઓછી છે અને ઉત્તમ જીમિકાનું શિક્ષણ પણ બહુજ ઓછા પ્રમાણમા આપણા દેશમા લેવામા આવે છે વળી અત્રે ભાષા જ્ઞાન ધણી રીતે ઉપયોગી અને કીમતી છે તે સખધી લખાણથી ચર્ચા કરવામા આવી છે, તે સિદ્ધ કરતાં એવા નિર્ણય ઉપર આવે છે કે સાધારણ જનસમુહને માતૃભાષા દ્વારા પ્રાથમિક શિક્ષણ પદ્ધતિની બહુજ જરૂર છે ને પછી ઉપલેખ પ્રશ્ન ચર્ચતા પહેલાં ૧૮૫૪મા કપનીના રાજ્યમા ટાઈ ઓફ ડાયરેક્ટરે સાધારણ જનસમુહની ઢેળવણી માટે જે યોજના સ્પષ્ટ

અને ભાર મુકીને જણાવી છે તે યોજનાના અગત્યના ટેકલાક ઠરાવો ટાંકી, દિ. ખ. મણિભાઈ ફરીયાદ કરે છે કે “અગર જો કે ઉપલી યોજના સ્તુતિપાત્ર છે પણ તેને અમલમાં મુકવાની રીતિ સંતોષકારક નથી.” તે સંબંધમાં સુધારો કરવાને સને ૧૮૬૯ માં લૉર્ડ મેયોની સરકારે પણ મત જણાવ્યું હતું અને ખાસ કરીને કૃષિ શિક્ષણને માટે તો જણાવ્યું હતું કે ‘પંદર વર્ષ પહેલાં જ્યારે તે યોજના ઘડી કહાડવામાં આવી હતી. તે સમયે કૃષિ શિક્ષણ મળતું હતું તેના કરતાં વધારે સારી રીતે તે શિક્ષણ મળતું નથી.’ અને ડૉ. વોલ્કર, સર જોન સ્ટ્રાચી, સર જમ્સ પીલ, સર રેમંડવેસ્ટ, અને ખા. ખા. કાજીશાહબુદ્દિન વીગેરે વિદ્વાનોએ તેવું જ્ઞાન વિસ્તારવાની તેવી સૂચના કરી હતી. તથા સરકારી ઠરાવોમાં પણ આ બાબત અમલમાં મુકવા ભાર મુકી જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું તથા એજ્યુકેશન કમીશને પણ પ્રાથમિક ડેળવણીને સવિશેષ રીતે મદદ કરવાની સરકારને ભળામણ પણ કરી હતી. વળી પ્રચલીત પદ્ધતિથી ખામી એ રહી છે કે માતૃભાષાદ્વારાએ અખાતી પ્રાથમિક ડેળવણી સંપૂર્ણ નથી. તે સંબંધી અમદાવાદ એસોશીએશન અને મધ્ય પ્રાંતની પ્રાંતીક કમીટીએ ડેળવણી કમીશનને સૂચનાઓ પણ કરી હતી. અને સરકારે પણ ડેળવણી કમીશનને જ જ સૂચનાઓ આપી હતી તેમાં પણ તેવોજ અભિપ્રાય હતો. અને ડેળવણી કમીશને પણ સરકાર જોગ નીચેની ભલામણો કરી હતી કે:—

૧ “પ્રાથમિક ડેળવણી એવી જોઈએ કે સાધારણ જનસમુહ તેઓના જીવનને અનુકુળ વિષયોનું માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ લઈ શકે. પણ તે ડેળવણી એવી નહીં હોવી જોઈએ કે તે માત્ર યુનીવર્સીટીના દ્વારે પહોંચાડી શકે.”

૨ “દરેક શાખાની ડેળવણીને ઉછેરવાની રાજ્યની ફરજ છે. અને દેશની હાલની સ્થિતિમાં તો આવશ્યક છે કે સાધારણ જનસમૂહની મૂળતત્વની ડેળવણી તથા તેના ઠરાવો તથા વધારો સુધારો વીગેરે જાહેર કરવાં તેમજ આજ દિવસ સુધી લેવાયલા ઉપાયો કરતાં વધારે મોટા પ્રમાણમાં સરકારે ઉપાયો લેવા.”

૩ “દરેક પ્રાંતની સ્થિતિને અનુકુળ આવે તેવી પ્રાથમિક ડેળવણીના વધારા માટેના કાયદો ઘડવામાં સંપૂર્ણ યોગ્ય ઠરાવો કરવાને પ્રયત્ન કરવો.”

૪ “ દરેક પ્રાતમા પ્રાથમિક પરીક્ષાના ધોરણોને સાધારણ કરવા અને તેમા વ્યવહારીક વિષયોનો વ્યાગે કરવા પુનઃ અવનોક્ત કરવું જોઈએ દેશી ગીતિ પ્રમાણે ગણિત, હીસાબ, ક્ષેત્રમાપ, પ્રકૃતિ અને પદાર્થોના શાસ્ત્રો, અને તેઓનો કૃષિમા ઉપયોગ, આરોગ્ય વિદ્યા અને દુનગ કળા વીગેરે વિષયો દાખલ કરવા જોઈએ પણ આખા હિંદુસ્તાનમા એક સરખી રીતનું શિક્ષણ દાખલ કરવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ નહિ ”

૫ “ પ્રાથમિક કેળવણી સાવાગણુ કેળવણીનો એક ભાગ ગણી ગકાય અને તેથી તેનો હક કેળવણી માટે જોડેના સ્થાનીક ફંડો ઉપર છે, તેમજ વચાગે હક તો પ્રાતીક આવક ઉપર છે ”

ઉપલી ભણામણો હિંદુસ્તાનની અધરે સ્વીકારી હતી અને તે સમવી ૧૮૮૪ મા એક એક ઠરાવ પણ બહાર પાડ્યો હતો વળી ઈ સ ૧૮૮૬ મા મુખર્ધ સરકારે પણ ‘દુનગર વિદ્યા’ કાને કહેવી તથા તેમાથી ઋણ સિદ્ધિની આશા કેટલી ગમ્ભવી એ બતાવી તે વિષયને ખેતીવાડી વીગેરે નશુ વિભાગમા વહેચી નાખી, લાખી ચર્ચા કરી હતી ખેતીવાડી માટે “પૂનાની” કૉલેજ ઓફ સાયન્સ”મા જે કેળવણી અપાય છે તેમા જોઈતા મુધાગ કરવા તથા રાયસ્તુલમા તે વિષય નધારવા નિશ્ચય કર્યો હતો રસિકકળાની અભિવૃદ્ધિ માટે સગ જમશે જી જીભાઈ ન્હુન આંક આર્ટને ઉપયોગમા લેવાની તથા અન્ય દુનગ હિંદુસ્તાનમા પ્રચનીત કરવા માટે એક ટેકનોલોજીકલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ” સ્થાપવા ઈજા બતાવી હતી આવી ગીતે આ સધગી સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરતા પ્રચનીત પ્રાથમિક કેળવણીની પદ્ધતિમા મુખ્ય તુ ખામી છે તે સળધે દિ૦ ખ૦ મણીભાઈ વહે છે કે -

“ આ ઉપરથી જોવામા આવશે કે પ્રાથમિક ધોગણોમા દુનગ સળધી શિક્ષણ વધારવાની અગત્યતા માટે બીનમરતી સપૂર્ણ સ્વીકાર કરવામા આવેગે આજ દિવસ સુવી એવુ ધારવામા આવતુ અને તે સત્ય પણ હતુ કે પ્રાથમિક કેળવણી માત્ર યુનીવર્સીટીના ડેવા ધોરણોની હવકી જુમિકા ગજુ કરેગે દુનગર શિક્ષણ ગજુ કરતી કાઇ પણ શાખા સિવાય સાહિત્ય શિક્ષણ પણ જ્ઞાન વૃક્ષનો મીધો મુખ્ય ભાગ હતો આથી પર્ણિણામ એ આવતુ કે માત્ર યોડાજ વિધાર્થિજ્ઞા ઉદ્ધી જુમિકામા પટોચવાને ભાગ્યશાળી બનતા હતા, પરતુ વિધાર્થિનો મોટો ભાગ તો સાહિત્યની ભિન્ન ભિન્ન ખાળનોમા લાભ

લઈ શકતો નહિ. પરંતુ જટલું જ્ઞાન તેજીમેળવતા તે લાભકારક તો હતું, કારણ કે જ્ઞાન તો નિરંતર ફાયદાકારકજ હોય છે. પણ તે જટલું ખૂંધું અપૂર્ણ રહેતું કે કાર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સના ઠરાવમાં જણાવ્યા પ્રમાણે હિંદુસ્તાનના લોકોના જીવનની જુદી જુદી ભૂમિકામાં અને જ્ઞાન વ્યવહારમાં તે ઉપયોગી થાય તેવું હતું નહિ. વળી જીવનની સ્થિતિમાં વિદ્યાર્થીને તે વધારે ઉપયોગી થાય તેવું પણ હતું નહિ. હુન્નર જ્ઞાન મેળવવાની એક શાખાની ખામી માલમ પડી અને તે પ્રાથમિક કેળવણીમાં એક ગભીર ખામી ગણવામાં આવી. વળી ઈચ્છવામાં આવ્યું કે, વિદ્યાર્થી જે જ્ઞાન મેળવવાને ઈચ્છે તે પસંદ કરવાની તેમને સ્વતંત્રતા મળવી જોઈએ. તે પ્રમાણે વિદ્યાર્થીને કઈ કેળવણી લવખ્યમાં તેની જીંદગીને ઉપયોગી થઈ પડશે તેના તેને અને તેના રક્ષકોને નિશ્ચય કરવો દેવો. એક વિદ્યાર્થી સુતારી કામ કરવાને અથવા કૃષિવૃત્તિ કરવાને નિર્માણ થએલો હોય તેને એવી વસ્તુનું શિક્ષણ મળે કે જે વસ્તુઓનો ઉપયોગ તેના લવખ્યના ધંધામાં થઈ શકે નહિ તો શ્રમ, વખત અને પૈસાનો તેમાં જેર ઉપયોગ ગણાય નહિ શું ? શિક્ષણની શરૂઆત કરનારા ગમે તો તે સાહિત્યમાં અથવા ખોજ શાખામાં જીંદગી ગાળવા ધારે અથવા યુનીવર્સિટીના ધોરણો સુધી પહોંચવા ધારે અથવા ન ધારે, તોપણ અમુક ધોરણ સુધી જ્ઞાનવૃક્ષના મુખ્ય ભાગનું શિક્ષણ અલખત એક સરખી રીતે મળવું જોઈએ. પણ તે ધોરણ સુધી પહોંચ્યા પછી જુદા શિક્ષણની શાખાઓ શરૂ થવી જોઈએ. વળી દરેક ખાતાં માટે અનુકુળ ધોરણો સ્થાપવા જોઈએ. તે ખાતામાં કૃષિશિક્ષણ, વ્યાપારીક શિક્ષણ, હુન્નર શિક્ષણ તથા પ્રાથમિક ઉત્તમ શિક્ષણ મળવું જોઈએ. આમાં પ્રાથમિક ઉત્તમ શિક્ષણ સાહિત્યનું ખાતું જળવી રાખશે. વળી ચઢતા હુન્નર શિક્ષણની નિયમિત પદ્ધતિ પણ ચોજ કાઢવી જોઈએ. અને તેને માટે અગત્યનાં સ્થળો પસંદ કરવાં જોઈએ, જ્યાં તે સ્થળે તે શાળા સ્થાપવાથી જોઈતું જ્ઞાન મળી શકે."

"કૃષિ શિક્ષણનો પ્રશ્ન ધણે અગત્યનો છે, કારણ કે તે પ્રશ્ન સાથે આપણા ઈલાકાની પ્રજાના મોટા સમુહને ઘણું લાગતું વળગતું છે. કૃષિ એ આપણા હુન્નરોમાં ઘણો પહેલો અને વિસ્તાર પામેલો હુન્નર છે. તેથી એ ખાતાના તે શિક્ષણના ધોરણમાં તેની અનુકુળ વ્યવસ્થા કરવાનું પહેલે વિચારે હાથમાં ધરવાની જરૂર છે. હું.કે. વોલ્કરના રીપોર્ટ ઉપર

ખામ કરીને વ્યાન આપવાને આમણ કરજી તેમા વિસ્તારથી કૃષિ શિક્ષણના સલાહનું વર્ણન કરવામા આવ્યું છે, તેથી જોવામા આવશે કે કૃષિ ખાતાએ પોતે કૃષિ સબધી ખેડૂતને શિક્ષણ આપવાને સલાહીત ઉપાયો લેવાની કંજ બજાવવાનું ચોક્કસ રીતે માયે લીધું છે સગ એડવર્ડ બેડ ૧૮૯૦ ના 'સીમથા કૃષિ કોન્ફરન્સ' મા બંગેબાજ જણાવ્યું હતું કે કૃષિ ખાતાએ કૃષિવિષય ઉચકી લેવો કે નહિ તે સબધે હવે વિચાર જોવા નથી, પણ તે ખાતાની હવે તો તે સબધે એક સલાહીત કંજ છે, અને તેણે તે કંજ કાઢી જોઈતી નથી તે વિષયની અગત્યતા બાગીક ધ્યાનથી પ્રસાદીત કરવામા આની હતી અને તે સબધી દેટલાઈ કાગો તે વખતે પસાર કરવામા આવ્યા હતા હાલ ઈની સલાહાર ખખ ઉપરથી એણે જણાય છે કે તે બાબત ઉપર મુખર્ મરકારનું ધ્યાન ખેંચવામા આવ્યું છે”

“તે પછી વ્યાપાર અને હુન્નરના ખાતાની પણ એટલીજ અગત્યતા છે પ્રકૃતિ અને પદાર્થોના ગાઓના મૂળતત્વો તથા આરોગ્યવિદ્યા અને હુન્નર કળામા તેમનો ઉપયોગ કરવાની, જાનણી કમીશને પણ ખામ કરીને લખા મણુ કરી છે, અને તે વ્યાનહારીક વિષયો તગેકે પ્રાથમિક ધોણમા દાખલ કરવા જણાવ્યું છે આ બાબતમા કયા ચોક્કસ પગના લેવામા આવ્યા છે તે જણાયુ નથી આપણુ ટેકનીકલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ, મુખર્ના ખીજ તેવાજ ખાતા, જીનાના પણ તેવા ખાતા ઉપરથી, તેમજ વાગાર સગ કાગ તરથી બહાર પડેલા ઈરાવો ઉપરથી માયમ પડી આવે છે કે મુખર્ની સગકાર હુન્નર શિક્ષણ અનુકુળ રીતે વધારે દાખલ કરવાને બહુજ ઇન્તેજર છે પ્રજનો વ્યાપારી વર્ગ પણ તેનોજ મોટો છે, તેથી વ્યાપારી નિયમિત શિક્ષણ પણ ઘણુજ ધ્યાન ખેંચનાર છે તેટલા માટે તેના ઉપર પણ ધ્યાન આપવાની બહુજ જરૂર છે આ શાખા બના મુધારેવા દેગોની શિક્ષણ પદ્ધતિમા પડેની જગ્યા રોકે છે આથી એ વગેરે અર્થશાસ્ત્રના મૂળતત્વો વગર ગદે આ ધોણોનો એક ભાગ બનશે તેમા વળી ચડતા કમના મૂળતત્વના અયો ઘણો અર્થ સારો”

મરકીની શાન્તિ માટે પ્રભુ પ્રાર્થના.

મુલના હંદ.

જુલમ જુગદિશ આ થાય શું જગતમાં, સાંભળી લોક સૌ શોક પામે;
 રોગ આ જોગ દુષ્કાળનો ઠીક જોઈ, પાછો ઉત્પન્ન થયો ઠામ ઠામે. ૧
 પેટ અર્થે પીડા ભોગવી લોક તો, માંડ ધંધા વિષે હાથ નાંખે;
 કાળ વિકાળ ભરી કાળ લે જાળમાં, તે થકી કારમા દાખી નાંખે. ૨
 અન્ન ઉદક તણું દુઃખ જાતે સહી, પુત્રને સાચવે પ્રેમ આણી,
 શોધી યુવાનીયા કાળ કરે દોળીઆ, કૈક ધરને કર્યા ધુળધાણી ૩
 બ્રાત માતા પિતા શોક સિંધુ વિષે, શાંતિ પામે કહો ક્વણ રીતે;
 ઉલટો તાપ પરિતાપ વાધે ધણો, વન્દિ પ્રગટાય દુઃખદાયી ચિત્તે. ૪
 ઉત્પાતના જોરથી શોક કરતાં સહુ, હામ મુકી કહો ક્યાં વિરામે;
 મુખથી 'ત્રાહિ, તોખા' પુકારે કરી, સર્વ નાસી જતાં ઠામ ઠામે. ૫
 હાસ કરી બેસતાં નાશ પામે તદા, માનવી જાતને લે છે તાણી,
 શું થયું શું થશે શું થવાનું પ્રભુ, એ કૃતિ અમ થકી છે અજાણી. ૬
 પ્યારી વસ્તુ અમારી પડાવી પ્રભુ, દુઃખ આ શું અહો દીનદયાળા;
 શાંતિંકર શાન્તિ કર, આટલું માગીએ, જ્યાં નવ દેખીએ દિન દુખાળા. ૭
 બહુ થઈ આટલાં દુઃખ દેખ્યાં અમે, તાણીએ કેમ તે હદ ભરાણી;
 મેહેર કર માનવી ઉપરે ઈશ્વરા, દુઃખ દુખેલ દીન દાદ જાણી. ૮
 પ્રાણ પીડાય સૌ રોગના ભોગથી, લેશ નથી દેશમાં સુખી કાયા;
 શું કરે માનવી કામ ધંધા વિના, જઈ પડે વન્દિમાં વરજી માયા. ૯
 કાંઈક કંઈક કરે તો હવે ઠીક છે, દુઃખ જાતાં નથી શિર વેઠ્યાં;
 ઠામ ઠામે રહ્યો રોગ તે ટાળશો, તો સહુ બેસશે લોક હેઠા. ૧૦
 સર્વ ઉપર હરિ સૌમ્ય દૃષ્ટિ કરી, શાન્તિ કર, શાન્તિ કર, રોગ કહાડી;
 દોષ સૌ દાસનાં કર ક્ષમા કર ક્ષમા, કારમો કાળ કુદે કબાડી. ૧૧
 દુઃખ કર સર્વનાં દુર કંઈકાનિધિ, કાર્ય શુભકર કંઈકા કરીને;
 શાન્તિ કર કાંઈકાનિધિ સુખ આપી સદા, કાપ સૌ કષ્ટ વિનતિ ધરીને. ૧૨

રે'મ આણી કરો દર આ રોગને, માનવી પાડ માને તમારો,
સ્થિતિ સાગી કરો હિંદુ સુખજ તણી, જ્યોતી સારા વગે રોજગારો ૧૩
રક પોષણ કરે છે મહા પ્રેમથી, સદ્ગુણી સદ્ગૃહસ્થો વસી ત્યા,
રાખ કુશળ કૃપાનાથ કર્ગેને કૃપા, થાય ઉપકાર કોટિ સત્તા ન્યા ૧૪
તે પગે કેમ નિર્દયપણુ રાખ તુ, લેશ રાખી નહિ રચ છાટો,
કેવળ જાણો કરે રોગ આકારમો, તોય આને નહિ કેમ કાટો ? ૧૫
નિર્દયા ઉરમા આણી અવિનાશી તુ, શુ વિચારી રહ્યો ? કેમ બેસી ?
દ્રૌપદી નારીની વાર કરી વિઠના, ચીર પૂર્યા તમે અગવેરો ૧૬
વાર કરી દાસ નગસિંહ તણી પ્રેમથી, હાગ કંઠે ધર્યો પ્રગટ થઈને,
છાપ પુરી છગીલા કુવગ્યા તણી, વણીક વેપે પ્રભુ સદ્ય જઈને ૧૭
દાસ પ્રહલાદ પ્રેમે ઉધાર્યો પ્રભુ, પ્રગટ પોતે થઈ નૃસિંહ રૂપે,
દેવ દાનવ તણા યુદ્ધ માટે ધરી, વિષ પાથુ તદા સ્ત્રી સ્વરૂપે ૧૮
કાળિનાગ નાથીઓ, પેરી પાતાળમા, કસ, મારી તણા પ્રાણ લીધા,
લક્ષ્મણ વત્સલ પ્રભુ, લક્ષ્મણ ઉધારીયા, પ્રાક્રમે તે ધણા ત્રાહ કીધા ૧૯
અખિલ બ્રહ્માડના લોક વાણી વઢે, હાય ઉત્પાતની ઉત્પત્તિ શી ?
અવમ અદૃશ્ય આની મળ્યા સર્જને, ચડપ બે ચેપીઓ રોગ ચુરી ૨૦
લોકને રિશ ઉગ્યા દુઃખે કુખના, કુખમા કાઈ નથી ન્યુન રાખી,
મેહેર કર માનવીની સ્તુતિ સાભળી, તો હોને કીક કંઠે કાન ભાખી ૨૧

કન્યા વિક્રય

આવા દાખલા આપણા 'સતી મહળ' માંથી માલમ પડે છે વિદ્વાન
આની ખીસાન્ટ પણ આર્યના દેટવાક નીચમોને બહુ માન આપે છે અને તે
પગાવવાની ભગામણ કરે છે આટલું છતા પણ એટલું તો નિસદેહ કથુબ
કરણ પડગે કે કન્યા વિક્રયની રીતિએ આપણા સમાજમા અને અડચણો
લાવી સુકી છે તેણે આપણા ગૃહસમાજમા કુસંપ અને અપ્રીતિ દાખલ
કર્યા છે દરેક મનુષ્યને પ્રીતિની જરૂર છે અને સાહજિક પ્રીતિ દપર્તીમા
થવી જોઈએ, નહિ કે પૈસાની આપલેથી પૈસાની આપલેથી વર કન્યામા
સાહજિક પ્રીતિ ઉત્પન્ન થતાજ નથી

હવે કન્યા વિક્રયથી સાહજીક પ્રેમની આશા નથી માટે પ્રીતિ વિનાનું તો લગ્નજ ન કહેવાય. આપણે વારંવાર સાંભળીએ છીએ કે અમુક દંપતીને ખતતુ નથી, અમુક દંપતી એક ખીજ ઉપર દ્રેષભાવથી જીએ છે. આથી થાય છે એમ કે તેમના વગોણા અન્ય માણસો કરે છે અને કેટલોક તો ક્રીટકાર પણ આપે છે. વળી દાઈ દાઈ વખત ઉપરચોટીયો ધ્યાર આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે. પણ તે ધ્યાર માત્ર “ ધ્યાર તો ધ્યાર પણ ધુળ જવો ધ્યાર ” કહીએ તો ચાલે. તેથી સાહજીક પ્રીતિનો અર્થ પણ જોવામાં આવતો નથી. સ્વાર્થિ પ્રેમ ઠેકાણે ઠેકાણે માલમ પડે છે. દંપતીને પરસ્પર જ્યાંસુધી પોતાનો સ્વાર્થ હોય ત્યાંસુધી સંસારરૂપી સાગરમાં હોડી અણખૂટકે ઉપરથી ઠીક ઠીક ચલવે છે, પણ જ્યારે સ્વાર્થ સરે છે એટલે સ્વાર્થિ પ્રેમનો અંત આવે છે. ‘સ્વાર્થ સર્વો કે વૈધ વેરી’ એ આપણી જીની કહેવતને તેઓ ખરી પાડી આપે છે, તે એટલે મુધી કે અક્ષરસઃ તે પ્રમાણેજ થાય છે. આ સર્વ કન્યા વિક્રયથી થાય છે. કન્યા વિક્રય કુદરતી પ્રેમ તોડવાને સમર્થ છે. તે શત્રુથી રાદાને માટે દુર રહેવું જોઈએ. તેનાથી દુર રહેવામાં કાયદો છે અને તેનાથી તદ્દન નિરાળા થવું વધારે કાયદાદારક છે. તેને માટે તિરસ્કાર બતાવવો યોગ્યજ છે. દરેક માણસે તે રીતિ જોડી જેવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી વાજબી છે.

૮ કન્યાદાન શબ્દમાં ઘણાજ ઉચ્ચભાવ રહેલો છે. આમુર વિનાહનું આવાહન કર્યા છતાં ગ્રાહ્ય વિવાહનો શબ્દ વાપરીએ છીએ, પણ શબ્દથી મોટપ લેવાની નથી પણ ખરી રીતે તો વર પાસે દ્રવ્ય લીધા સિવાય પુત્રીને પરણાવીએ ત્યારેજ કન્યાદાન કહેવાય. કન્યાદાન આપનારને શાસ્ત્રમાં યજ કરનાર કરતાં પણ વધારે પુણ્યકર્મનો અધિકારી ઠરાવ્યો છે. એ કુળ જોડી દઈ કન્યા વિક્રયથી ક્ષણભંગુર લાભ ખાતર સુખ્યતા દેખાડવી દાઈ પસંદ કરશે નહિ. નિઃસ્વાર્થથી પુત્રીને ગૃહસંસારમાં જોડવી તેના કરતાં વધારે આનંદ આપનાર મનુષ્યને ખીજી કાંઈ છેજ નહિ. સાંભળવામાં આવે છે કે કન્યા વિક્રયથી વરકન્યાના માતા પિતાને વારંવાર મતભેદ થાય છે. સાધારણ સ્ત્રી ગીતમાં પણ કન્યા વિક્રય કરનાર પક્ષને ચરમાવા માટે તથા બોધ કરવા માટે કહેવામાં આવે છે કે “ જોતા જટલી જોડરીના છસે ઢારી લીધી વેવાઈ ઉખતડીરે કીધી ” આ સ્ત્રીગીતમાં ઘણો અર્થ છે. તેનો ભાગ્યેજ દાઈ વિચાર કરે છે. છસે ઢારી જટલી નાની સુની રકમનતરફ પણ કન્યા વિક્રય કરનાર

માટે તિરસ્કાર દેખાડવામા આવે છે તો મોટી રકમો ગણવામા આવે તેને માટે ધણેજ તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય તેમા નવાઈ શુ ! સ્ત્રીગીતનુ આટલુજ પદ કન્યા વિક્રય તરફ ધણે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરે છે અને મહાપમા બેઠેના કન્યાના માળાપને મોટી શરમમા નાખે છે આ પદમા સિદ્ધાંત એ છે કે આર્યસ સારમા કદિ પણ નહિ સ્ત્રીકાગવા યોગ્ય ગીતિ માન કન્યા વિક્રયજ છે કન્યા વિક્રય કન્યાદાનનો કદો શુ છે, તે સત્ય છે કન્યાવિક્રય કરી કન્યાદાન આપુછુ એમ કહેવુ તે અયોગ્ય છે કાર્ કહેશે કે કન્યાવિક્રય થયા છતા કન્યાદાન ગખ્દ તો ગોવીએ છીએ ઉત્તર એજ છે કે " સાપ ગયા અને લીસોટા ગધા " તે કહેવત પ્રમાણે ગખ્દોપયોગ રહી ગયો છે વાજળી છે કે આપણા મનમાયી તે વિચાર જતો ગ્હેતો નથી તેનુ કાગણ આપણી અને આપણા પુરોહિતની અવિદ્યા છે હુદેવોએ હાલ વિદ્યાનુ અધ્યયન છોડી દીધુ છે, દક્ષ પેટભગ થયા છે કુટલાદ શબ્દો અર્થ જાણ્યાવિના બોલે છે તન્ન મમયે તેઓ ગાજુ ઉઠે છે કે ' કન્યાદાનનો મમય, કન્યાદાનનો સમય છે કન્યાને લાનો ' આવી રીતે પુરોહિત બ્રહ્મવિવાહની ખોટી ક્રિયા કરાવે છે, અને પોતે ક્રિયાને માટે દોષિત થાય છે શાસ્ત્રનુ મહાત્મ્ય ઓછુ કરાવે છે સાધારણ લોકો પેલા પુરોહિત અને યજમાનના અવગપના નહિ કરતા શાસ્ત્રની અવગણના કરે છે તેઓ જણાવે છે કે ગાસ્ત્રમા ગખ્દા મારેલ છે તેથી એમ થાય છે આવી ગીતે કન્યાવિક્રયી યજમાન અને પેટભરા પુરોહિતે દરેક રીતે આપણને હલકા કરી નાખ્યા છે પુરોહિતો આપણને આટલુ તુડ સાન કરી અટક્યા નથી પણ હવે તો તેઓ યજમાનના ગ્રહસસારમા પણ માથુ મારવા આગળ ચા'યા છે વરકન્યાનુ વેવિગાળ તેમની મારપ્તે થાય છે, તેઓ વેવિગાળ કરવામા દવાનનુ કામ ખજારે છે અને પક્ષને પોતાની મગજ મુજબ સમજાવે છે વરકન્યાની ખામીઓ સતાડી ખોટુ સાચુ કહી લાકડે માકજુ વળગાડી દે છે પોતાના ઉદ્ગ માટે દ્રવ્ય પણ તે કર્તવ્યમાયી પેદા કરે છે કેટલેક ઠેકાણે પતી સપમા નથી જોવામા આવતા, તેનુ કાગણ પેલા પુરોહિતે તેની ખામીઓ જણાવા નહિ દી રી તેજ ગણીએ તો ખોટુ નથી જ્યારે અને એ ખીજની ખામીઓ જણી લે છે, ત્યારે મન ખાટા થાય છે, અત કગણની તો નુ પણ ઉપર ઉપરની પ્રાંતિ પણ ગ્હેતી નથી અને ઉધાડા ભવાડા થતા માલમ પડી આવે છે હવે જણાશે કે તેઓની દલાલી કન્યાવિક્રયને કેવડી

મોટી સહાયકારક છે અને આપણા ગૃહસંસારમાં 'ઢેટલું' તુકસાન કરે છે. આ સ્થળે આપણે તપાસીશું તો જણાશે કે આપણાં સ્ત્રીગીતો એથી ઉલટો બોધ આપે છે. પુત્રી સ્વેચ્છિત વર અથવા પોતાને યોગ્ય વર સાથે પરણાવવા એક સ્ત્રીગીતમાં માતાપિતા પાસે અથવા પોતાનાં વડીલ પાસે માંગણી કરે છે. ૩૫, વય, વિદ્યામાં પોતાને યોગ્ય વરને પસંદ કરી તેની સાથે પરણાવવા પોતાના વડીલ પાસે માંગણી કરવી તેમાં અયોગ્ય કાંઈ તથી. આથી સાખીત થાય છે કે પુત્રીને સ્વેચ્છિત વર સાથે પરણાવવાને વડીલો પાસે માંગણી કરવાનો હક છે. હવે સિદ્ધ થશે કે કન્યાવિક્રય અને સ્વેચ્છિત વર શોધી તેની સાથે પરણાવવાની માંગણી એ બંને પરસ્પર વિરોધી છે. સ્ત્રીગીતમાં એવું છે કે પુત્રી પોતાના દાદાને કહે છે કે “દાદા મારા એ વર પરણાવ એ વર છે વહેવારીયો.” આમાં પુત્રી પોતાને માટે વર શોધી કાઢે છે અને પોતાના વડીલોને જાહેર કરે છે કે મને તે વર સાથે પરણાવો. મેં અમુક વરની શોધ કરી છે, તેની ૩૫, વય અને વિદ્યામાં પરીક્ષા કરી છે અને તે યોગ્ય છે તથી મને તે વર સાથે પરણાવો. એ પ્રમાણે સ્વેચ્છિત વર વરવાને માંગણી કરે છે “કુમારી ચડીરે કમાડ સુંદર વગ્ને નિરખવા.” આ ખીજ સ્ત્રીગીતમાં પણ તેવીજ રીતિનું અને તેવીજ પ્રથાનું બાન કરાવે છે. આથી થશે એમ કે હાલ શક્ય થએલી કન્યાવિક્રયની રીતિ સમૂળી નાશ પામશે અને કન્યાવિક્રય આપણા ગૃહસંસારમાં પ્રવેશ કરી શકશે નહિ અને કન્યાદાનનું રહસ્ય શું છે તે સમજાશે, અને કન્યાવિક્રયના દોષ માલમ પડી આવશે.

૯. કન્યાવિક્રયના પૈસાથી ક્ષણભ્રમ શુર સુખ થાય છે ખરૂં પણ અને તે દ્રવ્યની અને તે લેનારની કુર્જતિ થાય છે તે લેનારની આખરૂં એક કેડી માણસ કરતાં પણ ઓછી ગણાય છે એટલુંજ નહિ પણ ઈશ્વરનો મોટો અપરાધી થાય છે. સંસારના વ્યવહારની હદનું ઉલ્લંઘન કર્યું સમજાય છે અને તેની ખુદ્દિની બ્રહ્મતા ચોખી રીતે સમજાય છે. કન્યાવિક્રય મનુષ્યને ક્ષુદ્ર કરી મેલે છે. આપણો સારો ગૃહ સંસાર પણ રગડ રંટીયા ૩૫ બનાવી દે છે. તેના પ્રવેશથી ગૃહમાં કંકાસ અને ક્લેશ દેખાઈ આવે છે. અને અનીતિને પ્રગલ્ભ ચલાવે છે. સંસાર આગરમાં તરવાને શક્ત ધારવામાં આવતાં નાવને પણ ડુબાડી દે છે. તથી ઈચ્છિત માર્ગમાં મોક્ષથી દુર રાખવાને તે સમર્થ થાય છે અને મનુષ્યના અમુલ્ય આત્માને ક્ષુદ્રવત બનાવે છે. તે સ્વાર્થચુક્રિ

ઉત્પન્ન કરેછે, તેથી પૃથ્વીની સપાટી ઉપર પ્રીતિની આપવે કરી શકાતી નથી “પ્રીતિની આપને કર્યાવિના હૈયાને ચેન પડતુ નથી” એ સૂત્રનો અનુભવ કન્યાવિક્રય કરનારને બહુજ સારી રીતે થાય છે સુખ પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ સગા સબંધીથી વેગળા થવું પડેછે મિત્રવર્ગ પણ તેની તર્ક તિરસ્કારથી જુલેછે કન્યાવિક્રયનો ભોગ થઈ પડનાર પુત્રી તો પિતાને અથવા તે કૃત્ય કરનાર વડીલને નિરંતર આપજ આપ્યા કરેછે કન્યાવિક્રયથી કન્યાના પતિનું સર્વ દ્રવ્ય લુટી લીધા પછી ભવિષ્યની સ્થિતિ દેવતાને વધારે ફીકરમા નાખેછે વખતે એવી પણ દશા આવી જાય છે કે સવારે શુ આશુ ? પોતાનું દ્રવ્ય લુટી લેનારને અતકરણથી આપો આપેછે અતકરણ માથી આપેલા આપો વારવાર ઘણા દાખલામા સત્ય પડતા જોવામા આવેછે પરમેશ્વર પણ તેનો નિયમ તોડવા માટે અવતરૂપા દેખાડે છે આવી રીતે પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ દરેક હાની જ્યારે કન્યાવિક્રય કરનારની નજર પડેછે, ત્યારે તે પશ્ચાતાપ કરેછે વિશેષ પશ્ચાતાપ તો જ્યારે પુત્રીનો પતિ દ્રવ્યની અત્યંત ચિન્તાથી પ્રાણ છોડેછે ત્યારે થાય છે વળી તેમની ખરી ફજતી તો પુત્રીજ જ્યારે ઉઘાડી રીતે પિતાના વગોણા કરે છે અને આપ આપે છે ત્યારે થાય છે પુત્રી નિર્વન હોવાથી તેને ડાઘ ઢાઈવાર પિતાનું ગૃહ સેવન કરવાની ફરજ પડેછે અને ત્યાં તે દુઃખી જીવન પુરૂ કરેછે ઢાઈ વખત તો તે અનીતિને માર્ગે ચડી જાયછે, તેથી પિતા જમણા દોષિત થાયછે આવી રીતે સગૃહ કરેલું પાપ પોતે દરેક જન્મમા ભોગવે છે મહાન આર્યો ! ! કન્યાવિક્રયથી આટલું આપણે સહન કરીએ છીએ આપણા વડીલોના નામને બદો બેસાડીએ છીએ અન્યવર્ણને આપણા ગૃહસસારની બાબતમા બોલવાનું અને હાથ ધાલવાનું કારણ આપીએ છીએ

૧૦ કુળવણીના ફેલાવાથી આ અનાચાર દુર થવાની આશા રહે ખરી માણસોને જે વિદ્યા હોય તો પોતાની ફરજ તેના સમાગમથી જાણે છે પોતામા દેખીતા અનાચારથી દુઃ રહેવા પ્રયત્ન કરે છે બનતાસુધી સુધારવા પણ પ્રયત્ન કરે છે વિદ્યા એ અનાચાર અને અનિતિથી દુર રહેવાનું સાધન છે તેથી સ્ત્રીઓને પણ વિદ્યા તથા જ્ઞાનની જરૂર છે કટલાક કહે છે કે તેને વિદ્યાની જરૂર નથી વિદ્યાનું તો કૃત્ય પુરૂષનેજ કામ છે, પરંતુ સ્ત્રીને પણ ગૃહસસાર ચલાવવામા વિદ્યાનો બહુજ ખપ પડે છે, વિદ્યા બનેને જ્ઞાનનું

સાધન છે અને જ્ઞાન મોક્ષનું સાધન છે, માટે તે બાબતમાં પુરુષ અને સ્ત્રીને વિધાનું સરખું કામ છે કેટલાકે ઉપસી દ્વિસ્રી જોવી બીજી એવી દ્વિસ્રી નહીં કરે છે કે ત્રીજી બહુનું નહિ બેઠાંજો કારણકે તેને રથવા જવાની જરૂર નથી. આપણે તેમને ઉપસો પ્રત્યુત્તર આપીશું અને વધારે ઉમેરીશું કે ભણવાથી અક્ષર-જ્ઞાન થાય છે અને અક્ષરજ્ઞાનથી વિદ્યા અને જ્ઞાન પુરતકેદારા મેળવી મળાય છે. અક્ષરજ્ઞાન ન હોય તો વધારે વિદ્યા અને જ્ઞાન મળવું મુશ્કેલ છે, તેમાં બાળનું અગત્યનું છે. તથાપિ જો પાત્ર સત્ય છે કે બળેકાજ વિદ્વાન અને જ્ઞાન-વાળા હોય તેમ કંઈ નથી. બળેકા પોતાના અક્ષરજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે નહિ તો પછી વિદ્યા અને જ્ઞાન વધારી શકતા નથી. કેટલાક એવા દાખલા મળી આવે છે કે અક્ષરજ્ઞાન રહિત કેટલાક માણસોએ વિદ્વાનતા સમાગમ અને વાતનીત વીગેરેથી વિદ્યા અને જ્ઞાન મેળવેલાં છે. ફર માત્ર એટલોજ છે કે અક્ષર-જ્ઞાનવાળા માણસ પોને સમજે છે અને કેટલુંક વિદ્વાનો પાસે સમજી મીખી લે છે તેથી વારંવાર અવલોકનથી વિદ્યા અને જ્ઞાનમાં વધારો કરે છે. અમ બાળક આમુક વ્યંથમાંથી સાંભળે છે પાત્ર તે એક વખતને માટે, કારણકે તેને અક્ષરજ્ઞાન નહિ હોવાથી તાજું કરવાની શક્તિ નથી. આપણે વારંવાર બેઠાંજો છીએ કે અક્ષરજ્ઞાનવિતાની આર્ય માતાએ પોતાનું શુદ્ધ યંત્ર વાળી સંવેદના દ્વિતી ત્રણે છે. તેઓ ઘણીક બાબતમાં અક્ષરજ્ઞાનવાળી પુત્રીઓ કરતાં વધારે ચરસ જ્ઞાન ધરાવે છે અને પોતાના પતિને શુદ્ધસંભાર સંવેદના કમી દેખાડે છે. જ્યારે અક્ષરજ્ઞાનવાળી પુત્રીઓ 'એકનું બેવાથી બીજા ઉપર અસર' ની માટે

અનસુયા, સુકન્યા, સાવિત્રી, દેવદુતી અને ગાર્ગીને અક્ષરજ્ઞાન હતું તેનું પરિણામ એ થયું હતું કે તે આર્ય મહિલાઓએ પોતાના પતિને ગાય બનાવવામાં તથા ખીજા પગેપકારીક કાર્યોમાં મદદ કરી હતી તેથીજ તેઓની વિદ્વતા શાસ્ત્રમાં શણગાર રૂપ ગ્રહી છે. ગૃહસંસાર જ્ઞાતિ અને દેશનો ઉત્કર્ષ કરવા માટે પુત્રીઓને ભણાવવાની જરૂર છે એ દાઝકાળે કન્યાવિક્રયનો અનાચાર નાશ પામે તો તે સ્ત્રી અને પુરુષની ટળવણીથીજ ! ! !

૧૧ સંસારના દ્વારપાળ પુરોહિત ઉપર કન્યાવિક્રયનો અનાચાર નાશ થવાનો આધાર પણ છે હાન તેઓએ પોતાની વિદ્વતાને દેવવટા આપ્યો છે શાસ્ત્રથી વિમુખ થયા છે દાઝક પુરોહિત તો ખોટા સાચા, ખપતા નોક શીખી સર્વ કામ ગેડવે છે યજ્ઞમાન વિચારી વિમુખ ટોચ તેથી ભુનચુકની અડચણ ગ્રહેતી નથી તેઓની ઉન્નતિ નથી તેનું કારણ માત્ર એટલું જ કે તેઓ કન્યાવિક્રયમાં સાધનભૂત છે, તો હવે તેમને પણ ટળવણીની જરૂર છે. વળી વૈવિશાળ સખધી કામમાં થતી ગડગડ અટકી જાય તોજ કન્યાવિક્રયનો અનાચાર બંધ થઈ શકે બાળનશ્નનો ચાવ બંધ થાય તો કન્યાવિક્રયનો રીવાજ મોળો પડવાનો સંભવ રહે ખરો સદુ કરતા વિરોધ અમર કરતા તો તે વિપયનું વાચન, ચર્ચા, વીગેરે છે. વળી ખાસ કન્યાવિક્રયનાજ સુનારા માટે ખામ મડળીઓ ઉભી થતી જોઈએ છીએ પ્રસંગોપાત મડળીએ તે વિષયો ચર્ચાવના જોઈએ છીએ જ્ઞાતિની સ્ત્રી સમાજે થાય, સ્ત્રીઓને ઉપદેશ અપાય, શ્રીમાન લોકોએ પોતાની સ્ત્રી, ભગિની, પુત્રી, વીગેરેને ઉપદેશ કરવાના ઉપાયો શોધવા જોઈએ છીએ આર્ય લોકમાં એ પદ્ધતિ અમલ થાય તો શ્રીમાન અને વિદ્વાન વર્ગની સ્ત્રીઓ અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે ભળી સુધારે કરી શકશે હાલના વખતમાં શ્રીમાન સ્ત્રીઓ વવારે ઘરેણાંથી પોતાની જાત અનુકૂળ કરી અન્ય વર્ગની સ્ત્રીઓ સાથે તોડાઈ દેખાડે તેના કરતા તે વર્ગની સ્ત્રીઓ માથે હળીમળી કામ લે તો માગી ગીતે ક્ષાયદો થાય તેમ છે તેઓ કન્યાવિક્રય જના કુચાનને દેશવટા દેવામાં સાવન તરીકે નીવડી આવશે એ પ્રમાણે થાય તો અનાચારમાંથી તરી જવું પણ અસંભવિત નથી ત્યારે કહીશું કે આ મર્દ ઉપાયો ચોજવામાં આવેલું કન્યાવિક્રય ગ્રહેતું છે

માતાપત્ની સેવા કરવી.

સુપુત્રોના ધર્મ અને ચાલતો જમાનો.

(કૃપાશંકર જાદવજી યાજ્ઞિક.)

સોરઠો.

“ધારી ખાર અપાર, મોર પોદારે મેધને;
જળધર ધરે ન ધાર, તેવો પુત્ર શા કામનો.”

ઉપલા પદ્ય ઉપરથી માલમ પડશે કે જે વસ્તુ સંપાદન કર્યા છતાં તેના તરફથી ધારેલો લાભ ન મળે તો તે ખીનઉપયોગી છે. તેવી રીતે તેવા પુત્રો મહા દુઃખકારક અને અંતકરણમાં સંતાપદાયક છે. જે પુત્ર માટે માતાપિતાની અપૂર્વ પ્રીતિ છે તેવા પુત્રો તેમનાપર ખ્યાર ન રાખે તો તેમને માટે શું સમજવું? જે માતાપિતાએ પ્રીતિરૂપી દ્રવ્ય અંગ ઉધારે આપેલું છે, તે વ્યાજ સહીત પાછાં વાળવાનું તો શું પણ મુદ્દલ પણ પાછું ન વળાય તે કાંઈ થોડું શોચનીય નથી. અરે! એટલું એ બળ્યુ પણ થોડું ઘણું વાળશે એવી આશાના ચિન્હો માતાપિતાની દૃષ્ટિએ રાખવાને તેવા પુત્રોથી ન બને તો તેથી તો અધિકાધિક ગ્લાની અને ખેદ પામવા જેવું છે.

જગત્કર્તાએ આપણને એવી સ્થિતિમાં સુકયા છે કે, માળ્યાપના આશ્રય સિવાય આ સંસાર ચલાવવાનું ઘણું વિકટ થઈ પડે. વળી એ તો ખુલ્લું છે કે જ્ઞાનોદય, વ્યાપારોદય અને દેશોદય ઇત્યાદિ સુખવસ્તુ સાધ્ય કરવામાં માળ્યાપજ સુખ્ય શિક્ષક છે. તેવિના કશું કામ પાર પડતું નથી. માટે નાના મોટા, માતખર ને ગરીબ, અર્થાત સર્વને સુખદુઃખમાં સત્ય સલાહ આપનાર પણ તેજ છે, તેમની કૃપા એજ અખિલ જગત્ના નિયંતાની કૃપા છે.

સવૈયા ઇંદ્રવિજય.

આગ વિના ન પ્રકાશ કરેજ, ભરેલ રહ્યું મર પાત્ર દિવેલે;
ઇંછત જોર કરી ન શકેજ, વરાળવિના કદી આપતી મેળે;
વહાણુ બરાબર ચાલી શકે નહિ, વાયુવિના જળની જ્યમ રેલે.
તેમ માવિત્રવિના જગમાં સુખશાંતિ સદામળે નહી સેહેલે.

ખરૂં પુછાવો તો માખાપ પરજ આપણા સુખદુખનો આનાર છે અસ્તોદયતું કુરતી ચક્ર જેમ ફર્યા કરે છે અને તેનો સત્ય નિયામક ઈશ્વર છે, તેમ માણસના વિચાર સદા એક ધોરણે કે ખરા પાયાપર સ્થિર રહે એમ પણ ખનતું નથી એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે તેવે સમયે દરેક મનુષ્યનો ખરો નાવિક માખાપ છે, માટે માવિત્રોની ખાસ કરીને અગત્યતા છે એ અગત્યતા એક સાચા માવિત્રવિના ખીજ કાઢથી મનમાનતી રોતે પાર પડવાની નથી આશ્વત્થ, તગી અને ઉદાસીનતાના વખતે ઉમેદ, હિમત અને મદદ આપનાર માખાપ ન દોયતો દુનીઆમા આગળ વધાયજ કેમ ?

પુત્ર એ જગત્કર્તા તરફથી ઉમદા બક્ષીમમાની એક અમુલ્યમા અમુલ્ય બક્ષિસ છે પુત્રવિના સસાર નથી, પુત્રવિના આ સસારમા જીવિત સર્વ વૃથા છે અર્થાત્ પુત્ર વગર સસાર શૂન્ય લાગે છે માટે દરેક મનુષ્યને પુત્ર એ અમુલ્ય રત્ન છે પરંતુ સુપુત્રોની તો ખલિહારી છે એ સ્વત સિદ્ધ છે

અપૂણ

આયુર્વેદ વિદ્યાલય

ગય વર્ષે અમોએ આ વિદ્યાલય સખધી ટ્રેડલીક હકીકત આપી અમા ગ વાયક વૃદ્ધ તો તરફ ધ્યાન ખેચ્યું હતું અગર જો કે તે સખધી પુત્ર સ્મરણની જરૂર નથી તથાપિ દિ બ મણિબાઈ યશભાઈએ સરકારી વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિમા સુધારો કરવાની સૂચનાનો ઉત્તેજ જ પહાર પાડ્યો છે અને તે સૂચનાનો સાર આ મસિકના ચોડાક અકમા આવી પણ ગયો છે તે સખધે તેઓ સાહેબે વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિમા માતૃભાષાનો વધારો ઉપયોગ કરવાની તથા ટ્રેડલાક શાસ્ત્રીય વિષય વિદ્યાર્થિને માતૃભાષામા શિખવવાની સૂચનાઓ કરી છે હવે તે સૂચનાઓ ટ્રેડલે અરો કળીભૂત થશે તેને માટે કાર્ક ખાસ અભ્યાસ કરવા યોગ્ય દૃષ્ટાત જોઇતું હોય તો આયુર્વેદ વિદ્યાલય છે અહીં દેગી અને વિદેશી વૈદક શાસ્ત્રીય જ્ઞાન વિદ્યાર્થિઓને માતૃભાષામા આપવામા આવે છે વિદ્યાર્થિઓ ઠવી સગવડથી તે જ્ઞાનનો લાભ લે છે, કેટલે અરો વિજય મેળવે છે, વીગેરે તપાસવાનું આ વિદ્યાલયમાથી મળી આવે તેમ છે આટલું પણ યાદ રાખવાનું છે કે આ વિદ્યાલય ચોડાજ સમય ઉપર ખાનગી ગૃહસ્થોની વાર્ષિક સખાવતથી હાલતો સ્થાપિત થયું છે, અને શિક્ષણ સાધનોની ખાનગી સાહસને લીધે પહેલે સપાટે સગવડ ન હોઇ શકે તે ધ્યાનમા રાખી તનુ પરિણામ જોતા તે સૂચના બહુ આશાજનક દેખાય છે

દિ. બ. મણિભાઈ જ્યોત્સના આ વિદ્યામંદિરના કાર્યભાર મંડળમાં ઉપપ્રમુખ છે, તેઓનો તો આ ખાતાં તરફ વધારેજ પ્યાર વધશે, અને કૃળવણીના શુભેચ્છકાના અંતઃકરણમાં આ દૃષ્ટાંત, વિચાર માટે સારું સ્થળ લેશે, એવી આશા છે. આ ખાતાના ઉત્પાદક વૈધરાજ પ્રભુરામ જીવનરામનો અમે એકવાર ઉપકાર માનતાં જણાવીશું કે તેઓએ લીધેલા શ્રમનેજ આ ખાતું આભારી છે. વળી તેમની સાથે તે ખાતામાં તેમના બંને વિદ્વાન પુત્રો રા. વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈધ તથા ડા. પોપટભાઈ પ્રભુરામ જે ઉત્સાહ લે છે તે પણ ખીજને માટે અનુકરણીય દૃષ્ટાંત છે. આ વિદ્યાલય સાથે જોડાયેલા અગ્રગણ્ય પુરૂષોએ જે ખર્ચ અને ઉત્સાહ દેખાડ્યો છે અને વિદ્યા મંદિરના કાર્યભારીઓ, વ્યવસ્થાપકો અને અધ્યાપકો તેને હાલની સ્થિતિમાં સંતોષકારક રીતે સુકવા સાર્મથ્યવાન થયા છે તે તેમનેજ આભારી છે. આવું મોટું ખાતું ચલાવવા, અગર જોકે હજી પણ પૈસાની ઘણીજ સગવડો કરવાની છે, અને તેને માટે હજી મોટા શ્રમ તેના કરતા કારવનારાઓને કરવાનો છે, પણ આટલું સંતોષકારક પરિણામ તેઓનો ઉત્સાહ વધારશે, તેમજ કટલાક શ્રીમાન રાજ અને શેઠીઆ તેમની મદદે ધાશે એમ અમે આશા રાખીએ છીએ.

પૈસા સંબંધી અમે અમારા ગયા વર્ષના આપાઠ માસમાં જણાવેલી સ્થિતિમાં કાંઈ સૂધારો થયેલો જણાતો નથી. કટલાક કૃળવણીના ઉત્સાહીક શ્રીમાન ગૃહસ્થો તરફથી પ્રસંગોપાત નાની મોટી મદદ મળે છે. આ વર્ષમાં શ્રીમાન શેઠ ખીમજી જરામ નારણજીએ પોતાના પુત્રની જનોઈ આપવાને પ્રસંગે રૂ. ૧૫૦ ની કીમતનું એક સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર વિદ્યાલયને બક્ષીસ કર્યું હતું અને તે સાધન વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસમાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડ્યું હતું. તેમજ શેઠ દ્વારકાદાસ ધરમસી તરફથી તેમની પુત્રીના વિવાહ પ્રસંગે રૂ. ૧૭૫-૦-૦ની કીમતનો રસાયન શાસ્ત્રના યંત્રોનો સટ લેટ તરીકે આપવામાં આવ્યો હતો તે પણ વિદ્યાલયને બહુ ઉપયોગી સાધન થઈ પડ્યું હતું.

ગયા ડીસેમ્બરમાં ખીજ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓની વૈધકની પહેલી પરીક્ષા લેવામાં આવી હતી. પરીક્ષકો વનસ્પતિશાસ્ત્રમાં ડૉ. સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણભાટવડેકર, ડૉ. અનંત નારાયણ સાંખારે; શારીર-ઈન્દ્રિયવિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં ડૉ. ચુનીલાલ ગોરધનદાસ ગુંદરીયા, ડૉ. વિષ્ણુકૃષ્ણ પડગકર, ઔષધિ ક્રિયા અને ઔષધિ ગુણદોષ અને રસાયનશાસ્ત્રમાં ડૉ. મોરેશ્વર ગોપાળ

દેશમુખ, ડૉ. ચોપટ પ્રભુગમ, વાઝમદઅષ્ટાગદ્યમા ડૉ. રસ્તમજી
નાનાભાઈ રાણીના, વૈદ્યગજ વિશ્વનાથ વિહવજી, ચગકમા વૈવરાજ પ્રભુરામ
જીનનગમ, વૈદ્યગજ ગદગ દાજી ગાસ્ત્રી પટે, એટલા હતા તે વર્ષમા
વિવાહમા તે વિદ્યાર્થી હતા તેમા ૧૧) અગીઆર વિદ્યાર્થીઓએ પરી
ક્ષામા હાજરી આપી હતી જ્યાં જે ઉમેદવાર ગેઝટાજી રહ્યા હતા
ઉપના અગીઆર વિદ્યાર્થીમાથી ચાર વિદ્યાર્થી સર્વ વિષયોમા સતોપકાગક
માર્ક વડે દેહમદ ઉતર્યા હતા તેમા મીઝ જમનાદાસ લીવાધર ચારી માર્ક
લઈ પહેલે ન બંચે આવ્યાહતા બીજા નણવિદ્યાર્થીઓ વનસ્પતિશાસ્ત્ર સિનાયના
સર્વ વિષયોમા સાગી માર્કસથી પ્રતેહમદ નીવડયા હતા જ્યાં વનસ્પતિ
વિષયમા ઘણી થોડી માર્કમા માટે નાપાસ થતા તેઓને ઉપના વર્ગમા એવી
સરતે ચકાવવામા આવ્યા હતા કે તેઓએ તે વિષયમા ફરીથી પરીક્ષા આપવી
આ ગીતે સાત ૭ વિદ્યાર્થીઓને ઉપના વર્ગમા ચકાવવામા આવ્યા હતા

માધનોની ખામી છતા વિદ્યાલયના અધ્યાપકોએ વિદ્યાર્થીઓને પ્રત્યક્ષ
જ્ઞાન અને ભાષણદ્વારા સાડ શિક્ષણ આપવાને સાગે જીમ લીધેનો જણાય છે
હાલ જે/તા સાધનોમા શારીર શાસ્ત્રનુ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપવા એક ઓમ્પીટાનની
જરૂર છે તેમજ ઔપવિક્રિયા માટે એક મોટા પાયા ઉપર તેને લગતુ એક ખાતુ
આપવાની જરૂર છે આ બે સાધનોની સગવડ થાય તો વિદ્યાર્થી ઘણી સારી
રીતે શિક્ષણનો લાભ લઈ શકે તેમ છે પણ તે કાર્યમા શ્રીમત રાજાઓ અને
ગેલીઆઓની મદદની જરૂર છે કાંઈ સખી ગૃહસ્થ નીકળી આવે અને નેવી
સગવડ કરી આપે તેવું ઈચ્છી આ વિદ્યાલય સખવી વ્યવસ્થા કરેલું બીજા પ્રયત્ન
ઉપર મુલતવી ગમીયે છીએ

ખેદકારક અકાળ મૃત્યુ

અમને જાણતા દીવગીરી ઉપર છે કે મોગીમાઈ તે ગેઠ ગમજી
ધખજીના પુત્રી ગયા પૌપ માસમા સુ. ૧ જીવનારે પોતાની માત્ર તેર વર્ષની
ઉમરે ગત્તી ગયા છે તેમની માતૃશ્રી પુત્રીબાઈએ પ્રથમ સ્વર્ગવાસ કરવાથી
તેઓ તેમના મામા નક્ષી ૧૬ નથુભાઈ ગામજી સાથે રહેતા હતા તેઓમા
વર્ષ ઠેજવણીનો સારો પાચો નાખવામા આવ્યો હતો તે એ ઉપરથી જણાઈ

આવે છે તેમની માત્ર તદ્દય અવસ્થા છતાં તેઓ વિશેષ કરીને ધર્મમાં રૂઝ
આપતાં હતાં, વળી અમને જાણાવવામાં આવ્યું છે કે સ્વર્ગવાસી આજા પોતા
વેદધર્મ સભાને મદદ કરવા ડા. ૨૫) ની રકમ આપવાને તેમના મામલે
લક્ષ્મીદાસને દરમાવી ગયા હતા. વળી તેઓ આયુર્વેદ વિદ્યાલય જેવા નામ
જતીક દિન કરનાર ખાતાને પણ પોતાની કેળવણીનું તેટલું સંભારણું માર
ગયા છે. આ દૃષ્ટાંતથી અમને તો લાગે છે કે બિવિધ ધર્મ કેળવણી સી વ.
ઉપર સારીજ અસર કરશે. કુમારીદાની આ આસ્થાનું દૃષ્ટાંત સભા અને તેમ
દાર્યવાસીને આનંદ સાથે મગરૂનો લેવરાવે છે. અમે તો દિગ્ગ્જીયું કે તેમ
હજારો દૃષ્ટાંત અમારી નજરે પડે. જેથી ધર્મ કેળવણીનું રૂઝું ફળ અમે પ્રત્યક્ષ
અને અગાધ વાચકવૃંદ સમક્ષ સુધ્વા સમર્થ થઈએ. છેલ્લે અમે હવેર પામે
એટલીજ પ્રાર્થના કરીએ કે તેમના આત્માને સ્વર્ગનું શાશ્વત મુખ મળે !

વેદ ધર્મ સભાને મલેલી મેટનો સ્વીકાર.

સ્વર્ગવાસી આઈ મોંગીઆઈ—ને શેડ સમજી દેખાઈ અને પુત્રી
ખાઈની પુત્રીના પ્રશ્નપાત્રે તેમના મામા શેડ લક્ષ્મીદાસ નથુભાઈ શામજી તર
ફથી વેદ ધર્મ સભાને બેટ તરફ ડા. ૨૫) આપવામાં આવ્યા છે ને મદ
ના મંત્રીઓ ઉપદ્રાર સાથે સ્વીકારે છે. અને જાણાવે છે કે રકમનો સમાવેશ
ધાર્મિક કામમાં સદુપયોગ થશે

આયુર્વેદ વિદ્યાલયને મલેલી મેટનો સ્વીકાર.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २८ अ]

श्राद्धयुग, सप्त १८५६

[अंक ५ भा.]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

जीवने जागवाने बोध

प्रभात— जाग तु मानवी, वात सुणतु नयी ए राह

जाग अज्ञानथी जीव जो ज्ञानथी,	जीवने शिवना नामरूप,
एक अल्पज्ञ ने एक सर्वज्ञ छे,	भाग त्यागे बहु तत्त्वरूप जा० टेक
एक राजा अने एक को राकडो,	वेडनो वेष लेजो उतारी,
केढ कीधा पछी रक को राय को,	वेड मनुष्य छे लो निचारी जा० २
तेम शिव जीव उपाधिथी थया,	जाय उपाधि तो थाय एक
एकमा भेट भ्रमथी थयो भाळजो,	टाळो जो मळ विक्षेप छेक जा० ३
करतु ककण गयु हाथमा जो रहयु,	शीद भ्रमथी करे शोध भारी,
जाग तु, जाग तु, जीव अज्ञानथी,	भेद भ्रमथी थयो जो विचारी जा० ४
जाग मायाधकी जीव तु क्यारहयो,	जन्म मृत्यु जरा छे ज कोने,
पच महाभतथी उपज्यां पुतला,	पच भूते शमाता न जोने जा० ५
दृष्टात तु जो वळी उर्ण नाभितणु,	तेम माया करी तु फसायो,
छोड झट तोड कर दुष्ट मायातणो,	मूळरूपे अभेद समायो जा० ६
कर्म निष्काम कर मेलने टाळवा,	टाळवा दोष विक्षेप माटे,
साध उपासना निर्गुणी प्रेमथी,	सचरी नित्य विवेक वाटे जा० ७
सख वस्तु जडे सत्य विवेकथी,	टेकथी था असखे विरागी,
साव पद सपत्ति था मुमुक्षु पछी,	श्रवणमननादि करटेक राखी जा० ८
दोष आ वर्धनो टाळजे सद्गुरु,	सद्गुरु शोध तत्त्वनिष्ठ श्रोत्री,
तेह शरणे जई शिश चरणे धरी,	प्रेमथी पूछजे गोप्य गोष्टि जा० ९

જ્ઞાન દેશે ગુરુ તેજ તું તેજ તું, તુને તેમાં નથી કાંઈ ભેદ;
 ભેદ તોડી અભેદ જ જ્ઞાવ શોભશે, જો હશે પાત્ર યોગ્ય અભેદ. જા૦ ૧૦
 રજ્જુમાં સર્પ જ્યમ છીપમાં રૂપું જેમ, તેમ જીવ દેહ આત્મા જ માને.
 શાસ્ત્રી કીધાવિના શ્રાંતિ ભાગે નહીં, સદ્ય સ્વાનુભવે બ્રહ્મ માને. જા૦ ૧૧
 અલ્પ અજ્ઞાન જીવ વાદને છોડીદે, જોઈલે ભાવથી બ્રહ્મ માસે;
 નામ હરિલાલ સૌ બ્રહ્મ વિવેક છે, જ્ઞાનથી નામરૂપ જગત નાસે. જા૦ ૧૨

વિ૦ વા૦ મણિભાઈ યશભાઈની વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિમાં સુધારાની સૂચનાઓ.

(સાંધણ ગયા અંક પાને ૮૭ થી.)

પ

“સને ૧૮૫૪ ના દસ્તાવેજમાં શિક્ષણ પદ્ધતિના ચોજકાની ચોજનાથી પ્રચલિત ફેરી ભાષાના સાહિત્યની એમણે જે આશા રાખી હતી તેવી આશા ફળીભૂત થઈ છે” ?

આ પ્રશ્ન ચર્ચિતાં પહેલાં વિ. બ. મણિભાઈ વહે છે કે “માતૃભાષાનાં સ્થાપિત પુસ્તકાની જરૂર છે અને તેને માટે તૈયારી કરવી જોઈએ.” પણ આ સૂચના પહેલાં તેઓ એક અગત્યનો પ્રશ્ન એવો ઉઠાવે છે કે “આપણી પ્રાંતીક માતૃભાષા મરાઠી, ગુજરાતી, કેનેરી વીગેરે યાંત્રિક અને સાહિત્યના જ્ઞાન માટે અનુકુળ થઈ પડશે કે નહિ” ? હવે તે બાબતનો વિચાર કરતાં એમ માલમ પડી આવે છે કે તે માતૃભાષા તે જ્ઞાન માટે અનુકુળ થઈ પડવી જોઈએજ. કારણ કે તે સંબંધે બંગાળી ભાષાએ સંપૂર્ણ ખાતરી પણ આપી છે. અને તે ભાષા તેવું જ્ઞાન આપવામાં ખાતરી ધરાવતી નથી તેવું જાહેર રીતે કયુલ પણ કરવામાં આવ્યું છે. વળી બંગાળના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર સર અલેક્ઝાંડર મેક-નલ્ડએ ૧૮૬૬ ના નવેમ્બરની ૩૦ મી તારીખે ૩૬ કોલેજમાં વાર્ષિક ઇનામ વહેંચવાને પ્રસંગે બંગાળી ભાષા ઉત્તમ જ્ઞાન માટે શિક્ષણ દ્વારા તરીકે લાયક થઈ છે તેવું કયુલ પણ કરેલું છે. પૂર્વદેશની ભાષાના ખાસ અભ્યાસી મી. કર્ણે પણ હિંદુસ્તાનની પ્રચલિત ભાષા માટે તેવુંજ અનુમોદક મત આપ્યું છે.

અને સર ડગલ્યુ મોનીયર વીલીઅમ્સે આપણી પ્રચલિત માતૃભાષાની શક્તિ વિષે તત્તુજ મત ઉચાર્યું છે વળી આપણા લોકપ્રિય ગવર્નર મર પાર્ટીય દ્વિયે તે ભાષાની એટલી પ્રગતિ કરી છે કે તે માટે હવે શક્ય રહ્યો નથી અહીંની સ્કોલરશીપ કોર્ટના માણ વડા જડજી મી હાર્ટે પણ તેવું મત ઉચાર્યું હતું હવે અગર જો કે એવો વાવો ઉઠાવવામા આવે કે પ્રચીત દેશી ભાષામા ઉપલા કેન્દ્ર માટે જોઈતું સાહિત્ય અત્યાં નથી તેથી તે ફેરકાર થઈ શકે નહિ, તો તનો ઉત્તર આપવો સહેલો છે કે સાહિત્ય નથી માટે તે ઉત્પન્ન કરવાનો યત્ન કરવો જોઈએ વળી અમુક ભાષાનું વિશેષ શિક્ષણ એજ એના સાહિત્યને વધારવાનું સાધન છે કારણ કે તે ભાષાઓ તે દામ માટે પૂર્ણ છે તે તો ખાતરી થઈ છે ત્યાંજે “ખપ પ્રમાણે છત” એ નિયમ પ્રમાણે ક્રમે ક્રમે એનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન થશે વળી એનું પણ વનારે જણાવવામા આવે છે કે તેવી, ખાતરી જરા તગ હશે તો સંસ્કૃત ભાષા દુર કરી આપશે તે સળધે નીચેના દૃષ્ટાંતથી આપણી ખાતરી પણ વધી શકે છે ઈંગ્રેજી ભાષાનું સાહિત્ય પ્રથમ એવી અગ્રિમતામા હતું પણ જ રીતે લેટીન, ગ્રીક, ઇત્યાદિ ભાષાથી પોપણ મળતા ધીમે ધીમે એના સાહિત્યનો વનારો થયો તેજ રીતે અંગ્રેજી, સંસ્કૃત ત્રીજે ભાષાની મદદ આપણી પ્રચીત સ્વભાષાએને મળતા તે પણ અપીયગે આ ખામતમા મી૦ ટોર્ટે અંગ્રેજી અને દેશી ભાષા વચ્ચે સમાનતાનું નિરૂપણ કરી ઉપનો વિચાર બહુ સારી રીતે દર્શાવેલો છે

મિ બ્રિજભાઈ વદે છે કે “પ્રચીત દેશીભાષાના વધારા માટે કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સે પોતાના સ્તાવેજમા ઘણી સલાહ લેઈ ઠરાવ કર્યો હતો કે, ‘પાશ્ચિમાત્ય નયોના ભાષાન્તરથી અથવા જે લોકોમા પાશ્ચિમાત્ય ચડતું જ્ઞાન રમી ગેલું છે તેમના તરફના અસલ નયોથી સાહિત્યનો વનારો થવો જોઈએ’ આથી જોણનામા આગ્રશે કે સ્વભાષાની કેળવણીમા સાહિત્ય અને હુન્નર શિક્ષણ માટે ચડતી પદ્ધતિની સરથા તરફ કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સની આતુર આગાહી હતા તે અગ્રિજીત અગ્રિજીમા ઉત્પન્ન કરી શકી નથી પ્રથમ એમ વારવામા અશ્વત્થુ કે સ્વભાષા ૧૧ મુદ્દા સાહિત્યની આગણી પુષ્કળ થશે પણ તેવો આગણીએ અસ્તિત્વ પણ ભોગવ્યું નથી એવું ખરાબ પરિણામ આવ્યું છે તેથી વધારે નિષ્કળતા એ મળી છે કે આપણી સ્વભાષાનો કલાણ દેખાવ રહ્યું કરવામા આવે છે, અને કહેવામા આવે છે કે આગ સાહિત્યની પ્રસુતિ

નહી હોવાથી તે હજી વંધ્યા છે, તેથીજ યુનીવર્સિટી પણ વારંવાર સ્વભાષાને ઉત્તમ કેળવણીના ધોરણમાં દાખલ કરવાને ના પાડે છે. આપણી તરફ સારી લાગણી ધરાવતો એક યુરોપીયન દોસ્ત, આર્યવર્તની દેશીભાષાના સાહિત્યની અસંતોષકારક સ્થિતિ તરફ દીક્ષગીરી બતાવતાં આપણને ગંભીર સલાહ આપે છે કે ‘આર્યવર્તના લોકો કેટલા પ્રમાણમાં અને કદ રીતે આ દોષનું નિવારણ કરી શકે તેમ છે તેનું તેઓએ અવલોકન કરવું જોઈએ. કારણ કે પરદેશી ભાષા અને પરદેશી શિક્ષકો પાસેથી પણ તે દેશના પુત્રો સૈથી સરસ શિક્ષણ લઈ શકે છે. હિંદુસ્તાનની દેશી ભાષાઓમાં પુરતી સંખ્યામાં યુનીવર્સિટીના ઉત્તમ ધોરણોમાં અપ લાગે તેવું પુરતી યોગ્યતાવાળું સાહિત્ય નથી. આવા સાહિત્યના અભાવે દેશી ભાષા મારફતે આપવાનું ઉત્તમ શિક્ષણ અસંભવીત છે.’ વળીમધ્ય પ્રાંતોની પ્રાંતીક કમીટીએ કેળવણી કમીશનને કરેલા રીપોર્ટમાં પણ જણાવ્યું હતું કે ‘અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે તેવી રીતે ફેરફાર કરેલા શિક્ષણથી પણ વધારે આશા રાખવી જોઈએ નહિ, કારણ કે હિંદુસ્તાનમાં હજી સાહિત્યની ખામી છે.’ આ સ્થળે આપણે એક નાજુક અને કઠંગી સ્થિતિમાં હોઈએ તેમ માલમ પડે છે. સુધરેલા સાહિત્યની માગણી ઉત્પન્ન કરે તેવી શિક્ષણ પદ્ધતિનો અમાવ એજ દિક્ષગીરી ભરેલું છે.”

“પ્રજાકીય સંતોષકારક સાહિત્ય, જ્ઞાનવૃદ્ધિની એક સરખી અનુક્રમ-શ્રેણી છે. જે દેશમાં પ્રજાકીય સાહિત્ય નથી, અથવા જે દેશમાં તે નહિ જવું છે તે સંબંધે કારણાઈલ કહે છે કે “તે લોકોની રહેણી કરણીને કાંઈ ચિન્હ અથવા અવાજ હોતાં નથી. આપણે તેઓને બોલી અથવા ભાષણથી જાણી શકતા નથી, પણ માત્ર દેખાવ અને બાહરના અવલોકનથી તેઓની રહેણી કરણી અને કામ કરવાની રીતિ જાણીએ છીએ.” સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિની સ્વાભાવિક ઉપયોગીતા સિવાય પણ તે એકદમ સુધારાની બાળતમાં પ્રજાકીય મોટાઈ અને અગત્યતાની નિશાની જણાવે છે. દરેક સ્વદેશાભિમાની પુરૂષને સાધારણ રીતે ઇચ્છા થાય કે પોતાના પ્રજાકીય સાહિત્યમાં યોગ્ય વૃદ્ધિ થાય અને થોડે કાળે તે એવી સ્થિતિમાં જઈ પહોંચે કે ઉત્તમ કેળવણીના ધોરણોમાં પણ દાખલ થવાને પુરતું બળ મેળવે. અલબત્ત આવું સાહિત્ય ધીમે ધીમે ઉત્પન્ન થવું જોઈએ. અને હું ધારું છું કે જે પુરૂષો તેવી અભિવૃદ્ધિ માટે મદદ કરે છે તે પુરૂષને પ્રજાના કલ્યાણ કરનાર પુરૂષ તરીકે ગણી તેનો આભાર

માનીશુ આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ કાર્યમાં તે મદદ કરે છે, એટલું નહિ પણ અજ્ઞાન તારૂં પી અધાર દુર કરવાને અને જ્ઞાનરૂપી દીપકને પ્રગટ કરવાને મદદ કરે છે વળી તેથી તે, પ્રજાને સુધારામાં મુકવાને સાધનની પણ મદદ આપે છે જે જે લોકોએ ઉત્તમ જગવણીનો લાભ લીધો છે, તેઓની ખાસ ફરજ છે કે તેવી જગવણી નહિ લીધેના પોતાના દેશીબંધુને સ્વભાષા માગકે તે તેવું જ્ઞાન આપવું વડોદગના વિશુદ્ધ મહારાજાધિરાજ સયાજીરાવ મહારાજ સ્વભાષાના સાહિત્યમાં દૃષ્ટાંતિક મદદ આપીને આ પ્રાતને અનહં લાભ કર્યો છે તેઓ સાહેબે સ્વભાષામાં ઉતરતી ચકતી પકિતના શાસ્ત્રીય ગ્રંથોની તૈયારી કરાવવા માટે દોઢ લાખ રૂપીયા જુદા કહાડયા છે અને સખ્યાબંધ કીમતી ગ્રંથ ધણે ખર્ચે તેઓ સાહેબની સૂચનાથી બહાર પાડવામાં આવ્યા છે તેઓ સાહેબે વળી સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ માટે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને પણ મોટી રકમ આપી છે વળી લાયક દેશી ગ્રંથકર્તાને યોગ્ય મદદ પણ આપે છે ‘પ્રાચીન કાવ્યમાળા’ નામના ૪૨ ગ્રંથો જેમાં વડોદરાના જુના કવિઓની કવિતાઓ છે તે ગ્રંથોજ મહારાજ સાહેબના સ્વદેશના કીમતી સાહિત્ય માટે લીધેના સ્વદેશાભિમાની શ્રમનો જયસ્થળ છે અને કચ્છના મહારાજ શ્રી ખેગારજી સવાઇ બહાદુર પણ સ્વભાષાના સાહિત્ય તરફ તેટલીજ પ્રીતિ ધરાવે છે તેઓ સાહેબે પણ તેવા સાહિત્યમાં મદદ માટે ઈનામો સ્થાપ્યા છે વલી બીજા દેશી રાજ્યકર્તાઓ પણ તેવી ઉદારતા દેખાડે છે તેમ કેટલાક ખાનગી ગ્રંથસ્થાપણ તેવી મદદ કરે છે”

દિ બ મણિભાઈ સાહિત્યના બે ભાગ પાડે છે—‘૧ શાળાસાહિત્ય, ૨ સાધારણ સાહિત્ય અને જણાવે છે કે “શાળા સાહિત્યમાં ચોક્કસ સ્થાપિત ગ્રંથો હોવા જોઈએ વળી તે સરકારી અધિકારીઓએ પ્રમગે પ્રસંગ મુકરર કરવા જોઈએ તથા તેઓએ તેની સસ્થા કરવી જોઈએ સાધારણ સાહિત્ય સમ્બંધમાં ‘મરેદી સાહિત્યનો અભિવૃદ્ધિના ઈતિહાસની શોધ’ એ વિષયમાં મી જસ્ટીસ રાનાડેએ જણાવ્યું છે કે ‘આધારણ સાહિત્યનો અભાવ શિક્ષણ પદ્ધતિનો ખામીને લીધે છે અને વિશેષ કરીને તો યોગ્ય સૂચનાના અભાવને લીધે છે’ બીજું, નિરાશાનું ચિન્હ એ છે કે ‘શાસ્ત્રીય ગ્રંથોનું અને શેક્સપીયરના નાટકોનું અનુકરણ અથવા ભાષાન્તરની બાબત સિવાય કેટલાક અન્ય વિષયમાં ઉત્તમ

કેળવણી પામેલા યુનીવર્સિટીના ગણ્યા ગાંઠ્યા ઐત્યુએટો સિવાય બાકીનાઓ સાહિત્યમાં હિસ્સો આપી શકતા નથી. સ્વભાષા શણગારવાને જે કંઈ સાહિત્ય થાય છે તેનું સઘળું માન યુનીવર્સિટીમાં નહીં ગએલા અથવા તો માત્ર યુનીવર્સિટી જેઈ આવેલાજ લઈ જાય છે. 'આ સઘળી નિષ્ફળતાનું કારણ માત્ર વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિ છે એમ તેઓ જણાવે છે.' ત્યારે કહીશું કે હબ્બુ સુધી જે પરિણામ આવ્યું છે તે સંતોષકારક નથી, અર્થાત્ કે મૂળ હેતુ પાર પાડવા તે સંતોષકારક સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. તથાપિ કપ્પલ તો કરવુંજ પડશે કે થોડો ઘણો તો વધારો થયો છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે અત્યારે જે કે સ્વભાષાઓમાં પુરતું સાહિત્ય નથી તોપણ તેવા વિષયો દાખલ કરી તે તૈયાર કરાવવાના ઉપાયો લેવા જોઈએ.

૬

“ઉપલા ૪ થા અને ૫ મા પ્રશ્નોનો ઉત્તર હકાર હોય તો હાલ જણાતી ‘ખામી’ દુર કરવા અને ભવિષ્યમાં વધારે સારી અભિવૃદ્ધિ માટે શા ઉપાયો ‘ચોજવા’ ?

૧ આ પ્રશ્ન અર્થતાં દિ. ખ. મણિભાઈ ‘દક્ષિણ ફેલોશિપ’ તેના મૂળ હેતુ માટે વાપરવા ભજામણ કરે છે. મી. ‘વામન’ આખાજી મોઢકે જણાવ્યું હતું કે “જાહેર કેળવણીના માજી ડાયરેક્ટર મી. હોવર્ડે પ્રચલીત સ્વભાષાનું સાહિત્ય વધારવા દક્ષિણ ફેલોશિપ સ્થાપી હતી. અને એવો નિયમ હતો કે દક્ષિણ ફેલોએ પૂના કોલેજમાં ભાષણો આપવા ઉપરાંત વર્ષ દિવસમાં એક પુસ્તક લખવું. પણ તે દક્ષિણ ફેલોશિપ હાલ વ્યર્થ પ્રાય થઈ પડી છે તેમ ન થવા દેતાં તેનો મુળ હેતુ સફળ થાય તેમ ઉપયોગમાં લેવા યત્ન કરવો.

૨ ૧૮૫૪ ના કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સના દસ્તાવેજમાં તે સંબંધે જુદી જુદી સૂચના કરવામાં આવી હતી. તેમાં એક સૂચના એવી હતી કે “ચોક્કસ અંથોનાં ઉત્તમ ભાષાન્તરો અથવા સ્વભાષામાં મુળતત્વના સારાં ભાષાન્તરો માટે જાહેર ખર્ચર આપવી જોઈએ અને ઉદાર રીતે બદલો આપવો જોઈએ. તેમાં એમ પણ જણાવ્યું હતું કે સ્વભાષામાં શાસ્ત્રીય અંથોના ભાષાન્તરો માટે કોલેજ પછી ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ.

૩ ડૉ. મેકીકન ખતાવે છે તેમ અને ‘યુનિવર્સિટી એકસ્ટેશન સ્કીમ’ ને મળતી એક ચોજના ઉભી કરવાનું છે એટલે કે જો યુનીવર્સિટીની કેળ-

વણી લેવા અશક્ત હોય તેમને સગળ લાભામાં તે, તે વિષયો, ઉપર વિદ્વાનો તરફથી યુનીવર્સિટીને અગે ભાષણો, મળવા જાઈએ

૪ લૉર્ડ રેએ એવી મુચના કરી હતી કે તેને, સ્વતંત્ર વિષય તરીકે યુનિવર્સિટીમાં સ્વીકારવો અને તે વિષે મદ્રાસ યુનિવર્સિટીમાં રીતસર વિચાર ચાલે છે આપણ, એક બની શકે, તેવો, ઉપાય છે

૫ આપણા ઉત્સાહી જણીતા શેહેરી મી દીનશા, એલ. જી. વાઝાએ વડોદરાના ગ્રન્થમાં લખામણ કરી છે કે મુખ્ય, ધનાઢકની મુખ્ય મુખ્ય, ભાષાઓમાં પાસ થતાગને ડીગ્રી આપના વર્નાચુનર, યુનિવર્સિટી સ્થાપવી તેવી જાન્યુકિત પુનાવાળા, પ્રો. ગોખેનેએ દેશી ગ્રન્થના સમ્બંધમાં સૂચવી છે.

ઉપના સંબંધના પ્રશ્નો સંબંધે દિ. ૫ મણિલાલ કહે છે કે “કેળવણી” કોન્ફરન્સે જણાવ્યું છે તેમ પ્રાથમિક ધોરણોમાં વધારો સુવારો દાખલ કરવાથી કેટલાક અયોનો વધારો થશે કાંણ કે ડેના થોડા વર્ષની સ્થિતિ-ઉપગ્રી જણાઈ આવે છે કે તેવો ધીમે વધારો થયો છે અને કેટલાક સ્વભાષામાં ઉપયોગી અથવા પણ થયા છે અને મધ્યમ ધોરણોમાં સ્વભાષાને બધા વિષયોમાં શિક્ષણના દ્વાર તરીકે કમુલ રાખવામાં આવે તો કેટલીક ચોક્કસ અથવા ની ખામી જણાય ખરી પણ તે અયોનો ખાસ કરીને સ્વભાષામાં ઉમેરો થશે એવું માનવામાં આવે છે કે શાસ્ત્રીય અને હુત્તર વિષયોના અયોની હાલ બહુ જડ છે અર્થાત હાલ યુગેપમાં ચાલતા જુ. જુદા વિષયોના સ્વભાષામાં તે પુસ્તકો દોવા જાઈએ આપણા દેશની હાલની સ્થિતિ જોતા આવા પુસ્તકોથી અથકર્તાને કાર્ત લાભ મળી શકે નહિ તેથી તે અથ તૈયાર કરાવવાને ખાસ ગોઠવણો અનુકુળ સૂચના માર્યે કરવી જાઈએ આ પ્રમાણે હુત્તર કળાના શિક્ષણ સાથે પ્રાથમિક કેળવણી અને સ્વભાષાના સાહિત્યનો વધારો બને જાડીયા થશે અને પ્રજાકીય સાહિત્ય વધારવાનું સાધન બનશે વળી આ સંબંધે જ જ પ્રશ્ન ઉભા થયા છે તેના ઉપર ઘણું ધ્યાન દઈ યોગ્ય નિવેડા ઉપર આવવું ઘટે છે અને તેટલા માટે પણ કેળવણી કોન્ફરન્સની બહુ જ જડ છે વળી ડેવટે એક વગવાળી સભા પણ થઈ જોઈએ તેનો ઉદ્દેશ એવો હોવો જાઈએ કે આપણી દિન પ્રતિ દિન વધતી જતી પ્રજામાં કેળવણીની અભિનૂદ્ધિ તરફ પાન આપતા ગહેવું તથા સ્વભાષાના સાહિત્યના વધારા માટે યુકિત જણાવવામાં આવે તેના ઉપર પણ ધ્યાન આપવા જોઈએ મરકારે પણ

કેળવણી પામેલા યુનીવર્સિટીના ગણ્યા ગાંઠ્યા ગ્રેજ્યુએટો સિવાય બાકીનાઓ સાહિત્યમાં હિસ્સો આપી શકતા નથી. સ્વભાષા શણગારવાને જે કંઈ સાહિત્ય થાય છે તેનું સઘળું માન યુનીવર્સિટીમાં નહીં ગએલા અથવા તેા માત્ર યુનીવર્સિટી જેઈ આવેલાજ લઈ જાય છે. 'આ સઘળી નિષ્કળતાનું કારણ માત્ર વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિ છે એમ તેઓ જણાવે છે.' ત્યારે કહીશું કે હંબુ સુધી જે પરિણામ આવ્યું છે તે સંતોષકારક નથી, અર્થાત કે મૂળ હેતુ પાર પાડવા તે સંતોષકારક સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. તથાપિ કયુલ તેા કરવુંજ પડશે કે થોડો ઘણો તેા વધારો થયો છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે અત્યારે જે કે સ્વભાષાઓમાં પુરતું સાહિત્ય નથી તેાપણ તેવા વિષયો દાખલ કરી તે તૈયાર કરાવવાના ઉપાયો લેવા જોઈએ.

૬

“ઉપલા ૪ થા અને ૫ મા પ્રશ્નોનો ઉત્તર હાકાર હોય તેા હાલ જણાતી આમી દુર કરવા અને ભાવનામાં વધારે સારી અભિવૃદ્ધિ માટે શા ઉપાયો ચોજવા” ?

૧ આ પ્રશ્ન અર્થતાં દિ. બ. મણિભાઈ ‘દક્ષિણા ફેલોશિપ’ તેના મૂળ હેતુ માટે વાપરવા લખામણ કરે છે. મી. વામન આબાજી મોદકે જણાવ્યું હતું કે “જાહેર કેળવણીના માજી ડાયરેક્ટર મી. હોવર્ડે પ્રચલીત સ્વભાષાનું સાહિત્ય વધારવા દક્ષિણા ફેલોશિપ સ્થાપી હતી. અને એવો નિયમ હતો કે દક્ષિણા ફેલોએ પૂતા કોલેજમાં ભાષણો આપવા ઉપરાંત વર્ષ દિવસમાં એક પુસ્તક લખવું. પણ તે દક્ષિણા ફેલોશિપ હાલ વ્યર્થ પ્રાય થઈ પડી છે તેમ ન થવા દેતાં તેનો મુળ હેતુ સફળ થાય તેમ ઉપયોગમાં લેવા યત્ન કરવો.

૨ ૧૮૫૪ ના કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સના દસ્તાવેજમાં તે સંબંધે જુદી જુદી સૂચના કરવામાં આવી હતી. તેમાં એક સૂચના એવી હતી કે “ચેકસ ંથોનાં ઉત્તમ ભાષાન્તરો અથવા સ્વભાષામાં મુળતત્વના સારાં ભાષાન્તરો માટે જાહેર ખર્ચર આપવી જોઈએ અને ઉદાર રીતે બદલો આપવો જોઈએ. તેમાં એમ પણ જણાવ્યું હતું કે સ્વભાષામાં શાસ્ત્રીય ંથોના ભાષાન્તરો માટે કોલેજા પણ ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ.

૩ ડૉ. મેકીકન ખતાવે છે તેમ અત્રે ‘યુનિવર્સિટી એકસ્ટેશન સ્કીમ’ ને મળતી એક ચોજના ઉભી કરવાનું છે એટલે કે જ્યાં યુનીવર્સિટીની કેળ-

વણી, લેના અગત્ય ટોચ તેમને સગળ ભાષામાં તે, તે વિષયો, ઉપર વિદ્વાનો તરફથી યુનિવર્સિટીને અગે ભાષણો ભળવા જાડ્યે

૪ લૉર્ડ રેએ એવી સુચના કરી હતી કે તેને, સ્વતંત્ર વિષય, તરીકે યુનિવર્સિટીમાં સ્વીકારવો અને તે વિષે મદ્રાસ યુનિવર્સિટીમાં રીતસર વિ-
ચાર ચાલે છે આ પણ, એક બની શકે તેવો, ઉપાય છે

૫ આપણા ઉત્સાહી જાણીતા શેહેરી મી દીનશા એલલજી વાઘજી વડોદરાના રાજ્યમાં ભળામણ કરી છે કે સુબધ ઇનાકની મુખ્ય મુખ્ય ભા-
ષાઓમાં પાસ થનાગને ડીગ્રી આપના વર્નાક્યુલર યુનિવર્સિટી સ્થાપવી તેવીજ યુનિવર્સિટી પુનાવાળા, પ્રો ગોખેનેએ દેશી ગરબના સમ્બધમાં સૂચવો છે.

ઉપના સમજા પ્રશ્નો સમધે દિ બ મણિલાલ કહે છે કે “કેવણી”
કોન્ફરન્સે જણાવ્યું, છે તેમ પ્રાથમિક ધોરણમાં વધારો સુવારો દાખલ કર-
વાયી કેટલાક અ યોનો વધારો થયો કારણ કે છેના યોડા વર્ષની સ્થિતિ ઉપ-
રથી જણાઈ આવે છે કે તેવો ધીમે વધારો થયો છે અને કેટલાક સ્વભાષામાં
ઉપયોગી અ યો પણ થયા છે અને મધ્યમ ધોરણમાં સ્વભાષાને બધા વિષ-
યોમાં શિક્ષણના દ્વાર તરીકે કમુલ રાખવામાં આવે તો કેટલીક ચોક્કસ અ યો
ની ખામી જણાય ખરી પણ તે અ યોનો ખાસ કરીને સ્વભાષામાં ઉમેરો
થશે એવું માનવામાં આવે છે કે શાસ્ત્રીય અને હુત્તર વિષયોના અ યોની હાલ
બહુ જડ છે અર્થાત હાલ યુરોપમાં ચાલતા જુદા જુદા વિષયોના સ્વભાષા
માં તે પુસ્તકો ટોવા જાડ્યે આપણા દેશની હાલની સ્થિતિ જોતા આવા
પુસ્તકોથી અ યકર્તાને કાઠ લાલ મળી શકે નહિ તેથી તે અ ય તૈયાર કરાવ-
વાને ખાસ ગોઠવણો અનુકુળ સૂચના માર્ગે કરવી જોઈએ આ પ્રમાણે હુત્તર
કળાના શિક્ષણ સાથે પ્રાથમિક કેવણી અને સ્વભાષાના સાહિત્યનો વધારો
બને જોડીયા થશે અને પ્રજાકીય સાહિત્ય વધારવાનું સાધન બનશે વળી
આ સમયે જે જે પ્રશ્ન ટભા થયા છે તેના ઉપર ઘણું ધ્યાન દઈ ચોગ્ય નિ-
વેડા ઉપર આવવું ઘટે છે અને તેટલા માટે પણ કેવણી કોન્ફરન્સની બહુજ
જરૂર છે વળી એવટે એક વગવાળી સભા પણ થવી જોઈએ તેનો ઉદ્દેશ એવો
હોવો જોઈએ કે આપણી દિન પ્રતિ દિન વધતી જતી પ્રજામાં કેવણીની અ-
ભિવૃદ્ધિ તરફ યાન આપતા રહેવું સ્થા સ્વભાષાના સાહિત્યના વધારા માટે
ચુક્તિ જણાવવામાં આવે તેના ઉપર પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ મરકારે પણ

તે બાબતમાં તન મનથી મદદ કરવી જોઈએ. કારણ કે આ કાર્યમાં આપણા દેશી રાજ્યસહિત આપણા આખા ઈલાકાના લાભો સમાયલા છે. તેથી આપણા ઈલાકાના ઉત્તમ કાર્યમાં સર્વેએ લાગે પડતો હિસ્સો લેવાની જરૂર છે. સૂચવેલા કોન્ફરન્સમાં સંપૂર્ણ ચર્ચા થયા પછી જે બાબતો અહીં જણાવી છે અને જે જે બાબતો તે સ્થળે જણાવવામાં આવે તેનો જે પ્રમાણે નિશ્ચય થાય તે પ્રમાણે અમલમાં મેલાવવા યત્ન કરવો જોઈએ. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, તથા ડક્ટર ટ્રાન્સલેશન એસોસીએશન પણ નિસંદેહ મદદ કરવા બહાર આવશે. ઈર્ટ ઓફ કાયરેક્ટસે પણ હિંદુસ્તાનની બુદ્ધી સ્વભાષામાં સાફ સાહિત્ય તૈયાર કરાવવાને તેવો નિરંતર પ્રયત્ન કરવાનું સૂચવ્યું છે. તે સારા વિચારથી અને સંપૂર્ણ ગણતરીથી ચેતેલી ઉમદા યુક્તિ છે. તેથીજ પ્રત્યક્ષ આખાદી વધી શકે તેમ છે. અને તેની પુનઃ શરૂઆત માટે આપણે વિનંતિ કરીશું તેમજ તે પદ્ધતિપૂર્વક ખરેખર અમલમાં મેલાવવાને આશા રાખીશું.”

અપૂર્ણ.

મક્તમાલ વાવની અને અપરાધ ક્ષમા સ્તોત્ર.

(સાધન ગયા ત્રક પાને ૭૩ થી)

સવૈયા.

સુદામાજી સખા આપના થયા દરિદ્રિ સરખા
તાંદુલ અર્થે ત્રિભુવન પતિ અષ્ટસિદ્ધિ સુખ અરખ્યાં;
આપ અર્થમાં ગર્થ ન ખરચ્યો વ્યર્થ ખર્ચ કરનારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૨૧
નૃસિંહ મેહેતા આપ વિષે આસક્ત સદા સંતોષી,
સહાય કરી શ્રીહરિ ખરી નિજ પરમ ભક્તને પોષી;
આપ વિષે અવિનાશી હું નથી આસક્તિ કરનારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૨૨
ભોજનનું આમંત્રણ દીધું દુર્યોધને અવિનાશી,
પાપીનું પકવાન તજી ભાજી વિદુરની પ્રાણી;
ભક્તજનોના ભાવ તણો હું અભાવ ઉર ધરનારો,

- એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૨૩
 સુક્ષ્મ ભક્ત સુગદાસ તણા પ્રેમી પદ ગદ્યા અધુરા,
 સુગ શામનુ નામ નાર્પી પ્રભુ પદો કર્યા એ પુરા,
 પદ પ્રમથ હુ નુ સમજી આપના Cછરનાગે,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૨૪
 મીઠાબાજ એ આપ સમગ્રભા મોહ થકી મન પીડુ,
 એ ધર્મ તો પણ પ્રીતમજી પ્રેમ ધરીને પીડુ,
 પ્રેમ તેમનો પણ ન સમજી લક્ષ નહિ નેનાં,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૨૫
 શાં ૩૦ સુનીં અપૂર્ણ

માયાપતી સેવા કરવી

સુપુત્રોના ધર્મ અને આલસો જમાનો

(કૃપાગકર જાદુવજી ચારિત્ર)

(સાધણ ગયા અકને પાને હૃયી)

માયાપતી લાગણી જ્યાં સદા આવીજ ગદે ત્યારે આવા ઉમદા
 પ્રેમને નુ ધિક્કારી કહાડવો જોજો :

માયાપતે મસારનુ જનન એ પુત્રજ છે જમ બુણ વગરનુ
 અન પ્રીતુ તેમ પુત્ર વગરનો સસાર તેમને મન સૂતો જે એવા માયાપતી
 યાથી આપણે સર્વ વૈભવો મેળવીએ છે

મનહર છંદ

મજ્યુ ખાન પાન ગાન તાન શુનતાન મજ્યુ,
 મનુષ્યમા માન મજ્યુ વિશ્વમા વિશેષ જે,
 દ્રવ્યની દુકાન પડી પડીત પિછાન દીવુ,
 નાં ધર્મુ ધ્યાન રોજ ગજી નિજ દેશ જે ,

પૈસો પ્રમદાને પુત્ર આરોગ્યતા અંગ માંહી,
ખમા છડીદાર બોલે હજુરમાં હમેશ જ;
(પણ) ઉમળકા આણી અંગકષ્ટ હરવાનું કામ,
માવિત્રો વિના કાઈ નહિ ઈચ્છે સુખ લેશ જ.

૧

જીંદગીનું મધુર સુખ તે માખાપ છે. જીંદગીમાં મીઠાશ આણનારી સાકર તે પણ માખાપ છે. આ અવતિની અનેક આપત્તિથી દગ્ધ થતા અંતઃકરણને શાંતિ પમાડનાર તે માખાપ છે, નિરાશને આશાવંત કરનાર તે માખાપ છે. પડી ગયેલ મનને ટટાર કરનાર તે માખાપ છે. નિર્જીવને સજીવન કરનાર તે માખાપ છે. અને સુખસાગર સંપાદન કરાવનાર પણ માખાપ છે. માખાપ એ કાંઈ નજીવી, નકામી કે નાલાયક ચીજ નથી. માવિત્રોનો મહિમા ઘણો જ મોટો છે. માવિત્રો એ એક ઇશ્વર રૂપ છે. અને તેઓ વિકારરૂપી મોજાઓને અને તોફાનને શાંત પાડી રણિયામણો દિવસ કરી દે છે. એટલે ખરાબ વિચારોનાં અધકાર અને ગભરાટ દૂર કરી શુદ્ધિ ઉપર તે પ્રકાશ નાખે છે.

ગીતિ.

ઘટ ઘટ જ્ઞાન વધારે, પ્રગટ માવિત્રો પવિત્ર ચરચારી,
ઘટ ઘટ પાન કરાવે, સરસ હર્ષનું વિનોદ વિદ્યારી.

માખાપ એ સર્વ પ્રકારે સુખ આપનાર અને સંસારમાં મદદગાર છે. માખાપનું સુખ એ સુખનું શિખર છે. ખરેખર તે એક સુખ સુતર છે. એ સુખની ખલિહારી છે. જેને માખાપના સુખની ખક્ષીસ મળી નથી તે ખરેખર અનાથ છે. માવિત્રો ઉદ્યના, અત્યુત્તમ માર્ગમાં સહાયક છે.

માખાપની પ્રીતિ અમુલ્ય છે. અને તેઓ દૈતલીક વખતે પુત્રવિયોગથી પ્રાણને પણ છોડી આપે છે. માખાપના અપૂર્વ હેતની સીમા નથી જમક ?

દોહરો.

હેત નકામું હંસનું, પોડા પડયે ઉડી જાય;
સારી પ્રીત શેવાળની, જળ સાથે સૂકાય. ૧
ઝાડ સુકાણું જ.સમે, ઉડયાં વાસી વિહંગ;
પણ કામળ દિશલપ બધાં, સૂકાણાં તે સંગ. ૨

માટે માખાપ એ આ સસારમા વિશ્રામ તર છે તે આધિવ્યાધિ મટાડી આપણને શાત મનાવે છે દુર્ગણથી ડોકાવી, મુઝવણથી અનગો કરી પ્રેમથી પોષણ કરેછે આ દુનિઆમા માતાપિતા જેવા હિતકારી બાળ કાંઈ નથી દુર પરદેશમા હોઈએ તોપણ પત્રથી અનેક વાતની આપદા અને અડચણો દુર કરવાને યોજનાઓ કરેછે, તેમજ ગુચવણના વખતમા તેમની શાન્તિજનક સલાહ મળે છે, એ અનુભવ સિદ્ધ છે

માખાપની શીખામણ આવી અમૃદ્ય છે, માટે તેના વચન કદાપિ કડવા લાગે તોપણ તે ઔષધની પેઠે હિતકારક છે, એમ ગણીને તે સદા ગ્રહણ કરવા જોઈએ કારણકે જેને આપણા ત્રિપે સારી લાગણી હશે, તેજ આપણને માહુ લગાડીને પણ આપણુ કટયાણ કરવા સુમાર્ગ બતાવશેજ

લોકો કહે છે કે ઘેર બેઠા ગ ગા તો તે માખાપજ છે કે જેના ચર્ણો ફકતુ ખાણી તેજ ગ ગા છે માટે આવા માખાપના કરેલા ઉપકારનો બદલો જોઈએ નથી વાળતા તેઓની કૃતજ્ઞતાનો ગુન્હો પરમેશ્વર કાંઈ રીતે સાખના નથી, માટે ખગે મુખુત્રેને ધર્મ માતપિતાને સતોષ આપવો અને તેમની આજ્ઞામા રહી દરેક કાર્ય કરવું તથા તેમની વૃદ્ધાવસ્થામા તેમના પોષક થઈ તેમને સર્વ રીતે ગજી રાખવા આ અસા સસારમા આ કર્તવ્યતાની પ્રજી ભૂતતા એજ મોક્ષ એમ કહીએ તો ચાલે

સમાપ્ત

દ પત્ની પ્રેમ

લેખક શાસ્ત્રી—પ્રાણજીવન હરિહર

પ્રેમ એ શી વસ્તુ છે ? આને ઉત્તર સર્વ લોકોમા માન્ય થઈ પડે તેવો આપવો એ ઘણીજ કઠિન વાત છે પ્રેમના વર્ણનને માટે કવિઓએ ઘણા કાવ્યો અને ઘણી નવલ કથાઓ લખેની છે, તે સર્વ રચનાઓ ઇશ્વરથી તઈને એક સાધારણ મનુષ્યોની વાતો ઉપર ગ્યવામા આવી છે

પ્રેમગ્રસ્થી ઉભગઈ જની તે ને કથાઓમા અતિશયોક્તિ અને અવ કાગે ઠેક ઠેકાણે દૃષ્ટિએ પડે છે કાંઈપણ આખ્યાયિકા એવી નહી હોય કે જેમા અતિશયોક્તિનો થોડો અંશ પણ નહી હોય, ત્યારે હવે આપણે કવિ યોની તેવી રચના તર જગ દૃષ્ટિ કરીએ, તેઓ શુ કહે છે - ' જગદીશ્વર

પ્રેમમય છે.' 'પ્રીતિ પુષ્પજ પરમેશ્વરને આપવા યોગ્ય પવિત્ર ભેટ છે.' 'પ્રેમજીવનનું જીવન છે.' 'પ્રાણુનો પ્રાણ છે.' 'પ્રેમસુષ્પજ સ્વર્ગસુષ્પ છે.' 'જેના શરીરમાં પ્રેમ છે, તે જીવન-મુક્ત છે' આવાંજ સર્વ વાક્યો જાણવા પ્રમાણે સર્વ દેશની ભાષામાં પ્રચલિત છે. પરંતુ તે સર્વ વાક્યોપરથી સાધારણ બુદ્ધિના લોકો સહજમાં જાણી શકે તેવો ક્ષાદ વિશેષ ભાવાર્થ મળતો નથી. 'જગદીશ્વર' 'પરમેશ્વર' 'સ્વર્ગ' 'મુક્તિ' આ બધા શબ્દો અનાદિ અને અનંત છે અને તે સર્વ પદાર્થને લક્ષ્ય કરનારા છે. પરંતુ મનુષ્યોની બુદ્ધિને અવધિ હોય છે, તેથી તે સીમાવિનાના ગલીરભાવવાળા સર્વ પદાર્થના ગૂઢ ભાવને જાણવાને સમર્થ હોતી નથી.

ઉપર કહેલા શબ્દોથી ચાલતા પ્રસંગમાં ઘણું કરીને ક્ષાદ પણ પદાર્થનો યથાર્થ રીતે બોધ થઈ શકતો નથી. 'જીવનનું જીવન' અને 'પ્રાણુના પ્રાણ' એ શબ્દો પણ એવાજ દોષવાળા છે. જીવન અને પ્રાણ એ શી વસ્તુ છે? તેજ પ્રથમ તો આપણે સમજતા નથી, ત્યાં જીવનનું જીવન અને પ્રાણુના પ્રાણ તે શું? તે તો કેમજ સમજીએ?

માટે સાધારણ રીતે પ્રેમ શબ્દ ઉપરથી શું સમજવું તે વિશે કહેવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં મેં મારી નજરે જ ધણામાં ધણો ગાઢ પ્રેમ જોયો છે તેના સ્વરૂપનુંજ હું અહીં વર્ણન કરીશ. સસારી જીવોના સ બધામાં સર્વ પ્રેમ કરતાં દાંપત્ય પ્રેમજ ઉત્તમ ગણાય છે. શાસ્ત્રકર્તાઓ, કવિયો અને ઉપન્યાસ રચનારાઓ પવિત્ર એવા દાંપત્ય પ્રેમનેજ સ્વર્ગીય પ્રેમનો એક આદર્શ કહે છે. આવો પ્રણય (પ્રેમ)જે જીવાત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચે થાય તો જીવન-મુક્તિ થાય છે. આમ ભક્તિ માર્ગીયોનું માનવું છે, દાંપત્ય પ્રણય કેવો છે? અને તે જો સ્વીકાર કરવા યોગ્ય છે તો તેને ઉત્પન્ન કરનાર મુખ્ય ઉપાદાન કારણ કોણ છે? આનો ઉત્તર આટલોજ છે કે દંપતીનાં પરસ્પર મનનું આકર્ષણ થવું એજ દંપતીનાં પ્રેમનું મુખ્ય આકર્ષણનું લક્ષણ છે અને તે મુખ્ય હેતુ દેહધારી જીવનો શારીરિક ધર્મ છે. એ ધર્મ સ્વતઃ સિદ્ધ વસ્તુ છે—મૌલિક પદાર્થ છે. આ વિના ખીજું કોઈપણ સૂક્ષ્મ કારણ જાણવામાં આવતું નથી.

એક ખીજના મનનું આકર્ષણ યવામાં ખીજું કારણ પરસ્પરના સૌંદર્યનું જ્ઞાન છે. પતિ પત્નીને અને પત્ની પતિને સુદર દેખે—ખીજ બધા પુરૂષો કરતાં અને ખીજ બધી સ્ત્રીઓ કરતાં એક ખીજ એક ખીજને અધિક જીવે

આને પ્રાપ્તિનું ઉપાગન કારણ કહેવામાં આવે છે પણ આ ઉપાગન સ્વત
સિદ્ધ મૌલિક પદાર્થ છે આમ જાણવા પ્રમાણે કહી શકાય નહીં જુઓ પૃથ્વી
ઉપર વસનારા સર્વ દેશના લોકો એક ગીતેજ સૌંદર્યને જાણી શકતા નથી
સવળાને એ- સગ્ધી ગીતે જાણવાની વાત તો જુઓ, કિંતુ જે જાણ પણ
એક પદાર્થના સૌંદર્યને સંપૂર્ણ અને સરખી રીતે જાણી શકતા નથી તે એક
સ્ત્રી અને એક પુરુષ ચિત્રવિદ્યામાં પાગલ હોય અને તેઓ ચિત્રો આજેએ
તો તેના ચિત્રો પણ સંપૂર્ણ રીતે એક સગ્ધા યશો નહીં દોરે પણ જાતના
સૌંદર્યને જાણવા માટે અતઃકાળમાં સ્નેહ, ભક્તિ, કૃતજ્ઞતા વગેરે મર્યાદા
ભાવ ગૂઢ રહેના હોવા જોઈએ સૌંદર્ય જાણવાની શક્તિ સર્વ પ્રાણીઓમાં સ્વા
ભાવિક રીતેજ હોય છે પરંતુ તે શક્તિ પ્રતિબંધિતમાં ભિન્ન ભિન્ન હોય છે
તમે મનમાં વિચાર કરો કે તમે જ્યારે પાંચ વસ્તુ હતા તે વખતે તમારી
માથે તમારા દોરે પાડોશની પુત્રી સાથે તમારું વેવિરાળ કંવાની વાત કરી
હોય, તે કન્યા તમારી બાળકીડાની મહુચરી હોય અને તમે જ કન્યા બનને
બાળ પીને ખેંચા કંતા હો અને પગપગ ઉપર પ્રેમ કંતા હો તે દારાડા
હમણા તો વીતી ગયા છે, પરંતુ હમણા તે બાળકીડા અને બાળ સહન
સનો મનમાં વિચાર કરી જુઓ ! પેલી કન્યાનું તે સુદર અને મુખ્ય મુખ તથા
તેની જે નિર્દોષ આખો હજી સુરી પણ તમારા મનમાં સુદર મુખના અને
સુદર નેત્રના એક આદર્શ રૂપ થઈ રહેની હશે કહેવાનું તામર્ય એ છે કે,
અવસ્થા, શિષ્યા, સગ, વગેરેના ગુણોને લીધે જુઓ ! જુઓ ! મનુષ્યોના મનમાં
ભિન્ન ભિન્ન સૌંદર્યનું જ્ઞાન થાય છે આજ મુખ્ય વાત છે આ જગતમાં દોર
પણ વસ્તુ મુદ્દતા વિનાની નથી નાગચણ-વિધવ્યાપી અને નક્ષત્રીદેવી,
રોભાદેવી નાગચણના વક્ષસ્થળ ઉપર નિરાજ છે પ્રેક્ષકોમાંથી દોરની દૃષ્ટિ
તેના દોર અંગે પ્રસન્ન કે છે ના દોરની દૃષ્ટિ દોર બીજા અંગેજ પ્રસન્ન
કે છે દોર તેના મનોહારી કપોળ ઉપર મોહિત થાય છે તો દોર તેના આન
દદાયી વિશાળ નેત્રો તરફ લુપ્ત થઈ જાય છે દોર તેના સુદામળ બાહુઓ
જોઈને પ્રમત્ત થાય છે તો દોર હાથોની તુડ જોવા ગોળામર તેના જે ચપ્પો
જોઈને મોહી પડે છે પરંતુ તેની અંગે રહેવા પદાર્થ ઉપર દોરની પણ પ્રીતિ
હોતી નથી તમ દોર સંપૂર્ણ સૌંદર્ય જાણવાને પણ ભાગ્યશાળી થનો નથી
પૂર્ણ જ્ઞાનનાં અને પૂર્ણ ગોલા એ બનને એકજ પાઈ છે

સ્ત્રી પુરુષોને પરસ્પર પ્રેમથી આકર્ષણ કંતાની બીજી દેતુ એક બીજાના
ગુણનું જ્ઞાન ગાપાય છે જે વાત પ્રથમ સૌંદર્યના સખવમાં કહી છે, તેજ વાત
ગુણના સખવમાંપણ જાણવી પૂરતી ઉપર દોર પણ વસ્તુ ગુણ વિનાની
હોતી નથી જે વસ્તુનો તમને ઉપયોગ પડે છે તે વસ્તુ તમારી ખોટ પુરી
પાડે છે તેથી તે તમારી આગળ ગુણવાન થઈ પડે છે તમે ત્યારે ગુણો જોઈ

શિક્ષા છે, અને ગુણો જોવાથી તમે તેને વશ થઈ જાઓ છો. વસ્તુતઃ ગુણવું જ્ઞાન સૌંદર્યના જ્ઞાનની પેઠે મનુષ્યની અવસ્થા પ્રમાણે લિપ્ત લિપ્ત રીતે થતું જોવામાં આવે છે. જુદી જુદી અવસ્થા પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે જાણવામાં આવતી હોય તેવી વસ્તુના ઉપદેશની અવશ્ય અવશ્યકતા છે અને જો શિક્ષા મનુષ્યના પ્રયત્નને અધીન છે.

અપૂર્ણ.

મરકીની શાન્તિ માટે પ્રમુ પ્રાર્થના.

(સાધણુ ગયા અઠ પાને ૮૫ થી.)

માલિની છંદ.

શિવ શિવ શિવ આ શી, ઉત્પત્તિ બહુ અકારી;
ગતિ સહુ જન ડેરી, થઈ ખરે છે નકારી. ૧
અતુલ અનળ ઝેરી, જોઈ સંપૂર્ણ શોધી;
થર થર થર કંપે, દેશના સર્વ લોધી. ૨
ફડ ફડ ફડ ફુટે, જરની જમ ધાણી;
તડ તડ તડ તૂટે, પલેગથી સર્વ પ્રાણી. ૩
જડ જડ જડ હોળી, છાતી માંહે બળે છે;
હરનિશ દુઃખ જવાળા, અંગથી નીકળે છે. ૪
નહિ નહિ નજરેથી, કષ્ટ આ જાય જોયું;
ખલક પલક માંહે, ધુળમાં રત્ન રાખ્યું. ૫
કુરબલ દુખીયાની, જો પ્રભુ પીડ જાણી;
કર ગ્રહી કર રક્ષા, સર્વમાં સ્નેહ આણી. ૬

મનહર છંદ.

મુંબઈ ! થઈ શું તારી ભારી આ નકારી દશા,
દેખું ભરપુર વળી રોગના વિકારથી;
ઈંદ્ર પુરી વિષે દીઝે દોષ ધર્મકુત' બહુ
હવે છેક ખાલી પડી ભૂતના આહારથી;
ભારી ભયકારી અરે રોગ તણી સ્વારી કરી,
રક્ત પાન કરે ખરે મ્હોટા ભૂતો મહારથી;
'કાન' કહે મુંબઈ ! તુ હેરાન હેરાન મળી,
પ્રથમ દુષ્કાળ તપને મરકી થયાં જ્યારથી.

જા. ઘે. સંપૂર્ણ.

આયુર્વેદ વિદ્યાલય

આ વિદ્યા મંદિર સભાની કુટુંબીક હકીકત અમે અમારા ગયા અકમા આપી ગયા છીએ અત્ર વખત તા. ૨૭ ફેબ્રુવારી ૧૯૫૫ શ્રીમાન શેઠ મુળજી જેઠા કાપડ બજાર હોલમાં બોલાવેલી તેની વાણિક સભા અને તે વખતે થયેલા કામકાજની નોંધ લેતા અત્યંત આનંદ ઉપજે છે વિદ્યાલયના કાર્યભાર મહાલના માનવતા મંત્રીશ્રી શે. દારકાદાસ ધરમસી જે પી તથા વિશ્વનાથ પ્રમુરશ મૈવ બી જે ની સહીથી સુચારુભિત કાર્ડ ઉપર નીકળેલી આમ ત્રણ પત્રિકાએ તે મહાના કામ સળે મલામાં હાજર થનારાઓની જાણાસા વધારી મુકી હતી આમ ત્રણ પત્રિકા વિદ્યાલયના કાર્યભાર મહાલના દરેક સભાસદને પાઠવવામાં આવી હતી તેમજ આ (મુળજી) ગૌરના બીજા પ્રતિષ્ઠિત ગ્રહ-યોગે તથા વિદ્યાલયમાં ખાસ કરીને ઉત્સાહ લેતા અન્ય ગ્રહયોગે પણ મોકલવામાં આવી હતી આ સભામાં શ્રોતાનો જમાવ સાથે થયો હતો દાખલ થતાજ મલાસ્થાન સારી રીતે શણગારેલું જોઈ શ્રોતા ટોઈક નવીન જાણાસા વૃક્ષ કરવાના હોય તેમ જણાવતું હતું સભામાં પ્રતિષ્ઠિત ગ્રહયોગે હાજરી આપી હતી તેમના મુખારક નામ નીચે મુજબ હતા

મી. જસદીસ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે, શેઠ ગોરધનદાસ મુદર ૧૫ મુળજી, શેઠ ક યાણુદાસ કેશવદાસ, શેઠ મનમોહનદાસ રામજી, વૈદ્યરાજ પ્રમુરશ જવન રામ, ખાનખાહુર કાસમ હાજી મીઠા, રાવળહાહુર વસનજી ખામજી, શેઠ દા મોદરદાસ ગોરધનદાસ સુખડવાલા, રા રા મુદરનાથ દીનાનાથ ખોટે, રા રા એકનાથ રતુનાથ ખોટે, રાવળહાહુર હરીશ્વર કીશ્ણુ જોશી, રાવળહાહુર દલપત રામ માણુજીવન ખખર, રાવળહાહુર ગણેશામ નીલકંઠ નાઠકરણી, રાવસાહેબ નારાયણ ત્રણકે વૈદ્ય, શે. લક્ષ્મીદાસ ભીમજી, પાકટર પોપટ પ્રમુરશ, શેઠ દરામજી ટેમુલજી મીરઝા, રા રા બાબુરાવ રામચંદ્ર પ્લીહર, શેઠ માણુજીવન દાસ કુર્બાનદાસ, શેઠ મદનલાલ લતુભાઈ, રા રા રોવજી વરમાજી, રામજી રણુ છોડજી ઉદવજી, વૈદ્ય શકર દાજી રામજી પટે, વૈદ્ય જયશંકર પ્રેમજી, વધ ઉત્તમ રામ ઇચ્છાપોરીયા, રામજી વામુદેવ એનાપુરે, વીજેરે આશરે ૨૦૦ ગ્રહયોગ હાજર હતા આનંદેખલ મી. જમનજી દીનશા પીટીટ અને સર ભાલચંદ્ર કીશ્ણુ ભટવડેકર સભામાં દાખલ થતા ખુશીની તાલીઓથી વધારી લેવામાં આવ્યા હતા તેમજ મી. જસદીસ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે પણ સભામાં દાખલ થતા સહયોગે આનંદની તાલીઓથી વધારી લીધા હતા

સભાનું પ્રમુખપણું વિદ્યાલયના કાર્યભાર મહાલના પ્રમુખ મી. જસદીસ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેએ લીધા પછી સભાનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું

પ્રથમમાં માનવતા મંત્રી રા.-વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્યે ગયા વર્ષનો રીપોર્ટ વાંચ્યો હતો તે અમારા વાચકવૃદ્ધની હજારો તૃપ્ત કરવા જેવો ને તેવો દાખલ કરીએ છીએ.

“આ વિદ્યાલય સન ૧૮૯૬ માં વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ હવનરામના ઔષધાલયમાં ઉઘાડવામાં આવ્યું હતું તેનો ઉદ્દેશ એ છે કે આર્યવૈદ્યક આથે ધંધેલ વૈદ્યનો મુકાબલો કરી દેશીભાષામાં વૈદ્યક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવો. પ્રથમ ત્રણ વર્ષમાં વિદ્યાર્થીઓનો અભ્યાસ પૂરો થાય તેવી યોજના કરવામાં આવી હતી એક વર્ષના અનુભવ પછી એવું સમજાવા લાગ્યું કે ત્રણ વર્ષમાં અભ્યાસ પૂરો કરતાં વિદ્યાર્થીઓને મહેનત બહુ પડશે તેથી એ મુદત ચાર વર્ષની કરવામાં આવી હતી. આટલામાં એટલે સન ૧૮૯૭ ની આખર માસમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધવા માડી તે સાથે બીજા મગવડો પણ કરવાની જરૂર પડતાં એ શાળા વૈદ્યરાજના ઔષધાલયમાંથી ગીરગામ રોડ ઉપર આવેલાં એક મકાનમાં લઈ જવામાં આવી હતી. આ મકાનમાં ભાયતજીએ, એક દવાખાતું તથા વિદ્યાલયની સગવડ માટે ત્યાં રહેતા વૈદ્યને રહેવાની મગવડ કરી આપવામાં આવી છે. પહેલે માણે એક લેકચર હાલ, એક લાઈબ્રેરી, નાનું સરખું મ્યુઝીઅમ, ઑફીસ રૂમ, સ્ત્રીવિદ્યાર્થી માટે રૂમ તથા રસાયન પ્રયોગ માટે એક ઓરડો રાખવામાં આવ્યાં છે ત્રીજા માણ ઉપર જે વિદ્યાર્થીઓ માટે શાળામાં રહેવાની સગવડ કરી રાકાય તેમને માટે રહેવાનું રાખવામાં આવ્યું છે. હું આગળ ઉપર જણાવીશ તેમ આ મકાન પણ હવે નાનું પડે છે અને અમારી કમીટી બીજા સારાં સગવડવાળાં મકાનની શોધમાં છે.

૨ આ વિદ્યાલયમાં પ્રથમ બે વૈદ્ય અને બે ડાક્ટરો શિક્ષણ આપતા હતા વળત જતાં શાળાના વર્ગ વધારવા પડ્યા છે તેથી ગયા વર્ષમાં ત્રીજા વર્ષનો વર્ગ વધારતાં એક વધારાના શિક્ષક તરીકે ડાક્ટર માણિકલાલ મુરલીધર ગોડી એલ એમ. એંડ એસ ની નિમણૂક કરવામાં આવી છે. જેઓ રસાયન શાસ્ત્ર તથા ન્યાય વૈદ્યક વિશે શિક્ષણ આપે છે આ રીતે ડા. અનંત નારાયણ માંબાદે, ડા પોપટ પ્રભુરામ, ડા વિઠ્ઠલ કૃષ્ણ પટ્ટલકર, ડાક્ટર માણિકલાલ મોરલીધર ગોડી, વૈદ્યરાજ શંકર શાસ્ત્રી પદે, વૈદ્યરાજ વાસુદેવાચાર્ય એનાપુરે તથા શાસ્ત્રીશ્રી શ્રીનિવાસાચાર્ય અધ્યાપકો છે તેઓ બહુજન જીવન, નામના ખર્ચથી વિદ્યાલયમાં શિક્ષણ આપે છે અને તેટલામાટે મારે આ સમય જાહેરમાં તેમને ઉપકાર માનવાની તક લેવી પડી છે.

૩. ગયા વર્ષની શરૂઆતમાં શાળામાં ૩૮ વિદ્યાર્થીઓ હતા. આ વર્ષમાં એ મળવા વધીને ૪૮ની થઈ છે. તેમાં હીંદુ પારસી, મુસલમાન અને ચાહુદી

આદિ સર્વ કોમના વિદ્યાર્થિઓ શિક્ષણ લે છે એની વિદ્યાયિ ગયા વખતે દાખલ થયેલી પરંતુ તે બીજે વધે સ્પર્શ ગયેલી તે આવી શકી નથી.

૪ ગયા વખતે શે દેવકરણુ નાનજી જેવણે આયુર્વેદ મસ્કૂત વગ સ્થાપેનો તે બંધ કરી તેમના ત્રણુ વિદ્યાર્થિઓને શાળામાં મોકલી આપ્યા હતા તથા 'ચરક' મસ્કૂત વેવક ગ્રંથનુ શિખણુ તેમને અહિ મળ્યા કહે તે માટે પોતાને ખરચે એક શાસ્ત્રીના બંદાબંધ આપણી વિદ્યાલયમાં કરી આપ્યો છે તથા પોતે મોકલેલા ત્રણુ વિદ્યાર્થિઓને સ્કોલરશીપ આપે છે આ વિદ્યાર્થિઓ ચરકનો અભ્યાસ કરતા પણ આપણા ધોરણુ પ્રમાણે નિયમિત અભ્યાસ કરે છે.

૫ અભ્યાસના વિષયે ગયા વખતે રિપોર્ટમાં જણાવેલા છે તેમાં કાઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી પરંતુ તે અભ્યાસ વિશેષ નિયમથી થાય તેને માટે વિદ્યાર્થિઓની હાજરીના મળવમાં તથા શિક્ષકોએ આપવાના ભાષણોના સભરમાં કોટલા નિયમો કરવાનું કમીટીને મૂકવામાં આવ્યું છે અને તે બાબત કમીટી વિચાર ચલાવે છે.

૬ વિદ્યાલયને ઉપયોગી પડતા હથિયારો તથા બીજા સાધનો વિગેરે રૂકની જોગવાઈ પ્રમાણે પુરા પાડવામાં આવે છે ગયા વખતે આ બાબતમાં અમને જે ખીમજી જેરામ નારાણજી તથા શે દારમદાસ વરમસીએ સારી મદદ આપી છે જેણે ગ્રંથો વનસ્પતિશાસ્ત્ર શિખવવા માટે ઉપયોગી થતા સુક્ષ્મકદર્શક યંત્ર રૂ. ૧૫૦) ને ખરચે શાળાને એ આપ્યું છે તથા શેઠ દવાર કાદાસે આશરે રૂ. ૧૭૫ ને ખરચે રસાયન શાસ્ત્ર શિખવવાના કાચના હથિયારો તથા આપણે અપાયા છે.

૭ આ વર્ષે વિદ્યાલયની મધ્યમ પરીક્ષામાં ડાક્ટર ભાલચંદ્ર, ૫ મો જો. દેશમુખ, વૈદરાજ મનુરામ, ૬ મુનીલાલ શુદ્ધીઆ, ૭ ના રાણીના, વૈદરાજ વિશ્વનાથ વિંબજી ભટ્ટ એમણે શાળાના અધ્યાપકોની મદદથી કામ કયું હતું આ પરીક્ષામાં ચાર વિદ્યાર્થિઓ પાસ થયા છે જેમાંના વિદ્યાર્થિ જમનાદાસ લીલાવરને સર ભાલચંદ્ર સ્કોલરશીપ તથા બદ્રીનાથ કેશવરામને વૈદરાજ મનુરામ તરફથી કંપ્પાઈઈનામ મળ્યા છે આ શિવાયની બીજા વર્ગોની વા નિક પરીક્ષા શાળાના અધ્યાપકોએ લીધી છે જેનું પરિણામ પણ મતોપકાર આવ્યું છે વિદ્યાલય તરફથી સારે નબર પાસ થનાર તથા વિદ્યાલયના કામખર્ચમાં ઉપયોગી થનાર ૩ વિદ્યાર્થિને સ્કોલરશીપ આપવામાં આવે છે તે શિવાય ઉપર જણાવે તેમ જે દેવકરણુ નાનજી તરફથી બે દરેક રૂ. ૧૨ ની તથા એક રૂ. ૬ ની એ રીતે ત્રણુ સ્કોલરશીપ આપવામાં આવે છે તેમ સર ભાલચંદ્રે પોતાની તરફથી અપાતી સ્કોલરશીપ ગયા વખતે ચાલુ રાખી હતી તથા આ વર્ષમાં પણ ચાલુ રાખી છે વૈદરાજ મનુરામ જીવનરામે પોતાની તરફથી એક

ઈનામ રૂ. ૫૦૦ વિદ્યાલયમાં ઉપર નંબરે પાસ થનાર વિદ્યાર્થીને દર વર્ષે પોતાની પુત્રીના નામથી અપાય એવો બંદાબસ્ત કર્યો છે ભાવનગરના દીવાન સાહેબ રા. વિજયશંકર ગૌરીશંકરજીઓએ પોતાની જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીને રૂ. ૮૦ની સ્કોલરશીપ ગયા વર્ષથી આપી કરી છે. કચ્છના મહારાવ શ્રી ઈંગારજી બહાદુરે એક કચ્છી વિદ્યાર્થીને રૂ. ૨૦ ની સ્કોલરશીપ આપી અપાતી રાખી છે. ગોંડલ ખેમરાજ શ્રીકૃષ્ણે પોતાના તરફથી રૂ. ૩૦૦ ની શિક્ષક વૃત્તિ આપી રાખી વિદ્યાલયને મદદ કરી છે.

૮. વિદ્યાલયના સ્થાયી ફંડમાં પણ આ વર્ષે ઠીક વધારો થયો છે જો કે મરકી તથા ફાગળને લીધે મુખઈ તથા દેશાવરની થઈ પડેલી નબળી સ્થિતિને લીધે તેમાં સારો વધારો થઈ શક્યો નથી. એ ફંડ હજી ઉધરાવેલું નથી પરંતુ એ ભરાએલી રકમ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ સર દીનશાજી માણેકજી પીટીટ....	રૂ. ૧૨૫૦૦
૨ શેઠ અતુર્ભુજ મુરારજી....	" ૭૫૦૦
૩ શેઠ મુળજી જેઠાની કુંપની	" ૫૦૦૦
૪ રા. રા. ભાઈશંકર નાનાભાઈ	" ૨૦૦૦
૫ વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ હવનરામ	" ૨૦૦૦
૬ સ્વામી શ્રી પૂર્ણાનંદજી	" ૧૦૦૦
૭ શેઠ હીમતલાલ મોતીલાલ	" ૧૦૦૦
૮ શેઠ વિંહલદાસ દામોદર ડાકરશી	" ૧૦૦૦૦

૪૧૦૦૦

દવાખાનાના ખર્ચ માટે આપેલ વર્ષમાં મનેલાં વચનો.

૯ શેઠ ગોરધનદાસ હલુના તરડીજી શેઠ દારકાદાસ ધરમશી			
તથા રામજી લક્ષ્મીદાસ એક વર્ગ ઉધાડવાને	...	"	૩૦૦૦૦
૧૦ વૈદ્ય પ્રભુરામ હવનરામે પોતાને પૌત્ર મસવ થયો તેની			
ખુશાલીમાં	...	"	૧૦૦૦

૩૨૦૦૦

આ ફંડને વધારવા માટે ગયા વર્ષમાં અ. ઐ. પ્ર. મહારાજ ગાયકવાડ સરકાર અને વધારેલા ત્યારે તેમને એક ડેપ્યુટેશન મારફતે અરજ કરવામાં આવેલી, તે સમયે તેમણે સારી મદદ આપવા મરજી બતાવી છે તેમજ જીનાગઢના ખુદાવિંદ નવાબ સાહેબ સમુલખાનજીને તેમના પુત્રના લગ્ન સમયે એક ડેપ્યુટેશન મારફત અરજ કરવામાં આવેલી છે અને તેમણે પણ સારી મદદ કરવા કબુલતા આપી છે પરંતુ હાલ આલતા ખરાબ વખતને લીધે તેઓ તરફથી આ આખતો નિવેડો આવ્યો નથી. આ ઉપરાંત આપેલ વર્ષમાં શેઠજી ત્રિલુપનદાસ મંગલદાસ નથુભાઈએ મેટ્રેડરી ઉપર ચીઠી લખી પોતાનું એક ઘર જે વાલટેન્ડર તરફ આવેલું છે તથા જેનું ભાડું દર માસે રૂ. ૪૦૦ આશરે આવે છે અથવા જેની કીમત આશરે રૂ. ૬૦૦૦ની થવા જાય છે તે ઘર વિદ્યાલયને બેટ આ-

વા મરજી બતાવી છે અને તેમા ક્રેટલીક સાધારણ શરતો કરી છે આ બેટ તેઓએ પોતાના નીના નામના સ્મરણાર્થે કરી છે આ બેટ કમીટીએ સ્વીકારી છે અને તેમા કરેલી શરતો વિગેરે અમલમા લાવવાની તજવીજ ચારે છે આ રીતે આ રૂ. ૩૭૬૦૦૦) સુધીનું થયું છે અને તેમા અ પ્રો મતામ ગાય ક્વાડ સરકાર અને નવાબ સાહેબ તરફથી મદદ મળતા સારૂ રૂ. ૫૬૦૦૦૦) આશા છે વત્રારે વધવાની હજી પણ ખાનગી ગ્રહસ્થોની મદદની પણ આશા છે

ઓઈતી મદદ

વિધાયય માટે એક આસ્પીટલ કરવાની જરૂર છે અને તેટલામાટે હાલનું મનાત બદલાવી એક વિશાળ મકાન લેવાની જરૂર છે આ અબધ નો કોઈ ચાતુ આસ્પીટલ સાથે બની શકે તે બદાબસ્ત કરવાની પણ તજવીજ ચાલે છે તેમજ ઔષધો તૈયાર કરતા શિખવવાનો એક વગ સ્થાપવાની જરૂર છે જેને માટે પણ તજવીજ ચાલે છે

૧૦ આ વિધાયય સાથે જોડેનું ધર્મદા દવાખાનું સારી સ્થિતિમા ચારે છે વૈદ્યરાજ મજુરામ દવનરામ તેમાના ઔષધોનો જથ્થો પુરો પાડે છે બીજો ખચ વિધાયયના રૂઠમાથી કરવામા આવે છે તેનું કામગીર વિધાયયના શિક્ષક વૈદ્ય રાજ એનાપુરે તથા તેમના હાથનીચે વિધાયયના ઉપલા વગના વિદ્યાર્થિઓ કરે છે

૧૧ નાણા સબચી સ્થિતિ આ મમાણે છે ગયા વખત રોઝ પ્રેમચંદ્ર રાયચંદ, કેશવજી બદવજીના ટ્રસ્ટીઓ, નામદાર મરદાર ઇચલ કરજી અને દરેક રૂ. ૧૦૦) ના વાર્ષિક સભામંડ થયા છે તથા રા રા ગણેશ ત્રીજી વેધ તથા સ્વામી શ્રી પૂણાનંદ દરેક રૂ. ૫૦) ના વાર્ષિક મેમ્બર થયા છે તથા તે શિવાય બીજા ૧૧ ગ્રહસ્થો નાની રકમો આપનારા વાર્ષિક મેમ્બર થયા છે એ ચોતે વાર્ષિક રકમ રૂ. ૨૨૨૧ ની થાય છે જે કે કુલ ખચને પોચી વળી શકે તેવી નથી ગયા વર્ષમા બેટ દાખલ જુદા જુદા ગ્રહસ્થો પાસેથી રૂ. ૨૧૬ ની રકમ આવી છે

આટલો સામાન્ય દેવાલ આપની આગળ રજુ કરી હું જણાવવાની રજા લઉં છું કે હંમેશા મમાણે આ વિધાયયના મકાનમા મને શેઠ દારકાદામ વરમજી તરફથી ઘણીજ મદદ મળી છે પોતાના સ્વભાવિ ચપળતા અને ઉદારતાથી મને ઘણી વખત કાય કરવામા મહેલાઈ મરી આપી છે વૈદ્યરાજ મજુરામની સહાયતા નેમની તેમ ચાલુજ છે તેજ મમાણે હાલતર દરામુખ હંમેશા માટે પોતાની સલાહ તથા જરૂર પડતા અમારો પાસે ન હોય તેવા નમુના વિગેરેના પોતાના સાપ્તે વારવાર અમને પુરા પાડે છે મર બાલચંદ્રે પોતાની સર્વે ઉકાણેની રૂઠી મમાણે અમારો દરેક મીઠીગોમા હાજર થઈ, તેમજ ખાનગી વારવાર પોતાની સલાહ આપી સફેટરીઓને પોતાના આભારમા દાખી દીધા છે

રીપોર્ટ વંચાઈ રહ્યા બાદ મંત્રી શ. વિશ્વનાથ પ્રભુરામે જણાવ્યું કે આપણે જે મુખ્ય કામ માટે ભેગા મળ્યા છીએ તે કામ બજાવતાં આપણને આનંદ ઉપજે છે મારે એટલું જ જણાવવાની જરૂર છે કે હાલ સર ભાલચંદ્રે પોતાની નિરંતરની રીતિ પ્રમાણે આ વિદ્યાલયના એક ઉપપ્રમુખ થઈને કીમતી સેવા બજાવી છે, અને તેમની મદદ વિદ્યાલયને બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડી છે. તેમને નામદાર મહારાણીની સરકારે 'સર નાઈટ' નો માનવંતો ખેતાબ આપી જે માન આપ્યું છે તે તેમને ચાલ્યું છે. અને તેમને મળેલા માન માટે આપણે મગર થવાનું છે. બીજો શુભ પ્રસંગ એ છે કે સર દીનશા માણેકજી પીઠીદે આ વિદ્યાલય તરફ પોતાની નિરંતરની ઉદારતાને ઝરો વહેતો કરી નાંખ્યા સંબંધી બહુ સારી મદદ કરી છે તેવા શ્રદ્ધસ્થના પુત્ર મીં બમનજી દીનશા પીઠીદે, આ વિદ્યાલયના એક બીજા ઉપપ્રમુખ છે તેઓને મુખ્યની નામદાર સરકારે સ્થાનિક ધારા સભામાં નીમણુક કરી જે માન આપ્યું છે તેને માટે પણ આપણે મગર થવાનું છે, અને તે બંને શ્રદ્ધસ્થો તે માન બોગવવા લાંબી હંદગી બોગવો.

ત્યાર બાદ પ્રમુખ મીં જસ્ટીસ મહાદેવ ગોવીંદ રાનડેની આજ્ઞાથી હા. સર ભાલચંદ્રને આપવાનું માનપત્ર રાવબહાદુર વસનજી ખીમજી વાંચ્યું હતું. તે માનપત્ર નીચે મુજબ હતું.

સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણ માટવડેકર,

નાઈટ, એલ. એમ., જ. પી.,

આયુર્વેદ વિદ્યાલયના ઉપાધ્યક્ષ.

આર્થિક.

આપને શ્રીમતી ચક્રવર્તિની પરમ દયાલુ મહારાણી વિક્ટોરીઆએ બહુ માનવાણુ નાઈટનું પદ આપ્યું તે સંબંધમાં અમે આયુર્વેદ વિદ્યાલયના ઉત્પાદક અને સહાયકો આપને મુબારકબાદી આપીએ છીએ

આપે આપના વૈદના કાર્યમાં કુશળતા અને દયાળુતાથી લોકપ્રીતિ મેળવી છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ મુખ્ય નગરીની મ્યુનિસિપાલ કૌન્સિલમાં નગરસેવા તથા કાયદાકૌન્સિલમાં દેશસેવા, નિષ્પક્ષપાત, સરલ, અને લોકહિતના વિચારો પ્રદર્શિત કરી, ઉત્તમ પ્રકારે બજાવી છે આ કાર્યમાં સત્ય તેમજ પ્રિય વચનો કહી, રાજ તથા પ્રજા ઉભયના પ્રીતિપાત્ર થયાં છે.

અમારી આયુર્વેદ વિદ્યાલય સાથે જ્યારથી આપનો સબંધ થયો ત્યારથી આપ તે લોકોપયોગી વિદ્યાલયને, તન મન તથા ધનથી પણ મદદ આપતા રહ્યાછો તથા તેના સબંધમાં વારંવાર સલાહ આપી એ વિદ્યાલયને ઉન્નતિમાં લાવવા પ્રયાસ કરતા રહ્યાછો. અમારી મઠળીઉપર થએલા એ ઉપકારના ચિન્હમાં આ માનપત્ર આપતા, અમે ઈચ્છીએ છીએ કે આપ, આપને, આપના શુભ શુભલુથી મળેલું નાઈટનું પદ બોગવવા દીધાયુપી થાઓ, તથા આ વિદ્યાલયના સબંધમાં રહી, જે રીતે સહાય કરવા રહ્યાજો તે રીતે મ્યા કરો.

તા. ૩ જુલાઈ ૧૯૨૨

દારકાદાસ ધરમજી }
વિશ્વનાથ પ્રભુગમ }

લ આયુર્વેદ વિદ્યાલય મહાજના

પ્રમુખ,

મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે

પહેલું માનપત્ર વચાઈ રહ્યા બાદ આનરેબલ મી. બમનજી દીનશાજી પીટીટને આપવાનું માનપત્ર શેઠ ગોરમનદાસ મુદરદાસે વારંવાર હંતુ જે નીચે મુજબ હતું.

શ્રીમાન આનરેબલ શેઠશ્રી

વમનજી દિનશાજી પીટીટ જે પી

આયુર્વેદ વિદ્યાલયના ઉપપ્રમુખ

શેઠશ્રી સાહેબ,

આપને મુબલની નામદાર સરખાં પોતાની માયદા-કૌન્સિલમાં સભાસદ નીમ્યા તે સબંધમાં અમે આયુર્વેદ વિદ્યાલયના ઉત્પાદક તથા સહાયકો આપને ખરા દિલથી મુખારકબાદી આપીએ છીએ.

આપ નામદાર એક કુશળ વ્યાપારી તથા મુતરના કારખાનાઓના માલિક તરીકે આખા હિન્દુસ્તાનમાં પ્રસિદ્ધ જે તથા આપના જેવા મોટા વ્યાપારીથી દેશને બહુ ફાયદો થયો છે.

આપના મુરબ્બી સર દીનશાજી માણેકજી પીટીટ બારેન્ટની ઉદારતા જગતમાં ફેલાઈ રહી છે અને આપણા આખા દેશમાં તે કીર્તિને ફેલાવનારા ઘણા ભવ્ય મકાનો ઉભા થયા જે આપે તથા આપના બોળ કુટુંબીઓએ એ માનવતા જલ પ્રવૃત્તિને પગે ચાલી કીર્તિ મેળવવા માગી છે એ જોઈ અમને બહુ આનંદ થાય છે.

વનપાત્ર હોવા માથે દેશ લાભ તથા લોક લાભ હેઠે રાખી સદા કામ કરતા રહેવાથી નામદાર સરકારે કાયદા-કૌન્સિલમાં આપને આમત્રણ કરી, દેશ સેવા

બજવવાની તક આપી છે, અને તે તકનો આપ કેવો સારો ઉપયોગ કરો છો તે કૌન્સિલમાં આપે પુછેલા સવાલો તથા આપે કરેલાં ભાષણોથી જણાઈ રહે છે.

આપના મુરખી શેઠ સર દીનશાહને દેશી વૈદ્ય ઉપર બહુ મીતિ છે તે તેમણે 'વૈદ્ય દુચકા' નામનું મોટું પુસ્તક બહાર પાડી ઘણાં દેશી વસાણા-જ્ઞાનો પોતાનો જાતિ અનુભવ લોકોને બતાવ્યો છે.

આયુર્વેદ વિદ્યાલય જે દેશી વૈદ્ય, તથા અંગ્રેજ વૈદ્યનો મુકાબલો કરી વૈદ્ય વિદ્યા શિખવવાને સ્થાપવામાં આવેલ છે, તે લોકોપચોગી કામને આપના મુરખી શ્રીએ રૂ. ૧૨૫૦૦) ની મોટી રકમ આપી, સ્થાપના કરવામાં સાધનભૂત થયા છે. તેમજ આપે પણ તે વિદ્યાલયની કમીટીના ઉપમુખ બઈ અમોને મોટું માન આપ્યું છે.

અમો સર્વ જણ ઈચ્છીએ છીએ કે આપ કૌન્સિલમાં નિષ્પક્ષપાતપણાથી રાજા પ્રજા બેયનું હિત સાચવી એવી સારી રીતે કામ કરો કે નામદાર સરકાર તથા લોકના મીતિપાત્ર થાઓ. તેમજ જે ઉદારતાના ઝરાને આપના મુરખી શેઠ સર દીનશાહને વહેતો મુક્યો છે તેને આપ પણ વહેતો રાખો. તેમજ આયુર્વેદ વિદ્યાલય જેવાં લોકોપચોગી ખાતાને સારી રીતે મદદ આપી તેને આજ છે તેનાથી પણ સારી સ્થિતિમાં લાવવામાં મદદગાર થાઓ.

તા. ૩૯ ફેબ્રુઆરી સન ૧૯૦૦

લા. આયુર્વેદ વિદ્યાલય મંડળ તરફથી,

મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે,

પ્રમુખ.

આયુર્વેદ વિદ્યાલય.

દ્વારકાદાસ ધરમશી }
વિશ્વનાથ પ્રભુરામ } મંત્રીઓ.

પ્રમુખ મી. જરૂરી મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે એ દરેક માનપત્રો ચાંદીના નકસીદાર દાખડીમાં મેલી એક સર ભાલચંદ્રને અને બીજા આનરેબલ મી. બમનજી દીનશા પીટીટને તાળીઓ અવાજો વચ્ચે અર્પણ કર્યા હતાં. પ્રમુખ સાહેબે માનપત્રો અર્પણ કર્યા પછી જણાવ્યું કે “આજે આપણે આયુર્વેદ વિદ્યાલયના બે ઉપમુખો સર ભાલચંદ્રને તથા આનરેબલ મી. બમનજી દીનશા પીટીટને મળેલાં માન માટે મુબારકબાદી આપવા બેગા મળ્યા છીએ. સર ભાલચંદ્રને ‘નાઈટ’ બનાવી સરકારે જે માન આપ્યું છે તે માનને તેઓ પુરતી રીતે ચાગ્યજ છે. સર ભાલચંદ્ર દેશની જે સેવા બજાવે છે તે તેમને માન ભર્યું છે. તેમજ આ વિદ્યાલયને જે રીતની મદદ આપે છે તે મદદ પણ ઉપચોગી અને વખત સરતી છે. આપણને તેમને મળેલા માન માટે ખુશાલી ઉપજે છે. સર

દીનસાજી માણેકજી પીટીટ વિદ્યાલયના રૂ.૩૫૦ ની મોટી રકમ 'ભરી કીમતી મદદ આપી છે એવા એક પરોપકારી અને દરક બલા કાયમા મદદ કરનાર ગ્રહસ્થના પુત્ર આનરેબલ શ્રી બમનજી દીનસાજી પીટીટ આ વિદ્યાલયના ઉપમુખ તરીકે આરી સેવા બજાવે છે તેમને ધારા મળામા આપણી માતિક સરકારે એક આપી આપેલા માન માટે આપણને વિશેષ આનંદ ઉપજે છે મારે કહેવું જોઈએ કે તેમના ઉદાર પિતાની નાણાની કીમતી મદદ મળી ન હોત તો આ વિદ્યાલયનું અસ્તિત્વ પણ હોત નહિ માટે આ વિદ્યાલય એવા આગેવાન મોઝો વરાવનારા ગ્રહસ્થોને ઉપરી તરીકે વરાવવા માટે મગદૂર છે” છેવટે દરેક જણને આમ ઉપયોગી ખાતાને વડુ ઉત્તેજન આપવા વિનંતિ કરી પોતાનું ભાષણ સમાપ્ત કયું હતું

મર ભાલય દ્રે માનપત્રનો પ્રત્યુત્તર આપતા ઉપકાર માની જણાવ્યું કે “મારે માટે જે મુતિ કરવામા આવી છે તે, સ્તુતિ કરનારની મોટાઈ જણાવે છે હું તે માનને બીલકુલ લાયક નથી તેમજ સરકારે આપેલા માનને માટે પણ હું યત્નિચિત લાયક નથી આપણા માનવતા મુખ્ય માદેએ કહ્યું છે કે સરકારે મને જે માન આપ્યું છે તે યોગ્યજ છે પણ હું તેમ માનતો નથી યોગ્ય સ્થળ કોને કહેવું કે જ્યાં લક્ષ્મી અથવા સરસ્વતીના વાસો હોય, તે સ્થાન લક્ષ્મી તો મારા મિત્ર આનંદેબલ શ્રી બમનજીને પ્રસન્ન છે તો તેમને મળેયુ માન યોગ્ય છે તેમજ સરસ્વતી આપણા ન્યાય મુતિ મુખ્ય સહિબને પ્રસન્ન છે તો તે સ્થાન પણ યોગ્ય ગણાય, 'પરંતુ ચક્રવર્તિ મહારાણીશ્રીએ જ્યારે મારા ઉપર મહેરબાની કરી છે, અને આપ સાહેબોએ તે માટે ખુશાલી બતાવી, મને જે માન આપ્યું છે તે માટે હું આપનો આભારી થયો છું અને તે આભાર જન્મ સુધી પણ બુલનાર નથી અને આ વિદ્યાલયને તન મન અને યત્નથી મદદ કરવા હું ચુકીશ નહિ વૈદ્યશાળા પ્રભુરામ જીવનરામના અધ્યાગ શ્રમથી આ વિદ્યાલય સ્થપાયું છે અને તેનું અમૃતકૃષ્ણ હવે આવવા લાગ્યું છે વિદ્યાલયનું સ્થાયી રૂ.૩૫૦ એક લાખનું થવા આવ્યું છે વળી યોગ્ય વખતમા સર દીનસાજી પીટીટ પાસે કેમ્પ્યુટરના જવાબુ છે તો તેમના તરફથી ઉત્તેજન મળશે તેવી આશા છેજ વળી નામદાર ગાયકવાડ સરકાર અને જીનાગઢના નવાબ માદેએ તેનો ટેકો આપ્યો છે આ અગત્યના ખાતાની કેટલી જરૂર છે તે વિષે મારે કહેવું જોઈએ કે જ્યારે હું વડોદરાના રાજ્યમા નોકરી હતો ત્યારે રાજા સર દી. મો. ૧૯૨૫ અને મારા મિત્ર રાવબહાદુર વિનાયક જનાદન કીર્તને એ આગ્રહ પાતું સ્થપાયલું જોવાની ઉત્કંઠા દેખાડી હતી છેવટે એટલુંજ કહીશ કે 'જે રીતનો મદદ હું આ ખાતાને મારા તરફથી આપુ છું તેવી મદદ આપવાને ચાલુ રાખવાને હું મારાથી બનતું કરીશ અને પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર પાસે મારી એટલી જ પ્રાર્થના છે કે મને તેમ કરવાને સક્ષમિ આપે”

ઐતરેબ્રહ્મ મીઠા બ્રમનના દીનશા પીટીટે પોતાને આપવામાં આવેલા માન-પત્રનો પ્રત્યુત્તર આપતાં ઉપકાર માની જણાવ્યું કે “ તમે સાહેબોએ આજ બ્રહ્મા કરી મને મુખારકબાદી આપવાનું માન આપ્યું છે તે માટે આપનો ઉપકાર માનું છું એક હોદ્દાનો અખત્યાર લેવી વખતે અને તેજ હોદ્દા છોડતી વખતે ઘણી વેળા તે આસામી વિધેના પ્રજા મતમાં આસમાન જમીનનો ફેર પડી જાય છે કૌન્સીલના મેમ્બરની મુદત દરમીયાન મારા આચાર વિચાર તેમજ મારાં કામો લોકપ્રિય નીવડે અને જે રૂંડાં વચનો હાલ હું સાંભળુ છું તેવાંજ વચનો હોદ્દા છોડતી વખતે પણ સાંભળવાને નશીબવાન થાઉં એ મારી ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે કૌન્સીલમાં લોકોપયોગી સવાલો પુછવાની મારી વાજબી કોશિષ માટે તમે સાહેબોએ જે સંતોષ બતાવ્યો છે તે માટે તમારો ઉપકાર માનું છું મારા બુજ્જગ મુરખી પિતાજીની ઉદારતા સાદ તમેએ જે રૂંડાં વચનો ઉચાર્યાં છે તે માટે હું મગદ્ગર છું અને ઇશ્વર પાસે એવી કૃપા ચાહું છું કે તેઓને નેક પગલે ચાલવાને મને શક્તિ આપે કાબેલ વૈદ્યો તથા તેમના ઉત્તમ ધંધાનું જ્ઞાન મેળવવાને મારા મુરખી પિતાજીને અસલથી શોખ છે તે મુલાકાતે તથા તેમાં થયેલી વાતચીતનું પુસ્તકરૂપે ફળ ‘વૈદ્યક દુઃશ્વકા સગ્રહ’ છે હું આશા રાખુ છું કે સામાન્ય ગરીબ પ્રજાને તે લાભકારક થઈ પડશે વૈદ્ય તરફ તેમના માન અને ભાવનો પુરાવો તેમણે આયુર્વેદ વિદ્યાલય સ્થાપવા સારું રા. ૧૨૫૦૦) ની રકમ ભરી સાબેત કરી આપ્યો છે અને તેવા અગત્યના ખાતાનો ઉપપ્રમુખ હોવાથી હું મગદ્ગર છું ” છેવટે તે ખાતાની કૃતેહ અને લાંબી જીદગી ઈચ્છી તેમણે પોતા તરફથી એ ખાતાને રા. ૧૦૦૦) ની રકમ ભેટ તરીકે આપી હતી. તે વખતે તાળીઓથી તેમને વધારી લેવામાં આવ્યા હતા.

વૈદ્ય પ્રભુરામ જીવનરામે પ્રમુખનો ઉપકાર માનવાની દરખાસ્ત કર્યા પછી જણાવ્યું કે સર ભાલચંદ્રે મારે માટે જે વચનો ઉચાર્યાં છે. પણ ખરૂં જોતાં તે વચનો સર ભાલચંદ્રનેજ લાયક છે. કારણ કે તેઓ આ ખાતાને ઉપયોગી મદદ આપતા આવ્યા છે અને તેથીજ આ ખાતું આટલું દરજે ચડ્યું છે અને તેનું માન સર ભાલચંદ્રનેજ ઘટે છે

મીઠા દામોદરદાસ ગોરધનદાસે ઉપલી દરખાસ્તને ટેકો આપ્યા પછી જણાવ્યું કે હિંદુઓમાં પહેલપહેલા સર મંગળદાસ એવું માન પામ્યા હતા અને હાલ સર ભાલચંદ્ર બીજા નાઈટ થયા છે. જે માન તેમને ચોખ્ખું છે અને થોડા વખતમાં પ્રમુખ સાહેબને તેવું માન મળેલું જોઈ આપણે રાજ થઈશું.

સર ભાલચંદ્ર ઐતરેબ્રહ્મ મીઠા બ્રમન દીનશાજી પીટીટ અને પ્રમુખ સાહેબને કુલના હારો પહેરાવી તોરા ભેટ આપ્યા બાદ સભાજનોમાં કુલના દાસ પહેચી મેળાવડો વિસર્જન કરવામાં આવ્યો હતો.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २८ अ०]

चैत्र, संवत् १८५६

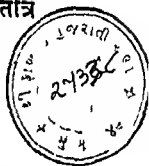
[अंक ६ ठे]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

भक्तमाल वावनी अने अपराध क्षमा स्तोत्र

(साधण गया अक पात १०५ मी)

सर्वैया

रूप अनेप सुभद्रानु नीरखी अरजुन मुर्छाया,
सुभद्रानु रूप धरीने प्रभु नीरपाय आच्या,
अहो ! भाग्य, भाविक जनोनो एम न रयाळ उताया,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — २६
झुड अने गजराज तणो झगडो जोरावर जाम्यो,
सकट समवे श्रीहरि स्मरीने गजेंद्र मुनित पाम्यो,
सहाय करो शु कृष्ण मने, हु नथी स्मरण करनारो,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — २७
सादीपन गुरु पत्नीए प्रभु ! पुत्रशोक बहु का मो,
यमराजा पासेथी लागी ते ऋषि पत्नीने दोधो,
कर्तृ अकर्तृ अने अन्यथा कर्तृ तने विसायो,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — २८
पुढरीक पितु भक्तिमा, भगवान मान नहि दीधु,
भक्त वचनने माटे मोहन इडे आसन लीधु,
दाम विनानु काम तथापि नाम नहि रटनारो,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — २९
सतोषी साधु जनने दुष्टोनु दमन करो छो,
ए अर्थ युगे युग अविनाशी अवतार धरो छो,
पार न पाम्यो हु अद्यापि अनत धरी अवतारो,

ए अपराध क्षमा करीने श्रीकृष्ण कृपानिधि तारो — ३०

દિ. ૦ વા. ૦ મણિભાઈ યજ્ઞભાઈની વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિમાં સુધારાની સૂચનાઓ.

(સાંધણ ગયા અંક પાને ૧૦૪ થી.)

અમારા વાચકને હવે એટલું જ જણાવવાનું કે દિ. બા. મણિભાઈએ દરેક સૂચનાઓ સામાન્ય છ પ્રશ્ન કરીને તે દરેકના વિસ્તારયુક્ત પ્રત્યુત્તર આપતાં દર્શાવી છે. અને તે સંબંધી સિદ્ધાંત ઉપર આવતાં છેલ્લા પ્રકરણને તે સઘળાનું સિદ્ધાંત ઠરાવ્યું છે એમ કહેવામાં કોંઈ ખોટું નથી. તેથી દિ. બા. મણિભાઈનાજ શબ્દો અમારા વાચકની દૃષ્ટિએ રાખવા અમે તે આખું પ્રકરણ જમનેતેમ દાખલ કરીએ છીએ.

“ આગલા પાનામાં સૂચવેલી જુદી જુદી સૂચનાઓનું ખારીક - દૃષ્ટિથી અવલોકન કરતાં જણાશે કે પ્રાથમિક મૂળાક્ષરથી અગ્રેજી પ્રવેશક પરીક્ષા સુધીની આપણી પ્રબળીય ડેળવણીની આખી શિક્ષણ પદ્ધતિ સાથે તે સંબંધ ધરાવે છે. અર્થાત્ કે કોલેજના અભ્યાસને જુદા પાડી શાળાઓના અભ્યાસ સંબંધી તે પ્રશ્નો ચોજેલા છે. શરૂઆતના વખતમાં આર્યાવર્તના સ્વદેશીઓ, અભણ સ્વબંધુઓને પાશ્વિમાત્ય જ્ઞાન ફતેહમંદીથી આપી શકે તેવી આ અભ્યાસની ગોઠવણ તદ્દન અસ્તિત્વ ધરાવતી નહોતી. તેમજ સ્વભાષામાં જોઈતા ગ્રંથોની પણ ખામી હતી. અંગ્રેજી ભાષા યુરોપના સાહિત્યની દુનિયા તરીકે છે અને તેમાં પ્રવીણતા મળી શકે તેવી રીતે આરંભ કરી ઉત્તમ ડેળવણી મેળવવી જરૂરની છે. કારણ કે ૧૮૫૪ ના દસ્તાવેજમાં જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે તે સમયે હિંદુસ્તાનની સ્વભાષામાં પાશ્વિમાત્ય ગ્રંથોના ભાષાન્તર અને અનુકરણની ખામી હતી. તેમજ પૂર્વની સંસ્કાર પામેલી ભાષાઓના કોઈ પણ પુસ્તકમાં પાશ્વિમાત્ય જ્ઞાન માલમ પડતું તે અપૂર્ણ સ્વરૂપનું હતું. આ સઘળું ૪૪ વર્ષ ઉપર લખવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તે દરમિયાન ડેળવણીમાં ઘણો સારો વધારો થયેલો જેવામાં આવે છે. વળી આજે ચાલતો સાધારણ અભિપ્રાય એ છે કે હાલની ચાલતી સ્થિતિને અનુકુળ પડે તેવી સારી રીતે જુની પદ્ધતિનો લાભ લઈ તેમાં ખોજ સારા ફેરફારો કરવાનો વખત નજદીક આવી લાગ્યો છે. અગત્યની ત્રણ બાબતો છે. ૧ પ્રાથમિક ધોરણોમાં અનુકુળ હુન્નર-શિક્ષણ દાખલ કરી તેમાં વધારો

સુધારો કરવો ૨ સ્વભાષાનું મજબુત શિક્ષણ મળી અંગ્રેજી અભ્યાસનો પાયો મજબુત થાય તેવી રીતે મ યમ ભૂમિકાની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરવો ૩ સ્વભાષાના સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ કરવી

“ પ્રથમ અગત્યની બાબત તો એ છે કે એક ઢગવણી ટ્રાન્સરન્સ મેળવવું જોઈએ અને તેની સમક્ષ આ બાબત અને તેની સાથે સમઘ ધરાવતા બીજા અસખ્ય પ્રશ્નો ને ખાસકરીને જરૂરના છે તે વીધે લખાણથી ચર્ચા થવી જોઈએ પ્રબંધીય શાળા શિક્ષણની પદ્ધતિમાં પુન ફેરફાર કરવાને જરૂરનું આ પ્રથમ પગલું છે આ પગલું ટૂટલી અગત્યતા વગર છે તે સમઘી લખાણથી લખવાની જરૂર નથી તે કાયની સગ આલેટ્સ કોષ્ટ જેવા વળા અનુભવી અને ઢગવણીમાં પ્રવીણ ને પણ લખામણ કરી છે એવડે પ્રતિનીધિઓની બનેલી ટ્રાન્સરન્સમાં તેઓના પરખપના અનુભવથી, મતભેદની બાગતોમાં સંપૂર્ણ નિર્ણય ઉપર આવવાને બને, તેટલામાટે જાહેર મવાનોની અગત્યની ચર્ચા માટે આ ગસ્તો લેવામાં કાઈ અડચણ પણ હોઈ શકે નહિ કેટલીક એવી બાબતો છે કે જેનો મપૂર્ણ નિર્ણય થઈ કાયદાકારક જણાય તો તે બાબતમાં મણ આનાકાની કરનાર છે ? લખના તરીકે કાલેજની ફેલોશીપનો પ્રેશ મરહુમ મી હાવર્ડે ૧૮૫૭-૫૮માં લગભગ ૪૨ વર્ષ ઉપર તે સૂચના કરી હતી અને ને ઉત્તમ સૂચના તેણે કરી હતી તે તેના બતાવ્યા પ્રમાણે અમલમાં મેલવામાં આવા હોત તો આપણી સ્વભાષાના સાહિત્યમાં દર વર્ષે શાસ્ત્રીય અથવા તો બીજા અગત્યના વિષયોના બે ત્રયો એટલે ૪૦ વર્ષ ૮૪ ત્રયોનો લાભ થયો હોત તો કાઈ જો તો લાભ થયો કહેવાત નહિ મી૦ નેકબ, સગ કબદયુ લીવાનગ અને મી૦ જસ્ટીમ તેલગ જેવા ઢગવણીમાં પ્રવીણ પુરોષોની બનેલી પ્રાતી-કમીટીએ તે બાબતમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે કે ‘આ કોનેજની ફેલોશીપો આવતા સ્વરૂપમાં કાઝ પદ ગીતે ઉપયોગી નથી’ અને લખામણ કરી છે કે ‘બે અથવા ત્રણ ફેલોશીપો તો ખાસકરીને સ્વ ભાષાના સાહિત્યના વનાગ માટે ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ,’ ત્યારે શુ તે બાબત ઉપર પુન વ્યાન આપવું જોઈતું નથી ? આપણને સ્વભાષાના વિશેષ અને મુધરેલા સાહિત્યની બહુજ જરૂર છે સાહિત્યની ખીવણી માટે હાલ દર વર ૩ ૧૦૮૦ ખર્ચવામાં આવે છે તેને બદલે દર વર ૩ ૧૫૦૦૦ ખર્ચવા માટેની માગણી વખતમાં નથી દુનગ કળાની શાખાઓ માથે

પ્રાથમિક ડેળવણીના વધારાની અગત્યતા તો હાલ એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ રૂપે ગણવામાં આવે છે. ટ્રાઈ ગ્રોફ ડાયરેક્ટરે તેની મંજૂરી આપી હતી. અને તેને અમલમાં મુકવાને લાંબા વખતથી સૂચવ્યું હતું. ત્યાર પછી ત્રીશ વર્ષે ડેળવણી કમીશને પોતાની ભળામણમાં પણ આ લોકપ્રિય ગોઠવણ અમલમાં મુકવા માટે ખાસ કરીને ભાર મુકીને સૂચવ્યું હતું. વળી હિંદુસ્તાનની સરકારે પણ તેની મંજૂરી આપી હતી. અને સ્થાનિક સરકારોએ તેને અમલમાં મુકવાને હુકમો પણ બહાર પાડ્યા હતા. આ સમય ૧૮૮૪ નો હતો. થોડા વર્ષ પછી વડી સરકારે આ દેશના કૃષિ ખાતાઉપર કૃષિ સંબંધી ડેળવણી, ગામડાના લોકમાં આપવાને ચોક્કસ ઉપાયો લેવાની ખાસ ફરજ પાડી હતી. સર રેડવર્ડ 'ખાસ ફરજ'નો અર્થ એવો કરે છે કે 'હિંદુસ્તાનની સરકારનો સેક્રેટરી તે ખાતાઉપર મુકેલા બેબાઈની જ્યાંસુધી તે ખાતાને મુક્ત કરે નહી ત્યાંસુધી તેઓથી તે (ખાસ ફરજ) દૂર કરી શકાય નહિ.' સને ૧૮૯૦ ના સીમલા ખાતે ભરાયેલા કૃષિ કોન્ફરન્સમાં આ વિષયની અગત્યતા ઉપર પુનઃ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું. તે સંબંધમાં ઘણું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ પછી તરતજ ડા. વોલ્કરનો રીપોર્ટ તૈયાર થઈ બહાર પડ્યો હતો, તેમાં તેણે ખેડૂત વર્ગમાં કૃષિ ડેળવણીની જાસદીથી શરૂઆત કરવાની માગણી કરી હતી તેમજ તે વિષયના શિક્ષણ માટે ઉપયોગમાં આવતા ગ્રંથોની પણ તૈયારી કરવા માગણી કરી હતી. સને ૧૮૯૫-૯૬ ના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે સને ૧૮૯૬ માં પુનામાં છેલ્લું કોન્ફરન્સ ભરવામાં આવ્યું હતું. અહીંયા આપણે સને ૧૮૯૮ ની આખેરી સુધી આવી પહોંચીએ છીએ. ત્યારે સર્વ ગામડાની શાળાઓમાં કૃષિ ડેળવણીની ખરેખરી શરૂઆતના સ્વરૂપનું વ્યવહારીક પરિણામ માટે નમૂનાથી માગણી કરવી તેમાં આપણે સાહસ કરીએ છીએ તે ભાગ્યેજ કહી શકાય આ ઉપરાંત વ્યાપારી ડેળવણીની શરૂઆતના ચિન્હો પણ દૃષ્ટિએ પડતાં નથી. આથી શું એમ સિદ્ધ નથી થતું કે જુદી જુદી શાખાઓની હુન્નર ધ્યાની ડેળવણીના સઘળા અગત્યના સત્તાવેનો નિર્ણય કરવા એક ડેળવણી કોન્ફરન્સની સંપૂર્ણ અગત્યતા જણાય છે? મધ્યમ ડેળવણીના ધોરણોમાં હાલની આદતી શિક્ષણ પદ્ધતિમાં જે જે ફેરફારો સૂચવવામાં આવે છે તેની પણ સંભાળ ખરી ચર્ચા, ડેળવણીના કામમાં ખાસ રોકાયેલા અને તેની સાથે

પ્રવીણતા ધરાવતા પુરૂષોથી થવી જોઈએ છે હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિને એવી ધારવામાં આવે છે કે તે રાષ્ટ્રીય નથી તેમજ નિયમોમાં પણ બૂનચુક વાળી છે તે વળી વિદ્યાર્થી ઉપર ગત્ત ઉપરાત જોલે નાખે છે, તેથી તેનું પરિણામ સાઠ આવતું નથી હવે આવી પદ્ધતિને ઠેકાણે એક એવી માગી પદ્ધતિ ધાખવા કરવાનું સૂચવવામાં આવે છે કે જે સર્વ ઠેકાણેથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારવામાં આવી છે આ સમયમાં કેટલાક પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે પણ તે પ્રશ્નોનું ધ્યાન પૂર્વક પ્રવીણ પુરૂષોએ મનન કરવું જોઈએ ધાખવા તરીકે અહીં સૂચવ્યું છે તે પ્રમાણે હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિ ફેરવવાનો નિશ્ચય કરવામાં આવે તો જુદા જુદા ધોગણોને અનુકુળ પડતી નવી પદ્ધતિની ગોઠવણનું કામ કાઠ થોડા ત્રમયો થઈ જાય તેવું નથી તેમજ તેમાં થણા અનુભવીઓની પણ જરૂર છે સ્વભાષાના સાહિત્યની ખીલવણી કેવી રીતે કરવી ? અને ઉપર જણાવેલી રીતિઓમાંની કઈ રીતિ આપણી જરૂરયાતોને અનુકુલ થઈ પડશે ? તે સવાલો પણ ગુચવણભરેના છે, તેટલા માટે જે પુરૂષો જાહેર કામોનું જ્ઞાન ધરાવે છે તેવા વિચારવત સુપ્રસિદ્ધ પુરૂષોના ગંભીર વિચારોને ઉપયોગમાં લેવા બહુ ઉચિત છે કરવાની બાબત એટલી છે કે હાલ જે જે કાર્ય અનુકુલ છે તે કાયમ ગંખી આખી પ્રજાકીય શાળા ઢગવણીની પદ્ધતિનું અકનોક્ષન કરવું અને કેરફાર કરવો તેમજ અભ્યાસમાં જોડતા ચોક્કસ પ્રથો તૈયાર કરાવવા આ સમયમાં માટે ઢગવણી દાનકર-સે સાગી રીતે વિચાર ચલાવવો જોઈએ ”

“ સંસ્કારની પૈસાનો ભાંડ સંબંધી પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે કારણકે દરેક સુધાગ કરવામાં તે અગત્યની બાબત છે હવે ઉપર સૂચવેલા સુધાગ મે વિભાગમાં વહેચી ગયાય ૧-એક વિભાગ એવો થઈ શકે જેમાં વધારાનો ખર્ચ કરવો પડે ૨-ખીજો વિભાગ એવો થઈ શકે કે જેમાં માત્ર નાણા સંબંધી કોઈપણ જાતના વધારાના ભાગની આવશ્યકતા વગર વર્તમાન પદ્ધતિમાં કેરફાર થઈ શકે તેમ છે ખીજા વિભાગનો આધાર તેઓની માહિત્યક સત્યના અને અમરના નિર્ણય ઉપર છે અને વાર્ષિક બજેટના અડસટા ઉપર ધ્યાન નહિ આપી તેનો છેને નિર્ણય કરી તેને અમલમાં મુકવા જોઈએ પહેલા વિભાગ સંબંધી તો પ્રતિનીધિઓથી બનેલા ઢગવણી દાનકર-સે નિર્ણય કરવો જોઈએ કે દ્વાદશપણ ચોક્કમ સાધનના સંબંધમાં-ધાખવા તરીકે સ્વભાષાના

સાહિત્યની ખીલવણી-દેશી રાજ્યોસહીત પ્રબલ તરફથી નાણાની મદદ મળી શકે તેમ છે કે નહીં ? અને જે તેમ થઈ શકે તેમ હોય તો જેઈતાં નાણાં એકઠાં કરવાને ક્યાં ક્યાં પગલાં ભરવાં ? ”

“ આ કોનક્રેટ સરકારી ડેખવણીખાનાના પ્રતિનિધિઓ સહીત ચરકારના હુકમથી અને તેની આગેવાની નીચે ભરવામાં આવે તો તે ખરેખર અસર કરનાર ખતો શકે. કોનક્રેટમાં કરવાના કામ માટે એક અંતરંગ સભા બનાવવી. અને તે સભા ચોક્કસ વિષયો ઉઠાવે તેનો વિચાર કરવો. ”

“ હવે ત્યારે સવાલ એ થાય કે સૂચવેલા મુદ્દાના હાથ ધરવાને સરકારને કાણ સૂચવે ? એવું જણાય છે કે એકાદ આદમી કરતાં એક વ્યવસ્થીત મંડળી જે અરજ કરે તો તે વધારે સાફ છે. હાલની અસ્થિતિ ધગવની કાંઈ પણ મંડળી જેના ઉપર પ્રજાનો વગ અને વિશ્વાસ હોય તે તેવી અરજ કરી શકે. પણ કદાચ સારો રસ્તો એ છે કે આગેવાન ડેખવણી પામેલાઓ જેઓ આ કામમાં ઉમેગ ભરે ભાગ લેતા હોય તેઓએ એક વ્યવસ્થીત મંડળ ઉભું કરવું અને વખતો વખત હીક લાગે તેવાં પગલાં ભરવાં. આ મંડળ ઉભું કરવામાટે પહેલાં ખર્ચ માટે થાકું ફડ કરવું. ‘મુંગઈ ઈલાકાની આર્ય ઓ ડેખવણી’ના મારા ઉદ્દેશમાં મેં જ જણાવ્યું છે કે આપણાં મંડળના ડેખવણી પામેલા ઉપર આપણે આધાર રાખીએ છીએ કે આ સારો વિષય ચર્ચામાં લાવી જમ થોડો લાગે તેવાં પગલાં ભરવાં. કુદરતી રીતેજ સમજાય છે કે આ સ્વદેશાભિમાની અને પરગણું ફરજ છે. ”

“ પ્રાથમિક ડેખવણીની પદ્ધતિમાં ફેરફાર માટે પુનઃ અવલોકન કરવા ખરી હીમાયત કરવાથી આ હલાકાત લાખો અભણ પુરૂષોને લાભ થશે. વર્તમાન સમયમાં તેઓ અને તેઓના પુત્રો માત્ર શાળામાં શીખીને એક રસ્તો લેશે, તે એ છે કે ને આગળ વધીને માત્ર જ્ઞાનજ પ્રાપ્ત કરે છે. કારણ કે દુનિવડાના શિક્ષક માટે કાર્ડ પણ શાખાઓનું અસ્થિતિ નથી. અને મનુષ્ય જાતિની કુદરતી ઇચ્છાજ એવી હોય છે કે જેમ ખતો શકે તેમ સારી વસ્તુ મેળવવી. આથી તેઓ એક જાણીતા સાહિત્યનો રસ્તો લે છે. અને જ્યારે તેઓ ઉપકા બુદ્ધિમાં ચરતાં ચરતાં ચડે છે ત્યારે તેઓ ચરચરની ચાકરી શોધવાનીજ તજવીજ કરે છે. તેઓને માત્ર સાધારણ જ્ઞાન મેળવેલું હોય છે તેમ ખીન્ત કાર્ડ ખાસ ધ્યાને વગતી કુદરતી ડેખવણી મેળવેલી નહીં હોવાથી

આમ અને છે એ લાખા વખતથી મજૂર કરેલી હુન્નર કેળવણીની જુદી જુદી જુદી શાખાઓ સ્થાપીત થાય તો આ જુનાનીઆને સાહિત્ય કેળવણીના એક ગ્રસ્તા સિવાય બીજા શાખા ગ્રસ્તાઓ પણ મળે, હુન્નર કેળવણીના શાખા રસ્તા તેઓના પાપદાદના ધધામા પડવાને તેમને ઉપયોગી નીવડી શકે, તેમને કેળવણી સખધી પોતાનો રસ્તો પસંદ કરવાને હક મળે, અને એમ પણ આતા ગખતી વાનખી છે કે કેટલાક વખત સુધી શાખામા શિક્ષણ લીધા પછી તેની યોગ્ય ભુમિકામા લવિષ્ય માટે તે તુ ધધો કરી શકશે તે નિશ્ચય કરી તેનો અભ્યાસ આગળ વધારી શકે આ પ્રમાણે વખત અને શ્રમનો જે ઉપયોગ થતો અટકશે સગકારી ચાકરી માટે હજારો પુરુષો માગણી કરે છે તે કેટલેક દરજ્જે ઓછી થશે, અને વ્યવહારીક લાભો થશે, વળી જેઓ હુન્નર કેળવણી લેનાની જગ્યા ખતાને છે તેમને તે પુરી પાડવામા આવશે ”

“હું સૂચવીશ કે જેડિતા એકસ ત્ર યોનો મપૂર્ણ કમ જમ ખની શકે તેમ તૈયા કરાવવાને ઘણોજ પ્રયત્ન કરવાની જગ્યા છે અને સગકારો કુટની મદદમા એક ખામ કુટ તે કારણમાટે ઉભુ કરતુ જેમએ વળી જુડી જુડી શાખાઓના ત્ર યો અને લાપાન્તગે તૈયા કરાવવા માટે એ મારી આડત પસંદ કરવી જેડિએ છીએ તેમજ આ ઈલાકાના ઢેરી ગજાઓને મદ માટે પણ આમ તણ કવુ જેમએ તે એક સ્વદેગાભિમાની કાર્ય છે તેમજ તે પ્રત્યક્ષીય છે તે કાર્ય જે મતોપકારક થાય તો સ્વભાષાના સાહિત્યને સારે ધ્યાને સુકવાને યોગ્ય પ્રમગ મળશે ”

“આપણી માતૃભુમિના યુનાનોના લાભમા કવ્યા અરજ માટે ઈશ્વરને આશિર્વાદ માગી આ ઉદ્દેશ મપૂર્ણ હુ ” સમાપ્ત

ચાલતા દુષ્કાળના સકષ્ટ માટે સદ્ગ્રહસ્થાને વિનંતિ

(કપાશકર જીવજી યાત્રિક)

ગાહલ વિકિડિત છદ

આઓ આ વિકાળ કાળ, છપનો, પાપીજ પુત્ર ખરે,

ગાયો બેન અને મનુષ્ય જનને, કુખીજ દેણુ અરે !

જગો મર્મ શ્રીમત ખત વરીને, પૂરા પ્રયત્નો કરે,

તારો હિં પ્રતાર્થી ઉદ્ધુ મળને, આપ સ્વહસ્તે તરો !

(શુદ્ધ ગોવિંદના મહીનાનો રાગ.)

કરો પશુતણી રક્ષાય, સહુ નર નારીરે,	
તો દેશ આખાદળ થાય. અતિ સુખકારીરે.	૨
થયો ભારત આ દુર્ભાગ્ય, છેક ભિખારીરે;	
લાગી નિર્ધનતારૂપી આગ, અતિ દુઃખકારીરે.	
નથી કાંઈ ઠેકાણે સાર, એવું સુણીયેરે;	
ભારે પડયોજ આ દુઃકાળ, દયા ધણી ધરીયેરે.	૩
કરો પ્રજા નિભાવની શોધ, સાધનો શોધોરે;	
આપો ખેડુતને શુભ સહાય, પશુઓ નિભાવોરે;	૪
ગાય બળદ ને ઘોડા ભેંસ, દુર્ગળ દીસેરે;	
વાગે ઠેસ આવે નહીં લેશ, પડતાં ચીસેરે.	૫.
ધણી ગાય ગરીબ રીંખાય, બહુ દુઃખદાયીરે;	
તેના રક્ષણ માટે ઉપાય, કરો ને કાંઈ રે !	૬
ધરો પ્રાણી પશુની દયાજ, દીલ તો દાઝેરે;	
ધર્મ સાથેજ અર્થ સંધાય, એકજ કાજેરે.	૭
આજ અન્ન પાણીની તાણ, જ્યાં ત્યાં સુણીયેરે,	
થાય પશુ માણસની હાણ, કારણ ગણીયેરે.	૮
પડયો કાળો મહા દુઃકાળ, જે આજ સાલેરે;	
મરે લોક પશુ બેહાલ, દિલ તે સાલેરે !	૯
થયાં દેવળ સ્વારથી દીલ, એકલપેટારે;	
ખરા સ્વારથ માંહિ બખીલ, નાસે છેટાં રે !	૧૦
વધી ઈર્ષ્યા ને આળસ અંગ, બાળકો વેચેરે;	
જુઓ ભારત પ્રજાનો એ રંગ, આજ આ વખતેરે.	૧૧
પડયું દુઃખ અતિ વિશેષ, દીનતા આવીરે;	
હવે સત્વર થાઓ તૈયાર, વેશ ભજવીરે.	૧૨
લીઓ આર્ય પ્રજાની સંભાળ, પશુઓ પાળોરે;	
કરો સુખના અતિ ઉપાય, દુઃખજ ટાળોરે.	૧૩
કરો ધનવતાજ સંભાળ, ફરજ વિચારીરે;	
ખાનપાન પૂરે તત્કાળ, દર્દ વિદારીરે.	૧૪

પશુ પ્રજા ઉગર્યાથી બ્રાત્ર, સહુ સુખ થાયે,
માટે કરે તમે ઉત્તમ સહાય, નીલ ઉનાસે ૧૫
જેનું કામ આપણથી લગાડ, નીચે ન થાયેરે,
ભલે દુનન દોય હજાર, પગ ન ભગચેર ૧૬
માટે કરોને અનેક ઉપાય, તન મન ધનથી,
તેથી ગસ કસ દેશ સોદાય, હુલ સાવનથીરે ૧૭

હિંદી ગીત છંદ

ખગ્યો ખગી ખતે કરી, શ્રીમત તન ધન જો તમે,
તો ખગે દેતુ પાગ પડગે, સત્ય અમજો આ સમે
ઈશ્વર તણી કરૂણા યગે, દાગિદ્ર દુખો નાસશે
આ ભારત ભૂમિને વિષે, સુખ સૂર્ય પૂર્ણ પ્રકાશશે ૧
રિદ્ધિ ઘટી સિદ્ધિ ઘટી, લક્ષ્મી ઘટી દુઃખાળથી
અત્ર તણ ને ઝગત ઘટી, દુર્બળતા વસી સામટી
ઘટપટ સમૃદ્ધો જો ખસેડી, ઝટપટ ઉપાયો આ રે,
તો હિંદ હિતે હુ જનો, દુઃખજને દુઃખ કરે ૨
મુદતવી ગખો નહિ જરા, પ્રાણી પળમા બહુ મર,
શુભ કામ ને શુભધર્મ છે, વનવત તમાગ આ સમે
તો એક ટકે એક અપે, અક ચિત્તે આ સમે,
જે એક પણ ઉપાય લે તે, મટાન ઈશ્વરને ગમે

ધર્મ શિક્ષણ

ધર્મ શિક્ષણ એટલે આર્યોને ક્ષત્ર સમઘી ગાત્રીય જ્ઞાન આપવાનું શિક્ષણ આ તો સર્વ કોઈ જાણે છે કે હાનતા સમયમા તે શિક્ષણનો આર્યો વર્તમા સંપૂર્ણ અભાવ છે વળી એમ પણ આપણે જાણીએ છીએ કે આપણી આગલી શિક્ષણ વ્યવસ્થા અને વર્તમાન શિક્ષણ વ્યવસ્થામા આકાશ પાતાળ જેટલો તફાવત છે વળી આપણા ધર્મ સળ ની શાસ્ત્રીય જ ને ત્રયો રચાયવા છે તે પ્રાચીન શિક્ષણ વ્યવસ્થાને કાઠક અશે વધારે અનુકુળ પડે તેમ છે તવાપિ એમ તો નહીજ કહી શકાય કે તે ત્રયોનો વર્તમાન શિક્ષણમા ઉપ

યોગજ ન થઇ શકે. વળી એમ પણ આપણે માની લઈએ કે તે જુના ધર્મ-સંબંધી શાસ્ત્રીય ગ્રંથોને વર્તમાન શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં અનુકુળ પડે તેવી રીતે ગોઠવી, ધર્મ શિક્ષણમાં ઉપયોગી બનાવવામાં પણ કાંઈ અડચણ નથી. ત્યારે હવે પ્રશ્ન માત્ર એટલોજ રહે છે કે તેનો ઉપયોગ તેવી રીતે કાં કરવામાં આવતો નથી ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો સહેજ છે કે મનુષ્ય માત્રને ખાસ કરીને શિક્ષણદ્વાર ખે છે. એક ગ્રહ અને બીજું શાળા. આ બે દ્વારજ મનુષ્ય માત્રને સહજ અને સુલભ છે. હવે અહિં એમ કહેવામાં આવે કે વર્તમાન સમયમાં ગ્રહશિક્ષણ એવી વસ્તુ તો રહીજ નથી અથવા તો જ કાંઈ લીસોટા રહ્યા છે તે માત્ર સારી અસરને બદલે ખરાબ અસર કરવાને રહ્યા છે, આગલા સમયમાં એક વિદ્યાર્થીની જો તે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અથવા વૈશ્યમાંથી હોય તો પિતાગ્રહનું ગ્રહશિક્ષણ જનોઘની કીયા થાય ત્યાંસુધી તેનાથી લઈ શકાતુ. ત્યાર પછી તેને ગુરૂને ઘરે શિક્ષણ માટે સોંપી દેવામાં આવતાં તે સ્થળે તેનું ગ્રહશિક્ષણ સાથે શાળાશિક્ષણ શરૂ થતું, અને સર્વ શિક્ષણ માટે એકજ ગુરૂ હોવાથી ગુરૂ પાસે જટલી વિદ્યા હોય તે સંપાદન કરવામાં આવતી. અર્થાત કહીએ કે ગુરૂની વિદ્યાનો માલીક પોતે થવાથી તેનું વિદ્યાનું તેજ બહાર પડતું. ગુરૂ તેને ધર્મશિક્ષણ ઉપર બહુ સારી અસર કરી દેતા, અને ધર્મની આસ્થા સાથે આપેલું વ્યવહારીક જ્ઞાન બહુ સાડું પરિણામ લાવતુ. પણ આ વ્યવસ્થા વર્તમાન સમયમાં તો લોપજ થઈ છે, અર્થાત કે ઉપનયન કીયા પછી શિક્ષણ શરૂ થાય છે એવો પણ નિયમ રહ્યો નથી, તેમજ અમુક ગુરૂને હાથેજ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તેમ પણ નથી. માખાપના ગ્રહમાં રહી શાળા શિક્ષણ વર્તમાન વ્યવસ્થાથી લઇ શકે છે-તેથી-તેમજ શિક્ષણ આપનારાના અપૂર્ણ જ્ઞાનના પરિણામે આવી ખામી સહજ છે, પણ અહિં આપણે વિચાર કરવાનો છે કે જ શાળાશિક્ષણ મળે છે તે જુની વ્યવસ્થામાં-જટલુંજ લાભ કરતું તેટલુંજ લાભ કરતું ચાલમ પડેછે કે કેમ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં બેઘડક સર્વ કોઈ પ્રત્યુત્તર-આપશે કે તે શિક્ષણ જુના શિક્ષણ જેટલું લાભ કરી શકતું નથી. ત્યારે બીજો પ્રશ્ન ઉભો થાય કે તેમાં એવી કઈ ખામી રહેલી છે? આ પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં જણાઈ આવે છે કે વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિમાં ધર્મશિક્ષણની જરા પણ ગોઠવણ નથી, અને બાળકોના કુમળા અંતઃકરણમાં તે વિષે

જગ પણ અસર કરવામા આવતી નથી તેનુ આ પરિણામ છે દેહવાદીનુ એવું
કહેવું છે કે આર્યાવત્તમા પચગ્ગો પ્રજા છે તેથી વર્તમાન સગકારી ગિરાણ પદ્ધ
તિમા તેવી ગોઠવણ થઈ ગઈ નહિ તેમ સગકાર પળ આજ દિવસ સુધી
શિક્ષણપદ્ધતિ માટે લીધેલા પગલાંથી એના કારણે ચિન્હ દેખાડયા નથી કે તેવી
ગોઠવણ કરવાને તે સમર્થ છે કેટલીક વખતે સરકારે જ કાર્ય મત દર્શાવ્યું હોય
અથવા ઠરાવ બહાર પાડ્યો હોય તો તે ઉપરથી એટલું જ જણાય છે કે તેવી
ગોઠવણ કરવાને સગકાર અશક્ત છે, આથી વર્મશિક્ષણ માટે સગકારે તો પોતાને
માયેથી જરૂરની પ્રગટ કરી છે, એટલું જાણી પણ આડકતરી રીતે તેને મળતી
જોડતી મ દ માટે તે આખા આડા કાન કરે છે તેથી વર્તમાન શિક્ષણપદ્ધતિ
વર્મસમઘી ગિનાળની ખામીને લીધે પ્રાયઃ કાગડને બે હાનીકારક નીવડી
છે આપણને જરીયાદ જવાનું કાગડ એટલાથી જ મળે છે કે ખ્રીસ્તી ધર્મના
શિક્ષણ માટે સગકાર પૈમા ખર્ચો શકે છે તે સમયે આર્યાવર્તની અન્ય પ્રજાના
તે શિક્ષણના માધન માટે સરકાર પોતાના નળખાઈ બતાવે છે આર્યાવર્તના
દેહવાદી યુવાનોને પોતાના ધર્મના તત્ત્વ જાણવાને વખત મળતો નથી અથવા
તો સગવડ મળતી નથી તે પરેવા નજોને ખ્રીસ્તી ધર્મના તત્ત્વો જાણવાનો
વખત અને માધન મળે છે પોતાના ધર્મના તત્ત્વો જાણવાને વખત અને
માનન મળે તે પરેવા તેના અતકણમા એકના અન્ય ધર્મના તત્ત્વો જોળાયા
કરે છે અને છેવટે તેની વૃત્તિ એક તરફથી તે નગ્ન દોરાઈ જાય છે તેનું
પરિણામ મમે તેવાને પણ તે ધર્મ સ્વીકારવામા આવે છે ત્યારે અજણ
માણસોથી કહેવામા આવે છે કે અમુક માણસ ખી જો થઈ સાડ
વાન મેળવ્યા પછી ખ્રીસ્તી વચો છે, કાગડ કે તેને તે ધર્મના તત્ત્વો સાચા
લાગ્યા છે પણ અન્ય વિચાર કરવાનો એ છે કે તે પુરુષ મમે તે પદવી
ધરાને તેની સાચે ધર્મને સમવ નથી પણ જ ધર્મ તે વળે છે તે ધર્મના તત્ત્વ તે
જગપર જણે છે કે નહિ તે જોધવાનું છે કદાચ એમ પણ જણાઈ આવે
કે તે તત્ત્વોનું યોગ્ય ધણુ ઉપર ચોટીયું અવલોકન થયું હોય તો તેથી પણ
એમ કહવું નથી કે તે ધર્મ તત્ત્વો તના અત કણમા સાચી અસર કરવા પામ્યા
છે ગિરુવયમા મળેના શિક્ષણથી સ્ત્રી રહના તત્ત્વો અત કણમા પ્રજાગતા
સોમને છે જ્યાં ઉપર ચોટીયા અવલોકનની મળે તુ વાન તેને અસર કરવાને
શક્તિમા થતું નથી તેથી એમ કહેવામા આપણે અસત્ય વચી કહેતા કે

કેળવવું તે હાલનું ગ્રહશિક્ષણ છે. તે કોઈ પેલું હાલરહું નથી કે જે આત્મા શું છે તે હાલરહામાંથી અસર કરે.

શુદ્ધોસિ વુધોસિ નિરંજનોસિ
સંસાર માયા પરિવર્જનોસિ
સંસાર સ્વપ્નં કર મોહનિદ્રા
મદાલસા વાક્યમુવાચ પુત્રમ્.

આ તે ગ્રહશિક્ષણ ! આવું ગ્રહશિક્ષણ ઉત્તમ રત્નો ઉપજાવી સૃષ્ટિની પહેલી ભુમિકામાં મુકે. પણ વર્તમાન સમયમાં તેવું ક્યાં છે. હાલતો બાલકોને પશુશિક્ષણ જેવું પણ ગ્રહશિક્ષણ મળતું નથી. જ્યાં ત્યાં કલ્યાણ અને કાળો ક-કલાટ. છોકરાં રમતાં રમતાં પણ અધમતા કરે. નીતિ અનીતિ, સાદુ નરસું તેનો તો જરા વિવેક પણ નહિ. ગાળાગાળી બોલું બોલવું વીગેરે પરિચયમાં છોકરાંને ઉછેરવામાં આવે છે, તેમાં અધુરામાં પુરું આસપાસના સંજોગોમાં નિંદા કરવાનું જ્ઞાન મળે અને તેમાં એક બીજાને વઢાડી મારવાની કુંચી મળે તો પછી શિક્ષણમાં કાંઈ બાકી ન સમજવું. ત્યારે હવે ગ્રહશિક્ષણમાં ક્યાં વિચાર શુદ્ધિ રહી કે ક્યાં તે આત્મા અને ઈશ્વર સંબંધી જ્ઞાન રહ્યું ! આવું ગ્રહશિક્ષણ જ્યાં સુધી થાય નહીં ત્યાં સુધી આર્યકુટુંબમાં જોઈએ તેટલી ઉચ્ચતા આવવી મુશ્કેલ છે. તથાપિ આપણને સતોષ લેવાનું બની આવશે કે શાળાશિક્ષણમાં જો ધર્મ શિક્ષણ દાખલ કરવામાં આવે તો લવિષ્યમાં ગ્રહશિક્ષણ પણ સાદું બનશે. તો આપણે એટલુંજ ઈચ્છવાનું કે નાના બાળકોને શાળા શિક્ષણની સાથે અથવા બીજી કોઈ રીતે ધર્મશિક્ષણ મળવું જોઈએ.

અદ્વૈતામૃત.

(સાધણ પાને ૫૩ થી.)

ચિત્તવૃત્તિ-સ્વામિજી ! કહો, તમારા મતથી પ્રિયનું લક્ષણ શું છે ?

વિવેકાશ્રમ-બાઈ ! એ લક્ષણ નિષેધ વાક્યથી એમ થાય છે કે, 'જેની ઇચ્છા થાય, પરંતુ જેની ઉપલબ્ધિમાં અન્ય વસ્તુની આકાંક્ષા ન રહે અને અનુકુલ હોય તેનું નામ પ્રિય.' ઈન્દ્રિયોમાં આ શુણ નથી, ઈન્દ્રિયોની યોતાની ઈચ્છા નથી થતી.

ચિત્તવૃત્તિ-ઈન્દ્રિયોની નહિ પરંતુ, વિષયોની તા ઝઝા થાય છે માટે તે પ્રિય ૩

વિવેકાશ્રમ-એ પણ તારી બ્રાતિજ છે એ પદાર્થોની ઝઝા થાય છે પરંતુ એ સ્વત પ્રાપ્ત નથી એ વિષયો પણ પ્રિય થવામા અન્ય પદાર્થ ઉપર આવાગ રાખે છે અનુકુળ પદાર્થો પણ સ્વત સિદ્ધ ન હોય તા તે પ્રિય નથી

આ ગીતે જોતા તો કેવળ આત્માજ પ્રિય છે

ચિત્તવૃત્તિ-સ્નામિહ ૧ ત્યાં તો આત્મા સુખનો આશ્રય હશે અને તેથી પ્રિય છે

૧ વિવેકાશ્રમ-આશ્રય એટલે તુ ૧ તુ એમ માને છે કે આત્મા સુખનું ઉપાન ૧ કારણ કે આત્મા સુખનો કેવળ આધાર છે આત્મા ઉપાન કરણ તો નજ થાય કારણકે તેમ થાય તો તે પગિણામી થાય, અને જો પગિણામી થાય તો તે નાસવત થાય જો કેવળ આત્મા માત્રજ હોય તો આત્મા સુખનો આધાર, સુખ આત્માનો આવાગ એમ અન્યાન્યાનય વાપરે

ચિત્તવૃત્તિ-ત્યાં સુખનું જ્ઞાન થવામા તો આત્મા કારણ ૫ છેજ

વિવેકાશ્રમ-તેમ દો અને તુ તેમ સમજતી દાતો કાઠ હાનિ નથી આ ગીતે આત્માનેજ પ્રિય મમહ તુ વિષયથી વતા સુખનો ત્યાગ કર એમ કરવાયીજ તને મોહની પ્રાપ્તિ છે

ઈતિ તૃતીય કવન સમાપ્ત

ચતુર્થ કવન

શ્રીવિવેકાશ્રમના સુખચ દ્રમાથી જ્યોત્સના જેવા આ શાન્તાન પ્રસા રતા વાક્યો સાલળી અતિ પ્રમત યજેવી ચિત્તાવૃત્તિ કંગવી પણ નમ્રતાથી નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગી

ચિત્તવૃત્તિ-ભાઈ વિવેકાશ્રમ ૧ આત્મા આન રૂપ છે એ વાત આપે બહુ યુક્તિથી અને સમજતી અને મ્હાગી પણ ખાતરો થઈ પરંતુ એક વાત મનમા રહી જાય છે તે પુષ્ટુ છુ આપ શાન્ત તથા લભાર્દ્દ હૃદય રાખી ઉત્તર આપજો

આપ કહોછો કે વિષયથી થતું સુખ મુકી દે. આપનું-કહેવું યથાર્થ છે. પરંતુ તેમ કરવાનું હું પ્રયોજન જોતી નથી. બહુ આનંદ મળ્યો માટે અલ્પ આનંદ છોડી શા માટે દેવો ? એક પુરૂષને સાર્વભૌમ રાજ્ય મળે માટે તેણે પોતાના નાનાં ગુપડાં વિગેરે હોય તે છોડી દેવાનું પ્રયોજન નથી. ચૈતન્ય-આનંદસ્વરૂપમાં લીન થઈ જતાં વિષયોથી થતા આનંદને શા માટે મુકી દઉં ? ગમે તેવો પંડિત હોય તે પણ પોતાની અભિવૃદ્ધિ થતાં સંતોષ નથી પામતો. ત્યારે હું તો વિષયોના સુખથીજ ઉછરીને મોટી થઈ છું. આજ વળી ચિદાનંદની પ્રાપ્તિ થઈ. આજે જો હવે આગલા આનંદને છોડી દઉં તો તેમના અપરાધ રૂપી દોષમાં આવું. અને એ દોષથી મને હાનિ થાય. સારા અથવા ખરાબ, દોષ પણ પ્રાણીએ આપણું સારું કર્યું હોય તેનો, તેના અપરાધ વિનાજ ત્યાગ કરવો એથી સમૃદ્ધિ અને વૃદ્ધિ ઉભયનો નાશ થાય છે. મને તો આમ લાગે છે. માટે આપ વિદ્વાન છો અને અનુકરણીય છો, તે માટે એ ત્યાગ શી રીતે કરવો તે કહો.

સંસારના પ્રપંચ છોડી ર્શ્વર સાથ સગાઈ રાખવા વિષે.

(કાદુનજી વેલાભાઈ જવલા.)

૫૬ હું મરી.

ગોવીંદ ગાંઠ ગુમાઈ ભાઈ તેં ગોવીંદ ગાંઠ ગુમાઈરે.—ટેક
સગાં સબંધી રાખે સરવે સ્વારથ સુધી સગાઈરે.
લોભી લાભ તજ્યો નુ-લક્ષ્મીનો લાલચમાં લપટાઈરે.—ગોં
દેખે છે દુનિઆ દુખ દરીયો, છતાં ન છોડે છેલાઈરે.
ફેાગટ ફંદ તણી ફાંસીમાં, ફેલ કરે છે દુલાઈરે.—ગોં
પરમારથમાં પ્રેમ ન પ્રગટયો, બહાસી આપ વડાઈરે.
આડીયો થઈને આડી કરે છે લોકની સાથે લડાઈરે.—ગોં
“કાન” કહે કેમ વિષય કેદથી ઠાકર ખાય ઠગાઈરે.
માયા મોહ તજી માધવથી સાચી રાખી સગાઈરે.—ગોં

ઝેરમાં રહ્યા છે. આ રોગ હજી કેટલો વખત સુધી રહેશે તે માટે પણ નકી મત નથી. ચીનમાં મળેલા અનુભવ ઉપરથી કેટલાકાનું કહેવું એવું છે કે તે લગભગ સાત વર્ષ સુધી રહેશે વળી ખીજ કેટલાકા એવું મત ધરાવે છે કે તે દશ વર્ષસુધી રહેશે. પણ એવું કાંઈ નિશ્ચય મત નથી. તેમજ તે રોગ સંબંધી નિશ્ચિત ઉપચાર પણ બહાર આવ્યો નથી. કાલેરા વીગેરે રોગના ઉપચારો તો મળી આવ્યા છે. પણ આ રોગનો હજી ક્ષતેહમંદ ઉપચાર મળી આવ્યો નથી તેથી હાલ જે ઉપચાર કરવામાં આવે છે તે ક્ષત પ્રયોગજ રૂપે છે. રસીનો ઉપચાર મરકી અટકાવવા માટે કરવામાં આવે છે પણ તે કેટલે દરજ્જે ક્ષતેહ-મંદ છે તે નકી થયું નથી. તેમ વળી હાલ જમ કેટલેક ઠેકાણેથી કહેવામાં આવે છે તેમ તેની પછવાડેથી ખગળ અસર થાય છે. આ જો સત્ય હોય તો તે ખાખતમાં બહુ વિચારવા જેવું થાય છે. ગમે તેમ હોય તો પણ હવે તેના નિશ્ચિત ઉપાય માટે હજી બહુ કરવાનું અને શોધવાનું છે. ઈશ્વર તે ખાખતમાં આપણને ક્ષતેહ આપે તેજ ઈચ્છીએ છીએ.

વળી આર્યવર્તની પ્રજા જે દૈવને માની પ્રારબ્ધ ઉપર આધાર રાખી બેસે છે તેથી તેઓને કેટલેક દરજ્જે દુઃખમાં પણ આશ્વાસન મળે છે. તેઓ તો માને છે કે આવો ઉપદ્રવ એક પ્રજાના દોષનું પરિણામ છે. લંકન ટાઈમ્સ જેવાં વગવાળા અને પાશ્વિમાત્ય ધર્મની સદા ખાજી રાખનારા પત્રે પણ કયુલ કર્યું હતું કે આવાં દુઃખો પ્રજાના સામાન્ય દોષોનું પરિણામ છે. હવે કહેવાનું કે તે દુઃખોના પરિણામમાંથી સાર એટલોજ કાઢવાનો કે આપણા દોષના ક્ષણરૂપ જે કાંઈ ઉપદ્રવ આપણા ઉપર આવી પડે તે ધીરજ રાખી સહન કરવા. આ રોગથી જે સાફ પરિણામ આવ્યું છે તે જ કે કેટલાક તરફથી એવું કહેવામાં આવે છે કે હાલનો ઉછરતી પ્રજા કેટલેક અંશે ઈશ્વર તરફ અનાદર રાખતી હતી તે ઠેકાણે આવી ગઈ છે. અર્થાત તેઓ પણ હવે કયુલ કરે છે કે ઈશ્વર તરફ કરેલા દોષોથી આવા અચાનક ઉપદ્રવો પેદા થાય છે તેથી ઈશ્વર તરફ કાંઈક સારા ભાવથી જોવા શીખ્યા છે. દયા વીગેરે સારા ગુણો દેખાડતાં શીખ્યા છે. આવા ઉપદ્રવો વખતે જ્યારે માણસો પોતાના સગાના પણ સગા થતા ન હોય તે વખતે આપણી ઉછરતી પ્રજા દુઃખી તરફ દયા દૃષ્ટિથી જુવે છે તેમજ મનુષ્ય પ્રત્યે મનુષ્યની શી દ્રવ્ય છે તે પણ જાણવા શીખ્યા છે આથી તેઓના મન દયામાં ખેડાતાં જાય છે. આવા વર્ગમાં ધર્મોપદેશની ખામી છે પણ જે

આવા વખતમા ધર્મના આગેવાનો તેમને ધર્માપદેશ કરી મરકી અને દુષ્કાળ
જેવા વખતમા મનુષ્ય જાતિને ઉપયોગી સહાય કરવાને તેમના મનનુ આક
ર્ષણ કરે તો સાડ પરિણામ થાય અર્થાત કે દુધમા સાકા ભઠ્ઠયાનુ પરિણામ
આવશે એમ પણ જાણવા જેવું છે કે આવા દુ ખના વખતમા તેઓના અત ક
રણ દયાથી બીજાએલા હોય તેમા ધર્માપદેશથી તેઓ બહુ કમી શકે તેમ છે
આથી કહેવાનુ એટલું છે કે ધર્મના અગ્રેસરોએ આવા સમયનો લાભ લઈ
મનુષ્ય જાતિને ખનતી મહાય કાઢી એ તેમની મુખ્ય ડરજ છે ગમે તેમ રોય
તો પણ આતો સિદ્ધ છે કે તેવા ઉદ્દેશથી વમાપદેશ શરૂ થાય તો સાડ પરિ
ણામ આવે ખરૂ એવી ઉમેદ ખાવનામા આપણે ખોટું કાતા નથી

મુખર્જીની પ્રજા જોડે આ ગેગના ઉપદ્રવથી હેરાન હેરાન થઈ છે અને
અગર જો કે તે ઉપદ્રવથી વેપાર રોજગાર ત ન મોળા થયા છે તોપણ મનુષ્યો
સાગ વખતની આશાએ હજુ પણ ધીરજ રાખી રહ્યા છે પહેલા વર્ષમા
મરકી દેખાવાથી માણસો ઘણા ખરા પોતાને વતન આડ્યા ગયા હતા
બીજા વર્ષ પેહેલા વર્ષ કાતા ઓછી નાસલાગ થઈ હતી, તેમ ત્રીજા વર્ષમા
તે કરતા પણ ઓછી થઈ હતી પણ આ વર્ષમા તેથી ઘટ્ટાજાળ બન્યું હતું,
તેનું કારણ દુષ્કાળ જણાવવામા આવે છે દેશાવરમાથી દુષ્કાળને લીધે ટેટ
લાક ખાનરોજગારીઓનુ અહીં આનવુ થયું તેમ અહીંયા રહેનારાઓ પણ
દુષ્કાળનો સમય હોવાથી પોતાને વતન ગયા નહિ તેવી રોહરમા વસ્તી સારી
રહી હતી તેમ જણાવવામા આવે છે અને તેથી મરકીનુ જોર વધ્યું હતું
તેમ ટેટલાકનુ માનવું છે આવી રીતે બે કારણ માનવામા આવે છે ૧ દર વર્ષ
જોર વનતું જાય છે તે અને બીજું દુષ્કાળને લીધે વસ્તી વધારે હતી તેમ
ગણવામા આવે છે ગમે તેમ હોય પણ આટલું તો સિદ્ધ છે કે મરકીએ
આ વર્ષે બીજા આગલા વર્ષાને પણ હુવાવી દે તેવો ઘાણ વાડ્યો છે
અને બીજા વર્ષોની સાથે આ વર્ષની અમર પણ ટેટલાક કુટુંબને બહુ ભાગી
પડી જશે અને ટેટલાક વખત સુધી તે અસર ગરેશે એ તો નિશ્ચયપૂર્વક છે
મરકીની અસરમા ટેટલાકને શોચ કરવાનું કારણ એ છે કે જલતામા તે રોગ
લાગુ પડે છે તે જલતામા લોહાનો ઘાણ કાઢી નાખ્યો છે અને જ ધરમા અથના
માલામા લાગુ પડે ત્યા પણ તેવું ભય કર પરિણામ ઉપજાવે છે ટેટલાક વખત તો
એક કુટુંબ ઉપર તે રોગ ઉત્તરે છે તેથી તે કુટુંબને પહેલેથી જીવે મુઠી મા

કુશળતા ઉપગતી આપણે કહી રાહીએ ગમે તેમ હો પણ આટલું તો સિદ્ધ છે કે કમ્બ અને વડોદરા જેવા મોટા રાજ્યની દીવાનગીગીથી તેમને મળેનો અનુભવ બહુ દ્રષ્ટાંતરૂપ થઈ સર્વ ગણ્યદારીઓને તે બહુ સહાયકારક થઈ પડત અત્યારે મુબઇ ઇલાકે તેમા ખાસ કરીને કમ્બ, ગુજરાત અને કાઠીયાવાડે એક અત્યુત્તમ દોહિતુર ખોલ્યો છે, એમ કહેવામા અમે અતિશયોક્તિ ઉપગયા છીએ એમ અમે વારતા નથી રાજ અને પ્રજામા વિશ્વાસ કેમ ઉત્પન્ન કરવો અને તેને માટે શુ કરવું તેનો મહુમ દિ બ મણિભાઈ કરતા વિરોધ વર્તમાન સમયમા ઠાંઠા ભાગ્યેજ અનુભવ ધરાવતા હશે વળી ગુજરાત, કમ્બ કાઠીયાવાડની પ્રજા તેના ઉપગ્રીહા ક્રીદા થઈ હતી તેનું કારણજ તેમની રાજદ્વારી કુશળતા હતી શુ શ્રીમત કે નિર્ધન, વિદ્વાન કે અજ્ઞ, સર્વ એક જીએ તેઓની સ્તુતિજ ગાયા કે છે, અને તે પ્રજા માને છે કે તેમના મૃત્યુથી ભારે ખોટ ગઈ છે, તેમજ લોકો દીલગીરીમા ડુબી ગયા છે

તેઓએ ધર્મ સખવી વિષયમા પણ સાડ મનન કર્યું હતું કેટલાક આચાર્યો અને વિદ્વાનોની થએલી એક મહંગીમા તેઓએ સારો ભાગ લીધો હતો આ ઉપરથી એટલું પણ સિદ્ધ છે કે તેઓને આર્ય ધર્મ ઉપગ બહુજ આસ્થા હતી અને તે એટલે સુધી સજડ હતી કે તેઓ આર્ય ધર્મની મહત્વતા માટે બહુ સાડ મત ધરાવતા અગર એક આ વિષયમા પણ તેમના તરખથી એક અથ મળ્યો થી પરતુ તેવા અથ સખધી પણ તેમની પાસે માગણી થએલી હતી એમ કહેવાને અમે હિ મત ધરીએ છીએ સુદર્શનના વિદ્વાન તત્રીએ તેમના હમણા બહાર પાડેલા ઉલેખનુ અવલોકન કરતા વર્મસખવી લેખની પણ માગણી કરી હતી જેમ મહાજન મહાજના કર્તાએ િં બહાદુરના રાજ્યદ્વારી લેખની આશા રાખી હતી, તેમ સુદર્શનના તત્રીએ ધર્મસખધી લેખની માગણી કરી હતી, તેથી મહુમશ્રીએ ાદાય તેવા લેખો લખી રાખ્યા હોય તો તે બહાગ પડવાથી ગુજગતી પ્રજા તેને અત્યત હર્ષથી વધાવી લેશે એમા તો સદેહ નથી વળી અત્યારે ગુજરાતી સાહિત્યમા તેવા લેખોની બહુજ જરૂર છે એવા માનનીય પુરૂષ તાકથી બહાર પડેલા લેખો ગુજરાતી પ્રજાને અનુકરણીય બની શકે તેથી અમારી નઅ વિનતિ છે કે દિં ૦ બં ના તેવા લેખોની પ્રસાદી તેમના વિદ્વાન પુત્રોએ અધીકારી ગુજરાતી પ્રજાને જ નદીથી આપવી

તેઓ સાસારીક વિષયમા પણ તેવાજ કુશળ હતા અગર એક તે સખધે તેઓ ભાષણદ્વારા વાર વાર અત્યુત્તમ વિચારો પ્રજા સમક્ષ રજુ કરતા તેની પ્રસાદી તેઓએ “આર્યસ્રીનુ શિક્ષણ” એ ઉત્તેખમા આપી છે આર્યાની સાસારીક ઉત્તતિ કેવી રીતે થાય તે પ્રજા તો તેમના અત્તરણમા વાગ વાગ ઘોળાયા કરતો હતો તેઓએ સ્રી કુશલણી માટે લખેનો લેખ પણ તેઓજ ઉપયોગી છે તેથી એમ કહી શકાય કે સાસારીક વિષયમા તેઓની

કુશળતાએ તે લેખને જન્મ આપ્યો હતો. તેનું કૃણ લવિષ્યની પ્રજા ભોગવશે. આ લેખ જોકે ઇંગ્લેન્ડ ભાષામાં છે તથાપિ તેનું ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાન્તર થવાની બહુજ જરૂર છે અને લાગતાવળગતાને અમારી વિનંતિ છે કે તેઓ તેનું ભાષાન્તર કરાવશે. તેઓ આર્યોના ઐક્ય માટે બહુ બહુ કહેતા અને તેમ કરવા વારંવાર સૂચના કરતા.

તેઓ સદા પ્રવૃત્તિમાંજ રહેતા તેથી નિરંતર પોતાનું કામ ખત રાખી આગળ વધારતા. વડોદરેથી દીવાનગીરી છોડ્યા પછી પણ તેઓને દેશનું હિત હિંદે હતું, અને ત્યાર પછી ધાર્મિક અને સાંસારિક હીલચાલમાં તેઓએ બહુ સારો ભાગ લીધો હતો. વહી તેઓએ ભાષા સાહિત્ય કેમ વધે તે પ્રશ્ન બહુ સારી રીતે હાથ ધર્યો હતો અને તે એટલે સુધી ચર્ચ્યો છે કે ભાષા સાહિત્ય માટે અનેક ઉપાયો યોજવા સૂચના કરી છે. દેશી ભાષા ઉત્તમ અભ્યાસમાં સ્વીકારવા લાયક બનવી જોઈએ તે માટે તેઓએ હાલ બહાર પાડેલા ઉલ્લેખમાં બહુ જણાવ્યું છે. વડોદરાના રાજ્યમાં જુના સાહિત્યની શોધ અને નવું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાની યોજનામાં તેઓનો ભાગ હતો. તેમજ કારલાઈલના કહેવા પ્રમાણે 'જ પ્રજાને પોતાનું સાહિત્ય નથી તે પ્રજા નથી' તેમ દિ. બ. મણિભાઈનું માનવું હતું. તેથી તેઓના ઉલ્લેખમાં તે બાબત બહુ સારી રીતે ચર્ચી છે. તેઓ એક રાજ્યદ્વારીને છાજ તેવી રીતે દરેક બાબતનું બહુ અવલોકન કરતા. વર્તમાન સમયમાં અને લવિષ્યમાં પ્રજા ઉત્તમ ગુણો કેમ ધરાવી શકે અને તે મેળવવા હાલ તેમની પાસે ક્યાં ક્યાં સાધન નથી તે સંબંધી પણ તેમાં તેમણે સારા વિચારો દર્શાવ્યા છે.

તેમના તે બે ઉલ્લેખ દેશી વર્તમાન પત્રોએ ઉપાડી લીધા છે. તેમજ અંગ્રેજ વર્તમાન પત્રોએ આવકાર આપ્યો છે. તેથી સરકાર તરફથી પણ થોડું ઘણું ધ્યાન આપવામાં આવશે તેવી આશા રહે છે. તેઓ સરકારને ઘણી યુક્તિથી મધ્યમ ફેરફાર કરવા સૂચના કરતાં અનુભવીઓને બહુ માન આપી તેમના અનુભવ પ્રમાણે કામ લેવા સુચવે છે. આ સર્વનું પરિણામ દિ. બ. મણિભાઈને જોવા વખત આવ્યો નહિ એ અત્યંત શોચનીય છે.

તેઓના સ્વર્ગવાસથી એક કુશળ રાજદ્વારીની ઓટ પડી છે. તેઓના સારા ગુણોથી ક્રીદા થએલી પ્રજાની દીલગીરીમાં, અને તેમના કુટુંબ ઉપર આવી પડેલી દુઃખમાં અમે ભાગ લેતાં ઈશ્વર પાસે યાચીએ છીએ કે દિ. બ. મણિભાઈને સ્વર્ગનું શાશ્વત સુખ મળે ! તેમજ તેમના વિદ્વાન પુત્રોમાં તેમની જીવીજ શક્તિ મુકે ! જથી દિવાન બહાદુરને પગલે ચાલી લવિષ્યમાં પ્રજાપ્રિય કામે કરવામાં સારો ભાગ લે !

શાસ્ત્રીજી હરિદત્ત કરુણાકરનો સ્વર્ગવાસ

અમો જાણીને અત્યંત દિલગીર થયા છીએ કે જુનાગઢના સ્વામી સંસ્કૃત પાઠશાળાના અધ્યક્ષ શાસ્ત્રીજી હરિદત્ત કરુણાકર પોતાની ભરજુના નીમા સ્વર્ગવાસી થયા છે શાસ્ત્રીજીનું કુટુંબ વિદ્વાત્માટે પ્રસિદ્ધ છે તેમના પિતા શાસ્ત્રીજી કરુણાકર ઉર્ધ્વ મુદ્ગલજી પોતાના સમયમા સમર્થ વિદ્વાન ગણાતા, તેમના કાકા વૈદ્યાનંદ સુનાથજી વનસ્પતિશાસ્ત્રના ઉત્તમ વિદ્વાન છે તથા તેમના સ્વર્ગવાસી કાકા પડિત ભગવાનવાવ આખા જગત પ્રસિદ્ધ લેખના સંગ્રાહક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

શાસ્ત્રીજી હરિદત્તની વિદ્વાત તેમની નાની વયમાજ જણાઈ હતી વીસ વર્ષની વયેજ તેમને જુનાગઢ ટાંસ્કિયમા સંસ્કૃત શિક્ષક ઠગવવામા આવ્યા હતા પરંતુ યોગ્ય વર્ષમાજ તેમના પિતાએ પેનશન લેતા, તેમની જગાએ, એટલે સંસ્કૃત પાઠશાળાના અધ્યક્ષની જગાએ તેમને નિમવામા આવ્યા હતા જે જગા ઉપર તેઓ પોતાના ડેવટના સમય સુધી હતા, શાસ્ત્રીજીનું અધ્યયન વ્યાકરણ ન્યાય અને વેદાન્ત શાસ્ત્રમા પરિપૂર્ણ હતું સર્વ શાસ્ત્રોના વા અથવા પાપ તેમણે એવી ગીતે વિચાર્યા હતા, કે અન્યદેશના વિદ્વાનો તેમની મુલાકાત લેતા, તેમનું જ્ઞાન જોઈ આશ્ચર્ય થતા હતા

અધ્યયનમાજ હીન થએલા દેહતાક સમર્થ વિદ્વાનો, પોતાની પાછળ પોતાની વિદ્વાન પ્રજા મુકી જઈ રાજતા નથી તેમ આ શાસ્ત્રીજીને પણ થયું છે એક ઉત્તમ પ્રકારનું, ભગવદ્ગીતાનું ભાષાન્તર જે અમારી સભાએ પ્રકટ કર્યું છે તથા ખીજ એક બે નાના પત્રો સિવાય શાસ્ત્રીજીના કાઈ લેખ જણાતા નથી તેમના શિષ્યો ઘણા છે શાસ્ત્રીજી વિવાસ પતિમા જેવા ભગપુત્ર હતા તેવાજ શરીર સપત્તિમા તથા ધન સપત્તિમા નબળા હતા શરીર બહુ નબળા ટોવાથી તેઓ બહુ પ્રયાસ કરી શકતા નહિ પોતાની સ્ત્રી પ્રથમ સ્વર્ગવાસી થએના હોવાથી નમાયા પાય બાળકોને મુકી ગયા છે આપણને જાણીને સતોષ થાય છે કે, જુનાગઢના પુત્રો નવાજ સાહેબે, શાસ્ત્રીજીની સેવા ઉપર નજર કરી, તેમના કુટુંબને આ સમયે સારી મદદ કરી છે

સ્વેદકારક અકાલ મૃત્યુ.

શેઠ જગજીવનદાસ તે શેઠ વસનજી મનજી નરશીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર ગયા દ્રાગણ માસમાં શુદ્ધ ૧૫ ને શુક્રવારે પોતાની માત્ર ૩૧ વર્ષની ઉમરે મૃત્યુ પામવાથી, અમે દીલગીરી સાથે નોંધ લઈએ છીએ. શેઠ જગજીવનદાસના અકાળ મરણથી શેઠ વસનજીના કુટુંબમાં આવી પડેલા અચાનક દુઃખમાં અમે ભાગ લઈ જણાવીએ છીએ કે શેઠ જગજીવનદાસનો સ્વભાવ આર્ય-કુટુંબના એક શખ્સને દીપાવે તેવો હતો. તેમનો જન્મ સવત ૧૮૨૧ ના માહા શુદ્ધ ૨ ને દિવસે થયો હતો. અમને જણાવવામાં આવ્યું છે કે શેઠ જગજીવનદાસ તેમના માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવામાં સદા તૈયાર હતા. તેઓ પોતાના દાદા શેઠ મનજી નરશી તથા પિતા શેઠ વસનજી મનજીની ઇચ્છાને અનુસરી સદા કામ કરતા. તેમજ તેમની ધર્મ ઉપર આસ્થા સારી હતી. વળી પોતાના દાદા તથા પિતા તરફથી કરવામાં આવેલાં ધર્મ કાર્યોમાં બહુ સાદું ધ્યાન આપતા. તેઓ દ્વારકામાં જુદા જુદા ત્રણ પ્રસંગે યાત્રા કરવા ગયા હતા તેમજ હાકારમાં ધર્મશાળા બાંધવામાં આવી હતી તેનું વાસ્તુ કરવામાં પોતે સારો ભાગ લીધો હતો. માધવરાયજીના મંદિરનો તેમના વડીલોએ જીર્ણોદ્ધાર કરાવી તેનું વાસ્તુ કરવામાં શેઠ જગજીવનદાસજી હતા. આવી રીતે ધર્મ કાર્યમાં બહુ સાદું ધ્યાન આપતા હતા.

અમને વધારે એક એટલા માટે છે કે શેઠ જગજીવનદાસને સંતતિ નહિ હોવાથી તેવા સદ્ગુણી પુરુષની વંશવૃદ્ધિ અટકી છે તેમનું બીજ વખતનું લગ્ન શેઠ ખટાઉ મકનજીની પુત્રી બાઈ રતનબાઈ સાથે થયું હતું તેમને પેટ પાંચ છ સંતાન થયાં પણ તેમાંનું એક હેયાત નહિ હોવાથી ઈશ્વર મરજીતે આધીન થઈ ગયે કુટુંબોએ ધીરજ રાખી મરનાર શેઠ જગજીવનદાસના પૃથ્વીય સારા કાર્યમાં મન પરોવવું. એવડે અમે ઈશ્વર પાસે એટલું જ માગીએ છીએ કે સદ્ગુણી શેઠ જગજીવનદાસના અમર આત્માને સ્વર્ગનું શાશ્વત સુખ મળે ! તેમજ તેમનાં ગંન્ને કુટુંબના સબંધીઓ તેમના પૃથ્વીય સારા કાર્યો કરવામાં તેમનું ચિત્ત દોરવે.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक १८ अ]

वैशाख, सप्त १८५६

[अंक ७ भा]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

कायजुगुप्ता

श्राक (अनुष्टुप)

मानुषा सारमी काया, रपी पिप्पल वृक्ष आ,
उगेल रान ससारे याटा याहु डिमे लता
हस्त गुच्छा अति सारा, पाटडा अग मात्र जे,
पवने चालता शोभे, चिता कुपळीया हमे
वृक्ष भारे नमी जाता, स्थभ गोठणना कर्या,
इद्रिया रूपनां पसी, स्वाधार ममजा ठर्या
दु'पूर पेट पोलाणे, नृणा सापिणी जईवमी,
घण कीडारूपी दु खो, नाखे जे सर्वदा खणी
असंग्यात अनादि जे, वासना चार्त्री मूळमा,
कापता काढ थाके तो, श्रम सघजो जे वृळमा
चचळा चित्तवृत्ति ते, मर्कट यैथे नाचतो,
पाप पुण्य तणी टेर्नी, मुखे दु खेथी चावतो
क्रोध रूपी कृष्ण काग, काका करी वचवावतो,
युवावस्था तणी छाया, पान्य कामी सुसेवतो
अहकारी गीध मोटु, मालो नाथी रख दिसे,
उडाडी मूकवा टाणे, न्हय राखो मति विणे
गीध जो ए उडी जासे तोतो भारन्धवान जे,
मिथ्या समार आ थाता श्रिमा मोज माणशो

મનઃસુત્રિ.

શિવરાત્રીનો દિવસ એ મુખ્ય તહેવાર ગણાય છે. તે દહાડે મોટા મોટા યાત્રાના સ્થળોમાં મેળા ભરાય છે. તેવોજ એક મેળો કાઠીયાવાડમાં આવેલા જુનાગઢ શહેરમાં શ્રીભવનાથ મહાદેવનો ભરાય છે, તે દહાડે પવિત્ર હોવાથી હું વેહેલો ઉઠી શૌચ સ્નાન કરી દામોદરજી તેમજ ભવનાથનાં દર્શન કરવા ગિરનારની તળેટી તરફના રસ્તાપર આવ્યો, એવા વિચારથી કે તે પવિત્ર દહાડે દેવ દર્શન ભજન અને મહાત્મા લોકોના દર્શનમાં ગુજરવો. જમ જમ હું આગળ ચાલતો ગયો તેમ તેમ માણસોના ઠાઠ માઠજોઈ, મનુષ્ય જીવનની મગફળી કેટલી બધી છે તેના વિચારમાં હું પડ્યો. અને મનુષ્ય માત્ર છાયા જેવો છે અને જીવન તે એક સ્વપ્ન સમાન છે એમ મનમાં ઉદ્ગાર નીકળવા માંડ્યા.

દામોદરજીની સામેના ડુંગરા ઉપર જવી મારી નજર પડી કે ત્યાં એક મોટા પથરના ખડક ઉપર એક લબ્ધ પુરૂષને મેં જોડેલા જોયા. તે સ્થાનમાં મહાત્મા અશ્વત્થામા રહે છે એમ ઘણાના મુખથી મેં અગાઉ સાંભળ્યું હતું. તે સ્ત્રીરંજીવી હોવાથી કદાચ તે કુરુક્ષેત્રના વીર યોદ્ધાને તથા જને પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન થયાં હતાં તેવા પુરૂષને મારા સદ્ભાગ્યે મળવું થાય તો કેટલો બધો આનંદ થાય, એવા વિચારમાં હું હતો તેટલામાં તે પુરૂષે મને હાથવતી તેની પાસે જવાની સૂચના કરી.

મહાત્માને મળવું થતાં તેમને વિશેષ માનની લાગણી સ્વાભાવિક થાય તેવી માનની લાગણીથી તેમની તરફ હું ઉઘે ચડવા માંડ્યો અને તેમની પાસે જઈ દ્રવતે દ્વદ્યે સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યો—તે મહાત્મા દ્યાર્દ્ર દૃષ્ટિથી મારા સામું જોઈ હસ્યા કે તરત મારા હૃદયનો ભય માત્ર દૂર થયો, તેણે મને હાથ પકડી બેઠો, ક્યો અને કહ્યું.

“વત્સ તું જે રસ્તામાં વિચાર કરતો હતો તેની મને ખબર છે ; મારી પાછળ ચાલ.”

તે મને ડુંગરપર ઉઘે ખડકપર લઈ ગયા અને તેપર બેસારી મને કહ્યું “પૂર્વ દિશા તરફ દૃષ્ટિ કરી જો અને જે દેખાય તે મને જણાવ.” મેં કહ્યું “ભગવાન હું એક ઉઠી ખીણ જોઉં છું અને તેમાં વહેતો પુર જોસવાળો

મહાત્મ નદ જણાય છે " તેણે કહ્યું જે ખીણ દેખાય છે તે દુઃખની ખીણ છે અને જે જખરો પ્રવાહ જણાય છે તે અનન્તતાનો છે ત્યારે મેં પ્રશ્ન કર્યો " મહારાજ જે પ્રવાહ જણાય છે તે ન્યાયી નીકળે છે ત્યાં ધાટી ઝાકળ જેવું દેખાય છે ને જેની તરફ જાય છે ત્યાં પણ ધાટી ઝાકળ દેખાય છે પણ તેની પેની પાર જેવું બાજુએ શું છે તે કઈ દેખાતું નથી તેનું શું કારણ હશે ? " તેણે કહ્યું કે જે તું દેખે છે તે અનન્તતાનો એક ભાગ જેને કાઢ કરે છે તે છે અને કેટલો કાળ ગયો તે સૂર્યપરથી માપી શકાય છે, અને તે જગત્ની ઉત્પત્તિથી તે અતસુની રહે છે હવે જેને બેઠું છેડે ગાઠ અધિકાર છે એવા આ સમુદ્ર તરફ નિહાળી અને જે દેખાય તે મને જણાવ " મેં કહ્યું તે જળના મગખર મ યમા હું એક પૂલ જોઉં છું " તેણે સૂચવ્યું કે જે સેતુ દેખાય છે તે મનુષ્ય જીવન છે માટે તે તરફ બાગીક ધ્યાન ગમવું

તેનાપર બારીક નજર કરતા જણાયું કે તે સેતુના તાક લગભગ સીતેર હતા તે સધળા આખા અને સારા હતા અને બીજા કેટલાક જર્જરીત અને ભાગલ તુટલ મળી લગભગ સોએક તાક હતા ન્યારે હું તે તાક ગણતો હતો ત્યારે તે મહાત્માએ જણાવ્યું કે અગાઉ સત્ય યુગમાં તે સેતુના દળને તાક હતા પણ કાળના પ્રવાહે કડી કેટલાક તણાઈ ગયા અને બાકીના જર્જરિત થઈ જઈ આ કળીયુગમાં આટલી સખ્યા રહી છે પણ તે પૂલ ઉપર શું દેખાય છે તે જણાવવાનું મને કહ્યું ત્યારે મેં જોયું તો હજારો લોકો તે પૂલપર ધર્મને જતા હતા અને તે પૂલને બેઠું છેડે ઘાટા વાદળાના સમૂહ હતા

જમ જમ હું ધ્યાનપૂર્વક જોતો ગયો તેમ તેમ ઘણાં માણસોને પૂન સોસંગ થઈને તેની નીચેના મોટા પ્રવાહમાં મેં પડતા જોયા અને બારીક પરિક્ષા પછી માયમ પડ્યું કે પૂલમાં કેટલાક ચોગ બારણા છુપા ગમવામાં આવ્યા હતા અને જેઓ એક પાન્ય તેનાપર પગ મૂકી આવવા જાય કે તરતજ તે સોસરો થઈ પાણીમાં પડી જતો અને કડીથી દેખાતો નહીં આવા છુપા ખાડાઓ પુલના પ્રવેશ માર્ગમાં ઘણા નજદીક ગોઠવેલા હતા એટલા માટે કે લોકોનું ટાણ ધસીને જેવું પૂનપર આવે કે તેમાંના ઘણા તેમાંથી નીચે પડી જાય પૂનના મ ય બાગમાં તે ખાડાઓ પાખાપાખા હતા પણ જે તાક સહીસનામત હતા તેના ઝેવટતા ભાગમાં તેવા ખાડાઓ ઘણા હતા અને પામે પામે ગોઠવેલા હતા—

જેવા થોડાએક માણસો હતા જ્યો લગડાતા લગડતા પણ માગેલા પૂલના ભાગપર પોતાની યાત્રા જરી રાખતા પણ આવી લાંબી મુસાફરીમાં થાકી અને કંટાળી ગયેલા હોવાથી એક પછી બીજે એમ નીચે પડતા.

આ અજનય (સેતુ) પુલની ખાંધણી અને તેપર દેખાતી બુદ્ધી બુદ્ધી વસ્તુ જોવામાં થોડો કાળક્ષેપ કર્યો—જે લોકો હર્ષસહિત આવતા હોય તે અચાનક નીચે પડી જાય અને પોતાના ખચાવ માટે જે દેખાય તે પકડે એ જોઈ માફ હૃદય ભરાઈ આવ્યું.—ઢેટલાક વિચારશીલ મુખમુદ્રાથી આકાશ સામું જોતા હતા તેવામાં નીચે પડી અદ્રશ્ય થતા સર્પના કિરણ પડવાથી ચળકતા અને રાતા પીળા રૂપેરી અને સોનેરી લાગતા પાણીના પર-પોટા જે નજર આગળ નાચતા હતા તે જોઈ ઢેટલાક અજ્ઞાનો લોકો સમજતા કે સમુદ્ર મથન કરી પરમાત્માએ ચૈદ રત્નો કાઢ્યાં પણ હજી આપણે માટે બાકી રહેલાં છે તે આપણે મેળવીએ તેમ વિચારી જવા તે પરપોટા પકડવા દોડતા અને જવા પકડવાની તૈયારીમાં હોય તેટલામાં પગ મૂકવો ચુકી જતા અને નીચે ગળડી પડતા. આવી ધમાલ આત્મી રહી હતી તે દરમ્યાન ઢેટલાક આંજણના પહાડ જેવા કાળા વિકાળ પુરુષોને હાથમાં ભયાનક દંડ સહિત સેતુને આ છેડેથી પેલે છેડે દોડતા જોયા. તેઓ ઢેટલાક માણસને ગળચી પકડી પરાણે તે ચારદ્વારમાંથી નીચે નાખી દેતા હતા. જે તેઓએ જળરદસ્તીથી તેમને નાંખી ન દીધા હતો તે બિચારા તે ખાડાઓને સહિ સલામત જોળાંની જતા.

આવું ભયંકર દૃશ્ય જોવામાં મને ગરકાવ થયેલો જોઈ તે મંહાત્માએ કહ્યું. “સેતુ પરથી તારી દૃષ્ટિને ખસેડીને નિહાળ અને બીજું કંઈ દેખાય તે જણાવ” મેં જ્યારે મારી દૃષ્ટિ ઉંચી-ઝગી-ત્યારે ઢેટલાક પક્ષીને સેતુ પર સતત ઉડતાં અને કાઠ કાઠ વખતે તેના પર વિશ્રામ કરતાં જોયાં, તેમાં ગીધ રાત કાગડા વિગરે પક્ષીયો હતાં, તે શું-હશે એમ પૂછતાં ઉત્તર મલ્યોદે ઇર્ષ્યા, લોભ, વહેમ, નિરાશા, ક્રમ, અને મનુષ્ય જીવનમાં જે જે ચિંતા અને વાંજળ છે તે એ સઘળાં છે.

આ વખતે મેં લાંબો નિશ્વાસ મૂક્યો અને કહ્યું “મનુષ્યનો જન્મ મિથ્યા છે. તેને માટે દુઃખ અને મરણ, જીવનમાં ક્લેશ અને અતે મૃત્યુના મુખમાં શાસન થવું એજ કલ્પાયેલું છે? ને મંહાત્માને મારા તરફ દયા આવી

અને કહ્યું “ જો હું સહ દેખાવ તરફ ન જો, મનુષ્ય જન્મની પેદેવી સ્થિતિ, તેનું અનાદિ વસ્તુની ગોંધમાં ગમન ઈત્યાદિ હમણા ન વિચાર પણ પેની ધાટીઝાકળ જેમાં મરણશીવ જીવોને વાપી જતી ગ્નતતા તી ની વહેતી જણાય છે તે તરફ જો” આત્મા પ્રમાણે મેં મારી દૃષ્ટિ કેરવી અને (ગમેતો તે મહાત્માએ માગમાં દિવ્ય બળ ઉમેર્યું તેથી અથવા જે ગ્રામ્ય રહેવા બહુ ધાટી હોવાથી અદ્ય દૃષ્ટિપાત પણ થતો નહોતો તે જોઈ થવાથી) ખીણની પેલી બાજુએ મારી વાળી દૃષ્ટિ પડી અને ત્યાં મહાન્ સમુદ્ર મેં દીઠો અને તેની વચમાં એક મોટું લાંબુ ખડક હતું જેથી તે સમુદ્રના બગમ સગમ જે ભાગ પડી ગયા હતા

“ અડધા ભાગ ઉપર હતું ધાટા કાળા વાદળા ઝૂમી રવા હતા તેથી તેની અંદર નું છે તે કંઈપણ હું જોઈ શકતો નહોતો પણ સમુદ્રના બીજા ભાગમાં મેં અસખ્ય ટાપુઓ ઠીક અને તેમાં વણા કળના વૃક્ષો પુષ્પવતાઓ અને મધુરગાન કરતા બળબળ વહેતા ઝગલાઓ જણાયા—તેની અંદર દિવ્યવસ્ત્ર આભૂષણ પહેરેલા, સુગંધી પુષ્પોની માળા ધારણ કરનારા ઠેઠવાક મનુષ્યોને જળના ઝગળ પાસે બેઠેલા, પુષ્પની ગંધાપર સૂતેલા મેં જોયા તેઓ ઠાકિલાદિ પક્ષિઓનું નૃત્ય અને ગર્ધર્વતુગાન અને મૃદગ વિગેરે દિવ્ય વાદિત્રો માલજતા હતા આવો મનોહર દેખાવ જોઈ મારું મન આનંદ મગ્ન થયું અને ઈચ્છા થઈ કે જો પરમેશ્વર ગડડા જીવી મને પાખો આપો હતા ઉડીને તે સુખી લોકમાં હું જાત પણ મહાત્મા અશ્વત્થામાએ મને જણાવ્યું કે “ જે મૃત્યુના દ્વારો તે સેતુ પર દરેક ક્ષણે ઉઘડતા ઠીક છે તે દ્વારમાંથી નીચળવા વગર આ લોકમાં પોચાતું નથી

ત્યાં જટલા મેતુપગથી એસરા પડી જતા હતા તે સમયે તે દિવ્ય લોકમાં પોચવા જોઈએ એવી મારી સહજ રૂપના જોઈ તે મહા મા તેના નિવા રહ્યામાં જોયા કે “ સર્વને ત્યાં જવાનો અરિમગ નથી જે મેતુ છે તે પેદ વિહીત અને લોક સિદ્ધ પુણ્ય કર્યોના પાટીયાથી આવવામાં આવેલ છે અને તેપર આવતા ચક્રો ન આવે યા પડી ન જવાય તે માટે બેવ પડખે જાન અને ભક્તિનો કઠોડો કરવામાં આવેલ છે, વચમાં જે સહેલ પાટીયા વા આંડા આવે છે તે પાપ કર્મ અને માયાના અતગચો છે ત્યાં ભક્તિ અને જ્ઞાન જે કઠોડાને હાથ ગંધી પ્રાપ્તના પાટીયા ઉપર મજાળીને પગ મેની

ચાલે તો પેહેલે પાર જઈ દિવ્ય લોકમાં જાય અને જે પાપરૂપી જ વચમાં ખાડા છે તેમાં પ્રભાદથી પગ આંચો, અથવા વિષયો રૂપી ખાણથી ચળકતાં રત્નોને લેવામાટે જાણી જોઈને માંહે ઝંપલાવે તો મહા મોહ રૂપી મોટા મગર મેં ફાડી બેઠાજ હોય છે તે ગણી જાય છે. ને તેમાંથી પાછું કિનારે આવવું એ મહા દુર્લભ છે.

તેઓ આગળ જોઈયા કે જ મનોહર અને સુંદર દ્વીપો દેખાય છે અને જનાથી આ અનંતતાનો સમુદ્ર છવાઈ રહ્યો છે તે ધણા છે. જટલા તારાથી દેખાય છે તે કરતાં પણ ધણા છે, અરે તારી કલ્પનામાં આવે તે કરતાં પણ અનંત છે. સત્પુરુષોનું સ્થૂળ શરીર પડ્યા પછી તેમને રહેવાનાં તે સ્થાનો છે જજ મનુષ્યો જટલા જટલા અને જવા જવા સદ્ગુણોથી અલંકૃત હોય છે તે તે પ્રમાણમાં આ દિવ્ય લોકમાં તેમને સ્થાન મળે છે.

અને દરેક મનુષ્ય તેને લોકમાં પોતાને સ્વર્ગ સમાન સુખ ગણે છે વહાલાવત્સ આ લોક મેળવવાની તને ઉત્કટ ઇચ્છા નથી ? જ જીવનમાંથી આવું ફળ મળે છે તે તને કુખી જીવન લાગે છે ? આવી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં જ દ્વારા જવાય છે એ મૃત્યુ તને ભયંકર લાગે છે ? તેટલા માટે હવે મનુષ્ય કે જેને માટે આટલા અનંત સુખો સરજાયેલ છે, તેનો જન્મ નિરર્થક છે એમ કદી વધીશ નહિ”

આ સુખમય દ્વીપો ઉપર હું અવર્ણનીય આનંદથી નિહાળતો હતો. આખરે મેં વિનતિ કરી કે “હે પૂજ્ય મહાત્મા આ ખડકની પેલીમેરનો સમુદ્ર જ કાળાવાદલથી છવાયેલો છે તેની તરફ શું ગુપ્ત રહેલું છે તે કૃપા કરી ખતાવશો ?” તે મહાત્માએ કંઈ ઉત્તર ન આપ્યો. હું તેને ફરીથી ખીજવાર વિનતિ કરવા જતો હતો તેટલામાં મને મ્હાલૂમ પડ્યું કે તે દિવ્ય પુરૂષ મને છોડી ગયા છે—ત્યારે જ દૃશ્ય તરફ આટલા વખતથી હું જોયાકરતો હતો તે જોવા ગયો પણ ઉછળતો સમુદ્ર, ઝુલતો સેતુ અને સુખમય દ્વીપોને બદલે ગિરનારની લાંબી પહોળી ખીણ અને તેની ખાબુએ ચરતાં ગાયો ભેંસો અને રસ્તાપર દેવદર્શનને માટે દોડતા અને મેળામાં અથડાતાં લોકો શિવાય કંઈ દીઠું નહિ.

વિશ્વાલોકન

આ વિસ્તીર્ણ વિશ્વના અમલગોનુ અવલોકન કરવાને માટે સમાન વેષ અને સમાન આકારવાળા એ ગધવાએ આકાશમાગ વિમાનમાં બેસી સુસાકેરી શરૂ કરી તેમાં એકનુ નામ ઠૂશાનુ અને બીજાનુ નામ વિશ્વાવસુ હતુ તેમાં જે ઠૂશાનુ નામનો ગધર્વ હતો તે અતિ ઈર્ષ્યાળો હોવાથી પદા યોગે ગુણુ દોષ તોપણ માત્ર દોષનેજ દેખવાવાળો હતો અને જે વિશ્વાવસુ નામનો હતો તેને વિશ્વના ગુણુ ગ્રહણ કરવામાં તેમજ તે ગુણુનુ વર્ણન કરવામાં અતીવ કૌતુક હતુ તે બેઉના મિત્રો હતા ને દેવયોની દોવાથી સાત્વિક પ્રકૃતિના હોવાથી ગુણુ ગ્રાહીજ હતા પણ દૈત્ય વસ્તુમાં પેહેલુ દોષાગ્રેષુ કરી પછી તેનો નિરાસ કરવાથીજ જે ગુણુ તે વસ્તુમાં હોય છે તે વધારે દીપી નીકળે છે તે હેતુથીજ માત્ર ઠૂશાનુએ દોષદૃષ્ટિ ધાગણ કરી હતી અને વિશ્વાવસુ તે તે દોષોનુ નિરાકરણ કરી માત્ર ગુણુનુજ પ્રતિપાદન કરવામાં તત્પર હતો વસ્તુત બેઉ ગુણુવાળાજ હતા

મવાગના સમયમાં ભગવાન અગ્નિ-આવન સૂર્યને સામેથી ઉદય થતા જોઈને સકલવેદાર્થ વાતા વિશ્વાવસુએ નમસ્કાર કર્યા કે—“અકલાકના કુળના વિરહાશ્વિને ગમાવનાર અને ભગવતી ગાયત્રીમાં જનો મહિમા પ્રતિપાદન કરેલ છે એવા સૂર્ય ભગવાન હું આપને વદન કરું છું”

આ પ્રમાણે સૂર્યનુ વર્ણન કરતા વિશ્વાવસુને જોઈને ભગતને સતાપ આપવારૂપ તેનો દોષ મનમાં લાવીને ઠૂશાનુ બોલ્યો—“અને વિશ્વાવસુ ! આખા વિશ્વને સોપણુ કરનાર અને તપાવનાર સૂર્યને હું પ્રણામ કરે છે” કાગણુ કે—આ રસ્તાના શ્રમથી થાકી ગયેલા દીન સુસાકેરને આ મર્થ તડકાના પ્રકાશે કરી દૃષ્ટિહીન કરે છે જ્યોત્સપત્તિવાળા હોય છે ને તો છત શકટાદિક સાધને કરી આત્મપનેદર કરી શકે છે, પણ આ બિચારા દીનજનોને કનેશ દેવો એ મોટા પુરૂષને અચુક્ત છે પૃથ્વીને શુષ્ક, જલહીન કરે છે અને ઔપનીચીને શોષીને મત્વહીન કરી મૂકે છે એટલુજ નહીં પણ સુસાકેર રસ્તે જતા જગ પ્રામિથી પોતાને કનેશ મટાડી શકે તેવા શ્રમની શાન્તિ કરવાવાળા અગેવન્નો જનરૂપી વૈભવ છે તેનો પણ નાનકડો, એના સ્વભાવથી નિર્ગેજ આ સૂર્ય દેખાય છે તેના સગુણના લેખની પાસે કયા કહેવી ?

તેનાં વચન સાંભળીને તે સમ્યક્ વિચાર કરી નથી જોલેલ એમધારી તિર-
સ્કારપૂર્વક વિશ્વાવસુ, જોલ્યો “અરે ભગવાન અરવિંદબાધવ સૂર્યની પણ તું નિદ્રા
કરેછે ? તોહો દોષદૃષ્ટિ કૃશાનુ સાંભળ જેસૂર્ય દેવતા પોતાના કિરણોથી જલ ખેંચી
પાછી તેની વૃદ્ધિ કરી આખા વિશ્વને અતિથય સંતોષ આપે છે, અને જે
મનુષ્યની દૃષ્ટિને પોતાના ઉદયવખતેજ વિશેષ કરી પોષણ આપેછે, અને
રાત્રીને વિષે વ્યાપી રહેલ જે અંધકાર તેને ચૂર્ણ કરી નાખેછે અને યથાર્થતાથી
તેના મહિમાને જાણનારા પંડિતોને જે મોક્ષમાર્ગ આપનાર છે, અને લક્ષ્મીના
નિવાસસ્થાન રૂપ જે કમલો તેનો જે વિકાસ કરેછે અને અપેક્ષારહિત સમરત
લોકના સુંદર અને આકાશના આભૂષણરૂપ એવા જે સૂર્ય તેની સ્તુતિ ડાણ
ન કરે ? સર્વે લોક તેને વદે છે. વળી

ઉપેન્દ્રવજ્રા.

સરવરેમાં કમલો બધાં જે
ખીલાવનારા તપથીજ તે છે
મનુષ્યની વ્યાધિ મટાડનાર
ગાઠાન્ધકારેજ ખસેડનાર
જ્યારે જુએ નહિ રવીને જનો આ
દુર્દિન આ છે વદતા સદૃત્યાં

વળી

માલિની

વરણ યમ નભસ્વાન ધંદ્ર ઇશાદિદેવ
નિશદિન દિગપાલો સ્વાધિકારે રહેલ
તદપિ નમનરૂપે અર્ધ્યદાનો અપાય
રવિમય ત્રયીવિદ્યા ગ્રાહણોથી ભજય

એવા પ્રકારના મહિમાવાળા સૂર્યને નમસ્કાર કરવો એ કલ્યાણકારક
છે માટે વળી ટુંકામાં કહુંછું કે જેનાથી દેવતાનું પોષણ થાયછે, જેનાથી
ચક્રવાકને આનંદ મળેછે, પિશાચ ચોર ઈત્યાદિકને જેનાથી ભય થાયછે,
ઘાટ અંધકારનો જેથી નાશ થાય છે, અનન્ય ભક્તિથી શરણ આવેલાનાં
રોગના જે નિવારક છે, કમળનો જેથી વિકાસ છે અને આકાશ સ્થળના
ભૂષણરૂપ સૂર્યનારાયણને સર્વ નમસ્કાર કરો.

એ પ્રમાણે સૂર્યની સ્તુતિ કરીને વિશ્વાવસુએ હાથ જોડી કૃશાનુ સાથે
વિમાનથી સૂર્યની પાસે પોચીને તેના મંડળ મધ્ય રહેલ અને પ્રમાણથી
પણ બહાર જનો મહીમા છે તેવા પરમાત્મા નારાયણને પ્રણામ કર્યા.

પ્રમાણ વિચાર

(યાજ્ઞક સામ્યીજી જીવનરામ મહોધર)

(સાધણ આ વપના અંક ૪ થાને પાને ૭૭ થી)

અન્વય-વ્યતિરેકિ હેતુ પાચ^૩પનાળો ચઠિને માવ્યને સિદ્ધ કરેછે તે પાચ ૩૫ આ પ્રમાણે છે

(૧) પક્ષધર્મત્વ (૨) સપક્ષેસત્ત્વ (૩) વિપક્ષ્યાદ્યાવૃત્તિ (૪) અત્રાવિત્તવિપયત્વ (૫) અસત્પ્રતિપક્ષત્વ

જ્યાં 'સાવ્યનો સ દેહ હોય તે પક્ષ, જ્યાં નિશ્ચય કાગિને સાધ્ય રહે તે સપક્ષ અને જ્યાં સાવ્યનો અભાવ હોય તે વિપક્ષ' વ્યાખ્યને પર્વતાદિમા રહેવા પાડુ તે પક્ષધર્મતા વન્દિમાન્ ગુમાત, અહિ ધૂમરૂપ હેતુને પર્વતમા રહેવા-

(વિવરણુકર સ વિ પ્ર વૈધ)

૧ અન્વય-વ્યતિરેકિ હેતુમા પચમત્ત્વ આદિ પાચની આવશ્યકતા છે વાસ્તવિક રીતે અનુભિતિ બરાબર થવા માટે આ પાચ મિતિ દોવીજ તોજીએ એમાથી એક પણ સ્થિતિમા બે હોય તો અનુભિતિ દોષવાળા થાય

૨ આ પાચમાના ત્રણનો પક્ષની સાથે જ મળ્ય છે પક્ષ એટલે જેમા સા યનો અનિશ્ચય હોય અને અનુમાન કરીને સા યનો નિશ્ચય કરવાનો હોય, જેમ કે 'પવતમા અગ્નિ છે' એમ સિદ્ધ કરવાનું છે તેમા અગ્નિ એ સા ય છે અને પવત એ પક્ષ છે જ્યાં સુગ્રી અનુમાનથી સિદ્ધ નથી કર્યું કે, પવતમા અગ્નિ છે, ત્યાં મુઠી પવતમા અગ્નિના હોવાનો નિશ્ચય નથી

૩ સપક્ષ એટલે તે પાચ, જેમા સા યનો નિશ્ચય હો જ મહાનસ (રસોડુ)મા અગ્નિ હોય એ નિશ્ચય છે માટે એ પદાય (મહાનસ) પવતનો સપક્ષ થયો આવી રીતે સપક્ષ થવાથી, મહાનસ, પર્વત મમથી અનુમાનમા અન્વય વ્યાપ્તિમા દેહહરણુ થવાને યોગ્ય છે

'૪ જે પદાયમા સાધ્યનો મમધ હોવાનો અલવ જ નથી તેને વિપક્ષ કહેછે પવત મળવી અનુમાનમા અગ્નિ માધ્ય હોવાથી, અગ્નિ જેમા ન જ રહેલી રાકે એવો પદાય, તળાવ અથવા અમુદ્ર, એ પવતના વિપક્ષ કહેવાય

૫ વ્યાખ્ય અને વ્યાપક એ બે શબ્દ એક બીજાના મળી ઊં વ્યાપક્તા એટલે એમ મોટા પદાર્થમા સર્વવસ્તુના સમવથી રહેનારા નાના પદાયનો સમધ 'જ્યાં મૂમ હોય ત્યાં અગ્નિ હોય જ' અહિ ધૂમ એ નાનો પદાય, મોટા પદાય અગ્નિમા, સર્વ વાનથી રહેછે, અને તેથી જ એમ કહેવાય કે જ્યાં ધૂમ મોય

પણું છે તેથી પક્ષધર્મતા થઈ. 'સપક્ષ', મહાનસમાં, હેતુને હોવાપણું છે તેથી સપક્ષેસત્વછે. વિપક્ષ, મહાદુઃમાં, હેતુ નથી તેથી 'વિપક્ષ્યાદ્ર્યાવૃત્તિ' થઈ. વ્યાવૃત્તિ એટલે બુદ્ધાર્થ.

ત્યાં અગ્નિ હોય જ: કારણ કે ધૂમ નાનો પદાર્થ, અગ્નિ મોટો પદાર્થ હોય, તો જ હોઈ શકે એમ ન કહી શકાય કે 'જ્યાં અગ્નિ છે ત્યાં ધૂમ છે.' કેટલાંક સ્થાન એવાં પણ છે કે, જેમાં અગ્નિ છે છતાં ધૂમ નથી હોતો. તપાવીને લાલ ચોળ કરેલ લોખંડના સળીઆમાં અગ્નિ છે પણ તેમાં ધૂમ નથી.

સાધ્યને નિશ્ચય કરાવનાર હેતુ છે, તે વ્યાખ્ય હોયછે. અમુક પક્ષ ઉપર સાધ્યનો નિશ્ચય દર્શાવનાર હેતુ હોવો જોઈએ; અર્થાત્ પક્ષના ધર્મની રીતે હેતુ રહે છે; માટે હેતુમાં પક્ષધર્મતા છે એમ કહેવામાં આવે છે. જો હેતુમાં પક્ષધર્મતા જ, એટલે પક્ષની સાથે રહેવાપણું, ન હોય તો તે હેતુથી સાધ્યનો નિશ્ચય જ ન થાય.

૬ એ હેતુ એવો હોવો જોઈએ કે સપક્ષમાં પણ હોય પર્વત અને અગ્નિનું પ્રચલિત અનુમાન લેતાં,

પ્રતિજ્ઞા-પર્વતમાં અગ્નિ છે

હેતુ-ધૂમ છે તેથી.

વ્યાપ્તિ-ઉદાહરણ-‘જ્યાં જ્યાં ધૂમ છે ત્યાં અગ્નિ છે’; જેમ રસોડામાં અહિં ‘રસોડું’ એ સપક્ષ છે, એટલે રસોડું એવો પદાર્થ છે કે જેમાં સાધ્યનો નિશ્ચય છે: અર્થાત્ તેમાં અગ્નિ હોય જ; પરંતુ પર્વતમાં અગ્નિ છે એમ નિશ્ચિત કરવાને, જેનાથી નિશ્ચય થવાનો છે એવો હેતુ-ધૂમ, તે સપક્ષ રસોડામાં પણ હોવો જોઈએ. એ હોય ત્યારે જ એમ કહેવાય કે જેમ રસોડામાં ધૂમ છે તેમ પર્વતમાં પણ છે. રસોડામાં ધૂમ હોવાથી અગ્નિ છે, માટે પર્વતમાં પણ ધૂમ હોવાથી અગ્નિ છે.

જો રસોડામાં ધૂમ ન હોય તો એ પ્રકાર થાય. ૧ કાંતો તેમાં અગ્નિ ન હોય

(૨) અથવા ધૂમ તથા અગ્નિનો વ્યાખ્ય વ્યાપક સંબંધ ન હોય. જો અગ્નિ ન હોય તો તે રસોડું સપક્ષ જ ન થાય, તેથી તે ઉદાહરણ ન થઈ શકે.

(૨) જો અગ્નિ તેમાં હોય, પણ તેના અને ધૂમનો વ્યાખ્ય વ્યાપક સંબંધ ન હોય તો ધૂમ એ હેતુ જ ન થઈ શકે; અર્થાત્ ધૂમ-હેતુ, રસોડામાં જોઈએ એમ હોય તો જ અનુમિતિ થાય.

૭ વિપક્ષાદ્ર્યાવૃત્તિ, એનો અર્થ એમ થાયછે કે, હેતુ વિપક્ષમાં ન હોવો જોઈએ. પર્વત અને અગ્નિનું પ્રચલિત અનુમાન લેતાં,

પ્રતિજ્ઞા-પર્વતમાં અગ્નિ છે

હેતુ-ધૂમ છે તેથી.

વ્યત્તિરેક વ્યાપ્તિ-ઉદાહરણ-‘જ્યાં અગ્નિ ન હોય ત્યાં ધૂમ ન હોય’ જેમ તળાવમાં અહિં તળાવ એ વિપક્ષ છે, એટલે તળાવ એવો પદાર્થ છે કે, જેમાં

જેના વિષયનો જ્ઞાન ન થાય તે, અખાવિત વિષયત્વ જેમ “વન્હિરીતઠે દ્રવ્યપણુ હોવાથી” એ અનુભિતિમા વન્હિનુ રીતપણુ પ્રત્યક્ષ બાધવાણુ છે તેથી દ્રવ્યત્વ હેતુ બાધિત હોવાથી બાધિતવિષયત્વ થયો પણ વહિમાન્ધૂમાત્ અહિ રમ હેતુમા કાંઈ બાધ આવતો નથી, તેથી અબાધિતવિષયત્વ છે

જે સાધના અભાવને સાધક ખીજે દેતુ હોય તે, સતપ્રતિપક્ષ કહેવાય જેમ શબ્દોનિત્ય શ્રાવણત્વાત્ શબ્દત્વવત્ એ અનુભિતિમા શ્રાવણત્વ હેતુથી સિદ્ધ થનાર નિત્યત્વરૂપ સાધ્યના અભાવને સિદ્ધ કરનાર ખીજે હેતુ ઇ બુદ્ધિ શબ્દ અનિત્ય કાર્યત્વાત્, વાસ્તે શ્રાવણત્વ દેતુ સતપ્રતિપક્ષ થયો જેમ વહિમાન્ધૂમાત્ અહિ ધમરૂપ હેતુને સાધ્યાભાવ સાધક ખીજે હેતુ નથી આ હેતુને અસતપ્રતિપક્ષત્વ છે કેવલાન્વયિ હેતુને વિપક્ષાદ્યાવૃત્તિ નથી, કારણકે વિપક્ષ અપ્રસિદ્ધ છે કેવલવ્યતિરેકિને સપથેસત્ત્વ નથી કેમકે સપક્ષ છે નહીં

સા ય ન જ હોય અર્થાત્ તળાવમા અગ્નિ ન જ હોય પરંતુ પર્વતમા અગ્નિ છે એમ નિશ્ચિત કરવાને, જેનાથી નિશ્ચય થવાનો છે એવો હેતુ, ધૂમ, તે વિપક્ષ તળાવમા હોવો ન જોઈએ એમ હોય ત્યારે જ એમ કહેવાય કે, ધમાભાવ છે માટે તળાવમા અગ્નિનો અભાવ છે પણ પર્વતમા ધમાભાવ નથી, અર્થાત્ ધૂમ છે, માટે અગ્નિનો પણ અભાવ નથી અર્થાત્ અગ્નિ છે

જો તળાવમા રમ હોયતો બે મકાર થાય ૧ કાતો તળાવમા અગ્નિ હોય (૨) અથવા અગ્નિના અભાવ તથા ધૂમાભાવનો વ્યાપ્ય વ્યાપક બબ્બે ન હોય ને તળાવમા અગ્નિ હોય તો તે વિપક્ષ જ ન કહેવાય તેથી તે, આ વ્યતિરેક વ્યાપ્તિમા ઉદાહરણુ ન જ થઈ શકે જો તેમા અગ્નિનો અભાવ હોય તો પણ અગ્નિનો અભાવ અને ધમાભાવનો વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ ન હોય તો ધમ, એ વ્યતિરેકી હેતુ જ ન થઈ શકે અર્થાત્ ધમ હેતુ, વિપક્ષ તળાવમા હોવો ન જ જોઈએ એમ હોય તો જ અનુભિતિ થાય

૮ આ બે રૂપનુ વિવેચન હેતુવાલાસના મકરણુમા થશે

અપુષ્

મક્તમાલ વાવની અને અપરાધ ક્ષમા સ્તોત્ર

(માધણ ગદ્યા મક વાને ૧૨૧ થી)

સવૈયા

ગમસ્વરૂપે આપે અમ્યુત કૈંક બન્ધાને તાર્યા
મહાત્મનોને મોક્ષ આપીને કુષ્ટ તુજ વિધ્યા
મોક્ષ કદી અપરાધક્ષિના અવિનાશી નથી થનાર
એ અપરાધ ક્ષમા કર્ગોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો

અભિમાની લંકા પતિએ જોળખ્યા નહિ રથુરામ,
 ભક્ત ન્હાણો વિભીષણને આપ્યું લંકા સુખધામ;
 અભિમાનીનો નહિ આશરો તોયદર્પ ધરનારો,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૩૨

હીરા, માણેક, મોક્તિકની પારખ કરનારો કાચો,
 હરિ હીરાની ખરી પારખ કરનાર ઝવેરી સાચો;
 અજ્ઞાની હું હીરાને પણ કાચ તુલ્ય ગણનારો,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૩૩

શખરીએ પ્રભુ ગણી આપને નિજ આશ્રમમાં રાખ્યા,
 સ્નેહ સહિત ઉચ્છિષ્ટ જોર રથુનંદન આપે આખ્યાં.
 જોળખવાને અશક્ત હું છું અંધશ્રદ્ધા ધરનારો,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૩૪

અહુદ્યા શહ્યા રૂપ થઇને પડી હતી ત્રેતામાં,
 ઉદ્ધારી દશરથ સુત આપે તુર્તજ સ્પર્શ થતામાં;
 પાપ અમાપ ઉદ્ધારનાર શું આપ મને ઉદ્ધારો,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૩૫

શાં કું મુની.

અપૂર્ણ.

બ્રહ્મ જિજ્ઞાસા.

(સંવાદ)

જ્ઞાની અને જિજ્ઞાસુ.

જ્ઞાસુ—આ દુનિયાં નથર છે, વિષયભોગ નરકમાં નાંખનાર છે, આ બધી ઇશ્વરની માયા છે, ભજન કે જ્ઞાન વિના કંટ્યાણુ નથી, ઇત્યાદિક તમારી બધી વાતો સાંભળી; પણ હું હવે દુંકામાં પુછુછું તેનો ઉત્તર સ્પષ્ટ અને યથાર્થ આપજો. હું હવે પુછુ છું કે 'મૃત્યુ પછી માત્ર શું થશે ?

જ્ઞાની—સર્વ થશે તેમજ કાંઈ નહિં થાય.

જ્ઞાસુ—હું એમજ ધારતો હતો. મેં તમારી પાસે સદિગ્ધ વિવાદનો વિષય રજુ કર્યો અને વિરોધી વચનોથી તમે તેનું સમાધાન કરે છે. આવી રીતે ઉત્તર આપવાની યુક્તિ એ ઘણા બુના વખતથી ચાલી આવે છે કે જે વિષયમાં આપણને સાચી ખબર ન હોય તેમાં 'હા' તેમજ 'ના' વાળો સદેહ ભરેલો જવાબ દેવો.

જ્ઞાની—તમે કહ્યું તે સત્ય છે, તવાપિ તમાગે જે પ્રશ્ન છે તે ઇદ્રિયા તીત, અરે અનુભવાતીત પ્રશ્નો છે, અને તેનો ઉત્તર માં મનુષ્યથી સ્વાભાવિક રીતે સમજી શકાય તેવી ભાષામાં આપવો એમ તમે આશા રાખો છો ત્યારે તેવા પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં વચન વિરોધ આવે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી

જ્ઞાસુ—‘તે ઇદ્રિયાતીત—અનુભવાતીત પ્રશ્નો છે’ અને સ્વાભાવિક જ્ઞાનવાળા એટલે સાધારણ સમજવાળા મનુષ્યથી તે જણાય એમ નથી એમ તમે કહો છો તેનો અર્થ શું ? “તે વાત અનુભવવિના જણાય તેમ નથી, અગીયારે ઇદ્રિયોથી પણ અગમ્ય છે, મનવાણી પણ પોચતા નથી,” એમ વણા પડિતમન્ય પાસેથી મેં વારંવાર તેવા શબ્દો સાંભળ્યા છે— મને તે કાંઈ નવા નથી લાગતા— ઘણા વિદ્વાન લોકો અને ધર્મગુરુને જ્યારે પુછવામાં આવે છે કે ઇશ્વર કયા છે ? પરમાત્મા એ કેવા છે ? શું વસ્તુ છે ? આવા પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પરમાત્માનું વર્ણન કરતા તેઓ જણાવે છે કે યજ્ઞ વાચો નિવર્તન્તે અમાવ્ય મનસાસહ ઇત્યાદિક વચને કરીને સૂચવે છે કે તે પરમાત્મા એવા છે કે જ્યાં વેદ પણ નેતિ, નેતિ કરી વિરામ પામે છે ત્યાં આપણી વાણી કે મનીન વાસનાવાળું મન ગીરીતે પોચે : તે સઘળી સમજવાવાની યુક્તિઓ ડીક છે પણ તે ઘણા જુના વખતથી ચાલી આવે છે એટલે તેમાંથી મનને આકર્ષણ કરવાની શક્તિ ઓછી થઈ છે હાનમાં જ્યાં ગાસડે ને પોટલે ઇમેજ જ્ઞાનનો પ્રસાર છે તેવા સુવારાના વખતમાં એ પ્રમાણે નહીં આવે, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જોશે, કાન પકડીને બતાવવું જોશે કે આ ઠી

જ્ઞાની—(સ્વગત) ‘ઈમેજ જ્ઞાનથી થએલા કુધારો અને અનાસ્થા’ એમ કહેવાનો તેનો આશય જણાય છે

જ્ઞાસુ—હવે મોટા મોટા સુધારકો, સત્યશોધકો થયા છે ને થાય છે— આ જમાનામાં અમે એવા અર્થ વગરના ટાપવા છોડી દીધા છે અમે વિચારમાં એટલા બધા આગળ વળ્યા છીએ કે એવી વાત અમારાથી સહન નહીં થાય— એ સઘણું શું ઉપયોગનું છે ? તમે જે કહો છો તે સઘળાનો અર્થ શું થાય છે ?

જ્ઞાની—ઈદ્રિયાતીત જ્ઞાનની મેં જે વાત કરી તે એવા પ્રકારનું જ્ઞાન છે કે જે સાધારણ અનુભવની હદ બહારનું જ્ઞાન છે અને તેવા જ્ઞાનથી દરેક પદાર્થ વસ્તુતઃ જ છે તે પર્યર્થ રીતે જણી શકાય છે ખીજી તરફ તપાસના સ્વાભાવિક જ્ઞાન એ એવું જ્ઞાન છે કે જે મનુષ્યના સાધારણ અનુભવની હદમાં જ રહેતું છે, તેથી તે જ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષ દૃશ્ય વસ્તુ શિવાય બીજું સમજી શકવું બહુ મુશ્કેલ છે

જ્યાસુથી તમે એક વ્યક્તિ છો, એક મનુષ્ય છો, ત્યાસુથી તો તમારો અત મૃત્યુથી થશે પણ તમારી વ્યક્તિતા, મનુષ્યપણું, એ તમારો સાચો

અને આંતરનો સદ્ભાવ કે સ્થીતિ નથી. તે માત્ર આંતર સદ્ભાવનો બહાર-
નોજ દેખાવ છે, તે ખરી વસ્તુ નથી, પણ કાળના રૂપમાં જણાતું માત્ર એક
દૃશ્ય છે ; અને કાળથી પરિચિન્ન હોવાથી આદિઅંતવાળું છે. પણ તમારું
સાચું અસ્તિત્વ-સત્તા કે સદ્ભાવ-તે એવી વસ્તુ છે કે જેને કાળનો પણ
બાધ નથી તેથી આદિ અંત રહિત છે. તેમજ દેશ અને વસ્તુથી પણ પરિચિન્ન
નથી તેથી કોઈપણ વ્યક્તિ કે મનુષ્ય શરીરની હદમાં પણ સમાઈ શકે એમ
નથી. તે સત્તા સર્વ વ્યક્તિમાં-પ્રાણી માત્રમાં-સ્થાવર જંગમ સચરાચરમાં
રહેલ છે ; અને કોઈપણ વ્યક્તિ તેનાથી બૂદી રહી શકે નહીં. તેથી જ્યારે
મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે એક રીતે, એક મનુષ્યવ્યક્તિ રૂપે તમારો નાશ
થાય છે અને બીજી રીતે તમે સર્વ રૂપછો અને તે રૂપે રહેવાના છો-જ્યારે
મેં તમને કહ્યું કે “ મૃત્યુ પછી તમે કંઈ નથી ને સર્વ છો ” એ વખતે મારા
કહેવાની ધારણા ઉપર પ્રભાણેનીજ હતી-તમારા પ્રશ્નનો એથી વધારે સ્પષ્ટ
અને હુંકા ઉત્તર જડવો એ મુરઢલ છે. હું કપૂલ કંઈ છું કે મારા જવાબમાં
વચનનો વિરોધ આવે છે ; પણ એમ થવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ છે કે
તમારી જાંઘીનો સવાલ એ કાળને આધીન બાબત છે અને તમારો નિત્ય
સાક્ષત જે સ્વભાવ છે તે નિત્યતા અને અનાદિતાનો વિષય છે; ઉપર કહેલાનો
સાર આટલોજ સમજવાનો છે કે તમારું જે નિત્ય અને સિદ્ધ સ્વરૂપ તે એવી
વસ્તુ છે કે જે કાળની હદમાં નથી અને તે છતાં અવિનાશી છે; પણ આવી
બાબતનું વિવેચન કરતાં ઉપરઉપરથી વચન-વિરોધનો લાગવાનોજ-અનુભવ
બહારની વાતોને આપણી સ્વાભાવિક સમજની વાતોની હદમાં લાવવાનો
પ્રયત્ન કરવાથી શું થાય છે તે તમે જોયું. સાધારણ જ્ઞાનથી કે સામાન્ય
સમજથી પરમાત્માના તત્ત્વ જ્ઞાનની વાતો સમજતી નથી માટે તેવી બાબતો
તેવા સાધારણ જ્ઞાનમાં આવી શકશે એમ ગણના કરવી એ અન્યાય યુક્ત છે.

જ્ઞાસુ—પરાંપર વ્યાન રાખજો કે ત્યાંસુધી હું એક માણસ એક
વ્યક્તિ-તરીકે રહીશ ત્યાંસુધી તમારી અમરપણાની કે અવિનાશીપણાની
વાતોની કિંમત બે ઢીંગલા જેટલી પણ હું નહીં ગણું.

જ્ઞાની—બહુ સારું, કદાચ આ બાબતમાં તમને સંતોષ આપવાને હું
શક્તિવાન થઈશ. તમે એમ ધારો કે મૃત્યુ પછી પણ તમે એક નોખી વ્યક્તિ
રૂપે રહેશો, પણ શરત માત્ર એટલી કે પહેલા ત્રણ માસ પૂર્ણ બેમાન અવસ્થામાં
રહેવું એમ કપૂલ કરવામાં તમને કંઈ અડચણ છે ?

સત્સંગ

{ સવત ૧૯૫૬ ॥ માર વદી ૧૧ રસીવારે ૧ વમ સભામા વચરાજ નબુસમ }
 જગજીરામે આપેનુ વ્યાખ્યાન }

અનન ગૃહસ્થો, અદ્વિર્માભિમાની ગૃહસ્થો અને સલાસદો ! આજે આપની પાસે સત્સંગ શુ છે તે વિશે મા'ે યથામતિ ક' ડિ બોલવાનુ છે-આર્ય બધુઓ ! જ્યારે આ જગતમા આપણા બધુઓ, આપણા સ્નેહીઓ, તથા સ્ત્રી વર્ગમા આપણી માતાઓ, ખેતો તથા પ્રિય પુત્રીઓને પુછીએ કે ધર્મની માખત તમો શુ જાણો છો અથવા તો ક'પિણ સત્સંગ ક'ણે છે ? ત્યારે તેઓ ઉત્તર આપશે કે " અમો સત્સંગ કરીએ છીએ, અમારો ધર્મ શુ છે તે અમે જાણીએ છીએ " પરંતુ ધર્મવાન અને મત્સ્યગી ગૃહસ્થો ! મા'ે તમોને કહેવુ જોઈએ અને ખાતરી આપવી જોઈએ કે 'મત્સ્યગ' એ ત્રણ અક્ષરનો ગજ છે છતાં એટલો ગણિત અર્થ તેમા સમાયેલ છે કે તે સત્સંગથી મહાપાપી માણસો પુણ્યવાન થાય છે, તે સત્સંગથી નીચ માણસો ઉચ પદવીને પામે છે, તે મટા પ્રતાપી સત્સંગથી અરમી માણસો વર્મવાન થાય છે આપણે વણા ગાંધોમા વાગ્યુ છે અને સાબરમતી પણ છે ધણાજ નીચ અને હલકા માણસો તેમજ કેટલાએક ધન અને કુળથી મોટા માન મેળવેલા પુરુષો પણ સત્સંગ વડેજ આ જગતમા ઉચ્ચ પ'નીને પામેના છે, અને અતે અખડ મુખરૂપ જે મોક્ષ તે સત્સંગથી મેળવી ગયા છે જગતમા સત્સંગ વિશે ઘણુ વિચારવાનુ, જાણવાનુ અને તપાસવાનુ છે મારા બધુઓ અને સન્નિમો ! જેને આપણે સત્સંગ કહીએ છીએ તે ગજ મા ઘણો અર્થ સમાયેલો છે સત્ અને સંગ એ મે શબ્દો મળી સત્સંગ શબ્દ થયેલ છે હવે સત્ એટલે સત્યરૂપ એટલે કાય અવસ્થામા અથવા કોઈ સમયમા જેનો નાશ થતો નથી તે સત્ કહેવાય છે-જેમકે જાત અવસ્થા, સ્વપ્નાવસ્થા અને સુષુપ્તિ અવસ્થામા જે વાનગ્ય ગહેલ છે અથવા ભૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ તથા વર્તમાન કાળમા જેનો નાશ થતો નથી, એટલે જે પરમાત્મા, હમણા જે આપણે જાણીએ છીએ અને મર્મ વ્યવહાર કરીએ છીએ તેને જે જાણનારા છે, તે સત્ કહેવાય છે-અને સ્વપ્નાવસ્થા એટલે સુતા પછી, જે કઈ દીઠામા કે માલજવામા આવ્યુ તેનુ નિદ્રામા ભાન થાય અને અનેક જાતના સ્વપ્નો આવે છે તે સ્વપ્ન અવસ્થા કહેવાય

છે. તેમજ આપણને જે ઘોર નિદ્રા આવે છે તેનું નામ સુષુપ્તિ અવસ્થા કહેવાય છે અને જાગૃત અવસ્થા તો શું છે તે સૌ કોઈ જાણે છે—હવે ઉપર કહેલ જે જાગૃત, સ્વપ્ન, અને સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થાને વિશે જે જાણનાર છે તેજ જીવાત્મારૂપ નારાયણ પરમાત્મા સત્ રૂપ કહેવાય છે. આ સ્થાવર જંગમરૂપ અથવા પિંડ બ્રહ્માંડરૂપ જે જગત ભાસમાન થાય છે તે જગત જ્યારે કંઈ પણ ભાસમાન નહીં હતું તથા પરિદ્રશ્યમાન કંઈ પણ પ્રપંચ નહીં હતો ત્યારે જે પરમાત્મા નારાયણ સત્યરૂપ પ્રજા તે, સર્વ પ્રપંચના જ્ઞાતા રૂપે સત્ય હતા; તેમજ આ વર્તમાન કાળમાં પરિદ્રશ્યમાન આ સમગ્ર પિંડ બ્રહ્માંડરૂપ, સ્થાવર જંગમરૂપ જગત જે સ્પષ્ટ-પણાથી દેખાય છે તેનાપણ જ્ઞાતા એટલે જાણનાર સત્યરૂપ નારાયણ પરમાત્મા છે; તેમજ સમગ્ર નામરૂપાત્મક પ્રપંચનો પ્રલય થવાથી પ્રલય કાળને અંતે જે નારાયણ પરમાત્મા એકલાજ સાક્ષી રૂપે રહે છે તે પરમાત્મા સત્ રૂપ કહેવાય છે. માટે મારા પ્રિય મિત્રો અને વિદ્વાનો! મારે જણાવવું જોઈએ કે એવી રીતે જે જાગૃત, સ્વપ્ન, અને સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થા તેમજ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણ કાળ તે સર્વને જાણનારા પુરૂષ, તેમજ પિંડ બ્રહ્માંડ સર્વ નામ રૂપ જગત તેના સાક્ષી સર્વના નિયંત્રતા જે શુદ્ધ, અવિનાશી અને અચલ છે તેજ નારાયણ પરમાત્મા સત્ છે. તે અવિનાશી અખંડ સત્ રૂપને કોઈ શ્રી-કૃષ્ણ રૂપે ભજે છે, કોઈ બ્રહ્મ સ્વરૂપે ધ્યાન કરે છે, કોઈ શિવ અથવા શંકર એવા નામથી ભજે છે. એટલે -દુકામાં કહેવાનું કે આ સર્વનું જે કારણ, આપણી બુદ્ધિને પ્રેરનારા અને સાક્ષી તે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ નારાયણ એજ સત્ શબ્દવડે કહેવાય છે, કારણ કે યજુર્વેદના તૈત્તિરીય ઉપનિષદની બીજી બ્રહ્મનંદવદ્ધીના પ્રારંભમાં ‘ૐ બ્રહ્મ વિદ્યમોત્તિ પરં’ એ પ્રમાણે પ્રારંભ કરીને ‘સત્યં જ્ઞાનં મનંતં બ્રહ્મ’ એ પ્રમાણે અત્તમાં કહેલું છે. આટલા પ્રમાણે ઉપરથી તમારા જાણવામાં તો આવ્યું હશે કે સત્ એટલે સત્ત્વ એ શબ્દ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા નારાયણ પરત્વે વપરાયેલ છે—હવે આપણી મૂળ બાબત સત્સંગ ઉપર આવીએ.

સત્ એટલે નારાયણ પરમાત્મા, તેનો સગ તે સત્સંગ કહેવાય. એટલે પરમાત્માના સંગથી એમજ સમજવાનું છે કે તેની શુદ્ધ ભક્તિએ કરી, તે પરમાત્માના નિર્મળ જ્ઞાને કરી તેના સહજ પદમાં પ્રાપ્ત થવું, એટલે તદ્દૃષ્ટ થવું તે સત્સંગ ખરેખરો છે.

અમૂળ.

શિયળ સરક્ષણ

મુક્તાગૌરી

(એક ખોદક વાર્તા)

(કપાશ કર જાદુવાળા યાત્રિક)

ગીતિ

શિયળ રક્ષણ કાળે, સહુ કષ્ટે મુક્તાગૌરીયે
 તે હુ વર્ષો પ્રીતે, આર્ય ગહીયા સુગોધ સારે દટે
 પ્રાત કાળનો સમય ચતો હતો સૂર્ય દેવતા પ્રમથવાની તૈયારીમા હોવાને
 લીધે કુદગતના દેખાવમા કાર્ડ વિચિત્ર રંગ દેખાનો હતો આકાશ સ્વચ્છ થઈ
 ગહ્યુ હતુ, દિગાઓમા પણ નિર્મળ દેખાવ થઈ ગહ્યો હતો, અને પૂર્વ દિશામા
 સૂર્ય દેવતા પાસે કાર્ડક લાલ લાલ ધામા દેખાતા હતા કે જેથી આકાશમા એવી
 રમણીયતાપથગઈ ગહી હતી કે જાણે સૂર્યદેવતા પ્રાત સ્નાન કરવા માટે જળમા
 ઉતર્યા ન હોય ! વૃક્ષોની કાળમા નિવિધ પક્ષીઓનો કાંઈ વિચિત્ર અને
 વિવિધ જાતનો કિન્કિયાટ વધ રહ્યો હતો અને પાદકામાયી જળનો ઝાણો
 વગમાદ (ગતના ભેગા થયેલા આકાશમાયી) પડયા કરતો હોય, એમ લાગતુ
 વળી ગત્રીના ગિરિર ખિટ્ટી વામ અને જમણા પાતળ ઉપર જાણે મોતીનો
 ગાનીચો પાવયા હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો નાની ચત્રીઓ જાણે
 એવા હુ એ હર્ષમા આવી ગઈ હતા કે આનંદમા મજકાઈને અભિમાનથી
 ચકચક કરી ગહી હતી અને વણી ચચળતા તથા ચપળતાથી આ આડ ઉપરથી
 પેલા આડ ઉપર કુચકા મારી ગહી હતી ! જાણે પ્રકૃતિ દેવીએ પ્રાત કાળના
 દરબારના બે દોષસ્તનુ કામ એમનેજ સોંપ્યુ હોય ! જળમા પણ સૂર્યદેવ
 તાની પડતી લાલિમાના ઝકઝકાટથી તેને રત્ન છે એમ ધારી, માછલીઓ
 આકુળવ્યાકુળ વધ પાણીમા જુ જુદા પ્રત્યે મો મારી ઉપર નીચે હુબકીઓ
 માર્યા કરતી હતી આવા સમયમા ગિંગના નામના પગવતની ઉત્તમ શોભીતી
 તળેટીમા આવેલા એ જંગલના નામનુ શેઠેર હતુ, તમા લક્ષ્મીશંકર
 નામે એક વનાદ્ય નાગર ડામનો ગ્રહસ્થ વસતો હતો તેનુ કહેબ
 પેઢી ૨ પેઢીયોન વેપારમા પાણવટીનો ધંધો કરતુ હતુ ત સ્વભાવે

બોળો, ભલો ને ખુલ્લા દિલનો નાગર હતો. તેણે કુડ કપટકરીને કાંઈ પૈસો પેદા કર્યો ન હતો. તેનો પૈસો પેઢી દર પેઢી ચાલ્યો ચાલ્યો હતો. એની દોલત એટલી હતી કે તેણે ને તેના ગાપદાઓએ ધણી વાર રાજ્યને લડાઈને વખતે કે એવે બીજા પ્રસંગે નાંખાની મદદ કરીને, હુખતી રાજધાની રાખી હતી. તેથી રાજ દરબારમાં પણ તેનું માન વિશેષ હતું. મોટી ઉંમર થયા પછી તેને એક દીકરો થયો હતો. તેનું નામ છેલશંકર પાડયું હતું. ધનવાન નો દીકરાને વળી મોં જોયો એટલે તે લાડમાં ઉછેર્યો હતો. છેલશંકર મોટો થયો ત્યારે એક માસ્તર રાખી તેને લખતાં વાંચતાં શીખવ્યું હતું.

છેલશંકર ઉજ્જવલ વર્ણનો સુંદર ચહેરાનો તથા સારા મજાગુત પાંધોનો હતો. કુદરતે એનામાં સ્વાભાવિક બુદ્ધિ મૂકી હતી. જોયો તે દેખાવડો હતો તેવોજ તે દયાળુ અને ઉદાર મનનો હતો. છુટ હાથે પૈસો વાપરવામાં એ લાડકવાયો હોવાથી એને ઢાઈ અડચણ કરતું નહિ, તેથી તેના દયાળુ સ્વભાવે કરીને તેનું ઉદારમન ઉડાઉ જવું થઈ ગયું હતું. તે પંદર શોળ વરસનો થયો ત્યાંસુધી તેને દુકાનના કામના વહીવટમાં નાખ્યો નહોતો. દુકાનનો વહીવટ કરવાનું તેને ઢાઈ કહેતું નહોતું. દુકાનમાં જુના અતુલવી ધણા નોકર ગુમાસ્તા હતા, તે પોત પોતાનું કામ ઈમાનદારીથી કરતા હતા. લક્ષ્મીશંકર વૃદ્ધ થયા હતા તો પણ તેમનું શરીર મજાગુત હતું. ને દુકાનનું કામદાજ કરી શક્તા હતા. તેમ તે ગુમાસ્તા ઉપર દેખરેખ રાખતા ને ગુમાસ્તાઓને કામને માટે હુકમ આપતા ને જણાવતા. ગુમાસ્તાઓનું વરસ કાંઈ મોટું ન હોતું. પણ ઢાઈને ખાર મહિને સો, ઢાઈને બસે, ઢાઈને ત્રણસે ને સુનીમને પાંચસે રૂપિયાનું વરસ હતું. પણ તેમને વાર તહેવારે લક્ષ્મી-શંકર સરપાવ આપે, વિવાહ આદી લગ્નનો જ ખરચ આવે તે બધો પોતે ઉપાડે અને સારી નોકરી કરનારને વખતે ધનામ પણ આપે, તેથી દુકાનના બધા નોકરો નેકીથી ને ભાવથી નોકરી કરતા.

છેલશંકરને મંગલપુરના એક સાધારણ ઘરના શંકરપ્રસાદ નામના નાગરની દીકરી સાથે પરણાવ્યો હતો. શંકરપ્રસાદે દોકડો દોકડો કરીને પૈસો એકઠો કર્યો હતો. તે પૈસો એટલો ન હોતો કે તે છેલશંકરની બનતું ખરચ પણ ઉપાડી શકે. શંકરપ્રસાદની દીકરી બહુ રૂપાળી હતી તેથી એ જાણતો હતો કે આ કન્યા પાઠશાહ કે ઢાઈ રાજ રાજવાડાની નજરે પડશે તો,

એને જનનાનખાનામા લેઈ જશે માટે એને એવે ઠેકાણે પરણાવવી કે કાંઈ એનું નામ લેઈ શકે નહિ એવું ઠેકાણું માત્ર જીરણગરમા લક્ષ્મીશંકર મેહતાનું થયું હતું લક્ષ્મીશંકર મેહતાએ પણ એ કન્યાના રૂપના વખાણ સાંભળ્યા હતા કે જ્યોતિ વિવાહ વગેરેનું સઘળું ખર્ચ પોતે ઉપાડી લેવાનું ઠેરાવી ડેવશંકરને પગલાંબંધે હતો એ કન્યાનું નામ મુક્તાગૌરી હતું

મુક્તાગૌરી જ્યોતિ ઉપાળી હતી તેવીજ તે સંશુણી હતી તેનો સ્વભાવ ગાત્ર ને મનોગજક હતો, ને નાજીક ને કામળ મનની હતી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓમા શોભે એવું એનું મન વ્યાજી હતું, એ કાર્ક પુરતું ભણેલી ન હોતી પણ નાનપણમાથીજ તેની ધર્મ અને નીતિ ઉપર સારી આસ્થા હતી, અને તે આસ્થામા સાસરે આવ્યા પછી વધારે થયો હતો કાગળ કે લક્ષ્મીશંકર મેહતાના ધનના સમળા પૂર્ણ આસ્તિક હતા ડેવશંકર પાસે એણે બહુ દાતરમા વધારો કરવા મગજ જણાવી અને તેથી થોડે થોડે તે ઉત્તમ વર્ગ પ્રસ્તંકા વાચતા ગીખી

ડેવશંકરનું મૂલ્ય બેસવાનું મકાન અવગ ટતું અને એજ મકાનમા ડેવશંકર ગત દિવસ મુક્તાગૌરીને અભ્યાસ કરાવવામા લાલવિનોદમા ને આનંદ વિલાસમા પોતાનો વખત કઢાડતા મુક્તાગૌરીની આતુર્યતા તથા શુભ, અને ઉપયોગી મોહાધ થયો હતો તેને મુક્તાગૌરીથી જગ પપા અલગ રહેવું ગમતું નહોતું મુક્તાગૌરી પણ ઉપાળીતો હતોજ, અને વિવાના અભ્યાસે કરીને અને સારા સારા પુસ્તકો વાંચી સાંભળીને એટલી હોશીયાર અને શુણવાન થઈ હતી કે છેલ્લા કર મુક્તાગૌરીમા તદ્દપ થઈ ગયો હતો લક્ષ્મીશંકર મેહતા પણ એકના એક લાડકવાયા ડેવશંકરનું નામ લેઈ મક્તા નહિ એનો પકતો જોય ઉપાડતા હતા

એક નખત વર્ષા ઋતુના દિવસમા આશાડ માસના અવારીઆમા વીજળીઓના અમકારા થતા હતા, આકાશ લાલખાથી લેર ધ ગયું હતું, તારો નામે એક પણ દેખાતો ન હોતો અને ચારે બાજુથી પવન બવ પડેલો કે જ્યોતિ વૃક્ષોમાનું એક પણ પાદડું હલતું ન દોતું તેથી મુક્તાગૌરી અને ડેવશંકરને વળો નામ યવા લાગ્યો તેથી તેઓ બંને અગામીમા એતરજ બીંછાવી ખુદી હવામા પવનની ગહ જોતા બેઠા બેઠા અને જણા ઉધરના ધનનો લીલાની માતો કરેડે એવામા એક અસ્તાઉપર ભૂખે મરતો બીંખારી બીંખ માગવા

આવ્યો, તેની આવા સમયે કદાચામય આજીજી સાંભળી તથા અંધારામાં વીજળીઓના ચમકારા શિવાય બીજો કાંઈપણ જાતનો પ્રકાશ જોવામાં આવતો નથી એવી આ રાત્રિનાં વખતે ભીખ માગતો જેઈ છેલ્લશંકરને દયા ઉપજી, અને તેના મનમાં તેનું દુઃખ ભાંગવાનો વિચાર થઈ આવ્યો. અને તેથી તેણે તેને બોલાવીને પોતાના હાથની સોનાની રત્ન જડીત એક પોંદ્યી કાઢાડીને આપી; તે લઈ પેલો ભીખારી ખુશી થતો થતો પોતાના ઘર ભણી ચાલ્યો. ને તેણે જાણ્યું કે હવે આપણી ભવની ભાવક ભાંગી, આપણે ભીખારી મટીને શાહુકાર થયા, સવારના પહેારમાં પોંદ્યી વેચીને તેના રૂપિયા લઈ આવી તેમાંથી આપણા લાયક ઘર બંધાવીશું, છોકરાં છૈયાંને માટે લુગડાં ધરેણા લાવીશું, જમવા માટે ભાતભાતનાં અનાજ લઈશું, અને ફરવા માટે ગાડી ધોડા રાખીશું; આમ શેખશાહલીની માફક વિચાર કરતાં એને કાંઈ લાંબો વખત ગયો નહિ. માત્ર એ સઘળું પાંચ મિનિટનું કામ હતું. છેલ્લશંકરની મેડી પાસેથી એ કાંઈ વધારે દૂર ગયો નહોતો. છેલ્લશંકર બોલાવે તો સાંભળે એટલે છટે તે ગયો હતો એટલામાં છેલ્લશંકરે તેને પાછો બોલાવ્યો, ને સાંભળતાજ પેલા ભીખારીના ગાળા નરમ થઈ ગયા. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે નખોડ ગયું, આપણા સઘળા મનના મનોરથ મનમાં રહ્યા. કાણુ જાણે શામાટે પાછો બોલાવતો હશે? આવી કીમતી પોંદ્યી આપી તો આપી પણ હવે તે મનમાં વિમાસતો હશે. તેના મનમાં તે પાછી લેવાનો વિચાર આવ્યો હશે અને તેથીજ તે પાછો બોલાવતો હશે. હું નાસી જઉં તો એ કાંઈ મને પકડી શકે તેમ નથી પણ ભલા ભગવાન! ના, એમ તો નજ કરવું, જવું તો ખરું. જણે મને આવી કીમતી પોંદ્યી આપી લક્ષાધિપતિ કયો છે ને તે બોલાવે તો પાછું કેમ ન જવું? આ પોંદ્યી એને પાછી લેવી હોય તો ભલે લે, એણે આપી છે તેઓ પાછી લેશે એમાં માફશું જવાનું છે ?

હું ભીખારી છું ને ભીખારી રહીશ એમાં શું ? માટે જાઉં તો ખરે, જેમ્મએ શું કહે છે, એમ વિચારી પાછો વલ્યો, ને આવી બોલ્યો કે આપણું શું કહેછો એમ બોલતો બોલતો પાછો આવી અગાસી આગળ ઉભો રહ્યો. તે વખતના ધનવાનો જવા ધર્મીજવાન હતા તેવા ભીખારીઓ પણ સંતોષી અને ભોળા હતા.

ભીખારીને પાઠે આવેલો જોઈ ડેવશક્ટે કહ્યું કે લે ભાઈ આ બીજા
હાથની પોહચી પણ લેતો જ મારે એની જોડવિના કાઠ કામની નથી, ને
તાડ દારિદ્ર એથી સંપૂર્ણ નાશ પામશે, એટલું કહેતાજ ભીખારીએ ગળ થઈ
ખોળો ધર્યો તેમા એ બીજી પોહચી પણ નાખી એ બંને પોહચીઓને લઈ
તે ભીખારી ગળ રાળ થતો, ને આશિર્વાદનો વરસાદ વરસાવતો આવતો
થયો પ્રથમ ભીખારી ગયો ત્યારે છેવ શકરને વિચાર થયો કે મા' આ પોહચી
કાઠ કામની નથી, તેમ જોઈશે તો બીજી એથી પણ વવારે કીમતી જોડ હું
કરાવી શકીશ પણ જો આ પોહચી હું ભીખારીને આપું તો એનું તો આખા
ભવનું દળી ન જાય તેની એને પાછો બોનાવી આ બીજી પોહચી પણ
આપી આ કામ દયાનું તો ખરૂં પણ તે વગર વિચાર્યું હતું એ પોહચીઓ
વડે તો એના ભીખારીઓને માટે ઉવમાલ્ય બોની શક્ત પણ આવી જતના
ઉમદા વિચાર તે વખતના નહિ સુધરેલા ધનાઢ્યોના મનમા આવવાની શી
આશા ! આજના ચાલતા જમાનાના સુવર્ણ ધનવાનોના મનમા પણ એવા
વિચારતો કવચિતજ આવે છે

છેલ્લશકની આવી ઉડાઉ ઉદારતા જોઈ તેની સ્ત્રી પ્રાણુવલ્લભા
મુકતાગૌરી ચકિત યદ્ય ગદ્ય જાતે નાગરાણી હતી, તો પણ તે સાચાજ
ગમા ઉછરેલી હતી તેમ એના બાપે કબુલ્સાઈ કરી પેસો એકઠો કરેલો
એણે જોયો હતો, તેથી તેનું મન જુદાજ પ્રકારનું હતું, તે દયાળુ હતી તોપણ
છેનશ કરના આવા કામને તે ઉડાઉપણુ ગણવા લાગી ભીખારીને ખાવાનું
આપવું તે ઠીક, ભીખારીઓ તો રોજ ઘણાએ ભીખ માગવા આવે તેને આવી
રીતે કીમતી દાગીના આપી દેવા તે કાંઈ મુકતાગૌરીને ઠીક લાગ્યું નહિ એ
તો આગે દાહડે જોગી થવાનો ધંધો માટે તેના મનમા છેવશ કરને બે વચન
શીખામણ દાખવ કહેવાને વિચાર થયો ને તે બોલી કે હું આપના પગની
રજાજી ને આપને શીખામણ દેવાને હું ચોચનહી તો પણ માગમનમા જ બે
બોલ કહેવાને ઉભરાણા છે તે માફ માગીને કહું છું માટે અજ્ઞાન અમ્મનાના
બોલવાપર ગુસ્સો કરશે નહિ એમ બોલી કહું કે પ્રાણનાથ ! તમે આટલી
ખધી ઉદારતાને દયા પેલા ભીખારી તરફ બતાવી તે શાવી ? પેસો કમાતા
ટટલી મેહનત પડે છે, ને તેમનો સગ્રહ ટટલું કષ્ટ સહન કરવાથી થઈ શકે છે
ને પૈસોજી ચીજ છે, તેનો વિચાર આપણા મનમા આવતો નથી આપણા બાપ
દાદા કમાયલા છે, એટલે આપણે તો તૈયાર રસોઈ પર જમાનાનું છે પણ તે
રસોઈની સામગ્રીની ચીજો પેદાજનારાને અને પકવનારાને કહેવો પગીશ્રમ
પડ્યો હશે, તેને કટલોપરસેવો ઉતર્યો હશે તે આપણને કેમ માલમ પડે, અને
તે વગર તેની કામતની જીજ્ઞાસા આપણાથી થાય નહિ તે તો તેજ જાણે
જને વીતે તે જાણે, આપે એક પળમા બે અમુ'ય પોહચીઓ અક્ષિસ આપો

દીધી પણ તે કરાવતાં કમાવનારાને કેટલી મેહનત પડી હશે, તેનો આપે જરા-
પણ વિચાર કર્યો નહિ. આપણે મેહનત કરવાની નથી એટલે આપણા મનમાં
તે વિચાર આવતો નથી. પણ પ્રાણનાથ એ સુજળ દાન આપતાં-તો ઉલ્લેખ્યો
સમુદ્રપણ ઘુટી જાય. આપ જાણો છોકે, કાંકરે કાંકરે પાળ બધાય છે, ને ટીપે
ટીપે સરોવર ભરાય છે. કમાનારાએ દમડો દમડો કરીને પૈસો એકઠો કરેલો
છે. તે આપણેજ આ પ્રમાણે ઉદાર થઈ આપી દઈએ તો છેવટે આપણેજ દુઃખી
થવાનો વખત આવે અને તેવા સમયે આપણા અવિચારનો આપણેજ પસ્તાવો
કરવો પડે. માટે કાંઈ પણ કામ કરતાં પેહેલાં પૂરતો વિચાર કરવામાં આવે તો
ઠીક કેપાછળથી પસ્તાવું ન પડે. આ ઉપરથી માફ કરેલું એમ નથી કે, દાન ધર્મ
નજ કરવાં પણ તે હરવખતે સમયાનુસાર વિવેકની સાથે કરવામાં આવે તો
સાફ કરેલાય. આ પ્રમાણે સાંભળી તે બંનેની પ્રીતીમાં વિયોગ થવાનું
ખીજ રેપાણું.

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના.

(વૈતાલીય છંદ)

જગદિશ્વર વિશ્વનાપતિ,	તમને છે વશ સર્વની ગતિ;	
વિનવું પ્રણતિ કરી કરી,	સુખ દેજો સહુ દુઃખને હરી.	૧
ધન ધામ કલત્ર ને ધરા,	સુત ભાઈ ન પિતા ગણું ખરા;	
પર અન્ય ન આપથી જરી,	સુખ દેજો સહુ દુઃખને હરી.	૨
જનમાં સુખ જે જણાય છે,	સહુ તે આપથી સિદ્ધ થાય છે;	
તમ અન્યન વાતેઠા ખરી,	સુખ દેજો સહુ દુઃખને હરી	૩
સ્થિર જંગમ સર્વ લોકના,	હરનારા પ્રભુ આપ શોકના,	
કરવા સહુ શક્ત છે હરી,	સુખ દેજો સહુ દુઃખને હરી	૪
નિયમો તમથી થયેલ જે,	નહિં-તે દાનવ દેવ દો તજે.	
તમથી પણ કાળ રહે-હરી,	સુખ દેજો સહુ દુઃખને હરી	૫
નિરખી શુભ આપનો કૃતિ,	જનની મોહિત થાય છે મતિ;	
નહિં પાર દિસે દિલે કરી,	સુખ દેજો સહુ દુઃખને હરી	૬
તમરૂપ ગણ્યાથી સૌ ખરૂ,	તમથી લેશ ન ભિન્ન ગ્રાચરૂ,	
નથી તત્ત્વથી મિત્ર કે અરિ,	સુખ દેજો સહુ દુઃખને હરી	૭
જ્યમ ભક્તિથી અંખરીષને,	જ્યમપાલ્યો અભિમન્યુ પુત્રને,	
ત્યમ સાથે કરે કરીકરી,	સુખ દેજો સહુ દુઃખને હરી	૮

સ્વામ કુટનો જીર્ણોદ્ધાર

પગમ પવિત્ર ધામ વૃદ્ધવનમા આવેલાં સ્વામકુટનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાનું કામ કેટલાક પગમાર્ગી પુરોહિતોએ માથે લીધું છે, અને તેને માટે કંડ એડું કરવાની વ્યવસ્થા ચાલે છે તે બાબતના ખમર અમારા ઉપર આવતા જણાવવાનું કે જેને ચાલા પ્રણયના કાર્યમા સહાય કરવાની ઈચ્છા હોય તેણે નીચેના નામે પોતાની બેટ મોકલાવવી, અથવા પત્રવી હકિકત પ્રુછાવવી

અતલ હુમામ્મેન-સ્વામ, કુટનો જીર્ણોદ્ધાર કંડના સેક્રેટરી,

મુ. ૧૧૦૨૧૧

પુસ્તકોની પહોંચ

૨૧૦ ૨૧૦ દીવાન બહાદુર મણીભાઈ જગભાઈ સબધી મોકો દુગાં એ મથાળાવાળી મોકમય કવિતાઓ ૧ ૨ ઠોટાલાલ સેવકગમ તરફથી મળેલ છે તે કૈલાસનાસાં વિવાન બહાદુર મણીભાઈના મર્ત શુણ્ણુનુ-દ ય, બે ક કાવ્ય છે

સ્વર્ગ અને નરક-ઉપના નામનું પુસ્તક જે સ્વીડનબોર્ગ નામના માણસે ઈમેજમા લખેલું છે તેને શુજરાતીમા ઉતારનાર ૧ મણીભાઈ રત્નજી તરફથી મળેલ છે તે પુસ્તક ક્રીષ્ણાનીટીવાળા, તેમા પણ ખાસકરી સ્વીડન બોર્ગને અનુસંગનાગને વાચના થો ય છે, તે પુસ્તક સ્વધર્મનિષ્ઠ આર્યને કંઈ નવીન શુભ શિક્ષણ આપી નહિ એમ નથી, માટે તે વિશે વિવેચન કરવું આ સ્થળે અયોગ્ય ગણાય,

ભાટીયાઓની પ્રાચીન સ્થિતિ-એ નામનું નાનુંકુ સુ ૨ પુસ્તક અમને મળ્યું છે તેના લેખક રા ગિરવડ રત્નસિંહ મધપટ છે જે ભાટી રજા પૂતોનું રાજ્ય હાલ જેસનમીંગમા છે તેજ ભાટી જતના રજાપૂતો હાલના ભાટીયા છે, અને તેઓ યદુવગના છે એમ ઐતિહાસિક પ્રમાણ તેમજ નતકથા પ્રત્યાધી આ પ્રુવનમા મિલ્લ કરવા પ્રયત્ન થયેલ છે ભાટીયા લોકોની જુદી જુદી નુખો દેમ બવાળી તેની પણ વિગત લખેલ છે દરેક ભાટીયા કુટુંબમા ગણવા વાચ્ય અને વાચવા યોગ્ય છે, તેમજ ઐતિહાસિક વૃત્ત જ્ઞાસુને પણ ઉપયોગી છે

વેદધર્મ સભાને મઢેલી મેટનો સ્વીકાર.

હુવાણા જ્ઞાતિના સ્વર્ગવાસી શેઠ રામદાસ રતનશીના પૂણ્યાર્થે વેદધર્મ સભાને રૂ. ૫૦) ભેટ તરીકે તેમનાં પુત્રી બાઈ કેસરબાઈ તથા બાઈ બચ્ચીબાઈ તરફથી શેઠ મોરારજી ઉદ્ધવજી મારફત મળ્યા છે. તે રકમ વેદધર્મ સભાના ધર્માઉ ફંડખાતે જમે કરવામાં આવી છે. તે રકમ અનામત રહી તેના વ્યાજનો ધર્મના કામમાં સદુપયોગ થશે.

હુવાણા જ્ઞાતિના સ્વર્ગવાસી શેઠ ઉદ્ધવજી જદવજીના પૂણ્યાર્થે વેદધર્મ સભાને રૂ. ૫૦) ભેટ તરીકે તેમના સત્પુત્ર શેઠ મોરારજી ઉદ્ધવજી તરફથી મળ્યા છે. તે રકમ વેદધર્મ સભાના ધર્માઉ ફંડખાતે અનામત રહી તેના વ્યાજનો ધર્મના કામમાં સદુપયોગ થશે.

અંકલેશ્વરના શેઠજી સુરજરામ મંછારામે તેમના પુત્ર સ્વર્ગવાસી થવાથી તેના પૂણ્યાર્થે વેદધર્મ સભાની પાઠશાળાના ફંડમાં રૂ. ૧૦) ભેટ તરીકે મોકલાવ્યા છે. તે રકમનો પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો અપાવવામાં તેમજ તેમને ભણવાનાં બીજાં સાધનો પુરાં પાડવાનાં સત્કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

આયુર્વેદ વિદ્યાલયને મઢેલી મેટનો સ્વીકાર.

હુવાણા જ્ઞાતિના સ્વર્ગવાસી શેઠ રામદાસ રતનશીના પૂણ્યાર્થે તેમનાં પુત્રી બાઈ કેસરબાઈ તથા બાઈ બચ્ચીબાઈ તરફથી શેઠ મોરારજી ઉદ્ધવજી મારફત આયુર્વેદ વિદ્યાલયને ભેટ તરીકે રૂ. ૫૦) આપવામાં આવ્યા છે, તે વિદ્યાલયના મંત્રીઓ ઉપકાર સાથે સ્વીકારે છે. તે રકમ વિદ્યાલયના અનામત ફંડમાં જમે રહી તેના વ્યાજની રકમનો આ વિદ્યાલય જેવા ધાર્મિક કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

હુવાણા જ્ઞાતિના સ્વર્ગવાસી શેઠ ઉદ્ધવજી જદવજીના પૂણ્યાર્થે તેમના સત્પુત્ર શેઠ મોરારજી ઉદ્ધવજી તરફથી આયુર્વેદ વિદ્યાલયને ભેટ તરીકે રૂ. ૫૦) આપવામાં આવ્યા છે, તે વિદ્યાલયના મંત્રીઓ ઉપકાર સાથે સ્વીકારે છે. તે રકમ વિદ્યાલયના અનામત ફંડમાં જમે રહી તેના વ્યાજની રકમનો આ વિદ્યાલય જેવા ધર્મના કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પાક ૨૮ મુ]

જ્યેષ્ઠ, મવન ૧૯૫૬

[પાક ૮ મે]

॥ યતો ધર્મસ્તતો જય ॥

મનોમૃગને ચેતવણી

(રાગ ધન્યાશ્રી)

‘ દોડે ગાને દૂર, મનોમૃગ ! દોડ ગાન દૂર—દોડે—
જાલ પસારી કાલ પરાધિ, ઉભો પકડ્યા દૂર—મનોમૃગ
ત્રિવિધ તાપથી તું ઝાં તપેલું, ગોતે પાળી પૂર—મનોમૃગ
‘મરોંચિજલ્લની પાછલ દોડે શાને ધડ ચકચૂર—મનોમૃગ
દોડી દોડી યાકી જાગે, મોસાશે સદુ દૂર—મનોમૃગ
શરીર સઘલું તરડી જાશ, નાગે મોગી મૂર—મનોમૃગ
નૃપ્નારૂપી નૃણથી છાદિત, સાડો આ દુ પૂર—મનોમૃગ
જન્માતરના તે છાદામા, ટોઢી યાશ ચૂર—મનોમૃગ
રામ નામનું નિર્મલ જલ જે, મચરાચર મરપૂર—મનોમૃગ
તેમા નાદી શીતલ ધાને, વધે તાર નૂર—મનોમૃગ

જગતના પદાર્થોની તુલના.

આ વિશાળ વિશ્વમાં નોખા નોખા પ્રકારનાં દ્વંદ્વ જોઈ, આ સાઈ હશે કે પેલું સાઈ હશે, આનાથી લાલ છે કે પેલા પદાર્થથી લાલ છે, સુખ ક્યા પદાર્થથી છે અને દુઃખ ક્યા પદાર્થથી મળે છે, માણસ ઉત્તમ હશે કે સ્ત્રી ઉત્તમ હશે, ભક્તિથી ઉત્તમ ક્ષણ છે કે જ્ઞાનથી કલ્યાણ છે, ઈત્યાદિક બાબતોથી સાઈ મન ઘોળાયા કરતું હતું. તેમજ કેટલાક દુર્ગુણી દુરાચારીને આ લોકમાં સુખી જોઈ, તેમજ ગરીબ સદ્ગુણી મનુષ્યોને દુઃખી જોઈ એમ વિચાર આવતો કે સદ્ગુણ સારો હશે કે દુર્ગુણમાં લાલ હશે. આવી રીતના પરસ્પર વિરુદ્ધ વિચારોથી મગજમાં મોટો ગુંચવાડો ઉભો થવાથી માથું દુખવા આવ્યું. ત્યારે આરામ લેવાથી મગજ શાંત થશે એમ વિચારી સુતો, થોડી વારમાં અસ્તકનો બોલે જોછો કરવા નિદ્રા દેવીએ ક્યા દર્શાવી, પણ જાગત અવસ્થામાં જજ વિચારો આપણને આવ્યા હોય તે તે વિચારો આપણને સ્વમાવસ્થામાં આવવાનો સંભવ છે. તેવીજ રીતે મને પણ સ્વપ્ન આવ્યું.

મારી પાસે એક ટેબલ પડ્યું હતું, હું આરામ ખુરશીપર નિરાંત કરી બેઠો હતો, તેટલામાં તે ટેબલ ઉપર એક કાંટો (નાજવું) દેખવામાં આવ્યો. સોના રૂપા જોખવાના કાંટા જવા ચોકસ હોય છે કે એક વાલ કે રતીની પણ ભૂલ ન થાય તેવી રીતનો આ કાંટો પણ હતો. અને તેનાં પદલાં, દાંડી સાંકળ વિગેરે સર્વ પદાર્થ સુવર્ણમયજ હતા. થોડીવાર થઈ તેટલામાં તો તે બન્ને પદલાંની બેઠ બાબતે તોળવાનાં વજન જવાં કે હાલમાં રતલ, શેર, પાંચશેર, મણીકા, વિગેરેનાં તોલાં હોય છે તેવાંતોલાંનો ઢગલો થયો. તે ખાસ કાંઈ વિચિત્ર ધાતુનાં બનાવેલાં હશે એમ લાગ્યું. તે તોલાં ઉપર દૈવીલીપીના અક્ષરો ઢાતરેલા હતા, તે વાંચતાં જણાયું કે મનુષ્યની દૃષ્ટિમાં જ જ પદાર્થ કે વસ્તુ ઉત્તમ અને કિંમતી છે તે તે પદાર્થોનું નામ તેનાપર ઢાતરેલ હતું, અને વાસ્તવિક રીતે તે તે પદાર્થોની શું કિંમત અથવા તેથી જટલો લાલ તે તે પ્રમાણમાં તે તે તોલામાં વજન હોય એમ મને લાગ્યું. મને સહજ વિચાર થયો કે જ બાબતથી હું મુંઝાઉછું, અને જનો નિર્ણય નથી કરી શકતો કે દુનીઆમાં શું સાઈ હશે અને શું નહાઈ હશે, તે નક્કી કરવાને આ સારો તક મને મળી છે. એમ વિચારી દરેક તોલાં લઈ સામસામાં તે કાંટામાં મૂક

તેની યથાર્થ યોગ્યતા તપાસવા હું તૈયાર થયો તે તપાસતા તે કાઠામા હું પરિણામ આપ્યું તે હું હવે તમને જણાવુ છું

જે તોલાઉપર ‘શાણપણ અથવા વિવેક’ એવું લખેલું હતું તે એક જાજવામા મુક્યુ અને ખીજા જાજવામા ‘લક્ષ્મી’ એવા નામવાળું તોલું મુક્યુ, જે ઉપગ્રંથી લક્ષ્મી એ વિવેક અને બુદ્ધિ કરતા ઘણી હલકી છે એ ખતાવવાને લક્ષ્મીનું જાજવું ઉચ્ચ ચકી જઈ ઠેઠ કાડીમા ભટકાણું અને વિવેકનું જાજવું તળીયે જઈ બેઠું

માઝ તોલવાનું કામ હું આગળ ચલાવું તે પહેલાં માટે જણાવી દેવું જોઈએ કે, જ્યાં સુધી આ સવળા તોલાને તે સુવર્ણના કાઠામા મુકવામા ન આવતા, ત્યાં સુધી તેનું યથાર્થ વજન હું છે તેની કદી ખબર પડતી નહિ જ્યાં સુધી તે મારા હાથમા રહેતા ત્યાં સુધી ક્યુ ભાટે છે અને ક્યુ હલકું છે તેનું મને જરા પણ ભાન થતું નહીં આવતું મેં ઘણાક દાખલાઓથી જોયું છે કારણકે જ્યારે મેં એક તોલું જેના ઉપર “અનાદિતા અથવા અનતતા” એવા અક્ષરો હતા તે એક જાજવામા મુક્યું, અતે ખીજા જાજવામા ‘કાળ’નું તોલું મુક્યું, તે તોલમા જોણું થવાથી ‘સિદ્ધિ’ એ નામનું તોલું “કાળ” ના તોલાની સાથે મુક્યું, તો પણ એ બેઉ મળીને ‘અનાદિતા’ જેટલું વજન ન થનાથી ‘દુ ખ’ નામવાળું તોલું મુક્યું મને ખાતરી હતી કે આથી મારા ઘણે વધી જશે પણ તેમ નહિ થતા ‘અનાદિતા’ નુંજ વજન વધારે રહ્યું તેથી મેં એકસામટા ‘રિદ્ધિ,’ ‘દરિદ્રતા,’ ‘લાભ’ અને ‘આખાદિ’ એવા નામવાળા તોલા એકજ જાજવામા નાખ્યા, તેમજ ખીજા પણ નાખ્યા છતાં તે સઘળાના વજનથી પણ ‘અનાદિતા’નું છાજકું ઉચકાણું નહિ ત્યારે સમતોલમાતો કયાવીજ રહે આથી માટે કહેવાનું એ છે કે તે ઉપર કહેવા અજાણ તોવા જ્યારે મારા હાથમા હતા ત્યારે તેનું વજન મને ઘણુંજ ભારી લાગતું હતું અને મારી ખાતરી હતી કે સામેનું જાજવું ઉપાડવાતે માટે એક એક તોલું ખસે છે, છતાં જાજવામા મૂક્યા પછી તે સઘળા માનું જાજવું હલાવી શક્યા નહીં, અતે હવે મારી ખાતરી ધાય છે કે તે જાજવામા ‘સૂર્ય,’ ‘તારાગણ’ અને ‘પૃથ્વી’ એવા શબ્દ દોતરેલા જે વજન હતા તે મૂક્યા દોત તો પણ તે ‘અનાદિતા’નું જાજવું ઉપડત નહિ, કેમકે તે અનતતામા હજારો તારા, હજારો, સૂર્ય, હજારો પૃથ્વી વહી ગઈ છે અને હવે વહી જશે

તે ત્રાજવાનાં બેઉ છાપડાં ખાલી કરીને હવે ખીજે તોલ કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો. એક ત્રાજવામાં મેં ખિતાળ, માન, અને કૃતેહના ચિન્હ જ ને તોલાં ઉપર લખેલાં હતાં તે મુક્યાં. તેમાં ‘જી. સી. એસ. આઈ’ અને ‘સી. એસ. આઈ’ અને ‘બેરોનેટ’ ઈત્યાદિક ભપકાદાર નામ ક્રાતરેલાં તોલાં હતાં. તેમજ ‘રાવ બહાદૂર,’ ‘જે. પી.’ ‘એમ. પી.’ ‘સર’ ઈત્યાદિક માનવંત ખેતાઓ ક્રાતરેલાં તોલાં હતા. તેમજ રણુક્ષેત્રમાં કીર્તિ દેખાડતાં તોલાં જ્યાંકે ‘શમશેર બહાદૂર’ ‘રણુજંગ બહાદૂર’ ઈત્યાદિક પણ હતાં. કામ વિધા વિલાસીને દુઃખ ન લાગે માટે મારે જણાવવું જોઈએ કે તેમાં “ન્યાય રત્ન, ભારતમાર્તંડ, શીઘ્રકવિ, વાયરૂપતિ, શાસ્ત્રી,” એ નામવાળાં પણ હતાં. તે સધળાં તોલાંને મેં એક ત્રાજવામાં મૂક્યાં, અને પડખે એક ચળકતું તોલું પડયું હતું તે કાકતાલીય રીતે મેં ખીજ ત્રાજવામાં મૂક્યું. પણ મારા ઘણા અચંખાની વચ્ચે તે નાનકડું ચળકતું તોલું ઉપરનાં સધળાં તોલાનાં વજનની ખરાબર થયું, અને કાંટા ખરાબર સમતોલનમાં રહ્યો. આટલા નાનુક તોલામાં આટલો બધો ભાર શાનો હશે એમ જોવાની ઈચ્છા થવાથી તે ઉપરના ક્રાતરેલા અક્ષર મેં વાંચ્યાં તો તેની કાર પર “વૃથાભિમાન” લખેલું હતું. આ તોલન કરવાથી મારી ખાતરી થઈ કે ઉપર કહેલા ખેતાઓ કે માન તે સધળું પોકળ છે, મિથ્યા છે, માત્ર આપણું અભિમાન સતોષવાનાં સાંધન છે. બાકી તેથી કંઈ આપણું પરમાર્થ સાધી શકાતું જ નથી. મને તપાસતાં તપાસતાં માલૂમ પડ્યું કે ખીજ પણ ટેટલાંક વજન પડ્યાં હતાં, તે ઉપર પ્રમાણે તોલમાં ભારે હતાં; તે સામસામાં તોલી જોતાં એક ખીજનાં ખરાબર સમતોલ હતાં. તેમાંનાં કેટલાંકનું મેં વજન કરી જોયું. એક ત્રાજવામાં મેં ‘તૃષ્ણા’ અને ખીજમાં ‘દરિદ્રતા’ એ મુક્યાં, તે તોલમાં ખરાબર સરખાં થયાં. તે કાઢીને તરતજ મેં એક ત્રાજવામાં ‘સંપત્તિ’નું તોલું અને ખીજ ત્રાજવામાં ‘સંતોષ’નું તોલું મૂક્યું, તે પણ ખરાબર તોલમાં સરખાં થયા. એ ઉપરથી મેં સાર એવી રીતે કાઢ્યો કે સંપત્તિ હોવા છતાં જો તૃષ્ણા મટે નહીં તો તેજ દરિદ્ર સમજવો. કારણ કે દૈયથી સો, અને સોથી હજાર અને હજાર લાખ થાય તો ઠીક, એમ જોની તૃષ્ણા વધતીજ જાય તેજ દરિદ્રી. તેવીજ રીતે જ કંઈ ઈશ્વરે આપણને આપ્યું હોય તેમાંજ સંતોષ રાખીએ તો અગાઉ વર્ણવેલા તૃષ્ણાતુર પૈસાદાર કરતાં આપણે સંતોષી ગરીબ હજાર દરજ્જે

સુખી છઠ્ઠાએ : સર્વા સપત્તયસ્તસ્ય સતુષ્ટ વસ્ય માનસમ્ ॥

‘જે માણસનું મન સતોષવાળું છે તેને સર્વ સપત્તિઓ છે’

ખીજ પછ કંટલાક તોલા પડેના હતા, જેઓની આકૃતિ અને કદ લગભગ સરખા હતા, અને મને એમજ લાગતું હતું કે વજનમા પણ તેઓ સઘળા સરખા હોવા જોઈએ, પણ જ્યારે મેં તેઓને ત્રાજવામા મૂકવા માડ્યા, ત્યારે તેઓના વજનમા મને આશ્ચર્ય પાતાળ જટલો પ્રકાર લાગવા માડ્યો—તેમાના કંટલાક તોલા ૩૫ અથવા સોનાના બનાવેલા હોય તેવા ઊંટથી ચળકાટ મારતા હતા, અને બાકીના હમેશના વપરામમા આવતા આપણા સામાન્ય તોલા જેવા બહારથી ભપકા વિનાના હતા તેતે તોલાઓ ઉપર દેવ ભાષામા હુશુ કોતરેન હતું તે હું તમને જણાવવાની રજા લઉં છું સરખા દેખાતા તોલાની જે જોડ પડેલી હતી તેના એક ઉપર ‘સદ્ધર્મ’ એમ કોતરેલ હતું અને ખીજ ઉપર ‘ધર્મદેવજ અથવા ઢોંગ’ એમ વખેન હતું તેવીજ રીતે ખીજ જોડ તોલાની તપાસતા ‘વિદ્વત્તા’ અને ‘વિદ્વાદલ’ એવા નામે દેખાણા તોલાની નીજ જોડ ઉપર હું લખેલું હતું એમ જાણાયા થવાથી તેપણ વાચી જોયું તો, ‘આતુર્ય’ અને ‘ચપળતા’ એ શબ્દો નજરે પડ્યા, તેમજ ખીજ તોનાઓ તપાસતા ‘શુદ્ધ ભક્તિ’ અને ‘તામસીભક્તિ’ તેમજ ખીજ તપાસતા ‘ગભીરતા (ભારેખમપણું)’ અને ‘જ્ઞાનદૃષ્ટિ’ એમ શબ્દો કોતરેલા નજરે પડ્યા આવી જતના માત્ર ઉપરથીજ સદૃશ દેખાતા પણ ખરેખરી રીતે ઘણાજ તફાવતવાળા ખીજ અનેક તોલા હતા—ઉપર તોલાન કરવાથી મેં દૃઢ નિષ્કય કર્યો કે જે અસત્ય વાત હોય છે તે ઉપરથી બહુ ભપકા રાખીને મનુષ્યને અવળે માર્ગે દોગી શકે, ને જે મનાતન સય વાત છે તેતો સાદી મિથ્યાડબ્ધ વિના સગલ હોય, માટે તે જોવા અથવા જાતે જઈ અનુભવ્યા વગર આનંદ આવી શકે નહિ, તેમજ ઊંટથી આકર્ષી પણ શકે નહિ એટલા માટેજ જે માત્ર વગરના તોના હતા તેજ ચળકતા ૩૫ સોનાના બનાવેલા હોય તેવા લાગતા હતા પણ ખરૂં જોતા તો તે ઉપર માત્ર ગીલીટ હતો કે જે થોડા કાળે ઘસાઈ જવાથી તે તોના કચીર છે પણ કુદન નથી એમ સિદ્ધ થઈ શકે, તેમજ જે વજનદાર તોલા હતા તે ઘણા લોઢામા અનાદિકાગથી વપગતા હોવાથી જોઈ ચળકતા બહુ નહોતા, પણ કસોટી ઉપર ચડાવી જોતા સોટઅનુ સુવર્ણજ સાખિત થાય એમા કોતો શક નથી આ

ઉપરથીજ આપણા ઉછરતા યુવાનો આપણા આર્યધર્મ, વેદોક્ત શુદ્ધ ધર્મ શું છે તેનો વિચાર કરવાવિના તેમજ તે સંબંધી પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યાવગર યા કોઈ શિષ્ટ પુરૂષો પાસેથી તે સંબંધી કંઈ પણ જાણ્યા વગરજ ખીજ પાખંડ ધર્મોના ઢોંગ અને લપકાથી લલચાઈ જાય છે. (અપૂર્ણ)

વિશ્વાવલોકન.

(સાંધણુ ગયા અંકના પાને ૧૫૨ થી.)

વિશ્વાવસુ—(હાથ જોડીને) “સ્તુતિ કરવા યોગ્ય જેના દયા દાક્ષિણ્યાદી ગુણ છે એવા, શરણે આવેલાને ખંડુરૂપ, સ્વતઃ જેના જન્મભાદીક છવિકાર રૂપી પાપ નાશ પામેલ છે એવા, સકલ પ્રાણીઓના અન્તર્યામી આત્મારૂપ. કમલવાસીની લક્ષ્મીના નયનને આનંદ આપનાર, અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને શમાવવાના શીલવાળા, અને સૂર્યના પ્રિય મધ્ય રહેલા, હે નારાયણ ! આપને હું નમસ્કાર કરું છું.”

ફરીથી ભક્તિ પૂર્વક ધ્યાન કરીને—“હે કમળનયન, ભક્ત જનના સંસાર પાશને કાપનારા, લક્ષ્મીના પ્રાણનાથ, સુવર્ણ સરખા પ્રકાશમાન નારાયણ ! સર્વ જગતને અને મને સુખ કરો.”

એવીરીતે નારાયણની સ્તુતિ સાંભળીને તેમાં પણ નિર્દયતાનો દોષ કાઢીને કૃશાત્મ બોલ્યો. “અરે વિશ્વાવસુ ! તમે સદસદ વિવેકવાળાછો છતાં નિર્દય નારાયણની સ્તુતિ શામાટે કરો છો ? કારણકે જ નારાયણની તમે સ્તુતિ કરો છો તેણે સૃષ્ટિના આદિકાળમાં પોતાના રજોગુણના ચતુર્મુખ બ્રહ્મા સ્વરૂપે આ જગતને ઉત્પન્ન કર્યું, તેમજ પોતાના સત્ત્વ ગુણી વિષ્ણુ સ્વરૂપે તેનું પાલન કર્યું, અને તેજ જગતને પોતાના તમો ગુણી શિવસ્વરૂપે નાશ કર્યું. એટલું કરીને પણ વિરામ નહીં પામતાં ‘મેં આ સાડ કર્યું’ એમ હર્ષ માને છેઃ માટેજ તે નિંદાને યોગ્ય છે, પણ સ્તુતિને યોગ્ય નથી. તમે એક લૌકિક દૃષ્ટાંત જોને કે એક ગાંઠો માણસ પણ પોતે ઉત્તમ રૂઝના ઝાડોનાં ખીજને પૃથ્વીમાં ડોપીને, તેને અંકુરિત કરીને અને સુંદર જળનું સીચન કરી તેને વધારી મોટાં કરીને શું તે પોતે કાપી નાંખશે ? અને કદીક કાપેતો પાછળથી આનંદ પામે છેઃ કદીજ નહીં. કાપે પણ નહીં તો કાપીને આનંદ કેમજ

પામે ? અરે આ લોકમા એક માધારણ માણસ પણ 'વિષ હસોડવિ સર્વર્થે
સ્વયં છેત્તુમસામ્પતમ્' (વિષવૃક્ષને પણ મોઢું કળીને પોતે કાપતુ એ અયોગ્ય
છે) એ ન્યાયથી પોતે ઉત્પન્ન કરેલ અને વધારેલ એવી ઘાઇ પણ વસ્તુનો
ઉચ્છેદ કરવો એ અનુચિત સમજે છે, ત્યારે જે નારાયણ ત્રૈલોકીને ઉત્પન્ન કરે
છે, અને પાલન કરે છે, તે નારાયણ તુ ઉપર કટૈય ન્યાય નહિ સમજતા
હોય ? તે સમજે છે તથાપિ પોતે સજ્જલા લોકનો બુદ્ધિ પૂર્વક નાશ કરે છે
તેટલામાટેજ હું કહું છું કે તે અતિ નિર્દય છે વધી વિશ્વાવસુ સાબળો ઠાઈ
પણ સેવક લૌકિક નૃપની સમતિવિના તેની આજ્ઞાનુ ઉપધન કરે તો
તે રાજ ઠાપકરીને તે નોકરને શિક્ષા કરે છે, પણ ઠાઈ અનપરાધિને શિક્ષા કરતો
નથી પણ આ નારાયણ તો હૃદયમા રહીને તુલાશુભ કર્મના ખેરક અર્થાભી છે
કારણકે શ્રી ભગવદ્ગીતામા કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર સર્વભૂતાના હૃદયોર્ઽર્જુન તિષ્ઠતિ ।
બ્રામયન્ સર્વ ભૂતાનિ યન્ત્રારૂઢાનિ માયયા' ॥ એ પ્રમાણે અન્તર્થાભી છતા પણ
સ સારી જીવોને દુષ્કર્મમા પ્રવર્ત કરેછે, અને પછી પોતેજ તે દુષ્કર્મ કરનારાને
ક્રોધ કરી નરકમા નાખેછે તે શુ નિર્દય ન કહેવાય ? નિર્દય કહેવાયજ—લૌકિક
નૃપ હોય તે પણ નિરપરાધિ અને અપરાધીનો વિચાર કરી, અપરાધીનેજ દડ
આપેછે અને કાયદા કાનૂનો પ્રસિદ્ધ કરી લોકોને નીતિ માર્ગનુ ગિફણ આપેછે,
તો હવે આ નારાયણ જે અન્તર્થાભી એટલે મનને ચલાવનારા હોય તો તેમણે
પણ સર્વ લોકને સન્માર્ગમાજ પ્રવર્તાવવા જોઈએ, અને એમ કંવાથી સર્વ
લોકો સત્કર્મો કરી સદ્ગતિનેજ પામે, ઘાઇપણ દુર્ગતિને પામે નહિ, પણ એમ
કરવાને બદલે દુષ્કર્મમા પ્રવૃત્તિ કરાવીને દુર્ગતિ પમાડેછે ત્યારે તે અતિ
નિર્દય છે એમ મારે કહેવું પડેછે "

એવી રીતે કૃશાનુએ ઉદ્ધાટન કરેલા નિર્દયતાના દોષનો પરિહાર કંવા
વિશ્વાવસુ મોંથો—હે કૃશાનુ ! તમાગી મતિ અતિસ્થૂળ છે, સદસદ્વિવેકશૂન્ય છે,
કારણ કે અત્યન્ત દયાલુ, યજ્ઞુણ ઐશ્વર્ય સપત્ર, કમળવાસિની લક્ષ્મીઢવીના
પ્રાણનાથ ભગવાન નારાયણને પણ તમારી નિન્દા સ્પર્શકર્યાવિના છોડતી નથી,
તે હવે નાગયણની કડણા ડેટવી બધી છે તે પ્રતિપાદક મારા વચનો સાબળો
અપરિમિત દયાનાસાગર, અધોક્ષજ નાગયણને, સસારરૂપી સમુદ્રમા
ધણાકાળ પર્યંત હું ખના પરિહારને માટે ભટકતા લોકો તુજ અત કરણપૂર્વક
ભક્તિથી જ્યારે નમન કરેછે ત્યારે "આ મહારો છે" એમ તેનો સ્વીકાર કરીને

કર્તુ અર્કર્તુ અને અન્યથા કર્તુ સમર્થ એવા જે પ્રજા તે, શુદ્ધ ભક્તિવિના હુપ્રાપ્ત પોતાનું જે વૈકુંઠ સ્થાન તે તે લોકોને પ્રાપ્ત કરાવેછે, એ શું એાછી દયા છે ?

કૃશાનું—નારાયણ કંઈ એવા ભોળા નથી કે એકવાર નમન કરવાથી પોતાનું વૈકુંઠ ધામ આપી દે. તેવી બાળતનો પ્રસિદ્ધ દાખલો હોયતો તે કહેા એટલે માનવામાં આવે.

(શાર્દૂલવિકીડિત)

વિશ્વાવસુ—“લીલાલોલ રમા તજ ત્યમ તજ બીજી બધી પત્નિને
પૃથ્વી દેવી તજ. તજ ચયનને શ્રીશેષનાં અંગને ;
કહેતા “હિંડ ત્વરાયકી” ગરૂડને, વૈકુંઠથી ધાવીઆ,
હસ્તિ રક્ષણ માટ ઝૂડ ગહથી, પ્રેમે હરિ આવીઆ—

કૃશાનું ! તમને ખબર નથી કે એક વખત તહીં પણ વખતો વખત શ્રી નારાયણ પરમાત્મા અવતાર લઈ પોતાનાં ભક્ત જનનું સંરક્ષણ કરે છે ? જ્યારે મહા પ્રતાપી પ્રહલાદજીને તેના પાપી પિતા હિપ્પયકશિપુએ અતિશય દુઃખ દેવા માંડ્યું ત્યારે પરમાત્માથી તે સહન ન થઈ શક્યું. જમ ગજ મદાન્મત્ત થઈને ઉઘાન ઉપવતાદિકનો નાશ કરે છે, તેવી રીતે આ હિરણ્યકશિપુરૂપ હસ્તિ મોટા મદથી છકી જઈને યજ્ઞયાગાદિક ક્રિયાનો ભંગ કરતો હતો. તેના મહા ભય કર રિપુને મારવાને માટે અતિ ઉત્ક્રાં અને ત્વરાથી પોતાના ભક્તનાં વચન સત્ય કરવા શ્રી નારાયણ સમાના સ્તંભમાંથી પ્રકટયા, અને પોતાના પરમ ભક્ત પ્રહલાદજીનું રક્ષણ કર્યું એ શું એાછી દયા દેખાડે છે ?

કૃશાનું—એવી પ્રાચીન જુગની વાતકરો અને તેમાં પણ એકાદ અવતારમાં નારાયણે તેવી રીતે વર્તન કર્યું હોય તેથી શુ થયું ? આધુનીક કાળની વાત કંઈ જાણતા હોતો જણાવો.

વિશ્વાવસુ—જુઓ ! ભક્તિમતી દ્રૌપદીનું કૌરવની સભામાં દેવીરીતે શીયગનું સરક્ષણ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણે કર્યું તે તો હજી કાલની વાર્તા છે. જ્યારે દુષ્ટ દુઃશાસન કૌરવ સભામાં સતી દ્રૌપદીનાં ચીર એચવા મંડયો, ત્યારે દાન્ડવાસી શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણકરી સતી ગોલી ઉઠ્યાં કે હે નાવ ! હે રમાનાથ ! વ્રજનાર્ચાતિનાથન ॥ કૌરવાર્ણવમગ્ના મા મુઢરત્વ જનાર્દન ॥ હિ હરિ કુર સાગરમાં ડુબ્યું. ડુબ્યું તેનો ઉદ્ધાર કરો ” આવાં કડણા જનક વચન સાંભળી પરમાત્માનું હૃદય દયાથી ડ્રવી ગયું.

બ્રહ્મ જિજ્ઞાસા

(સંવાદ)

જ્ઞાની—જિજ્ઞાસુ

(સાવણ ગયા અઠના પાને ૧૫૮ થી)

અજ્ઞાસુ—એ હું વ્યક્તિ તરીકે ગ્રહેતો હોઉં તો નણમામ પર્યંત ગાઢ નિદ્રાવાળી ગેશાન સ્થિતિમા પડ્યા રહેવાને મને કંઈ અડચણ નથી

જ્ઞાની—પણ યાદ રાખજો કે, જો લોઢો તદ્દન ગેશાન હોય છે, તો કેટલો વખત ગયો અથવા શુ ગળ યાલે છે તે વિશે તેમને ખીલકુન ખબર પડતી નથી તેથી જ્યારે તમારૂં મૃત્યુ થાય, ત્યારે તમે આ તમાગા પ્રયોધની—તમારી જાણુની—દુનીયામા ગમે તો નણમાસ કાઢો, અથવા તો દય હજાર વર્ષ કાઢો તે સંધણ તમને સરખુ છે તમે આજગતમા નણ માસ કાઢ્યા હતા કે ત્રણ હજાર વર્ષ કાઢ્યા હતા એ, જ્યારે તમે જાગો ત્યારે ખીજે જ કહે તે માનવુ ને તેનાપર બરાસો રાખવાની માત્ર ખાખત છે—એટલે તમે તમારી પોતાની મેળે તો નહીં જ જાણી શકા કે તમે આટલો વખત આ દુનીયામા કાઢ્યો છે તેથી તમે મૃત્યુ પામો ત્યારથી ત તમારી એક વ્યક્તિરૂપે સ્થિતિ થાય ત્યાં સુધીમા, ગમે તો, નણમાસ વડ્યા જાણે, અથવાતો ત્રણ હજાર વર્ષનો કાળ નીકળી જાણે, તો પણ તમને તે ખાખતની મીકા કે ચિતા ન થવી જોઈએ એમ હું માનુ છું

અજ્ઞાસુ—સત્ય છે, મૃત્યુ પછી, જલે ગમે તટલે વખતે પણ પાછું વ્યક્તિ રૂપે મારૂં અસ્તિત્વ મિદ્ધ ગ્રહેતુ હોય, તા મને કંઈ અડચણ નથી

જ્ઞાની—અને કદાચ જાણ્ય જોગે, મૃત્યુની ગાઢ નિદ્રામા તમને દય હજાર વર્ષ વીતી જાય, તથાપિ કાંઈ પણ માણસ તમને તે નિદ્રામાથી જગાડવાનું કદી પણ ધાર નહીં, તો તેથી તમને કંઈ મોટા ગેગલામ નહીં થાય એમ હું ધાડ છું, કાગણે દુનીયામા થોડા વર્ષા અવનમા સુખર્યા પછી, ઘણો વખત અમાવની રાન્ય સ્થિતિમા રહેવાથી ત સ્થિતિમા ગ્રહેવાની તમને ટેવ પડી જશે, અને તે અમાવની સ્થિતિની મોહિની લાગશે ગમે તેમ થાય તો પણ આ આખા જગત વિરો, તે તમારી અસાવની રાન્ય સ્થિતિમા, તમે કંઈ પણ

જાણુશો નહિં. તે જગતથી તમે સાવ અજાણુ રહેશો, કેમકે જેભાન સ્થીતિમાં હશે. તેવીજ રીતે જે દુર્બોધ ગુણ સત્તાથી, તમે એક વ્યક્તિ રૂપે આ જગતમાં અસ્તિત્વ ભોગવો છો, તેની તેજ ગુણ સત્તા, તમારી લાંબા કાળની ગાઢ નિદ્રા અને જેભાન અવસ્થામાં એક ક્ષણ પછું વિરામ વિન્યા, તમારા જેવાંજ ખીબં દૃશ્ય ઉત્પન્ન કરે ને તે સઘળાંને જીવન આપે, અને એ વાતની જ્યારે તમને ખબર પડે, ત્યારે તમે જરાપણ કચવાશો નહીં એમ હું ધારું છું.

જીજ્ઞાસુ—ખરેખર ! આ સઘળી મધુર વાતચીતથી માંડે એક વ્યક્તિ એક મનુષ્ય તરીકેનું અસ્તિત્વ તમે રદ કરવા ધારો છો. પણ તમારો સઘળો પ્રપચ હું સમજી ગયો છું. એક વ્યક્તિ તરીકે, એક હાથ પગવાળા બોલતા ચાલતા મનુષ્યની સ્થીતિ વિના મારો સદ્ભાવ કે સ્થીતિ સંભવેજ નહીં, એ હું તમને જાણાવી દઉં છું. તમે જે “ દુર્બોધ ગુણ સત્તા અથવા શક્તિ ” અને જે તમે સઘણુ ‘ દૃશ્ય દૃશ્ય ’ કહો છો એવા શબ્દોથી ભડકી જઈને હું મારી તકરારમાં પાછો નહીં હઉં—એક મનુષ્ય તરીકે નોખી વ્યક્તિ વિના મારે ચાલેજ નહીં, હું તે કદી નહીં છોડું.

જ્ઞાતી—તમારો એક પૃથક્ મનુષ્યભાવ, એટલે તમારું એક વ્યક્તિ રૂપે રહેવું, એ બાબત તમને ઘણી આનંદકારી, ઘણીજ ભપકાદાર, અતિશય પૂર્ણતાવાલી, અને ઉપમા પણ ન આપી શકાય એવી લાગે છે; તેનાથી વધારે સારી વસ્તુ કંઈ નથી એમ તમે ધારતા હો એવું મને જાણાય છે—જે સઘણું આપણે શાસ્ત્રદ્વારા અને મહાત્માના મુખથી સાંભળેલ છે તે દ્વારા વિચાર કરતાં, જે સ્થીતિ આનાથી ઉત્તમ છે, અને આ કરતાં વધારે નિત્ય છે, તેવી સ્થીતિ મેળવવાને માટે આ તમારી હાલની સ્થીતિ તમે છોડી દેવા તૈયાર નથી?

જીજ્ઞાસુ—હું તમે જોઈ નથી શકતા કે મારી હાલની સ્થીતિ, એટલે મારી મનુષ્ય વ્યક્તિ, ગમે તેવી હોય તોપણ તે ‘ હું ’ પોતે છું. આખા જગતમાં તે બાબત મને વધારે અગત્યની અને વધારે વહાલી છે. કારણકે, “ ઈશ્વર ત ઈશ્વર, અને, હું ને હું છું. ” મારે મારા અસ્તિત્વ હયાતીની જરૂર છે. જે “ હું, હું ’ બોલું છું તેને જરૂર છે. તેજ મુખ્ય બાબત છે—તમારા કહેવા પ્રમાણે અમુક સ્થીતિ મારી છે અથવા હોવી જોઈએ, એમ હું માની શકું તે પહેલાં તે મારી હોવા વિશે તમે જે જે સાબીત કરવા માગો તે તે નકામું છે; તેવી સ્થીતિ માત્રવાને મને કંઈ જરૂર નથી.

શ્રાવણી—તમે પોતે છુ કહો છો તેનો વિચાર કરો જ્યાં તમે કહ્યું કે
 “હુ, હુ, એમ ન બોલુ છુ તેને હયાતી ભાગવવાની ઈચ્છા છે,” ત્યાં
 એમ તમે એકવાજ નથી બોલતા, જેનામા જાણપણનો પ્રાપ્તો પણ લીધો
 છે તે દરેક વસ્તુની એવીજ ઈચ્છા છે ત્યારે એમ સિદ્ધ થાય છે કે તમારામા
 ને “હુ, હુ” માટે પ્રથમ અસ્તિત્વ રહેવું જોઈએ ” એવી ઈચ્છા છે તે
 તમારી મનુષ્ય વ્યક્તિ તરીકેની પૃથક્ ઇચ્છા નથી, તેની ઈચ્છા કઈ પણ
 ભેદ વગર દરેક પ્રાણી પદાર્થમા છે તે એકવ્યક્તિનો પ્રથમ પોષક નથી, પણ
 ખાસ અસ્તિત્વપણનો પોષક છે, એટલે તેવી ઈચ્છાને લીધેજ દરેક વસ્તુ
 અસ્તિત્વમા આવે છે ને કઈ વસ્તુ હયાત છે એવી દરેક વસ્તુનું તે આજ્ઞા
 વિક તત્ત્વ છે, અરે વધારે છુ કહેવું, દરેક વસ્તુને અસ્તિત્વનું કારણ પણ તેજ
 ‘હુ, હુ’ છે આ ઈચ્છા તનપાપક કરે છે અને સામાન્ય બાવપણને પામ્યા
 વિના શાત થતી નથી, પણ ખાસ કઈવ્યક્તિ રૂપે જીવન અસ્તિત્વથી તે
 સતોષ પામે છે એમ નથી તર્ક, તે તેની વાજાજ નથી ત્યાં સામાન્ય
 રૂપે તે ઇચ્છા આપણને ન દેખાતા માત્ર અમુક અમુક વ્યક્તિમાજ પ્રથમ
 પૃથક્ જણાય છે તેનું કારણ એટલુંજ છે કે આ ઈચ્છા—આ સકલ્પ—માત્ર
 પૃથક્ પૃથક્ વ્યક્તિમાજ જાણપણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને તેટલા માટેજ
 વ્યક્તિ શિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુ સાથે તેને સંબંધ ન હોય એવો આપ
 ણને ભાસ થાય છે ત્યાંજ મોહ રહેલો છે કે ન મોહમા વ્યક્તિપણનું “હુ છુ,
 હુ એક છુ ” એવું બંધન રહેલું છે પણ મનુષ્ય જે વિચાર કરે તો તે બંધન
 ની સાકળો તોડી પોતાને પોતેજ છુટો કરી શકે છે દરેક વ્યક્તિને આવી
 જીવવાની પ્રબળ ઇચ્છા પરાક્ષ રીતેજ હોય છે એમ હુ કહુ છુ જીવવાની ઈચ્છા
 એટલે સસારનો સકલ્પ, એજ ખરેખરો અને સ્પષ્ટ અભિવાધ, સર્વ વસ્તુમા
 એક સંગ્રહો અને એક રૂપ સમાન છે ત્યાંજ આપણો સસારમા ભાવ, એ
 આપણા સકલ્પના ઉદયને લીધેજ છે, અને જ્યાં જ્યાં સસારીપણ ત્યાં ત્યાં
 સકલ્પ વિકલ્પ પણ હોવાજ જોઈએ દુકામા કહેવાનું કે સર્વ મનોવિનાસ
 છે અને થોડા વખત માટે તે સકલ્પ, આપણે સસારમા અસ્તિત્વવાળા થયા,
 એટલે જાત થએલો હોય એમ આપણને જણાય છે, પણ હુ તો વાર છુ કે
 ન વસ્તુ કદી વિગમ લેતી નથી ને આગળ ને આગળ હમેશા ધસ્યા કરે છે,
 તેવી વસ્તુ ને આપણું મન, તેના સકલ્પ વિકલ્પો કરી પણ વિગમ પામેજ

નહીં—જે સંકલ્પ છે તેને અમુક વ્યક્તિની સાથેજ સંબંધ નથી—વ્યક્તિની સાથે તેનો વ્યવહાર નથી—જોઈ અગાઉ હું કહી ગયો તેવી રીતે વ્યક્તિ સાથેજ તેનો સંબંધ હોય એમ લાગે છે, કારણ કે “મારામાં સંકલ્પનો ઉદય છે કે નહીં” એવી ખબર કોઈ પણ વ્યક્તિને પોતાના દેહની અંદર શિવાય ક્યાંય પડતીજ નથી. આનું પરીણામ એ થાય છે કે દરેક પ્રાણી અથવા મનુષ્ય વ્યક્તિ પોતાનો પૃથક્ સદ્ભાવ અથવા સ્થિતિ નિભાવવાને બહુજ આતુર રહે છે. ને તેને કહેવામાં આવે કે ‘તું’ જે કંઈ જોતો છે, ઉભો છે, તેવી કંઈ વ્યક્તિ છેજ નહીં’ ત્યારે આ વાત તેને ગળે ઉતરતી નથી. પણ જો આવો દુરાગ્રહ ન હોય તો દુનીયામાં જતિ વિશેષ રહીજ ન શકે, ને વ્યવહાર માત્ર બંધ પડી જાય. એટલામાટેજ અજ્ઞાનીની સંખ્યા વધારે અને જ્ઞાની તો માત્ર ક્વચિતજ દેખાય છે.

આ ઉપરથી તમે જોયું હશે કે એક વ્યક્તિ તરીકે જે તમે પૃથક્ રહેવા માગો છો, તે તમારું પૂર્ણ રૂપ નથી પણ તે રૂપ તો પરિચ્છિન્નતાવાળું છે. માટે એવા પરિચ્છિન્નમાંથી મુક્ત થવામાં તમને લાભ છે, હાની ખીલકુલ નથી. હવે તે બાબત વિશે ઝાઝો વિચાર કરીને તમારું માથું પકવશો નહીં.

તમે કાણુ છો, શી વસ્તુ છો, તમારું સત્ય સ્વરૂપ શું છે, તે પહેલાં પૂર્ણ રીતે જાણો, તમારી સંસારમાં સ્થિતિ અથવા અસ્તિત્વ એ “હું હું” જે સ્ફુરણ ઉઠ્યું તેનુંજ કાર્ય છે, અને તેવો સંસારનો સંકલ્પ સર્વને સાધારણ છે, આખી આલમને સાધારણ છે એમ જાણો, કે તરતજ આગહન વિષય પણ તમને માત્ર ઓકરવાદ જેવો અને ઘણોજ હાસ્યાસ્પદ લાગશે.

જ્ઞાતુ—મને તો તમે પોનેજ ઓકરવાદી લાગો છો, અને સઘળા તત્ત્વજ્ઞાની જેવાજ હાસ્યાસ્પદ જણાવ્યો છો—અને : મારા જેવો પુખ્ત ઉમરનો માણસ આવા જડ મનુષ્ય સાથે પા કલાક પણ વાતચીત કરવા દોરાય, તેનું કારણ માત્ર એટલુંજ છે કે તેથી આનંદ મળે છે અને વખતનો નિર્વાહ થાય છે, મારે આથી વધારે અગત્યનાં કામ કરવાનાં છે—માટે હવે તમસ્કાર છે, રજ લઉં છું.

પ્રિય વાંચનાર ! જે જ્ઞાતુ નામનો માણસ છે તે મંદ અધિકારી હશે, અને પ્રવૃત્તિપરાયણ હોવો જોઈએ એમ લાગે છે.

સત્સંગ

(સાધુજી મયા જીવના પાને ૧૬૦ થી)

જગતમા સગ વણા પ્રકારના થાય છે, અને તે તે સંગ કરવાવાળા પોતે સત્સંગ કહે છે એમ માને છે તે લોકો ગમે તેમ માનતા હોયતેનું આપણે કંઈ કામ નથી જેના સગથી દુરાચારી નીચ કમો કગવાની આપણને ઇચ્છા થાય તેવા પામર, નીચ, વિષયી, ચોર, ભુગારી, પરસી આદિકમા લપટ મનુષ્યોનો સગ તજી દેવો, અને સ્વપ્ને પણ તેવા નીચની પડખે ન ચડવું એમાન કલ્યાણ છે

આગળ વર્ણવેલ ઉત્તમ પ્રધરનો જે સત્સંગ કહો એટલે સત્સપ્ન જે પરમાત્મા તેનો સગ, તેનામા આસક્તિ થવી, એને માટે લૌકિક સત્સંગની જરૂર છે, માટે તે અલૌકિક સત્સંગ-પરમાત્મ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ-માટે આ લૌકિક મહાત્મા, વાની, ધર્મવાન, ઇશ્વરભક્ત અને પરમાત્મતત્ત્વના જ્ઞાની અને સદાચારી ઉત્તમ પુરૂષોનો સગ કરવો, તેજ સત્સંગ કહેવાય છે આવા પ્રકારના મહાત્માનો સગ કરવાથીજ કલ્યાણ છે, બાકી ઉપર કહેવ નીચનો સગ કરવાથી નરક પતન અને આ ભવમા દુ ખવિના બીજી દેખવાનું નથી ભગવદ્ અવતાગ શ્રીકૃષ્ણદેવજીએ યથાર્થ કહ્યું છે કે

મહત્સેવા દ્વારમાહુર્વિમુક્તે સ્તમોદ્વાર, યોપિતાસગિસગ

મહાત્માની સેવા કરવાથી મુક્તિનું દ્વાર મળે છે, અને સ્ત્રીના સગી જે ભડવા તેના મગથી નગકના દ્વાર ખુલ્યા થાય છે એમ વિદ્વાન લોકો કહે છે” માટે એવા મહાત્માના સગથીજ કલ્યાણ છે આપણુ ઐહિક આમુષ્યિક કલ્યાણ મધ્યે તેવા સત્પુરૂષોનાજ સમાગમથી થાય છે

એવા મહાપ્રભાવવાળા સત્સગથી યુ યુ વાલ થાય છે તે હવે વિચા - વાનુ છે તે વિશે એક મહાત્મા પુરૂષ નીચે પ્રમાણે કહે છે કે

સત્સંગાત્મવતિ હિ સાધુતા સલાના

સાધૂના નહિ સ્વલસગમાત્સલત્વ ।

આમોદ કુસુદમવ મૃદેવ ષત્તે

મૃદ્ધ નહિ કુસુમાન્તિ-ધારયન્તિ ॥

દોહરો.

સાધૂના સત્સંગથી, ખલ જન સાધૂ થાય,
 માધૂ ખલતા નહીં ગ્રહે, રહેતાં ખલની માંય.
 સુંદર પુષ્પ-સુગંધને, માટી ધારે તોય,
 માટી ગંધ જુઓ તમે, નહીં પુષ્પોમાં હોય

આ છલકપટ ભરેલા જગતમાં એવા વિરલાને ક્યાં ગોતવા, અને શા લક્ષ-
 લુથી જોળખી સમજવું કે તે મહાત્મા છે ને તેનો સત્સંગ કરવાથી આપણું
 કલ્યાણ થશે? તો ત્યાં પણ ભગવદ્વ્યવતાર શ્રીકૃષ્ણભદ્રે નીચે પ્રમાણે પોતાના
 પુત્રોને યોગ્ય કરતાં મહાત્માનાં લક્ષણ કહ્યાં છે.

મહાંતસ્તે સમચિત્તા પ્રશાંતા, વિમન્યવઃ સુહૃદઃ સાધવોયે ॥

“મોટા પુરૂષો તેવાને જાણવા કે જે સર્વપર સમાન દૃષ્ટિવાળા હોય,
 શાંત હોય, ક્રોધ રહિત હોય, પ્રાણીમાનતા સુદૃઢ હોય ને રૂઢા પુરૂષ હોય.”
 હવે તેવા પુરૂષો આ જગતમાં નથી એમ નથી, પણ કાળને પ્રભાવે કરી વિરલ
 વિરલ હોય છે. ન હોય એમ તો યનેજ નહીં કેમ કે બહુરત્ના વસુંધરા. હવે
 તેવા મહાત્માઓ કહી ન જડયા અથવા તો સદસદ્ વિવેક આપણામાં ન હોય
 તો સૌથી સરસ રસ્તો એજ છે કે પ્રાચીન કાળથી આખી દુનીયા જેને મહા-
 ત્મા તરીકે ગણતી આવી છે તેનો સત્સંગ કરવો. એમ કરવાથી શોધવાનો
 થમ, તેમજ આ સત્પુરૂષ હશે કે નહિ એવો આપણો સંદેહ મટી જશે—
 હાલના જમાનામાં તે હયાત નથી તો તેનો સંગ શી રીતે થાય? એમ શક્ય
 કરવાનો અવકાશ નથી કારણ કે તેવા મહાત્માઓએ ઘણાઘણા ઐયરકર ગ્રંથો
 રચી આપણને વારસામાં આપ્યા છે. તેવાં ધર્મશાસ્ત્રોને વાંચવાં, તેમનું મનન
 કરવું, ને તેમાં કહેલ નિયમ પ્રમાણે વર્તન કરવું એજ તેવા મહાત્માઓનો
 સત્સંગ કર્યો કહેવાય છે.

જુઓ સાક્ષાત્ પ્રભરૂપશ્રી શુક્રદેવજી, તેમજ મહાપ્રતાપી અને મહા
 પવિત્ર વસિષ્ઠ વામદેવ આદિ મહાત્માઓના સત્સંગથી ખજા, નીચ, અને
 મહાપાપી પુરૂષો પણ મહા શાંત સ્વભાવતા સાધુ વિદ્વાન થયાછે અને થાય
 છે—અને જેવાનુંતો એ છે કે તેવા નીચ અને પામર પુરૂષોના સંગ, સંબંધ
 અને વ્યવહારમાં તેવા મહાત્માઓ રહેછે તોપણ પરમ વિવેકી મહાત્માઓને
 તે દુઃસંગ જરાપણ રૂપશી નથી કરતો—અગાઉ આપણે દૃષ્ટાંત તરીકે કહીજી

ગયા છીએ કે કમળ, માલતી, જાંબ, મોગરા, અચકુદ આદિ ઘણા સુગંધી પુષ્પો છે, તે જ જ ક્યારામા ઉગેલા હોય, તે ત ક્યારાની માટી પણ તે તે પુષ્પોના સુગંધથી સુવાસિત થાયછે, પણ ઉપર કહેલા કોઈ પણ એક પુષ્પમા મૃત્તિકાની જરા પણ ગંધ પેસી શકતી નથી તેજ ગીતે સત્સંગવડે જેના અત કરણ મહા આનંદવાન અને મહા સુખી તેમજ નીતિ માર્ગમા દૃઢ બધાઈ ગયા છે, તેવા મહાત્માઓને, આપણે ઉપર કહેલા મહા પવિત્ર પુરૂષોને, તેવા અજ્ઞાની અસત્સંગી પુરૂષો બાધ કરી શકતા નથી

પરંતુ તેવા પરમ દયાળુ પરમ પવિત્ર પુરૂષોના સત્સંગે કરી નીચ મનુષ્યો ઉત્તમ સ્થિતિને પામે છે જુઓને પરમ ભગવદી પ્રહલાદજીનો દાખલો જે મહાત્મા નારદજીનો ઉપદેશ પોતાની માતાના ગર્ભમા હતા, ત્યારે પ્રહલાદજીએ ન સાંભળ્યો હોત, તો એક દાનવી માતાને પેટ મહા પાપી હિરણ્યકશિપુ જેવા પિતાથી આવું નિર્મલ ભક્ત મન ઉત્પન્ન થવું એ કોણ ધારી શકે ? કહેવાનો સાર એટલોજ કે તે મહાત્માના ઉપદેશ વચન રૂપી સત્સંગ વડે જગતમા ભક્ત જનના શિરોપણને પામ્યા, અને પરમ દયાળુ પરમેશ્વરના કૃપાપાત્ર થયા—

પોતાને થએલા સત્સંગના શુભ ફળથી આનંદ સાગરમા સુલતા રાજ ભર્તૃહરિ નીચે પ્રમાણેના આત્મના ઉદ્દગારથી સત્સંગની પ્રાધા કરે છે કે,

અઘોષ પ્રાચીન વિષટ્પતિ પુણ્ય પ્રથયતિ
પ્રમૂતે સદ્બુદ્ધિ નવનવ કલા પલ્લવયતિ ।
હરસજ્ઞાનાધ્ય દિગતિ પરમાનંદપદવીમ્
સત્તા સગ કલ્પદ્રુમ ડવનકિકિ વિતનુતે ॥

આ ઉપલા શ્લોકનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

“આપણા પ્રાચીન, અનેક જન્મો પાછળત પાપ કર્મો સત્સંગથી વી બાધ ચૂકાઈ જાય છે, આપણુ પુણ્ય વધે છે, સત્સંગથી આપણામા સ્પૃધા ઉત્પન્ન થાય છે, નવી નવી કલાઓનો વિકાસ થાય છે, સત્સમાગમથી અજ્ઞાનરૂપી અધાપો દુર થાય છે, અને પરમાનંદનું આનંદેખાય છે, એવા રીતે કલ્પદ્રુમરૂપ જે અત્યુરૂષોનો સગ, તેથી શુ શુ કાયદા આપણને નથા યતા ? સર્વ કાયદા વાય છેજ” તથાસ્તુ

ગિખરિણી

હરી પાપા સવ, પ્રસર કરતી પુણ્ય ગણુનો,
ધારી સદ્બુદ્ધિ, શુભ નવ જ્ઞાનાજ્ઞ રણુગો,
હરે અજ્ઞાનાધ્ય, સુચવી પરમાનંદ પદવી
તેજ વી રૂપી, સુજન જન સત્સંગતિ નેપી

પરોપકાર વિષે.

(કા. વે.)

(સુલભા છંદ)

અવર નરને નહિં અવર પંથે કરી, લેશ ઉપદેશ દેવો ન ખોટો,
પણ સદા પારકાનું ભલું કરવું એ, માનવી માત્રનો ધર્મ મોટો.

પૃથ્વીનો સ્વભાવિક ગુણ. (ઉર્ધ્વદ્રવજા છંદ)

ભૂમી ધણો ભાર સદા સહે છે, તકાગ 'આદ્રિ તટિની વહે છે; ૧
સુપાત્ર 'કિલ્મિથ ગતિ કરે છે, તથાપિ તેના ઉરમાં ધરે છે. ૧
વનસ્પતિ ક્ષિતિ વિષેજ વાડ, ખડુ અને 'શબ્પ અનાજ સાઈ; ૨
રસે કસેથી ભરપૂર ભૂમિ, રહ્યાંજ નથી જત સર્વ ધુમી. ૨
જુઓ જનાર્તિ જનની મટે છે, તડ નદી તે ભૂમિકા તટે છે;
રવિ પ્રભાને પણ ભૂ ગ્રહે છે, નિવારિ વહિ શીતને સહે છે. ૩
અમુદ્ય જ જ અગણિત ચીજો, ક્ષિતિ વિશે અન્ય અને અનીજો;
શિવાય જણો ગુણતીવ્ર તેના, અનંત ભાઈ ઉપકાર એના. ૪

નદીનો ગુણ (મનહર)

પાણી તાણી લાવે પાણીયારી ધણી ટાળે વળી,
વિચાર વિનાની વામા વિષ્ટા ધોઈ જાય છે;
કેટલાક પંડને પખાળે વળી, વર્ષ ધુએ,
સદા મેલ સર્વનો સલીલર્મા સમાય છે,
કેટલાક ગમતની ખાતરથી નાંખે ધુળ,
નગરની નષ્ટ ચીજ તે વિશે નખાય છે,
મંદમતી ધુએ મળ મુત્ર ગંદકી વગેરે,
તદપિ તે નદી નહિ ક્રોધ મુખી થાય છે.

વૃક્ષનો ગુણ (શાદ્દલ વિકિરિત છંદ)

ગાયાથી છવરાઈ નિત્ય તરૂઆ, આપે સુખો આપને,
જને છે નાલગાગ ખાગ મનમાં, જેણે નહીં પાપને,
તેને જો જન દાઈ કોપ કરીને, કાપે કુવાડે કદા,
તોએ તે નહિ છોકરો નિજ ગુણો, અતોષ ગણે સદા ૧
જાણે વૃક્ષતાણા કદો અગવને, દેવા દિસે ઝામના,
મોઢા મહેલ મકાન થાય મહીમા, ઈત્યાદિ હવોગના;
યેમો પન જણાય પ્રાપ્તિ ખપના, મૃજો વળી તે તણા,
એવા અ ઉપકાર કેદ કરતા, વેઠીજ વીટખણા ૨

મૂર્યનો ગુણ (દોહરા)

ભાસે ભૂતજમા ભલો, ભાસ્કરનો આ ભાસ,
ત્યારે તિમિર તમામ તે નિશ્ચે પામે નાશ ૧
જો તેમજ કીકી તણુ, મળે તજમા તેજ,
ત્યાં નેન જુઓ સદા, જગત ખનાવ જુવેજ ૨
હું ભગવા ઉદમે, લાગે સગવે લોક,
વામવૂમથી ધન ગળી, સદા ધરે અતોક ૩
એ રીતે અતુલીત સુખ, આપે સૂર્ય પ્રકાશ,
પરઉપજા કીવા પછી, નિજ વ્યથા કરતો વાસ ૪

ગાયનો ગુણ (તોટક છંદ)

સુરભિ સુખદાયક સૌજનને, બહુ તૃપ્તિ કે જનના મનને,
પય પાન કગવતી પ્રેમ પુરો, મહિ આખણુ સ્વા મહા મવુરો, ૧
વળી આખણુથી ઘૂત થાય વણુ, પ્રમાગથી કારજ ધેનુ તણુ,
પશુથી પગમારથ થાય પુરો, પણ માનવીમા ના ઠાક શુભે ૨

સવૈયા-એકત્રીગા

વર્મધ્વજ ધાગી ધરણીમા, ધર્મ વિશે ધરીને ધનવાન,
પોતાની પ્રણતા ન બતાવી, મેળવણુ મહીમા મગ માન

- અન્ન ઉદક દુર્બલને દેવાં, આનંદે કરેવો ઉપચાર,
 સૃષ્ટિ વિશે સંપૂર્ણ રનેહથી, સદા કરે સૌ પરઉપકાર. ૧
- અભાલુ અતિ વિપતિમાં આવી, અવતીમાં અતિશે અયકાય,
 એવાને મુખ દેવા સાર, સજવા શ્રેષ્ઠ અનત ઉપાય;
 અથડાતી અગણિત અખગાને, અટકાવો આપી આધાર,
 સૃષ્ટિ વિશે સંપૂર્ણ રનેહથી, સદા કરે સૌ પરઉપકાર. ૨
- જાનિ કે પરજાતિ કોઈ. કુદૃષ માંહે પામે કષ્ટ,
 તો રાજી થાવું નહિ દિલમાં. સમજી તેજાને સંકષ્ટ
 પણ તેને સત્પથ બતાવી, પ્રેમેથી કરવા દુઃખપાર,
 સૃષ્ટિ વિશે સંપૂર્ણ રનેહથી, સદા કરે સૌ પરઉપકાર. ૩
- નથી સરખી હાલતમાં હરિએ. પ્રાણીને કીધાં ઉત્પન્ન,
 જેતાં નિયમ જરૂર જણાએ, રહેવું સખી અન્યોઅન્ય;
 માટે બનતી મદદ કરીને, ભરે સદા યશનો બંડાર,
 સૃષ્ટિ વિશે સંપૂર્ણ રનેહથી. સદા કરે સૌ પરઉપકાર. ૪
- સૃષ્ટિ રચનારે સૃષ્ટિમાં, પંચભૂતનો કીધો પંડ,
 જાણો તે પરમારથ કરવા. દુર્બલને નહીં દેવા દંડ
 સખગાએ નખગાની કરવી. ધનવાને નિર્ધનની સાર,
 સૃષ્ટિ વિશે સંપૂર્ણ રનેહથી, સદા કરે સૌ પરઉપકાર. ૫
- સર્વ મનુષ્ય વિશે વ્યાપક છે, પશુ તણો પણ આત્મા જોક,
 માટે વતિભેદ ન જાણો, કંઈ જાણવા યત્ન અતેક,
 વળી જુઓ હહાપણથી આપણુ. સરવે જોક પિતાપરીવાર,
 સૃષ્ટિ વિશે સંપૂર્ણ રનેહથી, સદા કરે સૌ પરઉપકાર. ૬
- બૃષ્મ રહતાં ભીખારીને, ભાવે કરાવવુ ભોજન.
 બક્ષિ સદ્ગુણ ચિનય ધરીને, અનાધારને દેવુ અન્ન,
 બાઈ કદી બુડપથી બનં "કાન" કહે નહીં દેશો બાર,
 સૃષ્ટિ વિશે સંપૂર્ણ રનેહથી, સદા કરે સૌ પરઉપકાર.

અદ્વૈતામૃત

(સાધન પાને ૧૩૬ થી)

વિષયના સગમા લીન થએલી ચિત્તવૃત્તિના નમ્રતાપૂર્વક પહેલા વચને માલગીને સ્વામી વિવેકાશ્રમે તેના જ્ઞાનનો નાગ કરવા નીચે પ્રમાણે કહ્યું

ખાઈ! વિષયોનું સ્વરૂપ શું છે તે મેં તમને સમજાવ્યું છતાં તમને તેમાં પક્ષપાત રહે છે? શું આટલી વારમાં એ સર્વ વાત જૂઠી થઈ ગઈ? જરા વિચારતો કરો કે, એ અત્યંત ઓછું મનુષ્ય પણ સ્વપ્નમાં પ્રાપ્ત થતા ગજ્યની ઈચ્છા કરતો નથી તો જીને કેમ ખગેખગ સામાન્ય હોય તે તો સ્વપ્નમાં ગજ્યનો ઈચ્છા કયાથીજ કરે

ચિત્તવૃત્તિ-મહારાજ! મુખ, પગી તે અંધ હો કે મોટું હો, તોપણ તેની ઈચ્છા તો મૈં કરી કરે

વિવેકાશ્રમ-અગી વાત છે પણ તે પણ ખરું સુખ હોય તો સ્વપ્નમાં મુખની ઈચ્છા કોઈ નજરે એક ગજપુત્રને સિદ્ધિના વરમાં ગળ્યો હોય ત્યાં સુધી તે, તેગીમ દુટ્ટળના સુખનો અનુભવ કરે, પણ તેને એમ જ્ઞાન થાય કે હું રાજા છું ત્યાગપછી તે તેસિદ્ધિ દુટ્ટળના અંધ સુખની ઈચ્છા નહિ ગળે એ ગીતે એ રાજા એ અંધ સુખને ડાડીદે, તો તેને તું પાપ લાગે? મોટું ગજ્ય ભોગવતો પુત્ર, એ ગજ્યને ડાડી સ્વપ્નમાં રાજ્યની ઈચ્છાથી વનમાં જઈ નિદ્રા લેવાની ઈચ્છા કરે, એ નો ગાડો હોવો જોઈએ અહો સિંહ! હાથમાં આ પેલા આત્માને ને ડાડીને, શ્રમથીજ સુખરૂપ વાગતા વિષયોમાં લપટ થવાની ઈચ્છા કરે છે ખાઈ એ વાસ્તવિક ગીતેજ વિષયો સુખરૂપ હોતો તેનું નિવારણ દોષ કરતું એ દોષ હાથમાં પુષ્પમાલા ઇત્યાદિ તેમાં આનંદ ન મળીને, પહેલાં સર્પને માલા સમજી તેમાંથી સુગંધ લેવા જાય તો કેવું સુખ પામે?

ચિત્તવૃત્તિ-વિષયો શ્રમથી સુખરૂપ વાગે છે, એમ આપના વચન ઉપરથીજ મારી લેવું છે

વિવેકાશ્રમ-ના, એ માતૃશી! હું એકવેળ ક્યો એમ કહું છું, મર્ત્ય શ્રુતિ માત્ર એમ કહે છે કેવળ વિષય નહિ પણ આપ્ત જગત્ શ્રમમય છે, એમ તો વાનવા પ્રતિપાદન કરે છે

આમ કહ્યા પછી વિવેકાશ્રમ સ્વામી, કઠવટ્ટી, બૃહદારણ્ય વિગેરે ઉપનિષદોમાંથી, જગતનું મિથ્યાત્વ દર્શાવનારી શ્રુતિઓનું વિવેચન કરી, ચિત્તવૃત્તિના મનનું સમાધાન કરે છે અને પછી કહે છે કે,

‘એ રીતે આ આખા વિશ્વને મૃગજળ જેવું મિથ્યા જાણીને, કાંઈ પણ અંતરાયવિના સચ્ચિદાનંદ આત્માનો આશ્રય કર. આ જગત તો ગંધર્વ નગર જેવું છે. તું કયાં આ સાચા જગતને છોડીને ગંધર્વ નગરના મેહેલમાં આનંદ કરવા જ તેવી મૂર્ખ છે? આટલું સમજાવતાં તું ન સમજતી હો તો તારો કુતરી જેવો સ્વભાવ હોવો જોઈએ. તેને મારીએ, કુટીએ, ખીજી રીતે વારીએ, તોપણ એ તો મક્ષિકાથી મણુમણુ થતાં અસ્થિનેજ વાળે છે, તેમ તુને પણ આટલું આટલું સમજાવ્યા છતાં, એ મલિન વિષયો છોડવાનું મન નથી થતું. ચિત્તવૃત્તિ! ચૈતન્ય આત્મ સ્વરૂપમાં અજ્ઞાનથીજ ઢેકા મારી લીધેલા જગતને લઈને આત્માનો ત્યાગ કરીશ તો તારી કઠા થશે. સાચી પુષ્પમાલાને જોઈ, તેને શ્રમથી સર્પ છે એમ માની ત્યાગ કરવા તું તૈયાર થા, તો ત્હારી કાણ કઠા ન કરે? માટે વિચાર કરી નિશ્ચય કર કે, આ જગત્ અજ્ઞાનથીજ ઉત્પન્ન થયું છે. છીપમાં રૂપાનું જ્ઞાન થાય તો તે અજ્ઞાન નહિ તો ખોળું શું? બાઈ! તને એમ શંકા થશે કે આ જગત્ સત્ય બ્રહ્મમાંથી થયું છે તેને અસત્ય કેમ મનાય? પરંતુ તારો અનુભવજ તને કહે છે કે એ અસત્ય છે. એ અનુભવ આગળ આ નવા અનુમાનની શું કીમત? અનુભવથીજ તને જણાય છે કે જે વસ્તુ આજે છે તે કાલે નથી હોતી. આમ છે માટે આ નાશવત જત્તુમાં આસ્થા ન રાખ. શુદ્ધ ચૈતન્ય બ્રહ્મ સ્વરૂપ, ઉત્પન્ન નથી થતું, વધતું નથી, લય નથી પામતું. તેને પૂર્વ કોઈ નથી, અપર કોઈ નથી અને અંતઃ કાંઈ નથી, બાહ્ય કોઈ નથી, એવા એ સર્વસાક્ષી આત્મા શ્રુતિમાત્રથી સિદ્ધ છે. જે ઉચ્ચતા વા નીચતા, નાનો, મોટો વિગેરે જણાય છે, તે જ્ઞાન મિથ્યા પદાર્થોના સંબંધથી તેવો જણાય છે. હે ચિત્તવૃત્તિ! માટે તું હવે સુખરૂપ ચૈતન્યને પ્રાપ્ત થઈ શોક મુકી દે.’

ઉપર પ્રમાણે પોતાના સાધ્યો ચિત્તવૃત્તિને ઉપદેશ કર્યો એટલે તે શાણી સ્ત્રીએ પણ વિષયોમાંથી પોતાનો સંબંધ મુકી દીધો. જેમ કોઈ મદોન્મત્ત હાથે ભેલા જલમાંથી કમલિનીને ખેંચી કાઢે તેમ ચિત્તવૃત્તિએ વિષયોમાંથી પોતાના મનની વૃત્તિને ખેંચી કાઢી. આમ થતાં એ ચિત્તવૃત્તિના અતઃકરણના અધિકારનો નાશ થતાં, જાણે એની અંદર પરંજયોતિ રૂપ દીવો થઈ રહ્યો.

આ પ્રમગે કાર્ય કુસલ મુમુક્ષા નામની સ્ત્રી આવી યોગિગજ વિવેકાશ્રમને નમન કરી કહેવા લાગી કે મહાગજ વૈરાગ્યતીર્થ સંન્યાસી આ તરફ આવના જણાય છે

અનાયાસે આવી પહોંચેલી મુમુક્ષાને જોઈ વિવેકાશ્રમે તેનો સત્કાંડ કરી પ્રમત્રવદનથી કહ્યું “અહિ જેમો જુઓ આ ચિત્તવૃત્તિ છે આ પાપજન્ય મઠમા રહેવામા અતરાય રૂપ એ ચશે એમ આપણને ખીતિ હતી, પરંતુ એને તો મેં જ્ઞાનપાનથી બહુ પ્રસન્ન કરી છે હવે એ ખુશીથી તમારૂં સ્વાગત કરશે” આ પ્રકારની વાત સાંભળી ચિત્તવૃત્તિ ઉભી થઈ, જેનું નામ ખોતે પણ સાંભળ્યું હતું, તેને પોતાના મનમાની સર્વ શકાનો ત્યાગ કરી, દડવત પ્રણામ કર્યા મુમુક્ષાખાઈએ પણ તેને પ્રસન્ન તથા નિષ્કપટ મુખવાળી જોઈને મસ્તક ઉપર હાથ ફરવી, ‘બેન તને પગ્માત્માનો પ્રસાદ મળે’ કહી આશિર્વાદ દીધો

આટલામા વૈરાગ્યતીર્થ સંન્યાસી આવી પહોંચ્યા જન્મથી જ વિવેકાશ્રમના નાહના ભાઈ થાય તેમણે દડનો ત્યાગ કર્યો છે વસ્ત્રનો પણ ત્યાગ કરી દિગમ્બર રહે એ શયન સમયે ઉઠીકું હાથનું કંઈ છે તથા પૃથ્વીને પોતાનો પર્યંક માને છે ભોજન માટે હાથ એજ જોટલું વાસણ છે પગમા પાદુકા નથી ધરને માટે ગુપ્તથી કામ ચાલે છે તળાવ વિગેરે જલાયશયનેજ કમડલું માની લેડે જડ અને ઉન્મત્ત પિશાચના પેઠે અનંત પૃથ્વી ઉપર ભટકતા, વિના જાયે જે મળે તેનું ભોજન કરી લે છે એ શિવાય અન્ય ક્રિયા કરતા નથી ગંગોત્રેના જાણ ભાગ વૃનથી લરેનો છે છતાં તેમનું આત્મ પગ્માત્મ જ્યોતિ પ્રકાશથી સ્વચ્છ જ્ઞાનમય છે એવા યોગિરાજ આવી વિવેકાશ્રમને પ્રણામ કરી ઉભા, પછી તેમની આજ્ઞાથી તેમની પાસે બેઠા

વિવેકાશ્રમ-ભિક્ષુ ! દડ તથા કમડલું કયા ગમ્યા છે ? શરીરની કયા તથા દ્રાવીનનો શામાટે ત્યાગ કર્યો છે ?

વૈરાગ્યતીર્થ-તમે ઠીક પ્રશ્ન કર્યો સાંભળો હું તમને પરમહંસોપનિષદનું તાત્પર્ય કહું છું

એક સમયે દેવતાઓના ઋષિ નારદજી ભગવાન પદ્મેશ્વર નાગયણ પાસે જઈ માધ્યાગ નમસ્કાર કરી, તેમની પાસે બેસી ઉત્કંઠાથી પુછવા લાગ્યા કે ‘હે ભગવાન ! પરમહંસને વર્તવાનો માર્ગ શું ? તેમની ઉત્તમ સ્થિતિ કઈ કહેવાય, તે જાણવાની, મને ઇચ્છા છે માટે કૃપા કરી મને કહો’

શ્રી નારદ મુનિના વચન સાંભળી લક્ષ્મણે શ્રી નારાયણ ઉચ્ચ સ્વ-
સ્તી અને ગભીર વાણીથી કહેવા લાગ્યા. 'નારદજી તમે જે માર્ગ વિષે પશ્ચ
કમે છે તે માર્ગ લોકમાં અતિ દુર્લભ છે, તથા તે માર્ગથી પ્રવર્તનારાઓનો
અત્યંત દુર્લભ છે. વિદ્વાન પુરૂષો એમ કહે છે કે તે માર્ગથી જે પ્રવર્તે છે તેજ
નિત્ય સુક્ત છે, તેજ સર્વ શ્રુતિ માત્રનો જાણનાર છે તથા તેજ પુરૂષ મહાત્મા છે,
તે માર્ગે પ્રવર્તનારા પુરૂષનું મન સદા મારામાં લીન છે તથા તેવા પુરૂષના મનમાં
હું જ સદા વસું છું. આવો પુરૂષ પોતાનાં મિત્ર, પુત્ર, ક્ષત્ર, ભાઈ, બાંધવો,
શિષ્યા, યજ્ઞોપવિત, યજ્ઞયાગાદિક સર્વનો, આખા બ્રહ્માંડનો ત્યાગ કરે છે.

નારદ—મહારાજ ! એવા વિરક્તે પણ પોતાના શરીરના ભોગ માટે
તથા લોકના અનુગ્રહ માટે કૌપીન, કથા, દંડ તથા કમંડલુનો ત્યાગ ન કરવો
એક શાસ્ત્ર વાક્ય છે.

શ્રી નારાયણ—નારદજી ! જે વિચાર લૌકીક રીતિથી ઠીક છે. પરંતુ
પરમાર્થ રીતિથી યોગ્ય નથી. જે વિચાર સુખ્ય નથી પણ ગૌણ છે નારદજી
પરપક્ષને સુખ્ય તો નિષ્ઠા છે. જે નિષ્ઠા પ્રાપ્ત થતાં તેમને નથી દંડની
અપેક્ષા, નથી શિષ્યાની ઈચ્છા, નથી ઉપવિતની આવશ્યકતા કે નથી કથાની
ગરજ. એમને પાદરક્ષકની જરૂર નથી કે નથી કમંડલુની જરૂર. રહેવાને માટે
ભૂમિની પણ તેને જરૂર નથી. એવા મહાત્માને ટાઢ ને તડકો અથવા સુખ
દુઃખ, કે માન વા અપમાન કાંઈ પણ સ્પર્શ કરતાં નથી એવા પુરૂષો, શબ્દ,
સ્પર્શ રૂપ રસ અથવા ગંધનું સ્મરણ પણ નથી કરતા. તથા નિદ્રા, ગર્વ, ધર્પા,
દલ દ્વેષ વિગેરે તો તેમની છાયામાં પણ આવતાં નથી. અપૂર્ણ.

રોગગ્રસ્ત મગિનીને દિલાસો.

(હરીગીત)

હું રોગથી પીડાઉં છું દુઃખ દિલ વિશે બહુ થાય છે,
ચિંતા ધણી મનને વિશે સુખ ક્યાંહી નહિ દેખાય છે?
ઈશ્વર હુકમથી આ ગળ્ય સુજ દીનપર ક્યાંથી થયો,
દુઃખ ભોગવી ક્ષય થાય છે આ દેહનાં પાપો તણો.

દુ ખ ભોગવી ગદેવા યડી લય પાપનો ન્યાઝે વશે,
 વળશે વખત સુખ ઝોધનો ચિતા બધી આધે બશે,
 રાખી ભોસો ઇશનો સુખના પ્રભુ ઢેનાઁ ને,
 ભાવે ભજ્ને વધવા કરી દુ ખ માન હરી લેનાઁ ડે ૨
 નખતો વખત રોગો નડ્યાતા ઝવતા ગાથી ગદ્યા,
 નટવર તપ્પો નિર્મલ દયાથો પ્રસન્ન વખતે ઉગર્યા,
 નમજ કુટુંબી ભાઈ કાકા બાપ રોગોવી બગ્યા,
 તે દીનનાય દયાલુ, પ્રણી શગલુ ભક્તિમા ગગ્યા ૩
 વહાલો કદી વીસે નહી ને ગગલ તેને બહ નમે,
 ભગવાન, પોતાના ઈર્ષા તેને કદી છુ તે દમે ૪
 સર્વદા માઝ અંને સુખ માન તે કરનાર ડે,
 વિશ્વખલુ દીનખલુ ભક્ત બહારે વાય ડે ૫
 શળી ગૂળી તણી પીડા હે છે દાસની,
 ગણતા ગણાયે નહિ કી ગુણ શેષજી હજારથી,
 કેવી વિકટ આપત્તિમાથી ઉગર્યા પ્રહલાંજી,
 દુ ખ દુગરા ઝોળગા પાડવ થ્યા સુખો સહ માતજી ૫
 હાથી સુકાણો ઝૂંડથી (તો) વ્યાધિ બિચારો દુનડો,
 પ્રભુના પ્રતાપે થાય નિર્મલ હોય પર્વત જવડો
 નામ હરિનાયી ગદે અરિ ગગ સઘળા વેગળા,
 ગાસ્ર મધળા શાખ દે સિંધાતમા ત્યા શુ મણા ૬
 “ ભૂની મને જાશે નહી સસાગના સુખ સાપડયે ”
 “ કાઢશે નહિ કાળ મિથ્યા અનસનાણી આપડે ”
 “ ગદેજો પરાયણ માહગી સુભ માર્ગને તજશે નહિ ”
 ગોધ દેવા એમ ઈશ્વર દુ ખ આપે કદી કહી ૭
 પણ આગની દૃષ્ટી દયાનીથી ભગણે પૂર્ણ છે,
 વખત યોડો વીતતા દુખ દર્દ સઘળુ ચૂર્ણ છે,
 જૈવિ ઉપાયો ચાલતા વૈજ ઉપાયો તેમ ત્યા,
 રીગજ ધો મન વિધે, ભગિની ૧ રોગ તે ગદેનાર કયા ૮

પુસ્તકોની પહોંચ.

અર્વાચીન આર્યો-એ નામના લઘુ નિબંધનું પુસ્તક અમારા અભિપ્રાય માટે મળેલ છે. બુદ્ધાં બુદ્ધાં પુરતો વાંચી જે જે વિચારો સારા લાગ્યા તેને પદ્ધતિ પુરઃસર ગોઠવી આ લેખ લખાયેલ છે. તેમાં હાલના આર્યોના આચાર વિચાર દેવા છે, શું ખામી છે, તથા દેવા દેવા જોઈએ, અને કેમ સુધરે ઇત્યાદિક વિષયોનું સૂચન છે. જળવણીની ખાખત ઉપર આવતાં લેખકે, મોરબી નિવાસી પ્રસિદ્ધ શીવ્રકવિ શાસ્ત્રીજી શંકરલાલનાં લખેલ 'વિદ્વત્કૃત્ય વિવેક' નામના પુસ્તકમાંથી લગભગ દશ પૃષ્ઠનો ઉતારો કરી તે ખાખત સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવી છે. આ લઘુ લેખ ઉછરતા યુવકને હાથે લખાયેલો જોતાં સારો છે.

વાર્તાવારિધિ અને સરસ્વતિ-એ નામનું માસિક હાલ અમદાવાદમાં નીકળવા માંડ્યું છે, તેમાં લેખો સારા આવેછે. તેના પ્રયોજકનો ઉત્સાહ જે જોઈ પ્રમાણે ચાલુ રહેશે તેા થોડા વખતમાં ગૂજરાતમાં તે પત્ર સારી નામના મેળવશે. અમે તે સહયોગી માસિકપત્રને તેના પ્રયત્નમાં સફળતા ઇચ્છીએ છીએ.

વેદધર્મ સભાને મળેલી મેટનો સ્વીકાર.

મેસાણાના રહીશ રા. રા. મૂળશંકર જીવનરામે, પોતાનાં સ્ત્રી સૌ. ખાઈ સમરચ સં. ૧૯૫૬ ના માહ વદી ૧૩ મંગળવારે (મહાશિવરાત્રીએ) સ્વર્ગવાસી થયાં, તેના પુન્યનિમિત્ત વેદધર્મ સભાને રૂ. ૩-૬-૦ મેટ તરીકે મોકલાવ્યા છે-તે રકમ સભાના ધર્માઈ ફંડમાં જમે કરવામાં આવી છે. તે રકમનો ધર્મસંબંધી સત્કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

અંકલેશ્વરના શેઠજી શા. મોતીચંદ ઝવેરચંદ તરફથી રૂ. ૧૧૧૧= વેદધર્મસભાને મેટ તરીકે મળેલ છે. તે રકમ સભાના ધર્માઈ અનામત ફંડમાં જમે કરવામાં આવી છે. તે રકમનો ધર્મ સંબંધી સત્કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २८ अ]

आपा, सप्त १८५६

[अंक ८ भा]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

जाळमा जकडायेला जीवने बोध

(भैरवी-गझल)

चेत पामर प्राणिआ आ, जाळमा क्याथी फसाणो,
जाळमा क्याथी फसाणो, मोहथी तु ओ ठगाणो-चेत-
वासनाना सूक्ष्म सूत्रे थी गुथेली जाळ आ छे,
सत्यता ससारनी ग्रथी, दिशे क्याथी भराणो-चेत-
उच नीची ज-मयोनी, जाळना खानां बधा छे,
मारवा मस्तक विना पोते, भला शान मराणो-चेत-
विषय विपना चोपडी *कण, मोहथी लोभाववाने,
काळ धीवर छे उभेलो, खंचरा तु का तणाणो-चेत-
शुद्ध भक्ति प्रखर कातर, लर् हवे काप्याविना तो,
मार मा फांफा "मुने ते, तारशे आवी फलाणो"-चेत-
कृष्ण करणामृततणा, सागर बधा सचराचरे छे,
लीन था ते पादपद्म, होय जो दु खथी धराणो-चेत-

न पा

શ્રીનુ મેવન માત્ર તેને ઋતુ પ્રાપ્તિ થાય તે વખતેજ એવે રત્ને દર્શનના પાત્રમાં દીનસથી અમુક દિવસ મુઠી કરતુ એ શાસ્ત્રના તેમજ વૈદ્યશાસ્ત્રના લેખને વીમરી અયઠે અને ઋતુબુતુનુ જ્ઞાન ગળ્યા વગર, તેમજ શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ કરેલી નિયંત્રો પણ નિયાગ કર્યા વગર કામદેવને વશ થઇ પશુવૃત્તિના બની જાયછે. એ તેટલે પણ અટકતુ નથી શ્રીને ગર્ભ ગ્રહા પછી પણ ગાકાઓ આનો સગ ઝાડતા નથી અને આના પગિલામમાં પોતાનુ સ્ત્રીગત જુમાવી વિવરતા વહોરી લેતે આવી બામત અજ્ઞાત માગસોમાં બને અથવા આમાન્ય મનુષ્યોમાં બને તો તેથી કંઈ અન્યથા થાય તહી પણ વિદ્વાન વેષાતાને સારો રીતે શિક્ષણ મેળવના મા. આનો બામતમાં પણ આમ બને એ વધારે શો પ્રશ્ન—અરે અમે તો એવુ જોઈએ છીએ કે જે જ્ઞાતિમાં નગભગ ૬ આદમી વૈદકનો થોડોથણો પણ અતુલ્ય ધરાવતો હોય અ જેના મૈગ છોકા વગેરે પણ ચદ્રપ્રભાશુભી અને સુદર્શનચૂર્ણ એવા નામથી જાણીતા હોય તેવીજ જાતિમાં શ્રીઓના મગ્ગો વધારે થાય એ કેવુ ખેદકારક ગણાય.

જેમ માળવસ જવાથી શ્રીને હાનો છે એમ ઉપગ અમે ખ્દા ગયા તેમજ જાળ વરરાજ થનારાને જોછી હાનો નથી તે પણ માળવમાં પર જવાથી અપકવ વીર્યનો ક્ષય કરને ક્ષય ગગતા ભોગ થઈ પડે છે ના ના. પ્રકાન્તી વ્યાધિથી નીંટાઈ જાયછે.

ઉપગ બાલવસનો દોષ અટકાવવાને નગતો મૂચના તથાને અનુકુળ નહી આવે, અને ન આવે તેમાં તેનો વાક પણ નથી કેમકે જતની ગ્રહાજલદા નીમળવી મહુ મુશ્કેલ છે તો નીચેના મહેવથી થઇ શકે એના અને જે જવામાં મા. ઉનટુ પ્રમત્ર થાય એવા ઉપાયો મૂચવવાનો રત્ન વધ્યએ છીએ.

હમેશા તમાગ પુત્રને માટે જોછામાં જોછી તેના કરતા પાત્ર વર્ષ નાની ઉમરની મન્યાનો સખધ કરવો કેમકે તેમ કરવાથી બહેને તે મન્યાને અગીયાં વર્ષનીજ પગલાવે તોપણ પુત્રપત્ની ઉમરનો સોળ વર્ષની થાયજ, એટલે તે પુત્રપત્ની બાજુ તો આપણે બચાવી શક્યા, અને સોળ વગેરે તેનામાં એટલુ વાત પણ હોતુ જોઈએ કે અપકવ બાળાથી મસાગ સુખ ભોગવવાથી મેહને હાની છે, અને એમ થવાથી થોડેથણે અશે મીઝ માણુએ આને પણ આપણે મસાળી શકશુ.

સ્ત્રીઓએ પોતાએજ સમજવું જોઈએ અને જ્યાં સ્ત્રીઓ નાની ઉમરની હોય ત્યાં તેમનાં મુરખ્ખી કહેવાતાં માણસ તરફથી તેમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન થવો જોઈએ, કે ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ક્રમ રજોદર્શન પછી સ્વામીનો સગ કરવો જોઈએ, અને એવો પ્રસંગ માસમાં એકજ વખત આવે છે. અને એવીરીતે ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ચાલવાથી પરમ કૃપાલુ પરમેશ્વર પ્રસન્ન રહેશે. તેથી તેમનું આ લોકમાં શરીર મુખ, રૂઢી સંતતિનું મુખ, અને અતે પરલોકમાં કલ્યાણ છે. પણ સ્ત્રીને પરણ્યા પછી આવો ઉપદેશ દેનાર તેના પતિ કરતાં ખીજું કોઈ વધારે લાયક નથી, માટે તેણે કામદેવને આધીન ન થતાં પોતાની પ્રજા વૃત્તિનો ત્યાગ કરી આવો બોધ સતત પોતાની ધર્મપત્નીને આપ્યા કરવો એમાંજ બેયનું શ્રેય છે.

રોગના ભોગ થઈ પડવાનું ખીજું પણ કારણ એ છે કે આપણા આ કુટુંબની સ્ત્રીઓ ખડુજ શરમાળ હોય છે. એટલે સાધારણ તાવ વિગેરે વ્યાસહન કરી ઘરમાં કામ કર્યા કરે છે, ને પોતાનું દુઃખ જાહેર કરવાથી પોત પતિના મનમાં તેમજ ખીજાં સબંધીના મનમાં ચિંતા ઉત્પન્ન કરવી મહાપાપ ગણે છે, અને પોતાના સતીધર્મથી ઉલટું ગણે છે. પણ તે તે ખડુજ ભૂલ છે. ધર્મશાસ્ત્રમાં સ્ત્રી પુરુષોના ધર્મમાં તો એક ખીજાના દુઃખમાં સાથી રહેવું, પોતાના દુઃખ કાઢવું ન જણાવવું એવો જ ભૂલ આજ્ઞા છે. માટે પોતાનું સાધારણ બોલનના હૃદયમાંથી કાઢી નાખવો વિચાર છે તે સહુ સત્તારીઓએ પોતાનું કે ત છે, ને વધ્યા પછી ઉલટી સાં રોગ યા દુઃખ શુભ રાખવાથી વધી જાય છે. કલ્યાણ કરી આપણા પોતાનો ણી ચિંતા કરાવે છે. વળી સ્ત્રીઓના અકાલ મૃત્યુથી પરમ કૃપાલુ પરમેશ્વરની સુચાણીઓ કંઈ જાણે ભાગ બળવતી નથી. પરમ કૃપાલુ પરમેશ્વરની જોવું આડું વેતર છે કે અવતરનાર બાલક અને તેની માતા બન્નેનું મૃત્ કરે છે. કારણકે શરીરના અવયવો કેવા છે અથવા ગર્ભાશયની શું સ્થિતિ છે બાળતોથી તે બિચારીઓ અજાણ હોય છે. છતાં પોતાનો ધંધાનો રાખીને વિદ્વાન ડાકતર જટલુ કામ કરવાની હિંમત ધરે છે. આવા

છે ને જીવિત જાળવનાર કે માટે આપણુ અગ તો કેમ જીવે એમ સંકાન ન લાવવી ને એમા તેના સતી ર્મમા કર્મ પણ ખામી આવતી હોય તો તેનુ પાપ અમે બહેરી વેવા તૈયાર ઝીએ-માટે ગુન અને સંકાનો ત્યાગ કરી એને સંકટના સમયે કાઢ સાગ દાક્તગની સલાહ લેવાથી લાભ થશેજ

વિશેષ કારણમા એ જાણવાનુ કે આપણી સ્ત્રીઓને કાલ જાણે શા કારણથી ખટાગ અને તીખાશપર બહુજ પ્રીતિ હોય કે અને એ પ્રીતિને ચોગે ખાટાખાટા આથણા મરચા વગેરે બહુ ખાયછે ના પાડવાથી એકાતમા કાચી ફેરીઓ આખનીના કાતગ વગેરે ખાય છે, ને પાછળથી જ્યારે પગ વગેરે ઝનાઈ જાય છે ત્યાં જ બૂલ યાદ આવે છે, અથવા ગર્ભાવસ્થામા એવુ કુપય કર્યુ હોયતો પ્રસૂતિના સમયમા સોજ ચડી આવેછે, આચડી થઈ આવેછે ને જાણી બેઘને પોતાની જીવગી બેખમમા નાખેછે-માટે તેવી ખટાગ તીખાશનો અતિચોગ ત્યાગ કરવાને તે સીવોકને બહુજ સમજાવવુ જોઈએ

વળી ઘણાખરી સ્ત્રીઓને ગર્ભાવસ્થામા લાવા કબાવા થવાની ટવ હોય છે તો તેવી અવસ્થામા ધી ફૂપ વગેરે ગુણુકારી પૌષ્ટિક યોગકનો ખાવ થવાને બદલે તેનુ મન મેટની માટી અથવા રાખના ખોટારવામા જાયછે, અને એ પ્રમાણે ગર્ભમા ગ્રેહ જગ્યાને અને પોતાને પરિણામે તુકસાન ગાય છે ને બરાબર સમજી એવી યુગી ટવ સર્વ સ્ત્રીઓએ તજી દેવી બેઘએ-

અમુક સ્ત્રી પુરુષોની નોખી નોખી સ્થીતિ અને પ્રકૃતિને લઘને સ્ત્રીઓના અકાળમૃત્યુ થવાના ખીજ ઘણા કારણો હશે પણ મોટા મોટા જણાતા અમે અહીં દર્શાવ્યા છે-તે વિશે આર્યજાતુઓ અને વિશેષ કરી આર્ય અમનાઓ વાચી ધ્યાન આપશે તો અમારે પ્રયત્ન સફળ થએવો સમજીશુ તથાસ્તુ

ભક્તમાલ બાવની અને અપરાધ ક્ષમા સ્તોત્ર

(સાધજ સાનમા અકને પાને ૧૧૬ ગી)

સર્વેયા

ગોપ ગોપીજનને ગોકુળમા ચરિત્ર બહુ ખ્યાડયા,
દાવાનજને ઇદ્રવૃદ્ધિ આદિ તનતાપ મટાડયા,
પોપ અમાપ કર કરણાકર, ખમ તાપ ટળનારે
એ અપરાધ ક્ષમા કરાને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારે

આપ થકી જે બંધુએ તરવરનાં સ્વરૂપ ધાર્યું,
 વૃક્ષ ઉખેડી વનભાળો નળ મણિગ્રીવ ઉદ્ધાર્યો,
 કેમ થશે ઉદ્ધાર અમારો ભયો પાપનો ભારો,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૩૭
 જોપ અને અરબુન ઉદ્ધવજી સખ્ય ભક્તિ સુખ પામ્યા,
 સ્મરણ અને કિર્તનમાં ઠેચવ પ્રદ્ધાદ ભક્ત વિરામ્યા,
 સખ્ય સ્મરણ કિર્તન સમજ્યો નથી ભ્રમણ મહી ભમનારો,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૩૮
 પ્રેમી ભક્ત પરીક્ષત રાગે શ્રવણ ભક્તિ સુખ લીધું,
 પૂજનઅર્ચન પ્રથુરાજએ વંદન અકુર કીધું;
 નૌત્તમ ગુણ નવધા ભક્તિનો ધ્યાન વિષે નહિ ધાર્યો,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૩૯
 બળિ રાજએ આત્મનિવેદન વિષે અતિચિત્ત અશયું,
 પ્રેમસક્ષણા વિષે ચિત્ત અતિ જોપીજને સમર્થું
 પ્રેમસક્ષણા પામુ કયમ નથી મપંચથી પરવાર્યો,
 એ અપરાધ ક્ષમા કરોને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો. ૪૦

ગા૦ કુ૦ મુની.

અપૂર્ણ

જગતના પદાર્થોની તુલના.

(સાધણ ગયા અકના પાને ૧૬૦ થી..)

અથવા માત્ર વિષય વાસના તૃપ્ત કરવાને માટે દોષ સ્ત્રી મળતી હોવાથી
 (પછે ગમેતો તે સ્ત્રી સુરતી લાલાની હોય અથવા ગમે તો મહાર હોય) આગળ
 પાછળનો વિચાર કર્યાવિના અધ ધની પત ગની પેઠે પોતાના નાશ રૂપ પાપક
 ધર્મમાં ઝંપલાવે છે. જુઓને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં અર્જુન પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ
 પરમાત્માએ કહ્યું છે કે

શ્રેયાન્સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્મોત્સ્વનુષ્ટિતાત્ ।

સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મો મયાવદઃ ॥

તવીજ રીતે દુનીઆમાં મને અનુભવ મળ્યો છે અને હજુ મળતો જાય છે જો ખરી વિદ્વાતાની દોકજ જગ્યાએ કંઈ થાય છે અને જો થાય છે તેપણુ રૂપીએ એક આનો માફી જો જીએ જો દોષ ને ઉપગ્રાપર કંઈ સસ્કૃત વા ઇમેજનું જ્ઞાન હોય, અને કોઈ સસ્કૃત નાટ્યના સ્વભાસમાં ઉતાગ કર્યા અથવા કોઈ ઇમેજ પુસ્તકનો ઉતારો જો કે તરત 'આક્ષર'માં ખપ્યા પગતુ જે પોતાની શક્તિથી નવા નવા ગયો મનાવી શકે અને તેપણુ મસ્કૃત ભાષામાં બનાવી શકે તેને માન 'કવિ' એના કવનથીજ સતોષ માનવો અને બહુ થાયતો 'શીઘ્રકવિ' એવું ઉપનામ મળ્યું એટલે પછી તેને કંઈ બાધી ગણુ જ નહિ લાગવગથી આગતી પક્તિના પુસ્તકો રાજદરબાગમાં અર્પણ થઈ શકે છે ને પાછળ વર્ણવેલા સુજ્ઞાના પુસ્તકો અપૂર્વ અને અદ્વિતિય હોય તો પણુ ત છપાવવા જેટલી પણ મહાપ મેળવવા માટે વરજો સુરી મો વિકાની બેસી ગહેવું પડે છે એ યોડા એના વાત નથી તેવીજ રીતે ખરી ચાતુરીવાળા કેટલાક કારીગર તોડા દેશમાં જીએ ખાચે પડ્યા હોય છે અને તવાજ માણસોના હાથથી કામ કરાવતા કેટલાક ચાલાક પુરો જાહેર ખમગના છાપા મારકેતે પોતાની હુશીયારી દેખાડે છે તમજ પરમાત્માને શુદ્ધ અને અનન્ય લાને લગનાગે એક માર્ગી ભક્ત દુનાં યાના યા છે, અથવા શુ કરે છે તેની મોઈ પગવા પણ નથી કરતુ, પ તુ જો વખત મળે તો લગતડો યદ ગયો, ઢોગો છે એમાં કંઈ વળશે નહિ ' ઇત્યાદિ આક્ષેપના વચન બોલે છે અને માન કોર્તિ બોલથીજ વા દેખાવનેમાટે જે ધર્મનો ડોળ કરે છે તેના વખાણુ થાય છે, એ પણ દુનિયાની વિવેક દૃષ્ટિ ગ્રાખી યદ છે એમ મને તો લાગે છે હુ કામાં જે ઉપરથી અચ્છી હોય તેની ભીતરની રામ જાણી શકે, એટલે ઘણુ કરી તેમાં સાગ ન હોય માટે આપણો અનાદિકાલનો જે ધર્મ વા વિધા હોય તેને માન આપતુ, તેમાં હુ છે તે શિષ્ટ પુરૂશો પાસેથી સમજવા પ્રયત્ન કરવો અને અ જાદ જાદ અજાણ્યામાં અથકાર્ય મરવું નહા

મહસા વિદધીત ન ક્રિયા મવિવિવક પરમાપદા પત્મ ।

તૃણુતે હિ વિમૃશ્ય કારિણ ગુણલુબ્ધા સ્વયમેવ સપદ ॥

(અર્થ)

કોઈ પણુ કામ વિચાર કર્યાવિના સહસા કરવું નહિ વિચાર કર્યાવિના કામ કરવાનો સ્વભાવ એ અનેક પ્રકારની આપત્તિનું સ્થાનક છે એટલે

વગર વિચારથી કરેલાં કામોમાં અનેક પ્રકારની આપત્તિઓ રહેલી છે અને જો વિચારી વિચારીનેજ કામ કરે છે તેને, ગુણમાં લોભવાળી સંપત્તિઓ પોતાની મેળેજ વરેછે.

મેં એક ખીજી એવી જાતનું વજન જોયું કે જની જેય ખાજીએ અક્ષર દ્વાતરેલા હતા, અને જ્યારે તે અક્ષરો વાંચવાનો મેં યત્ન કર્યો ત્યારે તેની એક ખાજી ઉપર માનુષી ભાષામાં “આપત્તિ” એવું દ્વાતરેલું હતું અને તેની ખીજી તરફ દૈવભાષામાં ‘આશીર્વાદ’ એવા દ્વાતરેલા અક્ષરો હતા. ‘આ વજનની યથાર્થ કિંમત મેં ધાર્યું હતું તે કરતાં ઘણીજ વધારે થઈ કારણ કે ખીજા તોલાં કરતાં બહુ ભારે લાગતાં, નીચેના અક્ષરો દ્વાતરેલાં તોલાં કરતાં તે તોલાનું વજન ઘણુંજ ભારે હતું. તે જેય તરફ અક્ષરવાળાતોલાને એક ત્રાજવામાં અને તેની સામેના પટ્ટામાં મેં “સ્વાસ્થ્ય, સંપત્તિ, સૌભાગ્ય,” અને ખીજાં ઘણાં તોલાં મુક્યાં હતાં, છતાં તે સઘળાં કરતાં “આપત્તિ અને આશીર્વાદ”ના તોલાનું વજન વધી ગયું હતું—આ તુલના કરવાથી હું એવા અનુમાન ઉપર આવ્યો કે, મનુષ્યને તેના જીવનમાં જન્મથી માંડીને તે મરણ પર્યંત આપત્તિવિના ખીજી છેજ નહિ તથાપિ જો તેમાં આપણાં સુકૃત અથવા સદ્ગુણોથી પરમેશ્વરનો પ્રસાદ અને આશીર્વાદ મળે તો તો આજ દુઃખી જીવનમાં શરીરનું સ્વાસ્થ્ય તેમજ ઔદિક સંપત્તિ અને સૌભાગ્ય મળી શકેછે—પણ એ બધું ઇશ્વરી આશીર્વાદને આધીન છે—એટલે દુકામાં જો આપણને આધિ, વ્યાધિ અથવા ઉપાધિરૂપ ગમે તે પ્રકારની આપત્તિ હોય તો આપણું શરીરસ્વાસ્થ્ય, સંપત્તિ, અને સૌભાગ્ય આપણને કડવાં ઝેર જવાં થઈ પડેછે, એ તરફ જોતાં પણ એ પાછળના ત્રણે કરતાં આપત્તિનો તોલ વધારેછે—તેમજ ગમે તેવી ઉપદ્રા પ્રકારની આપત્તિ હોય તે છતાં પણ તે એકદમ દૂર થઈ જઈ સાવ નબળો કાળ અને દુર્ભાગી માણસ પણ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરની કૃપાદૃષ્ટિ અને આશીર્વાદથી તંદુરસ્ત, ધનવાન અને સૌભાગ્યવાન થાયછે. એ જોતાં ઇશ્વરી આશીર્વાદ સાથી વજનમાં ભારે એટલે એટલે હોવો જોઈએ. એટલા માટે તે પરમ કૃપાળુ પિતારૂપ પરમેશ્વર કેવી રીતે પ્રસન્ન થાય એવા ઉપાય આપણે આદરવા જોઈએ.

(આપૂર્ણ.)

અધ્યાત્મજ્ઞાન

લખનાર—જીવનવાલ અમરગી મહેતા

(૧) પુનર્જન્મ

૧ જ્યાં સુધી મોક્ષપ્રાપ્તિ થઈ નથી, ત્યાં સુધી જે જૂના જન્મ જન્મ આત્માને લેવા પડે તેને પુનર્જન્મ કહે છે આ પુનર્જન્મ અમુક પ્રાણીવર્ગમાં વધે, અથવા ઓછું વધતું સુખદુઃખ મળતું એ જોના તેના કર્મપર અવલંબીને રહે છે આ સખ તે યજ ગયેના મહાત્મા પુરુષોએ ધણોજ વિચાર કરેના છે તે ઉપરથી એવું ન્પષ્ટ થયું છે કે,

૨ જ્યાં સુધી એક માણસના સત્કૃત્યો તેના દુષ્ટકૃત્યો કરતા ઘણુંજ વધારે હોય છે ત્યાં સુધી તેને મનુષ્ય યોનીમાં જન્મ મળે છે, અને મનુષ્યવર્ગને માટે ઈશ્વરી નિયમ અન્વયે જે વધારેમાં વધારે સુખ નિર્માણ થયેલું છે, તે ઘણું અશે તેને મળે છે

૩ જ્યાં સત્કૃત્યો અને દુષ્ટકૃત્યોનું પ્રમાણ સંતુલ્ય હોય છે ત્યાં તેનો પુનર્જન્મ મનુષ્ય યોનીમાં થાય છે, અને તને આરાજ્ય, ધન, કીર્તિ ઈત્યાદિ સુખતા સાવનો મધ્યમ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય છે

૪ જ્યાં મત્કૃત્યના કરતા દુષ્ટકૃત્યનું પ્રમાણ થોડું વધારે હોય છે ત્યાં મનુષ્ય યોનીમાં પુનર્જન્મ થાય છે પણ તેને કનેરા ભોગવવા પડે છે

૫ જ્યાં મત્કૃત્ય કરતા દુષ્ટકૃત્યનું પ્રમાણ બરાબર હોય છે ત્યાં પણ મનુષ્ય દેહજ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ ત્યારે વેકર્વૈર્જય, નિર્વૈરતા, કુજન સમય ઈત્યાદિથી ઉત્પન્ન થનારી દારૂ યાત્રનાઓ તને ભોગવવી પડે છે

૬ જ્યારે દુષ્ટકૃત્યનું પ્રમાણ સત્કૃત્ય કરતા ઘણું વધારે હોય છે, અને સત્કૃત્ય હોય તે પણ શુદ્ધ જ્ઞાનથી કોલા નહોતો પણ અભયી કરેના હોય છે ત્યાં પુનર્જન્મ મનુષ્ય યોનીમાં ન થતા મૃદ્યોનીમાં થાય છે

૭ જ્યાં દુષ્ટકૃત્યો જ્ઞાની સર્વપ્રકારની વાસનાઓ સમૂહી નષ્ટ થાય છે, અને સત્કૃત્યનું પ્રમાણ એટલું તો વધે છે, મનુષ્ય જન્મ માટે ઈશ્વરે નિર્માણ કરેલી સુખની પરમાવધિ કરતા પણ વધારે સુખ મેળવવાને તે પ્રાણી પાત્ર થાય છે, ત્યારે મનુષ્યયોની કરતા ઉપ, જ્ઞાન, વૈરવ્ય, સૌખ્ય, ઈત્યાદિ બાબ

તેમાં જ પ્રાણી વર્ગ એક છે તેમાંના ઢાઢએકમાં (પુણ્ય સંગ્રહના પ્રમાણમાં હરદાઢ એક વર્ગમાં) તેનો જન્મ થાયછે. અને ત્યાં પણ હમેશાં તે પોતાની ઉન્નતિ થાય એવાં કૃત્યો કરતો રહે તો તે ખીજ જન્મે તેથી પણ વધારે એક પ્રકારનાં મંગળ અને સૌખ્યથી યુક્ત એવા વર્ગમાં જન્મે છે—

उर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः

जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः

ભાવાર્થ—જનામાં સત્વગુણ પ્રધાન હોય તેની ઉર્ધ્વ ગતિ હોય છે; જનામાં રજો ગુણપ્રધાન તે વચ્ચેજ રહે છે (મનુષ્ય યોનીમાંજ જન્મે છે); અને જ તમો ગુણ પ્રધાન તે અધો ગતિને પામે છે.

૮ જન્મસ્વભાવ પુનર્જન્મની પ્રકૃતિપર અવલંબીને હોય છે. બુદ્ધિ-ચાતુર્ય અને તેની તેજસ્વીતા એ પૂર્વજન્મે સંપાદન કરેલું જ્ઞાન, કર્તવ્ય માટે લીધેલો પરિશ્રમ, અને પરિસ્થિતિ વિશેષ પ્રમાણે બુદ્ધિપર થયેલા સંસ્કાર, એ વગેરે પર અવલંબીને હોય છે. સુદૈવ એ પૂર્વજન્મના સત્કૃત્યોના પ્રમાણ ઉપર અવલંબીત રહે છે; અને દુદૈવ એ દુષ્કૃત્યોના પ્રમાણ ઉપર અવલંબીત હોય છે. સૌદર્ય, આરોગ્ય, સંપત્તિ, માતાપિતા, સ્નેહી સંબંધીઓ વગેરે સારા સ્વભાવનાં, પ્રેમાળ અને સુખી હોય, તેઓ અકાળે મરણ ન પામે, સંતતિ સારી થવી, શ્રેયસ્કર અને સુસંગતીના પ્રસંગો પોતાની મેળેજ પ્રાપ્ત થાય, એ વગેરે મંગળ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય એ પૂર્વજન્મના સુકૃત્યનુંજ ફળ.

૯. આપણું સુદૈવ નથી એ સખળે અનુદોગી રહેવું એ ખરેખર આત્મઘાતકપણુંજ કહેવાય; કારણ કર્મ કરવાવિના સાડ કે નરસું ગમે તે પ્રકારનું ફળ મળતું નથી એવો આ સૃષ્ટિનો નિયમ છે. આ જન્મમાં સુખ ન મળે તો તે ઉપરથી દરેક એવો બોધ લેવો જોઈએ કે, પૂર્વજન્મે આપણે સુખ પ્રાપ્ત થાય તેવાં સુકર્મો કયાં નહીં હોય તેથી આપણને એ મંગળ લાભ પ્રાપ્ત થતો નથી, અને વર્તમાન દુઃખ પ્રાપ્તિ ઉપરથી એવો ઉપદેશ લેવો જોઈએ કે આપણે જ દુઃખ ભોગવીએ છીએ એ પૂર્વ જન્મના દુર્વર્તન અને અનુદોગીપણાનું ફળ છે. આપણે જ હમેશાં સુકર્માચરણ કરતા રહીશું તો પાછલા દુષ્કર્મોનાં ભોગવવાનાં ફળો એક વખત ભોગવી લીધા પછી એવો

એ વખત આવશે કે, આપણે હમેશા વૈભવ, મગ્ન, આનંદ, પવિત્રતા, શાંતિ અને સૌખ્યમાન મગ્ન રહીશું ।

(શ્રુતિ) “ઉત્તિષ્ઠત ! જાગ્રત ! !” — “ઉઠો ! જાગૃત થાઓ ! !”

(૨) બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણધર્મ

બ્રાહ્મણ શબ્દનો અર્થ—જે બ્રહ્મ (પરમાત્મ સ્વરૂપ) બળે તે બ્રાહ્મણ એવો આપણા આર્થ પૂર્વજેએ ‘બ્રાહ્મણ શબ્દનો અર્થ કરેલો છે એજ અર્થે ‘બ્રહ્મવિદ્’ અને ‘બ્રહ્મજ્ઞ’ એ ગ્રંથો પણ યોજ્યા પ્રાચીન ઐશ્વર્યમાયી મળી આવે છે

બ્રહ્મજ્ઞાનનું સક્ષિપ્ત સ્વરૂપ—બ્રહ્મસત્યજગન્મિશ્યાગ્નીવૌદ્ભૈવનાપર એટલે બ્રહ્મ (માત્ર) સત્ય છે, (બાકી સર્વ) જગન્મિશ્યા (અસત્ય) છે, જીવાત્મા એ બ્રહ્મજ્ઞ છે, તેના કરતા બૂદ્ધા નથી

સ્પષ્ટીકરણ—બ્રહ્મથી માયા, માયાથી સત્ત્વ, રજ, અને તમ એ ત્રણ ગુણ તથા આકાશ, આકાશથી વાયુ, વાયુથી અગ્નિ (તેજ), અગ્નિથી આપ, અપથી પૃથ્વી, અને પૃથ્વીથી ચરાચર વસ્તુ જાતિ એ સૃષ્ટિનો ઉદ્ભવક્રમ છે સૃષ્ટિના ઉદ્ભવ પહેલાં બ્રહ્મમાત્ર હોય છે સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વ એ ‘બ્રહ્મનુજ સ્ફુરણ, અને સૃષ્ટિનો લય બ્રહ્મમાત્ર થઈને એવટે બ્રહ્મમાત્રના કાયમ રહે છે આ પ્રમાણે બ્રહ્મમાત્ર સત્ય છે, બાકી સર્વ મિથ્યા છે તેજ પ્રમાણે જીવાત્મા અને પરમાત્માના પણ સ્વરૂપલેહ નથી જે પ્રમાણે તરંગ (ઝાળો) એ સમુદ્રનોજ અંશ, તેજ પ્રમાણે જીવાત્મા એ પરમાત્માનો અંશ છે, એકજ આત્મેતત્ત્વ સર્વના અત્યંતીયમા છે, માત્ર ત્રિગુણાત્મમાયા અને મહાબ્રહ્મ તેની ઉપાત્તિ વિશેષને વીધે અનેક તત્ત્વના રૂપે એક તત્ત્વ દૃષ્ટિગોચર થાય છે માયા એ, એ એક તત્ત્વનો પ્રભાવ, અને માયાથી જે પોતાની સુકંતતા કરીલે છે તે એક તત્ત્વ જે બ્રહ્મ, જે શાશ્વત, સર્વ જ્ઞાનમય અને આનંદમય (સચ્ચિદાનંદ) તેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે

બ્રાહ્મણધર્મ—બ્રહ્મનું જે ઉત્તમજ્ઞાન, તદ્વત્ત્વ પવિત્ર વર્તન એજ બ્રાહ્મણનો ખરો ધર્મ છે

વિવેચન—પવિત્રતાના જે અંગ છે એક આત્મ પવિત્રતા, અને બીજા માધ્ય પવિત્રતા

૧ આંતર પવિત્રતા.

આંતર પવિત્રતા નીચે પ્રમાણે હોયતો કહી શકાય છે:—

૧ અંતરાત્માથી નિષિદ્ધ એવા વિચારો મનમાં ન લાવવા.

૨ પોતાની ઉપરથી અન્ય પ્રાણીના સુખદુઃખનો વિચાર કરીને તેમની એડે વર્તતાં સત્ય, અપીડા, ઉપકાર, ક્ષમા, ન્યાય, વગેરે તત્વો ઉત્તમ રીતથી પાળવાં.

૩ પરમેશ્વર ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને કર્તવ્યાચરણમાં આનંદ અને સૌખ્ય માનવું.

૪ પવિત્ર, એકાગ્ર અને નિષ્ઠાયુક્ત એવા અંતઃકરણથી પરમેશ્વરની ઉપાસના કરવી.

૫ જના સેવનથી રજેગુણ અને તમોગુણ બલવાન થાય એવી ખાવાની વસ્તુઓનો ઉપયોગ ન કરવો.

૬ મનની પ્રસન્નતા, પવિત્રતા અને શાંતિમાં ભંગ કરનારી ઘૂતક્રિકા વગેરે ન કરવી.

૭ ઉચ્ચનો આશ્રય લઈને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી, અને પોતાનામાંનું ઓછાપણું—અજ્ઞાન જે બને તે રીતે ઓછું કરવું.

૮ સ્ત્રીઓએ એકપતિવૃત્ત (પાતિવૃત્ય) અને પુરૂષોએ એક પતિવૃત્ત ઉત્તમ પ્રકારે પાલવું.

(૨) બાહ્ય પવિત્રતા.

બાહ્ય પવિત્રતાના ત્રણ અંગો છે. (૧) વાચિક, (૨) કાયિક અને (૩) આસન્નિક.

વાચિક—ત્રીડાકારક અક્ષરીત્વ અભદ્રશબ્દ રહિત, સત્ય, શુદ્ધ, મંગળ અને માધુર્યયુક્ત ભાષણ કરવું એ વાચિક પવિત્રતા.

૨ કાયિક—ત્રિકાળસ્નાન, પ્રાણાયામ અને ધૌતવસ્ત્રપરિધાન વગેરે કરવું એ કાયિક પવિત્રતા.

૩ આસન્નિક—વસતિસ્થાન, વસ્તુઓ વગેરે સ્વચ્છ રાખવી, બ્યાં અજવાળું અને સ્વચ્છ હવા આવતી હોય અને સ્વચ્છ જલ સન્નિદ્ધ હોય એવા સ્થળે વાસ કરવો તે આસન્નિક પવિત્રતા.

ઉપર પ્રમાણે આતર પવિત્રતા અને ખાદ્ય પવિત્રતા યથાયોગ્ય ગીત ગાખવી તે બ્રાહ્મણુ ધર્મ, અને તે પ્રમાણે જે પાળનાર તે બ્રાહ્મણુ આ પ્રમાણે જે કાંઈ પાળેના ન હોય તેને બ્રાહ્મણપદને અનુરૂપ એવું માન કદી પણ મળવું શક્ય નથી એટલું જ નહિ પણ તેના સ સર્ગથી આ પવિત્ર ગામ્હનું તેજ આછું થાય, અને તેને મલિનતા લાગે ઉપર નિર્ણય કરેલા બ્રાહ્મણ ધર્મ પ્રમાણે વર્તન કરનારા મનુષ્યો જે જે પ્રદેશમાં જે જે સમયે ઉત્પન્ન થયા, તે તે પ્રદેશમાં તે તે સમયે પરમેશ્વરપ્રસાદિની વિપુલ વૃદ્ધિ થયાની સાક્ષી ઈતિહાસો આપેછે, અને તે સ્વાભાવિક છે પુણ્યથી મુખ્ય મળે છે, અને દેશની ઉન્નતિની ઉર્ધ્વગતિ વધાવવા માટે તેના અગ્રગણ્ય વર્ગનું આચાર્ય અત્યંત પવિત્ર અને ઉદાહરણીય હોવાની ખાસ આવશ્યકતા છે કારણ—

યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જન ।

સયત્પ્રમાણ કુરતે લોકસ્તન્નુ વર્તતે ॥

અપૂર્વ

સદુપદેશ પચશતી

(દોહરા)

રચનાર શાસ્ત્રી કેશવલાલ વિ દેવાગ કર

જ્ઞેત વસ્તુમાં શ્યામતા	ચોડી ઘણી જણાય,
પણી છતા પણ શ્યામતા	શ્યામ વિગે ન કળાય-૧-
મોગ કારણ વિણ બુદ્ધે	મર્યાદા ન મુકાય
ભૂતક્ષયનો દાખવો	લીધે એ સમજાય-૨-
પૂરપાણિ મળવા થકી	નદી જમ છલકાય,
ચોડી પણ સપત્ત યતા	ત્યમ હલકા ઝનકાય-૩-
સમુદ્રની ગભીરતા	જોકે માપી શકાય,
મજ્જનના મનની નહિ	લવ પણ માપણિ થાય-૪-
ચદનનો ઘસવા થકી	ગંધ અધિક જ્યમ થાય,
વિપત્તિ રૂપી ધપથી	સદ્ગુણ તેમ જણાય-૫-
જમ ઘૂડ ઇચ્છે નહિ	સૂર્ય દેવને લેશ,
તેમ ન ઇચ્છે અબ્યને	દેવી પિપ્પન હમેશ-૬-

દુર્જન સજ્જનની બુઝો નિંદા કરે હમેશ,
 અસતી જમ, સતી તણે કરે સર્વદા દ્રેષ-૭-
 નિંદા કરવાથી ધણું દુઃખ સમ્ય ને થાય,
 ઉદાહરણ આ વાતમાં રામ તણું દેખાય-૮-
 ધની લોકની મૂર્ખતા ગંભિરતાજ ગણાય,
 ગરીબ તે સમજૂ છતાં સમજૂ નહિં મનાય-૯-
 બળે શીંદરી તોય પણ વળ તે નહિં તજનાર,
 દુઃખ વિશે પણ દુર્જનો ખલતા નહિં ખોનાર-૧૦-
 સુવર્ણનું જ્યમ તાપથી સ્વચ્છપણું દેખાય,
 તેમ સુજનની તાપથી નિર્મલતા બહુ થાય-૧૧-
 જ્યમ માંખી સાકર તણ પડ ઉપર ઠરનાર,
 તેમ દુર્જનો ગુણ તણ દોષ દિલે ધરનાર-૧૨-

(અપૂર્ણ)

વિશ્વાવલોકન.

(સાધણુ ગયા અંકના પાને ૧૭૬ થી)

એકદમ સભામાં ઢાઢ ન જોઈ શકે તેવી રીતે શ્રીકૃષ્ણ આવી પછવાડે ઉભા રહ્યા, ને જમ જમ એક એક સાડી તણાતો તેમ તેમ તેની જગાએ ઉત્તરોત્તર સરસ અને અદ્ભુત સાડીઓ નીકળતી આવી.

સતી દ્રૌપદીના વસ્ત્ર તાણનારના હાથ છેવટે થાકી ગયા પણ વસ્ત્રો પૂટ્યાંજ નહીં અને એમ તેનાથી બોલાણું કે “આ ચીંથરાની બનાવેલી ઢીંગલી છે પણ સ્ત્રી નથી.” બુખી તો એ જોવાની છે કે જે વસ્ત્રો વણવામાં સાળનો ખપ ન પડયો, તેમજ તાણાવાણાની રચના કરવાનો પણ ઢાઢ વણકરને શ્રમ ન પડયો, એવાં હજારો ઉત્તમ વસ્ત્રો જે પરમાત્માની દયાથી શીઘ્ર અને અનેકવાર ઉત્પન્ન થયાં એવા ગરૂડવંજ પરમાત્મા આપણું અને સર્વનું રક્ષણ કરે.

વળી એક ખીજ કથા કહું તે સાંભળો. ચિત્રદૂત પર્વત ઉપર ઢાઈ સમયે સીતાજીના ખોળામાં માંધું મૂકી ભગવાન રામચંદ્ર નિદ્રાવશ થયા હતા; તે

વખતે ઈંદ્રલોકમાંથી કાગડાનું રૂપ લઇને ઈંદ્રનો પુત્ર જયન્ત ત્યાં આવ્યો અને પોતાના નખ અને ચાચે કગીને સીતાજીના પગનો અગુઠો ઝાડી નાખ્યો તથાપિ પોતાના પ્રાણનાયત્રી નિદ્રા ભગ થશે એવા ભયથી સીતાજી જગ પણ અવાયમાન ન થયા થોડોવાર પછી રામ જગ્યા અને પોતાના પ્રિયા સીતાની તેવી દશા જોઈ, તેમજ કાગડાને વાગ વાગ ઉડતો જોઈ, તે કાગનોજ આ અપગવ છે એમ જાણી એક દર્ભની સગી મંત્રીને તેનાપર કેદી, ત્યાં સરણાર્થી તે કાગ બ્રહ્માદિદેવ પ્રત્યે ગયો તથાપિ રામના પ્રભાવને જાણ નારા તે દેવો તેની રક્ષા કરી શક્યા નહીં, એટલે તે રામનીજ સરણે ગયો ત્યાં સરણુ એવા ગમે પોતાના અમોઘ અશ્વથી તે કાગની રક્ષા કરી માત્ર તેની એક આખ કૂટી ગઈ

તેવી રીતે દશગ્ર્યતા સખ્યા અને ગમનાભન્ત ગીવરાજ પક્ષી દત્તા સીતાના હઠણ સમયે રાવણ સાથે તેણે ધણુ યુદ્ધ કર્યું હતું, પરંતુ રાવણના અશ્વથી વ્યથિત થઈ તે વગડામાં પડ્યા હતા સીતાજીની રોધમાં નીકળેલા ગમત્રદ્રજીએ પોતાના કન્ઠસ્પર્શથી તેનો ઉદ્ધાર કરી કૃપાએ કગી પોતાના વામ માં મોકલ્યા તેમજ ગુહ રાજને પણ દુષ્ટ રટિત કુરાળ લેમ ધામ પ્રાપ્ત થયું હતું તેપણ તેની વ્યાથોજ, તેમજ વાનગ જાતિ સુગ્રીવ અને ગમસ જાતિ ત્રિભીષણને તે પ્રભુની કૃપાથીજ ગમ્ય મળ્યા એ, તેટલા માટે લક્ષ્મીપ્રિય નારાયણની દયા વાણીની પાપુ પેની પાગ એ

આ ઉપગ્રથી એમ જણાય છે કે ભગવાનને ભક્તિવિના કંઈ પણ વહાણુ નથી તેવી ભક્તિ કગનારા માણસો ગમે તે દોષ, તે મોટા એ કે નાના એ, પુરૂષ એ કે સ્ત્રી એ, તેની વિવક્ષાની કંઈ બંદર નથી, તેમજ મનુષ્ય એ કે પશુ એ તે પણ વીચારવાનું નથી કિંતુ ભક્તિના પ્રભાવથી સર્વે સમાન છે તેવિશે ભગવાને પોતે ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે—

માહિ પાર્થ વ્યપાશ્રિત્ય ચેડપિસ્ય પાપયોનય ।

સ્ત્રિયો વૈશ્યા સ્તથાશૂદ્રાસ્તેપિ યાતિ પરા ગતિમ્ ॥

દોહરો

અર્થ

મારે આનંદ જે કરે, પાપ યોનીયો દોષ,

પામે શુદ્ધ સ્ત્રી વણિક ઉત્તમ ગતિને તોય

વળી લક્ષ્મી પ્રસન્ન થઈને ભગવાન પોતાના લક્ષ્મીને જ આપે છે તે કૃપા ભેળવવાને લક્ષ્મી બ્રહ્માદિક પણ શક્તિવાન નથી, તે બાબતનું શ્રીમદ્ ભાગવતમાં, ત્યારે યશોદાજીએ શ્રીકૃષ્ણને બાંધ્યા તે વખતે શ્રી કૃષ્ણ-દેવજીએ રાજ પ્રત્યે વર્ણન કર્યું છે કે—

નેમં વિરિજ્ઞો નભવો નશ્વીરપ્યંજ સંશ્રયા ।
પ્રસાદં લેભિરે ગોપી ચત્તત્ પ્રાપ વિમુક્તિદાત્ ॥
નાયં સુસ્વાપો ભગવાન્ દેહિનાં ગોપિકાસુતઃ ।
જ્ઞાનિનાં ચાત્મભૂતાનાં યથા ભક્તિમતા મિહ ॥

“ મુક્તિને દેવાવાળા તે પરમાત્મા પાસેથી જ કૃપા તે ગોપી (યશોદા) ને મળી છે, તેવી કૃપા બ્રહ્મા તેમજ સદાશિવ તેમજ અંગમાં રહેલાં લક્ષ્મીને પણ નથી મળી. જનીરીતે લક્ષ્મીને તે આ ગોપિકાસુત શ્રીકૃષ્ણ સુખ પ્રાપ્ત છે તેવી રીતે દેહાત્મવાદિઓને તેમજ આત્મભૂત ધ્યેક્ષા જ્ઞાનીઓને પણ સુખ પ્રાપ્ત નથી. ”

ત્યારે આવા ધ્યાન પ્રભુમાં નિર્દયતાનો આરોપ કરવો એ તમને ધટ્ટું નથી. તેટલામાટે દેવતાના પ્રભુ અને અપરિમિત ધ્યાના સાગર એવા નારાયણને વિશે નિર્દયપણાનો આરોપ કરવો એ તમારી બુદ્ધિના પાપનું કૃણ અને તમારૂં સૂક્ષ્મવિચારરહિતપણું સૂચવે છે. કારણકે ભગવત્સ્વરૂપનો યથાર્થ વિચાર પણ બુદ્ધિને વિશે પ્રાક્તન પુણ્યકર્મવિના સ્ફુરતો નથી. તે વિશે ભગવદ્ગીતામાં યોગબ્રહ્મની ગતિના નિર્ણય પ્રસંગમાં કહ્યું છે કે.

શુચીનાં શ્રીમતાં ગેહે યોગબ્રહ્મોઽભિજાયતે ।
અથવા યોગિનામેવ કુલે ભવતિ ધીમતામ્ ॥
एतद्धि दुर्लभतरं लोकेजन्म यदीदृशम् ।
तत्रतं बुद्धि संयोगं लभते पौर्वदैहिकम् ॥

અર્થ.

“ પવિત્ર શ્રીમાનને ઘેર અથવા ધીમાન્ યોગીના કુળમાં યોગબ્રહ્મ પુરૂષ જન્મે છે. લોકમાં આવે સારે સ્થળે જન્મવું અને ત્યાં પૂર્વદેહનો બુદ્ધિનો સંયોગ મળવો એ નિશ્ચે અતિ દુર્લભ છે. ”

(અપૂર્ણ)

‘પર્જન્યને પ્રણમો’

(વસ ત તિલકા)

શ્રીકૃષ્ણ—સુ દગ વધુ નજરે ચડે જ્યા, સતાપ શિર જન મહલના ટળેત્યા,
જનાથી જીવન—સહુ સુખરૂપ પામે, પર્જન્યરૂપ પ્રભુના પદમા પડોતે—
જ સૂર્યના કિરણમા જલરૂપથી છે, ઠાગે ધરા ધીકતી સૂર્ય કરે વડે જ
જનાથી અન્ન ઉપજાવી જો જીવે છે પર્જન્ય રૂપ પ્રભુના પદમા પડો તે—
અર્જુન તુલ્ય નૃપ મહલની સહાયે, શ્રીકૃષ્ણ તુલ્ય—ધન મહળને રહેવે,
અઘાપિએ શ્રી હતી પૂર્ણ સદૈવ દોરે, પર્જન્યરૂપ પ્રભુના પદમા પડો તે—
રાજ દ્રૌપદીયપણુ કૃષ્ણ તણા પ્રયાણે, આખો પડયો જગ હતો ત્યમ રાજવૃદ્ધે,
જ મેઘ વિષ્ણુવિણુ આણુ પ્રજાની સાથે, પર્જન્યરૂપ પ્રભુના પદમા પડો તે—
છે શોચતિ ધરણીઆ ધન કૃષ્ણ જોડે, ને દુ ખી^૧ ગોડુલ વધુ ધન—કૃષ્ણજોડે,
જ સર્વથા નિજગતી તપતી રામાવે, પર્જન્યરૂપ પ્રભુના પદમા પડો તે—
જની કૃપાથી જગ આ નવતા ધરે, ને વ્યાપિ મર્વ થયમા ^૨રસને પુરે જ,
જનાથી જીવન નવુ સહુ મેળવે છે, પર્જન્યરૂપ પ્રભુના પદમા પડોતે—
જની કૃપામૃત ભરી દગતા સુદૃઢિ, થાયે કાણે દુ ખ સમુદ્ર નિમગ્ન સ્થિ,
છે નિત્ય જથી જગ લાલ અલસ્ય પામે, પર્જન્યરૂપ પ્રભુના પદમા પડો તે—
છે આ બધા સ્તુતિરવો ધન વિષ્ણુ ડેરા, તેને તમે ગજવજો જગ સર્વ પ્દેશ,
જ શોરથી ગરજતા પ્રભુપાસ આવે, પર્જન્યરૂપ પછી પીડ બધી રામાવે—

અમૃતલાલ કુવરજી વૈદ્ય

(ચાવડ)

૧ પૃથુ વ=વરસા ૨ પાન=અર્જુન ૩ ગોડુળ=ગાયત્રી ટાણુ ૪ રસ=વરસા, જલ
૫ જીવન=જલ, જીવન

શિયલ સંરક્ષણ.

મુક્તાગૌરી.

(સાંધણુ આ વર્ષના અક ૭ માના પાને ૧૬૬ થી)

દોહરો.

જન અત્રધન સંગ્રહ કરે, નાશ નિમિષમાં થાય;
આર્ય પ્રજાતાલુ દુઃખ હરે, દૃઢ સુખકારિ સદાય.

છેલશંકરને આટલું બધું કહેવું પડે તેવો એ અજ્ઞાન નહોતો; તેજીને તો ટકારજ થણી છે. તે તેની સ્ત્રી મુક્તાગૌરીના ટકાર જેવા વાક્યોથી તરત સમજી ગયો. ભોળી મુક્તાગૌરીને મર્મમાં શીખામણુ કેતાં ન આવડી. ગોળે વીટીને વાત કેમ કરવી તેની એને ખબર નહિ તેથી આડનું થોડ વેતરાધ ગયું. શીખામણુ કેવાના પણ રસ્તા હોય છે. લૂખી શીખામણુ ઉલટી ખરાબ અસર કરે છે, પણ સાકર જેવા વાક્યોનું મિશ્રણ કરવાથી તે તરત ગળે ઉતરી જાય છે. દાન દેવામાં દાનેશ્વરી રાજ કર્ણુ જેવાથીજ પાર પડી શકાય છે.

પારકી કમાઈ ઉપર દોવસો કહાડવા છે તે ઉપર તેની સ્ત્રીનું બોલવું છેલશંકરને રામબાણુ જવું વાગ્યું. તેની સ્ત્રીના બોલથી તેને પગથી માથા સુધી અગ્નિ પ્રગટી, તેનાં શરીરનાં રૂવેરૂવાં ઉભાં થઈ ગયાં, અને પોતાની સ્ત્રી થઈને તે આ પ્રમાણે કહે છે તો પારકા શું નહિ કહેતા હોય? તેનો વિચાર કરતાં તેને ઘણુંજ માડું લાગ્યું, ને તેના હૃદયમાંથી એકાએક પ્રેમનો ઝરે સુકાઈ ગયો, તેનો જીસ્સો ઉભરાઈ ગયો. એટલે તે તેજ વખતે ઉભો થઈ બોલ્યો કે આજથી આ જીરણુગઢનું પાણી મારે હરામ છે. આપ કમાઈના સાધનો ગોતી તેવડે પૈસા મેળવી પૈસા ખાઈશું ત્યારે આ જીરણુગઢના દરશન કરીશું ને ત્યારેજ આ મોજે માણીશું. આ વખતે તો આ રંગ મેહલ અને આ વૈભવો સઘળા ખાવા ધાય છે. એમ કરી ખીજાના પર જઈ પડ્યો. અને હવે શું કરવું, ક્યાં જવું અને પૈસા કમાવા માટે ક્યાં સાધનો ઉત્તમ છે કે જથી પૈસા કમાવાય કે સ્ત્રીનું અને લોકાનું મહેલું ટળે, એવા વિચારોમાં ને વિચારોમાં આખી રાત ડાખાજમણી બાબુનાં પડખાંઓ ફેરવતાં પુરી કરી.

ભોળા ને જલા માણસોમા ગુસ્સો પણ ધણો હોય છે તે આ આપણા છેલ્લશ કરે ખરૂં કરી આપ્યું

મુક્તાગૌરીની સ્થિતી પણ જલકર થઈ પડી તે ખીચારી પોતાના મનમા પસ્તાવા લાગી કે મેં આ શું કર્યું ? ને હવે આનુકૂળ શું આવશે ? મેં હાથે કરી મારા પગ પર કુહાડી મારી, હવે મારી શી દશા થશે ? ટાણ જાણે એ તો કયા જશે, ને પૈસા કમાઈને ક્યારે એ પાછા આવશે, ત્યાં સુધી મારી સ્થિતિ કેવી થશે ને મારા દીવસો કેમ જશે ? આ રંગ મેહલ મને એકલીને ખાવા ધારે અને એક પગ તે એક જલ જોડલી થઈ પડશે અગરે ! હવે આ વૈભવને આ મોજ આ સુખ એ સધળું જવાનું અને દુ ખના ટોહલા દીવસો કહાડવા પડવાના મારી જીભે આ શું કર્યું ? મારી પાપણી જીભ તે વખતે કપાઈ કેમ ન ગઈ ? અરે પ્રભુ આ શું થયું ! પણ જે થયું તે હવે મિથ્યા થવાનું નથી કાગળ કે તેનો સ્વભાવ ધણોજ રીસાળ અને હઠીલો છે પણ જરા કરગરૂં તો ખરી પણ એ ખતુ કેકટ જરૂં છે, હું એમના સ્વભાવથી ક્યા અજાણી છું ? કરગર્યાથી પણ એમનો ગુસ્સો નરમ પડવાનો નથી, વખતે વધારે ગુસ્સો થશે તો પણ નમ્રતાથી કરગરૂં તો ખરીજ એમ વિચારી બે હાથ જોડી પગમા પડી કરગરવા લાગી “સ્વામીનાથ, પ્રાણવનજ મારી ભૂલ થઈ મારી ભૂન સામું આપને જોતું થટે નહિ માગે એટલો અપરાધ ક્ષમા કરો ગમે તો આ પાપી જીભે જખમારી છે, તે કાપી નાખો, પણ મારો આ એક ગુન્દો માફ કરો મારા જોલવાથી આપને આ પ્રમાણે રીસાઈ જવું થટતું નથી મારી ભૂલ થઈ, અને મારા અપરાધ માટે આપની માફ માગું છું”

પણ છેલ્લશ કર તે કશું સાબળતો નથી તને તો પોતાના વિચારોનુજ તાન લાગેલું છે આસપાસ શું છે ને શું જોવે છે, શું કહે છે શું બને છે તેનું તેને જ્ઞાન નથી એમ કગતા પ્રભાતનો સમય થયો એટલે ઊંઝ કરે નિદ્રા કેવીને ધક્કો મારી દૂર કરીને ખીજનામા બેઠો થઈ નક્કી કર્યું કે આહીથી હાલતો નુગાઈ જવું અને ત્યાં જઈ વિદ્યાપી ધન મેળવું કે જે મળવાથી મનની ઈચ્છા પ્રમાણે લક્ષ્મીનો લાભ મેળવી શકાય છે એમ પોતે વિચાર નક્કી કરી આકરને જોલાવી પોતાને જરૂર જોગા લુગડા ત્યાં ચોડીક ચોપડીઓ

એક ટૂંક જીવી પેટીમાં ભરાવી તે પેટી તે આકરના માથાપર સુકી કશું પણ બોલ્યાવિના ત્યાંથી નીકળી સવારના પોહરમાં પોતાના પિતા લક્ષ્મીશંકર મેતા ચોકમાં પાટલો નાંખી દાતણ કરે છે ત્યાં મળવાને ગયો. છેલ્લશંકરની રાત્રી આંખો થયેલી તથા કમર કસી બહાર જવાને તૈયાર થયેલો જાણી લક્ષ્મીશંકર મેતાએ પૂછ્યું “કેમ દીકરા શું છે ને ક્યાં જાઓ છો ?” છેલ્લશંકરે કહ્યું ‘પિતાજી હું હવે ઉમર લાયક થયો માટે મારો ધર્મ છે કે પૈસા કમાવો તેથી હું હાલતો સુંબાઈ પૈસા કમાવાના સાધનરૂપ વિદ્યા મેળવવા માટે જાઉં છું’ અને આપનો આજ્ઞા લેવાને આજ્ઞા છું. માટે આપ ખુશી થઈને રજા આપો; ના કહેશો તેથી કાંઈ રોકવાનો નથી. આજથી મારે આ જીરણગઢનું પાણી હરામ છે, એટલે જે નહીં જવાદોતો માફ શરીર તજીશ.’ લક્ષ્મીશંકર મેતા કહે લાઈ આપણા બાપદાદા ધણું ધન મેળવી ગયાછે. નવે નિધી ને અષ્ટમાસિદ્ધિ જ જોઈએ તે આપણને ત્યાં છે. આપણે શી કમી છે તેમ છતાં તારે વધારે ભણવાની મરજી હોયતો એક સારા વિદ્વાન માસ્તરને નોકર રાખી ઘરમાં બેઠા બેઠા ભણ અને તારી મરજી આવે તે ખા, પી, પેહર, ઝોઢા, વાપર, ધર્મ પુન્યદાન કર પણ તેથી આપણી લક્ષ્મી ખૂટવાની નથી. આપણે ટાઈ વાતની કમી નથી. આપણે પરદેશ ભણવા માટે જવું તે ખરૂં પણ તું જટલું ભણ્યો છે તેટલું આપણા ધંધાને માટે ધણું છે. અને તેમ છતાં તારા મનમાં તારા નામની કમાઈ ગણવી હોય તો તારા નામની અલગ એક દુકાન જુદી ખોલાવી ને નીતીથી જ પેદાશ આવશે તે તારી ગણીશું. પણ મારે તને ભણવાને બહાને કે કમાવાને બહાને દોષ પ્રકારે તને તો જવા દેવો નથી. મારે ક્યાં પાંચ સાત છે, કે તારા ગયા પછી હું તેને જોઈ મારા મનને સંતોષ પમાડું ? મારે તો મારી આંખની ડીકી તું એકજ છે. આજ આટલું સુખ છતાં તને એકના એક દીકરાને પરદેશ મોકલવાનું શું કામ છે ! મારે ક્યાં લાખો વર્ષ જીવવું છે ? હવે ખેતાર વરસ જીવીશ તેમાં તને પરદેશ મોકલું એ કેમ બને ? મારા લાડકવાયા દીકરા, જીરણગઢના દરવાજા તો હજીતે પુરતા દીઠા નથી. તેને સુંબાઈ ક્યાં પડ્યું છે ? માટે મારે તો તને જવા દેવો નથી. તને કાંઈએ મેલું માર્યું હોય તો તેની જીલ ખેચી કઢાવું. તારી સ્ત્રી એ કાંઈ કહ્યું હોય તો તેના કરતાં સવાઈ બીજી પરણાવું. પણ મારે તને પરદેશ તો જવા દેવો નથી. છેલ્લશંકર બોલ્યો કે પિતાજી ગમે તેમ કરો પણ

હુ તો જવાનો, નહિ તો હુ જીખેને તરશે માગ પ્રાણને તજવાનો એ તમે
મારૂં ભલુ ઈચ્છતા ટોતો મને રજા આપો

આ પ્રમાણે લક્ષ્મીશ કરમેતા ડેવશ કરતુ બોલવુ સાભળી બોલ્યા કે
દીકરા ! તુ વિદ્યા મેળવી ધન દેવી રીતે કમાવાનો ? તુ જટલુ ભણ્યો છે
તતો ધણુ છે આટલુ સાભળતાજ છેનશ કર એકદમ બોલી ઉઠ્યો કે

વિદ્યા વડે જગતને, વિધિએ ગચ્ચુ છે,
વિદ્યા વડે સુખ મુનીજનને મળ્યુ છે,
વિદ્યા વડે ઉદય ઇન્દ્રિયનો થયો છે,
વિદ્યા સમાન પિતુ દ્વારા બીજે કયો છે ?

માટે પિતાજી વિદ્યા છે તે સર્વથી ઉત્તમ છે અને તેથી જ પ્રાપ્ત થાય
છે તેવુ ખીન્ન કશાથી મળી શકતુ નથી, માટે મને કૃપા કરીને રજા આપો
અને મારી સાથે એક સારો આઠર અને રસોયાને મોકલો કે જ્યાં મને હરકત
થોડી પડે, પણ માટે જવુ તો નક્કીજ છે લક્ષ્મીશ કરમેતા વૃદ્ધ ને ધણુ
વિચારવત હતા તેમણે બાણ્યુ કે ગમે તેમ કરતા પણ એ ખાણ્યો રહેવાનો
નથી ને અહીં જીખેને તરશે મગી જશે, માટે એને જવા દેવો “જીવતો નર મદ્ર
પામે ” માટે એને જવા તો દેવો એમ વિચારી તેમણે એની સાથે જવા સાં
નોકર બોલી તથા રસોયા પ્રજાવાવ શુકલને હુકમ કર્યો ને સઘળાએ તાપડતોખ
જવા માટે તૈયારી કરી

લક્ષ્મીશ કર મેતાનો દીકરો પરદેશ જાય છે એ વાત જોતજોતામા
આખા ગામમા પસરી ગઈ મોટા માણસની નજીવી વાતો પણ મોટુ રૂપ
પકડે છે, ને તગત કેલાઇ જાય છે શેહેરમા ગણીએ ગવીએ નાના ને મોટા, હિંદુને
મુસલમાન, ડેવશ કરના મુખાઈ દુરદેશાવર ઉપર લણવા જવા ઉપર ટીકા
કરવા લાગ્યા ઢટવા કહેવા વાગ્યા કે એને ગી કમી છે કે મુખાઈ જાય છે જ
જેમણે તે એના ઘરમા છે દાઇ કહે કે, હાથ નાગરનો દીકરો છે, તેને ઘરમા
બેસી રહેવુ ધટ નહિ વળી વેપારીનો ધધો કરે છે તો હુશીયાર ન હોયેતો
ગુમાસ્તા લીખ મગાવે, વેપારીઓએ તો પરદેશ જવુ, ત્યાંની રીતભાતોથી
વાઢક થવુ એ વેપારીનુ કામ છે દાઇ કહે ડોસો તો હવે લોય સુધે છે,
ને એમને તો છેવગ કર એકનો એકજ છે, તેને પરદેશ મોકલાયજ દમ !
મુખાઇ ક્યા પડ્યુ છે ? દાઇ કહે કે ભાઈ “આપ મમાન બળ નહિ ને

મેઘ સમાન જળ નહિ” “આપ મુવાવિના સ્વર્ગે ન જવાય” આપ કમાઈ કપુત હોય તે ખાય. સપૂતતો ભણી હુશીયાર થઈ પોતાનીજ કમાઈ ખાય આપથી સવાયો નીવડે તે કૂળનો દીવો કહેવાય. કેટલીક અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ તો પોતાના ઘર ખૂણીઆ ઘણીને શીખામણ આપવા લાગીકે બેયું, છેલ્લશંકર ભણુવા કમાવા માટે મુંખાઈ જાયછે ને તમે તો ઘરમાંજ ભરાઈ બેઠા રહો કંઈ કમાવું કે શીખવુંજ નહિ, તમે પણ જાઓની એની સાથે. પેલો કહે ચાલ ચાલ અમે તો નહિ જવાના, છેલ્લશંકરના તો દી ઉઠયો છે કે એ પરદેશ જાયછે. લક્ષ્મીશંકર મેતાની તો “સાઠી ને બુદ્ધિ નાઠી” એવું થયું છે પણ અમારીતો અક્લ ઠેકાણે છે, આપણે ક્યાં ખાવા પીવાની કમી છે. લક્ષ્મીશંકર મેતાનું અન્નપાણી ઉઠવાનું થયુંછે, કે એકના એકજ દીકરાને મુંખાઈ જટલે છેટે પરદેશ કહાડે છે. એમ શહેરમાં કાઠ સાડં ને કાઈ બુડં બોલવા લાગ્યું પણ બુડં બોલનારની સંખ્યા વધારે હતી.

લક્ષ્મીશંકર મેતાના ઘરમાં હાહાકાર વરતાઈ રહ્યો છે. છેલ્લશંકરની મા, તેની સ્ત્રી મુક્તાગૌરી કદપાંત કરવા લાગ્યાં, પણ છેલ્લશંકર કાઈ રોકવાથી રોકાવાનો નથી ને રોકશું તો સાડં કૂળ નિકળશે નહી એ દેહશતથી સઘળાંએ એના જવાની તૈયારી કરવા માંડી પણ મનમાં કાઠ ખુશો ન હોતું. જમીને જવા માટે તેની માએ ઘણાંએ આગ્રહ કર્યો પણ છેલ્લશંકરે તો પાણી પીવાની એ ના કહી એટલે સૌ ચૂપ થઈ ગયાં. સઘળો સામાન સરંજમ એક ગાડીમાં ભરી તૈયાર થયા એટલે આકર બોધી તથા રસોયો પ્રભુલાલ શુક્લ અને છેલ્લશંકર વગેરે સૌ શહેરના દરવાજા બહાર આવ્યા. જીરણુગઢમાંથી છેલ્લશંકરના જવાની વાત સાંભળીને સારા સારા નાગરકોમના સદ્ગ્રહસ્થો અને શેઠ સાહુકારો લોકો પણ એને કાઠ નાળિયેર, કાઈ સાકરની માટલી એ પ્રમાણે સૌ પોતપોતાના હાથમાં લઈ વિદાય કરવા આવ્યા. ભાગોળે પોતાની મા, પોતાના પિતા, સગાં વહાલાં ભાઈબંધ દોસ્તદારો, ખીજ સઘળા લોકોની છેલ્લશંકર વિદેશ જવા માટે-રજ માગે છે, એટલામાં એક સુન્નતખાં જ પાંચસે લશ્કરી સ્વારના રસાલાનો જમાદાર હતો તે છેલ્લશંકરને મળવા માટે આવી પહોંચ્યો.

સુન્નતખાં જતનો પકાણુ હતો. એનો ખાપ સુલતાનખાં શેરખહાદુર ખાંનજી પાદશાહનો માનીતો સરદાર હતો. જ્યારે જીરણુગઢમાંથી રામ ડલીકનો

નાશ કરી ગળધાની લીધી ત્યારે તેણે શેઠ બહાદુરખાનના પાદગાહને ઘણીજ મદદ કરી હતી તે તેબહાદુરગીથી માનીતો થઈ પડ્યો હતો સુલતાનખાના જ્યેજન તેનો પુત્ર સુબતખા પણ બહાદુર હતો સુલતાનખા ખૂબો ત્યારે તે વખતના પાદશાહે સુબતખાને તેના બાપની નોકરીની જગા આપી અને આગળ જતા સુબતખાએ પોતાની નોકરી એવી તા ઇમાનદારીથી, દોશી આરીથી, ને તેક બહાદુરગીથી બજાવી કે પાદશાહ શેઠ મહમદખાનના તેનાપર બહુ ખુશી વચો ને તેને પોતાના રાજ્યની નિવાનગીરી આપવા માડી, પણ હરણગઢની પા ગાહતની દીવાનગીગીનું જોખમ ઉપાડવાનીને તે જોખમમા પડવાની સુબતખાનની મગજ વધી, તેથી તેણે એ જગો લેવાની ના પાડી સુબતખા એકમાગી ને સતોપી હતો ને તે બહાદુર ધીટને મનતાવડો પણ બહુ હતો ને તે આ વખતે ત્રીસ બત્રીશેક વગમની ઉમરનો ઠગેવ સ્વભાનનો હતો મુસનમાન છતા તે મમયના બીજા મુસનમાનોની ખેડે તે હિંદુઓને વિક્રાન્તો ન દોરો તેના મગતાવડા સ્વભાવથી તેને શહેરમા સાગ મારા મદૂગ્રહસ્યો માયે સાગી દોસ્તી હતી તેમા ડેનશ કરનો તો એ પરમપ્રિય દોસ્ત હતો ડેનશક પગ્દેશ જાય છે એવા ખમર મળ્યા કે તરત તે તેને મળવા માટે આવ્યો ડેનશક તેને આવતા દીઠેદિ ઘણા હેતથી તેને ભેટીને તેની રજા માગીને કહ્યું કે સુબતખા ભાઈ, કાઈ હુકમ હોય તો પ્રમાવો સુબતખાએ કહ્યું, ત્યા તનવાગે સરસ મળે છે માટે તમે આવો ત્યારે મારે સાડ એક ઉમ ની જોઈને લેતા આવજો અથવા ત્યાથી કાઈ આવી શકે તેવું હોય તો તે સાચે મોકવાવી આપજો, અને હરણગઢનું મારા લાયક કાઠ પ્રમાન હોય તો કહો ડેવશકરે કહ્યું કે જીવી માયા રાખી છે તેવી રાખજો ને આ મારા વૃદ્ધ માખાપોની ને ધની સલાળ રાખજો એટલું કહી પછી મળ્યાઓની રજા લઈ, ડેનશકને તેના માણ્યો ગાડીમા બેસી આગળ ચાલ્યા, એટલે લક્ષ્મીગ કા મેતાએ અને તેના સગાવહાવાએ ડેનશક તથા તેની ગાડીની ગજ દેખાતા બધ થયા ત્યાસુધી તેના તરફ એકી નજરે જોયા કર્યું પછી તેઓ મધળા ઉદામ ચહેરે ધર તરફ પાછા ફર્યા

પ્રબોધ સુધાકર.

જે પરમાત્મા નિત્ય આનંદ સ્વરૂપ છે, જે ચૈતન્યમાત્ર છે, જે સ્વયં પ્રકાશ છે, જેને પુરુષોત્તમ કહે છે, જે અજન્મ છે તે યાદવાધીશને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

સ્રગ્ધરાવૃત્ત.

સત્યિત્ આનંદ રૂપે વિલસી જગતમાં, જે સહુને પ્રકાશે,
જેને મૃત્યુ જરા કે, જનમ પણ નહીં, યાદવાધીશ જે છે;
સાક્ષાત્ વેદો વિરામે, “નહિ નહિ” કરતાં, વર્ણને જે અગમ્ય,
“તે છે આવા” કહેવું, કદી નાહું જનથી હોય ભાઈ સુગમ્ય.

ઈશ્વરનું જ્ઞાન એ પ્રમાણે દુર્લભ છે તથાપિ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના સારથી તેમજ હરિના ચિન્તનથી તેમજ હરિકીર્તનના અભ્યાસથી તે વિશે આપણે કંઈક જાણી શકીએ ખરા—અભ્યાસ, જ્ઞાન અને ભક્તિ આદિક ઉપાયો કદ્યે તથાપિ વૈરાગ્યવિના મનુષ્યને મુક્તિને વિષે અધિકાર પ્રાપ્ત થતોજ નથી—જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને ભક્તિ એમ ત્રિપુટી જગતમાં કહેવાય છે તે ત્રણમાં પણ મુક્તિનું આદિ સાધન વૈરાગ્ય (તૃષ્ણારહિતપણું) છે, એમ શિષ્ટ પુરુષોએ કહેલું છે. તે તૃષ્ણા અહંતામમતાના રૂપમાં સર્વ દેહમાં ઢંકાઈ રહેલી છે, તેમાં અહંતા માત્ર દેહમાંજ છે, અને મમતા તે સ્ત્રીપુત્રાદિક વિષયોમાં છે. ‘આ દેહ શું મારો છે’ અથવા વિષયની સાથે આને શું સબંધ છે? એમ વિચાર કરવાથી અહંતા મમતા નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

દેહ વિવેચન (વિચાર)

સ્ત્રી પુરુષના સંયોગથી શુક શોણિતના સંપાત વખતે જીવાત્મા પ્રવેશ કરીને પોતાના કર્મથી ગર્ભસ્થાનને ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત થાય છે. કંઈ, મૂત્ર અને વિષ્ણી પૂર્ણ એવી માતાના મોટા ઉદરરૂપી ગુદામાં નવ માસ પર્યંત જઠરાગ્નિની જ્વાલાથી જન્તુનું પચન થાય છે. અને દૈવયોગે કરી પ્રસુતિ વખતે જે ગર્ભ આડો આવે છે, તો શસ્ત્રથી તેના કટકા કરી બહાર પહોંચાડવામાં આવે છે; તેમજ પ્રપળ પ્રસવના વાયુથી ચેતોરૂપી યન્ત્રછિદ્રથી બહાર નીકળે છે ત્યારે જે દુઃખ થાય છે તે અનિર્વાચ્ય છે. તેમજ આધિ, વ્યાધિ, વિયોગ,

પોતાને પડેની વિપત્તિઓ, કકાસ અતિદિગ્દિતા અને જન્માન્તગતા દુખો
 પણ શુ કોઈથી વર્ણવી શકાય એમ છે ? મનુષ્ય, પશુ પક્ષી, સર્પ ઈત્યાદિક
 ચોરાગાલાખ થોનાઓ છે, તેમા કર્મથી બધાએલો જીવાત્મા ભટકતા ભટકતા
 પીડાઓ ભોગવે છે—એ ચોરાગી લાખમા ફરતા ફરતા છેત્રને આ મનુષ્યનો
 દેહ મળે છે તેમા પણ જન્મથી માડાને રૂડા કુળમા જન્મ, સ્વકુલનો શુદ્ધ
 આચાર વિચાર, કુળમા વે નો પ્રચાર, આત્મા શુ વસ્તુ છે અને અનાત્મા શુ
 છે તેનો વિવેક, દેહ નાશાત્મક છે એવું જ્ઞાન, એ મધલુ પ્રાપ્ત થયા છતાં ડાહ્યા
 પુકશે મિથ્યા આયુષ્ય ગાળે છે એ આશ્ચર્યની વાત છે ! એક પા કાણુનું પણ
 આવરણ કોડા સોનાખોહાર ખર્ચાથી પણ મળતું નથી, એવું કિંમતી આ
 વરણ સર્વ વૃથા જાય તો એવો વધારે કંઈ હાનિ છે ? આ નગદેહ પ્રાપ્ત કરીને
 જે આપણે કુશળ સ્વાર્થ ભૂંચ્યા તો પછી પશુઆદિક અવતારમા, જે જમા
 આપણે ઠાણ છએ તેની પણ ખમર પડતી નથી, તેમા પરમાર્થ સિદ્ધ થવાની
 કયાથીજ આશા રાખવી ? આપણે નજરે જોઈએ છીએ કે ઢટલાક બળદો,
 ઘોડાઓ, ખરચર, હાથી અને પાડાઓ ભાર તાણે છે અને હુખ્યેથી એટલા
 બધા દુઃખના હોય છે કે જોલી પણ શક્તા નથી આ દેહ એ રૂધિર, વાતપિત્ત
 કંક મજ્જા, મેદ, માસ અને હાડકાનો સમૂહ છે પણ બહારથી આમડાથી
 મઢેલો છે તેથી કાગડા ભક્ષણ નથી કરતા જ્યાં નાક અથવા મુખમાથી કંઈ
 નીકળે છે અને શુદ્ધમાથી મળ નીકળે છે ત્યારે આપણને છીટ થાય છે પણ
 તે નિદવા લાયક પદાર્થો અદર ભરેલા છે તે આપણે ભૂની જઈએ છીએ
 રસ્તામા હાડકું પકડ્યું હોય તો તેને અડકી જવાના ભયથી દુઃખ પીનીને ચાને
 છે, પણ પોતાનોજ દેહ હજારો હાડકાથી ભરેલો છે તેનો વિચાર પણ થતો
 નથી ઠશથી માડીને નખપર્ચેત આ દેહ દુર્ગંધથી પૂર્ણ છે એમ જણવા છતાં
 પણ બહારથી તેને ચંદન કર્પૂરાદિકના લેપ કરે છે દેહના સ્વાભાવિક દોષ
 સમૂહને યજ્ઞથી ઢાકીને ઔપાધિક ગુણ સમૂહને પ્રકાશ કરતો મૂર પુરુષ પોતાને
 કૃત્યકૃત્ય માને છે આ દેહમા કંઈ સંત યયુ હોય અને ત્રણ દિવસ જે ન ધોવાય
 તો તે ઠેકાણે દુર્ગંધથી ઉત્પન્ન થએલા ઘણા કીડા નજરે પડે છે—અરે જે દેહ
 ખુબ્બની શય્યાવાળા દામજ બિછાનામા સુતો તેને અત સમયે રજ્જી કાઢથી
 બાધીને અગ્નીમા કે કી દોઝે છે જે દેહને સિંહાસનપર બેઠેલો દેખાને લોકો
 હર્ષ પામતા તેને કાળને વશ થએલો જોઈને તેજ લોકો નેત્ર વીંચી જાય છે

એવા પ્રકારનો આ દેહ જેની સત્તાથી આવે છે તેવા પરમાત્મા પરેશને ભૂવી જઈને લોહા આ અનિત્ય દેહમાં અડતા મમતા કરે છે-ને ચૈતન્યરૂપ પરમાત્મા ક્યાં અને માંસ રૂધિર, અસ્થિથી નિર્માણ થએલો આ દેહ ક્યાં એમ જે સદ્-વિચાર કરે છે તે બુદ્ધિમાન પુરૂષ શુ આ શરીર કે બીજા શરીરમાં કદી પણ કંઈ લાભ જોશે ? કદીજ નહિ.

વિવચ નિન્દા પ્રકરણ.

મૂઠ પુરૂષ પોતાના શરીરરૂપી ગૃહ માટે વિવચથી ઉત્પન્ન થએલી ગારનું લિપણુ વૃથા કરે છે, કારણ કે દુષ્ટ અદૃષ્ટની વૃષ્ટિથી આ દેહરૂપી ઘર પડી જતાં વાર નથી લાગતો. સ્ત્રી જે રૂપવિનાની હોય તો પુરૂષને મનમાં જગ ખેદ રહે છે અને જે અત્યંત રૂપવાળી હોય તો પરપુરૂષો તેને વશ કરે છે. ઠાઈપણુ પરપુરૂષ, ગમે તો તે મિત્ર હોય, ભિશ્નુક હોય, અથવા નોકર હોય તથાપિ તે ઉદાર રૂપવંતી સ્ત્રીને અભિગ્રાપ પૂર્વક જુએ છે પોતાના પતિકરતાં અધિક રૂપાળા ઠાઈ પુરૂષત્રેષ્ઠને જોઈને મૃગનયની તેને માટે શું સૃષ્ટા નથી કરતી ? જોવી રીતે પુરૂષ પરસ્ત્રીનું મનથી ચિતન કરે છે તેવીજ રીતે સ્ત્રીપણુ કરે છે. આવી રીતે સુરૂપનારીનો પતી કાપથી ઘણે ઘણે ક્ષીણ થાય છે, અને જમ ઝાઝા બકીભોક્તાઓમાં ઠાઈનેજ ભાગ્યે બકીદાન મળે છે, તેમ તેને સુખ લેશ પણ મળતુ દુર્લભ છે. વળી જે સ્ત્રી ઘણોજ અજ્ઞાન હોવાથી પોતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને વર્તે તો શત્રુ કરતાં પણ અધિક જણાય છે ત્યારે જે તે સ્ત્રી પરપુરૂષને વિશે અભિગ્રાપી હોય તો તે શત્રુથી પણ અધિક જણાય તેમાં શુ આશ્ચર્ય ? શ્રુતિ કહે છે કે 'અપુત્ર મનુષ્યને ઉત્તમ લોકની પ્રાપ્તિ નથી' એમ લોહા વહે છે, તો તેવાને મુક્તિ નથી મળતો કે સસાર (સદ્ધ નથી થતો કે ઠાઈ બીજા પરલોકની પ્રાપ્તિ નથી ?). સર્વે પુત્રવાળા લોકોને જે મુક્તી થતી હોત તો તે આ જગતમાંજ બચારા પુત્રથી દુઃખીનજ થાત. અને શાસ્ત્રમાં મુક્તિને માટે જે શ્રવણાદિક ઉપાયો બતાવ્યા છે તે મિથ્યા થાય. પરંતુ અપુત્રને પણ શ્રવણાદિક ઉપાયથી સદ્ગતિ મળે છે એમ શાસ્ત્ર કહે છે. અને પુત્રેષ્ટ્યાદિક માર્ગની પ્રવૃત્તિને માટેજ ઉપલું વાક્ય એ માત્ર વેદવાદ છે.

શરીરને નાના પ્રકારનાં કષ્ટ આપીને ધનનો વ્યય કરીને પુત્ર પ્રાપ્ત કરે છે તથાપિ પુત્ર ઉત્પન્ન થાય કે તરતજ નેના જીવિતની મોટી ચિંતા તે પુરૂષને (પિતાને) થઈ પડે છે. કારણ કે તે પુત્ર જીવે, છતાં મૂર્ખ થશે કે વિદ્વાન, સારાં ભાગ્યવાળો થશે કે દેમ ? જરૂર થશે કે ચોર, આડોઆ થશે કે પાપી,

જુગારી કે કૂં થશે તે નક્કી થઈ શકતું નથી કાર્ડ કાળે પુત્ર નીચ સ્વભાવનો થાય છે, તો પિતા માતા અને બધુનો વાતી થઈ મનના ખેદનું કારણ થાય છે, અથવા તો ગજા યા રાહુકાર જેવાના પુત્રો દ્રવ્યાદિક તથા અધિકારના અભિનાયના પોતાના પિતાના મગ્નુની વાટ જીએ છે 'કાકજ પુત્રને કાકજ વખતે સર્ગુણસપત્ર પુત્ર થાય છે, તથાપિ તે પુત્ર કાનો અપ આયુષ્યવાળો હોય છે અથવા રોગી દોન છે અથવા અપ્રજ રટે છે તો પણ તે ખે નુ કારણ થઈ પડે છે 'પુત્રનીજ સર્ગતિ છે' એ કહેવું એ યુક્તિથી પણ સહન થઈ શકે તેમ નથી, આ પ્રમાણે મૂં પુરવો શરીરને કદ આપીને માત્ર દુ ખ વોરો લહે છે પિતા માતા, બન્ધુ, ભગિની, કાકા, જમા / વિગેરે સબધી સગાનો સયોગ તે વટેમાર્ગના જેવો ક્ષણિક છે, કારણ કે જમ વટેમાર્ગી નોખે નોખે રસ્તે વર્ડ જીંદે જીંદે ગામ જાનાના હોય છે તેમ આ પણ જીંદી જીંદી ચોનીમા ભ્રમણ કરનારા છે બ્યાસુધી ભાગ્યનો ઉદય હોય જા સુધી પુષ્કળ પરાપકાર વઈ શકતો દોય, ત્યાં સુધી તો સર્વે સુક થઈ રહે છે, અને ભાગ્ય શ્રવાથી અને પરાપકાર પાતળો થવાથી સર્વ શત્રુ સમાન થાય છે તે લોકોને જો દર રોજ પ્રસાદ મળે છે તો તો પ્રમત્ર અને તમ થઈ બન્ધી જનની પેઠે વખાણ કરે છે, અને જો તે ત્રણ દહાડા પ્રમાદ ન મળે તો નિદા ક્રૂતા કાપ કરે છે આ દુર્ભર જઠરને નિમિત્ત લક્ષાવધિ દ્રવ્ય મેળવવા માટે આપણું ચિત્ત પ્રવર્તે થાય છે તથાપિ કાડી માત્ર પપ્પુ અનન્ય થઈ પડે છે અધિક દ્રવ્ય જો મળ્યું હોય તો પત્ન્યાદિકનો સ્વાર્થ વાય છે અને ગજા અને ચોરથી અનર્થ થાય છે, તેટલામાટે દ્રવ્યનો ઉવમ વ્યર્થ છે જ લોકોએ અન્યાયથી અર્થ મેળવેન હોય છે તેને રાજ તેમજ ચોરના સપાટામા સપડાવું પડે છે ચાડીના લોકથી દુ ખપ્રાપ્તિ થાય છે, અને ભાગીદારના સમૂહ સાથે કલહ થાય છે ઘણા પાપો કરીને ગજા લોકો પોતાના ઘોડા હાથી વિગેરે માટે પૈસા એકઠો કરે છે તથાપિ પ્રતિજ્ઞાએ તે પૈસા નાશ પામે છે આપણે 'સમજીએ કે રાજ લોકો સુખી છે તથાપિ તેનામ્પર કાર્ડ ખીજે રાજ ચડી આવશે, તેને કદ રોગ થશે, અથવા મત્રી અથવા નાકર તરફથી દગો થશે, કાઢ એર દેશે, કાઢ ગુમ રીતે શસ્ત્ર મારશે એવી એવી ચિન્તાઓમા રાજ ગરકાવ થએલા હોય છે

(અપૂર્ણ)

સદુપદેશ પંચશતી.

(દોહરા)

(અનુસંધાન ગયા અકના પાને ૨૦૬ થી)

લોહચુપપાપાણથી લોહનું કર્ષણ થાય,
તેમ સુજનનું મન સદા ગુણોથકી ખેચાય—૧૩-
હીરાનું જે મૂલ્ય તે પરીક્ષકાથી થાય,
વનચર ભિલ્લોએ નહિં તેનું મૂલ્ય જણાય—૧૪-
ધણના ધાથી જ્યમ નહિં હીરા લેશ ધરાય,
તેમ ધીરનું દૃઢ્ય તો દુઃખે નહિ લેદાય—૧૫-
થોડા પણ વાગ્યા થકી કાચ જેમ લેદાય,
તેમ અલ્પ પણ દુઃખમાં અધીર વિબુદ્ધ થાય—૧૬-
સ્થલે સ્થલે પાપાણુએ મણિ નહિં જ્યમ દેખાય,
જ્યાં ત્યાં જ્યમ દુર્જન જીવે તેમ સુજન ન જણાય—૧૭-
હીરાને પામર કદી તજે તુચ્છ ગણી કાય,
શું તેથી તેનું કદી મૂલ્ય કાચ સમ હોય ?—૧૮-
જાતિ કુલનું જન સદુ કામ જરૂર કરનાર,
કાયર તે કાયર અને નહિં તે શૂર થનાર—૧૯-

કે. રે. શાસ્ત્રી

વિશ્વાવલોકન.

કૃશાનુ— તમે જે ઉપર કહી ગયા તેથી જગતસંહાર અને નરકપાતન એ જે બે નારાયણના દોષ છે તેનો પરિહાર થતો નથી. પોતાના ભક્તને સદ્-ગતિ આપવી એ કંઈ વિશિષ્ટ ગુણ નથી, ઈમડે નિર્દય મનુષ્ય પણ પોતાનાનું રક્ષણ કરી તેને સુખ આપે છે.

વિશ્વાવસુ—સાંભળો ત્યારે, પોતાના પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં કર્મોને વશ થઈને પાપાણુ, તરૂં, અને પશ્વાદિક દેહને પ્રાપ્ત થએલા જીવોને, જનાથી સ્વર્ગ

અને મોક્ષ મળી શકે એવો મનુષ્ય દેહ, સ્વાભાવિક પોતાની અપરિમિત કૃપાથી નારાયણ આપે છે, તેવા નારાયણનો કેટલો ઉપકાર છે તેની સ્મૃતિ પણ રહેતી નથી—આપણે એમ ધારીએ કે જીવો સૂક્ષ્મવિવેકવાળા નથી તેથી વિસ્મરણ થાય, પણ એટલું જ નથી, જ્યારે જ્યાં પોતાના પાપકર્મોના કૃણ્મ વિપત્તિ આ આવી પડે છે ત્યારે, નિરપરાધિ અને મર્વતા અધિપતિ નારાયણને વિશે પણ નિર્દયપણાનો આરોપ તેવા માણસો કરે છે એ અતિ દુષ્કૃત વાત છે પોતાના દુષ્કૃત વાસ્તવિક કારણ નહીં જાણનારા પામર લોકો, પગમકૃપાલુ બ્રહ્મસ્વરૂપ નારાયણને દુષ્કૃત દેનારા માનો બેસે છે તે ધણા ખેદની વાત છે વળી, હે કૃશાનુ! તમે જે આગળ “નાગપુ આ જગતને રચે છે ને નાગ પણ પોતે જ કરે છે” ઇત્યાદિ કહી ગયા છે તેનો પરિહાર દૃષ્ટાંત સહિત હું તમને કહું છું તે સામળો—આધ્યાત્મિક અને આધિદેવિકાદિ સત્તારના તાપ શામવના ને માટે જ ઈશ્વરે આપણને યશુ આદિ ઇન્દ્રિયા અને આ મનુષ્ય દેહ આપેલ છે, કામાદિક સંપાદન કરવા માટે નથી આપેલ, કારણકે ભોગથી આપણા દુષ્કૃત મટતા જ નથી પણ ઉલટા વધે છે જુઓ,

ન જાતુ કામ કામાના મુષ્મોગેન શામ્યતિ ।

હવિષા કૃષ્ણવર્ત્મેવ ભૂય એવામિ વર્ધતે ॥

(કામીપ્રકૃષ્ણનો કામ ઉપભોગથી શાંત થતો નથી, ધૂત દોષનાથી અગ્નિ શાંત થવાને બદલે ઉલટો વૃદ્ધિને પામે છે)

હવે એવો, સ્વસ્થ ઇન્દ્રિયોના સમૂહવાળો દેહ, ઈશ્વરે આપણને આપ્યો અને તેનાથી વિષયાસંકિતમાં રહીને આપણા અનર્થ રૂપ દુષ્કૃત પ્રાપ્ત કરીએ તેમાં નિયંત્રા પરમાત્માનો શુ અપરાધ કર્તવ્ય નહીં આપણા કોઈ મટાડવાને માટે જ ઇન્દ્રિયો આપણને આપેલા છે અને તેમનો ઈવો સદુપયોગ કરવો તે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલું છે કે,

વાણી ગુણાનુકથને શ્રવણી કથાયા હસ્તૌ ચ કર્મસુ મનસ્તવ પાદયોર્ન ।
સ્મૃત્યાં શિરસ્તવ નિવાસ જગત્પ્રણામે દ્વિષ્ણ સતા દર્શનેઽસ્તુ ભવત્તનૂનામ્ ॥

(અર્થ—હરિગીત)

વાણી થકી ગુણ વર્ણવી કાને કરી સુણવી કથા,
હાથ સેવામાં લગાડી બેઠ મન ચાલે તથા,

બ્રહ્મરૂપી જગતને મસ્તક વડે કરવું નમન,
આંખે થકી નિરખો ભગત જે ઈશનું કરતા ભજન.

કોઈ પણ પિતાએ પોતાના પુત્રને શસ્ત્ર વિદ્યા ભણાવીને પોતાના પુત્રના હાથમાં દુશ્મનોનો પરાજય કરવા માટે તરવાર સોંપી ; હવે પોતાના પિતાની આપેલ તેજ તરવારથી તેનો દીકરો પોતાના શરીરને કાપી તુકસાન કરે, ત્યારે તે પિતા પુત્રમાં હે કૃશાનું ! કોને અપરાધી ગણવો તે કહો. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી એમજ સૂચવવાનું છે કે જીવી રીતે શસ્ત્ર આપવા છતાં પણ પોતાના પુત્રના નાશમાં તેનો પિતા અપરાધિ નથી તેવીજ રીતે ઈશ્વર, જાતુને તેના કલેશ મટાડવાને શક્ત એવું આ મનુષ્ય શરીર આપે છે ; તેજ શરીરથી જીવો જ્યારે પોતાને કલેશ ઉત્પાદન કરે ત્યારે પરમાત્મા અન્તર્યામી છતાં પણ દોષ પાત્ર નથી. કારણકે જે આપણને કલેશ મટાડવા શરીર આપે તેનો તેજ આપણને કલેશ નજ આપે, પણ જીવોજ એવા છે કે જે પરમાત્માને દુઃખ દેનાર માને છે, તે પરમાત્મા નારાયણ તો દયાલુજ છે. વધારે કહેવાથી શુ ક્ષાયદો છે ? તમને દુકામાં સારાંશ કહું તે સાંભલો.

પોતાના સર્વ વ્યાપક સ્વરૂપના જ્ઞાન માટે તે ઈશ્વરે, ઉપનિષદ્ અને શારીરક સૂત્રાદિ શાસ્ત્ર રચેલાં છે, પોતાના આરાધન અને પૂજા સેવાને માટે તે પરમાત્માએ કરચરણાદિક ઈંદ્રિયા સહિત દેહધારી અવતાર લીધા છે, પોતાના ધ્યાન માટે એટલે પોતાને વિશે સ્વરૂપ પ્રત્યયપણાએ કરીને ચિત્તની એકાગ્રતા મેળવવા માટે, અને નિર્મલ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થવા માટે તે નારાયણે પ્રયાગ પુષ્ક-રાદિક તીર્થો ઉત્પન્ન કરેલ છે, ઉપનિષદ્માં કહેલ તત્ત્વમસ્યાદિ મહાવાક્યોનો ઉપદેશ કરવાને માટે તે પરમેશ્વરે આપણને સદ્ગુરુઓ આપ્યા છે, અને એવા અનેક ઉપકારો કરેલ છે. તોપણ ઉપર કહેલાં સત્શાસ્ત્રાવલોકન, પૂજન, ધ્યાનાદિક સાધનો માહેલુ એક પણ સાધન ન કરતાં ઉલટા આપણે કામાદિક આ સંસ્કૃતિને લીધે સંસારમાં, પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં પુનરપિ જનની જઠરે જાયનં, એ રીતે ભટકીએ ત્યારે સર્વેશ્વર શું કરે ? એ પ્રમાણે જગતસંહાર અને નરકપાતન એ નારાયણનો અપરાધ નથી કિંતુ તેવાં કર્મ કરનારા જીવોનોજ અપરાધ છે. તેટલા માટે પરમ કાર્ણિક ભગવાન નારાયણને વિશે કંઈપણ દોષારોપણ યુક્ત નથી.

(અપૂર્ણ)

અદ્વૈતામૃત

(અનુમધાન પાને ૧૮ થી)

આ જગતના પદ ઉપર જે જે નિત્યમુક્ત જ્ઞાનીઓ દ્રુતા રહે છે, તેમનો આવી જ ઉત્તમ નિષ્કા છે અને તેથી જ તેઓ પરમહમ કહેવાય છે.

ચિત્તવૃત્તિ—અટો! પણ કાઈ ગહેવાનું ધ્યાન તો ભેઈએ, શરીર ઉપર ઉપવિત, નિષ્પા વિના આસ્થિતતા જ નથી જણાતી કાઈ આમન તથા સધ્યાનું પણ ભાન રાખે! ઠાક નહિ!

વૈગવ્યતાર્ક્ય—સાત, અચન આન દરૂપ આત્મા છે, એ જ માત્ર ધામ છે એ જ માત્ર ઉપવિત તથા એ જ શિષ્યા છે આસન તો હું પણ રાખું છું પરંતુ જડ પાંચોના તડિ આત્મા અતે પગાત્માના ઐક્યતા જ્ઞાનમાં જ હું સ્થિતિ કરું છું, તેથી તે જ માત્ર આસન છે અજ્ઞાન તથા તેથી થતા ભિન્ન ભિન્ન વિકાસનો નાશ કર્યો એ જ માત્રી સધ્યા છે ચિત્તવૃત્તિ! સન્યાસનું એક અંગ તું પુછ્યું છુંની ગઈ તે દડ છે, પરંતુ હું એવો જાતનો દડ પણ ગણતો નથી માત્ર દડ તો મર્મ ૧ મ માત્રનોત્થને અદ્વૈત પદ્મલ તથા આત્માનું ચિતવન કર્યું એ જ ખોલે દડે આનું નામ જ્ઞાન દડ કરેવાય છે એવો દડ જે વારણુ ક છે તે જ ખગ દડી રેવાય છે, તે વિના કાષ્ટનો દડ હાવમાં લઈ શરીરનું પોષણ કરવામાં જ તત્પર ગહનાગ તો બહુ જન રખડે છે તેવા દાલિક જનો આ જગતમાં તો કાંઈ ત્રેપ સાનતા નથી, પણ મગણ પછી શૈરવ નકંમાં સડે છે.

આવી રીતે આત્મ યાનગુજ્ઞ થએલો પુરૂષ જ પરમહમ કહેવાય છે તેના પુરૂષને નમસ્કાર શિષ્ટાચાર વિગેરે વ્યાવહારિક ઉપચારની કાંઈ જરૂર નથી એને સ્વાહા અયના સ્વનાના ઉચ્ચાર કરો યજ્ઞપાઠાદિક કરવાની જરૂર નથી તથા સ્વતાઓના આહવાન તથા વિસર્જનની મંત્રાવાણા પૂજન કરવાની પણ જરૂર નથી એ કાઈ ન હોય ત્યાં તેના અનુયોગિ મનોચ્ચાર તથા ઉપન્યાસાદિ વ્યવહાર પણ કયાથી હોય? સુવર્ણનો સગ્રહ તો એના પુરૂષને હોય એ વાત જ મનાય નહિ, તથા આ ચિત્તિને પોચનાર સુવર્ણની આકાશ કરે તો તેની સ્થિતિ પણ ખોટી છે તથા તેનું ધ્યાન નરક છે.

સ્વામિવિદેશશ્રમ ૧ મને શ્રી નારાયણે પોને આ પ્રકારની પરમહ સોપનિષદનો બોધ કર્યો છે એ બોધના પ્રતાપથી જ હું આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયો છું.

જૈતન્ય આત્મતત્ત્વ અને આખા વિશ્વનાનાથના આનંદ સમુદ્રમાં હું મગ્ન થઈ ગયો છું, તેને હવે ફાટલી લંગોટ, ઢંડ રૂપ લાકડાનો કડુકો અને કમંડલુ નામની તુંબડીને શું કરવું છે ?

જ્ઞાન માર્ગમાં નવીન જ પ્રવિષ્ટ થએલી ચિત્તવૃત્તિ વૈરાગ્યતીર્થનાં આ વચનો સાંભળી સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. તથા સાશ્વર્ય સુખથી વિવેકાશ્રમને પુછવા લાગી. ભાઈ વિવેકાશ્રમ ! તમે તો વિષય સુખોનો ત્યાગ કરાવી આત્મામાં પ્રીતિ કરતાં શિખવો છો. અને આ બાવાજી તો કહેછે કે પરમાત્મામાં જ આનંદ છે ત્યારે મારે માનવું શું ? મારું મન પાછું સંઘેહના હીચકા ઉપર ઝુલવા માંડ્યું છે. આ તો હાથમાંનો લાડુ ફેંકી દઈ હાથ ચાટવા જેવી સ્થિતિ થઈ છે, કારણકે સુખ આપનાર વિષયોનો ત્યાગ કરો બેઠી છું, અને બીજી આનંદનું સ્થાન શું છે ? એ તો હજી નક્કી થતું નથી. અરે ભાઈ, હું કુર્બાન અબલા ક્યાં અને પરમાત્મામાં નિષ્ઠા ક્યાં ! કપિલ દેવ જેવા મોટા મોટા મુનીશ્વરો પણ એવી નિષ્ઠાની ઈચ્છામાં દુષ્કરતપ આદરી બેઠા હતા, છતાં તેમને પણ પૂર્ણતાથી પ્રાપ્ત ન હોતી થઈ તો મારી ગતિ શું ? હવે તો મને વિશેષ વિશેષ શકા થતી જાય છે. તમે કહ્યું કે આ જગત્ આત્મામાં અજ્ઞાનથી કલ્પિત છે એ પણ વાત હવે મનાતી નથી. પ્રથમ તો એજ શકા થાય છે કે જગત્ આત્મામાં કલ્પેલું છે કે પરમાત્મામાં ? (૧) જો આત્મા એટલે જીવમાં કલ્પેલ હોય તો, જીવતો ધણ છે. ત્યારે શું જગત્ ધણું છે ? તેમ નો નથી. ત્યારે શું ધણા જીવમાં એક જ જગત્ કલ્પ્યું છે, તેમ પણ કેમ હોય એ તો વાત જ વિચારમાં નથી આવી શકતી.

‘ વળી પરમાત્મામાં જો જગત્ કલ્પ્યું હોય તો તે અજ્ઞાનથી કલ્પાયેલું કેમ કહેવાય ? પરમાત્મામાં અજ્ઞાનનો ભાસ પણ નથી, તેવા સર્વજ્ઞ સર્વ શક્તિ-માન પરમાત્મામાં અજ્ઞાનથી જગત્ કલ્પાયું છે એમ કહેતાં ટેટલો દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, એ વાત મારા જેવી સ્ત્રીની બુદ્ધિમાં તો નથી આવતી તમારા જેવા વિદ્વાનોના મનમાં આવતી હોય તો કાણુ જાણે ! જ્યારે એમણે ત્યારે તર્કમાં જ મર્યાદા પડ્યા હોય એવા શુષ્ક હૃદયના પુરૂષો ઘોડાને ગધેડા બતાવવાની ઈચ્છા કરે તો બનાવે ખરા ! ! !

‘ ભાઈ આજે કાણુ જાણે શય્યામાંથી ઉઠતાં કેતું મોઢું બેયું હશે અથવા તો એવાં ક્યાં પાપ આજ ફરી વલ્યાં કે હું આજ આ મઠમાં આવી ભરાણી.

ધણા દીવસથી સાભડયુ હતુ કે મ્હારે એક નાનો ભાઈ છે અને આજ તેને
મળવાનો પ્રસંગ આન્યે ત્યારે ભાઈ તો દિગમ્બર અને જડભરત જેવી
સ્થિતિમાં છે (અપૂર્ણ)

ભક્તમાળ વાવની અને અપરાધ ક્ષમા સ્તોત્ર

(અનુસંધાન ગયા અકતે પાને ૧૯૮ થી)

સર્વેયા

પગ્નિદા શ્રવણે સુણવામાં શ્રવણભક્તિ મે માતી,
કરમકથા કરવામાં ઢેરાવ કીર્તન ભક્તિ જાણી,
સ્મરણભક્તિને જ લે હુ તો સુખ સદા સ્મરનારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રી કૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૪૧

પૈસાતુ પૂજન કરવામાં પૂજન પ્રભાવ જાણ્યો,
અભિમાનીનો સગ કર્યો એ અરચનનો ગુણ આણ્યો,
વદનભક્તિ માટે વિષયીને વદન કરનારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રી કૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૪૨

દાસ થઈને દગા કચાએ નાસ્ત્યભક્તિ પરમાણી,
સુધારાના સાથી થવામાં સખ્ય ભક્તિ ઉર આણી,
આત્મનિવેદન અર્થે હુ તો આત્મ અર્થ જોનારો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રી કૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૪૩

પ્રપચમાં પુરો કહેવાઈ પ્રેમલક્ષણા પામ્યો,
નવધાભક્તિ નવ ધાર્યાથી અતગમાં ન વિગમ્યો,
નોત્તમ નવધા ભક્તિનો મે અવજો અર્થ ઉતાર્યો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રી કૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૪૪

સજ્જનને સન્માન ન દીધુ દુરજન સગ કર્યો છે,
સુખદાયી સાધુ જન ઉપર અતિશે ક્રોધ ધર્યો છે,
સ્વાર્થે પરાયણ થઈને સ્વામી કુટુબ કનેશ વધાર્યો,
એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રી કૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૪૫

અધ્યાત્મજ્ઞાન.

લખનાર—જી. અ. ૦

(ગયા અંકને પાને ૨૦૫ થી ચાલુ)

દેવસ્વભાવનાં માણસો તથા અસુરસ્વભાવનાં માણસો.

આ લોકમાં મનુષ્યને માટે વધારેમાં વધારે જે સુખ પરમેશ્વરે નિર્માણ કર્યું છે તેનાથી પણ વધારે સુખ ભોગવવાને જેઓ યોગ્ય થાય તેમનો પુનર્જન્મ દેવ વર્ગમાં થાય છે. આવા આત્માનો મનુષ્ય વર્ગમાંનો જે છેવટનો જન્મ તેમાં તેના અને અન્યના વર્તનમાં ઘણી ખાખનોમાં અતર હોય છે. આવા સ્વભાવનાં માણસોને ‘દેવસ્વભાવનાં માણસો’ કહી શકાય.

જે મનુષ્ય પોતાને ઇશ્વર અને અન્ય જનો પ્રત્યે શો સખંધ છે તે વિષે વિચાર કરતો નથી, અને સ્વેચ્છા સુજન્ય હરકોઈ કાર્ય કરવાને પ્રવૃત્ત થાય છે તેના હાથથી અનેક પ્રકારનાં પાપકૃત્યો થાય છે અને તેથી તેને દુઃખમય સ્થિતિમાં પુનર્જન્મ લેવો પડે છે. આવા માણસોને “અસુરસ્વભાવનાં માણસો” કહેવાય.

દેવસ્વભાવનાં માણસોનાં વિશેષ લક્ષણો—દેવસ્વભાવનાં માણસોમાં જે ખાસ વિશેષ લક્ષણો અન્ય કરતા હોય છે તે સારરૂપ આ નીચે આપવામાં આવે છે. (૧) અનય. (૨) ચિત્તની પ્રસન્નતા. (૩) જ્ઞાન પ્રાપ્તિના ઉદ્દેશની લાગણી. (૪) દાતૃત્વ. (૫) ઇદ્રિયોતું સંયમન. (૬) ઉપાસના. (૭) ધર્મચંચાધ્યયન. (૮) સરસપાણુ. (૯) અપીડા. (૧૦) ભાષણુ, આચાર અને વિચારમાં સત્ય. (૧૧) અદોષ (૧૨) ઔદાર્ય. (૧૩) ચિત્તશાંતિ. (૧૪) ચહાડી ન ખાવી. (૧૫) ક્રોધની નિંદા ન કરવી. (૧૬) કંડણા. (૧૭) મનતું કામલપણું. (૧૮) વિનયશીલતા. (૧૯) ખાગ ચેષ્ટા ન કરવી. (૨૦) પ્રીહતા. (૨૧) ક્ષમા. (૨૨) ધૈર્ય. (૨૩) દૃઢનિશ્ચય. (૨૪) વિચાર, ભાષણુ, શરીર, વસ્ત્રો વગેરે વિષે શુચિર્ભૂતપણું. (૨૫) અદ્રોહ. (૨૬) યોગ્યતા કરતાં અધિક માનીપણું ન હોવું. (૨૭) પૂજ્યજનોને યોગ્ય સન્માન આપવું. (૨૮) મધુર ભાષણુ કરવું. (૨૯) મંગળતાથી યુક્ત હાથોમાં રહેવું. (૩૦) સમયનો સદુપયોગ કરવો. (૩૧) ક્રોધ પણ જતવું વ્યસન નહોતું.

અસુર સ્વભાવના માણસોના લક્ષણો

અસુર સ્વભાવના માણસોના લક્ષણો નાચે મુજમ દોષ છે - (૧) ક્રૂ

પણુ (૨) ખીજઓનો દ્રેષ કંગો (૩) ખીજઓને ત્રાસ આપવાની
બુદ્ધિ (૪) મિથ્યાભિમાનીપણુ (૫) વ્યસનાધીનતા (૬) ઉદ્વેગ-
પણુ (૭) સ્વાર્થપરતા (૮) સ્વગ્રહીપણુ (૯) અજ્ઞાન (૧૦)
કપટ (૧૧) ઢોંગ (૧૨) નાસ્તિક્યબુદ્ધિ (૧૩) દુષ્ટચિત્તત્વ
(૧૪) અમંગલપણુ (૧૫) અભિમાન (૧૬) ભોગાસક્તિ (૧૬)
આત્મસ્નાધા (૧૭) પગ્નિદાપ્રિયતા (૧૮) આળસ (૧૯) ઇદ્રિ
યોપર દામ ન હોનો (૨૦) ચહાડીઆપણુ (૨૧) સારા માણસોનો
અનાર કંગો (૨૨) અતિ લોભવૃત્તિ (૨૩) પાપ નહિ, પુન્ય નહિ,
પરનોક નહિ, એધી બુદ્ધિ (૨૪) પારકાએ કંગેના ઉપકારોનું વિસ્મરણ
થવું (૨૫) અન્યાય યુક્ત કાર્યો કરવામાં પ્રવૃત્ત થવું

યદ્ય ગયેના મહાપિઓએ દેવસ્વભાવના માણસોના લક્ષણો પ્રાપ્ત
થવાના સુવલ ઉપાયો નીચે મુજમ બતાવ્યા છે -

૧ પશ્ચાત્તાપ થાય એવું દ્વાર્ધપણ કામ ન કરવું

૨ કર્નવ્યાચરણ કરીને આત્મદૃવૃત્તિથી રહેવું

૩ જે જે સમયે અનુકુળતા મળે તે તે વખતે, તેમજ દેટલેક નિયમિત
વખતે ત્રણપૂર્વક, એકાગ્રતાથી, પ્રેમથી અને શુદ્ધ મનથી પોતાના સુખ દુઃખો
ઇશ્વરને નિવેદન કરવા અને તેની દયા માગવી

સત્યધર્મના તત્વો

૧ પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે

૨ પરમાત્મા શિવાય સર્વ દૃશ્યમાન વસ્તુ નાશવત છે

૩ સર્વોદિકારણ અને શાશ્વત જે પરમાત્મા, તેનું જ્ઞાન થવા માટે

મહાયોગી પ્રૃઠ્ઠોએ બતાવ્યા મૂજમ મનનું સયમન કરવું

૪ મહાયોગીઓ પ્રત્યે હમેશા મનમાં અતિ પૂજ્ય બુદ્ધિ હોવી

જોઈએ, અને શરણભાવથી તેમની પરિચર્યા કરવી

૫ હમેશા સારા કૃત્યો કરવા તરફ લક્ષ હોવું જોઈએ

આત્મોન્નતિ.

આત્મોન્નતિને માટે નીચેની બાબતોનો પ્રભાવ આચરણમાં થવાની ખાસ આવશ્યકતા છે:—

૧. મિથ્યાસ્વાભિમાન હોવું ન જોઈએ. ૨ મિથ્યાડોળ—દંભ કરીને જનમહલને ફસાવવા નહિ. ૩ ક્રોધનો પણ અપકાર ન કરવો. ૪ વર્તકણુકમાં સાદાઈ અને સરલપણું રાખવું. ૬ શ્રેષ્ઠજનોની પરિચર્યા કરવો. ૭ મન ભાષણ અને કૃતિમાં પવિત્રતાનો વાસ રહેવો જોઈએ. ૮ દૃઢનિશ્ચય રાખવો. ૯ ઇદ્રિયો મનને અને મન બુદ્ધિને આધીન રાખવાં. ૧૦ ઇદ્રિઓને સુખ આપનારા જે વિષયો તે તરફ અતિ ભાવના ન રાખવી. ૧૧ જન્મ, મૃત્યુ, વાર્ધિક્ય અને વ્યાધિનાં દુઃખોનું સ્મરણ પુનઃ પુનઃ કરતા રહેવું. ૧૨ પ્રિય યા અપ્રિય બાબતો વિષે સતત મનને સમસ્થિતિમાં રાખવું. ૧૩ અનન્યભાવથી પરમાત્માની ભક્તિ કરવી. ૧૪ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્તિ તરફ હૃમેશાં મનની યોજના કરવી. ૧૫ એકાગ્રતાથી મનન કરવું. ૧૬ અધ્યાત્મમય થો અવલોકવા.

તપ.

તપ ત્રણ પ્રકારે થઈ શકે છે. (૧) શારીર, (૨) વાજ્ઞમય અને (૩) માનસ.

શારીરતપ—પરમાત્મા, દેવ, સન્નજન, ગુરુ અને જ્ઞાતિલોક વિષે આદર તથા વિનય પ્રદર્શિત કરવો. (૨) સ્વચ્છતા રાખવી. (૩) સરલ શુદ્ધ વર્તન રાખવું. (૪) બ્રહ્મચર્ય પાળવું. (લગ્ન પછી નૈષ્ઠીક બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઈએ) (૫) ક્રોધને પણ પીડા ન કરવી, અથવા અન્યને પીડા થાય તેવી આપણી રહેણી કરણી ન રાખવી.

વાજ્ઞમયતપ—અન્ય કોઈના મનને કલેષ થાય એવા શબ્દોચ્ચાર ન કરવા (૨) સતત સત્ય બોલવું (૩) પ્રિયકર—જેમાં કલ્યાણ સમાયું હોય તેવું—બોલવું (૪) ધર્મ વચનોનું પઠન કરવું.

માનસતપ—મનપ્રસન્ન રાખવું અર્થાત્ ચિંતા અથવા ત્રાસથી કલેષિત થવા ન દેવું. (૨) સૌમ્યતા રાખવી. (૩) મનન કરીને જ્ઞાન વૃદ્ધિ કરવી (૪) આત્મસંયમન દૃઢ રાખવું (૫) વિચારમાં પવિત્રતા રાખવી.

શિયળ સંરક્ષણ

મુક્તાંગી

(અનુસંધાન ગયા અકના પૃષ્ઠ ૨૧૫થી)

“ દિવસ ગણતા મામ, વરસે આતરીઆ,
સૂરત ભૂની સાહેબા, નામે વીસગીઆ ”

એ પ્રમાણે એક પછી એક દિવસ જતા ગયા ને સધવા પોત પોતાને ઘઘે વળગ્યા લોગને તો છેલ્લગ કર કે'નાક પીવસે સ્વભાવિક ગીતે વિચારે પડયો પણ તેના માખાપને તો તે વખતો વખત યાદ આપ્યા મરતો હતો દર્શનથી કે કાગળ પનના આવન થવાથી ઝાળખાણ ને પ્રીતિ કાયમ રહે છે ઘણા દીવસ સુધી કાગળ પત્રથી કે સુગતથી દીકા વગર પ્રીતિ ગ્રહેતી નથી ધીરે ધીરે ભૂની જવાય છે તે મુજબ ઝેનશ કરના બાજ સગાવહાના આદિ લોકોને યથુ, પણ તેના માખાપને છેનથ કર એકનો એક દાંડમે ટોવાથી ને આજની પેઠે ટપાન જુલુ કાઈ પણ સાવન નહિ ટોવાથી, તેનો કાગળ પત્ર કે કાઈ ખરખખર આવે નહિ એટલે દૂર વિગેષ જણાતું હતું તેથી, તેના માખાપને તે ઘણીવાર યાદ આવી દીનગાંગી થતી

મિયાગી મુક્તાંગીની સ્થિતિ દયામણી હતી ઝેનશ કર રાત્રે રીસાયા પછી એણે એ રાત આખી દુખમા કહાડી ખરેખરી રીતે તો ત્યારથીજ એને દુખ દિવસોની શરૂઆત થઈ તે સવારના પટોરમા પોતાના પ્રાણપતિ કોધમા ને કોધમા કાઠ પણ જો'યા ચાલ્યા સિવાય આવ્યા ગયા તેથી તેને જતા જોવાને માટે મેહવની અગાસી ઉપર ચડીને બેઠી હતી તે પોતાના શિરછત્રપ્રાણ ધ્યારાને પરદેશ જતા જણી અને તે એટલે દુર જતા હતા, ને વગી તે ગુસ્સામા કે ત્યાયી લાખી મુદતે પણ પાછા આવવાની પૂર્ણ રીતે આશા પણ ન હોતી—અને તે પણ રીસમા—પોતાનાજ બોનવાથી ઉપજેલી રીસમા— પોતાને છેત્રત જતી વખતે પણ બીનકુવ મ'યા સિવાય—એવે વખતે એ બાપડી મુક્તાંગીને ઢટલુ લાગ્યું હશે ? અને એની અવસ્થાની સ્થિતિ કેવી થઈ હશે ? તેનો વિચાર સહજ થઈ શકશે મુક્તાંગીરોએ છેલ્લકરને પોતાની મેડીની અગાસી ઉપરથી જતો જોયો ત્યારથી

તે નજરે દેખાતો અંધ થયો ત્યાં સુધી તે, તે રસ્તા તરફ એકી નજરે એઈ રહી. છેવટે પોતાના સસરાને અને બીજા સગાં સંબંધીને વળાવીને પાછાં આવતાં જોયાં એટલે તે પોતાની મેડીની અદર ગઈ પણ તે મેડી એક વસ્તી વગરના રાતની માફક ખાવા ધાવા લાગી, ડોઈ પણ દિવસ પોતાના પતિથી દૂર પડેલી નહિ. પરણીને આંખ્યા પછી પીએર જણે જોયું જ ન હોતું તેનો પતિ તેનાજ વાક્યથી રીસાઈ મુર્ખ જવા દૂર પ્રદેશે ગયો ને તે કોણ જણે ક્યારે પાછો વળશે ને તેને પાછું ક્યારે મળાશે ? એમ વિચારમાંને વિચારમાં તે મુક્તાગૌરીની અક્ષય ઠેકણે રહી નહિ. તેના મને કહ્યું કંઈ નહિ. તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. આંખમાંથી અઢળક આંસુ પડવા લાગ્યાં. ઉપરાઉપરી નિશાસા નાખવા લાગી. ગમે તેમ પણ તે અમક્ષા જતી, તેની છાતી કંઈ ક્રમ કરે ! તે મેડીના એક ખુણામાં જોડી વિશેષ રોવા લાગી.

રેતાંરેતાં મુક્તાગૌરી એકદમ મૂંઝા ખાઈ જમીન ઉપર પડી ગઈ. એ વખતે તેની પાસે તેની આસનાવાસના કરવાને એક વૃધ્ધ ગગા નામે ડાહી ઘસી હતી. તેણે તેનું હૈયું ખૂબ ખાલી થવા દીધું. તેણે જાણ્યું કે હમણાં રોકવાથી તે વધારે રોશે, તેનું હૈયું ખાલો થયા પછી શિખામણ દીધાથી તે સમજશે. હમણાં બોલવાથી કાંઈ ફાયદો નથી. જાતે સમજી છે એટલે વધારે કહેવું પડે તેમ નથી. એમ વિચારી પાણી લાવી તેના મોપર છાંટી સાવધ કરીને મોં ધોવરાવ્યું, તે પછી તે જરા શાંત થઈ. પણ આવે વખતે ડોઈ પણ માણસને છાતું રાખવા અથવા શિખામણ આપવા જેમ જેમ વધારે તજવીજ કરીએ છીએ, તેમ તેમ તેનું હૈયું વધારે ગભરાય છે, અને વધારે વધારે રોવા લાગે છે માટે તેનો કચુરો સમતાં સુધી તેનું નામ નહિજ દેવામાં ડહાપણ છે. સમજી માણસો દુઃખને પણ ધીર-જથી જીતે છે પરંતુ અજ્ઞાન મૂર્ખ માણસો તો દુઃખને તાળે થાય છે.

મુક્તાગૌરી જાતે સમજીને ડાહી હતી. તે જાણતી હતી કે મારી જીભે મારા ધણીને મેં પરદેશ કહાડેલો છે: અને હાથનાં કરેલાં હૈયે વાગેલાં છે. એટલે તેનો દોષ બીજા દાને દેવો ? માટે હવે તો એ પાછા આવે ત્યાં સુધી ગમે તેમ કરીને પણ મન મારીને રહ્યા વગર દાઈ પ્રકારે છુટકો નથી જવી તે ડાહી હતી તેવીજ તે પતિવ્રત પાણનામાં પણ એકદમ હતી, પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પોતાનો પતિ પરદેશજાય છે ત્યારે અંગ પરતા શણગાર અને મોજ

મળના સાધનો તજે છે ત મુજબ તેણે પોતાની ઘસીને હુકમ કર્યો કે એક બે નોકર અગર મજુરોન ગોનાવી લાવી આ મેડી માલવા હાડી તખ્તા, ઝુમર, ગાદી, તકીયા, છત્રી પથગ, ગાલીચા, હોદોળા ખાટ એ સવળા ઉત રાવીને ખીજે ઠેકાણે મૂકાવ, એનો લોગત્રનાર ભોગી બ્રમર ગયો તો હવે તેને રાખી મારે શુ કરવું ? તે મારાથી જોઇ શકતા નથી એ રીતે પોતાની મેડીમા મોજ શોખની, ભોગ વિવાસનો તથા કામદેવ પ્રદિપ્ત વર્ઠ મન ઉશ્કેરાય એવા પ્રકારની સધળી ચીજો ઉતરાવી બાબુએ મુકાવી દીધી પોતાને સૂતા બેસવા માટે માત્ર એક સાદડી રાખી સારા સાગ લૂગડા, ધરેણા અને અગના શણગારની સધળી ચીજો પટારામા મૂકાવી દીધી ને પોતાના હાથમા સૈ ભાખ્યને દર્શાવનારી કંકત સૂડી પેહરી રાખી હતી તેથી તે સનના છે એમ જણાતું મન ઉશ્કેરાય અવળે રસ્તે ન દોરાર્ઠ જવા માટે ખાવાના પદાર્થોમા પકવાનો પણ તજી દીધા અને જે દરગેજ કહેવા હુધ પીતી ને કહેવત પ્રમાણે ખત્રીશ પ્રકારની રસોયો જમતી, સાગ સાગ મુખવાસ ખાતી, અત્તર અને અરગજતુ સેવન કરતી, સવા મણુડની તળાર્ઠમા છત્રપલગપર સુતી, જના મુખમાનો પડતો બોવ ઉપડતો, તે હવે એનાત વાસમા સા ત્રી વર્ઠ મૂકા પાકા રોટલો ખાઇ દુ ખના દિવસો પ્રભુ ભક્તિમા કહાડવા લાગી ધન્ય છે એવી મદગુણી પતિવૃતા સ્ત્રીઓને, અને ધન્ય છે તેમના મનની નીરજને

જીરણગઢનો પાદશાહ શેરમહમદખાનજી ભવો ને ભોળા દિલનો હતો પોતાની વસ્તીના ઉપર તેની ઘણી મમતા હતી તથા તેને બેટા બેટી પ્રમાણે ગણતો ને તે ઈનસાફમા નક્કી હતો પોતાની ગ્યત ઉપર કોઇ પણ પ્રકારનો જુલમ કંઈ કે કોઇને કરવા દે એવો નહોતો આ વખતે તે પીસ્તાવી શેક વર્ષની આઘેડ ઉમરનો થયા છતા તેને કોઇ સતાન થયું નહોતું તેની હુરમ હમીનામેગમ ઉપર તેની ઘણીજ મમતા ભૈલી પ્રીતિ હતી જથી તે હસીનામેગમનો સગો બેજતખા આખા રાજમા જરતા હરતા હતો બેજતખા જુલમીને વ્યભિચારી હતો તે પોતાની મતનમ પાગ પાડવાને દગો ફટકો, અન્યાય કે પાપ કરતા પાછો હઠે તેવો નહોતો તેના દુષ્ટ વ્યભિચાર અને પાપી જુલમથી આખુ ચહેર કટાળીને ત્રાસી ગયું હતું, પણ તે માહેવી કોઇ વાત પાદશાહને કાને કોઇ વાગ પડતી નહિ બેજતખા રાજ રાજે પાદશાહને આલબેય આપતો હતો તે જણાવતો હતો કે રૈયત આખાદ

॥ मेघमाटे प्रमुप्रार्थना ॥

॥ श्रीराजराजेश्वरोजयति ॥

(शास्त्रीजी शंकरलाल माहेश्वरकृत)

स० १९५५ त० ५६ ना आषाढवदी १३ शुके सायसमये ॥

जगदीश्वरतावकंजगज्जलवृष्टेर्विरहेणदुःखितम् ॥
 अवसीदतिदीनमीनवत्कृपयातत्कुरुवृष्टिमुत्तमाम् ॥ १ ॥
 जवन-पवनःप्रतिक्षणंपरुषंशब्दमुदीरयन्नयम् ॥
 परिवेषयतेमनांसिनःकृपयातत्कुरुवृष्टिमुत्तमाम् ॥ २ ॥
 ननवानितृणानिवीक्ष्यगोधनमस्त्राकुललोललोचनम् ॥
 वनतःक्षुधितंनिवर्ततेकृपयातत्कुरुवृष्टिमुत्तमाम् ॥ ३ ॥
 नहिनःसुखकारिणीकृतिर्भगवन्यद्यपिदुष्कृतात्मनाम् ॥
 पशुपालपशुष्वपिप्रभोहृदयंहासदयंकथंनते ॥ ४ ॥
 अपराधपरंपरापरायणचितेष्वपितेऽर्भकेष्विह ॥
 उचिताकरुणाजगत्पितुस्तवविश्वंभरविश्वतातहे ॥ ५ ॥
 भगवन्छयनोगतोऽखिलःशिवमासस्तवमासआगतः ॥
 नतथापिविलोक्यतेतुदोहृदयेतेननधैर्यमस्तिनः ॥ ६ ॥
 विभताभ्रविचित्रविभ्रमंस्फुटताराकुलसंकुलंनभः ॥
 अभिवीक्ष्यविभेलयंजनःसकलोप्यानृपरंकमाकुलः ॥ ७ ॥
 नयनाघ्रघनाघनावलिश्चपलानांचपलापिनावलिः ॥
 कचिदप्यलोक्यतेनभस्यतआप्ताभयमीशमानवाः ॥ ८ ॥
 अतिरम्यमभूत्पूरानभःस्फुटनारैर्दुनवग्रहंतुयत् ॥
 तदरम्यतमंविभातिनोजलवृष्टेर्विरहाज्जगत्पते ॥ ९ ॥
 नयदाभवितांबुवर्षणंशिवनस्तर्हितुकीदृशीदृशा ॥
 भवितेतिवदंतआतुराःकतिकलश्रुमुचोनसज्जनाः ॥ १० ॥
 धनधान्यधराधराधिपाअपिचिताभरभयकंधराः ॥
 इवनम्रमुखाश्चसाश्रवोगतनिद्रानसुखंभजंतहो ॥ ११ ॥
 सलिलानिपतंतितानांविराज्यनेभ्योनिपतंतिकेवलम् ॥
 भगवन्नतिदीनचेतसांमनुजानामनुवासरंमुहुः ॥ १२ ॥

માપાતર

હે જગદીશ્વર ! જલવૃદ્ધિના વિરહથી હું ખા થયેલું તમારૂં જગત
દીનમીનવત્ હું ખ પામે છે માટે કૃપા કરી ઉત્તમ વૃદ્ધિ કરો ૧

પ્રતિક્ષણ કર્કશ અવાજ મરતો આ વેગવાળો વાયુ અમારા અંત કરણને
કપાવે છે, માટે કૃપા કરો ઉત્તમ વૃદ્ધિ વરસાવો ૨

નવા ઉગેલા ધાસને ન જોઈને અશ્રુથી આકુલ લોચનવાલું ગાયોનું ટોળું
વનમાથી ભૂખ્યું પાછું ફરે છે, માટે કૃપા કરી ઉત્તમ વૃદ્ધિ કરો ૩

હે ભગવાન ! દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા અમે છએ અને જો કે અમારી સુખકારી
કૃતિ નથી તથાપિ હે પરશુપાનક પ્રભો ! યજુને વિશે તમારૂં હૃદય સદય કેમ
નથી ? ૪

આ તમારા બાળદાના ચિત્ત જોઈ અપરાધ પરપરામા પરાયણ છે
તથાપિ હે વિશ્વેશ્વર હે વિશ્વપિતા ! આપ જગતના પિતા છો માટે તં ઉપર
આપની કૃપા હોવી જોઈએ ૫

હે ભગવન ! આખો અશાન માસ ગયો અને શ્રાવણ જે તમારો માસ
તે પણ આખો, તથાપિ તમારી મેધમાળાના દર્શો ! ન થવાથી અમારા હૃદયમા
ઘેંચ મળું નથી ૬

વાદળાના વિચિત્ર વિવ્રમ વિનાનું અને સ્ફુટ દેખાતા તારાગણથી
ભરેલું આકાશ જોઈને આ માણસ ખીએ છે અને ગાનથી માડીને રક પર્યંત
સકલ સદિ આકુલ છે ૭

વાદળાઓની ઘાટી હાર તેમજ વિજળીના ચપગ ચમકારા કાઠ વખતે
પણ આકાશમા નથી દેખાતા, તેથી હે ઇશ ! મનુષ્યો ભયને પ્રાપ્ત થાય છે ૮

સ્ફુટ ઉગેલા તારા, ચંદ્રમા અને નવ ગ્રહથી યુક્ત આકાશ, જે અગાઉ
અતિ રમ્ય લાગતું હતું, તેનું તેજ આકાશ જલવૃદ્ધિના અભાવથી, હે
જગત્પતિ ! હાણા સુદર લાગતું નથી ૯

“જે જળવૃદ્ધિ નહિ થશે તો હે શિવ ! અમારી કેવી દશા થશે” એવી
રીતે અશ્રુ ખેરતા કેટલા કેટલા આતુર સજ્જનો નથી ઘોલતા ? ૧૦

ધન ધાન્ય અને ધગને ધરવાળા રાત્રીઓ પણ ચિંતાના ભારથી જાણે
ડોક ભાગી ગયેલી હોય તેવી રીતે સુખ નીચા રાખીને અશ્રુપાત કરે છે,
તેમની નિદ્રા વહી ગઇ છે, અને સુખ પામતા નથી ૧૧

આકાશમાથી તો જળ પડતું નથી પણ હે ભગવાન ! દીનચિત્તવાળા
મનુષ્યોના નેત્રોમાથી જા માત્ર પ્રતિ દિવસે વાર વાર જળધારા વહે છે ૧૨

तपनातपतापितादिशःपरिशून्याइवमांतिभोविभो ॥
 नवनीरदनीरवजिताःपवनापीतसरित्सरोवराः ॥ १३ ॥
 तृणमप्यवनौनविद्यतेक्षुधितास्तत्पशवोऽखिला अपि ॥
 पशुपालरुदंतिरोदयंत्यपिसर्वान्सदंयान्दयानुधे ॥ १४ ॥
 उदयन्निहनिर्मलावरैजगदालहादंकरौपिचंद्रमाः ॥
 नवनीरदवर्षणंविनागलितालहादलवानकरोतिनः ॥ १५ ॥
 पशुपालनपोषणाक्षमाअपिराजानइहाधुनाविभो ॥
 सधनाग्रहिणोऽधिकारिणोप्यधनानांतुकथैवकानृणाम् ॥ १६ ॥
 पशुपालनपोषणप्रथापशुपालेश्वरदूरतःकथा ॥
 जननीजनकौनवालकंभगवन्पालयितुंनिजंक्षमौ ॥ १७ ॥
 पथिबालकमौरसंनिजंगलदस्ताकुललोललोचनम् ॥
 गलदश्रुजलौविमुच्यहाकुरुतोलोकभयात्पलायनम् ॥ १८ ॥
 जननीजनकौचहानिजादपिवृद्धौतनयानयाश्रयाः ॥
 अपिपोषयितुंनशक्नुवन्त्यधुनाध्वस्तसमस्तसाधनाः ॥ १९ ॥
 करुणाकरशंकरप्रभोतवविश्वम्भरविश्वमीदृशीम् ॥
 स्थितिमेतिविनांबुवर्षणंकृपयातत्कुरुवृष्टिमुत्तमाम् ॥ २० ॥
 जगदीश्वरहेजगत्पितर्हरविश्वंभरविश्वपालक ॥
 हृदयेकुरुतेदयोदयंकथंतेजगतस्त्वियंदशा ॥ २१ ॥
 करुणाकरतावकाअपिनहिलोकाइहसंकटंत्विदं ॥
 क्षणमप्यनुसर्तुमीश्वराःकृपयातत्कुरुवृष्टिमुत्तमाम् ॥ २२ ॥
 अथवाकिमनल्पजल्पनैःशिवहेसर्वविदांशिरोमणेः ॥
 पुरतस्तववालचापलंममतुलंतुमिहंत्वमर्हसि ॥ २३ ॥
 जगदीश्वरतामनन्यगांशिवविश्वभरंतां तथात्मनः ॥
 सहजामपिचांशुतोपतांभ्रणतातिम्रियतांचनिस्तुलाम् ॥ २४ ॥
 प्रसमीक्ष्ययदेवतेभवेदुचितंतत्करुणानिधेकुरु ॥
 जगतांजनकस्यतेजगज्जनर्चितातुसदैववर्तते ॥ २५ ॥
 नतथापिममातिबाल्यतःस्थिरतामेतिमतिस्ततोमुहुः ॥
 भ्रणतोऽर्थयईश्वरेश्वरंभ्रणतप्रार्थितपूरकंप्रभो ॥ २६ ॥

હે વિભો ! સર્વેતા તાપથી તપેથી, નવા મેધના નીર વિતાતી અને પવન થી જેના સરિત સરોવર સૂકાઈ ગયા છે એવી દિશાઓ શૂન્ય જેવી લાગે છે ૧૩
હે દયામુધે ! ખવા પશુઓ ક્ષુધાર્ત છે છતાં વનમાં તુલ્યમળતુ જ્યાં, તેથી પશુ પાવક (ગોવાળ, ભગ્વાડ ઇત્યાદિ) કેવે છે, અને સર્વ સદય જનોને ગેવરાવે છે-૧૪-

નિર્મન અખગ્મા ઉદય થતો ચદ્રમાં જોકે આહલા કગનાર છે તથાપિ નવા મેધના વર્ષા વિના તે અમોને આહલાદ વિનાના કરે છે-૧૫-

હે વિભો ! આ લોકમાં હમણા રાજાઓ, સધન ગૃહસ્થો અને અધિકારીઓ પશુ પશુનું પાનનપોષણ કરવામાં અસમર્થ છે, ત્યારે નિર્વન મનુષ્યની નુ વાત કરવી :-૧૬-

હે પશુના પાનક ઈશ્વર ! પશુનું પાનન પોષણ કગ્વાની પ્રથાની કથા દૂર ગઈ, પણ હે ભગવન્ ! માતાપિતા પોતાના પાવકનું પણ પાલન કરવાને સમર્થ નથી-૧૭-

ગળતા આસુથી આકુળ બોચનનાગ પોતાના ઔગમ બાગકને રન્તામાં ડોકી દેને, અશ્રુપાત કરતા કરતા તેના માતાપિતા લોકમયથી પલાયન કરી જાય છે-૧૮-

જેના સમસ્ત સાધન ધનસ્ત થયેલા છે એના મત્પુત્રો, પોતાના આનય કગે રહેવા પોતાના વૃદ્ધ માતાપિતાનું પણ પોષણ કગવાને શક્તિવાન નથી ૧૯

હે કર્ણાકર રાક ! હે વિશ્વભગ ! તમારૂં વિશ્વ અણુવર્ણુ વિના આવી દશાને પામે છે, માટે કૃપાકરી ઉત્તમ વૃદ્ધિ કગે ૨૦
જગદીશ્વર હે જગત્પતિ, હું વિશ્વમર સર્વના પતિ, હૃદયે કરગો નહિ દયા, શુ થશે આ જગાં તહીં દયા-૨૧-

હે કર્ણાકર ! તમાગ લોઠો આ સકટને એક ક્ષણ પણ અનુસરવાને મમર્થ નથી માટે કૃપાકરી ઉત્તમ વૃદ્ધિ કરો-૨૨-

હે ગિવજી ! મારા બહુ બોલવાથી નુ મર્યાદા છે ? સર્વજ્ઞ શિરોમણિ રૂપ તમાગે આગળ બતાવેલું બાળ આપદય ક્ષમા કરવા આપ યોગ્ય છે ૨૩

હે શિવ ! ખીજતે પ્રાપ્ત નહિ થએની એવી જગદીશ્વરતા, તેમજ તમારી વિશ્વભરતા, સહજ આશુતોષતા (જલદી પ્રસન્ન થવાપણું) અને પ્રણત જનો પ્રત્યે અતુલ્ય પ્રેમ એ સર્વજી જોઈને, હે કર્ણાનિધે ! જે આપને ઉચિત હોય તે, કરો, તમે જગતના જનક છો માટે જગતના જનની ચિંતા સદૈવ તમને હોય છે ૨૪-૨૫

તથાપિ ખાનપણને લીધે મારી મતિ સ્થિરતા પામતી નથી તેથી, 'પ્રણય સહિત ઈશ્વરના પણ ઈશ્વર અને પ્રણતલી પ્રાર્થના પૂરવાવાળા પ્રજુની હું વાર વાર વિનય પુર સર પ્રાર્થના કરૂ છું ૨૬ (અપૂર્ણ

શ્રી દ્વારિકાં શારદાપીઠાધિશ્વર જગદ્ગુરુ શ્રી શંકરાચાર્ય
રાજરાજેશ્વર શંકરાશ્રમ સ્વામિશ્રીનું સમાધિસ્થ થવું.

જે સમયમાં પાશ્ચિમાત્ય કેળવણીથી તીક્ષ્ણ થયેલી બુદ્ધિવાળા આર્ય તનુજેને, તે તરફનો સુધારો પોતાની પ્રભાથી લોભાવી નાસ્તિકતા તરફ ઘસડવા મંડ્યો છે, જે સમયે વિદ્વાન ગણાતા લોકો પણ પરધર્મના ઢોંગથી ક્ષીણ થઈ જાય છે, જે વખતે વર્ણવ્યવસ્થા અને પુનર્વિત્તાહ આદિક વિષયો ચર્ચાના વિષય થઈ પડ્યા છે, તેવા સમયમાં તે સમગ્રી બાળનોનું યથાશાસ્ત્ર અને યુક્તિ પુરઃસર સમાધાન કરી શકે એવા આચાર્યરત્ન પરલોકવાસી થવાથી કયા ધાર્મિક ગણાતા આર્યને અત્યંત ખેદ નહિ થાય ?

લખવાને ખેદ થાય છે કે કાઠીયાવાડમાં આવેલાં શ્રી દ્વારિકાના પવિત્ર ધામમાં શારદામઠના અધિષ્ઠાતા રાજરાજેશ્વર શંકરાશ્રમસ્વામિ શ્રી જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય મુખ્યમાં અષાઠ શુદ્ધિમાં સમાધિસ્થ થયા. તેઓ બધા શાસ્ત્રમાં નિપુણ હતા. ન્યાયના તો તેઓ પ્રખર વિદ્વાન હતા. પદ્મદર્શનના તેઓ જ્ઞાતા હતા. તેમજ ઈંગ્લેન્ડ તથા ફ્રાન્સી પણ જાણતા. તેમની પ્રકૃતિ ઉચ્ચ હોવાથી તેમને દ્વારકામાં રહેવું રૂચ્યું નહિ, તેથી તેઓ છ સાત વર્ષ થયા ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં જત્રાએ નિકળ્યા હતા. જે જે સ્થળે તેઓ જતા ત્યાં પોતાની વર્તુતાથી ઓતા જનને છક કરી નાખતા હતા. એમને જણાવવામાં આવ્યું છે કે “આપણા ઐહિક ઉદય માટે જળસ્થળ પ્રવાસનો હરકત નથી અને જે છે તે પ્રાયશ્ચિત્તથી દૂર કરી શકાય છે” તે બાબત પ્રતિપાદન કરનારો “પર્યટન મી-માંસા” નામનો ગ્રંથ તેમણે લખેલો છે—ધર્મના આચાર્યો કેવા વિદ્યાસંપન્ન અને શુદ્ધ આચરણવાળા જોઈએ એ જાણવા માટે તો તેઓ એક આદર્શરૂપ હતા. ભારત ભૂમિમાં હાલમાં તેવા મહાત્માઓની જરૂર છે. એમનો અમર આત્મા શાંતિમય પરમાત્માં લીન થયેલ છે, કેમકે વ્રહ્મવિત્ વ્રહ્મૈવમવતિ.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૨૮ મુ]

બાદપદ, સવત્ ૧૮૫૬

[અક ૧૧ મે]

॥ યતો ધર્મસ્તતો જય ॥

કરુણામૃતની વૃષ્ટિ

(વસતતિલકા ।

છીલી કરી વરસીને અવની રપાલી
ચિતા સમગ્ર જનની જગનાથ ટાલી
લજ્જા જતી અમતળી પ્રભુ રાહી વાલી
દીનોતળી દુઃખ દશા નજરે નિહાલી—૧

લાલો જનાવર અને જન મોત પામ્યા
વેપારી ચામ કળના થહુ વિત્ત કામ્યા
આપાદ સર્વ જનને અતીશેજ ધામ્યા
સતાપ આપ વરસી સઘડા ગમાવ્યા—૨

હાસથી અવનીમા સઘડા ફરે છે
સાર થયુ, મુલ થયુ દુઃખ ગ્યુ વદે છે
આનંદથી અતિદયા તુજની ગણે છે
“હિ વિશ્વતાત ! તુજવાલ વચ્ચા” વદે છે—૩

ટાટિ ઘણી સતત વર્ષી નદી હલાવી
નાલ સરોવર ભરી તરઓ ફલાવી
રેહી નહુ જીવન જતુ વધા મહાવી
દીધા પયોધરકને પ્રભુતા કલાવી—૪

નહોતી હવે કડ પ્રભુ વચ્ચાની વારી
સા પ્રેમવૃષ્ટિ, પરમાત્મ ! કરી સુકારી
તાપે તપેલ કરુણાકર ! ભૂમિ ઠારી
છે આશરો તમ તળો સહુને મુરારિ—૫

॥ मेवमाटे प्रभुप्रार्थना ॥

(अनुसंधान गया अंकने पाने २३८ थी.)

तृणधान्यमहर्घतामहापिशिताशन्यनुवासरं नृणाम् ॥
 रुधिरं पिबतीह निर्दया कृपयातामपसारय प्रभो ॥ २७ ॥
 परिपूरय वारिभिर्विभो शिवं सर्वाः सरितः सरांसि च ॥
 दिशि दिश्य खिलामिमां महीं कुरु पूर्णां शुभसस्य संपदा ॥ २८ ॥
 न घनापि घना घनावलिः करुणा दृष्टिमुवृष्टि मंतरा ॥
 तव पोपयितुं क्षमा जगत्तत एवात्र विधेहि तां द्रुतम् ॥ २९ ॥
 करुणा घन ईश्वरेश्वरोऽखिल विश्वं भर एव सत्त्वरम् ॥
 इह वर्षतु जीवनं जगज्जन जीवा तु कर्मि दुःशेखरः ॥ ३० ॥
 अति नील रुचं तडिल्लतां वरमुर्वीतल जीवन प्रदम् ॥
 शिव दर्शयितासिनः कदा हृदये व्योम्नि रमेश्वरां बुदम् ॥ ३१ ॥
 क कदा नवनीरदा वलिर्नयनानंद करी हरिष्यति ॥
 जगतामतिताप संतापितं विततामूर्तिरिवैदिरपतेः ॥ ३२ ॥
 भगवन् करुणामृतां बुधे करुणा दृष्टि परंपरां परां ॥
 स्वजनेषु विधाय सत्त्वरं शिवशंभो कुरु दृष्टिमुत्तमां ॥ ३३ ॥
 घन दृष्टि विधेगे विह्वला स्तरवोमी भगवन्तमीश्वरं ॥
 प्रणमंति सुजीवनी स्रये कृपया तत्कुरु दृष्टिमुत्तमां ॥ ३४ ॥
 पशवः पशुपालतो वकाः सकला व्याकुलिता सवः क्षितौ ॥
 प्ररुदति विनां बुवर्षणं कृपया तत्कुरु दृष्टिमुत्तमां ॥ ३५ ॥
 परिपूरय दुःखहारिभिर्जगदानंद करेश्वारिभिः
 करुणामृतनीरद प्रभो नवसस्यैश्वर्यं धरा मिमां ॥ ३६ ॥
 नवनीरद नंदनं दनचपला चंचल चैलशालिनं ॥
 कृपया र्प्य शिखा वलानि वप्रणतान् तर्पयितासिनः कदा ॥ ३७ ॥
 नाथनाथ करुणामृतपाथो नाथपाथ इह पूरय पूर्णम् ॥
 येन भक्तजनवत्सल भूयात्स्य संपदं तुलाभुवि तूर्णम् ॥ ३८ ॥
 शिव शिव शिवशंभो तावकीना प्रजेयं जलधर जलदृष्टेरसभावा-
 दकाले ॥ उपरतिमुपयातेत्याश्रुसंचित्यचित्ते कुरु कुरु करुणा-
 व्येसस्य दृष्टिमुवृष्टिम् ॥ ३९ ॥

ભાષાંતર

(ગયા અઠને પાને ૨૩૬ થી આનુ)

હે પ્રભુ ! તૃણધાન્યની મહર્ષતા (મોઘાપદ્મ) મહારાક્ષસીની પેઠે દરરોજ નિર્દય થઈ મનુષ્યનુ રૂધિર પીએછે તેને કૃપા કરી દૂર કરો, હે શિવ હે વિભો ! સર્વ નદી તળાવોને પાણીથી પૂર્ણ કરો, અને દરેક દિશામા અખિવ પૃથ્વીને શુભ ધાન્યની સ પત્તીથીશોભિતી કરો-૨૭-૨૮-

તમારી કંડણાદૃષ્ટિની સુવૃદ્ધિ વિના ઘાટાવાદળાની ઘણી હારો પણ જગતનુ ઘોષણુ કરવાને સમર્થ નથી, તેટલા માટે તેવી દયાદૃષ્ટિની જલદીથી વૃદ્ધિ કરો ૨૯ હે કંડણાધન, હે ઈશ્વરનાઈશ્વર, હે અખિલ વિશ્વભર ! હે અદ્રશેષર જલદીથી જગજ્જનને જીવાડનાડ જલ વર્ષો-૩૦-

હે પરમેશ્વર ! અતિ નીચ કાતિવાળુ અને વીજલીરૂપી 'લતા યુક્ત આકાશમાથી ખરતુ, પૃથ્વી તળને જીવન આપનાડ જલ અમને ક્યારે આકાશમા દેખાડશે ?-૩૧-

જગતના નયનને આનદકારી નવી મેધમાલા, લક્ષ્મીપતિની વિસ્તાર વાલી મૂર્તિની મેઠે, જગતના અતિતાપના સમૂહને ક્યા અને ક્યારે દરરોજ ઉર હે ભગવાન કંડણામૃતના સાગર ! તમારા સ્વજન ઉપર અંતિ કંડણા દૃષ્ટિ કરીને, શિવ શભો ! ઉત્તમ વૃદ્ધિ કરો-૩૩-

ઘાટી વૃદ્ધિના વિરહથી વિહ્વલયએવા આ તરૂવરો સુજીવન (રૂઢુ જીવન જળ)ની પ્રાપ્તિમાટે ભગવાન ઈશ્વરને નમેછે, માટે કૃપા કરી ઉત્તમ વૃદ્ધિ કરો-૩૪ હે પશુપાલ ! વ્યાકુલ પ્રાણુવાળા તમારા સધળા પશુઓ જળવૃદ્ધિવિના પૃથ્વીમા રૂદન કરે છે માટે દયા કરી ઉત્તમ વૃદ્ધિ કરો-૩૫-

હે કંડણામૃતના મેધ રૂપ પ્રભો ! દુઃખ હરનારા અને આનન્દ કરનારા જળથી આ જગત અને વસુધરાને પરિપૂર્ણ કરો-૩૬-

ચપલાના ચચવ વસ્રવાળા નવા મેધન દનને કૃપાથી આપીને પ્રણુત જ અમે તેઓને મથુરના પેઠે ક્યારે નયાવરો ?-૩૭-

હે નાથ, હે કંડણામૃતના 'સિધુ ! આ જગત જળથી પૂર્ણ કરો, હે ભક્તવત્સલ ! જ્યાં કરી પૃથ્વીમા જલદી અતુલ ધાન્યની સે પત્થાય ૩૮

(માલિની)

શિવ શિવ શિવ શભો આપની આ પ્રજાને

જલવજ્જલ વૃદ્ધિના અભાવે અકાને,

ઉપરતિજઈ પામે તે વિચારી સુચિતે

કરકર, કરણાખે ધાન્ય સૃષ્ટિ સુવૃદ્ધે-૩૯

स्मरहरहरशंभोधान्यहानातिदिनाविविधचृजिनलीनाताव-
कीनाप्रजेयम् ॥ प्रतिपथमनुरध्यंचाचतेऽन्नंकदर्यान्कुरुकुरु-
कुरुष्टित्तृपातःकृपालो ॥ ४० ॥

दीनान्दीनदयानिधेकृतिभिःपीनान्बिहीनान्गुणैर्लीनां
स्त्वचरणान्बुजेपशुपतेत्वंतावकीनान्प्रभो ॥ अस्मान्धान्य
घनांन्वभावविगलधैर्यान्विलोक्यद्भुतंतीरैःपूरयमेदिनीनवन
वैःसस्यैश्चसर्वादिशः ॥ ४१ ॥

शिवशिवशिवमासोप्यद्यपूर्णस्त्वदीयो न हि जलधरचृष्टिर्दृष्टि
संतुष्टिदानः ॥ समभवदिहभद्रेभाद्रमासेतिभद्राकुरुकुरुकुरु
चृष्टिदीनबंधोदयाब्धे ॥ ४२ ॥

प्रतिपथमतिदीनान्दुःखलीनान्पीनान्शनवसनहीनान्बी-
क्ष्यलोकान्सशोकान् ॥ अशरणशरणस्त्वंविश्वविश्वंभर
श्चेत्कुरुकुरुकुरु ॥ ४३ ॥

पशुपतिपशवोमीसर्वएवेतिलोकंविदितमिहपशूनांपालकश्चत्वमेव ॥
सपदिपशुपतेतत्पातुमेतौस्त्वदीयान्कुरुकुरु० ॥ ४४ ॥

नयनजलमुचोमूनस्थिमात्रावशेषानतिखरखलदशोपद्गतांश्चा-
नुवेल्म ॥ कुरुकुरुकुरुष्टिजातनिखोपवासान्पशुपतवपशून्तां
न्निर्वसूश्चापिपातुम् ॥ ४५ ॥

क्षुभितमिदमशेषंविश्वबंधोऽद्यविश्वंपशुपतवपशूनांजीवना
शोपिनष्टा ॥ दिशिदिशितवगावः साधवश्चार्तिमग्नाः कुरुकुरु
कुरुष्टिदीनबंधोदयाब्धे ॥ ४६ ॥

कमपरमुपयामः पार्वतिप्राणबंधोऽशरणशरणमीशंत्वांविहा-
याशुतोषं ॥ पशवइवपशूनांपालकंविश्ववधुंप्रणतजनद-
याब्धिदुष्टदुष्कालतप्ताः ॥ ४७ ॥

नवघनइवशंभोत्वंकृपादृष्टिदृष्टिंपरितइहविधायमेमपीयूषपूर्णः ॥
सुखयसुखयविश्वंविश्वनाथत्वदीयंनिजशिथुमिवमाताऽन-
ल्पवात्मल्पपूर्णा ॥ ४८ ॥

शिवशिवशिवकिंवात्वांशिवावासमेकंशिवकरमखिलानां-
जंगमस्थावराणां ॥ कुरुकुरुशिवमेवंप्रार्थयामोद्यमूढाः स्व-
यमखिलशिवायैवास्यहोजागरूकः ॥ ४९ ॥

સ્મરહર હરશભો ધાન્ય હીનાતિદીના
વિવિધ વૃજન લીના આપની ડે પ્રજા આ,
પ્રતિપથ પ્રતિશેરી ભીખતી અન્ન માટે
કરકર છુબવૃદ્ધિ તુ દયાથી તે "સાગે-૪૦-

હે દીન જનના દયાનિધિ પ્રભો ! દીન, કુકર્મથી મસ્ત, ગુણ વિહીન
એવી તમારી પ્રજા અમે તમારા ચરણ કમલની શરણે છીએ, અને ધન ધાન્ય
અને જળના અભાવથી અમારૂં ઘેરું ધસી પડ્યું છે, તેવાને જોઈને જળથી અને
નવનવા ધાન્યથી જલદીથી મેદિની અને સર્વ દિશાઓને પૂરો-૪૧-

હે ગિવ ! શિવભાસ (શ્રાવણ) આજે પુરો થયો, દૃષ્ટિને સતોષ આપ
નાર જલધરની વૃદ્ધિ થઈ નહિ હરે દે દીનખંધો દે દયા સાગર ! આ જદ્ર
ભાદ્રપદ માસમા આ જગતમા ક'યાલહારક વૃદ્ધિ કરો-૪૨-

હે વિશ્વજર ! જો તમે અશરણના શરણ હો તો, પ્રતિપથે અતિદીન,
દુઃખલીન, કૃશ, અશનવસ્ત્રહીન અને સરોક લોદાને જોઈને, હે દીનમધુ
દયાળુ ઉત્તમ વૃદ્ધિ કરો-૪૩-

હે પશુપતિ ! તમે પશુના પાલક છો એમ આ લોકના સર્વ પશુઓ
જાણે છે, માટે તમારા દીન પશુનુ રક્ષણ કરવા માટે હે પશુપતે ! હે દીન ખંધો
દયાળુ ! ઉત્તમ વૃદ્ધિ કરો-૪૪-

નયનમાથી અશ્વધારા પાકનારા, અસ્થિ માન શરીરવાળા, વારવાર
નીચ ખલ પુરૂષથી ઉપદ્રવ પામેલા, હમેશા ઉપનાસ આમ યએવા એવા
તમારા પશુને અને નિર્વસ્ત્ર (નિર્વન) જનને રક્ષવા માટે હે પશુપતિ ! વૃદ્ધિ
કરો-૪૫-

હે વિશ્વખધુ ! આજે અરોષ વિશ્વ હોલ પામેલું છે, હે પશુપાલક !
તમારા પશુની જીવન આશા નારા પામી છે, દરેક દિશામા તમારો ગાયો
અને સાધુ પુરૂષો પીડામગ્ન થયા છે, હે દીનખંધો દયાસાગર ! વૃદ્ધિ કરો,
વૃદ્ધિ કરો ૪૬

હે પાર્વતીપતિ ! તમે જ આશુતોષ, પશુપાલક, વિશ્વમધુ, પ્રણતજન
પ્રત્યે દયાના સાગર, એવા જ ઈશ્વર છો તેને છોડીને પશુની પેઠે દુઃખાળથી
તપેવા અમે બીજા કોની શરણે જઈએ ? ૪૭

હે શભો ! નવધનની પેઠે પ્રેમપીયૂષપૂર્ણ તમારી કૃપાદૃષ્ટિની ચારે તરફ
વૃદ્ધિ કરીને, ઘણા વાત્સલ્યથી પૂર્ણ માતા જન્મ પોતાના શિશુને સુખ આપે છે
તેમ હે વિશ્વનાથ ! તમારા વિશ્વને સુખ આપો, સુખ આપો ૪૮

હે શિવ ! પાર્વતી સહિત તમે કે જ અખિલ સ્થાવર જગમના ક'યાણુ
કારક છો તેને ઉપર પ્રમાણે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે અખિલ વિશ્વના ક'લ્યાણ
માટે તમે જાગૃત થાઓ ૪૯

शिवदशिवदयादृष्टिरेवाखिलानामखिलहृदयतापान-
हंतुमेपासपापान् ॥ सुखमनवधिकर्तृचास्सहोजागरूकाज-
गतिमकलशांतिंचातुलांसंविधातुम् ॥ ५० ॥

ययालोकेलोकेश्वरपदमितारंकशिशवोययाखंतंमूढापि-
सुरगुरोः साम्यमगमन् ॥ ययाविश्वंशांतिंभजतिपरमांसां-
वशिवतांकृपादृष्टिंष्टिंवितरवितरात्राप्यविरतम् ॥ ५१ ॥

विश्वेशेद्भेभाद्रपदोपिमासः सर्वोव्यतीतोबुदविदुहीनः ॥
अद्यश्वएताप्ययवापरश्वोप्येवंधनाशातुरचेतसानः ॥ ५२ ॥

अत्राश्विनेमास्यपिदीनबंधोदयानिधेशंकरचंद्रमौले ॥
कुरुष्वदृष्टिंशुभसस्यसृष्टिंविश्वेशविश्वंभरविश्वपुष्टयै ॥ ५३ ॥

विश्वेशविश्वेश्वरतांस्वकीयामनन्यगांवीक्ष्यनिजंतुविश्वं ॥
संरक्षणीयंदययात्वयेदंततःकुरुष्वत्वरयात्रदृष्टिम् ॥ ५४ ॥

विश्वंभरत्वंभरतावकीनं विश्वंदयादृष्टिसुधाभितृष्टया ॥
दयामुधांभोधरकस्त्वदन्यःश्रेयस्करस्तापहरश्चलोके ॥ ५५ ॥

कृपानिधेनैवनृपातृपालाधिकारिणोवाधनिनोऽगृहस्थाः ॥
क्षमाः क्षणंपातुमिमानक्षुधार्तान् पशुतदेनान्पशुपालपाहि ॥ ५६ ॥

भूदेवभूदेवगवांसतांचरक्षातुल्लाधिकवारमादौ ॥
कृतात्वयादेवदयामयात्मनतथाधुनापीश्वरपाहिसर्वान् ॥ ५७ ॥

अंभोधरात्मानमनुक्षणंत्वांदृष्टुंदयांभोधरदृष्टयोनः ॥
आकाशएवाविरतविलीनादीनास्ततोदर्शयतस्त्वरूपम् ॥ ५८ ॥

दयामृतांभोधरदीनवधो शंभोदयादृष्टिसुदृष्टिभिर्नः ॥
विश्वंचविश्वंभरपाहिपाहिथ्रीशैलजावल्लभचंद्रमौले ॥ ५९ ॥

शांताश्चिताःसमस्ताःप्रलयमुपगताः पापसंतापसंघा आनं-
दाब्धौनिमग्नजगदिदमतुलोत्साहमन्योदिशश्च ॥ वर्षसखंत-
द्वर्षार्पणचणकरुणादृष्टिदृष्टिरजस्रंदीनानाथाधिनायेत्वयिशिव
करुणांभोधरे निर्विरामम् ॥ ६० ॥

હે શુભદ શિવ ! સર્વના સપાપ અખિલ હૃદયતાપને હણવા માટે, અનવધિ સુખ આપવા માટે અને સકલ જગતને અતુલ શાંતિ દેવાને માટે જગતી એવી આપની દયા દૃષ્ટિની વૃદ્ધિ સમર્થ છે ૫૦

હે સાખશિવ ! જનાથી આ લોકમા રક્ષાલોક લોકેશ્વરના પદને પામ્યા છે, જનાથી મૂં પુરૂષો પણ સુરશુરની સામ્યતાને પામ્યા છે, જનાથી વિશ્વ પર મશાતિને પામે છે, તેવી આપની કૃપાદૃષ્ટિની વૃદ્ધિને અન સતત વિસ્તારો ૫૧

હે વિશ્વેશ ! અત્યુના એક પણ બિંદુ વિનાનો બાદ્રપદ માસ પણ વ્યતીત થયો આજ કાલે યા પરમ હઠાડે થશે એવી મેહની આશાથી અમાગ ચિત્ત આતુર રહે છે ૫૨

હે દીનબંધુ, દયાનિધિ શકર, ચંદ્રશેખર ! હે વિશ્વેશ વિશ્વજર ! આ આસો માસમા વિશ્વની પુદ્ધિને માટે વૃદ્ધિ અને શુભ ધાન્યની સૃષ્ટિ કરો ૫૩

ઉપેન્દ્રવજ્ર

વિશ્વેશ વિશ્વજરતા તમારી, અનન્યગા જોઈ પ્રજા બિચારી,

યા કરી રક્ષણ યોગ્ય તે છે, કરો સુવૃદ્ધિ વિનંતિ કરે છે ૫૪

હે વિશ્વજર ! તમારા વિશ્વને તમારી દયાદૃષ્ટિની સુધાવૃદ્ધિથી ભરી નાખો હે દયાઅમૃતનામેધ ! આપવિના આ લોકમા શ્રેય કરનારો ખીજે ઠાણ છે ૫૫

હે કૃપાનિધે ! અનુબ્ય પાળનારા રાજાઓ, તેના અધિકારીઓ તેમજ ધનીક ગૃહસ્થો, આશુધર્ત પતુને પાળવા માટે સમર્થ નથી માટે તે પશુ પાલન કરે ૫૬

હે દયામયાત્મા ભૂદેવ ! તમે અગાઉ ધણી વખત શ્રાવણ, ગાયો અને સતપુરૂષોનું રક્ષણ કરેલું છે, તેવીજ રીતે હે ઈશ્વર ! સર્વની રક્ષા કરો ૫૭

હે દયાલોધર ! આપનું મેધ રૂપ પ્રતિષ્ઠા નીગમવા માટે અમારી દીન દૃષ્ટિ આકાશ તરફ કરીએ છીએ, માટે તે તમારા મેધરૂપના દર્શન કરાવો ૫૮

હે દયામૃતના મેધ, દીન બંધો, રાજા, સૈન્યવલ્લભ, ચંદ્રમૌલિ, દયા દૃષ્ટિની સુવૃદ્ધિથી અમારૂં રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો ૫૯

તમે દીનાનાથ, અધિનાથ, કંઠધાણુકારક, કંઠધાણુધર સતે (દેવાયો) અમારી સમસ્ત ચિતાઓ શાંત થઈ, પાપસતાપના સમૂહ પ્રલય પામ્યા, આ જગત્ આનંદ સાગરમા મગ્ન થયું, અત્યુષ ઉત્સાહવાળી દિશાઓ થઈ, કારણ કે વિરામ વગર હમેશા અત્યત્ હર્ષ દેવામા દક્ષ તમારી કંઠધાણુ દૃષ્ટિની વૃદ્ધિ રાગ થઈ ચૂકી ૬૦

લક્ષ્મી માટેશ્વરના પુત્ર, શ્રી ચંદ્રશેખરના નાસ, શુરવર્ચ ઈશ્વરના ધર્મપુત્ર શાસ્ત્રી શકરલાલ અને તેમના મિત્ર રાજા કરના આ દૃષ્ટિ શ્રીરાકના ચરણકમળમા પુષ્પાજલી રૂપ થાઓ ૬૧

સ ૧૯૫૬ ના આરો માસની શુક્ર પચમીને હઠાડે આ રાજાની સ્તુતિ સંપૂર્ણ કરી

સદુપદેશ પંચશતી.

(દોહરા)

(અતુસંધાન ગયા અંકના પાને ૨૨૨ થી)

વિકાર જ છે જતીનો તે નહિં નિર્મૂલ થાય
 વિકાર કૃત્રિમ યત્નથી સહ્યે દૂર કરાય-૨૦-
 પૂર્વતણાં પુણ્યો થકી અતિ જો સુકૃત થાય
 તો કાળે કરી નીચથી ઉચ્ચપણુ નિરખાય-૨૧-
 સુજ્ઞે અજ્ઞ સુધારવાં ઉપદેશો દેવાય
 પણ નિંદા નહિં તેમની દુઃખદ કહી કરાય-૨૨-
 ધોળા બકને હંસનો શબ્દે લેદ ગણાય
 તેમ સુજ્ઞને અજ્ઞનો જ્ઞાને લેદ કળાય-૨૩-
 મધુર મોરના શબ્દ સૌ જમ મનોહર થાય
 મધુર વચનથી લોકનું તેમ હૃદય ખેંચાય-૨૪-
 કઠોર શબ્દો કાકના કાને જમ જણાય
 કઠોર વચનો કલેશકર તેમ જનોને થાય-૨૫-
 ઉપકારોનો જ જને બદલો નહિં અપાય
 પ્રત્યુપકર્તા પણ થકી પણ તે અધમ ગણાય-૨૬-
 દૃષ્ટિ પ્રાપ્તપદાર્થનું ધણું માન નહિં થાય
 દૂર જવાથી તેમની ખરી ખોટ દેખાય-૨૭-
 જ્ઞાન અવસ્થા જન્ય જ તે તેથીજ પમાય
 યથાર્થ અનુભવ વૃદ્ધનો યુવાનને નહિં થાય-૨૮-
 સ્વાર્થી જન પરને નડે જમહૃદયમાં કલેશ
 સ્વાર્થ નિશામાં મગ્ન તે દિલે ન સમજે લેશ-૨૯-
 સંગયોગ્ય તે સંગથી સારો થતો જણાય
 પણ ગર્દભ ગોસંગથી ખળદ કેમ કરિ થાય-૩૦-
 જ જનો અધિકારી છે તે તે લેવા જાય
 વિષ જંતુ જ્યમ વિષ ચહે દેવે સુધા ચહાય-૩૧
 ઘટનાના યોગે કરી અયોગ્ય યોગ્યજ થાય
 માટે સહુ ઉપયોગમાં સુજ્ઞે સદા ગ્રહાય-૩૨
 સ્વભાવથી સુખ સર્વને ગર્વિત છે કરનાર
 દુઃખ સ્વભાવે હઠ થકી દિસે ગર્વ હરનાર-૩૩

વિશ્વાવલોકન

(અનુસંધાન ગયા અકના પાના ૨૨૪ થી)

(ભૂલોક વર્ણન)

એવીરીતે સવિસ્તર સૂર્યનું વર્ણન કરીને અને પરમાત્મા નારાયણમા દયાલુતાનો, ગુણ પ્રતિપાદન કરીને, વિમાનમા ફરતા ફરતા, જરા ઉત્તરમા જઈને નીચેના ભાગમા દૃષ્ટિ કરીને વિશ્વાવલોકને કહ્યું -

હે સખે કૃશાનુ ! ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષાએ ચાત્રે પુરુષાર્થના સાધનરૂપ કર્મના અનુદાનના સ્થાનરૂપ આ ભૂલોકને નિરખો (બહુ માન સહિત) -

આ ભૂલોકમા વસતા પુરુષો મન્વ તન્વના વિપર્યાસાદિ દોષ રહિત શુદ્ધ યજ્ઞો આરભે છે, અને તે યજ્ઞોમા સ્વાહા અને વપરુક્રિયા એવા ઉચ્ચારો મન્વને અન્તે કરીને હિવિ આપે છે તે 'અતિમધુર અમૃતતુલ્ય ખગિ ।। સ્વર્ગવાસી દેવતાઓ સ્વીકારે છે વળી વેદમા 'નિપુણ, અંશાત્ તેનું અર્થ યન અને તદ્વિહિત, કર્મના અનુદાનમા આસન્ન એવા ધુમ મનુષ્યો જના અલંકાર રૂપ છે અને વારાણસી, બદરિકાશ્રમ વગેરે દિવ્ય, ક્ષેત્રો તેમજ ગંગા યમુનાદિક સરિતા જના પવિત્ર શગર રૂપ છે, એવી આ દૃશ્યમાન દેવતા રૂપ પૃથ્વીને નમસ્કાર કરીએ

કૃશાનુ-હે સખે વિશ્વાવલોક !, તમે સ્વર્ગમા રહેતા હો તો આ મધ્યમ લોક પૃથ્વીને, નમસ્કાર કરીએ, નમસ્કાર કરીએ, ચોક્કસ નથી ધરણી -

જન્મ મરણ, કુત્સિત માનસી ચિતા, જવરાદિક નાના પ્રકારની બધા ધિઓ અને અશુભ કર્મના આચરણ વગેરેથી શોક દુઃખે પીડિત મનુષ્યો આ ભૂલોકમા વસે છે એટલું જ નહિ પણ પૃથ્વીના ગાળઓ પણ અવિનયને અનુસરે છે, કેમકે પ્રારકા દોષને ગોધવામાજ તત્પર, નીચ, વૃથા અહંકારયુક્ત એવા રાજાઓથી અધિક કર ગૃહણુદ્વાગએ જનો નાશ શરૂ થયો છે એવી પૃથ્વીને માટે મૂર્ખ શિવાય સ્વર્ગમા રહેનો કયો કાલો પુરુષ સ્પૃહા કરે ? કાઠપણુ ન કરે વળી ખીજી પણ ભૂલોકનુ દુષણ કહ્યું તે સાબળો ધણુ કરીને મનુષ્યોને તેમની બાંધાવસ્થામા અથવા યુવાનીમા અથવા વૃદ્ધાવસ્થામા યમ દૂતો પોતાના પાશમા બાધી લઈ જાય છે, અને તે રીતે ને બિચારા દુઃખ પામે છે -

“ભલેને મુવા પછી દુઃખ પામે પણ જીવતાં તો સુખી છે ના ?” એવી શંકા હે વિશ્વાવસુ ! તમારે કરવી નહિ, કેમકે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે દુઃખભાગી માણસોને, અસંખ્ય વ્યાધિરૂપ વિપત્તિઓ છે તો તેમને જીવતાં સુખ શેનું હોય ? કંઈજ નથી વળી લોકપૂજ્ય એવી ગાયના પુત્ર બલદને ખૂબ ખેડ કરાવ્યા છતાં અને ભારના ગાડાં તણાવ્યા છતાં તૃણાદિકથી પુરતું પોષણ કયા ગામમાં અપાય છે ? કોઈપણ ગામમાં નહિ; એટલામાટે હે વિશ્વાવસુ ! સ્વર્ગમાં રહેવાવાળા સુકૃત પુરુષોએ પાપીજનથી વસેલ આ ભૂલોકની પ્રતિષ્ઠા ન કરવી જોઈએ.

વિશ્વાવસુ—હે સખે કૃશાનું ! તમારા કહેવા પ્રમાણે યત્કિંચિત્ અંશમાં દૂષણ છે, તથાપિ પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યના જન્મને નિન્દ્યા નહિ કારણ કે—

(સમ્બરણ વૃત્ત)

રાવણને રાજનારા રઘુવર વળી જ ક્ષેમના આપનારા,
 દેવોને સહાય દાતા દનુજ દખવવા તે વળી તાત તેના;
 નર રૂપેથી શ્રીકૃષ્ણે ધરણીધર ધરી ઈંદ્રનો ગર્વ તોડ્યો,
 રૂઢો દેવો દાનવોમાં મનુષ્ય મદદવિણ શ્રેષ્ઠ થયો કાણ જોયો ?

કૃશાનું—રામ અને કૃષ્ણ એ ઇશ્વર અવતાર હતા, તથા દશરથ એ રામના પિતા હતા, તેથી તેઓને વિશે શ્રેષ્ઠપણું થટે, કિંતુ બધાય તેવા નથી હોતા તે બાબતનું શું સમાધાન કરોછો ?

વિશ્વાવસુ—સાંભળો, આ પૃથ્વી ઉપર માંધાતા રાજ થઈ ગયા, તેણે સર્વ શત્રુઓને જીતી ચક્રવર્તી પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું અને યજ્ઞાદિ પુણ્યકર્મ કરીને પ્રભુને પ્રસન્ન કર્યા હતા. સગર રાજાએ સૌ અશ્વમેધ કર્યા હતા, તે સગર રાજાના સૌ પુત્રો અશ્વ ખોળવા જતાં કપિલદેવજીના ક્રોધથી બળીને ભસ્મ થઈ ગયા, તેઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે દેવનદી શ્રી ગંગાજીને તપથી પ્રસન્ન કરી ભૂલોકપર લઈ આવનાર રાજા ભગીરથ પણ આ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરી ગયા છે—તેમજ જ્યારે દેવ દાનવનો સંગ્રામ થયો તે વખતે ઈંદ્રની મદદ કરવા માટે પુરંજય રાજા ગયા હતા, અને ઈંદ્ર બળદ રૂપે થયો, તેની કાંઠ ઉપર બેસી દૈત્યોને તેણે હરાવ્યા, તે ઉપરથી તે ‘કકુત્સ્થઃ’ (કાંઠપર બેસનાર) હજી કહેવાય છે. તેવોજ રીતે દિલીપ રાજાના પુત્ર રઘુ થયા, તેણે વિશ્વજિત નામના યજ્ઞમાં પોતાનું સર્વસ્વ બ્રાહ્મણોને આપી દીધું

હતું તેમજ રાજ પુરૂષે પોતાના પિતા યયાતિ રાજને શુક્રાર્યના આપથી પ્રાપ્ત વ્યેવી જરા અવસ્થા પોતે ગ્રહણ કરી, અને પોતાની યુવાવસ્થા પોતાના પિતાને અર્પણ કરેલી, તેપણ પૃથ્વી ઉપજ થયા છે તેમજ ચંદ્રવંશી બુધના પુત્ર પુરૂરવા એટલા બધા સૌ ર્યવાન હતા કે તેના રૂપમા મોહ પામી અપ્સરા ઉર્વશી સ્વર્ગમાથી પૃથ્વીપર આવી હતી તેજ પુરૂરવાના પુત્ર નહુપ થયા, તેમણે ઇન્દ્રની બ્રહ્મહત્યાના દોષ પર્યન્ત સ્વર્ગનું રાજ્ય કરેલું છે મહાત્મા/શિબિ રાજ પણ આ પૃથ્વીમા થયા, તેમણે હોલાનું રક્ષણ કરવા માટે પોતાનું માસ આપીને પણ સીયાણાથી હોલાની રક્ષા કરી હતી તેમજ પુણ્યાત્મારાજ રૂક્ માગદ'જ વિષ્ણુના પરમ ભક્ત હતા, તેમણે પોતાના સર્વ દેશમા એકાદશીનું નૃત પ્રવર્તાવ્યું હતું વૈદેહ રાજ જનક પોતે રાજ્ય કરતા છતા પણ દેહાદિ આસક્તિથી રહીત હતા, અને બ્રહ્મરૂપ શ્રી શુકદેવજીને પણ તેણે તત્વ ઉપદેશ કર્યો હતો, તેવીજરોતે હૈહય દેશના અધિપતિ સહસ્રાર્જુનને શ્રી દત્તાના પ્રસાદથી હજાર હાથ અને રાત્રુચક્રી અપરાજ્યપણુ પ્રાપ્ત થયું હતું એવી રીતે દેટલાક રાજ પરાક્રમથી, દેટલાક ભક્તિથી, દેટલાક પરાપકારથી, દેટલાક સ્વાર્થ ત્યાગથી, દેટલાક સૌદર્યથી અને દેટલાક જ્ઞાનથી પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા છે એવી સ્તુત્ય કીર્તિવાળા રાજગો શુ આ પૃથ્વી ઉપર નથી થઇ ગયા? અરે એના હજારો મનુષ્યો પણ આ ભૂલોકપર થઈ ગયા છે

એવી રીતનું વિશ્વવસુનું જોલનું સાબળીને, એવા લોકો સતયુગઆદિ પૂર્વ યુગોમા થઇ ગયા છે પણ હાલમા કલિયુગમા તેવા ચરિત્રવાળા પુરૂષો દેખાતા નથી, એમ વિચારો કૃશાનુ વદે છે કે-

(ઉપજાતિ)

ભવે જનો દોઈ ગુણેથી શોભતા,
પૃથ્વી તલે હોય યુગાન્તરોમા,
કવીયુગે તો ગુણ લેશહીના
સર્વે ધણા દોષ ભરેલ દીકા

વળી સાબળો—અતિશય કામદેવથી મલીન મનવાળા, અને કોઈ વિષયેચ્છા, ‘હુ એટ, હુ ધની, હુ જ પ્રજુ’ ઇત્યાદિ વૃથા અહકાર, યુક્તા યુક્ત વિવેકથી રહિતપણુ, ઇત્યાદિ બામનોના ધરૂપ, અને આ પાપી કલિ

યુગમાં પોતાના પ્રાકૃત પાપકર્મેથી જાળની ઉત્પત્તિ થઇ છે એવા દુષ્ટ રાજા-ઓનું દર્શન કરવાથી પણ પાપ લાગે છે; તે તેની સાથે લાપણુ અને તેનો સ્પર્શ કરવાથી પાપ કેમ ન લાગે? એટલા માટે એવા લોકોથી વસેલી પૃથ્વીની પ્રશંસા ન કરવી જોઈએ.

વિશ્વાવસુ—તમે વર્ણવેલા દોષવાળાં કટલાંક મનુષ્યો હશે, તથાપિ કલિકાલમાં ઉત્પન્ન થએલા સર્વ મનુષ્યો દૂષણ દેવા યોગ્ય નથી. કારણકે સર્વ કાળમાં કોઇ કોઇ સાધુ સજ્જન પાડે છે જ.

જુઓ, પાપથી પૂર્ણ, અને મઘથી મત્ત થએલા પૃથ્વીપાલોની પ્રસન્નતા મેળવવા માટે આદર રહિત એવા, અને જેના હૃદયગૃહમાં કમલનયન વિષ્ણુ અથવા શિવજી સ્વેચ્છા વિહાર કરે છે એવા, (એટલે સમ્યગ્દયાનાદિ સાધનથી અન્તઃસ્થ પરમાત્મજ્ઞાન સંપન્ન અને તેથી જ રાજાની કૃપા મેળવવાને નિસ્પૃહી એવા), અને વેદવિહિત કર્મનું અનુષ્ઠાન કરવાથી વેદમાર્ગનું રક્ષણ કરવા માટે જેનો જન્મ છે એવા, પુણ્યવાન શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા સજ્જનો આ કલીયુગમાં કટલા નથી દેખાતા? ઘણા દેખાય છે—અથવા મારા વચનમાં જે તમને વિશ્વાસ ન હોય તો જુદાં જુદાં પૂણ્ય ક્ષેત્રોમાં ગમન કરીને તે તે ક્ષેત્રોના શુણ્ણનું સમ્યગ્નિરીક્ષણ આપણ બન્ને કરીયે. અપૂર્ણ.

દિવ્યસ્વપ્ન.

(ચોજનાર, ઝવેરી, મોરખી.)

એસતા હાલારી નવા વર્ષને દિવસે, મિત્ર મડળ સહ, આનંદસરિતામાં સ્નાન કર્યા પછી, રાત્રિને સમયે હું મનની અવ્યવસ્થાનો ભોગ થઇ પડ્યો. વિચિત્ર વિચારોએ મનમાં ધાંધલ મચાવ્યું; જીવનનો પ્રવાહ લવિષમાં ક્યાં પડશે તે હજી સુધી અનિર્ણિત હોવાથી ભૂત, લવિષ્ય અને વર્તમાનના અનેક વિચારો એક પછી એક આપતા ગયા. આશરે અર્ધાએક કલાક પછી કાંઈક નિરાંત વળી અને ચક્ષુઓ ઘેરાંવા લાગી.

જે જાખતો આપણા મનોમદિરમાં સર્વદા વિશેષ જગ્યા રોકતી હોય, તેજ જાખતોનું લવિષ્ય સ્વપ્ન રૂપે આપણને ઘણી વખત દૃષ્ટીગોચર થાય છે. મારી જાખતમાં અક્ષરશઃ તેમજ ઘણીવાર બનેલું છે.

। પૂર્વોક્ત સ્થીતિમા મને એકા દિવ્ય સ્વપ્ન આવ્યું । સ્વપ્નમા મને માલુમ પડ્યું કે—શેહેરના બહારના ભાગમા હું એકલો ફરવા નિમ્ણી પડ્યો । હું મધ્યરાત્રિની શાન્તિ પ્રસરી રહી છે સર્વત્ર ગાઠ સુષુપ્તિનું આશ્રાન્ય વર્તી રહ્યું છે ભવ્ય તારાગણની ડાખી પ્રખા સિવાય પ્રકાશનું । અન્ય સાધન દૃષ્ટિ ગોચર થતું નથી । સર્વત્ર સ્થિરતા પ્રદર્શિત થાય છે આવી સ્થીતિમા હું તો શેહેરથી દૂરન દૂર જતો જ ગયો વધારે દૂર જતા અધ કાગ્નો અનુસંગી, ભય, મારાતરક હુમલો કરવા કોશેષ કરવા લાગ્યો, પરંતુ હિમ્મતનું હથિયાર અહીં હું આગળને આગળ ચાલતો ગયો ।

ચાનતા ચાવતા એકાએક એક સુદર રાણુમારેલો મહેન માગી નજરે પડ્યો હું ગભરાયો, આખો ચોળી સાફ કરી, તે મહેલ બરોળ તપાસી જોવા લાગ્યો બહારથી તેને વિવિધ વિચિત્ર, આખને પ્રિય યદ્ય પડે એવા ૧૨ ગોથી રંગીને તેની શોભામા વૃદ્ધિ કરવામા આવી હતી ઠંઠેરા અને ઝરખાની શિદ્ધ કળાથી, અને ભપકામધ રાશનીથી, તેનો બાહ્યદેખાવ બહુજ મોહક અને આકર્ષક હતો આ મહેલમા દાખલ થઈ તેના માલિકને મળવાની મને ઇચ્છા થઈ । હું તે મહેલના દ્વાર પાસે પહોંચ્યો અદર પ્રવેશ કર્યો પેહેલા આસપાસ નજર કરી તો દ્વારપર એક પાટીઉ મારેલું જણાયું તેમા મોટા સોનેરી અક્ષરોથી “વિનોદાશ્રમ” એમ કોતરેલું હતું આ ઉપરથી આ કાનો આશ્રમ છે તે મેં જાણ્યું ઠકામરકરી । મિશ્રિત હાસ્ય વિનોદના બહાર આવતા । અવાજે તે આશ્રમની વિશેષ યોગ્યતા આપતા હતા ।

મેં હજી દ્વારમા દાખલ થવાના પ્રયત્ન પગથીઆપર પગ દીધો કે તરતજ દ્વારથી યોડે દૂર એક મધ્યમવના કાચપર એક જીવાન સ્ત્રીને હાથમા વિણા લઈ બેઠેલી જોઈ તેના મુખદ્વારા “વિનાદ, મોજમલમ્બને આનંદ”ના ઉદ્ગારો બહાર નીકળતા મેં શ્રવણ કર્યો ।

। હુત્યમથ્યો, અમથ્યો, ચડેલ પગથીઉ નીચે ઉતરી વિચાર સાગરમા ગોચા ખાતો ઉભો રહ્યો થોડીવારે મેં એક મનુષ્યને તે રસ્તાપરથી જોનો જોયો તે મનુષ્યે સાદા પણ સ્વચ્છ કપડા પેહેરેના હતા ।

ચકાના સમાધાનાર્યે મેં તે મનુષ્યને વિનંતિ કરી “ખુદાસો માર્યો” “હે । પુણ્ય મુગળીશીજી આઆશ્રમ કાનો છે ” અને આ જીવાન સ્ત્રી કાણ છે ” તે જરા સમજવશે તો ખ્યામાર માનીશ અમને માટે કમાકરશેજી ”

તે પુરૂષે કૃપા કરીને તેના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે મારી પાસે ખુલાસો કીધો “ વત્સ ! તું હજી તેમાં દાખલ નથી થયો. એટલો ભાગ્યશાળી છું. આ મહેલનું નામ વિનોદાશ્રમ છે, અને તેની માલિક વિનોદગૌરી છે, જે અત્યારે કોય ઉપર બેસી મોહક વસ્ત્રાભૂષણથી, તેના આશ્રમના દ્વાર પાસેથી જતા આવતા લોકોને પોતાના આશ્રમમાં આવવા લલચાવે છે. પરંતુ તેથી તું કસાતો નહિ. સાવચેતી રાખજે ! જે કસાયો તો તે તને જીવનના ભોગ વિલાસ એશઆરામનો સ્વાદ આપવા લલચાવશે, અને તેજ સમયે તારા મનમાં એવો અભિપ્રાય ઠસાવી દેશે કે “ આ આશ્રમ સિવાય કોઈ અન્ય સ્થળે તું સુખ મેળવી શક્યા સમર્થ થઈશજ નહિ, ” પરંતુ તેણીના લટકા મટકા મિશ્રત આવા વાક્યોથી તું લોભાતો નહિ. જે તું લોભાયો તો પોતાના મધુર સ્વરે ગાયનથી તે તને પાણી પાણી કરી નાંખશે, અને તારાપર ક્રીદા થઈ જવાના સર્વ કારસો ભજવી ખતાવશે અને છેવટ નિરંકુશપણે નિર્લજ્જ થઈને તારા તરફ અયોગ્ય વર્તણૂક ચલાવશે. તેણીએ મોહક વસ્ત્રાભૂષણ પેહે-રેલાં છે, પણ તેના શરીરમાં એપી રોગ ભરેલો છે, તેનો સંગ કરવાથી તને પણ એય લાગશે. તેના દેખાતા વસ્ત્રાભૂષણથી તું લલચાતો નહિ. આ તેણીનું મકાન પણ બહારથી જ કંઠેરા અને ઝરખા કાઢીને શોભાયમાન કરેલું છે અંદર જઈને તપાસ કરીશ તો તને જણાશે કે માટી અને ઈંટોથીજ તે ચણેલું છે. આ આશ્રમ તથા તેની માલિક બાહ્ય દૃષ્ટિથીજ મોહક છે પણ તેનું સર્વ સ્વ તપાસતાં તે છેટેથીજ પ્રણામ કરવા લાયક છે. અજ્ઞાન મનના અસ્થીર મનુષ્યોજ માત્ર આ આશ્રમમાં આવી વિનોદગૌરીમાં આસક્ત થઈ જાય છે.

વળી-વિનોદગૌરીની સખી મૂર્વતા તને લલચાવવા વિનોદગૌરીને સાહ્યતા આપશે. અવિનય અને ઉડાઉપણું એ બન્ને વિનોદગૌરીના સેવકો છે. માટે જેતું તારું પોતાનું શ્રેય ધ્વંષિતો હોય તો તે આશ્રમમાં દાખલ ન થતો. તેમ આ આશ્રમની અવારનવાર જાયો મુલાકાત લેતા હોય તેની સંગતિમાંથી પણ સર્વદા દૂરજ રહેજે. આ આશ્રમની મુલાકાત લેવામાં ઠટલાંક મનુષ્યો પોતાને ‘ વિનોદી ’ તરીકે જાહેર કરી હસતા ચહેરા રાખતાં તને દૃષ્ટિગોચર થશે, અને પોતાના ખુશાલી ભર્યા ડોળ હમાકથી પોતે સુખી છે એમ દેખાવ કરશે અને તને પણ એમ જણાશે; પણ સર્વદા સ્મરણમાં રાખજે કે તેમના સર્વ કાર્યોમાં વસ્તુતાથી-જેતાં તને ગાંડાધ, મૂર્ખતા અને

અવિનંદ્ય માલુમ પડશે આવા મનુષ્યો હાથે 'કરીને' હોળી રમે છે, અને પોતાને વિપત્તિની વધારે નજદીક જાણી જોઈને લઈ જાય છે પરંતુ તે મનુષ્યોને ખમગ પડી શકતી નથી કે "મય" તે' મને ચોતરફથી ઘેરી લઈ ગભરાવી મુકનાની તૈયારી 'કરે' છે અને ખરાબીનો ખાડો પોતાનાજ ખમ આગળ ખોદાયેલો છતાં તેઓ છતી આપે તે દૃષ્ટી શકતાં નથી આ આશ્રમ પગિણામે આની રીતે 'દ્વ' ખસાગરમા ઉતારનાર છે, જોકે શરૂઆતમા તો સુખના સુખદ બિહુઓનો સ્વાદ ચખાડે છે તેમા દાખલ ન થતા સીધો ચાટ્યો જઈશ તો ઢોળાવ પરથી એક લત્તા મડપ તારી નજરે પડશે તેમા આરામ લેજ, પરંતુ જોજ, ભૂલથી ખીજ કાઈ આશ્રમમા દાખલ ન થતો કારણ આ રસ્તાપર ઘણા આશ્રમો છે

આ પુરૂષનો મે ચોખ્ખો રાખ્યોમા ઉપકાર માન્યો તે રસ્તે પડ્યો અને હું આ સર્વપર વિચાર કરતો ત્યાજ ઉભો રહ્યો અહાહા! તેની લજ્જાસ્પર્શિત વર્તણૂક તેની શ્રીમતાર્થને ઠેવી સરમમા નાખે છે 'આહાહા! દુનિયાના ભોળા જનોને ભમાવવાને ઢાંઢામા ચંદનહાર, ફુલહાર વીગેરે ઠેવા આભૂષણો ધારણ કર્યા છે અને ઠેવા મોહક વસ્ત્રો ધારણ કરેલા છે! પણ તે બધા શા ઉપયોગના છે? આવા આવા ઉપગઉપરી વિચારો આવવા લાગ્યા

પેવો પુરૂષ દૃષ્ટિમર્યાદાની પેલી પાર ગયો આવા વિચારોનો અંત તો ન આવત પણ એટલામા તેજ આશ્રમની બગેખા સામેથી રૂદનનો એક તીણો અવાજ મારા સાલજવામા આવ્યો હું ચમક્યો અને આવી અવારી રાત્રિએ આ ઢોનુ રૂદન છે તે જાણવા, ત્યાંથી જણાતી એક ઝાખી ખત્તીને આધારે, તેની નજીક હું જઈ પહોંચ્યો પાસે જતો ગયો તેમ રૂદન વધારે દયાજનક જણાયું હવે તો હું છેક પાસે પહોંચી ગયો તેણીનો એક એક શબ્દ હવે સ્પષ્ટ સમજાવા લાગ્યો પણ આશ્ચર્ય! આ કાઈ પેહેવાના જવો સુદર મહેલ નહોતો, પરંતુ મનુષ્યની નજરથી છુપાતી એક વૃક્ષ ધટા નીચે, બાધેની એક કાગળ ઝુપડી હતી તેના ખુણામા એક માટીના કોડીઆમા એક ઝાખો દીવો બળતો હતો જે ખુઝાઈ જવાની તૈયારીમાજ હતો વચમા એક કાગળ સાદરીપણે એક સ્ત્રી અનેક નિશ્વાસ નાખતી, પથાત્પાથ કરતી અને રૂદન કરતી બેઠી હતી મનુષ્ય દુખના અને પથાત્પાપના અનેક ઉગારો તેના મુખદ્વાર બહાર નીકળતા હતા આથી આશ્ચર્યની વચ્ચે મારી પાસેનું "હેન્ડ લેન્ટર્ન" સળગાવી જોતા માલગ પડ્યું કે-

તે સ્ત્રીએ દાટાતુટાં વસ્ત્રો પેહેરેલાં હતાં, તેનું માથું શરીરના પ્રમાણમાં નહાનું હતું, ગરદન ઢુંકી હતી અને ગળું નમેલું હતું. તેની, ફાટેલી ચમુચો, લજ્જની અલ્પતા અને કામ ક્રીડામાં વાનરની પેઠે આતુરતા પ્રદર્શિત કરતી હતી. નાક પેહોળું હતું, બ્રુકટી અને હોઠ જડા હતા, પેટ કાચમાની પીઠ જેવું જણાતું હતું, છાતી વિસ્તારવાળી અને ટકની નીચેના પાછલા બન્ને ભાગ મોટા હતા. હાથ ઘણા જડા અને આંગલીઓ નહાની હતી, યગ પણ લાંબા હતા તથા તેણીનો સ્વર લુપ્તો સાંભલી આ દાઢ શંખિની જાતિની સ્ત્રી હશે એમ અનુમાન કરતો વિચાર માળાના મણકા ફેરવતો જરાવાર ઉભો રહ્યો.

અહિં પણ હું ગભરાયા વિના રહ્યો નહિ, ઝુંપડીની બહાર ઉભો ઉભો તે સ્ત્રીને ધીરજ આપવાને વિચાર કરતો હતો; એટલામાં પાછળથી દાઢએ મારા હાથ ખેંચ્યો, હું વળી વિશેષ ગભરાયો અને પાછળ ફરી જોયું તો પેલાજ મુરખખીશીને મારી પાસે ઉભેલા જોયા. મારા પુછવાની કશી પણ રાહ ન જોતાં તેણે મને કહ્યું, “અરે વત્સ ! હજી તું અહિંજ રખડ્યા કરીશ કે ? હું જ્યારે તારાથી છૂટો પડ્યો ત્યારે તને સામેના રસ્તા પરના ઢોળાવની નીચે આવેલા લતામંડપ તરફ જવાનું જણાવી ગયો હતો, છતાં તું હજી અત્રેજ રખડ્યા કરે છે. તું અત્રે ક્યાંથી આવ્યા ભરાણો ? તને ખબર છે કે આ ઢોળો આશ્રમ છે ? આ અક્ષોક્તાશ્રમ છે. કેટલાક લોકો તેને શોકાશ્રમ પણ કહે છે. તેની માલેક “શોકગૌરી” ઉર્ફે “દુઃખગૌરી” છે. સંભાળજ તેણીના આશ્રમમાં યગ પણ ન મૂકતો ! તેણીના સ્વાસોસ્વાસ ચેપી છે, રોગ ઉત્પન્ન કરે તેવા છે; તેણી મનુષ્યોના દુઃખના વિષયોમાંજ પોતાનો નિવાસ કરવા ઇચ્છા ધરાવે છે; જીંદગીની સાધારણ આશુતોને પણ ધ્યાનમાં લઈ તેણી વ્યર્થ રૂઢન કર્યા કરે છે, મનુષ્યોની નબલાઈ અને દુષ્ટતાનું વ્યાખ્યાન સર્વદા તેણીના મુખદ્વારા નીકળતું શ્રવણ થાય છે, તેણીનો સ્વભાવ સર્વદા આનંદ રહિત છે. જે જે પદાર્થો પર તેણીની નજર પડે છે તે સર્વ પદાર્થો પર તેના માનસિક અંધકારનો પડછાયો પડે છે અને નિશ્ચિન દુઃખનાજ પોકારોથી તેણીનું નામ શ્રવણને પણ ઉદ્દેગકર લાગે છે. મનુષ્યજીવનવાટિકામાં જે જે પુષ્યો અને ફળો પોતાની સુગંધ અને મધુરતાથી વાટિકાને આકર્ષક બનાવે છે, તે તે સર્વ પુષ્યો તેણી કરમાવી નાંખે છે અને ફળો દાહાવી નાંખી તેનો નાશ કરે છે. માનસિક અને શારીરિક ક્ષીણતા તેની સહચરીઓ છે. અપૂર્ણ.

દિલ્હીમાં ભરાયેલું ભારતધર્મ મહામંડળ

જે સમયમાં હિંદમાં પ્રાચીન સનાતન વર્મની શિયલતા જોવામાં આવે છે, લોકો જે વખતે આચાર વિચારમાં સ્વેચ્છાચાલી થઈ વર્તે છે તેવા સમયમાં પ્રાચીન ધર્મને પુનઃ સતેજ કરવા માટે આવું વર્મમંડળ મળે તે આભળી શુદ્ધ આર્ય લોકને માત્ર અને હર્ષ ઉત્પન્ન થયા વિના નજર રહે.

આ મહામંડળની ખેઠક આવણુ સુદિ ૧૨ થી ૧૨ થઈ હતી, અને તેનું શુભ કાર્ય પાંચ દિવસ સુધી ઉત્સાહથી ચાલ્યું હતું તે મંડળનું પ્રમુખ સ્થાન માનવતા દરબારાના મહારાજાએ શોભાવ્યું હતું ગરબાતને દિવસે ભગવાન શ્રી વેદનારાયણની સ્વામી પાલખીમાં દિટિહના બજારમાંથી કાઢવામાં આવી હતી, તે વખતે તેની આગળ બેન્ડ બાજ વાગતા હતા તેમજ ભગવદ્ ભજન અને કીર્તનની ધ્રુમ મચી હતી મહાગાન તથા બીજા સદગૃહસ્થો સર્વ ઉઘાડે પગે આગળ ચલતા હતા- તે વેદભગવાન સભા મંડપમાં પધાર્યા પછી ઉચ્ચ માચકાપર આસન નાખી તેની સ્થાપના કરવામાં આવી અને તેની નીચે મહારાજાએ પોતાનું સ્થાન સ્વીકાર્યું.

આ મેળાવડામાં હિંદના બહુ જાણીતા પ્રાતમાથી સમર્થ વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓ તેમજ ધનવાન ગૃહસ્થો અને રાજાઓ હાજર થયા હતા પૃથ્વીપાલોમાં દરબારાનરેશ અને અયોધ્યાના મહારાજા હાજર હતા કાશી તરફથી મહા મટોપાધ્યાય શિવકુમારશાસ્ત્રી ગોસ્વામી શ્રી મનુમન્નલાલ તથા બીજા સમર્થ પંડિતો નૈયાયિકા વજેરે હાજર હતા તેમજ ઉત્તરમાં ૫૫૫ થી વણા પ્રખર પંડિતો અને વૈજ્ઞાનિકો આવેલા હતા ગયુરાથી યુણ્યાત્મા શેઠ લક્ષ્મણ દાસ આવેલા હતા સુખર્ષ પ્રાતની સનાતન વર્મ મહાપરિષદ તરફથી નીચેના ચાર ગૃહસ્થોને મોકલવામાં આવ્યા હતા વૈદગા પ્રભુગમ જીવન-રામ, શાસ્ત્રી જીવરામ લલુગમ, શુકવ નરોત્તમ અને શાસ્ત્રી પીટક.

અમારી વેદધર્મસભાએ પોતાના પ્રમુખ વૈ ગા પ્રભુગમ જીવનગમ તથા શાસ્ત્રી જીવરામ લલુરામ તથા નુમ્મ નરોત્તમને દિલ્હી પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલ્યા હતા તેમજ પશ્ચિમ હિંદના પાંચતપ્ત શહેર સુખર્ષમાં સ્થપાયેલ અને આખા હિંદ માં હલુ સુધી અદિતિય જોવા

આયુર્વેદ વિદ્યાલય તરફથી પોતાની સ્થીતિની ત્યાંના મેળાવડામાં જાણ કરવા અને તેના જવા દેશોપયોગી ખાતાને ખનતી મદદ તેમજ વિદ્વાન વિદ્યાર્થીઓ મેળવવા માટે, પોતાના ઉત્પાદક વૈદરાજ પ્રજ્જરામ જીવનરામને પૂર્ણ સત્તા આપી પોતાના પ્રતિનિધિ દાખલ ચુંટી મોકલવામાં આવ્યા હતા.

શરૂઆતમાં દરલંગાના મહારાજએ પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે.

આપ સર્વે અહિં એકત્ર મળેલાંને હું ધન્યવાદ આપું છું—હું એક મૈથિલ બ્રાહ્મણ છું અને મૈથિલ બ્રાહ્મણોમાં પ્રધાન છું, એવું સમજીને તમેએ મને આ પવિત્ર હિંદુ સમાજનો પ્રમુખ નિમ્ત્રે છે, એમ હું સમજું છું. આપણે સર્વ હિંદુ કહેવરાવવામાં માન સમજીએ છીએ. બૃહત્ હિંદુ જાતિમાં આવી એક સભાની જરૂર છે કે જે પોતાની અપેક્ષા અને કષ્ટો સરકારને જણાવી શકે અને હિંદુ ધર્મના પુનરુજ્જીવન માટે બલિષ્ઠ ઈજ્ઞન રૂપ થાય. આ મંડળમાં રાજકીય વિષય ચર્ચવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી, આ સભાના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) વેદપુરાણાદિ પ્રતિપાદ સનાતન ધર્મોન્નતિ,

(૨) રીતિ સંશોધન.

(૩) સંસ્કૃત વિદ્યા પ્રચાર.

આ મંડળ દ્વારા આજ સૂધી આ લાખ રૂપૈયા એકઠા થયા છે અને આ દ્રવ્યની સહાયતાથી કેટલીક કોલેજ અને પાઠશાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી છે એ સર્વ વિદ્યાલયોમાં નીચે પ્રમાણેના નિયમોનું પાલન થાય છે.

(૧) સંસ્કૃતને બીજી ભાષા (સેકન્ડ લેન્ગ્વેજ) તરીકે શીખવવી.

(૨) દરેક વિદ્યાર્થીને એક કલાક સનાતન ધર્મપર વ્યાખ્યાન અને લગવદ્ગીતા અને ભાગવતનો ઉપદેશ સાંભળવો.

(૩) વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પાલન કરવાને તેઓને સમજણ આપવી.

ભારત વર્ષના પ્રત્યેક ભાગમાં આ મહા મંડળની શાખાઓ સ્થાપન થઈ છે.

પર્યાસ હજાર રૂપૈયાના ફંડથી દિલ્હીમાં એક હિંદુ કોલેજ સ્થાપન કરવામાં આવી છે. આ પ્રમાણે મહા મંડળનો પ્રયત્ન ચાલુ છે.

ઉપર પ્રમાણે અમારો પ્રયત્ન છે અને તેથી પણ અનિષ્ઠ કરવાને આદુ છું મારા બે અભિપ્રાય છે, પ્રથમતો, મને અને મારી પેઠે દરેક ધાર્મિક હિન્દુને બય છે કે હિન્દુધર્મપર લોકોનો અવિશ્વાસ વધતો જાય છે એવું દાઈ કરણ નથી કે જ્યાં ગરેજી શિક્ષા અધાર્મિકપણાનો પર્યાય શબ્દ થાય અને ખાત્રી છે કે જે હિન્દુલોક પોતાના ધર્મ અને જાતિથી લજવાય છે, અને જાતિમધન વગેરેને શિથિલ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેવા હિન્દુલોક કરતા જે હિન્દુ સ્વધર્મ મિષ્ટ અને સ્વજાતિ પ્રિય છે તેવાઓનું ઈંગ્રેજ લોક વધારે સારું સન્માન કરે છે મોરો એટલેજ પ્રશ્ન છે કે આપણી જાતિ માટે આપણે શું કરવું જોઈએ ? વેદપુરાણ અને અન્યાન્ય પવિત્ર ગ્રંથોની અનુસાર આપણા પ્રાચીન ધર્મની રક્ષા અને વૃદ્ધિ આપણે ઇચ્છીએ છીએ તે સિવાય પ્રાચીન રીતિઓ જે આજકાલ બંધ પડી ગઈ છે તેનું પુનરુજ્જીવન આપણને અપેક્ષિત છે, અને અતમા આપણાથી બને તેટલી સસ્કૃત શિક્ષાની વૃદ્ધિ કરવી એ પ્રમાણે બોલી મહારાજાએ પોતાનું ભાષણ પુરું કર્યું.

ત્યારપછી ભિન્નભિન્ન વક્તાઓએ જૂદી જૂદી બાબતોપર વ્યાખ્યાન આપ્યાં, તેમાં કાશીપુરી ભૂપણ શ્રીચુત શિવકુમારશાસ્ત્રીએ સસ્કૃત ભાષામાં ભારતધર્મની વર્તમાન દશા અને અવનતિને દૂર કરવાના ઉપાય તથા શાસ્ત્ર વ્યાખ્યાનુ અંગ્રહી રીતે વર્ણન કર્યું, તેમાં દાન પ્રથમ, સૌચાદિ કર્મનું સાગી રીતે વર્ણન કર્યું તેવીજ રીતે મહામહાપાધ્યાય પદિત રામમિશ્ર શાસ્ત્રીજીએ ઇશ્વરાવતાર, મૂર્તિપૂજન, તીર્થમહાત્મ્ય, શ્રાદ્ધ, વેદ અને ગ્રાંથોનું ઈત્યાદિ સત્તાત્ન ધર્મોત્તર ગભીર આશયોપર હિન્દી ભાષામાં વ્યાખ્યાન આપ્યું.

ત્યાર પછી દયાનંદમત વિધ્વસકારી પદિત જવાહરપ્રસાદજીએ હિન્દુ ધર્મપર આક્રમણ કરવાવાળાઓની શકાઓના બહુજ સંગ ઉત્તર આપ્યો હતા અને વામનાવતાર વેદથી પ્રતિપાદન કરી બતાવ્યો તદુપરાત ન્યારે પદિતજીએ દ્રોણની પુકાર સમયે વસાહરણનું વર્ણન કર્યું ત્યારે આતાગણના નયનમાથી અશ્રુની વારા ચાવી નીકળી ત્યાર પછી મુખ્યની વેદધર્મ સમાના પ્રતિનિધિ શાસ્ત્રીજી જીવગમ લવૂરામે અધિકાર વિષય અને શ્રાદ્ધના મહત્ત્વપર અતિ ઉત્તમ વ્યાખ્યાન આપ્યું.

તત્પરયાત્ર મહામંડળના પ્રસિદ્ધ વક્તા ગોસ્વામી શ્રી મનુસૂદનજીએ પ્રવેશાવતાર, આવેશાવતાર, સ્ફૂર્તિ અને આવિર્ભાવ એ ચાર પ્રકારના અવતારો.

અને મૂર્તિ પૂજનું બહુ સારી રીતે પ્રતિપાદન કર્યું. ત્યારપછી પંડિત શ્રીકૃષ્ણ શાસ્ત્રી વિદ્યાનાયકપતિએ સંસ્કાર વિષયપર બહુ ઉત્તમ વ્યાખ્યાન કર્યું.

તેવીજ રીતે ધર્મ મહામંડળદ્વારા ધર્મોત્તરિતિ અને આયુર્વેદનિ ઉત્તરિતિ કરવા બાબત વ્યાખ્યાન થયાં હતાં. પ્રસિદ્ધ વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામે મુંબઈમાં સ્થપાએલા આયુર્વેદ વિદ્યાલયનું સવિસ્તર વર્ણન કર્યું હતું. અને તે વિદ્યાલયમાં વૈદ્યવિદ્યાની શિક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે દેશના તે ભાગમાંથી સારાસારા વિદ્યાર્થીઓને મુંબઈ વિદ્યાલયમાં ભણવા-મોકલવા આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો.

જગતના પદાર્થોની તુલના.

(અશાઠના અંકના પાના ૨૦૦ થી આશુ)

‘અંથ શિક્ષણ કરતાં સ્વાભાવિકી બુદ્ધિ એ ઘણી સારી છે’ એવું શિષ્ટ પુરુષોનું વચન છે—જ્યારે મેં તે ત્રાજવામાં ‘સ્વાભાવિકબુદ્ધિ’ અને ‘અંથ શિક્ષણ’ એવાં નામ દાતરેલાં તોલાં મુક્યાં ત્યારે ઉપલા વાક્યની સત્યતા મારાથી સમજાણી. આ બે તોલાં તોળવાથી શોધનો નવો પ્રદેશ મારે માટે ખુલ્લો થયો; કારણકે ‘સ્વાભાવિકીબુદ્ધિ’ દાતરેલ તોલાનું વજન ‘શિક્ષણ’ નામ દાતરેલ તોલાં કરતાં જોડે વધારે હતું તથાપિ જ્યારે તે બેય તોલાં એટલે ‘બુદ્ધિ’ તેમજ ‘શિક્ષણ’ નાં તોલાં મેં એકજ છાખડામાં મૂક્યાં ત્યારે તે બુદ્ધિના તોલાનું વજન અગાઉ કરતાં હજાર ધણું વજનદાર થયું એમ મારા જોવામાં આવ્યું. તે ઉપરથી હું એવા અનુમાન ઉપર આવ્યો કે જો સ્વાભાવિક બુદ્ધિ હોય ને વળી સારો વિદ્યાભાસ કર્યો હોય તો તે ઉત્તમ નર થઈ શકે છે.

ઉપરના જોવુંજ પરિણામ મને નીચેના તોલનમાં જણાયું. એક છાખડામાં મેં ‘આસ્થા’ અક્ષર દાતરેલું તોલું મૂક્યું, અને સામેના છાખડામાં ‘નીતિ’ એ નામવાળું તોલું મૂક્યું. તેવી રીતે સામસામે તોલ કરતાં ‘નીતિ’ ના તોલાનું વજન ‘આસ્થા’ કરતાં વધારે હતું એટલુંજ નહિ પણ જ્યારે ‘નીતિ’ ની સાથે ‘આસ્થા’ તોલસંયોગ કરી એકજ ત્રાજવામાં મેલી તોલ કરી

જેથી તે અગાઉ કરતા નીતિનુ વજન ઘણુ જ વધુ આ ઉપરથી સાર એટલે
લોન કે નીતિ તેમજ આસ્થા એ પદ્ધતિમા, નીતિ એ આસ્થા કરતા વધારે
ઉત્તમ છે (જે કે બેડુ બાબત ઉદ્ગમ્ભૂતો છે) તથાપિ એકનો એકજ મનુ
ષ્ય નીતિવાનુ તેમજ ધર્મઉપર આસ્થાવાળો હોય તો કેવો મહાત્મા થઈ શકે
તે જોવાનુ એ આલે વિચિત્ર દૃશ્ય બીજી બાબતોમા પણ મને જણાવુ—એક
પદ્ધતિમા મે રિદ્ધિબુદ્ધિ એવાં અક્ષરવાળુ વજન મુક્યુ અને સામેના પદ્ધતિમા
વિચાર એ નામવાળુ તોલુ મુક્યુ તેમા 'વિચાર' નુ વજન રિદ્ધિબુદ્ધિ કરતા
વધારે હતુ, પણ જ્યારે એવને એકજ પદ્ધતિમા મુકી જોયા તો એ સાચે મજા
વાધી વજન ઘણુ જ વધી ગયુ તેવીજ રીતે એક છામડામા 'તત્ત્વજ્ઞાન' નુ
તોલ મેલીને સામેના છામડાના 'સંધર્મ' નુ તોલુ મુક્યુ, તો તેનુ પણ
ઉપર પ્રમાણેજ પરિણામ આવ્યુ—વળી તે વજન ખાલી કરીને મે એક
તરફ 'ઉત્સાહ' અને બીજી તરફ 'ઉદારતા' એવા નામ ઠાલ
રેલા વજન મુકી જોયા ત્યાંયાંધિશ વર્ગ તથા વકીલ મકળને પણ
મારે કહેવુ જોઈએ કે મે એક ત્રજવામા 'ન્યાય' અથવા જેને લોદાઈ નામ
કહે છે તે નામ વાળુ તોલુ મુક્યુ અને સામેની ખાલુના ત્રજવામા 'દયા'
એ નામનુ વજન મુક્યુ મારે કહેવુ નહિ પડે કે 'ન્યાય' નુ તોલુ એ
'દયા' ના તોલા કરતા વજનવાર હતુ તથાપિ જ્યારે ન્યાયની સાથે દયા
રાખી તોલન કર્યુ ત્યારે તેનુ વજન ઘણુ જ વધારે થયુ તેવીજ રીતે જ તોલા-
ઉપર 'અર્થગાભિર્ય' એવા શબ્દો ઠાલરેલા હતા તે તોલાની સામે 'સંસ્કાર
ભાષાશૈલી' એવા અક્ષર ઠાલરેલુ તોલુ મુક્યુ, તો તેનુ પણ ઉપર પ્રમાણેજ
પરિણામ આવ્યુ આ તોલન ઉપરથી મને નીચે પ્રમાણે વિચાર આવ્યા કે,
જે માણસમા શીઘ્રબુદ્ધિ તેમજ વિચારશક્તિ હોય છે તે દુનિયામા કાંઈ
શકે છે એકથી શીઘ્રબુદ્ધિ કઈ પણ કામ આવતી નથી તેવીજ રીતે જે
માણસ તત્ત્વજ્ઞાની હોય અને વળી જે સંધર્મમા પ્રીતિવાળો હોય તો તેનુ
જ્ઞાનશોભે છે નહિ તર તો,

નૈષ્કર્મમપ્યચ્યુતભાવવર્જિતજ્ઞાનમલનિર્રજનમ્ ॥

પરમાત્માને વિશે ભાવ કે ભક્તિવિતા નિર્મલવાન પણ શોભતુ નથી તેવીજ
રીતે આવા મહા કૌણકપ દુર્ભિક્ષના વખતમા જે જે પુરુષોમા ઉદારતા
કરવાની શક્તિ છે તેનામા ઉત્સાહનો શુભ આવે તો લોગને દૃઢલો બધો

કાયદો થઈ શકે ? તેવીજ રીતે અદલ ઇન્સાફ આપવો એ ધણુંજ ઉત્તમ કાર્ય છે તથાપિ સર્વદા તે ન્યાયને દયાના શીતળળથી સીચન થાય તો વસ્તીના સુખની કંઈ અવધિ ન રહે. તેવીજ રીતે જ જ વિદ્વાન સાક્ષરો ગાંભિર્ય અર્થ-વાળાં લખાણો કરી શકે છે તેઓ પોતાના તે લેખોને સરલ ભાષામાં લખતા હોય તો તેનો લાભ વધારે જનસમૂહ લઈ શકે. આવી રીતના અનેક તોલાંનું મેં વજન કરી જોયું, પણ તે સઘળાંનું જો વર્ણન કરું તો આપત્રમાં લાંબું થઈ પડે.

અપૂર્ણ

હૃદયને સત્સંગ માટે પ્રાર્થના.

(સોરઠ)

હવે તો હૃદય ! ઘટે સંત્સંગ સુખદ સંસારમાં રે
 કરવો ક્ષણલવ પણ વિશ્રાંતિ લઈ દુઃખ ભારમાં રે—ટેક
 આ માનવતનુ ઉત્તમ આબ્યું, સ્વર્ગતણા દેવોને ભાબ્યું,
 તે તેં વ્યર્થ ગુમાબ્યું, વિષય રસ પાનમાં રે—હવે તો
 ક્ષણ ક્ષણ કરતાં પલ પલટે છે, પલો પલતાં ધડીએ વીતે,
 કાલ સર્વને જીતે, જીવિત નવ હાથમાં રે—હવે તો
 છિદ્ર ઈંદ્રિયોએ દ્રવનાઈ, પુણ્યનીર નવ બંધ થનાઈ,
 નિગ્રહ સાધન સાઈ, ધર્મ વિણ અંગમાં રે—હવે તો
 વિષય ગ્રાહણ જમાં ભરિયો, દુસ્તર તે તરવો ભવ દરિયો,
 માનસ ! ઠેમ ન કરીયો, પ્રભુ પદ પારમાં રે—હવે તો
 ઈચ્છે ભવ સિંધુ તરવાનું, સાધન સત્સંગતિ—તરી સાઈ,
 સુદર મોક્ષનું ખાઈ, આવે હાથમાં રે—હવે તો
 મોહવાત તરીને ડોલાવે, વિણ અનુભવ તુજને મુંઝાવે,
 તેથી ઘટે સથવારે, સરવું સમુદ્રમાં રે—હવે તો
 માટે સદ્ગુરુ કર્ણધારને, સંગ રાખવો ઘટે ઉમંગે,
 તરી અઢી ન તરંગે, હૂળે નીરમાં રે—હવે તો

ઉદય થતા સત્સંગ ભાનુના, દોષ તિમિર તત્કાળ ટળતા,
પ્રભુ પદ દૃષ્ટિ પડતા, આવી પ્રકાશમાર-હવે તો
જન્મ મરણ-તારક ગણ તુજમા, જયમ આકાશે ત્યમ વિલસતા,
ઉદિત થતા સત્સંગ, હરિ નવ પ્રકાશ તારે-હવે તો

અમૃતલાલ કુંવરજી વૈદ્ય

(આવડ)

પુસ્તકોની પહોચ

શ્રી ચન્નવેદીય આહ્વાનીક પ્રકાશ-આ પુસ્તક શ્રી નથુરામ શર્માએ
ચોજી છે અને લીબડીના વકીલ ગણેશજી જઠાભાઈએ છપાવેલું છે તેમા
વેદ પ્રતિપાદન સધ્યાવદનાદિક નિત્ય કર્મ દુકામા કરી બ્રાહ્મણો પોતાના પોપ
રૂપ દોષને ઢેરી રીતે હરી રાકે તે દર્શાવવામા આવ્યું છે બ્રાહ્મણોને તે
પુસ્તક બહુ ઉપયોગી છે અને તેટલાજ માટે તેનો કિંમત માન નણ આના
રાખેલી છે

આર્યબ ધુઓ જગૃત થાઓ-એ નામનો બધું લેખ રા રા ઝેરી
એ ચોજ્યો છે તે તે લેખ કટકે કટકે આ આર્યધર્મપ્રકાશમા આવી ગયો
છે, માટે તેની વધારે સ્થાધા કરવી એ અયોગ્ય ગણાય, તથાપિ કલ્યાણિના
આલતુ નથી કે તે લેખ સગળ પણ પ્રોત્સાહિત ભાષામા લખાયેલો છે, અને
વાચનારના મર્મોને તાત્કાલિક અસર કહે છે-કોઈ ગૃહસ્થ સો એક રૂપેઆ
ખરચી આ લેખ છપાવી આપવા કમુલ ચાયતો હિંદુમા તે, લેખ મફત
આપવો એમ ચોજનારની ઈચ્છા છે એવું અમોને લખી જણાવવામા આવ્યું છે

મધનુ બિંદુ-એ નામનું નાનકડું પુસ્તક પણ તેજ યુવકે લખેલ
છે તેમા ઉપદેશની જુદી જુદી બાબતો દુઃક સ્વરૂપમા સારી રીતે વર્ણન
કરેલી છે

જમનગર વેદશાળાનો વાર્ષિક રીપોર્ટ-અમોને મળ્યો છે તે
ઉપરથી જણાય છે કે તે શાળાનું કામ તેના હિન્દી સેક્રેટરી વકીલ ત્રિભોવન
ઈંદ્રજીની અગમહેનત અને ધર્મોત્સાહને આભારી છે આવા પરોપ
કારી ધર્મના કાર્યમા પોતાનો અમુક વખત તે વકીલ જ શ્રમ લેતે તે
માટે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે

શ્રીમતી મહારાણી વિક્ટોરિઆના વીજા પુત્ર હયુક ઑફ

ઇન્ડિનબરોનું સ્વેદકારક મૃત્યુ.

લખવાને અત્યંત દિલગીરી થાયછે કે આપણાં માયાણુ મહારાણી વિક્ટોરીઆના બીજા પુત્ર હયુક ઑફ ઇન્ડિનબરો અચાનક કાળને શરણ થયા છે. આપણા હાલના રાજ્યકર્તા કુટુંબના માણસોમાંથી હિંદમાં પહેલવહેલા આવી આંહિની ગરીબ પ્રજાને દર્શનનો લાભ તેમણેજ આપ્યો હતો. તેઓ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા તે પહેલાં કેટલાક સ્વાર્થી ઈંગ્લેન્ડે આ ગરીબકા દેશના લોકો માટે ઘણા ખરાબ શબ્દોમાં નિંદા કરેલી હતી. પણ તે નામદારે પોતે આંહિ આવી જ માન અને પશાણાચાકરી અનુભવી, તેથી એ નામદારનું ચિત્ત એટલું તો પ્રસન્ન થયું હતું કે તરતજ તે નિન્દાખોશનાં બુઢાણાં ઉઘાડાં પાડી આ લોકની રાજ્યભક્તિ, નમ્રતા તથા ગરીબાઈ માટે પોતાનો ઉંચો અભિપ્રાય જાહેર લખાણો મારફતે જાહેર કર્યો હતો. તેઓને વારસામાં જર્મનીમાં આવેલ સેક્સટોબર્ગગોથાની ગાદી મળી હતી. પ્રારબ્ધની વિચિત્રતા ઉપર અમેને અતિશય ખેદ એટલામાટે થાય છે કે તે નામદારનો એકનો એક પુત્ર તેમની પહેલાંજ સ્વર્ગે સિધાવેલ છે. અને આ વખતે આપણાં માયાણુ મહારાણીને તેમની વૃદ્ધાવસ્થામાં કારી જખમ લગાવી પોતે પણ પરમેશ્વરની દરખાસ્તમાં સિધાવ્યા છે. આખા ભરતખંડની પ્રજા સાથે અમે પણ ભારતેશ્વરીની દિલ પીરીમાં લાગ લઈએ છીએ ને તે સાધ્વીને દિલાસો દેવા “વલીયસી કેવલ દિ વેળા” એટલું બોલી પરમ કૃપાલુ પરમેશ્વરને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તેનો મર આત્મા સ્વર્ગમાં શાશ્વત સુખ પામે.

आर्यधर्मप्रकाशः

पुस्तक २८ अं]

आश्विन, सप्त १८५६

[अंक १२ भा]

॥ यतो धर्मस्ततो जय, ॥

नरनारीने बोध

(हरिहर छदनी चाल)

सुणजो सज्जन नरनारी सह जन्म सफल करवानेरे

भावे भजवा श्रीहरिनटवर भवसिंधु तरवानेरे—सुणजा—

प्रभुपर निष्ठा परम राखीने नरतनु नाव चलावोरे

वाके चुंके रस्ते जाता सद्गुरु शरण भळावोरे—सुणजा—

फळनी इच्छा रहित यईने राच्या रहो उद्यममारे

पुरुषारथ करवा कटि बांधो सफल थशो शुभ पलमाने—सुणजो—

“विशेष विघ्नो नह मुकार्ये” लोकोक्ति ते साचीर

जाणी हिमत धरो छातीए होय कदि जो काचीरे—सुणजो—

रोग भयकर आवी नडे पण दरशो नहि कदि तनमारे

“नारायण बेळी छे मारा” समजी जाणा मनमारे—सुणजो—

दिदार दरवारे हरिहरना करवानी जो होंशेरे

मित्र बनावो जम सत्संगति विचार ने सतोपरे—सुणजो—

द्वारपाल ते मोक्षद्वारना चार जणा छे साथे ते

भले कदापि एक राखशो वीजा रहे सगावोरे—सुणजो—

शरद पुनमनी स्वच्छ निशामय मन निर्मल जो धाशेरे

कृष्णचंद्रनी पूरण ज्योत्स्ना अतरमा श्रवकाशेरे—सुणजो—

सार रहित ससारे शोभी सार सफल यई फरशेरे

ऐहिक सुख साधीने मयळ हरिहरमा जड भळावोरे—सुणजो—

જગતના પદાર્થોની તુલના.

દેવી રીતે સ્વપ્નામાં કાઈ વખત કાવકાદ્ય દેખાય છે અને કાંઈ વખત તેની સાથે અસંખ્ય ઉદ્ધતાદ્ય સેનલેણ થાય છે, કાંઈ વખત વિનોદના સ્વપ્નામાં એકદમ ગંભિરતાવાળી આખતોનું દર્શન થાય છે, તેવીજ રીતે મને લાગ્યું કે આ મારા સ્વપ્નામાં મેં ઘણા હાસ્યજનક તોલનના પ્રયોગો કરી એવા. તે તોલન જેટલાં મળી શક્યાં તેટલાં ભાષાના પુસ્તકો સંબંધી હતું. જેમાં એક બંગાળી પુસ્તક ગૂજરાતી પુસ્તક કરતાં તોલમાં વધી ગયું. એક જર્મન વિદ્વાનથી લખાએલું પુસ્તક ઇંગ્રેજ અંથકર્ત્તાના પુસ્તક કરતાં વધારે થઈ ગયું. છેવટે મેં આપણી માતૃભાષા (દેવવાણી) સંસ્કૃતનાં પુસ્તકો અંક ત્રાંજવામાં મુક્યાં, અને સામેના ત્રાજવામાં વારાફરતી દરેક ભાષાના પુસ્તકો જેવાં કે જર્મન ઈંગ્લીશ ફ્રેંચ, રોમન અને છેવટે ગ્રીક (યુનાનના) ગ્રંથો મૂકી એવા, પણ તે સઘળા કરતાં આપણા તત્ત્વજ્ઞાનાદિકથી પૂર્ણ પુસ્તકોનું વજન વધતું હોય એમ લાગ્યું. તેવીજ રીતે આપણાં કાવ્યો પણ તેના કાવ્યો કરતાં તોલનમાં વધારે લાગ્યાં. છેવટે મેં સગીરથ તોલન કર્યું. આ સ્વપ્નની વાત છે માટે કદાચ હું ખોટો પણ હોઈ તથાપિ મારી ખાત્રી છે કે જે મારા વર્ણવેલાં અને મેં નતેથી સ્વપ્નામાં કરેલાં તોલન સત્ય તમોને વાગતાં હોયતાં આપણુ સત્યજ હતું; તે એટલું કે એક ત્રાજવામાં મેં, સંસ્કૃત સાહિત્ય, ધર્મશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાનઇત્યાદિક ખતાવનારાં તોલાં મૂક્યાં અને સામેના ત્રાજવામાં પૃથ્વીપરની જે જે પ્રસિદ્ધ લીધી મારી જાણમાં છે તેનાં સર્વ કાટીનાં પુસ્તકો દેખાડનારાં તોલાં મુક્યાં તથાપિ, મારે ઘણાજ વિનય સહિત કહેવું જોઈએ કે, તે સઘળાં કરતાં દેવભાષાનાં પુસ્તકો ખતાવનાર તોલાનું વજન વધારેજ હતું. આ વખતે આપણું “આર્યધર્મપ્રકાશ”નું ચોપાત્રીઉં મારી પાસે પડેલું હતું તે એક ત્રાજવામાં મૂક્યું અને સામેના ત્રાજવામાં એક બે આત્રી ફેંકી-પ્રિય વાંચનાર! આનું શું પરિણામ આવ્યું તે મને પુછશેનાંહિં, કેમકે આપણા પહેલવહેલા તોલનના પ્રયોગમાં શું પરિણામ આવ્યું હતું તે તો તમે જાણ્યું છે અને હજી યાદ પણ હશેજ.

ત્યાર પછી મેં એક ત્રાજવામાં ‘સ્ત્રીજાત’ એવા અક્ષર કાતરેલું તોલું મુક્યું અને સામેના ત્રાજવામાં ‘પુરૂષ’ એવો સળદ કાતરેલ તોલું

મૃત્યુ-પણ સ્ત્રી અર્થવા-પુરુષ એ જેમનાથી મરણને પણ અપમાન કરવાથી અમાને કંઈ લાલ નથી, તેથી જો હુઆ તોલનનું છે. પરિણામ આવ્યું એ તમને ન જણાતું તો મને ક્ષમા કરશે. આવા પ્રકારનો પ્રસંગ મારા હાથમાં આવવાથી, અને આપ જાણો છે કે કોઈ પણ સ્વપ્ન ઝાઝો વખત ટકતું નથી તેથી એક નાજવામાં 'સુધારાના સૂત્રો' અને બીજા નાજવામાં 'પ્રાચીન ધર્મસૂત્રો' એવા અક્ષર કોતરેલા તોવા મે મૂક્યા-આ અમારૂં માસિક પત્ર હમેશા મતમતાતરના વાદવિવાદ પ્રત્યે ઉદાસીન રહે છે, અને વીમેથી સરત્ ગમે આર્યબધુઓ પોતાના સ્વવર્તમાનિષ્ઠ ગાળી સદાયગુણી આવે એવા હેતુથી પોતાનું કર્તવ્ય યથા ગમ્તિ બજાવે જાય છે તેવા માસિક પત્રમાં ઉપલા જે તોલનનું પરિણામ જણાવવું એ જરા લય બગેલું છે, કેમકે જન મમાજપણ તે ગરુ ન્હોતું નિર્ણયપત્ર આવેન નથી તથાપિ તે જાણત મહત્વની હોવાને લીધે જ પરિણામ જોયું તેનું સક્ષિપ્ત વર્ણન કરવાને કંઈ હરકત હોય એમ મને લાગતું નથી "પ્રાચીન ધર્મસૂત્રો" એ અક્ષર કોતરેલા તોવાનું વજન બેશક બીજું તોલું જેના ઉપર હાલના "સુધારાના સૂત્રો" એમ લખેન હવે તે કરતા ઘણું ભારે હતું-તે જાણત વિચાર કરતા મને નીચેની જાણત યાનમાં આવી

। । । આપણો પ્રાચીન આર્યધર્મ સર્વોત્ક્રષ્ટ અને અનાદિ છે એમ તો ઘણે અંશે નિર્વિવાદ કરી ચુક્યું છે, અને તેવી રીતે માની તેમાં શ્રદ્ધા રાખવાથીજ આપણુ કલ્યાણ છે-ત્યારે દેશ કાળના ફેરફાર પ્રમાણે તેમાં પણ સુધારાનો અને યોગ્ય ફેરફારનો અવકાશ છે કે નહિ? એ શકા સહજ પ્રાપ્ત થાય છે

તો સુધારાનો મિથ્યા ઠાનાહવ મચાવનારાઓને અમારી સવિનય સૂચના છે કે "જેઓને હિંદુધર્મમાં અથવા ગૌતમીવાજમાં મૂંઢારણા કરવાની ઉત્કંઠા છે તેઓને 'હુ હિંદુ છઉ અને મારે હિંદુ ગહેવું છે' એવું પહેવેથી પૂર્ણ અભિમાન જોડી, પોતાની જાતિનો આચારવિચાર અથવા આહાર વિહાર જે માણસને ઉપહાસાર્પદ લાગ્યો, તેવો માણસ પુનર્નિર્વાહ કરવા તૈયાર થાય કે હોટેલમાં જમવા જઈ જાય, અથવા હિંદુ દેવતાને 'ગળ આપી પ્રાર્થના સમાજમાં જઈ નિરાકાર દેવની પ્રાર્થના કરવા લાગે, અથવા ઇસુને પ્રભુ માનવા માટે તો તે સુધારો નહિ પણ ગાડાઈ-ઉદ્વેગન છે એમ સમજવું 'અમારા આચારવિચાર' ઉપર શ્રેણીપૂર્ણ પ્રકારનો અપમાન ન જોઈએ એમ

વિચારીને હિંદુ રીતરીવાજ તોડી નાખવા પ્રવૃત્ત થયું એ જુદી વાત છે, અને હિંદુધર્મ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને તેમાં જ દેશકાળાનુરૂપ ફેરફાર કરવા ચત્ન કરવો એ જુદી બાબત છે. હમણાં જ 'સુધારો સુધારો' ખૂબ પડી રહી છે તે ખરો સુધારો છે જ નહિ. સુધારક એ શબ્દ લોકોમાં અકારો થઈ પડવાનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે તેઓ અનાવૃત્ત આચાર વિચારનો સ્વીકાર કરતા હોય એમ દેખાય છે. ઉદ્ધત યુવાનોનું સ્વૈર વર્તન નિયમમાં રાખવા માટે જ સર્વ સમાજ વ્યવસ્થા ઉત્પન્ન થઈ છે. હવે તેવી વ્યવસ્થામાં એકાદ રીત રીવાજમાં દેશકાળને અનુસરી ધર્મઅનુસાર ફેરફાર કરવો એ જુદી બાબત છે અને, એકાદ રૂઢી ખરાબ દાખલ થઈ ગઈ હોય માટે સઘળી સમાજ વ્યવસ્થા તોડી પાડવા તૈયાર થઈ સુધારો કરીએ છીએ એમ કહેવું એ બીજી બાબત છે. તે ગાંડાઈ છે.

મેં બીજા ઘણાં તોલવાના પ્રયોગો કરી જોયા, અને તે સઘળા આ અંકમાં લખી કાઢવા માટે મારી પાસે પુરતી જગ્યા નથી. તેથી કોઈ બીજા અંકમાં આગળ કહેવાશે. વિશેષ કહેવાનું માત્ર એટલું જ છે કે જ્યારે હું સ્વપ્નમાંથી જાગ્યો ત્યારે મારાં સોનાનાં ત્રાજવાં અને કાંટા અદૃશ્ય થયેલાં જોઈ મને દિલગીરી થઈ. પણ ભવિષ્યને માટે તે સઘળાં તોલનથી મેં નીચેની શિખામણ લીધી. "માત્ર તેમના દેખાવ ઉપરથી જ કોઈ પણ વસ્તુને વખાણવી કે ધિક્કારવી નહિ, પણ તેમની યથાર્થ અને અંતરસ્થ ઉપયોગિતા અને ગુણ પ્રમાણે તે તરફની આપણી મમતા અથવા મનોવિકાર જણાવવા."

મક્તમાલ્લ બાવની અને અપરાધ ક્ષમા સ્તોત્ર.

(અનુસંધાન ગયા અંકને પાને ૨૭૭ થી.)

સવૈયા.

પરનિંદામાં પ્યાર ધરીને પાપે પેટ ભર્યું છે.

જાનેક અવળાં કર્મ કરીને પરનું દ્રવ્ય હુર્યું છે;

કર્મધર્મનો મર્મ નથી મેં શર્મ ધરીને ધાર્યો,

એ અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો.

- ૧૬ ૨૬ ઉપર બહુ ગણ કરીને દાન અતીથો ગ્રો,
ધ્યાન આણી દુ ખમા બાણી દોન ઉપકાર ન કીધો;
૧૭૦ ગરમારથમા પૈસો ખરચી, જોકે ન દોષ નિવાર્યો,
જો અપંગધ ક્ષમા કર્ગેને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૪૭
માયાનો બહુ મોહ કર્યો પણ કોડી નથી કમાયો,
૧૮ અરધી રજનીએ ઉઠીને ધધા અરચે વાયો,
પ્રભુ અમરણમા પળ નથી પાડી પાપગિયે પડનારો,
જો અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૪૮
આપતણા સેવન પૂજનમાં નથી મળી નવગરા,
શાસ્ત્ર શ્રવણનો કાંઈ સમયમા લાગ્યો નથી ચિત્પાસ,
શ્રવણ મનનને નિદિધ્યાસનમા નથી કાળ ગુજર્યો,
જો અપરાધ ક્ષમા કરીને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૪૯
આધ્યુ નથી સદાવૃત્ત કે ગૌરાણા નથી ખવાની,
નથી ચલાવ્યુ મદિર સુદૃઢ મુર્તિને પધરાવો,
નથી નવાણ ગજાવ્યા મે કરવાને યા ઉપકારો,
જો અપરાધ ક્ષમા કર્ગેને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૫૦
કર્યું નથી કંઈ દાન ધ્યાન ધરણીધર નથી ધરાયુ,
નપાતપ વૃત્તને યજ્ઞયાગઆદિ કર નથી કરાયુ,
અનાથતા આશ્રમ બાધી મે આપ્યા નથી આધારો,
જો અપરાધ ક્ષમા કર્ગેને શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ તારો ૫૧

ગા. કું. મુ. અપૂર્ણ

દિવ્યસ્વપ્ન

(ગયા અઠને પાને રમચી ચાલુ)

ઉપર પ્રમાણે કહી તે પુરુષ મને પોતાની સાથે આવવા ઈશ્વારો કરવા
લાગ્યો હું, તેની પાછળ પાછળ ગયો પસ્તામા તેણે મને કહ્યું “ જોકે હમ
લાજ હું તે તમા મહા તરકથી આવુછું તોમણ તને, પહેચાડવાજ હું તમા
પાછો આવુ છું.”

મેં યોગ્ય શબ્દોમાં તેનો ઉપકાર માન્યો. સામસામા એકજ સીધી લીટીમાં, પરંતુ છેટેછેટે આવેલા પૂર્વોક્ત ખત્રે આશ્રમે છાડી, એક ટોળાવપર થઈ અમો એક પુશ્પોદાર લતામંડપ પાસે આવી પહોંચ્યા. વિવિધ જાતનાં વિચિત્ર રંગીન પુષ્પોથી મંદમંદ મીઠો સમીર ચોતરફ પોતાની શીતળતા ફેલાવતો હતો. શાન્તિ ! શાન્તિ ! ! જ સર્વત્ર પ્રદર્શિત થતી હતી. ગમે તેવા ઉષ્ણ મગજને એવડી શાન્તિ વળી જાય એવો આ મંડપ હતો. આ લતા મંડપ માહેનાં પુષ્પોની. સુગંધથી પ્રસન્ન થઈ ભ્રમરાઓ દીવસે ચોતરફ ગુંજારવકરી રહેતા હશે. ધકાદાર નવપક્ષીવ વૃક્ષોમાંથી શ્રવણ થતા ઢાલના સુંદર ટઉકાઓ, મગજની ઉષ્ણતાપર રામખાણુ ગુટીકાંતું કામ સારતા હશે અને નિર્મળ નીરથી ભરેલા સ્વચ્છ સુંદર ઝરાની ગંભીર લેહેરો તેને સાદ્યતા આપતી હશે. પુષ્પોમાંથી સુગંધમય 'રજઃકણો' પવનને લીધે ચોતરફ પ્રસરી રહ્યાં હતાં. મોગરો, ચંપો, ડોલર, બઈ વીંગરે પુષ્પોના વૃક્ષો ચોતરફ શોભી રહ્યાં હતાં. મંડપની આરે ખાંબુ જુદી જુદી વેલો 'ઉગાડીને તે વેલો મંડપ ઉપર પહોંચાડવામાં આવી હતી. આથી તે મંડપ જુદીજુદી વેલોનોજ બનેલો હોય એમ દૃષ્ટિગોચર થતું હતું; કારણ લતાઓ ધણી હોવાથી તેનું કાષ્ટ જણાતું ન હતું. શીત, મદ અને સુગંધમય સમીર નિરંતર વાયા કરતો હતો.

વેલો પુરૂષ પોતાની સાથે મને તે લતા મંડપમાંથી પસાર કરી તેના પછવાડેના દ્વાર તરફ લઈ ગયો, જ્યાં સુંદર-સ્વચ્છ-નિર્મળ પાણીનો ઝરો વહેતો હતો. તેના ઉપકંઠ પર આ મંડપ ખંધેલો હતો. મંડપ સમચોરસ હતો અને વચ્ચેમાં એક સાદું પણ સ્વચ્છ કાનસ બળતું હતું જ્યાં ચોતરફ સાફ અજવાળું પડતું હતું. આ મંડપમાં કાચ કે સાદરી કશું હતું નહિ પરંતુ ઠંડી રેતીપર આડે પડખે બે સ્ત્રીઓ પડેલી હતી.

તેઓ કાંઈ વાતચીતમાં ગુંથાએલી હતી. પુરૂષોનો પગરવ સાંભળી તે બન્ને સ્ત્રીઓ ઉભી થઈ ગઈ. કપડાંસમાં કંઈ અને અમોને યોગ્ય શબ્દોમાં માન આપી અમારું આતિથ્ય કર્યું. જનો અમોએ સ્વોક્ષર કર્યો. બન્ને સ્ત્રીઓ વિનય સહિત બેઠી અને અમો પણ તેની સામે થોડેક દૂર બેઠા. આ સ્ત્રીઓનું સૌંદર્ય, લાલિત્ય અને કાન્તિ નીહાળતાં હું વિલીન થઈ ગયો અને અનેક પ્રકારના તરંગનગર રચતો તેમાં વિલાસ કરતો બેસી રહ્યો, તેમની આકૃતિ તેમના સૌંદર્યને અનુરૂપ હતી. જો તેમના સામું ફક્ત થોડો સમય સુધી

છે જની પાછળથી હું તને યોગખાણ મઠાવીશ. આ સંતોષગૌરી પ્રસન્નમુખી તથા આનંદી છે પરંતુ રંગીલી, લેહેરી, ઈશકી અને ભલકાખંધ નથી. તેણી ગંભીર અને ઠરેલ મનની છે પરંતુ ડોળી નથી. તેણી જીવનના સુખ અને દુઃખનો, વિનોદ અને શોકનો, દૃઢતા અને સ્વસ્થ અવ્યગ્રપણથી અનુભવ કરે છે. તેની સખી શાન્તિગૌરી પણ પૂર્વોક્ત સદ્ગુણોથી ભૂષીત છે તેઓએ આ ભૂષણો નથી પેહેરેલા એમ તને જણાશે પણ તેઓએ સદ્ગુણના અદ્રશ્ય ભૂષણો પેહેરેલાં છે. તેઓએ સદ્ગુણનોજ શૃંગાર સજ્જો છે, તેઓએ નાશવત સુવર્ણની સાંકળી પેહેરેલી નથી પણ સત્યની સર્વદા જળવાઈ રહે તેવી સાંકળી પેહેરેલી છે.

દરિયામાં પાકતાં કે-મીણના ખનાવવામાં આવતાં મોતીથી ખનાવેલી નથડી તેઓએ પેહેરેલી નથી પણ નમ્રતાની નથ પહેરેલી છે. હાથીઢાંતની જે હાલમાં જનવરોના હડકાંમાંથી ખનાવવામાં આવતી ચુડીઓ તેઓએ પેહેરેલી નથી પણ સ્વચ્છતા-ચોખ્ખાઈની ચુડીઓ પેહેરેલી છે. હાલમાં અપરખ અને ઝીંક, ટીપકી, સતારા તથા મોતીના ખનાવેલા ચાંદલા તેઓએ ચોડેલા નથી પણ નીતિ અને ધર્મથી ગુંથેલા જ્ઞાનના ચાંદલા ચોડેલા છે, અને તેથી ઉપલાં ચાંદલા ફરતાં આ ચાંદલા વિશેષ શોભા આપવાની સાથે તેઓ સંસારમાં બહુજ ઉપયોગી થઈ પડે છે. દયાની દામણીથી તેઓનું કપાળ વિશેષ શોભે છે. અદ્ભૂત અદ્ભૂતઅકોટી તેમની કર્ણેન્દ્રિયોને શોભાવે છે, તેઓ હાથે પગે ઉઘોગનીજ મેંદી લગાવે છે. આંખમાં હાલના સુરમાઓ દાખલ ન કરતાં તેઓ શરમનું અંજન કરે છે. હે વત્સ! આ પ્રમાણે તેમના આ-ભૂષણો અદ્રશ્ય છે, આ આભૂષણોજ ખરી શોભા છે, સુવર્ણ મોતીના આ ભૂષણો એતો કૃત્રિમ શોભા છે. પૂર્વોક્ત આભૂષણોના અસ્તિત્વ પ્રસંગે આવાં કૃત્રિમ આભૂષણોની આવશ્યકતા બહુજ ઓછી છે. વળી પણ જો-

તે સ્ત્રીઓના આવી મુહોંચવાથી અમારી વાતમાં ભગાણ પડયું. પુખ્ત સુવાસથી દ્રાણેન્દ્રિય આનંદ પામે તેથી કર્ણેન્દ્રિયને માહું ન લાગે માટે ખત્રને સરખો આનંદ આપવાની યોજના શરૂ થઈ.

કિન્નર કાન્તિનો સાર-તેણી સંતોષગૌરી વિણા સાથે ગાયન લલકારવા લાગી. શાન્તિગૌરી સાદ પુરવા લાગી. અંમે આ દિવ્ય ગીતામૃત પીતા આનંદમાં ખેદા હતા.

(અપૂર્ણ.)

માણસની માનસિક ફરજો

કરજ દરેક માણસને માથે છે. જ્યારે માણસ ઉત્પન્ન થયા ત્યારેજ તેને ચોક્કસ કરજ પ્રમાણે વર્તવાનું છે એમ કહેવાયુ તો ઈશ્વરને માણસોને આ માટે જન્મ આપવો પડ્યો તથા સૃષ્ટિ આ માટે ઉત્પન્ન કરવી પડી તે આપણે પહેલા જાણવાનું છે.

ઈતિહાસોમાથી તથા બીજા મોટા મોટા ગ્રંથોમાથી એમ સાબીત થાય છે કે અસલથી, જુનામા જુનો અને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિથી આવતો આવેલો ગ્રંથ વેદ છે. આ વેદમા એક ઠેકાણે એમ કહ્યું છે કે—

एकोहं बहुस्याम

અર્થ—મારૂં એક સ્વરૂપ છે તેના વધારે સ્વરૂપ થાય.

ઈશ્વરને આવી ઇચ્છા થવાથી તેણે પચ મહાજુત ઉત્પન્ન કીધા, હવે પ્રાણીમાનનુ સ્થુળ સ્વરૂપ આ પચ મહાજુતનુ બનેલુ છે. પણ જીવ વગર તે સ્વરૂપ નકાસુ છે, આથી કરી ઈશ્વરે તે સ્થુળ સ્વરૂપની અદર, પોતાના તેજસ્વી ચૈતન્ય મુક્યુ માણસ અને જનાવરમા ઈશ્વર એટલો ફેર કાઢ્યો કે માણસને સમજશક્તિ આપી છે અને જનાવરને નહિ.

જ્યારે માણસને સમજશક્તિ આપી છે ત્યારે તે સમજશક્તિનો ઉપયોગ કરી દરેકજણે પોતાની ફરજ શુ છે તે જાણવું જોઈએ જ માણસ તે જાણતો નથી તેમા અને જનાવરોમા કંઈપણ ફેર નથી એમ કહેવામા આવ્યું નથી.

આવી રીતે ઈશ્વરે પહેલવહેલા પુરૂષ ઉત્પન્ન કીધો ત્યારપછી ઈશ્વરે માયારૂપિ સ્ત્રી ઉત્પન્ન કીધી અને તેમા એવી મોહિની રાખી કે સકર જવા મહાત્માને પણ તેવી મોહિની પાછલ દોડવુ પડ્યુ હતુ અને અતે તેને કામ આવી દેવાની જરૂર પડી હતી આ પુરૂષ અને સ્ત્રીને ઇશ્વરે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવા કહ્યું, પણ તેઓ સસાર જ્ઞાનથી અજાણ્યા હોવાથી સૃષ્ટિ કેમ ઉત્પન્ન કરવી તે સમજ્યા નહિ આથી ઈશ્વરે તેમને સસારી જ્ઞાન આપ્યું અને સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનું કહ્યું. આવી રીતે આપણા ગ્રંથોમા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ બખી છે. જના

રીતે આપણા ગ્રંથોમાં સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ લખી છે તેવીજ રીતે અંગ્રેજ લોકોમાં પણ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વાસ્તે લખ્યું છે.

દુનીયામાં જન્મથી તે મોત સુધી માણસની ત્રણ અવસ્થા છે. પહેલી બાલ્યાવસ્થા, બીજી યુવાવસ્થા અને ત્રીજી વૃદ્ધાવસ્થા. આ ત્રણે અવસ્થામાં આપણે નોખી નોખી ફરજ બજાવવાની છે. આપણે નોખી નોખી ફરજ બજાવવાની છે તેનો બાણ્યું પણ જ્યાંસુધી ફરજ શું છે તે બાણતા નથી, ત્યાંસુધી તેના વિભાગો ક્યાંથી બણી શકીએ. માટે પહેલવહેલાં ફરજ શું છે તે બાણવાની આવશ્યકતા છે.

ફરજ એ એક એવી વસ્તુ છે કે જે આપણને નીતિને રસ્તે વર્તવાનું કહે છે. અને આપણને નીતિની ઈમારત બાંધતાં શીખવે છે. જેનાવગર કહાપણ, ચતુરાઈ, લલાપણું, સમ્યાઈ, મગજ શક્તિ, સુખ, મમતા, દયા, માયા અને લાગણી વિગેરે વિગેરે કંઈપણ ટકતાં નથી. અથવા તો કાયમ થઈ આપણી પાસે રહેતાં નથી. ફરજ ન સમજવાથી આપણી જીંદગી ખગડે છે. અને અંતે ફરજ ન બજાવવાથી દુઃખી મોતે મરવું પડે છે. નીતિને રસ્તે જવામાટે ફરજ સિવાય બીજે એકે ઉત્તમ રસ્તો છે એમ માનવુંજ નહિં. આપણથી કાઢ્યા, આપણથી અનુભવી, આપણથી વિદ્વાન, સુલક્ષણ, વિચારીને પગલું ભરવાવાળા, જેના કામને દુનીયા વખાણે છે અને જે મરી ગયા પછી પણ પોતાનું નામ અમર સુકી બચે છે, તેનો પડછાયો લઈ તેને પગલે પગલે જવું અને તેમ કરવામાં લોકો આપણી કંદાય હાંસી કરે તોપણ તેની દરકાર કર્યા વગર, કાઢ્યા અને અનુભવી માણસના રસ્તાને વળગી રહેવું, અને તેનાં જવાં નિતીનાં તથા સારાં કામો કરવાં એજ આપણી ફરજ છે.

આટલું ફરજ માટે કીધા પછી તેના વિભાગો તરફ નજર કરીએ. તથા કંઈ કંઈ અવસ્થામાં. કંઈ કંઈ ફરજ બજાવવાની છે તે તરફ લક્ષ આપીએ.

બાલ્યાવસ્થા કે જે જન્મ્યા પછી પહેલી અવસ્થા છે જેમાં દરેક બાળકે પોતાના માબાપની આજ્ઞા પાલવી અને લવિષ્યમાં સુખી થવા માટે તે જટલી શીખામણ આપે તે માનવી અને તે પ્રમાણે વર્તવું એ તેની પહેલવહેલી છે. હમેશાં સાચું બોલવું, પ્રમાણિક અને ન્યાયી થવું, બીજાનો અદેખાઈ કરવી નહિ, પોતાના સ્વાર્થ તરફજ હમેશાં ધ્યાન રાખવું નહિ, સવારે વહેલા ઉઠી પ્રણામ કરી દિલથી ધ્યાન કરવું, સારા માણસની સંગત કરવી. કહ્યું છે

કે “જેવી સગત તેવી અસર” જેવો સગત તેવો રંગ “જેવું અન્ન તેવો આડકાડ” જે આપણે સારા માણસની સગત કરીએ તો સારા લેખા ઈએ અને ખગખ માણસની સગત કરીએતો ખરાખ લેખાઈએ ‘માટે’ હમેશા સાગ માણસની સગત કરવી, વિદ્યા મેળવવી, વ્યસન કરવું નહિ, દુર્ગુણ માનને દુઃરાખવા તથા સુગુણમાં ચિત્ત યગાડવું આવી રીતે જે એક બાલ વર્તે છે તો તેની યુવાવસ્થા તથા વૃદ્ધાવસ્થા મુખ્યમાં બંધ છે તથા મુલા પછી નામ અમર મુકી બંધ છે । । । । ।

“ખીજી યુવાવસ્થા છે તેમાં જટલા ગુણો બાલ્યાવસ્થામાં મેળવ્યા હોય, તે પ્રમાણે વર્તવાનું છે અને હમેશા સર્વવર્તનથી રહેવાની દ્રવ્ય છે તેની ખીજી દ્રવ્ય પોતે એકલા હોઈએ ત્યારે, કુટુંબ કમીયામાં હોઈએ ત્યારે, તથા મિત્ર મહાનમાં હોઈએ ત્યારે, કેવી રીતે વર્તવાનું છે તે છે જ્યારે એકલા હોઈએ ત્યારે પોતાના વિચારો ખિલવવા જોઈએ પોતે તે વચના થયા ત્યાં સુરીમાં દેટલા સારા તથા કેટલા ખરાખ કામો કર્યા તે તરફ ધ્યાન આપવાનું છે પોતે કચેલા સાગ નરસા કામ યોદ્ધ કગને જટલા સારા કામો કીધા હોય તેનાથી પણ વિશેષ સારા કામ થઈ શકે તે વિચારવાનું છે તથા જટલા ખરાખ કામો કીધા હોય તે સુધારવા અને ફરિયાદો તેવાજ ખરાખ કામો ન થાય તેને માટે પ્રયત્ન કરવાનો છે । । । । ।

જ્યારે કુટુંબકમીયામાં હોઈએ ત્યારે પોતાનો ગ્વલાવ સાચવવાનો છે સ્ત્રી કે છોકરા, તરફ, નકામાં ગુસ્સે થવું નહિ પણ તેમની તરફ માયાથી વર્તવું જ્યારે મિત્રમહાનમાં હોઈએ ત્યારે, પોતાની જીભ સંભાળવાનો છે કાઈને અયોગ્ય લાગે તેવું બોલવું નહિ નકામી વાતો કરવી નહિ પણ જ્યો બે શબ્દનું વધારે જ્ઞાન થાય તેવી વાતો કરવી ।

“વિશ્વાસઘાતી બનવું નહિ મિત્ર કરવો નહિ પણ કરવો તો કાઈ દિવસ તેને મુકવો નહિ, સ્નેહી બની યોડા દિવસ પછી સ્નેહને તજી દેવો નહિ આમ મુકી દેવાથી સ્નેહી અથવા મિત્રને આ વિશ્વાસઘાતરૂપિ ધા તગવારના ધા કરતા વધારે જખમી કરે છે તે ધા રૂઝાતો નથી અને તેનું અર્થુ હૃદય ભાગી નાખે છે માટે વિશ્વાસઘાતી બનવું નહિ વિશેષમાં જો યુવાવસ્થામાં એક માણસ સર્વવર્તનથી વર્તે છે તો આગ વાગવા પ્રમાણે આ દુનીયામાં જન્મી

તે તેના જીવતરનું સાર્યક કર્યોવગર રહેતો નથી આટલી દ્રઢ યુવાવસ્થા માટે છે હવે વૃદ્ધાવસ્થાની શું દ્રઢ છે તે જાણવાનુંજ માત્ર બાકી રહેલું છે.

જ્યારે એક માણસ વૃદ્ધ થાય ત્યારે તેની પહેલી દ્રઢ પોતાના છોકરાં-જોને શીખામણ આપવાની, સદ્ગુણો શીખવવાની, તથા તેમને નીતિને રસ્તે દેવાની છે. પોતે એવી સારી રીતે વર્તવાનું છે કે પોતાનો દાંખલો જો છોકરાંઓ પણ તેવીજ રીતે વર્તતાં શીખે. પોતાનું ધર્મમાં ચિત્ત રાખવાનું છે કરેલાં પાપો માટે પશ્ચાતાપ કરી ઈશ્વર પાસે માફી માંગવાની છે. ગરીબોને મદદ આપવાની છે. અને જમ અને તેમ દુનીયામાં લલું કેમ થાય તથા આ વિશ્વના લોકોનો ઉદય કેમ થાય, એ બાબતો વિચાર કરો પોતાથી અને તેટલું દુનીયાનું લલું કરવાની દ્રઢ છે. પરોપકારી થવું, પરદુઃખભંજન થવું, નિર્મળ શુદ્ધિ રાખવી, સારાં કૃત્યો કરવાં અને દુનીયાના લોકોનું શ્રેય કરવું. આટલી દ્રઢ વૃદ્ધાવસ્થાની છે. જ્યાં વૃદ્ધાવસ્થામાં અશક્તિને લીધે આપણાથી કંઈપણ બની શકે તેમ ન હોય તો નિર્મળ મન રાખી, સર્વ જંજળથી મુક્ત રહી પ્રભુનું આરાધન કરવામાં બાકીનો વખત કાઢવો.

લખાણ પુરું કરતાં પહેલાં મારે છેવટમાં કહેવું જોઈએ કે દરેક માણસે પોતાની દ્રઢ પ્રમાણે હમેશાં ચાલવું જો પોતે સત્યને માર્ગે અથવા તો નીતિને માર્ગે જતો હોય તો તેણે આ હળાહળ કળિયુગને લીધે લોકો તેની નિંદા કરે તો તે તરફ લક્ષ આપવું નહિ પણ પોતાના નીતિના કામમાં ખંતથી મંડ્યા રહેવું. પોતે લોકોને ખાતર લલું કરે છે એમ ન માનવું પણ લલોને ખાતર લલું કરે છે એમજ માનવું દુનીયામાં પોતાની દ્રઢ વાજળી રીતે કરતો હોય તો પછી ગરીબ હોય કે તથંગર હોય તોપણ તે મોટામાં મોટા માનને લાયક છે અને કલિયુગ હોવાથી કદાચ આ દુનીયામાં તે દુઃખી થાય પણ બીજી દુનીયામાં એટલે કે મર્ણુ પછી પ્રભુ પાસે તે હમેશાં સુખીજ થાય છે. હું ઇચ્છું છું કે દરેકજણ આવી રીતે સુખી થવાને પ્રયત્ન કરશે અને પોતાની દ્રઢ બળવી પ્રભુપદને પામશે.

લ. વિનય (૨સીક.)

સદુપદેશ પચસતી

(દોહર)

(અનુસંધાન ગયા ચાકના પાને ૨૪૮ થી)

સ્વભાવથી વિદ્યા સદા નમ્રપણુ દેનાર	
અજપણુ અવિનય સદા સ્વભાવથી ધરનાર	૩૪
આતિપુષ્ટિ આસક્તિને સ્વભાવથી કરનાર	
અપુષ્ટિ તે આસક્તિને સ્વભાવથી હરનાર	૩૫
સમતાથી સુખ સર્વને કહે શાસ્ત્ર મગનાર	
માટે નીતિ નિપુણ નર સમતાને ટહેનાર	૩૬
જડ ને ચેતન સૃષ્ટિમા જુદા જમ જણાય	
તેમ દોષને શુણુ બધે વિચારથી સમજાય	૩૭
ઉદય અસ્ત બનતો જુઓ સૂર્ય ચ દ્રનો જમ	
મનુષ્યનો પણ સર્વદા થાય વિશ્વમા તેમ	૩૮
હિતકારક કહુ વાક્યના વક્તા દુર્લભ જમ	
સામળનારા પણ વિરય વિશ્વ વિષે છે તેમ	૩૯
હિતકારક તે કહુ દિસે પ્રિય ન હિતાર્થી હોય	
હિતકારકને પ્રિય વચન એ તો દુર્લભ જોય	૪૦
કાઈ કાઈને પ્રકૃતિથી માફક વસ્તુ જણાય	
ચંકારને પ્રિય ચ દ્રમા સૂર્ય દાકને થાય	૪૧
વિગેધ કાઈ કાઈનો સ્વભાવથી કરનાર	
નકુન સર્પ જયમ જન્મથી દ્રેષ દિલે ધરનાર	૪૨

ઝાકળનું જયમ બળ હરી સૂર્ય પ્રકાશિત થાય	
દૂર કરી ત્યમ દુઃખને તેજથી સભ્ય જણાય.	૪૩
જેમ દુરાચર દુર્જનો નથી કદી તજનાર	
તેમ સદાચરને સદા સન્નજન સૌ ભજનાર.	૪૪
છાયા સુંદર હોય તો ક્ષણ સારાં નહિં થાય	
છાયાને ક્ષણ યુક્ત તો વિરલ વૃક્ષ દેખાય	૪૫
ઝેરી ખીજ વાળ્યા થકી ઝેરી ઝાકળ થાય	
શુભ ખીજે વાળ્યા થકી શુભ વૃક્ષો નિરખાય.	૪૬
ઘાઈ કંટકી વૃક્ષને ડાઘ સુપક્વ થાય	
ઘાઘ સકંટતા છતાં શુભ પલ્લવ દેખાય.	૪૭

૬૦ ર૦ શાસ્ત્રી.

વિશ્વાવલોકન.

બદરિકાશ્રમવર્ણન.

ઉપર પ્રમાણે કહીને વિમાન અગ્રભાગમાં સ્થાપન કરીને અંગુલીથી નિર્દેશ કરી વિશ્વાવસુ બોલ્યો કે—

આ પુરોભાગમાં બદરિકાશ્રમ નામનું સ્થળ છે. આ સ્થળમાં જીવસમૂહના આશ્રમરૂપ નારાયણ, ભક્તિભાવથી નમન કરતા ભક્તજનોના અતિ અજ્ઞાનને નાશ કરવા માટે તપશ્ચર્યા કરે છે. એટલા માટે આ ક્ષેત્ર નિવાસી જનોની બુદ્ધિ પરમાત્મજ્ઞાનથી વિકાસ પામે છે અને શબ્દસ્પર્શાદિ વિષયમાં

અનામકત હોઈને કેવળ ઈશ્વરપરાયણ છે તેથી ભુજગ રોય ભગવાન જની રાખ્યા છે એવા જનાઈન નારાયણને અહિના સાવુજનો પ્રતિદિન પૂજે છે
કૃષ્ણાનુ પોતાને અનુરૂપ કહે છે કે-“આ બદરિકાશ્રમમા પરમાત્મા નારાયણનો નિવાસ છે,” ઈત્યાદિક ગુણોનુ જે તમે પ્રતિપાદન કરોએ તે મને રૂચતુ નથી કારણ કે-

(ઉપેન્દ્રવજ્ર)

શિવાસયુ હિમ જહાં જગે છે, વાયુ વળી દુ સહ જયા વહે છે
જસાવગાહે જન ન્યા ખીએ છે, શુ કર્મનુ આચરવુ બને છે ?

વિશ્વાવસુ-જે તમેએ ઉપર કહ્યુ તે અમારા મતમા બદરિકાશ્રમમા મહિમાને અનુરૂપ છે કારણકે-

પરમ હિમ દોવાથી સર્વ ક્રિયા વિશેષે કરી કુઠિત થાય છે, તેથીજ પરમ મહિમાને પામીને વૈકુઠની બરોબર ગણાય છે, તેથી શાંતિવાળા અને આત્મજ્ઞાન વિષયી બુદ્ધિવાળા પડિતો ત્યા જાય છે આ બદરિકાશ્રમમા પ્રાતર્મધ્યાહ્ન સમયે સ્નાન માટે વારવાર સરોગીજનો પણ સર પ્રત્યે જવાથી ગરુડદંવજના પ્રસાદથી અત્યંત આરોગી કુશળ થાય છે-અને તમે અગાઉ જે કહ્યુ કે “જયમા ન્હાવાથી ટાઢથી માણસ ખીએ છે” તે ભગવદ્ભક્તવિશે ઘટતુ નથી, તેઓ તો નિરતર ભગવત્પ્રસાદથી કુશળ હોય છે, પણ જેઓ અમક્ત હોઈને કામરાગાદિ દોષયુક્ત હોય છે તેઓજ માત્ર ભગવત્કૃપા ન મળવાથી શીતાદિ રોગયુક્ત થાય છે

ઉપર પ્રમાણે કહીને વિમાનને ખીજ ખાનુએ લઈ જઈને અજલી સહિત અયોધ્યાના દર્શન કરીને વહે છે

॥ श्रीराजराजेश्वरोजयति ॥

दुर्भिक्ष सहित महामारीनीं ज्ञांति माटे परमेश्वर प्रार्थना.

कृपापारावारप्रणतजनसंतापशमनैः ।

कृपालोकोलोलैः स्नपयसुतरांनः पुररिपो ॥

सदुर्भिक्षामेतामनुदिनमनन्तार्तिजननीं ।

महामारींमृत्युंजयशमयसंतापशतदां

॥ १ ॥

ययानेकेलोकास्तनयरहिताः केचनपरे ।

पवित्रैः सन्मित्रैरपिकुलकलत्रैश्चरहिताः ॥

कृतामात्रापित्राप्यनुजनिकरैस्तामकरुणां ।

सदुर्भिक्षांमारींशमयशमयत्वंपशुपते

॥ २ ॥

ययालोकेलोकारुदनविवशाहंतविहिता ।

जनैः शून्यान्कृत्वासकलनिलयान्हासुकृतिनां ॥

सदुर्भिक्षामेतामतिशयभयोद्वेगजननीं ।

महामारींमृत्युंजयशमयसंतापशतदां

॥ ३ ॥

दयासिंधोदीनान्धनलवविहीनाननुदिनं ।

महाचिंतालीनानशनवसनाभावविधुरान् ॥

विनिध्नन्तान्सर्वान्प्रबलबलतोनिर्वलतरान् ।

सदुर्भिक्षांमारींशमयशमयत्वंपशुपते

॥ ४ ॥

क्षुधार्तानन्ननोवतजनाः सत्कृतिधनाः ।

गलद्वाष्पानेयंपथिपथिपतित्वाप्रलपतः ॥

विनिध्नन्तीरंकानखिलकरुणार्हानकरुणां ।

सदुर्भिक्षांमारींशमयशमयत्वंपशुपते

॥ ५ ॥

ભાષાતર

હે કૃપાના પારાવાગરૂપ શ્રી મૃત્યુ જયદેવ ! પ્રણતજનના સતાપને શાંત કરનાર એવા આપના કૃપાકટાક્ષના તરંગોથી અમારી ઉપર અભિષેક કરો અને પ્રતિદિન અનંત પ્રકારની પીડાને ઉત્પન્ન કરનારી તથા અનેક પ્રકારે સતાપ કરનારી મહાભારીને શાંત કરો ॥ ૧ ॥

હે યજુષ્ઠે જણે અનેક લોકોને સત્પુન રહિત કરેલા છે જણે અનેક લોકોને પવિત્ર સન્મિત્રો રહિત કરેલા છે જણે અનેક લોકોને કુલીન કાતાઓ રહિત કરેલા છે જણે ડાઘને માન્ય માતા રહિત ડાઘને પવિત્ર પિતા રહિત અને ડાઘને સ્નેહિ સહોદર રહિત કરેલા છે એવી અતિ નિર્દય મહાભારીને હુકાળ સહિત દૂર કરો દૂર કરો ॥ ૨ ॥

હે શ્રી મહા મૃત્યુ જયદેવ ! જણે પુન્યવાન પુરૂષોના પણ સમક્ષ ધરોને મનુષ્ય રહિત કરી રૂદનને આધીન કર્યો છે જ અતિશય જય અને અતિશય ઉદ્દેગને ઉત્પન્ન કરે છે અને જ સેકડો સતાપને આપનારી છે, દુર્ભિક્ષ સાથે રહેલી તે મહાભારીને આપ શાંત કરો શાંત કરો ॥ ૩ ॥

હે દયાના સાગર શ્રી યજુષ્ઠે! ધન લવચી દીન પ્રતિદિવસ મહા ચિતામાં લીન એવા દીન લોકોને જાણે અન્નવચ્ચા રહિત દોવાથી અતિશય નિર્બંધ થઈ ગયા છે તેઓને પણ પોતાના વીપુલખલથી નાશ કરનારી અને દુર્ભિક્ષ સાથે રહેનારી મહાભારીને આપ શાંત કરો ॥ ૪ ॥

જીખથી પીડાતા અને હેમન્યદ્રષ્ટ છે ધન જ તુ એવા મહાજનો અમને અન્ન આપો એવી રીતે આખમાથી આસુ પાડી ત્યા પુકારતા અને રસ્તે રસ્તે પડી ગયેના લોકો દે જની ઉપર સર્પને યા આવે તેને નિર્ધયપણાથી નાશ કરનારી મહાભારીને આપ શાંત કરો શાંત કરો ॥ ૫ ॥

ययाराजानोपिप्रबलवलयानिर्वलतरा ।

इवोद्विग्राश्विताजलनिधिनिमग्राविरचिताः ॥

कथैवान्येषांकाक्षयन्नयकरीतामकरुणां ।

सदुर्भिक्षांमारींशमयशमंयत्वंपशुपते

॥ ६ ॥

निजक्रीडाशुन्यीकृतबहुपुरग्रामभवनां ।

जगत्सर्वसद्यःकवलमिवकर्तुंकृतरयां ।

दयासिंधोशीघ्रंदलयदलयासंतमदयां ।

सदुर्भिक्षांमारींसकलजनसंतापशतदाम्

॥ ७ ॥

महावैद्यैरायुर्निगमनिपुणैरागमविदां ।

महामंत्रैस्तंत्रैरपिदुरपनेयात्रभुविद्या ॥

महामारीमेतामनुपमदयोदारहृदयो ।

जगद्धंधोमृत्युंजयजयजयत्वंहुततरम्

॥ ८ ॥

करुणाकरुणामृतांबुधेकरुणाविश्वविपन्निवारणे ॥

इहत्रिश्वप्रितुःपरेशितुस्तवजागर्तिमहेश्वरस्वयम्

॥ ९ ॥

पुनरुक्तिरियंहयार्थनारचिताविश्वविपन्निवृत्तये ॥

मममंतुशतक्षमस्वतेशिवशंभोऽस्तुनमोनमोनमः

॥ १० ॥

महामाशीसद्यःक्षयमुपगतासाऽतिभयदा ।

सदुष्कालव्यालस्त्रिभुवनकरालोप्युपरतः ॥

दयापीयूषाब्धेःशिवतवदयादृष्टयविरम ।

त्सुधादृष्टयासारैरनिशमभिपिक्तेऽवनितले

॥ ११ ॥

श्रीमृत्युंजयदेवदेवकरुणापीयूषयाथोनिधे ।

लोकेत्वत्करुणावलोकलहरीलीलाभिराह्लाविते ॥

संतापेःसहशांतएवसकलैदुष्कालदावानलो ।

मात्यर्थोपशमंगताःसुखसुधांभोधौचमग्रंजगत् ॥ १२ ॥

દુર્લિખ સહિત મહાભારીની શાતતિ' માટે પરમેશ્વર પ્રાર્થના ૨૮૩

હે પશુપતે પ્રબલ બલવાલી જેમ મહાભારીયે રાજાઓને પણ નિર્મય
જવા, ઉદ્દેગવાલા અને ચિતાશ્પી મહા સમુદ્રમાં મગ્ન કર્યા છે તો ખીજ
લોકોની તો વાતજ સુ કવ્વી ? તે નિર્દય એવી દુર્લિખ સાથે રહેનારી બધ
કરનારી અને ક્ષય કરનારી મહાભારીને આપ શાત કરો શાત કરો ॥ ૮ ॥

હે દયાસિંધો શ્રી મૃત્યુજયદેવ ? દુર્લિખ સાથે મળેની જે મહાભારીએ
અનેક શેહેરો અને અનેક ગામડાઓના ઘર શૂન્ય કરી દીધા છે અને આખા
જગતનો દોળીયો કરવા કેમ જાણે ઉતાવળ કરતી હોય તેમ દેખાતી અને
અત્યંત નિર્દય મહાભારીને આપ તરત નાશ કરો નાશ કરો, કારણ તે સેકડો
સતાપ આપનારી છે ॥ ૭ ॥

આયુર્વેદમાં નિપુણ એવા મહા વૈદોયે તથા આગમ વેત્તાઓના મનોથી
કે તનોથી પણ ખેશવી શકાય નહીં એવી આ મહાભારીને અતુપમ દયાથી
ઉમાર દુઃખવાલા જગજ ધો શ્રી મૃત્યુજયદેવ ? આપ તરત પરાજય પમાડો તરત
પરાજય પમાડો ॥ ૮ ॥

હે કંઈશામૃતના સાગર શ્રી મહેશ્વર ! આપકે જે વિશ્વના પિતા અને
પરમેશ્વર હો તેની તરફ કંઈશાજ વિશ્વની વિપતિનો નાશ કરવા માટે જાત્ર
તજ છે તો પછી વિશ્વવિપત્તિ માટે મેં કરેલી પ્રાર્થનાપુનરૂક્તિ જેવી છે
માટે આપ મારા અપગર્ધો ક્ષમા કરશો આપને પ્રણામ હો પ્રણામ હો
પ્રણામ હો ॥ ૯ ॥ ૧૩ ॥

હે દયામૃતના સાગર શ્રી પરમશિવ પરમેશ્વર આપનો દૃષ્ટિરૂપ અમૃતની
વૃષ્ટિની અવિત્રાત ધારાઓથી હમેશા અવનિતન ભીંજાઈ, જવાથી અતિ
બધ કર મહાભારી તરત ક્ષય પામી અને ત્રણ ભુવનને ત્રાસ કરનાર દુષ્કાલરૂપ
કાલ સર્પ પણ નાશ પામે ॥ ૧૧ ॥

હે શ્રી મૃત્યુજયદેવ ? દેવનાદેવ કંઈશાશ્પી અમૃતાના સાગર, શ્રી
રાકર ? આપની કૃપા કટાક્ષની લહરીની લીલાથી આ લોક ઉપર અભિયેક
થવાથી સઘળા સતાપો મહિત દુષ્કાળરૂપી દાવાનળ શાતજાઈ ગયો મહા
ભારી પણ શાત થઈ ગઈ અને સુખરૂપી અમૃતના સાગરના જગત મક્ક
થયુ ॥ ૧૨ ॥

માહેશ્વરાત્મજનુષોર્દ્ધશશાંકમૌલેર્દાસસ્યવર્યગુરુકેશવધર્મસૂનોઃ ॥

एषाकृतिर्ममजटाशिवमित्रमौलेःश्रीसांबशंभुपदयोःकुसुमांजलिःस्यात् ॥ १३ ॥

મહારાજશ્રીરવાજિત્પાઠશાલૈકશાસ્ત્રિણા ॥

कृताशंकरलालेनश्रीमन्मृत्युंजयस्तुतिः ॥ १४ ॥

રસશરવસુધાંક ૧૯૫૬ મિતે ।

वर्षेमासेशिवस्यशुक्लदले ॥

पूर्णाशुक्लेऽष्टम्यां ।

श्रीमन्मृत्युंजयस्तुतिस्त्वेषा ॥ १५ ॥

इतिश्रीमन्मृत्युंजयस्तुतिःपूर्णा ॥

कृत्सेतेयारचितयाप्रणतप्रियःश्री ।

शैलाधिराजतनयापतिरस्तुतुष्टः ॥

भूयाच्चमय्यधिगतोत्तममोक्षलक्ष्म्याः

श्रीकेशवेश्वरमहेश्वरयोः प्रसादः ॥ १६ ॥

શિવમસ્તુસર્વેપાંસદાસદાશિવપ્રસાદાત્ ॥

બટ્ટ શ્રી માહેશ્વરના પુત્ર સદગુરુ શ્રી કેશવશાસ્ત્રીજીના ધર્મપુત્ર શ્રી ચંદ્રભૌલી શંકરના દાસ જટાશંકરના પરમ મિત્રે રચેલી આ કવિતા શ્રી સાંબસદાશિવના ચરણકમલમાં પુષ્પાંજલિરૂપ થાઓ. ॥ ૧૩ ॥

મહારાજ શ્રી રવાજીરાજ પાઠશાલાના શાસ્ત્રી શંકરલાલે આ શ્રી મૃત્યુંજયદેવની સ્તુતિકરી છે ॥ ૧૪ ॥

સંવ ૧૯૫૬ ના આવણ સુદી ૮ શુક્રે શ્રી મૃત્યુંજયદેવની સ્તુતિપૂર્ણ થઈ છે ॥ ૧૫ ॥

આ કવિતાઓથી શ્રી પાર્વતીના પ્રાણુપ્રિય પ્રણુતવત્સલ શ્રી શંકરદેવ પ્રસન્ન થાઓ. અને ઉત્તમ મોક્ષલક્ષ્મીને આત્મથયેલ સદગુરુ શ્રી કેશવશાસ્ત્રી અને પિતાજી શ્રી માહેશ્વર બટ્ટજીનો પ્રસાદ મારી ઉપર થાઓ ॥ ૧૬ ॥

શ્રી સદાશિવના પ્રસાદથી સર્વનું કલ્યાણ થાઓ તથાસ્તુ.

પરપત્નીની પ્રીતિ વિષે

(દોહરો)

પરપત્નીની પ્રીતિમાં, સુજ્ઞ ! નવી કંઈ સાર
ખત્તા ખાઈ ખલકમાં, અતે થાય ખુવાર

૧

(શાહુલવિક્રીડિત છંદ)

થાશે ખૂમ ખુવાર નાર પરતી સાથે રમી જરોંએ,
જરો લાજ વસુ વળી જગતમાં દેશે વ્યભિચારોંએ,
દકાશે ખુખ દુ ખ્મ શીશ પકશે સાગે ન દા લેખશે,
બ્રાતા માત પિતા ત્રિયા ભગિની તે દુ ખો ઘણા દેખશે
કૈયાએ કરવા ક્રિડા મન કર્યું પાયાળી સાથે જુઓ,
તો તેથી નિજ દુગ્ધ ધ્વસ કરીને માઠે હવાલે મુઓ,
કીડુ હર્ષ સૌંતા તણુ હરખથી લકાપતિ રાવણે,
તો રામે પળમાં હણ્યો રણવિશે કામાતણે કારણે
પાકવની પટગણી રાણી કરવા દૂકા વિચારો કર્યા,
તેવા દુષ્ટ તમામ કૌરવ જુઓ માઠે હવાલે મર્યા,
કેડેથી નૃપ હંદ્ર-ચંદ્ર છળવા ચાપા અહલ્યાજીને,
ત્યાથી ગૌતમ પાસથી શિષ્ય મળી સપૂર્ણ એ પાળે
ભોળો ભીમ કુમારો આયુષ્યપતિની લેવા પગણે લક્યો,
તો પોતે પૃથુરાજ હાથ પકતા પાઠો ન દૃષ્ટે પક્યો,
ખોયુ ગુર્જર રાજ કરી મહીપે રાચી વ્યભિચારમાં,
અતે પ્રાણ ગયાજ સજ્જન ! જુઓ તુ ૨ માર એ ધ્યાગમાં

વદાનની વિ પેલામાં ગુમલ વલ

પ્રબોધ સુચાકર.

મનોનીંદા પ્રકરણ.

આપણું મન કોઈ વખત હસે છે, કોઈ વખત રૂએ છે અને ભમેલ થઈને દશે દિશામાં ભટકે છે; તે મન કોઈ વખતે હર્ષ પામે છે, કોઈ વખત ગુસ્સે થાય છે, અને વખતે શિષ્ટ પુંડ્રપત્રી નિંદા કરે છે અને કુષ્ટની સ્તુતિ કરે છે. રોષસહિત તે ચિત્ત કોઈનો દ્રેષ કરે છે, કોઈ વખતે પોતાનીજ બ્લાધા કરે છે, અને તૃષ્ણારૂપી રાક્ષસીથી વ્યાપ્ત થઈને આપણુ ચિત્ત કોઈ વખત પિશાચ્ય જેવું થઈ જાય છે. માર્ગમાં પડેલાં હાડકાંને જમ કુતરાંઓ આમતેમ ખેંચે છે, તેવી રીતે દમ્ભ, અભિમાન, લોભ, ક્રોધ, ધણે મત્સર, એ સઘળા કુર્મુણ્ડરૂપી કુતરાઓથી આપણું ચિત્ત આમતેમ ખેંચાય છે. તેટલામાટે જ પુરૂષ અથવા સ્ત્રીને શુદ્ધ વૈરાગ્યની ઇચ્છા હોય, તેણે મનનો અભિલક્ષિત દરેક અર્થ ત્યાગ કરવો; તે મનનું નહિં ઇચ્છેલું કરવાથી આપણું ચિત્ત નિર્વ્યાપાર થઈ શકે છે.

વિષયનિગ્રહ પ્રકરણ.

અગાધ વિષયરૂપી જળથી ભરેલા સંસારરૂપી સમુદ્રમાં તરવાને માટે મનુષ્યદેહરૂપી આપણને હોડી મળેલી છે, તે સારાં નરતાં કર્મોરૂપી પવનથી આમતેમ ચાલે છે. તે વહાણમાં નવ છિદ્ર છે અને જીવાત્મા એ મહા આજસુ નૌકાપતિ છે, તે છિદ્રોને રોકી બંધ કરવામાં ન આવે તો વહાણમાં પાણી ભરાઈ જઈ તલીયે બેસે છે. અને જે ઉપર કહેલાં નવ છિદ્રને રૂંધી ન રાખે તો સુખથી સંસાર સાગરને કોઈ તરીકે શક્તું નથી. પારકાની સ્ત્રીને જોઈને કામનાસહિત તેને માટે મનોરથ કરે છે, તે મળી શકે એમ નથી એમ જાણે છે છતાં મનુષ્ય અતિ પાપવાન થાય છે. ચાડીઆ લોકો પારકાની નિંદા કરે છે તે હર્ષ સહિત કાને કરીને સાંભળે છે; તેથી જની નિંદા થાય છે તે કંઈ મરી જતો નથી; પરંતુ મનુષ્ય વૃથા અતિ પાપવાન થાય છે. આપણી જીભ ખોટું બોલે

હે અવના પારકાની નિદા પ્રતિશ્વણ કર છે, તેથી તેપર લોદાને કર દાનિ અવવા લાલ થતો નથી પણ આપણે ઉવટાવૃથા પાપ બેદારી લઈએ છીએ વિષય અને ઇદ્રિયોના સંયોગ વખતે એક નિમિષમાન જે સુખ થાય છે, તેટલાજ પ્રમાણમા, જ્યારે વિષય નષ્ટ થાય છે, ત્યારે જ્યાં સુની છત્રીએ, ત્યાં સુધી દુઃખ વાય છે

અમુક પદાર્થ ત્યાગ કરવા લાયક છે અને અમુક પદાર્થ ગ્રહણ કરવા લાયક છે તે વિશે ગિદ્ધ પુરૂષોએ આરી રીતે નિશ્ચય કરેલો છે, તો રૂડી મુદ્દિનાળો, મનુષ્ય અટપ સુખનો ત્યાગ કરીને ઘણા દુઃખને તરી શકે છે માછીમાગ કાટામા ચોડુ માસ લગાડે છે, તે ખાવા જનાર મત્સ્ય મરણ પામે છે, તેવીજ રીતે વિષયને ભોગ્યતો મનુષ્ય કાલરૂપી ધીવરથી ખેંચાળે નાશ પામે છે જેનું અર્ધ શરીર સર્પ ગળી ગયું છે એવું મૂક (ડેકડ) શતશ માખીઓને ખાય છે, તેની રીતે અર્ધ આત્મરદા જેનું વીતી ગયું છે એવો અધ પુરૂષ વિષયોને ઈડે છે અને તેને ભોગ્યે છે

મનોનિગ્રહ પ્રકરણ

પોતાની મેજેજ ઉદ્ભવને પામેલી નદીઓ જેવીકે ગંગા, સિંધુ ઇત્યાદિક નીચ (નીચાણના) માર્ગે યઈને સમુદ્રમા ભળવા જાય છે તેજ નદી પોતાના ઉત્પતિ સ્થાનમાજ સ્થાય થઈને રહે તો એક મોટું તળાવ થઈ તે વિસ્તારને ન પામે ? પામેજ એવીજ રીતે આપણું મન પોતાના દેહનું વિચાર કરતું અન્તરમાજ સ્થિર થાય અને બહારના વિષયોમા નજ જાયતો પોતાની મેજેજ આત્મપણાને ન પામે ? પોતે આત્મસુખ અનુભવેજ એમા સશય નથી ઘણા ગ્રંથાવાળા ડુનામા વૈરાજીતુમા પાણી ઘણું વધનાથી જળ ખાડ લાગે છે, અને જ્યાં ઉનાળામા તાપને વીરે તે સુકાય છે ત્યારે જળ પાછું મધુર થઈ જાય છે તેવીજ રીતે વિષયમા મસ્તાન અને તમો ગુણ જેમા પ્રાપ્ત છે એવું મન કલુષ થાય છે, અને તેનું તેજ મન જ્યારે વેરાગ્યથી સુકાય છે ત્યાં વીમે વીમે તે નિર્મળ થઈ મત્ત ગુણ તેમા આપે છે જે વિષયની અભિનાયા

રાખીને આપણું મન ઇન્દ્રિયદ્વારા બહાર દોડે છે, તે વિષય જ્યારે પ્રાપ્ત નથી થતા ત્યારે જીવી રીતે કંઈ પોતાની પ્રિય વસ્તુ ગઈ હોય તેવી રીતે તે મન ખેદ પામેછે—મોટા પર્વત અને દુર્ગ પરથી વહેતી નદીઓ, પોતાના વહેન માટે યોગ્ય વિષય (દેશ) નમળવાથી જન્મ ખાડા અને ખડકોમાં પડતી ત્રુટક ત્રુટક લાગેછે. તેવીજ રીતે બ્રમણ કરતા ચિત્તને વિષય ન મળવાથી તે ખિન્નતા પામે છે—તું ખડાને જલની અંદર રાખીયે તથાપી જન્મતે જોરથી બહાર ઉંચે ઉડીને નીકળે છે તેવી રીતે આત્મ સ્વરૂપના ચિંતનમાં લગાડેલું આપણું મન ધ્યાન કરીને બહાર નીકળી જાય છે. આ જન્મમાં અથવા આગલા જન્મમાં પોતાના કર્મથી જ જ્ઞ ભોગવવાનાં પ્રાપ્ત થયેલ છે તે શુભ હો અથવા ખરાબ હો, તથાપિ આપણા માગ્યા વગર પણ તે તે કર્મોનાં જ્ઞ ભોગવવા પડવાનાંજ. જન્મ કાઈ રેઢીયાર ઢોરને અવળે માર્ગે જતું અટકાવવાને તેના ગળામાં રસીથી એક મોટા લાકડાનો કટકો બાંધે છે, કે જથી તે ભાગીને અવળે માર્ગે જઈ શકે નહિ, તેવીજ રીતે અવળે માર્ગે દોડનાર ચિત્તરૂપી પશુને રોકવા માટે વૈરાગ્ય રૂપી ઉચિત ગણકાષ્ટ વિધાતાએ નિર્માણ કરેલું છે. ગાઠ નિદ્રામાં જે સુખ મળે છે, તે ઉત્પન્ન થયેલું સુખ છે ? કદીજ નહીં, કારણકે ચિત્ત જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયના પ્રદેશમાં રહે છે ત્યાંસુધી નિદ્રા આવતીજ નથી. ખારી ખારણા વિનાના અને ઉંચી ભીંતવાળા ઘરમાં પુરેલો વાદ જીવી રીતે બહાર નીકળવાને બહુ પ્રયત્ન કરે છે અને ઉંચે કુદકા મારે છે અને અંતે થાકી જાય છે, તેવીજ રીતે સર્વ ઇન્દ્રિયનો નિરોધ કરવાથી હજાર યત્ન કરવાથી પણ બહાર નિકળવું મુશ્કેલ છે એમ જ્યારે ચિત્તને માલમ પડે છે ત્યારે તે પોતાની મેળે શાંત થાય છે અને વિષયમાં પ્રવૃત્તિ છોડી દેછે. પ્રાણનો વેગ રોકવાથી (પ્રાણાયામથી), સત્સંગ કરવાથી, વાસના માત્રનો ત્યાગ કરવાથી, અને પરમાત્મા શ્રી નારાયણના ચરણાર્વિદના ભક્તિયોગથી આપણું ચંચલ મન ધીમે ધીમે પોતાનો વેગ છોડી દેછે.

ॐ तत्सत् ।

आर्यधर्मप्रकाश.

ARYA-DHARMA-PRAKASHA

पुस्तक २९ मु सवत् १९५७

श्लोक

बधुरात्माऽऽत्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जित ।
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥

गीता ६-६

छपावी प्रगट करनार

वेदधर्मसभानी कार्यभारमडळी

तरफयी

रा रा विश्वनाथ वि प्रभुराम श्री ए

बुद्धेश्वर, अनतवाडी

मुद्रा — ११८ प्रॉडिज प्रेस

संवत् १९५७ सन १९०१ ईसवी

वर्ष १ नो दोड रुपियो

उत्तम औपधनी पेठे परिणामे गुण करनार

नीति, धर्म, तथा व्यवहारसवयी बोध आपनार

વર્ષાનુક્રમણિકા

વિષય

પૃષ્ઠ

અદ્વૈત વેદાન્તપર બુધાશાહ રૂત સીઠરશી	૧૭૧ થી ૧૭૪
અદ્વૈતાચૂત	૨૩૩ થી ૨૩૬
ઈમદાવાદમા બરાયેલ સનાતન ભારત ધર્મ મહાપરિષદ	૧૫૩ થી ૧૫૭
અયોધ્યા વર્ણન	૬૦, ૬૧
અટાવક ૧૧૮, ૧૨૦ ૧૩૨થી ૧૩૫ ૧૫૧, ૧૫૨ ૧૮૦ થી ૧૮૮, ૨૪૫ થી ૨૪૮	૨૭૩ થી ૨૮૬
આયુર્વેદ વિધાનયનો વાર્ષિક રીપોર્ટ	૧૮૫ થી ૧૮૯
આયુર્વેદ વિધાલયને મજેલી લેટ	૨૪, ૪૮ ૨૧૬, ૨૮૮
આલોરની શ્રીશ્યામા	૬ થી ૧૨ ૩૩ થી ૩૮, ૬૧ થી ૬૪, ૮૬ થી ૯૧, ૧૩૭ થી ૧૩૯, ૧૪૮ થી ૧૫૧, ૨૦૨ થી ૨૦૬ ૨૨૧થી ૨૨૪
ઈશ્વરનું અગાધ હૃદયપણું	૧૭૫ થી ૧૮૦, ૨૨૫ થી ૨૨૮
ઉપનિષદોનું અધ્યાત્મિક	૭૯ થી ૮૨
એમીઅલની નોંધપોથી	૧૩ થી ૧૬
કવીતા—	
મનને શિખામણ	૧
અ-યોગિત	૨૫
વાસનાનદી	૪૯
મનરૂપી નદીવો	૭૩
માયાનદી	૧ ૨
હિ મત વિશે	૧૧૭ થી ૧૧૯
પતિવ્રતા	૧૨૧
સાધુચર્યા	૧૪૫
ધૈયગૌરવ	૧૬૮
મનને ઉપદેશ	૧૬૩
સદુપદેશ ધર્મશાલી	૧૬૫-૧૬૬-૨૦૧-૨૦૨-૨૦૨
શુ સસાન વિષમધ હરો	૨૧૭
દાયરને પ્રોત્સાહન	૨૪૧
પરમારથ કરવા માટે મનને સંબોધન	૨૬૩, ૨૬૪
ચેતવણી	૨૬૫
ગત માસના મુખ્ય બનાવો	૨૬૪
સુર નાનક	૨૨૮, ૨૨૯
સુન્દર દેશ વર્ણન	૨૬૬
ગો રતાપ	૨૬૮ થી ૨૭૧

જમીનનો નવો ખરડો	૨૩૭, ૨૩૮
ત્રિદોષ સંબંધી ચર્ચા	૧૭૬
દિવસ શી રીતે ગણવો	૧૨૯, થી ૧૩૧
દિવ્ય સ્વપ્ન...	૪, થી ૮
દેલવાડાનો પત્ર	૧૬૪, થી ૧૬૫
દૈવની ગહનતા	૧૩૯, થી ૧૪૨
ધર્મ	૨૧૮, થી ૨૨૧
ધર્મેની સાર્વજનિકતા	૪૦, ૫૭ થી ૬૦, ૮૨ થી ૮૬,	૧૨૨ થી ૧૨૬	૨ થી ૪
નવીન વર્ષ	૩૦ થી ૩૨, ૬૫ થી ૬૯
નીતિ	૨૬૧ થી ૨૬૩
પુસ્તકની પહોંચ	૨૩, ૨૪, ૭૭ થી ૭૯, ૧૦૭ થી ૧૧૦, ૧૬૪ થી ૧૬૭
પ્રબોધ સુધાકર	૨૧૪, ૨૧૫
બાઈ પ્રેમાબાઈનું અનુશન વ્રત	૨૦૬, થી ૨૧૪
બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણધર્મ	૪૪, ૪૫, ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૬૭ થી ૨૦૧, ૨૪૨ થી ૨૪૪
વિશ્વાવલોકન	૨૪, ૪૮, ૬૬, ૧૬૭ થી ૧૬૯, ૨૮૮
વેદધર્મે સમાને મળેલી ભેટ	૧૪૬ થી ૧૪૮
વૃદ્ધ વિવાહ	૯૨ થી ૯૪, ૧૦૪ થી ૧૦૬, ૧૫૭ થી ૧૬૧, ૨૩૦ થી ૨૩૨
વ્યાસજીનું વશીકરણ	૪૭, ૪૮, ૫૦ થી ૫૨, ૧૧૦ થી ૧૧૭
શ્રદ્ધા	૨૬ થી ૨૯, ૫૨ થી ૫૬, ૭૪ થી ૭૯
સુખ પ્રાપ્તિનો માર્ગ	૨૭૬ થી ૨૮૬
સ્ત્રી-સુદ્ધિ	૨૧૭, ૨૮૮
સ્વર્ગવાસ અને જીવન વૃત્તાંત	૧૬, ૨૦, ૪૧ થી ૩૪
{ સ્વામી શ્રી બ્રહ્માનંદ સરસ્વતી (બ્રહ્મનિષ્ઠ પંડિત બ્રહ્મજી જીવનરામ) }							૧૬૧ થી ૧૬૩
સૌ. બેન જગાકુંવર	૩૧ થી ૨૩
ભટ્ટ મેક્ષમુલ્કર	૪૬, ૪૭
શેઠ વલ્લભદાસ પુરુષોત્તમ	૭૨
ન્યાયમૂર્તિ માહાદેવ ગોવિંદ રાનાડે	૬૫
સૌ. બાઈ કેસરબાઈ...	૬૫, ૬૬
{ ભારતેશ્વરી મહારાણી વિક્ટોરીયા (સભાષાંતર સંસ્કૃત કાવ્ય.) }							૬૮ થી ૧૦૧
રા. રા. પ્રભાશંકર જોરીશંકર ઝોઝા	૧૪૩, ૧૪૪
શેઠ માધવલાલ રણછોડલાલ	૧૬૬, ૧૬૭
સર દિનશાળ માણેકજી પીટીટ...	૧૬૧, ૧૬૨
સૌ. બાઈ કાનબાઈ	૧૬૨
શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખોળા	૨૧૫
શેઠ કાળીદાસ જુહાપુર	૨૮૭
શેઠ વીરજી લક્ષ્મીદાસ	૨૮૮
સ્વામી વિવેકાનંદ અને માસભક્ષણ	૨૩૯, ૨૪૦
સંસ્કૃત વિદ્યાર્તુ "આચાર્ય" પદ	૨૫૮ થી ૨૬૧
હૃદયની પ્રસન્નતા અને ખિન્નતા	૧૭ થી ૧૯

आर्यधर्मप्रकाशः

पुस्तक १६ भु]

कालिः, स १८ १९५७

[अंक २ दो]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

मनने शिखामण

राग-भैरवा

भजने सीताराम, मन तु' भजने सीताराम,
 सचराचर भरपूर येथे ठाली न मले ठाम-मन तु-टेक
 धाम वरा धन काम न आवि घेर भले होय गाम,
 टाठ वधो अहिया रहा जागे रक हशे के जाम-मन तु
 राम नामने हृदये राखो करी स्नेहनु ठाम,
 दीनभक्तियो रमता रहेश अतर आठे याम-मन तु
 आश्रय श्रीहरिनो जो करशो गु करशे मिथि वाम,
 शरणागत पालक ज स्वामी व्हाव छे घनश्याम-मन तु
 आश्रित्याश्रि उपाश्रि नडे पण हारा न कदी हाम,
 धीरज धारो मनमा शाणा "रक्षक मारो राम"-मन तु
 सत्यधे चारुयु जा मनतु शुभ कार्य मा थाम,
 अवळे पथ जवाथी पीढा कम काळो डाम-मन तु
 पुरुषार्थ चारे मेळववा करणे रडा काम,
 फळ देनारा स्वामी साचारुकुल तिलकललाम-मन तु
 अनत जीभसहसे गाता मने गाता साम,
 जेना गुणनो पार न पामे ए शरणा राम-मन तु
 मायामय मिया आ जग ते समजी ले कइ सान,
 उदासीनवत् थरुन रहेतु करतु सघलु काम-मन तु
 प्रपचमा व्यवहरता सत्रळे राखो एक निशान,
 "हु तेनो ते मारा स्वामी हु ए मारो राम"-मन तु

७ पो)

નવીન વર્ષ.

શ્રી પરમાત્મને જ મરકીના ચાર ચાર વખતના હુંમલા અને હાથની પરાકાષ્ટાદિ સંવત ૧૯૫૬ ની સાલનો કરાળ દુષ્કાળ, એ બે મહાન્ શત્રુથી સંપડાયેલ અને ધન, જન અને ધામથી ખુવાર થઈ ગયેલ આ આપણો ગરીબ આર્યાવર્ત દેશ, હવે પોતાનું સંસારિક નીતિમય અને ધાર્મિક જીવન પરમજીવાલુ પરમાત્માની નિઃસીમ દયાથી જાળવી રહેલ છે આવા બારીક અણીના સમયમાંથી પણ ક્ષેમકુશળ પસાર થઈ આ આર્યધર્મપ્રકાશ પોતાનું ૨૮ સુ વર્ષ પુરું કરી પોતાને નૂતન પ્રાપ્ત થયેલ ૨૯ મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે, એ દીનદયાળ પરમાત્માની દયાદૃષ્ટિની વૃષ્ટિનુજ દળ છે એમ અમે માનીએ છીએ.

જત ૧૯૫૬ ની સાલનું વર્ષ, તેમા થયેલા આઠ વ્રહ્માન્દેકે રાશિમાના સંયોગને લીધે, દુષ્ટ દુષ્કાળ અને મરકી કોલેરા વગેરે રોગોનો ઉપદ્રવથી આપણને બહુજ હાનિ કરીને પસાર થયું છે. હવે આ નવું વર્ષ સર્વ આર્યાવર્તના રહેવાસી અને સંકલ વિશ્વને સુખ રૂપ શાંતિ એવી પરમેશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

ગયા વર્ષમા, રાજાંથી માડીને રક પર્યંત, સૌ કોઈનું જન માલની ખુવારીનો કંઈ પાર નથી રહ્યો તેવા બારીક પ્રસંગમાં પણ આપણી વેદધર્મ સભાએ પોતાનું કર્તવ્ય યથા શક્તિ બજાવી, પોતાના બાળક રૂપ આ માનિક પત્રને પોષવામા અને ઉત્તેજન આપવામા કચાશ રાખી નથી ગયા વર્ષમા વેદધર્મ સભા તરફથી આયુર્વેદનો અતિ પ્રાચીન અને ઉપયોગી ગ્રંથ સુશ્રુતનું મૂળ સહિત ગૂજરાતી ભાષાતર છપાઈ તૈયાર થયું છે તેમજ બ્રહ્મનિષ્ઠા પકિત જળ જીવનરામની વિસ્તાર વાળી ગૂજરાતી ટીકા વાળા પૂજ્ય પાદ શ્રી રામ ગુરૂ કૃત પંચીકરણનું મરાઠી ભાષાંતર છપાવી સભાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે અને તે દક્ષિણી લોકોમાં એટલું બધું પ્રિય થઈ પડ્યું છે કે ઉત્તરોત્તર તેને માટે માગણીઓ આવ્યા કરે છે, તેમજ વિવેકી વિજ્યા નામની પ્રસારિક બોધક વાર્તા લખાવી સભાએ પ્રગટ કરી છે—સભા તરફથી છપાતાં સર્વ પુસ્તકો જનમમાજનાં નીતિ, વ્યવહાર અને ધર્મ કેમ સુધરે, એ ઉદ્દેશને અનુસરી હોય છે, તેથી લોકમાં તેનો મારો આદર થાય છે અને હવે વધારે ઘણે એમ અમે આશા રાખીએ છીએ.

વિશેષ જોવાનું તો એ છે કે જમે તેટલો ગર્વ કરીને પણ શ્રીમદ્ભાગવત અને યોગવાસિષ્ઠ સમાયલુ અને સુશ્રુત જેવા મહાન પુસ્તકોનાં ભાષાંતર કરાવી

મને મીત વિઠાનેને પુત્તા વચ્ચે માથી ઢેલ વિષયો લખાની મુર જાગ
અને મધિથી જાણી અને મનજાત મુગ્ધાલિત પુત્ર બધાવી જે પુત્રકા
નભાતેયાંક વિ છે અને તેના જેવા ઉત્તમોત્તમ વિષયવાળા શુદ્ધ સુર જાપ
મમેજીધૂલીના પુત્રને મળવા મુન્દેલ છે એમ કહેતુ એ અતિશયોક્તિ નથી

આ પુસ્તક વહેચતા પ્રાપ્ત થયેલા પંનામાથી જાણ્યે બા કડી જૂનીની
રીલક તવાજ ઉપયોગી પુસ્તક જાપવામા એ લાગે છે એ વિચારી કદેક નદ
વર્માભિમાની શ્રી અને પુત્રા એ નલાના યથાગતિ પુત્રકો ખાતે આ ધર્મના
નયને જેડો આપવાની કૃત્ત છે

એ વર્ષ આ માનિત પત્રમા નાના નાના ઘણા વિષયો આવી ગયેલા
જ, તેમા આવતો “અદ્વૈતામૃતનો” વિષય હવે લગભગ પુર થવા આવ્યો છે,
તે આ વર્ષના એકાદ મામમા પુર થઈ જશે, તેમજ જે શાસ્ત્રી જીવણામ
મહીધ ને જીવણેલ “પ્રસાદ વિચાર” નામનો વિષય પણ આ વર્ષમા પુરો થઈ
જશે, એમજ આશા છે આ વર્ષમા જાણેન “મેઘમાટે પ્રભુપ્રાર્થના, અને, હુદાગ
મહિત મરકીની યાત્રિમાટે પ્રભુ પ્રાર્થના” એ બે મન્દુત કાવ્યો ગિદ્ધવિ
શાસ્ત્રીજી નકરનાથે મોકલાવી મા નલા ઉપર તેમની કેટલી દૃષ્ટા છે તેનો
પુરવો, આશો છે તના મન્દુત ગ્રન્થની મદદયતા જોઈ પરમદૃષ્ટા પરમેશ્વર
કૃષ્ણમતદ્વૈત મેઘની વૃષ્ટિ કડી હુદાગનુ હુ જ મટાડયુ, તેવીજ ગીતે હુદ મર
કીના પલમાથી હવે હિદને નદાને માટે પ માતમા મુખત કરો તથામ્તુ

આ માનિતમા વળતો વળત લખ મોકલી પોતાની ધામક વૃત્તિને પોષ
ના “લેખકોને” આલાખ માનીયે છીએ અને વિનય મહુસચન કીએ છીએ કે
કોઈએ પણ અધુરા લેખ ન મોકલાવવો, કેમકે તેવા અધુરા લેખો લેનાવી
અર્થને નકામી શુરવણુમા ઉતરવુ પડે છે

એવડે મા વેદધર્મમલાના સલામદો અને તેને ચોક્ક વળતે જો મો
કડી મહદ ક નારા મનજનોનો ગત કરણુ પૂર્વક આલાખ માનીએ છીએ, કે
જેના ઉાર આશ્રયથીજ આવી જનોપયોગી વાર્ષિક સસ્થા પોતાનુ અસ્તિત્વ
જાળવી, ચોક્ક, અર્થ, બલ એ જાય છે તેમજ આર્યધર્મપ્રકાશના આહવાને પણ
આ નવા વર્ષનુ અભિનંદન આપી વિનંતિ કરીએ છીએ કે “આજ જેવી ગીતે
આશ્રય આપો કે તેવીજ ગીતે વર્ષતમર લવાજમના નાણા આપી આશ્રય આ
પતા રહેશે, અને તમાગ આન્નેહી તેમજ મિત્રમજમા આ માનિત પત્ર
વધારે દેવાયો પામી તેા આહવે વધે એમા તમારી જોભા છે”

છેવટે આ સલાના ઉત્પાદક, પોષક તથા ઉત્સાહી મંત્રીઓનો આભાર માનીએ છીએ કે જેઓની યોગ્ય સલાહ, કાર્યદક્ષતા અને પરિશ્રમને લીધેજ આ સલા આટલું ઉપયોગી કામ કરી શકી છે અને હજુ પરમાત્માની કૃપાથી વધારે કરી શકશે છેવટે પરમ ભક્ત પ્રહલાદજીના શબ્દોમાં સ્વસ્ત્યસ્તુ વિશ્વસ્ય ચલઃ પ્રસીદતામ્ ॥ એ પ્રમાણે પરમાત્માને સવિનય પ્રાર્થના કરી માગીએ છીએ કે ભરતખંડવાસી નરનારીના હૃદયમાં પ્રાચીન ધર્મભાવના, સ્વધર્મશ્રદ્ધા અને શુદ્ધ ભક્તિ જાગ્રત કરે તથાસ્તુ

તંત્રી

દિવ્યસ્વપ્ન.

—૦૮*૨૦—

(ગયા વર્ષના ૧૨ મા અંકના પાના ૨૭૨ થી આશુ.)

તારાઓનો આંખો પ્રકાશ શાન્તિમાં કાંઈક વૃદ્ધિ કરતો હતો મધુર અને મૃદુ પવનની સાથે, અતિ સ્વાદિષ્ટ ગાનનો સુવાસ, ખુલ્લી હવાને લીધે ચોતરફ પ્રસરી રહી, ચોતરફ પથરાઈ રહેલાં સુગંધી પુષ્પોના પરાગની મધુરતામાં વૃદ્ધિ કરતો હતો અહાહા! શી શાન્તિ! શી શીતળતા! !

હું તો તેણીની આકૃતિ જોતાજ વિહ્વલ થઈ, તેની લાવણ્યતામાં તલીન ગઈ ગયો, મારી સ્થામ નયનની અંકક તેણીના નયનમાં મળી. અને તેમાં તેણીને સપ્રેમ પ્રોત્સાહન તથા એટલી બધી પ્રલાધા જણાઈ કે મારા મનમાં પ્રેમાકુર પુલ્યાં તેણી પ્રસંગે મારા તરફ સપ્રેમ સ્મિતચુક્ત વદનથી નજર ફેંકવા લાગી અને પરિણામે આંખે આંખ વચ્ચે બધાયેલા અવશ્ય તાર મારફતેજ એ મધુર પ્રેરણાનાં સંદેશા આવવા જવા લાગ્યા આ તાર આપલે કરવા મન સીંજાલરતુ કામ કરતું હતું પરિણામે પ્રેમનુજ સામ્રાજ્ય સ્થપાયું આ મારી સર્વ મનોવૃત્તિઓ પેલા સુરખીજી જાણી ગયા હોય એમ મને જણાયું હતું તો વળી એવા વિચારમાં શુચવાઈ ગયો હતો કે—“સંગીત શિવાય વિશ્રામ છેજ નહિ ને તેમાં વળી આવી સુગંધાના મુખનુ સંગીત તેમાં શુ પુછવું? ચોખ્ખો હીરો અને તે વળી કુદનથી જડાયો—”

પેલા સુરખીજીશ્રીએ આ વિચારમાં લંગાણપાડી મને કાનમાં ધીમાશથી કહ્યું—“આ દેવીના પવિત્ર પ્રેમનો તમે સત્વર સ્વીકાર કરો શુભશીયળની ઉપાસના કરીને અમર થયેલ મહાન્ સતી-પતિવ્રતા સ્નાધી સ્ત્રીઓનાં શુભનામો સાથે આ સંતોષગૌરી નુ નામપણ કીર્તિના અમર કીતાબમાં સહાને માટે સોનેરી અક્ષરે અત્યારથીજ લખાયું છે શુ આ હૃદયોદ્ગારરૂપ સેવા એવી છે કે

તુ તેનો મનીદર ક'વા જેટલો કહિનથા' તા ૧૪ શ્રેય માટે કહુ છું કે આ દેવીના પ્રેમનો સ્વીકાર કર તેની સ્વ સ્થેનો અને મળીઓ તેના જેવીજ છે સર્વ પાત્રોના પૂર્ણ તપાસ કરીનેજ તે પ્રેમ ધીજની વાવણી કરે છે ધીજ સામુ આડી નજરે પણ જોતી નથી તૃણ વાગાપુરુષને દેખીને પણ તે દ્રઢ જતી રહે છે

હો! વત્સ તારૂ શ્રેય ઈશ્વર તું તને પૂણ ગીતે ઓગળતો નહી પણ તુ ત્રિપદધીપતિ હોય તો પણ શુ? સૂવણહી ૧, માણેડ આદિની ખાણોનો તું માલિક હોય તો પણ શુ? મુળમા વાલકથા કે નાનોલી અને માથે ૧૧ની ટેકેગી પર તોગ હવા મેહેલો લાખો ઉપિયાને અન્ય બધાનંદા હોયતો પણ શુ? તુ રોજ દેશાવશેમા ડોરે રૂપિયાની પુડીઓ કે જેન્ડા પન્ડેકા નખતા હોય તો પણ શુ? ચાર ઘોડાની ળગીમા કે પાલખીમા મેમીને એ જગ્યોએથી બીજા જગ્યોએ જોતો હો તો પણ શુ? મોગ મોગ સુવણના આદો ઈશ્વરો કીચીઓ કે ભારે માન પત્રો ધરાવતો હોતો પણ શુ? આઠ પ્રકાશના યોગની માધના કરે તો પણ શુ? અષ્ટમિદ્વી અને નવનિધિનો તુ માલિક હોય તો પણ શુ? તમામ તીર્થ યાત્રા, મત પન્ડ્યાણાદિ કે તો પણ શુ? દેવની નીરતર મેષા કરે તો પણ શુ? ગુદ્ધ મનથી ઉપવાસરહી મન આરાધના કરે તો પણ શુ? વેદ, પુરાણ, મુન વીગેરે ધર્મ શાસ્ત્રો નિગતન શ્રવણ કરે તો પણ શુ? આ સર્વ હવેથી તારીજ થવાની આ મતોપગૌરી તથા તે નાથે આવનારી, શાન્તિગૌરી વિના વૃથાજ કે ગરણ આ પદ્મિનીઓનું અસ્તિત્વ જેવા ધનમા અમલવીત હોય, તે પૂર્વોક્ત ગુણોમાથી એક પણ મુખપૂર્ણપણે ભોગવી શકતો નથી, આ દેવી મુધાઓમા લુપ્ધ થઈને પૂર્વોક્ત સર્વ રિદ્ધી મિદ્ધીઓ તેની, દામ્ય થઈને રહે છે માટે હે શુભવત વત્સ! જોતારે પૂર્વોક્ત રિદ્ધી મિદ્ધીને વશ ન થતા તેને તારે વગકરી દાસ બનાવવી હોમતો આદેવી મુધાના પ્રેમનો સ્વીકાર કરવામા પ્રમાદી નથા મત્વર તેમના મત્વરનો સ્વીકાર કર! આ દેવી ઓના નહવામથી, તુ નીતિનીયમાધીન જીવન અવધા મુગમતાથી ચલાવી શકીશ તુ જેવી સ્થિતિમા હશે તે સ્થિતિ, આ દેવીના મત્તમ ગથી, તને મુખને માર્ગે ચઢાવશે તારી ગમેતેવી વૃત્તિ હશે તેમ જણ મુખના ઝરણા આ દેવીના સત્તમ ગથી છુટશે અરે તેણીના મત્તમ ગથી તને થનાશ લાણોનું હવે કેટલું પણ ન કરે, ગમે તેવી તારી વૃત્તિમા આ દેવી મુધાઓ તારી માથે રહી મુખ મરિ તામાજ આન કરાવશે કેમ વત્સ! હવે તું પૂર્ણ મમત્ત્યો! આ મળ ધે તારી શુ ઇચ્છા છે! વિચાર કરી પ્રત્યુત્તર આપ?"

તે મુધાઓના સ્વભાવ અને વર્તણુનું મે નિરીક્ષણ કર્યારનું કરી સ્તીધેવ હોવાથી મે નમ્રતાથી જનાબ આપ્યો"—હો ગીગર! પુત્ર્ય શુશ્રી! મન્મા!

દર્શક, શુભેચ્છક સુગુરુશ્રી—! આ સ્ત્રીબધમા હું કાંઈપણ જવાબ આપું તે કરતાં મારા અત કરેણુ આડે આવેલું. આમડું તોડીને, આપ બુવો એટલે સમંજશે કે મારી શુ ઇચ્છા છે. આશી વિશેષ, મારાશી, શાસ્ત્રોચ્ચાર કે વાક્યાવલિથી પ્રતીત કરી શકતો નથી, આપના અમમાટે પુન પુન આભાર માનવા સિવાય અન્ય કરવાનું મારી શક્તિ બહારનું છે.”

પછી તે પુન્ય ગુરુશ્રીએ સંતોષગૌરી સામી નજર કરી કાંઈક ઇસારો કર્યો. એટલે તે સુધ્ધા ઉભી થઈ ગુરુજી પણ ઉભા થયા. એટલે મારે પણ ઉભુ થવુંજ પડ્યું તે સુધ્ધા મારી સામે આવી ઉભી રહી. અને હસ્ત બેઢી વિનયથી બોલી—“હે મહાશુભાલકૃત મનુષ્ય! તમે અમારી પરિક્ષામા પસાર થયા છો. અત્યાર સુધીનું તમારું જીવન અમોએ આરિકીથી તપાસેલું છે. તમારી નીતિની પ્રેમાધીન જીવન વ્યવસ્થા મારા બાળવામાં આવી ગઈ છે ને તેથીજ પ્રેમ કુ-સુમસાળા તમેને સવિનય પ્રેમ અર્પણ કરું છું તે શુદ્ધ અત કરણથી સ્વી-કારશોજી” આટલું કહી તેણીના કોમળ કરાએ એક પુશ્પબોહાર હારથી મારા ગળાને સજાગાર્યું સુગુરુશ્રી સાક્ષીએ મેં પણ મારો પ્રેમ બહિર કરી મારી પ્ર-તિજ્ઞા બહિર કીધી.

આ સર્વ શ્રવણ કરી શાન્તિગૌરી ઉતાવળથી નંદા દૂર આવેલી પર્ણકુટીઓ તરફ દોડી ગઈ અને થોડીવારમા કેટલીક સ્ત્રીઓ સાથે પાછી મંડપમાં આવી. આ સ્ત્રીઓની લાલિત્ય અને સૌહર્યથી હું તો મુગ્ધાઈ ગયો. એક ખીબત કરતાં તેઓ ચરે તેવી હતી તેઓના વસ્ત્રાભૂષણો પણ પૂર્વોક્ત જેવાંજ હતાં હું તો ક્ષેત્રબંધ થઈ સુગુરુશ્રી પાસે બેસી ગયો અને સર્વ દેવીઓ ઓ પુશ્પા-લીમાં પુદ્દેડીઓ ફરીને રાસડા ગાવા લાગી અને મેં આનંદ સાગરમા ડુબકી મારી પ્રથમ તો તેઓએ હાસ્યરસના કેટલાક રાસડાઓ ગાયા પણ સુગુરુએ શાન્તિ દેવીને પાસે બોલાવી આજ્ઞા કરી કે તમારા આ નવા સંગા અને સ્નેહિ પેલા રસ્તાપર આવેલા આશ્રમોના બાહ્ય દેખાવથી બુલાવેલા ખોતા હતાં માટે પેલો ડુંગર દૂરથી રળીઆમણનો રાસડો ગાઓ બેઉ.”

“ડુંગર દૂરથી રળીઆમણોરે,
પાસે જતાં પથરા હોય હોલાલ—ડુંગર.
નહિ શું જાણીએ મોટાનામથીર,
તેની તારીફ શુભિયે તોય હોલાલ—ડુંગર.
સરોવરથી માગર મોટો શુભીરે,
પળી પહોંચ્યાં રાખી પ્યાર-હોલાલ. ડુંગર.”

પ્રીતિ આ ક્ષત્રિય બલિમાં છે તેવી અન્ય બલિમાં તો મળવી મુશ્કેલ છે. એ માટેજ આપણી પરમ ન્યાયવતી સરકાર સેનામાં રાખી એમના પર વિશેષ વિશ્વાસ દર્શાવે છે, અને આ પણ ધર્મપૂર્વક રાજ્યભક્તિ દર્શાવે છે ત્યારે ચાલ મહારી પત્નીને બોલાવી પૂછું કે આ વીરજનોને આજે શાથી પ્રસન્ન કરવા? (પડદા સામુ બેઠને) પ્રિયે! ઓ પ્રિયે! જરા અહીં તો આવ

(નટી પ્રવેશ કરે છે.)

નટી:-વીરપુરુષ માહુનાથ! શી આજ્ઞા છે? મહારૂ સ્મરણ કેમ કર્યું?

સૂત્ર:-પ્રિયે! તું બુદ્ધિ છે કે આપણી મૈયા ભારત ભૂમિ કેવી દશામાં છે! અરે! પહેલા જે ભૂમિપર ધીરવીર અર્જુન, લીમ, દ્રોણ, કર્ણ, વગેરે યોદ્ધા ગર્જતા, તે ભૂમિ આજે યવનોના પદથી દબાઈ રહી છે માટે આ વીર પુરુષોને કોઈ એવું નાટક દેખાડો કે જેથી તેમને પોતાના પ્રાચીન ગૌરવનું વિસ્મરણ ન થાય

નટી:-ભલા, નાટક દેખાડવાથી શો લાભ? હવે તો આ દેશમાં યવનો બહુ થોડા છે, અને જે છે તે પણ શુ આમને નાટક દેખાડવાથી ભરત ભૂમિ છોડીનારી જવાના છે?

સૂત્ર:-નહિ, નહિ, તું મહારો વિચાર ન સમજ જે ક્ષત્રીવીર પુરુષો આપણી ન્યાયવતી સરકારની પ્રબલ છે, અને જે કેવલ રાજ્ય ભક્તિ દેખાડવાનેજ શસ્ત્રાશ્રો, વાપરતાં શીખી વિનાયગારે પણ સરકારની સેવામાં બેઠાવા તૈયાર છે તેઓ, જે બ્રિટિશ સરકારના શત્રુ છે તેને પોતાના શત્રુ ગણે, અને કદાચિત્ (દૈવ એવું ન કરે તોપણ) કોઈ શત્રુ પોતાના દુર્ભાગ્યે અહીં પાંડલાં કરે તો પોતાની વીરતા સ્મરી એમને હડ દે, એ હેતુથીજ જેમાં પુરૂષ, સ્ત્રી અને બાલકો સર્વની શૂરવીરતા પ્રકાશતી હોય એવું નાટક એમને દેખાડવું જરૂરનું છે.

નટી:-બહુ સારૂ મહારા વીરનાથ! ત્યારે આપણે આલોરની શૂરીશ્યામા તું નાટક કે જેનો અભ્યાસ આપણે સર્વેને કરાવેલો છે તે ભજવીએ તો કેમ?

સૂત્ર:-બહુ વાહ! ધન્ય છે ત્હને! તું વીર કન્યાને વીરમાતા કેમ નહોઈ શકે? તહાર સિવાય એવી યોગ્યતાનું પાત્ર કોણ છે?

નટી:-નાથ! મ્હને વીરકન્યા અને વીરમાતા થવાનું જેટલું અભિમાન છે, તે કરતાં વીરપત્ની થવાનું વધારે છે

સૂત્ર:-ત્યે તો યથાર્થ છે ચાલો, હવે વિલંબ ન કરો. નાટક જોવા સલાસદો ઉત્સાહે લઈએ છે.

નટી:-બહુ સારૂ નાથ! ભલે પધારો. (બંને જાય છે.)

(પ્રસ્તાવના)

પ્રવેશ બીજો

—૦૦૫૦૦—

સ્થાન - આલોર શહેરનો રાજમહેલ

૧) (મહારાણી ને તેની નખી લલના બેઠા છે, દામીઓ ઉભી છે)

(દારપાળ પ્રવેશ કરે છે)

દાર - રાજકુમારની નખીપથી નત આ થો છે, અને માનુષીની માનો પાય તા
અહ માવવા ડે છે

મહારાણી - યુદ્ધભેદમાથી મમાથા લઈ જે જત આવે તેને આના મા માની

૨) રમય મનમયનો વિચાર કરવાની જરૂર નથી તેને ત ત લઈ આવવો

૩) તેને મળવા નહીં. ઉલ્ટુ છુ, યુદ્ધભેદમા ગેરે મહારા ઓળના ઓળ-પ્રાણ

૪) ધન પુરને તેના અધિતુલ્યતા યવનોના જિંદગી મો-થો છે, તો માતાની

૫) પામે પુત્રની દુઃખાવાતા લાવવામા માવા મા અમગતુ માઈ પ્રયોગ ન નથી

૬) માટે તુ જા અને દત્તને જ ની તેડી લાવ

(દારપાળ બપ છે ને જાને લઈ પ્રવેશ કરે છે)

૭) દત્ત - (નમન કરીને) આ હામ પ્રણામ કરે છે

૮) મહા - હાહ ક્યાણ થાય યુદ્ધભેદમા મગજ છે? રાજકુમાર તો કુશળ છે?

૯) દત્ત - હું યુદ્ધભેદમાથી નથી આવતો, પરંતુ રાજકુમાર તો કુશલ છે

૧૦) મહા - (ખોદથી) જો તુ યુદ્ધભેદમાથી નથી આવતો તો તો રાજકુમારની

કુશળતા ક્યાંવી જાણી?

૧૧) દત્ત - એમણે યુદ્ધમંથનનો તો ત્યાગ કર્યો છે

૧૨) મહા - (વધારે ખોદથી) કા? મન્ય બેસુ કરવા માટે?

* આ નાટક નીચેના ઐતિહાસિક વૃત્તાંત ઉપર આધારે છે. ૧૭ સ ૧૭૨૨ માં અધિકારના હુકમથી મહમ્મદ કાસિમે આલોરનગરના હિંદુરાજ દાદિરપર હુમલો કર્યો તીર વાગતા રજપૂત રાજાનો હાથી રણભૂમિ છોડી નાઠો આથી સેનામા બગાણ પડ્યું ને રાજા રણમા પડ્યો. કાસિમ ફેજલે જીતે ગામના દરવાજા પાસે આ થો અને ગામને ઘેરો ઘેરો પરંતુ રજપૂતસેનાને તાબે થવા કરતા પોતાનો સમગ્રો નાશ વધારે ગમ્યો તેમણે જાલી ચિતા ખડકીને સગમાધી, અને તેમા તેમજ બેશ છોકરા પોતાની મેજે બળી મુઆ પછી રજપૂતો નાહી એકમેકને છે ના નમંજાર મી મિનામા દરવાજા ઉધાડી બહાર આવ્યા અને ઘેરો ધાનનારા મુસનમાનો ઉપર ધરી એકેક રણમા પડ્યા (હરરકૃત ઇતિહાસનું પૃષ્ઠ ૧૨૨ મુ જુઓ.)

૧) ઇતિહાસ લેખક અણુનકુલ લખે છે કે, 'જે આલોરનગર મુઘલાનથી પછુ મહોદ્દુ હતું ત્યાં પ્રમરનશનો દાહરનામે રાજ થયો એની રાજધાની આલોરપુરી હતી ને રાજ્યનો વિસ્તાર ઉત્તરે શરિમર, પશ્ચિમમા સિંધુનદી પૂર્વે રજપૂતાના ને દક્ષિણે મધુ પર્વત હતો.' (આપને આકર્ષી)

જ પિતૃદન્તા=પિતા ને હણનાર

માંથી ઉતારા લઈને અગ્રેજીમાં એક લઘુ પુસ્તક છપાયું છે અને એ પુસ્તક-માંથી હવે પછી ઉતારાઓ આપવાનો અમારો ઇરાદો છે આ નોંધપોથીનું પ્રથમ પુસ્તક ઈ. સ. ૧૮૮૨માં જીનીવામાં બહાર પડ્યું હતું. મોં શેરર પોતાના મિત્રના પુસ્તકને એક પ્રસ્તાવના લખી છે અને તેમાં કહ્યું છે કે જે માણસ પોતાની જાદગી દરમિયાન પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં યોગ્ય ગણાય એવું એકપણ પુસ્તક મૂકી ગયો નથી તે માણસ પોતાના મૃત્યુ પછી આપણને એવું પુસ્તક મૂકી ગયો છે કે જે લાગ્યેજ મૃત્યુવશ થશે, બીજો જાણીતો ફ્રેન્ચ ટીકાકાર મોં. રેનન એમિઅલ માટે કહે છે કે 'આ પુસ્તક આધુનિક કેળવણીથી પરિપકવ થયેલ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ મનશક્તિનાં પરિણામ રૂપ છે'

એમિઅલના જે પુસ્તક ઉપરથી આ ઉતારા કરવામાં આવ્યા છે તેને માટે આટલી પ્રસ્તાવના આવશ્યક લાગી છે. એ પુસ્તકને ઉદ્દેશીને ઘણું કહેવાનું છે જેને માટે યોગ્ય અવસર હવે પછી મળી આવશે એવી આશા છે.

૧૬ જુલાઈ ૧૮૪૮.—જંગતમાં એકજ જાગત ઉપયોગી છે, નેતે—ઈશ્વરને મેળવવો તે. આપણી બધી ઇદ્રિયો, મન અને આત્માની બધી શક્તિઓ, આપણી બધી પ્રવૃત્તિઓ, એ ઈશ્વર સમીપ જવાના જુદા જુદા રસ્તાઓ છે, ઈશ્વર સેવાની જુદી જુદી સામગ્રીઓ છે. જંગતની અનિત્ય વસ્તુઓ પરથી મન ઉઠાડીને નિત્ય અનંતવસ્તુઓ પર લગાડતાં આપણે શીખવાનું છે.

.... ઈશ્વર સ્તવન કરવું, તેની કૃતિ સમજવા પ્રયત્ન કરવો, ઈશ્વરને આપણા જીવનમાં જેમ અને તેમ ગ્રેરવો,—આ મ્હારી ફરજ, એજ મ્હારું સુખ, એજ મ્હારું સ્વર્ગ. પછી જે થવાનું હોય તે ભલે થાય—મૃત્યુ સુદ્ધાં માટે હું તૈયાર છું. ફક્ત આત્માની સ્થીરતા હોય, ઈશ્વર સમીપ રહેવાતું હોય, ઈશ્વરનો નિરતર પ્રકાશ આમણી આસપાસ લાગતો હોય, -તો જીવનદોરી કુદરતના સનાતન નિયમોને સોંપવા માટે હું ખુશી છું. મૃત્યુને જરા વાર હોય તો સાડું, જો તે હમણાંજ આવતું હોય તો એથી પણ સાડું, જો મ્હારી અમુક શક્તિઓજ નષ્ટ થવાની હોય તો એ પણ બહુ સાડું, કારણકે પછી જો કે ફતેહનો માર્ગ બંધ થાય છે તો પણ એ સંતોષ અને ઈશ્વરેચ્છાને આધીન તાના પ્રબલ શોર્યનો માર્ગ જૂઠ્ઠો કરીનેજ જાય છે. દરેક જીવનમાં મોટાઈના પરમાણુઓ છે, અને ઈશ્વર શિવાયનું જીવન અશક્ય છે, માટે સૌથી શ્રેષ્ઠ જીવન ઈશ્વર સમીપ રહેવામાંજ છે

૩૦ મી જુલાઈ ૧૮૪૮— માપણા નમન જગતના ઋણી કના દિષ્ટિ
 ણિદુથી, જગતના ધતિહામને ભુતગના યુના દિષ્ટિમિદુથી મને ભુતગને
 જુગોલના દિષ્ટિમિદુથી તપામવામા મપણી વિના ગકિત નિગાલ થાય છે અને
 સમગ્ર અવનાકેનની ગકિત કેળવી શાય છે જ્યાં એ મનુષ્યના એ નવનુ
 જીવન એક માખીના જીવન જેવું મુઠ લાગે છે, અને બીજી તરફ ન્યા
 એક મ જરના જીવનમા પ્રગળા, સત્તો મન પ્રહોષનહોના જાન- વિષનુયા
 વાગી સૂચમાલાના જેવી અનતતા જોઈએ ડીએ, ત્યાં આપણે અતિ મુઠ
 ને અતિ મહાન લાગીએ ડીએ અને જાણે માપણા જીવનગિખર પડ્યી,
 નહાનકડા યુરમને હ્યમચારી મૂડતા નહાનાનહાના વગેરીઆઓ આપણે જોઈ
 ગયીએ છીએ

૧. ખની ગીતે જોતા અજ્ઞામનો વિષય માત્ર એ જ છે મનુષ્ય મનના જુદા
 જુદા રૂપો અને ફેરફારો બીજા જવા વિષયો આ વિષયના કાપાતર છે, બીજા
 બધા વિષયોમાથી ફગી ફગી માપણે આ વિષય ઉપર મારી મે ડીમે

૩ જુ મે ૧૮૪૮ — મહામા અ ભુત નેનાગ ગકિતનુ જાન મને પોતાને
 ફગી યથુ નથી અથવા મુખ અને કિતના જાણ ૧૨૫ વા યા નાલજ્યા નથી
 મહા ૧૦ પનાગકિતમા પણ મે પોતાને વીનતીડે, કે પરજીવો, કે જાલકોના
 પિતા તરીકે કે આગેવાન ગહે ૧ તરીકે પણ ચીતર્યો નથી આ ભવિષ્ય તરફની
 જોદરકાગી, આ જાતનો પોતાનો અપૂર્ણ મવિજ્ઞાન એ પણ મહારા ન્વજાનના
 સૂચક ચિહ્નો છે મહારા સ્વપ્નો અપ્પણ હોય છે, મહુને લાગે છે કે મહાગથી
 જીવન જોગવી રાનજેજ નહી તમે તમા તમાકુ પ્રામ મલાલો જે લોડો
 જીવન જોગવવાનો સ્વાદ લઈ જાણે છે તેને તુ ના દો, અને તેમ-તમે તમારા
 વિના ૧ એ જા, અને તમાગી પાળન વિચા ૧ અને ત્યા ૧૧૧૧૧૧નો વાગ્નો મૂડી
 જાઓ, તમે તમાકુ જીવન એવી ગીતેજ મફલ ૦ જો નતોન પડે, જેરકે અમત
 જેના 'કોગ' તમને મળે તે મી ની માફ ઘમઘમી જાઓ ઉધરને તમારા
 હ યમા વામ ૦ નાદા, તમા ૧ આતમાને તનુ મદિ જનારા, ૧ ૧ પ્રામ કવવામા
 ઉત્સાહ ૧ જો અને બી તઓને ના ૧ મને મુ મી જનાવવા પ્રયતન ની ન વાઓ

૧ તમારા સ્વાર્થની જાણતો પરતી મૂન અને ત્યાંજ તમે મ યુ ૦ જીવન
 જે મળે તે ન્વી ગવામા જાન માનયો

૩૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૦— ૦ ૦ ગી કુલ એક વળત ખીને છે, અને
 કે પુલ પોતાની ખની જાકરમા જોજેજ વળતગહે છે, તેવી ગીતે, આત્માના
 મગી રાની અવ ૦ લા ૧૧૧૧ને ૫૫, પતાની ન્યુજાની ૫૫ રોય છે ૦ ૦

વખતે તે પોતાની ઉગતી બુવાની અને દેદિધ્યમાન કાંન્તિના બહારમાં ખીલી નીકળે છે. રાત્રીને સમયે દરેક તારો એકજ વખત બરોબર માથે આવે છે અને ફક્ત એકજ ક્ષણ ત્યાં રહે છે, એવીજ રીતે, માનસીક આકાંક્ષામાં દરેક વિચાર પોતાની પૂર્ણતા એક વખત પામે છે અને તે વખતે એની 'બધી' જ્યોતિ, એની બધી શક્તિ ઝળકી ઉઠે છે ચીતારા, કવિ, ચિંતક—જે તમે તમારા વિચારો અને લાગણીઓને અમર કરવા આહુતા હો તો તેમને આ એકજ પળે પકડી રાખો, કારણ આ તેનો ખરો સમય છે આ 'પહેલાં' તે અસ્પષ્ટરૂપમાં લાસે છે, આ પછી તે બધી હાથમાથી જતી રહેલી બાણીની માફક, અધિ ભૂ લાયેલી વાત જેવા લાગશે, આ પળ એ તેમની ખરી વાસ્તવિકતાની પળ છે.

૨૮ મી અપ્રેલ ૧૮૫૨—ફરીને હું વસતની ખુશનુમા હવા અનુભવું છું આજ સહવારે દેખાવ, પક્ષીઓનું મધુરગાન, શાત સૂર્યપ્રભા, તાજાં લીલા ખેતરોપરથી વહેતો મૃદુ પવન આ બધાંથી મહાદ્ હૃદય ભરાઈ ગયું. હવે બધું શાત થઈ ગયું છે અહો શાંતિ! તું લય કર છે!—અને તે મહાસાગરની શાંતિના જેવીજ લય કર કે જેમા ઘણીજ ઉઠાઈ સુધી નજર પહોંચી શકે છે. તું અમારા હૃદયમાં ઉઠાઈઓ બતાવે છે જે જોઈને અમને તમ્મર આવે છે આ કરતાં તો તોફાન ભલે આવે કે જેથી આવા લય કર ભેદોવાળા પાણીની સપાટી અસ્થિર અને અસ્પષ્ટ થઈ જાય આત્માના મોજા હલાવતા વિકારોના સૂસવાટા પણ ભલે આવે કે જેથી તેની ગહન ઉઠાઈમાં નજર પડવી મુશ્કેલ થઈ પડે! આ પછે બધા મર્ત્યબાળકોના હૃદયમાં અમરતાનો ખયાલ સહજ દુ બ ઉત્પન્ન કરે છે અને અનંતતાનો વિચારે શું હય બહીક પેદા કરે છે કેમ જાણે મુવેલાંના જગતમાં આપણે પગ મૂકેલાં હોઈએ એમ આપણને લાગ થાય છે ગરીબ ગિયાડ હૃદય—તહારી આકાંક્ષા જીવન માટે, પ્રેમમાટે, છે, અને તે વાસ્તવીક છે જીવન એ એક પવિત્ર વસ્તુ છે.

અનંતતા સાથે આવી રીતે વાતો કરતાં જીવનનું રૂપ કેવું બદલાઈ જાય? જેની અંદર સાધારણ રીતે આપણે ગુ થાય રહીએ છીએ, જે વિષયો આપણને ઉત્સાહિત બનાવે છે, તે બધા એકદમ કેવા કુદલક નિર્જિવ બાલીશ લાગે છે! આપણે પોતે માત્ર રમકડાની અમુક વસ્તુ તરીકે ગણતી થતી હોય એવા નિર્માલ્ય નાટકની અંદર ગભીરતાથી હરતા ફરતાં રમકડાં હોઈએ એમ લાગીએ છીએ ઈમર્સન ખરૂં કહે છે જગત માત્ર એક રૂપક છે ખરૂં તત્ત્વ માત્ર આત્મા છે બીજું બધું શું છે? માત્ર પડછાયો, બહાનું, સ્વાર્ન એતન્યજ ફક્ત અમર છે. જગત દિવાળીના ફટકડા જેવું છે જેનું કામ આત્માને આનંદ આપવાનું છે. એતન્ય એજ જગત છે! અને તેનો સૂર્ય પ્રેમ છે.

હૃદયની પ્રફુલ્લતા અને ચિન્તતા

एकोहमसहायोह कृगोहमपरिच्छत् ।

स्वप्नेष्वेव विधाचिता मृगेंद्रस्य नजायते ॥

હૃદયની પ્રફુલ્લતા! ખરેખર હૃદયની પ્રફુલ્લતા મનુષ્યનું જીવન જે જો
જીવનની ટોચી લગાવવા ધ ઇલાહો તો હૃદયને પ્રફુલ્લ રાખે જેનું હૃદય પ્રફુલ્લ
તેનું મન, તેનું ગીત, તેનું જીવન અને તેનું બધુંય પ્રફુલ્લ થાય છે ॥

હૃદયની પ્રફુલ્લતા એજ ખરું સુખ અને હૃદયની ખીન્નતા એજ ખરું દુઃખ

હૃદયની પ્રફુલ્લતાવાળા માણસો દુઃખના નમથમા પણ ચેહુડા ઉપર
પણ લાવી શકે છે, પણ હૃદયની ખીન્નતાવાળા મનુષ્યો આનંદના પ્રમગમા
પણ ખુલાવીના પ્રકાશનો નાગ કરે છે

હૃદયની ખીન્નતાનું કળણું છે? માત્ર આત્માની નબળાઈ તે ખીન્નતાને
પોષણ દોષ છે? માત્ર સ્વમત્તાની ખામી અવાર તેની સામે યાચો અને
તેને ધામાના પડેલાજ ત ગણ્યેત્રમાથી નાગી જશે તે તમારી જાતનો અમન છે
માટે તેને તમારા હૃદયમંત્રમાથી હામી નરો તે જીની મધુરતાને જે મથ
પ્રી મેથે છે માત્ર તેને તમારા મદીગમા રમતા અનવે

નાયના તાદ્રાનની ગાગળ પડી ગયેનું આજ જેમ પાછું ઉભું થઈ શકેતું
નથી તેમ ખીન્નતાની પારે જો એક વાર તમારું હૃદય નમી ગયું તો તે ટી
મત્તાવાન થઈ શકે નહીં

પર્વતની બાબુઓ ઉપ મેઘની ધાણો પડવાથી બરફ જેમ ખીગળી
જાય છે તેમજો આસુના વરસાદથી તમારા મુખની સુરતા ધોવાઈ ગઈ તો તે
પાછી આવી ગઈ શકે કહા

મોતી જેમ એચીકના ગ્યાલામા રાગી જઈ દેખાતું બધ થાય છે તેમ અરે
માણસ! જો તમારું મુખ હૃદયની ખીન્નતામા ગળી ગયું તો પુનઃ મળી શકશે નહીં
વળી આજુબ નહીં પરંતુ ખીન્નતા તમારા ચહેશુણો ઉપર આજમનો પડેલો
નાખી તેમને પ્રકાશવા દેશે નહીં—જેને માટે તમને માન મળે તેમ છે તેને તે
ચતાડી રાખશે

મહાન પ્રભુએ તમને યાથી ઉત્પન્ન કરેલ છે, જો તેણે તમને છુબી કરવા

ઈચ્છા ન કરી હોત તો તેમની ઉદારતાએ તમને દુનીઆમાં જન્મ આપ્યો ન હોત. આમ છેતો તમે શામાટે તેની ઇચ્છાનું ઉલ્લંઘન કરીજવા હીમત કરો છો ? વળી શું તેણે સઘળી ચીજો એવી નથી બનાવી કે જેમાં ફેરફાર થયાજ કરે છે ત્યારે શામાટે તમે તેવા ફેરફારથી રડો છો ?

કદાચ તમે રાત દિવસ ખીન્નતામાં રહ્યા કરો. કદાચ તમે બોરબોર જેવડાં આંસુ પાડી રડ્યા કરો, અને કદાચ તમે નિરતર ઉદાસીના દાસ થઈ કામકાજ છોડી દઈ એક કોર પડ્યા રહો, તો પણ તેથી શું ? શું તમને તેથી કોઈ પણ પ્રકારનું મુખ નળે છે ? શું તમારૂં દુઃખ જરા પણ ઓછું થાય છે ? અથવા શું તમારી ધારેલી ધાન્યુઓ પાર પડે છે ? નહિજ ત્યારે શામાટે વૃથા ખેદમાં દુખી મરો છો ?

જાણે તમારૂં મસ્તક, મૂળમાંથી કપાઈ ગયેલા કુંદાની પેઠે વાકુ થઈ ગયું, હોય, તમારી આખો જમીન તરફ ઢળી પડી હોય, અને તમારા ગાલ ઉપર લીના અથવા સૂકાઈ ગયેલાં આમુના ટીપા ચળકતા હોય, શું તમારી આવી છબી તમને ગમે છે ?

જાણે તમારી જીભ અટકી પડી હોય તેમ તમે વાતચિત કરી ન શકતા હો, જાણે તમારી લાગણી ખુટી થઈ ગઈ હોય તેમ તમે જનમડળમાં લાગ લઈ ન શકતા હો, અને જાણે તમારી વિવેકબુદ્ધિ નાસી ગઈ હોય તેમ તમે ઉમદા વિચારો કરી ન શકતા હો, શું એવું થાવું તમને સારૂં લાગે છે ?

કદિ તમને તમારી એવી છબી ગમશે નહીં—કદી તમને તમારી એવી સ્થિતિ સારી લાગશે નહીં શામાટે ત્યારે ખીન્નતાનો ત્યાગ કરી હૃદય પ્રકુલતાનો સ્વિકાર નથી કરતા ?

હૃદયની ખીન્નતાના ડોળ ડમાકથી તમે છેતરાઓમાં તમે કોય દિવસ એમ ન ધારશો કે તે તમારૂં દુઃખ ઓછું કરશે તમને લાગે છે કે તમારૂં દુઃખ મટવાનો એ ઉપાય છે, પણ ના ના; તે હુળાહુળ ઝેર છે તે તમારી છાતી માંથી બાહુ ખેંચી લેવાનો દેખાવ કરે છે પરંતુ તેને તે તમારી છાતીમાં વધારે ઉંડું ભેંકે છે.

જો તમારૂં શારીરીક અને માનસિક હીર બાળી ન તાબવું હોય, જો તમારા સદશુણોનો પક્ષ તમારે ન છોડવો હોય, અને જો તમારા આત્માને નિસ્તેજ ન થવા દેવો હોય તો ખીન્નતા—હૃદયની ખીન્નતા—જેમાં કરો લાલ

નથી તવી ખીતતાને તાણે ની થયે નહીં તેમજ તેના અગ્નિમા તમ રા સ્વ
શુણેને હોમશે નહીં એ દુનિઆમા તમારે મહત્વના કામો કરવા હોય તો હું
એકમે છુ, હું મહાય વિનાનો છુ, હું દુષ્ટ છી છુ, હું દુષ્ટ છુ અને, મારી
પાને કઈ નાધનો નથી એરા વિગતને ખડ દીવસ તમાગ મગજમા પેનવા
ગોનહીં

K S BHATT

પરમેશ્વર પર્વિત્રાજકાચાર્ય સ્વામીજી ત્રી પ્રધાન સરસ્વતી (પ્રાશ્વરના
પ્રદ્યનિષ્ઠ પાંડિત જયકૃષ્ણ મૌલનારામ) નુ સમાપિસ્થ વચ્ચે

આજ ૧૫ લાન્તભમિમાથી અને નદરતો એ પછી એ શુભ થતા
જાય છે એ પ્રતિ શોજનની ખીના છે હું તુ મહાગાયને નમાધિસ્થ થયે ચાર
માય થયા નથી તેલામા શક મતાતુયાથી એક મહાન્ વેદાત ઉપદેશક નમા
ધિન્ધ થયાની નોધ મમા એકપૂર્વક વેવાનો વખત આ થો છે

મુખડ તેમજ ગડીયાવાડ ગજાત ગને ઉત્તરદિશામાં લપીકેશ હુદ્દા
જેવા સ્વિત્ર સ્થગમા, વેલતાના યથાય ઉપદેશ તરીકે પ્રમિદ્ધ થયેલા મહા
ગાજી ત્રિયકૃષ્ણ હવણગમનુ નામ મમાગ વાવના થી અતદ્યુ નથી એ
મહામાને જલાએ દિવસ થયા નન્યામ દુહુ ની નમના કિના રહેવાનો
વિચાર હતો, તેલામા તેમની પ્રકૃતિ વિન દિવસ ખીણ થતી જવાથી આશો
વા ૧૧ શુ મા તેમને નન્યામ શુકલ યી અને પ્રદ્યન દ મરસ્વતી એવુ
નામ ગણ્યુ ખીને દિવસ શનીવા આજે આ વાંતે તેઓ નમાધિસ્થ થયા

તમનો જન્મ પોગળદગમા વિક્રમ નવત્ ૧૮૮૭ની નાલમા થયો હતો
તે મહાત્મા વિશુદ્ધ મત - જ્ઞાના હતા અને પ્રમિદ્ધ શુક્રી ગમખાવા પાનેથી
પ્રાપ્ત વય પર્યંત અસ્વામ્યપૂર્વ - પચ ગીનુ જ્ઞાન યથાશ્રિત મેગ થુ હતુ મન,
વાણી મને ડમમા નાની તરીકે તેમની એ તા હતી તેની લ મૂર્તિ જોતા અને
તેના મુખથી વહેતા શાત ઉપદેશને માલગી મો કોઈને-વિદ્વાન કે મૂર્ખને—
તના નાતોપેશની અન પ્રયાવિના હેતી નહિ વેદાત શાસ્ત્રમા શમ, દમ,
તિતિ મા મને ઉપગતિ આદિ નાધન ન પત્તિ હેલ છે તે મેન તે મહાત્માના
દશન કરતા તેમનામા નજરે પડતી

જેમ આગલા કાળના પ્રવિશુનીઓના મહુવામથી કર અને હિસા પ્રા

છીએ. પણ પોતાનું સ્વાભાવિક વેર ભૂલી જઈ સાત્ત્વિક વૃત્તિનાં બની જતાં, તેવીજ રીતે આ મહાત્માના વિશુદ્ધ આચરણના પ્રભાવથી, તેમના ચથાર્થ જાનેા પદેશથી અને તેમની શાંતમૂર્તિના દર્શનથી ઘણા નીચ મનુષ્યો પણ પોતાને સંન્માર્ગે ચડ્યા છે.

તેમના ઉપર લોકોનો કેટલો બધો ભાવ હતો તે આટલા ઉપરથીજ જણાશે કે તેમના સમાધિસ્થ થયા પછી સાબરથી તે ખીલે દિવસે સવાર મુઘી ભાવિક સ્ત્રી પુરૂષોનાં ટોળેટોળા તેમના દર્શન કરવાને આવતા હતા અને જ્યારે તે સ્વામીજીને ભૂમિદાહ કરવા માટે વાલકેશ્વર લઈ જવામા આવ્યા ત્યારે તેમની પાલખીની આગળ શહેરના પ્રતિષ્ઠિત વકીલો શેઠ સાહુકાર તથા વાહન શ્રેતા સ્ત્રીગણનાં ટોળે ટોળાંથી આજો રસ્તો ઉલટાઈ જતો હતો.

હાલના વખતમા ઘણા મુધરેલાઓ ધર્મ ગુરૂઓને નિંદે છે અને તેમનુંજ વર્તન જોઈને હિંદુધર્મમા કંઈ માલ નથી એમ સમજી એસવાથી સ્વધર્મ પગની પોતાની શ્રદ્ધા શિથિલ કરે છે તેવા જનો આ મહાત્માના ઉપદેશ અને આચરણથી જોઈ શકતા કે હિંદુધર્મના ઉપદેશકો અને આચાર્યો આચાર તેમજ વિચારમા એકતા રાખનારા હોય તો ધર્મની ઉન્નતિ થાય અને શિક્ષિત મૂર્ખ તેમજ નાસ્તિક લોકોની પણ ધર્મમા પ્રીતિ અને શ્રદ્ધા વધે અને તેવા શાંત એક નિષ્ઠાવાળા મહાત્માના ઉપદેશથી જણાય છે કે સ્વાતંત્ર હિંદુધર્મ એ અમુચ્ચ રત્નોનો ખજાનો છે, જેમાથી યથામતિ અને યથાશક્તિ જે કોઈ તેવા ગુરૂદ્વારા ગૃહણ કરશે તેને આ લોકમાં કલ્યાણ અને પરલોકમા સદ્ગતિજ પ્રાપ્ત થશે.

તે મહાત્માને રા. જટાશંકર નામે એક પુત્ર અને ચી. કાતિલાલ નામે એક પૌત્ર છે. રા. જટાશંકર પણ પોતાના પિતાને પગલે ચાલી, તેમના પિતાશ્રીની આજ્ઞાથી અને તેમની હયાતીમાથીજ વેદાતનુ શ્રવણ કરાવે છે અને તેમના પવિત્ર પિતાની પેઠેજ સર્વ ધર્મજ્ઞાનુઓને સંતોષ આપે છે.

ખરેખર ઉક્ત સ્વામીજી જેવા નરરત્ન કે જેના સમાગમથી આવાસુ એ હિંદુ અને આસુષ્મિક કલ્યાણ થાય, તેવા મહાત્માના પરલોકગમનથી એવી મોટી ખોટ પડી છે કે જે જલની પુરાય એમ લાગતું નથી. ભારતી પ્રજામાથી અને વિશેષ કરી ગુજરાતી પ્રજામાથી શુદ્ધ વેદાતનો સૂર્ય અસ્ત થયો છે, સંમર્ધ ઉપદેશક રૂપી સ્થૂળ નદી પડ્યો છે, મન, વચન અને કર્મની એકતાનો આદર્શ અલોપ થયો છે.

સોભાગ્યવતી જેન જયાકુવગ્નો સ્વર્વાસ

લખવાને અતિ ખેદ થાય છે કે ધેવગજ પ્રભુગમ ઝાશુરામના પુત્ર કાકતર પોપા બાર્ડના ધર્મપત્ની મા જેન જયાકુવગ મ ૧૮૫૨ ના આગે શુ ૨ મગળવારે સ્વગવામી થયા છે તે મેનનો જામ સ ૧૮૩ ના જેઠ વગીર મ ૧૮૫૨ મોરમીમા તેમના પિતા બાજી પોપાટ ગોવિદગમને ઘેર થયો હતો, એટલે મગ ૧ વખત ન મેનની ઉમર માત્ર ૨૩ વય, ૩ માસ અગે ૧૫ દિવસની હતી તે ની દુની રવના ઝાનમા પગ તે બાર્ડનું આચરણ મન કુપનધઓ ગા ૧૨૫ હવુ

પરમવાદિક વૃત્તિના માતાપિતાથી જામ મેનનાને તેના માતાપિતાના મદુશુષુ અગે સ્વભાવનો વાગ્યો માલજી કે અને તે સથે તેમના પિતને ઘે દરપે નીમદ્ભામન તરી સપ્તાહ વચા ૧૨ તે માલગરામા આવે તેની તે ધર્મીક પીતે પોપાઈ હયા તેના અકુશાટયા મારે તેમની વિનાદ નાયક હમ તથા આવી ત્યાં ને જેનના લગ્નમ ૧૮૪૪ ની તાલમા રૈશાળ માત્રમા મુખના વૈધરાજ વજી ૧૮૫૨ મના ખીમ પુત્ર ૧ પોપા પ્રજુરામની સાથે થયા તથા સમગત ઘેર આ તા પગી પગિને પ્રસન્ન ખવા એ તેા આપ બાજી પુ મુખ્ય કર્તવ્ય હ,પરજી તે પિતા તે બાગા મનરા જેઠ જેઠાણી વગેરે કુટુંબ મા સવ માયુસો પોતાનાકૃત્યથી તે ને યોગ મલ્યમાત્ર મનોદ આપવા માડયો પોતાના માતાપિતા ઠીસાસા શુદ્ધ ગી આનન્દ આ તા પગી પેતા મા વડીન સસરાને તેમની મદજ માયવી અગે સેવા પ્રદાથી ૧૨૫૨ બધો મને ૧ માથો હતો કે હજી પાત્ર તે ગાર્ડના ૧૨૫૨ મગજ કરતા તે ૧૨૫૨ પુત્રની ચતુમથી આજી સુખના નથી તેમજ તેના શુના જેટલા મેવડા છે તેઓ તે બાઈની માલજી તા અને સરનાના દાગે શુને હવુ વખાણ મ્યા કરે કે

તે જેનનુ આતર હવ ૧ તપાસીને તેા નિજરપણ ચિનની પ્રમતતા, આમુષ્મિ કત્યાણુ માટે નિજ, તન બાજી હવિય નિજ, શક્તિ અનુમારે પ્રત્યરથ મરનતા આદિ મા ઈત્યાદિ જેપરમાત્મા શ્રાવ્યો દેવીમપતતા તદ્દસો મ્લા ૨ તે તે મેનમા પ્રત્યક્ષ પોતા હતા તેમના સસાએ મદાદ્ર નિ નુયમ આ સિદ્ધાનો રી તેમ ૧ પ્રભામ પાટજી ૧ યાત્રા દરાનીને ને મેનને લાજીમા ને તારી છે તેમજ તેના મહા ૧ દાગુ પતિ પજી તેમન વા પરવા માગે ધન આપતા જેમાથી મગીમ જોને રત્નપુત્ર આથી તે સતોપતા અને થી સદાશિવ ઉપર રૂદાભિરોષ વગેરે ધમ માં ગુમ રીને કરા ના કરતા

જે વા પહેતા તેમને વાત વ્યાચિ વાગુ પડયો અગે તેમના પગમા દુખાવો શર થયો આવા શારિરિક દુખામ પજી એ જેન ગિયતધી રહેતા હતા થી મીતાજીમાં કહ્યુ છે કે —

તુલ્લેષ્વતુ દ્વિગ્નમન. સુલ્લેષુ વિગત સ્પૃહઃ ।

વીત રાગ મય ક્રોધ. સ્થિતધી મુનિ રુચ્યતે ॥

પોતાના સ્નેહીદુ ખી થશે એમ જાણી દુઃખને જરા પણ લેશ પોતાનાં મુખ ઉપર જણાવ દેતા નહિ, તથાપિ અતરમા તેમને નક્કી થઇ ગયું હતું કે “ આ ભયંકર રોગમાથી હું સાચું થઇશ નહિ ” અને ખાટલામા પડ્યાં પડ્યાં પણ સવારમા ન્હાઇ શ્રી ગીતાજીને સભા પાતર પાઠ અને શ્રીમદ્ભાગવતભાષાપાતર નાચ્યા કરતા હતા; અને વખતો વખત તેઓ પોતાના કાર્ય પગલે નીચે પ્રમાણે વિચાર કરતા કે—

“ જેની આ દુનિયામા ઘણી જરૂર છે તેવાની ઇશ્વરની હજૂરમા પણ ઘણી જરૂર છે, તેના સારા માણસો આ જગતમા વધારે વખત રહે એમ સ્વાર્થને લઇને આપણે ઇચ્છીએ, પરંતુ સર્વ પરમાત્માની ઇચ્છાને આધીન છે. આપણે ફરજ બજાવવાની છે, નહીં થવાનું છે, આપણી કસોટી થવાની છે અને અત સુધી દુઃખ સહન કરવાનું છે, આપણી ધીરજ એજ આપણા સદ્ગુણોની કસોટી છે. સર્વ આશા અસ્ત થયા છતાં જીવનનું વહન કરવું, આ હમેશના કલેશની રથીતિ કપુલ રાખવી અને તે છતાં શાંતિની આદત રાખવી, જ્યારે આ દુનિયા ખરાબ માણસો અને દુષ્ટ મનોવિકારથી ભરપૂર લાગતી હોય ત્યારે પણ ધીરજથી રહેવું, પાખંડ માર્ગમા ન પડના પોતાના ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી, ઘણું દુઃખ ભોગવતા છતાંપણ સતી દ્રૌપદી અને સીતાજીની માફક ધીરજ રાખીને આ મનુષ્ય રોગીથી બરેલ સ સાર રૂપી ઈસ્પીતાલમાથી કંટાળીને ભાગી છૂટવા યત્ન ન કરવો, એ સર્વ આપણી ફરજ છે. જીવન આશા આપતું બધું પડે છે ત્યારે પણ તેનું શાંતિથી વહન કરવાનું આપણો ધર્મ—આપણી ફરજ તરીકે રહેલજ છે જીવનનું ખર્ચ નામ કસોટી છે

સંતતિમા તે જોતને ચિ. રતિનાલ નાજે એક નવ વર્ષની ઉમરનો પુત્ર છે, જે હાલ ગુજરાતી ચોથી ચોપડીને અભ્યાસ કરેછે પણ તે પ્રબળ એવી નિર્મલ છ કે તેને જોઇને આપણને સતોષ અને હર્ષાશ્રુ આવ્યા વિના નજ રહે, કેમકે તેની માતાના સદ્ગુણોની પ્રતિભા તે બાળવયમા છે છતાં તેમા જળકેછે પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર તે સંપુત્રને દીર્ઘાયુ કરો તથાસ્તુ.

મૃત્યુ પહેલા એક મામે જ્યારે તેમને પગમા અને માથામાં દુખવાની અતિવ્યાધિ થયા માડી ત્યારે તે શ્રીભગવદ્વાક્ય યાદ કરતાં કે—

सर्वं धर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।

अहं त्वा सर्वं पापेभ्यो मोक्षायिष्यामि मा शुचः ॥

એ પ્રમાણે સાસારિઃ સર્વ ધર્માનો ત્યાગ કરી ફક્ત ભગવદ્ભગ્ન તે પરમાત્મા ની લીલાનું ચિત્તન અને તેના મહાનગુણોનું મનન, તેમાજ પાતાનો મગ ગાળવા માગ્યા અને—

જોતેય પ્રતિજ્ઞાનીહિ નમે ભક્ત પ્રણય્યતિ ॥

એ પરમાત્માની પ્રતિજ્ઞામાં તેમને પૂણ્ય વિશ્વાસ હોઈને પરમકૃપાનું નારાયણ ઉપર તેમનો અત્યંત આદરમાન હતો

એના ઉભયકુળને દીપાનનાર અને તીર્થાર્નૂત કરનાર સદ્ગુણનો શ્રવાત્મા આ નશ્વર જગત છોડી પરમાત્મામાં લીન થતાં સ ૧૮૫૨ ના માર્ચે શુક્રિ બીજ મંગળ વારે રાત્રે નવ વાગે આ સ્થળ દેહ છોડી આત્મા નીરજનો હત અમો તેના કુટુંબના સરળા માણસો અને સ્નેહીયો જેને તેનો એ દાણા પણ અમાગમ હતો અને જે નરના તેના સદ્ગુણોનું સ્મરણ કરી શોક કરે છે તેને ધારણા રાખ્યા અને નીરાલ વાક્ય ગમ શક્તિ ન પડ્યામિ સર્વ ત્રિસ્મરણાદૃતે ॥ ૫૨ ના કહીએ છીએ

પ્રત્યેય સુનાવર

વચ્ચે પ્રવર્ણ

પા ૫ એવા જે ગૃહ, સ્ત્રી પુત્ર આદિ તેઓમાંથી ગમે તે એકના પુત્ર આગ મળી હશે અને એકના પુત્ર વિનાશની ગોઠ ચાલે છે એમ કહે છે તથાપિ ક્ષાણિક ૨ નારને તે બેમાંથી કશું પણ ન થવું જોઈએ આપણો ઇચ્છિત મોઢ પાપુ પાડ નાનો અથવા મોટો, વેળાથી રહે અન્યા નાચ પામે તો તેથી હવ મથવા ખેદ નહિ પામતા કોઈ મેમાન અતિથિની પહે ધરમા રહેતું જે સ્ત્રી આચારા પુરૂષ મમતા તેમજ અભિમાનની રહિત હોય અને શમ, સ્વ, ક્રમ, ગમ આદિ ગ્રંથ હયાદિ ચિપ્પોમાં લુપ્ત ન હોય તો તેના જનને વગ્મા રક્ષા છતાં કયાય પણ પ્રમા આધારી રખતા થી મોઢ પણ અતરૂ દેરા કે જ્યાં સુદર નાચુ નાતો હોય, લીનાધામ ભે ૧ હોય, નદીખિનારે ધમજ મેની પથરાયેની હોય તેના પ્રેમમાં શીતન તરૂની જાયામાં સુખથી સ્ત્રી ૧ પુરૂષો, નરપદ્મ વધથી શોભિત અને ફળના ભારથી ઝુકી રહ ૧ વૃક્ષો, આદિ તરૂની વાતો સુખથી અને શીતન પવન, ઝોમળ પ્રકૃતિ ના કરનારા પક્ષીઓ, જમખમ વહેની નીચો શુભિ ૧ રૂપ નહિ થયેય થય ૧ જે માણસ વરાયરૂપ ભાગ્યને ભોગવનાર છે જેનું મન સ ૧ પ્રસન્ન છે, જે મોઢ જાતની આશા રાખતો નથી, દેવેશ્વરથી પ્રાપ્ત થએન ફલનો જે ભોક્તા છે એવો માણસ આ જ મમાજ કૃતાય થઈ શકે છે

(શાર્દૂલવિકીરિત)

હસ્તેથી ખરતો પદાર્થ કહી જે હોયે પ્રમાદે થકી,
 દેશે શોક અથાગ આપ તનને મુંઝે ચતી તો નહી;
 તેના તેજ પદાર્થ ઔત્રિય અને વિદ્યાનને આપતા,
 શ્રેયસ્સને સંતોષ જે અતિ થશે કે, શકન છે માપતા ?
 સ્વાતન્ત્રે વિષયો જગે તણ અહો તો શોકને આપશે,
 તેના તેજ સ્વયં તજે પુરુષ જે દલ્યાશુને પામશે;
 તો છોડે સ્વયમેવ બંધ સમગ્રા જે મોટથી બાધના.
 પામો શાંતિ પ્રભુ પદે મન તમારૂં સ્નેહથી સાધતા.

પોતાનું સાચું નિવાસસ્થાન પિસરી જવાથી, ઉલટ મવાટથીમા ધણો વખત ભટકાને અધ્યાત્મ અધિભૂત અને અવિદેર એવા ત્રણ પાપની ઉગ્રજવાસથી વ્યાકુલ થએલા તુચ્છ પદાર્થ માટે દાક્ષ માગે, તાપ અને શ્રમથી લાલચોળ થએલા નેત્રવાળો, મનરૂપી મૃગશે આશાના પાગમા બધાઇને વિષય રૂપી વ્યાત્રોથી વગર મોતે માયો જાય છે.

(અપૂર્ણ.)

વેદધર્મ સંપાદને મળેલી મેટનો સ્વીકાર.

વૈધરાજ પ્રભુરામ છવણરામે પોતાતાના પુત્ર હા પોપટમાઈના ધર્મ પત્ની સાં બાઈબ્યાકુવર આજો શુ. ૨ ને જળા રે સ્વર્ગવાસી થયા તેમના પૂજ્યાર્થે વેદ ધર્મમંત્રાને ભેટ તરીકે ૩. ૨૫) આ કે પચ્ચીશ આખ્યા છે તે સંપાદના મંત્રીઓ ઉપકાર સાથે સ્વીકારી જણાવે છે કે તે રકમને સંપાદના ધાર્મિક કામમા સદુપયોગ થશે

આયુર્વેદવિદ્યાલયને મળેલી મેટનો સ્વીકાર.

આયુર્વેદ વિદ્યાલયના ઉત્પાદી વ્યવસ્થાપક હા પોપટ પ્રભુરામના ધર્મપત્ની સાં બ્યાકુવર સ્વર્ગવાસી થયા તેમના પૂજ્યાર્થે તે આમના સસરા વૈધરાજ પ્રભુરામ છવણરામ તરફથી ૩. ૨૫) આ કે પચ્ચીશ આયુર્વેદ વિદ્યાલયને ભેટ તરીકે આપવામા આવ્યા છે તે વિદ્યાલયના મંત્રીઓ ઉપકાર સાથે સ્વીકારે છે.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २६ अ] ' ' मार्गशीर्ष, मघ १९५७

[अंक २ ले

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

अन्योक्ति

(शाहुलविहीन)

हे कासार ! न उच्चपी गडगडे आ मेघमाला तदा
ना थावु मनमा उदास समजी मोटानी रीति सदा
काळे जो वरसे भलें क्षण वदी तोये जगत् पूरये
शु लारे वद ते धनी तुज वणी वृष्णा नहि नूटये ?

बाचो सुंदर रक्त आज करिने मजीष्टना रगपी
पाखो नीलमना समान करिछे दूमात्रवें ढगपी
तोतानी समता दुराग्रहवडे तें कागडा छे करी
शु सत्सारमनोविनोदजननी बाणी फहे मेळ्ळी ?

(पसत विजय)

निश्चोपकार करवा मिथियें रचेलो
आ अतुवाह धरणी महि जे ठरेलो
धारा समग्र दगमा आने वर्णनारो
शु ते वनें निपलता नहि सोंचनारो ?

સુખપ્રાપ્તિનો માર્ગ

આ સંસારના સર્વાંગિણિઓ પોતાને સુખ શી રીતે મળે તે શોધે છે અને પોતાના મનને જે માર્ગ અનુકૂળ જણાયો તે રસ્તે દોરવાઈ સુખલાલસાથી-આગળ વધતાં પોતાના કાળનું નિર્ગમન કરે છે. કેઈ સમયે તેને તે માની લીધેલું સુખ, કેટલોક અશે મળે છે અને કેઈ વખત તો મરૂભૂમિમાં દેખાતાં-ઝાંઝાનાં-જલની-પેઠે તે દૂર અને દૂરજ લાગ્યા કરે છે. આવી જગતની પ્રવૃત્તિ સામાન્ય દૃષ્ટિથી આપણે જોઈએ છીએ. કેઈકે સદાચારને જ પોતાના સુખનું સાધન સમજે છે, કેઈકે દ્રવ્ય આદિ વેલવને જ ક્રિયા અર્થને જ સુખપ્રારંભ માને છે, કેટલાક લોકો શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ, એ પાંચ વિષયોમાં જ સુખ રહેલું છે એમ ગણી તે તરફ અતિ આસક્તિથી દોરવાયા જાય છે, અને વિષયસંયોગને જ સુખનું હેતુરૂપ સમજે છે. કેટલાક કીર્તિને જ સર્વોત્તમ સમજી પોતાનું સુખ તેમાં જ સમાયેલું છે એમ ધારે છે. કેટલાક તો સદ્ગુણને જ પોતાનું અવિતસર્વસ્વ સમજી તેનું સુખ મેળવી આપનાર છે એમ માને છે અને કેટલાક સદ્વિદ્યાને જ સુખના કારણરૂપ ગણી તે તરફ જ પોતાની ચપગ ચિત્તવૃત્તિને દોરી જાય છે. હુનીયામા આવા પ્રકારની અનેક પ્રવૃત્તિઓ થતી આપણી નજરે પડે છે. ગમે તેવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ હો, પરંતુ તેનો મૂળ હેતુ શોધવા નહિ શું તો સુખાલિલાયા શિવાય બીજો કશો જડશે નહીં. આમ છતાં સુક્ષ્મદૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કરશું તો વસ્તુતઃ સુખ મેળવી કૃતકૃત્ય થઈ આતંદમય દશામાં જીવન ગાળનાર નરરત્ન કેઈકે વિરલ જ મળશે. ત્યારે હવે આમ સાથી થાય છે? સુખનું ખર્ચ સાધન, અધિકાર અને પ્રતિબંધક શું છે? એ આદિવિષયપર અત્ર આપણે કાંઈક વિચાર ચલાવીએ.

પ્રથમ તો આપણે એ વિચાર કરીએ કે સુખ કયે સ્થળે રહેલું છે? જો એમ કહીએ કે તે બાહ્યવસ્તુનિષ્ઠ છે તો તે સાવ અસંગત છે, કેમકે જો તેમ હોય તો એકજ વસ્તુ એકને સુખજનક અને અન્યને દુઃખજનક શામાટે થાય છે? એકજ ચદ્રમા ચક્રોરને આહલાદકારક અને ચક્રવાકને તાપજનક કેમ થઈ પડે છે? એકજ કામિની વિપરીતે સુખનું દ્વાર અને વિરકતને દુઃખનું દ્વાર શામાટે જણાય છે? એકજ દ્રવ્ય એકને અપ્રતિમ સુખ આપનાર અને ઇતરને કન્ભાદ મરણ આદિ અનેક અનર્થ પરપરા ઉપજાવનાર કેમ નીવડે છે? આ વિષયપરત્વે વિચાર કરતાં સિદ્ધ એ થાય છે, કે સુખદુઃખ આદિ સર્વ લાભો જીવ પદાર્થના ધર્મો નથી અને તે હોઈ પણ શકે નહીં, કિંતુ એ સર્વ, પ્રકૃતિ, પ્રારબ્ધ, દેશ, કાળ, સ્થિતિ, સંસ્કાર, વાસના, સંગતિ આદિને અનુસરી સત્, રજ, અને તમસ, એ ત્રણ ગુણના ન્યુનાધિક ભાવથી (આકાશમાં પ્રતિધ્વલે દેખાતા અનેક રંગોની પેઠે) પ્રતિધ્વલે અનેકરૂપે

ઉદ્ભવતી મનોવૃત્તિનો જ એક પશ્ચિલામ છે અને તેથી જ એ વસ્તુ, તેવા તેના આહુકની તેવી તેવી વૃત્તિને તેવા તેવા અને લિટલિટ રૂપે અનુભવમા આવે એ વાત ચુક્તિચુક્ત છે સુખ પણ એ આવાજ પ્રમાણે પદાર્થ છે એટલે તેને આપણે મનોમય કહીએ તો તે અચગત નથી બુદ્ધિ નીચેનાં શાસ્ત્ર વડનો આ વાતને પુષ્ટિ આપે છે

વસ્ત્વેકમેવ દુઃખાય, સુખાયેર્પ્યોદ્ભવાય ચ ॥

કોપાય ચ ચતસ્તસ્માકસ્તુ દુઃખાત્મક મુત ॥

તદેવ પ્રાતય ભૂત્તા પુનર્દુઃખાય જાયતે ॥

તદેવ કોપાય તત પ્રસાદાય ચ જાયતે ॥

તસ્માદુઃખાત્મક નાસ્તિ ન ચ કિંચિત્સુખાત્મકમ્ ॥

મનસ પારિણામોઽય સુખદુઃખોપલભ્ન ॥ ત્રિ અ ૨ અ ૬

એજ વસ્તુ દુઃખમર-હોઈ પાછુ તેજ સુખકાર-થાય છે અને વળી તેજ પુનઃક્રિયાને ઉદ્ભવ કરે છે અને પાછુ તેજ કોપના હેતુક્રમ થાય છે, તો પછી વસ્તુની દુઃખાત્મતા કેમ કહી શકાય? તેનું તે એકજ વસ્તુ પ્રીતિકારક થઈ પાછુ દુઃખજનક થાય છે અને પાછુ તેજ કોપ અને પ્રમાદ એ બંનેને ઉપત્તે છે તેથી જણાય છે કે કોઈ પણ વસ્તુ સુખાત્મક કે દુઃખાત્મક નથી, કિંતુ એ સુખ દુઃખ આદિ નવજો એક મનનો જ પશ્ચિલામ છે (આપણે અધ્યાત્મશાસ્ત્ર આ વિષયનું સાધક છે)

એ પ્રમાણે તત્ત્વદિધી જોતા તો સુખપણ ઈતઃ ૨૧ । દેવાની પેઠે એ-માનસ-વસ્તુ છે અને તે મેળનવામા અતોષ એ એક ઉત્તમ સાધન છે મનને સન્માર્ગમા જોડી દઈ જે કાઈ (લાલ હાનિ સુખ દુઃખઆદિ) દેવેયોગે આવી મળે તેમા અતોષ માની લેવાની જેવ પાડી હોય તો તે સુખમય દશાના પવિત્ર પ્રામા-દમા પહોચવાનું એક નમ્મ અને ઉચ્ચદ્વાર છે બીજાગમે તેટલા અદ્, ચ દન, વનિતા આદિવિષયો કિવા જગતમા સુખસાધકરૂપે મનાતા વિવિધ પાવા હાજર રાખવામા આવ્યા હોય તોપણ તેથી જો (કોઈ પ્રતિબંધક કારણ નાપને યોગે) સતોષની પ્રાપ્તિ ન થઈ તો તે મર્વ ઉપર (પ્રાપ્તિ) ભૂમિમા વાવેલા બીજની પેઠે નિરથક નીવડે છે એ મઘણા પદાર્થો અતોષદ્વારજ સુખ વિના આનંદ ઉપજાવે છે આ વિષય પરત્વે આપણા પવિત્ર આચશાસ્ત્રો નું જણાવે છે તે આપણે જોઈએ

સંતોષે પરમાસ્થાય સુખાર્થી સંયતો ભવેત્ ॥

સંતોષમૂલં હિ સુખં દુઃખમૂલં વિપર્યયઃ ॥

(મનુ અ ૪-૧૨)

સુખાર્થી પુરૂષે પરમ સંતોષનો આશ્રય પકડી નિયમિત રહેવું કેમકે સુખનું મૂળ સંતોષ છે, અને અસંતોષ દુઃખનું મૂળ છે.

સંતોષાદનુત્તમઃ સુખલાભઃ ॥

(સંતોષથી ઉત્તમોત્તમ સુખનો લાભ થાય છે.)

લાભ્યકાર આદરાયણે આ સૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરતા (લાભ્યમાં) જણાવ્યું છે કે યજ્ઞ કામસુખં લોકે યજ્ઞ દિવ્ય મહત્સુખં ॥

તૃષ્ણાક્ષયસુખં સ્યૈતે નાર્હતઃ પોદર્શી-કલાં ॥ ૯.

લોકિક વિષય સુખ અને (પરલોક સમર્પી) મંહોદુ દિવ્ય સુખ એ બન્ને તૃષ્ણાક્ષયથી (સંતોષથી) થતાં સુખની સોળમી કળા બરાબર પણ નથી.

પુરાતન ઇતિહાસરૂપ શ્રી મહાભારત પણ જણાવે છે કે

લાભાનાં શ્રેષ્ઠમારોગ્યં, સુખાનાં તુષ્ટિરુત્તમા ॥

સર્વ લાભોમાં આરોગ્યનો લાભ શ્રેષ્ઠ છે અને સર્વ સુખોમાં સંતોષસુખ ઉત્તમ છે.

જે સ્થળે અસંતોષ રૂપ વિષવૃક્ષની મલિન અને અનિષ્ટ છાયા પડતી હોય ત્યાં સુખ રૂપ ચાંદિનીનો પ્રકાશક અળકાટ પ્રવેશ જ કરી શકતો નથી. અને જ્ઞાન નિષ્ઠા કે જે નિષિદ્ધ દુઃખક્ષયના હેતુ રૂપ છે, તેનો આલાસ માત્ર પણ એ દૂષિત ચિત્તમાં પડતો નથી.

સાંખ્ય અવચન લાભ્યમાં જણાવ્યું છે કે.

આશાવૈવશ્યવિરસે | ચિત્તે સંતોષવર્જિતે |

મ્લાને વક્ત્રમિવાદર્શે ન જ્ઞાનં પ્રતિવિવતિ ॥

જેમ મલિન (મેલા) અરીસામાં-સુખનો-પ્રતિબિંબ નથી પડતો તેમ આશાની પરાધીનતા વડે વિરસ થઈ રહેલાં સંતોષ રહિત ચિત્તમાં જ્ઞાન પ્રતિબિંબિત થતું નથી.

વળી માનવ પ્રકૃતિની કાંઈક ખાસીયત જ એવી છે અથવા તો મનનો ધર્મ જ કાંઈક એવા પ્રકારનો છે કે તે સદૈવ અલિનવ વિષય તરફ ખેંચાય છે. જ્યાં સુધી એક વસ્તુ તેને અપ્રાપ્ત હોય ત્યાં સુધી તેની પ્રાપ્તિને માટે તે મથે છે; પરંતુ તેજ વસ્તુ તેને મલ્યા પછી તેના ઉપરનો તેનો મોહ જતો રહે છે અને

તે વસ્તુ એક બાબત રાખી વળી મન-સિ વસ્તુમાં ઇષ્ટ ત્ર માગપી તે તમ
 હોડછે અને દેવયોગે જો તે પણ મળી જાય તો પછી વળી ત્રીજી જ બાબત
 તમ તે ગેરામ છે આવી રીતે મન ત તૃષ્ણાપાશથી બધાર્થ, અનેક મનોરથ
 પર પરાઓમાં લેણાતો જતો અને આ મહાન્ મનાગ વૃથાની વિષય રૂપ
 વિષમ (અપટ્ટી) વિશાળ ગાખાઓમાં ભમ્યા હોતો, મનરૂપ મહોન્મત
 મહામર્દ મતોષના અર્વલ જ વીના ખરા મુખરૂપ અમૃતનો મધુગ્નાન્વાં શી
 રીતે લઈ શકે? વળી જગતમાં નવ અણીખિત વસ્તુનો લાલ મવને કયા ધાય
 છે? સારમાં મવયા અને સર્વદા મુખી એનો પુરૂષ ધવચિત્ અનેકોઈક જહુગે
 કર્મની વિચિત્રતાથી વિચિત્રરૂપે દેખાતી આ ડિષ્ટિ અનામાં નવ પ્રાગની અનુકુળતા
 કયા મળે છે અને કોને મળે છે? ખીજની પ્રિમા મુખી દેખાતા ગૃહ્યવગનો
 પ્રતિજ્ઞાથી ગૃહ્યમાં તપામ રૂશો તો જણાશે કે તેઓમાં પણ કાઈ જાતનો
 છુપો અસતોષ ગંડેલો છે જનમ પત્તિ, ધનમ પત્તિ, અધિ ગમ પત્તિ આદિમાં જેમ
 જનમમાજમાં મનાયેલું મુખ આય છે, તેમજ તેના પ્રસાદમાં કેટલુંક હુ અ
 પણ રહ્યું હોય છે કે જે તેનિયતિ પ્રાપ્ત થયારીના જાણી શકાય નહીં આ ઉપર
 થીજ એક પડિતે જણાવ્યું છે કે

ઈષ્ઠિત મનસ સર્વ કસ્ય સપચતે સુખમ્ ॥

દેવાધીન યત સર્વ તસ્માત્ સતાપમાશ્રયેત્ ॥

મનનું ઇષ્ટેતુ નવ મુખ કોને મળે છે? કેમકે અર્વ દેવાધીન છે આગે
 મતોષનો આશ્રય કરવો

તૃષ્ણા ખખર દુષ્પૂર છે વિષય ભોગની લાલસા તૃપ્ત ક્રવા પોતાના
 પુત્રનું યૌવન માગી લઈ અનેક વર્ષો પર્યંત, વિવિધ વિષમ વિલામ ભોગવ્યા
 છતાં ગ્રહી ગયેલી ચિત્તની અતૃપ્તિને લીધે નિર્વેદ પામેલા મહાગજ યયાતિયે
 છેવટ કહ્યું છે કે

ન જાતુ કામ કામાનામુપભોગેન શાન્વતિ ॥

દ્વિવાકુળ્ણવર્મેવ મૂવ પ્વાડમિરર્ધતે ॥

મનુ અ ૨

(અપણુ)

નીતિ.

માણસ પોતે છે તેના કરતાં ઉચ્ચત્તર સ્થિતિમાં પોતાને મૂકતો નથી સ્વાં
સુધી તે કેવો કંગાલ છે-ગરીબ છે? (હેનીઅલ.)

એક નાના સરખા ઘરમાં, જેમાં ત્રણ કે ચાર માણસની વસ્તિ હોય છે
ત્યાં પણ કાંઈક વ્યવસ્થાની જરૂર પડે છે એ અનુભવની વાત છે. ઘરના કરતાં
એક રાજ્યમાં અને રાજ્યના કરતાં એક દેશમાં વ્યવસ્થાની વિશેષ અગત્ય છે
એ સિદ્ધ છે. આમ છે તો દુનીઆ એટલી બધી વિશાળ છે, એટલી બધી
અનંત છે અને તેમાં એટલાં બધાં મનુષ્યોની સંખ્યા છે કે તેમાં ઘણીજ
સુધારીત અને સવિશેષ વ્યવસ્થા જોઈએ અને તેનો વ્યવસ્થાપક પણ કોઈ
અધિક બલવત્તર અને અમર જોઈએ

જે દુનીઆની વ્યવસ્થા કરવા કોઈ પણ આવો વ્યવસ્થાપક પૃથ્વીપર
નિમાર્ણ થયો હોય તો તે નીતિ છે-સદ્વર્તન છે

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસનાં પાનાં ફેરવનારાંઓને વિદિત છે કે-ચંદ્રગુપ્તના
વખતમાં મેગેસ્થેનેસ નામે એક ગ્રીક એલચી હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો હતો. તે તે
વખતની જનસ્થિતિનું ચિત્ર આપતા લખે છે કે-લરતખડમાં શુભામંગીરી ન
હોતી, સ્ત્રિઓ પવિત્ર હતી, પુરૂષો બહાદુર હતા, આરણ્યતાળાં વાસવાની જરૂર
ન પડતી, કોઈ પણ હિંદુ અસત્ય ન બોલતો, લોકો નમ્ર, ઉધોગી, સાસ
ખેતી કરનાર, અને ચતુર કારીગર હતા, કોટીમાં જુલું પડતું નહીં અને શાંત
તાથી સર્વ પોતાની જીવંતી નિર્ગમન કરતા

આ સર્વશાથી? નીતિથી-નીતિના પ્રભાવથી.

જે જગત્માંથી એકદમ નીતિનો અભાવ થાય-સદ્વર્તનનો એકદમ નાશ
થાય તો શું સ્થિતિ થાય એ સહજ કલ્પનામાં આવી શકે તેમ છે. દરેક માણસ
જુદું બોલતાં શીખે, દરેક જણ ચોરી કરવા માટે, દરેક વ્યક્તિ જનર કર્મમાં
પ્રેરાય, લુટફાટો થાય, વિશ્વાસલગ ફેલાય, પરસ્પરહિંસા જ્યાં ત્યાં ફેલાય,
તોફાન અને કજીઆ થતા પુન થએલાં મુઠકાં ઠેકાણે ઠેકાણે દૃષ્ટિએ પડે, મોટાં
રાજ્યોએ કરેલી સંધીઓ તુટી જાય અને લડાઈઓ જાગે, તથા કરોડો માણસની
કતલ થાય અને કધીરની નહીંઓ આવે. આસ અનેક અનર્થની પરંપરા થાય
તથા જગત્ ઉજડ વેરાન જેવું અથવા જંગલી પશુઓથી વસેલું જણાય.

ઉપર જેની અગત્યતા સિદ્ધ કરી તે નીતિ એટલે શું; અર્થાત્ નીતિ
કેને કહેવી, એ સમજાવવાને ન્યાયની શુષ્ક વ્યાખ્યાઓ આપી વાંચનારના મગ-
જને કંટાળો આપવા કશી જરૂર નથી. પણ એટલું જ બસ થશે કે પ્રમાણી-

કતા, ઉચ્ચાલિલાયા ગુદ્ધવામના, મેડપતિનવૃત્ત મને માવનનીડ ડચાણની ધૂળ એ મદગુણોમા નીતિ રાખેનો યદ્યપ્ત વાય છે

નીતિમાન મનુષ્યોને માટે જે લખીએ તે થોડું છે માર્દીન યુથર કહે છે કે વસુદાતની પુરુષજના ઉપર, ક્રીડાઓના ઘળ ઉપર, કે પ્રમિદ્ધ મક્કા નોની સુદરતા ઉપર, દેશની આબાદાનીનો આધાર નથી પરંતુ તેના કેળવાયેલા, ઉચ્ચ શાવનાવાળા, અને નીતિવાળા માણસોની મજ્યા ઉપર છે અને તેમના માન્ય તેનો ખરો ઉત્કર્ષ, તેનું ખરૂં ઘળ અને તેની ખરી મત્તા અમાયેલી છે તેઓ દેશને ઉચ્ચ દગ્ગજે ચલાવે છે, દેશને ડોવતદાર કરે છે અને દેશને શોભાવે છે તેમનાથી દેશની મત્તા વધે છે અને તેમનાથી દેશમા નીતિભળ ઉત્પન્ન થાય છે

વળી નીતિમાન પુરુષો લોહચુખડની માફક અથવા વળીડગ્ગણની માફક મર્વના અત કરણને પોતાના તગ્ગ જે ચે છે અને તેથી દરે માણસને તેમના ઉપર વિશ્વાસ આવે છે, તેમના ઉપર શદ્દા બેસે છે અને તેમના વર્તનને અનુ સરવાની ફરીફરી ઈચ્છા થાય છે

કેટલીક વખત એવું બને છે કે બુદ્ધીવાન લોકો બુદ્ધીના પ્રભાવથી મનુષ્ય હૃદયને પોતા તરફ ખેંચે છે, આમ છતાં નીતિજ્ઞ પુરુષો તેમના ઢરતા વિશેષ માનને પાત્ર છે અમુક જનમહાગમા બુદ્ધા પ્રભાવ કેન્દ્રો છે તે બેવું હોયતો તેમા વિદ્વાન માણસો કેટલા છે તે બાણુ બોધ્યે, પણ તે મહાગતુ હૃદય કેવું છે, તેનો કેવો સ્વભાવ છે તે બાણુ હોય તો તેમા નીતિજ્ઞ પુરુષો કેન્દ્રો છે અને કોણ છે તે તપામવું બોધ્યે, એન્દ્રે કે હા અમાઈ મના કેહેવા પ્રમાણે વિદ્વાન માણસો જનમમૂહનું મત્તમ છે પણ નીતિજ્ઞ મનુષ્યો તો તેનું હૃદય છે, અત કરણ છે

વળી તેજ વિદ્વાન લખે છે કે બુદ્ધીવાન માણસો માત્ર આત્મચથી જોનાય છે પણ નીતિજ્ઞ માણસોનું તો અનુકરણ કરાય છે

વિદ્યાના પ્રમાદ વાળાઓના પણ મુખમાથી-હૃદયમાથી ઉદ્ગામ ની. જે છે કે,

મનસિ વચ્ચસિ કાયે પુણ્યવીયૂષપૂળા

સ્તિમુચનમુપકારઐયોનિભિં પરમ્યત ।

પરગુણપરમાણૂન પત્રતીક્રિત્ય નિત્ય

નિજહદિનિકસન્ત મતિ સન્ત નિચિત ॥

મન, વચન, અને ગતીગમા પુણ્યકર્મો અમૃતથી ભરેલા, તથા ભુવનને ઉપકારની પરપરાથી પૂરમાગ, અને પાગડાના પગમાણુ જેવડા ગુણને પણ પર્વત જેવડા મહાન ગણી નીચે તર પોતાના હૃદયમા વિગ્રમ પામનાગ, એવા મન્તો કયા છે? એવા નીતિજ્ઞ કયા છે?

શ્રીમત, વિદ્વાન, સત્તાવાન, કે કુળવાનમાં જ નીતિ હોય છે એવો કંઈ નિયમ નથી. ગમે તેવી સ્થિતિનો ગમે તેવો માણસ નીતિમાન થઈ શકે. નીતિ વધૂની વરમાળ સ્વીકારતાં પૈસો, વિદ્યા, સત્તા કે કુળની કશાંની જરૂર નથી; ફક્ત મનોબળ-આત્મબળ-હૃદયબળની જરૂર છે. પ્રેમ, ઉદારતા, અને પ્રેમાશ્રિત તોની ભૂતિ આરૂઢત પૈસાદાર ન હતો પરંતુ એકે ગરીબ બ્રાહ્મણ હતો. યુરોપમાં પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મના સ્થાપનાર લ્યુથરને કંઈ પણ અધિકાર કે સત્તા ન હતી, પરંતુ ખેતર ખેડીને કે ઘડીયાળ બનાવીને તે પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો. પતિવ્રતા જેવા ધર્મ પાળનારી વસંતસેનાનો જન્મ કોઈ ઉત્તમ કુળમાં નહતો, પરંતુ એક વેશ્યાને ઘેર તે જન્મી હતી. લોકપ્રિય થઈ પડેલા અને પાર્લામેન્ટમાં પંકાયેલા ક્રાન્સિસ હાર્નર પાસે પૈસો, કુળ કે સત્તા કશું ન હતું; પરંતુ તે એડીનબરોના એક સાધારણ વેપારીનો છોકરો હતો.

અપૂર્ણ

K. S. Bhatt.

સદુપદેશ પંચશતી

(દોહરા)

જ્યાં જેની ઉત્પત્તિ છે, ત્યાં નહિ તેનું મૂલ્ય;
લલે મળે ખીજે નહિ, લવમાં તેની તુલ્ય.
વિદ્યાથી સુજે નહિ તેમજ તૃપ્ત થવાય,
પૂર્ણ છતાં જ્યમ સાગરે, ચ દ્રોહ્ય ઇચ્છાય.
શુભ વિષયોમાં અશુભતા જેમજ આરોપાય,
અમાયુક્તમાં ત્યમ ખલે અસામર્થ્ય લેખાય.
શુભ પણ દુર્જનને મુખે દૂષિત નકી થતાર,
દૂધ સર્પનાં મુખ વિશે વિષ થઈ જેમ જનાર.
વૃક્ષ તાપ પોતે ખમી હરે અન્યનો તાપ,
તેમ સુન્ન પરનો હરે તાપ સહીને આપ.
ભૂખ્યો સિ હ ન ભૂખથી ખડને જ્યમ આતાર,
તેમ ન સનનન દુઃખથી દુરાચાર લેનાર.
પાણી ખેંચે મેઘ જ્યમ વર્ષે થવા અનાજ,
ધન સ્વચ્ચ પણ સુન્નનો થાય દાનને ઝાજ.
વખતે તૃણ પણ લોકમાં સહાય કારક થાય.
આવુ સમજી સનનને ન કશું તુચ્છ ગણાય.
સરલપણું નિર્બલપણું થાય એમ સમજાય,
સનનનતા જ્યમ, કલિયુગે અશકતતા ટેવાય.
દ્રક્કડ થઈ જેઓ ફરે તેહ સખલ લેખાય,
જરપણે હુશીઆર નર જેમ પ્રવીણ જેખાય.

શાસ્ત્રી. કે. ર.

ગા

સાત્રવમપ્રસાદ

અવવા

આલોરનો શૂરોદયામા

પ્રવેશ શ્રીજો

મથળ -મન્નીનુ ઘર

(મન્નીપુત્રી વિમનાને તેની સખી પ્રમદા બેઠા છે એક દાસી પત્ર લઈ પ્રવેશ કરે છે)

દાસી—બા ! એ માણસ આ પત્ર લઈ આવ્યો છે (પત્ર આપે છે)

વિમલા—મ્હારા નામનો છે? લવે લાવ (પત્ર લે છે)

પ્રમદા—સખિ! કોણે લખ્યો છે?

વિમલા—(સ્મિત કરીને) લલા વાચ્યા વિના કેમ જણાય?

પ્રમદા—(સ્મિત કરીને) શું વગર વાચ્યે કહી શકા નથી? કોઈ અનણ્યાનો પત્ર છે?

વિમ—હા, અનણ્યાનો જ તો

પ્રમ—(કૃત્રિમ હેમકારી) મ્હાણે! તુમે આમ કુમાળીના ધર્મ વિરુદ્ધ કાવ્ય કરવા કેમ તૈયાર થયા છો?

વિમ—કા?

પ્રમ—કોઈ કુમાળી શુરુજનની આજ્ઞા વિના અનણ્યા પુરુષનો પત્ર લઈ શકે ખરી?

વિમ—મ્હે પત્ર લીધો એમ લેવામા કાઈ અપરાધ છે?

પ્રમ—“અપરાધ?” મ્હાણે! અપરાધ છે કુવાચારનો કાયદો તોડ્યો એ કરતા મ્હોટો અપરાધ કયો છે?

વિમ—મ્હાણે! આ વિમલા કદિ અયોગ્ય આચરતે ચાલી નથી અને હવે ત્ય તો પણ અયોગ્ય આચરશે આનંદની નથી

પ્રમ—તો તુ મેનાપતિને કહાવુ છું કે આ જન્યમા એ કુવાચારના કાયદા તોડનાર દોષી સ્ત્રી બને છે માટે લડુ ચાહો તો એને આવી કેદ કરો

વિમ—લવે કહાવ ત્હાગ મેનાપતિમા યે કેલુક જોર છે તે જોઈએ તો ખગ વિમલા પોતે ન જ ધાય તો તેને બાધી શખનાર કોણ છે? (પત્ર ઉઘાડી વાંચે છે)

“તારો પત્ર મળ્યો નહિ.”

શુ' મહારો પત્ર મળ્યો નહિ ? સખિ ! આ તહારો સેનાપતિ શુ' લખે છે ?

પ્રમ—તહારો પત્ર લખ્યો નથી ?

વિમ—“ પત્ર લખ્યો નથી ? ” કેવી જુઠી વાત ? એમાં પિતાજીની ચતુરાઈ છે. પરંતુ મહે' પિતાજીને દેવધર્મની સાક્ષીએ કહ્યું છે કે; “ તહારે કોઈ રીતે મહારો સેનાપતિ ઉપરનો પ્રેમ રોકી શકવાના નથી. તહારા માફ' બધું કૌશલ્ય ને બધા વિચાર આ વાતમાં મિથ્યા થવાનાં છે. હું સેનાપતિના શુભની પક્ષપાતી છું. એમનું કૃણ નહિ જોઉં.”

પ્રમ—જો પિતા પ્રતિ કૃણ થશે તો શુ' કરશો ?

વિમ—તો આ અભાગિણી પાસે જે કાંઈ દેહ-હૃદય-મન વગેરે છે તે વેચી લિખારિણી બનીશ

પ્રમ—તહારે વેચશો પણ ખરીદશે કોણ ?

વિમ—તહારો સેનાપતિ

પ્રમ—પિતાના વિશ્વાસીને આશરો લઈ પિતાને છોડી દેશો ?

વિમ—નાહિ, એમને સમજાવીને કહીશ કે સ્નેહકારણથી કન્યાપર અન્યાયી દળાણુ ન કરો.

પ્રમ—પણ નાહું માને તો ?

વિમ—(મંદ બનીને.) મહેને દુઃખી કરશે ને પોતે પણ દુઃખી થશે. (નેત્રમાં જળ ભરાઈ જાય છે)

પ્રમ—સખી ! હું તમારો ઉદ્દેગીસ્વર સાંભળી શકતી નથી. મહે' તમારો અપરાધ કર્યો; વગર સમજાયે તહારા હૃદયમાં આઘાત કર્યો ' પણ તહારાં બધાં અમંગલ ઇશ્વર દૂર કરશે.

વિમ—સખી ! તહે' મહારો કાંઈ અપરાધ કર્યો નથી. મહારા મનમાં જે ઇચ્છા રાત દિવસ રમી રહી છે તે મહે' તહારે કહી છે.

પ્રમ—બહેન ! નહારી શંકાઓ લાવશો માં, વિધાતા તહારાં સાફ જ કરશે.

વિમ—સખી ! સાફ કે નહારાં શુ' થવાનું છે તે હું કાંઈ જાણતી નથી વિધાતાની ઇચ્છા હશે તે થશે, પરંતુ જ્યારે સિંધુ ઉછાળા મારે છે ત્યારે તેને રેતીનાં બાંધે કાંઈથી બાધી શકાય છે ? તેમ મહારા મન સસુદ્રના વેગને હવે હું રોકી શકતી નથી. મહારાં હૃદય હવે ફાટી જાય છે. (રૂંધે છે)

પ્રમ—તિહુર હૃદયી મંત્રીવર ! આ કોમળ હૃદયની કન્યાની વ્યથા

વિમ—(પોતા રોતા) મમી! પિતાજીને નિષ્કુર ન હોય એમનું હૃદય વ્યાજ્ઞા
વિક્રમીતે દયાળુ છે, નિષ્કુર નથી એ કુલગોવર્ધના મધ્ય થયા છે તો
પણ ક્ષમાયોગ્ય છે, તિરસ્કાર યોગ્ય નથી

પ્રમ—રે! એવા કુલગોવર્ધને ધિન્દા છે કોઈ દયાળુન પોતાની કન્યાની
આત્મી બધી હૃદય પીડા

વિમ—જે મહાગી હૃદયની શુભ પીડા એ જુએ તો જરૂર મહાગી મહાયતા કે

પ્રમ—જેવાવિના મમલ શકતા નથી શુ ?

વિમ—સલા જેવાવિના કેવી રીતે મમલ શકે? એ વીરમણિ મેનાપતિ ઉપર
મહારો જે પ્રેમ છે તે પ્રેમરૂપ મૂલાકુ મહાગી હૃદય ભૂમિને ભેદી
નાખી છે પિતાજી તે કેમ જાણી શકે? પરંતુ મમી! સલા હૃદય ઊંડા
ભિન્ન થાય કે જીવન નષ્ટ થાય તો પણ મહારા પ્રેમરૂપ તરૂને નિમજ
કરવાને કોઈ સમર્થ નથી

પ્રમ—મમી! આવડા મોટા રાજ્યના જે મંત્રી છે અને તમામ પ્રજાનું સુખ
દુઃખનું વૃત્તાન્ત જાણવું એજ જેમનું ઝામ છે તે પોતાના વગ્નું વૃત્તાન્ત
જાન જાણે એ આશ્ચર્ય નહિ? મમી! જલપ્રવાહ પેઠે નેહ કે પ્રેમનો
પ્રવાહ રોકવો એ વિષયનું મૂળ છે તેના પ્રવાહનું એક સુખ
બંધ કરતા તે હજારો સુખે વહેવા લાગે છે, અને તે મમયે આવા હજાર
મંત્રીની મતિ પણ તેને શી શકે તેમ નથી

વિમલા—મમી! તહાન કહેવું મત્ય છે પ્રેમમા જેટલી જેટલી અડચણો વધે
તેટલો તેટલો હૃદયાવેગ વધે છે પરંતુ પિતાજી સહાનુભૂતિથી
જેડાયા ગ્રહે છે, તેથી આ અભાગિણી પુત્રીને ભૂતી ગયા છે તોપણ
તેમની આવી નિદા કરવી યોગ્ય નથી

પ્રમદા—મમી! એવો મૂળ કોણ હોય કે જે અર્થને માટે પોતાનું કલ્પ્ય ભૂલી
જાય? પોતાના બાળના સુખનું બાળર પણ અલક્ષ્ય હોય એવો પુરુષ
મિધુદેશના મંત્રી નિવાય તો મળવો મુશ્કેલ છે

વિમલા—મમી! પિતાજીને મિથ્યા દોષ દે મા એ તો મહાગ લાચનોજ દોષ
છે (પરંતો બાકીનો લાગ વાચે છે)

“આ યુદ્ધ ક્ષેત્રમા અસર્ય ગ્રુઓથી ઘેરાયો ઝતા લળમાત્રે હુ રહને મૂલી
શક્તો નથી”

અહો! વધારે શુ લખે? અગાધપ્રેમની પ્રતીતિ આથી જીલ્લા ગી જેઈએ!
મહારા જેવી તુચ્છ સ્ત્રીપર પણ મે વીરપુત્રની જેટલી બધી મમતા

છે? (પત્રમા જોઈ બાકીનું વાંચે છે.)

“ પણ નિઘ્નર ! તું મ્હેને મૂલી ગઈ.”

સખિ! શું હું આ તિરસ્કારને યોગ્ય છું? નહિ નહિ, પણ આ વાક્ય એમના અતઃકરણથી લખાયું લાગતું નથી. તો હું પણ આવાજ પ્રકારનો ઉત્તર લખું? અહો! પ્રેમીજને કહેલો પ્રેમમય તિરસ્કાર પણ કેવો મીઠો છે?

પ્રમદા—સત્ય છે. પ્રેમનો તિરસ્કાર પણ અતિશય મધુર છે. સ્નેહની અધિકતા વિના સ્નેહીથી તિરસ્કાર થતો નથી. અને તેથીજ સ્નેહીના તિરસ્કારમા સ્નેહની અધિકતાની મીઠાશ મળેલી હોય છે. તો સખિ! તહમે પ્રત્યુત્તર લખી આપી માણસને જલ્દી વિદાય કરે. દયો હવે હું બહુ છું.
(ઉઠવા માંડે છે.)

વિમલા—(તેને તાણીને પાસે જોડાડતા) કા, એટલી બધી ઉતાવળ શામાટે? હજી પિતાજીને આવવાને તો બહુ વાર છે.

પ્રમદા—સખિ! ॥શુભસ્ય શીઘ્રં ॥

વિમ—પણ પિતાજીના આવ્યા પહેલાં પત્ર કેમ મોકલી શકાય?

પ્રમ—કાં, એ આવ્યા પછી તહમને પત્ર મોકલવા દેશે?

વિમ—ન દે તો કાઈ ચિંતા નહિ. પરંતુ છાની રીતે હું કદિ પ્રેમપત્ર મોકલવાની નથી. વિમળાએ કદિ પિતાની રજાવિના પ્રેમપત્ર લીધો ચે નથી ને લખ્યો ચે નથી

પ્રમ—કદિ લીધો નથી?

વિમ—ભલા, તુંજ કહે, ક્યારે લીધો છે?

પ્રમ—હમણાં, મહારી નજર આગળ જ.

વિમ—એ લેવામા પિતાની રજા હતી.

પ્રમ—તો શું લેવાની રજા છે, મોકલવાની નથી?

વિમ—ના. બનેની રજા છે.

પ્રમ—તો લેવામા પૂછ્યું નહિ ને મોકલવામાં કેમ પૂછોછો? જો લેવામાં દોષ ન ગણ્યો તો મોકલવામા દોષ શો?

વિમ—સખિ! તું ન સમજી. મ્હને હમણાં જ સમજાયું છે કે પિતાજી મહારા આ પ્રેમના વિરોધી છે. આટલા દિવસ સુધી મ્હને એનું કાંઈ પ્રમાણ મળ્યું નહોતું, જેથી સેનાપતિના પત્રો વગર મોકલે લેતી હતી; પરંતુ

હવે જાણ્યા છતાં પણ કેમ મો લી શકું? મહાન હૃદય ક્ષાન્તિને જોવું
જાણે શું અને વેરાન થઈ જાય તોપણ હું શુભપ્રેમ કરી રહેજી
આરિણી નથી મહારા હૃદયમાં શુભપ્રેમ પ્રતિ તો ન તિન્નરજ બનેલો છે

પ્રમ—તો કર્તવ્ય હોય તે કરે

(પડદામાં “પ્રમદા! એ પ્રમદા!”)

નખિ! હું જાઉં છું (જાય છે)

વિમ—(શોકાવસ્થા) ઉત્તરમાં શું લખ્યું? મેનાપતિ જાણશે કે પિતા મહા!
પ્રેમના વિરોધી છે તો તે અત્યંત દુઃખી થશે વળી પિતાઉપર અપ્રીતિ
કે ક્રોધ કરશે આમ કરાવવું એ મહાન કર્તવ્ય નથી વળી આ યુદ્ધ
સમયમાં તેમનું મન ચિંતાતું ને દુઃખિત થશે તો ગંભીર અહિંસા
થવાનો ભય છે તો શું હું લખીશ કન્યા થઈ રાજ્યનું અહિંસા કરાવું?
તો શું લખવું? (વિચારીને) દયાળુ હોવાથી એ મહાન અપરાધ તો
દામાં કરશે તો ચાલ મહારાજ અપરાધ સ્વીકારી પણ લખું
(જાય છે)

—o—

પ્રવેશ ચોથો

સ્થળ—રાજમંડપ

(દુઃખાવેગમાં ભોંયે લગી પડી ભાઈત થયેલી પરંતુ વૈધના ઉપચારથી
નિદ્રિત થયેલી વધ કમલાદેવી ગયામાં પડી છે મળી સુરગા તેની
પાસે બેઠી છે)

સુરગા—અહો! નિદ્રા આવી ગઈ નયનકમળો મીઠાઈ ગયા! અરેરે, એ દિવ
સમાં સુખ કેવું શીકું બની ગયું? શરીર કેવું સૂકાઈ ગયું? ગોઠે
જાણે સુદરતાને હરી લીધી! અહા, કેવી મહાનગીલતા, સાતત્ય
રક્ષવાનો કેવો યત્ન, દુઃખગાળવાનું કેવું જ્ઞાન, છતાં પણ હું યની કેવી
કોમળતા! જાણે વીરતા ને કોમળતા અથવા ગૌરવ અને સ્નેહ માક્ષાત્
મૂર્તિમાન જ થયા હોયની!

કમલા—(સ્વપ્નમાં) હા! કાલગની પેઠેનાશી જ ગયા?

સુરગા—અહો! કેવું મધુર સ્વપ્ન છે?

કમલા—(સ્વપ્નમાં) કહો, હવે ફરી નાનગો? નિધુન નિદ્રામાં ફરી ભાગ્યો?

સુરગા—સ્વપ્ન દેવ! તમને શું અમાધ્ય છે? તમારી માયાથી વાજણી પુન પામે
છે દરિદ્ર રાજમહેલ પામે છે, પરાધીન સ્વાધીન થાય છે ને અભાગી
વિરહિણી સ્ત્રી સ્વામીનો સમાગમ કરી કૃતાર્થ થાય છે

ધર્મની સાર્વજનિકતા.

સુહાર્થીઃ સર્વભૂતાનાં મતાઃ સર્વા પ્રવૃત્તયઃ ।

સુલ્લં ચ ન વિના ધર્માત્ તસ્માદ્ધર્મપરોભવેત્ ॥

ત્રિવર્ગશૂન્યં નારંધં ધજેત્તંચાવિરોધયન્ ।

અનુયાયાત્ પ્રતિપદં સર્વ ધર્મેષુ મધ્યમઃ ॥

હુ'ખની જિહ્વાસા (ત્યાગ કરવાની ઈચ્છા) અને સુખની ઈષ્ટા (પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા) એ પ્રાણી માત્રને ઈષ્ટ છે. પ્રવૃત્તિ માત્રનું આ મુખ્ય પ્રયોજન છે. એ પ્રયોજનની સિદ્ધિને અર્થે આપણા શાસ્ત્રકારોએ ચાર પુરૂષાર્થો (પુરૂષની ઇચ્છાના વિષયો) ની સોપાનપરંપરા કહી છે. ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ. તેમાં મોક્ષ એ મુખ્ય પુરૂષાર્થ છે. અને બાકીના ત્રણને ગૌણ કહ્યા છે. કારણ મોક્ષ સિદ્ધ પદાર્થ છે, અને આત્મતિક હુ'ખની નિવૃત્તિથી એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે; અને ધર્મ, અર્થ અને કામ, એ સાધનકોટિમાં છે અને એથી તાત્કાલિક હુ'ખની નિવૃત્તિ માત્ર પ્રતીત થાય છે. તાત્પર્ય કે ધર્મ, અર્થ, અને કામની સિદ્ધિથી પુનઃહુ'ખના ઉદ્ભવનો સંભવ રહે છે અને મોક્ષનું રહસ્ય સમજવાથી પુનઃ હુ'ખના ઉદ્ભવનો પ્રસંગ રહેતો નથી-હુ'ખજ રહેતું નથી. ફલિત એ થાય છે કે વ્યવહાર પરમાર્થ, સુખહુ'ખ, ધર્મ અધર્માદિ, દ્ર'દ્રમય સંસાર ચક્રની પ્રવૃત્તિનું નિહાન આદ્યત્રય પુરૂષાર્થ છે, તે ત્રયની સિદ્ધિથી ચતુર્થ જે સિદ્ધ-નિત્ય પ્રાપ્ત છે, તેનો આત્મતિક અનર્થ નિવૃત્તિદ્વારા આવરણુલંગ રૂપે દૃઢ અપરોક્ષ થાય છે. એ ત્રેયીમાં પૂર્વ પૂર્વ ઉત્તર ઉત્તરનું મૂલભૂત છે. અર્થાત્ અર્થ ધર્મમૂલક હોવો જોઈએ. અને કામ, ધર્મમય અર્થમૂલક હોવો જોઈએ. કારણ શાસ્ત્રમાં ધર્મમૂલક અર્થ અને કામને પુરૂષાર્થ ગણ્યા છે. યથેષ્ટ વા કપોલ દ્રવિપત અર્થ અથવા કામને કોઈ પણ ઠેકાણે પુરૂષાર્થની સંજ્ઞા આપવામાં આવી હોય એમ જણાતું નથી. તાત્પર્ય કે અર્થનું યથાર્થ ઉપાર્જન અને સંરક્ષણ એટલે અર્થનો વાસ્તવિક યોગક્ષેમ જો ધર્મમૂલક નહોય તો અનિષ્ટનું સાધન થઈ પડે છે અને અને કવિધ હુ'ખોને જન્મ આપે છે. તેમ કામ પણ જેની સિદ્ધિ અર્થને આધીન છે, તે પણ ધર્મપ્રેરિત અર્થમૂલક ન હોય અને કેવલ સ્વકપોલ દ્રવિપત અથવા યથેષ્ટ ઈચ્છામૂલક હોય તો તેમાંથી પણ અનેક દુરાચરણોનો સંભવરહે છે, મોક્ષ સમજવામાં પણ પ્રથમ ત્રણની અપેક્ષા રહે છે, કારણ મોક્ષનું સાક્ષાત્ સાધન જ્ઞાનપૂર્વક ત્યાગ છે એમ વેદ કહે છે.

સદ્ગોષ્ઠપ્રવક્તૃ શ્રદ્ધાનિષ્ઠ પદ્ધિતવી

જયકૃષ્ણ જીવનરામ

અથવા

ઉત્તરાશ્રમના

પરમહસ પરિનાજકાચાર્ય સ્વામીજી

નહ્યાનંદ સરસ્વતી

માપ્રત કાલમા શુર્યર પ્રતમાથી વિદ્યાનો નહાસ થવા માડ્યો છે તેમા આ પડિતણના વિદેહુમુખ્ત થવાવી વધારો થયો છે વિક્રમ સવત્ના ચાલુ દાયકામા ભિન્ન ભિન્ન વિષયોમા પ્રવીણતા માટે અભિમત ગણાતા વિદ્યાનોની શુર્યર પ્રજાને જે ખોટ ગઈ છે તે ન પુગી માત્ર તેવી છે ગએના પુરૂષો તો પાછા આવેજ નહિ, પરંતુ તેમની પઠનારે કાઈક મતોષ આપે તેવા પુરૂષો વિરલાજ છે ગજનીતિજ વિદ્યાન ઝવેગીજાલભાજ, મણીભાઈ, તવા રણછોડલાલભાઈ, ગાસ્ત્રપ્રવીણ પડિત ગટુલાલાજી, પગમવેદિ-વે શા મ શાસ્ત્રીજી ગજનરામ જોડમ, કવિવચ દલપતરામ તથા નમદાગકર વેદવજ્ર ઝડુભટ્ટજી વિગેરે મુના મધેય પુરૂષો થોડા સમયમાજ વિદેહી થતા દેશમા હાહાકાર થએલો, તેમા થોડાજ સમયપર પરમહસ પરિનાજકાચાર્ય જગન્નુશ્રીમચ્છકરાચાર્ય શ્રી રાજ ગજેશ્વગશ્રમ સમાધિન્વ થતા તો અખિલ દેશમા ઔદાસ્યની ત્રીમાવળી હતી તેમની પછવાટે થોડાજ સમયમા વિદ્વત્તામા તેમના સમકોટિ તથા ગૃહસ્થ છતા પણ માન્ય વિદ્યાગમા તેમની ધરોભગી કરે તેવા પડિતજી જયકૃષ્ણજી વિદેહી થતા તો ધમજ પુરૂષોમા ખેદનો અવધિ આવ્યો છે પરંતુ ઈશ્વરેશ્વ બલીયસી એ નિયમાનુમા એ પુરૂષના સ્મરણ માત્ર થતા આનંદનો અનુભવ લેવાનું અમે થોડ્ય વારીએ છીએ

કુલચાર્યા પડિતજી જયકૃષ્ણજી પ્રશ્નોના નાગરજ્ઞાતિમા પ્રસિદ્ધ વ્યા મકુટુળમા જન્મ્યા હતા તેમના દુટુળનો ઇતિહાસ તેમના ધાર્મિક કાર્યો માટે પ્રસિદ્ધ છે તેમના કુટુળના મુળ પુરૂષ રામજી વ્યાસ, તે પડિતજીની છટ્ટી પેઠીએ થયેના તે કઠીઆપાડમા જામનેધપુર અથવા તેની પામેના ધ્રાક્ષા મમા વસતા હશે આશરે ૧૦૦૦ વષ જેટલો ભુનો એજ લેખ શ્રીજામ તરફથી તેમને આજીવિદા માટેજી આપેલો મળે છે એમ કહેવાય છે કે રામજી વ્યાસના વળવાઓ પૂર્વે કાઠીયાવાડમા માડણુ ગામમા રહેતા અને ત્યા

તેમણે યજ્ઞ કરેલો, જેના સ્થાપનના મોટા ચોકખંડિર આજ ત્યાં ભટના ચોકથી ઓળખાવાય છે. પરંતુ આ માહિતિ માટે ખાતરી પૂર્વક પ્રમાણ નથી. રામજી વ્યાસથી ત્રીજી પેઢીએ દયારામ નામે પુરૂષ થયા, તે પોતાના બે પુત્ર દેવકૃષ્ણ તથા નારણજીને લઈ ખાટવા ગામમાં આવ્યા હાલ જે ખાટવા પરગણું કહેવાય છે તે તે સમયે ખાખીઓએ નવુંજ વસાવેલું. તે વસાવતી સમયે આ વ્યાસજીને કેટલાક પટેલીઆઓ સાથે તેડાવી, તેમને હાથે ગામને તોરણ બંધાવેલા. આ વાતને આજે દોઢસો વર્ષ થયાં. તે સમયે, ખાખી ઠગખારોએ ભટજીને પોતાના ચોવીશ ઠીંગામાં કેટલોક ગરાસ લખી આપેલો તે આજ પણ તેમના વંશજોને મળે છે. વ્યાસ દેવકૃષ્ણ તથા તેમના પુત્ર જગજીવન, એટલે પંડિતજીના દાદા, ત્યાંથી પોરબંદરમાં આવેલા; ત્યાં પોતાની વિદ્યા તથા ધર્મનિષ્ઠતાથી તેઓ રાણા શ્રી સુલતાનજી, જેઓએ પોરબંદરમાં રાણાની ગાદી આણી જણાય છે, તેમના પ્રિતિપાત્ર થયા. અહિં વ્યાસજી દેવકૃષ્ણ પોતાના આશ્રયદાતાના આશ્રય નીચે મહારૂઢ કરીને આવસથ્ય લીધેલું, તથા રાણાજીને પણ વિષ્ણુયાગ કરાવેલો. આ પ્રસંગે પણ રાણાજીએ કાંઈ ગરાસ કરી આપેલો. પરંતુ તે હાલ મળતો હોય તેમ જણાતું નથી. દેવકૃષ્ણ વ્યાસજીના પુત્ર જગજીવન વ્યાસજી પણ વિદ્વાન્ તથા પ્રતાપી પુરૂષ હતા. એમણે આ ઉલય આશ્રયદાતાની સંપૂર્ણ કૃપા મેળવી મળતા આશ્રયમાં વૃદ્ધિ કરાવેલી. જગજીવન વ્યાસજી ઉત્તરવયે કાશી યાત્રાએ ગયા, તથા એમ કહેવાય છે કે ત્યાં તેમણે સંન્યાસ લીધેલો અને તે આશ્રમ કાશી નિવાસજ કરેલો. જગજીવન વ્યાસજીને ત્રણ પુત્ર હતા વ્યાસ પુરૂષોત્તમ, મોનજી તથા જીવનરામ. જીવનરામ વ્યાસજીને બે પુત્ર થયા. તેમાં મોટા પંડિતજી જયકૃષ્ણ તથા ન્હોના વૈધરાજ પ્રભુરામ. તેમનો વિશેષ કુટુંબ વિસ્તાર આ સાથે જોડેલા વંશવૃક્ષથી સમજાશે.

વ્યાસજી અથવા પંડિતજી જયકૃષ્ણજીનો જન્મ ક્યારે થયો તે અતિ નિશ્ચયાત્મક કહી શકાતું નથી તેમના અનુજન'ધુ વૈધરાજનો જન્મ સંવત્ ૧૮૬૨ માં થયેલો એમ કુટુંબ માહિતી છે. અને વૈધરાજના પોતાના કહેવા પ્રમાણે વહીલ'ગ'ધુ પોતાનાથી ૮ થી ૧૦ વર્ષ મોટા હશે. આ પ્રમાણે તેમનો જન્મ સંવત્સર ૧૮૮૨ વા ૧૮૮૪ હોય સાક્ષરવર મન સુખરામજીના કહેવા પ્રમાણે, પ્રસિદ્ધ સૌરાષ્ટ્ર મંત્રી ગોકુળજી જાલા સંવત્ ૧૯૦૪ માં પોરબંદર ગયેલા તે સમયે તેમને પંડિતજી જયકૃષ્ણજીનો સમાગમ થયેલો. આ સમયે પંડિતજી પોતાની વિદ્યાના પ્રભાવને પ્રકાશી રહ્યા હતા. તથા તેથીજ તેમણે જાલાજીનું મન આકર્ષેલું. એમને વિદ્યાનો લાલ પ્રસિદ્ધ વેદાન્ત પ્રબોધક રામબાવાથી થયેલો. શ્રી રામબાવા સુદામાપુરીમાં લગભગ સંવત્ ૧૯૦૦ માં આવેલા. એમ કહેવાય છે કે પંડિતજીએ એમની પાસે બેથી ત્રણ વર્ષ અધ્યયન કરેલું. આમ હોવાથી સંવત્ ૧૯૦૪ માં તેઓ સારા વિદ્વાન તરીકે પંકાતા હશે.

એમ પણ કહેવાય છે કે પતિજી ૧૫ વી ૧ વયના થયા ત્યાંથી તેમજો વિદ્યામા મન ધાનેલું નહિ આવાત નાથી દોષ અને તેમને રામબાવાનો નમાગમ મવત્ ૧૮૦૦ મા થયેલો દોષ તો તેમનો જન્મ ૧૮૮૩-૮૪ મા થયેલો હોય આ પ્રમાણે અવગણ મમથે તેમનું વય ૭૭-૭૩ વર્ષનું હોય

એમના નમવચન અથવા તેમનાથી વયના ઝાંઝ નહાના પુરૂષો કહે છે કે પતિજી ડિશોગ વયમા ગરીબ કદાવર, મગજમ તમા કુગલ તથા નદ તથા નમતીઆગ દોડરાઓમા અનણી ગણાતા તળાવો, વાવો તથા નદીઓમા આ નાર્યે ઉતરી તેમા ભિત્ત ભિન્ન પ્રકારથી ત વુ તથા હુબડી મારતા કવાડોના ક લાડો ગાડવા, તથા વાડીઓમા મોગવુઓ ઉપર દોરડા બાધી હીચકુ તેમા તેઓ આનંદ પામતા આવી રીતે લગલગ ૧૬ વયનું વય થતા સુધી તેમને મન્તિ ૫૦ ઉપર ડોઠ પણ પ્રકારનો અધ્યયનનો ભાર વહેવો નહીં

એવું વય થતા તેમના વડીલ કાકા પુરૂષોત્તમજીને એમને માટે ચિન્તા થવા માડી અને ઝાંઝ અધ્યયન કરવા ભલામણ કરી અનાયામે જાણે દેવના મોકલેલા મહાત્મા રામબાવા ત્યાં આવી નડયા અને તેમનો સમાગમ પડિતજીને થતા એ દીવ્ય પુરૂષ પ્રતિ એમનું મન આકર્ષાયું તેમ બાનાજીએ પણ ભવ્ય ઢાન્તિના આ અસન્નૃત પગતું તેજસ્વી બુદ્ધિના બાળને જોઈ પોતાનો વિદ્યા વશ વધારવાની ઈચ્છા કરી પડિતજી તેમના મહવાસમા ટણેક વધ રહ્યા હશે પગતું એમ જણાય છે કે અ યયન તો છ માસ જ થયેલું સાગોપાગ પચદશી સુરુ સુખેથી ગીખી લઈ અન્ય અન્યો ગુરૂની આજ્ઞાથી પોતાની મેળેજ વિચારવા માટેલા શ્રીમત્ ગમબાવા અનુપમ વક્તા તથા શ્રોતાજનને પોતાના સચુકિતક વચનોથી આત્મતત્વનો અપરોક્ષ અનુભવ કરાવનાર હતા પોતે ત્રીન વિગગી, નિરુપૃહ તથા લોકકન્યાજમા જ આનંદ પામનાર હતા એમની નિષ્કા, ઉગતા ચાત્રજતા વિગેરેથી આકર્ષાઈ મેકડા મનુષ્યો તેમના શિષ્ય થયેના કન્ઠ, કાઠીઆવાડ તથા ગુજરાતમા તા બહુ પ્રદેશને તેમજે પોતાના ઉપદેશથી વેદાન્ત મય કરી દીધેલા એમની પ્રસાનીના, આજ પણ એ દેશોમા દર્શન થાય છે શ્રી રામબાવાનું ચરિત લખવાનો આ લેખનો આગય ન હોનાથી તે વિષય આટ લુજ દર્શન યોગ્ય ગણાશે

પડિતજી મવત્ ૧૮૦૪ મા એવે પોતાના ૨૦ વર્ષને સુમારે પોગબદ રમા તો સાગ વિદ્યાન તથા વક્તા તરીકે ગણાવા લાગ્યા આગળ કહ્યું તેમ આજ મમયમા તેમને સુનામધેય ગોકુલજીભાઈ માથે સબધ થયેલો તથા ધા વા મમાજે તેજ મમયમા, તે સમયના બાલક પગતું હાલ લાવનગરના દીવાન સ્થા નને શોભાવનાર રા વિન્યશરર ઝોઝા તથા તેમના પૂત્ર્ય વડીલ, પૂત્ર્યપાદ

સ્વામીજી અચ્ચિદાનદસરસ્વતીજીનો પ્રથમ મિલાપ થયેલો. આ ઉભય વિદ્વાન તથા પ્રતિષ્ઠિત ગ્રહસ્થોના ઓળખાણથી કાઠીઆવાડમાં તેમનું યશ ફેલાવા માંડ્યું. એમ સમજાય છે કે આજ વર્ષમાં પરમ ગુરૂ રામળાવાએ પોરબદર છોડ્યું. એ મહાત્મા કાઠીઆવાડના ભિન્ન ભિન્ન પ્રદેશમાં વિચરતા વિચરતા, ગુજરાત દેશમાં જઈ નર્મદાતીરે કરનાલી ગ્રામમાં જઈ વસ્યા. અહિં તેમણે ચતુર્થાશ્રમ ગ્રહણ કર્યો. શરીર અસ્વસ્થ થતાં તેમનાં અન્ય શિષ્ય બાપુજી નામે હતા તેઓ તેમને વડોદરે લઈ આવ્યા, જ્યાં એ વિદ્વાન પુરૂષ સમાધિસ્થ થયા આ પ્રસંગ ૧૯૦૬ માં બન્યો.

શ્રદ્ધાવાન અને શાસ્ત્રજ્ઞ શિષ્ય બાપુજીએ આ નગરમાં એક ટીંબા ઉપર, તેમના સમાધિસ્થાનપર એક મઠ બાંધી તેમાં દેવની સ્થાપના કરી એ મઠને જ્ઞાનમઠનું નામ આપ્યું. આ મઠ આજે પણ ત્યાં છે. અને રામળાવાના શિષ્યો પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી ત્યાંની યાત્રા કરે છે.

(અપૂર્ણ)

વિશ્વાવલોકન

(ગયા વર્ષના ૧૨ મા અંકના પાના ૨૭૯ થી ચાલુ)

અયોધ્યા વર્ણન.

વિશ્વાવસુ:—

(શાદ્દલવિકીરિત.)

લક્ષ્મીથી શુભ શોભિતિ અવધ આ તેને નમસ્કાર હો,
નાના પાપ હરે નદી સરયૂ જે વહેતી પુરી પાસ જે,
જે તેના તટ ઉપરે વિલસતા યૂધો સુથજો તણા,
ભાનુવંશજ રાજની યશધજા દિશે નહિ કંઈ મળ્યા.

ફરીથી અયોધ્યાનું અવલોકન કરીને પૂજ્યને વિષે અનુરાગના વિકાસથી કહે છે—ભવસાગરના શોષણરૂપ, અને ગૌતમઋષિનાં સ્ત્રી અહલ્યાના શાપભોગ-નના ઔષધરૂપ, એવાં શ્રીરામચંદ્રના ચરણાર્વિંદની રજથી કરેલ છે પાપનો નાશ જેણે એવી અયોધ્યા નગરીને હું નમન કરું છું.

ફરીથી મનમાં ચિંતન કરવાથી રોમહર્ષ સહિત વહે છે—કલ્યાણની પરમ સીમા રૂપ, વર્ષાકાલીન મેઘ સમાન ધનસ્થામ, જેને પ્રણામ કરવાથી સંસાર રૂપી વનમાં ભટકવાનો શ્રમ મટી જાય છે એવી, પોતાના સૌદર્યથી જેણે કામ દેવને લજ્જિત કરેલ છે, આદર સહિત જેણે જનકસુતાના કટાક્ષને ધારણ કરેલ છે, દશે દિશામાં જેનો મહિમા પ્રસિધ્ધ છે, દેવતા જેની સ્તુતિ કરે છે

અને અયોગ્યા જેતુ નિવાસ સ્થાન છે, એવી અનિર્વાચ્ય ગમ તાનની દેવમતિ મર્વે જનોનુ કૃત્યાણુ કરો

વળી-રાવણના કુશાસનથી પછીનેલા લોકની વ્યથાને લોપ કરનાર છે ડોપ જેનો, પૃથ્વીસુતા મીતાના પ્રાણનાથ, રાવણાદિક ગત્યોનો નાગ ડગીને મૃષિ જનોના ઈષ્ટરૂપ યજ્ઞ પ્રવર્તાવનારા શ્રીગમચક્ર, અપાર મમાગમાગનો તાર-પોતાનો કૃપારમ, અતિદીન એવો તુ તેને વિશે ઝડશે

“સમાર માગરમાથી તારા પાગે ધીલ ઘણા દેવ એ છતા ગમની પ્રાથના શામાટે કરો એ” એ ગકાનુ નિવારણ કરવા કહે છે-ઉપર જણ્યુ એટલુ જ ગમ નથી, ધીલુ પણ તેનુ મહાત્મ્ય છે-

જેના ધ્રેષ્ટ ચરણકમલની જયી ધમનો ઉદય છે, અને તત્ત્વવેત્તા ગૌતમ મૃષિની પત્નિનો શિલારૂપમાથી જેનાથી ઉદાર થયો એ, એવા આશ્ચર્યજન-ચરિત્રવાળા શ્રીરામ મર્વોત્કર્ષથી વર્તે છે

જે શ્રીરામે, કાગના, જટાયુ નામે ગીધના, શુક્રનામે ધીવરના, મુગ્રીવના, વાનગજાતિ માતૃતિના અને ગદસ વિલીધણના મનો થ પૂપ કર્યા છે, તે મીતા પતિ અધિષ્ઠ કૃત્યાણને આપો

વળી પણ-પૃથ્વીને વિશે આ રામચક્ર જ લક્ષ્મણને ઈષ્ટ વસ્તુ આપનાર છે અને અતિ ક્રાંતિવાળુ ધનુષ્ય ધરનાર એ એ કહેવુ થોડ્ય છે, પરંતુ, જે પોતેજ શત્રુના મમૂહનો નાશ કરી જન્મ મગ્ધની પીડા ટાળનાર છે, તેણે ડોધથી ગવણને માર્યો એ કહેવુ એ આશ્ચર્ય નક છે

કૃશાનુ કહે છે કે-હું વિશ્વાવસુ! અનુચિત કમ કરનાર રામલક્ષ્મી ઉપર પ્રમાણે ન્તુતિ કરવા શામાટે ઇચ્છે છો? કારણ કે-ગળ દશરથના ચાર પુત્રોમા તે જ્યેષ્ઠ પુત્ર હતા, તથાપિ જનકીની સાથે, પોતાની ચોરમાન માતાના મતોષ માટે, ગ્ધ, હાથી, પાંડ અને ઘોડાની મપત્તિવાળુ રાત્ર્ય દોડીને ઘાટા વનમા ચારી નીડળ્યા, તે અનુચિત કર્મ કરનારા કેમ ન ગણાય? આ જગતમા ગાયનુ દુધ દોડીને જરની રાજડી ડોધધણ પીએ ખરો કે? નહિજ વળી, આ રામચક્રે વનમા જઈને, રાવણના ગર્વને હરનાર શુદ્ધિશાલી વાલી નામના વાનગને મારીને, ગવણાદિક રાક્ષસવર્ગના નિઝહુ માટે આ પપરાક્રમી તેના ભાઈ મુગ્રીવનો સ્વીકાર કર્યો, કંઠણ પથ્થરને તોડવાની ઈચ્છા રાખનારો જ્યો પુરૂષ, પાપાણ લેલી ઘણ નામના હુથીઆરનો ત્યાગ કરી કમલવદને પાપાણ ભે વા માટે, ઉપયોગમા લેશે? કોઈ નહિ વળી, મમુદ્ર ઉપર મેતુ આધીને, ખરાગ ગ્તા મમા કરીને, દેવી મીતાણને મગ્નિમા શુદ્ધ કરીને, તેજ બુવનજનની ભૂમિગ્ન્યા સીતાજી, જ્યારે સગર્ભા હતા, ત્યારે પણ રામલક્ષ્મી ત્યાગ કરી વનમા મોખની દીધા, એ અતિશય ખેદાન્વિત છે

મહા મોક્ષમુહુરનો સ્વર્ગ

જાણીતા જર્મન વિદ્વાન ભટ્ટ મોક્ષમુહુર, જેઓ આ વિચરતા, ગુજરાત અભ્યાસી હતા, અને વિશેષે કૃત્રીને જેણે દેવભાષા સંહિતેમણે ચતુર્થાશ્રમ ઉદ્યોગ પૂર્વક અભ્યાસ કરેલો હતો, તેઓ ઇંગ્લંડમાં ૭૩ જી નામે હતા તેઓ પામ્યા છે, તે ખબર વાંચી સકલ વિશ્વના વિદ્વદ્ગણ થયા. આ પ્રમંજ આર્યાવર્તની સમગ્ર હિંદુ પ્રજા શોકમગ્ન થઈ છે.

મુસલમાની અમલની અધાધુની શરૂ થયા પછી, વેદ સંકટ ટીંણા ઉપર, કેવો છે, કેટલી સંહિતા છે, તેના મત્રોના ઋષિ અને દેવતા કોણ કુરી એ મહેને ગણ્યાગાંઠ્યા વેદિયા શિવાય કોઈને ખબર નહોતી અને હજીવાના ગ્રંથો એને ખબર નથી તથાપિ ભટ્ટ મોક્ષમુહુરે, ઘણા વર્ષના પરિશ્રમ ઋગ્વેદ સંહિતા તેના લાખ્ય સંહિત પ્રગટ કરીને દુનીઆના સકળે () પંડિતોને સદાના આભાર નીચે દાખી દીધા છે. જેમ જેમ તેઓ, તત્ત્વજ્ઞાન આદિનું વિશેષ અધ્યયન અને મનન કરતા ગયા, તેમ તેમ તેમનો પૂજ્ય ભાવ અને પ્રીતિ વધતાં ગયાં.

જેવાનું તો એ છે કે, ક્યાં એક જર્મન જામડામા જન્મ, ત્યાંથી યાદશાળામાં તે દેશની ભાષાનું શિક્ષણ, ત્યાંથી સંસ્કૃત અધ્યયન અર્થે આવવું, ત્યાંથી સંસ્કૃત પુસ્તકના શોધ પ્રસંગે એકસદૃષ્ટિ જવું, અને વિદ્વાનોના આગ્રહથી પોતાનું સકલ જીવન ત્યાંજ રહી વિદ્યાભ્યાસંગર માત્ર સમાપ્ત કરવું. શું, આવું નિર્મલ અરિત્ર જોઈ આગલા કાળના મહાત્માઓની જીવનપ્રથા યાદ નથી આવતી?

આપણા ગરીબ અને મૂંઝા હિંદના વતનીઓ અને આપણા પ્રાચીન સનો ધર્મ વિશે તે વખતે યુરોપમાં “હિંદુઓ જેટલા પથ્થર તેટલા દેવ પૂજનારા તેના ધર્મમાં મૂર્તિપૂજા શિવાય કંઈ તત્ત્વ નથી, તેઓ અપ્રમાણિક છે,” એ જોટા વિચાર પ્રચલિત હતા; પરંતુ મહાત્મા મોક્ષમુહુરનાં આપણા ધર ઉચ્ચ ભાવના બતાવનારાં વખતો વખતનાં જાહેર લખાણોથી, અને વિદ્યાર્થીના સમક્ષ તેમણે આપેલાં વ્યાખ્યાનોથી, તે જોટો વિચાર દૂર થયો છે; અને પાશ્ચિમાત્ય પ્રજા તેમજ ત્યાંના પંડિતોને સમજાયું છે કે અધ્યાત્મ બાળતમાં હિંદુ પ્રજા પાસેથી, એટલે, તેમના પ્રાચીન ઋષિ મુનિ પ્રણિત ગ્રંથોમાંથી વિદેશી એને ઘણું એ શીખવાનું છે, અને હિંદુ સમાન સાત્ત્વિક, માયાળુ, પ્રમાણિક અને વિનયવતી દુનીઆની સપાટી ઉપર ખીજી એકે પ્રજા નથી.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૨૯ શ્રુ]

(૧) પેાપ, સવત ૧૯૫૭

[૨૫૬ ૩ લે

॥ યતો ધર્મસ્તતો જય ॥

વાસના નદી :

(ગદ્ય)

વહેતી જોસથી પૂરે નદી ગ્વચઝાટ કરતી આ,
લહેતી ત્રાણી જે આવે વિષમ તેના સખાઠમા
ધસે છે વાસના નદી આ કરી ગ્વચઝાટ ઘનમા વહુ,
તણાતા જાય છે તેથી જગતમા જન્મગારી સદુ
વહેતી રાનમા મનના ન રોકી કોઈ સકનાર,
કિનારા વે મહિં વહે છે શુભાશુભ નામ ધરનાર
કરી પુરુષાર્થ યત્નેથી ચલાવો નાવ નરતનનુ,
લઈ શુભ સ્થાય શમઢમની ન કાઠે કામ છે ધનનુ
વત્ને, તો વાઙ્જી તેનો વહેતો જોસથા મોધ,
કિનારા, યુગ્મ્યતા ત્રેફે કરોને સ્નેહથી ગોવ
જરૂરી આ પ્રયત્નોત્તી ન ઘનશો કાઈ લાગ
રહેલો વેટ મેખ્યે જે કરોને દૂર અવિચાર
સ્વયં વહેશે નદી તે તો તદા શુભશોભિ કાઠાણ,
નેહિં નરનાવ જઈ અડકે મરાઈ માર્દ માઠાણ,
શૂળ અંતરુણી ધરિને વહેશે આત્મપ્રત્યે પ્યા,
ઘઘાઠા મોક્ષના દ્વારે થયા જાણો નકી છે ત્યા

શ્રદ્ધા.

એ

યથાર્થ જ્ઞાન અને દિવ્ય પ્રેમનો પાયો છે.

પ્રતિ ૬૨૧૧.

(ગયા અંકના પાના ૪૮ થી.)

પ્રતિ ૬૨૧૧.

શુદ્ધ, નિષ્પક્ષપાતી જ્ઞાનને માટે આપણને કંઈપણ અભિરૂચી હોય નહિ એમ નથી; આપણને સત્ય વસ્તુ વિશે અભિરૂચી હોવી જોઈએ; એકજ મનો વૃત્તિને આધીન થઈને બીજાઓને આપણે દગાંવી ન દેવી જોઈએ પરંતુ સર્વમાં સમસૂત્ર સરલ વહેવું જોઈએ જે માણસ, જે જે તે જુએ છે તે તરફ તદન ઉદાસીન થયા વિના તે પદાર્થને શુદ્ધ રીતે જોઈ શકતો નથી, જેને એક શોધ બીજી શોધ જેટલીજ સમાન આદરણીય હોય છે, જે દુઃખની સામે થઈને પોતાનો ખરો અભિપ્રાય આપી શકતો નથી, તેવો માણસ નેક ન્યાયનો ઉપયોગ કરવાને તદન નાલાયક છે. એવી કોઈપણ વસ્તુ નથી કે જે માનુષી અથવા દિવ્ય ગમે તે બાબતમાં માત્ર બહારનોજ પૂરાવો હોઈ શકે. તે સઘળું અંતર આત્મા અને બાહ્ય પદાર્થનો વિનિમય અને સમાધાન રૂપ છે; અને તે પ્રતિક્રિયાની ઝડપ, દૃષ્ટિનું આંતર અવલોકન, અરસપરસની સમજનો નિશ્ચય, એ મનની વિચુખ્તા ઉપર નહિ પરંતુ જેટલા સતત વેગથી મન પોતાની ગતિ કરે છે તે ઉપર આધાર રાખે છે.

કોઈપણ બાળક મૃત્યુ પામેલ છે એવા ખબર જો તમે લઈ જવાના હો તો પહેલવહેલા તેની માતા તમારા ચહેરા ઉપરથી તે બાળી લેશે, અને તમારા અંતરમાં અંતઃકેલ હોય ત્યાંથી પણ તે ખેંચી કાઢશે, અને જો કોઈપણ ધર્મ ન હોત તો જે આત્મા તેને અંતિ રનેહથી લગે છે, અને તેની સત્તા વિના જેને સર્વ સુખે લાગે છે, તેવા માણસને તેની ખોટી પહેલી જણાત કેટલાક જેમ વિચિત્ર રીતે કહે છે કે, ધાર્મિક લોકો ધર્મ વિશે ખરો વિચાર કરી શકતા નથી, એમ કહેવું એ, દયાળુ મનુષ્ય બીજાનું દુઃખ બાળી શકતો નથી, અથવા બુદ્ધિમાન પુરૂષ કાવ્યની કિમત કરી શકતો નથી, એમ કહેવાની ખરોખર છે. આવાં સઘળાં મિથ્યાપ્રાંડિત્યની વિરૂદ્ધમાં અમે હિંમતથી કંઠિએ છીએ કે માત્ર પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથીજ ધર્મરૂઝ ઓળખી શકાય છે; કોરી સમજ અને લખાણનથી શ્રદ્ધા જતી રહે છે, પણ પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી; જ્યારે શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે, ત્યારે આપણી બુદ્ધિ એવી સ્થિતિમાં ખરી બુદ્ધિ નથી, પણ આપણને જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરનાર તે અગાઉ જે સાધનરૂપ હતી તે અદલાઈને માયાના દંડમાં ફસાવનાર સાધનરૂપ થઈ પડે છે, અને અદ્ભૂત દૃષ્ટાંત દેખાડનાર ઋષિમુનીના મયુરપિચ્છને બદલે જડશાસ્ત્ર પ્રમાણે કાષ્ઠ માપવાનો ગજ થઈ પડે છે, આપણને ઉચ્ચતર અને પવિત્ર કરતી નથી.

આપણી મનોવૃત્તિથી તદ્દત વિચિત્ર આપણી--જેની નના બુદ્ધિ તરફથી હોય છે, અને જે પીછા દુનિયામાંથી આવેલ હોય છે--તેવા, આપણને, આપણા મનુષ્ય સહેગની આકૃતિ, ગાઢગાઢ, અને આડાની, મૂર્તિ, રૂપ, લાગણ્ય, જીવતા જાનવાળા મનુષ્યો, મદ્વિચારોના, વહેતા ત યોગશોભના અનુષ્ઠાનો, જ્ઞાન દ્વારો, સુચારી, શુદ્ધહૃદયની પ્રભુપ્રાપ્તિ, એ સઘળું ઠંઠું અમલજોતનહિ, અને તેવીજ રીતે બુદ્ધિજ ગીર રચનાવાળો મનુષ્ય જે મા પૃથ્વીની સપાટી, ઉપર આવી, નિરિક્ષણ કરે, જેનામાં આ લોકને નહાય જવાની લાગણી, ન હોવાથી એક, પરદેશી, સમાન, છે, તેવાને, આ પૃથ્વી માત્ર જ પદાય અને ગતિથી જાણતી માલમ પડશે, તે એટલું વસ્તુ પીછા વસ્તુ પાને ઉભેલી છે, એક ફેરફાર પ્રધી પીછા ફેરફાર થયાજ કે છે, એમ બલ્લે છે, પણ તે ઠંઠું તેના અત્તરનો હિલ ગાર કે લાવ નથી જાનીના અધરાગમાં ડોઢ દયામૃતિ તેની નક્ષા છે--એમ તેને લાગશે નહિ ડોઢ અતુ લઘનીય આનાથી નરીમાત્રજ પ્રવાહુ ચિચાજ કરે છે, એમ પણ જણાશે નહિ, અને વર્ષાનતુની લીલી ભૂમિ અને, વમતેસો વનખંડાર, તેને કુદરતના સ્મિત મમાન લાગવાને બદલે માત્ર કૃત્રિમ વીલો--અને જાલ, રંગ, સ્ત્રીતરેલ, લાગણ્યે સ્વાભાવિકી શ્રદ્ધા એજ એવ નાન, પ્રેમ, અને શાંતિનું અગત્યનું મૂળ છે, તમે ગમે તેમ ે પણ તે શ્રદ્ધાની જગ્યા વિચારને અતે નહિ, પણ શક્યાતમાજ છે, જે શ્રદ્ધા આપણી નાનગણિને તેની, ચેત્ત્વ જગ્યા, પ્રતામે છે, પણ પોતાતા, સ્થાનમાટે બુદ્ધિને આભારી નથી, જે શ્રદ્ધાજ્ઞાન શક્તિ માથે રહીને અરમપરમ ઉત્કર્ષ અને મૌન્યનો વિનિમય કરે છે અને આપણો સ્વભાવ યશસ્વી બનાવે, છે, પણ ત્યારે તે શ્રદ્ધા માન શક્તિથી વિપુર થાય છે ત્યારે તે શક્તિ અને પોતે વીમે ધીમે ક્ષીણ થઈને વિનાશ પામે છે

“આ સઘળી વસ્તુનો અક્ષય, આધારી કોઈ દિવ્ય પૂણ વસ્તુ છે, અનંત મબધી વિચારો અને બાહ્યવ્ય તર શુચિપણ આપણા અઘળા યયમા મદા સુકાની હોવા જોઈએ, અને ઈશ્વરનું શાશ્વત અન્નિત્ત, અચલવા માટે આજગત માત્ર એ દૃશ્ય અમત્તર છે,” એમ ધારણુ તેને હું સ્વાભાવિકી શ્રદ્ધા માનુ છું.

૧. હૃદયની, આવી શ્રદ્ધાવિનાનુ એકલુ જ્ઞાન તેના હેતુમાં પાડ પરતુ નથી, અને તેનું ક્ષણ જે નિર્ગલ અને નિગવધિા મુળ, તે મુળ “આપણ” એમ તેા મયા માં આવી બલ્ય છે. જ્ઞાનના ક્ષણ એ, જે સૌતિ અને નૈતિ તેવી વધારે કની ગ વાને આપણે શક્તિમાન થઈએ છીએ, અને વધીને માત્ર કે વાને આપણી ઈચ્છા થાય છે--પણ ઉપલા, અને પગિણા, માત્ર, પાડવાને એજ બલતનું જ્ઞાન બમ નથી આપણાથી હલકી વસ્તુઓનું જ્ઞાન મેળાને આપણે આપણી શક્તિ વધારીએ છીએ, અને આપણાથી શ્રેષ્ઠ વસ્તુઓને આપણીને આપણે આપણી સુજનતા વધારીએ છીએ આપણાથી વસ્તુશક્તિમા ઉતરતી

એવી કેટલીક વસ્તુની શુદ્ધવાત શોધી કાઢવાથી આપણે ભૌતિક શાસ્ત્રમાં આટલી ફત્તેહ મેળવી છે-તેટલા માટે જે વસ્તુસત્તાથી આપણે વધારે શ્રેષ્ઠ થઈને આપણી અનુકુળતા પ્રમાણે તેને તાળે કરીએ છીએ. આ પ્રમાણે મનુષ્ય મંગલ આગળ વરાળની સ્થિતિસ્થાયકતા નિર્ભલ થઈને, કેદ પકડેલા શુલામની પેઠે રેલવે સડકપર અને આગબોટપર કોમ કરે છે. વિદ્યુતની અદૃશ્ય પાંખો છતાં તેને પકડી છે, અને જે સંદેશ તે બાણતી નથી તે લઈ જવાને આંહીથી તહીં તેને હોડાંવવામાં આવે છે. તેજથી દેખાતી વસ્તુઓને પ્રતિબિંબસાદૃશ્ય રૂપે (ફોટોગ્રાફ) ચિતરવાનું તેજને શિખવવામાં આવ્યું છે. નથી કળા અને વધતી જતી સાધન સંપત્તિના આવા સંઘર્ષો દાખલામાં કુંદરતના ભૌતિક નિધર્મ તરફ જ્ઞાનનો વધારો થયો છે; જગતનો કોઈ છંતાંએલો પ્રદેશ આપણા પંગ પાસે પડીને આપણી શ્રેષ્ઠતામાટે આપણને માન આપે છે. પણ આવા માન મોટે આપણે વધારે ઉત્તમ છીએ એમ કોણ કહી શકશે? તાર ચત્રના ટકોરા કોઈપણ પાળીનો ઉદ્ધાર કરી શકતા નથી; સૂર્યનાં કિરણો પોતાના પ્રકાશથી કોઈપણ આત્માનો મોહાંધકાર હઠાવીને તેનું સ્વસ્વરૂપ દેખાડી શકતાં નથી. ઝડપથી થતી સુસાદરી, ઘણા જથ્થામાં જવાહિરો, રૂપોનાં થાળો; અને ખિલોરી ઝુમર હાંડીઓ એ કોઈથી પણ કોઈનો સ્વભાવ વધારે કોમળ થતો નથી, અથવા તો સ્વાર્થી અને લુચ્ચા લોકનાં હૃદય નિર્મલ થતાં નથી. જો તમો ઓટલાપટીક મહાસાગર ઉપર પૂલ બાંધશો તો લુચ્ચા તેમજ પ્રમાણિક માણસને તે રસ્તો આપશે; અને જો તમો આખા જગત ઉપર ખિલોરી છાપડ કરશો તો તેથી સુગંધી પુષ્પની લતા તેમજ નિંદણને સરખો છાંચડો થશે.

(અમુલ)

સુખ પ્રાપ્તિનો માર્ગ.

(ગતાંકના પાના ૨૬૪ થી)

વાસનાની શાંતિ વિષયોના ઉપભોગથી કદી પણ થતી નથી કિંતુ ધી વડે જેમ અગ્નિ પ્રજ્વલિત થાય તેમ જલદી તેથી તે વધે છે. જલમાં મસ્ત્યના સહવાસથી વિષય વાસના વડે આકર્ષાયેલા યોગીદ્ર મહર્ષિ-સૌભરિયે પણ પોતાના અપ્રતિમ યોગ બળથી ઉત્તમ ઐશ્વર્ય પૂર્વક ખૂબ વિષય ભોજ ભોગવ્યા છતાં સ્થિતી કરી રહેલી અતૃપ્તિને યોગે નિવેદ્ય પાત્રી છેવટ અનુભવથી કહેલું છે કે:

॥ મનોરથાનાં નસમાત્તિરસ્તિ, વર્ષાઽયુતેનાપિતથા ડબ્દલસૈઃ ॥

। पूर्णेषु पूर्णेषु पुनर्नवाना, मुत्पत्तयः संतिमनोरथानाम् ॥

(વિ. અ. ૪.)

॥ અર્થે દિશહિજર કિવા લાખે વર્ષથી પણ મનોરથોનો અતઃ સિદ્ધિ નથી,
જેમજેમ મનોરથો પૂર્ણ થતા આવે છે તેમ તેમ નવા નવા મનોરથોના અકુરો
ઉત્પન્ન થતા જાય છે

પરિણિવન ત મનોરથોના પ્રવાહપૂરમા તપ્તાજતા અને તૃષ્ણાતા ઉદ્ભવતા
તરલહરગોચર સાથે અથડાવાથી દિગ્મૂઢ બની ગયેલા, અગ્રાધ કવસાગ્રનમ
ગળકા ખાતા અમહાર્ય જીવાત્માને ક્રોધ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સર,
આદિ રૂપ મોહોટા મધમચ્છના સપાટામાથી મતોષળ છેલ્લું હસ્તાવલન આપી
ઉગારે છે

યદ્યપિ, ઇન્દ્રિયોનો વિષયો માથે સર્જાય થતા તે મમથે અતિ રમ્યતા
અને મધુરતા બતાવી માનવ મનને પોતાની સમ્પ્રદાઈપરુતું એક પ્રકારનું રાજસ
સુખ અનુભવમા આવે છે અને તે અનાદિકાલીન સંસ્કારોને લીધે,
ચિત્તને ડબે છે તથાપિ તે શૃણિક અને મિત્રશર હિંવાથી તથા અનેક હુ
બીજેની પ્રવર્ધભૂમી ફાટાહિવાથી જોતેમા અત્યંત અભિનિવેશ ગળવામા
એવિ તો સે અરિષ્ટામે ખરા સુખના અતરાય રૂપ અને હુ ખના નિદાન રૂપ
શંકા પડે છે ॥

જગતમા મનાતા સુખના મળધમા પણ માખ્યાચાર્ય લગવાન ફરિફ
રથમી વચ્ચેના સુમુતુને મમન કરના થોડા છે તેમણે કહ્યું છે કે,

કુત્રાંડવિકોડપિ સુખી ॥ ૬-૭-૦

તદપિદુ સ્વશબલમિતિ દુ લપસે નિશ્ચિપતે

વિવેચકા ॥ ૬-૮

(સાત્યસૂત્ર અ ૬-મ-૭-૮)

(જગતમા થોડાશુ તો) જ્યાંકર કોઈ સુખી હશે - ૬-૭-૦)
અને તે સુખ પણ અમિશિત હોવાથી આગસાગવિરચક વિરેપીણુકયો
તેને હુ ખંધશમા જણે છે) - ૬-૮ -

વૈષયિક સુખ પામર અને વિષયી એ બે પ્રકારના જીવોને તો સુખાંકષેખ
લોગે છે પરંતુ તેના ઠરતા ઉચ્ચ કથાવાળા અને ઉચ્ચ વામનાના અળસી અન્ય
સ્પૃહણીય નસાઅન્ય આદિ અતુલ ઔશ્વયને અને આશ્ચર્યકારક યોગસિદ્ધિ
ઓને પણ એક અતરાય રૂપ ગણતા એવા ઈશ્વર કોટિમા ગણવા થોડાશુ
ભાવોને એ આપાતરમ્ય વૈષયિક સુખો સુખ રૂપ નહીં કિંતુ હુ અરૂપ જ પ્રતીતિમા
આવે છે

નૃઓ જલગવાન મેહુલિ યોગાશ્રાય પત નલિયે પણ નળુબુ રહે ફેર

મનસુખકર શસ્ત્રો મળેશ્વર નિવાસી મારાવળ સરોવર કૃષ્ણાચાર્ય

ગોનાગામી ગોનાગામી ગોનાગામી ગોનાગામી ગોનાગામી

પરિણામતાપસંસ્કારદુઃસ્વૈર્ગુર્ણદ્વિતિરોધાચ્ચ દુઃસ્વમેવ સર્વેવિવેકિનઃ ॥
પાર્તજલમ્નદ્વિતીય પાદ. સૂ. ॥ ૧૫ ॥

પરિણામદુઃખ, તાપદુઃખ, અને સંસ્કારદુઃખને લીધે તથા સત્પણુ રજેશુ અને તમેશુથી થતી વિવિધ વૃત્તિઓના વિશેષને લીધે વિવેકી પુરુષની દૃષ્ટિમાં સર્વ (બીજાને સુખરૂપ લાસતુ વસ્તુ પણ) દુઃખ રૂપ છે.

શ્રી મહાગવત્રીતામાં સુખત્રણ પ્રકારનું જણાવ્યું છે.

યદગ્રેવિષમિવ પરિણામેઽમૃતોપમમ્ ॥

તત્સુખંસાત્વિકં પ્રોક્તમાત્મબુદ્ધિપ્રસાદજમ્ ॥ ૩૭ ॥

વિષયેન્દ્રિયસંયોગાદ્યત્તદગ્રેઽમૃતોપમમ્ ॥

પરિણામેવિષમિવ તત્સુખંરાજસંસ્મૃતમ્ ॥ ૩૮ ॥

યદગ્રેચાઽનુવંધેચસુખંમોહનમાત્મનઃ ॥

નિદ્રાઽલસ્યપ્રમાદોત્થંતતામસ મુદાહૃતમ્ ॥ ૩૯ ॥

જે સુખ આરંભમાં વિષના જેવું કઠિન (મનને ન રૂચે એવું) હોઈ પરિણામે અમૃતના જેવું નીવડે છે, તે આધ્યાત્મિક બુદ્ધિ પ્રસાદથી ઉત્પન્ન થતું સુખ સાત્વિક કહેવાય છે. ॥ ૩૭ ॥

જે સુખ વિષય અને ઇન્દ્રિય એ બન્નેના સંયોગ થતાં તેમમયે પ્રથમ અમૃતના જેવું જણાય છે અને પરિણામે (છેવટ) જે વિષના જેવું નીવડે છે તે (વૈષયિક) સુખ રાજસ કહેવાય છે. ॥ ૩૮ ॥

જે સુખ આરંભમાં અને અંતમાં આત્માને મોહ ઉપજાવનારું છે તે નિદ્રા, લસ્ય, પ્રમાદ, આદિથી થતું સુખ તામસ કહેવાય છે. ॥ ૩૯ ॥

શ્રી મહાગવતમા તે દુઃખમાં જ જણાવ્યું છે કે.

સાત્વિકં સુખમાત્મોત્થં વિષયોત્થં તુ રાજસમ્ ॥ તામસંમોહદૈન્યોત્થં ॥

આધ્યાત્મિક સુખ સાત્વિક કહેવાય, વૈષયિક સુખ રાજસ અને મોહદીનતા, આદિથી થતું સુખ તામસ કહેવાય. ॥ ઇત્યાદિ.

રજેશુથી જીવોને જે કે તામસ સુખની અપેક્ષાએ રાજસ સુખ કાંઈક ઠીક જણાય પરંતુ સાત્વિક સુખના અધિકારી હિવા તેનો જેને અનુભવ થયો હોય તેવા જીવોનો એ રાજસ સુખને હિયદૃષ્ટિથી જુવે છે.

જૂઓ યોગસૂત્ર, વ્યાસભાષ્ય દ્વિતિયપાદ સૂત્ર ૧૫ નું વ્યાખ્યાન—

યા ભોગેન્નિન્દ્રિયાણાં ત્વેરૂપશાન્તિસ્તત્સુખં યા લૌલ્યાદનુપશાન્તિ

સ્તદુઃખમ્ । નર્ચેન્દ્રિયાણા ભોગાભ્યાસેન વૈતુળ્યંકર્તુશક્યમ્ કસ્મા

ત્ યતોભોગાભ્યાસમનુવિવર્ધતે રાગાઃ કૌશલાનિર્ચેન્દ્રિયાણામિતિ

તસ્માદનુપાય મુલ્યસ્ય ભોગાભ્યાસ इति सखल्विवृश्चिकविषभी
 तद्विवाशाविषेणदष्टोय, सुखार्थी विषयानुवासितोमहति दुःखपके
 निमग्नइति । एषापणिणामदु खतनाम प्रतिहूलामुखावस्थायामपि
 योगिनमेवाहिश्चाति । इत्यादि ॥

લોગોને વીગે ઇદ્રિયોની તૃપ્તીથી તૃપ્તિને કહ્યું છે એ ઉપશાંતિ થતી તે
 સુખ, અને, વૃત્તિચાચર્યને, યોગે એ તેની ઉપશાંતિ ન થતી તે દુઃખ, ઇદ્રિયોનું
 લોગોના અભ્યાસ વડે વિતૃષ્ણપણું કરી મક્કાતું નથી કેમકે લોગોના અભ્યાસને
 લીધે, રાગો (વામનાઓ) વધે છે અને ઇદ્રિયોના કોશવો (કુશળતા) પણ વધે છે
 માટે લોગાભ્યાસ સુખનો ઉપાય નથી એ સુખાર્થી પુરુષ, વિષયના મુગ્ધારો
 વડે હૃદય રંગાયેલું હોવાથી, તેવડે આકર્ષણ વિષયો પ્રતિ અભિનિરૂપે રાખતા
 વ્યભા મહોટા દુઃખ રૂપ કાદવમા ખૂચી જાય, તેતો વીછીના વિષથી ભૂચી જાય
 ખનીગયેલો કોઈ પુરુષ જેમ મર્યાદા મપાગમા આવી જાય તેવું છે આજ પ્રતિ
 કુલઓની પરિણામદુ ખતા કહેવાય છે કે એ સુખાવસ્થામાં પણ (ઇતરને નહીં
 મિત્ર) તત્ત્વજ્ઞ યોગિનેજ કેવેગજનડ લાને છે. ઇત્યાદિ

મતોપથી સુખ જીમીતે મેળે એ મુખર્ષિ યોગવાતકકાર વિજ્ઞાનલિપ્તયે
 જણાવ્યું છે કે

तृष्णाक्षयोहि सतोप तृष्णाप्रतिवधापगमेच चित्तस्य स्वाभाविक
 सत्त्वाधिक्यनिमित्तकामुखस्वभावताचस्यतएवाविर्भवति न तत्सुखे
 विषयापेक्षेति तन्निर्विषय शान्तिमुखमात्मसुख मुच्यते, (योगवार्तिक)
 તૃષ્ણા ક્ષય એ મતોપનુ સ્વરૂપ છે તૃષ્ણા રૂપ પ્રતિબંધ હૃદયવાર્થી ચિત્તની
 સ્વાભાવિક અત્વશુભના માધિમ્યગ્ય નિમિત્તથી થતી સુખસ્વભાવતા, પોતાની
 મેળેજ આવિલોવ પામે છે એ સુખમાં રૂગી વિષયની અપેક્ષા નથી અને તેને
 વિષય શાંતિ સુખ આત્મસુખ કહેવાય છે આખ્ય પ્રવચન લાખ્યમાં પણ (અતુર્ય
 ધ્યાયમાં) જોઈ તેવાજ પ્રકારનો લાવ, નૂચ યોગે

नन्वाभानिवृत्त्यादु खनिवृत्ति स्यात् सुखतुक्त साधनाभावात्
 इति अत्र उच्यते चित्तस्य सखप्राधान्येन स्वाभाविकयसुख आ
 शया पिहिततिष्ठति तदेव आशाविगमे लब्धवृत्तिकभवति तज
 मतिरद्व जलशैत्यवत् अतो न तत्र साधनापेक्षा ॥

પ્રિય વાચક! આટલું જાણું વિવેચન રૂપ વિષય વર્જન થતાવી તાજ
 પ્રવૃત્તિ અટકાવવી એવો અમાનો આશય નથી કેમકે પ્રવૃત્તિતો જો તમ્મરૂપે
 રહી વિહિત માર્ગે થતી હોયતો તે મવથા માનનીય છે જનડ વસિષ્ઠ આદિ
 અનેક પૂર્વ જ્ઞાન મહાનુભાવો ગાર્હઘ્ય દેશમાં ની પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં હોવા

છતાં જીવન-સુકૃત થઈ ગયેલા અને અસીમ સુખમાં રસ-બસ (નિમગ્ન) થઈ ગયેલા આપણે સાંભળીએ છીએ, તેમજ શ્રી શુકદેવજી શંકરાચાર્ય આદિ નિવૃત્તિનિષ્ઠ મહાનુભાવોએ નિવૃત્તિ માર્ગને વિશેષ પસંદ કર્યો હતો અને તેમાંજ રહી તેઓએ પોતાનું જીવન સુખમય દશામાં ગાળ્યું હતું. પ્રવૃત્તિહો કિંવા નિવૃત્તિ હો, કિંતુ એ ઉભયમાં જે વ્યક્તિની શક્તિને અને વૃત્તિનેજ સ્થિતિ અનુકૂળ હોય તેમાં રહી માત્ર કર્તવ્યમાં આરૂઢ થઈ રહેવાનું છે અને જે તેમ ધ્યાયતો છેવટ એ ઉભયમાર્ગ, લવાટવીના તે વિવેકી પ્રવાસીને એકજ લક્ષ્યપર લઈ જશે એમાં કશો સંશય નથી. ન લિહંગં ધર્મકારણમ્ આ મનુનું વચન પણ કાંઈક તેવોજ લાવ સૂચવે છે. ઉચ્ચવાસના સાધનને પણ ઉચ્ચ બનાવે છે. જે તારામાં ઉચ્ચ વાસનાનો ઉદય થશે, તો તારી એ પ્રવૃત્તિ પણ કાંઈક ઉચ્ચ પ્રકારનીજ થશે, એ નિર્વિવાદ વાત છે પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પણ અનાસક્તિ પૂર્વક (પોતાના એક ધર્મ રૂપે-કરજ રૂપે) ઉચિત કર્મ કરવામાં આવે અને તેના ફલમાં યથાલોભ સંતોષ માનવામાં આવેતો તે સુખજનક શામાંટે ન ધ્યાય! ધ્યાન. પરમ કાંઈક શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન પણ એજ માર્ગ બતાવે છે. કે.

સક્તાઃ કર્મણ્યવિદ્વાંસો યથા કુર્વતિ ભારત ॥

કુર્યાદ્વિદ્વાંસ્તથાઽસક્તધિકીર્ણલોકસંમહમ્ ॥

જેમ અવિદ્વાન પુરૂષો આસક્તિ પૂર્વક (ફલાલિસાધિ પૂર્વક-અને કર્તૃત્વ લોકતૃત્વ આદિ અભિમાન પૂર્વક)-કર્મ કરે છે તેમ વિદ્વાન પુરૂષે આસક્તિથી રહિત બની લોક સંગ્રહાર્થ કર્મો કરવાં.

પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં વસંતા વિવેકી પુરૂષને વિશેષમાં એ વિચાર પણ અવશ્ય અપેક્ષિત છે કે તેની પ્રવૃત્તિ ઇતર પામર નર પશુઓના જેવી નિદ્રુષ્ટ નહીં હોવી જોઈએ. પણ તે ઉચ્ચ પ્રકારની ધર્મ્ય, સરલ અને સર્વથા હિતાવહ હોવી જોઈએ.

લોભના પ્રબળ પૂરને અટકાવવામાં આવે તોજ હૃદયમાં સંતોષ રહી શકે

૩. આખાલ્ય ગ્રહચારી, અને તીક્ષ્ણ બાણશય્યામાં સૂતા છતાં નિરવિશેષ રહી, પુદ્ધિષ્ટિ મહારાજને અનેક પ્રકારના ધર્મોનો ઉપદેશ કરતા પરમધાર્મિક મહા-રથ ભીષ્મે કહ્યું છે તે સત્ય છે કે

લોભઃ પ્રતિષ્ઠા પાપસ્ય પ્રસૂતિર્લોભએવચ ॥

અવ્રત્તેસંશયો માઽમૂહોભ પાપસ્યકારણ ॥

ધાપનું અધિષ્ઠાત અને ઉત્પત્તિનું કારણ લોભ છે, આ વિષયમાં તમને કશો પણ સંશય ન રહો, લોભજ પાપનું કારણ છે.

ધર્મનો સાર્વજનિકતા

(ગા ના ૫૧ ૪૦થી)

(લેખક હી હાન શ્રિજીવલ્લભ રાસા જી એ)

ન કરુણા ન પ્રજયા ધૃતેન ત્યાગેનકેના-
મૃતત્વમાનગુ ॥ (કૈવલ્ય ઉપ ૨)

કમથી, વા પ્રભથી, વા ધનથી, મોક્ષ મલતો નથી, પણ એકના ત્યાગથી મોક્ષ મળે છે શ્રુતિનુ મહત્ત્વ એવું છે કે લોડેપણા, વિત્તેપણા અને પુત્રેપણા એ એપણા ત્રીના ત્યાગથી મોક્ષ મળત નિશ્ચય સમજાવ છે જ્યાં સુધી મધ્યે વિત્તેપણાનો, વા કામમૂનક પુત્રેપણા તેમ જ લોડેપણાનો પ્રતિમધ છે, ત્યાં સુધી ત્રિકાને પણ મોક્ષનુ સ્વપ્ન મમજવું નહિ હવે ત્યાગ માત્ર સત્યરૂપવત જ સંભવે છે, કારણ, સત્ય હ વિના ત્યાગ શેનો? કહ્યું છે કે “નમ્ન નહાય શુ અને નીચાવે શુ ?” અર્થાત્ કે એપણા ત્રીના ત્યાગને માટે પૂર્વે એવા સત્યહુની આવશ્યકતા છે, પણ કેવળ કહેશે કે શાસ્ત્ર તો આમ કહે છે —

ન જાતુ કામ કામાનામુપમાગેન શામ્યતે ।

દાવિપા કૃષ્ણવર્ષેવ મૃયા મૃયોઽભિવર્તે ॥

“અગ્નિની અગ્નિથી લોભ્યાથી જેમ તે ઉત્તોત્તર વધારે ને વધારે પ્રજ્વલિત થાય છે, તેમ કામ પણ જેમ જેમ તેનો ઉપભોગ થતો જાય છે, એટલે જેમ જેમ એના વિચાર ઊપી ઈન્દ્રિય પ ના જાય છે તેમ તેમ વધારે ને વધારે જનવાન થતો જાય છે, પણ શાન્ત થતો નથી ” ત્યારે એનો સત્ય હ મને ઉપભોગ શામાટે કરવા ? (અહિં કામ શાસ્ત્રથી અર્થનું પણ ઉપલક્ષણ મમજવું, કાન્ત કે અપના સત્ય હથી અને તેના ઉપભોગથી પણ ઉત્તોત્તરવૃદ્ધિની તૃદ્ધિ થતી જાય છે, અને પશ્ચિમામે મનુષ્ય જનન્ય ગત્તમા પૂરે છે) આનો ત્રયુક્તર એટલેજ છે કે આ વચનમા જે નિદાદારા ત્યાગ સૂચવે છે, તેનો વિષય ધમમૂનક અથ અથવા કામનો મત્રક-ઉપભોગ નથી, પણ યથેષ્ટ પ્રયોગથી પત અવર્તમૂલક ગત્ત કામનો પ્રવહ - ઉભોગ છે જે ધમગ્ય નિયામક અત્ર ન હોય તો ઉપા પશ્ચિમ થાય, પણ એને બદલે અથ અને કામના મત્રક-ઉપભોગમા ધમનુ પ્રાધાન્ય હોય તો તે મુળનુ મૂન વર્ધિત છે, એટલું જ નહિ પણ તત્ત્વ પુરુષાર્થ કે મેક્ષ તેનું પણ એ દ્વાગત થઈ પડે છે આના મૂલક ધમમૂનક અથનો જન કામનો ઉભોગ ઈન્દ્રિયામા આ થો છે, તેનું મનુષ્ય

રાજકીય પ્રવૃત્તિ પણ ધર્મ વિના નિર્રર્થક છે અને તે મિત્રાણ હોય તેજ યથેષ્ટ ફળ થાય આજકાલની અત્યંત દેવલ શુદ્ધ રાજકીય પ્રવૃત્તિ યથેષ્ઠિત ફલપ્રદ નીવડતી નથી, તેનું કારણ એજ સમજાય છે કે તત્પ્રવર્તકો પરદેશીય મતને અવલંબીને રાજ્ય અને ધર્મ એ બંનેને એકમેકથી વિલક્ષણ જ તત્વો ગણે છે અને જાણેને બંનેને કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ જ ન હોય તેમ વર્તે છે.

પ્રાચીન રાજ્યવ્યવસ્થા તપાસતાં માલમ પડે છે કે રાજ્યશુદ્ધ અને ધર્મશુદ્ધ એક જ હતાં રાજ્યની લગામ તેમ ધર્મની લગામ એકજ મનુષ્યના હાથમા હતી, અને તેથીજ સર્વ નિયમાનુસાર નીતિપૂર્વક ચાલતું હતું. (જુઓ, દશરથનો અને વસિષ્ઠ શુદ્ધનો રાજ્યકારભાર રામાયણમાં, તેમ મહાભારતાદિ ગ્રંથોમા પાંડવોનો) પાશ્ચાત્ મતમાં ધર્મ માત્ર દેવલોમા અથવા સ્વીવાર જેવા “સખાથડે” માજ રહેલો ગણાય છે. એની બહાર નીકળ્યા કે જાણે એને અને પ્રસ્તુત રાજકીય વ્યવસ્થાને કોઈ સંબંધ જ નથી. કોઈ પણ રાજકીય પ્રશ્નમા એ લોકો ધર્મને આડે આવવા દેતા નથી અને તેનું ફળ અને પ્રયોજન જુદું જ માને છે. રાજકીય પ્રવૃત્તિનું ફળ એ લોકો ગમેતે પ્રકારે અર્થની અને કીર્તિની પ્રાપ્તિ એજ સમજે છે. તેમા ધર્મના સિદ્ધાંતનો બાંધ આવતો હોય તોપણ તેમને ફિકર રહેતી નથી, કારણ કે એતો એમજ માને છે કે ધર્મ અને રાજનીતિ એ બે જુદીજ વસ્તુઓ છે અને તેથી તેના સાધનો અને તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયો પણ જુદા જુદાજ હોવા જોઈએ આ મતનું અત્યંત કેટલાક રાજનીતિવેત્તાનું ડોળ ઘાલનારાઓ, એ અવલંબન કરવા માંડ્યું છે, અને પરિણામ દેખાદેખી કરવાથી અથવા ગાએલું ગાવાથી થતા અનર્થના જેવું આવશે, છતાં આવા પુરૂષોની ઉત્તમ રાજકીય પુરૂષોની માંહે ગણના થાય છે.

(અપૂર્ણ)

અર્થોદ્ભવનું.

(ગતાકતા પત્ર ૪૫ થી)

વિદ્યાવરુ—હે મિત્ર! પિત્રાજા પાલનાદિ રૂપ પ્રશસ્ત ગુણગાના રામભદ્રને વિષે. ગત્યત્યાગાદિ રૂપ દોષનો આરોપ ગામાટે કરે છે?

પાતાના પિતા દશરથે, વૃષપર્વોઆદિના યુદ્ધપ્રમગમા તેમની અ.કેકેયિને બે વરદાન આપેલા તે અસૂત્ય ન થાય તટલા મારે, સ્વસત્તાત્મક પાતાનું રાજ્ય તપાવત તુલ્ય માન્ય અને એટલા મારેજ હલ્લર રુખાવાળા શેષ પણ તે રામ ભદ્રની સ્તુતિ કરવાને સમર્થ નથી.

વળી અવરિમિત બળશળો વાળી વિદ્યમાન હોતા છતાં પણ વ્યા ગમગાટે મુશ્કેલીનું ગ્રહણ કરીને શ્રુતિ પ્રગિઠ પાતાનું દીનબંધુત્વ પ્રતિપાદન કરેલ છે.

મ. ૧. ગણની ન લેનેને દુનન દેન તથાપિ તેના ૧૫ ઉપ. ૧. ને તે
ની ૧૦ ૨૦, મન દુનય લગી ન મનવાન દેન જતા પણ તેનો નિર્ણય
એ મોગ પુરોને અધિ-શુભામ્ ૩, ૫ તુ ૧૦ પાન્ય નથી

વળી ૧. મની માનિવાળા ત્રીપતિ ૨. મેળ નદનીને પોતાની છાતી
ગળે છે, તનાપિ ડોડ મનિવા ન માનુષી વસ્તિનુ મનુ ૧૫ જ તા વીગ્
ગમય છે ડોડ અરગિજિત-ગુણગીનવાળા મનુ મનુ અપનાદ ૩૫ લાગળ મ
ન કગ્વાથી, પાતિવ્રત્યાદિ ૨. આણુ શુભવાળા પ્રિય મિતાને વનમા તલ નિધા મં
ગમે તેવાનુ પણ નિદા વચન નહિ મળેના ૨. આમે ડોડ માની પુરુષ પૃથ્વી
બીને નહો છે ?

આ વખતે રામલક ગન્યાડક હતા તે વખતે ડોડનીય ધોળીએ “ત્રીતા
ગનણના શુદ્ધમા ગ્હેલા હતા તેનો પાઠો રામલકે સ્વી ૧૦ ઈયા” - એવુ દ્વ
આપ્યુ, તે મહન ન થવારી ત્રીતાજનો ત્યાગ ઈયો આ મમાલો ૨ રાગ
મનુયે શુદ્ધ નીતિથી વસ્તુ, લોડોના મકર હરવા, અને પોતાના ઉત્તર ૨
અણુથી લોડોને સન્માર્ગમા પ્રવતતાવવા એમ ન હતો લો મા અનાયા
વધે, લોકના મન મેલા થાય, અને તેથી ઠાવાનરે રાજ્યકાન્ત્યા ૩૫ અન
યમગ પ્રાપ્ત થાય એમ મૂરવેતુ છે તે વિશે મનુ મહારાજએ પણ
હેલ છે કે

મોહાદ્રાજા સ્વરાષ્ટ્ર ય કર્પયત્યનવેક્ષયા ।

સોઝચિરાદ્વશ્યતે રાજ્યાઙ્ગીવિતાચ્ચ સરાન્નવ ॥

“મોહથી જે ગત પોતાના દેશનુ ઉપેક્ષાથી રાજ્ય ચનારે છે તે ગ
પોતાના બાધન મહિન પોતાના ગત્યથી અને જીવિતથી ઘોડા વખતમા જા
થાય છે ”

વસ્તુતાથીતો દયા લક્ષિર્યાદિ જે અમ ખર શુભો રામલકમા ગ્હેલા
તેનુ અવિચ્છન્ન વણન ડરવાને ડોળ મમ ૩? ડોડ પણ નહિ વામિકિ આ
છે જેમા, એના વ્યાસ પાશગિ પ્રચનની ૧ વિશે પણ રમર દના પુન
એક દેશના વતનમા પણ મમ નથી થયતો બી નની શી ગતિ ?

શાલ્તરની ગૂરીશ્યામા

(પહેલા મન્તા પ્રવેશ મીનનુ અનુનધાન)

(૨૦ માસના મન્તા પત્ર ૧૨ માસ અનુનધાન)

દૂત — આધે રાત્રે ૧ની ૧૫મા એમના ઉમાગ મને મન્ન, અને ૨
ઉપાત ચવનવેનાપતિનુ પામ્મ ને નુદે ૧૧૨ ની ૧૦ ત
૨ ૧૦ આમ મન્નાયરી તિ ન ન ગત ૨ ન્વેશરે ૧૦
મત્યવાતને વસ્તુતા આપી ગતો નથી

મહા:—ખીકણુ પાસે જે સત્ય છે, તે વીર પાસે મિથ્યા છે સૂર્ય જેને સત્ય માને છે, તેને અસત્ય કરી જાની જનો હસે છે. તુ યવનસૈન્યને! આડબર ભેઈ લયજીત થયો છે પરંતુ સ્વાભાવિક વીર પુરૂષ—શુદ્ધ દ્વિત્રિય સત્તાન—તેને તરણાપેઠે તુચ્છ સમજે છે શત્રુના અગણિત સૈન્યમા તે એકલો—અડગ—ઉભો રહે છે બાયલાની પેઠે તે મૃત્યુને લય ધરતો નથી

દૂત:—આપ મહારાણી છે, હું ચાકર છું આપના વાક્યો સામે વાદ કરવો મ્હને શોભતો નથી

મહા:—હત! હું અન્યાયથી અધિકાર લેવા નથી ચઢાતી ત્હારે જે કહેવું હોય તે નિશ્ચય થઈ કહે સત્ય કહેવામાં વ્યક્તિ વિચારની જરૂર નથી.

દૂત:—નહિ, મ્હારે કાંઈ કહેવાતું નથી. સમયજ મ્હારાં વાક્યની સત્યતા સિદ્ધ કરશે.

મહા:—હું પણ ઉત્સુક હૃદયથી તે સમયનીજ વાટ ભેઈ રહી છું. દૈવની કૃપા વિના યવનસેના કદિ વિજયી થવાની નથી. તોપણ રણવિમુખનો હત પોતાનાં વાક્યોની સત્યતા સિદ્ધ કરવા ત્યાં હાજર ક્યાંથી હશે?

દૂત:—મ્હને વિલંબ થવાથી રાજકુમાર ચિંતા કરશે. તેમની આજ્ઞા લઈ હું અહીં આવ્યો છું, ને જે નિવેદન કરવાનું હતું તેમાં દાસે કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી હવે કેવળ જવા માટે રજા લેવા ઉભો છું.

મહા:—હત! તુ એ દ્વિત્રિયકુળકલંકને કહેજે કે “દાહીર રાજાનો પુત્ર આવે! કાપુરૂષ હોય” એ વાતપર લોકો વિશ્વાસ નહિ કરે, પરંતુ મ્હારા ચરિત્રપર સંદેહ કરશે જેથી હવે હું એ નરાધમપુત્રનું મ્હો ભેવા ઈચ્છતી નથી યવનોના ઉચ્છ્વાસ સ્પર્શથી તેનું ક્ષાત્રતેજ ને સંપૂર્ણ લોપાયું ન હોય તો તેણે પોતાના લોહીથી આ મહા પાપનું પ્રાયાશ્ચત્ત કરવું હું તો મ્હારા સ્વામીને હણનાર યવનોને યોગ્ય શિક્ષા દઈ દ્વિત્રિયકુળનું આ મહાકલંક ધોઈશ ને પછી મ્હારા મહાપુરૂષની પછવાડે ચિતા પ્રવેશ કરીશ

દૂત:—જો આપનો યુદ્ધમા જવાનો દૃઢ નિશ્ચયજ હોય તો હું રાજકુમારને જઈ કહું કે તરત અહીં પાછા આવે

મહા:—આ રાજ્યમા ખીકણુને માટે સ્થાન નથી ને દ્વિત્રિયરાણી પુત્રને માટે એ નિયમનો લગ કરતી નથી રાજનિયમ બધાને મામાન્ય રીતે લાગે છે.

દૂત:—તો વલ્લમાના પગ રાજકુમાર પાસે નહિ આવે?

મહા —એ વત એમને પૂછો

દૂત —નધુમાતા ક્યા હશે?

મહા —નેમને અહીં જોનાવુ છું (ગીતે) દામી! નુવરધૂ કમનારી
જોનાવી લાવ

દૂત —જેવી આજ્ઞા (દામી જાય છે, ને કમના દેવીને તેડી પાછી માને છે

કમલા —(પ્રણામ કરીને) માતૃશ્રી! આ દામી નેવામા હાજર છે

મહા —(આગીવાદ દેતા) આ દૂત તમને તેડી જવાને આવ્યો છે ઇચ્છા છે
તો જવાનો ઉગાડ કરો

કમલા —ક્યા તેડી જવાને? યુધ્ધક્ષેત્રમા? (હાર્પત વદને) જખમી અને પીડિ
સેનાની સેવામા જોડાવુ એ ક્ષત્રિય ન્યાય પરમ સૌભાગ્ય છે

મહા —(ગીતથી) યુધ્ધક્ષેત્રમા ફોની પછવાડે જશો? ત્યા તમારૂં કોણ છે? જ
હોય તો રણવિમુખની પાછળ જાઓ

કમલા —રણવિમુખ ડોણ? આપના પુત્ર?

મહા —મ્હારો પુત્ર તો જીવતો જ નથી

કમલા —(અડિત થઈને) ને શુ હું વિધવા છું? શુ એ યુધ્ધમા હણાયા છે

મહા —નહિ, તમારો સ્વામી રણવિમુખ વયો છે

કમલા —(આવેગમા) શુ હું રણવિમુખની પત્ની છું? હા! આપ ગુરુજ
થઈશા અપરાધે મ્હારો આત્મા તિરસ્કાર પામ્યો?

મહા —એ તિરસ્કાર નથી પણ મત્યવાત છે

કમલા —જે એ તિરસ્કાર નહિ ને મત્યવાત હોય, તો આપણું મત્યવાન છે ?
આપનો પુત્ર રણવિમુખ છે? ને હું આપની પુત્રવધૂ છું?

મહા —જે રણવિમુખ છે તે મ્હારો પુત્ર નથી ક્ષત્રિયનાગી રણવિમુખ કાપુરખને
પુત્રભાવે ગણી કઠ્ઠીજ નથી

કમલા —તો જે રણવિમુખ છે તે મ્હારો પતિ પણ નથી ક્ષત્રિયનાગી રણવિમુખ
કાપુરખને પતિભાવે પણ ગ્રહણ કઠ્ઠીજ નથી

મહા —તો તમે પણ શુ મ્હારી પેઢે એ રણવિમુખ ત્રિય કુનાગાગનો ત્યાગ કર્યો?

કમલા —(ગભીર સ્વરે) હા, ક્યોજ

મહા —(હૃદયથી) ધન્ય છે ત્હારી જનેવાને, કેજે રત્નગર્ભા દેવકૃપાથી ભાગ્યવતી છે
પુત્રી! તે તને ગલમા ધરી પવિત્ર જાની છે આજા નગધમ પુત્ર ક તા

ત્હાગજેવી વીરકન્યાનેજ જન્મ આવ્યો હોત તો પણ વગ પવિત્ર થાત ને

ક્ષત્રિય નામને આવુ કલક ન લાગત પુત્રી' આ દારુણ દુ ખમાં મ્હને આટલોજ આધાર છે કે તુ મ્હારા ઘરની લક્ષ્મી છે (નયનમા જળ ભરાઈ આવે છે) ઇન્ધર ત્હને દીર્ઘાયુ કરે ત્હારી આજ્ઞાની વાટ જોઈ હૃત ઉભો છે; તો કહેવું હોય તે કહી એને વિદાય કર

કમલા—(હૃત લણી જોઈને) હૃત! તું મ્હારા વચનોનીજ ઇચ્છાથી ઉભોહો, તો કહેજે કે ..

દૂત:—આ સેવકને જે આજ્ઞા કરવી હોય તે પત્રમાં

કમલા:—હું પત્રખત લખી હવે કલમને કલકિત કરવાની નથી. જીભને અપ-વિત્ર કરવાની યે ઇચ્છા ન હોતી, પરતુ કેવળ શુરુજનની આજ્ઞાથી કહું છું કે; તું પેલા (હવે મમતાનાં વાક્યથી એમની સાથે વ્યવહાર કરી શકતી નથી.) રણુભીરુ પુરુષને કહેજે કે ત્હમે જે વંશમાં જન્મ લીધો છે—ત્હમે જે વીરકેશરી મહાત્માના પુત્રને નામે પ્રસિદ્ધ છો—તેનું તમને જરા એ સ્મરણ થયું હોત તો ત્હમે મ્હને આમ રણુવિમુખની સહચરી ન બનાવત. અને તમારા પિતાને હણુનાર યવનોને ફળ આપ્ય વિના કાપુરુષની પેઠે પ્રાણુભયથી પલાયન ન કરત. સ્વદેશની સ્વાધી-નતા, પિતૃકુળની મહત્તા અને પતિવ્રતાની પવિત્રતાથી પણ એમનું જીવિત વધારે મૂલ્યવાન હોય, તો ભલે તેમણે ઇચ્છા હોય ત્યા નામતા ફરવું મ્હારે માટે એમને શોચવું નહિ પડે મ્હારુ કર્તવ્ય શુ છે તે હું જાણું છું ક્ષત્રિય કન્યા પલાયન કરી પ્રાણુની ને પવિત્રતાની રક્ષા કરતી નથી, પણ પ્રાણુ દઈને તે પોતાના ગૌરવની રક્ષા કરે છે પલાયન કરવાથી પણ મૃત્યુના મુખથી કોઈ બચી શકતું નથી તો ત્હમે ક્યાથી બચી શકશો? દૂકામા કહેવાનું એટલું જ કે હું સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા દાહિર રાજની પુત્રવધૂ છું. કોઈ રણુવિમુખની પુત્રવધૂ નથી (ગદગદ કંઠે અને છલકાતે લોચને વદન પાછું વાળી જાય છે.)

દૂત:—(મ્હારાણીને) તો આ દાસ વિદાય થાય

મહા—(ગદગદ કંઠે) હાં ભલે

દૂત:—દાસના પ્રણામ સ્વીકારીએ (પ્રણામ કરી આવ્યો જાય છે)

(દુ ખાવેગયાં મૂર્છિત થઈ વધૂ કમલાદેવી લોચે દળી પડે છે)

પહેલા આ કનો બીજે પ્રવેશ સમાપ્ત.

જ કા. પાઠક.

નિન્દન્તુ નીતિનિપુણા યદિ વા સ્તુવન્તુ
લક્ષ્મીઃ સમાવિશ્વતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ્ ।
અથૈવ વા મરણમસ્તુ યુગાન્તરે વા
ન્યાય્યાત્ પથઃ પ્રવિચલન્તિ પદં ન ધીરાઃ

સંસાર-વ્યવહારમાં શુભાર્થ રહેલાઓ અને રાજ્ય ખટપટમાં નિપુણ થયેલાઓ વખાણ કરે કે નિંદા કરે તેની કશી પરવા નથી, લક્ષ્મી મળે અથવા ન મળે અને મળી હોય તો જતી રહે તેની શ્રીકર નથી, અને મૃત્યુ આવે અથવા અથવા અનેક યુગો વહી ગયા પછી થાઓ તોપણ ભય નથી, ગમે તેમ થાઓ પરંતુ ન્યાયને રસ્તેથી-નીતિને રસ્તેથી વીર-નીતિજ્ઞનો પગ કદી પણ ખસવાનો નથી.

આમ નીતિમાનને તો લાલ કે હાની કશાંની દરકાર નથી હોતી, પરંતુ સામાન્ય જનનાં સંકુચિતમન લાલનેજ દૃષ્ટિખિંદુમાં રાખી દરેક કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. અને લીધે તેમને નીતિના માર્ગ તરફ દોરવા નીતિજ્ઞને થતા લાલ બતાવવાં એ અહીં જરૂરનું છે.

માનભેળવવાની વૃત્તિ મનુષ્યમાં એટલી બધી સ્વાભાવિક છે કે બાળક બચપણ હોડી યુવાવસ્થામાં આવતાંજ તેને લોકો કેમ વધારે આદરપૂર્વક બોલાવે, તે કેવી રીતે વધારે પ્રસિદ્ધિમાં આવે એવી ઇચ્છાઓ તેને થાય છે; અને દિવસે દિવસે એ ઇચ્છાઓ વૃદ્ધિ પામે છે. યુવાન મન કીર્તિની પાછળ અનેક તરફડીયાં મારે છે, અનેક પ્રયત્નો રચે છે અને અનેક ખુશામતો કરે છે. આમ છતાં તેને કીર્તિનો બાયકો મળે છે અથવા નથી મળતો. આ અનિશ્ચિત માનસન્માન નીતિજ્ઞને વગર પ્રયાસે, વગર ઇચ્છાએ, અનાયાસે આવી મળે છે.

વિશ્વાસપાત્રતા એ સૌથી અગત્યનો ગુણ છે. મનુષ્યમાં વિશ્વાસપાત્રતા હોવી-એક માણસને બીજા માણસ ઉપર વિશ્વાસ આવવો એ કંઈ સહેલી વાત નથી. આમ છતાં નીતિમાનને તે સહજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

નીતિના માર્ગપર ચાલનારા મનુષ્યોમાં સત્વગુણનો ભાગ વધારે હોય છે, અને તેથી તેમના સત્વગુણની અસર બીજા લોકો ઉપર એટલી બધી પ્રબળ થાય છે કે મનુષ્યો માણસો પણ તેની પાસે નીતિ વિરુદ્ધ આચરણ કરતાં આંચકો ખાય છે અને તેમની સાથે દગા ફટકા કરી શકતા નથી. આટલુંજ નહીં પરંતુ કેટલીક વખત તો તેમની પાસે જતાંજ તેમનું મન ગળી જાય છે અને તેને આધિન થઈ જાય છે.

અતઃકરણુનો એક એવો ગુણ છે કે કઈમણ નીચ કૃત્ય અથવા પાપી કામ કર્યું તો પાછળથી તે પન્તાવો કરાવે છે અને અતરમાને અતરમા કરડયો કરે છે આ અતઃકરણુનો કીડો નાનામા નાના પાપથી તે મોટામા મોટા પાપ માટે ઓછેવત્તે દરજ્જે કરડયાજ કરે છે જે માણસ આ કીડાનો લો। યદ્ય પડે છે તેનુ શરીર સહે સહે ખવાતુ જાય છે, નિર્બળ યતુ જાય છે અને મુખ ઉપર ગરામતા પથરાતી જાય છે એ તણખનાના અવાજથી અથવા એક ન જાણનાવથી તેનુ મન લયલિત પાય છે, રાત્રીએ નિદ્રા આવતી નથી અને આવે તો દૃષ્ટ અવખાઓથી ભરેલી તેને કદી મુખ મળતુ નથી શેકમથીઅરના વાચ નાશ જાણ છે કે મેકબેથ અને રીચર્ડ આ કીડાના સખ્ત લોગ યદ્ય પડેલા હતા નીતિજ્ઞ મનુષ્યો આવા અતઃકરણુના કીડાથી નિરતર મુકત રહે છે ।

૧૬૫ની પ્રમજ્જતા જેને ધ્રેણુમા “ચીઅરફુલનેસ” કહે છે તે નીતિમાનને મજતા આપી એટલા લાભ છે હૃદયની પ્રમજ્જતાથી મનુષ્યને પોતાની જીવગી મુખ મય જીવ્યાય છે એમા એટલો જાણે અમત્કાર છે કે આસપાસ બેઠેલા માણુ મોના હૃદયને પણ તે આનંદમય કરી મૂકે છે અરે એટલુ જ નહીં પરતુ જલ વસ્તુઓમા પણ તે કઈક આનંદ દાખલ કરી શકે છે તે ગમે તે માણુતને મેઢેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ નથી હૃદયની પ્રમજ્જતા-ખરી પ્રસજ્જતા વારાગ નાઓના ફક્ત નાચ જોવાથી અને તેમના મધુર ગાયન સાલજવાથી નથી આવતી, નાટકશાળાઓમા જઈ સૌથી આગળની ખુરશીપર બેસી રૂંગાર રસથી રસેલા નાટ્ય પ્રયોગો જોવાથી નથી મેળવાતી, મીઠા મીઠા લોજન કેરી, ફક્કડ ફક્કડ કપડા પેહરી રૂબાળમા ચાલતા, બા !ખગીઆમા ફરતા અને મ્નેદી મડોમા ગપ્પા મારતા નથી પ્રાપ્ત થતી, અને સરસ મુ।ધીમય ઓછાડથી ઓછાડેલા, પોચા અને ઉચા જાદલાથી ખીછાવેલા મોનેરી પત્રગ ઉપર આજોટવાથી નથી મેળવી શકાતી, પરતુ તે તો ફક્ત નીતિજ્ઞને, ધર્મમાને, ઉચ્ચાભિવાસિને, આત્મવત્ત્વર્વમતેજ એમ સર્વને પોતામમાન માનનારને વરેલી છે

નીતિમાન મનુષ્યના જીવનદષ્ટાત આ પ્રસંગે આવશ્યક છે

પ્રથમ ક્રાન્સીસહોનરનુ જીવન તપાચીએ. મીડનીમીથ કહે છે કે હોનર એવો પુકડ હુતો કે જાણે ધર્મશાસ્ત્રની મુખર આજ્ઞા તો તેની મુખમુદ્રા ઉપર છપાઈ ગઈ હોયની એમ લાગતુ લોર્ડ કોબર્ન કહે છે કે જે યુવક અતઃકરણુ પૂવક હોનરની જીવગીને હેવાલ વાચશે તેના હૃદયમા અમુચ શેશની ઉત્પન્ન થશે તે આડનીશ વર્ષની નાની ઉમ્મરે મરણ પામ્યો તોપણ પોતાના જીવનમા તેણે લોકો ઉપર એટલી જાણી મૂગી સત્તા ચલાવી કે બીજા કોઈ પણ અહરચે ચલાવી નહીં હોય તે જીવતો હુતો ત્યાં મધગા લોકો તેનાઉપર મોહિત રહેતા, તેની સ્તુતિ ગાતા, તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખતા અને તે સ્વર્ગ

સ્થ થયો ત્યારે સઘળી પ્રજા કકળી ઉઠી પાલ્લીમેટે પણ અત્યંત દિલગીરી
ખેતાંવી આટલું નાણી કોઈ યુવક પૂછશે કે એ માથી એમ થયું? એ કોઈ
મોટા અમીરવરનો હશે ના તેને કોઈ પદવી કે ઠરજો ન હતાં ત્યારે પૈસાના
જોરથી એમ થયું હશે નાનાં, તેમ પણ નહીં. બુદ્ધિબળથી તે એટલો લોકપ્રિય
થયો હશે. ના, તેમ પણ નહોતું. અરે તેનોમાં વર્તુલ શક્તિ નહોતી તેમ
મનમોહન રીતભાતે પણ નહોતી. ત્યારે એનામાં એવું શું હતું? બીજું કશું
નહીં, ફક્ત સુનીતિના સીધા રસ્તા ઉપરજા ચાલવાનું તે ધોરણ રાખતો.

ઈજલાના પ્રધાન ફેકસનું જીવન પણ ઉચ્ચ પ્રકારનું હતું. એક વખતે
એક વેપારી તેણે લખી આપેલી નાણાંની ચિઠ્ઠી લઈને તેની પાસે ઉઘરાણીએ
આવ્યો. ફેકસની પાસે રૂપીઆ પડેલા હતાં છતાં તેણે તેને થોડા દીવસ થાલવા
કહ્યું. વેપારીએ પાસે પડેલા રૂપીઆમાંથી પોતાને આપવા જણાવ્યું ત્યારે ફેકસે
જવાબ આપ્યો કે એતો એક માણસે મને તમારા વચન ઉપર રૂપીઆ આપ્યા
છે તેને આપવાના છે, કારણ કે જો ત્યાં પ્રજાને હું સરણ પામું તો તે રૂપીઆ
મેળવવા તેની પાસે બીજું કંઈ સાધન નથી અને તમારી પાસે તો આ ચિઠ્ઠી
છે. વેપારીએ આ સાંભળી, શું કર્યું? તરત દસ્તાવેજ ત્રીસે નાખ્યો અને કહ્યું
કે હું પણ તમને તમારા વચન ઉપરજા રૂપીઆ આપું છું. ફેકસે જવાબ
આપ્યો ત્યારે તો રૂપીઆ તમે લઈ લ્યો કારણ કે તમારું હેતુ વધારે જીવ છે.
જોનરાજને એક પ્રસંગે પરદેશી રાજ્યમાં કેદ કરવામાં આવ્યો હતો
પરંતુ તેણે છુટકારાની અમુક રકમ હેવાનું કબુલ કર્યું અને તેથી તેને પોતાને
દેશ જવાની પ્રવાનગી મળી ત્યાં ગયો ત્યારે થોડો તેટલી રકમ આપી શક્યા
નહીં, અને તેથી તેણે શું કર્યું? કયાંય ભાગી ગયો નહીં, કયાંય સ્તાઈ રહ્યો
નહીં, પરંતુ પોતાનું વચન સત્ય રાખવા પાછો પોતાની મેળે કેદખાનામાં આવી
હાજલ થયો.

આફઘનને ફાંસીને લાકડે લટકવાનો વખત આવ્યો ત્યાં સુધી તેણે પોતાની
પ્રમાણિકતા છોડી નહીં. જોતે થોડુંક અસત્ય બોલ્યો હતો તો તેને તેણે પ્રસંગ
કદી આવત નહીં. અને આમ છતાં છેવટ શું આવ્યું? ફાંસીને જતાં જતાં
એક થોડીવાર હતી તેટલામાં તેના સદ્વર્તનથી તેની નીતિથી તે બચ્યો અને
અંતે સત્યમેવ જયતે એટલે છેવટ સત્ય જ બચ પામે છે એ વાક્ય ખરું પડ્યું.
એક પતિવ્રત પાળનારાઓના શિરોમણી શ્રીરામચંદ્રજી, સત્યવાદી રાજા
હરિચંદ્ર અને ધર્મશીલ રાજા યુધિષ્ઠિર, એમનાં જીવન પણ નીતિના પ્રકાશથી
ભરપૂર છે.

છે તે માંયા કહેવાય છે, જે જીવનો આશ્રય કરી રહેલ છે તે અવિદ્યા કહેવાય છે, અને જડ-ચેતનની અંધિ છે તે ચિત્ત કહેવાય છે અને તે ચિત્તની અંધી મોક્ષ ન થાય ત્યાં સુધી તુટતી નથી. ઘટ, મઠ અને કુંડાથી ઠકાયેલું આકાશ, જેમ ઘટાકાશ મઠાકાશ એમ દ્વૈતપણાને પામતુ જણાય છે, તેવીજ રીતે અવિદ્યાથી ઠકાયેલું ચેતન્ય જીવસંજ્ઞાને પામે છે વિશુદ્ધ બ્રહ્માને અજ્ઞાનનું આવરણ કેમ થાય? સૂર્ય પોતે સ્વયં પ્રકાશ છે તથાપિ તેને જેમ રાત્રીના અંધકારનું આવરણ થાય છે તેવી રીતે વિશુદ્ધ બ્રહ્માને અજ્ઞાનનું આવરણ છે. સૂર્યનાં કિરણોથી જળ ખેંચાઈને મેઘ ઉત્પન્ન થાય છે, તે પોતાથીજ ઉત્પન્ન થએલો મેઘ સૂર્યને ઢાકી દે છે, પરંતુ તે વાદળોના સમૂહથી સૂર્યના સૂર્યપણામાં કંઈ વિકાર થતો નથી. તેવીજ રીતે જો કે આત્મા શુદ્ધ છે અને ઘણા કાળ પર્યંત અજ્ઞાનથી ઢાકાય છે તથાપિ પ્રાણીમાત્રમાં લોકપ્રસિદ્ધ જે તેની ચેતના શક્તિ છે તે અજ્ઞાનના આવરણથી ઢાકાઈ જતી નથી.

(અર્પી.)

શેઠજી વલ્લભદાસ પુરુષોત્તમનો સ્વર્ગવાસ.

લાખવાને અત્યંત ખેડ થાય છે કે શેઠ વલ્લભદાસ પુરુષોત્તમ દેવવર્ષની વર્ષ-વૈકુંઠવાસી થયા છે-પોરબંદરનાં રહીશ શેઠ પુરુષોત્તમ ધરમશીને ઘર તેઓ સવત્ ૧૮૬૭ ની સાલમાં જન્મ્યા હતા. તેઓ સઘળાં સહોદર મળી સાત ભાઈઓ અને સાત બહેનો હતાં તેમનાં પિતાશ્રી મહાધાર્મિક અને લાઘવશાળી હતાં. તેમના પિતાના નામથી હજુ પોરબંદરમાં સંદાયતં ચાલુ છે. મહુમ શેઠજીને સંતતિમાં કંઈ પણ પ્રભુ, પુત્ર અથવા પુત્રી નથી એ ખેદની વાત છે. તેમનાં ધર્મપત્ની તેમની પહેલાં પાંચ વર્ષ અર્થાત્ ગૂજરી ગયાં છે-આ શેઠજી પોતે પણ પરમ ધાર્મિકવૃત્તિના હતા. તેઓએ ગોકુળ મથુરા અને ઠેઠ જગનાથજી સુધીની યાત્રા કરેલી હતી તેમજ શતચંદી જેવા ધર્મના કાર્યકર્યા હતા-અમારી વેદધર્મસભાના તેઓ પ્રથમથીજ મેમ્બર થઈ પોતાના જીવન પર્યંત વેદધર્મસભાના કાર્યમાં ઉત્સાહ દર્શાવેલ હતા તેઓ સ્વભાવે કંડાબીલિન સાર અને ધર્મકાર્મમાં અતી આદરવાળા હતા. તેઓ પોતાની સીંકતેની બંધવસ્થા કરવાને વીલ (વસીયતનામું) કરી ગયાં છે અને તેનાં દસ્તીઓનું કામ પોતાના સહોદર શેઠજી હરિદાસ પુરુષોત્તમ તથા શેઠજી જેઠાભાઈ પુરુષોત્તમને સોપેલ છે તે ઉપરથીજ જણાય છે કે તેઓનો સહોદર રમેહ અપ્રતિમ હતા. તેમનાં બે પુત્રો પણ તે શેઠની ઇચ્છા પ્રમાણેજ તેમના પૈસાનો ધર્મ કાર્યમાં સદુપયોગ કરશે એવી અમોને આશા છે. ઇશ્વર તેના અમર આત્માને સુખની શાંતિ આપે.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

[અંક ૨૬ સુ]

માધ, અવત્ ૧૯૫૭

[અંક ૪ વો]

॥ યતો ધર્મસ્તતો જય ॥

મનરૂપો નટવો

(જે હરિના ભક્ત અવતરે, પ્રેમરસ તેના દિલમાં ઠે—એ સેવે)

મન નટવા ! નાની મુજને મિથ્યા મોહ નહિં તુ પમાડ—ટેક
તુ મુજના સકલ્યે પ્રગટ્યો કેમ તાવે જોર,
તોર તમામ નૂરી જાવાનો કેમ કરે વહુ શોર

ચાર તુ કેમ કરે વહુ શોર—મિથ્યા મોહ

વળી વાસના દોરી લાવી પગેવી મોતી જીવ,
ગુથી દાર ગલામાં નાલે તેના જે છે િવ,

નિચ્ચને કરવા પામર જીવ—મિથ્યા મોહ

તોડા નાલે જપટવારમા સૂત્ર વાસના જેહ,
જો જાણે અનુભવથી “ચેતન આત્મા જે દુ એહ,”

દેહથી છોડી સપ્તો નેહ—મિથ્યા મોહ

નટવા નાટક તારુ સઘણુ મિથ્યા માયા માન,
રમભૂમિ સસારતળી પળ જ્ઞાને છે વેરાન,

તાનમા ભૂલેછે કા માન—મિથ્યા મોહ

સુખ દુઃખ સર્વથી શુદ્ધ એ અમની નિવૃત્તિ થાય,
સર્વ દિશા સુસમય લાગે છે “હુ માત” જો તજાય,

દેવથી હરિહરને જો મનાય—મિથ્યા

સુખપ્રાપ્તિનો માર્ગ.

(લેખક, શાસ્ત્રા મૂળશાસ્ત્ર દયારામ, નારાયણ સરોવર, કચ્છ.)

(ગતાંકના પત્ર પદ થી)

લોભશ્ચેદગુણેન કિં (જો એક લોભ હોય તો બીજા અવગુણોથી શું છે?) એમ કહી રાજા ભર્તૃહરિયે' લોભને સર્વ અવગુણોનો એક શિરોમણી ગણ્યો છે, માટે સંતોષના પ્રતિસ્પાદક લોભના સપાટામાં નહિ આવી જતાં સંતોષનો આશ્રય લેવામાં આવે તો તે સુખપ્રદ છે.

માયાયાં કિંનસંભવિ (માયામાં શું નથી સંભવતું) આ વિચિત્ર વિશ્વરચનામાં એવા પણ પુરૂષો પડ્યા છે કે જેઓ સંતોષથી પોતાનું જીવન સદા સુખમાં ગાળનારા સરલ સત્પુરૂષો તરફ પણ પોતાની વકટકદષ્ટિ લાંબાવવા ભૂલતા નથી.

મૃગમીનસજ્જનાનાં તૃણજલસંતોષીર્વાહતટ્તોનામ્ ।

લુબ્ધકધીવરપિશુના નિષ્કારણવૈરિણો જગતિ ।

નૃણુથી પોતાની વૃત્તિ ચલાવનાર મૃગોના, જલથી વૃત્તિ ચલાવનાર મત્સ્યોના અને સંતોષથી વૃત્તિ ચલાવનાર સજ્જનોના આ જગતમાં ક્રમવાર પારાધી, મચ્છીમાર અને ચાડીખોર દુર્જન એ નિષ્કારણુ વૈરી છે જેવું વાવે તેવું લણે, કરશે તે ભરશે, કરણી તેવી પાર ઉતરણી, ઇત્યાદિ લૌકિક વચનો પ્રમાણે જે કંઈ કંઈ કરે તેનેજ છેવટ તેનું ફળ મળ્યા શિવાય રહેતું નથી; એટલે એ સખધે પણ અત્ર વિસ્તાર અનાવશ્યક છે, તેમ આ વિષયમાં આટલીજ અર્થો હવે બસ છે એમ ધારી સંતોષની ઉત્તમતા સિદ્ધ કરતાં દરેક સુખાભિલાષીને તે માર્ગે જવા લલામણુ કરી એ વિષય અત્ર સમાપ્ત કરીએ.

વેદશાસ્ત્રઆદિએ અને દીર્ઘદર્શી આર્યમહુષિઓએ આપણા શુદ્ધ આર્યધર્મનું ધોરણુજ એવા પ્રકારનું બાધેલું છે કે જો આર્યાવર્તમાં વસતો જનસમાજ બરાબર સમજી તેનું યથાવિધિ પાલન કરે તો તે સુખનેજ આપે છે આ ઉપરથીજ અધ્યાગાહુદયકાર વૈદ્યાચાર્યવાગ્ભટ્ટ કહે છે કે.

સુધાર્થાઃસર્વભૂતાનાં મતાઃ સર્વાઃ પ્રવૃત્તયઃ ॥

સુખં ચ ન વિનાધર્માત્તસ્માદ્ધર્મપરોભવેત્ ॥

(સર્વ પ્રાણીઓની સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ સુખાર્થજ છે અને સુખધર્મ વીના મળી શકતું નથી માટે સદા (સુખાર્થો) ધર્મ પરાયણુ ધર્મ રહેવું.

તસ્માદ્ધર્માત્પરં નાસ્તિ ॥ ધર્મેણપાપમપણુદતિ ॥ ધર્મચર ઇત્યાદિ

શ્રુતિઓપણ ધર્મની સર્વોત્તમતા, પાપનાશકતા અને તે દ્વારા સુખજનકતાનું ઘોતન કરતા ધાર્મિકવતનને માટે યોગ કરે છે. પોતાનો ખરો ધર્મ શું છે તે સમજી યથાવિધિ તેનું અનુધ્યાન કરનાર વિવેકી, વ્યવસ્થાપી, ધાર્મિક પુરુષને કશું પણ અપ્રાપ્ય નથી. કાદબગીકાર મહાકવિ બાણભટ્ટ પણ જણાવે છે કે ધમપરાયણનાહિ સદાસર્મીપસન્નાગિણ્ય વલ્યાણસપદોમન્તિ (ધર્મ પરાયણ પુરુષો તરફ કલ્યાણ મ પત્તિઓ સદામળીપાતિ કરનાર હોય છે) ધમ ઉભય લોકમા સુખ માધક અને ઉપકારક છે એટલે ધાર્મિકતા એ એક સુખનું સમજણ સાધન છે. પરંતુ ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ ઓળખી તે આચરવામાં આવે તો જ ઇંદ્ર માધક થાય છે ધમનું તત્ત્વ ગહન છે અને તેમાં અનેક મત ભેદો હોવાથી જ્ઞાનસુબ્રમમાં પડે એ સ્વભાવિક છે, પરંતુ જગતની બધી નિયમિત મૌદા જાગવી રાખનાર એવી કોઈ પણ વસ્તુ હોય તો તે ધર્મ જ છે વર્ણધમ, આશ્રમધમ, રાજધમ, સામાયધમ, આપદ્ધમ, મોક્ષધમ, ઇત્યાદિ તેની અનેક શાખાઓ છે એટલે અન્ય અનવગણને યોગે અને લેખના લખાણના ભયને વીધે તેનું વીચારી વિવેચન આગળગર કોઈ ઉચિત પ્રસંગને માટે રાખી દુકામાં માન આપણે અહીં એટલું જ કહીશું કે પુરાતન શ્રુતિ સ્મૃતિ ઇતિહાસ આદિ માન્ય ગ્રંથોમાં વર્ણવેલો, તથા યોગળળથી અને તપોબળથી અતીંદ્રિય વિષયોનું પણ યથાર્થ જ્ઞાન મેળવનારા, નિરુપદ, મહાસમય પ્રાચીન રિષ્ટ વિદ્વાનોએ આચરેલો અને જણાવેલો મહાચારરૂપ ધમ બરાબર વિવેક પુરસ્કાર પાળવામાં આવે તો તે સુખસાધક છે એ નિઃશય છે. ધમને જ પરમકર્તવ્યરૂપ માનનાર, અને અનેક મકટો તથા અડચણો નડતા છતાં ધેનબળથી આત્મકર્તવ્યના ભાગથી એક તમુ પણ પાછી પાની નડા કરનાર નરવીરને પોતાનો ખરો ધમ (ખરીફરજ) જાતવવાથી જે સતોષ અને સુખ ચિત્તમાં થાય તે ખરેખર અવલુનીય છે. મનુષ્ય સુખની આશા રાખે અને પ્રવૃત્તિ તો તેથી ઉલટું જ ફળ મળે એવી ઠ, તો પછી તેની ધારણા મફળ શી રીતે થાય ?

पूर्वे समुद्रे य पथा न स गच्छति पत्रिमम् ॥

(મ જા મૌ)

(અર્થ પૂર્વ સમુદ્રનો ભાગ કદીપણ પશ્ચિમ સમુદ્રે જતો નથી)

આયશસ્ત્રો તરફથી અને સુરશિષ્ટોના આચારદર્શનથી ધમને જ સુખના હેતુરૂપે જણાવવામાં આવ્યો છે તેને (નાસ્તિકતા, અજ્ઞાન, કુસંસ્કાર, દુઃખગતિ આદિથી) લોકો એક બાજુ મૂંઝી અધર્મને રખે ચાલે તો પછી તેઓને સુખનો લાભ શી રીતે થઈ શકે

હાલમાં મરફી દુકાગ આદિ જે દુખો દૃષ્ટિગોચાર થાય છે તે જનસમાં જના એકલા થયેલા પાપમુજનોજ એક પરિપાક છે

યદ્રાજ્ય ચૂદ્રશ્રુયિષ્ટં નાસ્તિકાક્રાંતમદ્વિજમ્ ॥

વિનશ્યત્યાશુ તત્કૃત્સ્નં દુર્ધિક્ષન્વાવિર્પીઢિતમ્ ॥

(મનુ)

અધર્મે સુખનો પ્રતિરોધક હોવાથી અને અનિષ્ટ પરિણામ લાવનાર હોવાથીજ મનુષ્યે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે

નસીદન્નાપિધર્મેણ મનોઽધર્મે નિવેશયેત્ ॥

અધર્મિકાણાં પાપાનામાશુ પश्यન્ વિપર્યયમ્ ॥

અર્થ અધર્મિક પાપી મનુષ્યોને અવળો પરિણામ જોઈ વિવેકી માણુએ ધર્મવડે કદાચ લોગવવું પડતું હોય તોપણ મનને અધર્મ તરફ કદીપણ દોરવું નહીં કદાચિત્ કોઈને ધર્મ અધર્મનું ફળ તત્કાળ ન મળે તોપણ તેથી સત્ય શોધ કે અન્યથા વિચારમા ઉતરી પડવાનું નથી કેમકે પરિણામે સત્યજ તરે છે લગવતી શ્રુતિપણ કહે છે કે સત્યમેવજયતે નાનૃતમ્ પરમેશ્વર પોતે પણ સત્ય ધર્મના યેહી (સાહુચ્ય કર્તા) છે. યત્તત્સત્યંયતોધર્મો યતોદ્ધારાર્જવયત્ ॥ તતોમવતિ ગોવિદોયત્. કૃષ્ણસ્તતોજયઃ (જ્યાસત્ય હોય, જ્યાં ધર્મ હોય, જ્યાં લાજ-ગરમ હોય અને જ્યાં સરલતા હોય તેજ પક્ષમાં પરમેશ્વર હોય છે અને જ્યાં પરમેશ્વર હોય તે પક્ષજ સર્વ વિજય મેળવે છે) દીર્ઘદૃષ્ટી (દિવ્યદૃષ્ટી) સર્વનું અવલોકન કરનાર મનના નીચેના શ્લોકો વાંચો

નાર્ધર્મશ્ચરિતોલોકેસચ્ચ. ફલતિગૌરિવ ॥

શનૈરાવર્તમાનસ્તુ કર્તુર્મૂલ્લાનિ ક્રંતતિ ॥

નચેદાત્મનિપુત્રેષુ નચેત્પુત્રેષુનપ્તુષુ ॥

નત્વેવતુ કૃતોઽધર્મઃ કર્તુર્ધવતિનિષ્ફલઃ ॥

અધર્મેણૈધતેતાવત્તતો યદ્રાણિવશ્યતિ ॥

તતઃ સપન્થાન્ જયતિ સમૂલસ્તુ વિનશ્યતિ ॥ મ. અ. ૪

અર્થ. જેમ પૃથ્વીની અદર યીજ વાવતાં તરતજ તે ફળને ઉત્પન્ન કરતી નથી, કિંતુ તે અમુક નિયમિત ફળપાકના સમયની અપેક્ષા રાખે છે તેમજ લોકમાં કહેલો અધર્મ પણ સધા (તત્કાળજ) ફળ આપતો નથી, કેમકે તેપણ અમુક નિયમિત ફળપાકનાસમયની અપેક્ષા રાખે છે. જેમ ગાય આદિ યશુ તરતજ દુધ આદિ ફળ આપે છે તેમ અધર્મ તત્કાળજ ફળ આપે એવો કોઈ તેનો અબાધિત નિયમ નથી કિંતુ ધીમે ધીમે તેનું આવર્તન થતાં યોગ્ય સમયે ફલોન્મુખ થઈ અધર્મ કરનારનો સમૂળ નાશ કરી નાંખે છે. (દેહ ધન આદિ સહિત તેનાં મૂળોને છેદી નાંખે છે) કદાચિત્ (દિવ્યોગે) અધર્મ કરનારને પોતાને

એ અધર્મનું ફળ ન દેખાયું તો 'પછી તેના' પુત્રને, દિવા પુત્રને ન દેખાયું તો પોત્રને પણ એ ફળ મળ્યા શિવાય રહેતું નથી પરંતુ એ અધર્મ નરના અધર્મ હોય વિષમ નિષ્ફળ જતોય નથી (પુત્ર પોત્રાન્તરને પણ અધર્મ અનિષ્ફળ મળે અને જે દુષ્ટ થાય તે પિતા પિતામહુઆર્તિને ઉદ્દેશજન થય છે એ આપણે પ્રત્યક્ષ દેખીએ છીએ અને પરમેશ્વર પણ તેવું કાંઈ થતું હોય તો અમ લવ નથી) પ્રથમતો એ અધર્મ કરનાર (અમ ધન ઇત્યાદિ વડે) વૃદ્ધિ પામતો જણાય છે પછી (અનેક નોકર ચાકર ગાય ઘોડા આદિ) ઐશ્વર્ય સુખને લોગવે છે પછી પોતાના શત્રુઓને તે હતો છે, પણ ત્યાં દેવદ અધર્મનો પરિપાક કાગ આવે ત્યાં મમૂગણો (દિલ્લ ધન પુત્ર આદિ મહિત) નાશ પામે છે ઈત્યાદિ અધર્મની ગતિ વિચિત્ર પ્રકારની અને અતર્કિતફળ આપનારી છે માટે આન્તિક અને તત્વજ્ઞ પુરૂષે તો કદી પણ એ વિષમિશ્ર મો - ખાવા માટે લલ ચાવું નહીં ભેઈએ

ધર્મજ સુખનો જનક હોવાથી આપણા આયશાએમા નજાતુકામાનમયા જ્ઞલોભાર્દર્ભ જહ્યાજીવિતસ્યાડિપિદેતો એમ કદી કામ, લાભ લોભ આદિ કાંઈ પણ કાગણથી ધર્મનો ત્યાગ નહીં કરવા મજબુત લલામણ કરી ધર્મને હવિતથી પણ અધિક ગણવે છે માટે સુખાલિલાપીયે ધર્મનું ખરૂં સ્વરૂપ, વિષય, ધિલાગ આદિ બરાબર મમણ તે ઉપર આરૂઢ રહેવું ભેઈએ

વૈરાગ્યાન્નપર સુલ્પજનક પશ્યામિ વડયાત્મન ॥

નચદ્રસ્યમુલ્પરાજનમુલ્પચક્રવર્તિન ॥ સુલ્પમેકવિરક્તસ્યમુનેરેકાતજીવિન ॥ ઇત્યાદિ વચનો વૈરાગ્ય, મનોજય, તત્વજ્ઞાન આદિનું સુખજનકપણ જણાવે છે, કે જે યથાય છે તથાપિ જે મતોષ અને ધામકતાનો દૃઢતાથી ઉપામક હશે તેનું હું યજ કાંઈ એવું ઉચ્ચમન્દારવાળું થશે કે ઉપર જણાવેલું મવ તેનામા સ્વતઃ સ્થિતિ કયાવિના રહેશે નહીં, અને જે જે તેને અવગ્ય અપેક્ષિત હશે તના તરફ તેવું સ્વાભાવિક વળણ થઈ જશે ચિત્તને ઉચ્ચવામનાવાળું બનાવવું તેમાજ ખરા પુરૂષાય છે

શુભવાસનયા ચેતો મહત્યા જાયતે મહત્ ॥

આત્માનચિતયન્ રુદ્ર નદો રુદ્રત્વમાગત ॥

શુદ્રવાસનયાચેત શુદ્રતામેતિ નિત્યશ ॥

પિશાચવિભ્રમાત્મુત્ત પિશાચાન્નિશિપશ્યાતિ ॥

અર્થ મહોટી (ઉચ્ચ) શુભવામના વડે ચિત્ત મહત્ (મહત્તાવાળું ઉચ્ચ) બને છે, જેમ કે પોતાને રૂદ્રરૂપે ચિત્તન કરતો નદ (નદ ભાવ છોડી) રૂદ્રભાવને પ્રાપ્ત થયો નિઃતર શુદ્રભાવના વડે ચિત્ત શુદ્રતાને પામે છે, જેમ કે રાત્રીયે પિશાચાના વિચારોની ધૂનમા નિદ્રાવશ થયો પુરૂષ સ્વપ્નમા પિશાચાને દેખે છે

અશુભ માર્ગ આપતરમ્ય હોય તોપણ તેના પરિણામ તરફ દીર્ઘદષ્ટિ કરી ચિત્તને શુભ માર્ગ તરફ લઈ જવું એજ શ્રેયસ્કર છે.

શુભાશુભાભ્યાં માર્ગાભ્યાં વહેંતીવાસનાસરિત્ ॥

પૌરુષણપ્રયત્નનેન યોજનીયા શુભેપયિ ॥

(યોગવાસિષ્ઠ)

અર્થ. શુભ અને અશુભ એ બન્ને માર્ગો તરફ ગતિ કરતી વાસના રૂપી નદી પોતાના પુરૂષ પ્રયત્ન વડે (તેનું અશુભ માર્ગતરફ વહન અટકાવી) વિવેકીયે શુભ માર્ગ તરફ જ લઈ જવી.

ચિકિત્સા શાસ્ત્રમાં સુખ પ્રાપ્તિ વિષયક જે કાંઈ નિરૂપણ જોવામાં આવે છે તે પણ છત્રાસુને ઉપયોગી થશે એમ ધારી તેનું પણ ઠીક વિવેચન અત્ર કરીએ.

તેમણે નૈદ્રિયાણે નૈવૈવાર્યાઃ સુખદુઃખઃસ્વહેતવઃ ॥ હેતુસ્તુ સુખદુઃખ સ્ય દ્વયો યોગઞ્ચતુર્વિધઃ. (ઇદ્રિયોકે પદાર્થો સુખ દુઃખના હેતુ રૂપ નથી, કિંતુ ચાર પ્રકારનો યોગજ સુખ દુઃખના હેતુ રૂપ છે.) ઇત્યાદિ કહી છેવટ મુક્તહેતુર્મતઃ સ્વેકઃ સમયોગઃ સુદુર્લભઃ (સુખના હેતુ રૂપનો એક સમયોગ-સમાનયોગ-સમ્યક્ યોગજ છે કે જે અતિ દુર્લભ છે) એમ કહ્યું છે. હેમંત, શિશિર, વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા, અને શરદ્ ઇત્યાદિ રૂપે પરિણામ પામતો કાળ, શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ અને ગંધ એ પાંચ વિષયો, અને શારીરિક વાચિક અને માનસિક એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મો આ સર્વનો સમયોગ-સમાનયોગ-સમ્યક્ યોગ જેટલો જોઈએ તેટલો યોગ-થાયતો તે સુખ જનક છે એવો તેનો આશય છે. સુખેચ્છુયે એ જણાયેલો સમ્યક્ યોગ સદૈવ શીડીતે રહે તેને માટે યત્ન શીલ થવું, પરંતુ છેવટ કેટલુંક પારતત્ર્ય હોવાને લીધે સંતોષનો આશ્રય લીધાવિના આલશે નહીં અને ધાર્મિકતા પણ તે વિચારવાળાને અવશ્ય અપેક્ષિતજ છે; કેમકે તેજ તેને સમયોગમાં લાવી શકશે.

સંસારમાં વિહિત માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરતાં મનુષ્યે ધર્મ પરાયણ રહી છેવટ રૂળલાલમાં સંતોષ રાખવો. અને ઉત્તરોત્તર વાસનામાં ઉચ્ચતા મેળવવી. આ મળેલો, અનિત્ય છતાં સર્વ અર્થ સાધી આપનાર હોવાથી અતિ દુર્લભ, એવો માન વઢેહુ સકળ કરીલેવો એજ સાર છે. ત્યાં સુધી જગતના વિચિત્ર પ્રકારના ભાવોની અસર ચિત્તને થતી હોય ત્યાં સુધી જગતમાં મનાતાં સુખ અને દુઃખ એ બન્ને કંદનો થોડો ઘણો પણ આલાસ થયા વીના રહેતોજ નથી. પરંતુ સુખં દુઃખસુખાત્મયઃ (સુખ અને દુઃખ એ બન્નેને ઉલ્લંઘીને રહેવું તેજપદં સુખ) એવચન પ્રમાણે ત્યારે વિશ્વસ્રજધી સુખદુઃખમય દશપતું ઉલ્લંઘન

કરના નિવિરૂપ દશા પ્રાપ્તથાય અને ચિત્તનો ચેતનમા પ્રહુમા-પરમાત્માના, લય થઈ જાય ત્યારે જ એ અલોકિત મત્ય મુખનો આત્મ તિક દુ ખનિવૃત્તિપૂર્વક અનુભવ થાય છે નાનનિષ્ઠ, જીવન્મુક્ત, મિદ્ધ, યોગી, ઇત્યાદિ વિશેષણો તેવા જ પુરૂષને આપનામા આવે છે આશ્ચિતિ બહુ પ્રશસ્ત છે પરંતુ અવહુતમા પ્રવૃત્તિ માગમા પ્રબળવાસનાના બળથી યથેચ્છ બ્રમણ કરતો અને અનાદિ નીન મસ્કારોને યોગે વિવિધ ઇષ્ટ અનિષ્ટ ક્રિયામા મનુષ્ય થતો માનવ વા, જો ગને ગને વિચાર વિવેક આદિથી સત્ત્વ માગ શોધવા ચત્ત કરે તો છેવટ તે પણ ત્યા જઈ પહોંચે છે દૃઢ આગ્રહથી અચવમાર પૂવક તીવ્રમ વેગથી કરવામા આવતો પુરૂષ મનન હુ નથી માવી આપતો ! આ અપનેખ પણ ડોઈ તેવા શોધક ઉચિત અધિ ની માટે દિગ્દશન રૂપ થઈ પડે એવા ઉદ્દેશથી લખાયો છે, તેથી કોઈને કાંઈ પણ સંતોષ કે લાલ થયો તો તે ચરિતાથ જ છે છેવટ આ લેખ સમાપ્ત કરતા આપણે એટલું જ ઈ ડીને કે પરમ દૃષ્ટાન્તુ, સર શક્તિ માન જગન્નિયતા, હિંદુ મોહને લીધે મુખ લાલસાથી વગર પથે (આડધંડે) બટકતા અને મરજી પ્રમાણે જમે તેમ આ ચાકરતા, જન વર્ગને પોતાની કડલા દષ્ટિ લખાવી ખરે માર્ગે ચાનવાની સન્મતિ પ્રેરે, અને મુખને સરલ માર્ગે ચલાવી છેવટ સત્ય નિરતિશયમુખમા તેને નિમગ્ન કરે (તથાસ્તુ)

ઉપનિષદોનું અર્થગામિર્ય

पूर्णमद पूर्णमिद पूर्णं, पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णं भवति, वशिष्यते ॥

ઉપર લખેનો બૃહદાગ્ન્યકોપનિષદનો મત્ર વાચી મર્વકોઈના મનમા ગોટાળો થયાવિના રહેશે જ નહિ કારણ કે “આપૂણ છે, તે પૂર્ણ છે, એ પૂર્ણમાવી બીજુ પૂણ ઉત્પન્ન થાય છે, પૂર્ણ કાઢી લઈએ તો બાકી પણ પૂણ જ રહે છે,” આથી શુ અથ સમજવો તે સમજાતુ નથી અમુક કોઈ વસ્તુનો દાખનો લઈને આ ક્ષોકનો અથ લાગુ પાડીએ તોપણ તે મલવિત થતો નથી ત્યાર આ શ્લોક ઉપનિષદમા મિથ્યા અર્થ વગરનો તો દાખવ નહિ જ ક્યો હોય એમ છે, તો સવથી પણ, ઉત્ત જે પ્રક્ષતત્ત્વ, પરમાત્મા ઈશ્વર તેને વિશે જો તે શ્લોકનો અથ ઘટાવીએ તો બરાબર બધેએતો થાય છે

આપણને જન્મમૃત્યુ દેનાર કોઈપણ હોવો જોઈએ, એવું જ નહિ પણ મત્યેક વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે અને લય પામે છે તો તેનો કોઈપણ નિયંતા હોવો જોઈએ, અને તે સવ શક્તિમાન હોવો જોઈએ એમ સવ ધર્મમા મનાય છે તે પરમાત્મા નિયંતાએ આ વિશ્વ, પૃથ્વી જળ તે જ વાયુ આકાશ, એ સઘન

કેવી રીતે નિર્માણ કરેલું છે એ વિચારતા આપણી મતિ કુંઠિત થઈ જાય છે, અને કંઈ ન સૂજવાથી આપણું અજ્ઞાન આપણે કબુલ કરવું પડે છે. ત્યારે કેમ થયું ને કોણે કર્યું એમ વિચાર ન કરતા, સર્વ ઈશ્વરે નિર્માણ કરેલ છે અને પ્રત્યેક વસ્તુને ચલનાદિ ક્રિયા તેજ પોતાના અશરૂપે આપે છે, એટલે પ્રત્યેક-વસ્તુમાં તે અનંતશક્તિ ઈશ્વર છે, આટલું આપણે સમજ્યા એટલે ઉપલા મંત્રને, અર્થ આપણને ધરાબર સમજાશે.

ઈશ્વર એ એક પૂર્ણ છે, અને બીજો કોઈ એક પદાર્થ પૂર્ણ છે. તે પદાર્થ ઈશ્વર અંશ છે હવે તે પૂર્ણ પદાર્થ ઈશ્વરમાંથી નિરાળો થવાથી ઈશ્વરના પૂર્ણ પણામાં કંઈ ખામી આવતી નથી તે ઉપરથી એક પૂણ્યમાંથી (ઈશ્વરમાંથી) બીજું પૂર્ણ (પદાર્થમાત્ર) ઉત્પન્ન થયા, તેથી પૂર્ણપણામાં કંઈ કમી થયું નહિ દેહ અને આત્માનું ઉદાહરણ બુદ્ધિ બ્યારે પૂર્ણાત્મા દેહને છોડી જાય છે ત્યારે દેહ એ પચતત્વાત્મક હોવાથી તદ્દશરૂપથી તે નિરાત્મા દેહ એ પૂર્ણજ છે.

આટલું કહેવાથી ઈશ્વર એ અનંતશક્તિ છે એમ સમજાયું હશે. આપણે બ્યારે ઈશ્વરના સ્વરૂપ સંબંધે કલ્પના કરવા લાગીએ છીએ ત્યારે તે વિશ્વના કરતાં અનંતગણા મોટા હશે, એટલે આ વિશ્વથી નિરાળા હોવા બેઠીએ, એટલા માટેજ આપણા પુરૂષ સૂક્તમાં અત્યતિષ્ઠદશાંગુલમ્ એવું વર્ણન કરેલું છે ઈશ્વર એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, તેણે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના અશરૂપે કરીને ઉત્પન્ન કરેલ છે તેથી તે પ્રત્યેક વસ્તુ ઈશ્વર છે. અને આજ તત્વઉપરથી બૃહદ્દશરૂપક ઉપનિષદ્માં દેવની સુખ્ય ૩૩૩૯ વિભૂતિ કહીને કમીમાં કમી અષ્ટવસુ, દ્વાદશ આદિત્યા, એકાદશ રૂદ્ર, ઇંદ્ર અને બૃહસ્પતિ એ પ્રમાણે તેત્રીશ, તેથી પણ કમી પૃથિવ, વાયુ કિવા ઇંદ્ર અને સૂર્ય કિવા અગ્નિ એ ત્રણ, એથી પણ કમી એક ઈશ્વર અને અર્ધી માયા (જેના યોગથી વિશ્વ ચાલે છે તે, તાત્વિક દૃષ્ટિથી જોતાં માયા એટલે વિશ્વજ.) એ પ્રમાણે દોઢ, અને વાસ્તવિક ઈશ્વર એકજ છે, એ પ્રમાણે વરણન છે. પણ પ્રત્યેક ઉપર કહેલી વિભૂતિ ઈશ્વરઅશ હોવાથી તે દેવ જ છે અને તેથીજ કોઈ સૂર્યનું આરાધન કરે છે, તો કોઈ ઇંદ્ર, અગ્નિ ઇત્યાદિનું આરાધન કરે છે, પણ ઇંદ્ર સૂર્ય એ અનંતશક્તિ ઈશ્વરના અંશમય હોવાથી તે આરાધન ઈશ્વરનું આરાધન કરવા ધરાબરજ છે આપણા પૂર્વ જો એ આ શોધ પુષ્કળ દિવસ પુર્વે કરીને આપણા દેવતા ઠરાવ્યા છે, ઇસુક્રીસ્ટ પ્રમાણેકિવા મહામહા પ્રમાણે એકજ દેવ ઠરાવેલ નથી, સર્વ કોઈની લક્ષિત પ્રમાણે અનેક દેવતા અર્ચનમાટે ઠરાવેલા છે.

હવે કોઈ એમ કહે કે “ઈશ્વરની સુખ્ય વિભૂતિનેજ દેવ કાં માનવામાં આવે છે? બ્યારે પ્રત્યેક વસ્તુ ઈશ્વરમય છે ત્યારે તે સર્વ ઈશ્વર છે એમ કેમ સમજવામાં આવતું નથી?” ઉત્તરમાં કહેવાનું કે વાસ્તવિક, તે દેવજ છે. પણ આપણો

સાધારણ અવસ્થા એવો છે કે, જેની ગતિ (નૃત્ય, અધિગમ) મોટી તે પ્રમુખ મનાય છે અને તેનેજ સર્વ માન મળે છે, તે પ્રમાણે મુખ્ય વિભૂતિને અનાદિ માન ઠગાવે છે. આ ઉપરથી માપણામાં અનેક દેવતા બોળા છે અને મૂર્તિ રૂપે (પ્રત્યેક વસ્તુમાં ઇશ્વરનો અંગ છે તેથી) પૃથ્વિની ચાલ ચોગ્ગ છે અને તે પ્રમાણે આપણ મવને ચેર વેવતાની નાની નાની મૂર્તિ હોય છે અને આપણે તેની પૂજા કરીએ છીએ કોઈ દિવસ એમ કહેશે કે અમે એ પ્રમાણે થોડું પૂજા કરીએ છીએ તેથી માવજની-મોગ દેવાલયમાં જવાની અમને જરૂર નથી, તો તેનું મમાધાન ટુકામાં છે બુદ્ધો કે અતિ પશ્ચિમ થવાથી ઘણે અંશે આદ્યગતિથી ક્રિયા કરી શકાય છે, પણ તેજ વસ્તુ માનિધ્ય ન દેખાથી માગી ગીતે ઠગવામાં આવે છે તે સવને વિનિત છે અને તેજ પ્રમાણે દેવતાના મળ ધમાં હોવું સાહુશક હોવાથી કોઈ કાંઈ વખતે દરના દેવતા દગને જવું વાજી છે.

આટલી સૂધી ઇશ્વર કોણ? તેનું આગધન આપણે કરીએ છીએ તે જરૂર છે કે નહિ? એ પ્રતિપાલન થયું હવે ઇશ્વરની પ્રાપ્તિ કેમ કરીએ? આપણને મુક્તિ શાથી મળે એ જોવા માટે તેમાં આપણી અર્ચનાદિ ક્રિયા આધન ભૂત થાય છે કે નહિ તે જણાવે છે ઇશ્વર પ્રાપ્તિ માટે આપણા ધર્મ માં કમ માગ અને જ્ઞાન માર્ગ એવા બે મારગ કહેવ છે. નાન માગથી ઇશ્વર કોણ? આપણે કોણ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તર મમજવાનું છે, અને કમ માગથી ઇશ્વર આવિશ્વ કર્મ ક્રિયા માટેજ નિર્માણ કરેલું છે, કમ વિના વિશ્વ ચાલવાનું નથી, તેથી વિવિધ કર્મ (કમ માર્ગમાં યોગાદિ અને યજ્ઞાદિ ક્રિયા વગેરે) કરીને સ્વ પ્રાપ્તિ કરવી એમ કહેવું છે અને તે પ્રમાણેજ આપણામાંથી કોઈ નાનમાગથી અને કોઈ કમમાગથી આધન કરે છે. જ્ઞાનમાર્ગી કમમાગને ટોણુમમને દે અને નાન જ્ઞાનમાગ સાધે છે પણ વાસ્તવિક રીતે કમમાગ અને જ્ઞાનમાગ એકમેકને સાહાય્યભૂત છે કેવળ એકવા જ્ઞાનમાગથી ઇશ્વર પ્રાપ્તિ થતી નથી ક્રમ જ્ઞાનમાગથી ઇશ્વરની ઓળખ થાય છે ભગવ ગીતામાં પણ એકમેકને સાહાય્યભૂત છે એમ કહેવું છે. બુદ્ધો કે આપણને એક ઇચ્છિત ન્યજે જવાનું છે. કમમાર્ગી જો કે જ્ઞાન દૃષ્ટિથી તે સ્થગ જાણતો નથી તથાપિ ઇચ્છિત ન્યજે જવા તે કમમાં પ્રવૃત્ત થયો, તો કાળે કરી પ્રાપ્તિ ત ન્યજે પોતનાને અભવ છે-પણ નાનમાર્ગી જ્ઞાનથી ભૂગોળ ગાજ ઉપવી તે ન્યજે ચમુક કેમણે, અમુક અશ ઉપર, અમુક મનને છેટે છે એમ મમજને તે ન્યજે જના માટે કમમાં પ્રવૃત્ત થયો નહિ, તો તે તેન્યજે કોઈ વખતે પગ જવાનો અભવ છે? પણ તેજ જ્ઞાની નાને કરી તેન્યજે જગતમાં નમજ નમાંથી જગે તો તરંગિ ઇચ્છિત ન્યજે પોતોવગે મા ઉપરની નાન અને કમ એ એકમેકના

સહાયભૂત છે એમ સર્વને સ્પષ્ટ સમજાયું હશે આપણા પૂર્વના ઋષિઓએ જ્ઞાનમાર્ગનું પ્રતિપાદન કરીને કર્મમાર્ગ બતાવેલ છે એમ આપણે આપણા જુના ગ્રંથ ઉપરથી સમજીએ છીએ. હવે એવી શંકા કેને થશે કે તે ઋષિમહાશયે જ્ઞાનમાર્ગ અવગત ન હતો? એવો પ્રશ્ન કરનાર ખરેખર ગાંઠો હોવો જોઈએ, કારણ કે આપણા પૂર્વના ઋષિઓ સામાન્ય જ્ઞાની નહિ જ કિંતુ અતર્જાની હતા, એમ ગ્રંથો ઉપરથી માત્રુમ પડે છે કેટલાક નાસ્તકવાદીને અથવા આપણામા થોજ કોઈને ગેરસમજથી આ વાત પ્રથમ ખોટી લાગવાનો સંભવ છે, પણ આપણે થોડો વિચાર કરી જોઈએ તો આજ જે તારતમ્ય, આગગાદી, ફોટોગ્રાફી ઇત્યાદિ જે બાબતો છે તેનો લોપ થઈને પછી હજાર પંદરસો વર્ષ પછી તેના અસ્તિત્વનો ઇતિહાસ કોઈ પાંચવા માંડે ત્યારે તે કેટલો ખરો લાગવાનો સંભવ છે? આપણા પૂર્વના ઋષિઓ જ્ઞાનમાં અગ્રસ્થાને હતા એ આપણી પાસે હાલ જે એકંદર ઇતિહાસ છે તે પરથી સિદ્ધ થાય છે અને તેજ ઋષિઓએ પુર્ણ વિચાર કરીને આપણા દેવ, આપણા આચાર વિચાર અને ધર્મ ઇત્યાદિ ઠરાવેલ છે. “મહાજનો યેન ગતઃ સ પંથાઃ” એ કૃમથી તેમની પ્રમાણેજ કરવું જોઈએ. આ ઉપરથી સર્વ ઉપરનું ખડું છે. એમ આપણે જાણ્યું, એટલે તે ઉપર આપણી ભક્તિ દૃઢ થશે. ભક્તિ વિના જ્ઞાન નથી તેથી પ્રથમ ભક્તિજ દૃઢ હોવી જોઈએ.

ધર્મની સાવજનિકતા.

(ગતાંકના પત્ર ૬૦ થી)

(લેખક. હિરાલાલ ધિજભૂખણદાસ શરાફ. બી. એ.)

નીતિશાસ્ત્ર પણ ધર્મશાસ્ત્ર વિના નકામું છે, કારણકે રાજ્ય જેમ ‘મનુ-ચનુ’ બહિરંગ છે, તેમ નીતિ એ મનુષ્યનું અંતરંગ છે. ન્યાય બંનેમાં સમાન પ્રવર્તે છે. ધર્મશાસ્ત્રમાં બતાવેલો સર્વત્ર અને વિશેષે કરી મનુષ્યના દેહમાં અખંડ એકરસ પરમાત્મા જ્યાં સુધી વ્યાપક માનવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી દયા, દાન, સત્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ, બ્રહ્મચર્ય, પરોપકાર, ક્ષમા, શાંતિ, શીલ, આર્જવ અને ધૈર્ય આદિ નૈતિક તત્ત્વો સંભવેજ નહિ. કારણકે દયા શામાટે કરવી? અથવા દાન શામાટે કરવું? વા પરોપકાર શામાટે કરવો? કે ધૈર્ય આદિ કર્મ શામાટે ન કરવું? એ આદિ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ દેશ કાલ વસ્તુ અનવચ્છિન્ન, અખંડ, એકરસ ચૈતન્ય દેવ સર્વત્ર સર્વદા અતર્કીયી રૂપે વિરાજમાન છે, એમ સમજવા વિના સંભવેજ નહિ. સુખ દુઃખનો સાક્ષાત્કાર સર્વને છે. જેવું આપણને દુઃખ તેવુંજ સામાને દુઃખ અને જેવું આપણને સુખ તેવુંજ સામાને સુખ. અર્થાત્ પારકા દુઃખે દુઃખી અને પારકા સુખે સુખી થવું એ જે નીતિ શાસ્ત્રનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે તે બધામાં વ્યાપક, અતર્કીયી દેવ, જેની સત્તામાત્રથી

માણી માત્ર સ્વસ્વ સુખદુઃખાદિના તેમજ પરપરના સુખદુઃખાદિના સાક્ષાત્તા વાન થાય છે, તે માન્યા વિના મલવેજ નહિ જેટલે અગે પ માત્રના મલધર્મા મનુષ્યની પરિચિન્ન દષ્ટિ, ટકી બુદ્ધિ, તેટલેજ અગે તેની નીતિ પણ પરિચિન્ન જ એક વા અનેક મહિમા જ, એક વા અનેક તીર્થમા જ, એકા । ધર્મના ખૂણાના મેવાના મગિમા જ, વા એકાદિ સમાજમા જ, વા એનાદા ડહી બાધનાર વા કાન પૂકનાજ ગુરુમા જ અથવા એવાજ કોઈ એક દેશી આવરધમાજ મર્મર વ્યાપક ઇશ્વરને બધ કરી રાખવામા આવશે, ત્યાજ તેની નૈવેદ્ય આગતિ ઉતારવામા આવશે, તેટલામાજ ધર્મ, વા જ્ઞાન અથવા ઉપાસના વા ડમની પરિચીના માનનામા આવશે, ત્યા સુધી નીતિનો છાગે પણ મલવવાનો નહીજ જ્યા સુધી “પરમાત્મા માગ ૧ યમા વ્યાપ છે, જ્યા હુ જઈશ, આદારમા કે પાતાળમા, ધર્મમા કે શેરીમા મના મા વા જગલમા, ખૂણે કે ખોચરે, ગમે તેવા ગુપ્ત અને મુરશિન નિગિહ્ય મ્થગમા હુ જઈશ, ત્યા પણ એતો મારી માથેને માથેજ છે નરત્ર અને મવળે મા । મારા નરસા એ જ્ઞેનાજ છે, અણમાત્ર પણ એના વિના ખાની નથી જ્યા જોઈશુ ત્યા અખડ એ ગમ લવ્યો છે, એની દષ્ટિનો ડોડ લોપ કરી શકતુ નથી, એને ડોઈ જેતરી શકતુ નથી, મગ્ણ વખતે ભાવિ દેહ પ્રાપ્તિના ઇન્નાદ મ મથે પણ એ માગ માગ નરતાની નિષ્પક્ષપાતે માક્ષી પૂના છેજ એની દષ્ટિ જાહાજ એક પાડુ મરણુ પણ હુ મૂરી શનાજ નથી, એની દષ્ટિ બહાર એ પણ માડ વા નરતુ નમહુ ની શનાજ નથી ” આવુ જ્યા સુધી મનુષ્યના મનમા દઢ મમજવામા આવશે નરી અને એ મર્મરમા દશન કરી કે પાગેજ ડટ્ટ વા લક્ષ્મ બપાડી ઉભા આડા ટીના તાણ્યા, કે બાવન ચોમઠ છાપા ડ્યો કે મહિમા લેળા થઈ ચોગશી વણવની વારતા વાચી એટલે ઇશ્વર મમજાયો વા વમ થયો વા આપણે દુરુદ્યથ થયા ” આમ જના સુધી માનવામા આવશે ત્યામુલી નીતિ સ્વપ્નમા પણ મલવનાની નહા આમ છે માટેજ આપણે પરિચિન્ન દષ્ટિવાળાને એટલે માત્ર માત્તમાજ, વા તીર્થમાજ, વા સમાજમાજ, અથવા દેવ ગૃહમાજ ઇશ્વરને માનનાગની અને વિવ પ્રતાગણાએ જોઈએ હાસિયે, સાલગીયે હાસિયે, અને વિવ ડો । ધતુ । અને તેમના માડબો વિનોદીએ હાસિયે, જતા તેમણેને મોગ લખ્તોમા વા મોગ ધમાત્માઓમા વા માગનુ રહ્ય જાણના ઈમા બપતા જોઈએ હાસિયે । ।

તાત્પર્ય કે નીતિ પ માત્રમાના મવત્ર અને વિશેષે કરીને મનુષ્ય દેહમા વ્યાપ્તિ મલત્તના નાનને અવલગીને પ્રવર્તે છે આ નાન વમ શાસ્ત્રજ માત્ર આપ છે, અથાત્ નીતિ શાસ્ત્રમા પણ ધર્મગાસની પૂણ આનશ્ય તા છે

(શાસ્ત્રનુ લક્ષણ એવુ છે કે—

સપ્રયોજનવત્ત્વં સતિ અજ્ઞાનજ્ઞાપકં શાસ્ત્રમ્ ।

સપ્રયોજન હોઈ અજ્ઞાત એટલે પ્રમાણાન્તરથી નહિ સમજાય એવા તત્વને સમજાવનાર જે તે શાસ્ત્ર આણુ શાસ્ત્ર ધર્મશાસ્ત્ર છે, કાનણ કે તે પ્રમાણાન્તરથી અજ્ઞાત એવા ચેતન્ય દેવને સર્વત્ર વ્યાપક. સર્વના સાક્ષી રૂપે સમજાવે છે. અને મોક્ષ રૂપ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ એ પ્રયોજન પણ એમા રહેલું છે)

સામાજિક ઉન્નતિ પણ ધર્મની આકાંક્ષા કરે છે. ન્યાં ન્યાં ધર્મની જેટલે જેટલે અશે ઉન્નતિ વા અવનતિ હતી. વા છે, વા હશે, ત્યાં સમાજની પણ તેટલે તેટલે અશે ઉન્નતિ વા અવનતિ હતી. અથવા છે, કે હશે; આ વાત પ્રાચીન અર્વાચીન ઇતિહાસ વેત્તાઓને અજ્ઞાત નથી એટલે પિષ્ટપેપણુ કરવાની જરૂર નથી

તાત્વિક ઉન્નતિ પણ ધર્મમૂલક જ હોય છે. ન્યા ધર્માનુસાર આચરણુ હોય છે ત્યાંજ તત્વજ્ઞાનનો વિશેષ. પ્રચાર જોવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનમા ચચોલી આટલી બધી તત્વવિદ્યાની ઉન્નતિનું કારણ એજ છે કે મૂળથીજ હિંદુસ્તાન મુકાબલે ધાર્મિક ગણાતો આવ્યો છે જે જે દેશોમાં ધર્માનુસાર આચરણુ નહોતા અને નથી, ત્યા ત્યા સર્વત્ર તાત્વિક ઉન્નતિ પણ તેવીજ દેખાય છે ધર્માનુસાર વર્તન હોય તોજ તત્વ તરફ, ઈશ્વર તરફ, પરમાત્મા તરફ, જીવ તરફ, જગત, તરફ, માયા તરફ-એ આદિ અનેક તાત્વિક વિષયો તરફ મનુષ્યનુ લક્ષ જાય છે. અને ત્યાંજ તેના શોધની પરિપક્વતા ક્ષિત થાય છે.

સિદ્ધાંત કે રાજકીય, નૈતિક, સામાજિક વા તાત્વિક ઉન્નતિનું મૂળ નિહાન ધર્મ છે. ધર્મ વિનાની જેટલી જેટલી રાજકીય, નૈતિક, સામાજિક વા તાત્વિક ઉન્નતિ અને તદર્થ પ્રવૃત્તિ એ કેવળ વૃથા પ્રયાસ છે, અને ભરમમાં ઘૂત હોમ્યા બરાબર છે.

ખીજી રીતે વિલોકતા પણ આની આ વાત સિદ્ધ થાય છે. હૃદય અને બુદ્ધિ એવા બે તત્વો દરેક માણસને પોતાના હેતુમા અનુસૂત છે એ બંનેનુ સ્વરૂપ અને તેની વિલક્ષણતા પણ દરેક વિવેકીને જાત છે. એમા હૃદય એ અધિષ્ઠાન છે—મૂળ છે. અને બુદ્ધિ તેમા અધ્યક્ષ—વિવન બન છે. બુદ્ધિ અને તેટલી બલવની હોય તો પણ તે આબરે પરિચિન્ન એટલે એનુ કૃણ પાનુ પરિચિન્ન જ. તેમજ એ બુદ્ધિનુ નિયામક કોઈ તત્વ ન હોય તો મત્યની શોધમાને શોધમાન એ મૂન્ય મંડલમા ભગ્યા કરે અને એના છેવટ કંઈ પેતા જ ન લાગે પણ એનુ બે હૃદય જેવું કોઈ નિયામક હોય તો આબરે થાકીને વાળી પોતાને ઘેર આવે આ વાત ઉપનિષદોમાં ઘણું કહેલું, અનેક દૃષ્ટાંતો મા-

પીને મિદ્ધ કરેલી છે એવો હૃદયનો અને બુદ્ધિનો સંબંધ છે તેવો જ શાસ્ત્રનો અને તર્કનો સંબંધ છે હૃદય-થાને શાસ્ત્રને મૂકો, અને બુદ્ધિ-વાને તર્કને મૂકો અને વિચારી બુદ્ધિ કે શાસ્ત્રવિના તક કનુ પદ નિશ્ચયાત્મક મિદ્ધ કરી નહીં તો એટલે એક માણસનો—બુદ્ધિનો—અનુભવ જન્ય વિચાર, અને શાસ્ત્ર એટલે સર્વજનીન—આખી મનુષ્યોનો—અનુભવ જન્ય વિચાર મનુષ્ય એ વ્યક્તિનું નિયામક હોય જ અને છે તાત્પર્ય કે શાસ્ત્ર નિયામ છે અને તક નિયમ્ય કે ધર્મ એ શાસ્ત્રનો વિષય છે કારણ એ પ્રમાણાન્તરથી પ્રાપ્ત નથી અને તદ્વ્ય તિરિક્ત જેટલું રાજ્યાદિ છે તે સવ તરનો વિષય છે ત્યાં જો તક, શાસ્ત્રથી નિયમિત ન હોય, તો કેવલ તકમૂલક જેટલી રાજ્યક્રીય વા મામાજી, નૈતિક વા તાત્વિક પ્રવૃત્તિ તે સવ વૃથા સમજવી, અને પરિણામ એજ આવે કે કોઈ વાતનો નિશ્ચય જ નહિ પાશ્વિમાત્ર ઘણા ખર્ચ શાસ્ત્રોમા આપણે આવી જ વ્યવસ્થા જોઈએ છીએ, તેનું કારણ એજ મનુષ્ય છે કે તે તે શાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ કેવલ તકમૂલક જ છે, તેથી અધ સત્યજ એમને હાવ આપેનું હોય એમ લાગે છે કારણ ધર્મવિરહિત તકમા પણ શાસ્ત્ર છે, બુદ્ધિમા પણ હૃદય છે જ, કારણ શાસ્ત્ર તેમજ હૃદય સર્વજનીન હોઈ મનમા વ્યાપક છે એવે તક તેમજ બુદ્ધિમા શાસ્ત્ર અને હૃદય છે જ આ બાબતનો સંપૂર્ણ વિચાર કરતા મન તથા કે પ્રવૃત્તિ માત્ર ધર્મમૂલક જ હોવી જોઈએ અને એમ હોય તો જ યથેદની પાસિ થાય એથી વિપરીત વા કાંઈક અંગે ન્યૂનાધિક પ્રવૃત્તિ બંધા દૃષ્ટિગોચર થાય છે ત્યાં યથેષ્ટ પ્રાપ્તિ પણ તત્તદશમા યોગી વસ્તી દેખાય છે

આ ઉપરથી સમજશે કે ધર્મ માવજનિક છે એટલે ધર્મ દૈનિક દૈનિકબાજ તમા ઉપકારક છે, મર્મનું મૂળ છે એના વિનાનું સવ પાયાવિનાના પ્રમાણ બરાબર કહેવાય પણ અહિં એટલું યાદ રાખવું કે ધર્મ શાસ્ત્ર મામાન્ય ધર્મના અથમા સમજવો કાગળ કે વિશેષ ધર્મ મનનો બુદ્ધિ છે અને દોષો જ જોઈએ નહિ તર વ્યવહાર જ ન મલવે પ્રવૃત્તિ જ બંધ પડે અને મન અન્ન-ચન્ન-ચન્ન-ચન્ન ધર્મ નામ મામાન્ય ધર્મ, શાસ્ત્રોનો, મનુષ્યોનો, ઋષોનો, મત્ર યોનો વાડઓનો, મન્થાઓનો અને અનેક વિદ્યાર્થીઓનો એક છે, અને હોનો ૮ જોઈએ, કાગળ તે મનબુદ્ધિના પ્રદેશની બાજુ છે બંધા લેકનો નવમામા પણ અવધાગ નવી એવીજ મનજનીનતા અત્ર વિવિધિત છે ગીતાદિ શાસ્ત્રોમા પણ આવી જ પ્રગટા છે, આમાજ સવનું મૂળ છે જન્મ, મૃતિ અને લય પણ આમા ૮ છે એને જ અર્થ વિચાર માત્ર છે આત્મા માત્ર વિશેષ ધર્મમા—આદ્ય ધર્મમા—સત્ર યોમા મમાયેયો છે મૂળ મિદ્ધાત—મામાન્ય ધર્મને અર્થ વિચાર કે બાહ્ય ધર્મને અર્થ—વિશેષ ધર્મની પ્રાપ્તિને અર્થ—મન્થો છે આ ૮ પ્રમાણે મત્ર ધર્મ માત્રની એકતા છે બીજી પ્રાપ્ત કરીને એ મેના પનલપિત છે એ

અર્થમાં શૂને વૈવ શ્વપાકે ચ વંદિતાઃસમર્થિન. ॥ 'પંડિતોતુ' પ્રાણિમાત્રમાં સમદર્શિત્વ છે, પણ યાદ રાખવું કે સમવર્તિત્વ નથી. દર્શન અને વર્તનમાં જેટલો ફેર છે તેટલોજ વિચાર અને આચારમાં છે અહિંજ ધણા લોકો ભૂલ પાય છે અને ગીતા જેવાં ઉત્તમ શાસ્ત્રને વૃથા નિંદ છે અને બાહ્યાચારો, જે કેવળ પ્રપચના ધર્મ છે તેમાં એકવાક્યતા કરવા મથે છે. તે થઇજ ન શકે અને થવી ન જ જોઈએ. એનું નાનાત્વ તો અખડજ રહેવાનું, કરણ કે એ માયાનું પરિણામ છે. પણ ખરી એકતા જ્યાં સાધવાની છે તે સામાન્ય ધર્મમાં છે. જે માયાનું પણ મૂળ અને નિર્વાહક છે. તેનાવિના માયા પણ કાંઈ રહેતી નથી. જે માયાને પણ સત્તા અને સ્ફૂર્તિ આપનાર છે.

(અપૂર્ણ)

— ૦ —

શ્રી

ક્ષાત્રધર્મપ્રકાશ.

અથવા

આલોરની અબલા.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ મહારાણીનું શય્યાભવન

(મહારાણી શય્યાપર પડ્યા છે લલના અને મંત્રી ખેડા છે)

મહારાણી:—મંત્રી! મહુને હવે વધારે સમજાવવાની જરૂર નથી વીતી ગયેલી વાતોને સંભારી હૃદયને મિથ્યા દુખ આપવા હવે હું ચડાતી નથી. ભૂતકાળને ભૂલી વર્તમાનકાલની સ્થિતિ ઉપર હવે મહારૂ લક્ષ્ય છે છતાં હૃદય તું કેમ અસ્થિર થાય છે! (આમુ દ્વેષતાં દ્વેષના) જોઈ છું તો મગજની હવે જરાયે આશા નથી વિધાતા વિમુખ થયા વિના કોઈની આવી દશા થાય છે! હા' જે ઐરાવત હાથીએ અનેક ઘોર સપ્તમામાં સ્વર્ગવાસી મહાત્માને શોભાવ્યા હતા, અને જે હાથી હજારો બાણે ઘાલ્ય થયા છતાં એક ડગલુ પણ પાછું ભરતો નહોતો, તેજ આજે એક સાધારણ તીર વાગતાં રણથી ભડકી પાછો ભાગ્યો ને નદીમાં ડૂબી મુઓ! સ્વદેશની સ્વાધીનતા જ જેનું મત હતું ક્ષાત્રશૌર્યજ જેને જીવનથી અતિમિત્ર હતું, ને મ્હોટી મ્હોટી આપત્તિઓમાં પણ જે સદા સ્થિર રહેતી હતી તે સેનાજ આજે રણથી નાશી આવી!

અને લોહીથી રંગાયેલા ડેગાંધિયા વચ્ચેવાળા ચ્વગવામી મહાગ તને
સેનાને મમતવવાનો મમય પણ ન મળ્યો! હાયા! ગા મવિતુ
વૃક્ષ કુટ્ટમાલીથી ડેગાંધ ગયું મહારાત ચ્વગવામી-જ થયા! વિ
ધાતાની પ્રતિદુષ્ટતા વિના આવું બને! મમળ ક્રૂતા પણ હૃદય
લે! ઇત્ય એ મહાગ તમે પડે-જ ને જાગ-ની ગ્લુપ્તચરતા
નેઈ ત્યમિહ નામ પાડ્યું હતું તે કુમાર-જ પીક દખાવી કાચ
પેઠે પનાયન કરી ગયો! હાયા! આ આ અદૃષ્ટનું ક્રૂણ છે, દેવનો
કોષ છે (આળમાલી જે ટીપા પડે છે)

મત્રી — (મનમાં) નાનીના હૃદય આલાવિષ્ટ ગીતે-જ કોમળ દોય છે દયા, મમતા,
સ્નેહ, પ્રેમ વગેરે લાવે એ કોમળ હૃદયના નિત્યધર્મો છે ખરે,
આલાવિષ્ટ ધર્મોનું ઉદ્ધવન કોણ કરી શકે છે? (૧૧૩) માતુ
શ્રી! કરી અધીરા થઈ ગયા? શોડ ડરવાનો આ નમન છે? હમણા
તો યતુની સામે ઉભા રહી ને કતવ્ય છે તે ઝીએ અશ્રુપાત
કરવાનો તો પછી ઘટોયે મમય મળવાનો છે

મહા — યથાર્થ છે, મરીવગ અશ્રુપાતનું ક્રૂણ શું? ચાલો મહાગ ૮ યમદિગ્ને
કતવ્યરાનના કમાડથી બાધ કડે છું, અશ્રુપ્રવાહને અટકાવું છું
એવો આ સમયનું કતવ્ય શું? (સ્થિર થઈ શય્યાપર બેસે છે)

મત્રી — મહારા વિચારમાં તો યુદ્ધ આવે છે

મહા — “મહારા વિચારમાં” એમ શામાટે કહે છે? અહીં યુધનો વિનાથી
કોણ છે? હજી પણ યુદ્ધની જરૂર ન મ્વીનકે એવો કાપુત્ય અહીં
કોણ છે? મત્રીવરાં ને એવો કોઈ કાપુત્ય અહીં દોય તો તેને
જલની સલગાવી દો કે મિધુદેશ એ એવાને રહેનાની જગ્યા
નથી જવની એવા કાપુત્યોએ આ દશનો ત્યાગ કર્યો

મત્રી — નહિ, અહીં યુદ્ધનો વિનાથી કોઈ નથી

મહા — તો પછી “મહારા વિચારમાં” એમ હેનાનું ગાળુ શું? ત્યાં એ
શ ૧ શુ તહમે મહાકે માટે કરી છે? શુ હુ યુદ્ધ માટે તેના
નથી? શાપિ મિન્ધુદશનો એકે માણુમ મ્હાની મ્હાણતા નહિ
કરે તોયે થવનોની ગામે ગામે-મા ઉતરવા હુ એની પણ
તેનાં છુ આ વાત કરી મિથ્યા થવાની નથી

મત્રી — આ ગત્યમાં એવો મૂળ ન્યો હુકે કે જે માપની વી તામા સદે-ક?

મહા — ત્યો-જુમા ૧ વાચ્યનું તાત્પર્ય શું?

મંત્રી:—તાત્પર્ય એ કે યવનસેનાપતિએ સલાહ કરવા હૂત મોકલ્યો છે

મહા:—(આશ્ચર્યથી) અહો! કેવી ઉલટી વાત? રણમાં જીત મેળવી છતાં સલાહનું કહેણ મોકલવાનું કારણ? ખરે, હુઆઈ એ નીચાહુદયી યવનોનું ભૂણ છે. એટલે આ સલાહનું કહેણ પણ કોઈ મકારની હુઆઈ વિનાનું નહિ જ હોય

મંત્રી:—કદાપિ હુઆઈ ન ચે હોય. કારણ યવનલોક આ દેશમાં કાંઈ રાજ્ય સ્થાપવાની હાલચે આવ્યા નથી. એ બધા લૂટારા છે ભારત-ભૂમિનું ઐશ્વર્ય લૂટનું એ એમનો મુખ્ય વિચાર લાગે છે.

મહા:—તો જીત મેળવ્યા પછી સલાહનું કહેણ શામાટે મોકલે? જીત મેળવનારા, શત્રુની તમામ મિલકતના ધણી થાય છે. બધું ઐશ્વર્ય એમનું જ થાય છે. તો સલાહ કરવાનું કારણ શું?

મંત્રી:—યવનસેનાપતિએ રણમાં તો જીતે વિજય મેળવ્યો છે તોપણ ક્ષત્રિયોનું પરાક્રમ સંપૂર્ણરીતે તે જીતે ચૂક્યો છે. સમજી ગયો છે કે ઈશ્વરની કૃપાવિના અહીં જય કે ઐશ્વર્ય મળવાની આશા નથી. એ એમ પણ સમજ્યો લાગે છે કે હવે મહારો રસ્તો નિષ્કંટક થઈ નથી.

મહા:—તો સલાહ કરી હું એનો રસ્તો નિષ્કંટક કરવા ચલાતી નથી. યવનોના જયમાર્ગમાં તો સદાકાળ કાંટાજ રહેશે. અને એ કાંટા દૂર કરવામાં મહુમ્મદ કાસમનું શરીર જશે તોપણ માર્ગ સારો થવાનો નથી. અરે આર્યધર્મનો ઉચ્છેદ કરનાર મ્લેચ્છો સાથે સલાહ! નારીજાતિની લાજ લૂટનાર, અરે! માતૃભૂમિનું દ્રવ્ય-રૂધિર ચૂસનાર, પામર યવનો સાથે સલાહ! રે! આ શરીરમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તો એ વાત બનવાની નથી યવનોએ ક્ષત્રિયવીરપુરુષોનાં પરાક્રમ તો દૂર છે અને હવે ભલે ક્ષત્રિયવીરનારીઓના પરાક્રમ પણ જીએ. મંત્રી! તહામે રાજ્યના તમામ વીરપુરુષોને આ રણમહોત્સવ શોભાવવાની કે કોત્રીઓ મોકલો અને આપણા રણધોર સેનાપતિને રણવાદ્યોના ટેકેકાર સાથે સર્વે પ્રજાવીરોને નોતરાં દેવો જે જે હું. મંત્રણ ગૃહમાં જઈ યવનહૂત સાથે વાત કરે છું.

મંત્રી:—જેવી આજ્ઞા આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા રજા લઉં છું. (જાય છે)

અવેગ થીતો

અગ્ર-આમ તણગુણ

(મહારાણી ને લલના બે । છે દાસીઓ ૧ સજ્જારીઓ ૩મે । છે અને
યવન એન્યોને લઈ મની પ્રવેશ ૨ છે)

ઈલચી — (ઓરડામા પેમતા) ફતેહ થાઓ ખરી-નની કતે થાઓ બચગા
ગાહન-શાહની ખલીફાસાહેબ દામધં-માન ના નિપહુગાલા
મહુમ્મ જાનિમના પ્રમાનથી આ ગુનામ હાજર થયો છે

મહા — (મનમા) દરિયવીરના મરિમા યવનોનો જ્યનાદ આને અત્યન્ત
અસહ્ય લાગે છે ઈચ્છા થાય છે કે આ ઘડીએ જ એને યમના
મોહલુ પાણી એ દૂત હોવાથી અવધ્ય છે વગી એનો અપ
રાધ શો? ધણીનો જ્યનાદ બોલવો એ નવખો ધમ છે
(પ્રકાશ) દૂત! યવનમેનાપતિએ તમને જે આજ્ઞા કરી હોય
તે નિશ્ચય કબલે બોલો

ઈલચી — હમારા સિપહસાલાર સાહેબની હુકમ એવી મરજ છે કે એવત
ઉપર જુવમ ન કરવો, તો જ્યાંથી નહિરાત માયા ગયા ને
આપના ફજદ નાગી ગયા ત્યારથી આપને લાજમ છે કે શાહ
-શાહની તાબે રાી કબુલ કરવી

મહા — અમારુ જે કર્તવ્ય છે તે અમે જાતેજ વિચારી લેશુ ચનનમેના
પતિને એ માટે ચિન્તા કરવાની કાંઈ જરૂર નથી દરિયનાગી
યુધ્ધમા કાંઈ અસમથ નથી

ઈલચી — પણ હમાગ સિપહસાલારજ આપ સાથે જગ કરવા નથી ચકાતા
ઓરડોની સાથે જગ કરવામા કાંઈ બહાદુરી નથી જે કામમા
ફતેહ મેળવવા છતાં બંનામી થાય એવા કામમા કયો અક
લમદ શખ્સ હાય નાખે?

મહા — જો સ્ત્રીઓ સથે જગ કરવામા આટલુ બધુ બદનામ થતુ હોય તો
તમાગ સાહેબ પોતાની સ્ત્રીઓને અમારી સાથે લડવા શામાટે
નથી મોકલતા? એ સ્ત્રીઓ આવી તમારા બલીફાનો બદનામી
માથી ઉધાર કરશે

ઈલચી — હમાગી ઓગતો બેશરમ નથી એ પર્શનીન છે મરદોની માદ
એ જગ નથી કરતી

ઈલચી — તો જો જઈ મેનાપતિને કહો કે “તુમે પોતે સ્ત્રીપ્રેષ ધારણ ૨ની
યુદ્ધમા સામા આવો” બદનામી મટાવાને આ નિવાય થીતો
કાંઈ રસ્તો નથી દરિયનાગીની યુદ્ધ કરવાની મતિજા તો કહો
બદવાવાની નથી

મહા — દૂત! એ બહુ વાચાળ છે, એને અયોગ્ય યોગ્યને વિચાર નથી એનુ
સુખ્ય કામજ હામ્યવિનોદનુ છે એટલે એના બોલવાથી નાપુગ
થવાનુ નથી

પલ્લી:—(કાંઈક ક્રોધ ને તિરસ્કારમાં) મુસલ્માની લોકો જેવકુદ્દ ઓરત જાતનાં વચન પર ભરોસો રાખતા નથી. હું ફક્ત આપના જવાબની ઇતેભરી રાખું છું.

લલના:—(મનમાં) અહો! સ્ત્રીજાતિ પર ચવનોને કેવી તિરસ્કાર દ્રષ્ટિ છે? આવા નીચ સાથે બોલવું પણ અચોચ છે.

મહા:—હત! જો ચવનસેનાપતિ સ્ત્રીઓ સાથે લડવા ચહાતા નથી તો ઘટે છે કે એમણે આ દેશનો ત્યાગ કરવો.

પલ્લી:—હા.. બેશક. એમાં એ રાજ છે. પણ તે ખેલાં આપે જો શર્તો મંજૂર કરવી પડશે.

મહા:—શી શરતો?

પૂત:—ખેલાં તો આપે જંગનો ખર્ચ અને હરસાલ ખંડણી કબુલ કરવી પડશે. વળી ખસરાના શાહુ-શાહુની તાબેદારી પણ મંજૂર કરવી પડશે.

મહા:—ક્ષત્રિયનારી બીજાની કૃપાથી મળેલું તુચ્છ પરાધીન રાજ્ય લેવા ચહાતી પણ નથી અને મુલ્ય આપી, દાસત્વ સ્વીકારી, સ્વદેશની સ્વાધીનતા લૂટાવતી પણ નથી. એ તો કેવળ તીક્ષ્ણશસ્ત્રની સહાયતા થીજ જન્મભૂમિની રક્ષા કરે છે, ને જ્યારે શસ્ત્રથી તે હારી ત્યારે તેનું જીવન પણ પુરું થયું સમજવું.

પલ્લી:—જો આ શર્ત આપે નામંજૂર કરી તો બીજી શર્ત મંજૂર કરો. એથી પણ હમારા સિપહસાલાર સાહિબની મહેરબાની આપ પર રહી શકશે. મુસલ્માની લોકોનો હુમલો આ મુલક પર ફક્ત દોલત હાંસલ કરવાની ખાએશથીજ થયો નથી પાકદીનનો જુ'હો ફેલાવવાની પણ ખાસ ફરજ છે. હમારા સિપહસાલાર સાહિબની ખાએશ છે કે હુમે હુમલોકોનું પાકમજાહબ કબુલ કરો. કાફરો પર રહેમ કરવી એ મુસલ્માની મજહુબમાં ગેરવાજબી છે.

મહા:—આર્યવીરો તલવારને જોરે ધર્મનો ફેલાવો એ કરતા નથી, તેમ તલવારને ભયે ધર્મનો ત્યાગ પણ કરતા નથી. પરધર્મ સ્વીકારવો એ કરતાં સ્વધર્મમાં પ્રાણ ખોવો એ હજારવાર શ્રેષ્ઠ છે.

પલ્લી:—આપ કોઈ શર્ત મંજૂર ન કરો તો મ્હારે લાચારીથી હજુરઅલીનો આખરનો હુકમ સંભળાવવો પડશે.

મહા:—લલે, નિસ્સંદેહ બોલો. ક્ષત્રિયનારી આવી તુચ્છવાતોથી કદિ ખીટીતી નથી.

પલ્લી:—હજુર સિપહસાલાર સાહેબનો એવો હુકમ છે કે આપ કોઈ શર્ત પર રાજ ન હો તો હુમે આલોર શહેરના જલદી ધણી થશું. આ મ્હેલને બોદી બાળી નાષ્ટ કરશું. શેતાની હિંદુધર્મની તમામ

મૂરતીઓ ને મદિર તોડી ફેડી નાખીશુ અને કાફરાની ખુબ સુરત ઓરતોને કેદ કરી હજરતતવીફ દામઝકબાલહૂની ખિદ-મતમા રવાના કરીશુ

મદા — હૂત' તહમારા સેનાપતિએ એમને ઘટે એવીજ વાત કહી ચવનો કેવ જીવમગાર છે, કેવા નીતિવાળા છે એ તેમના વચનપરથીજ સિદ્ધ થાય છે વળી એ સ્ત્રીજાતિનો કેવો સત્કાર કરે છે એ પણ જણાઈ જાય છે પરંતુ (કોધમા) એની કે એના ખલિકાની યો તાકાદ નથી કેાતે પોતે જાતે ક્ષત્રિયકન્યાની સન્મુખ ઉભો રહી આવી વાત કહી શકે ને કહે તો તરતજ એનું માથું ને ધડ જીડુ થઈ જાય હૂતને મારવો અયોગ્ય છે તેથીજ ત્હારા આવચનો સાલણી રહી છુ (મહાકોધમા) બમ, તુ અહીંથી જલદી જઈએ નારીજાતિના અપમાનકારને કહે કે અર્ધાંગનાઓનો પણ અવિશ્વાસ કરી જનાનખાનામા કેદ રાખે એવા ચવનો જેવા આ આર્યભૂમિના ક્ષત્રીપુત્રો નથી અને સુખના લોલથી કે પ્રાણના લયથી પવિત્રપ્રેમ મર્યાદાનો ભંગ કરી વાનરીઓ પેઠે ઘેર ઘેર નૃલ્ય કરે એવીચવન પુત્રીઓ જેવી આ ક્ષત્રિય કન્યાઓ પણ નથી (કોધા વેગમા ક યતા) આહેતો આ આવોર નગર આજને આજ જળીને ખાખ થઈ જાય કે ભયકર શમશાન ભૂમિ ધઈ જાય તોપણ એક પણ ક્ષત્રીય પુરુષ કે ક્ષત્રિયનારીના જીવતા તો આશ્વાન કદિ ચવનોને તાબે થવાનું નથી હૂત' હવે હું ત્હારા નીચવચનો વધારે સાલણી શકતી નથી તુ અહીંથી જલદી બહારજ, ને ત્હારા નીચ સેના પતિને કહે જે કે જલદી ચુદ્ધ કરવા તૈયારથા હું હમણાજ ત્હારો સહાર કરવા આવુ છુ (સિદ્ધાસન પરથી તલવાર લઈ ઉભી થાય છે)

પલ્લી — હુમારો ખાવિદ જગમા ખીક ધરાવતા નથી હૂત તહમારા ઘેર ખાતર મ્હુને અહીં મોખ્દયો હતો પણ જેવકૂફ લોપો જાતેજ આક્રતને યોનાવે છે

(ગવમા ચાલ્યો જાય છે)

ખીનું, આ વશીકરણ વિધાને સ્થૂલ શરીર સાથે કરેલો સંબંધ નથી, પણ તેને બધો સંબંધ સૂક્ષ્મ શરીરની સાથે મહાત્મા વ્યાસજીએ જોડેલો છે. એટલે આજીવિ-કાને માટે સ્થૂલ શરીરે ઉધમ કરતા છતાં પણ આપણી આ વશીકરણ વિધા પ્રથમની વશીકરણ વિધાની પેઠે મેળવી નહિ શકાય તેવી નથી, પણ મેળવાય તેવી છે. ભગવાન મહાવ્યાસ પણ પોતાના વશીકરણને ત્રિલોકીમાં તેના સમાન, ખીનું વશીકરણ નથી એ પ્રમાણે કહે છે. આ વશીકરણ વિધા જેનું હૃદય-શુદ્ધ નિર્મળ અને ઉચ્ચ હોય તેવાં મનુષ્યાથી સધાય તેવી છે. સહવાસમાં આવતાં તમામ મનુષ્યો જે માણસને વશીભૂત હોય અર્થાત્ વશ થયેલા સમાન વર્તતા હોય તેમાણસમાં ઉપરજણાયેલા અંતઃકરણના સદ્ગુણો હોવા જોઈએ કે જે ગુણોમાં આપણી વશીકરણ વિધા છે.

પરંતુ આ વિશ્વની રચના જેવી વિચિત્ર છે. તે પ્રમાણે-કવિભારવિના શબ્દો માંજ જોલીએતો વિચિત્રરૂપા. खलु चित्तवृत्तयः ॥ માનવ હૃદયની વૃત્તિઓનો પ્રવાહ પણ વિચિત્ર છે. અને એ વિચિત્રતાને લઈનેજ સંસારમાં ઘણે ભાગે વિચિત્રતા જોવામાં આવે છે. માનવ હૃદયની વિચિત્ર વૃત્તિઓથીજ વિવિધ સંપ્રદાયો થાય છે, એમ કહીએતો તેમાં કશું જોડું નથી. આ ઇશ્વરી લીલાવડે મનોહર દેખાતા વિશ્વમાં આડું છે તેમ નરસું પણ છે, પરંતુ બુદ્ધિ અને વિચારણા શક્તિ વડે ઉત્તમતા ભોગવતું મનુષ્ય પ્રાણી તે તો કેવળ સારાનુંજ સાથી છે અને સદાયને માટે સુખનો ક્ષીડો છે, તેનામાં આવો શુણ્ણ કંકત ઇન્દ્રિયોના અનિચ્છાથી અને વિષયવાસના વાળી વૃત્તિઓથી આવ્યો છે. અને તેથી ખડું અને અવિનાશી સુખ જે રસ્તે સંપાદન કરી શકાય છે, તેને જાણતાં છતાં—ઉત્પથ (અવળા માર્ગ) માં દોરાઈ ભ્રમ્ય અને ક્ષણસ્થાયી સુખોમાં પ્રીતિ કરે છે. આ પણ માનવ હૃદયની વિચિત્રતાનું જ પરિણામ છે.

ખીનું માનવની મનોવૃત્તિઓનો પ્રવાહ જેમ વિચિત્ર છે. તે પ્રમાણે તેમાં સુખ મેળવવાની લાલસા પણ તેવીજ છે, અર્થાત્ વિચિત્ર છે. એટલે સઘળાં મનુષ્યોને સુખ મેળવવાની ઇચ્છા થાય છે, પણ બધાંને તે સમાન થતી નથી. કોઈને કોઈ વિષયમાં તો કોઈને કોઈ વિષયમાં પ્રીતિ હોય છે. અને તેઓ પોતાની ઇચ્છાને અતુક્રુણ એવાં સુખના સાધન મેળવવાને યત્ન કરે છે, તેમાં પણ વિશેષ વૈચિત્ર્યતો એ જોવામાં આવે છે કે “દીર્ઘ કાળે ઇચ્છિત કળની પ્રાપ્તિ થાય તેના કરતાં થોડા સમયમાં સુખ મેળવાય તેવું હોય, તે તરફ વિશેષ આતુરતા રાખે છે” અને તેથી કેટલીક વેળા સરલ માર્ગ, અને સાચું સુખો મેળવી શકતાં નથી. આ પ્રમાણે તત્કાળસુખ મેળવવા જતાં સરલ માર્ગ અને સત્ય સુખ ભૂલાય છે તેનો દાખલો નીચે છે.— (અપૂર્ણ)

(શાસ્ત્રી અમૃતલાલ કુંવરજી.)

પરમમાન્ય ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિંદ ગનડે

આ મહા શીર્ષિવત નરનુ ન્વર્ગ ગમન થતા ક્યા આર્યને ખેદ ન થાય? ન્યાયમૂર્તિ રાનડેનુ યશોગાન તેમને સતે જેમ થતુ તેમ હવે પછી પણ આખા ભગતખડમા અહોનિશ થશે લોકહિતાર્થે જન્મ ગાળના પુત્રોમાના અગ્રણી એ હતા બાળ્યાવસ્થાથીજ તેમણે પોતાની ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિના ગિણે દેવાવવા માડ્યા હતા તેમનુ યૌવન લોકહિતાર્થે રાજકીય પુત્રોને સુમાર્ગે ને વામા ગયુ હતુ ધાગસલામા થએલા કેટલાક કૃષિકારના લાભના કાયદાના બધારણુમા તેમજ તેને અમલમા મૂકી સદુપયોગ કરી બતાવવાનુ કામ તેમનુ હતુ લોકમા સામાજિક સુધારણામા એમને પગિશ્રમ અપરિમિત હતો પોતે ધર્મના અમુક વાડાના અભિમાની હોવા છતા પણ માવત્રિક હિતમા વિશેષ લાગ લેતા આવા પુત્ર જતા વિદ્યા તથા સુધારણાના મદિરનો ભાગ અધ્યાત્મય થયો છે એ માર્ગે પ્રકાશ કરતો સૂચ અન્ત પામ્યો છે ઉત્તતિની આકાંક્ષા રાખતા યુવાન વર્ગના નાવને માર્ગદર્શક, દેશોત્તતિના પ્રાત કાળમા દશાથેલો શુક અસ્ત થએ છે એ પુનક્યારે ઉ ય પામશે એ સમજાતુ નથી

સૌભાગ્યવતી વાઙ કેસરવાદનો સ્વર્ગવાસ

લખવાને અત્યંત દિલગીરી થાય છે કે શેઠજી કાનજી સુદરજીનાં ધમપત્ની સૌ. બાઈ કેસરબાઈ પોતાની એકત્રીસ વર્ષની દુઃ વયમા સ્વર્ગવાતી થયા છે તે બાઈનો જન્મ સવત ૧૬૨૬ ની સાલમા પરોપકારી શેઠજી ખટાઉ મકેનજીને ઘેરે થયો હતો અને પોતાની ચોત્થ વયે, શેઠજી વમનજી ખીમજી, જેઓએ અમારી વેદધમ સલાના મત્રી પદને શોભાવેલ છે અને હજી જેઓ તે સલાના ઉચ્ચ ઉદેશ માટે ઉત્સાહ દશાવે છે તેમના ભત્રીજા શેઠજી કાનજી સુદરજી સાથે તે બાઈના લગ્ન થયા હતા તે બાઈની પ્રજામા બે પુત્ર અને એક પુત્રી છે તેમના બકાલે પરલોક ગમનથી તેમના કુટુંબમા એક ખોટ પડી છે તેઓ સ્વભાવે શાત ધમશીલ હોઈને પોતાનુ ઘર ઠાકી બેઠા હતા તેમના સ્વર્ગવાસથી તેમના પિતાના કુટુંબમા તેમજ સસરાના કુટુંબમા

નાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે સ્વર્ગવાસી થયા, સવત ૧૮૫૭ ના પૌષ વર્ષે ૧૧ ને વાર જુગ

અત્યંત દુઃખ થાય એ સ્વભાવિક છે, પરંતુ ઇશ્વરના ઘર આગળ મનુષ્યપ્રયત્ન વૃથા છે, માટે તેમના સગા સ્નેહીએ જગત મિથ્યા છે એવી જ્ઞાન દૃષ્ટિથી આ વ્યવહાર નિહાળવા શિવાય બીજો ઉપાય નથી. તે બાઈનો અમર આત્મા સ્વર્ગ-
નું અનંત મુખ ભોગવે— તથાસ્તુ.

વેડવર્વ સમાને મલ્લી મેટ

શેઠજી મથુરાંદાસ હીરજીના વિધવા બાઈ પ્રેમકુંવર, જેઓ શેઠ હાકરશી નારણજીના પુત્રી થતા હતાં, તેમના પૂણ્યાર્થે તેમના દસ્તી તરફથી રૂ. ૨૬૦) અડે બસોસાઠ વેદધર્મસભાને ભેટ તરીકે મળેલા છે. તે રકમ સભાના અના-
મત રૂઠમાં જમા થઈ તેના વ્યાજનો સભાના ધાર્મિક કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

स्वर्गवासिनी भारतेश्वरी

महाराणी श्री विक्टोरिया.

भारतेश्वरी महाराणी श्रीविकटोरियाना दुःखद मृत्युसमये शोकोद्गार.

हे आल्वर्ट महीमहेंद्र भवतां मातुस्तु विकटोरिया ।
 संज्ञायाः परलोकवासमधुना श्रुत्वातिस्त्रिन्नाशयाः ॥
 स्मारंस्मारमहो तदीय सुगुणान् लोकास्तु शोकाकुला ।
 वर्षत्यश्रुजलान्यविभ्रमलवा आराजरंकं मुहुः ॥ १ ॥
 वर्षेस्मिन् मुनिवाणनंदवसुधा (१९५७) संख्ये च माघाभिधे ।
 मासे शुक्लदले कुनेन चहिता जाता द्वितीया तिथिः ॥
 सर्वेभ्योप्यतिदुःखदा यतइह श्रीस्वर्गवासिन्यभूत् ।
 हा हा श्रीविकटोरियाभिधमहाराज्ञी दयार्द्राशया ॥ २ ॥
 हा हा भारतवासिनां सकरुणा श्रीधर्ममाताऽधुना ।
 निःसीमप्रणयामृताद्रहदया याता पदं शाश्वतं ॥
 सर्वे भारतवासिनस्ततइमे खिद्यामहे हा वयं ।
 क्वेतां श्रीविकटोरियां पुनरहो दृक्ष्यामहे मातरम् ॥ ३ ॥
 ख्याता भारतभूर्यया सनयया राजन्वतीयं प्रजा ।
 बस्याएव दयादृशा गतभया निःसंख्यसौख्यान्विता ॥
 सद्विद्याभ्युदयान्विता च सुकलाकौशल्यशालिन्यभूत् ।
 प्राप्ता सा विकटोरिया शिवपदं श्रीराजराजेश्वरी ॥ ४ ॥
 प्रतिपुरमनुपत्तनं विशालाः ।
 स्फुरदुरुसद्गुरुवर्यरत्नमालाः ॥
 इह तु परिलसन्ति पाठशाला ।
 द्रुतस्वमुपाजितहृद्यविद्यशालाः ॥ ५ ॥
 यदनुपमदयादृशा समंतात् ।
 हरि हरि केसरिहिंदवीरुदा सा ॥
 नयनयनयना गताधुना हा ।
 सुरनगरं विकटोरियामिधाना ॥ ६ ॥ युग्मं ॥
 आपूर्वापरदक्षिणाविधपरितः कुर्वत्यहो निर्भया ।
 आनंदोत्सवशालिनोऽल्पदिवसैराराजरंकं जनाः ॥
 भूमेः पर्यटनं दयामृतमयालोकेन यस्यास्तु सा ।
 हा प्राप्ता विकटोरिया शिवपदं श्रीसार्वभौमेश्वरी ॥ ७ ॥
 नष्टं हंत निःप्रजाप्रियहितेच्छुत्वं तु तजिस्तुलं ।
 मन्ये कापि मनोहराद्य करुणामूर्तिश्च हा खंडिता ॥

હે પૃથ્વીના મહેદ્ર આલમર્ષીઆપના માતા વિક્ટોરીયાનો પગ્નોકવાસ હુમણા સાલળીને, રાજથી માઠી રક પર્વત સવ લોકો ખિન્ન અત કરણવાળા થયા છે, અને તેણીના મુગુણોને સભારી સભારીને શોકથી આક્રુણ થઈ, એક લવની પાણુ વિશ્રાંતિ વિના વારવાર અશ્રુના જન વધાવે છે-૧-

સવત્ ૧૯૫૭ ની આ માલના માઘ મામના શુક્રવ પક્ષમા, મ ગળ વારને દિવસે આવેલી દ્વિતિયા તિથિ સવ કરતા અધિક હુ ખદા થઈ છે, કાર જુકે દયામય અત કરણવાળા મહારાણી શ્રી વિક્ટોરીયા તે દિવસે સ્વર્ગવાસી થયા-૨-

હાય! નિ સીમ પ્રણુય રૂપી અમૃતથી આદ્રહુદયવાળા, અને કંઠણાણુ એવા ભારતવાસી જનોના ધમમાતા શાશ્વતપદને પામ્યા, તેથી અમે સવ ભારત વાસીઓ ખેદ પામીએ છીએ કે માતૃશ્રી વિક્ટોરીયાના દશન ફરીથી અમોને કયા થશે?-૩-

નીતિનિપુણ જે મહારાણીને લીધે, આ ભરતભૂમિ રૂડા ગળ યુક્ત છે એમ પ્રસિધ્ધ થઈ હતી, જેની દયાદૃષ્ટિથી ભરતખંડની પ્રજા ભયરહિત થઈને અસખ્ય સુખ પામી છે, સદ્વિદ્યાના અવ્યુદયને પામેની છે, અને મારા કલા કૌશલ્યમા નિપુણ થઈ છે, તે રાજરાજેશ્વરી વિક્ટોરીયા શિવપદને પામ્યા છે-૪-

જેની અનુપમ દયાદૃષ્ટિથી આરે તરફ દરેક આમ અને શહેરમા વિશાળ પાઠશાળાઓ સ્થપાણી છે, જેમા પ્રખ્યાત ઘણા સદ્ગુરૂની રત્નમાયાઓ ભરેની છે, અને જેમા મનોહર વિદ્યા, ખાલકો ત્વરાથી શીખી લે છે, હુઝિહરિ તે કેસરોહંદ બીરૂદવાળા અને જેના નેત્રોમાથી નીતિ ઝગકતી એવા મહારાણી વિક્ટોરીયા, સુરનગર તરફ હુમણા સિધાવ્યા છે-૫-૬-

જેની દયામૃતમયી દૃષ્ટિથી, રાજ અને રકજનો નિર્ભયતાથી અને આ નદ ઉત્સવ સાથે, પૂવ પશ્ચિમ અને દક્ષિણ મહાસાગરની આસપાસ ઘોડા દિવ સોમા પૃથ્વીનુ પવટન કરી શકે છે, હાય! તે આવલૌભેશ્વરી વિક્ટોરીયા શિવ પદને પામ્યા છે-૭-

શ્રી ચક્રવર્તિની મહારાણી વિક્ટોરીયા સ્વર્ગમા જવાથી, જે ની વાત છે કે અતુલ એવુ નિજપ્રજના પ્રિય હિતેચ્છુપણુ નાશ પામ્યુ છે, હુ માતૃ છુ કે, અવર્ણનીય અને મનોહર કંઠણામૂર્તિ ખડિત થઈ છે અને અનન્યતુ ન્ય અને સ્વચ્છ ચિતામણી મહાસાગરમા હુખ્યો છે-૮-

चितारत्नमनन्यतुल्यममलं मग्नं महासागरे ।
 याता श्रीविकटोरिया सुरपुरं यत्सार्वभौमेश्वरी ॥ ८ ॥
 नानातापनिवारणातिनिपुणं श्रीभारतक्षमाभुजां ।
 छत्र हा पतिनं सुशीतलतरच्छायं परेशार्पितं ॥
 मूर्ता श्रीनृपनीतिरीतिरधुना नष्टा यतः स्वःपदं ।
 प्राप्ता श्रीविकटोरिया शिवशिव श्रीसार्वभौमेश्वरी ॥ ९ ॥
 राजानोऽनुभवन्ति राज्यविभवान् युद्धानभिज्ञाशया ।
 व्यापारानतिनिर्भया दिशि दिशि व्यापारिणस्तन्वते ॥
 यस्याप्य दयादृशात्र सुकलाकौशल्यमुज्जृम्भते ।
 सा प्राप्ता विकटोरिया शिवपदं श्रीसार्वभौमेश्वरी ॥ १० ॥
 धर्मस्तंभो विशीर्णो नयविनयदयौदार्यसौधो विदीर्णो ।
 नष्टा सौशील्यशाला प्रलयमुपगता चार्थिनां कल्पवल्ली ॥
 सर्वस्व सत्प्रजानां गतमवनिपते दैवत तत्तिरोभूत् ।
 प्राप्तायां श्रीपरेशास्पदमतुलसुखं हंत विकटोरियायां ॥ ११ ॥
 आल्बर्ट प्रमुखां स्वदीय तनया स्तत्त्वमपनीस्तथा ।
 त्वत्सन्मित्रवरांश्च मंत्रिनिकरान् सर्वास्तथा ते प्रजाः ॥
 मातर्हं विकटोरियेति सुकृतै स्तै स्तै स्वदीयैः सदा ।
 तुष्टः श्रीपरमेश्वरः प्रतिदिनं पायादयायाच्छिवः ॥ १२ ॥
 विकटोग्रिभे भरतभूतललोकमातर् ।
 मातस्त्वदीय तनयः सनयो दयालुः ॥
 आल्बर्ट एव भवतीत्र निजाः प्रजाः नः ।
 संपालयज्वयतु जीवतु चात्र लोके ॥ १३ ॥
 पुण्यैर्मुदा विरचितै र्निंतरामगण्यै ।
 रात्मा च तेऽतुलसुखानि सदानुभूयात् ॥
 श्रीमत्परेश्वरपदे विकटोरियाया ।
 एतावदेव परमेश्वर मर्थयामः ॥ १४ ॥
 माहेश्वरात्मजनुपोद्भू शशांकमौले ।
 दासस्यवर्यगुरुकेशवधर्मसूनोः ॥
 एतां कृति मम जटाशिवमित्रमौले ।
 विकटोरिया हृदि करोतु शिवालयस्था ॥ १५ ॥
 महाराजश्रीरवाजित्पाठशालकशास्त्रिणा ॥
 कृताः शंकरलालेन कविता पुष्पमालिकाः ॥ १६ ॥
 मुनिशरनंदकामित (१९५७) वर्षीये माघमासि शुक्लदले ॥
 अष्टम्या अश्विना कृतिरेषां निर्मिता मया भक्त्या ॥ १७ ॥

નાના મકાર તાપ (હુ ખ) નિવાગ્ણ કરવામા નિપુણ, અતિશય શીતલ છાયા આપનાર અને પરમાત્માથી અર્ધાચેલુ ભારતભૂમિના રાજાઓનું હુકમ આજે પડ્યું છે, આજે સામ્રાજ્ય મર્ત્યમાન રાજનીતિગીતિ નષ્ટ થઈ છે, કારણ કે, શિવ ગિવા તે સાર્વભૌમિકની વિરોધીયા સ્વગપદને પામ્યા છે—
જેથીની માત્ર દયાદિપ્તિથી, આહિઆના ગળાઓ, જો કે બુદ્ધિનું—
ગળાતા નથી છતાં રાજ્યવેલવનો અનુભવ કરે છે, અતિનિલય વ્યાપારીઓ સ
દેશમા વેપાર ફેલાવે છે અને સુકલા દોરાર્થ વધે છે, હૈયા તે ચક્રવાતન
વિક્ટોરીયા શિવતોકને પામ્યા છે—૧૦—

અરે! મહાગણી વિક્ટોરિયા અતુલમુખવાળા પરમાત્માના પદને પ્રાપ્ત
પવાથી, ધર્મનો સ્તંભ નુટી પડ્યો છે, નીતિ વિનય દયા અને ઔદાયનો મહેલ
ધસી પડ્યો છે, સુજનતાની ગાળા નાશ પામી છે, અર્ધજનોની કપવેલ પ્રત્ય
પામી છે, સત્કર્મોનું મત્સ્ય મૃત્યુ અને ગર્ભનોકોનું દેવતાતિલાલય થયું છે—૧૧—

હે માતા વિક્ટોરિયા! તમાગ પ્રતિધ મત્સ્યોદયી પ્રમેય થયેલા શ્રી
પરમેશ્વર શિવજી, મહાગણી આનંદપ્રમુખ તમાગ પુત્રોને, તથા તેમના
ધર્મપત્નીઓને, તમારા સન્નિત્રોને, તમારા મન્નિરૂપને અને તેમમારી સર્વ
પ્રજાને પ્રતિદિન દયાથી પાળો—૧૨—

હે ભરતભલભનોકની માતા, માતુશ્રી વિક્ટોરિયા! તમાગા રાજનીતિનિપુણ
અને દયાળુ પુત્ર મહારાજ આરુણ, તમાગી પેઢેજ આ લોખમા, અમે જે તેની
પ્રજા તેનું ઘણાકાળ ચર્ચિત પાલન કરો જયને પામો અને ચીરછવ, રહો—૧૩—

હે માતા વિક્ટોરિયા! હમેશા હોયેથી કોલા અગણિત તમાગ પુત્ર
દૃત્યેથી, શ્રી પરમેશ્વરના પદમા તમાગે આત્મા અતુલ સુખ મેઢી લોગવો
એવુંજ અમે શ્રીપરમેશ્વર પાંચે માગીયે છએ—૧૪—

ભદ્ર માહેશ્વરના પુત્ર, શ્રી ચક્રગેખરના દામ, શુકન્ય કેશવજી શાસ્ત્રીના
ધર્મ પુત્ર અને ગાજગડગના મિત્ર શાસ્ત્રી શંકરવાલની આ કૃન્નિ ગિવાલ
યમા રહેલા મહાગણી, વિક્ટોરિયા હૃદયમા લેહો—૧૫—

મહારાજ શ્રીરવાજી રાજ પાઠશાળાના વિદ્યારુદ્ર, મોરળી નિમ્મસી શાસ્ત્રી
ચક્રરલાલે આ કવિતા રૂપી પુષ્પમાલા સુધી છે—૧૬—

સવત્ર ૧૮૫૭ ત્રી મોઘમાસના, શુક્લ પક્ષમા તિથિ આઠમ અને મોમવાર
મે (શાસ્ત્રી ચક્રરલાલે) લક્ષિતપૂર્વક આ કાવ્ય રચેલું છે—૧૭—

નિમ્મકલાલ વિ. પોપટ બાદ
લાખાતર કરી

आर्यधर्मप्रकाश

पुस्तक २६ भु]

ईश्वर, संवत् १९५७.

[अंक ५ भा.]

॥ यतो धर्मस्ततो जयः ॥

माया नदी.

(३८३।.)

क्यारे महत्तत्त्वादिक मारी माया तुजथी जाय तरी,
हे मद्रूप धनंजय ! तुजने हेतें वार्त्ता कहूं खरी.
ब्रह्मगिरिना शिखरें पहेलां संकल्पोना शरा छुटे,
बारिक बारिक पंचभूतना तेमांथी बुद्बुदो उठे.
कालगतिना वेगें सरता सृष्टि विषे आ ओषे वहे,
प्रवृत्तिमोक्ष-प्रचंडतीरो तोही वधती नदी धसे.
त्रिगुण-मेघनी घन वृष्टिथी मोह-पूर भरपूर चडे,
यम नियमोना तमाम शहेरो खोदी नांखे आढधडे.
द्वेष-भमरीओ गरगर करती मत्सर-वमळो त्यां फरता,
अहा ! तळपता प्रमादादि आ ज्यां त्यां मत्स्यो लघु महा-
प्रपंच-वळणुं घणुं जबर आ कर्मकर्मनी धार महा,
सुख दुःखोनां उछळे मोजां कोण थाय ते तरी परा.
बेट रतीनो, आवीने त्यां पछडाती मनसिजें लहरी,
जीवरूप आ फसी पळ्या छे पुंज तेमना जुओ जरी.
गाढ अहंपण-पवनो छुटता जोर मदत्रय दे तेने,
विषयोना कल्लोल उछळता एक पळीथी एक चेने.
उदय अस्तना लोढ उछळता जन्ममृत्युना गाध जळें,
देह-बुद्बुदो तेमां उठता पामे लयने अर्ध पळें.

सम्मोहभ्रम-जळचर प्राणी धैर्यामिप ऊपर पडता,
अज्ञानज वमळो त्या निरक्षो गगनगगन गरू फरता
भ्रांतिना डोळा जळ ऊपर आस्था-भूमि आछि रही
रजोगुणें खळमळाट ऊठी देहेढ ग्यो ज्यां सुरनगरी
सत्यलोकना बुरज फोडती ऊपर वही आवे नीचे,
धक्का मारी नीचे पाडे ब्रह्मलोकीने अहि कीचें
आज सुधी कंई उतार नाहि आ जळवेमें पाव रती,
आ मायानु पूर कोण भा 'तरी जनारो वीरमती
ध्यान राख तु ! नवल घणु छे, आ नद तरवाने जे जे,
करता जन बहु उपाय सघळा अपाय थई ज्ञाता ते ते
बुद्धि-भुजना बळधी धसता नाव नहिं मळतु तेंने,
ज्ञानधराना अगाध जळमां पडतां गर्व रक्षो केने
वेदत्रयनी करी गासदी वचको बांधी काई धसे,
मद-झपना मुखमां जई पडता बुढी मरता कोई दिसे
मन्मथ साथे जई भेटता तरुणावस्था-भार भरी,
विषय-मगर चावे छे तेना हाडो भागी जाय मरी
दुद्धावस्था-जळनी साथे धीमे धीमे जाय धस्या,
मतिभ्रमना जालामां जईने रुअे कैक जे फसी पड्या
शोक गेढ पर धीमे धीमे वधता कोई गरी पडता
क्रोध-ग्वाडमा, जेमाधी फरी ऊपर आवे नहिं कदा
मळता विपदारूप गीध जे चावें बटकां ते भरतां,
कप धाय ने स्वेद जुटेछे मायानद वर्णन करतां
मौपचिक धर्मो सर्वेनो त्याग करी मुज शरणे था,
अर्जुन बाधव 'मायानद तरी सुखमय सामे पारें जा

५ प्रवाह ६ भाळतु ७ कामदेव ८ गोभासाभा जे जमीन उपर व्याजत
मनुष्यअथवा पशु भावी उतारी नय तेवी जमीन

९ ॥ सर्व धर्मान् परित्यज्य मामेक शरण धन ॥

વ્યાસજીનું વશીકરણ,

(ગતાકના પત્ર ૪૪ થી.)

એક મંદીર હતું અને તેમાં નિત્ય કંથા પ્રસંગ ચાલતો હતો તેમાં સતી ધર્મનું આખ્યાન ચાલતું હતું. અને તેમાં બોધ એ પ્રમાણે કરવામાં આવતો હતો કે જે કોઈ સ્ત્રી “મારું દેવત અને મારો ઇશ્વર તો મારો સ્વામીજ છે” એ પ્રમાણે બાણી અને મન, વાણી, અને કર્મ વડે તેનું સેવન કરશે, તે સ્ત્રી ત્રિભુવનમાં શ્રેષ્ઠ ગણાશે અને તેને સ્વામીને વશકરવામાં બીજાં વશીકરણ કરાવવાની જરૂર નહિ પડે. શુકનીતિહાર પણ, સ્ત્રીએ પોતાના પતિને કેવી રીતે વશ કરવો તે સંબંધે લખતાં ઉપર પ્રમાણે સૂચવે છે અને તે એકે—

કૃષિપણ્યાદિ પુહ્નકૃત્યે ભવેયુસ્તાઃ પ્રસાધિકાઃ

સંગીતૈર્ધ્વરાણૈઃ સ્વાયત્ત સ્તુ પતિર્યથા ॥૧૥

એટલે જો કે વ્યાપાર આદિ જે ભત્રીજા ઉદ્યોગ પોતાનો પતિ કરતો હોય તેમાં સહાય કરવી અને તે બ્યારે પોતાના ઉદ્યોગમાંથી નિવૃત્ત થાય, તે વખતે સંગીત અને મધુર વાણી વડે પોતાનો સ્વામી પોતાને વશ જેવા વર્તનથી થાય તે પ્રમાણે કરવું પોતાના પતિને વશ કરવાનો આનાથી બીજો શ્રેષ્ઠ ઉપાય નથી—ઈત્યાદિ આખ્યાનપોષકવીચારો વાચનાર હજી આપેજ નાથ છે,—તેવામાં તેજ મંદિરના એક બુણ તરફ કોઈ સત ઉતરેલા હશે, તેઓ ગાંભીની ચલમનો દમ લેતા વચ્ચે આ પ્રમાણે બોલી ઉઠ્યા; “મહારાજ! આપ બોધ કરો છો તે તો સત્ય છે. અને તે પ્રમાણે ઘણી સ્ત્રીઓ આવે છે તેમ છતાં કોણ બાણે પૂર્વ જન્મના પૈર લાવથી, કે આ જન્મના કોષથી—તેણીઓને પોતાના સ્વામી તરફનો સતોષ મળતો નથી. અને તેથી તેવી સ્ત્રીઓ જીવિત પર્યંત પોતાનો સમય ફળમાંજ અતિક્રમણ કરે છે. એ ફળમાંથી સુકિત તમારા ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલવાથી નથી થતી.—મહારાજ! એટલુતો નિશ્ચય કરી બાણે જે કે સિદ્ધ મત્રો વડે વશીકરણની સિદ્ધિ જેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, તેવી તમારા ગતાવેલા વશીકરણ વડે મેલવી શકાતી નથી. મારા શુદ્ધ પાસે આવા અનેક પ્રયોગો હતા, આજે અમારામાં તો તેનો ગંધ પણ નથી. મારા શુદ્ધમા સામર્થ્ય પણ અદૌષ્ટિક હતું—અને તેથી ઘણાં માણસોને પોતાના પ્રયોગથી તેણે સુખી કરેલા હતા.” આ પ્રમાણે મહારાજ બોલતા હતા તે બધયથા નહિ તેટલામાં તો મહારાજે પણ કથા સમાપ્ત કરી; મહારાજની કથા અને સંતની ઉપકથાની સમાપ્તિ તો થઈ પણ તેના વડે પરિણામ વિદ્યક્ષણ આવ્યું.

ભજનુ સાત્ત્વિક વશીકરણ સર્વને નહિ પણ તેમાથી સ્ત્રીઓના મોટા સમુદાયને અણગમતુ થયુ ભજનુ વશીકરણ તત્કાળ કૃષ્ણ આપનાડે છતાં સ્ત્રીઓના મનપર તેવી અમર થઈ નહી, પણ તેથી વિરુદ્ધ અમર થઈ, અને તેથી ડેટનીક સ્ત્રીઓ પેલા સત પાને ગઈ મર્વે મળીને પેના સતને પોત પોતાને ઇષ્ટ એવા વશીકરણ કંઈ આપવાને માટે વિનંતિ કરી મહાત્માએ ડોહને દોરે તો ડોહને માદગીયામા યત્ર અને ડોહને મત્રની ચીંગો કંઈ આપી એ પ્રમાણે પોત પોતાનું ધારવા પ્રમાણે કામ સંપૂર્ણ થતા સર્વ સ્ત્રીઓ જેની જેવીશ કિત તે પ્રમાણે, શુદ્ધના કહેવાથી પણ કાઠિ અધિક થાય તે પ્રમાણે સત ૧૨ કરી અને પોતપોતાના ઘર તરફ ગઈ

અહો! જુઓ તો માનવ હૃદયની નિર્ભંગતા! કે જેની હૃદ દેખાતી નથી નહિ તો ક્યા આય બાલાઓને આલપણુ મમાન અને પગિચીત એવો શામ્ભુ ક્યાના સૂચવેલો વશીકરણ વિચાર અને ક્યા અપગિચીત સતના ગંગા વાગા યત્ર, અને માદગીયા? ત્રુએ માનવતાને ઉચિત બુદ્ધિ અને વિચારણા ગન્તિ એ બંને આપે ના છે, છતાં તેમાથી ડોહએ પણ એટલોએ વિચાર નો નહિ કે, બંને વશીકરણો છે, પણ તેમા એક વશીકરણ જે ક્યાપરતુ છે તે આપણે જે મજબ હીએ તેવડે માધીશકાય તેવું છે અને બીજું વશીકરણ જાનાજીવુ તે નિજવ દોરા કે ધાતુના મા ગીયામા લખેલા ડાગખોથી માધી શાય તેવું છે ત્યારે સજીવથી મિદ્ધ થતા વશીકરણમા આપણને કશો સાર દેખાતો નથી તો આ નિર્ભય પદ્મથાથી કરાવેલા વશી રણ વડે આપણે શા ઈચ્છિત ફલોને મેળવવાનાં હતા!

બાવાજીએ વિચાર કર્યા કે મર્વને વશીકરણ તો કરી આપુ જઈ, પણ મિદ્ધિ વાધીન છે અને તેથી લોહોમા પોતાનો વિશ્વાસ જાય નહિ, તેનો વિચાર કરી અને પ્રત્યેક સ્ત્રીને એક પ્રમરનો નિયમ ધારણ કરવાનું અને તે પ્રમાણે નિગતર આવવાનું હોતા હતા નિમમો પણ એવા ઠીણ બતાવતા હતા કે તેમા ભા યેજ સ્ખલન (ભૂલ) થયા સિવાય ગ્રહે, અને તેમ નિશ્ચયમા પેલા બાવાજીનો હેતુ 'પોતાનું વશી રણ ખોટું રહે નહિ, પણ વશીકરણ મિદ્ધ થાય નહી તેનું ધારણુ નિયમ ભગ એજ ગણાય' એ હતો બોળી સ્ત્રીઓ આપણા બાવાજીના પરિવર્તન સ્વરૂપને જાણી શકી નહિ, બાવાજીનું સ્વરૂપ અનિશ્ચય દબવાનું હતું અને તેના ગલમા સવળો ડાગ ગ્રહેનો હતો આ તેના ગુપ્ત દોષને જીઓ અમલ ગણી નહિ, અને ઉત્તરાણી ભૂલમા પડી પણ જની ગીતે નેશુ તો તે સ્ત્રીઓનાની પ્રત્યેકને ભૂલાવનાર તેઓના શત્રુઓ હતા અને તે જાણી થયય તેવી ગીતે મધ્યમા થીજ તેઓના મહાયથ થયા હતા તેમા પ્રવમતો કામ કોવાદિ ૭ શત્રુઓમાનો

કામ રૂપ એક શત્રુ, તે સ્ત્રીઓની ઇચ્છા જ્યારે પોતાના સ્વામીઓને વશીકરણ કરાવી અને વશ કરાવવાની થઈ ત્યારે તેઓની સાથે થયો હતો. અને પછી જ્યારે તેઓના મનમાં એમ થયું કે બ્રાહ્મણે ઉપદેશ કરેલા વશીકરણ કરતાં બહેલું સુખ આપે તેવું વશીકરણ બાવાજી પાસે હોય તેમ જણાય છે, તો તે વશીકરણ કરાવવાથી, પતિ તટ્કાળ વશ થવાથી તે સંખ ધી સુખપણું વહેલું સંપાદન થાય ! આમાં પણ તે સ્ત્રીઓનો સઘ સુખ મેળવવાનો એક પ્રકારનો લોભ હતો, અને તે લોભ પણ છ શત્રુમાંને એક શત્રુ છે એ પ્રમાણે લોભ અને કામે તેઓ ન બાણી શકે તેવી રીતે તેઓમાં ગુપ્તપણે વાસો કર્યો, અને સત્યમાર્ગ ભૂલાવવા રૂપ શત્રુનું કામ કર્યું, જેથી તેઓના મનમાં એવી અસર ઉત્પન્ન થઈ કે કથાકાર કરતાં, બાવાજીનું વશીકરણ તુરતાતુરત લાભ આપનારૂં થશે. તેથી સઘળી સ્ત્રીઓમાંથી કેટલીએકે અયોગ્ય એવા વશીકરણના પ્રયોગો કરાવ્યા એ પરિણામ આવ્યું. અરે મનુષ્યો ! તમે કેટલાં બધાં મોહમાં ઘેરાએલા છો કે જે મોહ તમને સ્વધર્મથી વિસુખ કરે છે ! સ્વધર્મ છે તેજ સર્વ કોઈનો તારક છે. સ્વધર્મથી ઉત્તમ બીજું વશીકરણ નથી. આ અમારું વશીકરણ પણ પ્રત્યેકધર્મનું અંગભૂત છે, એમ આગળ કહેવામાં આવી ગયું છે. સ્વધર્મમાં જેની એક નિષ્ઠા છે, એવો કોઈ પુરૂષ અથવા સ્ત્રી ત્રિભુવનને પણ વશ કરવાને સમર્થ છે; જેના વશ થવાથી અરાચર વશ થાય છે, એવા નારાયણની ભક્તિમાં એક નિષ્ઠાથી પ્રહ્લાદ અને ધ્રુવ જેવાઓ અજરામરવત્ છે, તેઓને સઘળાં વશ હતાં, તેમના શત્રુઓ પતંગીઆની દશાને પામ્યા હતા. સુનિ અત્રિના પત્ની જગન્માતા અનુસૂયાએ પોતાના પતિના પાદારવિન્દમાં એક નિષ્ઠા રાખી અને અદ્ભૂત સામર્થ્ય મેળવ્યું હતું. અને તે સામર્થ્યના પ્રભાવથી બ્રહ્માદિક દેવતાઓ પણ વશ થયા હતા. આનું કારણ કાંઈ ન હતું પણ ધ્રુવ પ્રહ્લાદ અને માતા અનુસૂયાની સ્વધર્મ પ્રત્યે એક નિષ્ઠા હતી તેજ હતું

(અપૂર્ણ)

વૈદ્ય. અમૃતલાલ કુંવરજી (આવડ)

સદુપદેશ પંચશતી.

(માર્ગશીર્ષના અક્ષતા પત્ર ૩૨ થી ચાલુ.)

દોહરા.

સમય થકી સંસારમા ફેરફાર બહુ થાય,
વસ્તુરૂપ એકજ છતાં વિવિધપણે દેખાય.

હાય ! અરે મ સાગ્રા સર્વ ગુણી નહિ હોય,
આ ઇન્દ્રિયની ઇશિતા સ્વસમ ન થીને હોય.
માવ નછકના ભાગને નેર ન દેજે જેમ,
નિજ દોષો પડિત વિના જન બાણે નહિ તેમ
સવ વસ્તુથી દુઃખનો અમાર જે ચે જેમ,
અસાર તજ સારજ લહે સવથી સજ્જન તેમ
સૂય પ્રકાશિત થાય તે હકયો નહિ હકાય,
તેમ દોષગુણ અલ મુજન સ્વત પ્રસિદ્ધ થાય
શુભ કવુ દુલભ દિને દુષ્ટિત મુલ જપાય,
ધર ચણવુ મુશ્કિલ પડે મુલભ પાડવુ થાય
માયા વિણુ પણ મેઘ જામ જલ આપે નિજકાવ,
તેમ સવની ધન વડે ઉગે મે મલાજ.
દ્રવ્ય છતા પણ કૃપણનર નહિ દ્રવ્ય દેનાર,
જેમ અયાચર તે નહિ યાચકતા લેનાર
એક બોધથી દેહના મોગ રહિ જાનાર,
મનના દુખો આપધે તેમ નથી મટનાર
અત્તાદિ-આપધ દિને રહુ પાગવા જેમ,
મનને નિત્ય સુધાગવા જ્ઞાન દિમે છે તેમ
જડને ચેતન બેરમા ચેતન શ્રેષ્ઠ મનાય,
શ્રેષ્ઠ તેમ જડ રહુથી ચેતન મન લેખાય
જડને ચેતન એ-લુ કાયલીન થઈ જાય,
તેમ દેહ કે એક મન પડિત જને ગણાય
જડના ગુણથી જેમ છે ચેતનના ગુણ વધ,
તેમ રહુના દોષથી મનના દોષ વિનિવ
દિનના દોષો અન્યને જેવા દુખ થાય,
તેવા દુખદ રહુના દોષો નહિ નિ ખાય

(શાસ્ત્રી કે એ)

પ્રવોધસુધાકર, (સિદ્ધિ દેહાદિ નિરૂપણ)

સ્વૂળ ગતી ની અદર નિર્વશીંગ છે, નિર્વશી ની અદર કાગળ
શરીર છે અને તેની અદર તુલ્ય (ચોથું) મહાકારણ છે પહેલા અવશી નુ

નિરૂપણ થઈ ગયું છે, હવેથી સૂક્ષ્મશરીરનું વર્ણન કરીએ છીએ; શ્રુતિમાં જે “અગ્નિમાત્ર પુરુષ” કહેલ છે તે સૂક્ષ્મશરીર સમજવું. સૂક્ષ્મ પાંચ મહાભૂતો, પાંચ પ્રાણ, પાંચ ઇન્દ્રિયા અને સોળમું અંત કરણ તે સર્વનો સંઘાત સિદ્ધિ તત્ત્વ કહેવાય છે. તેની અંદર જે વાસનાબાલ છે તે તેનું કારણશરીર કહેવાય છે, અને તેની પ્રવૃત્તિનો હેતુ જે બુદ્ધયાશ્રય તે તુર્ય છે. તે સારભૂત બુદ્ધિને વિશે શુદ્ધ ચૈતન્યનું જે પ્રતિબિંબ પડે છે તેને પ્રાચીન મહર્ષિઓ જીવ કહે છે અને જે શરીરવિશે સ્પૃત્તિ કરનાર છે. જેવી રીતે ચલાયમાન થતા મોળાઓના સંગથી સૂર્યનું પ્રતિબિંબ ચચળ લાગે છે, તેવી રીતે ચિત્તના ચચળ પણાથી ચૈતન્યવિશે ચંચલતા દેખાય છે—જળ આદિ પદાર્થોમાં પડેલુ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ, બીજા પદાર્થના સમૂહને શું પ્રકાશ આપી શકે છે? તેવીજ રીતે આત્માના પ્રતિબિંબનું સમૂજ લેવું. કાંસા વગેરે પાત્રમાં પ્રતિબિંબિત થએલુ સૂર્યનું તેજ તે પાત્રમાં પેઠા પછી ધરના અંદરના લાગના પદાર્થોને પ્રકાશે છે. તેવીજ રીતે બુદ્ધિને વિષે ચૈતન્યનું પ્રતિબિંબ જે જીવપણાને પામેલ છે, તે નેત્રાદિક ઇન્દ્રિય માર્ગવડે બહારના પદાર્થોને પ્રકાશે છે.

અદ્વૈત પ્રકરણ.

“આ સઘળું અને હું બ્રહ્મરૂપ છીએ અને તે બ્રહ્મ મારા આત્મારૂપ છે” એમ જે સમજે છે તેજ આર્ય કહેવાય છે અને દેવતા પણ સુખ સંપત્તિમાં તેની બરોબરી કરી શકતા નથી. “ઉપાસના કરનાર હું પોતે અને ઉપાસ્ય દેવ એ બે બ્રહ્મ છીએ” એવી લાવનાથી જે બીજા દેવતાની ઉપાસના કરેછે તેને પણ સમાન બહુવો—“જ્ઞાની એ મારો આત્મા છે” એવી ઉક્તિ ઉપની ધરોમા અને વેદમા છે, તેમજ શ્રી ગીતાજીમાં અર્જુન પ્રતિ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માના વચન પણ તેજ છે, અને યુક્તિ પણ છે તે સાંભળો—લાણુ, સીધું કે વાકુ લાકડું જ્યારે અગ્નિથી સળગતું હોય છે ત્યારે અગ્નિરૂપ દેખાય છે, અને તે અગ્નિનો આકાર લાળો, સીધો વાવાકો થાય છે, તથાપિ શુદ્ધ તે હાથથી પકડી શકાય છે? નહોતજ એવીજ રીતે જે આત્મનિષ્ઠ પુરુષ હોય છે તે નિશ્ચે આત્માકાર થઈ બચ છે, તે જો કે દેહી (દેહુવાળો) દેખાય છે પરંતુ સત્યરીતે તે કેવલ આત્મા જ છે જેવી રીતે એકજ સૂર્ય અનેક જળનાં કુડામાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, તેવીજ રીતે આ એકજ પરમાત્મા અનેક દેહમાં દેખાય છે. દેવયોગે કદી એક કુડું, કૃદી ગયું તો શુ સૂર્યનો વિલય થાય છે? અથવા તો પ્રતિબિંબ ચચલ થવાથી શુ સૂર્ય ચંચલ થાય છે? એક સૂર્યન પ્રકાશથી જેમ જગત માત્રનો વ્યવહાર ચાલે છે, તેની પેઠેજ એક આત્મ

મત્તાથી મધ્યુ ચરાચર આવે છે—મુગધી કેવડો, ચપો, લઈ આદિ પદાર્થો જે જલના સેચનથી વૃદ્ધિ પામે છે, તેજ જળના સેચનથી દુર્ગધી મૂળા, ડુંળી અને લમણ વૃદ્ધિ પામે છે

જેમ એ જ સૂત્રધાર લાકડાની ઘણી પુતળીઓને મ્તલ આગળ બાધે પરિમા એ જ વખતે છુપી રીતે દોરીના સચારથી નચાવી શકે છે—જેમ એ જ ગોડીમાવી ગોળ, ખાડ અને માઝર વગેરે ભિન્નભિન્ન વિકૃતિઓ થાય છે, જેમ એ જ મોનામ્મવી થએલા બાબુબધ, કલ્પ આદિ પદાર્થો લેદધી ભૂદા છે એવી જ રીતે જુદા જુદા સ્વભાવવાળુ, જુદા જુદા આગ્રવાળુ, અને ભિન્નભિન્ન વૃત્તિવાળુ મયરાચર જગત્ એ જ આત્માની મત્તાથી આવે છે—પોતાના ઢાધપર લટકતા ખડીઆમા રાખેલુ દીમણ, દોઈના સ્પર્શના લયથી ન્યા મુધી વટેમાર્ગ ખાતો નથી ત્યા મુધી તેને હુધા અને પીડા બાધ કરે છે પરંતુ બાધા પછી બાધ કરતા નથી, તેવી જ રીતે સ્વતન્ત્રિય અને ત્રણે ઝાગમા નિત્ય એવા આત્મા સ્કંધપર લટકતા મણી પેઠે સહજ પ્રાપ્ત છે તેનો સમજણ પૂવક અનુભવ ન્યા મુધી રમતુષ્પ કરતો નથી ત્યા મુધી ત્રિવિધ તાપવી તવાય છે પણ તે આનનો અનુભવ થતા મવ દુખની અત્યંત નિવૃત્તિ થઈ જાય છે મનુષ્ય, હાથી, પાડા, કૂતંગ, ચૂરર આદિ ત્રાણી માત્રમા જગતીશ્વર મનુસ્થૂત રહેલા છે એમ જે જાણે છે અને ત્યારે તે જાણ પછી તેના વિચાર તેમજ આચારની એકતા થાય છે ત્યારે તે અદ્વય આનંદ લોગવે છે

કર્તાલોકતા પ્રકરણ

જેવી રીતે, મયના ઉચ્ચ વખતે માણસો પોતાનો વ્યવહાર ચલાવે છે, તે કઈ સૂચ ચલાવતા નથી પણ તેના પ્રજાશથી વ્યવહાર આવે છે, તેવી જ રીતે આત્મા પોતે કઈ વ્યવહાર કરતા નથી પણ તેના પ્રજાશથી સર્વજો વ્યવહાર આવે છે—લોહાને અગ્નિમા તપાવવાથી ન્યા લાયચોળ થઈ અગ્નિથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે, અને ખીજ લોહાના હુચોડથી તેનાપર તાડન થાય છે, ત્યારે તે લોહામા વ્યાપી ગહેવા અગ્નિને શુ તાડનનુ દુખ વાય છે? નથી થતુ કટોર કુવાડાના ઘાથી ઢાપ છે તુ ટોપ તથાપિ તે ઢાપની અર ગહેવા અગ્નિના શુ કુવાડાથી કટા થાય છે? નથી થતા તેવી જ રીતે, હુના સળધથી ઉત્પન્ન થએલા મુખ દુખો વડે આત્મા લેપાતો નથી “દેહુડપી વૃક્ષમા જીવાત્મા અને પરમાત્મા ડપી બે પક્ષી માહેવો જીવાત્મા દેહુડપી ઝાડના ફળ (મુખ દુખાદિ) ખાય છે એટલે લોગવે છે અને ખીજે પક્ષી જે પરમાત્મા છે તે માત્ર જોયા કે છે” એમ શ્રુતિમા પણ ઠહેકુ છે મધ્ય રાત્રીના મમચે ઘડમા ફીવો બળતો હોય છે તે છતા ચોર ધન હની જાય છે, તેને રીપા ઉત્સાહ પણ

નથી આપતો તેમ વારતો પણ નથી; તેવીજ રીતે આત્મા પણ પોતાના પ્રકાશથી માત્ર સત્તા સ્ફૂર્તિ આપે છે, કિંતુ સારા કૃત્યમાં પ્રેરણા કરનાર કે હુદ્દ કૃત્યમાંથી વારણા કરનાર તે નથી. દૈવયોગે કોઈનો જન્મ થાયો કે કોઈનું મૃત્યુ થાયો, પરંતુ હીપકને હર્ષ કે ખેદ થતો નથી તેવીજ રીતે આત્મા પણ દહાન્ત થવાથી કે ઉત્પત્તિથી હર્ષ શોક કરતો નથી.

સ્વ પ્રકાશતા પ્રકરણ,

જેકે સ્વી, ચંદ્ર, અગ્નિ અને હીપક વગેરે પદાર્થો પોતે પ્રકાશીને બીજા પદાર્થોને પ્રકાશે છે, તથાપિ તેમનામાંનો કોઈ પણ આત્માને પ્રકાશ આપી શકતો નથી. આ ઉપર કહેલા પદાર્થોનું લાન શું ત્યારે અક્ષુદ્ધારા પરમાત્માને વિશે થાય છે? એમ શામાટે હોવું જોઈએ? તે પણ એક જાતના પદાર્થો છે અને જે આત્મા સહાયભૂત ન હોય તો કેવલ અક્ષુદ્ધારા જોવાથી તેનું જ્ઞાન થાય નહીં—એમ જે ન હોય તો અક્ષુદ્ધ છતાં આંધળો માણસ પદાર્થોને કેમ દેખતો નથી? અક્ષુદ્ધ દ્રવ્ય લલે ન હોય પરંતુ જે આત્મા હોય તો બીજા દ્રવ્યોથી પણ લાન થઈ શકે છે; જેમકે આંધળા મનુષ્યને દૃષ્ટિનો પ્રતિબંધ છે છતાં પણ હસ્તસ્પર્શથી પદાર્થનું લાન થાય છે.

“જેનાથી સર્વ વસ્તુઓ જાણાય છે તેને કઈ વસ્તુથી જાણી શકાય? બીજા કોઈથી નહિ.” એવી ઉપનિષદોની ઉક્તિ છે, માટે આત્મા આત્માથીજ જાણખી શકાય અને તે પોતે કોઈથી પણ પ્રકાશિત નથી માટે સ્વયં પ્રકાશ છે.

શ્રદ્ધા.

—૦—

(ગતાંકના પત્ર પર થી.)

“મનુષ્ય જીવનના નિર્વાહ માટે લાણ્યાતી વિદ્યા તેમજ શીખાતી કળા કે જે માત્ર તે જીવનનાં સાધનોનો વધારો કરે છે, તેનામાં અતર આત્મા સુધારવાની જરૂર જોગી અને યોગ્ય હાયકાત છે, અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની (Science) પૂરી ઓળખાણ એ ઉત્કૃષ્ટ સૌજન્યતાની સાબિતી છે” એમ ધારવું એ મહામોહ છે. કોઈપણ રસશાળામાં એવો ઉપાય નથી કે જેથી વિષયોનું વિષ ઉતારી શકાય, અને ધાતુ ગાળવાની એવી કોઈપણ કુલ્લી નથી કે જેમાં કઠોર હૃદય પીગળીને રસમય થાય.

કોઈપણ વેદશાળા સદ્ગુણોનું નવું નક્ષત્ર આપણને જતાવી શકે નહિ, જીવનના સત્યપ્રકાશ અને મિથ્યા માયાનું અંતર કહી શકે નહિ, વિજ્ઞાનશા

સ્વની કેલવણી નીતિ સખધે તો અલગ છે, આપણા વતનને! ગુણ બદલા
 વિના માત્રજ્ઞાનનો વધારો કરે છે પણ જો તે માટે પ્રેમાળ અદ્વા મેળવવામા
 આવે, તો તેમના સમેલનથી ધ્યાનઉપગત જગત વધારે વિન્ય દેખાશે, અને
 સત્ય વિચારના વ્યાસગથી તે કિર્તિમય થઈ જશે જો તેમા બુદ્ધિ અને લાગ
 ણીની તિલ્લુતાનુ માત્ર સમેલ ન થાય તો તેમાથી બીજી કંઈ નહિ નીપ્પે,
 અને જે ઠેકાણે અગાઉ દુષ્ટ મનોવિદાર ગમ્ય કરતા હોય તે ઠેકાણે નવુ
 જ્ઞાન લુલા પ્રાણીના ચોટાડેય અગની પેઠે અથવાતો ચોતીના ધવામા શોધ કરેલ
 હથિઆરની પેઠે, તેનાથીપણ વધારે ખરાબ દુષ્ટતાનુ સાધન થઈ પડવાનો
 સભવ છે જે જ્ઞાનથી આપણે ખરેખરા વગરે સારા થઈ શકીએતે, જગતના
 પદાર્થો અને તેના નિયમોનુ જ્ઞાન નહિ, પણ મહાન મનુષ્યો અને તેના સદ્
 વિચારોનુ જ્ઞાન છે, અને ગુરૂત્વાકવણનો નિયમ શુ છે તે વારવાર વાચ
 વાંતા કરતા એક સરલહૃદયના મનુષ્યના સગમા રહેવાને હું વધારે ઇચ્છુ છું
 ડેની સાથે સ્નેહ રાખવો અને શાને ધિકારવુ, કેને માન આપવુ અને
 શાનો તિરસ્કાર કરવો એ સઘળા મનુષ્ય શિક્ષણનો સાર છે, અને આ વાત
 કંઈ લોહચુબક કે સૂક્ષ્મ શંક યગ્રમાથી, તેમજ વિદ્યુતશાસ્ત્ર કે તૈન્સશાસ્ત્ર
 માથી ગીળાતી નથી, પણ મનુષ્યના વ્યવહારમાથી, ભૂતકાળના કીર્તિમત
 મહાસારત રામાયણ આદિ ઇતિહાસમાથી, બહાદુરોના યુદ્ધ અને ઋષિમુ
 નિઓની ચિંતની શાતતા ઉપરથી, મહાન અત કરણ મહત્વિચારોમાથી અને
 નિડર અત કળ્લના ઉચ્ચતર કૃત્યોમાથી શિખાય છે જેવા સહવાસમા આત્મા
 રહે છે તેવામાજ પોતાનુ રગરૂપ તે ધારણ કરે છે, જીવતાની માથે જીવતો
 અને મુઆની સાથે મૃતવત્ થાય છે, અને “આવી આવી જતના પૃથ્વી
 ઉપર ખડકો છે અને આટલી જતના પેટે ચાલના પ્રાણી છે” એવુ
 જ્ઞાન મેળવવાથી જો કે આપણુ જગત સખધી જ્ઞાન વધે છે, પણ તેથી
 આત્મા પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ પોચતો નથી અને પોતાના પૂણ પ્રા
 શમા ઝગકતે નથી, પણ મિદ્ધ, સ્વદેશાભિમાની, ઋષિમહાત્મા, અને સ્વધમા
 ભિમાની પુરોહતા સત્સગથીજ માત્ર ઉપર કહેલ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે
 આપણી આધુનીક કેલવણીની મોટી ખામી એ છે કે માત્ર મનુષ્યોના જ્ઞાન
 થીજ આપણે તેને અટાવીએ છીએ, અને મહાન પુરોહતા મૃહણીય મમા
 ગમમા વિદ્યાર્થીનુ મન લાચે લાવીએ છીએ અને માત્ર લૌકિક શિક્ષણ આપ
 આપવાની ઉપપત્તિમા (theory) તો તે ખામીની ટોચ ખાચ છે આપણે
 વિદ્યાર્થીને વ્યાકરણ અને લાધાના નિયમો શીખવીએ છીએ, પણ

ખોલવા યોગ્ય ધણું જ થોડું શિખવીએ છિએ. આપણે તેને દૂરના ખડોના સમુદ્ર અને દેશો, નદી અને પર્વતોનું શિક્ષણ આપીએ છિએ, પણ તેમના પોતાના દેશનો પ્રાચીન ઇતિહાસ કેવો છે, કેવા કેવા રાજાધિ અને મહાપિઓ તેના પોતાના દેશમાં થઈ ગયા છે અને પોતાના સંસાર સાગર માટે કેવા મહાત્માઓના આચરણ તેને દીવાદાહીરૂપ થવાં બેઠાં છે તે વિશે આપણે તેને ઘણીવાર અજ્ઞાત રાખીએ છિએ. ન્યાંસુધી આપણે મહાપિઓના જીવન વૃત્તાંતનું શિક્ષણ નથી આપતા ત્યાંસુધી મનુષ્ય શિક્ષણની ખરા ઉદ્દેશની આપણને ખબર નથી—ઉત્તમતાના જે નમુનાઓ તેવાં મહાપિઓનાં જીવન આપણી આગળ રજુ કરે છે તે ન્યાંસુધી દરેક જામ અને શાળામાં પ્રિયવસ્તુ થઈ ન પડે ત્યાંસુધી આપણી શિક્ષણ પ્રણાલિકા આપણા સમાજનું વર્તન ઘણું દરબજે સુધાર્યા વિના તેનું બળ માત્ર વધારશે. પોતાથી હલકા દરબજાની વસ્તુ નિરખવા, નીચું સુખ રાખવાથી નહિ, પણ પોતાનાથી વધારે વિશાળ સદ્વિચાર અને સુજનતા નીરખવા ઉંચી દૃષ્ટિ કરવાથી જ આત્મા ઈશ્વરરૂપ થઈ શકે છે. જે સ્થળે કંઈ અદ્વાનથી, ન્યાં મનુષ્યો પણ આમાન્ય વસ્તુ પંચભૂતની રચના માત્ર અને વીજળીની સત્તાથી નાટ્ય ભૂમિપર ભાનમાં આવેલ—ગણવામાં આવે છે, ત્યાં ઉપર કહેલ ઈશ્વરપણું અસંભવિત છે, નીચ સ્વભાવ સર્વોપરી સત્તા ભોગવે છે, તે કોઈ સદ્વિચાર દર્શાવી શકતો નથી, પણ પોતાની કૃતિના હલકા વિચારો ઉત્પન્ન કરે છે, દરેક મહાન વસ્તુ હલકી વસ્તુમાંથી ઉત્પન્ન થએલી છે એમ સાબિત કરવા બંધ છે, તેથી દરેક વસ્તુનું મૂળ સર્વથી નીચામાં નીચું તેના મત પ્રમાણે છે, અને જે શક્તિઓ હયાત નથી અથવા જેથી કંઈ સમજી શકાતું નથી તેવી શક્તિમાંથી વિદ્યાર્થીની પોતાની બુદ્ધિ અને કૌશલ્ય અધપરપરાએ નીકળે છે. જ્ઞાત વસ્તુ જ્ઞાતા કરતાં ઉચ્ચતર હોય નહિ ત્યાં સુધી તેને માટે તેને માન ઉપજે નહિ તે ભૌતિક નિયમોને એકજ વખતે પોતાનો કરતાં તેમજ શુભામ ગણશે, અને કાર્ય કારણને કહેશે કે “તે ઉત્પન્ન કરેલ મોટામાં મોટી વસ્તુ હું છું, મને ઉત્પન્ન કરવામાં તે તારો સ્વામી પેદાકરેલ છે કે જે સ્વામી અણધારેલ કાર્યમાં તને બેઠશે ” આ પ્રકારે જોતાં જ્ઞાન એ સત્તાની ઇચ્છાને માટે આગળ વધારવામાં આવે છે, તે માટેનો ઉત્સાહ શ્રદ્ધામાંથી લોભમાં બદલાઈ જાય છે, તે પવિત્ર સુખમુદ્રા ઉપર પડતા દિવ્ય પ્રકાશ જેવું વધારે વાર રહેતું નથી, પણ રાક્ષસોના ઉદ્ધત લલાટમાં દેખાતી આળ જેવું થાય છે, અને ઓષ્ઠમાત્રને અડવાથી જેમ સોમવદલીનું દિવ્ય પાન પવિત્ર કરે છે તેમ નહિ છિંતુ જવરથી ઉત્પન્ન થએલા ઉન્માદની પેઠે દરેક ઇચ્છાને પકડવા દોડે છે. પ્રભુત્વ મેળવવા માટે જ જ્ઞાનની આવી આતુરતા, કે ન્યા તેને રોકવા માટે શ્રદ્ધાનું હજારો પહોં

નથી, તેના મમાન બીજુ કંઈ અસાધ્ય કે બોળાઈતુ કૃત્ય નથી મક્કળતાના ગાડા સ્વપ્ના, બહુઈ ફેલેહની લખિયવાણીઓ આપતી બુદ્ધિમા ભરાઈને તેને ઉન્મત્ત બનાવી છે, વત્તમાન કાળના આતુગતા ઉત્પત્ત કરે છે, અને મૂત કાગ માટે નિરન્કાર બતાવે છે, આપણી વિચાર શક્તિ અને મમજ શક્તિની સ્વચ્છતામા બગાડો કરે છે, અને મને દ્રેષ ભરેલ અને મૂઠ બનાવી દે છે વિનય અને નમ્રતા એ અતરમા ગુપ્ત આરાધનના માત્ર ચિન્હ છે, સર શક્તિ માન પરમાત્માની હાજરી વિના જે વધારે વાર ટકી ન શકે તેવું એ સવાપરી સત્તા તરફની સ્વાભાવિક માનની લાગણી છે

ઈશ્વરથી બૂદ્ધા થવાની આપણે આપણ સઘળુ પ્રમાણુ ખોજી છીએ, કમાનના વચલા પથર વિના જેમ બી ન પત્થની સ્થિતિ થાય છે તેમ આપણે આગણુ સ્થાન બાણતા નથી, પરતુ એક સમ્બી સપાટીમા નાશનો ઢગત્રો ધઈ પડીએ છીએ. અને જે કોઈ અહુકાર અને હુપદની અમિતતા બુએ છે, અને તેમના લપથા બ્હીને પાછો હુકે છે, તેણે તો જે આપણુ સઘળાને રાધે રાખે છે, જે આપણામાના દરેકને ઉપયોગી બનાવે છે અને જે દરેક સુદગતાતુ અમુકરૂપ આપે છે તે પરમેશ્વરની જેમ બને તેમ નહીક રહેવું જોઈએ જે કોઈ ઈશ્વરી હક્કાપણને ઘુટણીએ પડી માન આપતો બધ પડે છે, તે તરતજ મનુષ્ય તરફ અભિમાનથી વાત કરે છે અને તે અભિમાન પોતાનીજ પૂલમા વિશમે છે

પણ, કદાચ, શ્રદ્ધાને આ પ્રમાણે દૃઢ કરવામા ધમના બીજા સુવશણોને આપણે અસ્તવ્યસ્ત કરીએ છીએ, મને કરેવા બોકે જેમાના મુખ્ય ‘શ્રદ્ધા’ “શુભાશા” (આસ્થા) એ એકે નથી પણ “દિવ્યમ્નેહ” છે ખરેખાત તેમજ છે, સર્વાત્માભાવવાળો સ્નેહ એ મોટામા મોટી વસ્તુ છે, મારણે તેની પૂર્વ શ્રદ્ધા અને શુભાશા (આસ્થા) ગહેલા ધારીજ લેવા, અને તે બંનેને તે વિ સાવના છે અને તેમના મુગટ રૂપ છે, અને તે બંને વિના તે સ્નેહ પશુવૃત્તિ જેવો છે અને તે નામને લાગ્યેજ ચોચ ગણાય તેવા પ્રેમની શરૂઆતની સ્થિતિ અને તેની પૂર્ણ ટોચની સ્થિતિમા કેન્દ્રો અધો અતર છે! જે તમે તમારા કૃતરને આ હતા હો તો તે એ કે તમે તેના મુખ હુ બ માટે અનુગ્રાહ લાવો છો, અને તેના ખ્યાગનો પ્રતિધ્વની ક્રો છે, અને તેના બઘત માટે તમને લાગી આવે છે, અને તેના મુગા દેખાવથી જે તે જણાવે છે તે મઘળુ તે બોનીને કહી શકે એમ તમે ઈચ્છો છો પણ સામાન્ય પ્રાણીસ્વભાવની વર્તમાન સ્થિતિની વાતથીજ તે સબધ અટકે છે, તેમા કંઈ લખિયની ગાબત રહેલી નથી, ન્યાયી તમારા છવનનુ તત્વ શરૂ થાય છે ત્યા તે અટકે છે, ન્યાયે

તમે તમારા છોકરાં ઉપર પ્રેમ દર્શાવો છો ત્યારે પણ આ ઉપક્રમ રહેલો છે. પણ, જ્યારે તે બાલક તમારા હાથમાં કુદે છે, ત્યારે તમે તેને છાતીસરમું આપો છો; જે તે છે તેને માટે નહિ પણ લવિષ્યમાં જે તે થવાનું છે તેને માટે સ્નેહ બતાવો છો. તેનો આનંદ, કે જે “સ્વાભાવિક છે માટે પ્રથમ દેખાય છે,” તેના પાછળ તમારો આનંદ છે, કે જે તેના કરતાં, ઉંચા પ્રકારનો છે, કારણ કે “હિંચ” છે, તેનામાં તમે અસર શક્તિઓનો દાખલો બુલો છો, કે જેના તમે ઈશ્વરની નજર નીચે રક્ષક છો. માત્ર પ્રેરણા બુદ્ધિ શિવાય જે જે આ સ્નેહમાં છે તે શ્રદ્ધા અને શુભાશાને (આસ્થા) લીધે છે, જે શ્રદ્ધા અને શુભાશાને (આસ્થા) લીધે પ્રથમની પ્રરિમિત સ્વભાવની મનોહર આકૃતિઓને હિંચ અનતતાની કિંતિ સાથે તે ગુંથી દે છે. વળી, કદાચ કોઈ કાહ્યો અને સાધુ ચરિત ઋષિને તમે આહો છો, કે જેના જીવનના ઉત્કૃષ્ટ અને મનોહર આદર્શથી તમારા પોતાના અનિયમિત જીવન માર્ગે તમને અસહ્ય થઈ પડ્યા છે, અને જે ઈશ્વર આરાધનના શિક્ષણ મારફત પરમાત્માની મૂર્તિમય શાંતિ સૂધી જે તમને દોરી ગયેલ છે જે શ્રદ્ધા તેજે મન્વલિત કરેલી છે તેની સમેલક જવાલા, અને જે આસ્થા (શુભાશા) તેજે પ્રતિપાદિત કરેલ છે તે સિવાય તેના તરફનો તમારો ભાવ એ બીજું શું છે? અથવા, પાપથી પાપમાલ થએલો કોઈ જીવાત્મા જે તમારી શરણે આવેલ છે, અને એકલો હોવાથી, પાછાં તેનાં પાપ ફરીથી તેને પકડી પાડે એવા ભયથી, જે તમોને જતા રહેવાની બાજુ ના પાડે છે, તેવા તરફ રત્તીદેવ કે ગૌતમબુદ્ધ જેવી કયા દૃષ્ટિથી તમે કોઈ વખત જોયેલ છે? પાપના સતત પશ્ચાત્તાપની પુનર્જીવન આપનાર શક્તિમાં શ્રદ્ધા, અને શુદ્ધ અનુભવીના ઉત્તેજિત કરનાર બોધથી આત્મોત્સાહ પાછો પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એવી આશા (આસ્થા) એ જોજ, ઉપલી ગાળતમાં પણ મંદ સ્નેહની ગુપ્ત કુચી છે. આસ કરીને ઉત્તમ ઘટનાર્ન્ન કલ્પના મનુષ્ય સ્નેહમાં રહેલી છે, તેથી તેની પ્રથમની સ્થિતિ પણ આદર બુદ્ધિના ભાવથી રંજિત થએલી છે છોકરામાં જે લવિષ્યની આશા બાંધવામાં આવી છે તેને માટે આદર ભાવ છે. શિષ્ટ સાધુ પુરુષમાં જે વર્તમાન છે તેને માટે પૂજ્ય બુદ્ધિ છે; અને પાપીમાં જે દેવાધીન છે કિંતુ પ્રાપ્ત કરી શકાય એ છે તેને માટે આદર છે. અને જે અંતકરણ નિર્મલ હોય છે, અને સાધુ કે નરતું એ બે માંથી એકેને માટે નિર્માણ થઈ ચુકેલ નથી તેનામાં પૂજ્ય ભાવનાનો પ્રવેશ થાય છે. જે ઈશ્વરની પૂર્ણતા એ અમર્યાદ જરૂરીઆત હોત તો ખરી રીતે ઈશ્વર પોતાનું પણ આરાધન થઈ શકત નહિ, “આ પણ સર્વનો નિયંતા પરમાત્માના જેવા પૂર્ણ થાઓ” એ વાક્ય ત્યારે નિરર્થક થશે; અને “તેના વિચાર આપણી કલ્પનામાં

ન આને તેની શક્તિ અગાધ છે” એ વાક્યનો અર્થ આપણે મહન કરી શકીએ તે કરતાં પણ વધારે લયકર થઈ પડે પરમાત્માનો સતત વહેતો સમ્પન્ન અને બાહ્યાશ્રય તર શુશ્રિષણ એ / આ જગતના ગા ત પાયા છે, એવી સમગ્ર હૃદયની આભાવિત આસ્થાવિના, બુદ્ધિ સમજતી બંધ થાય છે, અને અતઃકરણ ભૂડી સાક્ષી પુરે છે

શ્રદ્ધા અને આસ્થાની (જાગ્યાની) ક્ષીણતાની સાથે પૂનઃ ભાવનાનો ઉત્સાહ કેની ગીતે ક્ષીણ થાય છે તે વાત મનુષ્ય જીવનના સ ર નીરમણ કર નાર દેહેને જોઈ હશે જે અતઃકરણ પરમાત્માની સર્વોત્તમતા અને પૂરતા વિશે મનન કરતું બ ર થાય છે, તેમથી મનુષ્ય સદશુભોની પરીક્ષા ધીમેધીમે પોતાની તીક્ષ્ણતા ખુએ છે, તેના માટેની લાગણી બદલાય છે અને હનકા પ્રકારની થાય છે, તેવા સદશુભો મેળવવાની ઈચ્છા વિના નિમજ વિશ્વામયી તેની તરફ જોવામાં આવતું નથી તે મનુષ્ય સદશુભો પગીયણ, જે શિખર પગથી આપણને મદદ મળે છે અને જ્યાં પોત્રના માટે આપણે ઉતાવળે પગે અને હાફતે હુએ જઈએ છીએ તેની ટોચપર વધારે વાર રહેતું નથી, પણ તે સદશુભોનો વિવેક જીવનના સામાન્ય પ્રદેશો કે જ્યાં આપણે મધ્યમાં જગતની ઉદાગતાના મોજા મિત્રો તરીકે એન્કા થયેલા છઈએ ત્યાં આની વસે છે તે સદશુભોને સ્વર્ગીય મુદરતાની ખુબી તરીકે, અથવા તો શ્રદ્ધાજી અતઃકરણના જય ચિન્હ તરીકે ગણવામાં આવતા નથી, પરંતુ, મુદર આદૃતિ નાથના મનો હર દેખાવ તરીકે ગણવામાં આવે છે, હિતકારી પણ પવિત્ર નહીં, એવા સ્વભાવના સુખાવહ મિશ્રણ રૂપે જોવામાં આવે છે આવા સ્વભાવના માણસેની નજર આગળ, દુનિઆ અને તેના ઇતિહાસ તેના પવિત્ર પ્રરૂપોના નામનું પત્રક, તેના બહાદુર અને સત્પ્રરૂપોની મજબા, એ સઘણ લશ્કરની તપાનબી જેવું લાગે છે, જે લશ્કરનો સગાર, છપીટ ઉચા અને જીવન માણસના રેજીમેન્ટને (લશ્કરી ટુકડી) જોડેને કહે છે કે, “આ મજેના માણસો છે” િ ર સ્નેહના શુદ્ધતત્વો આવા સ્વભાવવાળા માણસને બંધ બેસના આવતા નથી, જે માણસો તેની ઉપપત્તિ (theory) પ્રમાણે રહેના હોત તે, જેમ ઘોગની આવ જોઈને તેઓ ઘોડા ખરીદ કરે છે તેની-જ ગીતે પોતાના મિત્રને પમ-ગ્રન જે ઠેકાણે નીતિના મદશુભોને આધારણ પકિતના ગણી કાઢવામાં આવે છે અને આગળજે જરૂરીયાતથી-જ તે ઉસન જાય છે એમ માનવામાં આવેદ ત્યાં દિન્ય પ્રેમનો ઝરો તદન સ્પર્શ જાય છે હું બી ન ઉપર સ્નેહ રાખુ છું તે એટલા માટે નહિ કે તે આચારવાળા જાતીઓમાં (ધર્મવાનનામાં) નોથા દ્રેઝ શિખર પગ (મનુષ્ય) છે, પરંતુ ઈશ્વર તરફ પહોંચવાની પગથી ઉપર તેના પગ રહેલા છે તેવા માટે હું ચાહું છું જે આવાનમાં મારી દૃષ્ટિનો મોક

યતો હોય; જો, જ્યારે આપણે આપણાથી વધારે શ્રેષ્ઠ મનુષ્યો તરફ જોઈએ, ત્યારે આપણા અતઃકરણો અભિમાનથી સળગી ઉડતાં હોય; જો, હું નબળો હઉં અને તે માણસ સખગ હોય, અને જે સદ્ગુણ તેની રંગોરંગ વ્યાપી છે તેની મદદથી મને પકડીને મારો ઉદ્ધાર કરવા માટે જો તેને હું ન વળણું; જે આત્મારૂપી ઉગ્યા કુંગર ઉપર ચડવા આપણે આતુર છીએ તેનું સ્વર્ગમાં શિખર ન હોય, પણ જે લાલચે એક બાબુએથી આપણે ઉપર ચડીએ છીએ, તે નીચી થઈને રેતીનું રણ થઈ જતી હોય—તો સ્નેહની સઘળી ઉત્તમતા એ ભુલમનની વશીકરણ વિદ્યા સમજવી, અને તે સ્નેહની ઉત્તમજ અને કોમળતા વધારે વાર રહી શકતી નથી. જેને વસ્તુ મહત્વા કાંક્ષાનાં ખેંચણને શિથિલ કરે છે તે દિવ્ય સ્નેહના આલિંગનને પણ મોળું પાડે છે.—સ્નેહના અંધના, જેથી આપણાં મન એક ખીજ ઉપર આધાર રાખવાનાં સંબંધમાં શુદ્ધાઈ જાય છે, તે અંધના જેવાં દેખાય છે તેવી વસ્તુઓ નથી, પરંતુ તે જીવનના બહાર દખાવ નીચે ઢંકાઈ રહેલ કાંઈ જેવી રહસ્ય તરીકે આં અણી આસ પાસ વીંટાઈ જાય છે; અને ખાત્રી પૂર્વક રીતે જે અરસ પરસના પૂજ્ય લાવથી આપણે એક ખીજ સાથે સંકળાએલા છીએ તેના તેજ પુજ્ય લાવથી ઈશ્વરનો અને આપણો સંબંધ અંધાએલો છે. લાવીકાલમાં આસ્થા રાખવાથીજ મનુષ્ય લાવની અવ્યથતા અને આશા ટટાર રહી શકે છે. તેનાં વિના આનંદ જનક અનુકંપા અને સૌમ્ય દયા પુષ્કળ પણ હોઈ શકે, કારણકે હૃદયમાં વિદ્વેષ ન હોવાથી, સગળી દુષ્ટ ખોખાપણો શરીરની અશક્તતા ગણાય છે, અને દયાની દૃષ્ટિ મર્યાદા એટલી બધી વિસ્તાર વાળી થાય છે કે સારા હૃદયના સઘળા ઝરાઓનો તેની અંદર સમાવેશ થઈ જાય છે—જ્યાં આપ્રમાણે દયા વધારે હોય છે, ત્યાં ક્રોધની ગરમી શાંત પાડવાને ગેશક તે કામ લાગે છે, કારણકે જેની આપણને દયા આવે છે તેને કદી આપણે ધિઃક્રારી શકતા નથી, પણ તેમજ આપણે તેને આનંદ પણ આપી શકતા નથી; અને નીતિ સંબંધી સદ્ગુણોનો મોટો સવાલ સર્વ મનુષ્યોને સમદૃષ્ટિથી જોવા, ઘણા મનુષ્યોની સર્વ પ્રકારની નીચતા નીરખવા છતાં, “સર્વમનુષ્યોને સમ દૃષ્ટિથી જોવા,” એ સુત્રનું પાલન આપણે કેમ કરવું—એવો છે કે જેનો પ્રત્યુત્તર આર્ય ધર્મમાંજ મળી શકશે. અનંત અને પવિત્ર આત્માની સાથે માનસિક સંબંધમાં રહેવાથી, શુદ્ધ અતઃકરણનો માણસ ગુનેગાર અને પાતકીને તેમને પોતાને માટે કદી પણ માન આપશે નહિ; અને પોતાના સમાનશીલ સ્વભાવ વાળા મનુષ્યોના સમાજમાં પાપી માણસોનાં નીચ ટોળાંને માટે અતિ અરૂચિ દેખાડશે એમ ધારી શકાય પણ ઈશ્વરી પ્રેરણાથી તેને એવી વનસ્પતી બતાવવામાં આવી છે કે જે ખારા પાણીમાં નાખવાથી તેને મધુર કરી મૂકે છે—પાપી પુરુષો વિશે વિચાર કરતાં, તેઓ હાલ કેવા છે. તે

બાબતપરથી ખસીને તેઓ કેવા હોઈશકે તે બાબત તેને વિચાર કરવા હો, એથી પાપીઓના અજ્ઞાન અને દુષ્ટતાના વાદળમાથી તેઓની ઉજવળ શક્તિરૂપી વિનુતના ચમકારા દેખાશે અને તં ચમકારા તેના હૃદય ઉપરના ધિમ્કારના મલિન પોષણને ચૂર્ણ કરી વિખેરી નાખશે એક આત્માનુ બીજા આત્મા સાથેનું દિવ્ય સાદૃશ્યપણું “તેમનામા નાશ નથી પામેલ ઉલ્લુ અચેતન પડેલ છે” એ જાણવાથી તેઓ ભવિષ્યમા સારા થશે એવા વિશ્વાસથી તેમના તરફ તે જુએ છે, અને તેમની આધુનીક સ્થિતિમા તેમના જરા પણ સંપક્ક વિના, ભવિષ્યમા તેઓ જે સારા થવાના છે તેને માટે આશા જનક માનની લાગણીથી તે દ્રવિત થાય છે આ પ્રમાણે જે અગોચર આત્મા તરફ દૃષ્ટિ નાખી રહે છે, તેજ મનુષ્યોના અતિશોકપ્રદ પ્રસંગોની સામે બાય લીડી શકે છે, છતાં આદર સુકત સ્નેહ છાડતો નથી ‘જેમ કોઈ માતા પોતાના સ્વચ્છદી બાળકને ચાહે છે, અને તેના કલ્યાણ અને આસુડાઓને ચુલનકરી ટાળી રહે તેવી રીતે તે અપૂર્ણ માણ્યોને ચાહે છે, અને ઈશ્વરને ખાતર તેઓના દુઃખણ માખી ગહે છે, તે ઈશ્વરે તેમને એક સાકડો અને પહોળો રસ્તો જ્યાં જુદા પડે છે તે ઠેકાણે તેમને મુકેલા છે, કે જે રસ્તોઓ સ્વાધીનતાના જરૂરતા શિશુરૂપ છે, અને જે સમગ્ર પવિત્રતાના ઉપાય છે આવી શ્રદ્ધા એક વખત પ્રાપ્ત થવાથી, ઈશ્વરની શુ ઈચ્છા છે તે તે જોઈ શકે છે, એટલુજ નહિ કિતુ, બીજા આત્મામા તે ધારી લઈને અને પોતાના દુષ્ટતાના રોમડુપણ સત્યથી તેમનામા તે શક્તિ જાગૃત કરીને પોતે આગળ પડે છે અને તેને પ્રસિદ્ધ કરે છે “આવું કોઈ પણ માણસ આગળ કદી ઉપદેશ આપી શક્યુ નથી” એમ કહીને તેના દુરમનો પણ તેનાપર આકર્ષીત થઈ જાય છે, અને જ્યાં જ્યાં તેનું વર્તન તેના શિષ્યોમા જોવામા આવે છે

(અપૂર્ણ)

હિમ્મત વિષે

(કદાનહ વિ પેનાબાઈ શુકલ વળા)

દોહરો

હિમ્મત હિમ્મતની કડો, હિમાયતી ધરી હુઈ,
કેવો છે એ કામની, પ્રેમે કડ મદર

મનહર હદ

અન્યકૃત્યકે અગત્ય તણાકૃત્ય કરવામા,
જુઓ મુખ જરૂરની હિમ્મત જણાય છે
તે સિવાય કોઈ શિશ્ન કામ સિધ્ધ હોય નહિ

કરે તો ખરેજ સ્વાદ રહિત ગણાય છે,
હામથી તમામ કામ તેમ દામ મળે બહુ;
વળી વિશ્વ વિશે અતિશયે વખણાય છે.
એવી માણી શ્રેષ્ઠ તણા ધણી થયો નહીં જેહ;
જેનો ભાગ્ય હિત આ ભૂમિ વિશે બણાય છે. ૨

હરિગીત છંદ.

આર્યો અતિશે દીર્ઘ દૃષ્ટે તર્ક કરીયે આપણે,
તો સ્પષ્ટ દેખાયે સદા શુ? હામવિષ્ણુ જીતેરણે;
તેમજ શિશુ સમુદાયનું સાક્ષ્ય એથી ધારશો,
હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશો. ૩

એ ગૂણુન્હોયે જેહમાં તે સર્વથી કાયર સદા,
તેના થકી કાંઈ કામ સાડું સિદ્ધ થાશે નહિં કદા;
પણ સદગુણી સંપૂર્ણ કરશે તે વિશે સંદેહશો,
હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશો. ૪

ઔરંગઝેબ સમાન નૃપ તામે કરી શીવાજીએ,
પાયો કર્યો મજબૂત રૂડા રાજનોએ નૃપતીએ;
કોલમ્બસે બહુ ખેટ શોધ્યા પણ નહિં પાછો ખસ્યો,
હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશો. ૫

દોશે પ્રથમ અટક્યા પછી ક્યાં પૂર્ણ પંથે ખેંચવું,
માટે હિમ્મતને અહણ કરવા આર્ય પ્રેમતુર થવું;
એ ગુણુવિનાકો વિશ્વમાં સુખની ન તૃણા રાખશો,
હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશો. ૬

કેવીદ કેવા પાડવે સકષ્ટ વનમા હે સહુ,
તો પણ જુઓ પોતા તાણુ પણુ* રનેહ સાથે સાચબું;
તો ધર્મ ધારી ધર્મ તે દીઠી તણા તખ્તે વશ્યો,
હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશો, ૭

દેખો અવધપુરનો પતી હરિશ્ચંદ્ર સતવાદી વડો,
તેણે અનામિક ઘર વિશે વેચાઈ શીર લીધો ઘડો;
તોપણુ નહિં હિમ્મત તલ્યો ધરણીપતિ પદમાં ધસ્યો,
હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશો. ૮

જો લાનકીનું હર્ણ કીધું હરખિ દુષ્ટ દશાનને,

કીધું ઘણું એ દુખ તદપિ જઈવશ્યા લકાવને,*
 સપૂર્ણ શિયળ સાચવ્યું તેનું વૃતાત વિચારશે,
 હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશે, ૬
 દ્રોપદ દુહીતાની ગ્રહી વેણી દુવિત દૂ શાસને
 અખર ઉતાર્યો અગકેરા સલામા કોનાનને†
 તદપિ ડચા નહીં એ સતી કીધો ન ક્રોધ દીલેકશે,
 હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશે ૧૦
 પ્રહલદકેરા પ્રાણનો પરિત્યાગ કરવા કારણે,
 કીધા પ્રપંચ ઘણા ઘણા પણ એમુઓનિજ આગણે,
 એવી અતિ વિપતિ વખતમાં માની સૂચ મનમા હશે,
 હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશે ૧૧
 કટુવેણુ કીધા ક્રુવને તેની અવગમાએ જાહ,
 તે સર્વ પોતે સહન કરી વન સચરો ત્યાગી સહ,
 પદ અચળ લીધું પ્રેમથી જો કદકૃતથી ના કશે,
 હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશે ૧૩
 ઈનાગર તણી હિમ્મત હતી તો રનેહુ ધારી સર્વદા,
 શ્રીકૃષ્ણ સાથે રાશકીડા કોડથી કીધી સદા,
 સ સારમા પણ એ પ્રમાણે સવ રનેહી ચાલશે
 હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશે ૧૩
 દમયતીને નળને જુઓ અતિકૃષ્કળીએ આપીયા,
 તદપી નહીં હિમ્મત તણ અતે સહુ સુખીઆ યયા,
 માટે કયે છે “કાન” દીલપર પડે તે દુખ દાખશે,
 હિમાયતી હૈયાતણી હિમ્મત કદી નહીં હારશે ૧૪

ગીત

કોઈ કૃત્ય કરવામા, હિમ્મત દીવથી જવી નહિ હારી,
 જેથી આ જગમાહે, સરે અથ સો કરે કીર્તિ સારી ૧૫

ॐ તત્સત્

અષ્ટાવક્ર.

❧❧❧❧❧❧

(લખનાર પી પી પટણી)

“ તત્ત્વમસિ ” એ મહાવાક્યનો ઉપદેશ કરનાર મહા મુનિ ઉદાલકના
 હોહિત્ર અને એ મહાવાક્યનો ઉપદેશ અહણુ કરનાર મહાત્મા શ્વેતકેતુન‡

* આસોધવન † કાપાદર ચોગી ‡ નરસી મહેતા

આગિનેય ભગવાન્ અષ્ટાવકના નામથી કોઈ પણ આર્ય અજ્ઞાત નથી. આ આર્યદેશના મહાકવી કાળીદાસની ઉપમા જેમ શેકસપીયરને અપાય છે તેમજ આ મહામાન્ય અષ્ટાવકના ઇતિહાસ ઉપરથીજ ઉત્તર દેશમાં “અરથોલ્ડ” ની કલ્પના ઉઠ્ઠીવી હોય એમ માડ માનવું છે અથવા તો સર્વ દેશમાં એક કાળજ અમુક અમુક વ્યકતીઓએ સાથેજ દર્શન આપ્યાં છે એજ વિશ્વ કત્તાની ચાર અમત્કૃતિ છે. ભગવાન અષ્ટાવકની અદ્વૈત મત ધુરંધરતાનેતો સર્વ વિદ્વજનો માન્ય રાખે છે. તે અંશમાં તેઓને અનુસરીનેજ હવે તેમની વ્યવહારોપયોગી બુદ્ધિની પરાકાષ્ટા અને નીતિનિપુણતાને પ્રદર્શિત કરવા આ લઘુલેખ સુસજ્જનોની સેવામાં સુકવાની રજા લઉછું પ્રથમતો તેમનો દુકે ઇતિહાસ આંહિ લખવો તે અયોગ્ય નહી ગણાય.

મહાત્મા ઉદાલકનો એક કહોડ નામનો શિષ્ય હતો. તેણે જીતેન્દ્રિય થઈ પોતાના ગુરૂની ઘણાકાળ સુધી સેવા કરી અને તેમની પાસેથી વેદાધ્યયન કર્યું એ શિષ્યની પરિચર્યાથી બહુ પ્રસન્ન થઈને ગુરૂએ તેને વેદ ભણાવ્યા એટલુંજ નહી પણ પોતાની પુત્રી તેને પરણાવી તેનું નામ સુજાતા હતું. ઘણો સમય ગયા પછી તે સુજાતાએ પોતાનાં પતિ કહોડથી ગર્ભ ધારણ કર્યો ત્યારથીજ તેમાં કાંઈક અલૌકિક શક્તિ જોવામાં આવતી હતી. પ્રાયશઃ પરિપૂર્ણ ગ્રહાચર્ય પાળીને ચોવ્યવયે દંપતીનો સમાગમ એવા અદ્ભુત ગર્ભને ઉપજાવે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. પરંતુ ગર્ભવતી સ્ત્રીને દોહડની પ્રાપ્તિ ન થવાથી ગર્ભવિકૃત થાય છે એ આયુર્વેદીય સિદ્ધાંત પ્રમાણે તે ગર્ભનું પણ થયું હતું પોતાના પિતા કહોડ આખી રાત્રિ વેદાધ્યયન કરતા હતા તેને જોઈ તે ગર્ભે સર્વ શિષ્યો સાથે જોડેલા પોતાના પિતાને કહ્યું કે—“પિતાજી તમે આખી રાત્રી અધ્યયન કરો છો તે ઠીક નથી” આઘોષ હાલનાં શરીર સંપત્તિનો વિચાર ન કરતા અત્યંત અભ્યાસ શ્રમ કરનાર બાળવર્ગે બહુ સ્મરણીય છે. ગર્ભનાં આ વચનોથી ક્રુપિત પિતાએ કહ્યું કે—“હજી તો તારી માતાના ઉદરમાં છે ત્યાં મને યોગ્ય કરવા છૂંછે છે માટે તારા શરીરમાં આઠ સ્થાનકે વક્રતા થશે” ઘણુંકરીને ગુરૂ જનોના વચનો બાલકોને શાપકે વર રૂપ થાય છે તેથી પિતાના વચન પ્રમાણે તે આઠ સ્થાનકે વક્ર થયા જેને લીધે તેનું નામ “અષ્ટાવક” જન્મ સમયે પાડવામાં આવ્યું આ પ્રમાણે ગર્ભમાંથી પિતાને કહેવું અને પિતાના ક્રોધ વચનથી આઠ સ્થાને વક્રતા થવી એવાર્તા સાત્વિક શ્રદ્ધાથી મનનીયા છે પરંતુ તેવી શુદ્ધ શ્રદ્ધા વિના પણ દોહડ ભંગથી અંગનું વિકૃત થવું એટલે સર્વ માન્ય છે.

(અપૂર્ણ)

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૨૯ સુ]

થે. ૧, ૨૧૫૯ ૧૯૫૭

[અ. ૬ ૬ ઠા]

॥ યતો ધર્મસ્તતો જગ ॥

પતિવ્રતા

(મનહર ૭૬)

પતિ સાથે પ્રેમ વાંગે, પતિથી નિયમ સાંધો,
પતિથી તમારું ક્ષેમ પતિ વિષે રત રહો
પતિ એજ યજ્ઞયોગ પતિ એજ રસભોગ,
પતિથી મટે શોક પતિને આવીન રહો
પતિ એજ જ્ઞાન ધ્યાન પતિ એજ પુણ્યદાન,
પતિ એજ તીર્થ સ્નાન પતિનો મુમત લ્યો
પતિ વિના પત નહિ પતિ વિના ગત નહિ,
સુદર સકલ વિધિ એક પતિવ્રત છે
જલનુ સનેહી મીન જુદુ યતાં તજે પ્રાણ,
મણિવિના અહિ જેમ જાવતો ન જાણવો
સ્વાતિ વિંદુના સનેહી પ્રકટ જગત માંહિ,
એક છીપ ચીજાં પતિ ચાતકને કહીએ
સૂર્યનાં સનેહી વઙ્ગી કમલ સરોવરમા,
શશિનાં સનેહી જેમ ચકોર ગુણાયછે
તેમજ સુદર એક મધુથી સનેહ જોડ
ચીજુ કાંઈ દેસી કરી લોભાઈન જઈએ

ધર્મની સાર્વજનિકતા

(માધ માસના અંકના ૫૪ ૮૬ થી)

(લેખક હિરાલાલ ધિજભૂખણદાસ શરદ્ બી એ)

હવે ધર્મનું સ્વરૂપ તપાસીએ મનુષ્ય માત્રમા ત્રણ વિભાગ મનીત થાય છે, એક સ્વરૂપ, બીજો વાસનાદેહ અને ત્રીજો સૂક્ષ્મદેહ-કારણદેહનો. અત્ર વાસનાદેહમાં અતલોવ સમજવો, કારણ કે કારણ અથવા અજ્ઞાન એ પણ એક પ્રકારની અતિ સૂક્ષ્મ વાસનાજ છે. સ્વયં ગરીર તો દરેકને પ્રત્યક્ષ છે. વાસનાદેહ આક્ષી ભાસ્ય છે. અને સ્વરૂપ અથવા સાક્ષી સ્વયં પ્રકાશ છે. આ વિભાગ પ્રમાણે ધર્મના પણ વિભાગ પાડી શકાય-એકે આંતર ધર્મ અને બીજો બાહ્ય ધર્મ. બાહ્ય ધર્મ પણ માનસ અને શારીરિક એમ દ્વિવિધ કહી શકાય. માનસ ધર્મ એ શારીરિક ધર્મનો નિયામક કહેવાય અને આંતર ધર્મ સર્વનો સત્તા સ્ફૂર્તિ દ્વાગ નિયામક કહેવાય. આંતર ધર્મ તેસ્વરૂપનું અતુ સંધાન, અને બાહ્ય ધર્મમાં આચાર, હવે વિચાર એ માનસ ધર્મ છે અને આચાર શારીરિકધર્મ છે; યમ નિયમાદિ માનસ ધર્મમાં જાય છે, સ્નાન આચર્યમનાદિક શારીરિકધર્મમાં જાય છે. આ ત્રણેની જોનામાં એકતા હોય તે મનુષ્ય ઉત્તમ મનુષ્ય કહેવાય. સ્વરૂપનું અથવા આંતર ધર્મનું સુખ્યશઃ પ્રતિપાદન ઉપનિષદમાં છે; માનસ ધર્મનું અથવા વિચારનું પ્રતિપાદન બ્રહ્મસૂત્રમાં તથા તેના ભાષ્યમાં છે અને શારીરિક ધર્મનું પ્રતિપાદન પ્રાધાન્યતઃ ગીતા શાસ્ત્રમાં છે આ પ્રમાણે પ્રસ્થાન ત્રયની પણ વ્યવસ્થા થઈ શકે; પ્રસ્થાન ત્રયની પણ આ પ્રમાણે એકતા છે. આંતર ધર્મનું સર્વથા પ્રાધાન્ય જોઈએ; તદવલંબિત બાહ્ય ધર્મ હોવો જોઈએ. અર્થાત્ ઉપનિષદાતું સર્વથા પ્રમાણોમાં પ્રાધાન્ય હોવું જોઈએ; બ્રહ્મસૂત્ર અને ગીતા શાસ્ત્રાદિનું પ્રમાણ તદવલંબિત હોવું જોઈએ. એ આંતર બાહ્ય ધર્મને ક્રમે સામાન્ય અને વિશેષ પણ કહેવાય. આંતર સ્વરૂપનો અધિકારી દેહધારી માત્ર હોઈ શકે; બાહ્યધર્મનો અને વિશેષે કરી શારીરિક ધર્મના અધિકારી અમુક દેહ વિશિષ્ટજ મનુષ્ય હોવો

જોઈએ, કારણ કે તે અર્થમાં ધર્મશાસ્ત્રની સત્તામાં છે અને ધર્મશાસ્ત્ર એ રાજવાદ જેવું છે રાજાની આજ્ઞા જેમ અનુદાન ધનીય છે તેમ ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા પણ અનુદાન ધનીય છે એમાં તર્ક પણ ચાલે નહિ અને એમાં આપણું સ્વાતંત્ર્ય પણ ચાલે નહિ ઉપનિષદ અને બ્રહ્મસૂત્રાદિમાં મિત્રવાદ છે, ત્યાં ઉદાપોહ સહવે ત્યાં આપણું સ્વાતંત્ર્ય ચાલે મિત્ર આગળ આપણે ગમેતેમ વાતોએ પુરાણાદિમાં કાન્તાવાદ છે એ મોહક છે પણ તાત્પર્ય છેવટે સ્વરૂપનિષ્ઠ ડરાવવાનું છે—હવે આતર સ્વરૂપ અથવા સામાન્ય સ્વરૂપ, દરેક જ્ઞાતિનું, ધર્મનું, દર્શનનું, પંથનું, સંપ્રદાયનું, માર્ગનું વાડાનું અને ગમે તે પ્રકારની સંસ્થાનું હુમેશાં એક જોવામાં આવે છે અને એક દોષ જોઈએ, કારણ કે સ્વરૂપ સવનું એક અદ્વિતિય છે, સર્વનું લક્ષ્ય એ છે વિશેષ સ્વરૂપ અથવા બાહ્યસ્વરૂપ એ દશ કાલાનુસાર તે તે દશનાદિમાં ભિન્ન ભિન્ન નજરે પડે છે અને તે પ્રમાણે હોવાનું જોઈએ, કારણ કે તે 'કાળની અને દશની સત્તામાં છે જે વસ્તુ દશકાલાદિની સત્તામાં હોય તેમાં વિકાર થયા વિના રહે નહિ આટલાજ માટે આપણા ધર્મશાસ્ત્રોમાં વિશેષ ધર્મ માટે અને જ્યારીઓ રાખેલી હોય છે આપત્ત પ્રસંગ માટે એક જૂદા વિભાગનું રાખવામાં આવ્યો છે, ત્યાં મનુષ્ય કર્તુમર્તુ મન્યથા કર્તુ મર્મથ છે અને જેને તેણે જોઈએ તેણે ધર્મશાસ્ત્રોમાંથી મળી રહે છે પણ આતર સ્વરૂપ માટે તેમ ન હોઈ શકે—કારણકે પ્રથમ બતાવેલ વિશેષ ધર્મ એ પુરૂષ વ્યાપાન્ત ન છે ત્યારે આ આતર સ્વરૂપ વસ્તુતઃ ન છે વસ્તુ સદાએ નિષ્પન્ન છે—મિદ્ધ છે, અખડ એકરસ છે એટલે એમાં “આમ કે તેમ” ન આવે ત્યાં તો બે અને બે ચાર જેવું છે પણ પુરૂષમતિ સદા વિચિત્ર છે એટલે તદાધીન જે મવ તે પણ વિચિત્રજ હોવું જોઈએ આમ છે માટે આપણે અનેક ધર્મો આચારો જોઈએ છીએ પણ પરમત્તમાં બરાબર એક છે લગ્ને નામ જુદું હોય પણ વસ્તુ એક—વળી આતર સ્વરૂપ સ્વતઃ સિદ્ધ છે, એ કોઈ પ્રમાણથી પ્રાપ્ત નથી પ્રમાણ માનવું એ માધક છે, નિત્ય છે, દેશકાલાદિ જેને અવલંબીને પ્રમાણ પ્રમેય પ્રમાણ આદિની વ્યવસ્થા છે તેનું સર્વ સત્તાસ્પૃક્ત આપનાર છે તાત્પર્ય કે એ નિર્વિકાર હોઈ સદાએ એક, અખડ, એકરસ રહે છે બાહ્ય સ્વરૂપ પરત મિદ્ધ છે, પ્રમાણથી પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રમાણ પ્રમેયાદિ વ્યવહારનું સાધક છે, અનિત્ય છે, દેશકાલાદિને આધીન છે, વિકારી હોઈ અનેક છે, અકલિત

છે અને વિષય છે. આંતર સ્વરૂપ તે આપણું સાક્ષી સ્વરૂપ પરમાત્મા—હવે જેટલા અંશમાં ખાતાં, પીતાં, હરતાં, કરતાં અને પ્રવૃત્તિ માત્રમાં એનું અનુસંધાન, એનું સ્મરણ તેટલા અંશમાં મનુષ્ય ધાર્મીત્મા કહેવાય છે. એનાથી ભ્રષ્ટ થવાનું નામ અધર્મ અથવા પાપ છે. એને યથાર્થ ઓળખવો એ ધર્મ છે અને એની અવજા કરવી એટલે એ છેજ નહિં એમ માનાને વર્તન કરવું એ પાપ છે. તાત્પર્ય કે મનુષ્ય માત્રે સદા પોતાના સાક્ષીનો—પોતાના અંતર્યામીનો—વિચાર કરીને, એને દૃષ્ટિમાં રાખીને, એની દૃષ્ટિ બહાર આપણુ એક પણ કર્તવ્ય નથી એમ સમજી સદાકાળ એનુંજ અનુસંધાન રાખી વ્યવહરવું એમી ધર્મ સમાયેલો છે. એ શિવાયનું જેટલું માનવું, જોલવું, ચાલવું એ બધું કેવળ પાપમય અને ભ્રષ્ટતાનો માર્ગ છે. આમ છે માટેજ કહ્યું છે કે—

આત્મૈવ હ્યાત્મનઃ સાક્ષી ગતિરાત્મા તથાત્મનઃ ।

માઽવસંસ્થાઃ સ્વમાત્માનં નૃણાં સાક્ષિણમુત્તમમ્ ॥

મન્યન્તે વૈ પાપકૃતો ન કચિત્પદ્યતીતિ નઃ ।

તાંસ્ટુ દેવાઃ પ્રપદ્યન્તિ સ્વસ્યૈવાન્તરપુરુષઃ ॥

“ આત્માજ આત્માનો સાક્ષી છે (સ્વયં પ્રકાશ છે,) આત્માજ આત્માનું શરણ છે (સ્વાત સિદ્ધ છે,) બ્રાહ્મિમાત્રનો ઉત્તમ સાક્ષી જે તેનો પોતાનો આત્મા તેની, હે ભાઈ! તું અવગણના કરીશ નહિ—પાપી લોક એમ માને છે કે “અમને કોઈ દેખતું નથી” પણ ભાઈ! દેવતાઓ અને તેનો અંતરાત્મ તેને જુએ છે” વળી—

યોઽન્યથા સંતમાત્માનમન્યથા પ્રતિપદ્યતે

કિં તેન ન કૃતં પાપં ચૌરેણાત્માપહારિણા ॥

एकोऽहं हमस्मीति च मन्यसे त्वं

न हृच्छयं वेत्ति मुनि पुराणम् ।

यो वेदिता कर्मणः पापकस्य

तस्यान्तिके त्वं वृजिनं करोषि ॥

“ જે મનુષ્ય પોતાના આત્માને તે જે રૂપે છે તે રૂપે નહિં ઓળખતાં તેનું અન્યથા પ્રતિપાદન કરે છે તે ચોર છે, આત્મારૂપી ધનનો અપહરણ કરનાર છે, એ શું (કયું) પાપ નથી કરતો ? (અર્થાત્ એના જેવો પાપાત્મા બીજો કોઈ નથી.) હે મૂઠા! તું એમ માને છે કે “મારા શિવાય બીજો કોણ છે ?

મને કોણ પુછનાર છે । ” પણ લાઈ એમ નથી તું આમ બોલે છે તેનું કારણ એ છે કે તારા હૃદય કમળમાં વિરાજનાર પુરાણ મુનિ જે પરમાત્મા, જે તારા પાપ કર્મોને બાણનાર છે તેને તું બાણતો એ નથી અને ઝોળખતો ચે નથી આમ માનવામાં ખરેખર લાઈ । તું તેવા આગળ પાપ કરે છે ” આ સ્લોકોમાં પાપનું અર્ધર્થનું—અનિષ્ટાચરણ માત્રનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે અને આશ્લેષ દ્વારા ધર્મનું, પુણ્યનું—સદાચરણ માત્રનું સ્વરૂપ સૂચવ્યું છે

આ પ્રમાણે આતર ધર્મ એ સાક્ષીને સમજવામાં, તેને ઝોળખવામાં, અને તેના અનુમધાન પૂવક, મને કોઈ બુએ છે એમ બાણીને વર્તન કરવામાં રહેલો છે આનાજ અનુવાદાર્થે દશન શાસ્ત્રોની ઉત્પત્તિ છે વિચાર માત્રનું—જ્ઞાન માત્રનું આલક્ષ્ય છે બાહ્ય ધર્મ પ્રાયશઃ આચારમાં રહેલો છે, તેને માટે સ્મૃતિ આદિ યથો રચાયા છે, સપ્રદાયો પ્રવત્યા છે શાકરદ્વેત તે દશનજ કહેવાય અને સમાનુજ વલ્લભ સ્વામિ આદિનું તે સપ્રદાયજ કહેવાય શાકરદ્વેત કેવલ વસ્તુ તત્ત્વ છે ત્યારે અન્ય અદ્વેતો—વિગિષ્ટ, શુદ્ધ, શુદ્ધા શુદ્ધાદિ—પુરૂષ વ્યાપાર તત્ત્વ છે પ્રથમમાં અન્યથા યવાનો મલવ નથી કારણ કે તેની પ્રવૃત્તિ વસ્તુને આધીન છે, અને વસ્તુ એક હોઈ નિત્ય કૃતસ્થ છે બીજાઓમાં અન્યથા યવાનો સજાવ છે, કારણ કે તેની પ્રવૃત્તિ પુરૂષ વ્યાપાર—પુરૂષ મતિને આધીન છે અને પુરૂષ વ્યાપાર—પુરૂષમતિ—એ સ । સદા અખંડ એકરસ રહેતી નથી શાકર દ્વેત એ ધર્મના આતર સ્વરૂપને મુખ્યશઃ અવલભે છે અને બીજા સાપ્રદાયિક અદ્વેતો પ્રાયશઃ ધર્મના બાહ્ય સ્વરૂપને અવલભે છે હવે વ્યાવહારિક આચારા દિકની જે કઈ ગોણતા પ્રથમ દર્શનમાં પ્રતિફલિત થાય છે તેની ખોટ પાછવા સપ્રદાયોમાં પૂરાય છે વિચારની ન્યૂનતા જે પાછલા સપ્રદાયોમાં દેખાય છે તેની ખોટ શાકર દર્શન પૂરી પાડે છે તાત્પર્ય કે બર્જોની આવશ્યકતા છે, એ એમના પૂરક છે, પરસ્પર ઉપક્રાન્ક છે—આચારની શ્રેષ્ઠતા કે વિચારની શ્રેષ્ઠતા અને તદનુસાર કયાસપ્રદાયની, વા કયા દશનની, વા કયા અદ્વેતની શ્રેષ્ઠતા છે, એ વાદ આજકાલે નિગ્ર્યક છે, એક બલતાડનવત્ છે તુષાર ખડનવત્ છે હાલના સમય એક વાડયતાનો છે વગી શાકર દર્શનમાં પ્રાયશઃ જ્ઞાનનું જ પ્રતિપાદન છે ત્યારે ઉક્ત સપ્રદાયોમાં બકિત, કે ઉપાસના, વા ક્રમનું પ્રાધાન્યપણે પ્રતિપાદન છે—જ્ઞાન મણુ સ્વસિદ્ધિ અર્થે ભક્ત, ઉપાસના અને કમાદિની આકાંક્ષા કરેછે, અને ભક્તિ આદિ જ્ઞાનની આકાંક્ષા કરેછે પૂર્વ દશન કેવળ ઉપનિષદને વિષય કરે છે, ત્યારે પાછળના સપ્રદાયોમાં સ્મૃતિ પુરાણાદિની પ્રાધાન્ય પણે પ્રમાણ્યતા દેખાય છે—શાકર દર્શન અધિષ્ઠાન રૂપ છે, સપ્રદાયો તદ્વિવત્ત રૂપ છે તાત્પર્ય કે ભગવત્પાદ શાકર કહે છે કે —

વળી—સ્વર્ગ, પાતાળ અને ભૂલોકમાં પ્રવાહરૂપ મસરણ વાળાં તે ગંગાજી સરાગા (રક્તિમાવાળાં અથવા પ્રિતિ વાળાં) બ્રાહ્મની ભૂતિ હોયની તેવાં સરસ્વતી નદીને સાથે ધારણ કરે છે. લેદ માત્ર એટલેજ છે કે ગંગાજી વિષ્ણુ પાદોદ્ધી છે અને સરસ્વતી અને અન્યા (બ્રહ્મભૂતિ) શ્રી વિષ્ણુનાં નાભિપદ્મથી ઉત્પન્ન થયેલ છે.

વળી—શાસ્ત્ર અને તેનાં માહાત્મ્યને જાણનારા પંડિતો ગંગા કિનારે જઈ ને, પોતાના પિતૃને આદર સહિત જલાં જલી આપે છે; તેથી પિતૃનાં સર્વ પાપોની પણી છેલી અ જલી અપાય છે એટલે તે સર્વ પાપ નાશ પામે છે.

વળી બીજું—જે કુશળ બુદ્ધિ વાળો મનુષ્ય ભાગી રથીની ઉપાસના કરેછે, તે ધન્ય છે અને તે પોતાના સત્કર્મના ફળથી દેવપણાંને પામીને સ્વર્ગમાં અને અમૃતમાં ભાગી અને રથી (રથયુક્ત-વિમાન યુક્ત) એવા વ્યવદેશને પામે છે; અર્થાત્ ભાગીરથીનું સેવન કરવાથી સ્વર્ગ લોકમાં દેવસ્વરૂપ પાને વિમાન સહિત ફરે,છે.

વળી—રક્ત પ્રવાહ વાળાં સરસ્વતી નદીની સાથે સંગમ પામેલાં કાળાં જળવાળાં સૂર્યકન્યા યમુના નદીથી આલિંગિત થએલાં અને સ્વરજ્ય પુષ્પના ગુચ્છ સમાન શુભવર્ણા એવાં આ દેખોતાં ગંગાજી, શુકલ રક્ત અને કૃષ્ણ વર્ણને ભજતાં થકાં, સત્વ રજ અને તમો શુણ્ણ યુક્ત માયાની પેઠે ઉપરથી દેખાય છે; ઉપરથી જો કે ત્રિશુણ્ણાત્મિકાં દેખાય છે તથાપિ સંસાર દુઃખના નિવારણમાં સમર્થ એવાં આ ભાગીરથી, પોતાના સેવનથી, વિસ્તાર પામેલ જન્મ-મરણાદિ રૂપ સંસારનો નશાકરે છે; અને ત્રિશુણ્ણાત્મિકા માયા તો સંસારને ઉત્પન્ન કરેછે; તેટલા માટે, આ ગંગાજી અતુલ, માહાત્મ્ય વાળાં છે.

હકમાં કહેવાં કે, પોતાનાં સર્વ એષ્ટિથી આ ગંગાજી શ્રી વિષ્ણુનું અતુ સરણ કરે છે. સર્વશાસ્ત્રોપ.

ન મુક્વાડસ્ટ્યન્તિકોઽધરતાણુ માધુર્યતાથી ગિરા,
 વોપનિપદ્મિહિતોપાયે રહ્ય નાથ યશને શૈતલ્યતાથી કૃપા;
 રૂપ શિવં ॥ મુદ્ધિ જગત્પતિની નિત્ય પ્રસાદે કરી,
 પતી દિસે જગતમાં આ વિષ્ણુ પાદો દ્ધી.

“ દિવસ શી રીતે ગાળવો ”

“ દિવસ એ એક નહાનું જીવન છે જેમ જીવન પોતે એક મોઝાઇક છે તેમ દિવસ તે એકત્ર છે, કે જેનું મોટામાં મોટું જીવન બનેતું છે આપણા માટે આખું જીવન બનેતું છે, અને આખાનો ગુણ જીવનના ગુણની નિર્ણયિત થાય છે એ મિદ્ધાન્ત પ્રમાણે ‘ દિવસ શી રીતે ગાળવો ’ એ પ્રશ્નનો આપણે ગાંધીજીથી વિચાર કરવો ઘટે છે જે જીવનના એક દિવસને અનુસાસનાર સૂત્ર આપણે પ્રાપ્ત કરીએ, જે તેની અંદર આપણા વતનને નિયમનાર સિદ્ધાન્ત આપણે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ અનુભવ રાખીએ, તો આપણને માત્ર દિવસનો નીયમ નહીં, પણ જીવનનો નિયમ સુદ્ધા મળે છે ‘ અમારા દિવસો અમને એવી રીતે ગાળતા રાખવ, કે જેથી અમે અમારા હૃદયને જ્ઞાનમાં ભરીએ, ”

“ અને તેમ કરવાને માટે જ્યારે દિવસ શરૂ થાય, ત્યારે આપણે નાનના સવિતા * તરફ દૃષ્ટિ કરવી જાઈએ, અને તેની મન્દ્ર એવું કશું ન થવાદેવું કે જે પ્રભુની પાસે જતા આપણને અટકાવે અથવા જે દિવસ પૂરો થાય, ત્યારે તેના તરફ ફરી આપણા વિચારો અને તાર્થનોઓને દોઢી વેગાએ આપણને શાગાવે ”

“ બધું ખરૂં સુખ ધર્મની સાથે સમ્બંધ છે કારણ કે જે જ્ઞાન જીવન ઉપર રસ નાખે છે તે ધર્મને જાધક નથી જીવનને સશોક જીવનનો આપણને કરો હક નથી અહીંના જીવનના માગમાં પુરો પરીક્ષો અને પ્રવેશનો છે એટલે અનાવશ્યક શાકે સજવાનું પ્રયોજન નથી નિર્ગત અને ધર્માભિરૂઢ જ્ઞાન કે સાધારણ રીતે ધરાય છે ”

તેજસ્વતા આપણને અને જીવનનો પછ વધારે મન આપે છે તો આ પછી વાતચિત જ્ઞાનની પવા હો આપણા મનુષ્ય બધુઓ એવા પુસ્તક છે, કે જેમાં આપણે રમ અનુભવવો જોઈએ અને તે રસ અનુભવવા માટે આપણે પછ સાચી વસ્તુઓનો આપણો હિત્તો જમણવારમાં લાવવો ઘટે છે, જે જીવનની વાતચિતથી હમેશા થશે

“ બ્યાવહારિક જીવન આપણુ જધાને ખાસ કરીને કમે છે એ આપણા ગુણોને બહાર લાવે છે એ દુનિયામાં સફલ પ્રવૃત્તિ માટે સજ્જ કરનારી જાણ

* તત્સવિતુવરેણ્ય મર્ગો દેવસ્ય ધર્માદિ વિષો યો ન પ્રત્યોચ્યાદા

ભગવદ્ ગીતા

ટેવો માત્રને રૂપતું નથી, એ આન્તર ગુણોને પ્રસરણ વાળાં તે ગંગાજી આપણે લાલ લઈએ તોદેવી જીવનને માટે પણ સી હોયની તેવાં સરસ્વતી જીવન અને સ્વર્ગનું જીવન પરસ્પર એવાં સમ્બંધી ઉદ્દેશ સ્વર્ગના જીવન માટે યોગ્ય કરવાનો છે, અને એ વિષુ પાદોદ્ધી ઉપયોગ કરીએ તો તે પ્રમાણે થાય.

“ જીવજ્યોને માટે લાગણી આપણામાં અવશ્ય હોવી જે કોઈ મળે તેનામાં, ભૂલતામાં પણ આપણે પોતાને — જે મનુષ્યના જે જી સાથે લાગ છે તેને — જોવાનો યત્ન કરવો જોઈએ. દર્શન અને સંપોની થતી લાગણી બધાં હૃદયોનું આપણી તરફ વળણ કરશે. દયા શ્રેષ્ઠ પ્રકાર બતાવાય છે. ડામ્બિક, દાન દક્ષિણમાં નહીં. જીવજ્યોને આપણે કાંઈ હિત શકીએ, તે સાડ તેમને માટે સમ લાવની અન્ધિ પ્રથમ દૃઢ થવી જોઈએ. દૃઢ થાય એટલે માણસ પોતે જેને સર્વોપરિ અને મિથતમ માનતો હોય જીવજ્યોની આગળ પરીક્ષા સાડ મૂકવાને તેને લબ્ય પ્રસંગો મળે છે. અને તેમની સ્વતંત્રતા તથા બુદ્ધિને બાંધ કર્યા સિવાય.

“ એવા બનાવો બનવાના, કે જેમાં આપણામાં જેઓ સારામાં સાર હોય તેમના સ્વભાવ પણ કસોટીમાં આવે; છતાં આપણે કોઈ કે જે ‘અદ્ ઉન્માદ.’ કહેવાય છે તેને અધીન થવું જોઈએ નહીં, જે આપણો સ્વભાવ. બધે કસોટીઓ ખમી શકે નહીં તો એમ સમજવું કે તેને નિરોધ અને અધીનતામાં લાવવા માટે ઉપર પહેરેનું રાખવાની ખાસ જરૂર છે, માણસના મિજબ કે સ્વભાવમાં નિશ્ચય ન હોય તેવું જીવું કશું તેને અવિશ્વાસ કરનારું કથી. અને આપણે ખાત્રીથી સમજવું, કે દ્વિજ મનુષ્ય શાન્તિ અને સ્વસ્થતાની એવી ઉચ્ચ કોટિ એ એ પહોંચેલો હોય છે, કે જે ગમે તેવા પ્રતિકુલ બાહ્ય બનાવો કે સ્થિતિ એથી ડગે નહીં.”*

* “આત્મવત્સર્વભૂતેષુ યઃ પश्यति स पश्यति”

ભગવદ્ ગીતા.

* “યોગસ્ય કુરુ કર્માણિ સંગ ત્યક્ત્વા ધનંજય ।

“સિદ્ધવસિદ્ધયો. સમો ભૂત્વા સમત્વ યોગ ડચ્ચતે ॥

“દુ સેખન્નુદ્વિગ્નમના સુસેપુ વિગતસ્પૃહ ।

“વીતરાગમય ક્રોધ સ્થિતધીર્મુનિ રુચ્યતે ॥

“દયા વ્રાત્તી સ્થિતિઃ પાર્થ નૈના પ્રાપ્યમુક્તિ ॥

“સ્થિત્વાસ્યામતકાલેપિ વ્રહ્મનિર્વાણ મૃચ્છતિ ॥

ભગવદ્ ગીતા.

અષ્ટાવક્ર એકા હતા ત્યાં સ્વેતકેતુ આવ્યા તેને પોતાના પિતાના જોગામા એસવાની ઇચ્છા થઈ તેથી અષ્ટાવક્રને હાથ ખેંચી ઉઠાડવા માડ્યા અને છેવટ ઉદન કરતા એમ પણ બોલાઈ જવાયું કે—“એ કાંઈ તારા પિતા નથી એતો પાસા પીતા છે” આવું સ્વેતકેતુનું વચન માલગતાજ અતિશય દુઃખીત થયેલા અષ્ટાવક્ર પોતાની માતાપાસે ગયા આક્રિ મહાત્મા ઉદ્દાલકના મનમા પણ જ્યોત્ષ્ણ જેવું થયો તેણે સ્વેતકેતુનું અજ્ઞાન જોયું મનેતો જણાય છે કે—આ અજ્ઞાન દૂર કરવા માટેજ તેણે પોતાના પુત્રને નવવાર ફરી ફરીને નત્વ મસિ શ્વેતકેતો એ ગીતે ઉપદેશ આપ્યો હશે

અષ્ટાવક્રે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે—“માતાજી મારા પિતા કયા છે” આનો ઉત્તર આપતા માતાને ડેટવો ખેદ થયો હશે એ વિચાર મુજ વાચનારને સોપી આપણે આગળ ચાલીશું

માતાએ મનમા ધીરજ ધરી વિચાર કર્યો કે—આ પુત્રને કાંઈ ખબર મથ્યા જણાય છે એવું તેનું મ્હાન વદન છે હવે જો હું અમત્ય કટીશતો વખતે ક્રોધ કરીને આ પુત્ર મને શાપ દેશે માટે યથાર્થ ઠહું એમ વિચારી જનક રાજના દરબારમા થયેલી યથાથા વાત્તા તેણે પોતાના પુત્રને યદી તેજ સમયે મનમા થયેલો શોક જ્ઞાનથી ગાત કરી સ્વેતકેતુ ઉપરની ગીસને પાડી અષ્ટાવક્રે શમારી દીધી પરંતુ ત્યારથીજ જનક રાજની સમક્ષ બદીનો પરજન્ય કરવાની પ્રખનાઈ આ તેના અત કરણમા ઉત્પન્ન થઈ

તેજ વિશે સત્રિએ પોતાના મામા સ્વેતકેતુની પાસે આવીને અષ્ટાવક્રે કહ્યું કે—માતુલ ! જનક રાજનો યજ્ઞ બહુ આશ્રિયવાળો ચલગાય છે ત્યાં જવાથી ગ્રાહ્યજોના વાદ વિવા સાલગવાથી વિચક્ષણતા પ્રાપ્ત થશે કલ્યાણકારી વેદ ધ્વનિ જાને પડશે, અને કાઈક અથની પણ પ્રાપ્તી વશે માટે ઇચ્છા રોય તો આપણે ત્યાં જઈએ પછી તે બંને જનક રાજના સમૃદ્ધિ વાળા યજ્ઞમા યા પરંતુ તેઓને લઘુવયના જોઈ દ્વાર પાળે તેને અદર બેસવા દીધાનહિ તોપણ તેની સાથે થયેલી વાતચિત ઉપથી દ્વાર પાળે તેને યજ્ઞ શાળામા જવામાટે રાજને મળવાની ચુકિત બતાવી

હવે રાજને ગીરીતે મળવું એ વિચારમા તેઓ રાજ રસ્તે ચાલ્યા જતા હતા ત્યાં જનક રાજની ગાડી તેમને સામી મળી રાજના મનુષ્યે રસ્તો છોડી દૂર ચવાનું અષ્ટાવક્રને કહ્યું ત્યારે અષ્ટાવક્ર આ વાક્ય બોલ્યા અઘસ્ય પવા વાચિર

ત્રિદોષ સંબંધી ચર્ચા

ત્રિદોષ કમીશનના સેક્રેટરી સાહેબ,

રા. રા. શંકર દાહજી શાસ્ત્રી પદે તથા અનંત નારાયણ સાંભારની સેવામાં. સુબધ,

તા. ૧૩-૨-૧૯૦૧ બુધવારનાં “કાઠીયાવાડ ટાઈમ્સ”માં આપના તરફથી જે બહેર કરવામાં આવેલ છે તે ઉપરથી આપને સવિનય નિવેદન કરવાનું કે-

“ત્રિદોષ” એ કોઈ રોગ હોય એમ મારા બાળુવામાં નથી! પરંતુ સર્વ પ્રકારના રોગોમાં ત્રિદોષ હોઈ શકે છે. ત્રિ (ત્રણ) દોષ (દોષ) આ બે શબ્દ મળીને આ શબ્દ થયો છે તેનો અર્થ વાત, પિત્ત, અને કફ એ ત્રણ દોષ. એવે આયુર્વેદાનું સાર થાય છે. આયુર્વેદના ઘણા ગ્રંથો છે પરંતુ તેમાં મુખ્ય, માનનીય ચરક અને સુશ્રુત એ બે આર્ષ ગ્રંથો છે એટલે સર્વના આધાર ભૂત તેજ છે. તેમાં ત્રિદોષના એટલે ત્રણ દોષના કુલ ૬૩ ત્રેસઠ લેહ લખેલા છે આ ત્રણ દોષના ૬૩ ત્રેસઠ લેહના ઉપાય રૂપે છરસના ૬૩ લેહ લખવામાં આવ્યા છે તેની યોગ્યરીતે યોજના કરવાથી “સ્વાસ્થ્ય” પ્રાપ્ત કરી શકાય છે સૂત્રસ્થાનના છવીશમા અધ્યાયમાં ભગવાન્ ચરકાચાર્ય લખે છે કે—

यः स्याद्रसविकल्पज्ञः स्याच्चतुर्दोषविकल्पवित्॥

न समुद्धोद्विक्काराणां हेतुर्लिङ्गोपशान्तिषु॥

સદશુદ્ધની કૃપાથી ‘હું માત્ર આટલું’ સમજી શક્યો છું. આથી આપના મનનો સંતોષ થતો હોય તો અસ્તુ. પરંતુ બેકાંઈ મારીજ ભૂલ થતી હોય અને “ત્રિદોષ નામનો કોઈ રોગ” ચરક સુશ્રુતમાંજ આપના બેવા બાળુવામાં આવ્યો હોય તો મને કૃપાકરી અવશ્ય લખી મોકલશે જેથી ઉપકાર થશે.

किं बहुना सदैववयेषु शुभं भवतु॥

વિ. આજ્ઞાંકિત

પ્રાણુ શંકર વિ. પ્રેમ શંકર

રાજકોટ કેમીકલ લેબરેટરીના પ્રોફેસરના

સ્નેહ ચુકત નમસ્કાર.

આલોરની ઝૂંશિયામા,

મવેશ ત્રીજો

સ્થળ—મનીનુ ઘર

મત્રી —(આમતેમ કરતા ચિતામા) અહો! આપત્તિમા માણુમની મતિ ઠેાિ રહેતી નવી એ મત્ય છે નહિ તો હું સિધુશનો મની બુદ્ધિની કુશળતાથી કંઠણમા કંઠણ ગ્રામ પાર પાડનાર ગણાઉ છું તે હનુ સુધી આવી નહીની વાતનો પણ નિમલ ની ગ ચો નહિ! મ્હે કેટલા કેટલા પત્રો છુપાવ્યા? છતા મેનાપતિનો પ્રેમ આ મુગ્ધ બાલિકા ઉપરથી ઉતારી શક્યો નહિ? મ્હાગી કન્યામા એવુ શુ રૂપ કે ગુણ છે કે સેનાપતિ એને ભેઈ આવડો મોહિત થઈ ગયો છે? શાથી એ મ્હારા નિષ્કલક મુળમા કનક લગાડવા તૈનાર થયો છે? આવા અણિના મામલામા પણ પત્ર? કોણ બાણે એમા શુ એ લખ્યુ હશે?

(ડાળા હાથમા છરો ને જમણા હાથમા પત્ર લઈ વિમળા મવેશ કરે છે સેનાપતિ તેને નિહાળી ચકિત થઈ)

હુષ્ટ રાક્ષસી! છરો લઈ પિતાને હણવા આવી છે? પાપિણી! ભને તેમ જુ લ્હને તેમ કરતા હું અટકાવના નથી મુલ-લક લેવા કરતા મરણ મારુ છે કેમ ઉભી રહી? આવ આવ બેટા, આ છાતીમા છો મોક હવે એ અમત્વ હુ ખોથી ભરાઈ ગઈ છે તુ લાડ લડા વેલી પુત્રી છે, તો પિતાના હુ ખનુ નિવારણ કર

વિમળા —(ગદગદ કંઠે ને આમુથી ઉનમતે લોચને) પિતાણ! હુ પાપિણી નથી, તેમ રાક્ષસી ચે નથી, પણ આપની લાડ લડાવેની કાનીઢેની પુત્રી છું પૂજ્યપિતાણ! હું આપના લોહીથી હાથને દ્વિપિત કરવા નથી આવી, પણ આપની પાનેથી સત્તાળમાટે વિચયીરી લેવા આની છું પણ હાયા મ્હાગ લાચનો જ દોષ છે કે મ્હેહમથી-ન્યાઉપર-પિતાને આવો સદેહ આવે છે (ચોક્કમા મૂછા ખાઈ લોચે ઢળી પડે છે)

માત્રી —(ઉદ્વેગમા) વિમળા! વિમળા! (તિનુ માથુ ચાપતા) બેગ, બોલ તો ખગી તુ કેમ બોલતી નથી? જાણુ! લ્હને શુ થાય છે?

વિમ —(ભગૃત થઈને) પિતાણ! ચોકુ જલ આપો (મત્રી જલ આપે છે, તે પી ને) હાથ વિધાતા! મ્હારુ મૃત્યુ કેમ ન આગ્યુ! મ્હારા નમીબમા ત્હે આદમહત્યાનુ ઘોર પાપ કા લખ્યુ?

મંત્રિ:—બેટા! એવું શામાટે જોલે છે? ત્હને શું થયું છે આપું તું આત્મ હુત્યા શામાટે કરે છે?

વિમ:—એતું કારણ આપ શું નથી જાણતા?

મંત્રિ:—પણ તું આત્મઘાત કરવાનું શામાટે ઇચ્છે છે?

વિમ:—શ્રીઓનાં હૃદય પ્રેમેજ ભરેલાં હોય છે. તેમને પ્રાણ કરતા પણ પ્રેમ વધારે બહાલો છે. આપ મહારા પ્રેમના વિરોધી હોવાથી મૃત્યુના કારણરૂપ છે.

મંત્રિ:—બેટા, ત્હારા પિતાના કુળની મહોટાઈને તું ભૂલ માં. સિંધુદેશના મંત્રીની કન્યા થઈ આવી વાત મુખમાંથી કાઢ માં.

વિમ:—પિતાશુ! આપની સન્મુખ હું કદાપિ અયોગ્ય વાત કહુંજ નહિ. સિંધુ દેશના મંત્રી ખીજને લૂટનાર કે પીડનાર છેજ નહિ. એમણે કદિ કોઈની સ્વતંત્રતા લૂટી નથી; તો શું હવે આ ઉમરે આવેલી અસહાય કન્યાની સ્વતંત્રતા તે લૂટી લેશે?

મંત્રી:—પુત્રી! તું ઉમરે આવી છું એ ખરું છે; પણ ત્હારી સુદ્ધિ હજી કાચી છે. ત્હારું હિત શામાં છે તે તું હજી સમજી શકતી નથી. તો પિતાના ઉપદેશપર અરુચિ ન કર. પિતાજ ત્હારા પૂજ્ય ને પિતૃ-લક્ષિતત્વ પાત્ર છે.

વિમ:—પિતાજ મહારી પિતૃલક્ષિતત્વ પાત્ર છે એ સત્ય છે, પરંતુ સ્નેહના લિપ્તલિપ્ત પ્રકારે છે. વાત્સલ્ય, લક્ષિત, બન્ધુત્વ ને પ્રેમ એમાં અનેક ભેદ છે.

મંત્રી:—તો પ્રેમમાટે પિતૃલક્ષિતનો તિરસ્કાર કરવો એ કન્યાનો ધર્મ છે?

વિમ:—નહિ, આપની વિમલા ખીજ બધા સ્નેહોને અને મુખને ત્યજવાં પડશે તો ત્યજશે; પણ પિતૃલક્ષિતનો કદાપિ ત્યાગ કરવાની નથી.

મંત્રી:—જસ, ત્હારું મન અને વચન જો એકજ હોય તો સ્વીકાર કર કે સ્તેનાપતિ સાથે ક્યારે પણ વિવાહ કરીશ નહિ સ્વીકાર કર કે આપણું પવિત્ર કુળમાં હું કદિપણ કલંક લગાડીશ નહિ.

વિમ:—(મંદસ્વરે.) આપ પવિત્રપ્રેમનો સ્તોત્ર બુલ્લો ગેલેવા દો. જો વિવાહ માટે આપની ના હશે તો વિમળા કદાપિ એ વાત કહવાની નથી આપની કન્યા કેવળ પવિત્રપ્રેમનોજ અધિકાર ચાહે છે. કેવળ અતઃ કન્હુનીજ તૃપ્તિ ચાહે છે. ખીજું કાંઈ ચહ્યાની નથી. (રડે છે.)

મત્રી — અરે અજ્ઞાન પુત્રી! આ જગતમાં મેનાપતિ સિવાય બીજું કોઈપણ તહાન પ્રેમને ચોચ પાત્ર નથી? માધવીની વેલી આખાના તરૂને આશરો લે છે, બાવળના ફૂંકોનો નહિ

વિમ — માણુમતુ હૃદય શુભથી ખેચાય છે, કેવળ કુળથી નહિ હું મેનાપતિ સિવાય બીજા કોઈને જાણતી નથી એજ મહારા 'હૃદયસ્થર છે સદા કાળ કુવારા રહેવું પડશે તો ભને, પરંતુ એમને છોડી શરીર તથા હૃદયને અલગવવા હું બીજાને પરણનાર નથી અને આપની આટલી પણ સમતિ ન હોય તો આ દાણેજ આત્મહત્યા કરી આપના કુળ કલકની શકા દૂર કરું છું (આત્મહત્યા કરવા ડાખા હ્રાદ્યનો છરો ઉઘડે છે, ને મત્રી તેનો હાથ પકડી લે છે)

મત્રી — (સ્નેહથી) પુત્રી! મરવાનો નકારો વિચાર છોડી દે હું કન્યાહત્યાનો પાતકી થવા નથી ચહાતો હવે હું તારા પ્રેમનો વિરોધી નહિ થાઉં તું નિરસદેહ મેનાપતિને પત્ર મોકલ

વિમ — (સજ્જનનયને) પિતાશ્રી મહે નિલજ થઈ આપને અનેક વચનો કહ્યા છે પરંતુ આપે પિતાપ્રેમથી ઘેરી બાલિકાના વચનો મદ્યા છા મેના પતિનો માણુમ પત્ર લેવા આવ્યો છે તને આ પત્ર આપને (જમણુંક હાથમાં રાખેનો પત્ર આપી ચાલી જાય છે)

દૈવની ગહનતા

વસ્ત્ર દરપ

અમુક મનુષ્ય નૃપતિની કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે માટે તે પ્રાયશ્ચિત્ત મુખીજ રહેવો જોઈએ તથા અમુક મનુષ્ય ભિખારીને ત્યાં જન્મેલ છે માટે તેની છેવટ સુંધી અવદશાજ ગ્રેવી જોઈએ એ કાંઈ નિશ્ચય થઈ જાતો નથી કાચ દૈવની ગહનતા વિચિત્ર છે ઘણાંઘણા સારા ભૂપતિઓ કે જેણે વનતુ સ્વસ્થ જોયેતુજ નહિ હોય તેમ જેણે તા' તડકો કે વરસાદના દુ ખોનો અનુભવ પાવુ કર્યો નહિ હોય તેવા ભૂપતિઓને વિકરાલ જ ગલમાં રખડી મહા દુ ખનો અનુભવ પડ્યો પડ્યો છે સમચક્રલ કે જે સર્વસ્વ કરવાને શાપિવાન હતા જે સાક્ષાત્ વિષ્ણુના અશાવતાર હતા, જે રૂપ વગી પ્રતાપી હતા, છતાં પોતાના કનિષ્ઠ બાધુ લક્ષ્મણ, તથા, પોતાના ધર્મ પત્ની સીતાજીને સાથે ગળી તેને જ ગન્ધા સટકવું પડ્યું તેમજ આખી પૃથ્વીની અદર નિષ્કટકરાત્ કન્નારા મહા પ્રતાપિ પાડુ પુત્રો ને પણ દુ ખ મહન વસ્તુ પડ્યું છે માક્ષાત્

ઈશ્વર રૂપ શ્રીકૃષ્ણ જેવા તેને સહાયક હતા છતાં પ્રથમ લાક્ષાગ્રહમાં દુષ્ટ દુર્યોધને બાળવાની કોશિષ કરી તે દુઃખરાંથી સુકત થઈ વનવાસનાં અનેક સંકટો સહન કર્યા. ત્યાં દ્રૌપદીજીના સ્વયંવરમાં તે દ્રૌપદી ને સંપાદન કરી તેના વૃદ્ધ કાકા ધૃતરાષ્ટ્રના આગ્રહથી પાછાં હસ્તિનાપુર આવી ઇન્દ્રપ્રસ્થ નામનું બીજું શહેર વસાવી દુર્યોધન સાથે વિરોધ ન થવાના હેતુથી ઇન્દ્ર પ્રસ્થમાં તેઓએ રાજ્યધાની કરી આવી રીતે માંડદુઃખનો અન્ત આવ્યો ત્યાં પ્રતાપી હવેની ઉપર દુઃખનું વાદળ પાછું છવાયું. વૃદ્ધ કાકા ધૃતરાષ્ટ્રે જે અર્ધરાજ્ય આપ્યું, તેથી દુર્યોધનને ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થયેલી હતી તે ઈર્ષ્યામાં અભિવૃદ્ધિ થતા અંહાલ ચોકડીએ મલીને કરી રાજ્ય છીનવીછલ પાડવોને દાસો. બનાવી સદગુણ સંપન્ના, પ્રતાપી ખાંડેવોની પ્રિયતમા સ્વર્ધર્મ પરાયણા મહાસતી દ્રૌપદીની તે દુષ્ટ અંહાળ ચોકડીએ મળીને લજ્જા લેવાની કોશિષ કરી, અને દુષ્ટ દુઃશાસન ધર્મ તથા દયાનો પરિત્યાગ કરી તેનાં ભરી સલામાં વસો ખેંચવા લાગ્યો એ પણ એક દૈવની વિચિત્રતા.

સદાસિ વિદુરર્મીભદ્રોજશારદ્વતા નામ્

પતિત્રિરમરકલ્પૈઃ પંચાભિઃ પાલિતાઙ્ગિ

અહહ પરિભવરય દ્રૌપદી પાત્રમાસીત્

વલલ્લતિ ક્ષતિ દૈવે વંશુભિઃ કિંવિધેયમ્ ॥

અર્થ.જે સલામાં દ્રૌપદીજીનાં વસો ખેંચાયાં તે સલામાં વિદુર, સિંધ, આદી અન્દ્રવંશી ભૂપતિઓ, દ્રોણાચાર્ય, તેમજ તેના યુધિષ્ઠિરાદિ પાંચ પતિઓ તેની રક્ષા કરનારા હતા તથાપિ અરેરે? દ્રૌપદીને અત્યન્ત દુઃખો સહવાં પડ્યાં. તો જે દૈવ વિચિત્ર “બલવાન” હોય તો અંધુવર્ગ શું કરી શકે?

ગમે તેવું દુષ્ટ મનુષ્ય હોય તોપણ તેનું અન્તઃકરણ અદેખાઈ અથવા કોઈ કારણથી સંપૂર્ણ બિન્ન થયા વિના જે અન્યનું ખૂટ કરવામાં સ્વતઃતત્પર ન થાય ત્યારે તે અંહાળ ચોકડીએ પાડવોનાં પત્ની દ્રૌપદીજીની લજ્જા લીધી તેમજ તેઓને વનમાં મોકલી મહા દુઃખી કર્યા એનું પણ સબલ કારણ હોયું જોઈએ. કોઈ કારણસર તેઓના અન્તઃકરણમાં પૂર્ણ દુષ્ટતાનો આવિર્ભાવ પ્રગટ થાય એવો બનાવ બનવો જોઈએ, હવે આ બનાવ શું? તે અમારા વાચકવૃંદને શંકા રહેશે. માટે તે શંકાનું સમાધાન થાય છે. પાડવોએ કૌરવોથી જીતા થઈ ઇન્દ્રપ્રસ્થમાં વસ્યા પછી શ્રી કૃષ્ણની સલાહથી રાજસૂય નામનો યજ્ઞ આરંભ્યો એ યજ્ઞ ન્યારે આરંભ્યો ત્યારે હસ્તિનાપુરથી પોતાનું કુટુંબ ગણીને યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધનાદિક કૌરવોને પણ માનપુરસ્કર બોલાવ્યા હતા. ત્યારે તેની સાથે શકુની

દુર્યોધન દુઃશાસન, શકુની, અને કૃષ્ણ, એ ચાર અંહાળ ચોકડીમાં ગણાતા હતા

અને કલ્પ પણ તે યજ્ઞ જોવા સાડ આવેલ હતા ધમરાજાએ શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાથી દરેક લાઇઓને લિન લિન કાર્યોમા બેઠ્યા હતા તેમા જે જે રાજાઓ ભેટ લઈને આવે તે લેખની વ્યવસ્થા કરવી તથા રાજાઓની સરસરા કરવી એ કાય દુર્યોધનને સોંપ્યું હતું

યજ્ઞનો આરભ થયો મહારાજા યુદ્ધિષ્ઠિરના મુદ્દગુણોમા લલચાયેલા તમામ નૃપતિઓ અનેક પ્રકારની ભેટો લઈને યુદ્ધિષ્ઠિર રાજાને અર્પણ કરવા તેમજ તે તેમને નમન કરવા માટે એક પછી એક આવવા લાગ્યા રાજાઓ જે જે ભેટ લાવ્યા હોય તે લઈ દુર્યોધન નેની વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યો

રાજાઓ પોતાને ત્યા જે ઉત્તમમા ઉત્તમ વસ્તુ હોય તે યુદ્ધિષ્ઠિર મહારાજાને ધરવાને માર્ગ લાવેલ હતા કેઈ રાજાઓ ઉત્તમ જ્વાહીર લાવ્યા હતા, કેઈ પોષાગજ, કેઈ હીરા, કેઈ માણેક, કેઈ મોતી, કેઈ અવેર, કેઈ મુદ્દગ જીયનવસ્ત્રો, કેઈ મુદ્દર આભરણો કેઈ કાઠીનૂર વિગેરે વિગેરે ઉત્તમ ભેટ લાવી યુદ્ધિષ્ઠિર મહારાજા ઉપર ઉત્તમ ભતની લાગણી દર્શાવવા લાગ્યા આ સમયે ભેટ લેવાના કાયમા ભેડાયેલા દુર્યોધને જોયું અને અન્તાકરણમા વિમા સવા લા ચો, વિચાર કરવા લાગ્યો અર્થે! આયુધિષ્ઠિર ઉપર અન્ય નૃપતિઓનો આવો મ્નેહ? આ શુ? યુદ્ધિષ્ઠિર રાજા ઉપરની લાગણી આગળ પોતાના દ યની તો તેઓ કશી દરજારજ નથી રતા તેમ ઉત્તમ વસ્તુની પણ દગ્ગર નથી કરતા માત્ર મારા મનમા આવ્યય એ થાય છે કે તેના ડરતા પણ મોટે તો હું કહેવાઉ છતાં કેઈ નૃપતિઓ મારીતો પરવાજ રાખતા નથી મારી તરફ તો મસ્તક માત્ર પણ નમાવતા નથી અને યુદ્ધિષ્ઠિરનાતો ચરણમા જઈને પડે છે આતુ કારણ શુ? શુ મારાથી તે અવિદ? તેમ અમૃદ્ધિ તરફ જોઉ છું તો તેની સમૃદ્ધિ આગળ મારી અમૃદ્ધિ કશા ભાગમા નથી આ માત્ર જે ભેટો આવેલ છે તેમાજ જે રત્નોના, હીરાના, માણે ના, મોતીના, જવાહીરના, કાઠી નુર વિગેરેના ઢગલા થયેલ છે તેવા મે મારી દષ્ટિયો કદી પણ જોયા નથી આ મારાથી જોઈ શકાતું નથી કાગળ મે આવેલ રાજ્યને લોગવનાગ મા થી અધિક વધી જાય તે કેમ મહિ સમ્ય?

આમ પાડોના દેવની વિચિત્રતાને ક્ષીધે તે દુષ્ટ દુર્યોધન તા અન્ત કરણમા ઈપ્પા પ્રગટ થઈ, રામેરામ કુ તા ફેલાવા લાગી સમૃદ્ધિઓનાં તેજથી અર્જુન તેથી સમૃદ્ધિ મેલવવાના લોભમા પડેન હોવાથી ક્રોધ, અહંકાર, મોહ વિગેરે તમામપદ શુઓ પણ તે દુષ્ટના અતરમા પ્રગટ થવા લાગ્યા એટલામા તેને માત્રો શકુની તેની પાને આવ્યો અને અન્ત કરણમા ઈધીને ક્ષીધે પૂર્ણ વિમા મતા દુર્યોધનને તેનું કાગળ પૂછતા પોતાના અન્ત કરણમા જે વિચારો ઘોળાતા હતા તે તમામ શકુનીને જણાવ્યા ત્યારે શકુની બોલ્યો, ભાઈ તું તો માત્ર

આ સમૃદ્ધિથીજ મોહ પામ્યો પણ હજી તારે ઘણું જોવાનું છે એક સુંદર સભા બનાવેલ છે તે તો હજી તેં જોઈ નથી શું તેની સુંદરતા છે? શું તેની સુંદર રચના છે? તે જોઈશ તો તો તું ખરેખરો વિકલ બનીશ. અને તે ઉપરથી તું ઈન્દ્રપ્રસ્થને પણ છીનવી લેવાની ખરેખરી કોશિષ કરીશ એમ મને ખાત્રી થાય છે. ચાલ, જો તો ખરો આ વખતેજ જોવા જેવી છે કારણ આ સમયેજ તે સભા પૂર્ણ શોભાયમાન કરી ખુલ્લી મૂકેલ છે, માટે આ વખતેજ ચાલ. આવાં મામા શકુનીનાં વચનો સાંભળીને તે તે સભા તરફ ચાલ્યો.

આસભા અર્જુનના પરાક્રમથી બનેલી છે એમકહીએ તો કહી' રાકાય કારણ કે અર્જુને જ્યારે ખાંડવ નાંમનું વન બાળવા માંડ્યું ત્યારે તેની અંદર એક મયાસુર નામનો રાક્ષસ વસતો હતો, તેને અર્જુને બચાવ્યો, તે રાક્ષસશિલ્પ ક્રિયામાં કુશળ હતો તેથી અર્જુને તેનો બ્રાણ બચાવ્યો તેના બદલામાં પ્રસન્ન થઈ તેણે આ સુંદર સભા બનાવી આપી. તે સભાની અંદર જવાના રસ્તામાં જળની બ્રાન્તી થાય એવા કાચ થોડીક જગ્યામા ઢાળેલ હતા. તથા જેની અંદર જરાપણ પાણી નિહાળવાથી કાચની બ્રાન્તી થાય એવો એક જળનો કુંડ કરેલ હતો તે પણ સભાની અંદર જવાના રસ્તામાંજ હતો—

એ વખતે યુદ્ધિષ્ઠિર રાજા પોતાના ચારે બ્રાતો સાથે અવભૂથ સ્નાન કરી સુંદર અલંકારોત્થા સુશોભિત વસ્ત્રો ધારણ કરી બેઠા હતા તેમા સભાની વચમાં રહેલ તેમજ જેની અંદર હીરા, માણેક, તથા અનેક રત્નો જડેલાં હતાં અને તેનેજ લીધે આખી સભાને દીપાવતા એવા મોટા સિંહાસન ઉપર મહારાજા યુદ્ધિષ્ઠિર બિરાજ્યા હતા તથા તેની બાજુમાં રહેલાં બીજા સિંહાસનો ઉપર તેમના બંધુઓ બિરાજેલા હતા. યજ્ઞોત્સવ નિમિત્તે આવેલા નૃપતિઓ પણ પોત પોતાના અધિકાર પ્રમાણે બેઠેલા હતા. યદુકુલમણિ શ્રીમાન કૃષ્ણ પરમાત્મા પણ લીમ અને અનુન વચ્ચે એક સિંહાસન ઉપર બિરાજ્યા હતા. આમ સુંદર વસ્ત્ર તથા આભરણો ધારણ કરીને બેઠેલા તમામ નૃપતિઓ, તથા મહા પ્રતાપી પાંડુપુત્રોથી એ સભા અત્યન્ત શોભતી હતી. તેમજ તે સભાની રચનાજ અવર્ણનીય હતી—

રા રા ગૌરીશંકર ઉદયશંકર ત્રી એસ આઈના નાના પુત્ર

પ્રભાગ કર ગૌરીશંકરનો સ્વગવાસ

લાવવાને અતિ ખેડ થાય છે કે રા રા ગૌરીશંકર ઉદયશંકર ત્રી એસ આઈ જેઓ લાવનગરના રાજ્યની એવા બળવવામાં સુપ્રસિદ્ધ છે, તેમના નાના પુત્ર અને હાલના ફીવાન રા રા વિનયશંકર ગૌરીશંકરના ભાઈ રા રા પ્રભાગ કર ગૌરીશંકર ચાલતી સાલમાં ફગણ શુદ્ધ ૭ એમવારે સ્વર્ગવાસ થયા છે તેઓને જન્મ ૧૮૦૦ ના મારગશર વદી ૩ ભૃગુવારે ગોધા ગામમાં થયો હતો તેઓએ પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં ગોધા ગામમાં જ ગૃન્હાતી અભ્યાસ કરી લાવનગરમાં જ્યારે એઓવરતાકચુલર સ્કુલ સ્થાપન થઈ ત્યારે તે સ્કુલમાં ઈંગ્લેશ અભ્યાસ કર્યો હતો તે વખતના સમયને અનુસરી અભ્યાસ પુરો થઈ રહેતા તેઓ લાવનગરના રાજ્યની નોકરીમાં જોડાયા હતા સત્તર વર્ષની વયે લાવનગર સ્થાન જેમર મહાલના તેઓ વહીવટદાર થયા હતા ત્યાં ઘણી બાહોશીથી કામ ચલાવી તે પરગણાના ખેડુતોની સ્થિતિ સુધારી તેમજ કુવાઓ, ધમગાળાઓ, જળાશયો અને ઉતારાઓ વીગેરે, નામદાર દરબાર શ્રી તરફથી બધાની તે મહાલ આબાદ કરવાથી તે વખતના નેકનામદાર મહારાજ સાહેબ સર જસ વતસિ હજી કે સી. એસ આઈ બહાદુરે પ્રસન્ન થઈ તેમને કુડલા મહાલના વહીવટદારની જગ્યા આપી હતી ત્યાં ઘણી ચાલાકી અને બાહોશીથી કામ લઈ એ પરગણાઓમાં પણ સારી આબાદી કરી હતી તેમજ કુડલા પરગણાના કાઠી ખુમાણ તથા બાબરીઆવાડના ધાખડા ફખડ વીગેરે વાઘેર લોકો સાથે મામેલ થઈ લાવનગર ઉપર બહાગવટે નીકળેલા તેમને પકડવા આજમ વળે શંકર ગૌરીશંકર કુડલા પરગણામાં ગયેલા, તે વખતે તે વિકટ કામમાં પણ તેઓએ સારી મદદ કરી હતી અને એ પ્રમાણે સારીગતે એક નીષ્ઠાથી નોકરી બજાવી નેકનામદાર મહારાજ સાહેબને સ્તોષ આપવાથી સવત ૧૮૨૯ ની સાલમાં લાવનગર સ્થાનના દસકોઈ મહાલના વહીવટદારની જગ્યાએ તેમને નીમવામાં આવ્યા હતા આ મહાલ લાવનગરની આસપાસના કેટલાક ગામો એકઠા કરી બનાવવામાં આવ્યો હતો અને તે વખતે મહાલ ઘણી ગુચા વાડા ભરેલી સ્થિતિમાં હતો ત્યાં પણ બાહોશીથી કામ ચલાવી સર્વે મકા રની ગેરવ્યવસ્થાની અડચણો દુર કરી ખેડુતોની સ્થિતિ સુધારી કુવાઓ તથ જળાશયો, ઉતારા, ચાણુદાર વીગેરેની કચેરી વીગેરે નામદાર દરબારશ્રી તરફથી બધાની તે મહાલ આબાદ કર્યો હતો આ મહાલમાં પ્રથમ કુવાઓ ઘણાજ થોડા તથા પાણી પણ થેડું હતું તેથી વધારે કુવાઓ અને જળાશયો બધાની તે મહાલમાં સારી રીતે પાણી થવાથી તે વખતના જોઈન્ટ એડમીનીસ્ટ્રેટર આર્ચબ મેહેરજાન ઈ એચ. પરશીવલ સાહેબ ઘણા ખુશી થયા હતા અને તેમના

સંતોષકારક કામથી સંવત ૧૯૩૫ની સાલમાં બેઈન્ટ એડમીનીસ્ટ્રેટર સાહેબના વખત પછી રાજ્ય ખર્ચના ઉપરી તરીકે નેકનામદાર મહારાજસાહેબ સર તખ્તસિંહજી, જી. સી. એસ. આઈ. એલ. એલ. ડી. બહાદુર નીમ્યા હતા. રાજ્યકાર્યની આ બેખમવાળી જગ્યાઉપર પણ તેઓએ ઘણી બાહોશીથી કામ લઈ દરેક કામમાં સારીરીતે ફતેહમદ નીવડયા હતા. દીલ્હી એ સેમ્પલેજના મોટા મેલાંવડામાં નામદાર મહારાજ સર તખ્તસિંહજી, જી. સી. એસ. આઈ. એલ. એલ. ડી. બહાદુર પધારેલા તે વખતે પણ તેઓ નોકરીમાં સાથે ગયા હતા. તેઓએ રાજ્યની એક નીષ્ઠાથી અને ખરા અંતઃકરણથી સારી સેવાઓ બજાવેલી છે. તેમજ તેઓ જે જે મહાલોમાં ગયા ત્યાંહાંની પ્રજા વગેરેની પણ પૂર્ણપ્રીતિ મેળવી હતી. અને લોકો તેમના તરફ હમેશા ખુશ નજરથી જોતા હતા.

તેઓનો સ્વભાવ ઘણો દયાળુ હતો. ગરીબ અનાથ લોકો તરફ તેઓની હૃદયની દયાની લાગણી રહેતી હતી. મીઠી વીલડી, જે કે ભાવનગર સંસ્થાનનું ખઠ્ઠપર મીઠી વીલડીનું સમુદ્ર કીનારે પવિત્ર તીર્થ છે અને ભાવનગર સંસ્થાનના રાજ્યકર્તામાંના વીરપુરૂષ મોખડાજી જોહેલના નીવાસથી પ્રખ્યાત છે, તે મીઠી વીલડીના તીર્થમાં સદાવૃત્ત ત્યા ધર્મશાળા બાંધેલ છે. જેથી સાધુ પુરૂષો તીર્થ યાત્રા કરતાં ત્યાં આવે છે તેમને સીધું આપવામાં આવે છે અને ધર્મશાળામાં રહે છે. જેસર મહાલમાં તેઓ વહીવટદાર હતા ત્યારથી એ ગામ પોતાને અધિક વહાલું હોઈને ત્યાંહાં પણ ધર્મશાળા બાંધાવેલી છે. તેથી રાહ મુસાફર લોકો ત્યાં સાધુસંત વીગેરેને વિશ્રામ સ્થાન થઈ પડેલું છે. તેમજ કુંડલા ગામમાં નાવલી નદીમાં પોતાના તી. પીતાશ્રીના નામથી ગવરીકુંડ બાંધાવેલ છે ત્યાં શ્રી કાશીવિશ્વનાથનું મહાદેવનું દહેજ બનાવેલ છે ત્યાંહાં કુંડપાસે પણ પોતા તરફથી એક ઘાટ બાંધાવેલ છે.

તેઓ વિદ્યાદાન આપવા તરફ ખુબ ઉત્સાહી હતા. જે કોઈ ગરીબ નીરાશ્રિત માલમ પડે તેને પોતા તરફથી દર વરસે અમુક રકમ બક્ષીશ આપી વિદ્યાભ્યાસ કરવામાં મદદ કરતા હતા. બનારસમાં હિંદુ કોલેજ સ્થપાવેલ છે તેમાં પોતે સારી રકમ ભરેલી છે—તેમજ ગરીબ નીરાશ્રિતો તરફ દયાની લાગણીથી વખતોવખત ખાનગી રીતે મદદ કરતા હતા. સુરત ત્યાં અમદાવાદમાં આગ ત્યાં પાણીના કામમાં સારી રીતે મદદ કરવામાં પણ તેઓ પશ્ચાત રહ્યા નથી. બ્રાહ્મણ ત્યાં વિદ્વાન અને સન્યાસી મહાત્માઓ તરફ પણ સારી આસ્તા હતી. તેઓએ જે વખત કાશીયાત્રા કરેલી છે અને તે પવિત્ર તીર્થમાં મહાંડર ત્યાં ગાયત્રી પુરૂષ્વરણ વીગેરે કરાવેલ છે—તેમનું અંતઃકરણ શુદ્ધ હતું. અને સાચા તરફ પ્રીતી રાખી બુદ્ધિને ધીકારતા હતા. ખર્ચ ખાલવું એ તેમનામાં ઉત્તમ ગુણ હતો.

વેપાર કરવામાં પોતે સારી સમજ શક્તિ ધરાવતા હતા. વેપારીઓ સાથે સહકારથી વર્તવાથી ઘણા વેપારીઓના તેઓ પ્રીતિ પાત્ર હતા તેમના સ્વર્ગવાસથી ઘણાં સ્નેહીઓએ પોતાનો એક ઉત્તમ સલાહકાર ખોયો છે—તેઓએ પોતાની પાછળ એક વિધવા સ્ત્રી એક પુત્રી તથા એક દાહીત્ર તથા ૧ હોળું કુટુંબ મૂકેલું છે--

आर्यधर्मप्रकाशः

पुस्तक २८ अ]

वैशाख, सन्त १९५७

[अंक ७ भा]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

साधु चर्या

{ सं. वि. ७६ }

जे तुंबी कर लर घर डोले मांगे भीख तथापि न लाजे ॥
जे मुखसेज पटवर भूषण, चोळे चंदन तो नाईं राजे ॥
जे कोइ आबी कहे मुखयी कई, जाणे तथापि मने नव राखे ॥
मानव' सशयदूर करो सहु, जे कंई साधु करे ते छाजे ॥
कोइक निंदन कोइक वंदन, कोइक आबी करावे भक्षण ॥
कोइक आबी लगावे चंदन, कोइक नाखे भूलि तवक्षण ॥
कोइ कहे आ मूरख लागे, कोइ कहे आ अति विचक्षण ॥
कोइथी राग के द्वेष नाईं कदी ए सहु जाणवा साधु सुलक्षण ॥
सात मळे वळी मात मळे सुत, आत मळे युवती मुखदाई ॥
राज मळे हय हस्ति मळे, सहु साज मळे मन वाछित भाई ॥
लोक मळे सुरलोक मळे, विधिलोक मळे वैकुण्ठे भाई ॥
मानव! अन्य मळे सहु सुख, सतसमागम दुर्लभ भाई ॥

વૃદ્ધવિવાહ.

આજ કાલના શિષ્ટ લોકો બાલવિવાહની-પેટે વૃદ્ધવિવાહ પણ કરે છે. આવા વિવાહ ધનના કારણથી થાય છે, અને-ધનવાનોમાંજ આવી વાત થાય છે. તે ધનવાળા લોકો બુદ્ધાપણામાં સ્ત્રીને વિયોગ સહન નથી કરી શકતા તેમજ લોગ વિલાસ કરવાને પણ અશક્ત હોય છે, તથાપિ ઇદ્રિયોના અપલ-પણાથી ઘણું ધન ખર્ચી વિવાહ કરે છે. કોઈ કન્યા દેવાવાળા અમો ગૃહને કન્યા દેવાને શક્તિ થશે એવું માનીને, પોતાનું વૃદ્ધપણું બતાવવા વાસ્તે સદૈવ વાળોને કોઈ લેપ અથવા કંઈ કે ઔષધિ લગાડી કાળા કરે છે, અને એવી રીતે પોતાની યુવાની બતાવી વિવાહ કરે છે—જેમ નીતિકારે લખ્યું છે કે હિમથી પીડીત થયેલાને ચંદ્રમાના કિરણો શાંતિ કરતા નથી, ધામથી વ્યાકુળ થયેલાને સૂર્યથી શાન્તિ નથી થતી, તેવીજ રીતે જેની ઇદ્રિયો વૃદ્ધવસ્થાથી શિથિલ થયેલી છે એવા પતિથી સ્ત્રીને પૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. જેવું બાલ વિવાહમાં સુખદુઃખ રહેલું છે તેવુંજ આમાં પણ છે, તથાપી તેથી અધિક એ છે કે જે લોકો ધનના લોભથી કન્યાને વેચે છે, તેઓને કન્યા વેચવાનું ઓટું પાપ લાગે છે; તેમજ લોગને માટે પેસા આપી કન્યા વેચાતી દેવાથી ધર્માદિ કાર્યમાં તેનો અધિકાર ન હોવાથી, તેની- સાથે બેસી જે કંઈ ધર્મકાર્ય કરે તે નિષ્ફળ બન્ય છે, અને તેવી કન્યાથી ઉત્ત્ત થયેલું પુત્રના હાથથી અપાયેલા પિન્ડદાનથી પિતૃને તૃપ્તિ પણ થતી નથી. એ કારણથી એવી વેચાતી લીધેલ સ્ત્રીથી કોઈ પ્રકારે કુલની ઉન્નતિ થતી નથી. આ લોકમાં સ્ત્રીઓમાં તેમાં પણ વિશેષે કરી કલિયુગના સ્ત્રીઓમાં પોતાની શોક્ય (અપતિ) તેના પુત્રો અને તેના સબધિઓમાં ઈર્ષા થાય એવા સ્વભાવ હોય છે, તેથી પૂર્વની પતિના પુત્રો વિષે ઈર્ષાથી પતિનું વેમનસ્થ કરાવે છે કે જેથી પૂર્વના સબધથી પણ એની કુલોન્નતિ ન થાય તેવું આચરણ કરે છે, જેથી વિદ્યમાન કુળનો ઉચ્છેદ એ બીજી રૂપ પ્રાપ્ત થાય છે ધનિકલોકોનું પાણિયહણ કરવાથી ધનમદથી છકેલી અને વૃદ્ધપતિ મજાથી જેને સતાર સુખ અંશગર પ્રાપ્ત થયેલ નથી એવી કન્યા પતિસેવા જેવી કરશે એ બાબત સુજ નનોએ વિચારી લેવી એ રીતે પતિ સેવા જેવી રીતે કરવી જોઈએ તેવી રીતે તે સ્ત્રીથી નહિ થઈ શકે એ વૃદ્ધ વિવાહનું ત્રીજું-ફળ છે.

કોઈ કોઈ ધૂર્ત લોકો વિવાહમાં વ્યસનવાળા વૃદ્ધપુરોને માટે ઉલ્લેખ કરવા તત્પર થાય છે, અને જેનું નામ કે ગોત્ર બાલ્યમ નથી એવી કોઈપણ કન્યા દેખાડીને તેનો કપટથી વિવાહ કરાવી પોતાની-મતલબ સાધી લે છે. તે પછી પેલી કન્યાપણું આગળ મળેલી સૂચના અને સંકેત પ્રમાણે થોડા દિવસમાં પાતઘરથી નીકળી ચાલી બન્ય છે, ત્યારે વિવાહિત વૃદ્ધ પુરુષ નાઉમેદ અને સુસ્ત થઈ બન્ય છે.

આ પ્રમાણે વૃદ્ધ વિવાહના વિષયમાં કોઈ આપ્તજન પાસેથી સંલિખેલે વૃત્તાન્ત દૃષ્ટાન્તરૂપે આહિ દેખાડિયે છિએ ગૂઢગત દેશમાં એક જૂદો ધનિકે વણિક રહેતો હતો. 'પચાશ વધની તેની અવસ્થા થઈ ત્યારે તેની સ્ત્રી મરી ગઈ એ સ્ત્રીનો વિચાર સહન ન થવાથી, વિવાહની લાલસામાં ત્યારે તરફ કન્યાનો પત્નો મેળવ્યા પરંતુ પોતાને યોગ્ય કન્યા ન મળી એટલામાં કોઈ ધર્મે સ્ત્રી વિષયમાં તે વૃદ્ધની અધિક લાલસા બેઠી, અને કોઈ ગણિતની એક રૂપવતી અને અતુર કન્યાને તે ગણિત પાનેથી પોતાને ઘેર બે માસ પચન્ત ગળવાના રૂપેયા (૨૦૦) આપે બસો ઠરાવી તે કન્યાને કોઈ ગામમાં લઈ ગયા અને જેનો દેશ, જોન કે નાન કોઈ જાણતું નથી એવા સ્ત્રી-પુરુષને તેના માળખ ઠરાવી, પેલા કન્યાલિલાથી વૃદ્ધની પાસે આવી ડહેવા લાગ્યો, અમુક ગામમાં એક કન્યા છે, તે 'જે આપની ઈચ્છા હોય તો આપને અપાવું એવા ધર્તના વચન સત્ય માનીને પોતાની ભત્તિ અનુમાર તે કન્યાથી વિવાહ કરી પેલો વૃદ્ધ પુરુષ તે કન્યાને પોતાને ઘેર લાવ્યો. મચાર દિવસ પછી પોતાની સ્ત્રીને તેને પીયર મોકલી તે વખત દરમ્યાન પેલો મૃત, પોતાની ઈચ્છાનુસાર તે વૃદ્ધ પાનેથી દ્રવ્ય લઈ, પેલી કન્યાને ગણિકાને ઘેર પોત્રાડી દીધી અને પેલા કૃત્રિમ માતા પિતાને પણ ખીજે ઠેકાણે પડેલાડી પોતે ક્યાઈ પણ ગુપ્ત થઈ ગયા.

૧૧ થોડા દહાડા પછી ભાયાના કુલ જમર જાણવાની ઈચ્છાથી પેલા વૃદ્ધે કેટલાક પત્રો લખ્યા પરંતુ ઉત્તર ન મલવાથી પોતે ભને ત્યા ગયો, તો કોઈ સ્ત્રી ન દીઠી તેમજ પોતાના સાસુ સસરાને પણ ન દીઠા તે ઉપગ્રી તેણે ગામવાળા લોકોને તે બાબત પૂછ્યું તો ઉત્તર મળ્યો કે "તમારા સાસુ નમરા આ ગામના રહીશ નથી, બે માસ પહેલા આહિ આવી ગયેલા હતા, અનેદન દિવસથી આહીથી ચાલ્યા ગયા છે તે ક્યા ગયેના છે તે અમોનેખબર નથી." આ પ્રમાણે વચન સાભળવાથી પેલો જૂનો જહુ દુઃખી થયો અને ઘેર આવી વિચાર કરવાથી નિમ્મય થયો કે આ કામ કોઈ ધત્તનું છે જો પણ ત્યા ન મળ્યો ત્યારે તે વૃદ્ધને અન્નણથી વેચ્યાસગ કર્યા તેનો દોષ દૂર કરવા પ્રાન્શિત પણ કરવું પડ્યું.

વૃદ્ધ લોક કેવળ ધનમદ્ધથી અંધ ન હોયોની અપરતાથી બાહે તો વિવાહ કરે, પરંતુ જે માળખો પોતાની કન્યાને આગળ ઉપર થનાર સુખદુખનો વિચાર ન કરતા વૃદ્ધો સાથે ચરણાવે છે એ બાબત તેમની નિદયતા માન દશાવે છે—સ્ત્રીઓને સુખનો હેતુ આ લોકમાં કે પરલોકમાં પતિજ છે તો એ પતિ વૃદ્ધ હોવાથી કન્યાઓને તરૂણાવસ્થામાં જ પાસ થાત તો તેઓ પોતાની અવસ્થા કેવી રીતે ડાળે? બે કાચિત્ કંઠણપણથી પણ આવીન ન થનારી હોયો બળવાન થવાથી તે કન્યાઓ ખરાબ આનંદજનની થઈ જાય.

તેનંમાં ચળકતાં શસ્ત્રો નિહાળો તો જણાશે કે આથી મોટો ઉત્સવ કોઈ હોઈ શકે ખરો?

બ્રાહ્મ:—(મનમાં.) આમાં આપણને કાંઈ લાભ નથી. યુદ્ધ પુરૂં થતાં સુધી લિક્ષાવૃત્તિ કરવા બહાર નહિ નીકળાય એટલું ઉલટું નુકસાન છે. (અકાશ.) અહીં કાંઈ અમંગળ તો નહિ થાય ને?

વીર:—રો નિર્માલ્ય ચવનન્તતિ તુરંકથી અમંગળની ખીક? ચવનોને ઘણો મદ મ્હુડી ગયો છે; પરંતુ બધો મદ આજે તોડી નાખીશું. અનેક મ્હે-મ્હેનાં માથાં તોડી ફેડી શ્વાન ને શિયાળનાં અગાંમાં ફેંકી દેશું. અને આ શસ્ત્રથી....(આવેશમાં આવી જતા મ્યાનમાંથી તલવાર તાણે છે.)

બ્રા:—(તલવારના અમકાશથી ખડી, પાછો ભાગી, ચીસ પાડીને.) હું હું બ્રાહ્મણ છું નિરપરાધી, છું મ્હને મારશો માં.

વીર:—બ્રાહ્મણ દેવતા! આપ ખડીશોમાં, હું તો કેવળ આપને દર્શાવું છું કે આ શસ્ત્રથી હજારો ચવનોના મુઠા ફેડી નાખીશ. ને પૃથ્વીપર ચવન નામનું ચિન્હ પણ રહેવા નહિ દઉં....ચિન્હ પણ રહેવા નહિ દઉં....(પછવાડેથી અનેકવીરો “ચિન્હ પણ રહેવાં નહિ દઉં,” ચિન્હ પણ રહેવા નહિ દઉં” એમ બોલતા ને શસ્ત્ર ચળકાવતા પ્રવેશ કરે છે.)

વીર:—સ્નેહીવીરો! ત્હમે બધા આગળ આલો ને જયઘોષ કરતાં વાળ અને તૂરકના નાદ સાથે તમારી વીરહાકનો જયધ્વનિ કરી તમામ સિધુ-વાસીઓને એકદમ ભગૃત કરો.

બ્રા:—આ શું આપની સેના છે?

વીર:—હાલ, એ મહારી સેના છે ને હું એનો સેનાપતિ છું.

બ્રા:—એ લોકો ક્યા બળ છે?

સેનાપતિ:—આ ઉડતી રત્નચપતાકા અને વાગતાં રણવાદો જે આગળ આગળ આલે છે, તેની સાથે આ બધા વીરો સિંધુદેશના તમામ શસ્ત્રધારીઓને સ્વદેશની સ્વતંત્રતા રક્ષવાના મગલ આમ ત્રણ કરવા બહાર નીકળ્યા છે.

બ્રાહ્મણ:—આપ પણ એની સંગે જશો?

સેનાપતિ:—હાંલ. આપ પણ જોવા ચહાતા હો તો આલો. ને શું બોલે છે તે સાલજો.

બ્રા:—ભલે આલો. (સાથે આલે છે.)

વધાવીરો:—(એકસાથે આકાશ ભેદી નાદથી) જે કોઈ ક્ષત્રી હોય, વૈશ્ય હોય, ગૃહસ્થ હોય, દીન હોય, જ્ઞાની હોય, સૂર્ય હોય, બ્રાહ્મણ હોય, વૃદ્ધ

હોય કે માટે તે હોય ખા જ સ્વર્ગ ગ્રેની હોય ને એવું એમના
પણ સત્ય ચનાવવાનો મયવરો કર્યો હાય, તેવું સ્વર્ગની રક્ષામાટે
ગત્રો લઈ ન આમભમિના પ્રને । કુર્યો ને યવનોના લોહીથી તનવાર
ગવી કોઈ બીજી પેઠ ધરમા સતારો મા, મતાંગે મા નહિ તો
દેશની સ્વતંત્રતા જ્યે જગે સ્ત્રી બલિની આળડ જ્યે જશે
યવનવેડો વીગનામને મોજ્ય નથી નવી એ નિર્ધરને ધાત્રી છે
બાગકને વધના લોહીથી એમની તનવાળે કલકિત છે પ્રકિત છે
માટે ચાલતે ચાલતે વીરપુરુષો આરતે આવશે

૩૧ — (આશ્ચર્યથી) અટો! કવી વાક્યતુગઈ? કવી મ રમોહિની? દેગની નમામ
પ્રતને આણે એકવારે જ ઉત્સુ બનાવી દીધી! અટોહો! કવો આનો
ઉત્સાહ! મૃત્યુ તો જતો એના લેખામા જ નથી? ધન્ય છે વીર! જ્ઞન
ધન્ય છે ધન્ય છે ત્વાગ ઉત્સાહને ધન્ય છે ત્વારા જેવા બહાદુર
નગની કદાપિ હાજ થાય તોપણ ત્હારા એ જ્યજ છે ત્હારા વીરનામ
જગતમા સંભાળ, અમર જ છે,

(સર્વે ભય છે)

જ કા પાઠક

અષ્ટાવક

(નખનાર પી પી પટણી)

માનણ પાને ૧૦ થી

માટે આજે હું ગ્રાહ્યલોની મમસ તે બદીનો પરાજય કરવાને આવેવેદ છું,
વાસ્તે તે કયા છે ત કટો

ગજ—હે બાલક! તુ બદીના બગને ન બાણતા તેને છતવાતુ કહે છે પરતુ
આહિ આવેદા વેદ જાપનાગ ગ્રાહ્યલોએ, તેને જ્યે છે અને સૂર્ય પાસે તારા
એ શોભારહિત થઈ જાય તેમ જોલા રહિત થયા છે હે બાળક શાઆમિના જ્ઞાનથી
મદોન્મત, અમે તેને છતશુ એમ જોવનાગ અને તેને છતવાની ઈચ્છાવાળા
ઘણા ગ્રાહ્યલો તે બની પાગે આવ્યા પશુ ઉનટો પોતાનો પરાજય થવાથી
જોલા વિનાના થઈ ગયા છે

અષ્ટાવક—હે રાજન! એ બદીએ હું સગ્યા સાથે વાદવિવાદ કર્યો નથી તેથી
તે નિર્ભય અને મિહુ સરજોઈયે છે પણ જ્યારે તે મારી સાથે વાદ વિવાદ
કરશે અને તેમા હું તેને છતીરા ત્યારે સુતેના-પુરુષની પેઠે જડ સરજો બની
જેમ બાગેલ પેડાવાળુ ગાડુ ચાલી શકે નહી તેમ ચાલી શકશે નહી ।

વિદેહ રાજાના મનમાં વિચાર થયો કે—આ બાલકને હિમ્મત ઘણી છે પરંતુ તેમાં કેટલું જ્ઞાન છે તે પ્રથમ મારે બાળુવું જોયે એમ વિચાર કરી તેને પુછ્યું કે—

રાજા—નિદ્રામાં નેત્ર કોણુ વિચતું નથી?

અષ્ટાવક—માછલાં

રાજા—ઉત્તર થયાની વખતે કોણુ હાલતું નથી?

અષ્ટાવક—ઈંડાઓ.

રાજા—કોને હૃદય નથી?

અષ્ટાવક—પથ્થરને.

રાજા—કોણુ વેગથી વૃદ્ધ પામે છે ?

અષ્ટાવક— નદિઓ. આવી હાજર જવાબીથી પ્રસન્ન થઈ રાજા વિદેહે કહ્યું કે—

न त्वामन्ये मानुषं देवसत्त्व ।

नत्वांवालः स्थविरः संमतोमे ॥

नते तुल्यो विद्यते वाक् प्रलापे ।

तस्मा द्वारं वितराम्येष वंदी ॥

હે દેવ સરખા પરાક્રમી હું તમને મનુષ્ય છો એમ માનતો નથી, તું બાલક નથી પરંતુ મોટો વૃદ્ધ છો એમ માનું છો બોલવામાં તારા સરખો કેઈ નથી માટે તને યજ્ઞ મંડપમાં જવાની રજા આપું છો. જો આ બંદી રહેા.

અષ્ટાવકે બંદીને જોઈને કહ્યું કે—અતિવાદ કરવાના ગર્વ યુક્ત હે બંદી સુતેલા બ્યાઘ્ર સરખા, વિષયુક્ત મુખ તથા જીભને ફેંકફાવતા સર્પ સરખા, અને તે જેના પિતાને વાદમાં જીતીને જલમાં નાખી દેવારૂપે મસ્તકમાં લાત મારી છે એવા આ અષ્ટાવકને તું બાળુ, મારી સામે આવી વાદકરવા સ્થિરથા, હું આજ તને દંશ કર્યા વગર સુક્રીશ નહીં. આટલું બંદીને કહીને અષ્ટાવકે રાજા વિદેહને કહ્યું કે—હેરાજન્ જોમ સર્વ દેવોમાં ઈંદ્ર અને સર્વ નદીઓમાં ગંગાજી શ્રેષ્ઠ છે તેમ સર્વ રાજાઓમાં તમે શ્રેષ્ઠ છો. તો બંદીને મારીપાસે લાવો છવટે રાજાની ઈચ્છાનુસાર તે બંનેનો વાદ શરૂ થયો અષ્ટાવકે બંદીને કહ્યું કે—પ્રથમ હું વાક્ય બોલું તેનો તું મને ઉત્તર આપ્યો અથવા તું બોલે તો હું તને ઉત્તર આપું. બંદીતો આ બાલકને જોઈને આશ્ચર્યજ * પામી ગયેલો અને વાદ શરૂ કરતાં તેને એવાજ વિચાર આવેલો કે—જોમ કેઈ બાલકને “એક્રી બેક્રી” ની રમંતથી જીતાય તેમ આ બાલકને જીતી લેલો છે એથી એવાજ ક્રમથી વાદ પ્રથમે તેણે શરૂ કર્યો.

* ઈરાવ એવા કે—જો વાક્ય બોલવું તેનાં ચાર પદ પૂર્ણ કરવાજોયે અને ચાર હાખલા આવવા જોયે.

એવા જોડા વિચાર ઠસી ગયા છે તે દર થઈ પડતી પુનઃ સર વેદનાં છે અગો, ધર્મશાસ્ત્રો વગેરેનું સાફ શિક્ષણ મળશે, અને પાશ્વિમાત્ય સુધાનાના પ્રવાહમાં ઘસડાતા ધ્રુવેજી લાંબેલા યુવકોને, શસ્ત્રથી, યુક્તિથી અને પાતાની વિદ્યાતેજના પ્રભાવથી તેવાજ મહાત્માઓ અસર કરી શકે તેમ છે.

સભાએ હાથ ધરેલ ત્રીજો વિષય એ—

પંચાંગ ગણિતનો સુધારો કરવા બાબત છે. આપણા જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો માન્ય અથ અહલોધવ ગણાય છે. તેના કર્ત્તાએ પોતે લખેલ છે કે અમુક વર્ષે તેના ગણિતમાં સુધારો વધારો અમુક રીતિથી કરતા જવાથીજ તેનું ગણિત સાચું મલશે પણ તે પ્રમાણે આપણા જ્યોતિષીઓ શ્રવણ દેવાથી ગણિતમાં ભૂલ આવે છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્રના બે વિભાગ છે એક ગણિત અને બીજો દ્વાદેશ. આપણા આસ્તિક લોકો તો એથ વિભાગને માન્ય ગણે છે પરંતુ પાશ્વિમાત્ય રીતે કેળવાયેલો વર્ગ દ્વાદેશને જોડો સમજે છે ઉનાળામાં અથવા શિયાળામાં કોઈ દિવસે આકાશમા વાદળાંઓ ચડી આવે છે ત્યારે, અથવા બે વર્ષપર થયેલા સૂર્યગ્રહણ જેવા સમયમાં આપણા તેમજ પ્રાણીમાત્રના મનપર દેવી ઉદાસીનતા છવાઈ જાય છે એ સર્વને વિદિત છે. ત્યારે અમુક ગ્રહ અથવા નક્ષત્રના યોગ વખતે જન્મેલા બાળક ઉપર તે તે ગ્રહ અને સમયની અસર થાય એ સ્વાભાવિક છે. જન્મના ક્ષર પ્રમાણે દ્વિગણના બર મળતાં નથી તેનાં કારણ નીચે પ્રમાણે છે. એક તો એકે બાળકનું જ્યારે માથુંજ માત્ર દેખાય તે સમયની નોંધ લઈ જન્મનાક્ષર કુળવ્યા હોય તો બરાબર મળે પરંતુ તેમ કરવાને બદલે બાળક પુરૂષ અવતરી રહ્યા બહી પાત્ર નથી મિનિટ જોશી પાસે જઈ જન્મનાક્ષર કરાવે છે. તેનાં કળ મળતા ક્યાથી આવે ? વળી ગણિતની બાબતમાં પણ ગ્રહ લાઘવની સૂચના પ્રમાણે ફેરફાર કરતા નથી, તેથી દ્વાદેશમા ફેર પડે છે. હવે પણ એવા સમય જ્યોતિષીઓ પડ્યા છે કે, તમો એક પશુ અથવા જડ પદાર્થના જન્મનાક્ષર નાન હાથ વગરના તેને જઈ બતાવશો તો તરતજ તે કહી દશે કે આ જન્મનાક્ષર કોઈ બાલક અથવા બાલિકાના નથી પરંતુ પશુના કે જડપદાર્થના છે ત્યારે જ્યોતિષ શાસ્ત્રને સહવન રાખવા માટે, તેમજ નાસ્તિક લોકોની પણ તેપર આસ્થા બેસારવા માટે પંચાંગ ગણિતમા અવશ્ય સુધારો થવાની આવશ્યકતા છે.

સભામાં પૂર્ણ ઉત્સાહથી છળાયેલો યોગો વિષય એ આપણાં પ્રાચીન વેદકને પુનઃજીવન કરવા માટે આયુર્વેદનો ઉદ્ધાર કરવા બાબત હતો. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરૂષાર્થનું સંપાદન નિરોગી શરીરથીજ થઈ શકે છે અને શરીરની નિરોગતા એ વૈદ્ય જ્ઞાનને આધીન છે. એરીતે વૈદ્યાની જરૂરીયાત

સ્ત્રીમતી, આપણે તપાસવું માત્ર એટલું જ છે કે આપણા શરીર બધારણુને આપણી ભૂમિમા ઉભી વનસ્પતિ અને તેમાથી આહાર લેવા છતાં જીવધીઓ અનુકુળ આવશે કે ન મુલકમા ઉગે વનસ્પતીમ થી પરમુલકમા બનેન જીવધ અનુકુળ આવશે ? — અમેરીકામાથી કે એટલેકમાથી એક અથવા આપણે હોય તે પણ આપણા આહિના માત્ર એવા પાણીની અસરની જુળો થઈ જાય છે અને કોઈ વખત મેં જુ શરણુ પણ થાય છે તાર શીત કઠિણમા પેદા થયેલી જીવધી અને તંત્રા અતિ ગરમ દીકરો, આપણે જે ઉજા મિજાધમા રહેવા વાળા, તે એના પેટમા નાખવા એ અહિન કે ન ન થાય / ઇંગ્લેન્ડ દવાથી સગી નો જગા ધાય છે એટલું જ નહિ, પણ આપણે લોકો જેને શસ્ત્રની મદદનો નિષેધ છે, તે એને રીકચા દ્વારા સર્જા (Sparry) પીવી પડે છે તેની કોણ ના મૂકી શકો ? ઇંગ્લેન્ડ દવા તાત્કાલિક તાજા દાણક દાયદા કરે છે, ત્યાં દેશી દવાઓ લાગે વખતે પણ ચિ આરાધના કરી શકે છે વળી વિદેશી દવા ખરીદવામા આપણે અચર્ય થઈ પડીએ છીએ જો અગત આપણા દેશની ગરીબાઈ ના વામા એકી માત્ર નૂત નથી—પણ તેના પેટો જે દેશી દવા ખરી વા અને વાપરવામા યોગ્ય તો આપણા ગરીબ લામ થાય, ધર્મની હાનિ થતી અટકે, દેશી માણસનો ઉદ્યોગ વધે અને દેશનો પૈસો દેશમા જ રહી નિષ્ક્રિય નતા વધતી અટક—આવા શુભ હેતુથી સુખમાં આજે ચાર વર્ષ થયા આજુ ર્વેદ વિદ્યાલય મથક થયું છે પણ તેની પાસે કુરતુ પ્રક નહિ હોવાથી ઉપલા સવ શુભ હેતુઓ તનાથી પાર પડતા નથી, તેટલા માટે પરિવદે આગ્રહ પૂર્વક સવને વિનંતિ રૂપે સચા માત્રી કે આ વિદ્યલયને પૈસાની જેટલી બને તેટલી મદદ કરવી એ મહા પરિવદની સૂચના યોગ્ય વખતે અને સ્થાને થયેલી છે તે વિદ્યાલયને સાગ પાયા ઉપર પુરતુ પ્રક થવાથી ચાલશે તો તે ખાતુ વિદ્વાન દેશી પુરા પાડશે, દેશી જીવધા ઇંગ્લેન્ડ રીત પ્રમાણે સ્વચ્છતા પૂર્વે જોનાવી ઇંગ્લેન્ડ આપણો માત્ર અપણને ભૂલાવશે અને એ રીતે આપણા ધર્મ અને શરીરનું રક્ષણ થઈ દેશનો પૈસો દેશમા જ રહેશે

પાચમો વિષય સભા પાસે દેવ ધનની યોગ્ય વ્યવસ્થા સંબંધે રજૂ થયો હતો આપણા પૂર્વ કાલીન ધર્માત્મા ગજાઓ અને શેઠીઆઓ દેવ મંદિર માળખે લાખો રૂપેઆ ધર્માદા કરી ગયા છે પરંતુ તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા ન હોવાથી તેનો સદુપયોગ થવાને બદલે ઉલટો દુરુપયોગ થાય છે તેથી ન્યા ન્યા આણ દેવધન કે ધર્માદા નાણું હોય ત્યાના ચાર શિટ પુરુષોની તે ઉપર દ્રષ્ટી તરીકે દખરેખ હોય તો તે ધન અનુક એક જ વ્યક્તિના ખાસ ઉપયોગમાં (દુરુપયોગમાં) ન આવતાં તે સાંસ્કૃતિક ધાર્મિક કાર્યમા વપરાય

છઠ્ઠો વિષય અનાથાશ્રમ સંબંધી પરિષદ આગળ રમુ થયે હતો હાલમા વારંવાર કરાળ દુષ્કાળ પડવાથી અનાથ લોકો માટે આશ્રય અને અન્ન-ક્ષેત્રની કેટલી જરૂર છે તે જણાવું હશે ઠંકાણે ઠંકાણે અન્નક્ષેત્રો તો છે, તથાપિ સામટાં લોકોનું દુકાળ વખતે લેનાથી પાષણ થઈ શકે તેમ નથી, ત્યારે તે અન્નક્ષેત્રોનું જ્યાં જ્યાં બની શકે ત્યાં સંમેલન કરી અનાથોને તેમજ રાખ્યા હોય તો, જે પાદરી લોકો હજારો અનાથને માત્ર રોટલા માટેજ વટલાવે છે તેઓ વટલાવી ન શકે. બીજા ધર્મના મોહ કે પૂજ્ય લાવનાથી તો દોષ અત્યંત હિંદુ પણ વટલતા નથી, પરંતુ પાપી પેટ માટે જાણુતા છતાં અધાર કુવામા પડે છે તે તેઓનો બહુ દોષ નથી. જે આપણે (નયમ પૂર્વક અનાથાશ્રમે) બાંધી અન્નક્ષેત્ર ચાલુ કર્યા હોય તો, તેઓ વટલતા અટકે એટલુંજ નહિ પરંતુ તે આશ્રમેમા જે સગવડ કરી હોય તો ધર્મશિક્ષણ સાથે ઈર્ષા હુસ્તકળા પણ તેઓને શિખવાય; જેથી અનાથાશ્રમમાથી નિકળ્યા પછી તેઓ ધર્મમા વધારે આસ્થાવાળા, વધારે નીતિમાન અને પોતાનું પેટ ભરી શકે તેવા પ્રમાણિક ધર્મી શીખી બહાર પડે. જેથી દેશને લોકિક તેમજ પારમાર્થિક લાભ કંઈ થોડા થશે નથી થવાનો.

ઠરાવ સાતમો. આ હાજરના દુષ્ટ અને ભયંકર દુષ્કાળ વખતે હજારો અને લાખો અનાથ બાળકો, જેઓ પ્રોહ વળતા ન હોવાથી નાફ નરતા થઈ છે તે જાણવાને પણ સમય નહિ હતા, તેવાઓને પાદરી લોકોએ માત્ર રોટલા ખાતર વટલાવી ખીસ્તી કર્યા છે તેઓનું આવા બારિક અમરે પાષણ કર્યું અટકે તે પાદરીઓના ઉપકાર માનવો ઘટે છે, પરંતુ જે પોતાનો ન્યાય ત્યાગ કરી તે પાદરી લોકોએ તેમનું પાષણજ માત્ર કરી ધર્મીતર ન કરાવ્યું હોત તો તે પાદરીની મહત્તા વિશેષ પ્રશસનીય થઈ પડત હવે તેવા અનાથ બાળકોને તેમની અસાત્ય અવસ્થામા વટલતા અટકાવવા માટે “ જે દોષ માણસ અપૂર્ણવયના બાળકને ધર્મીતર કરે અથવા કરાવે તે ફોજદારી કાયદા પ્રમાણે ગુનેગાર થાય ” આવી મતલબની એક કલમ કાયદામા ઉમેરાવવા માટે આ પરિષદે આપણી દયાથી અને ધર્મરક્ષક સરકારને અરજી કરવા જે આત્મને ઠરાવ કર્યો છે તે પગલું હાલુંજ પ્રશસનીય, ધર્મહિતકર, દેશહિતકર અને રાજચાલતકર છે એના કંઈ સંશય અમોને લાગતો નથી.

આઠમો ઠરાવ મહાપાનતિષેદ્ય અને ગોરદાણુ સંબંધે હતો મહાપાનથી પેસાની ખુવારી, ફરીફરી ખુવારી, લોક લાજના બારડકા અને વર્મની પ્રહતા થાય છે તે સર્વને વિદિત છે. આપણા અણુસમજી વરના તં જોવામા આવે છે એટલુંજ નહિ પણ ખેદની વાત છે કે ઉચ્ચ વયના લોકો જેઓને ઈન્દ્રિય

કેલવણી લીધેલી છે તેવાઓ તેના દુઃખ જાણતા છતાં, વાગેના છતાં અને તેના પરિણામો નજરે લેવા છતાં તે અગળ સ્પેતે ચડતા છે માટે ઉપદેશથી તેના ગેરફાયદા મમલથી જેમ અને તેમ દેશમાથી ડાંતા પીંગ એના થાય એ ધ્રેયસ્ક છે

હિંદુમાં વચ્ચતા હિંદુ કે મુસલમાન પારસી કે ઇંગ્લેજ ચાહુદી કે ચીન, સર્વે ડોઈની આખો ડેલા હુઝાળથી ઉઘડી ગઈ છે અને દુરમહુના ચરમા દૂર થયા છે તેઓને લાગ્યું છે કે હિંદુસ્તાન સમાન ખેતીવાળા દેશમાં ઢોરોની ઘણી જરૂર છે ત્યારે તેવા ઢોરો બળ ઉપત્ત કરનાર ગાયોનું રક્ષણ અને લાલન પાલન કરવાથીજ આહિંસતા તમામ લોઢોનો લાભ સમાચલ છે અને જીંદગીને । ાય એ ધર્મદૃષ્ટિયા પણ પુજનીય વદનીય અને ખાનનીય છે તો તવો ગોપકાણની અગત્ય સ્વીકારનારો પગિ નો ઠરાવ મવને આ નમરે માન્ય થાય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી

ઉપલા ઠાપોનો અમલ તરત થાઓ કે ન થાઓ, તેના પ્રત્યક્ષ ફળ મળો કે ન મળો, પરંતુ અકરણાત્મક મદકરણ વર એ ન્યાયથી કાળે કરી તેથી લાભ થવાનીજ આશા છે કોત્રેમ શરૂ થયે છ મત વર્ષો થયા હતા, નથાપિ તેને વિશે પણ બોલાતું કે માત્ર વ તૃતર પ્રી બેશી રહ્યું । કંઈ કરી શકતી નથી અને હુજુએ ડાઝમથી ઈ મેડા ર હાગ યા નવી તા મપુ આ પણ પ્રહાવિના ચાલતું નથી ક તા બોડે અરો પાપુ રકના મેળરી છે જે મ્હં ક્રિયા થાવ તેનું ફળ મોડું નેલું । મળ્યાવિના ઉતું નથી, તમ આ પગિ થી ચત્તિચિત લાભ પણ અગાવિના હેશે નહિ જરૂર માત્ર એટલીજ છે કે પગિ રના નેતાઓએ અને તાજાતઓએ પોતાના આચાર અને વિચારની એકતા રખવી જે વિદ્વે ન યા છતાં પણ ધમમા ગુરૂ ભાવના રાખી પોતાનો ઉદ્યમ ચાલુ રાખ્યો તો ભા તના પુન ંવનપા આગળ જતા આ પરિષ એક આત્યને ભાગ બલતવશે તથામ્તુ

વ્યાસર્જનું વર્ગીકરણ

(મતા ના ૧૭ ૧ ૧ ૧ ૧)

ગ્રીભગવદ્ગીતામાં—

શ્રયાનસ્વધર્મોવિગુણોપરધર્માત્સ્વનુષ્ટિતાઃ ॥

સ્વર્વર્મેનિધનશ્રય પરધર્મોમયાવદઃ ॥ અઞ્ચા ૧ શ્લો ૨૭ ॥

એવા શ્રીકૃષ્ણ વચન છે તે પણ સ્વમનાજી બોધક છે દેવે માણસને વણાશ્રમને અનુમરતા અને શાસ્ત્ર વિકૃત એવો જે ધમ તેને સ્વયમ મળવા અને ગેરો દ્રેયસ્કર જે પોતાનો ધમ તેને ડેરી અને પારકા ધમનું અવ

લગ્ન કરવાનાં કલ્યાણ નથી સ્વધર્મ એટલે દેવે વ્યક્તિને પેતાનો ધર્મ એટલે સ્ત્રીને પાતાના પતિપ્રત્યેનો ધર્મ, પુત્રનો પિતા પ્રત્યેનો ધર્મ, અને એક ગૃહસ્થનો પેતાના ગ્રીપુત્ર આકર વગેરે ભણીનો ધર્મ, અને એ ગૃહાને પાતાના માનનીય અને પિતાસમાન પાલક એવો વિશ્વસ્થિતા ભણીનો ધર્મ તે સ્વધર્મ માતા અનુચૂઆ પેતાના સ્વામી તરફના પેતાના ધર્મમાં અનુત્તમ હતા અને તેથી તેમણે દેહકાલકૃષ્ટ પૂજ્યતા મેળવી હતી, અને તેમના અનુત્તમ સ્વધર્મથી વશ થએલા ગ્રહ. વિષ્ણુ અને શકરે તેમનું માનુષ્ય ભલકૃત કર્યું હતું. મત્યદિ દૃષ્ટો ઉપર આવી ગયા છે. ઉપર જાણેલું સ્ત્રીઓનું મહાપણ કદી સ્વધર્મનિરૂપણ હોત એટલે પેતાના પતિનેજ એક મધ્ય સમન ભણી અને તે. કરવાનું જરૂર તો તથો પેતાના પતિનેજ વશ કરવામાં મમથ થાતજ, અને તેઓને પતિવશ થવાથી સુખરૂપ શ્રેય પ્રાપ્તિ પણ થતજ, ટુકાતા જેની ધર્મમાં એક નિષ્ઠા છે, તેને બીજે વશીકરણ કરાવના નવું પડતું નથી. સ્ત્રીઓ પેતા. પુરૂષોને, પુરૂષો પેતાની સાથોને, પરીક્ષરને, આકરેને અને દરેક માણસ દરેક પાર્શ્વ માણસને સ્વધર્મ નિષ્ઠાથી વશકરવાને મમથ થાય છે.

હવે સ્વધર્મ શું? તે તમે મમતયા હશે. જે સ્વધર્મથી વશીકરણ થાય છે, એવા સ્વધર્મની રક્ષા માટે અને સ્વધર્મના વિશ્વસ માટે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માર્થે આગમ્ય થયું હતું. અને એ પ્રકટ પરમાત્માર્થે અર્જુનને ઉપદેશ કરતા જે દેવીસપત્ની અને આચુરીસપત્ની વર્ણવેલી છે તે આ પ્રમાણે છે.

શ્રી ભગવદ્ગીતા અધ્યાય ૧૬.

શ્રી ભગવાનુવાચ-અધર્મ સત્ત્વસંશુદ્ધિજ્ઞાનયોગવ્યવસ્થિતિઃ

તાનં દમશ્ચ વક્ષશ્ચ સ્વાધ્યાયસ્તપઃપાર્જવશ્ ॥ ૧ ॥

આર્હિમા સત્ય યજ્ઞોષસ્ત્યાગઃ શાંતિરપેશુનમ્ ॥

દયાભૂતેષ્વલ્લભ્યુપદેઃ માર્દવેઃ ક્રી રચાપલમ્ ॥૨॥

તેજઃ ક્ષમા ધૃતિ શોચમદ્રોહોનાતિમાનિતા ॥

મદતિસપદ દર્શનધિજાતસ્ય મારત ॥૩॥

અક્ષરાર્થ-શ્રીભગવાન કહે છે. (૧) અભ્ય, સત્ત્વસંશુદ્ધિ, જ્ઞાન યોગ વ્યવસ્થા, દાન, દમ, યજ્ઞ, સ્વાધ્યાય, તપ આર્જવ, (૨) અહિંસા, સત્ય, અક્રોધ, ત્યાગ, શાન્તિ, અપેશુન, ભૂતદયા, અહોભુપત્વ, માર્દવ, ક્રી, અચાપલ (૩) તેજ, ક્ષમા, ધૃતિ, રોચ, અદ્રોહ, અતિમાનિતાભાવ એટલાં છે ભારત! દેવી સપત્નીમાં જે અભિજાત છે તેમનામાં હોય છે.

દેવી સપત્ની અને આચુરી સપત્નીના શ્લોકોનું ભાષાંતર, શ્રી રા. રા. મહિલાક નણકાંઈ ત્રિવેદીન ગીતામાંથી લેવાયેલું છે

વિવેક (૩) જેની મપત એને જેવી મપત્તિ, મમદિ, તેજ જેની પ્રકૃતિ એમ સમજવું જેની પ્રકૃતિમાં શી શી વાત મમાન છે એને માનના પેનું છે તે જેવી મપત્ કહેવાય એમ વિશેષાથ જાણવો. દિવ એને પ્રજ્ઞાન એ ધાન ઉપરથી પ્રજ્ઞાત્મક તે દેવ અથાત્ ચત્ત્વરંગ તે, મમદિ તે જેવી માટે જેની મપત્ એને માત્વિક વૃત્તિ એમ અથ સમજવો. માત્વિક વૃત્તિથી જેની મપત્તિના લક્ષણ કહે છે અપ્રમદ એને જાયને અગાધ શરીરને રાગા પીડા થાય તેની ઉદ્ધે ન પાતા મારગ ઉપર વિવાય કરવો તે અમુકઅભય અથવા કૌંસે ભય ન ઉપડવો તે અમય, અવવા અમુક માગ-જ્ઞાનમાગ-અહણુ ન વાલી શુદ્ધે ? શુ ખાઈશ, શુ પીશ આમા આ વિધન છે, આમા આ છે, એમ માત્રતા ન રાખત માહમ ગણવું તેપણ અભય સત્ત્વમશુદ્ધિ એટલે મત્ત-અત કણ તેની શુદ્ધતા, રાગદેવ લોભમોહ ઈર્ષ્યા મત્સર અહકાર આદિનો અલય જ્ઞાનયોગ વ્યવસ્થા એને જ્ઞાનયોગ જે શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસન તેમા મનની વિશેષ પ્રકારે વ્યવસ્થા-ચિત્તિ દાન એટલે આથમાત્રને યથાગતિ શ્રદ્ધાપૂર્વ આપવું હમ એને હુલ ઇન્દ્રિયાર્થ થી બાહ્ય ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, યજ્ઞ શ્રાતસ્માર્તાદિ, આધ્યાય એને મદ્ય યજ્ઞ દેવયજ્ઞ આદિ પાત્ર મહાયજ્ઞ તપ તે દેવદિજ્ઞ શુદ્ધ આદિની પૂજાથી માડીને શરીર વાપી મન થકી અમુક નિયમો લેઈ કંઈ કરવું તે આર્જવ એને મીઠા પહું અથાત્ મન કૃંમવાણી નહોતું થતી એ-રપતા અહિ મા પ્રાણિમાત્ર ઉપર પ્રેમભાવ, તેમનો બાવમાત્રથી પણ છાત ન કરવો તે સત્ય યથાથ ભાવણુ અક્રોધ એટલે દોષાભાવ ત્યાગ તે નિત્યાદિ કર્મ માત્રનો ઇશ્વરપણુ શુદ્ધિથી ક્લેશ્યાગ શાન્તિ અત કણની સર્વત્ર ઉપતિ અપેશુન એને પિશુનના જેવું કામ ન કરવું, પરોક્ષ પા કાના મર્મ પ્રકાશવા નહિ તે ભૂતદયા તે હીન આર્તાદિ સર્વત્ર પ્રકટ પ્રેમ અથોદુષ્ટ વ એને મુદુપહ, અથાત્ ચિત્તને કડીન ન રાખતા આહ રાખવું તે હી એને લાજ, અથોચ પ્રવૃત્તિથી ચિત્તને પાછા હઠાવવાની જે ટેવ તે અચાપલ એટલે નિમિત્ત વિના વ્યાપાર કરવો નહિ એવી સ્થિરતા, અભિરતા તેજ એને શુદ્ધિની સૂક્ષ્મતા, અથવા આંધક પ્રકાશ ક્ષમા એટલે વિકાર પામ્યાવિના ઉપદ્રવોને સહન કરવાની ટેવ ધૈર્ય એટલે વિક્ષેપ યથા છતા મનો શુદ્ધિ આદિને નિશ્ચલ સ્થિતિમાં લાવી દેવાની શક્તિ શૌચ એટલે શુદ્ધિ તે બાહ્ય તેમ આત્મ, આદ્યને મૃત્તિકાજલાદિથી, ને આત્મને સદ્મદિવેક વિજ્ઞાન થકી અટોહ એટલે પોતાનો અપમાર કરનાગને પણ અપ કાર કરવાની ઇચ્છાનો અભાવ અતિ આનિતા ભાવ એટલે અતિમ ન આર્યાત્ હું મહોટો છું, પૂજ્ય છું, જ્ઞાની છું, એવો જે અભિનિવેશ તેનો અભાવ આ

અથા ગણાવ્યા તે શુભ તે વ્યાચાર, જે દેવી સપતમાં અભિજાત છે એટલે પૂર્વજન્મકૃત શુભ ક' વામનાનુસાર આ જન્મમાં દેવી સંપત્તિ પરિપૂર્ણ થઈ ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેમનામા હોય છે. એજ મોક્ષ હેતુ છે.

દમોદરપંડ મેમનથ કાંચ પ.રુપ્યમેવચ

અજ્ઞાને ચાલિજ તરુ પાથ સંપદમાનુભૂમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ—દેવ, દર્પ. અભિમાન, કે.ધ અને પારુષ્ય તથા અજ્ઞાન, એટલે હે પાથ! આમુરી સપતમાં જે અભિજાત છે તેમનાં હોય છે. ॥ ૪ ॥

વિવેચન—આ પ્રમાણે દેવી અથવા સાત્વિક સંપત્તિ બતાવી, હવે આમુરી સંપત્તિ બતાવે છે. દેવ એટલે વેપ લાપા આવચારાદ થકી પોતાની મહત્તા જણાવ તમાટે પોતજ પોત ના કુલશીલ વિદ્યાદિતુ' મહત્ત્વ પ્રકટ કરવુ તે. દર્પ એટલે વિદ્યારૂપ કુલ ધન કર્મ આ દિને લેઈ જે ચિત્ત દ્રેડ થાય છે ને સપુરૂષાની એ ગણના કરા થઈ તે અભિમાન એટલે નેટલી નેટલી ઉત્કૃષ્ટતા છે તે મારામાજ છે એમ માનવુ તે. ક્રોધ એટલે ગ્રામાએ કરેલા અપહારથી ઉપજેલી અને મહા અનયના હતુરૂપ ચિત્તવૃત્તિ. પારુષ્ય એટલે પરુષ જે નિષ્કૃરબાપા તેનો ભાવ તે પારુષ્ય એમ જ' દાર ઉમેરવાનું' કરણ એ છે કે રાખે પશુ આવા માણસ મૃદુતાને ઓળખતા નથી એમ બતાવવુ. અજ્ઞાન, એટલે મદસદ્ વિવેકભાગ એ બધા શુભ હે પાથ! જે કોઈ જન્મકૃત કુકર્મીનુસાર દુષ્ટામના સમેત અત્ર આતર્યા છે તેવા આમુરી સંપત્તિવાગામા હોય છે. રજસ તે રાગાત્મક છે, તૃષ્ણાસંગ સમુદ્ભવ છે, તમે શુભ અજ્ઞાનજ છે, સંપને મોહ કરનાર છે. એવા જે રજસ તમમ્ તેમના ઘોર કર્મ ક્રાંતિવા માટે અમુ એટલે પ્રણુને આર્થ છે. (રાધાતુ ઉપરથી) ને અમુર (અમૂન+તિ) અર્થાત રજેશુભ તમેશુભ, તે સર્વાધ જે સંપત્તિ તે આમુરી સંપતિ જાણવી (૪)

દેવી સપત્તિ વિશેષ નિયય ગતુરોપ ॥ ૪ ॥

અર્થ—દેવી સંપત્તિ મોક્ષ થાય છે, આમુરી સંપત્તિ બંધ થાય છે વિવેચન—આ પ્રકારે જે સંપત્તિના સ્વરૂપ બતાવી તેની સંપત્તિના કાર્ય બતાવે છે. દેવી સંપત્તિ પ્રાપ્ત્યર્થ તો પછી મોક્ષ થાય છે અર્થ આપનાર મોક્ષ અનુભવાય છે, અને આમુરી સંપત્તિ તો બંધાય છે લેલમય સંચારના દુષ્ટ દલેશાદિ પૂર્ણ પ્રવાહમા પડાય છે ॥ ૪ ॥

એ પ્રકારે ઉપર વર્ણવવામાં આવેલી દેવી અને આમુરી સંપત્તિ તેજ ધર્મ અને અધર્મ, આપણાંમા "ધર્મનો જે અને પાપનોજે" અવી કહેવત બોલાય છે. "તે પણ દેવી સંપત્તિ મોક્ષ થાય છે અને આમુરી સંપત્તિ બંધ થાય

છે" એવચનને મળતી આવે છે જેવડે જ્ય થાય તે ધર્મ અને જેનાથી ક્ષય થાય તે અધર્મ આનાથી વ્યાખ્યાન સરલપણ ધીનું શુ હોય ! અને તે બન્ને જ્ય અને ક્ષય તે, પાડવ અને ડોંગવ એ બન્ને વચ્ચે ગણલો ન હતી અને ભેશે તો, દેવી સપત્તિ અને ધર્મથી મુખ અને આમુગી સપત્ત એટલે અધર્મથી હુ ખ જોવામાં આવે એ દેવી સપત્તિ અને આમુગી સપત્તિના ચર્ચિત અને વણન કરનાર ભગવાન વ્યાસજી, કે જેણે મહાભારતમાં દેવી સપત્તિને નવોદ્દૃષ્ટ માની અને વણવેલી છે અને આમુગી સપત્તિને તુરુ ગણી વણવેલી છે, અને તે એટલા માટે કે મનુષ્યો તેના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણી પોતાનું ઐહિક અને પાર માર્થિક જીવન મુધારે મહાભારત જેવા ઐતિહાસિક ધર્મ ગ્રંથમાં એ બન્ને સપત્તિ એને એાત પ્રોત (મળેલી) કરવાનો આનાથી બીજો હેતુ ટોચ નહિ અને એ બન્નેમાં દેવી સપત્તિ કે જે ધર્મનું રૂપ છે, અને જે દેવી સપત્તિરૂપ ધમના આશ્રય થીજ પાડવોનો જ્ય થયો હતો અને મોટું વશીકરણ એ સિદ્ધ થયું હતું કે સંમસ્ત ભારતની પ્રજા મન, કર્મ અને વચને પાડવોને વશીભૂત થઈ હતી, એવી સપત્તિમાંથી ઉત્તમ અશો લઈ અને વ્યાસજી એ પોતાનું આ વશીકરણ તૈયાર કરેલું છે અને તે પોતાના ભારતમાં રાજ થયાતિના મુખથી નીચે પ્રમાણે ઉપ દેશ કરે છે-

નહીદ્યસવનન ॥

ત્રીપુલોકેપુર્ણચન ॥

દયામૈત્રીચમૂતેષુ ॥

દાનચમધુરાચવાન્ ॥

(મહાભારત આદિ પર અધ્યાય ૮૭)

અર્થે દયા, પ્રાણિઓમાં મિત્રભાવ, દાન અને મધુરવાણી એના મમાન બીજી કાઈ થયું ત્રિલુકનમાં નશીકરણ નથી (અપૂર્ણ)

(લેખક-અમૃતલાલ કુવરજી વેદ)

સદ્ગોષ્ઠ પ્રવર્તક ગ્રહાનિષ્ઠ પદિતગી

જયકૃષ્ણ જીવનરામ

જમવા

ઉત્તરાશ્રમના પરમહસ પરિત્રાજકાચાર્ય સ્વામીજી

બ્રહ્માનંદ સરસ્વતિ

(ગર્તા પર ૪૪થી)

સવત્ ૧૯૦૬ પછીથી પ્રિતિજી લગભગ ૧૯૧૮ સુધી પોરબંદરમાં રહેલા. વચમાં ૧૯૧૨ માં બુનેગઢ રા રા ગોપુલજીભાઈ પાને ગયેલા ૧૯૧૫

શાહ પીતાંબર લાલજી અને શાહ માધવજી પીતાંબર, જેઓ પિતા પુત્ર બન્ને વેદધર્મસલાના સલાસદો છે, તેમણે ભાઈ માધવજીનાં સ્ત્રી. સૌ. ઈન્દ્રાણીબાઈના સ્વર્ગવાસ થવાથી તે બાઈના પૂણ્યાર્થે વેદધર્મસલાના ધર્મોદ્દારકમાં રૂ. ૧૦) અંકે દશ ભેટ તરીકે આપેલ છે. તે રકમના બ્યાબનો ધર્મના કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

ભાવનગર રાજ્યના માજી દિવાન આજમ ગૌરીશંકર ઉદયશંકર ઓઝા સી. એસ. આઈ. ના બીજા પુત્ર રા. પ્રભાશંકર ગૌરીશંકર સ્વર્ગવાસી થયાથી, તેમના પૂણ્યાર્થે તેમનાં પત્ની બાઈ એ વેદધર્મસલાને રૂ. ૨૫૦) અંકે અલીસો, રા. રા. વિજયશંકર ગૌરીશંકર ઓઝા જેઓ હાલમાં ભાવનગર રાજ્યના દિવાન છે તેમની શુભ સલાહને અનુસરીને, ભેટ તરીકે આપેલ છે—તે સલાના અનામત રૂકમાં જમે થઈ તેના બ્યાબનો ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો છપાવવામાં સદુપયોગ થશે.

દેલવાડા.

તા ૫-૪-૧૯૦૧ શુક્રવાર,

* ભુજમહાશય,

આપના પત્રના આવતા અકમાં મારી નીચેની શંકાઓનું સમાધાન કરવા તરફી લેશો એવી આશા છે.

૧-“ જીવ ” અને “ આત્મા ” એકજ વસ્તુ છે કે બુદ્ધી બુદ્ધી વસ્તુઓ છે ?

(ક) જો એકજ વસ્તુ હોય તો. “ જીવ ” અને “ આત્મા ” મલી થયેલી વસ્તુ “ જીવાત્મા ” તે શુ છે ?

અને જો બુદ્ધી બુદ્ધી વસ્તુઓ હોયતો. “ જીવ ” કેને કહેવો અને “ આત્મા ” કેને કહેવો ?

૨ આ શરીર સાથે સ્પર્શ ધરાવનારી જે “ ચેતના શક્તિ ” કે જેના વિયોગથી શરીર જડતાને પ્રાપ્ત થાય છે, તે ચીજ શુ છે ? અને શરીરમાંથી બુદ્ધી પડયા પછી તે કયા નય છે ? વલી તેને આદિઅન્ત છે કે તે અનાધન્ત છે ?

(ખ) જો આદિ અન્ત હોય તો, તેનો આદિકયા પ્રકાર થાય છે અને જો અન્ત હોય તો તેનો છેડો શેમા આવે છે ? અને જો અનાધન્ત હોય તો આ મૃષ્ટિમા તેની હયાતિ શીરીતે થઈ ?

આ પત્રનો થયાર્ય જવાબ જે કોઈ મુન પડિત મોક્ષજે તે આ પત્રના આવતા અકમાં છાપવામાં આવશે—

૩ આ સૃષ્ટિનો કતા કોઈ છે કે નહિ ?

૧ (ગ) જો સૃષ્ટિનો કતા કોઈ હોય તો તે કતાનો કતા પણ હોવાનું જોઈએ

૪ પુનર્જન્મ છે કે નહિ ? અને પુરૂષને પુરૂષ, સ્ત્રીને સ્ત્રી, અને પશુને પશુની જાતીમાજ પુનર્જન્મ મળે છે કે કર્માનુસાર ઉચ નીચ વિવિધતામા જન્મ મળે છે ?

(ધ) જો પુનર્જન્મ હોયતો—હું આ જન્મમા પુરૂષ વર્ણમા રહી મધ્ય પ્રકારના કમ કરું છું તો મને પુનર્જન્મ કઈ જાતિમા મળશે ?

અને પુનર્જન્મ ન હોયતો મારી શી ગતિ થશે ?

૫ મોક્ષ કેને કહેવો ? અને મોક્ષ મળ્યા પછી જન્મ ધારણ કરવો પડે છે કે નહિ ?

સાહેબ, હું કાંઈ આવા પ્રશ્નોથી વાદવિવાદ કરવા માગતો નથી પણ મનની શકેઓ માત્ર શાન્ત કરવા આપ સુજ્ઞ જનને તસ્વી આપુ છું તો—માફ આપી મારા લખાણ ઉપર કઈ પણ ધ્યાન આપવા કૃપાવત થશેજ—

લી, સેવક

ભગવાન વસંતરામ સોની

દેલવાડા કાઠિય વાડ

સદુપદેશ પચશતી.

(રાહુરા)

જેમ દોષ વ્યવહારમાં ગુણો થકી કન્યાય ॥

તેમ ગુણ ચેતનવદે જહ તે પેદા થાય ॥

જેમ દોષ ને ગુણતણો વાસ્તવ ગણે અભેદ ॥

જહ ચેતન વે તેમ પણ અભિભૂ વિનવે વેદ ॥

સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જહ વિશે ચેતન જેમ જણાય ॥

સૂક્ષ્મ પળાથી દોષમા ગુણતા તેમ ગણાય ॥

ચેતનરૂપ ગણી વધુ શુદ્ધે પ્રવૃત્તિ કરાય ॥

દોષરૂપ જહ હુ લખતા જેથી સુલે તરાય ॥

જેમ જેમ જૂદાપણુ ઓછુ થનવુ જાય ॥

તેમ તેમ વ્યવહારના વંધથી જન મુક્તાય ॥
 સ્વાર્થ વિશે જે સર્વેની મુશ્કેલી વૃત્તિ દેખાય ॥
 તેથી સ્વરૂપ બ્રહ્માર્થથી ન પર અર્થ દેખાય ॥
 કામલ રોગી હોય તે પીઠુ દેખે જેમ ॥
 દુષ્ટ લોક પણ સર્વને તરાવ દેવે તેમ ॥
 સ્વચ્છ કાચમાં સૂર્યનાં કિરણ સ્વચ્છ દેખાય ॥
 તેમ વિમલ મનમાં ગુણો યથાર્થ વિવિત થાય ॥
 જ્યાં જેની ઉપજ નથી ત્યાં તેનું વધુ મુલ્ય ॥
 મહદેશમાં જન ગણે જરૂરે જેમ અમૂલ્ય ॥
 જ્યાં જેની ઉત્પત્તિ છે ત્યાં તે પૂજ્ય ન થાય ॥
 ગંગા કાંઠે જે રહે તેણે તે ન મનાય ॥
 કારકર્મથી સર્વનો આવે છે વત્તિપાક ॥
 ફલ સમયે જેમ ફલ રંગે શાક સમયમાં શાક ॥
 હથ્થર પણ ખાયાયકી મુક્ત નાઈ જરાં થાય ॥
 કેમ થઈ ચિત્કામ ત્યાં જીવે મુક્ત થવાય ॥

(ગાલી કે રે જામનગર)

સ્વર્ગવાન.

ધર્માત્મા શેઠ માધવલાલ રમણીડભાઈનો સ્વર્ગવાન.

લખવાને ઘણાજ દિવસો પછીએ કે અમદાવાદના ધર્મધુરંધર શેઠ નાથુ
 ભાઈ રણછોડભાઈએ એક શુદ્ધિ રૂપ સુરવારે અચાનક સ્વર્ગવાસ કર્યો છે-તેનું
 વ્યાપારમાં સાહસ અને કુશળતા જ્ઞાને વિદિત છે—તેણે ધર્મમય જીવન
 આલેખ્યું એ અમારું કૃતજ્ઞ છે

પોતાના પિતા રણછોડભાઈએ રામપેટ્ટી સ્થાપિત પાડ્યાગળે તેઓ પુત્ર
 ઉત્તેજન આપતા અને જે માત્ર પહેલાં અમદાવાદમાં વેદવેત્તાઓની મલા
 દેશદેશાવરોમાંથી પ્રેરવાની તેમનાનાં યોગ્ય જનને માધુલાઈએ પારિતા-
 વિક આપેલ હતા—ગુજરાતનાં કેરો બધેવધ માટે હિંમત કરેલાં પ્રયત્ન
 તે ગૃહસ્થે સારી રકમ લગેલી અને તેમની દેશદેશ અને ધર્મિક લાગણી
 જોઈ નામદાર સરકારે તે દ્રસ્ટના એક સલાસદ તરીકે તેમની નિમનોક કરી હતી

હેવટનુ પણ અતિ મહત્વનું કૃત્ય તેમનાથી એ સંપાદન થયું કે ચેત્ર માસમા અમદાવાદમા ભગચેની મનાતન ભારતધર્મ મહાપરિષદ એમનાજ આ મત્રણને ઓલાડી છે—તે મલાનો મઘણો' થયે તે ધર્માત્મા શેઠ આપવા કબુલ્યું હતું

એવા ધર્માત્મા નરરત્નના સ્વર્ગગમનથી ધર્મને મોટી હાનિ છે, શ્વરે તેના અમર આત્માને સ્વર્ગ મુખ્ય આપે અને તેમના સત્પુત્ર રા રા ચીનુભાઈ પોતાના પિતાશ્રીના પગને ચાલી વચમા ઉત્સાહ અને આસ્થા રાખે એમ ઈશ્વર પામે અમો માંગિયો છિએ

૧) સૌભાગ્યવતી રાઈ ઇન્દ્રાણીનો સ્વર્ગવાસ

લખવાને જે થાય છે કે શાહ પીતાગઝ લાવજીના પુત્ર શાહ મધિવજી પીતાખરના ધમપત્ની મા બાઈ ઇન્દ્રાણીએ પોતાની છત્રીશ વર્ષની ભરચુવાનીમા એ ૧ સુદ ૬ સોમવરે આ કાની હુનિમાં છોડી પગલોડ ગમન કર્યું છે જેમ કોઈ એ શી વધનુ બુદ્ધ માણસ ઘરમા હોય તેના જેવી તે બાઈમા પીઠતા હતી તેના ધરમા આરમાન સાસુ, કાકીજી અને રાણી વગેરે સર્વના મન સાચવીને પોતે ધનના કામકાજનો તમામ નિવાહ કરતા એની એની કુટુંબ વસલતા હતી શાક્ષમા કહેન ધમપત્નીના બધા નક્ષત્રો એ બાઈમા પુરેપુરા હતા તે બાઈને પ્રભમા એ દશ વધનો પુત્ર છે દુટુ બાલિમાની નામી રત્નના સ્વર્ગવાસથી અમો પુરી નિલગીરે છિએ આ જગત મિથ્યા છે એવી જ્ઞાન દૃષ્ટિથી ધીરજ ગણવા, તેના પ્રતિ અને દુટુ બાઈઓને સૂચના કરી તેના અમર આત્માને ઈશ્વર સ્વર્ગમુખ આપે એમ ઈશ્વરે છિએ

શેઠ સ્વેતસી વલ્લભદાસ સ્વટાડનો સ્વર્ગવાસ

જેનો જન્મ તેજા નાગ એ દુનિયાનો મેલાલાવિંડ નિયમ છે, તથાપિ ન્યારે ન્યારે અઘટિત મરણ થાય છે ત્યારે જે નો પાર રહેતો નથી, એમ પણ વસહજ છે—આવી અઘટિત ઘટના મહા વદી ગમગણવારે બની છે લખતા અત્યંત ખેડ થાય છે કે શે. વલ્લભદાસના પુત્ર અને જેને શેઠ ખટાઉ વીરજીએ દુત્તક લીધા હતા તે ભાઈ ખેતશી ખટાઉ પોતાની ૨૨ વર્ષની નાની વયમા કાળને આધીન થયા છે શે. વલ્લભદાસ અને શે. ખટાઉ વીરજી એ બન્ને બધું વચે આ એકજ પુત્ર હતા અને ખેતશી ખટાઉના નામની વેપારની પેઢી ચાલે છે પોતાના વિધવા માતા તેજે. ખટાઉ પીજીના પત્ની અને પોતાના ધમપત્નીને હુ ખસાગરમા હુબાડી તે ભાઈએ પગલોડ ગમન કર્યું છે—આ જગતમા પુત્રાદિકનો સખધા મિથ્યા છે એમ જ્ઞાન દૃષ્ટિ ગળી ઈશ્વર લક્ષિતમા મન રાખ્યા શિવાય છૂટકો નથી

અદ્વૈત વેદાંતપર.

મહાત્મા બુદ્ધાશાહ તથા મહાત્મા રત્નસિંહ કૃત
સીંહરક્ષા અથવા કવકાવલી.

આપણામા જેમ પ્રીતમદાસ, છાટમ, સગેરે કવિઓએ અને બ્રહ્મજ્ઞાનીઓએ આત્મજ્ઞાનપર કરેલી દક્ષાવલીઓ છે, તેમ પબળમા પણ કેટલાક આત્મજ્ઞાની મહાત્માઓની કરેલી સીંહરક્ષાઓ ઉપર નિવાસી સદ્ગુરુ સ્વામીશ્રી જીવન્મુક્તાજી પાસે મારા જેવામા આવી. આમાંની સૌતમંસિંહકૃત સીંહરક્ષા સ્વામિજીએ સ્વરચિત શ્રી અનુભવ દાહરી નામના પ્રથમાં શુદ્ધ કરીને મુદ્રિત કરી છે. બીજી બુદ્ધાશાહકૃત સ્વામિજીએ સ્વરચિત શ્રી વિવેકપંચરી તથા પદ્મપદી નામના પ્રથમાં હિંદુસ્થાની ભાષાંતર-સહિત છાપી છે. આમાંની પહેલીનો ઉપદેશ કરવાની સ્વામિજીએ મારી ઉપર દ્રુપા કરી હતી. આ બન્ને સીંહરક્ષાઓનો ભાંલ ગુર્જર બધુઓને આપવાની ઇચ્છાથી તેનો ગુર્જર ભાષા-નંતર સહિત મુદ્રિત કરવાનો અત્ર પ્રયાસ અગીકાર થયો છે. આ સીંહરક્ષામાં યુક્તિ પ્રયુક્તિઓનું વા શકાતમાધાનનું વા ઘટ્ટ પ્રક્રિયાઓનું ભાગ્યેજ દર્શન થશે. અદ્વૈતવેદાંતનાં અનેકવિધ તર્કભળથી કટાળેલા મુમુક્ષુને નિદિધ્યાસનમા આ પરમ ઉપકારક છે એ વાત્સાથી સહજ સમજશે. ગૌડપાદકારિકામાં સ્થિત અને ભગવાનુભાષ્યકાર અનુદિત અજાતવાદનો એમાં મુખ્ય ઉપદેશ છે. અજાતવાદ એ અદ્વૈત વેદાંતની પરિપક્વ કથાનો સિદ્ધાંત છે એ સર્વ વેદાંત વિત્ મહાત્માઓને સુવિદિત છે, એટલે તત્સંબંધમાં વિશેષ વિવેચન-અનાવશ્યક છે. આચાર્યનો આ પ્રમુખ સિદ્ધાંત છે એ આચાર્યસ્થિત દશવેદોંકી આદિ સ્તોત્રોનો જેને અનુભવ હશે તેને સહજ જ્ઞાત થશે. આ સિદ્ધાંતનો તેમજ દૃષ્ટિસ્પૃષ્ટિવાદ અથવા પ્રાતિભાસિક સત્તાવાદ જે અદ્વૈતવેદાંતનો ઉત્તમ પણ અજાતવાદ અથવા પારેમાર્થિક સત્તાવાદથી કાંઈક ઉતરતો સિદ્ધાંત છે, તે પણ આચાર્યને અત્રમ આનનીય સિદ્ધાંત છે એ ગૌડપાદકારિકાના ભાષ્ય ઉપરથી સુદૃષ્ટ છે. સ્પૃષ્ટિસ્પૃષ્ટિવાદ અથવા વ્યાવહારિક સત્તાવાદ કેવળ સ્થૂળ અને વિ-જ્ઞાનવાદાદિ મત્તમતાંત્રોના નિરાસરૂપ તિફટિ સિદ્ધાંત છે. આ બન્ને સિદ્ધાંતનું લક્ષ્ય એકજ જીવાલિન અદ્વૈત સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા હોવા છતાં ભૂમિકાભેદ તેમજ અધિ-કારી વ્યવસ્થાસિદ્ધિમાં તેમનું તાત્પર્ય છે વાસ્તવ ભેદમાં કાંઈ તાત્પર્ય નથી. આ વ્યવસ્થા

કેવળ સુખલક્ષ હોવા છતાં, આધુનીક કેટલાક પાશ્વ્યાત નવીન પ્રવાહ પતિત અને તદનુસાર વ્યવસ્થા ચિકીત્સુ એમકો તે શાક્ય સિદ્ધાંત નથી એમ આનંદપૂર્વક પ્રતિપાદન કરે છે તે હોકોને અમે ગોંડપાંદકારિકો, તદુપરિ આચાર્યનું લાભ, તથા આચાર્ય સંગીત દશલોકો તથા તે ઉપરની ઇશ્વાનકકૃત રત્નાવલી સહિત મધુસૂદન સ્વામી વિરચિત દશલોકો વ્યોમ્યોર્ધ્વ-સિદ્ધિતબિંદુ નામની ટીકા મનન પૂર્વક વિચારી અનુભવવા સોદર પ્રાર્થના કરીએ છીએ તે સાથે અલેદ છજ્જામ્ભુ મ સાધાગિત (ગા) વાસ્તવ અલેદ ગિરિપદા દિગ્ધી વિલોમ્તા મમીક્ષક બધુઓને પણ અમારી સવિનય એન પ્રાર્થના કે શુદ્ધ વાદવિવાદથી વા અપ્રામાણિક તકલ્લલથી ફલ કપિભ નિષ્પાદ ધવાનો અવકાશ નથી એ તે તે તત્ત્વવિવેચના-રમિક મામક અદ્વૈતવેત્તાઓની દિગ્ધી બહુ નથી પરકૃત વિવેચના વા મીમાંસા ઉપર લક્ષ આપવા કરના તેના વિવેચ્ય વા મીમાંસ્ય તત્ત્વ ઉપર શુદ્ધ માત્વિ અલેદછજ્જામા પૂર્વક નક્ષ અપાશે તો ઉભયને ફલ વધારે પ્રાપ્ત થશે એમ અમારૂં માનવું છે ત્વ ત્વાનિષત્પત્તરુપે પૂનછામિ ઇત્યાદિ ગણ્ય પ્રમાણમા આનંદુ અવેરય યાદ ગથવાનું છે કે શમ્યાર્થના યોધનમા જ્ઞાતપણુ માન કારણ છે અને લક્ષ્યાયના યોધનમા પદો વસ્તાના તાત્પર્યની પણ આકાશ કરે છે, કારણ કે વકતાના તાત્પર્યની અસિદ્ધિ એ લક્ષણમાત્રમા બીજા છે એમ વાસ્તિકાર મુશ્વરાચક્ય યોધે છે તો ત પ્રમાણે કોઈપણ પ્રામાણિક વેખમા વાચ્યાયના યોધમા લક્ષ્ય રાખી પ્રિતિપત્તિઓ દર્શાવવી, અને “તમેવ માંતમનુષાતિસર્વમ્” તેના એટલે ‘પરમાત્માના પ્રમશથી બધુ પ્રકાશે છે’ એ શ્રુત્યુપેદિદે સિદ્ધપક્ષને ઠોડીને ‘બધામા પ્રકાશથી પરમાત્મ, કા ન પ્રકાશ તો હોય?’ એમાં ઉન્મત્તવત્પ્રનાયો ઉચ્ચારવા તેના કરતા નક્કા યનેજ મનનપૂર્વક અનુભવી અલેદછજ્જામા તૃપ્ત કરવી એ વધારે શ્રેયસ્કર છે

તથાસ્તુ

बुद्धांशार्हकृत सीहरफी।

(१)

अलफ—आपणें आपनू सपझ'पहिल ।

की वस्तु है तैरंडा रूप प्यारे ॥ १ ॥

बाझ आपणे आपदे सही कीत ।

पिमो बिब बिहोदे हुअं भारे-॥ २ ॥

ઠોર કમ્મ ઉપાવ ન સુસ્ત હોવી ।

પુચ્છ દેવ સિઆનહે જગ સારે ॥ ૧ ॥

સુખરૂપ અર્ચંદ ચૈતન્ય હૈ તું ।

બુદ્ધાશાહ પુકાર દે વેદ ચારે ॥ ૪ ॥

અલક—હે પ્યારા તું પહેલાં આપને પોતાને સમજ કે તારૂં સ્વરૂપ શું વસ્તુ છે? ૧ તું તને પોતાને મેહિં બાણવાથી ત્રિવિધ તા તના હુઃખમા પડ્યો છે -૨-

ઈતર લાખો ઉપાયોથી તને મુખ થનાર નથી, બેધએ તો જગતના સર્વ શાણા તત્ત્વવેત્તાઓને પૂછી બે -૩-

તું શુદ્ધ, અખડ, આનંદરૂપ ચૈતન્ય છે, બુદ્ધાશાહ કહે છે એમ આર વેદનો ડોકો વાળી રહ્યો છે -૪-

રતનસિંહકૃત સીહરખી.

(૧)

અલક—આપને આપતુ સમ્મજ પ્યારે ।

તરતરાદે રૂપ તૈં આપ ધારે ॥ ૧ ॥

જિવેં રુવાવદા રુયાલ હોયેસુ તૈંનુ ।

તિવેં આપણા આપ તું દેવ સારે ॥ ૨ ॥

સંત આરુદેની અંમરૂપ તેરાં ।

હરે મૌતકો લૌં તેનુ કૌન મારે ॥ ૩ ॥

રતનસિંહ ન દૂસરા હોર કોઈ ।

આપ તુંહી પુકાર દે વેદ ચારે ॥ ૪ ॥

અલક—હે શિષ્ય ! તું આપને પોતાને ઓળખ, આ તરેહવાર રૂપ તેજ ધારણુ કરેલા છે -૧- જેમ સ્વપ્નમાં સઘળો વિલામ તારોજ છે તેમ જગતમા પણ સમસ્ત દૃશ્ય વર્ગ તુંજ છે -૨- તારૂં સ્વરૂપ અમરૂ છે એમ સતો કહે છે, તું મૃત્યુથી બીએ છે પણ તને કોણ મારનાર છે? -૩- રતનસિંહ કહે છે તારાથી ઈતર કોઈ છેજ નહિ; જે છે તે તું પોતેજ છે એમ આર વેદનો ડોકો વાળી રહ્યો છે -૪-

૨

હે—જાત અર્થાં અત કન દોવે । — —

ગોચે બેઠકે ઘાત વીચારીણજી ॥ ૧ ॥

છઠ્ઠાં જાદેશા જાન જાહાન કઠા । ,

કઠા આરફાંદા હિય ધારીયેજી ॥ ૨ ॥

પૈરીં પાડ જજીર વેગવાહશી દે ।

‘‘ઇસ ન ફસનૂ કંદ કર ઢારી ઈજી ॥ ૩ ॥

જાન જાનતીનૂ જાન રૂપ તેગ ।

મુહાશાહ ઇવ ખુશી મુજ્જારીણજી ॥ ૪ ॥

જે—હે મુમુક્ષો! તું તારા નેત્ર અને શ્રોત્ર બંધ કર, એકાત્મા બેસ અને આ વાતનો વિચાર કરી જો ૧ જગતને મિથ્યા જાણ અને મધ્ય ઇન્દ્રિયાથી રહિત થા, મહાત્મા લોકોના કથનને તું હૃદયમાં ધારણ કર ૨ ઇન્દ્રિયાના અભાવરૂપ બેઠી તું મનના પગમાં નાખ, અને તેને કેદ કર ૩ જાણવાવાળા દૃષ્ટાને તારૂં સ્વરૂપ જાણ, જુલ્લાશાહ કહે છે એ પ્રમાણે જાણીને અનંદમાં કાળ નિર્ગમન કર ૪—

॥

૨

હે—વર્ણાશ્રમ નહીં નજર આયા ।

‘યદોં જોજકે દેખયા આપ ખાઈ ॥ ૧ ॥

અસી આપ્ને વીંચ ગલતાન હોયે ।

નહિં દેખયા પુણ્યતે પાપ ખાઈ ॥ ૨ ॥

જન્મ મર્ગ સમે દુઃખ દૂર હોયે ।

હિંદી શાંત હોયા પિટે તાપ ખાઈ ॥ ૩ ॥

રત્નસિંહ સવ આપ્ણા આપ તેરા ।

હૂળ કીજિય કોણકો જાપ ખાઈ ॥ ૪ ॥

જે—વૃણાશ્રમ મારી નજરમાં આવતા નથી, જ્ઞાનને માટે તપાસીને જોયું ૧ ત્યારે હું માત્રમાજ્ઞ સુલતાન થઈ ગયો, અને પુણ્યપાપ કંઈ પણ રહ્યું નહિ ૨ જન્મ મરણનો ફેરા મટી ગયો હું બ માત્ર દૂર થયા, અત કંઈ શાંત થયું અને ત્રણે તાપ નાશ થયા ૩—રત્નસિંહ કહે છે માટે સવ હૂળ છું, ત્યાં હવે કોનો નાશ કરે? ૪

(૩)

તે—તનક છિદ્ર નહિ વિચ્ચ તેરે-

જિથે કાંઠવનાં ફકે સમાવુદાંહી ॥ ૧ ॥

હુંદ-દેવઃ જાહનદી ગૈર-ક્રિથે ।

અણહુદડા નદરી આવદાહી ॥ ૨ ॥

જિથે રુવાવદા રુવાલ નૈ મુત્તિયાનૂ ।

તરાં તરાંદે રૂપ દેરવાવદાહી ॥ ૩ ॥

બુઝાશાહ ન તુઝેંયો કુશ વહાર ।

તેરા ભર્મનૈ તું ભરમાવદા હી ॥ ૪ ॥

તે—હે ખ્યારા, તારા રામા જરા માત્ર પણ અવકાશ નથી, તારા સ્વરૂપનાં તુલનો પણ પ્રવેશ થવાનો માર્ગ નથી -૧- વિચાર કરીને જો આ જગતનું કંઈ ઠેકાણું મળે છે? નં થયા છતાં આ પ્રપંચ તને લાગે છે -૨- નિદ્રાસ્થ પુરૂષને સ્વપ્નની પ્રતીતિ થાય છે ત્યો જેમ નાના પ્રકારનાં રૂપ દેખવામા આવે છે તેમ -૩- પણ બુઝાશાહ કહે છે તારાથી ભિન્ન કશુંએ નથી, તારા જન્મે તને ભરમાવ્યો છે -૪-

(૩)

તે—ત્યાગિયે કહૂળકો નાહિં દુજા ।

સર આપણા આપ પશાણિ ખાઈ ॥ ૧ ॥

સોઈ રૂપ મોહ્યંદને સોઈ કીના ।

ઓઝી રામ વસિષ્ઠમોં જાણિયાઈ ॥ ૨ ॥

કુપ્પણ જાણિયા આપણાં આપ સોઈ ।

નાલ ગોપીયાંદે રંગમાણયાઈ ॥ ૩ ॥

સોઈ સમન્વ્યા આપ તૈ રત્નસિદ્ધા ।

સર રૂપમેં આપ સમાણ યાઈ ॥ ૪ ॥

તે—ખીલુ કોઈ છે નહિં ત્યાદે ત્યાગ દોનો કડ? આ બધું હું માઉં રૂપ જોઉં છું -૧- એજ મહામહા પેગંબર સાહેબે જોયું હતું તેજ રૂપ વસિષ્ઠ પાસેથી ભગવાન રામે જાણ્યું -૨- કુપ્પણ પરમાત્માએ પણ તેનેજ પોતાનું રૂપ સમજીને ગોપીઓ સાથે કીડ કરી -૩- રત્નસિદ્ધ કહે છે, મેં પણ તેજ રૂપ જાણ્યું છે, અને બધા રૂપમા હુંજ સમાયેલો છું -૪-

૧. ઈશ્વરનું અમારું હાથપગ

કેટલીક સ્ત્રીઓને પ્રસવ વખતે મૃત્યુના દ્વાર સમાન દુઃખ થાય છે, કેટલીકને બાળક અવતર્યા પછી ધાવણ પુરતું નહિ આવવાથી બાળક પીડાય છે કેટલીક બાળકો રોગી હોવાથી તેમને પોતાને તેમજ તેમના માબાપને ભિંસાનો પાગ રહેતો નથી, એવી રીતે બાળક પાંચ માત્ર વધતી ઉંમરનું થતું સુખી ઘણું ઘણું દુઃખ મહન કરવા પડે છે, એ વાત કોઈએક દયાળુ બાદ શોધના કાને આવતા તેના મનના વિચાર થયો કે 'ગલ ધારણ કરવો, તે પછી પ્રસવનું દુઃખ મહન કરવા કરતાં બે પરમેશ્વર દુઃખની ચેડેજ ત્રાડ ઉંધરથી બાળક ઉતારતા હોય તો કોઈને તેને ઉઠેરવા ચગેરેની અડચણ ન ભોગવવી જડે ને ભોડી ઉમરના એટલે માથા પાંચ વધતા પુત્ર અથવા પુત્રી જેને ભોં તે બન્ને તે વખતે જાગ ઉમરથી લઈ જાકે, અને જગત માંત્રને સુખ થઈ જાય "આવી કુળ ઇન્દ્રિયથી તે રાજપાત્રો ત્યાગ કરી વનમાં ઈશ્વર ઉપર તમ ઉડવા આવી તિકળ્યો તેનું લોખામણુ અને આપ્યા બેઈ પરમાત્મા પ્રસન્ન થયા અને વરદાન આપવાનું કહ્યું તે ઉમરથી તેણે માગ્યું કે "હિ હાણુ કેવા આ જગતમાં કોઈને પણ પ્રસવનું દુઃખ કે પ્રભુ ઉઠેરવાનું દુઃખ ન થાય તે માટે કૃપા કરી એવો બદાનમત કરી આપો કે જડ ઉંધરથી પાંચ પાંચ વધતા પુત્ર કે પુત્રી જે બેઈએ તે લોડો ગમે તે વખતે ઉતાની લઈ જઈ પોતાને યેઠ મુશ્કેલી તરીકે જાયે " ઈશ્વરે મનમાં વિચાર કર્યો કે આ માણસને આ વખતે કોઈ રીતે મમજાવી સહાય તેમ મથી માત્ર કાર્યના દુઃખથી તે સમજી શકે એમ છે માટે તેની ડરજા થોડી વાર પુરી કરી તેના દુઃખ તેને બતાવવાથી જ ઈશ્વરે નિર્ધમનું હાથપગ તેને સમજાશે આમ ધારી તે બા રાહની ઈન્દ્રિય પ્રમાણે પિવાનું વરદાન થઈ પરમાત્મા અત્યંત આનંદ થઈ ગયા

તે બાદશાહ પ્રસન્ન થઈ પોતાના રાજ્યમાં આવ્યો ને ઢોરે ફેરવ્યો કે "કોઈએ પણ મળ માટે ગલ ધાગણુ કે પ્રસવ વગેરેનું દુઃખ સહન ન કરે, પરંતુ એસોની ઈન્દ્રિય પ્રમાણે ઝાડઉપર લટકતા પાંચપાંચ વધતા બાળકોમાંથી પુત્ર અથવા પુત્રી જે ગમે તે ઘેર લાવવા" તે લોખા બાદશાહનો અર્થો ઉઠેરવા આ લખી તેની પ્રભુ જાણુ શાણુ થઈ અમે જેને જેને પ્રભુ નહોતી તેઓ જાડ પાંચથી પોતાની ઈન્દ્રિયનું પુત્ર કે પુત્રી લાગ્યા એટલુંજ નહિ પરંતુ જેને જેને પ્રભુ હોતી તેઓ પણ માત્ર જાણના આતર પુત્ર અથવા પુત્રી જાડપરથી જાડે આપ્યા દશબાર દિવસ ત્યાં સુધી ટોણું નહું ત્યાં સુધી તે અપ્રસ વાંધે (કૃષ્ણ સંપ્રદાય) પુત્ર પુત્રીઓને નવરાવવા વસ્ત્ર પહેલવવા, જમારવા વગેરે તેમની

સારી સારી સલાજ તેમનાં માળાપોએ લીધી. પરંતુ ઘણા દિવસે કૌતુહલ ઓછું થવાથી તો તે બાળકોની સલાજમાં તેમનાં માળાપો શિથિલ થયાં. અને ધીમે ધીમે પ્રમાદ એટલે સુધી વધ્યો કે છોકરાંઓએ ખાધું છે કે નહિ અથવા તેઓ ક્યાં સુવે છે તેનું પણ જ્ઞાન ન રાખ્યું. અને એ સ્વાભાવિક છે કે જેવી સમતા અને વાતસલ્ય પોતાની ઔરસ પ્રજા ઉપર હોય છે તેવી દત્તક અથવા પારકી પ્રજાઉપર હોયજ નહિ. આ વાર્ષિક પ્રજા ગમે તેમ તોય પોતાની ઔરસ પ્રજા નહિ હોવાથી તેમની જામતમાં એવો પ્રમાદ થવો સંભવે છે. આથી લાંબે દિવસે આખા શહેરમાં તેવાં છોકરાંઓ ભૂખ્યાં અને તરશ્યાં શહેરનું રસ્તામાં રખડવાં લાગ્યાં. કોઈ તેની સલાજ ન લહે, કોઈ ખાવાનું ન આપે ને કોઈ વસ્ત્ર પણ ન પહેરાવે.

આ દુ.ખ દાયક દેખાવ પાછો તે દયાળુ બાદશાહની નજરે પડ્યો. અને તેને વિચાર થયો કે “જેવા પોતાનાં ઔરસ છોકરાં પર માળાપોનો પ્રેમ હોય છે તેવો આમના પર નથી—જે વસ્તુ જેટલા અધિકશ્રમથી મળે તે વસ્તુ વિશે તેટલો અધિક પ્રેમ હોય છે—ઈશ્વરે જે સૃષ્ટિની આદિથીજ નિર્માણ કરેલ છે કે સ્ત્રીના ઉદર મારફતજ પ્રજાની ઉત્પત્તિ થવી જોઈએ તે યથાર્થ છે. ઈશ્વરનું હડાપણ અગાધ છે. તેણે જે જે તંત્ર રચેલ છે તે પૂર્ણ વિચાર પૂર્વક નિયત કરેલ છે. તેના હડાપણ આગળ આપણી મનુષ્યની બુદ્ધિ કંઈ કામ કરી શકતી નથી. હવે ફરીથી તે દયાળુ પરમાત્માને વિનવતી કરી આ જાડની સૃષ્ટિ બંધ કરવા પ્રાર્થના કરું.” આમ વિચાર કરી તે બાદશાહ વનમાં જઈ ફરીથી ઈશ્વરનું આરાધન કરવા લાગ્યો. થોડા સમયમાં પ્રભુએ પ્રસન્ન થઈ તેને દર્શન દીધું. બાદશાહે બે હાથ જોડી વિનવતી કરી કે “હે જગન્નિયતા! આપનું હડાપણ અગાધ છે, આપે સુખ દુઃખની જે જે યોજના અને વહેંચણું કરી છે તે યથાર્થ છે, જેને ને સ્થિતિમાં જેવું જોઈએ તેવું આપે આપેલ છે, આપના કામની કસોટી કરવી અમો સમર્થ નથી, આપની માત્ર એક એક યોજના જોતાં અચ્છલ ગુમ થઈ જાય છે, માટે વિનંતિ કરું છું કે મારા માગવાથી આપે જે વૃક્ષની પુત્ર પુત્ર્યાદિની સૃષ્ટિ કરી છે તે બંધ કરો અને આપનો જે સૃષ્ટિનો અનાદિ નિયમ છે તે પ્રમાણે પ્રજા ભલે ઉત્પન્ન થાય—આપનું અતર્ક્ય હડાપણ અને મારી ભૂલ મને સમજાણી છે.”

આવાં તે બાદશાહનાં વચન સાંભળી જે વૃક્ષની સૃષ્ટિ માત્ર બાદશાહનાં આત્મસંતોષ માટેજ ઉભી કરી હતી અને માત્ર આભાસ રૂપ હતી તે વૃક્ષ પરમાત્માએ ખાળ સહેલી લીધી.

આ વાત સાંભળવાથી મારા મનમાં વિચાર આવ્યા કે અમુક વૃક્ષ માણસની સારી સ્થિતિ થીજને લાલ કારક કેમ ન આવે અથવા એકને

સભાળ લેવાનું મારે માથે હોત તો કેવું સાડું ! આમ દરેકનું વજન કળા બેસીએ તો પાર આવે એમ નથી. આનો સાર માત્ર એટલોજ છે કે જો ઇંદ્રરાજ મહેરબાની કરીને દરકાર રાખ્યા વગર સૌસૌની તુરગી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરે—એટલે પહેલાં તો તે દુષ્કિત અને શ્રમિત થએલા સીપાઈ ખચ્યાને આરામ લોગવવા દેવો, અને તેને વેપાર કરવાનું અને અવિશ્વસનીય સમુદ્ર પર નશીબ અજમાવવાનું ફરમાવવું, અને એ રીતે ખબતો મેળવવો અને પોતાને સહુજ પ્રાપ્ત થએલ વિશ્રાંતિનો તિરસ્કાર કરવો. તે પછી વકીલને તેની વદત્તા ભરેલી દલીલમાંથી બોલાવીને ગામડાની શાંત જાદગી અને સુખ લોગવવા દેવાં. આ પ્રમાણે દરેક માગનારની બૂદી બૂદી માગણીઓ પૂર્ણ કરીને તેમને આપેલાં સુખ લોગવવાદેવામાટે તેને રજા આપવી. તમે શું એમ ધારો છો કે તેઓ સમસૂત્ર વણા જશે ? જો કે ઉપર સ્વર્ગમાંથી તેમને સુખી થવાને માટે ફરમાન થયું છે તથાપિ કેઈ પણ સરળ રીતે પોતાની સ્થિતિમાં વહન નહિ કરે.

આવા વિચારો વિશે આરામ ખુરશીમાં પડ્યાં પડ્યાં હું વિચાર કરતો હતો તેટલામાં અચાનક મને નિદ્રા આવી ગઈ, એટલામાં અચાનક સ્વપ્નામાં મને જણાણું કે ઇંદ્ર મહારાજાએ ઢંઢેરા બહાર પાડ્યો છે કે દરેક માનવીએ (સ્ત્રી અને પુરૂષે) પોતાનાં દુઃખો લાવીને સાથે નાંખી તેનો એક મોટો ઢગલો કરવો. આ કાર્યને માટે એક મોટું મેદાન નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. તે મેદાનના મધ્ય ભાગમાં હું ઉભો રહ્યો અને સઘળી મનુષ્ય જાતિ એક પછી એક આવીને તેઓના પૃથક્ પૃથક્ દુઃખના ભારો નાખવા લાગી, તે જોઈને મને બહુજ આનંદ થયો; અને તે ઢગલો થોડાજ સમયમાં વધીને આકાશ સુધી પહોંચે એવો ડુગર થઈ રહ્યો.

આ ગભીર દેખાવમાં એક પાતળી અને આનંદી દેખાવની એક સ્ત્રી હતી જે બહુજ ચાલાક જણાતી હતી. તેણીના એક હાથમાં સૂક્ષ્મદર્શકયંત્ર હતું, અને વિચિત્ર ચિત્રવાળો ઝળો પહેરેલો હતો, જે પવન આવવાથી ઉડતો ત્યારે ઘણી તરેહના ભૂત અને પ્રેતના ચિત્રો તે ઝળા ઉપર જણાતાં. તેણીના ચહેરામાં કંઈક ઉચ્છ્રાબળતા અને મનસ્વીપણું હતું. તેણીનું નામ કદપનાબાઈ હતું. દરેક માનવીનો દુઃખનો ભારો બાધવામાં વગર પૂછ્યે તેને મદદ કરીને અને તે તેના બલા ઉપર ચડાવીને દરેક મનુષ્યને તે નીમેલી જગ્યાએ લઈ જતી. મારા માનવ બધુઓ પોત પોતાના દુઃખના ભારથી નિશ્વાસ નાંખતા તે જોઈને, અને મારી આજળ પડેલો માનવના દુઃખનો ઢગલો જોઈને મારું હૃદય દયાથી પીગળી ગયું.

તોપણ આ પ્રસંગે એવા કેટલાક માણસો હતા કે જેથી મને બહુજ આન મળ્યો એ બુના સરતભલે જણા નીચે ઢાકીને એ માણસ એ-
પોત્તુ લડ આ થો, જે પોત્તુ તેણે જ્યાં દગવામા નાખ્યુ ત્યારે તે ગડીખાઈ
પોત્તુ હતુ એમ મને માનમ પડ્યુ થીને એક માણસ આ થો જેતે ઘણો
ઘમડ ક્યા પછી પોતાનુ પોટનુ ડે ચુ, જેમા તપાસ દગવાથી નાલમ પડ્યુ
કે તે તેની સ્ત્રી હતી

એસમય જટાક્ષ અને પ્રેમના બાણડપી બોલથી લાદલા જટનાક પ્રેમી
પુરુષો આગા, પણ આશ્ચર્યની વાત છે કે, જો કે આ હુ ખના બોલના લાગી
જાલો તેમના જન્ય માટી જતા રાય એમ તેઓ નિશામા નાખતા હતા, તે
છતા પણ દગલા પામે આડીને તે બોલો તેમા પૂંદ્રી દેવાનુ તેમને ગળે ઉત
ગ્તુ નહોતુ, પણ ચોજક મદ પ્રયત્ન કરીને પોતાનુ માથુ ધૂણાવના, અને જેવા
સગ બહેલા આ ના જતા તેવીજ રીતે પાછા જતા કેટલી ઘડી ગોઝોના
ટોગા મારના મેં જોયા જેમણે પોતાની ડરચની (સ્ટેગ ઉપરની) ફી રીધી
અને કેટલીક બુવાન સ્ત્રીઓ આવી જેણે પોતાની શ્યામ ચામડીનો ત્યાગ કર
વાનુ ધાર્યું રાતા સજ્જા જેવા નામ, મોટા હોઠ અને ઝાંઝી વગેરેના લામા
દાતના તો ના જાયા વધા હતા જહેવાનો સાગ એ કે કે તે પકાડનો મોગે
લા । ગારિગી વિદ્યુતિઓથી યથેયો હતા એ જોડ મને આશ્ચર્ય થયુ-આધારગ,
જતા જગ મોગે ગોળો પોતાની પીઠ ઉપર લઈ આવતા એક માગમને મ
જોયો, અને જ્યાં તે પાસે જ થો ત્યારે મને માનમ પડ્યુ કે તે તેની

તી કોઠ હતી અને જે કોઠને તેણે અતિ આનદથી મનુષ્ય હુ ખોના પા
દગલામા મુગી દીધી

ત્યા નવગી જાતના ચાંદ્રિઓ માણસો નાખી ગયા, પરતુ તેમા આવ્યા
જગતા ટિપ્પત વધારે હતા એ હુ જોયા વિનારી ગકયો નાહું એ- નાની બા
દરી તર- માડ નાન ખેચાણ જેમા મનુષ્ય માનને આભાવિ એવા મકાન
ગોની સેગ-બેગ હતી અને તેવી જોદડી ઘણા મુડેલા સ્વચ્છ માણસોના
હાથમા હતી આનુ નામ પિત્ત (શુભો) કહેવામા આવતુ હતુ પણ મેં થી
વધારે આશ્ચર્ય તો મને આથી થયુ કે તે મઘા દગવામા એકે દશુણ કે મૂ
ખતા ખાવામા નહોતા આવતા આવી મને ઘણોજ અચ્ચો વયો કેમકે મ
પહેલેથી અનુમાન કયુ હતુ કે પોતાના મને વિદગ, દુગચ્છ અને દરજો છોડી
દેવાની આ ત નો દરેક માણસ લાજ લેજો, પરતુ તેમ તો ડાંખ યુ નાહું એ ।

એ મહા લપટ પુગા ગિગે મ ખ મ નાન ગખુ અને માગી ખાત્રી
હતી કે તે પોતાના દુષ્ટો (ડાકો) ભરીને નાખતા જાતે હુજો જગુ

તેને નાખી દેવાને બદલે તે પોતાની રમરણ શક્તિ મૂકી ચાલતો થયો. જેના પછી તરતજ એક નમાદો હુરામખોર માણસ આવ્યો. જે પોતાનું અજ્ઞાન ત્યાં ઊંડી જવાને બદલે વિનય ઊંડી રવાના થયો.

જ્યારે સઘળી મનુષ્ય જાતિએ પોત પોતાના દુઃખના ઓળ નાખી દીધા ત્યારે જે માયા (કલ્પના ગાઈ) આ પ્રસંગે એટલામાં બધા ઉઘોગી હતા ને. મને માત્ર આગ પુ દષ્ટ: જોઇને મારી પાસે આવ્યા તેણીના આવવાથી મને જગ પ્રેયેની થઈ એટલામાં તો અચાનક મારી અત્યુ આગળ તેણે સૂક્ષ્મદશક યત્ર થયું જેવું તે યત્રના મે જોયું કે તરતજ મારા ચહેરાની ન્યૂનતાથી હું ચમક્યો, જે મને તેના પૂર્ણ રૂપે હવે જણાવા લાગી આકૃતિની અસાધારણ પગતાથી મારા પોતાના ચહેરા ઉપર મને અભાવ થયો. જેથી જેમ કોઈ બુદ્ધિ દેકે તેમ મેં તે દેરી ત્રીથો તે એક મારા ભાગ્યની વાત હતી કે જે મારા મારી પાસે ઉભો હતો તેણે પોતાનો ચહેરા હુમણાજ પ્રેરી દીધો. હોતો કારણકે તે તેને લાગ્યો પરતો હતો તેનો ચહેરા ખગ્ગ શરનાવા જેવો લાગ્યો હતા બીના બીના કહીથે તો રણ તેની માત્ર હુરપચી મારા આખા ચહેરા જેવડી લાખી હતી. એક બી તના ચહેરા સુધારવાનો અમતે પ્રેયને પ્રસંગ મળ્યો. અને મળતા દુઃખનાં પોટ ॥ હવે આવી ગચલા હોવાથી એક બીતના દુઃખ અરત પરત વહીથી કે નાં મને પૂટ હતી. પણ માગ ન્યપ્તામાં બીત કેટલાક તવા મના ન્યપ્તા તેથી હવે આગળ ઉપર મારો વિષય મુલતવી રાખ્યું- આપૂર્ણ)

અષ્ટાવક્ર.

(દુઃખનાર માં બી પટખી)

(ગદાક ૨૪ ૧૨ થી ૧)

બંદીએ કહ્યું કે અધુ એકજ છે જેમકે—

एक एवाग्रि वंद्या रविध्वनं ।

एकः त्वयः सर्वमिदं विधाति ॥

एको वारो देवराजोऽग्रिहंता ।

यमं विवृणा वायस्वैक एव ॥ ૧ ॥

જોઈએ અગ્નિ બહુરૂપે પૂજાય છે એકજ સૂર્ય આ સૂર્ય જગતને પ્રકાશે છે. રાખ્યોને માં ૧ વીર દેવરાજ (હંદ્ર) એક છે અને વિવરો: અ. વિવર યમ પણ એકજ છે. અષ્ટાવક્રે (તુ ૧-૧૨) એ છે જેમકે—

દ્વા વિદ્રામો ચરતા વં સમ્વાયો ।

દ્વો દ્વર્ષી નારદપતૌચ ॥

દ્વા વશ્વિનો દ્વ રથસ્યાપિ ચક્રે ।

ભાયા પતી દ્વો વિહિતૌ વિધાત્રા ॥ ૨ ॥

ઇદ્ર અને અગ્નિ એ બેને મિત્રો સાથે-૪ કરે છે, નાગ અને પર્વત એ દેવર્ષી પણ બે છે, અશ્વિની કુમાર મે છે, રથના ચક્રપણ બે છે, અને વિધાતાએ સ્ત્રી અને પુરુષ એ પણ બે કરેલા છે

બદીએ કહ્યું કે- બધું તણ છે જેમકે-

ત્રિ સૂયતે વર્મણા વં પ્રજેય ।

ત્રયોયુક્તા વાજપેય વહાત ॥

અ ચર્યવ સ્ત્રિ સન્નાનિતયત ।

ત્રયો લાકા સ્ત્રિણિ ત્ર્યાતિપિ ચાદુ ॥ ૩ ॥

આ સઘળી પ્રજા પોતપોતાના પ્રમથી તણ રીતે (દેવ-મનુષ્ય-પશુ) ત્રમે છે, વાજપેય યજ્ઞને ત્રણે વે વહન કરે છે, અધ્વયુઓ ત્રણ સયનોને (પ્રાત્ર મધ્યાહ્ન સાય) કરે છે, લોક ત્રણ છે અને ત્ર્યોતિપિ પણ ત્રણ (સૂય, ચદ્ર, અને અગ્નિ) છે

અષ્ટાવકે કહ્યું કે બધું ચાર છે જેમકે-

ચતુષ્વ વ્રાણાના નિષેત ।

ચત્વારોત્તર્ણા ચક્ષમિમ ગ્રહતિ ॥

દિશ ચતત્ત્નો વર્ણ ચતુષ્વ ચ

ચતુષ્વદાગૌરપિ શશ્વદુક્તા ।' ૪ ।

પ્રાણીઓના આગમ (પ્રજ્ઞસર્વ ગૃહ્ય, વાનપ્રથ્ય અને મન્યાત્ત) ચાર છે, ચારવણ (અ ૧૨, ઉકાર, મમાર અને અધમાત્રા) જેમથી ચાર વેદ ઉત્પન્ન થયા છે, તે પ્રજાએ આ ચત્તને વહન કરે નાર છે, શિશ્વો ચાર છે, વાપુચાર (પ્રાણણ, ક્ષત્રિય વશ અને ગદ્ર) છે અને ગાય પણ ચાર પગવાળી કરેલ છે

બદીએ કહ્યું કે-બધું પાંચ છે જેમકે-

પંચાયત્વઃ પંચપદાચ પંક્તિઃ ।

યજ્ઞાઃ પંચૈવાપ્યથ પંચેન્દ્રિયાણિ ॥

દ્વદ્વા વેદે પંચચુડાપ્સરશ્ચ ।

લોકેત્યાર્તં પંચનદં ચ પુણ્યં ॥ ૬ ॥

અગ્નિ પાંચ (ગાર્હપત્ય, દક્ષિણાગ્નિ, આહુત્રનીય, સમ્ય અને આવચ્ય) છે, પંક્તિત છઠ પાંચપદ (એક ચરણમાં ૫ અક્ષર)તું છે યજ્ઞો પાંચ (અગ્નિહોત્ર, દર્શપૂર્ણમાસ, આતુર્માન્થ, પશુ અને સોમ) છે, ઇન્દ્રિયો પાંચ છે, પચ ચૂડા નામની અપ્સરા વેદમાં જોવામાં આવે છે, અને લોકેના ૫ ચતુદ એ નામનું પુણ્યત્રણી તીર્થ વિખ્યાત છે.

અષ્ટાવકે કલ્પ કે-ખધું છ છે જેમકે-

પદાધાને દક્ષિણા માહુરકે ।

પદ્ ચૈવેમે ઋતવઃ કાલચર્ચં ॥

પદિન્દ્રિયાણ્યુત પદ્ કૃત્તિકાશ્ચ ।

પદ્ સાઘ્યમ્કા સર્વવેદેષુ દૃષ્ટાઃ ॥

આધાનમાં છ ગાયત્રી દક્ષિણા કહેલી છે. આ છ ઋતુઓથી કાળ ચક્ર સંપૂર્ણ થાય છે, ઇન્દ્રિયો (મનસકિત) છ છે, કૃત્તિકાના તારા છ છે અને સાઘ્ય ચક્ર નામના યજ્ઞો સર્વવેદમાં છ દેખાય છે.

બેદીએ કલ્પ કે-ખધું માત છે જેમકે-

સતગ્રામાઃ પગવ સત્તવન્દ્યા

સત્તચ્છંદાસિ ક્રતુ મેકં વહંતિ ॥

સપર્ણયઃ સત્તચાપ્યર્દણાનિ

સત્તત્રી પ્રથિતાચૈવ વીણા ॥ ૭ ॥

ગામમાં થનારાં સાત અને વનમાં થનારાં સાત પશુઓ તથા સાંત બે એક યજ્ઞને વહન કરે છે, ઋષિઓ સાત છે, યૂજન કરવાનાં સાત છે, અને સપર્ણ ત્રી વીણા પ્રથિતા છે.

અષ્ટાવકે કલ્પ કે-ખધું આઠ છે જેમકે-

અર્ષાશાના શતમાન વઢતિ
 તથાષ્ટપાદ શરભ સિંહચાતી ॥
 અર્ષામ્સુન્ સુતુમ દેવતાસુ
 યૂપ શ્રાષ્ટાસિ વિહિત સર્વયજ્ઞે ॥ ૮ ॥

આઠ શાણા (શણની ખનાવેલ ગુણીઓ) સો માન (અનત વજન) ને વહન કરે છે તથા સિંહનો ઘાત કરનાર ગળ આઠ પગનો હોય છે, દેવતામા વસૂને આઠ સાલવ્યા છે, અને સવયજ્ઞમા અષ્ટ કોણુ (આઠહાસ) નો યૂપ વિહિત છે

ખદીએ કહ્યું કે-ખધુ નવ છે જેમકે-
 નવૈ વોક્તા સામિધેન્ય પિતૃના
 તયામાહુ નૈવયોગ વિસર્ગ
 નવાક્ષરા વૃહતા સમદિષ્ટા
 નૈવૈવયોગો ગણનામેતિશશ્વત્ ॥ ૯ ॥

પિતૃની મામિધેની (અગ્નિ મમિ ધનાથા) ઋતુ નવ કહેલી છે, તેમજ આ જગતનો વિસર્ગ નવ યોગ (સત્વ રજન અને તમસ એ ત્રણ ગુણના ઓછા વત્તા મિશ્રણથી થતા નવ બેદથી) થયેલ છે, ખહુતી ૭૬ નવ અક્ષરનો કહેલ છે, અને નવનો અક ૯ વાગવા ગણનામા આવે (૯ નવ અકને ગમે તેટલી રીતે ગુણતા જે અ ૫ આવે તેનો સંગવાળો નવજ થાય છે જેમકે ૯+૯=૮૧ તમા આઠ અને એક મેળવતા ૯ થાય છે)

અષ્ટાવકે કહ્યું કે ખધુ દસ છે જેમકે-

દિશોદશોક્તા પુરુષસ્ય લોકે
 સહસ્રમાહુ દશપૂર્ણ શતાનિ ॥
 દશૈવમાસાવિભ્રતિ ગર્ભવત્યો
 દશૈરકાદશદાસા દશાર્હા ॥ ૧૦ ॥

પુરુષની આલોકમા દસ દિશા કહેલ છે, (પુરુષ ન્યા ઉભો હોય ત્યાંથી તેને દસ શિશા (ચાર બાજુ ચાર ખુણા, ઉપર, તથા નીચે) ફરતી હોય છે દસ સો ને પૂર્ણ સહસ્ર કહેલ છે, (દસ સોથી એક હજાર પરિપૂર્ણ થાય છે) ગલવતી સ્ત્રીઓ (ગલને) દસ માસ સુધી ધારણ કરે છે, એરક, દાસ, અને અહ (એ નહો જાત) દમ દમ છે

અંદીએ કહ્યું કે-અધું અગ્યાર છે જેમકે-

एकादशैकादशिनः पशूना

मेकादशैवात्र भवन्ति यूपाः ॥

एकादश प्राणभृतां विकारा

एकादशोक्ता दिवि देवेषु रुद्राः ॥ ૧૧ ॥

અગ્યાર અગ્યાર પશુઓને ખાંધવા માટે યજ્ઞમાં યુષો અગ્યાર કરવા જોઈએ છીએ, આણીઓને અગ્યાર વિકાર (ઇંદ્રીયો) છે. અને સ્વર્ગના દેવોમાં રૂદ્રો અગ્યાર છે.

અષ્ટાવક્રે કહ્યું કે-અધું બાર છે જેમકે-

संवत्सरं द्वादशमास माहु

जगत्याः पादोद्वादशैवाक्षराणि ॥

द्वादशाहः प्राकृतोयज्ञ उक्तो

द्वादशा दित्यान्कथयंतीह धीराः ॥

બાર માસથી એક સંવત્સર (વર્ષ) થાય છે, જગતી છ'દનો એક પાદ બાર અક્ષરનો છે, પ્રાકૃત યજ્ઞ બાર દીવસનો કહેલ છે અને ધીર પુરૂષો બાર સૂર્યને કહે છે. (ધીર એટલે ઘણીજ ધીરજવાળા ખગોળવેત્તાઓએ પ્રાચીન કાળમાં તારા મંડલની ગણતરી કરીને એમ નક્કી કરેલ છે કે- એક સૂર્યને જે-ટલા તારા મંડલની જરૂર છે તેથી બાર ગણા તારાઓ આકાશમાં નજરે આવે છે માટે બાર સૂર્ય હોવા જોઈએ એમ સિદ્ધ થાય છે,)

અંદીએ કહ્યું કે-અધું તેર છે જેમકે -

त्रयोदशी तिथि रुक्ता प्रशस्ता

त्रयोदश द्वीपवती महीच ॥

તેરશ ઓ, તીર્થી પ્રશસ્તા છે અને પૃથ્વી તેર દ્વીપ વાળી છે.

આ અરથો શ્લોક જોલીને અંદી અધ થયો અને આગળ જોલી શક્યો નહીં એટલે ઠરાવ પ્રમાણે ચાર ઉદાહરણ અને ચાર પદ તેનાથી પૂર્ણ થઈ શક્યાં નહીં, ત્યાર પછી તુરંતજ મહાત્મા અષ્ટાવક્રે તેમનાથી પૂર્ણ થયેલા શ્લોક એ બીજાં ઉદાહરણો આપીને પૂર્ણ કર્યાં.

આયુર્વેદ વિદ્યાલયની

વાર્ષિક સભા

મરહુમ મગ દીનશા માણેકજી પીટી બારોનેના હુ ખદાયક મરણને લીધે મુલતવી ગેલી આયુવ વિદ્યાલયની વાર્ષિક સભા તા ૧૪ મી મે ૧૯૦૧ મગજવારને રોજ સાજના કાલ ૧૨વી રોજીપર આવેલી શેઠ પ્રેમજી જીવનની યાદીવાળા વિદ્યાલયના નવા હોલમા ઝકતર સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી નલામા આથ સોએ સભાવિત ગૃહસ્થોએ હાજરી આપી હતી સર ભાલચંદ્રને પ્રમુખસ્થાન આપ્યા થઈ વિદ્યાલયના વ્યવસ્થાપક ઝકતર પોપટ વિ પ્રભુતમે વિદ્યાલયનો ગઈ સાલનો રીપોટ સભામા નીચે મુજબ વાચી સભાળાવ્યો હતો—

આયુર્વેદ વિદ્યાલય

વાર્ષિક રિપોર્ટ

સને ૧૯૦૦—૧૯૦૧ નો.

ગૃહસ્થો ! આ વિદ્યાલય, જેની અદર આયુર્વેદકનુ શિક્ષણ પદ્ધતિપૂર્વક આપવામા આવે છે, અને તે સાથે દુનીઆના ખીળા વૈ કશાસ્રોના જરૂર પડે તેવા વિષયોની સૂચના આપવામા આવે છે તેની સ્થાપના સ્વગવાસી ઓનરે બલ મિ જરૂરીસ મ દેવ ગોવિંદ રાનડેના પ્રમુખપણા નીચે સને ૧૮૬૬ ના મે માસની ૧૮ મી તારીએ કરવામા આવી હતી આ પ્રમાણે જોતા તેને આજે પાંચ વષ પુરા થયા છે હાલ આ વિદ્યાલયમા ચોથા વષના સૌથી આગલ વર્ષેલા વર્ગમા ૧૦ વિદ્યાર્થીઓ, ત્રીજા વર્ષમા આઠ વિદ્યાર્થીઓ, ખીળ વર્ષમા ૧૪ વિદ્યાર્થીઓ, અને પહેલા વર્ષમા ૧૨ વિદ્યાર્થીઓ છે નવા દાખલ થવાની ઇચ્છા રાખનાર ૫૨ વિદ્યાર્થીઓની અરજી આવી છે અને તેમાના ત્રણ જણ બહાર ગામથી મુળઈ આવી પ્રવેશક પરિક્ષા આપી વિજ્ઞાનયમા દાખલ થઈ ચૂક્યા છે

વિદ્યાલયના અભ્યાસ દરમ્યાન પહેલા બે વર્ષમા વૈદ્યકનો સસ્કૃત ગ્રંથ વાગ્બટ શીખવવામા આવે છે, અને તે સાથે જૂદા જૂદા અધ્યાપકો વનસ્પતિ શાસ્ત્ર, શારીર તથા ઇન્દ્રિય વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર, ઔષધિક્રિયા ગુણદોષ, અને રસાયન શાસ્ત્રના વ્યાખ્યાનો આપે છે દરેક વિષય બનતા મુખી પ્રત્યક્ષ ચીજ બતાવી અથવા પ્રયોગો કરી, અને ઔષધી ક્રિયામા દેરી ઔષધો શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓને પોતાને હાથે કરાવી, જેમ બને તેમ પ્રત્યક્ષ અનુભવ સાથે શીખવવામા આવે છે

આ રીતે બે વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરેલા વિદ્યાર્થીઓની પ્રસિદ્ધ જ્ઞાનરે તથા વૈદ્યો પાસે પરિક્ષા લેવરાવી તેમાં સફળ નીવડે છે તોજ તેમને પાછલા બે વર્ષના વધારે ઉપચારી વિષયો શીખવવામાં આવે છે.

પાછલાં બે એટલે ત્રીજા અને ચોથા વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને નિદાન ચિકિત્સા, શસ્ત્રવિદ્યા, નેત્રરોગ, સૂતિકાસ્ત્રી રોગ તથા બાલ રોગ, ન્યાય વૈદક, વિષ વિષય અને વાગ્લટનો ગ્રંથ સપૂર્ણ રીતે શીખવવામાં આવે છે આ દરેક વિષય શીખવતાં, રોગીઓને અને ત્યાં સુધી પાસે રાખવામાં આવે છે. શસ્ત્ર વિદ્યાના મળી શકે તેવા પ્રયોગો વિદ્યાર્થી સમક્ષ કરવામાં આવે છે અને બીજા વિષયમાં જેટલું બંની શકે તેટલું અનુભવિક જ્ઞાન આપવામાં આવે છે.

ચોથા વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને અનુભવ મેળવવા માટે વિદ્યાલયની સાથે એક ધર્માદા ઔષધાલય જોડવામાં આવ્યું છે, જેની અંદર વિદ્યાર્થીઓને પામે રાખી રોગીની પરીક્ષા તથા ઉપાય કરવામાં આવે છે વિશેષ અનુભવને માટે ઔષધાલયની સાથે ટુંક વખતમાં એક નાની હોસ્પિટલ જોડવાનો વિચાર આવે છે.

આ સર્વ અભ્યાસ કરી તૈયાર થએલા વિદ્યાર્થીઓ જેમણે હાલ પોતાના અભ્યાસનું છેવટનું વર્ષ પુર્ણ કર્યું છે, તેઓ આવતા માસમાં છેવટની પરીક્ષા આપી પોતાના ધંધા માટે બહાર પડવા સંભવ છે. તેમની પરીક્ષા વિદ્વાન પ્રસિદ્ધ ડાક્ટરો તથા વૈદ્યોને હાથે લેવામાં આવશે, અને તેમાં સફળ ઉતરેલા વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાલયની કમીટી તથા પ્રમુખ તરફની સર્ટિફિકેટ આપવામાં આવશે, તથા હવે પછી વિદ્યાલયની કમીટી જે ઠરાવશે તે ખાસ નામથી તેઓ ઓળખાશે.

વિદ્યાલયમાં ચાર એન્યુએટ ડાક્ટરો અને ત્રણ વૈદ્યો શિક્ષકનું કામ કરે છે. તેઓ સર્વ પોતાનાં વ્યાખ્યાનો દેશી ભાષામાં એટલે ગુજરાતી અને મરાઠીમાં આપે છે. ડા. પોપટ પ્રભુરામ નિદાન, ચિકિત્સા અને ઔષધીક્રિયા તથા ગુણદોષના વિષયો ઉપર શીખવવા ઉપરાંત વ્યવસ્થાપકનું કામ પણ કરે છે.

ડાક્ટર અનંત નારાયણ સાંભારે વનસ્પતિશાસ્ત્ર તથા સૂતિકાસ્ત્રીરોગ અને બાલરોગનો અભ્યાસ કરાવે છે.

ડાક્ટર વિષ્ણુ કૃષ્ણ પદ્મકર શારીર અને ઇન્દ્રિયવિજ્ઞાન શાસ્ત્રનો વિષય શીખવે છે, અને શસ્ત્રવિદ્યા તથા નેત્રરોગ વિશે પણ વ્યાખ્યાનો આપે છે. તેઓ પોતાના વિષયને માટે ખાસ કરીને અતિશય કાળજી ખતાવે છે અને પોતાનાં વ્યાખ્યાનો ઘણાંજ રસીક કરે છે.

ડાક્ટર માણેકલાલ મોરલીધર થોડી, રસાયન શાસ્ત્ર, ન્યાયવૈદક, વિષ વિષય અને આરોગ્ય વિષયમાં વ્યાખ્યાનો આપે છે અને તેની પાછળ અતિશય મહેનત લે છે.

પેદારાજ શંકર દાજી શાસ્ત્રીપદ વાગ્સટ ઉપર વ્યાખ્યાન આપે છે

વેદરાજ વાસુદેવાચાર્ય પણ એજ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપે છે તથા સ્થાયી વેદ તરીકે કામ કરે છે

પડિત શ્રીનિવાસાચાર્યજી, જેઓ મુખ્યના પ્રખ્યાત શેઠ દેવકરજી નાનજી તરફથી વિદ્યાલયમાં કામ કરે છે, તેઓ ચરક અને વાગ્સટના ગ્રંથોનું અધ્યયન કરે છે

આ સવ અધ્યાપકો જુજ લવાજમથી પોતાનું કામ અતિથય સતોષકારક રીતે બજાવે છે, અને તે સાથે ડાકતર પોપટ પ્રભુરામની ગેરહાજરીમાં ડાકતર કાશીનાથ નારાયણ ગોખલેએ નિગન ચિકિત્સા તથા ઔષધિક્રિયા શુભદોષના અધ્યાપકનું કામ બહુજ સારી રીતે કર્યું હતું અને ડાકતર ઘોડીની ગેરહાજરીમાં મિ લક્ષ્મીગકર મોરારજી જી તેમના વિષયો મારી રીતે શીખવ્યા હતા, તે માટે તે સર્વનો ઉપકાર માનવાની એક સૂચના હું આ મીડીંગ આગળ રજુ કરું છું

વિદ્યાલયની સાથે અભ્યાસ અને અનુભવની સગવડ ખાતર એક નાનું પુસ્તકાલય તથા એક સંગ્રહસ્થાન ભેડવામાં આવેલ છે, જેમાં દેશી વનસ્પતિના ઔષધીઓના નમુના, વિદ્યાર્થીઓને હાથે તૈયાર થએલા શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણેના ઔષધો, શારિર શીખવવામાટે ન-શા અને શારીરના માટીના નમુનાઓ, રસાયન રાસના પ્રયોગ કરવાના યંત્રો વિગેરે છે આમાંથી કેટલુંક વિદ્યાલયને ખર્ચે ખરીદ કરવામાં આવેલ છે અને બીજું પદોષકારી ગૃહસ્થો તરફથી ભેટ ક્રમમાં આવેલ છે, જેમાં વિદ્યાલયના સેક્રેટરી શેઠ દ્વારકાદાસ ધરમશી, શેઠ ખીમજી જેરામનારજી, ડાકતર સાહેબ મોરેશ્વર ગોપાળ દરામુખ અને શેઠ નરશી ધનજી એઓ મુખ્ય છે, જેને વિદ્યાલય પૂર્ણરીતે આભારી છે

વિદ્યાલયમાં હલકા વર્ણુ શિવાય હિંદુ, પારશી અને મુસલમાન એ દરેક વર્ણુને વિદ્યાર્થી તરીકે દાખલ કરવામાં આવે છે અને સ્ત્રી વિદ્યાર્થી માટે જુની ગોઠવાણ રાખવામાં આવેલ છે જે વર્ષ ઉપર વિદ્યાલયમાં દાખલ થએલ સ્ત્રી વિદ્યાર્થી જેમનો અભ્યાસ અતીશય મતોષકારક હતો, તેમને કુટુંબ સ્વયં દારની અગ્રણ્યોને લીધે પાઠણથી વિદ્યાલય છોડ્યું પડ્યું હતું

વિદ્યાલયમાં જે જાહેર અને જે ખાનગી પરીક્ષાઓ થાય છે પહેલા અને ત્રીજા વખત વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલયમાં ખાનગી પરીક્ષા આપે છે બીજા અને ચોથા વખત વિદ્યાર્થીઓ જાહેર પરીક્ષા આપે છે, જે બહારના મસિદ્દ વિદ્વાન ડાક્ટરો અને વેદોની મારફત લેવાય છે એવી રીતે ગયા અઠવાડીયામાં પુરી થએલી વિદ્યાલયની બીજા વર્ગની પરીક્ષામાં હાજર રહેલા નવ જણમાંથી

પાંચ જણને ખસાર થએલા બહેર કરવામાં આવ્યા છે. આ પરીક્ષા લેનાર ડાક્ટરો એલ. બી. ધારંગાલકર, પુરૂષોત્તમ હરિચંદ, કાશીનાથ નારાયણ મોખલે તથા પાંડુરંગ ગોપાલ મંત્રી હતા. તેમણે લીધેલ તસ્દી માટે વિદ્યાલય અતિ-વચ આભારી છે.

વિદ્યાલયમાં વિદ્યાલય તરફથી ચાર વિદ્યાર્થીઓને રૂપૈયા ૩) ત્રણની સ્કૉલરશીપ તથા રહેવાની જગ્યા મળે છે. શેઠ ખેમગજ શ્રીકૃષ્ણદાસ તરફથી ગયા વર્ષ સુધી, એક રૂ. ૨૫) પચ્ચીશની શિક્ષકવૃત્તિ અપાઈ છે, જે હજુ પણ ચાલુ રહેશે એવી આશા છે. શેઠ દેવકરણ નાનણ તરફથી રૂ. ૩૦) ની એક શિક્ષકવૃત્તિ તથા રૂ. ૧૨) બરની બે શિષ્યવૃત્તિ હજુ પણ ચાલુ ગળવામાં આવી છે. મહારાજ શ્રી ખેંગારજી બહાદુર તરફથી રૂ. ૨૦) વીશની એક સ્કૉલરશીપ કચ્છના એક વિદ્યાર્થીને આપવામાં આવે છે. સરદાર બાબા સાહેબ ઈચ્છલકરજી તરફથી પણ એજ પ્રમાણે રૂ. ૨૦) વીશની એક સ્કૉલરશીપ તે તરફના એક દક્ષિણી વિદ્યાર્થીને અપાય છે. ચર લાલચંદ્ર કૃષ્ણ તરફથી દરમાસે રૂ. ૫) પાચની એક સ્કૉલરશીપ બીજા વર્ષની પરિક્ષામાં પહેલા આવનાર વિદ્યાર્થીને અપાય છે અને ભાવનગર રાજ્યના દિવાન સાહેબ શ્રી વિજયશંકર ગેરીશંકર તરફથી દરમાસે રૂ. ૮) ની એક સ્કૉલરશીપ એક નાગર વિદ્યાર્થીને આપવામાં આવે છે આશા છે કે આ સર્વ સ્કૉલરશીપો તથા શિક્ષકવૃત્તિઓ બધુકને માટે ચાલુ રહેશે. વિદ્યાલયની કમીટી આ સર્વ ગૃહસ્થોની અતિશય આભારી છે, કારણ કે તે ન મળતા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને પોતાની ગરીબીને લીધે વિદ્યાલય છોડી દેવાની જરૂર પડત.

વિદ્યાલયને જરૂરીયાત તરીકે એક સાસ પાયા ઉપર ઔષધો બનાવવાની ગોઠવણની જરૂર છે. જે ભાષણો એ મિયથો ઉપર થાય છે તેની અદર આવતા શાસ્ત્રસિદ્ધ ઔષધો તેચાર કરવાની વિદ્યાર્થીઓને ફરજ પાડવામાં આવે છે જેમાની ઘણી દવાઓ તેઓ સ્થાયી વેંધની દેખરેખ નીચે તૈયાર કરે છે, પણ કેટલીક ઉપયોગી દવાઓ કચ્છ યત્રોની અને મોટા જર્જના સગવડની ન્યૂનતાને લીધે સુધી દેવાની જરૂર પડે છે. એટલા માટે ઔષધો બનાવવાનાં યત્રો સાથેની એક લેબોરેટરીની ખાગ જરૂર છે, જેને માટે વિદ્યાલય કોઈ સળી ગૃહસ્થની તરફની મદદની ઇતેન્દ્રીથી આશ્ચ ગળે છે. મને જણાવવાને આનંદ ઉપજે છે કે રા. રા. લાઇથકર નાનાભાઈ સોલીસીટર આ બાબતના પ્રયાસમાં છે. તેમ વિદ્યાલયના મંત્રી શેઠ દારકાદાસ ધરમશી એ વિષયમાં અનિશ્ચ મહેનત લે છે.

રોગીના ભિંઈ ના શબ્દો કરાવેલા અસ્વાસ્થ્ય વેળામાં વિદ્યાર્થીને બહુ ઉપયોગનો છે એ સિદ્ધિ થાય છે ધર્મી ! આશ્વિન કલ્યાણ પશુ એવું જ ન મંજી શકે છે, પણ તેની અંદર આવના રોગીઓ ઉપર પુરતી દેખરેખ રાખી શકાતી નથી અને ઘણું. સૌંદર્ય રોગો આશ્વિનકલ્યાણ આવી રકતા નથી, અટવા મટે રોગીના રોગીઓ હી શકે અને તેમને ખાવા પીવાનો, કપડાંનો અને દવાનો ખર્ચ પુરો પડી શકે તેવી ગેરવ્યાવસ્થા કોઈ ઉાર સિદ્ધિ ગૃહસ્થને હાથે થવાની જ નહીં છે હાલ તો નામ દ્વારા રોગીને ખવડાવવા પડી શકે તેવી ગેરવ્યાવસ્થા થઈ ગઈ છે તો તેમને ના રહેવાની જગ્યા અને આશ્વિન માર્ગ નાટેનો ખર્ચ વિદ્યાલય તરફથી કરવાના આશયે એટલો આધાર મળતા વિદ્યાર્થીને એક નાની હો-પીટલની મદદ મળી શકે અને તેથી વિદ્યાર્થીઓને ગંભીર રોગોનો અનુભવ લેવાને ઘટ્ટીજ નામ મળી શકે નથી ગૃહસ્થો માને પડેલ મેં ધર્મમાદાના કલ્યાણના આગેવાન યતનવાન નજરોની આગળ હુ આ નારી અસ્થિ સુક છું અને આશા ગણુ છું કે વિદ્યાલયને વિદ્યાના વગા ! ખાતર અને હાથા કુળના ગૌણ રોગીઓની સગવડ ખાતર અપેક્ષી પેતા મગધી અધુકની મદદ આપવાથી મોટું પ્રત્યુત્કાંશ થશે છું છું

વિદ્યાલયને એક ફોટોગ્રાફ અને ૯ મકાન ખાતુ કરવાને માટે કરેલી અગ્રણી શકે તેટલી ઉત્તમ ગોઠવણો આપની આગળ મુક્યા પછી વિદ્યાલયની પૈમા સમઘી નિયતિ ઉપર હુ આપ સાહેબોનું ગભીર ધ્યાન ખેંચવાની રજા લઉં છું

વિદ્યાલયની ગરજાતથી આજ સુધીના વિદ્યાલયના નિભાવ અર્થે ભરાયેલી રકમ લાભ ! પચાસ હજારથી વધારે થવા બંધ છે આ નકમ વાખ એકની ધાય ત્યાજે તેને નાજે એક દલ્લ કઠી આગવદાર દુધીઓના હાથમાં તે સોંપવી, અને તેના બાજનાથી વિદ્યાલયને લાભો ખચ કરવો એમ નહીં કરવાના આગ્રહો છું આ પ્રિયાય કટલાક સખી ગૃહસ્થો તરફથી વાર્ષિક રકમો વિદ્યાલયને આપવામાં આવે છે, જે ઉપર વિદ્યાલયનો નિભાવ ધાય છે

મુખ્ય ઉપર જે દુકાળ અને મગધીનું સમ્રાટ આવી પરંતુ તેને લીધે ઉપર જણાવેલી વાર્ષિક રકમો દિવ્યોદિવસ ઓછી થતી જાય છે ૧૫ વર્ષની કુલ આવક ૩-૧૮૭૨) હતી અને કુલ ખચ ૩-૨૨૦) હતું આ ૩-૧૦૩૫ નો વધારે ખચ વિદ્યાલયને વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ તરફથી મળ્યો હતો, જે તેમણે વિદ્યાલયના બહુક પ્રકારના લેણા ૩-૩૦૦૦)ને પેટે ૧૫૫૫ છેવટ બહુક પ્રકારના તેટલા નાણા ઓછા થવાની ધામ્તી છે, તેટલા માટે જેમ અને તેમ જલદી બહુક પ્રકારના વધારવાની જરૂર છે પણ હાલ તેમા વધારે નાણા ભરાવવાની અતિશય મુશ્કેલી રખાય છે હતા પણ એ બાબતનો પ્રયાત્ન ચાલુજ

છે અને તે નરીજ રાખવાની જરૂર છે; કારણ આવા ખાતાને સરળતાથી ચલ-
વવા માટે ઓછામાં ઓછા રૂ. ત્રણ લાખની જરૂર છે. આમ છતાં પણ હાલ
તરતની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ સુધારવાને માટે એટલું જરૂરનું છે કે હાલ જે
જાથુકની રકમો ભરાઈ છે તે વસુલ કરી તેનાં નાણાં ટ્રસ્ટીઓને સોંપવાં, અને
હવે પછી જે રકમો એ ખાતે આવે તે તેમાં ઉમેરતાં જવી અને તેના વ્યા-
જમાંથી વિદ્યાલયનો ખર્ચ ચલાવતાં જે પૈસા ખુટે તે વાર્ષિક લવાજમમાંથી
મેળવવા. આટલા માટે આ મીટીંગને હું વિનંતિ કરું છું કે ભરાયેલી રકમો
વસુલ કરી ટ્રસ્ટીઓને સોંપવાની દરખાસ્ત તેઓએ પસાર કરવી, અને વિદ્યા-
લયના વાર્ષિક મેમ્બરો જેમ અને તેમ વધારવાને માટે ખત તો પ્રયાસ કરવો.
ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ વિદ્યાલયને મદદ કરી શકે તેટલા માટે વાર્ષિક
લવાજમ પહેલા વર્ગના સલાસદો માટે રૂ. ૫૦) બીજા વર્ગના સલાસદો માટે
રૂ. ૨૫) અને ત્રીજા વર્ગના સલાસદો માટે રૂ. ૧૦) રાખવામાં આવ્યા છે. જે
રકમ આપનારા મુંબઈ અને બહારના ઘણા સખી ગૃહસ્થો મળી શકશે એવી
આશા છે.

મારે આ બાબતમાં વિશેષ કંઈ કહેવાનું નથી. માત્ર આર્થ એક ખાતું
મુંબઈમાં, મુંબઈ ઇલાકામાં અને આગળ બધાએ તો હિંદુસ્તાનમાં પહેલવહેલું જ
છે. તેને મદદ કરવી તે દરેક સખી ગૃહસ્થોની ફરજ છે, અને આ ખાતા માટે
એક વખત એવો આવે કે જેની જાથુકની દાખલના વ્યાજમાંથી તેનો ખર્ચ
આવે તો તેવી ગોઠવણ ધનવાન ગૃહસ્થો તથા સખીઓ મારફત થવાથી
હિંદુસ્તાનને મોટો લાભ કરેલો ગણાયે.

ઉવટમાં, ગયા વર્ષમાં વિદ્યાલયના દરેક કામમાં વારંવાર સારી અને ઉપ-
યોગી સલાહ આપવા માટે મોનવંત ડાક્ટર સાહેબ સર લાલચંદ્ર, ઓન. મી.
વિજયભણદાસ આત્મારામ, વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ હવનરામ, જેમની વખતે વખતની
પૈસા સંબંધી મદદ શિવાય આ ખાતું ક્યારનું બંધ થઈ ગયું હોત તે, તથા શેક
દારકાંદાસ ધરમશીને આ વિદ્યાલય તેમની મદદ માટે આતરણ્ય અપારી છે એમ
જણાવવાની હું રજા લઉં છું.

ગયા વર્ષમાં લાવેલગરના નામદાર મહારાજ સાહેબે વિદ્યાલયની મુલાકાત
લઈ આપણને મોટું માન આપ્યું હતું, તે બાબત આપની આગળ મુકતા હું
ઘણું ખુશી થઈ છું અને કાઠીયાવાડના તથા હિંદુસ્તાનના બીજા રજવાડાઓ
ના બાબતને ઉત્તેજન આપે તો વિદ્યાલયને ઘણું જ લાભ થાય તેમ છે, અને
તેથી સર્વ રાજ રજવાડા તથા ધનવાન, ધાર્મિક ગૃહસ્થોને આ ખાતાને તન મન
અને ધનથી મદદ આપવાની વિનંતી કરી હું માફે બોલવું પુરૂં કરું છું.

મારૂં વિવેચન સંમાપ્ત કરતાં આપ સાહેબોનું હું ધ્યાન ખેંચવાની રજા
લઉં છું કે વિદ્યાલયના મોનવંત પ્રેમુખ સાહેબ ઓનરેબલ જસ્ટીસ રાનડેને

સ્વર્ગવાસ થવાથી વિદાયથને એક મોટી જોડાઈ છે એમની બાબતે નવા મનુષ્ય નીમવાનું એક મુખ્ય કામ છે તે માથે વિવલયના જાથુકના નિભાવને માટે ભરાયેલી રકમો જલદીથી વસુલ કરવાનું અનિગય અગત્યનું કામ એકદમ હાથ ધરવાની ખાસ જરૂર છે કારણ કે વિદાય તેના ગમે તેવા લાભો છતાં પસાની મદદ વગર ટકી શકવું મુશ્કેલ છે અને તે સાથે આ વધ માટેની વ્યવસ્થાપક કમીટી અને વિગ્રહલય જોડાઈ નવી સુટાળી થવાની આવશ્યકતા છે આટલું કામ આપ સાહેબોની આજ્ઞા રજુ કરી હું બેસી ગઈ રહ્યો છું

રીપોર્ટ વચાઈ રહ્યા પછી ઓનરેબલ મી બમનજી દીનશાજી પીટીને આવતા બે વર્ષને માટે આ વિગ્રહલય પ્રમુખ તરીકે નીમવામાં આવ્યા હતા આ ખાતા માટે ભરાયેલી રકમ વસુલ કરીને તે રકમો ત્રસ્ટીઓને સ્વાધીન કરીને નીચલા ગૃહસ્થોની એક કમીટી નીમવામાં આવી હતી

હાલ સર જાનવર કૃષ્ણા, હાલ સર મોરેશ્વર ગોપાલ દગમુખ, સરદાર ખાનખાજાદાર ઉમર જમાલ, મી વિજયભાઈદાસ આત્મારામ, શેઠ ચતુરભાઈ મોરારજી, ખાનખાજાદાર દારાશાહ રતનજી ચીચગર, શેઠ દામોદરદાસ ગોવધનદાસ સુખડવાળા, શેઠ પરશોત્તમ ઓધવજી, પેશરાજ પ્રભુરામ જીવજીરામ, શેઠ દારકાદાસ ધરમશી ગઠ મનમોહનદાસ દયાળામ અને શેઠ ગોવધનદાસ મુદરદાસ નવા દારાખારીઓ તરીકે નીચના ગૃહસ્થોને નીમવામાં આવ્યા હતા— ઓનરેબલ મી બમનજી દીનશાજી પીટી (પ્રમુખ) હા સર લાલચંદ્ર કૃષ્ણા (ઉપ પ્રમુખ) સરદાર ઉમર જમાલ, ખાનખાજાદાર દારાશાહ રતનજી ચીચગર, શાળા નારાયણ ત્રિભજ વેવ, અને શેઠ દામોદરદાસ ગોવધનદાસ સુખડવાળા

સ્કુલ જોડના લલસદા તરીકે— વેધ પ્રભુરામ જીવજીરામ (પ્રમુખ) હા રૂસ્તમજી નાનાભાઈ રાણીના (ઉપ પ્રમુખ) અને હા પોપટ વિ. પ્રભુરામને નીમવામાં આવ્યા હતા

શેઠ વિજયભાઈદાસ આત્મારામ અને શેઠ વિઠ્ઠલદાસ દામોદરદાસને ટ્રસ્ટીઓ, અને શેઠ દારકાદાસ ધરમશી અને હા પોપટ વિ. પ્રભુરામને સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા હતા

એ પછી કેટલાક ગૃહસ્થોએ વિવેચન કર્યા પછી સભા બરખાસ્ત થઈ હતી

પરોપકારી સર દીનશાજી પીટીનો સ્વર્ગવાસ,

સુમર્તના પ્રખ્યાત ઉદાર ગૃહસ્થ સર દીનશાજી ગઈ તા ૫-૫-૧૯૦૧ ને નિંદે આ ક્ષાની હુનીયાનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગ પથે સિધાવ્યા છે પોતાના સાહસ અને ઉદ્યોગથી અખૂટ લક્ષ્મી મેળવી તેનો સફુપથો કરી જાણનાર આ નર રત્ન હતા તેમની પ્રમાણિક નિષ્ઠા અને ઉદ્યોગથી જેમ જેમ લક્ષ્મી તેમને નાસ થતી ગઈ તેમ તેમ તેમની પ્રકૃતિ વધારે ઉદાર બનતી ગઈ કોઈ પણ કુખીનું કુખ દૂર કરવામાં, કોઈ પણ દશહિતકારી સંસ્થાને મદદ કરવામાં કે કોઈ પણ સારા કામમાં તેઓ પોતાના ધનથી હમેશા મદદ કરતાં સુબધ ગૌરવક મહાત્મા તેઓ પ્રમુખ હતા અને તેમણે ધણી જોશાળાઓ

અને અનાથના હાથો દૂર કરવા ઘણી હોસ્પિટલો બનાવેલ છે. નાત જાતને તફાવત રાખ્યા વગર તેઓની ઉદારતાનો ઝંશે સતત વહેતો હતો. સરકારમાં પણ ઉચ્ચતર માન જે એરોનેટ પદ કહેવાય છે તે તેમની લાયકાતથી સહુજ પ્રાપ્ત થયું હતું—આપણાં આર્ય વૈદ્યનું પદ્ધતિ પૂર્વક શિક્ષણ આપવાને મુંબઈમાં સ્થપાયેલ આયુર્વેદ વિદ્યાલયને તે શેઠજીએ પોતાથી બનતી મદદ આપી તેવી દેશહિતકારક સંસ્થાના પેટે પેટન બની તે ખાતાના નેતાઓને પૂર્ણ ઉત્સાહ આપ્યો હતો. ભલેને પુખ્ત વયે ગુજરે તોપણ સત્પુરુષોની તો હમેશાં પોટજ હોય છે તેથી તેવા ઉદારદિલના પરોપકારી ગૃહસ્થના સ્વર્ગ ગમનથી મુંબઈ ઇલાકાના સખી ગૃહસ્થોનો મુગટમણિ પડ્યો છે, દીન જનનો બધુ ગયો છે, દેશ હિતનો હીરો ખોવાણો છે અને દુકામા જન સમાજના કલ્યાણરૂપ અને દેશહિતકર દરેક રૂડા કાર્યમાં તેની ખામી જણાશે. તેમના પૌત્ર જે હાલ સર દિનશાળ પછી એરોનેટ પદ ભોગવનાર છે તે અને તેમના પુત્ર શેઠજી બમનજી દીનશાળ પીટીટ એ બન્ને સદ્ગૃહસ્થો, પોતાના વડીલે શ્રદ્ધા શ્રેલા શુભ માર્ગને અનુસરે અને પોતાના પિતાનાં અમર આત્માને સત્તાષ આપે. તથાસ્તુ.

સૌ. વાઙ કાનવાડનો સ્વર્ગવાસ.

જાગવાને અત્યંત દિલગીર છિએ કે શેઠજી દેવીદાસ વંદ્રાવનદાસનાં ધર્મ-પત્ની સૌ. બાઈ કાનબાઈએ દુક મેઢવાડ ભોગવી ગયા ફાગણ વદિ ૨ શુક્રવારે આ સ્થૂળ શરીરનો ત્યાગ કર્યો છે. એ બાઈનો જન્મ સં. ૧૮૩૭ ની સાલમાં મુંબઈમાં લાણુસાળી શેઠ ગાંગજી પદમસીને ત્યાં થયો હતો. કચ્છ જખાઉ બદરમાં ગોકળદાસ તેજપાળની નીશાળે તેણે ગુજરાતી પાઠ્યમી શાળા સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો; તે અભ્યાસ દરમિયાન તેમણે સ્કોલરશીપ અને ઇનામો મેળવ્યાં હતાં—ચૌદ વરસની ઉમરે તેમના લગ્ન મુંબઈમાં શેઠજી દેવીદાસ વંદ્રા-વનદાસ જોડે થયાં હતાં. પોતાનું ભોળું મન, માયાળું હસમુખો અને નમ્રસ્વભાવ, અને નીતિ ધર્મને અનુસારી એક માર્ગી વર્તણૂકથી પોતાનાં સગાં સંબંધીઓનો પૂર્ણ પ્રેમ સપાદન કર્યો હતો. તેઓ પોતાના પતિનો શુદ્ધ મનથી સેવા કરતાં હતાં; અને શ્રી ગીતાજી, ભાગવત વગેરે ધર્મપુસ્તકોનો આલુ અભ્યાસ સખતા હતા, અને પોતાના દુક જીવનમાં દયા, દાન અને દીનતા એ ત્રણે ગુણો સારી રીતે દર્શાવ્યા હતા. એક પુત્રને જન્મ આપી આ જ્ઞાની દુનીયા છોડી તેનો અમર આત્મા સ્વર્ગ તરફ સિધાવ્યો છે. તેના પવિત્ર આત્માને ઇશ્વર સ્વર્ગનું સુખ આપે.

વેદધર્મસભાને મલેલી મેટ.

ધર્માત્મા શેઠજી દેવીદાસ વંદ્રાવનદાસ તરફથી તેમનાં ધર્મપત્ની બાઈ કાનબાઈના પુણ્યાર્થે વેદધર્મસભાના પ્રડમા રૂપૈયા ૨૦) અ કે વીશ ભેટ તરીકે આપવામાં આવ્યા છે, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીયે છિએ. તે રૂપૈયા સભાના અનામત ફંડમાં જમા થઈ તે રકમના વ્યાજનો સભા તરફથી બહાર પડતાં ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો છપાવવા વિગેરે ધાર્મિક કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

आर्यधर्मप्रकाशः

[पुस्तक १८ तु]

आगत म पत्र १८५७

[अंक ८ मे]

॥ यतो वर्मस्ततो जय ॥

मनने उपदेश

(ये श्री वनभा वनवने जे गग)

वाट जरे ! जा मिथ्या वयो, अते सप्त समान,
सत्त्व गणी तेने मोहणी, यागा त रे हेरान ठा १
ताम्र राजाओ चल्पा गगा, (जेना) न गळे नाम के ठाम,
वन प्राणानो रानी जड, रजडे उ तु गु नाम ठा २
वस्याग जा मळपो तने, मागो मानव देह,
सज्ज करी ले तु रानवा, पाळो मळेश न जेह, ठा ३
नगर नरी, पळ एकनी, कोण जाणे शु थाय,
माटे करी ले तु साधनो जेगी मोक्ष पमाय ठा ४
आठे पथ तु तो जायड, तेथी सुख रे गु थाय,
ज्ञानवडे न सतोपरी साचु मुख तो पगाय ठा ५
वेष मळयो ते तो भनयजे, हासी जेम न थाय,
समय गगो पळो नदि गळे, प्रभु थाजो सहाय, ठा ६
धाम धरा धन ए वधु, रहेवातु दिन चार,
तृणावडे ववाई तु, वाय देम खुमार ठा ७
मेली मगत्रने मोजे, छोडी दइ अभिमान,
पुण्यपथे जो चालीश तो, राजी धने भगवान ठा ८
छोडी कहु लु आ वात हु, करने खू प्रिचार,
योग्य लाग ते प्रकार्यी, तरजे तु आ सत्तार ठा ९
अते गति एरु सर्वनी होय रक्त के राय,
राख विनेक वैराग्यन, शामाटे तु मुझाय ठा १०
हु तो कतु नयी जाणती, गोया खाड अपार,
हाथ झाली मारो हे हरि ! आप उतारो पार ठा ११

૫૦ પ્રબોધસુધાકર ૫૦

નાદાનુસંધાન પ્રકરણ.

એક ક્ષણ અથવા અર્ધોક્ષણ જેટલા વખત સુધી પરમાત્મ સ્વરૂપનું ચિંતન થાય છે, તેટલા વખત સુધી જમણા કાનમાં અનાહત શબ્દ સંભળાય છે. સિદ્ધિ, આરમ્ભ, સ્થિરતા, વિશ્રમ, વિશ્વાસ અને બીજશુદ્ધિનું પરમ ઉપલક્ષણ એ મનનું નાદાનુસંધાન છે. ભેરી, મૃદંગ અને શબ્દાદિકથી વાગતા નાદમાં મન ક્ષણભર રમે છે, ત્યારે આ અનાહત મધુવત્ મધુર અખંડિત અને સ્વચ્છ પદાર્થમાં કેમ નહિ રમે? રમશેજ. વિષયોના ઉપરામથી જેમ જેમ ચિત્ત નિશ્ચલ થતું જાય છે, તેમ તેમ વાસના જેવો દીર્ઘતર નાદ સંભળાય છે. તે નાદમાં અભ્યન્તરવર્તિ જે ચિર જ્યેષ્ઠિ રહેલ છે, તેમાં જે મનનો લય થાય તો ફરીથી સંસારનું બંધન થતું નથી. બીજી રીતે ચિત્તને લય કરવાના અનેક પ્રકારો હોવા છતાં પરમાનન્દનો અનુભવ કરાવનાર નાદાનુસંધાન એજ શ્રેષ્ઠ ચિત્તલય છે.

મનોલય પ્રકરણ.

સંસારના ત્રિવિધ તાપને પ્રાપ્ત થએલું, નાના પ્રકારની ચાનીમાં લટકવાથી થાકી ગયેલું ચિત્ત પરમાનન્દને પ્રાપ્ત થવાથી કોઈ ઠેકાણે કદાપિ ચલાયમાન થતું નથી. અદ્વૈત આનંદના ભારથી “આ શું છે, હું કોણ છું” અને “હું કોનો છું” આવી રીતે જ્યારે મન મન્યરતાને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ચિત્ત મૂર્છિત થાય છે. સાગરમાં મળેલી સરિતા જેમ સમુદ્રલાવને તદ્દન પામી જાય છે, તેમ ઘણા કાળ પર્યંતના આત્માના અનુભવથી ચિત્ત આત્માકાર થઈ જાય છે-દૂધમાંથી કાઢી લીધેલું ઘી જેમ ફરીથી દૂધપણને પ્રાપ્ત થતું નથી, તેવીજ રીતે આત્મામાં અનુપ્રવિષ્ટ થએલું ચિત્ત ફરીથી બાહ્યવિષયોની અપેક્ષા કરતું નથી. દૃષ્ટિ, દૃષ્ટા અને દૃશ્ય પદાર્થ એ ત્રણેમાં અનુચ્યૂત અને જે ભાનમાત્ર છે તે વસ્તુમાં જે ચિત્તનો ક્ષય થાય તો તે મૂર્છિત થાય છે. જ્યારે દૃષ્ટિમાત્ર સ્વસમુખપણને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે દૃશ્યમાં દૃષ્ટાનો ભેદ થાય છે પણ જે અસંમુખ હોય તો તે ભેદ થતો નથી. એકજ દર્શનાત્રમાં તે તે દૃશ્યાદિક ઉદય પામે છે, તે દર્શનાત્ર જે લીન થાય તો એક આત્મતત્વજ અવશેષ પછી રહે છે. દર્પણમાં જોયા પહેલાં અને જોયા પછી પણ મુખ હોય છે, માત્ર મુખનું પ્રતિબિંબ દર્પણમાં આભાસિત થાય છે; અરીસાનો નાશ થાય તથાપિ મુખમાં મુખતો રહેલું જ છે તેમજ આત્માની બાહ્યતામાં સમજવું.

દ્વિધાભક્તિ નિરૂપણ પ્રકરણ

ગોળના મોટા કન્કામા તેમજ તેના અંજામાજ અશમા પણ મધુરતા રહેલી છે, એ પ્રમાણે ગોળ અને મધુરપાત્ર બુદ્ધ છેજ નહિ અથવા કપૂર અને તેની સુગંધી એ બુદ્ધા નથી, તેવી રીતેજ આત્મસ્વરૂપમા મનવાળા પુરુષોનું જગત આત્મતાને પામે છે જે ભાવનો અનુભવ જાગૃત અવસ્થાની અન્તે નિદ્રાદિમા થાય છે, તે અતગ્મા જે નિઃચ થાય તો ત્યારે અદ્વયઆનન્દ પ્રાપ્ત થાય છે અતિ ગમ્ભીર, અપાર અને વિશાળ એવા જ્ઞાનચેતન્યરૂપ આનન્દ સાગરમા કર્મરૂપી વાયુપી ચલાયમાન થતી જીવરૂપી મોજાની હાર સ્ફુરે છે ચેતન્યરૂપી સૂર્ય જ્યારે ઉદય થઈને તીક્ષ્ણ કિરણોથી પ્રદિપ્ત થાય છે, ત્યારે અનેક વિધ જીવોની મૃગતૃષ્ણા ચારે બાજુ ખેડી છે એમ સ્ફુરણ થાય છે જેની અદર વિલોકવાથી આ જગત જલની ચારે તરફ સ્ફુરે છે, તે એક વખત પણ વિલો કવાથી તે અસર્પૂષ જગત ક્યાઈ વિનીન થઈ જાય છે—

સ્થૂલ ભક્તિ અને સૂક્ષ્મભક્તિ એમ બે પ્રકારની હરિભક્તિ કહેની છે. પ્રાગભા મધ્યભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાથી પછી સૂક્ષ્મ ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે હવે સ્થૂલભક્તિ આવા પ્રકારની હોવી જોઈએ પોતાના આશ્રમ પ્રમાણે ધર્મનુ આચરણ કરવું, નિત્ય શ્રીકૃષ્ણની પ્રતિમાની પૂજા અને ઠમવ વિવિધ ઉપચાર અને મામનીથી કરવો હમેશા હરિદાસ ભક્ત જનોનો સમાગમ રાખવો, શ્રીકૃષ્ણની ધ્યાનશ્રવણમા મહાઉત્સવ કરવો, સત્ય બોલવું, પારકુ ધન પારકી સ્ત્રી અને પારકી નિદામા પરાગમુખતા રાખવી આશ્ર કયામા ઉદ્વેગ રાખવો, સુતીર્થ ગમનમાં તાત્પર્ય રાખવો, અને યદુપતિની કથાનો વિચાર થાય ત્યારે “ માડ તેટલું આયુધ્ય વૃથા ગયું ” એમ ચિંતા રાખવી એવી રીતે સ્થૂલ ભક્તિ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણની કયાશ્રવણના અનુનહથી ઉત્તમ થએલી સૂક્ષ્મ ભક્તિ ઉદય પામે છે, અને તેથી હરિ અન્તગ્મા પ્રવેશ કરે છે, તેના લક્ષણ નીચે પ્રમાણે જણાય છે સ્મૃતિ અને મત્પુરાણ વાચ્યથી વર્ણવેલ અને સાક્ષ-જવામા આવેલ હરિની સૂતિમા માનમપૂર્વકનો અભ્યાસ થનો જોઈએ, અને એ તા નિવાસમા તાત્પર્ય ગખવું અમન્ત જન્તુમા શ્રીકૃષ્ણની અવસ્થિતિ છે એવું સત્યજ્ઞાન થવું જોઈએ, ભૂતગણમા દ્રોહ ન જોઈએ તો તેથી ભૂતમાત્ર ઉપર અનુગ્રાહા ઉત્પન્ન થાય છે થોડું (માપમગ) અને યજ્ઞથી જે પ્રાપ્ત થાય તેમા સતોષ રાખવો, રસપુત્રાદિમા મમતાશૂન્ય થવું અને તેથી નિરુદ્ધમગીયણ અને ક્રોધ ગહિતપણુ પ્રાપ્ત થાય છે મીઠું બોલવું, પ્રમત રહેવું, પોતાની નિન્દા કે સ્તુતિમા સમતા રાખવી, સુખ દુખ ટાલ તડકો વગેરે દન્દમા મહનશીલતા રાખવી અને આપત્તિમા ભય ન ગખવો નિદ્રા આહાર અને વિહારમા અના

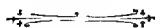
દર રાખવો, સંગ રહિત થવું, વચનમાં અવકાશ ન રાખવો,
 સ્મરણથી હૃદયે શાન્તિ રાખવી. કોઈપણ હરિકર્ત્તન અથવા વે
 આવા ભક્તોને આનન્દના આવિર્ભાવથી એકદમ રૂવાડા હૃદયમાં
 છે. તેવી ભક્તિમાં પરાત્મસુખનું ગ્રહણ થતું હોય એમ મન અત
 અને તે સ્થિરતાને પ્રાપ્ત થવાથી મદાન્મત હૃત્તિની દશાને પ્રાપ્ત થ
 ક્રમે કરીને જન્તુમાત્રમાં ભગવદ્ભાવ અને ભગવાનમાં સર્વ ભૂતપ્રાણિ
 છે, અને આવી જો દયા હોય તો તેજ વળતે સર્વ ઈશ્વરરૂપ થઈ જાય

ધ્યાનવિધિ પ્રકરણ.

યમુનાતટની નિકટ રહેલ મહારમ્ય વૃંદાવનના કાનનમાં, કંઈપણ
 ભૂમિ ઉપર ચરણ ઉપર ચરણ રાખી ઉભેલા, ઘનશ્યામ, પોતાની કાનિ
 જગતમાં પ્રકાશ કરતા, પીતાંબર પહેરેલા, ચંદન અને કર્પૂરથી સ
 જેના સ્પર્શ છે એવા, કાનના ખૂણા સુધી નેત્રવાળા, કાનમાં જેણે કુંડલ
 કરેલ છે તે, જેના સુખ કમલમાં મન્દ સ્મિત શોભી રહેલું છે, કોરતુભ
 હાર જેણે ધારણ કરેલ છે તેવા, કરાં, વીટી આદિ પોતાના અલંકારને પણ
 કરનાર, જેની વનમાલામાંથી પુષ્પ ખરે છે તેવા, કાન ઉપર જેણે કલિકા
 કરેલી છે, ચણોઢીનાપુજથી અન્વિત જેના મસ્તક ઉપર ભમરાઓના ગું
 થાય છે, ગોપની સાથે ભોજન કરતા અને કુંજમાં ગિરાજતા એવા દરિનું સ્મર
 કરે. જે મન્દાર પુષ્પથી વાસિત છે, મન્દ પવન જેની સેવા કરે છે. જેના ચર
 માથી મન્દાકિની (ગંગાજી) હિત્પન્ન થયા છે, તેવા પર આનન્દ રૂપ, મન

જાનના ૧૫) પ્રાપ્ત થયાથી થાકે ત્યાં કામના ઉપર જાડના તળે મુરે છે
 છે, એ પ્રમાણે બ્રહ્માદિક દેવતાઓ માથે ચડાવે છે તે ગોવાળીયાના બાળકોની આ
 મુગધી એ ની હાકી લાગે છે એ મોટું આશ્ચર્ય છે ને ગોપ કુમારીઓએ લોક
 આત્મતાને આ કવી ની કૃષ્ણની માથે સમ વ્યવહાર કર્યો તેને અન્ય છે, તેના
 ધાય છે, નીનું પાણુ લે અ નહિ પાતાના લજ્જા ઉપર પ્રત્યક્ષ રીતે ને સામા
 અતિ ગા પે છે તે રસ્તામાં ચાલતા ર-ની પેડે ટુચ્છ પાસે ચલન માગે એ મોટું
 કર્મકંપી છે જેની પ્રાપ્તિ માટે મુની લોકો યોગાભ્યાસમાં મન જોડે છે તે પોતે
 પૂર્વ જ ની દૃષ્ટા મેળવવા માટે ચતન કરે એ એક આશ્ચર્ય છે ? પુરુષમૂર્તિમાં
 જીવોનાં સહસ્રપાદ્ એમ વળુન કરે છે તે પોતે ભોંતનુ અનન્યમન કરીને ધીર
 વિચાર ચાને છે જેના ગમ રામેયથા વકાશે બ્રહ્માડો નહના ન તે હરિ પાથ વિતરિન
 વાથી વાળા પાવણામાં પેઢે છે એ આશ્ચર્ય છે જીનાત્મા મુની લોકો પથુ સ્વા
 મ્ય ને ડોઈ દિવસ ઇચ્છે નહિ તે વનમાં પુશ્ચની આશિર્વાદ દામ્યપણું
 રે એ મોટું આશ્ચર્ય દીર માગ્રમાથી ઉત્પન્ન થયેના દૈરુભ મણિને
 નારભ કુનીને પથુ ને ધૃષ્ટ નહોતા થયા, તે ગોપાન ગાનવી અપાએના ગુન્ધભ
 રા ન હાપત થાય છે? તેના માન નામ ઉચ્ચારણથી / લજ્જા જનનાને કાળ પુષ્પ
 રમાધ ની શ તો નથી તેના કપોન ઉપ દોષ મનુ રની નગર પડે એવી
 વેદીથી તેની માતા મ નીનું નિવ (મ્હો) ને ના પ્રાચીન મમથમાં જેણે દવ-
 નાઓને પોતાના હાથથી નિય અનૃત પાકુ હતું ત પોતે ભુખ્યા થવાથી
 મનાના યોગમાં હુન પીવા માટે કન રે છે એ ઘડ આશ્ચર્ય ઘર ના છે તું
 કોની આગળ જુ? માત વનનમાં ડોપુ વિષમ કળ? પરંતુ હું મત્ય વું છું
 કે “ચોનાની ચનાતુ (ચલોટાતુ) ના પડીને દુધ પીવા માટે
 ને (શ્રી કૃષ્ણ) નદન કરે છે તે કે ૧૫૬ દાન છે”

૭૫ ત્રિ માનવોદન ૨૭

કાગી વાહન

વિશ્વાવમુ - (લાગ લોકીને આન સહિત નિકાળીને) જેની અગાદીના
 પ્રદેશો અંગ લોડની સનિપિમા રહે છે, જેમાં ઘણા હાથી ઘોડા છે અને
 શ્રીવિશ્વવન્ના મુગામાં રહેલ અદ્રમાના ગિલ્લાવી જેમાં અન્ધકારનો ઉર્લ્લસ
 પથુ થતો નવી એવી કાગી નગરી શોભે છે

કૃશાનુ—હે મિત્રા! આ કાશીપુરી પણ તારી સ્તુતિ યોગ્ય છે? જુઓ—આ કાશીમાં જે લોકો પદસચુકત ભોજન કરે છે, તેમજ જેઓ ઉત્તમ ધોડા હાથી ઉપર આરોહણ કરે છે, જેઓ મોતીઓની માળાઓ ધારણ કરે છે અને શોભન અંતઃપુરમાં યૌવન-રૂપાદિકથી મત થયેલ મહીલાઓ સાથે વિહાર કરે છે; એવા સુખી લોકો પણ મુવા પછી પરલોકમાં, મુકતાહારને બદલે લય'કર અસ્થિ ધારણ કરે છે, હાથી ધોડાને બદલે વૃષભનું આરોહણ કરે છે, મિથાનને બદલે વિષભોજન કરે છે અને અન્તઃપુરસ્થ સુંદર સ્ત્રીના વિલાસને બદલે સ્મશાન નિવાસી થાય છે, અને ઉન્મત્ત અને નીચ પિશાચની ગથે નૃત્ય કરે છે. એ પ્રમાણે આહી સુખી જનોને પણ એવી રીતે દુઃખ દેનારી આ કાશી નગરી છે.

હે કાશી! જે સત્પાત્રને સંતોષવા માટે એક વખતજ થોડું દાન આપ્યું હોય તો, તારાથી જૂદા પ્રયાગ પુષ્કરાદિ તીર્થના પ્રભા રથી અન્ય જન્મમાં તે દાન નિશ્ચે કોટિગણું ફળ આપે છે એમ પુરાણનાં પ્રસિદ્ધ કહેણ છે. અને તારે વિશે તો વાસ કરીને વારવાર આસ્થાથી મહુ વન્ન-સુવર્ણાદિ સત્પત્રને આપનારા લોકો જન્માન્તરમાં દિગ્વસનતાને પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ વશ્વહીન ફરિદ્દી થાય છે, માટે દૂરથીજ તને નમસ્કાર છે.

હે વારાણસી! હમેશાં શીતાદિ રાગવાળી તારી ભૂમિ છે તેને આગિય, ભૂમિ છે એમ કહેવું એ સાવ જૂઠું છે. તારે વિશે રહેવાવાળાનાં શરીર, આ જન્મમાં તો શુ', પરંતુ જન્માન્તરમાં પણ સશૂલ થાય છે અને તેમનાં મસ્તક જલભારવત્ એટલે શૈત્યરાગ યુક્ત થાય છે.

વિશ્વાવસુ—હે મન્દુગુદ્ધિ કૃશાનુ! વારાણસીના જે ગુણો છે તેને પણ તું દોષસ્થાને આરોપણ કરે છે! કારણ કે, કાશીપુર નિવાસી લોકો, જે સ્ત્રીઆદિ વિષયના ભોગી હોય છે, તે પણ યમ નિયમ આસનાદિ અષ્ટાંગ યોગ યુક્ત યોગી જનોને પણ અપ્રાપ્ય એવી શિવસમાન રૂપતાને પ્રાપ્ત થાય છે.

આ કાશીપુરીમાં મનુષ્યો, વિષયાસક્તિ અને મલમૂત્રાદિના સળધથી અપ-વિત્ર દેહને તણને, સ્વચ્છ શરીરને પ્રાપ્ત થાય છે; જે શરીરના લાલ પ્રદેશમાં રહેલાં નેત્રમાં અગ્નિ હોય છે, અને જટાયુક્ત મસ્તક ઉપર વિષ્ણુપાદોદરી ગંગાજી હોય છે. આ કાશીમાં રહેવાવાળા લોકોની આ ખીજી પણ ધન્યતા છે—

જેથી રીતે સાયંકાળનો સમય, અન્ધકારી (અધારાવાળો) કહેવાય છે અને બ્યાપક આકાશ પ્રદેશમાં તારાના ઉદયથી માણસોને પ્રકાશ આપે છે, તેવી રીતે આ કાશીમાં પ્રદોષતટ (શીવજી) અન્ધકારી (અન્ધક અસુરના વેરી) કહેવાય છે.

અને તે સૃષ્ટિ સમયે મનુષ્યના કાનમા તારકમનનો ઉપદેશ કરે છે કારણ કે શ્રીરામાયણમા શિવવાચ્ય છે કે—

અહો ભવન્નામ જપકૃતાર્થો વસામિ કારયામાનિશ ભવાન્યા ।

મુર્મૂર્માણસ્ય વિમુક્તયેઽહ દિશામિ મત્ર તવ રામ નામે ॥

(અર્થ—અહા! તમારું નામ જપતા કૃતાથ થએનો હું ભવાની સાથે હમેશા નશીમા રહું છું અને મરવા તૈયાર થએલાની મુક્તિ માટે, દેરામ! હું તમારું નામ મનનો ઉપદેશ કરે છું)

વળી કાશી ખાડમા લખ્યું છે કે—

પેય પેય શ્રવણપુટકૈ રામનામાભિરામ ધ્યેય ધ્યેય મનસિ
સતત તારક બ્રહ્મરૂપમ્ । જલ્પન્ જલ્પન્ પ્રકૃતિવિકૃતૌ
પ્રાણિનાં કર્ણમૂલે વીધ્યા વિધ્યા મટતિ જટિલ કોપિ
કાશી નિવાસી ॥

(અર્થ—“કાન રૂપી પડીઆઓથી રૂકુ રામ નામનું વારવાર ધ્યાન કરો, મનમા હમેશા બ્રહ્મરૂપ તારક મનનું વારવાર ધ્યાન કરો” એવી રીતે મરણ સમયે પ્રાણીના કાનમા વારવાર યોલતા કેઈ અવણનીય કાશીનિવાસી બ્રહ્મણે પુરૂષ (શિવજી) શેરીએ શેરીએ રૂપી કરે છે) એ પ્રમાણે સમસ્ત ગંગાતીર્થના પ્રદેશનું અજલી બધ અવલોકન કરીને સહ્યદિક નિત્ય ક્રિયાઓ જે કરે છે, અને સૃષ્ટિના આદ્ય પુરૂષ શ્રી વિશ્વનાથનું પૂજન કરવાથી જેના ચિત્ત પવિત્ર થએલા છે એવા ભૂદેવ બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર હે।

કૃશ્નાનું—કલિયુગના પ્રલાવધી શામયી વિરૂદ્ધ આચાર જેમણે અગીકાર કરેલા છે એવા આ કાશીવાસી બ્રાહ્મણોને પણ શું તમે વદન કરો છો? તો આ કાશી દેશના જનોનું ત્વાચારવિપરીતપણું જુઓ—કાશી નિવાસી બ્રાહ્મણો આયુધ ખારણ કરી પોતાની ઉપજીવિકા ચલાવે છે પરંતુ આપત્કાલ વિના બ્રાહ્મણોએ રાત્ર ધાગણ કરવું એ નિષેધ છે પોતાના સ્વધર્મ ભૂત ઉત્કૃષ્ટ વેદાધ્યયનને છોડી દેછે શૂદ્રથી બરાચેલા જળથી આન કરે છે, આચમન લે છે, દેવપૂજા કરે છે અને તે જળથી અન્નપાણ ગધે છે, તે ઘણું જ નિધ છે, તેમજ ઉચ્છિષ્ટનું પણ ભક્ષણ કરે છે ઉચ્ચ નીચ સ્ત્રેરજાદિ જાતિની સાથે સહવાસ, તેની સાથે સ્પર્શ ભાષણાદિ કરે છે, એટલું જ નહિ કિંતુ નિકટ આવેલા આણંડાલોનો સ્પર્શસ્પર્શનો વિચાર કયા વગર વારવાર માગમા ભડકયા કરે છે, એ તો બ્રાહ્મણાચાર્યની વિરૂદ્ધ છે—

વળી- આ દેશમાં કોઈ પણ માણસ વેદ શાસ્ત્રાધ્યયન કરતો નથી, અને જે કોઈ સોમાં એક અધ્યયન કરે છે તો તે આર્વાક ગોત્રમાદિ પ્રાણી, આત્મ- પરમાત્મ ચરાંગમુખ, દેહાનશાસ્ત્રાત્મ પ્રતિપાદક શાસ્ત્રના હસ્તકર્તામાં પરિશ્રમ કરે છે. પરંતુ શ્રુતિ-સ્મૃતિના સુતકે, ઉપનિષદ-વ્યાસ-દૂત-મનુસ્મૃત્યાદિ-આત્મ- પરમાત્મ પ્રતિપાદક શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરતા નથી

વિશ્વાવશુ-અરે કૃષ્ણ! પ્રજાઓની નિદા સાંભળીને મારૂ હૃદય કંપે છે તમે જે સદાચારનું વિપરિતપણુ જતાવશુ તે કલિયુગનો દોષ છે, પ્રાણલોનો નથી. આ કલિયુગમાં સત્પુણનું આચર કેમ સમજવે? કારણકે, પાપ વલ્લીના આશ્રય રૂપ કલિયુગ હૃદય છે. પરધન હરણ-પરણી ગમન-મધપાનાદિ પાપ કર્મની પરપરાના નિવાસ સ્થાનરૂપ, ગર્વના ધર્મસનરૂપ, શાસનસમૂહના કપાળમાં લખેલા આયુઃઅક્ષરના નાશરૂપ, યજ્ઞની સમાપ્તિ રૂપ, સત્પૂજાદિ કર્માનુષ્ઠાનની અવધિ-રૂપ અને દ્રવ્યવાછાની જ-સંપ્રભિરૂપ ઘણા અનર્થોને આ કલિયુગ ઉત્પન્ન કરે છે.

આવા કલિયુગ વિશે શતમાહિ એક, દેખાડી આદર અને શ્રુતિમાર્ગ ટેક; ચત્કિલ આચરણથી સ્તુતિપાત્ર થાય, થોડા જગે *મર-સરે શુરતા પમાય.

જે કાયસ્થ જનો, રાજપુત્રો અને ગ્રામ્યો શત્રુ ધારણ કરીને મહાપ્રયાસથી, દયારહિત તુર્ક બાદશાહોને સેવામાં અનુસરીને પ્રાણલોનું રક્ષણ કરે છે, યવનલોકો સ્વશાંપથી કુરનિદ્ય અને પરમધર્મદ્રેષી હોય છે, તેથી તેઓ પ્રાણલોને તેના ધર્મને અને તેના દેવતાને ભ્રષ્ટ કરે છે અને તેનો નાશ કરે છે. તેટલા માટે ઉપર કહેલા પ્રાણલુ લોકો તેમની સેવા સ્વીકારીને પ્રાણશુદ્ધિ સળધમાં તેમનું અજ્ઞાન નિવારણ કરીને તેઓથી રક્ષા કરે છે, માટે તે ધન્ય છે. તે શત્રુ ધારણાદિ સેવાવિના જે ઘેરજ બેઠા રહે તો પૃથ્વીમાં પ્રાણલુકર્મને માટે બધાઓએ જલાજલી આપવી.

જે કે હિમાચલથી સેતુબંધ રામેશ્વર પર્યંત પૃથ્વીમાં યવનલોકો વ્યાપી રહેલા છે, યવનલયથી રાજસમૂહ પલાયમાન થયો છે, પૃથ્વીના લોકની શું સ્થિતિ છે તે જોયા વગર કચ્છના રહિત ભગવાન નારાયણ પોઢયા છે, અને કલિયુગ પ્રતિબંધ વિના પ્રગટ કરી રહ્યા છે, ત્યારે પણ લોકવિલક્ષણ એક જ પુરૂષ તે તે દેશમાં વૈદિક ધર્મ માર્ગનું પોતાની શ્રદ્ધાના સામર્થ્યથી નિષ્કંટક રક્ષણ કરે છે, માટે તે ધન્ય છે.

વળી, કાશીનિવાસી જન શ્રુતિ-સ્મૃતિ વિહિત કર્મનો ત્યાગ ભલે કરો, અને નિષિદ્ધ કર્મનું આચરણ કરો, તથાપિ આ લોકમાં એના કરતા બીજે કોઈ વધારે પુણ્યવાન નથી. કેમકે શ્રીવિષ્ણુના ચરણ નખની કાંતિથી શુદ્ધ થએલ

*મારવાડના તળાવથી.

અને પાપનો વિનશ કરવામા જામીનકર ગગાત્રવાલ તેમના ગરીબો અપગ કરે
છે, તેથી અહિના નિવળી જોડ પાતળી હાથ તોપણ સુદૃઢ વડ જાય છે

વળી-પ્રતિભાસુ ત ગોડદશના લોકો, ડાન્યકુપ્ત, અગ, બંગ અને મિથિલ
દેશના મોકામા જો કે માની વધા છે, તથાપિ વિશ્વેશ્વર રાન અને ગામના
નથી પુરયવાન કાળીનિવાસી લોકોમા તે વેદવિદ્યા આ ઉચિયુગમા પણ અધિક
જણાય છે

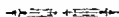
હવે જો તે દુડામા કાલુ છુ તે સાબળો -

આ દેશના લોકોના ચર્ચિત્ર બીજા દેશનિવાસીને ગમો કે ન ગમો,
તેથી શુ હાની છે ! વિદ્વાન પુત્રોથી બેવી ગીતનો માતા પિતાના હૃદયમા
અનલ થાન, તેવો આનંદ પારડાના મનમા નહિન આપે તો, હે કૃષ્ણાનો ! આમા તે
પુત્રોનોશુ દાપ છે ?

વળી, કાળીનિવાસી આયલાક પ્રાત કાનમા ગગાના શીત જળમા સ્નાન
કરીને વિશ્વેશ્વર-શિદુમાધવ વગેરે દેવનુ મમ્મક અચન કરે છે, ત્યાગ્પણી
ભૂખથી ભરે તેને અધારા આવતા હાથ તોપણ સારીનુ ટાટ અત ખૂતા નથી,
પરંતુ ગોમરથી પોતે લીપેન પ્રદેશમા અવધાન કરી ભોજન કરે છે, અને
તે પાચ્યણથી બીજે કેકાલે જો તે પમ્ધાન પોતાથી વા બી નથી લાજવામા
આવે તો તે તેના ભોજનમા કામ લાગતુ નથી આવે ભોજન નિયમ ડયાઈ
પણ તમોએ જોવજ છે ?

સદુપદેશ પચશતી

(ગા.ગા.)

(ગતામ્ના પદ ૧૬૫ થી)

જેમ પગથીયા કમ ચમી મનુજે C વધાય
ઈશ્વરથી પ્રભ તે થવુ તેમ લેખાય
ઈશ્વરો શિવપણ અહનારે નેવાય
તેમ પ્રભને પામવા પ્રભશુભો નેવાય
જેલુ જેલુ પામવા મનમા ઈ છા થાય
તેવા તેના કમને ચા જને નેવાય
ઈશ્વર પણ માયાયડી શિવમાજે મૂકાય

જસોદા:—(ક્રોધથી વીરજને.) તારો છલકો ભારે લાગ્યો છે. તારી સાથે તો વાતચીત કરવામાં ચે ખોટ છે. (શૂરજને.) ખેંચી! તારા શરીરની પીઠી પણ હલુ ભૂંસાણી નથી, વળી તારો સ્વામી રૂપમાં પણ કા. તિકસ્વામી જોવો છે, વળી કાત્રીપુત્ર છે. તો યુદ્ધનું નામ સાંભળતાંજ તલવાર તાણી ઉભો થશે. માટે એને યુદ્ધમાં જવા ન દેજે ને ક્રોધ લાવી કટાવીને ઘરમાં જ રાખજે.

વીરજા:—વાહ રે વાહ! ધન્ય છે તારી મતિને! (શૂરજને.) સખી! જસોદા કહે છે તેમ તારા કાર્તિકસ્વામીને ઘરમાં જ બાંધી રાખજે. એથી ત્હને પુત્રપ્રાપ્તિ પણ થશે.

શૂરજા:—(જસોદને.) ખેંચી! યુદ્ધે જવાની તો એમની બહુ હોસ છે, ત્યારે મ્હાલાથી એમને બાંધીતો નજ રખાય ના?

વીરજા:—ભલા પ્રેમની સાંકળે બાંધને?

જસોદા:—(શૂરજને) તું તો ગાડી છે. સ્વામી તો ઘરનું માણસ હતું એને ગમવામાં શું ભારે કામ છે? ત્હને વશીકરણ ન આવડે તો મ્હારી પામે આવજે; નેતળેતાંમાં શીખરાડી દઈશ મ્હિ! હું ધારૂં તો તો મ્હારા ઘરડિયા દાગ બધાં ઘરના ને વાંદરા પેટે નચાણુ.

વીરજા:—ખેંચી! તું તો બુદ્ધા નાપાત્રી ગોદની સ્ત્રી હરી તું તો આંબળાની લાકડી. જેમ ચલાવ તેમ ચાલે પણ એનો સ્વામી તો જવાન છે. ભણા, એ આને ચલાવ્યો કેમ ચાલે?

જસોદા:—મરે બુદ્ધે હોય કે જવાન. પણ પુરૂષમાત્ર સ્ત્રીને વશ છે. બધાનો આધાર સ્ત્રીજ છે.

શૂરજા:—મ્હિ! એમની રણમાં જવાની હોસ હોય તે આપણે અટકાવીએ એ અન્યાય નહિ?

જસોદા:—(વિસ્મિત થઈને) અરે! યુદ્ધમાં મરવા જવું એજ અન્યાય નહિ?

શૂરજા:—યુદ્ધમાં બધાં એ બધા મરીજ બધાં એવો કાંઈ નિયમ નથી. ને વિધાતાની કૃપા એવીજ હશે તો ડોણ મિથ્યા કરનાર છે? પણ કાત્રીપુત્રે સ્વદેશ રક્ષણાર્થે મરવાગ કદિ છૂટીવું નસજતા નથી. ને કાત્રીપુત્રીએ કુળધર્મ પાળવામાં કદિ ના પાડવું મગજતી નથી. (નરનમા જળ ભરતો છે)

વીરજા:—મ્હિ! આમ કરવું કાત્રીકન્યાને યોગ્ય નથી સામે તારા સ્વામીને ઉત્તાહ આપ.

જસોદા — (હામીને) મગવા બંધ એને ના ન પાડવી પણ સામે ૧ લવો?
વાકુ વાકુ' સત્રિય ન્યાઓ તો બધે વિધવા થવ માગ મુખ માનવી
લાગે છે ઠીક, ખૂન ઠીક, તદ્દમને સ્વામીને તામે રહેવામા પણ મહા
૭ ખ લાગતુ હશે

ધીરજા — (હાહથી) બાપલા ને કાપુરુષ સ્વામીની સચ્ચાપર મૂવા કરતા તો
વેધવ્ય ભોગવણુ પણ હ તગ્ગણ માડ છે

શૂરજા — (ઉત્સાહથી) સત્રી કન્ના બાકુને મહન કગવા શ્રિમાન છે પતિને યુ
દ્ધમા મોકલના શક્તિમાન છે યુદ્ધમા મોકલી વિના થવા શ્રિમાન
છે ને વિધવા થઈ તો મતિધમ કે ચતિધમ પાળવા પણ શ્રિમાન
છે પણ એ ઠઠિ પોતાના સ્વ ભાસી સ્વામીની ગચ્છા કલકિત કરતી નથી

જસોદા — (હાથથી) તો એ ધર્મ શુ કેવળ સત્રિય કન્નાજ બધે છે? બ્રાહ્મણ
કન્ના નહિ?

શૂરજા — મળિ? કોઈ ન ઠર બ્રાહ્મણના ધર્મો પણ ભિન્ન છે ને સત્રિયના ધર્મો
પણ ભિન્ન છે ને મૌએ અધર્મનુ મદા આચરણુ કરણુ ૧ પરધમાચરણુ
કરના શ્રેષ્ઠ છે (ભાવ છે)

વીજો અક સમાપ્ત

— — —

અક વીજો

પ્રવેશ પેટલો

સ્વલ્લ — રશુમ્મિ

(સેનાપતિ તથામા મગતા દગ્તા ૨ ત્રી ન્યાનો પત્ર વાચે છે)

સેનાપતિ — વાવળાં સ્થાતે પત્ર ન મઝજાગે બાપ બાલેર પરા હો કે હુ નિ
ધર વહ છે વસ્ત્ર છે હ નિઠર વહ છે તાપગ બાપન મૂલી
શક્તા — બાપ ઉદ્ધક્ષેત્રના ઘેરાયા પ્તા મને સૂતા નથા વ મારુ
પરત સે માગ્ય છે પરં પ્રેન માટે બાપ બાપુ કતાય મગ્દા માં
'મિત્રુદેશના સેનાપતિનુ એક સત્રિય કવચને પ્રત્યક્ષ થઈ સ્વદ
શની સ્વતન્ત્રતા પવનાગ પગતલ ચપાચા પલુ બાલવાના લોકાને
વચન ગાયશા મા સ્વપ્રેશાના રક્ષા માટે મ્હને પણ મળવી પડે, તો
તથા હુ રાજા હુ તાગજ નથા ગ્હરા બાવનાપર પ્રેમ થવા, તથાન
ફેલુચી હુ વપ્રમતા ન્દગમાન્દાર માવતા પ્રમ મલ્લવવાજ જાણુ"

પણ વિચારે કે જુદો વર્ણ હું હારંજાર પણ તારી લાગ્યા કર્તવ્યમાં વિગ્ર કરવા લાગતી વધી. પણ જો અપરાધ હતો હોય તો ક્ષમા કરાવો.”

(વિચાર કરીને) અહો ! સ્ત્રીઓનો પ્રેમ નિસ્વાર્થ છે એ સત્ય છે. એ કાંઈ આશાથી પ્રેમ કરતી નથી. પરંતુ એ કેવા પોતાના શુદ્ધ પ્રેમથીજ રાજી રહે છે, એનો આજે યથાર્થ અનુભવ થયો. વળી વિમળામા કેવળ નિસ્વાર્થપ્રેમજ ચળકે છે એટલું જ નહિ, પણ એનું હૃદય સ્વદેશ સેવામા કેવું ઉત્સુક છે તે જે સ્પષ્ટ સમજાય છે. ક્ષત્રિયોને સ્વદેશ પ્રાણથી પ્રિય છે, ને સ્વદેશ પ્રેમી તો તેથી પણ વધારે પ્રિય છે એ ન્યાયે પણ વિમળા ! તું સ્વદેશથી હૃન્દરગણી પ્રિયતમા બને છે. પરંતુ મંત્રીકન્યે ! ને તું મહારા હૃદયનો લાવ યથાર્થ નજીવી હોત તો આવી સાધારણ વાતમા કદાપિ આમ કહેત ? મંત્રીકન્યે ! જે જીવંતર ત્હને અપ્રિય છે ને મ્હને પણ સદા કલક દેનાર છે, એણે તુચ્છ જીવંતર-ભાતુ ભૂમિની સેવા લલવાનું નિંદા જીવંતર—લઈને હું શું કરું ? યવનો સથે લડતા મ્હારો પ્રાણ જશે તોપણ મ્હને આટલો તો સંતોષ છે કે ત્હારો પવિત્રપ્રેમ ને સ્વદેશનો આશીર્વાદ લઈ હું મરું છું ! પ્રિયે ! ત્હારા પ્રેમપ્રભાવે મૃત્યુ પણ મ્હારી નજરે મધુર બની જાય છે. હવે મ્હને કોઈપ્રકારની વાસના કે ભય અતી શકે તેમ નથી હવે હું અજીત થયો છું.

(એક રક્ષક પ્રવેશ કરે છે.)

રક્ષક :—(પ્રણામ કરીને) વીરવર ! એક સન્યાસી આપને મળવાની ઇચ્છાથી બહાર હસા છે.

સેનાપતિ :—હીક, તેમને લઈ આવ (રક્ષક બલ્ય છે ને સેનાપતિ મનમા વિચારે છે) આ રણભૂમિમાં સન્યાસીને આવવાનું શું કામ ? જગતના સારા નહારા સમાચાર તો તપસ્વીજનોથી અજાણ્યા રહેતા નથી, તો સમાચાર જાણવા તો એ અહીં આવે જ શામાટે ? નકરી ત્યારે મ્હારા પોતાના સખાની જ કાંઈ વાત હશે. નહિ તો સન્યાસી આટલો દૂર આવેજ નહિ. (ચિંતામાં) રજો, કાંઈ અશુભ સમાચાર તો નહિ હોય ?

(હાથમા દડ કસંડળ લઈ લગવાં વસવાળો સન્યાસી તથા રક્ષક પ્રવેશ કરે છે.)

સંજાની — (નીડુ લે ને) ના બધા ના બધા ૧૦ ન ૧૦૦ (મૈનાપતિ સામુ
લે ને) મળી ના તિ મળી ૧૦ ને ન-બુદ્ધિ આપે

સેનાપતિ — (૧૧૧ લે ને) આ ૧૧૧ ના ૧૧૧ જે છે

સંન્યાસી — જન સંન્યાસી (૧૧૧ ઉચ્ચે મી સેનાપતિને આગીવાદ દે છે)
મહારાજા મહારાજા આપને કાર્તિક ચોદા તમા મહેવાનુ છે

સેનાપતિ — (અને) તુ જાણી જાણી (૨૨૨ જા ૧૦ જા છે પછી સંન્યાસી
સામુ લે ને) દેવ! આ રણનમિ યવનોના લોહીથી અપવિત્ર
થયેની છે, તો શા જગતના ના પાત્રી માપે આપના પવિત્ર ચરણ
કમનોને અહીં પવાગી દર્શિત થા ?

સંન્યાસી — તુમાર દિત કવવાની કવવા જ એનું ઠારણ છે

સેનાપતિ — આપનો આ દામપર અતિ આભાર થયો તો આપની જે આજ્ઞા
હોય તે બોલો

સંન્યાસી — માઉ, વીગ્રેષ્ઠ માઉ ક્ષત્રિયસત્તાન કદિ ગયોગ્ય આચરણે ચાલતા
નથી ને બ્રાહ્મણની આજ્ઞાનુ તો ઉલ્લઘન કરતા જ નથી તો
તુમને કહેવાનું એ જ કે તુમાર માઉ ચાલતા હો તો લડવાનો
વિચાર છોડી ને

સેનાપતિ — દેવ! મહારાજા કષ્ટ કષ્ટા લડવાનો વિચાર છોડી હું મહારાજા
એકલાનું હિત નથી ચાહતો મહારાજા એ જ વિચાર છે કે લડીને
જા તો યવનોનો નાશ કરવો કે કાતો મહારાજા પાતાનું શરીર ખોલુ

સંન્યાસી — પણ દેવતાઓ થે શુદ્ધ થી ગળ નથી

સેનાપતિ — જે દેવતા સ્વદેશનો ધોર સહાર કરનાર ઉપર પત્ત જાન ચલાવવાની
ના પાત્રતા હોય તે દેવતાના ગળપણની પણ ક્ષત્રિયોને જરૂર નથી

સંન્યાસી — મહારાજા! તુમે તુમાની જીવાનીના મ મા દેવતાનું વૃદ્ધા અપમાન
કરે છે

સેનાપતિ — ક્ષત્રિય મતાનોને સ્વદેશ એ માથી વચાદે પૂજ્ય છે ન એની રક્ષા
કરવી એ અમારો મોટામા મોટો પ્રયત્ન છે એટલે કુલધમનું
રક્ષણ કરતા ચે દેવતાઓ નામા નાખશે તો એ નક પણ અમારે
મન સ્વર્ગન છે

સંન્યાસી — તો તુમે એમ ધારો છો કે ' હું એ જો જ મહારાજા હુબવથી
આ દેશનું રક્ષણ કરી શકીશ ? ' રે! અતિ ગવથી માણસ કેવું
સત્તાસત્ય બૂની ખય છે ?

સેનાપતિ:—હું મહારા એકલાના બાહુ મજથી તો સ્વદેશનું રક્ષણ કરી ન થઈ શકું; પરંતુ જ્યાં સુધી મહારા આ હાથના એક બિંદુ પણ લોહી હશે ત્યાં સુધી તો આર્યવર્ષનું નિકળન કરનાર ચવનોની વિરુદ્ધ શસ્ત્ર ચલાવવામાં કદાપિ પાકો નહિ હું.

સંન્યાસી:—તહામણ મૃત્યુ પાસે આવ્યું લાગે છે, નહિ તો તહામે સંન્યાસીના વચનનું ઉલ્લંઘન કરી?

સેનાપતિ:—દેવ ! હું આપના વચનનું ઉલ્લંઘન નહિ કરું. આ મિલાય આપની જે આજ્ઞા હોય તે કહો હું શિરે ચઢાવીશ. પરંતુ ક્ષત્રિયસત્તાન મૃત્યુનો ભય રાખતા નથી. પરાધીન થવાની ઈચ્છા કરતા મૃત્યુની ઈચ્છાને એ ઉત્તમ માને છે.

સંન્યાસી:—આ કેવળ મહારી જ ઈચ્છા છે એમ નથી. વિધાતાની ઈચ્છા પણ એવી જ છે કે તહામે સુસહમાન સેનાપતિના પદમાં બેઠાઓ. એથી કુળલક્ષ્મી તહામને સહાયતા કરશે, સપત્તિ પણ ઘણી મળશે.

સેનાપતિ:—(ક્રોધમાં) આહ! આર્યસત્તાનના સુખમાં કેવી ચવનોચિત વાત! બ્રહ્મચારી! તહારું બ્રહ્મતેજ જતું રહ્યું લાગે છે. ને તેથી તહામે મહારે પૂજ્ય નથી. (ક્રોધાવેશમાં ધ્રુજતાં.) રે અનાર્થી ક્ષત્રિય સત્તાનં ધનના લોભથી કદાપિ શસ્ત્ર બંધ કરે છે શું? ક્ષત્રિય લોકો કેવળ સ્વદેશરક્ષા માટેજ શસ્ત્રશિક્ષણ લે છે, ધન કે માનની આશાથી કદાપિ નહિ જ. અરે પામર! ઈચ્છા થાય છે કે આ ક્ષણેજ તહારા શરીરના બે ટૂકડા આ શસ્ત્રે કરી નાખું.

સંન્યાસી:—(ભયભીત થતા.) હહાઈ અલ્લાહની! ખુદાવંદ, રહિમ કરી અલ્લાને નામે મહારી ગરદન કરીશ માં.

સેનાપતિ:—(મહાક્રોધી બની તલવારપર પોતાનો જમણો હાથ નાખતાં.) રે નાદાનસ્તેચ્છા! તહામે આઠવી બધી હિંમત આવી કે ક્ષત્રિયના મહાનમા બ્રહ્મણનો વેશ ધરી પેઠો હરામી! હમણાજ તહારા ટૂકડા કરી નાંખું છું નીચા! શા માટે તું અહીં આવ્યો છે?

સંન્યાસી:—(ધ્રુજતા ધ્રુજતા) હા!...હા! . હું.. હું..

સેનાપતિ:—પામર! હું હું શું કરે છે જલદી બોલ.

સંન્યાસી:—(ધ્રુજતાં) હા, હું આપનો ગુલામ છું. મહુમ્મદઝાલિમે મહાને મોકલ્યો છે. મહારા જાન બચાવો.

સેનાપતિ:—બુઝ્યા! શા માટે તહાને મોકલ્યો છે?

સન્યાસી — (ભયમા) હા! આ આ (ધૂજતા ધૂજતા) આ ચેલી (ભયથી
બગનમા ગહેની એક ચેની પડી બધ છે)

સેનાપતિ — આ, આ, શુ? બોલ, શુ મો. યુ છે?

સન્યાસી — હા! આપને પોતાની તર- લેવા આ મહોરોની ભેટ મોકલી છે,

સેનાપતિ — (ક્રોધાવેશમા કપતા) રે નીચ મેરુઠા! તારો વધ કરવાથી પણ
મહારી તલવાર કનકિત વાય ક્ષત્રિયો નિર્માલ્ય કાપુરપોષર શસ્ત્ર
ચલાવતા નથી નીચા! તુ જઈ તારા નીચ મેનાપતિને કહે કે
ક્ષત્રિય સેનાપતિ તારા ભેલો હલ. વિચારનો ને વિશ્વાસઘાતી
નથી પૃથ્વીનું તમામ અધન ચરણપર ધર્યા છતાંય તે
સ્વપ્નેનો દ્રોહી થનાર નથી (દોષથી મહોરની ચેલીને ઠેસ મારીને)
તુ નાગકી જતું બે તુ તારૂં ભલુ ચઢાતો હોય તો તારૂં આપી
દ્રવ્ય લઈ આ ક્ષણેજ અહીંથી નાશી જા

(ચેની લઈ જતો જતો સન્યાસી બહાર નીકળી બધ છે)

જ કા પાઠકે (અપૂર્ણ)

* ત્રાહ્મણ એન ત્રાહ્મણધર્મ

ધર્મથી ગ્રાહ્યણ વા જાતિથી ગ્રાહ્યણ એવો ભેદ કરી શકાય કે કેમ, એ
પ્રશ્નાત્મક વિચારનો વિચાર કરવાને, ધર્મ અને જાત એ બંનેને વેગળો સબધ
છે કે કેમ, અને ગ્રાહ્યણ જાતિથી જેનો સબધ નથી એવો ગ્રાહ્યણધર્મ નિરા
જો હોઈને તે સાર્વત્રિક છે અને તે અનુસાર તે ધર્મથી ગ્રાહ્યણ એ કટપના
કેટલી મર્યાદિત છે તે જોવાનું છે આ બાબતમા જે વિચાર અને ઉપગ થાય
છે તેનો ઉત્તર દેશોત્પત્તિ એજ છે ધર્મ એ દેશોત્પત્તિનું એક અંગ છે એણે
હવે બહુ લોકોને જણાય છે પચાસ વધ પહેલા જે સમાજને સ્થાપન થયા છે
તેનું એકદમ ધોરણ બેતા તેને નવીખરણ સપ્રદાય કહેવા બેઠાએ, પણ હાલ
જે ધર્મ વિચારની દિશા છે તે ધર્મ વૃક્ષની પુનઃ જળન શાખા છે પ્રાચીન ધર્મ
અવલોકવો, પ્રાચીન આચાર વિચારનું સંશોધન કરવું એ આ કામની દિશા
હોવાથી, તેનો પ્રસાર સાર્વત્રિક થાય એવો વિચાર જાગૃત થતો બધ છે આ

ધર્મકાર્યમાં જે અડચણો દેખાય છે તે, આવા પ્રકારની છે—(૧) આપણા પ્રમાણુ અર્થ કયા છે, (૨) આપણા ધર્મનું લક્ષણ કેવી રીતે બાંધવું (૩) અને તેનું રાષ્ટ્રીય નામ શું, (૪) બલિલેદ્ધ ધર્મકાર્યની આડે આવે છે એમ કહેવામાં આવે છે તેની સેવ કેમ કરવી, (૫) બીજા ધર્મોથી આપણો સંબંધ કેવી રીતનો હોવો જોઈએ, (૬) સાયન્સ નામક આધુનિક પાશ્ચાત્ય શાસ્ત્રનાં સિદ્ધાંતોનો ધર્મતત્ત્વથી વિરોધ આવે છે તેનું શું કરવું, અને (૭) આગળ ધર્મકાર્યમાં કામ લાગનારા સાગનો કેવી રીતે તૈયાર કરવા. આ અડચણોનો વિચાર કરવા માટે 'આંહી' તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી ધર્મ, સનાતન ધર્મ અને રાષ્ટ્રીય ધર્મ એ વિચારની વ્યાપકતા કેટલી છે તે તપાસીએ.

ધર્મ એટલે શું ?

ધર્મ એ શબ્દ વ્યાપક હોવાથી અનેક અર્થમાં યોજાય છે. સમાજશાસ્ત્ર, કાયદા, નિયમ, ગુણ, પૂજાવિધિ, કર્તવ્ય, ર્મ એવા અનેક અર્થનો ઘોતક ધર્મ શબ્દ છે. તેથી “ગુણકર્મ વિભાગ” એજ તેની કલ્પના સારી હોવાથી તેમાં અધિકાર લેદ માનેલા છે. ઇંગ્લેન્ડ પદ્ધતિ પ્રમાણે કહીએ તો Theology, Philosophy, Religion એવાં અનેક તરેહનાં તેનાં લાખાંતર થઈ શકે. ઉપરનો શબ્દ લઈએ તો આપણાં દર્શનાત્મક બાબતોથી તે અનેકાર્થી છે. ત્યારે ધર્મ એટલે “ઇશ્વર પ્રાપ્તિનો માર્ગ” એવો અર્થ સ્વીકારી આગળ ચાલીએ.

સનાતન અને રાષ્ટ્રીય ધર્મ.

ધર્મના અથવા તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંત સર્વકાલિક અને તેથી સાર્વત્રિક હોવાથી તેને સનાતન (સર્વકાળ—સંબંધી) કહે છે. ગ્રાહ્યધર્મના સિદ્ધાંત એવા સનાતન છે. તેમાંથી કંઈ પણ આધ્યાત્મિક તત્ત્વ ગ્રહણ કરીએ તો તે એકજ કાળમાં અને એકજ સમાજના સંબંધમાં સત્ય છે એવો પ્રકાર નથી. એટલા માટે ગ્રાહ્યધર્મ સનાતન અને સાર્વત્રિક છે. તેનું કારણ એવું છે કે આત્મા એ અવિનાશી અને સાર્વત્રિક હોવાથી તેનેજ સંબંધ ધર્મ સાથે હોવાથી તેનાં તત્ત્વ સનાતન હોવાં જોઈએ, અને બીજું કારણ એ છે કે ધર્મજ્ઞાન એ વૈચિત્ર્યાત્મક મનનું નથી. પરંતુ ભુદ્ધિગમ્ય એટલે ધ્યાનગમ્ય છે, અને તે સ્થિતિને સ્થળકાળની સાથે કંઈ સંબંધ નથી. આવો વિચારાત્મક ધર્મનો ગુણ મતાવવા સાફ બુદ્ધિના શ્રેયોમાં “-एष धर्मः सनातनः” એમ કહેલું છે. ત્યારે ધર્મ

કાયમ રાખવા માટે તેનું શુ ધર્મત્વ કે અનાનત્વ એ પુરતું નથી અનાતન ત્વ એટલે નિઃશુભ નિરાકાર બ્રહ્મ જેવું તેને સપ્તીય-વરૂપે દોષ તો ન થયે એક વ્યક્ત થયા નાહ માત્રાને દેરી થવું પડે છે, મુગધને પુષ્પના આશ્રય કર્યો પડે છે, મુગ ધર્મને નાહ માત્રાને મળી પડે છે, તેની પેઠે અનાતન ત્વ મપત્ત ધર્મને પેષાવિષ્ અને તેની થવું જોઈએ ધર્મનો જે એટલે સ્ત્રીયત્વ ધમનું સપ્તીય વરૂપ દોષ તો તેનું જતન માત્ર ગીતે થાય છે અને તે તે સ્વર્ગને ઉપયોગી થવામાટે નિર્વિણ પર્વત પડે છે બ્રહ્મ ધર્મને સપ્તીય-વરૂપે આપવાની તેનું અનાતનપદ્ધતિ ના નિષ્ક્રિયા નથી જતી નથી

પ્રમાણુ નથ

સાર્વત્રિક ધર્મની દૃષ્ટિથી જોતા મર્વ ધર્મનથ પ્રમાણુ છે, એટલે કે કોઈપણ ના ત્યા ત્યા નથી સધિધર ભે પ્રમાણે કોઈપણ ગથ કોઈપણ મનુષ્યને અત્યથ તરફ લઈ જશે ત્યાં એના ગાત્ર અનવન્યા ના અને બીજી ગાત્ર બુદ્ધિ ભે દોષ એ એ દોષો દાખવા માટે અથવા પરપ્રમાણુઅથ અને અપર પ્રમાણુ અથ એવા ભાગ કરના હી પડશે વનહી - દૃષ્ટિથી પરબ્રહ્મ-અ પરબ્રહ્મ, પા વિદ્યા-અપર વિદ્યા, પરબ્રહ્મ-અપર બ્રહ્મ નિષ્ક્રિયા એમ બે ભાગ છે, તે પ્રમાણુ નથ સજાધમા વસ્થા દોષી જોઈએ પર પ્રમાણુ ઉપરથી લોકોને ઉપની પાયા પર લઈ જવા એ આપણા સપ્તીય ધર્મનથનું એક અગ દોષુ જોઈએ એ મર્વ આપવા માટે બુદ્ધિભે ન કરતા ધર્મ શિશુ દેવ જોઈએ આ કામમા શકગાયત્રી પદ્ધતિ ઘણી ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે તેમજો મતસ્થાપના કરવા માટે બુદ્ધિવાદ કોલ દોષાની, અથપ્રમાણુ ઉપર થઈ જોઈ નીક નથી, કાળ કે સ્વ અતિ ઉપર નથી અને વે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન ત થી મળતું અગત્ય છે પરપ્રમાણુ અથ જે શ્રુતિ તેમા જ્ઞાન 'જોયું' એમ અધિમા સાક્ષાત્ અનુભવ થયે અને તે તત્ત્વરૂપ દોષથી તેની માત્રની ચોક્કસ છે જે અથમા મુગ મિદ્ધાનું વિધી પ્રતિપા ન દોષ દોષ તે પ્રાક્ષણધર્મને અથ ન દોષ, અને અપરનાપ પા ન દોષ વનહીમા આપણે ધર્મના કાલા લાગીએ એટલે સિદ્ધાન્ત જોખો નીને દોષ લાગીએ, અને વ્યવસ્થા ગા અને મર્વમાટે બ્રહ્મ ધર્મના મુખ્ય મુખ્ય અથ કરવા જોઈએ, તેની ગા પ્રામણ્ય માટે, પ્રામણ્યમનું સ્વરૂપ કરના મિદ્ધાતપ્રમાણુ અને પ્રધાનઅથતા મેમ કરેલું એ માત્ર છે

લક્ષણ અને નામ.

આપણા રાષ્ટ્રીય ધર્મનું લક્ષણ કહેવાને માટે સિદ્ધાંતની બાબતએ જ નું જોઈએ. દેવ, ધર્મ, નીતિ, ગ્રંથ, માર્ગ, આચાર અને વ્યવહાર એ સબધમાં અહિં થએલા વિચાર એવા ખુદશા અને સાર્વત્રિક છે કે તેમાં સર્વનું સમાધાન કરવાનું સામર્થ્ય છે. સર્વવ્યાપી દિવ્ય તત્વ એક હોવાથી ઉત્તર દેવ દેવતા તેનીજ શક્તિ છે; તેમાંથી સર્વ જીવની ઉત્પત્તિ, અને જે ઠેકાણેથી આવ્યા તે ઠેકાણે જીવને પહોંચાડનારે જે માર્ગ તે ધર્મ, અને તેનો સબધ આત્મા સાથે હોવાથી તે સાર્વત્રિક અને સનાતન, સર્વોપદેશ અને આત્મોન્નતિ કરનારો માર્ગ તે નીતિ, અને જીવ જ્ઞાની થવા માટે અનેક જન્મ ગ્રહણ કરે છે અને સ્વકર્મ પ્રમાણે ગતિ પામે છે; ગ્રંથ અધ્યાત્મ બાબતપર હોવાથી તેની ભાષા જે કારણમાટે અલંકારિક છે, એક કારણ એવું છે કે વ્યવહારની ભાષામાં અધ્યાત્મ બાબત કહેવાની હોવાથી એમ કરવુંજ પડે છે, અને બીજું કારણ એ છે કે અનધિકારીથી અર્થગોપન કરવા માટે એવી ભાષાનો ઉપયોગ થાય છે; અધિકારભેદ પ્રમાણે ઈશ્વરપ્રાપ્તિના માર્ગ અનેક છે અને તે સર્વનું પર્યવસાન જ્ઞાનમાં થાય છે તેજ મોક્ષ માર્ગ. આચાર એ સનાતન ધર્મતત્વનું અસનાતન શરીર છે, અને તે ધર્મનું કાયમપણું કરવાને અને તેને વ્યાવહારિક સ્વરૂપ દેવાને માટે ઘણા ઉપયોગી છે; વ્યવહાર એ જ્ઞાનનું સાધન હોવાથી તે ચોખ્ખો રાખવાથીજ ધર્મનું સ્વરૂપ મલીન ન થતાં ટકશે, અને જ્યાં વ્યવહાર બગડ્યો ત્યાં ધર્મ ધર્મત્વ મૂક્યું, માણસે માણસપણું છાડ્યું, અને દેશે દેશપણું તત્ત્યુ એમ ખચિત સમજવું. આ અવિનાશી અને સાર્વત્રિક સિદ્ધાંતનો વિચાર કરીએ તો એજ રાષ્ટ્રીય બ્રાહ્મણધર્મનું સ્વરૂપ છે, અને નિરાળ લક્ષણ ને જોતું હોય તો “પ્રમાણ્ય બુદ્ધિ વેદેષુ” એ ધર્મસુત્ર પુરતું છે. શિવ, બ્રહ્મ, બુદ્ધ, કર્ત્તા, ઇત્યાદિ નામો એકજ ત્રેલોક્યનાથનાં, આવી ઉદાર કલ્પના પુરાતની હોવાથી “જ-શૈવાઃસમુપાસતે શિવમિતિ કર્મેતિ સંપ્રાચીનાઃ” એ શ્લોકમાં ગ્રથિત કરેલ છે. તેજ કર્ત્તા આજ જીવતો હોય અને એમ કહે કે જૈસ્તાઃસ્તિસ્તિત્તિ જ્યદૂર ઇતિ વાતે જ્ઞાતવ્ય જનાઃ । યોડન્નેજોનુગ્તો જહાતુત્તજનાઃસાવન્તુત્રી વાદિસિ. ॥ ’ એવા સનાતન અને સાર્વત્રિક ધર્મનું રાષ્ટ્રીયત્વ યુક્ત નામ શોધવા માટે જુના ઇતિહાસ તપાસીએ તો તેમાં નીચે પ્રમાણે કલવિભાગ થઈ શકે છે (૧) પહેલો આર્યોનાર્યકાળ; (૨) બીજો બ્રાહ્મણ-બૌદ્ધ અથવા વેદિક-બૌદ્ધકાળ, (૩) ત્રીજો હિંદુવાયન-કાળ; આ કાળમાં કાળા લોકનો ધર્મ એવું હિંદુ નામ સુસલમાનોએ આપણા ધર્મને દીધેલ છે, (૪) ચોથો હીદન જૈસ્તકાળ; આ કાળમાં ખ્રીસ્તી લોકે આપણા ધર્મને મૂતપૂજકોનો ધર્મ એટલે હીદન એ નામ દીધું

હે, (૫) મમાજ સ્વાપના કાળ, આ મમાજ પ્રકોસમાજ, પ્રાર્થનામમાજ, આનમમાજ વિગેરે સ્થાપન વગ, () છો અધ્યયનકાળ અવના થિઓ મોટીનો કાળ, આ મમાજ આલીન ધમનો ગોર ચાનવા માણ્યો (૭) આ પછીનો મમાજ—તે ગમે ત્યારે રસ જાગે—ધર્મસ્થ સ્વાપનાકાળ આ મમાજ જગતના અયાતિનું પા માટે ગળીત જાણુ વર્મની મહત્ત્વ સ્થાપના અને ધમ સ્વાપના વગે, અને છાત્રાણુ મિત્તના મિશનરી (રેપેશન) જાતમા નીને આપણે નનાતન, સારાન અને રૂવર તાલીન ધમ જગતને શીખવશે એના થિકન દેખાય છે આ પ્રમાણે સ્વધર્મમા મળેલા આય, વેદિક, હિંદુ હીન, નેટીન, ભાગત, અનાત, પ્રાક્ષણુ જે નામા તપામી નેતા ગાપલા સ્વચારાપી ગળીય વર્મણુ થોવ નામ “પ્રાક્ષણુ” એ રોડ ને તેમા મત્ર દેશવાસ્તવ, જનવાચ તા કિવા તથવા તા એવો દાય નથી, અને ધનથી ‘પ્રાક્ષણ’ જે નામ દેવાને તે ગમવ છે ગેટલુજ ના પશુ તેમા બીત અનેક શુભ છે તેમા જાતિવાચ તાનો એ જ દાય છે પણ તે સાનત્રિડ રોડ ને ગાપણે ત્યા ધમ અને જાત એ રૂડ રૂપ થગેન છે ત્યારે જાતિનો વિચાર સ્વતત્ર છે અને તેને સ્વતત્ર ગણવો જોઈ છે, પણ તે ગમ્ય છે કે કેમ તે તેવા માટે આ વિષય બીજેન છે જાતિભેદ તોડવો શક્ય નથી અને તેને ધર્મજાર્યમા આડે આનના દેવો ઉઠે નથી હવે જાતિભેદ એ ધર્મનત્વની પેઠે અનાતન ગને ગવિનાશી નથી વર્ણુશબ્દ જાતિવાચ છે એમ માનીએ, ત્યા પ્રાણના મનુષ્યા, ‘દ્રાક્ષાના જમસમાસાર’, “અધમ, અધ્યા પૂવ પૂવાચન રશેર ગામ વચન નેતા એવુ દેખાય છે કે, પૂવ આજના જેટલી જાતિઓ નરોત્તી, આજની જાતિઓ ત્યારે સનાતન નથી, પણ અવિમર પ્રમાણે જાને છે, આ જાતિ હિંદુની જ નહિ પણ મનુષ્ય જાતિની (૧) માનુષ્યલોકે ના માનુષ્યાણા એનો અર્થ મનુષ્ય લોક (world of men), મનુષ્યો (humanity) એનોજ પૂવ પદમા કરન છે, હિંદુ (hindus) એનો રૂડ નથી અને રૂડની તત્ત્વજ્ઞી ભાષા અવગણિ છે પણ એને જાત એવો અર્થ હવે ત્યાર એમ નિમન વાન છે પણ વણુ જોડે જાત નથી પણ રૂડ છે જાત છે તે જાતની છે, પા વણુ અવના રૂડ છે તે મૂલ્ય કિવા ધર્મ દેહનો છે આ વિષયમા અનુમાન જવા માટે નીચેના ગણો છે (૧) ગગવાચ- વણુ ગળી પૂર્વ થોળેનો છે (૨) કાંડ પ્રયેગ જીને તે રૂડનો ગગ પચ્ય પ્રમાણી જોડ શાય છે (૩) વિવ્ય મિત્તા શિરમા તેને મહા એ ગે- તેનો શબ્દ (૪) રૂડ ગિયા પ પગ વિષયમા એમ જોવાય છે કે રૂડ અતિ જીવી વણુ (૨૦) જોડિ ગિયો તે

તે સાર્વત્રિક અને સનાતન, સદ્બોધ અને આત્મેત્તિ કરનારો માર્ગ !
 અને જીવ જ્ઞાની થવા માટે અનેક જન્મ ગ્રહણ કરે છે અને સ્વકર્મ
 ગતિ પામે છે; ગ્રંથ અધ્યાત્મ બાળતપર હોવાથી તેની ભાષા એ કા
 અલંકારિક છે; એક કારણ એવું છે કે વ્યવહારની ભાષામાં અધ્યાત્મ
 કહેવાની હોવાથી એમ કરવુંજ પડે છે, અને બીજું કારણ એ છે કે
 કારીથી અર્થગોપન કરવા માટે એવી ભાષાનો ઉપયોગ થાય છે, અધિકાર
 પ્રમાણે ઇશ્વરપ્રાપ્તિના માર્ગ અનેક છે અને તે સર્વનું પર્યવસાન જ્ઞાનમાં થાય
 છે તેજ મોક્ષ માર્ગ. આચાર એ સનાતન ધર્મતત્ત્વનું અસનાતન શરીર છે, અને
 તે ધર્મનું કાયમપણું કરવાને અને તેને વ્યવહારિક સ્વરૂપ દેવાને માટે ઘણું
 ઉપયોગી છે; વ્યવહાર એ જ્ઞાનનું સાધન હોવાથી તે ચોખ્ખો રાખવાની
 ધર્મનું સ્વરૂપ મલીન ન થતાં ટકશે, અને જ્યાં વ્યવહાર ખગડ્યો ત્યાં ધર્મ
 ધર્મત્વ મૂક્યું, માણસે માણસપણું છોડ્યું, અને દશે દેશપણું તજ્યું એમ ખચિત
 સમજવું. આ અવિનાશી અને સાર્વત્રિક સિદ્ધાંતનો વિચાર કરીએ તો એજ
 રાષ્ટ્રીય બ્રાહ્મણધર્મનું સ્વરૂપ છે, અને નિરાળું લક્ષણ બે બેતું હોય તો
 “ પ્રામાણ્ય વુદ્ધિ વેદેષુ ” એ ધર્મસુત્ર પુરતું છે. શિવ, બ્રહ્મા, બુદ્ધ, કર્ત્તા, ઇત્યાદિ
 નામે એકજ ત્રૈલોક્યનાથનાં, આવી ઉદ્ધાર કલ્પના પુરાતની હોવાથી “ જ-
 શૈવાઃસમુપાસતે શિવઈતિ કર્મેતિ મનિષ્ઠાન્તકાઃ ” એ શ્લોકમાં અર્થિત કરેલ છે.
 તેજ કવિ આજ જીવતો હોય અને એમ કહે કે જૈનનાગ્નિસ્તત્ત્વતિ તદ્દૂર ઇતિ
 વાતે જ્ઞારતુમ્ના જનાઃ । યોડ્ઞેયોતુન્તો જહાતુરજનઃસાગ્નસ્તદી વાદિમિ ॥ ’
 એવા સનાતન અને સાર્વત્રિક ધર્મનું રાષ્ટ્રીયત્વ યુક્ત નામ શોધવા માટે બુદ્ધિ
 ઇતિહાસ તપાસીએ તો તેમાં નીચે પ્રમાણે કલવિભાગ થઈ શકે છે. (૧) પહેલો
 આર્યાનાર્યકાળ; (૨) બીજો બ્રાહ્મણ-બૌદ્ધ અથવા વેદિક-બૌદ્ધકાળ, (૩) ત્રીજો
 હિંદૂધ્યાવન-કાળ; આ કાળમાં કાળા લોકનો ધર્મ એવું હિંદૂ નામ મુસલમા-
 નોએ આપણા ધર્મને દીધેલ છે, (૪) ચોથો હિંદુન જૈનતકાળ; આ કાળમાં
 ખ્રીસ્તી લોકે આપણા ધર્મને મૂતપૂજકનો ધર્મ અટલે હિંદુન એ નામ દીધું

પ્રમાણે હજુ એ બાબતથી નિહિત થએલા નથી કારણ કે, “ જેને આપણે
જોશક તરીકે લેખીએ છીએ તે, જેમ આપણે સાધાગણ રીતે ધારીએ છીએ
તેમ, આપણા મનુષ્ય સતીએ પોષવામાટે એવો બધો જરૂરનો નથી, ” એવી
સાધાગણ મનાયેની જાણતતુ એથી કઈ મન કે ખડત થતુ નથી. એ અપ
વાગી બાઈના આશ્વન જન- ઢોગની, શુદ્ધ અત રણ પૂવક અને પદ્ધતિ પુરતર
તપાસ કરવાતુ કેટલાક વિદ્વાન માણુમેએ ચોગ્ય ધાર્યું, એથીજ આ તપાસની
કિમત આપણને સમજત છે જ્યાં કઈ દેવી શક્તિનો સવાલ આવે તેને
વિશે તપાસ થાય નહિ અને તેને માટે શરૂ થતાવનો એ તો મહાપાપ થાય
એની માન્યતા આપણામાં હોવાથીજ આપણા મનાતન શુદ્ધ ધર્મના, કેટલાક
વિલાગમાં, તમે નિઘ કપાતર જુઓ છે એવી રીતેજ મેનડી, લુપો, મામો
શીડોતર એવા ધત્તિગો ચાલેલા છે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની શુદ્ધ અત પ્રણયી
દરેક બાબતમાં તપાસ કરવાની વૃત્તિ તમમાં જાગૃત થાય. એજ બાબતની
હાલમાં ખાસ જરૂર છે અને એવી શુદ્ધ અત પ્રણ પૂર્ણ કરેલી તપાસને
પરિણામે શરીર સળધી કેટલાક આશ્ચર્ય પ્રસન્ન મત્યો મનુષ્યો શોધવાને શક્તિ
માન થયા છે, જો કે આ પણ બ્વાભાવિ છે કે આવી બાબતમાં, એક રતી
અને રતલના પ્રમાણમાં, સત્યવાત એ જુઠી વાત સાથે મિશ્રિત થએલી હોય છે

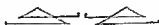
શઠર્જી લક્ષ્મીદાસ સ્વીમજીનો સ્વર્ગવાસ

— ❦ —

લખતા અત્યંત એ ઉપર છે કે પગેપકારી ધર્મમાં શેઠજી
લક્ષ્મીદાસ ખીમજી સ ૧૯૫૭ ના જેઠ સુદિ ૧૦ નોમવારે આ જગતમાંથી
હુમ્મેશને માટે રજા લઈ, પોતે અહિં કરેલા મત્કર્મોનું સુખમય ફળ લોગવવા
સ્વર્ગ તરફ મિથાવ્યા છે—પોતાની ખત, ઈશોગ, સમય સૂચકતા, બ્યાપારમાં
સાહુકાર અને પ્રમાણિત નિષ્ઠાથી વેપારના ઉત્તેજાત વધતા જઈ, તેમણે સારી
રીતે લક્ષ્મી મપાવન કરી, પોતાની મિથિત બાધી તે પછી પહેલા પોતાના
નાતલાઈઓને, ત્યારપછી હિંદુજાતને અને છેવટે પોતાના સમગ્ર દેશને ઉપયોગી
થવામાટે ઉપર વર્ણવેલ તેમના શુભો અને તેથી પ્રાપ્ત થએલી લક્ષ્મીને વડાને
સાજવા લાગ્યા તીતિ તરફ પોતાની નિખીમ પ્રીતિ અને નિહર ન્વલાવને
લીધે, જે જે લોકો ધમમાં, સમાજમાં કે રાજ્ય પ્રકરણમાં જોડાજોડ પ્રી દેશના
કટક રૂપ હતા, તેમનો ઉચ્ચેદ જરવામાં આ મન સુધારક નર અને અધ્યાત્મ
બળ થો હતો હાલમાં “ સુધારો સુધારો ” એવી વૃથા જુમ પાડી સત્ય સુધારાને

અકારો કરાવનારાના જેવા તેઓ નાસ્તિક મિથ્યા સુધારક ન હતા, પરંતુ “હું હિંદુ છું” અને મારે હિંદુ રહેવું જોઈએ” એવું નીનિસૂત્ર હૃદયમાં રાખી ખરા સુધારા તરફ જ તેઓ તન મન અને ધનથી ઢળતા. “ગોબ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ” એ કાત્રી લોકને પૂર્વના વખતથી અપાયેલું વિશેષણ આ મહાન નરે પોતાના જીવન સમયમાં ખરૂં પાડ્યું હતું અહિંની ગૌરવશક મંડળીના તેઓ સલાસદ હતા અને ગોપાલન સલાના પ્રયુખ હતા. તેમજ ગયા દુકાળમાં પઠરપુર તા. એક અનાધાત્રમ સ્થાપી ઘણાં નિરાધાર બાળકોને અન્ન અને વસ્ત્રથી તે સહાત્યા નરે પોષ્યાં હતાં. તેમજ વિદ્વાન પુરૂષો, બ્રાહ્મણો અને સંન્યાસીઓના સમાગમમાં આવી યથા શક્તિ તેમનો સત્કાર કરતા હતા. અમારી વૈદ્યધર્મસલાના ઉચ્ચ ઉદ્દેશને માટે પોતાનો સતોષ બતાવી વારવાર આ સલાને તેઓએ પોતાની રૂઢી સલાહની અને પેસાતી મદદ આપી છે. ભારીયા સીઓના સુવાવડ બાતામાટે તેમણે રૂ. પોણોલાખની રકમ ધર્માદા કાઢી છે, તેમજ વૈદ્યધર્મસલા અને દેશીવૈદ્ય શીખવનાર આયુર્વેદ વિદ્યાલયને પણ તેઓ મદદ તરીકે સારી રકમ આપવા પોતાના વીલમાં જણાવી ગયા છે. એવા મહાન નરના વેકુલવાસથી હિંદુમાંથી એક નિડર, પરમાર્થી દશ હિંતેપી હીરા ગયા છે, હિંદુસ્થાનમાંથી એક સાહસીક વ્યાપારી અને ગનીતિમાન પુરૂષોનો યમરાજ અસ્ત થયો છે, અને ઇંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાંથી પ્રજા અને રાજા એ ઉલ્લસનું હિત કરી, તે ઉલ્લસ રાજા પ્રજા વચ્ચે ઉત્પન્ન થતી ગેર સમજૂતી અટકાવી, તેનું ઉલ્લસને લાલકારક છેવટ લાવી પ્રજા અને રાજાની નિસ્વાર્થી સેવા બળવનાર એક ધુરધર શહીદી સિધાવ્યો છે—તેનો અસર આત્મા પરમકૃપાળુ જગન્નિય તાની સાનિધ્યમાં શાશ્વત સુખ લોગવો એમ અસે પરમાત્મા પામે માગિયે છિએ.

આયુર્વેદ વિદ્યાલયને મળેલી મેટ.

આયુર્વેદ વિદ્યાલયના ચાલુ રકમમાં એકજ એકજ લક્ષરીદાને પોતાની તરફથી રૂ. ૨૫૦) અડીસો, તથા સ્વર્ગવાસી એક રામદાસ એકધવજ તરફથી રૂપેચા અડીસો મળી રૂપીયા ૫૦૦) પાચમો ભેટ તરીકે મોકલી આપ્યા છે. તે વિદ્યાલયના મંત્રીઓ ઉપકાર સાથે સ્વીકારે છે, અને આગા રાખે છે કે આ વિદ્યાલય જેવા ઉપયોગી અને દશ હિતકારી બાતાને ખીબ ઉદાર ગૃહસ્થો તરફથી ઉપર પ્રમાણે મદદ મળ્યા કરશે.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २८ भु]

द्वितीय आध्याय, सप्त १६५७

[अंक १० भो]

॥ यतो धर्मस्ततो जय. ॥

शु ससार विपमय हशे ?

(प्रथम पद्य)

१

विपमय आ ससार—हशे शु विपमय आ ससार ?
स्वर्गलोक सुदरी सम सुदर दिव्य देह धरनार,
तजी नारी नरनाथ भरथरी, छोडी गयो गृहद्वार—हशे शु ?
मैनावती मम मात न पुत्र न, गोपीचंद सम सार,
एक अश्रुपिंडुए सूचव्यो, कूट लहो ससार—हशे शु २
नव सेव्यो नारदे न सेव्यो मानस ब्रह्मकुमार,
तेथी पण सूचवाय एज के, छे न सुखद ससार—हशे शु ३
ओ पुत्र प्रिय ! उभो रहे क्षण, व्यास हरि अवतार,
वात्सल्ये आमनण करता, छता गया थुकसार—हशे शु ४
हजार जीभथी जेनी विभति न, शेष चरणी शकनार,
एवा कैक जनो छे जइने वसेल वन मोझार—हशे शु ५
स्वामी सकल विश्वनो इश्वर, अलग रहे सजनार,
जहर होय तो बरे जन्म पण, स्वल्प समय टकनार—हशे शु ६
तज्यो राज दरबार मीराए राणा घर जे नार,
राज्य लक्ष्मी पति तजी छेवटे, भज्या भुवन भरथार—हशे शु ७
पयूपना प्रिय प्राण तमे पण, क्षेर भये ससार,
चास करोछो हरि आश्रयथी करो सुधामय सार—हशे शु ८

अ० सु० वय

(यावड)

સત્કાર કર્યો છે, એ આપનું પરમગૌરવ છે. આ શરીર યુદ્ધક્ષેત્રમાં નાથ પામે તો યે કાંઈ હાનિ નથી. ક્ષણભંગુર અસાર શરીરની માયા શી ? માટે આપે એક ડગલું પણ પાછું ન હઠવું. વીરો ! આપ રણનિપુણ *રાજ સૈન્ય પાછળ ક્રમપૂર્વક ગોઠવાઈ જાઓ. (આજ્ઞાપ્રમાણે સર્વે ગોઠવાઈ જાય છે.)

ગુલાવસિંહ (ધનુર્ધારી રાજસૈન્યને) તમે સર્વ જણ આ તત્ત્વવાર ધારી સૈન્યની પાછળ ઉભા રહી શત્રુઓપર ખાણની વૃષ્ટિ નિરંતર એવી કરો કે યવનોને શ્વાસ લેવાનો સમય પણ ન આવે.

મીમસિંહ:—(આમંત્રણથી આવેલા ધનુર્ધારી પ્રજાવીરોને.) ક્ષત્રી બધુઓ ! આજ સુધી તો આપનાં ખાણો આકાશમાં ઉડતાં પંખીનાં શરીર વીંધતાં. પરંતુ ધન્યભાગ્યનો સમય છે કે આપનો ખાણ કુશલતા આજે શત્રુઓનાં શરીર વીંધવા ઉપયોગી થશે; ને ક્ષત્રિયકુળનું ગૌરવ વધારશે. “ક્ષત્રિય લોકો સ્વદેશનું રક્ષણ કેવળ ઉદરભરા ભાડુતી સિપાઈઓથી નથી કરતા, પણ દરેક ક્ષત્રિયપુત્ર સ્વદેશરક્ષણ કરવામાં માથું મૂકવા તૈયાર છે.” તે આજે પ્રત્યક્ષદૃષ્ટાન્તથી મ્હેરજીને સમજાવો. સિદ્ધિદાતા ગણેશ આપણા સહાયક છે; ચંડ મુંડને મહિષાસુરમર્દની માતા આપણું રખવાળું કરે છે. તો વીરો ! ધનુર્ધારી રાજસૈન્યની પાછળ તમે પણ ગોઠવાઈ જાઓ. (બધા તેમ કરે છે.)

અર્જુનસિંહ:—(ઘોડેસ્વારોના સૈન્યને) જ્યારે સમસ્ત ક્ષત્રિયોનું બળ અસ્ત થાય, ત્યારે સ્વદેશ રક્ષાને કેવળ તમારોજ આધાર છે. એવો સમય આવે તો તલવારો તાણી ક્ષત્રિય નામનું પાણી ખતાવજો. નહિતો રક્તથી રંગાયલી રણભૂમિની શય્યાપર શયન કરજો. હવે તમે પણ તમારે સ્થાને ગોઠવાઈ જાઓ. (બધા તેમ કરે છે.) (એટલામાં કેશરિયાં પહેરી, કટિમાં લાંબી તલવાર, ડાબે ખભે ધનુષ્ય, ડાબા હાથમાં ભાલું, જમણા હાથમાં ખંડક અને માથે કેશરિયો શિરપેચ ધરી અશ્વ રમાડતો સેનાપતિ પ્રવેશ કરે છે; અને તમામ સેના પોતાનાં શસ્ત્રો હાથમાં કરી તેને માન આપે છે.)

સેનાપતિ:—(ઉત્સાહમાં.) મહારા બહાલા વીરો ! હવે ખરો મોખરાનો મામલો છે. માટે આ હાથમાં આવેલો અમૂલ્ય લાલ ખોશો માં. વળી આપણા રાજરાજ્યશ્વરી માતૃશ્રી મહારાણી પંડેજ સંગ્રામ ભૂમિમાં સેનાને શોભાવવાનાં છે. તો પ્રાણ અર્પણ કરીને પણ સુપુત્રોએ માતાનું રક્ષણ કરવું.

(એવામા કમ્મરમા તથવા લટકાવતી, હાથમા ધનુર્બાણ ધારતી, ને ઘોડો ખેનાવતી કવચવાળી મહારાણી પ્રવેશ કરે છે સેનાપતિ તથા સેના, શિવ અને રાસો હલાવી તેને માન આપે છે અને “જયસિદ્ધદેશાધીશ્વરીની જય” “જય રાજરાજેશ્વરીની જય” વગેરે સ્વરે દિશાઓ ગાતી મૂકે છે)

મહારાણી—(સૈન્યને) મારા પુત્ર સમાન બહાવા વીરો! આજે આ ક્ષત્રિય જન્યાતુ પરમ સૌભાગ્ય છે કે તેનું નોતડ સ્ત્રીકાગી દેશના તમામ વીર પુરુષો સ્વદેશ રક્ષા માટે અહીં વિરાજમાન થયા છે. યુદ્ધ એ ક્ષત્રિયસંતાનનો કુળ ધર્મ છે. ક્ષત્રિય પુત્રોને યુદ્ધ સમયે ઉત્તેજન આપવાની કાર્ત્ત્વ્ય જડ નથી. સ્વદેશરક્ષા માટે તેમના રાસો સ. ૧ યુદ્ધવાજ રહે છે. પણ આજ કેવળ ‘સ્વદેશરક્ષા’ કરવાનોજ પ્રસંગ છે એમ નથી. આજ તો આર્યના ધર્મની રક્ષા ને આર્ય અમળાની લાજની રક્ષણ કરવાનું પણ તમારાજ હાથમા છે. રે! ક્ષત્રિય વરમા એવો કુલાગાર કોણ હશે કે જે દુરાચારી યવનજાતિની જ્યપતાકા ભાગભૂમિની છાતીપર ઉડતી જોઈ શકે? એવો યુદ્ધકલક કોણ હશે કે જે આપણા સનાતન આર્યધર્મનું સત્યાનારાયનું જોઈ શકે? એવો યુદ્ધકુહાર કોણ હશે કે જે આર્ય નારીઓને યવનોની હુડીઓ થતી જોઈ શકે?

સેના—(મ્હેરે નાંદે) નહિ, નહિ, એવો કા પુરુષ અહીં કોઈ “છે નહિ,” “છે નહિ.”

મહારાણી—હા, હું પણ કહું છું કે તમારામા એવો કુલાગાર “કોઈ છે નહિ” (પડછ દો સામળીને) જુઓ તમારી સાક્ષી પુરવા ગગન પણ ગાજીને કહે છે કે “કોઈ છે નહિ” સમગ્ર દિશાઓ પણ કહે છે કે “કોઈ છે નહિ” અને પાતાલ પણ પોકારીને કહે છે કે “કોઈ છે નહિ” (પડદા માથી) વાજના ગડગડાટ અને શબ્દના સાથે શબ્દ આવે છે કે “કોઈ છે નહિ” વળી સ્વર્ગમા ગદેના દેવતાઓ પણ તેમને ધીરજ દઈ કહે છે કે “કોઈ છે નહિ” તો મહારા બહાલા વીરો! હવે વિલમ્બ કરવાનો વખત નથી. સ્વદેશની પ્રીતિ અને દેવતાનો આશીર્વાદ હૈકામા ધાગણું કરી નિર્ભય ગતી સત્રામભૂમિમા શત્રુઓને લલકારે, મ્હારા સિંહ સમા રાવવીંગે! યવનસેનાની જે ની શય્યા નિધાતાએ આ ધૂળ ભગેલી સત્રામભૂમિમા નિર્મની છે, તો તેમને જલદી શય્યાપર સુવાડો, સવાડો, મોગે, મોગે

સેના—મારો, મારો, જય આર્યભૂમિની જય, જય રાજરાજેશ્વરીની જય,

(એમ જયધ્વની ગજવતું ક્ષત્રિયસૈન્ય ઉપડે છે.)

(ખીજી તરફથી સેનાસહિત યવન સેનાપતિનો પ્રવેશ.)

યવન સેના:—અલ્લાહ અકબર; ફત્તેહ ખલિફા સાહિબની, ફત્તેહ—
ગસરાના બાદશાહની.

મહમ્મદકાસિમ:—(સિપાઇઓને) યારો ! આજથી આ હિંદુસ્તાન
તહમારો થયો. ખસ, હવે તહમારો કબજો કરો. કાફરો ઉપર તૂટો, તેમની દોલત
લૂટો, નાપાક મુંજીને દડો, તેમના મદિરો ખડો, તેમની મૂર્તિઓ તોડો,
નાપાક કાફરોને પાકમહમ્મદીમાં બેડો. અને આ નાગી તલવારના બેરથી
તેમની ઝોરતોને ગિરફતાર કરો.

મહારાણી:—બહાલા ક્ષત્રિયવીરો ! ખસ, હવે આ નીચમતિ યવનોનાં
વાક્યો વધારે વાર ન સાંભળો. આ ક્ષણેજ એની જીભના ટુકડે ટુકડા કરો
(પરસ્પર પાણુ ફેંકાય છે, મારો, મારો કાપો, કાપો એવા અવાજો કરતાં
ખંને સૈન્યો સામસામાં આથડે છે, ધોરયુદ્ધનો આરંભ થાય છે, વીરહોડોના
હોકારા, ખાંડોના ખડખડાટ, ઘોડાના હણહણાટ અને રણતુરના ટેંહેંકારથી
દિશાઓ ગાજી ઉઠે છે. ને “ હરહર શંકરા ” તથા “ અલ્લાહ અકબરનો ”
નાદ પવનમાં વિંઝાઈ રહે છે. એટલામાં મહારાણીના જમણા પગમાં તીર
વાગે છે તે તેથી શરીરરક્ષક ગભરાય છે.)

મહારાણી:—(મોટે નાદે.) ગભરાઓ માં; ગભરાઓ માં; રે નિર્માલ્ય
યવનના આવા એક તીરથી મહને શું થવાનું છે ? (પગમાં પેઠેલા તીરને સ્વહસ્તે
બેરથી ખેંચી કાઢે છે, ને સૈન્યને દેખાડી ફેંકી દે છે.) દયો, આ તીર હું
ફેંકી દઉં છું; પણ ખંધુ ! તમે આગળ વધો. જીવો, શત્રુઓમાં ભંગાણુ પડયું.
તમારા તીક્ષ્ણ શરેથી અને ધારાળા ખાંડોથી એ લોદા ભગ્યો ભગ્ય હણાઈ
નાસવા લાગ્યા. સૈન્યગણ ! પકડો, પકડો, મારો, મારો, પણ સાવચેતી રાખજો.
જે શત્રુઓ શસ્ત્ર ફેંકી દે છે, જે શરણે આવે છે, ને જે ધાયલ થઈ પડ્યા છે;
તેનાપર કદાપિ શસ્ત્ર ચલાવશો માં, ચલાવશો માં. ક્ષત્રિયનાં શસ્ત્રો રણભૂમિમાં
સન્મુખ ઉભેલા શત્રુઓને માટે છે; દુઃખી ને શરણાગતને માટે નથી. (એમ
મુસલમાનની સેનાના મોરચા તોડતી, દાઢીવાળાં તૂપડાંને તલવારથી ફેંકતી ને
સિંહણુ પેઠે સંહાર કરતી, ગર્જતી મહારાણી રણભૂમિમાં ગાજી રહે છે.)

જ. કા. પાઠક.

(અપૂર્ણ.)

ઈશ્વરનું અંગાધ હાપણ

(ગતાકતા પત્ર ૧૮૦ થી આગળ)

મારા આગના લેખમાં હું ખતો ડુગર, જે મનુષ્યના મનને કચવાવનાર ઢેટલાક હું ખતો ખનેલો હતો, તેનું હું વાચનારને દિગ્દર્શન કરાવી ગયો છું. સઘળી મનુષ્ય જાતને આ પ્રમાણે તેની ચિતામાંથી મુક્ત થએલી જોઈને મને અનિર્વાચ્ય આનંદ થયો, જોકે જ્યાં અમે તે ઢગનાની આસપાસ ઉભા હતા અને તે જે વસ્તુનો ખનેલો હતો તે તપાસતા હતા, ત્યારે આ ટોળામાં એવો એક માનવી ન ટોતો કે જે તેના પોતાના વિચાર પ્રમાણે જીવનના સુખ અને આનંદ આ ઢગનામાં ન જોઈ શક્યો હોય, અને તે તે વસ્તુના માલે દાએ તેમને હું ખ અને જોબડપ કેમ ધારી હશે એમ આશ્ચર્ય ન પામ્યો હોય.

આ કવેશ અને હું ખની લેજસેજ અને ગોટાળો અમે ધ્યાન પૂર્વક જોતા હતા, એટલામાં ઇદ્રમહારાજએ ઢેડો બહાર પાડ્યો કે, દરેક માણસ હવે પોતાના હું ખની અદલાબદલી કરવાને, અને ખીજું જે પોટકુ તેને બદલામાં આપવામાં આવે તે લઈને પોતાના સ્થાનને પાછો ફરવાને સુખતીઆરજે.

આ ઉપરથી કલ્પનાખાઈ ફરીથી દોડ્યામ કરવા લાગ્યા અને 'સઘળા ઢગવાનાં ન માત્રી શકાય એવી ત્વરાથી જાગ્રતા યાડીને દરેક જણને 'તેનું ખાસ પોટકુ લઈ જવા ભયામણ કરતા હતા આ વખતની ઉતાવળ અને ગોટાળાનું વર્ણન યદ્ય શકે એમ નથી તે પ્રમજે જે કંઈ મારા જોવામાં આવ્યું તે જાત સમાજને જાણવા માટે હું કહીશ એક માનનીય વૃદ્ધ પુરૂષ, જેણે પોતાના ઉદરશુળનો વ્યાપિ ત્યાં ઢગલામાં ઝોડી દીધો હતો, તે પોતાની જાગીરના વારસ તરીકે ઢાળને મેળવવાને આતુર હતો એમ મને માલમ પડ્યું, એક કોથી નિતાએ જે કચુતને તે ઢગનામાં નાખી દીધો હતો તેને પોતાના વારસ તરીકે ઉપાડી લીધો. તે પાપી જીવાનીઆએ, પા કવાક હરતા એછા સમયની અદર, તે ઘરડા માણસની કાઢી તાણી, અને તેને માથામાં મહા વ્યથા કરવાને પણ ઇચ્છા રાખી હતી, તેથી તેનો ખરો પિતા, જે તેની તરફ

ઉદરશુળની અસરને લીધે આવતો હતો, તેને મળવાથી તેના પુત્રને પાછો લઈ જવા અને પોતાનું ઉદરશુળ પાછું આપવા પેલા વૃદ્ધ માણસે તેને વિનંતિ કરી, પરંતુ જે પસંદગી તેઓએ કરી હતી તેમાંથી ખસી જવાને તે બેમાંથી એક પણ શક્તિમાન ન હતા. એક બિચારો વહાણ ઉપરનો ગુલામ. જ્યેષ્ઠ પોતાની બેડી તોડીને નાંખી દીધી હતી, તેણે તેને બદલે સંધીવાયુ ઉપાડી લીધો, પણ ચહેરાની, ઝેરંડીયા પીધેલની પેઠે, એવી વિકૃતિ કરતો હતો કે, કાંઈ પણ માણસ સહેલાઈથી સમજી શકે કે તે સાટામાં તેને કંઈ મોટો લાભ થયો ન હોતો—કેટલીક અરસપેરસની આપલે (વિનિમય) જમકે, દારિદ્ર્યને બદલે રોગીપણું, પેટમાં રહેલ મેંદાંજિનને બદલે ભસ્મક વ્યાધિ (અતિશય ખાઈ ખાઈ કરવું તે), અને દુઃખને બદલે શ્વેતા એવી કેટલીક આપલે જોઈને બહુ આનંદ થતો.

શ્રી સમાજ પોત પોતામાં આકૃતિઓનાં સાટાપાટા કરવામાં રોકાઈ ગયેલ હતો. એક શ્રી માણેકને માટે પોતાના ભૂરા વાળના ગુચ્છાનો વિનિમય કરતી હતી, બીજી શ્રી ગોળ ખલાની જોડ માટે પોતાની ટુંકી કમર આપેલી હતી, અને ત્રીજી શ્રી ગયેલી આખર પાછી મેળવવા માટે ખરાબ ચહેરાનું સાટું કરતી હતી. પણ આ સઘળા પ્રસંગોમાં, એવી કાંઈ પણ ન હતી કે જને, જવી નવી ખોડ તેણીએ પોતાના સ્વાધીનમાં લીધી કે તરતજ, જુનાં દુઃખ કરતાં તે વધારે અપ્રિય ન થઈ પડી હોય. પોતાનાં નૈસર્ગિક દુઃખો કે કલેશોના ત્યાગ કરી તેને બદલે મંડળીમાનાં દરેક જ ખીનાં દુઃખ અને કલેશ વોહોરી લીધા હતાં, તે સઘળાંની ખાખતમાં પણ મને ઉપર પ્રમાણે જણાયું: ગમે તો તે એમ હોય કે, જે સઘળાં દુઃખો આપણી ઉપર આવી પડે છે, તે કેટલેક અંશે આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં અને તેને બંધ બેસે તેવાં હોય છે, અથવા તો, દરેક દુઃખનો જમ જમ પરિચય થતો જાય છે તેમ તેમ આપણાથી તે સહન થતાં જાય છે, એ બેમાંથી હું કંઈ નિશ્ચય કરી શકતો નથી.

મારા આગળના લેખમાં વર્ણવેલો પેલો બિચારો પુંધવાળો માણસ, જે સુંદર આકારવાળો થઈ રહ્યો કિંતુ બદલામાં મુત્રાશયમાં પથરી થઈ તેની; તેમજ જે સુંદર માણસે પેલાની સાથે આ સાટું કર્યું હતું, અને જ્યેષ્ઠ પોતાનો પથરીનો રોગ આપીને બદલામાં પુંધ લીધી હતી તે, જે સ્ત્રીઓ તેની સુંદરતા માટે તેનાં વખાણ કરતી તે સ્ત્રીઓની સભા પાસેથી, માથા ઉપર બહાર

નીકળી ગયેલા ખભા સહિત લગડાતો નીકળ્યો ત્યારે તેની, એમ એ બેયની મને દયા આવ્યા વગર રહી નહિ

મારૂં પોતાનું પરાક્રમ મારે ભૂધી ન જતું જોઈએ લાખા ચહેરાવાળા મારા મિત્રે જવો મારો દુઠો ચહેરો પોતાના મોઢા ઉપર મૂક્યો કે તરતજ તેમા તે એટલો બધો વિચિત્ર દેખાયો કે, જ્યારે મે તેના તરફ જોયું ત્યારે મારા પોતાને વિશે મને હસવું આવ્યા વગર રહ્યું નહિ, કારણ કે મારો પોતાનો ચહેરો બેડોળ લાગવા માડ્યો તે બિચારા ગૃહસ્થને તે મરકરીથી એટલું બધું લાગી આવ્યું કે, તેણે જ મારી સાથે સાદુ કરી દુઠા ચહેરો બદલામા લીધો હતા તેથી તેને ઘણી ચરમ થતી હતી એમ મને જણાયું — બીજી બાજુએ તપાસતા મને માવમ પડ્યું કે માટે પોતાને કઈ હર્ષ પામવાનું વધારે કારણ ન હોતું, કારણ કે જવો હું મારા કપાળ ઉપર હાથ ફેરવવા ગયો કે તે જગ્યા હું ચુકી ગયો, અને મારી આગવીયો મારા ઉપના હોઠની સાથે અથડાણી વળી, મારી નાસિકા બહુજ મોટી હોવાથી, જ્યારે હું મારા ચહેરામા કાન કે કપાળ ખજવાળવા જતો, ત્યારે તે નાક ઉપર બે ત્રણ વખત કમબાજ્યે મારો હાથ સખત રીતે વાગી જતો

મારી પાસે મે બે ગૃહસ્થોને જોયા, જેઓ સર્વની પેઠે હાસ્યજનક સ્થિતિમા મુકાએલા હતા જડા અને રાટા પગની જોડ અને લાખા ત્રાક જવા બે પાતળા પગનું તેઓએ અરસપરસ મૂર્ખતાભરેલું સાદુ કંચું હતું તેમાનો એક લાકડાની ઘોડી ઉપર ચાવતો હોય એમ જણાતું, અને પોતાની સાધાગણુ ઉચાઘના કરતા આકાશમા એટલો બધો ઉચો દેખાતો હતો કે, તેને લીધે તેને માથામા ચક્કર આવવા માડ્યા, અને બીજો માણસ, જવો તે ચાલવા જતો કે એવા તો બેડોળ ચક્કર ખાતો કે પોતાના નવા ટેકા (પગ) ઉપર આગળ કેમ ચાલવું તે બાબત તે ભાગ્યેજ જાણતો હતો તે બહુ આનંદી માણસ હતો એમ જણીને, મે મારી નેતરની સોટી જમીનમા ખોડી, અને તેને કહ્યું કે તે સોટીને પોચવાને જ સીધી વીટી હું દોરૂ તે રસ્તે પા કવાકમા જો તે તેને પોચી શકે તો તેની સાથે અમુક ચર્તે બધાઉછું

તે હું ખનો હગલો આખરે સ્ત્રી અને પુરૂષ એ બન્ને જાતિ વચ્ચે વેશી દેવામા આવ્યો, અને જ્યારે તેઓ પોત પોતાના બોજના ભારથી આમતેમ ભટકતા હતા ત્યારે તે ઘણો દયાજનક દેખાવ થઈ રહ્યો — કળકળાટ અને

હાયવોય, નિશ્વાસ અને રકારોળથી આપું મેદાન ભરાઈ ગયું. આખરે મરણુશીળ માનવીઓ ઉપર દયા આવવાથી ઇંદ્રમહારાજે ખીજી વાર હઠેરે કાઢી તેમને પોતપોતાના બોળ પાછા મુકી જવાને ફરમાવ્યું; તે એવા હેતુથી કે દરેકને પોતપોતાનું પહેલાનું પાછું આપવું. તેઓ ઘણી ખુશીથી પોતાના બોળથી મુક્ત થયા, જે પછી, જે માયાએ તેમને આવા મહા મોહમાં દોર્યા હતા, તેને અંતરધ્યાન થઈ જવા હુકમ થયો. તેને ખદલે એક બુદ્ધિજ્ઞ આકૃતિનાં દેવીને મોકલવામાં આવ્યાં; તેઓનું હાલવું ચાલવું સ્થિર અને શાંત હતું, અને તેનો દેખાવ ગંભીર પણ આનંદી હતો. તે પોતાનાં ચક્ષુ હરવખત સ્વર્ગ તરફ તાકતી અને ઇંદ્રમહારાજનાં દર્શન માટે તેને સ્થિર કરતી. તેનું નામ તિતિક્ષા દેવી (સહનશીલતા) હતું. મને ઘણું આશ્ચર્યકારક એ લાગ્યું કે, જ્યારે તે દેવી તે દુઃખના દુઃગર પાસે આવી ઉભાં કે તરતજ તે એટલો બધો ઝાંછો થઇ ગયો કે, તે અગાઉ જવડો મોટો હતો, તેનો ત્રીજો ભાગ પણ હવે જણાતો ન હોતો. તેણે પછી દરેક માણસને તેનું પોત પોતાનું દુઃખ પાછું આપ્યું, અને તે દુઃખને ઘણીજ અનુકુળ રીતે કેમ સહન કરવું તે તેને શીખડાવ્યું, ત્યારે તેથી સંતોષ પામીને દરેક ચાલતો થયો; દેવી જતનું દુઃખ સ્વીકારવું એ તેની પોતાની મરજી ઉપર મુકેલું નહિં હોવાથી તે ખડું રાજી થતો હતો.

આ સ્વપ્નમાંથી ટટલોક સાર ખેંચવા ઉપરાંત તેમાંથી મેં નીચે પ્રમાણે શિખામણ લીધી કે, પોતાનાં દુઃખ માટે કદી દિલગીર થવું નહિં, તેમજ બીજાનાં સુખની કદી અદેખાઇ કરવી નહિં, કારણકે ઈર્ષ પણ માણસ પોતાના પડોસીનાં દુઃખનો સત્ય વિચાર ખાંધી શકતો નથી; જે કારણથી હું વળી એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યો છું કે, બીજાની ફરીયાદો વિશે કદી હલકો મત ખાંધવો નહિં, પરંતુ મારા મનુષ્ય ખંધુઓનાં દુઃખને કૃપા અને દયાની લાગણીથી નિરખવાં.

ગુરુ નાનક

કોઈ પણ ઈતિહાસવેત્તા પુરૂષ આ મહાપુરૂષના પવિત્ર અને વિચિત્ર ચરિત્રથી અપરિચિત નથી. આર્યભૂમિના મહાપુરૂષોના પવિત્ર ઈતિહાસોમાં

તો એમનો ઈતિહાસ જીવનરૂપ છે આ દેગમા યવન બાદશાહોના અત્યાચાર
રૂપ અગ્નિનુ ગમન એ મહાત્માના અમૃતમય સદુપદેશથીજ થયુ હતુ કુમાર્ગ
ગામી અનેક બાદશાહોને એમના સાગર્ભિત સુપદેશોએ સન્માર્ગમા પ્રવૃત્ત
કરાવ્યા હતા હિન્દુ મુસલમાન બેય જાતિની સમાન પૃથ્વી, પુદ્ધિ જ્ઞાન તે
માન વિષેજ હતી કૃત્રિમ ભેદો તરફ દૃષ્ટિ ન રાખીને મનુષ્યમાત્રને એયસ્ક
સદુપદેશનો પ્રયાગ એજ મહાનુભાવે કરેલ છે અને જો લાખી દૃષ્ટિથી તપા
સીએ તો શિષ્ય પ્રશિષ્ય પરમ્પરાદ્વારા ભારતીય આર્યસંતાનનુ બીજ પણ
જો મહાપુરુષેજ ખચાવી ગમ્યુછે એમ પ્રતીત વાપરે

ગુરુનાનકનો જન્મ સુદતાન ખદગોલ લોદીના અમનગાનિકમી મવત
૧૫૭૬ ના કાર્તિક ગુપ્ત પૂર્ણિમાની ચાગ ઘટી ગણિ બાકા ગેતા થયોહતો
કન્યાણરાય નામના દાનિય પિતાને ઘેર માતા તૃપ્તાના ગર્ભથી લાટાર પ્રાન્ત
ના તનમડી નામના નગરમા તેઓ જન્મ્યા હતા નયમદેવ, વામદેનાની
પેઠે આ મહાપુરુષ પણ સ્વયજ્ઞાની હતા દેવી શક્તિ, અનોકિક પ્રભાવ,
જદ્ધિ, સિદ્ધિ તેમને સહજ જન્મની સાથેજ પ્રાપ્ત થઈ હતી પાંચ વર્ષની
અવસ્થામા અનેક હિન્દુ મુસલમાન શિવાય રામકૃષ્ણ નામના પ્રતિષ્ઠિત ન
વાળ પણ તેમની જદ્ધિ સિદ્ધિ જોડેને તેમના મુરીદ (શિષ્ય) વચેન હતા
નીચ વર્ષ પર્વેત ગૃહમા નિવાસ કર્યો અને શ્રીચંદ્ર તથા લક્ષ્મીચંદ્ર નામના
બે પુત્રરત્નો તેમને ઉત્પન્ન થયા યવનગજ્યાવિગી લોડને ઉપદેશ કરીને તે
મના અત્યાચારથી દીન હિન્દુ પ્રજાનુ સંરક્ષણ કર્યું ત્યારપછી ઘર ઝાડી કે
વગ બે સેવક સાથે દેગદેગાતરમા જમ્મને ઉપદેશ જવાનો વિચાર કર્યા-તેમનો
ઉપદેશ વિશેષ કરીને મુસલમાન બાદશાહોમા અયવા તેના અવિકાગી વર્ગમા
થયા કગ્તો હતો દેવી શક્તિના પ્રભાવ યુક્ત સદુપદેશ સાલજીને તોળા તોળા
પુકાગી અનેક મોટા મોટા નવાગો તેમના મુરીદ (શિષ્ય) થઈ જતા હતા

સૌથી પડેલા તેમણે પૂર્વમા આસામ દેસ સુધી યાના કરી તે પછી
દક્ષિણમા રામેશ્વર મુની સર્વ પ્રાન્તોમા યાત્રા કરી પગીથી ઉત્તરમા કાશ્મીર,
નેપાલ, ટિબેટ આદિ સર્વ પ્રાન્તોમા પ્રયાણ કર્યું તે પછી પશ્ચિમમા કાથુન,
કદદાર, મક્કામનીના, અરબસ્થાન તથા બગદાદ દેશના સર્વ નગરોમા પગિ
બ્રમણ કર્યું મોટા મોટા બાદશાહ નવાગોને કરામત દેખાડીને પોતાના
મુરીદ (શિષ્ય) બનાવ્યા મધ્યમા જમ્મને તેમનુ મસીદ તરફ પગ ગાંધી મુદ,

અને ઝાડુ કાઠનારનો પગ પકડી તેને ઘસડવો તથા મક્કાનું દ્રવ્ય ઇત્યાદિ અનેક તેમની કરામતની વાર્તા હિન્દુ મુસલમાન બે જાતિમાં પ્રખ્યાત છે. એ રીતે ગુરૂનાનક પોતાના સદુપદેશનો દેશ માત્રમાં પ્રચાર કરીને, સંસારી જીવોને પોતાના સદ્ગુણો દ્વારા લાભ પહોંચાડીને, તથા લહના—અપરનામક ગુરૂ અંગદની પોતાના સ્થાનપર સ્થાપના કરીને પોતે ૬૯ વર્ષ ૧૦ માસ ૧૦ દિવસનું આયુષ્ય ભોગવી આશ્વિન વદી ૩૦ સંવત્ ૧૫૮૫ માં પરમધામમાં ગયા. એમનો પ્રયાણ સમય પણ વિચિત્ર હતો. હિન્દુ મુસલમાન બે જાતિમાં વિવાદ થવા લાગ્યો. તેમના શબને હિન્દુ બાળવા ઇચ્છતા હતા અને મુસલમાનો ઘાટવા ઇચ્છતા હતા. અન્તે એ ક્ષણ થયું કે શબ તો કાઢીને હાથ ન આવ્યું; કિન્તુ માયામય હોવાથી તિરોધાન થઈ ગયું. પછી બે પટની આદર, જે તેમની ઉપર હતી, તેનું એક પટ હિન્દુઓએ બાલ્યું અને બીજું પટ મુસલમાનોએ ઘાટ્યું. એથી લોકમાં નીચેની કહેવત પ્રચલિત થઈ કે “બાબા નાનક ફકીર, હિન્દુના ગુરૂ અને મુસલમાનોના પીર.” વર્તમાન સમયમાં તેમનું સુખ્ય સ્થાન અમૃતસરમાં છે; જેના નિરીક્ષણથી પ્રતીત થાય છે કે એની સ્થાપના કરનાર મૂળ પુરૂષ કેવા પ્રભાવશીળ તથા કેવા સિદ્ધાન્તના પ્રચારક હોવા જોઈએ.

વ્યાસજીનું વશીકરણ

વા

(વશીકરણ વિધા)

હવે આપણે આપણા વશીકરણ પૈકી દયા એટલે શું ? અને તેને માટે શિષ્ટા શું કહેછે તે વિચારીએ; દયાને માટે ભક્ત શિરામણિ તુલસીદાસજી કે જે ભગવાન્ શ્રીરામચંદ્રના પરમ ભક્ત હતા. તે આ પ્રમાણે કહેછે:—

દયા ધર્મકો મૂલહે, પાપ મૂલ અભિમાન;

તુલસી દયા ન છાંડીએ, જવલગ ઘટમેં પ્રાણ. ॥ ૧ ॥

આ સંસારમાં દયા વિના ધર્મ સંબંધિ પ્રવૃત્તિઓ થતી નથી. જેવાં મૂલ વિનાનાં ઝાડો તેવો દયા વિનાનો ધર્મ છે. દયા વિના ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ-

જો થતી નથી, માટે પ્રાણ અને દેહનો જ્યાં સુધી મ યોગ છે ત્યાં મુધી વર્મના પોષણને માટે દ્યાને રાખવી એ આવશ્યક છે. ઉપરના પવમા પણ મહાત્મા તુલસીદાસે દ્યાની યોગ્યતા અને ઉત્તમતા જણાવી છે. એ દ્યા એટલે મન વચન અને શરીર વડે સર્વ દીન પ્રાણિઓ પર અનુગ્રહ કરવો. મહાત્મા યાત વચ્ચે પણ સહિતામાં આ પ્રમાણે કહે છે —

દયા સર્વેષુ ભૂતેષુ સર્વત્રાનુગ્રહ સ્મૃત ॥

(એટલે બધાં પ્રાણિઓ ઉપર સર્વ પ્રગટે અનુગ્રહ કરવો તેનું નામ દ્યા છે. વળી બીજી સ્મૃતિમાં પણ કહેયું છે કે—

પ્રાણાયથાત્મનોઽભીષ્ટા ભૂતાનામપિતે તથા ॥

આત્મૌપમ્યેન ભૂતાના દયાંકુર્વન્તુ સાધવ ॥ ૧ ॥

જમ આપણને આપણો પ્રાણ પ્રિય હોય છે તે પ્રમાણે બીજા પ્રાણિઓને પણ તેઓનો પ્રાણ જ્ઞાનો હોય છે. જમ આપણને મુખપુષ્પ ધ્યાય છે તે પ્રમાણે પશુ પક્ષી વગેરે સર્વ પ્રાણિઓને પણ મુખપુષ્પ ધ્યાય છે. માટે વિવેકી પુરૂષોએ આત્મસમાન જાણી અને સર્વ પ્રાણિઓ પર દયાગાખતી એ યોગ્ય છે. દ્યાને માટે પૂર્ણચાર્યોનો પણ તેમજ અભિપ્રાય છે કહે છે કે—

સર્વંચ સુત્વિન સતુ સવ સતુ નિરામયા ॥

સર્વે મદ્રાણિ પશ્યન્તુ માકશ્વિદ્ દુ સમામુયાત્ ॥ ૧ ॥

આ સ સાગમાં સર્વ પ્રાણિઓ સુખી થાઓ, અને સર્વ પ્રાણિઓ દુઃખ-રહિત નિરોગી થાઓ, તથા સર્વ પ્રાણિઓ કટ્યાણને પ્રાપ્ત થાઓ, ઠાઈ પણ પ્રાણિ દુઃખને નહિ પામે. એ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણિઓ પર અતઃકરપરી અનુકંપા રાખવી માનવતાને ઉચિત પણ એજ છે. મનુષ્ય બધા પ્રાણિઓમાં ઉત્તમતા ભોગવે છે તે માત્ર અતઃકરણની દ્યામય હાગણીથી અને સંમુદ્ધિથી, આવા ઉત્તમ ગુણો સમગ્રવાને માટેજ વિધિનિયતાએ માણસ જાતને ઉત્તમ બુદ્ધિ આપી છે અને તેને સન્માર્ગમાં યોજનાર માણસ મનુષ્યોમાં પણ ઉત્કૃષ્ટતા મેળવી શકે છે. આવું ઉત્તમપણું અનેક પ્રાણિઓનો સહાર કરવાથી અથવા કગવવાથી મેળવાતું નથી. એવી ઉત્તમતા સાર્વભૌમ પદના અધિકારીઓજ મેળવી શકે એનું નથી, પણ એ ઉત્તમતા મેળવવાનો સર્વને સમાન હક છે.

“ માકચિદ્દુઃખમાપ્નુયાત્ ”

અહો દેટલું ઉત્તમ માણસ કે જણે દાર્દપણ જીવને દુઃખી ઇચ્છ્યો નહિ ! આટલી અંતઃકરણની વિમળતા અને સરલતા હશે ત્યારેજ આચાર્ય પદ પ્રાપ્ત થયું હશે ! આચાર્યપદ પ્રાપ્તિથી એવા ગુણો આપ્યા નહિ હોય ; સદ્ગુણો ઉત્તમ પદને વરતા નથી—અને તેનું કારણ એ છે કે ઉત્તમપદ દાર્દવખત આચાર્યોની પેઠે પરંપરા પ્રાપ્ત હોય છે. તેમજ રાજાઓની પેઠે બલાત્કારથી મેળવેલું હોય છે. આજ કારણથી આચાર્યોમાં અને રાજાઓમાં દેટલોક વખત ઉત્તમતાનો અભાવો હોય છે. ઉપર જણાવેલી અંતઃકરણની વિશાળતા તે જગદીશ્વરી મહારાણીમાં હતી—પણ તેના યુક્તપ્રેરકપ્રધાનમાં નથી અને તેથી દુનિયામાં મહાન્ સંહારવળી રહ્યો છે; ભૂલાય છે, યુક્તપ્રેરક પ્રધાન તે મહારાણીનો નહિ પણ કાળકૃતિનો પ્રધાન છે. મહારાણીનો પ્રધાનતો તેવાજ વિશાળ અંતઃકરણવાળો હતો. એ કાણ હતો ? મહાત્મા ગ્લાડ્સ્ટન હતો, જેનું હૃદય ઉપર જણાવેલાં આચાર્ય વચનોથી વિભિન્ન હતું નહિ, અને તેથીજ તેને ઉત્તમ પદ વરેલું હતું. દુનિયાનાં સદ્ભાગ્ય હોય ત્યારેજ એવા નરોનો ભૂમી ઉપર વાસ હોય છે. અને દુર્ભાગ્યે તેવાઓનું પરલોકમાં પ્રયાણ થાય છે. આવાં વિશાળ-વિમળ અને અનુકંપાશીળ હૃદયવાળા મનુષ્યોને દાર્દ નાથી પણ ભય થતો નથી એજ વાર્તા વાસિષ્ઠ સંહિતામાં પણ કહી છે:—

અમયંસર્વભૂતેભ્યોદત્વાચરતિયોદ્વિજઃ

તસ્યાપિસર્વભૂતેભ્યોનમયંજાતુવિચતે ॥ ૧ ॥

જે માણસ સર્વ પ્રાણિયોને અભય દાન આપી આ ભૂમંડળપર વિચરે છે, તેને સર્વ પ્રાણિઓથી કદાચિત્ પણ ભય થતો નથી. અભય દાન આપવું એ પણ દયાળુતામાં રહેલું છે અને જ્યારે અભયદાન આપનાર સર્વત્ર ભય રહિત થાયછે તો દયાળુ પણ થવો જોઈએ. આપણાં વ્યાસ વચન પણ તેજ કહેછે. શું કહેછે ? દયા સમાન બીનું વશીકરણ નથી એટલે દયાથી સર્વ વશ થાયછે, અને તેજો મિત્ર સમાન વરતેછે. ભય થવો એ અમિત્ર એટલે શત્રુથી થાયછે, પણ મિત્રથી થતો નથી. દયાથી વશીભૂત એટલે વશ થએલું વિશ્વ સર્વદા દયા કરનાર ઉપર પ્રેમ વરસેછે અને તેથી દયાશીળ પ્રાણિ નિર્ભય થાયછે માટે હમ્મેશાં દયા રાખવી જોઈએ.

અર્પૂર્ણ

લેખક

અમૃતલાલ કુંવરજી વૈદ્ય

ચાવંદ

અદ્વૈતામૃત

આ પ્રમાણે ઉદ્વેગયુક્ત વચ્ચેનો વિવપતી, તથા હુ ખાવેશમાં પોતાનું શિર તથા છાતી કુટી, આખથી અશ્રુ સાગતી ચિત્તવૃત્તિને શાન્ત કરતા વિવેકાશ્રમ કહેવા લાગ્યા હે સ્ત્રિ, તુ આવેા ઉદ્વેગ છોડી દે આવા હુ ખકર મિથ્યા ઉવોગને છોડી તત્ત્વને જાણવાના એયસ્કર ઉદ્વોગમાં ધ્યાન કર જેના અજ્ઞાનથીજ જે અસત્ય વસ્તુની સત્યતા જાણાય છે, તે પ્રથમ વસ્તુના જ્ઞાનથી તે અસત્ય વસ્તુ નિસ્તત્વ અથવા અસત્ય છે તેમ જ્ઞાન થાય તુજ સ્વમનુ દૃષ્ટાન્ત સમજી જો પુરૂષ જે સમયે શય્યામાં સુતો છે, તે સમયે તે શય્યામાં રથ, કે રથ આયવામાં માર્ગ, કે રથના ઘોડા આદિ કાઠ નથી એમ છતા તે પુરૂષ સ્વમમાં એ વસ્તુમાત્ર જુએ છે, તથા તેથી થતો આનંદ પણ લેય છે આ શાથી થતુ હશે! આવાજ દૃષ્ટાન્ત શ્રુતિમાં પણ આપ્યા છે સ્વપ્નમાં અઠ્ઠવાર્તિરાજ પોતાને ૨૬ માની બેસે છે, તથા ૨૬ પોતાને રાજ સમજી આનંદ ગાણે છે પોતાનો સખધી પાસે બેઠેલો ટોય છતા તેને દુરદેશમાં દેખે છે, એટલુજ નહિ પણ, અસમવિત ભાવના પણ થાય છે પોતે મનુષ્ય શરીરમાં છતા પોતે વ્યાધ્ર સમજી તેના જેવુ આચરણ સ્વપ્નમાં કરે છે ચિત્તવૃત્તિ! વિચાર કર તો સમજશે કે એ સર્વ અજ્ઞાનનુંજ ફલ છે જો એ અજ્ઞાન ન હોય તો તેથી જ્ઞાનને આવરણુ કેમ થાય આ સર્વ જે દરાન માત્ર છે તે સર્વ જગત્ સ્વપ્ન જેવુજ છે એવિના એની સ્થિતિ મીજી કાર્જ નથી સ્વપ્નમાં જમ એક પલમાનના સમયમાં સો વર્ષનો સમાવેશ થાય તેમ આદિ પણ આ સ્થિર કાલ સ્થિતિ સમજાય છે

કવલ પાચમેા

વિવેકાશ્રમ—હે સાધ્વિ! આગળ જે જ્ઞાન (ચિત્) કહ્યું તેજ આત્મા છે, એજ નિશ્ચય છે જો તેમ ન હોય તો આ જગતનો પ્રકાશજ ન થાય

ચિત્તવૃત્તિ—તમે યથાચોગ્ય સમજાવોછો પરંતુ તમારી વાણીમાં સશય પેદા થાય છે જ્ઞાન તેજ આત્મા છે એટલે શુ ? જ્ઞાન વસ્તુ—તથા આત્મા વસ્તુ એકજ છે અને જુદા નામ માત્ર છે, કે આત્મા એ જ્ઞાનનો આત્રય છે?

વળી જો આત્મા તથા જ્ઞાન એકજ વસ્તુ હોય તો તે કશુંક છે કે નિત્ય છે?

જો આત્મા જ્ઞાનના આશ્રય હોય તો, જ્ઞાન ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું છે માટે આત્મા એક છે કે ઘણા પ્રકારનો છે એ પણ પ્રશ્ન છે?

વિવેકાશ્રમ—અહો સાધ્વી મુમુક્ષુ સ્ત્રી! તારા પ્રશ્ન બહુ સારા છે. તર્ક શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવાથી, સંશયાત્મક મતિ જેની થઈ ગઈ છે એવા નૈયાયિકા આવીજ માથાફટ કર્યા કરે છે. એમને એવા ગુંચવાડાવાળાં વિચારનાં જંગલમાંથી, વેદાન્ત વિચાર જેવા સરલ ઉપવનમાં લાવવાથીજ તેમનું સમાધાન થાય. તમે જે પ્રશ્નો કર્યા તેનો ઉત્તર સરલ છે. અને હું તે શબ્દ પ્રમાણથી તથા અનુમાનથી, ઉભય રીતિએ આપીશ.

પ્રથમ શબ્દ પ્રમાણથી જેવા જઈએ તો સરલ છે કે: અતિ પ્રમાણભૂત આત્મ ઉપનિષદ્ વચનો વારંવાર કહે છે કે, વિજ્ઞાનમાનંદંબ્રહ્મ-જ્ઞાનરૂપ આનંદરૂપ બ્રહ્મ છે. પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ-ઉત્કૃષ્ટજ્ઞાન રૂપ બ્રહ્મ છે. અહંબ્રહ્મ હું બ્રહ્મ છું. એ આદિ ઘણી શ્રુતિઓ આત્માને જ્ઞાનરૂપજ સિદ્ધ કરે છે. અનુમાન પ્રમાણથી સિદ્ધ કરતાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર લઈ વિચાર કરવો પડશે.

તાર્કિક કહે છે કે-આત્મા એ જ્ઞાનનો આશ્રય છે. તેમ હોયતો ત્રણ વિકલ્પ થાય છે. આત્મા એ જ્ઞાનનો આશ્રય છે એમ સિદ્ધ કરવામાં હેતુ શું છે? ત્રણ હેતુ ધર્મ શકે.

૧ જ્ઞાન છે માટે.

૨ શુણ્ણ છે માટે, અથવા

૩ અર્થ રૂપ છે માટે.

પ્રથમ હેતુ તપાસતાં આ પ્રમાણે અનુમાન ગોઠવાશે.

પ્રતિજ્ઞા— જ્ઞાન-આત્માશ્રય છે (આત્મા છે આશ્રયજેનો એવું)

હેતુ— જ્ઞાન છે માટે.

ઉદાહરણ—

(ત્યાગિ)

આ અનુમાનમાં ઉદાહરણ તરીકે મળેલું, કારણકે ઉદાહરણ પક્ષ (અર્થ-જ્ઞાન) થી ભિન્ન વસ્તુ જોઈએ. જ્ઞાન માત્રને આપણે પક્ષ કરેલ છે. તેથી

અન્ય જ્ઞાન ન હોવાથી ઉદાહરણ મળી શકતું નથી આમ હોવાથી એ અનુમાન મિથ્યા છે

૨ અનુમાન

પ્રતિજ્ઞા—જ્ઞાન આત્માશ્રય છે

હેતુ—શુણ્યત્વ છે માટે

ઉદાહરણ —

આ અનુમાનમા પણ ઉદાહરણ નહિ મળે કારણ કે, આત્માશ્રય અને શુણ્યત્વને કાંઈ સબંધ નથી આત્મામા શુણ્ય સભવનો નથી તેથી વ્યાપ્તિ નહિ થાય

૩ બુ અનુમાન

પ્રતિજ્ઞા—જ્ઞાન આત્માશ્રય છે

હેતુ—અર્થ છે માટે

ઉદાહરણ—જ્યાં જ્યાં અર્થ છે ત્યાં ત્યાં આત્માશ્રય છે

આ અનુમાન સિદ્ધ કરવામા સાધ્ય આત્માશ્રય પણ અર્થ હોવાથી તેના આશ્રય માટે બીજા અર્થની અપેક્ષા રહેશે આ રીતે બીજા માટે ત્રીજા આશ્રય, ત્રીજા માટે ચોથો એ રીતે અનવસ્થા પ્રાપ્ત થાય આ અનવસ્થા પિશાચી એવી છે કે જે એક વખત તેનો અગિકાર કર્યો તો તે છુટી નહિ, આમ હોવાથી એનો અગિકારજ ન કરવો

ચિત્તવૃત્તિ—ત્યારે સિદ્ધ શું થયું ?

વિવેકાશ્રમ—એમ નિશ્ચય થયો કે રાજ્ઞ તથા અનુમાન પ્રમાણથી જ્ઞાન છે તેજ આત્મા છે

ચિત્તવૃત્તિ—આત્મા એજ જ્ઞાન હોય તથાપિ એ સિદ્ધાન્તમા મારે એક પ્રશ્ન હજી ઉભો છે જે એ એકજ હોયતો શું આત્મા ક્ષણિક છે ?

વિવેકાશ્રમ—હે સાધ્વિ ! એ પ્રશ્નનું સમાનન તો સુલભ છે જે તમે એને ક્ષણિક કહો તો તે કેની પેઠે ક્ષણિક છે ? દીપકની પેઠે છે ? અથવા પ્રયોજનથી ક્ષણિક છે ?

ક્ષણિકત્વમા કાંઈ પ્રયોજન તો જણાતું જ નથી ત્યાં કદાચ, તમે એમ ધારશો કે દીપકની પેઠે ક્ષણિક છે આનો પણ સુલભ ઉત્તર છે પરંતુ

હું એમ પુછું? કે દીપકને લઇને ક્ષણિક કહો છો ત્યારે વિશેષ સારૂ દૃષ્ટાન્ત સૂર્યનું લઈ આત્માને સૂર્યની પેઠે સ્થિર કાં નથી કહેતાં.

ચિત્તવૃત્તિ—સૂર્યમાં સ્થિરત્વ ક્યાં છે? પ્રાતઃકાલમાં પૂર્વદિશામાં અને સાયંકાલે પશ્ચિમમાં જાય એણું એનું સ્થિરત્વ ?

વિવેકાશ્રમ—યોગ્ય પ્રત્યુત્તર કર્યો. જો એમજ અસ્થિરત્વ હોય તો તે કેવળ દિશાની ઉપાધિને લીધેજ છે. એમ ઉપાધિથી સ્થિરત્વ હોય તો આત્મામાં અથવા જ્ઞાનમાં પણ હો. પટનું જ્ઞાન થતાં ધટનું જ્ઞાન ન થાય, તથા ધટનું જ્ઞાન થતાં પટનું જ્ઞાન ન થાય, એ રીતે અસ્થિરત્વ. પરંતુ ધટ તથા પટ એ ઉપાધિને સુકી દેતાં જ્ઞાન સ્થિરજ છે. દૃષ્ટાન્તમાં પણ પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશાની ઉપાધિને છોડી દેતાં સૂર્ય સ્થિર છે. અન્ય ઉદાહરણ લઈએ. સ્ફટિકને લાક્ષારસ પાસે રાખતાં લાલ દેખાય છે, તથા પીત વસ્તુ પાસે રાખતાં પીળો દેખાય છે, તેથી શું સ્ફટિક પીળો અથવા લાલ થયો ? નહિજ. એજ રીતે આ જ્ઞાનરૂપ આત્મા નિર્મલ, સ્વતઃસિદ્ધ, સર્વવ્યાપક છે. તેનાથી જ જ પદાર્થનો પ્રકાશ થાય તે તે ઉપાધિને લઈ ભિન્ન ભિન્ન બાસે, પરંતુ તે ઉપાધિ નાશ થતાં, તે પોતે નિર્મલ સ્વરૂપજ રહે છે. અહો માહાભાગે ચિત્તવૃત્તિ ! આ ચૈતન્ય આત્મસ્વરૂપ સર્વનો પ્રકાશ કરે છે, એને પ્રકટ કરવાને ઢાઈ સમર્થ નથી, એનો ઉત્પન્ન કર્તા ઢાઈ નથી, પણ એજ આત્મા સર્વ જગન્માત્રને ઉત્પન્ન કરે છે. એનો નાશ કર્તા હોયજ નહિ, પરંતુ એજ ત્રણ લોચિનો ઉપસંહાર કરનાર છે. જ્યાં એ ન હોય ત્યાં વસ્તુ માત્રનો અભાવ છે. જ્યાં એ ન હોય ત્યાં કાલ ન હોય તેમ દેશ પણ ન હોય. બાલક, યુવા તથા વૃદ્ધના ધર્મથી રહિત, નિર્મલ, ચૈતન્ય સ્વરૂપ આ આત્મા છે. વાણી તેનો પ્રકાશ નથી કરી શકતી, કારણ કે તેનો આત્માને સંગ નથી. મન તેનામાં પ્રવેશ નથી કરી શકતું, કારણ કે પ્રમાણના માર્ગથી એ આત્મસ્વરૂપ બહાર છે. વેદ પણ તેનું નિષેધ દ્વારાજ જ્ઞાન કરાવે છે ; આ વસ્તુ આત્મા નહિ, આ વસ્તુ આત્મા નહિ, એ રીતે સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરાવી, શેષ રહેલી આત્મા છે એમ બહીતાં બહીતાં બોધ કરે છે.

જમીન સંબંધી કાયદાનો ખરડો

(મળે)

પચાશદ્રાગ આદેયો રાજા પશુ હિરણ્યયો ।

ધાન્યાનામષ્ટમો ભાગ પશ્ચો દ્વાદશ એવ વા ॥

મનુસ્મૃતિ

ઉપલા શ્લોકમા આર્યાવર્તના માનનીય ધર્મશાસ્ત્રના વક્તા મહારાજ મનુએ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે કે રાજાએ ખેડૂત વર્ગ પાસેથી કર તરીકે ધાન્યનો પચાસમા ભાગ, અથવા આઠમા ભાગ, અથવા છઠા ભાગ જમીનના હવેલા, મ યમ અને ઉચ પ્રકાર પ્રમાણે વસુલ કરવો. અત્રીના સર્વ ઠેકાણે વિધોટા થઈ જવાથી ધાન્યની નીપજમાંથી કઈ લેવામાં આવતું નથી, પરંતુ કરાવેલ દરપ્રમાણે વિધોટીના રૂપેના વસુલ કરવામાં આવે છે—અમુક અમુક વર્ષને આતરે વીધોટી ઉત્તરોત્તર વધતી જાય છે, અને વર્ષ મોળા આવવાથી પેદાશ અગાઉ જવી થતી નથી અને છેલ્લા ભયકર દુકાળથી તો ખેડૂત વર્ગના હુ ખ ની અવધિ આવી ગઈ છે ને તેઓ ઠેક કરજમાં ખૂડતા જાય છે.

આપણી દયાલુ સરકાર જણાવે છે કે તે હુ ખદ સ્થિતિમાંથી ખેડૂતનો ઉદ્ધાર કરવા માટે આ નવો કાયદો અમે અજમાયશ દાખલ ચાલુ કરવા મા ગીયે છીએ, પરંતુ કાય જવા ભયકર રોગથી પીડાતા દુદીને આથી સાફ થશે કે પેલી દવાથી સાફ થશે એવા સશય ભરેલા ઉપચારોથી પ્રાયદો નજ થાય પરંતુ તેને માટે સર્વમાન્ય ઠાઈ સિદ્ધ ઔષધોન જે અજમાવાય તો કંઈ પણ સાફ થવાની આશા નહે.

આપણે ખેડૂત વર્ગ અતિ કરજવાન છે એ વાત માટે બે મત છે નહિ પરંતુ પ્રત્યેક જને માટે ખુલાસો ગાગે છે તે એજ છે કે, જે ખરડો હાલમાં ગજદારી એગણ ઉપર મુકાયેલો છે અને જને ઘડવા માટે કૌન્સીન ॥ સરકારી સભાસદો તૈયાર ઉભા છે, તે ખરડો તે ભયકર હુ ખ ટાળવાને ખરો ઉપાય છે કે કેમ ?

ઘણા કાળથી મૂળ પાલી બેઠેલા રોગને નિર્મુળ કરવાને અને તેના ખરડા કારણે શોધી કાઢવાને માટે વૈદમા ધીગજ અને ચતુર્ગમ જોડે જ્યાં

તે વૈદને રોગનું ખટું કારણ માલમ પડે ત્યારેજ તેને માટે સાચો ઉપાય ચોજી શકે. પરંતુ જો વૈદ તેનું ખટું કારણ તપાસ્યા વગર માત્ર શામક ઉપચારો કરે છે તે નિષ્ફળ જાય છે.

હમણાં જ પ્રજા અને સરકાર વચ્ચે મતફેર છે તે આ પ્રકારે છે. પ્રજા કહે છે કે—“જો રીતે સરકાર ખેડુતની કરજદાર સ્થિતિ મટાડવા માગે છે તે રીતથી ફત્તેહ નહિં મળે, કારણ કે તે ખોટી રીત છે; કેમકે તે રીતથી તે સ્થિતિનું મૂળ કારણ હાથ લાગ્યું નથી; અને જો શામક ઉપાય સરકાર અજમાવવા માગે છે તેથી મૂળ રોગમાં વૃદ્ધિ થશે અને પરિણામ બહુ ભયંકર આવશે. થોડો સમય વાટ જોઈ અને તે રોગનું પરાખર નિદાન કરી ખટું અને મૂળ કારણ શોધવાની સરકાર કૃપા નહિં દર્શાવે” ? બીજી બાજુ સરકાર કહે છે કે “માત્ર શાહુકારો મોટા બ્યાજ ખેડુતોને પૈસા ધીરે છે તે, અને ખેડુતો પોતાની જમીન ગીરો મૂકી લગ્ન વીગેરેના પ્રસંગમાં પૈસા ઉઠાવે છે તેથી આવી સ્થિતિ થઈ છે તે અટકાવવાને આ ખરડો ઉપયોગી થઈ પડશે” પરંતુ પ્રજાજનની પક્ષી ખાતી છે કે ખેડુત વર્ગની કરજદાર સ્થિતિનું મુખ્ય કારણ જમીનનું મેહેસુલ ઉધરાવવાની સખતાઈ ભરેલી રીતીજ છે અને તે મેહેસુલ છેલ્લાં ત્રીશ વર્ષમાં ઘણુંજ વધારી દેવામાં આવ્યું છે.

જો ઠેકાણે ચોખ્ખ કરતાં અતિ વધારે ગણેાત ઉધરાવવામાં આવતું હોય અને જમીનની પેદાશનો કસ દિવસો દિવસ જોઈો થતો જતો હોય, તેવે રથળે દુનીયાનો દાદાપણ ખેડુત આખાદ થઈ શકે નહિં. પરંતુ દિલ્લગીરી સાથે જણાવવું જોઈએ કે આ ઇલાકાતા ખેડુતના મોટા ભાગની સ્થિતિ ઉપર પ્રભાણે છે. ત્યારે આવી સ્થિતિમાં સરકારી મેહેસુલ ભરવાને અને પોતાના ઘેર કંઈ વરો કે શુભ કાર્ય પ્રસંગમાં ખેડુત શાહુકારને શરણે જાય એ સ્વાભાવિક છે.

ગમે તેમ હો, છતાં હમણાં એવી ખારીક સ્થિતિ ખેડુતોની થઈ પડી છે કે આ વાતનો હમેશને માટે કંઈ નીકાલ થવો જોઈએ. ખેડુતોની કરજદાર સ્થિતિનું મુખ્ય કારણ જોજાડપ વસુક્તાતનું ધોરણ છે કે કેમ તે આખાને ખરી રીતે જણાવવામાટે ખાસ સ્વતંત્ર અને દાઈ પણ પક્ષના અભિપ્રાયથી નહીં દોરાયેલા એવા ગૃહસ્થોની બનેલી કમીટી નક્કર છે. ખેડુતની સ્થિતિ સુધારવાનો આ પ્રથમ ઉપાય છે. આવી ચોજના પરમાર્થી નર સર વિલીયમ વેડર્નમર્નના પ્રયાસથી “હીંદી દુકાળ કમીટી” જે નામથી વિજ્ઞાપનમ પ્રચલિત થઈ પણ ચૂકી છે. તેટલા માટે આપણે આશા રાખીએ કે લોર્ડ નોર્થ હાટની સરકાર આ કાયદો પસાર કર્યા પહેલાં પૂર્ણ વિચાર કરી ખેડુતની કરજદાર સ્થિતિનું ખટું અને મૂળ કારણ શોધવાની તસ્દી લેશે અને સાદસ કરી આ પ્રજામાં અપ્રિય થઈ પડેલો ખરડો પસાર નહિં કરે.

સ્વામી વિવેકાનંદ

અને

માસ ભક્ષણ

અમેરીકાના ચીકાગોની ધર્મમંજમા હિંદુસમાજના પ્રતિનિધિ રૂપે ગયેલ અને ત્યાં પોતાના વેદાન્તના વ્યાખ્યાનોથી પ્રસિદ્ધ થયેના સ્વામી વિવેકાનંદ હાલમા આર્ય તનુજોને ભવામણ કરવા નીકળ્યા છે કે તેઓએ અસલની પેઠે માસભક્ષણની પદ્ધતિ તરફ જતુ જમતમા ઘણા મહાન નરો પાડ્યા છે, પાઠે છે અને હજુ પાકશે કે જોયો પોતાના અદ્ભુત કાર્યથી જગ તને છકકરી નાખે છે પરતુ તેવા પ્રરૂપેમા આચારની અને વિચારની એકતા હોય છે હાલના કેટલાક સુદાગ્ધ અને નવીન શિક્ષણ પામેલા તરણો કહે છે કે “અમાગ મન ચોખા છે, બાધાચાર એ મિથ્યા આકબર છે, ધર્મની સાથે તેનો સમ્બંધ નથી, એ આચારો તો વાકાના ટોળામાટે છે” ઇત્યાદિ વચનો અને વિચારોથી અમે તદન વિરુદ્ધ છઈએ અમારૂં પૂર્વપણે માનવું છે કે બાહ્યાચાર અને બાહ્ય શુદ્ધિ રાખ્યાવિના અત કરણની નિર્મળતા અને શુદ્ધિ થતીજ નથી માસ ભક્ષણ એ ઝોણુણી અને તામસ ધોગક છે, તે ખાવાથી માત્રિક વૃત્તિ કે ચિત્તની પ્રમત્તતા મેળવતી બહુ કઠિણ છે

સ્વામી વિવેકાનંદ ની વિદ્વતા અને વન્દ્યતા શક્તિ માટે અમોને માન છે અને આર્યધર્મનું જ તેણે પાશ્વિમાત્ય પ્રજામા ગૌરવ વધાર્યું છે તેને માટે આપણે તેના આભારી છીએ પરતુ કહ્યા વિના ચાલતું નથી કે આપણા ધર્મ શાસ્ત્રમા બતાવેલ સપ્રદાય પ્રમાણે સ્વામી પ ને નહિ પામેલ અને પોતે બ્રાહ્મણ નહિ છતાં આર્યના ઉપદેશક સ્થાનપર ચડી બેસેના દોષથી સ્વામી વિવેકાનંદથી આર્યધર્મનો છૂંદોફાર થવો અગાચ્છીય અને તેટલામાટે અસ મત અને અશક્ય છે—અને મન વાણી અને કાર્યની એકતા તેમની નહિ હોવાથી અમારા જાણવામા આવેલ છેકે પગ્મ પૃત્યપાદ ગાગ્દાપીઠાવી શ્વર સમાધિસ્થ જગદ્ગુરુ રાકરાચાર્યને અને તેમની વચે કઈ વાદવિવાદ પણ થયો હતો—સમાધિસ્થ રાકરાચાર્ય વિદ્વાન હતા એ નિર્વિવાદ વાત છે, તેવા મહાત્માને તે સ્વામી સાથે લાજગક થવામા કઈ સગળ કારણ હશે એર

કદાચ ધારીએ કે સ્વામીની વાત સાચી છે, તથાપિ ઉત્તમ વર્ણના હિંદુની લાગણીની વિરુદ્ધનો ધોગક ખાવાની તેમને ભવામણ કરવાથી

શું લાભ છે ? ધણીક એવી વસ્તુઓ છે કે જે ધણા લાંબા વખતના વ્યવહારથી પ્રજાના સુધારાનો એક અગત્યનો ભાગ થઈ પડે છે. હિંદુ સમાજની માટે ભાગની લાગણી માંસની તદ્દન વિરુદ્ધ છે. અને ખોરાક તરીકે હમેશ માંસ ખાવું એવું તો કદી ધર્મ શાસ્ત્રમાંથી નિકલેજ નહિં કેમકે ન હિંસ્યાત્ સર્વ મૃતાણિ એવાં વાક્યો ઠેકાણે ઠેકાણે મળી આવે છે. આર્યાવર્તની બ્રાહ્મણ પ્રજા, જે નિર્વિવાદ રીતે હિંદી પ્રજામાંની સૌથી બુદ્ધિશાળી શાખા છે, તેઓ સઘળા ધણે ભાગે અન્નાહારી છે. ત્યારે સ્વામી વિવેકાનંદ તેઓને પોતાના મતમાં કેવી રીતે ફેરવી શકવાના ? અને બીજી ઉંચ વર્ણની હિંદુ પ્રજા કે જેઓ બ્રાહ્મણના દાખલાએ આ બાબતમાં પોતાનું વર્તન કરે છે તેઓ સઘળાને સ્વામી શું સમજાવશે ? માંસાહારની ભલામણ કરવામાં સ્વામીનો આ હેતુ કદાચ હશે કે આપણુ સર્વને લડાયક પ્રજા બનાવવા. તો સ્વામીને અમે જણાવીએ છીએ કે ક્ષત્રિ વર્ગ માંસાહાર કરે છે છતાં કાં તેઓ લડાયક જુસો સઘળા નથી બતાવતા ? માંસ ખાવાથીજ લડાયક થવાય છે એ વાત ખોટી છે. એ બાબત પ્રસંગ ઉપર આધાર રાખે છે. હથીયાર બંધીનો કાયદો સરકાર તરફથી લાગુ થવાથી શસ્ત્રનો ઉપયોગ ભૂલી જવાણો છે અને હજુ તદ્દન બુદ્ધી જવાશે. જ્યાં જ્યાં હજુ તે કાયદાનાં શુભ પગલાં નથી પડ્યાં ત્યાં ત્યાં હજુ ફક્ત અન્નાહારવાળી પ્રજા હથીયાર બાંધી અણીને વખતે લુંટારા અને બહાર વટીયા સાથે યુદ્ધ કરી શકે છે. દાખલા તરીકે કેચ પ્રાંતે જ્યાં હથીયાર બાંધવાની છૂટ છે ત્યાં માંડવીના ભાટીયા ગૃહસ્થોએ એક પ્રખ્યાત અને ભયંકર બહારવટીયાને મારી દેદ કરેલ હતો. હવે અમે સ્વામીને પુછીએ છીએ કે તેઓએ જન્મથી ઠાઈ દિવસ માંસાહાર કરેલ નથી છતાં તેમાં લડાયક જુસો ક્યાંથી આવ્યો ?

હવે સ્વામીની ઉપલી ભલામણ માટે કદાચ બીજું કારણ એ હોય કે સ્વામીના મનમાં આપણું પારલૌકિક કલ્યાણ કરવાની બહુ ઉત્કંઠા છે તો અમને પોતાને અમારાં ભગવદ્ગીતા જેવાં ધર્મશાસ્ત્રોનાં વચનમાં વિશ્વાસ છે કે કૃષ્ણ કૃલ અને અન્નના સાત્ત્વિક ખોરાકથી જેવું અમારું ધર્મમય જીવન સુધરે છે તેવું કદી પણ તમોગુણી માંસાહારથી સુધરવાનું નથી.

કદાચ સ્વામીના મનમાં એમ હોય કે કુનીયાની બીજી સુધરેલી પ્રજા જેમ ચીત વગેરેમાં લડાઈઓ કરી પોતાની નામના મેળવે છે તેમ હિન્દુ પ્રજા એ પણ સુધરેલી પ્રજામાં નામના મેળવવી, તો અમારે તેમને જણાવવાનું કે આર્ય પ્રજાનો ઉચ્ચ આશય અનાદિ કાળથી ધર્મ અને આત્મોન્નતિ તરફ છે, કિન્તુ તે આત્મશ્રેયનો માર્ગ છોડી જડવાદી પાશ્વિમાત્મ પ્રજા પેઠે રાજદ્વારી કાળાંધાળાં કરવા તરફ કદી નહિં ઢળે.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૨૯ મુ]

બાદપદ, સંવત ૧૯૫૭

[અક, ૧૧ મે]

॥ ચતો ધર્મસ્તતો જય ॥

કાયરને પ્રોત્સાહન.

(શુભા ઉદ)

છેક હિમ્મત નથી ધન નથી માહરે
વય નથી માહરી વ્હાર નથી કોર્ની
વચ્ચત સારો નથી શુ કરુ હાય હુ
ઉદયના સાધનો આમ મલતા નથી
નજર પડતી નથી કામ કરતા કશી
છે પ્રતીકૂલ ઈશ્વર સ્વરે હાલમા
મદદ મલતી નથી અન્ય જનની કશી
ઉદયના સાધનો આમ મલતા નથી
આધિને વ્યાધીઓ અતિય આવી પડે
ઉધ આલસ વહુ અગમા છે મર્યા
સમજ પડતી નથી શુ કરુ હુ હવે
ઉદયના સાધનો આમ મલતા નથી
સાર વેપારમા હાલમા છે નહી
કરમ છે કઠળ વહુ હાલમા માહરા
વગ નથી સરસ સમ દેશ સારો નથી
ઉદયના સાધનો આમ મલતા નથી

સાચ નિર્વલ પડયો હુ વિચારો,
થાય છે અતરે વહુ વિચારો,
સ્વ સ્વાતા સ્વરે આમ મોથા,
અસ્ત આવી પડે વાટ જોતા ॥ ૧ ॥
છે ન સયોગ સારો અમારે,
કોળ આ કષ્ટથી હાલ તારે,
શુ કરુ હાય હુ આમ રોતા,
અસ્ત આવી પડે વાટ જોતા ॥ ૨ ॥
શરીર અસ્વસ્થ રહેછે અમારુ,
શુ હવે અતરે હુ વિચારુ,
એમ કહિને વગાસા સ્વાતા,
અસ્ત આવી પડે વાટ જોતા ॥ ૩ ॥
છેક નાદાન તેથી યનારો,
ઉદય તેથી ન મારો યનારો,
આમ વિચારમા દિવસ ચોતા,
અસ્ત આવી પડે વાટ જોતા ॥ ૪ ॥

કામ પુષ્કળ હતું આજ મારે સ્વં પળ મલ્યા લાડવા સ્વં સ્વાવા,
 એ મજામાં ગયો સકળ હું વિસરી કેમ કરવું હવે શ્રેય થાવા;
 હાય સ્વોદું કર્યું સમય ફોકડ ગયો મુલ્ય થકી ફક્ત એવું કહેતાં,
 ઉદયનાં સાધનો આમ મલતાં નથી અસ્ત આવી પડે વાટ જોતાં. ॥ ૬.

હોય સંકટ ગમે તેમ નહતાં મહે તોય તેની ન દરકાર કરતાં,
 સજ્જ થાવો સ્વરા સ્વંતથી અંતમાં ઉદયનો પૂર્ણ વિચાર કરતાં;
 યત્ન કરશો કરી પૂર્ણ હિમ્મત ધરી અંગમાં શૌર્યતા સ્વં ધરતાં,
 ઉદયનાં સાધનો તેમ મલશે સ્વરાં અસ્ત આવી પડે વાટ જોતાં.

શાસ્ત્રી દામોદર કાનજી.

સમુદ્ર વર્ણન.

વિમાનને દૂર સ્થાપીને અંજલી બેઠીને—

વિશ્વાવસુ—“પૂર્વે પર્વતોને પાંખો હતી, તેથી તેઓ આંહીથી તહીં ઉડીને લોકને ત્રાસ આપતા હતા; તેટલા માટે ઈંદ્ર મહારાજે તેમની પાંખો કાપી નાખી, પરંતુ મૈનાક આદિ કેટલાક પર્વતો સમુદ્રમાં સંતારીને રહેલા છે.” ઉપરની પૌરાણિક કથાનુસારે, પોતે ઉડવાથી લોકનું કદન કરવાથી ક્રોધ પામેલ ઈંદ્રના વજ્રના પ્રહારથી અતિથય બહીનેલા પર્વતોના પ્રાણ રક્ષણ કરવાથી સ્થિર થયેલા છે યથા જનો એવા, વાયુરૂપી સૂતધારથી જનાં મોજાં નાચે છે એવા, અને માન્ય જનસમૂહમાં પણ માન્ય આ આગળ દેખાતા મહા સમુદ્રને નમસ્કાર કરું છું.

કૃશાનુ—(હાસ્ય કરીને) પામર લોકોથી પણ પીવાને અયોગ્ય એવાં પાત્રાં જલના રક્ષક, અને મત્સ્યાદિક જડ જલજંતુના આશ્રયભૂત આ સમુદ્રને નમન કરવાની ઈચ્છા તમને કેમ ઉત્પન્ન થઈ? મને તો આ કઠોર ગર્જના કરનાર સમુદ્ર ઉપર ક્રોધજ ઉત્પન્ન થાય છે—

મહા પાયસ અન્નથી હર્ષ પામતા, પ્રદિપ્ત જઠરાગ્નિવાળા અને નિરંતર “હું ભૂખો છું, મને આપો, આપો.” એમ ઘૂમે પાડતા દરિદ્રી માણસ

ઉપર જેમ સર્વજન દોષે છે તેમજ આ ઘણા જાળવાળા, અતરમા વડવાશિ
વાળા અને નિગ્તર ગર્જના કરતા સમુદ્રપર સર્વજનને ક્રોધ વ્યાપે છે

વળી આ મમુદ્ર જલાદિ સપત્તિયુક્ત છે, છતા પણ અતિ લોભી
હોનાથી બુદ્ધિમાન પુરુષોએ અનાજ કરવા યોગ્ય છે—કારણ કે જુઓ—

આ સમુદ્ર કૌસ્તુભ આદિ ચૈદ ગ્તનોરૂપી શ્રેષ્ઠ વસ્તુનું ઉત્પત્તિ આન
છે તથાપિ, લક્ષ્મીરૂપી સમૃદ્ધિનું ઉત્પન્ન આન છે તથાપિ, સ્વર્ણયુક્ત અને
જવયુક્ત સ્થનીને પ્રાપ્ત થયેન છે તથાપિ, ઘણા તગગરૂપી તેને આગમોયો
છે તથાપિ, મેધનો ઉત્પત્તિકર્તા છે અને નાવના પ્રયાગથા દ્રવ્યનો બહુ મયય
કર્તા છે તથાપિ આ સમુદ્ર વિતગલિષાણુ (નૌકા રહિતપણુ, દાતાપણુ) પ્રાપ્ત
કરતો નથી—નાવનો મયા કરીને બહુ ધન મયય કરનાર પુરુષનું અદાતાપણુ
અનુચિત છે તેમજ વળી—

(શાર્દૂલ વિઠીહિત)

કાઠે ગ્રાહ ઉગે નહિ કયમ કરી ધાન્યો તીહા તો ઉગે •
નાવાને જાળ યોગ્ય નહિ કદિ જનો ખીવા નુ પાણી છુવે •
અતરમા અતિરો બયાનક મટા જતુથી આ ગર્જતા
નુ મનમા નિગ્ધાગીયુ ઉદધિને શ્રદ્ધાજીએ સર્જતા •

વળી—૭ પુરુષને અતિબહુ સ્વર્ણની (ચોનાની, ચુરો જવની) સપત્તિ
પ્રતિદિન પ્રયત્નવિના પ્રાપ્ત થાય છે, તેવા પુરુષો પોતાની પ્રાપ્તિની અનુરૂપ
દાનાદિરૂપ ત્યાગ જો નથી કરતા, તો કાવાતરે દેવવશાત, તે સપત્તિ અશિનો
આસ (દહન, વડવાશિભક્ષણ) થાય છે, અથવા લક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા
જગતના અધિપતિ (રાજા, વિષ્ણુ, ગમચદ્ર) થઈ મથન, (તાડન, નિનોડન)
અને બધન (બેડીનું, સેતુરૂપે) થાય છે આ વિરયનો પ્રયત્ન અનુભવ કરવો
હોય તો સમુદ્રનું દૃષ્ટાંત જુઓ—

આ મમુદ્રનું વડવાશિથી ભક્ષણ થાય છે, વિષ્ણુઆદિ દેવે તેનું મથન
કરેલું છે, અને રામચદ્રજીએ તેનાપર સેતુમય કચેલ છે માટે દ્રવ્યવાળા
પુરુષોએ આ મમુદ્રનો દાખનો મનમા વિચારીનેજ દાન ભોગ આદિ માર્ગે
દ્રવ્યનો વ્યય કરવો આને અનુગુપ્ત ગણત બર્હદ્ગિએ પણ કહેન છે કે—

દાનં ભોગો નાશસ્તિસો ગતયો ભવન્તિ ચિત્તસ્ય ।

યો ન દદાતિ ન મુંક્તે તસ્ય તૃતીયા ગતિ મેવતિ ॥

[દાન, ઉપભોગ અને નાશ એ રીતે દ્રવ્યની ત્રણ ગતિએ; જે દાન નથી દેતો, જે ઉપભોગ નથી કરતો, તેવાના દ્રવ્યની ત્રીજી ગતિ (નાશ) થાય છે.]

વિશ્વાવસુ ! તમને વધારે શું કહું ? હુંકામાં કહું છું કે—અગસ્ત્ય ઋષિએ જેનું પાન કરીને પછી મૂત્રદ્વારથી જેનું ઉત્સર્જન કરેલ છે, અને એટલા માટેજ સજ્જનોથી સ્પર્શ થવાને અયોગ્ય એવા આ સમુદ્રને કાંઈ આવીને, અતિશય તૃષ્ણાતુર પથિક જન, આ સમુદ્રનું જળ ક્ષાર હોવાથી તેનું પાન કરી શકતો નથી.

વિશ્વાવસુ—હે મિત્ર ! સર્વ ગુણની ખાણરૂપ સરિતાના પતિ આ સમુદ્ર દૂષણ દેવા લાયક નથી. કારણ કે—ઈંદ્રને ઉચ્ચૈશ્રવા નામનો અશ્વ આપનાર અને તેના નાનાભાઈ વિષ્ણુને ચન્દ્રાત્મક વામનેત્ર આપનાર આ સમુદ્રથી વધારે ઉદાર બીજો કોણ છે તે કહો તો ખરા ? વળી આ સમુદ્રે દેવતાઓને ઇચ્છિતફળદેનાર અમૃત, કલ્પવૃક્ષ અને કામદુધા ગાય આપ્યાં; દિગ્વસન સદાશિવને જેણે સિતાંશુ (ચંદ્રમા) આપ્યો; તેના જેવો બીજો કાતાર કોઈ દીઠો છે ?

આ સમુદ્રનું ઐશ્વર્યપણું હજાર મુખવાળા શેષાદિક પણ કહેવાને સમર્થ નથી તો બીજાની શું વાત કરવી.

જહ્નુમુતા જે જગમાં પવિત્રા

ગંગા પ્રિયા, પુત્ર વળી કલાત્મા

લક્ષ્મી મહા ભોજ્યવતીજ કન્યા

જભાત આના જગદીશ ધન્યા.

અધ્યાવક

(ગતાક પન ૧૮૪ થી)

હવે આપણે આ વા વિચારવું જરા સ્પષ્ટીકરણ કરીએ પ્રારમ્ભમાં બધીએ ચર્ચાકરના ક્ષણિક વિજ્ઞાનવાદ સ્વીકારીને “એક બુદ્ધિ તત્ત્વજ છે” એ સિદ્ધાંત સ્થાપ્યો અષ્ટાવકે કહ્યું કે “બુદ્ધિનો સાક્ષી ચીદાભાસ છે” ત્યારે બધી બોલ્યો કે કર્મથી જીવની ઉચ નીચ ગતી થાય છે તેથી (મીમાસક મતે) કર્મનો અગીકાર કરવો જોઈએ અષ્ટાવકે કહ્યું કે કર્મને તત્ત્વમાનવુ અચોગ્ય છે, પરંતુ કર્મ કરવાથી અત કરણ શુદ્ધ થાય ત્યાં જ જ્ઞાન થાય છે તેનેજ તત્ત્વ માનવુ ચોગ્ય છે બધીએ કહ્યું કે જ્ઞાન એ તત્ત્વ હોય તો પાચ જ્ઞાનેન્દ્રિય છે તે પાચ તત્ત્વો માનવા ઘટે છે અષ્ટાવકે કહ્યું કે પાચજ્ઞાનેન્દ્રિયને તત્ત્વો માનીએ તો તે પાચેન્દ્રિયને નિયમમા રાખનાર છઠું મન છે, તેને પણ તત્ત્વ માનવુ ઘટે છે બધી બોલ્યો કે—પાચજ્ઞાનેન્દ્રિય, છઠું મન, અને બુદ્ધિ એ સાત તત્ત્વો છે અષ્ટાવકે કહ્યું કે—ત્યારે તો આઠમા અહકારને પણ તત્ત્વ માનવુ પડશે ત્યારે બધી કહે કે—સત્ત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણના ન્યૂન, અધિક અને સમાન એ નવયોગથી અનેક પ્રકારની સૃષ્ટિને કરનાર પ્રકૃતિ (પ્રધાન) એ (સામ્યમતે) તત્ત્વ છે તેથી દ્વૈત સત્ય ઠરે છે અષ્ટાવકે કહ્યું કે—ઈન્દ્રિયો અસગ આત્માને પોતાને સ્વાધીન કરે છે તેથી દ્વૈત મિથ્યા છતાં હકિતરજતની પેઠે આતિથી સત્ય લાસે છે, પરંતુ જ્યારે બ્રહ્મનું સાક્ષાત્કાર જ્ઞાન થાય છે ત્યારે દ્વૈત લાસતુ નથી, માટે દ્વૈત મિથ્યા છે અને અદ્વૈત, અસગ આત્માજ સત્ય છે બધીએ કહ્યું કે—પાચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાચ કર્મેન્દ્રિય અને મન એ અગ્યાગથી જીવ પશુની પેઠે મધાય છે અને તેને એ ઈન્દ્રિયજન્ય વિષયોથી હર્ષ શોક ઈત્યાદિ થાય છે, માટે વિષયોજ આત્માને બંધન કરનારા દેખાય છે તેથી આત્માને અસગ કહેવો તેમા પ્રત્યક્ષ વિરોધ છે અષ્ટાવકે કહ્યું કે—તે અગ્યા ઈન્દ્રિયોથી બારમો આત્મા બુદ્ધોજ છે, તે મૂર પુરૂષના બ્રહ્મવામા આવતો નથી, સર્વ ઈન્દ્રિયોનું પણ કારણ રૂપ તે બ્રહ્મજ છે એ પર બ્રહ્મનું જ્ઞાન થવા માટેજ બાર યમનિયમ પાળવાનું કહેવ છે, તેથી શુદ્ધ અત કરણ થયે અસગ આત્માનું જ્ઞાન થાય છે બધીએ કહ્યું કે—એ જ્ઞાનને ઉત્પત્ત કરે તેવું શુદ્ધ અત કરણ આ દેશકાળમા થતુ નથી, પરંતુ સત્યયુગમા અને

સત્ય લોકમાંજ થાયછે, માટે આ સમયમાં જે પુરૂષો બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરેછે તે વૃથાછે, કેમકે તારા કેવા પ્રમાણે નિઃસંગ આત્માનું જ્ઞાન અંતઃકરણ શુદ્ધ થયા વિના બનતું નથી અને તેવું શુદ્ધ અંતઃકરણ આ સમયમાં થતું નથી; તેમાં પવિત્ર દેશ કાળની અપેક્ષાછે. આટલું બોલીને બધી બોલતો બંધ થઈ ગયો. છેવટમાં અષ્ટાવક્રે કહ્યું કે—જેમ અગ્નિ, સૂર્ય તથા વાયુ એ સર્વ પરમાર્થથી જુદા છે તેમ આત્મા એ દશ ઈંદ્રિયો, મન, બુદ્ધિ અને અહંકાર એ તેરથી જુદોછે, અસંગછે; તે પણ સંગવાન્ હોય શુ એમ દેખાયછે. માટે મનુષ્યોએ બુદ્ધિ આદિની શુદ્ધિમાટે ઉદ્ધોગ કરવો પણ ઉદાસ થઈ બેસી રહેવું નહી, કેમકે પ્રથમ કહેલ યમ નિયમ આદિબાર સાધનો, તેર ઈંદ્રિયોના વિષયોને નિવૃત્ત કરનારછે. તેથી જ્યારે જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પોતાની મેળે બુદ્ધિ આદિના વિષયો નિવૃત્ત થયાથી અદ્વૈત બ્રહ્મ સાક્ષાત્કાર થાયછે. માટે પુરૂષોએ દેશ કાળની કાંઈપણ અપેક્ષા રાખ્યાવિના આજના સમયમાં પણ જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જેથી અંતઃકરણ શુદ્ધ થતાં અદ્વૈત, નિર્ગુણ સંચિયદાનંદ બ્રહ્મનું જ્ઞાન થાય; તથાસ્તુ. આપ્રમાણે મહાત્મા અષ્ટાવક્રે તે સભામાં પોતાનો અદ્વૈત સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરીને બંદીનો પરાજય કર્યો.

ત્યારપછી વાદવિવાદમાં હારી જવાથી નીચું ધાસી ઝુંગા બેસી રહેલા અને મોટી ચિંતામાં પડેલા બંદીને તથા અનેક તરેહનાં વાક્યો બોલતા અષ્ટાવક્રને જોઈને સભામાં ગેઠેલા સર્વ પુરૂષોએ મોટો હર્ષનાદ કર્યો, અને એ વિદેહ રાજાના શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ મંડપમાં મોટો મેલાવડો હતો તેમાંથી ટટલાક બ્રાહ્મણો અષ્ટાવક્રને હાથ જોડી વખાણ કરતા તેની પાસે ઉભા રહ્યા, તે જોઈને અષ્ટાવક્રે તેઓને કહ્યું કે—હે બ્રાહ્મણો! આ બંદીએ પૂર્વે મોટા પંડિત બ્રાહ્મણોને વાદમાં જીતી જલમાં નાંખ્યા છે માટે આજ તે પોતે બ્રાહ્મણોના જેવી વ્યવસ્થાને પામવો જોઈએ, તેથી તમે તેને જલમાં નાંખી આવો. પછી અષ્ટાવક્રે વિદેહ રાજાને કહ્યું કે—હે રાજા! આપના ઠરાવ પ્રમાણે હવે આ બંદીને જલમાં નાંખવો જોઈએ. ત્યારે બંદીએ તે સભામાં વિદેહ રાજાને કહ્યું કે—હે જનકવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ વિદેહ રાજા! હું વરણ દેવનો પુત્ર છું, હમણા મારા પિતા વરણ આપના આ યજ્ઞ સરખો બાર વર્ષની દિશાવાળો યજ્ઞ કરે છે તેમાં સારા વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો જોઈએ, તેટલા માટે મેં આંહિ વાદવિવાદમાં બ્રાહ્મણોને જીતીને તે યજ્ઞમાં મોકલ્યા છે કે જેઓ હમણાં

પાછા ત્યાંથી આહિ આવે છે. હું આજે પૂજના યોગ્ય અષ્ટાવકની પૂજા કરીશ અને હવે મારા પિતા વગ્ણની પાસે જઈશ. પછી અટાવકે ગળ વિદેહને કહ્યું કે—ટે વિદેહ રાજા ! જેમ ગુપ્તના પાનમાં ભોજન કરવાથી તથા તેના પત્નિ આવાથી મનુષ્યની બુદ્ધિ નાશ પામે છે તથા તેને દોષની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ આ બંધીના વચનો સાંભળનાર પુરૂષની બુદ્ધિ નાશ પામે છે, તથા તેને દોષની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. તોપણ તું તેના વચનો સાંભળે છે કેમકે તને પોતાની સ્તુતિથી મોટા હર્ષ થાય છે તેથી તું મારી વાણીને સાંભળતો નથી ત્યાં વિદેહ ગળ મો યા કે-હે મહાત્મા અષ્ટાવક ! હું આપની વિનય અને બીજા મનુષ્યોથી બોલી ન શકાય તેવી વાણીને સાંભળું છું. આપે આજ વાદવિવા માં મીને જીત્યો છે માટે આપ સાક્ષાત્ દેવરૂપ છો અને આપની કામના પરિપૂર્ણ થઈ એમ હું માનું છું. આ બંધી આપની પૂજા કરવા ઉભો છે. અષ્ટાવક બોલ્યા કે—આ બંધી જીતો રહે તેમા મારી કાઠપણ કામના પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી, તેનો પિતા વરુ છે માટે તેને જલમાં ડુબાવી દે. બીજો બોલ્યો કે—મને જનમાં ડુબાવશો તેથી કોય ભય નથી કેમકે હું વરુનો પુત્ર છું, પરંતુ હમણાં એક મુહૂર્તમાં આ અષ્ટાવક ધણા વધારી નાશ પામેના પોતાના પિતા કહોડને આહિ આવેલા જોઈએ એ પ્રમાણે બંધી મોતને હોતો તેવામાં જે જે શ્રાવણોને બીજે જીતીને જળમાં ડુબાવ્યા હતા તે સર્વ વગ્ણના યજ્ઞમાંથી સાંભળે સત્કાર પામીને પાછા ત્યાં આવ્યા, આ આશ્ચર્ય જોઈને સર્વને ધણો વિસ્મય થયો. મહાત્મા અષ્ટાવકે પોતાના પિતા કહોડના પગમાં કવત્રપણામ કર્યા, ત્યાં કહોડ બોલ્યા કે—

इत्यर्थं मिच्छति सुतान् जना जननं कमणा ॥

यत्नं नाशकं कर्तुं तत्पुत्रं कृतवामस ॥ ૧ ॥

उत्तामलस्य बलवान्तुत बालस्य पडित ॥

उत वा त्रिदुषો विद्वान् पुत्रो जनक जायते ॥ ૨ ॥

અર્થ—માણસો ગૃહસ્થાશ્રમ કરીને એટલા માટેજ પુત્રને ઈચ્છે, કેમકે જે કામ કરનારે હું અસંત વધો હોતો તે કામ મારા પુત્રે કર્યું હોતકગત. બલ વગરના પુત્રને બનનાર, મૂર્ખને પડિત અથવા વિદ્વાનને પણ વિદ્વાન પુત્ર થાય છે.

પછી કહોડે જનક રાજને આર્યનાદ આપ્યો કે “યુદ્ધમાં તમારા શત્રુ-
જ્ઞાનાં મસ્તકને સાક્ષાત્ યમ તિક્ષ્ણધારવાળા કુવાડાથી છેદી નાંખો અને
તમારૂં સદૈવ કદ્યાણુ થાઓ.”

ત્યારપછી બંદીએ વિદેહ રાજની તથા સર્વ સભાજનોની રજ લઈ જળમાં
પ્રવેશ કર્યો. મહાત્મા અષ્ટાવકનો વિદેહ રાજએ ધણોજ સત્કાર કર્યો અને
હંમેશાં પોતાની પાસે રહેવાની પ્રાર્થના કરી ; તેનો સ્વીકાર કરીને પોતાના પિ-
તાની તથા મામા શ્વેતકેતુની સાથે અષ્ટાવક પોતાને ઘેર આવ્યા. તેને જોઈને
તેની માતા તથા માતામહ એ સર્વને ધણોજ હર્ષ થયો. તે વખતે તેની માતાએ
તથા પિતાએ પ્રસન્ન થઈને અષ્ટાવકને કહ્યું કે—હે પુત્ર ! આ નદીમાં સ્નાન
કરવાથી મનુષ્યોનાં અંગ સરખાં થાય છે માટે તેનું “સમંગા” એવું નામ
પડ્યું છે તેથી તું તેમાં સ્નાન કર. આમ માતપિતાની આજ્ઞા થતાં અષ્ટા-
વકે તે સમંગા નદીમાં સ્નાન કર્યું, તેથી તેના અંગમાં આઠ સ્થલે જ વિઠ્ઠલિ
હતી તે સર્વ મટી ગઈ, અને તેનું શરીર ઘણું સુશોભિત થઈ ગયું.
પ્રસન્ન થયેલાં માતપિતાના શુભાશિર્વાદથીજ પુત્રાનું કદ્યાણુ થાયછે. ભીષ્મને
પ્રસન્ન થયેલા પોતાના પિતાના શુભાશિર્વાદથી સ્વઅંકંદ મૃત્યુ (ઇચ્છા કરે
ત્યારેજ મૃત્યુ થાય તેવી શક્તિ)ની પ્રાપ્તિ થઈ હતી તે મહાભારતમાં પ્રસિદ્ધ
વાર્તાછે. વળી અદૂરગમનં તીર્થ માતુશ્રરણપંકજં આવાં અનેક વાક્યો અને
પ્રસંગો ઉપર જ્યોનાં સાત્ત્વિક અંતઃકરણ શ્રદ્ધા રાખતાં હોય તેઓએ એ વાત
સત્ય માનવી જોઈએ. પરંતુ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય, સાત્ત્વિક ખોરાક, અને અત્યંત હર્ષ
થી શરીર સુધરીને સાદું થાયછે એતો સર્વ માન્ય સિદ્ધાંતછે. અસ્તુ. આપણે
આંહિ મહાત્મા અષ્ટાવકનું વૃત્તાંત-સપૂર્ણ કરીએ છીએ. અને હવે તેઓ
વિદેહ રાજનીપાસે રહેવા લાગ્યા પછીના તેમના “સ્વતંત્ર વિચારો” ને
વાંચનારાઓની સેવામાં નિવેદન કરીએ.

(લેખક. પી. પી. પટ્ટણી.)

આલોરની શૂરીશ્યામા

(ગતાકાના પત્ર ૨૨૪ વી)

પ્રવેશ ત્રીજો

સ્થળ — આલોરના મિલ્લાડુ રાજગઢ

(ઘણા શ્રીપુરુષો બેઠા છે)

મહારાણી — (નિરાશાથી) કેવળેને પ્રતિજ્ઞા હોય તને જાંય મળવાની કંઈ આશા છે શું ? ક્ષમિયત્રીજે ! ત્હમે અતુલ પરાક્રમ કરી માગના શત્રુઓને નસાડયા, ત્હમે વાન્ધાર અઆમમા જીત મેળવી, પગલુ ઢાને ખળગ પડે છે આવી આપત્તિ આવી નહશે ? ઢાણ જાણતુ હતુ કે અનાજની તગી પડશે ? ઢાણ જાણતુ હતુ કે અન્નપાપી મેળવવાના માર્ગ બન થશે ? મહારા સિયુવાસી વીગનરા અને વીગવામાઓ ! મનુષ્યજાતિથી જન્મલુ બને તેટલુ કળવામા તો ત્હમે કયાગ રાખી નથી લાઘણે વેઠીવેઠીને શત્રુપત્તના વીગનરા ! ત્હમને ધન્ય છે ! પોતે તથા પોતાના બાળકાને ભૂખ્યા રાખી શુ હિમા ગયેવાને આહાર મોકલના વીરનારીઓ ! ત્હમને પણ ધન્ય છે સુદ ગદેશ કાતરી ધનુષ્યની પણે બનાવના વીરકન્યાઓ ! ત્હમને પણ ધન્ય છે આભરણો ઉતારી અસ્ત્રો બનાવના અળખાઓ ! ત્હમને પણ ધન્ય છે ધન્ય વીગનરા ! ધન્ય વીગ માગીઓ ! ત્હમાગ સ્વદેશપ્રેમને વન્ય છે ! ત્હમે ક્ષમિય કુળની કીર્તિ કગડ ગણી વૃવાગી છે ત્હમે ત્હમારી જોડાતે પેઢીને ઉજ્જવ કરી છે ત્હમે શૂરપણાથી સ્વર્ગવાસી પિતૃગણોને શોભાવ્યા છે પણ હાય ! અપ્રસોસ જોટબોજ છે કે જો બધો યત્ન નિષ્ફળ થયો છે ત્હમાગ પરાક્રમ પાસે શત્રુઓ થાકી ગયા, પણ દૈને ત્હમારા પગક્રમને નિષ્ફળ કર્યું છે પણ હવે ચિતા કરવાનો અનસર નથી આ સમય બે વાતોના વિચારની છે કા તો યવનોની તાબેદારી સ્વીકારવી કે કા તો આણનો ત્યાગ કરવો બેમા જ ઉત્તમ હોય તે કરવા ઉબોગ કરે.

एक घो-घो आपनी शी छगछ छे ?

महाराणी — भडागी छ गमा तो मृत्युञ्ज अछ छे

વધા:—તો અમારી ઇચ્છા શું જુદી છે ? અમે ક્ષત્રીસંતાન થઈ મૃત્યુના લયથી શું સ્વાધીનતા વેચીશું ? શું ધર્મને છોડી દઈશું ?

મહારાણી:—જો તમ્હારી સઘળાની એવીજ ઇચ્છા હોય તો ઉઠો, મ્યાનમાંથી તલવાર બહાર કાઢો અને યવનસૈન્યમાં પ્રવેશ કરી દેખાડી દો કે ક્ષત્રીલોકો પ્રાણપરિત્યાગ પણ કેવીરીતે કરે છે ?

વધા:—(ઉભા થઈ, એકસાથે તલવાર ખેંચીને.) દયો, આ અમે તલવાર તાણી, અને હમણાં શત્રુના દળમાં પ્રવેશ કરીશું; પરંતુ આપનું રક્ષણ....

મહા:—મહાઈ રક્ષણ અગ્નિદેવ પોતેજ કરશે. હું એમાં પ્રવેશ કરી આપત્તિઓથી સદાકાળમાટે દૂર થઈશ. યવનોનો જરા યે જીલ્મ મ્હને સ્પર્શ કરી શકનાર નથી. (દાસીને.) જ તું ચિતા સળગાવવાની તૈયારી કર.

વધૂ કમલાદેવી:—માતૃથી ! આ દાસીની ઇચ્છા પણ આપની ઇચ્છાપ્રમાણેજ છે.

અન્યસ્ત્રીઓ:—માજી રાજરાજેશ્વરી ! અમારી ઇચ્છા પણ ચિતામાંજ બેડાવાની છે.

વધાવીરો:—શું ત્હમારી બધાંની એવીજ ઇચ્છા છે ? તો હવે અમે નિશ્ચિંત થયા—પરંતુ બાળકોનો શો ઉપાય કરવો ?

સ્ત્રીઓ:—માતાની કૃપા એ અસહાય બાળકોની સહાયતા છે. અમે એમને અમારા ખોળામાં ધારણ કરીશું. અમારાં બહાલાં બાળકો અમારા ખોળામાંજ સદાકાળ નિદ્રા લેશે. (કહેતાં કહેતાં આંસુ પાડે છે.)

વીરો:—ક્ષત્રીનારીઓ ! અશ્રુ ન પાડો. તમ્હારાં અશ્રુ અમ્હારાં કર્તવ્યમાં વિઘ્નકર્તા છે. જાઓ, બાળકોને જલદી અહીં બોલાવો. અમે આ છેલ્લીવારનું તેમનું સુખચુંબન ને આલિંગન કરી સદાકાળમાટે વિદાય થઈએ. (બોલતાં કંઠ ગદગદિત થાય છે.)

(સ્ત્રીઓ ગ્રોહેલાં વસ્ત્રે પોતાના આંસુ લુછતી જાય છે; ને પોતાના બાળકોને લઈ પાછી આવે છે. દશ, અગિયાર ને બાર વરસના પુત્રો આવી એકબીરમાં ઉભા રહે છે.)

ક્ષત્રીવાલકો:—માતા ! માતા ! લાવો અમ્હારાં કેશરિયાં વસ્ત્રો ! લાવો અમ્હારાં ધનુષ્ય, બાણ ને તલવારો. અમે પણ પિતાની સાથે યુદ્ધમાં જઈશું. ક્ષત્રીનાં બાળકો દાસ નહિ બને, ને ઘાતકને હાથે પ્રાણ નહિ દે; પરંતુ

યુદ્ધસૈન્યમાં વીરની પેઠે પ્રાણ અર્પણે માતા ! લાવો તથવા, લાવો અમારા ધનુષ્યખાણ અને લાવો અમારા કેશરિયા વસ્ત્રો ! લાવો, લાવો, વિલમ્બ ન કરો

માતાઓ -(રેતી રેતી) પુત્ર ! તુજ બોલ મહારા બાલુડા ! મહારા લાડકવાયા ! હું ત્હારી માતા છું ત્હને મગવા હું કેમ વિદાય કરી શકું ? બાપુ ! શત્રુના શસ્ત્રો અત્યન્ત કઠણ છે, અત્યન્ત ધારવાળા છે ત્હાડ આ કામળ શરીર ને મહે મહામહા મહેનતે લાલન પાલન કરી સાચવ્યું છે તે શું બેદાઈ જશે ? હું ત્હારી માતા 'ગતા તે કેમ સહન કરી શકીશ ? પુત્ર ! ત્હાંને યુદ્ધમાં જવાનું અને યવનતા પાપી હાથમાં પ્રાણ આપવાનું નું કામ છે ? આવ જાવો ! મહારા ખોળામાં આવ ત્હાડ મુખ જોડીને મહારો મળતો પ્રાણ રીતળ કરીશ તુ માફ હૈકાનું ધન છે હૈકાનું ધન હૈકામાં જ રાખીશ, અતે ચારેકાર ઝળઝળતી જવાળામાં હું ભસ્મ થઈશ તો પણ તે સમયે ત્હારું મુખચુખન કરી આનંદીત મને મહારો પ્રાણ ત્યજીશ

ક્ષત્રીવાલકો -(અશ્રુ ભરેલે નયને) માતા ! અમારો નાના બાલુડા તો ત્હમ્હારી પાસે છે તેમને પકામાં રાખી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરો મૃત્યુકાળે તેમના મુખોનું ચુમન કરો, પરંતુ અમને યુદ્ધમાં જવાની ના ન પાડો અમે ક્ષત્રીધર્મની દીક્ષા લીધી છે, અસ્ત્ર ચલાવવાનો અભ્યાસ વ્યા છે, તો અમને યુદ્ધસૈન્યમાં પ્રાણાર્પણ કરવા એ ક્ષત્રીમતાનો ખીજ રીતે મરવા મહાતા નથી ન મૃત્યુથી અમારો સ્વર્ગનો રસ્તો ખુલ્યો થાય, તેવા મૃત્યુમાં તમે વિદ્ય હેતુ ન કરો

માતાઓ-પુત્ર ! આ જીલે તો મહારાથી કહેવાતું નથી કે તુ યુદ્ધમાં જ હૃદયમાં આ હું પ્ય સહન થતું નથી તો ત્હને કેવી રીતે વિદાય કરું ? પરંતુ પુત્ર ! ત્હારી ઘણી હોસ છે તો આ ત્હારા કેશરિયા, લે આ ત્હારી નાજીકડી તથવાર, ને લે આ ધનુષ્યખાણ બેટા ! મહારો આશીર્વા છે કે ભગવાન ત્હાડ કમ્યાણ કરો બેટા, શત્રુથી બહીશ મા, હથિયાર છોડી બાગીશ મા બેટા, ત્હારો ધેની માને એકવાર ત્હાડ મુખચુખન કરવા દે (પુત્રનું મુખ ચુબે છે ને અશ્રુપાત કરે છે)

થયા ક્ષત્રીપુત્રો -(ઉત્સાહ પૂર્વક, એક સાથે)

કુંહલીઆ.

હિમાલયનાં શિખરો. કદિ પાતાળે જાયઃ
 ગંગાજી સરીને કદિ. ગગનમહીં લય થાય.
 ગગનમહીં લય થાય, કદિ પશ્ચિમ રવિ ઉગે,
 સિંધુ ખિંદુ સમો, ખતી જો કદિયે મૂકે;
 નો યે અસિ ના તજે. રંગરસિયો આ સુગંધરઃ
 તૂટી ફૂટી પડે ભલે, હિમાલય શિખર—૧
 ખંભો ઠોકી ખંતથી. કહું પ્રતિજ્ઞા માન!
 રણધેસો રણપૂત હું. કરું અરિની ધાન.
 કરું અરિની ધાન. યજ્ઞનાં તુંહો તોડી.
 કુંડ રુધિરના ખડે. કહું તુજને કર જોડીઃ
 રણમાં જવા રજ. આપ માતુ! નિશ્ચિંતે.
 શીપાતું તુજ કૃષ્ણ, ઠોકીને ખંભો ખંતે—૨
 પરા પૂર્વની રીત છે, વીરમાતનો સુત;
 દેશ રક્ષવા કારણે. કરે યુધ્ધ અદ્ભુત.
 કરે યુધ્ધ અદ્ભુત. ધર્મનો પંથ ત છોડે,
 મરે કદિ જો રણે. સિંધાવે સ્વર્ગે ઠોડે;
 આવો લ્હાવો અરે ફરી નહિ આવે નિત્યે,
 માટે યુધ્ધે જશું પરાપૂર્વની રીત્યે—૩
 તૂરાઈ ટેહેકાર દે. પડવન ગડગડ થાય.
 માતુ મ્હાંડે નનકે. આનંદે ઉત્તરાયઃ
 આનંદે ઉત્તરાય. ધનધનને હું મ્હાંડે.
 સિંહગર્જના કરી, અરે આરે લક્ષકાંડે
 માતુ! માતુ! રજ દિયો લાગું તન પાયે.
 હવે વીરજ નવ ગ્હે નૃસિંહ ટેહેકારો થાયે—૪
 (માતાના પગે પડે છે)

માતાઓ—(અત્યંત રોતાં રોતાં.) પુત્ર ! એકવાર મ્હારી સોડનાં
 આવ. હુખિલીની સોડના ધન ! એકવાર સોડનાં આવી લ્હાવી

અમાગિણી માતાનું હૃદય શીતળ કર ત્હોડ ઝેલામા ઝેલુ મુખચુખતને
આલિગન કરી મ્હોડ જીવન સંકળ 'કડ (રોતારોતા મુખચુખતને
આલિગન કરતા) હાય ! હવે આ મુખચન્દ્રનું કગી ચુખત નહિ
થાય ? હવે આ કામળ શરીરનું ફરી આલિગન નહિ થાય ? હાય !
~~મહારા-મુખનો સર્વ~~ હવે તુ ઠેક આથમીજ જશે ? (બોલતા બોલતા
મૂંછત થાય છે તે વીરપુરુષો તેમને રોકી રાખે છે)

વીરપુરુષો—(જાળકાને) પુત્રો ! ઉમા રૂહો, ઉમા રૂહો અમે પણ
આવીએ છીએ અમે ત્હમારી આગળ આલીનું જ્યારે શત્રુઓના રાક્ષસી
વારવાર ધાયલ થઈ અમારા શરીર નકામા થાય ત્યાં તમે આગળ વધી
યવનોપર અસ્રો ચનાવજો, ને બદલો લેજો (સ્ત્રીઓને) સુદગીઓ !
'વીરજ ધરો, ધીરજ ધરો, વીરતાગીઓને ધટે જોનો વ્યવહાર કરો દુખમા
અધીરા થઈ બમણા દુખને ન બોલાવો સાબળો, સામે ઉભેલા યવનો
ગર્જના કરી રહ્યા છે ત્હમારે માટે 'તે દેવા અપમાનકારી વચનો બોલી
ગયા છે ? બસ, જોમને વનારે બકવાનો સમય ન આપો અમને પ્રેમાલિગન
આપી આ ક્ષણેજ વિદાય કરો જે પાપિષ્ઠા ત્હમારૂં અપમાન કરે છે, તેમને
ઠેદી, ભેદી, અમે અમારૂં સ્વામીનું નામસંકળ કરીએ વિકાર છે એવા કુવાળા
રાને કે જે માતા, બેનો, પુત્રી કે પત્નીને અપમાન કરનારને સર્વ કર્યાવિના
જવા દે છે ! વિકાર છે એવા કુલકલકાને કે જે રવદેશી કે વિદેશી સ્ત્રીઓનું
થતુ અપમાન જોઈ રહે છે ! વિકાર છે એવા દેશને કે જ્યાં સ્ત્રીજાતિને અપમાન
આપનાર વસે છે ! એવી જાતિને મનુષ્ય સમજનારને પણ વિકાર છે ! મત્રી
સતાનો તો એવી પામર જાતિને પૃથ્વીમાથી ને માનવ જાતિમાથી ઉડાવવાજ
આહે છે તેમના શરીરોના ટૂકડેટૂકડા કરવા આ ગસો ખુનાજ છે (મ્યાન
માથી તથવાર ખેંચે છે) હવે ત્હમારૂં પ્રેમાલિગન લઈ અમે વિાધ થઈએ છીએ
સ્ત્રીઓ —(પોતપોતાના સ્વામીની છાતીએ પોતાનું માથું મુકી ગતી
રેતી) સ્વામીનાથ ! વીરજ રાખો, ક્ષણવાર 'વીરજ રાખો ! આ છેલ્લી
ધડીએ આપની પાસે એક ક્ષણ પણ બેસી જીવન સંકળ કરીએ, હૃદય વૃત્ત
કરીએ ને પીકાને દૂર કરીએ અમે મહાભાગ્યવાન છીએ કે આપસરખા
સ્વામીને પામ્યા છીએ અમે આપના કર્તવ્યમા કદિ વિઘ્ન નહિ કરીએ પરતુ
ઉમા રૂહો, જરા ઉમા રૂહો આ અન્તસમયે આપના એકવાર સારી રીતે

દર્શન કરી લેઇએ. અમારું આથી વધારે સૌભાગ્ય શું કે આપ અમને કુવચન કહેનારને દંડ આપવા સિધાવોછો ! વિધાતા આપનું કદ્યાણુ કરે. શંભુ આપની સહાયતા કરે. આ અભાગિણીના નશીબમાં અમંગળ લખેલું હશે તો પણ અમને કાંઈ ચિંતા નથી. આપની પરલોકમાં ફરી બેટ થશે. બસ, પધારો. અમે પણ આપની પેહલાં સ્વર્ગમાં જઈ આપની સુખશર્યા સમારીએ છીએ. (દૃઢ આલિંગન કરતાં સ્વામીનું મુખ નિહાલી રહેછે.)

વિમલાઃ—(મંત્રીને) પિતાજી ! શું આ સમયે પણ આ અભાગિણી આલિંગને આજ્ઞા નહિ મળે ? શું આપ આપની સ્નેહમયી પુત્રીને સ્વર્ગ-સુખથી પણ હીણભાગી રાખશે ? શું આપની એવીજ ઈચ્છા છે કે પરલોકમાં પણ હું એ વીરસેનાપતિનાં દર્શન ન કરું ? નહિ, કદાપિ નહિ, આપનું દ્વંદ્વ આ અભાગિણીના દુઃખથી સદા બળતું રહ્યું છે, તો આ જીવનને છેલ્લે સમયે મને સદાકાળ દુઃખિણી નહિ કરે. હું આપની આજ્ઞાનું કદિ ઉલ્લંઘન કરનાર નથી. (એવામાં ચિતામાં વેરવાનાં પુષ્પો અને પુષ્પમાળાઓનો થાળ લઈ દાસી પ્રવેશ કરે છે.)

મંત્રીઃ—(પુષ્પપાત્રમાંથી પુષ્પમાળા લઇને) પુત્રી ! લે આ તારી પિતૃ ભક્તિનું ઈનામ ! એ તારી અસાધારણ ધીરજનું ફળ છે. એ માળા જ ચિતાશર્યાને અલંકૃત કરવા મંગાવી હતી, તે તારી વરમાળા બની છે ! મારી આજ્ઞા છે કે આનંદથી તું સેનાપતિને વર.

વિમલાઃ—(ગદગદિત થઈ સેનાપતિને વરમાળા પહેરાવતાં.) નાથ ! મહને પણ આપ આ જીવનાંત સમયે પહેલું અને છેલ્લું પ્રેમાલિંગન અર્પો. આપના મંદુર અને પવિત્ર પ્રેમાલિંગનથી મહારું જીવન પવિત્ર થશે, દ્વંદ્વ શીતળ ને શરીરમાં અમૃતધારાનો પ્રવાહ વહશે. એ કે આ જીવનમાં તો આપણે આ ક્ષણવારજ મળ્યાં છીએ; પરંતુ આજ્ઞા છે કે સ્વર્ગમાં સદાકાળ માટે મળીશું. (સેનાપતિની વિશાળ બુજમાં વિંટાયેલી વિમળા અચેતન થાયછે.)

વધુકમલાદેવીઃ—(વિલાપ કરતાં કરતાં) આજે ભાગ્યવતી ક્ષત્રીકન્યા-આને કેવો માંગલિક દિવસ છે ? એ પ્રેમની બેટ લઈ પોતાના સ્વામીને યુદ્ધમાં કેત્રી વિદાય કરે છે ? પરંતુ હાય ! હું આ બાહુથી આલિંગન કરી દેાને વિદાય કરું ? હા સ્વામી ! ત્હમે આ સમયે ક્યાં છો ? લોછા કહે છે કે યવનોનો રોજ વાળી આપ રણમાં પડ્યા છો એ સત્ય છે. નક્કી તમે જીવતા

હોત તો આ અભાગિણીની આવી દયા ન હોત આજે યવનવોદા કેવા
કુવચનો બોલી રહ્યા છે ? જે 'ત્હમે જીવતા' હોત તો દાહિરરાજની સ્ત્રી
અને પુનવવું અપમાન કરનાર યવનોને પોતાના રાસે છેલાવિના
રક્ષા ન હોત હાય ! ત્હમારે માથે રણવિઘ્નનું મિથ્યા કલક બેઠું
આથી મ્હોટું કલક 'ક્ષનિયકુળમા પીળું રુ હોઈ ગઈ ?' હું આ હું ખને
ક્યા ભડ ? દુઃખ હવે તો આ હું ખભાર સહન કરી શકતું નથી, શરીર
પણ હવે તો પ્રાણ પૂરવાના પાનરા જેવું પીડાકારક લાસે છે લેકા કહે છે કે
રાજ્યમા સુખ છે, મ્હોટાઈમા સુખ છે, પરંતુ તેમણે જેવું, કે હું રાજકન્યાને
રાજવૂં છું, છતાં મ્હને જરાયે સુખ છે ? જે સદાકાળ કગાલિની કે
લીખાગિણી થયા છતાં પણ મ્હને મ્હારા પ્રાણેશ્વર મગતા હોય તો હું મ્હાડ
સર્વસ્વ ત્યજવા તૈયાર છું જને ઇચ્છા હોય તેણે રાજેશ્વરી ખની સમગ્ર
ઐશ્વર્યનો ભોગ કરવો, ને પછી મ્હારા સમાન હું ખભાર લેવો પછી જેવું કે
ગજ્યસપત્તિ, છતાં પણ એ હું ખભાર સહન થાય તેમ છે ? નહિ, નહિ,
રાજ્યમા સુખ નથી, ઐશ્વર્યમા સુખ નથી ને સમારના દોષવિષયમા
પણ સુખ નથી, પરંતુ આસાહીન મનુષ્યને તો મૃત્યુમાજ પરમસુખ છે
પાણનાથ ! એક વાત તો આવી આ દાસીને દર્શન આપો ! મ્હું આપનો
એવો શો અપગ્રાધ કર્યો છે કે આપે મ્હારો સતમાટે પરિત્યાગ કર્યો ?
સત્ય છે મ્હે મહા અપગ્રાધ કર્યો છે ક્ષમા ન થઈ શકે એવો અયોગ્ય
વ્યવહાર ક્યા છે મ્હે રાક્ષસીપેટે આપને અયોગ્ય વચનો કહ્યા છે
હાય એ અપરાધથી હવે હું ક્યાં મુક્ત થઈશ ? પણ નાથ ! આપ દયાળુ
છો, આપ આ અભાગિણીઉપર અતુલ પ્રેમ ગખતા, તો આ અત
સમયે આપ પ્રેમ કેમ દર્શાવતા નથી ? એકવાર-માત્ર ફાલવાર-તો દર્શન
આપો જે એકવાર પણ દર્શન નહિ આપો-એકવાર પણ સત્તાપિત્ર દુઃખને
ચાત નહિ કરો-તો આપના આ ખડ્ગથીજ મ્હારા દુઃખને શીતળ કરીશ
(ખડ્ગ ઉઠાવવું ને મૃત્તિ થઈ પૃથ્વી ઉપર પડવું)

(પડકારમા “અન્નાહં અકબર, અન્નાહં અકબર” ના શબ્દો થાય છે)

ક્ષત્રી વીરો-ખસ, જોડો જુઓ યવન લોક આવે છે ત્હમે ચિતામા
પ્રવેશ કરો અને એમનીપર તુટી પડીએ છીએ

(આકાશમા મેઘનાદનો ગડગડાટ, વીજળીના ચમકારા, વાયુનો ભયાનક
નાદ, ધરતીકપનો ધણેણાટ ને ઉ'દાપ્રાત જેવા ચિન્હો જણાય છે)

ક્ષત્રી સ્ત્રીઓ:—(ભયાકુળ સ્વરથી.) હે પ્રભુ ! આરેકારે વીજળીના ચમકારા થાયછે, સમગ્ર પૃથ્વી ડગમગી રહી છે. હાય ! આરેકાર મહાવિપત્તિનાં ચિન્હો નજરે પડેછે. પ્રાણેશ્વર ! (કંઠાલિંગન કરીને) પ્રાણેશ્વર ! હમણાં ધીરજ રાખો, ધીરજ રાખો. હમણાં યુદ્ધમાં જવાનું કામ નથી.

ક્ષત્રીવીરો:—પ્રિયે ! શમાટે ડરે છે? જટલી વિપત્તિ મનુષ્યપર આવવા સંભવ છે તે બધી વિપત્તિ લેગી આવી પડે તોપણ અમે યુદ્ધથી અટકવાના નથી. કોઈપણ પ્રકારનો ભય અમને રોકી શકે તેમ નથી. ક્ષત્રી-સંતાનો પ્રાણ દઈને પણ સ્વધર્મનું ને કર્તવ્યનું પાલન કરશે. (પડદામાં અદ્વાહ અકબરનો નાદ ગાજી રહે છે.) છોડો, છોડો. (જોરથી છૂટી જાય છે તે મ્યાનમાંથી ચમકતી વીજળી જેવી તલવારો ખેંચી “ મારો, મારો ” કરતા યવન સૈન્યપર તૂટી પડે છે. ને વિઠ્ઠાળસિંહો મૃગલાંનો સંહાર કરે તેમ યવન સૈન્યમાં ધોર સંહાર કરે છે.)

વધા બાલકો:—માતા ! તમ્હારાં ચરણકમલની રજ માથે ચઢાવીએ છીએ, અમને રજ આપો. (પદ્મૂલિ માથે ચઢાવી વિદાય થાય છે ને ક્ષત્રિ-યનારીઓ મુખ ઢાંકી રહે છે. એટલામાં પડદામાં એકદમ હજારો ચિતાઓનો ભડભડાટ લાગી ઉઠે છે.)

મહારાણી:—(સ્ત્રીઓને.) જુઓ, હવે ચિતાઓ સળગવા માંડી. વીર-નારીઓ ! આલો, માલા ચંદન ધરી પવિત્ર થઇએ, અને ચિતાતી પ્રદક્ષિણા કરી અગ્નિદેવની વંદના કરીએ.

(બધી સ્ત્રીઓ પડદામાં જઈ, ભગવાં વસ્ત્રો ધરી, પુષ્પની માળાઓ ને કપાળમાં પિયળો-કરી ચિતા સમીપ આવેછે.)

एक वन्दी:—(યુદ્ધક્ષેત્ર-સામું નિહાળીને.) ધન્ય વીરપુરૂષો ! ત્હમારા સાહસને ધન્યછે. ત્હમારી યુદ્ધકુશળતાને ધન્ય છે. ધન્ય છે ત્હમારી જનેતાને કે કોઈપણ ક્ષત્રી શત્રુને માર્યાવિના રણમાં પડેતો નથી. વીરબાલકો ! ધન્યછે ત્હમારી વીરતાને ! અને ધન્ય છે ત્હમારી-અસ્ત્રશિક્ષાને ! અહો, કેવા નિડર બની શત્રુઓપર અસ્ત્ર ચલાવવા લાગ્યા છે ? ધન્ય ક્ષત્રીપુત્રો ધન્ય ધન્ય વીરમણિઓ ધન્ય ! પાછું ડગલું ન ભરતાં રણમાં પડનાર ક્ષત્રીપુત્રો ! ત્હમને હજારોવાર ધન્ય છે.

(સ્ત્રીઓ ચિતાતી પ્રદક્ષિણા કરી અગ્નિ દેવની વંદના-કરે છે.)

‘ રન્દી’—(ચિતાએ તમ્હ તથા યુદ્ધને સામુ બેઠને) અહો ! કેવો બેઠનો વિષય છે કે હવે કાઈ ક્ષત્રીનીયુદ્ધભૂમિમા દેખાતો નથી કદલિરસ્તલ થેઠે બવા નીચેજ ઢલી પડયા હા પ્રભુ ! તહાગી શી અવકૃપા ?

(પકડામા અલ્લાહ અકબર , પ્રતેહ ખલિફાની , પ્રતેહ થાઓ ખસગના બાન્સાહનો , પકડો, પકડો, લૂટો, લૂટો, વગેરે નાદો)

મહારાણી —(ખેદ, ચિતા ને આવેશમા) અશિદ્ધ ! અમે તહમા ગગણે છીએ પૂજ્ય પિતાજી ! તહમારી પુત્રીઓને શઘ્ણે દયો તાત ! તહમારા સિવાય અમારે બીજુ ગરબુ નથી તહમારો પ્રચકતાપ પણ અદેશ રક્ષા, સ્વધર્મ રક્ષાને સ્વમાનરક્ષા ઈતિ જનાર વાગ્તાનીઓને અમૃત સમાન શીતળ છે આપના ખોળામા દયો તાત !

(પકડા, પકડો, અલ્લાહ અકબર વગેરે નાદો છનાઈ જાય છે)

(દુઘર નકરા કરી સૌપહેલા મહાગણી પોતે ચિતામા ફેલી પડેછે, તે પછી કમવાદેની, વિમળા ને અનેક વીરનાગીઓ છનગો મારી વમોવળ ચિતામા ફેલી પડેછે પ્રચકચિતાના ભડકાથી, ચિતામા સળગતા બાળકો ને સ્ત્રીઓની ચીસાથી, આકાશમા વતી મેઘગર્જનાના કડકકાટ અને વીજળીના ચમકા ગથી, અને ધાયલ યવનો તથા ગીધ સમડીઓની કાવીચીસાથી દિશામા કાલ વાર કાનાહલ મચી ગેછે ને કાણુમા તો તે શમી જતા શન્યકાં ભેવા ગ્યામનિશામા શ્યામ અધકાં છનાઈ જાય છે)

(સુધારી ને નટી પ્રવેશ કરેછે)

મૃત્તધાર {
નટી }

રાગ માઢ

આ શી આવી નિશા, અરેરે આ ગી આવી નિશા ! ?

હા ઝરતી શોક અધાર ~ આ/શી આવી નિશા (દ્રુત)

નર્થસૌર્ય હા અસ્ત થવાયી, ધગયુ નલધોર,

ગાન્ત નિશામા સર્વે મૃતા, ઘોર ગાઢ અંગે ~

આ ગી ૧

ચેતનહીન બન્યાં જન સર્વે, હાલે ચાલે ન ડાય;
 ડાઘક તમરોં તમતમ તમતમ, મધુરૂં મધુરૂં રાય રે. આ શી. ૨
 નિર્ભાગી જગી ના જોતા, ન રહ્યું જોવા જોર,
 ગીધ ધ્રુવડનાં ધાતી ટોળાં, કરતાં શોર બઢોર રે. આ શી. ૩
 કૂં કૂં કૂંડવતા કણીધર છાં, પીતા રૂધિર અપાર;
 ઓ પતિ ! આપત્તિથી હાવાં, કરે તરત નિરતાર રે. આ શી. ૪
 જય ગોવિંદા ! જાળમુકુંદા ! પ્રણતપાળ ! ગોપાળ !
 સત્ય સનાતન ભારત કેરી હે હરિ ! હયો સંભાળ રે. આ શી. ૫

જગજીવન કાલિદાસ પાઠક;

મેહેતાજી; રાણાકંડારણા.

સંપૂર્ણ.

સંસ્કૃત વિદ્યાનું “આચાર્ય” પદ.

અને શાસ્ત્રી નર્મદાશંકર.

પ્રશ્નોરા નાગર જ્ઞાતિમાંથી એક યુવાન હાલમાં કાશીની સંસ્કૃત સર-
 કારી પાઠશાલામાં વ્યાકરણ શાસ્ત્રનું “આચાર્ય” પદ મેળવવાને શક્તિવાન
 થયો છે, તે જોઈ સર્વને આનંદ થયા વગર રહેશે નહિ.

શ્રી કાશી પ્રાચીન કાલથી આપણી આર્ય સંસ્કૃત વિદ્યાનું મુખ્ય સ્થાન
 છે. વેદથી આરંભી આપણાં તમામ પ્રાચીન શાસ્ત્રોનું અધ્યયન જેવું ત્યાં થાય
 છે, તેવું હિંદુસ્થાનમાં બીજા કોઈ સ્થાને થતું નથી, તેમજ ત્યાંના પંડિતો
 જવા સમર્થ છે, તેવા બીજા કોઈ સ્થાનના પંડિતો નથી એ સુવિદિત વાત છે.
 ત્યાં સંસ્કૃત અભ્યાસને માટે એક સરકારી પાઠશાલા સ્થાપન થયેલી છે, અને
 તેમાં બીજાં શાસ્ત્રોની જોડે વ્યાકરણ શાસ્ત્રનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરાવવામાં
 આવે છે. વ્યાકરણની છેલી પરીક્ષામાં જે વિદ્યાર્થી પેહલે નંબરે પાસ થાય તેને
 “આચાર્ય” નું માનનીય પદ આપવામાં આવે છે. વિદ્યાયતમાં જેમ ગણિત

શાસ્ત્રની ઉચી પરીક્ષામાં પ્રથમ નજરે આનન્દાગને “મીનીઆર ઝેનર” નું
પ આપવામાં આવે છે તેવુંજ આ વ્યાકરણ શાસ્ત્રના આચાર્યનું પણ છે આજે
તે નાળા ઘણા વપરાયે સ્વપાયા છતાં તે પં લેવાને ટાઈ ગુન્ગતો નિવારણ
ભાગ્યશાલી થયો નથી તેવી આ યુવાને જે વિજ્ઞાન મેનવ્યો છે, તેમાં ગુન્ગત
અને ડાહીયાનાડને ખરેખર આનન્દ માનવા જેવું છે

આ “આચાર્ય” ૫૬ મેનવન્તાર મી નર્મદાગકર ડિસર ૭ ૭૮ કાઠી
ચાવાડમાં વના પાસે આવેના પટેગામના એક પ્રેમીગ નાગર માનવા છે તે
મળે પ્રથમ ભાવનગરમાં અને ત્યાં પછી વડોદરામાં દટવોએક અભ્યાસ કરી
કાશી તરફ પ્રયાણ કર્યું હતું શાળામાં આ પાંચ વર્ષ અભ્યાસ કરી આખેર તેની
પરીક્ષામાં પ્રથમ નજરે આવી શાંતિ માનનીય “આચાર્ય” ૫ મેનરી તેમણે
ત્યાં જવાનો દેતું સફલ કર્યું છે આચાર્ય ૫૬ મેનવ્યા અગાઉ ભાવનગરની
રામગાદામ ડાવેજમાં તેમણે આનગી મેનો તરીકે કામ કર્યું હતું, તે વખતે
તેમની શુદ્ધિ અને વિદ્વત્તાના દાવેજના વિદ્યાર્થીઓ તેમજ પ્રોફેસરો અને
પ્રીન્સીપાલ પોતે પણ મારા વખાણ કરતા હતા અને તે વખતમાંજ ન મારી
ગ્રામ તેમણે પાડી હતી તેને લાંબેજ આજ ભાવનગરમાં તેજ દાવેજના
પ્રીન્સીપાલ સાહેબની હીલચાલથી ભાવનગરના મોટામોટા અમનદારો, અને
માનનીય નાગરીકોની ગજતવર મનામાં આચાર્યને જરેર માનની માયે
રહીયાળ, શાન્તોગ તથા પાનડી વગેરે બક્ષીન કરવામાં આવ્યા હતા
અસ્ફુત નિવાની આટલી મંત્રી લાગણી તથા સાર્વજનિક હિતને માટે આટલા
ખના ઉત્સાહને માટે અમે શામનદાસ ડાવેજના પ્રીન્સીપાલ સાહેબને વન્યવા
આપીએ ગ્રીએ, અને આજે ઈંગ્લેન્ડ વિદ્યાના સુધારાના કાનમાં ન વખતે
મારા સાગ વિદ્વાન દેશીઓ પણ સસ્કૃત વિદ્યાની ઉપેક્ષા કરે છે, તેવે વખતે
આવા એક વિદ્વાનની ભાવનગરમાં કંઈ થઈ તેને માટે અમે ભાવનગરને પણ
ભાગ્યશાલી ગણીએ છીએ

મનુષ્યના જીવનમાં વ્યાકરણ શાસ્ત્ર ઠેકું ઉપયોગી છે એ પ્રશ્ન સદંજ
થાય તોર છે ને ભાષા વ્યવહારમાં પણ ઉપયોગી નથી, ને ભાષા પોતેજ
આજ કાનના જનને લીધે નિષ્પયોગી છે તેનું વ્યાખરણ શા ઉપયોગનું છે, એ
સકા વાસ્તવિક છે અસ્ફુતને એક પ્રાચીન ભાષા જાણી મલેજમાં મીખવવામાં
આવે છે તેથી તેવા વિદ્યાર્થીઓને તેમજ પ્રાચીન જ્ઞાનનોશેષ ગજનાગ દે

દક્ષાએક તરંગી વિદ્વાનોનેજ માત્ર તે કામની છે, એમ ઘણાઓનું માનવું હશે પણ આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવું મુશ્કેલ છે. મુશ્કેલ એટલા માટે કે સંસ્કૃત વિદ્યાનો મૂલ્ય પામે છે વેદ તેનુંજ ગૌરવ આજ માણસો સમજતા નથી ત્યારે તેને સહાય ભૂત વ્યાકરણદિ શાસ્ત્રોને માટે તેમને વિચાર ક્યાંથી હોય ? માત્ર ભાષાનું જ્ઞાન આપવું અને શબ્દનાં રૂપ બરાબર સમજાવવાં એ વ્યાકરણનું કામ છે એમ સંસ્કૃત શિવાય બીજી ભાષાના વૈયાકરણીઓ માને છે. સંસ્કૃત વૈયાકરણીઓ માને છે કે એકજ શબ્દનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય, તેનો યથાર્થ પ્રયોગ થાય અને તેનો ઉચ્ચાર યથાર્થ કરી શકાય તો તે સ્વર્ગલોકની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. વેદ સર્વના પારમાર્થિક ઐયનું સાધન છે. આ લોકમાં આપણે જન્મ લીધો છે તે થોડા કાલનો છે. આપણું શાશ્વત કલ્યાણ આ લોકના મુખમાં નથી. શરીર સુખ, વૈભવ સર્વ ક્ષણિક છે, માયાના આલા છે. ખરું સુખ તો બ્રહ્માનંદ પ્રાપ્ત કરવામાં છે, પરમાર્થ સાધવામાં છે. એ બ્રહ્માનંદ તે દેવળ પુરાણોનાં ગયાં નથી, બ્રાહ્મણોના મુખની કપોલ કદિપત વાતો નથી. પણ વેદ રૂપી ઈશ્વરી શબ્દથી નિશ્ચિત મનાયેલી સત્યવાત છે, અને બીજી બધી પ્રવૃત્તિ મનુષ્યથી નહિ બની શકે તો આલશે, પણ તે પરમાર્થ પદને માટે તો રંકડે રાય, નાના કે મોટા, પંડિત કે મૂર્ખ, બ્રાહ્મણ કે શૂદ્ર સર્વેએ યત્ન કરવાનો છે, અને તે બતાવનાર મુખ્ય પુસ્તક વેદ છે. એજ વેદને યથાર્થ રૂપમાં સમજાવનાર વ્યાકરણ શાસ્ત્ર છે. જેવો વેદ એ દૈવી જ્ઞાનનો બંડાર છે તેવુંજ વ્યાકરણ શાસ્ત્ર પણ દૈવી છે. અને તેના મુખ્ય આચાર્ય પાણિની એક સમર્થ ઋષિ અને સર્વ ધર્મને બળુનાર હોઈ તેમણે વેદના અર્થને બરાબર સમજાવવાને માટે વ્યાકરણ શાસ્ત્ર બનાવી આ જન સમાજ ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે.

સુધારાની પ્રવૃત્તિથી ઈંગ્રેજી.વિદ્યાના આરંભ કાલમાં સર્વના મનમાં એમ લાગતું હતું કે બધી પ્રવૃત્તિઓ ઉપર અંધકાર છવાઈ જશે. વેદ, પુરાણ, ધર્મ વગેરે કોઈ માનશે નહિ, અને માત્ર પ્રત્યક્ષ વાતોનેજ માણસો માન આપશે. પણ આજે પાછો વખત બદલાયો છે. સુધારાને પણ એમ લાગ્યું છે કે સર્વનું બંડન કરવાથી માત્ર પ્રત્યક્ષ થતા ઇન્દ્રિય સુખ ઉપર આવી આપણે મહા અધાર નાસ્તિકવાદ ઉપર આવીએ છીએ. મનુષ્યના મનનું બંધારણજ એવું છે કે તેને ધર્મ વગર ચાલે તેમ નથી. ઈંગ્રેજી કેળવણીએ બચત કરેલી સંસ્કૃત વિદ્યાની અભિરૂચિથી પણ ધર્મ તરફ કાંઈક

પ્રવૃત્તિ થી જે થીજોસોપીકન સોસાઈટી, આર્યસમાજ અને જ્ઞાનીજ્ઞા અને પડિતોના ધર્મથી વર્મ વ્યવસ્થા ટકી રહી છે, અને સંસ્કૃત વિદ્યા તરફ માણસો કાઠક માનની દૃષ્ટિથી જુએ છે આવે વખતે માન એટલુંજ આવશ્યક છે કે સંસ્કૃત વિદ્યાનોજ પોતાની વિદ્યાનો લાલ ખીજને આપવો, પોતાનું વર્તન શુદ્ધ અને નિષ્પૃહ ગમ્મવું, અને સર્વનું શ્રેય શામા છે તે યથાર્થ સમજવું અને આગા ગમ્મીજે છીજે કે ગી નર્મલાગક પોતે જે જ્ઞાન મેળવ્યું છે તેને ચોખ્ખું પોતાનું વર્તન ગમ્મરો, પોતે જે વિદ્યાનું અધ્યયન કર્યું છે, તેનું ગૌરવ ખીજજોને સમજાવશે, અને સંસ્કૃત વિદ્યાના સેવનની સાથે જન સમાજની પણ ખગ અત કરણથી સેવા બજાવશે તથાસ્તુ ।'

પુસ્તકની પહોચ

ઓર ગજેખ અને પરમહંસ—એ નામની ઐતિહાસિક નવલકથા બગ લાપામા (લખાયેલી છે) તેનો ગુર્જરગિગમા અનુવાદ રા રા જગજી વન કાવિલાસ પાઠકે કર્યો તે પુસ્તક પ્રસિદ્ધ છે.

ગાહનશાહ ઓરગજખના સમયમા તેનો એનાપતિ દિલેશખા રૂપનગરની ગજસલામા આવે છે તે વખતે પ્રતાપસિંહનું શાનતેજ પ્રકટી નીકળતા પહેલું પ્રકગણ શરૂ થાય છે પ્રતાપસિંહને તેના કાઝજે કારાગૃહમા પ્રવાસી તેના કાકાની પુત્રી ચમ્પાનિના અને પ્રતાપ ઉપર નૈરાશીક એહ નરાવનાર બાલિકા પ્રમીલાનું જ્વન આપતા ખીજ પ્રકરણમા સી પ્રગસામા લેખકે બહુ છટાદાર લેખિની ચનાવી છે.

રમણીના દય પવિતતા યા અને પ્રજ્ઞાથી મદદ બના રહે છે આરે અને દોડ મદદન સકટમા પડી આદાર ને નિઠાનો પણ ત્યાગ કરીયે છિજે ને રાત વિસ નિરાગ મને વ્યગ્ર બનીયે છિજે ત્યારે રમણીના મુઠા આશ્વાસથી ઉમાઢી બની કપા પરાયણ બનીયે છિજે મદદન વિપત્તિમા પડતા આરે અમને સગા પરિવારો પણ ત્યજી છે ત્યારે પણ રમણીજ છાયાની પેઠે અમાગી મગે રહી કરેશને દુર કરવા હંમરગણા વધારે દુખો સ્વીકારે છે અને અમને આનંદ થાય જો વિપયમા પ્રાણુ સમાણ કરના મુઠા પ્રયાત્ન કરે છે રમણી । હુ સાત્તાત આનંદ સ્વરૂપ છે.

પોતાના પતિનો સ્વર્ગલાસ યતા મસારના તમામ મુખોનો ત્યાગ કરી મલીન વસ્ત્રો પહેરી, કલેશ બરેલા જીવને રમણીજો પોતાનો તમામ કામ જે પ્રેમ રમરણમા ગાળે છે.

એમ જીવન ગાળવાને આ ભૂમંડળમાં ખીજું કોણુ સમર્થ છે ? છતાં કેટલાયવા કુસંગોએ પોતાની સતી સ્ત્રીને દુઃખ આપતાં પાછું વાલી જીએ છે ? કોઇ વેશ્યાગમન કરી પોતાની સોળ વર્ષની સુંદરીને કપટકારક બને છે તો કોઈ મદિરા પાનમાં મસ્ત બની પોતાની અર્ધાગનાને અસહ્ય દુઃખ દે છે. વળી કોઈ જીગરની બની ધરતુ તમામ ક્રોધ યોગી પોને કેદમાં પડે છે તે બિચારી અળખાને નિઃશ્વાસ કરી દુઃખસાગરમાં ડુબાવે છે પવિત્ર રમણીઓ ! અમે ત્હમારા સુખ માટે જે જે યત્નો કરીએ તોપણ તમારા દેવામાંથી મુક્ત થઇ શકીએ તેમ નથી.

આગળ ચાલતાં તપસ્વિની અને પરમહંસની વાત આવતાં તે કંઈ ધૂપી મંડળી જેવો ભાસ કરાવે છે. તે વાત બરાબર સમજવા માટે તેમજ આગળ ચાલતાં જે પ્રતિજ્ઞા પ્રકરણ આવે છે તેનો ખુલાસો મેળવવા માટે આપણે છેક અઢારમાં પ્રકરણ સુધી જવું પડે છે. આઠમાં પ્રકરણમાં શાઈસ્તખાન અને તેની બિલિચારી સ્ત્રી ચુલનું વર્ણન છે તે પ્રસંગમાં મદિરા વિશે લેખક નિજે પ્રમાણે યથાર્થ લખે છે:—

મુરાદેવી નહિ નહિ, સુરાસક્ષી ! તારી કેવી મોહિની શક્તિ છે તે અમે કહી શકતા નથી. તારા મોહિની મનને અધીન બની અનેક માણસો કેવા કેવા દુઃખો પામે છે તે કોઇથી અજ્ઞાતું નથી. તારા બીપણુ પદપર પુષ્પાંજલી પેટે પોતાની માન ગર્વાદા, ક્ષત્રી અને શાન્તિ સમર્પણ કરી ચિરકલેશનાં ભોક્તા કેટલાં માણસો અને છે ? મુરાદેવિ ! તારા પ્રબલ પ્રવાહમાં ધણા જીવો પોતાના ધન મન, ઐશ્વર્ય, આર્નાદ અને સ્વસ્થતા લઇ ડુબી જાય છે.

સર્વ નાશકારી સુરા સક્ષી ! તારી કૃપા જેના ઉપર થાય છે તેને દરિદ્રતાની ખામી નથી. તારા બકતોને બીજા માગી પણ મળે તેમ નથી તારો જ્યાં પ્રચાર છે ત્યાં ગેગ શોક અને પીડાની જોટ નથી, કારણ તે તારા સત્તાનો છે. તે તારી પછવાડે ઝોની મેળેજ ચાલ્યાં આવે છે પાપ અને હલ્યાની પણ તું માતા છે.

સુરા દેવિ ! તારી મોહિની શક્તિનું વર્ણન કેટલુંક કરીએ. તને તો છેટેથીજ નમસ્કાર છે હજારોવાર નમસ્કાર છે.

આ પ્રમાણે આ ગ્રંથનો થોડો રમ્ય ભાગ ખતાવ્યા પછી મૂળ ગંગાલી લેખકના સંબંધમાં અમારે કેંઇક કહેવાનું છે. દ્રૈચ અને ઇંગ્લીશ નવલકથાના તરંગો તેઓના મનમાં ધ્રુમતા હોવાથી આપણા હિંદુ ઇતિહાસમાં પણ તેઓ તેવા વિચારો દર્શાવો આર્યનું અનાર્યપણું ઘણીવાર કરી બતાવે છે. અમ્મરા ધ્રીશ મહારાજ નયસિદ્ધ એક ગ્રાહણ પુત્રી સુમતીને ઔરંગઝેબને અર્પણ કરી પોતાનો સ્વાર્થ સાધે એ ઇતિહાસનું વીરોધી છે, ક્ષત્રિ ગૌરવતાના કલંક જેવું છે. પરંતુ એ ખાખતમાં મૂળ લેખકના દ્વેષ શિવાય ખીજું કહેવાનું નથી. અનુવાદ

ર્તીએ તો પોતાની પ્રજા યથાર્થ બચાવી છે એ એ મૂળ બગલાપાના અ
ન્યમાજ વસ્તુ સકલનાની દેટ નીકળી આમીએ છે, અને તેને લીધે લાપાતગા
પણ એ સકલના ભૂન રહિત યવી અગત્ય છે, તો પણ અયની વર્ણન ગૈની,
વિષય અને જન સ્વભાવના દેટવાક ચિત્રો ખાસ અનનોકન કઢવા પોગ્ય છે
ઢેવટે અમા કહેતુ નેડીએ કે આ અથ ગસિક અને મગ્ગ લાપામા અનુનાલિત
યથેનો છે એ માટે અનુનાદ કરીને અમા વન્યવાદ આપીએ છીએ તે અથની
કિમત રૂ ૧ રાખેની છે

પરમારથ કામ કરવામાટે મનને સવોધન

(ગાથ ધ યાત્રી)

૨૨ પગમાગ્ય કામ—મનતુ ૨૦ પગમાગ્ય કામ—ટેક
મથેલા તુજનાથી મરશે, તવ પગલેકે કામ—મનતુ ૨૦-૧
ઈન્દ્ર પ્રીતિ મજે ૨૦વાયી, વાધ યરા અભિગમ,
કાને મ્દાય હરિ દેસેથી, નહિ ખૂટે કહી ૧૩—મનતુ ૨૦-૨
જેજનતુ પણ તા' છે મન,—નન ૧૨લી શુદ્ધગામ,
વોડા હાથી ગાય મદિથી—ને ગાડી સુખગામ—મનતુ ૨૦-૩
વિચાર એ યૌ મેજનનાના,—નવનિજ અર્થ નમામ,
વેગાઈને મોહ જળમા,—નહિ કા મન તુજ કામ—મનતુ ૨૦-૪
સ્વાર્થ સહુ સામે છે પશુએ,— પેટ ભરે છે રામ,
માનવતાનો વાસ ગણુ ત્યા,—જ્યા પગમાગ્ય કામ—મનતુ ૨૦-૫
કાવુ માત્ર ૧૩ પોતાનુ,—પણ પગમાગ્ય કામ,
દુટી બદામ હગમ વદોએ, નિર્થક પશુ તામ—મનતુ ૨૦-૬
સુખ પોતાનુ સહુ દો ઈં છે, મપુ પગસુખકા કામ,
નહિ ઢાઈ કરવાને ધા', નિણ સાનુ શુણ આમ—મનતુ ૨૦-૭
તન માનવતુ અતિ ઉત્તમ આ, શ્રેષ્ઠ સમ્ય શુણધામ,
કર્મ યોગ નડ પામ્તુ છે, મળશે મ્ગી તવ આમ—મનતુ ૨૦-૮

ભવજલ તરવા પાર ઉતરવા, ને પ્રભુપદરજકામ ;
 નાવ પરમ પરમારથ, તારે—જે તુજ કુલ તમામ.—મનતું કર-૯
 મળશે તનપણ ના માનવનું—કરી કરી પરનાં કામ ;
 ભૂખ તરથ વેઠી તન ગાળીશ—નવ પામીશ વિશ્રામ.—મનતું કર-૯
 આ માનવની કાયામાં છે.—મનતુજ હાથ લગામ ;
 પ્રથુ પામરના તનમાં છે શું ? પરમારથનું કામ,—મનતુ કર-૧૦
 જ્યાં પ્રેરે ત્યાંજતું પરાણે—કરવા સ્વામી કામ ;
 સુખેદુઃખે નવથાએનો પ્રેરક તોડે આમ—મનતું કર-૧૧
 દુઃખના દહાડા દેખી એવા ભજી લેને મન રામ ;
 પીયૂષ પ્રેમ વડે પામીશતો—કરી પરમારથ કામ—મનતું કર-૧૨

અમૃતલાલ કુંવરજી વૈદ્ય

(ચાવંડ)

ગતમાસના.

મુખ્ય ખનાવો.

દ્વિતિય શ્રાવણ શુદ્ધિ ૧ ગુરુવાર.

શ્રી ગાયત્રી પુરશ્ચરણ, શ્રી વિષ્ણુયાગ તથા શ્રી મહાશ્વરનો માધવખાગમાં આરભ થયો.

દ્વિતીય શ્રાવણ શુદ્ધ ૫ સોમવાર.

સર દિનશાજી માણેકજી પીટટના સ્મારક માટે ટાઉન હોલમાં જાહેર સભા ભરાણી.

દ્વિતીય શ્રાવણ શુદ્ધ ૮-૯ અને ૧૦ વાર ગુરુ, શુકર અને શની.

પૂતામાં લેજીસ્વેટીવ કાઉન્સીલ ભરાણી, સાલ ૧૯૦૧-૧૯૦૨ના ખજાને ઉપર તકરાર, જમીનના નવા કાયદાનું પસાર થવું.

દ્વિતીય શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧ રવીવાર.

વણ યજ્ઞોની માધવખાગમાં પૂર્ણાહુતિ થઈ.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक २६ अ]

आश्विन, सप्तम १९५७

[अंक १२ भा]

॥ यतो धर्मस्ततो जय. ॥

चेतवणी.

(सोरठ)

चचल चिच चतुर तज चिता, भज भगवाननेरे, शुभगुण
गाननेरे-चचल टेक

गुरु ना ममता तु मेले, सर्व जशे जमवारो एळे
मेळे मान तजीश ते पहेलां माननेरे, शुभगुण गाननेरे-चचल
भजन अनूपम हीरो हारी, पत्यर पर थई प्रीति तारी,
खारी भव खाडीमा भूख्यो भाननेरे, शुभगुण गाननेरे-चचल
विषय वासना बहाली कीधी, मस्त बनी मद मदिरा पीधी,
लीधी धर्म तणीना शिक्षा साननेरे, शुभगुण गाननेरे-चचल
काल जशे आवरदा लटी, हैयु केम गयु तव फूटी ?
छूटीश केम कपूत कळ्या विण काननेरे, शुभ गुणगाननेरे-चचल
निदित कृत्य करी नव लाज्यो, सज्जन देखी सुखी दिल दाख्यो,
गाज्यो फोकट फदे धरी अभिमाननेरे, शुभगुण गाननेरे-चचल
अनुचित उद्योगे नही याक्यो, कुल अगर खरेखर पाक्यो,
वाक्यो व्यर्थ वदी अढतो असमाननेरे, शुभगुण गाननेरे-चचल
मानव आ मानव तन मोंघो, केम गण्यो तें सचळो सोंघो,
बोघो थई ना चूकीश तेना ताननेरे, शुभगुण गाननेरे-चचल
केशव नाम समरवु मूकी, झूकी अन्य विपे निज चूकी,
टूकी सर्व करे कां ! तज अज्ञाननेरे, शुभगुण गाननेरे-चचल

वेङ्कटराज श्रीगणाराम वैद्य

भायावदर

ગુર્જરદેશ વર્ણન.

વિશ્વાવસુ—હે સખે ! આટલા કાલ પર્યંત માત્ર સાંભળેલ, અને હમણાં પ્રત્યક્ષ દેખાતો, સર્વ સંપત્તિના સ્થાનરૂપ હોવાથી સ્વર્ગની પ્રતિભારૂપ આ ગુજરાત દેશ નેત્રોને આનંદ ઉપજાવે છે. કેમકે આ દેશમાં કર્પૂરયુક્ત અને મધુર સોપારી સહિત નવાં તામ્બૂલના રસેથી શોભતા મુખવાળા, સર્વ જનની પ્રશંસાના પાત્રભૂત વિવિધ પ્રકારનાં દિવ્ય વસ્ત્રોને ધારણકરવાવાળા, શોભિતા મણીનાં આભૂષણવાળા અને ઠસર આદિ સુગંધી દ્રવ્યોથી સુવાસિત દેહવાળા આ તરૂણ પુરૂષો, સમાન અનુરાગી તરૂણ સ્ત્રીઓની સાથે આનંદનો અનુભવ કરેછે.

આંહિની સ્ત્રીઓનું પણ સૌંદર્ય લિપ્ત પ્રકારનું છે. ગુર્જર દેશીય સ્ત્રીઓનું અંગ તપાવેલ સુવર્ણ જેવું છે, તેમનો અધરોષ્ટ રક્ત અને મૂઠુ છે, હાથ નવીન પક્ષવ સમાન સુકુમાર છે, વાણી અમૃત જેવી મધુર છે, મુખ કમલ સમાન છે, તેમના નેત્રો કમલદલની શોભા સૂચવે છે; એ પ્રમાણે ગુર્જર રમણીનાં ક્યાં અવયવો તરૂણોને મોહ સંપાદક નથી થતાં ? સર્વે મોહ ઉપજાવેછે.

કૃશાતુ—તમે કહ્યું તે સત્ય છે, તથાપિ અહિંના પુરૂષો શ્રેષ્ઠ વસ્તુના ઉપભોગમાં અતુર નથી. કેમકે—

તેઓ, બહુ મૂઢ્યવાળા મણીના સમૂહથી કય વિકયાદિ વ્યાપારમાંથી જે લાભ થાયછે તેમાં અતિ આસક્ત હોવાથી, લજ્જાયુક્ત તેમજ કામાકુલ, કુરૂપ નહિં કિંતુ વિદ્યુત સમાન સ્વરૂપવાન્, કૃશાંગી એવી પોતાની કુલીન સ્ત્રીઓને તરૂણાવસ્થામાંજ તજીને, ઘણાં વર્ષે જ્યાંથી પાછું અવાય એવા દેશાંતરમાં વારંવાર જાયછે, એ બહુ ખેદની વાતછે.

વિશ્વાવસુ—મન્દમનીષ ! વ્યાપાર માટે દેશાંતરમાં પરિભ્રમણ કરવું એ તો પુરૂષમાં ગુણ કહેવાય, પણ દોષ નહિં કેમકે,

દેશોદેશે કુતુહલ થકી વસ્તુ રમ્યા વિલોકી,
સંપત્તિ લઈ ગૃહ-ભણી ફરે જોઈ આખી ત્રિલોકી;
ભેટે પ્રીતે સુચિર વિરહી સ્વામિભક્તા પ્રિયાને,
હાણે માણે મુખ્ય અનુભવે ધન્ય એની ક્રિયાને.

મારે કહેવાનો ભાવ આવો છે કે, જેમ રસ્તે ચાલતો પથિક જન મા
ગંભીર સૂર્યાતપથી તપેનો હોય, ત્યારે વૃક્ષની છાયામાં જે સુખનો તે અનુભવ
કરે છે તે બીજાથી અનુભવવુ શક્ય નથી, તેવીજ રીતે જેને પ્રથમ દુઃખ અને
પાછળથી સુખ મળે છે તે તેને અધિક સતોષ આપે છે—આવોજ વિચાર મહા
કવિ કાલીદાસે વિક્રમેર્વશીયમાં જણાવેલ છે—

यदेवोपनत दुःखान्मुक्त तद्रसवत्तरम् ।

निर्वाणाय तरुच्छाया तप्तस्य हि विशेषत ॥

(જે દુઃખ પછી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે વવારે રસવાળું હોય છે, તદ્દ્વાયા
તપેવાને વિશેષ સુખ આપે છે)

વળી એવી રીતે દેશાતરમાં ફરીને જે માણસ દ્રવ્ય સંપાદન નથી કરતો,
અર્થાત્ ધરમાજ બેઠો રહે છે તે તેનું પુરૂષાર્થમપલુ દેખાડે છે

જે કુમતિ અને આજ્ઞાસુ પુરૂષ, એટલે ધરમાજ રહેવાથી વાવકુવાના
દેડકાની પેઠે જેનો બહાર જવાનો સ્વભાવજ નથી, અને તેથીજ જે દરિદ્રી
યથેય છે, અને ગૃહના અતિ પરિચયથી પોતાની સ્ત્રી જતી ઉપેક્ષા કરે છે,
ભૂપાવની સભામાં જે જતો નથી અને મોટા માણસો પાસે જતા જે ખૂંટીયે છે,
તેવો પુરૂષ વિવિધ ચમત્કારવાળું ત્રિભુવનનું ચરિત્ર શુ જાણી શકે તેમજ
સુખ શુ ભોગવે ? કઈ જાણે પણ નહિ અને સુખ ભોગવે પણ નહિ ક્રમક—

દ્રવ્ય સંપાદનાર્થે અન્ય દેશોમાં ગમનાદિરૂપ વ્યાપારને છોડીને, જે
કુર્મતિ પુરૂષ, સ્ત્રીનું સુખ નિરખતો ધરમાજ સ્તબ્ધ થઈ ગયે છે, તે પુરૂષ
દારિદ્ર્યને બોલાવે છે વળી સાબળો—

જે પુરૂષને પૃથ્વીમાં સુખથી વમવાની ઈચ્છા હોય, તેવા ધન્ય પુરૂષે
રાજસભામાં જવું, ત્યાં સભામાં સકય જનને રાજક વાણી બોલવી અને એવી
રીતે ધનસંપાદન રૂપ પોતાનું કાર્ય સાધવું કાર્યસાધક માણસે કાંઈ જાણ્યાએ
કદું બાંધણ કરવું નહિ, ક્રમક તેથી કાર્યની હાની થાય છે એ રીતે કવેય
વિના ધન સંપાદન કરવું—ધનાર્જન થયું હોય તથાપિ રાજના ત્રિપ પુરૂષોને
સતોષવા, પણ તેનો તુચ્છ બુદ્ધિથી તિરસ્કાર ન કરવો, વળી ઉપકારજ કરવો,
રાત્રુ, મિત્ર ઉદાસીના અથવા અન્ય જનનો પણ કદાપિ અપકાર કરવોજ નહિ,
વળી પણ સાબળો,—

(શિષ્યરિણી.)

ગમે સાચું ખોટું વચન વહીયું અજ્ઞ વિભુએ,
વખાણી તે નિત્યે, જડ પણ ગુરને વિનવિએ;
સભામાં દેખાડો પરમ શ્રમથી નિસ્પૃહપણું,
સુસાધી લેવું જઈ અશનૃપ થકી કાર્ય સધણું.

ગૌપ્રતાપ.

ગાંધી રાજના પ્રતાપી પુત્ર વિશ્વામિત્ર રાજ મહતી સેનાસાથે એક સમયે જંગલમાં વિચરતા, ઉપવનોની શોભા જોતા, જેની ચોતરફ ગિરીનાં ઝરણાં વદ્યા કરેછે, વિચિત્ર પ્રકારનાં વૃક્ષો સુશોભિત જેની ચોતરફ છે, પાસે રહેલા નાના નાના કાસારોમાં નીલકમલ વિગેરે અનેક જાતનાં ખીલેલાં કમળોમાં મત્તખનેલા અમરાઓનો ગુંજરવ જેની આસપાસ ધર્ધ રહેલ છે, વૃક્ષોઉપર બેસીને નાદ કરતાં પક્ષીઓનો ઢોળાહળ અને અમરોના ગુંજરવથી અતિ ગરજીત થયેલા એવા એક વનમાં લીલા ઉગેલા ધાસને ચરનારા મૃગોના ટોળાંને જોઈને મૃગયા કરવાની ઈચ્છાથી તે વનમાં આવ્યા. ત્યાં તેમણે રૂપીભક્ષ્ય નિવાર વૃક્ષોથી સુશોભિત અને પ્રુષ્પોની વલ્લીઓથી વીંટાયેલા એક આશ્રમ જોયો. સારથીને આજ્ઞાકરી કે રથ ઉભો રાખ્યો, રથમાંથી ઉતરી ક્ષાત્રતેજેમય રાજ વિશ્વામિત્ર વેદધ્વનિઓથી ગર્જીત તથા યજ્ઞના ધૂમ્રથી પરિપૂર્ણ મહા આશ્રમ તરફ ચાલવા લાગ્યા. આશ્રમની અંદર ગયા ત્યાં અનેક શિષ્યોથી વિંટાયેલા, આશ્રમના મધ્યમાં બીરાજેલા, વન્યવસ્ત્રોને ધારણ કરનારા, હોમ દ્રવ જેના હાથમાં રહેલુંછે, જ્વલિત કૃશાનું જેની સન્મુખ છે, તારામંડળમાં જમ ચંદ્ર શોભે તેમ અનેક શિષ્યોની મધ્યમાં શોભતા ઉચ્ચ પ્રતાપી એક મહાત્માને તેણે જોયા અને તત્કાળ નમન કર્યું.

હાથમાં ધારણ કરેલ હોમ દ્રવ્ય બાન્તુ ઉપર મુકી ઉભાં થઈ તે મહાત્માએ તેમને આશીષ આપી, શીષ્યોને આજ્ઞા આપી કે મહારાજ વિશ્વામિત્ર અને તેની નાયક તથા સૈનિકોને આસન લાવી આપો.

શિશ્યોએ લાવીને આપેલા આસનો ઉપર બેસારી બ્રાહ્મણોએ ક્ષત્રીયો પ્રત્યે જે સત્કાર કરવો જોઈએ તે વિધિપ્રમાણે કર્યા, અને વિશ્વામિત્રને મનોબાધી કહ્યું મહારાજવિશ્વામિત્ર! આપના આગમનથી માત્ર અત કરણ આનંદ સ્પર્ધયુ રાજાઓમાં ઈશ્વરાશિ વિશેષ હોય છે તે શાસ્ત્રનુ વાક્ય છે તો આપને ઈશ્વર ભાવથી પૂજવા જોઈએ, આમ કહી તેમની યથાવિધી મહુપકાદિકથી પૂજા કરી

મહારાજ-વસિષ્ઠ મુને ! મારેવિશે આપની અતુલા પ્રીતિ જોઈ માત્ર અત કરણ પ્રસન્ન થાય છે આપનું તુ શ્રેય કરૂં તેના જ્ઞાનમાં મુનીરાજે કહ્યું 'મારે ત્યાં યયેગ્ર ભોજન કરી મને કૃતકૃત્ય કરો' 'જગલમાં રાજાઓને ઘરિસત ભોજન મનવુ મુશ્કેલ છે, તો લાચાર છુટે ભોજન કરવાનું મારાથી નહિ બને, તેમજ હું એકાધી નથી પણ સેનાનાયક વિગેરે અનેક માનવો મારી સાથે છે તો તેને છોડીને માગથી એકના ભોજન કરવાનું ન બને, તેમ તે સર્વને ભોજન યથેષ્ટ આપવાને આપ ગત્તીવાન હો એ અસંભવિત વાત છે' વિશ્વામિત્રે એમ કહ્યું

વસિષ્ઠ રૂપીએ જવાબ આપ્યો કે મહારાજ ! શ્રી વિશ્વંભરના પ્રતાપથી અને કલ્પવૃક્ષ સમાના કામધેનુસુતા નદીનીની અનુકંપાથી સર્વે માનવો સહિત આપને જગત છતાં યથેષ્ટ અન્ન આપી રાધીરા એ પ્રત્યુત્તરથી વિશ્વામિત્ર વિસ્મિત થયા, તથાપિ કૌતુકાકાંક્ષી બની તે રૂપીની આજ્ઞા સ્વિકારી ભોજન કરવાને કમુદાત આપી શુ ભોજન કરવાની ઈચ્છા છે એ સવાલ થતા મહારાજ વિશ્વામિત્રે પાપસાત્રની માગણી કરી તે સ્વિકારી અરૂંધતી સહ વસીષ્ઠમુની નદીની ગાય પાસે જઈ તેમનું પૂજન કરવા લાગ્યા કપાલમાં આટ્નો કરી પ્રુષ્પમાલ ધારણ કરાવી પ્રદક્ષિણાકરો નિરાજનાદિક કરી, અરૂંધતી સહિત ધેનુની સન્મુખ આવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે હે હવ્યવાહિની, યજ્ઞના સાધનભૂતાનદિની ! આપ સર્વ રીતે મારા શ્રેયકર્તાઓ, આપના ઉમ્મા પ્રભાવથી આ જગતમાં નિરામય અને નિર્ભય ચૈત્રે વસુધુ

આપને હિસક પ્રાણીઓ પણ પરાભવ નથી કરી શકતા, આપ સર્વની કામનાને પૂર્ણ કરનારાઓ, હું નિર્ભય છતાં આપની અનુકંપાથીજ બચવાનજી, સમૃદ્ધિ રહિત છું છતાં આપથીજ સમૃદ્ધિવાનજી મહારાજ વિશ્વામિત્ર અને તેના માનવોને ભોજન કરાવવાને અશક્તજી- છતાં આપને લીધે સયક્તજી

મુનીની મહાન સ્તુતી અંગીકાર કરી મનુષ્યવાણી નંદીની બોલ્યાં. “આજ પાત્ર નીચે રાખશે એટલે મારા આંચલોમાંથી ઈષ્તિત વસ્તુઓ તમોને પ્રાપ્ત થશે.”

મહારાજ વિશ્વામિત્રની માગણીથી પાપસાત્ર જોઈએ છિએ એ વિનંતિ થતાં તે વસ્તુની આંચલોમાંથી ધારા છુટી અને રાજને તે આપી તૃપ્ત કર્યા. સેનાનાયકે અન્ય વસ્તુ માગી તો તે તેમને આપી તેમને પણ તૃપ્ત કર્યા. આમ સર્વે સૈનીકોએ જ વસ્તુ માગી તે તે વસ્તુ આપી વસિષ્ઠ રૂપીએ સર્વને સંપૂર્ણ રીતે તૃપ્ત કર્યા. આ જોઈ વિશ્વામિત્ર રાજ અત્યંત વિસ્મિત થયા, એટલુંજ નહિ પણ તેની સાથે રજોગુણમય તે રાજની. બુદ્ધીમાં પણ ફેરફાર થયો. મનમાં તર્ક થયો કે જંગલી લોકોને ત્યાં આ ઘેતુ જવી વસ્તુઓ શોભતી નથી; જમ ઝુંપડામાં રહેલા હાંડી તખ્તાઓ ગાલીચાઓ, અને ઝૂમરો શોભતાં નથી, ખર ઉપર જરીયનવસ્ત્ર કે અંખાડી શોભતાં નથી, અને અન ધિકારીપાસે જમ ધનશોભતું નથી તેમ લિશ્તુક વર્ગપાસે રહેલી આ ગાય આંહી શોભતી નથી.

વિશ્વામિત્રનું અંતઃકરણ મહાન ન હતું પણ ક્ષુદ્ર હતું, કુર્યોધનને મળતું હતું. ક્ષુદ્ર અંતઃકરણવાન સારાસારનો વિચાર કરતો નથી. આત્મક્ષતિની દરકાર રાખતો નથી, માત્ર પોતાના ઇષ્તિત કાર્યને પારપાડવાને દોડે છે; જને માટે ઝનુન ઉપર આવી જઈ વખતે હિંસકપણ બને છે એટલે દોષનો ધાત કરવાને પણ તે આંચલો ખાતો નથી. આમ ધાત કરવાની ઉત્કંઠા થતાં વિપરીત પરિણામો વખતે પોતાને આવે એટલે તેમ કરતાં વખતે પોતેજ ફસાય તો તેની પણ તે દરકાર કરતો નથી.

“વસીષ્ઠમુને ! ભોજનાદિ ઇષ્તિત સામગ્રીઓ આપનારી કામદુધા મુતા નંદિની આ પર્યુકુટીને યોગ્ય નથી પણ રાજ્યવાનને યોગ્ય છે, તો મને આપો ” વિશ્વામિત્ર બોલ્યા.

કર્ણુ કઠોરા એ વાણી સાંભળી વસિષ્ઠ મુનિ સ્તબ્ધ થઈ ગયા, ગભરાયા, અને વિચાર કરવાલાગ્યા કે ના પાડીશ તો તે રાજને મારું લાગશે એટલું નહિ પણ તે કોધી અને ક્રૂર છે તો બુલમ કરીને પરાણે ગાયને લેજશે; એ કે તેને પરાભવ કરવાની મારી શક્તો છે પણ તે શક્તીનો આવી ક્ષુદ્ર બાબતમાં ઉપયોગ કરી તપબંગ કરવો એ મને મોટા અનિષ્ટ રૂપ છે. કોષ કરવાથી તપબંગ થાય છે એ શાસ્ત્રમાં લખેલ છે.

આવા વિચારમાં સ્તબ્ધ રહ્યા, કરી પછા ઉત્તર ન આપ્યો ત્યાં રાજાએ પીછા વખત કહ્યું ત્યાં પછા ઉત્તર ન આપ્યો, એટલે ક્રોધાયમાન થઇને વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે મુને ! આપોડો કે મારા સૈનીકોને પ્રેરી વિના રાજાએ લઈ જવાખ ન મળતા રાજાના હુકમને માન આપી સૈનીકો ગાય છોડી તેને લે જવા માડ્યા ગાય ખસી નહિ, સ્થિતચર્ધ ઉભી રહી રાજાના હુકમથી તેને ચાલુક માર્યા છતાં પછા ખસી નહિ, પણ મનુષ્યવાણીથી બોલી કે, હે વસિષ્ઠ મુની ! આ દુષ્ટો મને ત્રાસ આપે છે, મારી ઉપર જીવન મરુજરે છે, પ્રહાર કરો છે છતાં આપ નિર્જન થઈ કેમ મેઠેવા છો ?

“ હુ જાણુ છું કે મારા કરતા તમારામાં અધિક પ્રતાપ છે છતાં તેને અટકાવવાને અને તેને પગજીત કરવાને હુ ક્રોધ કરી માત્ર તપોબળ જોણું કરવા પારતો નથી જો આપમાં શક્તી નહોત તો એક સવાલ હતો પણ તેમ છે નહિ ” વસીષ્ઠ મુનીએ કહ્યું

તે સામળી નદિનીને કુબ્ધ લોકોના પ્રહારથી અતી ક્રોધ વ્યાપ્યો, બ્રહ્મકી ચક્રાવી, આખા અંગતીથી ખવતી હોય તેમ લાવ ખની પ્રથમ છાણ અને પેશાખ કગી તેમાંથી હજારો યાવન અને મીના નામના ચોદાઓ પ્રગટ કર્યા પૂછુંડું ઝાટકીને તેમાંથી ખવવ ચોદાઓ પ્રગટ કર્યા, અને ચૌ (આચલ) મારી દ્રાવિડનામના હજારો ચોદાઓને પ્રગટ કરી તેને વિશ્વામિત્રના સૈનિકોને મારવાને આજ્ઞા આપી ક્રોધાયમાન થયેના તમામ ચોદાઓ પોતાના ઉગ્રબળથીને સૈનિકોને પ્રહાર કરી યમદાગમાં પોચાડવા લાગ્યા અસહ્ય ગોળીય ચોદાઓનો પ્રહાર સહન ન થતાં કેટલાક નાસી ગયા વિશ્વામિત્ર પણ જીવ લઇને નાઠા મારીપાસે મોટું સૈન્ય છે તો તુદ્ર પ્રલતેજમય બ્રાહ્મણ વસિષ્ઠ મને હુ કરવાના હતા સહજમાં તેમનો પરાભવ કરીશ એવું જ તેમનું અભિમાન હતું તે ઉત્તરું, આશ્ચર્ય પામ્યા અને મનમાં કહેવા લાગ્યા કે સેના તથા અન્યસાધનોયુક્ત સાતતેજ કરતા પ્રલતેજ અથવા ગૌપ્રતાપના અધિક છે આમ વિચાર કરતા નિરાશ થયેલા અને પરાભવપામેલા વિશ્વામિત્ર પોતાના રાજ પ્રત્યે આત્યા ગયા

(લેખક ગાંધી દામોદર કાનઈ)

સદુપદેશ પંચશતી.

(લેખક. શાસ્ત્રી કેશવલાલ દેવાશંકર)

ગરીબ ગાયો ઉપર જ્યમ બગા ઘણી દેખાય,
 તેમ દીનને ઈતરનર દુઃખ અર્પવા જાય.
 સ્વાભાવિક આ નિયમ જ્યાં સખલે અખલ હણાય,
 ન્યાય નથી આ એમ ત્યાં, કેમ ! જને બોલાય.
 પુરુષોત્તમ સમ પણ નરો, લક્ષ્મીમાં લોભાય,
 પામર નરનું કયમ નત્યાં ધનમાં મન લલચાય.
 અજાણતાં પણ દુઃખમાં દુઃખ પડે છે જમ,
 નહિ ધારેલું સુખ વિષે આવી મળે સુખ તેમ.
 સમર્થનાં સાહાય્યમાં તેમ મળે બહુ લોક,
 મોટા નદમાં જઇશને જમ નદીનો થોક.
 ધાયલ પાશવ અંગને કાક ટોચવા જાય,
 તુચ્છ વિષયમાં તેમ મન દુર્જનનું લોભાય.
 ચંદ્રહાસને મારતાં મુઝા ધૃષ્ટમતિ જમ;
 પરનું ઈચ્છે અહિત તે પોતે પામે તેમ.
 જર યારના સંગથી, કદી મળે નહિ સાર;
 કાંતો કરે ખુવાર કે, કાં ખવરાવે માર.
 દુંકી દુંકી લોકને ઉંદર કરડે જમ;
 ધીરે ધીરે લોકને ધૂર્ત ધૂતવે તેમ.
 માયામય સંસારમાં, જે જન માયિક થાય;
 તેના સમ નિર્માયથી ન કદી શીઘ્ર ફાય.
 સ્વધર્મ સમજી સૂર્ય જ્યમ, તમનો કરે વિનાશ;
 મટાડવા અજ્ઞાન ત્યમ પામે સુજ પ્રકાશ.
 સહાય ન છતાં અન્યપણ, સૂર્ય ઉદિત જ્યમથાય;
 પોતાથી ત્યમ ઉદયને, આર્ય પામતા જાય.

ૐ તત્ત્વમસ્ય

અષ્ટાવક પ્રકરણ ૧ લું

પ્રસંગ ૧ પેહેલો

જનકજ્વાલ

કથજ્ઞાનમવાપ્નોતિ કથમુક્તિર્ભવિષ્યતિ ।

વૈરાગ્યચ કથ પ્રાપ્તમેતદ્બ્રૂહિ મમ પ્રભો ॥ ૧ ॥

જનક રાજાએ મહાત્મા અષ્ટાવકને પુછ્યું કે જ્ઞાન કેમ પમાય છે, મુક્તિ કેમ થાય છે અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કેમ થાય છે તે વિષે આપના વિચારો મને જણાવો ૧

અષ્ટાવકજ્વાલ ત્યારે મહાત્મા અષ્ટાવકે કહ્યું કે

મુક્તિ મિચ્છસિચેત્તાત વિપયાન્ વિપવત્પજ ।

ક્ષમાર્જવદ્યાતોપ સત્ય પીયૂષનદ્વજ ॥ ૨ ॥

હે તાત ! જો તું મુક્તિને ઇચ્છતો હો તો વિપયોને વિપની પેઠે છોડી દે, અને ક્ષમા, વિનય, દયા, સનોય અને સત્યને અમૃતની પેઠે સેવ

તાત એ સમોદયન અતુચ્છ જતાવનાર અતિ મધુર છે તેથી પરમદયાળુ મહામુનિ અષ્ટાવકનો ઉપદેશ સાંભળનારને અતુચ્છમારક અને અત્યંત મીઠા લાગે તેવો જણાય છે સ્વોદયપ્રદશુક કંઈલાલુજ હોવા જોયે

મુક્તિ જોટલે સર્વ અનર્થ (દુઃખ) ની નિવૃત્તિ અને પરમાનંદ (સત્ય

સુખ) ની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખનારે વિપયો જોટલે પાચ બુદ્ધિદ્રિયોના ગ્રાહ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ પાચ વિપયો છે તથા પાચ કર્મેન્દ્રિયોના વચન, આદાન, આનંદ, વિસર્ગ અને વિહાર એ પાચ વિપયો છે તેમા સર્વ દેહાદિ પ્રપચનો સમાવેશ થઈ જાય છે, કેમકે તે સર્વ જીવ ભોગ્યજ છે જે અનર્થના હેતુરૂપ છે તેઓને વિષ જોટલે જંગની પેઠે છોડીદેવા જોયે જોટલે જમ ગમે તેવી પોતાને પ્રિય વસ્તુ હોય પરંતુ તેમા વિષ પડ્યું છે એવું જણાય તો તેને પછી કાઢી આતો નથી કેમકે વિચી મળ્યું થાય છે એ તેના જણવામા છે, તેવીજ રીતે ઈન્દ્રિયોના વિપયો પણ બહુ પ્રિય છે તોપણ તે મળ્યુંને આપનાર વિષરૂપ છે એવું સમજી તેને છોડીદેવા જોયે તેમા અહમમત્વ તથા દેવું જોયે,

એટલે કે ઇન્દ્રિય નિગ્રહ કરવો જોયે તેને દમ કહેવાય છે, અને ક્રમા વિનય ધ્યા સંતોષ તથા સત્ય એ પાંચ અતિ ઉત્તમ સદ્ગુણોને—જમ ને અમૃતની પેઠે સેવવા જોઈએ; જમ અમૃત પીવાથી અજરામર થવાય છે તેમ આ પાંચ સદ્ગુણોને સેવવાથી અજરામર થવાય છે. એ રીતે જમ દમાદિ સાધન ચતુષ્ટય સંપન્ન અધિકારી થવાથી અપરોક્ષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં મુક્તિ મળે છે એ સારાંશ છે. ૨.

પંચ મહાભૂતથી થયેલો દેહ તેજ આત્મા છે અને વિષયો તેના ધર્મ છે તેનો ત્યાગ થવો કેમ થટે? જમ પૃથ્વીધર્મ ગંધ છે તે જ્યાં પૃથ્વી હોય ત્યાં હોયજ તેવી રીતે જ્યાં આત્મા (દેહ) ત્યાં તેના વિષયો હોયજ એ શંકનો પરીહાર કરે છે કે—

ન પૃથ્વી ન જલંનાગ્નિર્નવાયુર્ચૌર્નિવા ભવાન્ ।

एषां साक्षिणमात्मानं चिद्रूपं विद्धिमुक्तये ॥ ૩ ॥

પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ મહાભૂત છે, જ્યાં આ શરીર બન્યું છે, તે તું નથી પરંતુ તે પાંચે મહાભૂતના સાક્ષીરૂપ ચિદ્રૂપ (કેવળ ચૈતન્યરૂપ) આત્માને તું જાણ—હું તે આત્મરૂપ, સર્વનો સાક્ષી, ચિદ્રૂપ છું—એવું જાણ તો તેથી મુક્તિ થશે.

એવો નિયમ છે કે જ જોનો સાક્ષી હોય છે તે તેનાથી હંમેશાં જુદોજ હોય છે, જમ વટદટ્ટા વટાદ્વિજ્ઞઃ ધડાનો દૃષ્ટા ધડાથી જુદો છે, તેમ આ શરીર જ પંચ મહાભૂતથી બનેલ છે તેને તું જોઈ શકે છે એટલે તેનો સાક્ષી તેનાથી જુદો છે, તેજ તું આત્મા કેવળ ચૈતન્ય રૂપછો એમ અપરોક્ષાતુલ્યથી મુક્તિ મળે છે. ૩.

આત્યંતિક દુઃખની નિવૃત્તિ તે મુક્તિ એમ નૈયાયિકા માને છે, દુઃખના પ્રાગ્ભાવનું પરિપાલન એ મુક્તિ એમ પ્રાણાકરો માને છે, અને આત્માની હાની તે મુક્તિ એમ જૈાદ્વો માને છે; એ સર્વનો અનાદર કરીને કેવળ સ્વાત્મ-જ્ઞાનથીજ જીવન્મુક્તિની દશાને કહે છે કે.

यदि देहं पृथक्कृत्य चित्ति विश्राम्य तिष्ठसि ।

अधुनैवसुखीर्શान्तો बन्धमुक्तो भविष्यसि ॥ ૪ ॥

જો દેહને જુદો કરીને દેહાદિકથી હું આત્મા વિલક્ષણ છું એમ વિવેચન કરીને કેવળ ચૈતન્ય આત્મસ્વરૂપમાં વિશ્રાંતિ કરીને રહે તો અત્યારેજ સુખી, પરમાર્નંદ પામનાર, શાંત અને બંધમુક્ત થઈ જાશ. ૪.

નિર્ભ્રમના કર્મને ડાહી દેવળ ચૈતન્યમા વિશ્રાંતિ કરવી તે સુખિ કેમ
ધર ? ત્યા કહે છે કે,

નત્તર વિમાન્તિકોચના નાથમી નાસગોચર ।

અસગોડસિ નિરાકારો વિશ્વમાહી મુક્તિધવ ॥ ૭ ॥

તુ બ્રાહ્મણુ આદિ વર્ણ નથી, તેમ દ્વાર્ધ આત્મનાથો પણ તું નથી કેમ
કે ઇન્દ્રિયોથી જોઈ નમય તેને તુ નથી પરંતુ અગમ, નિગદ્ય, અને આખા
વિશ્વનો આદી તુ પોને આત્મા રૂપે એમ જાણીને સુખી થા ૫

જો વે આ કહેના કર્મને ડાહી ચૈતન્યમા વિશ્રાંતિ કરે તો પ્રયત્નનો
પ્રયત્ન આને (દોષ લાગે) એ સમ નિવારણ કહે છે કે—

ધમાધર્મો મુક્ત દુષ્ઠ માનસાનિ ન તે વિમો ।

નકચોસિ ન મોક્ષામિ મુક્તિવામિ મર્વદા ॥ ૬ ॥

ધર્મ, અધર્મ, સુખ, દુઃખ ઇત્યાદિ સર્વ માનસિક ધર્મો (મનના ધર્મો) છે
તે વ્યાપક, તાગ (આત્માના) નથી એટલે કે તો કાળમા તે માનસિક ધર્મ
સાથે તો કરો સમય નથી તુ (આત્મા) કર્તા કે ભોક્તા નથી પરંતુ મર્વદા
મુક્તજ ડા દેવળ અજ્ઞાનથીજ માનસિક ધર્મનો સમય પોતાનામા રૂપનાથી
સુખ દુઃખ જણાય છે, તે જ્યારે જ્ઞાન થાય છે ત્યારે શુદ્ધ ચૈતન્ય-વસ્તુ
પોતાનું જણાયાથી માનસિક ધર્મામાયે માટે કરો પણ અમન નથી એવો
નિર્ભ્રમ થતા સુખ દુઃખાદિક મટી જાય છે કેમકે કર્તા કે ભોક્તા પોને નથી ૬

શુદ્ધ બ્રહ્મસ્વભાવ એ નિત્ય સુખ આત્માને માથી મન થાય છે કે જેને
મગડવા વિનેદીઓ પ્રયત્ન કરે છે એ મગનું મમાનન કરે છે કે—

एकोदष्टामि सर्वस्य मुक्तप्रायोगमि सर्वता ॥

अयमेवद्वितेययो दृष्टार पश्यमीतर ॥ ૭ ॥

તુ એકજ સર્વનો દ્રષ્ટા છે અને અર્વદા મુક્તજ ડા તાગથી (આત્માથી)
ગિત્ત બીજા ધર્મને (દેહાદિકને) દૃષ્ટા જાણે છે એજ તારે મધન છે તો
મધન કરનાર એ અજ્ઞાનજ છે, જે દેહાદિકમા અખામને લીધે તેને દૃષ્ટા=માથી
રૂપ માને છે વાસ્તવ કાર્ય મધ નથી, સાક્ષી સ્વસ્વરૂપનું જ્ઞાન થયે મુક્તજ ડા ૭

એ અનર્થનું કાગલ અને તે મનવાનો ઉપાય બતાવે છે

अहकचत्पद्मान महाज्ज्वाहिरिणि ।

नाहरुचतिविश्वामामृतपीरा मुग्धीमय ॥ ૮ ॥

“હું કર્તા છૌં” એ અભિમાન રૂપ મોટો કાળો સર્પ તને કરડેલો છે, તો “હું કર્તા નથી” એ વિશ્વાસરૂપ અમૃતપાન કરીને સુખી થા. આત્મામાં કર્તાપણું નથી છતાં દેહાધ્યાસને લીધે આત્માને કર્તા માનવાથી દુઃખ થાય છે તે જ્યારે એવું જ્ઞાન થાય કે હું (આત્મા) અકર્તા છૌં ત્યારે સુખી (પરમાનંદ પ્રાપ્તિ) થાય છે. ૮.

एकोविशुद्धबोधोऽहमितिनिश्चयबन्धिना ।

प्रज्वाल्याज्ञानगहनं वीतशोकः सुखीभव ॥ ૯ ॥

હું એક સજ્જતીય વિજ્ઞતીય અને સ્વગત ભેદરહિત શુદ્ધજ્ઞાનરૂપ છૌં એ નિશ્ચયરૂપ અગ્નિથી અજ્ઞાન (હું દેહી, કર્તા, ભોક્તા છૌં ઈત્યાદિ) રૂપ જંગલને બાળી નાંખીને શોકરહિત સુખી થા. (સર્વ દુઃખથી મુક્ત અને પરમાનંદ યુક્ત મુક્ત થા.) ૯.

આત્મજ્ઞાનથી અજ્ઞાન રૂપ જંગલને બાળતાં પણ આ સત્ય પ્રપંચનો જ્ઞાનથી નાશ ન થતાં શોક રહિત કેમ થવાય ? ત્યાં કહે છે કે—

यत्रविश्वमिदंभाति कल्पितंरज्जुसर्पवत् ।

आनंद परमानंदः सर्वोद्यस्त्वं सुखं चर ॥ ૧૦ ॥

જ બોધમાં આ સમસ્ત વિશ્વ દોરડીમાં સર્પની પેઠે અધિષ્ઠાનનાં અજ્ઞાનથી કલ્પિત ભાસે છે, વિવર્ત રૂપે દેખાય છે, તે બોધ રૂપજ તું છે, જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. સ્વપ્નમાં સત્ય જણાતો સિંહ ભય ઉપજાવે છે, તે જગ્યા પછી સ્વપ્નતું મિથ્યાપણું જણાતાં સિંહભયની શાંતિ સ્વતઃ થઈ જાય છે; તેમજ આ સંસાર અજ્ઞાન દશામાં સત્ય જણાય છે, સુખ દુઃખપ્રદ થાય છે પરંતુ જ્યારે જ્ઞાન થયું ત્યાર પછી તે મિથ્યા જણાતાં શોકપ્રદ નથી. અસ્તુ. દુઃખનાં કારણ રૂપ પ્રપંચનું અસત્યપણું થયેથી દુઃખનો અભાવ થશે પરંતુ સુખ કેમ થાય ? ત્યાં કહે છે કે—પછી આનંદો—મનુષ્યલોકાનંદ અને દેવ લોકાનંદથી પણ પરમ આનંદ રૂપજ તે બોધ રૂપ તું (સર્વનાં અધિષ્ઠાન રૂપ) સુખ ભોગવ. તું પોતે અધિષ્ઠાન રૂપે સત્ય જ્ઞાનરૂપ અને પરમાનંદ રૂપ એટલે કે સચ્ચિદાનંદ રૂપ છે. ૧૦.

સર્વ પ્રપંચ રજ્જુસર્પવત્ કલ્પિત છે અને આત્મા આનંદ રૂપજ છે ત્યારે આત્માને બંધ મોક્ષ છે એવું કેમ કહેવાય છે ? ત્યાં કહે છે—

મુક્તાભિમાની મુક્તોહિ વદ્ધોવદ્ધાભિમાન્યપિ ।

કિંવદત્તીહ સસેય ચામતિ સાગતિર્ભવેત્ ॥

જે મુક્તનો અભિમાની છે તે મુક્તજ છે અને બદ્ધનો અભિમાની છે તે બદ્ધજ છે આહિ ચામતિ સાગતિર્ભવેત્ એવી ગતિ તેવી ગતિ થાય, એ લોક વાણી સત્યા (ખરી) બાણુવી, એટલે કે મધ્ય કે મોક્ષ એ મર્ત વાસ્તવ નથી, કેવળ પોતાના મનના નિશ્ચય ઉપજાવે તેનો આનાર છે પોતાનું આત્મસ્વરૂપ દેહથી કેનય ભિન્નજ છે તેના દશ કારણો બતાવે છે

આત્મા સાક્ષી વિભુ પૂર્ણ ઇકોમુક્તશ્ચિદનિય ।

અસંગોનિસ્પૃહ શાતો ભ્રમાત્સસારવાનિત્ર ॥ ૧૧ ॥

આત્મા એ સર્વનો સાક્ષી છે, વિભુ એટલે સર્વના અધિકારી ૩૫ છે, પૂર્ણ એટલે વ્યાપક છે, ઇક એટલે સંગતીય વિગતીય અને સ્વગત ભેદ રહિત છે, મુક્ત એટલે માયા અને તેના કાર્યોથી પર છે-છુટો છે, ચિત્ એટલે સ્વ પ્રકાશ ચૈતન્ય ૩૫ છે, અનિય એટલે ચેષ્ટા રહિત છે, અસંગ એટલે સર્વ સમધર્મી શૂન્ય છે, શ્રુતિમા પણ કહે છે કે અસંગો ય પુરુષ ॥, નિસ્પૃહ એટલે વિધ્યોના અભિનાય રહિત છે અને શાન્ત એટલે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ કે દેહ તથા અત કરણના ધર્મો રહિત છે, એટલે વસ્તુતાપી તે સસારી નથી તોપણ કેવળ ભ્રમ-ભ્રાતિથીજ સમારી દોષ એમ ભાસે છે ૧૧

આ શ્રાતિ અનાદિ પરપરાથી આની આને છે તે એકાદ વખત વિચાર કરવાથી મટે નહીં માટે વ્યાસ સૂત્રમા કહેવ છે કે આદ્યતિરસક્રુપદેશાત્ ॥ તેથી ફરીફરીને અદ્વૈત ભાવના કરવાની બધામણ આપે છે

કૂટસ્થ વૌધમદ્વૈત માત્માન પરિમાદય ॥

આભાસોઽહ ભ્રમ મુક્તવા ભાવવાહ્યમથાતર ॥ ૧૨ ॥

હુ આભાસ-અહુકાર ૩૫ છૌં તે ભ્રમને ઝાડીને, બાહ્યભાવ-આદેહ સ્ત્રી પુત્રાદિક મારા છે એ વિચારને પણ ઝાડીને, આતરભાવ-હુ સુખી છૌં, હુ ખી છૌં, મૃ છૌં ઇત્યાદિ ભાવના-વિચારને પણ તજી ઈને કેવળ કૂટસ્થ, અદ્વૈત, બોધ ૩૫ સ્વરૂપની ભાવના કરતો રહે અથવા પરિ એટલે સર્વત્ર વ્યાપકપણાની ભાવના કર કે “મારૂં આત્મ સ્વરૂપ એ તો વ્યાપક છે ” ૧૨ ।

દેહાભિમાનપાશેન ચિરવદ્ધોમિ પુત્રક ॥

વૌધોઽહ જ્ઞાનસદ્ગુણેન તન્નિ કલસુક્ષ્મીભવ ॥ ૧૩ ॥

દેહાભિમાન રૂપ પાશથી હે પુત્ર તું ઘણા વખતથી બંધાય રહેલ છે તે હવે “ હું જ્ઞાન રૂપ છું ” એ જ્ઞાનરૂપ ખડ્ગથી તે અજ્ઞાન પાશને કાપીને સુખી થા. ૧૩.

યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ॥ એ સૂત્રથી ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ એટલે સમાધિ. એ યોગ એજ કેવળ બંધ નિવૃત્તિનો હેતુ છે એ પાતંજલિમતનું અંકન કરવા કહે છે કે—

નિઃસંગો નિઃષ્ક્રિયોઽસિત્ત્વં સ્વપ્રકાશોનિરજનઃ ॥

અયમેવહિતેવંધઃ સમાધિ મનુતિષ્ઠસિ ॥ ૧૪ ॥

વસ્તુતાએ તું નિઃસંગ અને નિઃક્રિય છે, કેમકે તું સ્વપ્રકાશ અને નિરંજન છે તેમ છતાં તું સમાધી કરવા ધારે છે એજ તારે બંધન રૂપ છે. જ્ઞાન-સિવાય જે જે ઉપાયો કરવા તે ઉલટા બંધનરૂપ થાય. ૧૪.

હવે એ શ્લોકથી કેવળ પોતાનાં સ્વસ્વરૂપમાંજ નિષ્ઠા રાખવાની ભલામણ કરે છે.

ત્વયા વ્યાપ્તમિદં સર્વં ત્વયિ પ્રોતં યથાર્થતઃ ॥

શુદ્ધબુદ્ધસ્વરૂપસ્ત્વ માગમઃ શુદ્ધચિત્તાં ॥ ૧૫ ॥

આ અખિલ વિશ્વ તારાથી વ્યાપ્ત છે (જેમ સુવર્ણ કુંડલમાં વ્યાપ્ત છે તેમ) અને તારામાં પ્રોત (ધરાવાયેલું=રહેલું), છે (જેમ માટી ઘડામાં રહેલી છે તેમ); યથાર્થ વિચાર કરતાં તું શુદ્ધ (અવિદ્યા અને તેનાં કાર્ય પ્રપંચથી પર) અને શુદ્ધ (સ્વયંપ્રકાશ) ચિદ્રૂપ છે, તેતું શુદ્ધચિત્તપણું ન પામ, વિપરીત ચિત્તવૃત્તિ (હું શુદ્ધ છું એ વિચાર) ને ધારણ ન કર. ૧૫.

નિરપેક્ષો નિર્વિકારો નિર્ભરઃશીતલાશયઃ ॥

અગાધબુદ્ધિ રહુબ્ધો ભવચિન્માત્રવાસનઃ ॥ ૧૬ ॥

તું કોઈની કશી અપેક્ષા રાખ નહીં. નિર્વિકાર (જાયતે, અસ્તિ, વર્દ્યતે વિપરિણમતે, અપક્ષીયતે અને વિનશ્યતિ આ છ વિકારો છે) વિકારો રહીત થા (માઈ સ્વરૂપ નિર્વિકાર છે એમ જાણ), નિર્ભર ચિદ્ધન ચૈતન્યથી ભરેલો, શીતલ અંતઃકરણ વાળો, અગાધ બુદ્ધિ—જેનો તળ સ્પર્શ થાય નહીં તેવી બુદ્ધિવાળો અને અશુબ્ધ—અવિદ્યાકૃત ક્ષોભરહીત અને કેવળ ચૈતન્યમાંજ નિષ્ઠા રાખનારો થઈજ (તારા પોતાનાં ચૈતન્યનોજ ભરોસો રાખ.) ૧૬.

સાકારમદ્વત્ત વિદ્ધિ નિરાકાર તુનિશ્ચલ ॥

૧. 'એતત્તત્ત્વોપદેશોન નપુનર્ભવસમન્ન ॥ ૧૭ ॥

જે કાંઈ સાકાર આકાશવાણુ ગરીરાદિક છે તે ખોટું જાણ, અને જે નિગકાર આત્મતત્ત્વ છે તેને નિશ્ચય ક્રિય જાણુ આ તત્ત્વના ઉપદેશથી પુનર્જન્મનો સમન નથી, આ તત્ત્વજ્ઞાનથી પ્રેરી જન્મ ન થતા મોક્ષ થાય છે તેમા દૃષ્ટાત આપીને સમજાવે છે કે—

યથૈવાદર્શમ ચસ્યે રૂપેડત પરિતસ્તુસ ॥

તથૈવાસ્મિન્ શરીરેડત પરિત પરમેશ્વર ॥ ૧૮ ॥

જમ અરીસામા ગ્હેના આપણા સ્વરૂપમા તે રૂપની અદૃ અને આગે તરફ તે અરીસોજ છે, તેમજ આ શરીરમા અદૃ અને આરોર પરમેશ્વરજ છે પીળુ કાઠ નથી ૧૮

અરીસો એક પરિચિન્ત વસ્તુ છે તેથી હવે વ્યાપક વસ્તુનુ દ્રષ્ટાત આપે છે કે—

एक सर्वगत व्योम वहिरित रथावटे ॥

निस निरतर त्रक्ष सर्वभूत गणेतथा ॥ १९ ॥

જમ સર્વમા ગ્હેન, એક (નિત્ય) આકાશ ધડાની અદૃ પણ છે અને બહાર પણ છે, તેમજ નિત્ય નિરતર ત્રક્ષ સર્વ પચમહાભૂતના (શરીરાદિ) પદાર્થો માનની અદૃ અને બહાર ગ્હેવ છે સ્તુતિમા પણ કહે છે કે—એવ આત્મા સર્વવ્યાપક ॥

પેહેલુ પ્રકરણુ સમાપ્ત

[અપૂર્ણ]

પી પી પૃષ્ઠી

શ્રી સૃષ્ટિ

પ્રાચીન સમયમા અમુક દેશમા સચ્ચકાન્ત નામનો રાજ વસતો હતો ગૌર્ય તેમજ નીતિથી અધિકૃત થયેનુ તેનુ મૈત્ર્ય સમુદ્ર પર્યંત સર્વ દિશામા પહોંચેલુ હતુ, અને તેની શુદ્ધિ સર્વ નાસોમા પાંગત હતી, માન એકજ વસ્તુથી તે અનલિપ્ત હતો, સ્ત્રી અને સ્ત્રીના પ્રેમથી તે અજાણુ હતો જાણુ કે

તે રાજા વિવાહદ્વેષની સાક્ષાત્ મૂર્તિ રૂપ હતો, પોતે અતિથય સુંદર હોવાથી, જજ સ્ત્રીઓ ભાગ્યથોગે તેના તરફ નિરખતી, તેમનાં હૃદયને પોતાની કીર્તિનાં કિરણથી ખાળતો, છતાં તેમના કટાક્ષ તરફ પોતે હિમની પેઠે શીતળ રહેતો. અને જમ વખત વહેતો ગયો, તેમ રાજ્યના લાવિષ્ય માટે તેના પ્રધાનોને ચિંતા પેદા થઈ; કારણકે તેઓ કહેવા લાગ્યા: રાજાને કોઈ પુત્ર નથી, અને જો તે મરણ પામે, તો વારસ વિના સર્વ ખાળતનો નાશ થશે. તેથી માંહે-માંહે વિચાર કરીને, દુનીયામાં સુંદરતાના સાર રૂપ એવી કટલીક સ્ત્રીઓને લાલચ રૂપે તેના રસ્તામાં તેઓએ મૂકવા માંડી. પણ સધળું ફેાકટ ગયું. તે સ્ત્રીઓની દિવ્ય સુંદરતાથી, જમ એક સૂકું પાંદડું હાથીની પીઠ ઉપર પડવાથી તેને અસર થતી નથી, તેમ તે રાજાને કંઈ અસર થઈ નહિ. ત્યારે પ્રધાનો નિરાશ થઈ બોલો ઉઠ્યા: ખરેખર અમુક હદ ઉપર લઈ જવાથી સદ્ગુણ દુર્ગુણ થઈ જાય છે. સ્ત્રીઓના ફાંસાથી દૂર રહેવું એ રાજાને માટે સાફ છે પણ સ્ત્રી ધિક્કારનાર આ રાજાથી તો હદ આવી છે ! અને તેઓએ સર્વ વિચાર કરીને રાજાને પરણવા માટે વિનંતિ કરી. પણ તે રાજા તેમના એક વચનને સાંભળતો નહિ. તેઓની બુદ્ધિ આ ખાળતમાં કામ કરતી નહિ હોવાથી, રાજાને ખબર ન પડે તેવી રીતે તેઓએ પોતાના ધૂપા જસુસો મારફતે એવી વાયકા ચલાવી કે જે કોઈ રાજાના મનમાં ફેરફાર કરીને તેના મનને પરણવા તરફ વાળશે તેને એક કશેડ સોના મોહાર આપવામાં આવશે. ઘણી વેશ્યાઓ આવી અને ઘણા ઉપાય અને યુક્તિઓ કરી બેઠ, છતાં ધારેલું કામ પાર પડ્યું નહિ. પરંતું ઉલટું સ્ત્રી જાત તરફ રાજાનો ધિક્કાર એટલો બધો વધ્યો કે જે જે સ્ત્રી તેની નજરે પડતી તેને દેશનિકાલની શિક્ષા ફરમાવતો. અને રખેને રાજ્ય આખું સ્ત્રીઓ વગરનું થઈ જાય એવા ભયથી, જ્યાં જ્યાં રાજા જતો તે તે રસ્તે તેના મંત્રીઓ જસુસો રાખી અગાઉથી સ્ત્રીઓને તેના રસ્તામાંથી દૂર રાખતા. અને તરવારની ધારપર ઉભા રહેવા જેવું આ કાર્ય મુશ્કેલ હતું, કેમકે રાજા જાણે લોહચુંબક હોય અને સ્ત્રીઓ જાણે લોહાની સોય હોય તેવી રીતે પ્રેમ અને જીજ્ઞાસાથી દેશની સઘસી સ્ત્રીઓ તેને જોવાને ધસડાઈ આવતી.

એક દિવસે તેની રાજધાનીમાં એક ચિંતા શે આવ્યો. અને જ્યો તે આવ્યો તેવુંજ તેણે તે શહેરની આશ્ચર્યકારક વસ્તુઓ વિશે પૂછવા માંડ્યું.

ત્યારે લેઠાએ તેને કહ્યું અમારા ચહેરામાં મોટી આશ્ચર્યકારક વસ્તુ રાજ સૂર્ય કાન્ત પોતે છે જે કે તે ગજ છે, છતાં કંઈ પણ વસ્તુથી તે સ્ત્રી બાબતમાં લલચાતો નથી, અને જે સ્ત્રીઓની સુદરતા રૂપી મયૂરથી, પોતે સર્પની જેઠા નાસે છે અને પોતે ખીજ કામદેવ સમાન સુદ છે, તેથી આ મોટું આશ્ચર્ય છે કે જેને સ્ત્રીઓના દૃઢ ચીરવાને માટે કામદેવે પોતાનું છઠ્ઠાણ બનાવ્યું છે, તેનામાં પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની કડ પણ જરામાં નથી હું સૂર્ય ગમ્મી આપવાની અથવા પવન વાવાની ના પ્રાટે પણ બચાવે તે ચિતારાએ આ સાલસ્યુ ત્યાં તે હસ્યો, અને કહ્યું જેમ સૂર્યકાન્ત મણિ ઉપર સૂર્ય અસર કરે તેવી રીતે તે ગજપર અસર કરે એવી એક મોઢક વસ્તુ મારી પાસે છે મત્રીના જૂપા દ્વારા આ વાત સાબળી, અને દોડી જઈને તેઓને આ ચિતારા હુ બોલ્યો તે સઘળું કહ્યું, અને તેઓએ તે ચિતારાને તરત બોલાવ્યો, અને સઘળી બાગતથી તેને વાંકિડ કયા, અને જે તે પોતાનું વચન સત્ય કરી બતાવે તો તેને ઇનામ આપવાનું વચન આપી, તે તેમ કરી શકશે કે જેમ એવો પ્રગત કર્યો ચિતારાએ કહ્યું એવી યુક્તિ કરે કે ગજ મને તેની હજારમાં બોલાવે, અને બાકીની બાબતનો હુ સઘળો બદોબસ્ત કરી લઈશ

તેથી તે મત્રીઓ ગયા અને રાજને કહ્યું મહાગજ ! આપની રાજ ધાનીમાં એક એવો ચિતારા આવેન જે કે હુશીયારીમાં એની બરાબરી કરે એવો ત્રિનોડીમાં ઢાઢ્યો નથી અને રાજએ જ્યાં આ વાત સાબળી ત્યારે તે ખુશી થયો, ગળું કે તે પોતે ચિત્રકામાં અને બીજી કાળામાં કુગળ હતા, અને તે ચિતારાને પોતાની હજારમાં લાવનાનો તેણે હુકમ કર્યો પરંતુ જ્યાં તે આવ્યો ત્યારે ગજના અતિશય આદરથી તે આશ્ચર્ય પામ્યો, અને બોલી ઉઠ્યો હે મહાગજ ! આપની નિડપમ સુદરતાના દર્શનનો અમૂલ્ય લાભ આપીને મારા જીવનનું કળ મને આપ્યું છે અને હવે માત્ર એક વધારે, ચીજ આપવાની બાકી રહે છે આપ નામદારને હુ વિનંતિ કરું છું કે આપના પદપત્ની છત્રી મને ચિતરના દો, એટલા માટે કે ભવિષ્યમાં તે વિનાનો કાલિ હુ ન થાઉં કારણકે જ્યારે નાની આગસીમાં મૂર્યનું પ્રતિબિમ્બ પડેલું હોય છે ત્યારે પણ તે ગરમી આપે છે ત્યારે રાજએ કહ્યું પહેલાં તમારી કાળાના નમુનાઓ મને બતાવો, પણ યાદ રાખજો કે તેમાં કોઈ સ્ત્રીની છત્રી ન હોવી જોઈએ, નહિતર તેનું પરિણામ તમોને નુકસાન કરશે તેથી તે ચિતારાએ

હુનીયાના સધળા દેશીનાં ચિત્રોનો સમૂહ તેને દેખાડ્યો, પણ તેની અંદર છુપી રીતે તેણે એક સ્ત્રીની છબી મૂકી દીધી હતી. અને જ્યો રાજ એક પછી એક ફેરવીને ચિત્રો જોતો હતો, તેવુંજ એકદમ તે છબી ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી. પણ જ ક્ષણે તે છબી સામું જોયું, કે તેજ ક્ષણે મૂર્છા ખાઈ પૃથ્વીપર તે ઢળી પડ્યો.

ત્યારે તે ચિતારો હર્યો અને મંત્રીઓને કહ્યું: રાગની નિવૃત્તિ થઈ ચૂકી છે; વૈધને તેની ફી આપો. પણ તેઓએ જવાબ આપ્યો; અમોને પહેલાં ખાત્રી થવી જોઈએ કે દરદીને ખરેખર આરામ થયો છે. ચિતારાએ જવાબ આપ્યો; તમને તે તરત જણાશે. રાજની નજર રાખો, અને તેને શુદ્ધિમાં આણો, અને શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી જ્યારે મને આંહી ન દેખે ત્યારે તે શું બોલે છે તે જુઓ. હું તે દરમીયાન આ ઝોરડાની બહાર જઈ છું.

ત્યારપછી મંત્રીઓએ નોકરોને બોલાવ્યા, જેમણે પંખાવતી પવન નાંખ્યો અને ચંદન શુભાખજલ છાંટ્યાં. રાજને શુદ્ધિ આવી, અને તરતજ આસપાસ જોઈ બોલી ઉઠ્યો: ચિતારો, ચિતારો ! મંત્રીઓએ કહ્યું: મહારાજ ! તે ગયો છે. પણ જ્યારે રાજએ તે વાક્ય સાંભળ્યું ત્યારે તેના ચહેરાનો રંગ બદલાઈ ગયો, અને તેના ધ્રુજતા અવાજે કહ્યું: જો તમોએ તેને નાશી જવા દીધો છે, તો સૂર્ય અસ્ત પામ્યા પહેલાં તમોને સધળાને હાંથીના પગતળે ચંપાવી મારી નખાવીશ. તેથી તેઓ જલદીથી બહાર ગયા, ચિતારાને શોધી કાઢ્યો અને ફરીથી તેને રાજ પાસે અંદર લઈ ગયા. તેણે રાજને પગે પડી કહ્યું: મહારાજ મને ક્ષમા કરો ! અફસોસ ! માફ મોત આણવાને માટે માફ ભાગ્યે તે સ્ત્રીનું ચિત્ર ખીજા ચિત્રો સાથે ભળી ગયું. પણ રાજએ કહ્યું: ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળના સર્વ ચિતારા માંહેલા હે ઉત્તમ ચિત્રકાર ! તે ચિત્ર બતાવીને તે મારા ઉપર મોટા ઉપકાર કર્યો છે એમ તું જાણ, જોના બદલો મારા સર્વ રાજ્યથી પણ હું વાળી શકું તેમ નથી. અને તે શક વિનાની વાત છે કે તે સ્ત્રી આગલા જન્મમાં મારી સ્ત્રી હશે, આવા મનોવિકાર ખરેખરાત આગલા ભવનું ભાન કરાવે છે. ત્યારે હવે મને કહે કે તેણીનો પિતા કયા દેશનો રાજા છે? મને ખાત્રી છે કે તે કાઠની પ્રતિકૃતિજ (છબી) છે, કારણ કે તેના જવી સુંદરતાની કલ્પના કાઠ પણ માનવ મગજમાં આવે નહિં. વિધાતાએ પોતે તેણીનો ઘાટ ઘડેલો છે. ત્યારે ચિતારાએ હસીને કહ્યું: હે મહા-

રાજા ! મારાવી સાવચેત થાઓ . આ સ્ત્રીને તમારા મનમાંથી કાઢી નાખો, અને તેને વિશે વધારે વિચાર ન કરો, નહિતર મારી ગાફલતા આપના વિનાશનું કારણ થઈ પડશે . પણ રાજાએ કહ્યું, ચિતારા ! વધારે બોનમા, કાતો તે જાણુ છે તે મને કહીને સોના મહોરોનો જોલો ઉપાડ, અને જ્યાં સુધી તું મને તેના વિશે નહિ ખબર દે ત્યાં સુધી અત્ર જળવિના દેદમા તારે સડવું પડશે, આ બેમાંથી જે પસંદ પડે તે કર .

ત્યારે ચિતારાએ કહ્યું, રાજાન્ ! જ્યાં બીજે દાઈ ઉપાય નથી, અને તમારા ભાગ્યમા એમજ લખેલું છે, તો જાણો કે, અહિંથી બેમાસની મુસાફરીએ પહોંચાય એટલે દુઃખ જગતમા, નાગના રાજનો બધું મહેલ બાધી રહેલું છે, અને આ છબી તેની પુત્રી અનગરાગાતી છે અને તેણીની સુદરતા દેવી છે તે બાબત તેની છબી બેચારી તમને દેવી અસર થઈ તેથી યોડો ઘણો અનુભવ તમને થયો હશે . પરંતુ કયું ચિત્ર મૂળ પ્રતિમા જેવું હોઈ શકે ? કારણકે, દરેક જણ જે તેણીને જુએ છે, તે મોહિત થઈ જાય છે, તમારી પેઠે મૂર્છા ખાઈ જાય છે, અને દેટલાક તો મરી પણ ગયા છે, અને તે છતાં વિધા તાએ, જ્યારે તેણીને આવી સુદરતાવાળી બનાવી, ત્યારે તેણીની અદર કઠો વજ જેવું દૃઢ્ય મૂકાય છે, ત એટલું તો કઠોર છે કે તેને ચીરવાના કામદેવના સઘળા યત્નો તરફ તે હસે છે કારણ કે દુનીયાના સઘળા ભાગમાંથી તેના પાણીગૃહણાર્થે હજારો મનુષ્યો આવેલા છે, અને સઘળા તરફ તેણી ઉપેક્ષાથી જુએ છે, છતાં એકવીશ દિવસ પર્યંત તેમનો જીવ્ય પરોણા ચાકરી કરે છે, શરત માત્ર એટલીજ કે, દરરોજ તેઓએ તેણીને એક સમસ્થા પૂછવી અને જો તે જવાબ ન આપી શકે એવી સમસ્થા પૂછવાને કોઈ પણ માણસ શક્તિવાન થાય તો તેનું તે પાણીગૃહણ કરે, પરંતુ નિમેના સમયમા તે નિષ્કળ થાય, તો તે તેણીનો શુભામ થાય, અને તેની મરજી માફક તેની વ્યવસ્થા કરે . જો તે જવાબ ન આપી શકે એવી કોઈ પણ બાબત તેને પૂછવાને હજુ સુધી કોઈ સમર્થ થયો નથી, કારણ કે તે દેવતાઈ શુદ્ધિવાળી અને સર્વ શાસ્ત્રોમા નિષ્ણાત છે, તેના પાણીગૃહણાર્થે ઘણા પુરૂષો, જોઓએ યત્ન કર્યો હતો અને નિષ્કળ થયા હતા, તેઓમાના દેવલાકને તેણે રજ આપી છે, અને બાકીનાને શુભામ તરીકે પોતાની પાસે રાખે છે, અને જે સુદરતા તેમને બળવી મુરદલ છે તેનું હમેશા દર્શન કરાવે તેમની સ્થિતિ પથ કરતા પણ વધારે કાળા બના

દુનીયાના સઘળા દેશોનાં ચિત્રોનો સમૂહ તેને દેખાડ્યો, પણ તેની અંદર છુપી રીતે તેણે એક સ્ત્રીની છબી મૂકી દીધી હતી. અને જ્યો રાજ એક પછી એક ફેરવીને ચિત્રો જોતો હતો, તેવુંજ એકદમ તે છબી ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી. પણ જ ક્ષણે તે છબી સામું જોયું, કે તેજ ક્ષણે મૂઝી ખાઈ પૃથ્વીપર તે ઢળી પડ્યો.

ત્યારે તે ચિતારો હસ્યો અને મંત્રીઓને કહ્યું: રાગની નિવૃત્તિ થઈ ચૂકી છે; વૈધને તેની ફી આપો. પણ તેઓએ જવાબ આપ્યો; અમોને પહેલાં ખાત્રી થવી જોઈએ કે દરદીને ખરેખર આરામ થયો છે. ચિતારાએ જવાબ આપ્યો; તમને તે તરત જણાશે. રાજની નજર રાખો, અને તેને શુદ્ધિમાં આણો, અને શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી જ્યારે મને આંહી ન દેખે ત્યારે તે શું બોલે છે તે જુઓ. હું તે દરમીયાન આ ઝોરડાની બહાર જાઉં છું.

ત્યારપછી મંત્રીઓએ નોકરોને બોલાવ્યા, જેમણે પંખાવતી પવન નાંખ્યો અને અંદર શુભાખજલ છાંટ્યાં. રાજને શુદ્ધિ આવી, અને તરતજ આસપાસ જોઈ બોલી ઉઠ્યો: ચિતારો, ચિતારો! મંત્રીઓએ કહ્યું: મહારાજ! તે ગયો છે. પણ જ્યારે રાજએ તે વાક્ય સાંભળ્યું ત્યારે તેના ચહેરાનો રંગ બદલાઈ ગયો, અને તેના ધ્રુજતા અવાજે કહ્યું: જો તમોએ તેને નાશી જવા દીધો છે, તો સૂર્ય અસ્ત પામ્યા પહેલાં તમોને સઘળાને હાથીના પગતળે ચંપાવી મારી નખાવીશ. તેથી તેઓ જલદીથી બહાર ગયા, ચિતારાને શોધી કાઢ્યો અને ફરીથી તેને રાજ પાસે અંદર લઈ ગયા. તેણે રાજને પગે પડી કહ્યું: મહારાજ મને ક્ષમા કરો! અફસોસ! માફ મોત આણવાને માટે માફ ભાગ્યે તે સ્ત્રીનું ચિત્ર ખીજ ચિત્રો સાથે લખી ગયું. પણ રાજએ કહ્યું: ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળના સર્વ ચિતારા માંહેલા હે ઉત્તમ ચિત્રકાર! તે ચિત્ર ખતાત્રીને તે મારા ઉપર મોટા ઉપકાર કર્યો છે એમ તું જાણ, જોતો બદલો મારા સર્વ રાજ્યથી પણ હું વાળી શકું તેમ નથી. અને તે શક વિનાની વાત છે કે તે સ્ત્રી આગલા જન્મમાં મારી સ્ત્રી હશે, આવા મનોવિકાર ખરેખર આગલા ભવનું ભાન કરાવે છે. ત્યારે હવે મને કહે કે તેણીનો પિતા કયા દેશનો રાજા છે? મને ખાત્રી છે કે તે કાઠની પ્રતિકૃતિજ (છબી) છે, કારણકે તેના જેવી સુંદરતાની કલ્પના કાઠ પણ માનવ મગજમાં આવે નહિં. વિધાતાએ પોતે તેણીનો ઘાટ ઘડેલો છે. ત્યારે ચિતારાએ હસીને કહ્યું: હે મહા-

મોહિત છેડે, ખીજ એક બામતનો વિચાર કરતો નથી, ત્યારે તમારા શરીરનો ખીજે અર્થભાગ જે મારા શરીરમાં છે અને જે તમારી સેવા કરવા હમેશા કાતપર છે, તેના વિના તમે તેણીને કેવી રીતે માત કરશો ? અને મારા ખીજ ઉત્તમાર્ધ વિના મારે નુ કરવું ? અને એ તમે નિષ્કૂળ થશો તો મારા વિના તમે શું કરશો ? કેમકે જ્યારે સપત્તિ પણ મિત્ર વિના નિરસ લાગે છે, ત્યારે વિપત્તિ કેટલી વધારે દુઃખદાયક લાગવી, જોઈએ ! ત્યારે રાત્રીએ કહ્યું બહે એમ થાઓ ! ચાલો આપણે જઈએ પણ રસકાશે કહ્યું મેં નહોતું કહ્યું કે તમારું મન લમતું છે ? વિનાયકનું સ્મરણ કર્યા વિના, આ જોખમ વાળા કામમાટે તમે ચાલવા માડશો ? જ્યો ગણેશને નથી સમારતા તેઓ શું કી સકળ થાય છે ? રાત્રીએ કહ્યું ! તે ખરી વાત છે મારી આતુરતામાં હું તેને વિસરી ગયો હતો તેથી તેણે ગણેશની સ્તુતિ કરવા કહ્યું ! પ્રાત કાળના સૂર્ય આગળ જેમ રાત્રીની ઝાકળ નાશ પામે છે, તેવી રીતે સઘળા નિધનો જનાથી નાશ પામે છે એવા ગમ્મતન ! આપને નમસ્કાર હો જતી સહાયથી નખળો સમગ્ર પર છત મેળવે છે તેને નમસ્કાર જના વિના સનજી કહાપણ ફાકે છે, સઘળી ચતુરાઈ મૂર્ખાઈ છે, તેને નમસ્કાર કરજી

ત્યાર પછી તેઓ રસ્તે પડ્યા અને જગતી પડ્યો, વાદળ અને બીલથી ખરેલા જગલમાં રાત દિવસ તેઓ મુસાફરી કરવા લાગ્યા પરંતુ રાત્રી ધણા દિવસ પર્યંત કંઈ ખાતો કે ખાલતો નહોતો, રાણીની છબીને આખો વતી પાન કરતા તેણે દિવસ વિતાડવા માડ્યા

ત્યાર પછી એક દિવસે ખપોરે ક બના છાયા તળે તેઓ વિસામે ખાતા હતા ત્યારે રાત્રીએ તે જખી તરફ ધણીવાર તાકીને જોયું, અને એકદમ બોલી ઉઠ્યો રસકાશ ! આ એક સો છે હવે સ્ત્રી એવી વસ્તુ છે કે જના વિષે હું કશું જાણતો નથી મને કહે કે સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ કેવો હોય છે ? ત્યારે રસકાશ હસ્યો, અને કહ્યું રાત્રી ! આ સવાન કુમારીને પૂછવા માટે તમારે રાખી મૂકવો, કારણકે તે કંઈ સવાલ છે સ્ત્રી એ ધણુ બચકર પ્રાણી છે અને વિચિત્ર તત્વોનું તે પ્રાણી બનેલું છે હું તમને એક વાર્તા કહું તે સાંભલો

સૃષ્ટિના આદિકાળમાં જ્યારે વિધાતા સ્ત્રીની સૃષ્ટિ કરવા તૈયાર થયા, ત્યારે તેને માલમ પડ્યું કે મનુષ્ય બનાવવામાં તેની સઘળી સામગ્રી ખપી ગઈ હતી, અને કંઈ પણ તત્વ બાકી રહ્યા ન હતા આ મુશ્કેલીમાં, પુખ્ત વિચાર કરીને, તેણે નીચે પ્રમાણે ક્યું તેણે ચંદ્રનું શીતળ તેજ, લતાની કામ

ળતા, તુલ્યનું સ્પંદન, ખરૂંની કૃષતા, યુષ્મોની વિકાસતા, પવની લઘુતા, ગન્તી ગતિ, હરિણના કટાક્ષ, સૂર્ય કિરણની સુંદરતા, વર્ષાનાં અશ્રુ, પવનની ચપલતા, સસલાની ભીરતા, મયુરનું અભિમાન, શુકના હૃદયની ડોમલતા, વજની કઠોરતા, મધુની મધુરતા, વાધની કૂરતા, અગ્નિનો ઉષ્ણ પ્રકાશ, હિમની શીતળતા, કલકલીયા પક્ષીનો કકળાટ, ટાકિલાનું મધુર કુહુકુહુ, ખગની ડગતા અને ચક્રવાકની સત્યતા એ સઘળું એકદું કર્યું; અને સર્વ સાથે મેળવીને. તેણે સ્ત્રી બનાવી, અને માણસને આપી. પરંતુ એક અઠવાડીયા પછી તે માણસે વિધાતા પાસે આવીને કહ્યું પ્રભો ! જ પ્રાણી તમોએ મને આપેલ છે તેથી મારી જીંદગી કંગાળ બની છે. તેણી આખો દહાડો બોલબોલ કરે છે, મને કદી એકલો રહેવા ન દેતાં મારી ધીરજ ધસી પડે એવી રીતે મને ચીડવે છે. તેણીની પાછળ હમેશ ધ્યાન રાખવું પડે છે, અને મારે સઘળો વખત તેમાં રોકાય છે, કંઈ પણ કામવિના ખૂમ પાડે છે, અને હમેશાં આળસુ રહે છે; તેથી તમોને તે પાછી આપવાને હું આવેલ છું કારણકે તેની સાથે હું રહી શકીશ નહિ. તેથી વિધાતાએ કહ્યું : બહુ સાડું અને તેણીને પાછી લઈ લીધી. ત્યારપછી બીજા એક અઠવાડીયા પછી તે માણસ વિધાતા પાસે ફરીથી આવ્યો અને તેને કહ્યું : પ્રભો ! જ્યારથી તે પ્રાણી તમને પાછું આપી ગયો ત્યારથી મારી જીંદગી મને નિર્જન લાગે છે. તેણી કેવી રીતે ગાતી, નાચતી અને મારા તરફ ટાક્ષ કરો કેવી રીતે નિરખતી, મારી સાથે રમતી અને મને આલિંગન કરતી એ મને યાદ છે; તેના હાસ્યમાં ગાન હતું, તેણીનું રૂપ અનુપમ હતું અને તેનું અંગ કામળ હતું તેથી તે મને પાછી આપો. તેથી વિધાતાએ કહ્યું : બહુ સાડું અને તે સ્ત્રી તેને પાછી આપી. ત્યાર પછી માત્ર ત્રણ દિવસમાં જ તે માણસે વિધાતાને આવીને અરજ કરી; પ્રભો ! તે ટમ થાય છે તે હું જાણતો નથી, તથાપિ હું એવા નિર્ણય પર આવેલ છું કે મને તે આનંદસ્પદ કરતાં દુઃખાસ્પદ વિશેષ છે; તેથી કૃપા કરી તેણીને પાછી સ્વીકારો. પરંતુ વિધાતાએ કહ્યું : છટ ! નાસી જ ! આવી ખટખટનું મારે કામ નથી. ગમે તેમ તારે તેની સાથે ભોગવી લેવું. ત્યારે માણસે કહ્યું : પણ હું તેની સાથે રહી નહિ શકું. અને વિધાતાએ જવાબ આપ્યો : તેવી જ રીતે તેના વિના પણ તું નહિ રહી શકે. અને તેણે પોતાની પીઠ માણસ સામે ફેરવી, અને પોતાનું કામ કરવા માંડ્યું. ત્યારે તે માણસે કહ્યું : હવે શું કરવું ? કારણકે તેની સાથે તેમજ તેના વિના હું રહી શકનાર નથી.

ધર્માત્મા શેઠ કાલીદાસ જુઠાભાઈનો સ્વર્ગવાસ

સખવાને અતિ દિલગીર ઢિએ કે મુખઈના પ્રમિદ કાપડના વ્યાપારી શેઠ કાલીદાસ જુઠાભાઈ સ ૧૯૫૭ ના ભાદ્રપ શુદ્ધ ૧૧ મંગળવારે રાત્રે નવ વાગે ૬૦ વર્ષની વયે સ્વર્ગવાસી થયા છે તેમનો જન્મ શ્રી દારકામા ઉત્તમ કુળના લુવાણા જ્ઞાતિના ગઢઅંચને ત્યા થયો હતો પહેલાથીજ ચાલાક હોઈને મુખઈમા આવી પોતાની કુશળતાથી તેઓ સર દીનશાહની મીલના કાપડના કમીશન એજન્ટનું કામ કરતા હતા અને દેશી તેમજ વિલાયતી કાપડનો બહોળો વ્યાપાર તેમની પેઢી ઉપર હતું ચાલુ છે

તેમનું વ્યવસાય જીવન તપાસતા માલમ પડે છે કે તેઓ સ્વભાવે અત્યંત દયાળુ અને પરોપકારી હતા ૨૫૫૨ તેમની શ્રદ્ધા અને પ્રેમ અતુલ હતા પોતાના જીવન પર્યંત તેઓ અમારી વેદધર્મસભાના સભામદ હતા શ્રી દારકા જવાના રસ્તા ઉપર જત્રાણુમાટે એક આશ્રમસ્થાન ન હોવાથી તેમણે આશરે ૫૬૨ હજાર રૂપિયા ખર્ચી એક વનશાળા બંધાવી, અને રૂપયા વીસ હજારને ખર્ચે સદાવ્રત ચાલુ કયું છે, જ્યાં સાધુઓ અને ગરીબોને અન્ન આપવામા આવે છે સવત્ ૧૯૫૩ મા વરસાદ થોડો પડવાથી દુકાળ હોવાથી ગરીબોને મદદ કરવાને વિચાર પાસે એક આશ્રમસ્થાન તેઓએ ઉઘાડ્યું હતું, કે જ્યાં દરરોજ ગરીબોને પેટ પુરતું અનાજ ખવરાવવામા આવતું હતું સવત્ ૧૯૫૬ ના મહા ભયકર દુકાળ સમયે પોતાની જ્ઞાતિના ગરીબોને માટે દારકા, ખલાલીયા, પોરબદર વગેરે કાઠીયાવાડના સ્થળોમા આશ્રમ સ્થાનો ઉઘાડી ગરીબોને જોગજ આપવું ચાલુ કયું હતું તેમજ ગરીબ પ્રજા અને ખિયારા ઢોંગેને ખચાવવામાટે જુદા જુદા ગામોમા તેઓએ સારી મદદ કરી હતી તેઓનો વ્યાપારમા વિચક્ષણતા અને ઉદાર વૃત્તિ જોઈ નામદાર સરકારે સુનેહના અમલવારનું માન આપ્યું હતું કે જે માન હાલારી લુવાણા જ્ઞાતિમા તેમને એકત્રેજ મળેતું હતું પોતાની પોજળ રૂપૈયા ૫૬૨થી વીસ હજાર સુધીની રકમ જુ ૧ જુલાઈ ધનના ખાતામા આપવાને તેઓ પોતાના વીલમા ફરમાવી ગયાછે તેઓ પોતાની પાછળ એક વિદવા અને ત્રણ પુત્રોનું કુટુંબ સુકી ગયાછે

એ ધર્માત્મા નરના આત્માને સ્વર્ગ મુખ મળે અને તેની પ્રજા તેને શુભ પગલે આગે એમ ઈશ્વર પાસે અમે માગીએ છીએ

વેદ ધર્મસમાને મહેલી મેટ.

ધર્મ ધુરંધર શેઠજી લક્ષ્મીદાસ ખીમજી સ્વર્ગવાસી થતાં, તેમના પૂણ્યાર્થે તેમના સત્પુત્રો શેઠજી દામોદર તથા વીરજી લક્ષ્મીદાસે વેદધર્મસમાના ધર્માદા ફંડમાં રૂ. ૧૨૫) અંકે સવાસો ભેટ તરીકે આપેલાછે, તે રકમના વ્યાજનો ધર્મનાં પુસ્તકો છપાવવા વગેરે સદ્કાર્યમાં સદુપયોગ થશે.

આયુર્વેદ વિદ્યાલયને મહેલી મેટ.

સ્વદેશાભિમાની શેઠજી લક્ષ્મીદાસ ખીમજી સ્વર્ગવાસી થવાથી તેમના પૂણ્ય નિમિત્તે તેમના સત્પુત્રો શેઠજી દામોદર તથા વીરજી લક્ષ્મીદાસે આયુર્વેદ વિદ્યાલયના ફંડમાં રૂ. ૧૨૫) અંકે સવાસો ભેટ દાખલ મોકલાવ્યા છે, તે વિદ્યાલયના મંત્રીજી ઉપકારસાથે સ્વીકારે છે અને ખાતરી આપેછે કે ઉપલી રકમનો વિદ્યાલય જેવા ધર્માદા અને દેશાન્નતિકર ખાતામાં સદુપયોગ થશે.

શેઠજી વીરજી લક્ષ્મીદાસનું દુઃખદાયક મૃત્યુ.

લખવાને અત્યંત દુઃખ થાય છે કે ઉપર જેની ધાર્મિક ઉદારતાની નોંધ લેવાણી છે, તે સ્વર્ગવાસી શેઠજી લક્ષ્મીદાસ ખીમજીના નાના પુત્ર શેઠજી વીરજી લક્ષ્મીદાસ ભાદ્રપદ વદિ ૬ શુક્રવારે રાત્રે ૨૧ વર્ષની ભર યુવાનીમાં માત્ર આઠ દિવસની તાવની બિમારી ભોગવી સ્વર્ગવાસી થયા છે. તેમના સ્વર્ગવાસી પિતાજીને ગુજરી ગયા હોયું ચાર માસ પૂરા થયા નથી તેટલા વખતમાં આ તેમના નાના પુત્ર ગુજરી જવાથી તેમના કુટુંબ ઉપર એક મહા વજ્રપાત થયો છે.

તે ભાઈ એ સારી કેળવણી લીધેલ હતી અને વ્યાપારમાં કુશળતા ધરાવતા હોવાથી ભવિષ્યમાં બહુ સારા નીવડવાની આશા હતી. તેઓ પોતાના વડીલભાઈ શેઠ દામોદરની સાથે પોતાના વડીલ પિતાજીનો ધંધો સારી રીતે ચલાવતા હતા. તેઓને તેમના પિતાજીની પેઠે ધર્મમાં શ્રદ્ધા હતી અને કંઈપણ રૂડા કાર્યમાં તેઓ રાજ થતા અને ભાગ લેતા. તેમના અકાળે પરલોક ગમનથી તેમના કુટુંબમાં તેમના પત્ની માતા અને બહેન મહા દુઃખદ પ્રસંગ આવ્યો છે. પરંતુ આ જગતમાં સર્વ નશ્વર છે, કોઈ સ્થિર રહેવાનું નથી અને ઇશ્વરની મરજી આગળ આપણે લાચાર છીએ, એમ જ્ઞાન દૃષ્ટિથી હૃદયમાં ધીરજ રાખ્યા શિવાય કંઈ બીજો ઉપાય નથી. પરમદયાળુ પરમાત્મા તેના અમર આત્માને સ્વર્ગનું સુખ આપે !!

ॐ तत्सत्

आर्यधर्मप्रकाश.

ARYA-DHARMA-PRAKASHA

पुस्तक ३० मु सवत् १९५८

॥ श्लोक ॥

अहिंसासत्यमस्तेय शौचमिन्द्रियनिग्रह
दानदमोदयाक्षाति सवपा धर्मसाधन ॥ १ ॥

छपावो प्रगट करनार

वेदधर्मसभानी कार्यभारमडळी

तरफथी

रा रा विश्वनाथ प्रभुराम वैद्य बी ए एम आर् ए एम्
तथा
रा रा डाक्टर पोपन् प्रभुराम वैद्य एल् एम् एन् एम् ज पा

अनतवाडी, भुनेश्वर

मुद्रा — रु० १० ॥ १॥ ॥ १॥
सवत् १९५८ सन १८ २ ॥ १॥

वर्ष १ नो दोन् रुपियो

उत्तम औपयनी पेठे परिणामे गुण करनार

नीति, धर्म, तथा व्यवहारसवधी बोध आपनार

અનુક્રમણિકા

વિષય

અમૃતમય સ સાર (કવિતા)	૫૯
અદ્ભુત સ્વપ્ના (કવિતા)	૨૩
અદ્ભુત બાલ	૪૯
અવસોજન	૫૯, ૮૪, ૧૦૭, ૧૨૨, ૧૫૪
અલવક	૬૪, ૧૪૩, ૧૬૮, ૨૩૨,
આયુર્વેદ વિદ્યાલયની એક મોટી સભા	૧૩૨ ૧૪૧, ૧૭૦ ૧૬૪ ૨૨૪ ૨૬૨, ૨૬૬
આયુર્વેદ વિદ્યાલયને મળેલી ભેટ	૩૮
આયુર્વેદ વિદ્યાનંધ	૨૪
આયાવતમા ઉદ્યોગની આમીનો એક મોટો પૂરાવો	૨૬
આયાવતમા ઉદ્યોગની આમી	૭૪, ૧૫૧
આયાવમુદ્યયાર્થે પ્રભુ પ્રાર્થના (કવિતા)	૭૩
આય દેશા ક્યુ ય સાધન	૧૫૭
આશાને ઉપાલભ (કવિતા)	૨૪૧, ૨૬૫
ઈશ્વરો પાસના સમય	૨૪૨
ઉદ્યાગ પ્રભાત (કવિતા)	૨૪
ઉદ્યા ૨૫૬ અભિરામાર્થે ધ્વનિ (કવિતા)	૮૭
ઔક્યાપ ધ્વનિ (કવિતા)	૧૨૧
કમ આઠાલ તે આઠાળ કે જાતિ આઠાળ તે આઠાળ ૧, ૩૪ ૧ , ૧૪૮, ૨૨૧ ૨૭૭	
દીવાળી નૂતન વા	૨
દીવાળીનું સરવૈયુ	૩
દુ ખ એજ ઉદ્ય સાધન	૮૬ ૧૨૭ ૧૫૪, ૨૭૮
દેશાવ્યુદ્ય સાધન	૬૮
દિવાનપદની મદતાને બાવનગરના નવા દિવાન	૧૧૭
દુ ખ એજ સુખ	૧૭૭
ધર્મની રપર્થા	૨૬
ધમ સભા	૧૬
નૂતન વર્ષ પરવે પ્રભુ પ્રાર્થના (કવિતા)	૧
પારિતોષિક સભા	૧૫
પરમાયથીજ રામ રીઝે (કવિતા)	૨૧૭
બધુ રનેદ	૬૬, ૫૫

વિવિધ.

અક્ષચારી શ્રી રામેશ્વરાનંદજી
ભાવનગરના નવા દિવાન
મનરૂપી સારંગ પ્રત્યે બોધોક્તી (કવિતા)
મનને ઉપદેશ (કવિતા)	૨૦૧
મૂર્તિ પૂજનની આવશ્યકતા	૨૦૧, ૨૩૫
મુખધર્મા ચર્ચાતા ધર્મના સવાસો	૨૫૩
માયાને ઉપાસન (કવિતા.)	૨૬૪
રાજ્યા રોહણ	૨૪૫
રસ	૨૬૦
વેદની અધોગતિનું પરિણામ	૧૬, ૫૦, ૧૧૧	૧૬૬	૨૨૮, ૨૭૦	...
વ્યાસજીનું વચીકરણ	૨૧, ૧૩૫, ૧૮૭	...
વેદ ધર્મ સભાને મળેલી ભેટ,	૨૧, ૭૦	...
વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ,	૨૫૦
વેદ ધર્મ સભા	૧૧૬
વહાલાઓને વચન (કવિતા.)	૧૬૬
વ્યવહાર શિક્ષણ	૨૧૬
શ્રી ગર્ભ ગીતા	૧૮૦
સતિ કલ્પલતા મદાલસા	૬, ૧૪૦, ૧૬૭, ૨૧૮, ૨૭૪
મુવર્ણાદિ ધાતુના નામ અને શોધન	૧૮૪, ૨૦૬	...
સદા હિ મત રાખવા વિશે (કવિતા)	૧૬૩, ૨૩૫	...
સ્વર્ગવાશી વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ તે ઉત્તરા શ્રમના સ્વામી કૃષ્ણાનંદ સરસ્વતી	૨૩૮	...
સદ્ગુણ	૨૫૪, ૨૮૨	...

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक ३० भु]

शक्ति, सप्त १९५८

[अंक १ ले।

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

नूतन वर्ष परत्वे

इश्वरोपासना

धनाश्री-अथवा भैरवी

कारि करुणाकर ! वार सहुनी करिकरु० टेक
आ भवन मडलमा सहुने आपतणो आधार
शरणागत पालक छो इश्वर आप जगतना सार-सहु
आप अमारा अपराधोने नव नव गणशो फिरतार !
बालक पाद प्रहार क्रोधे मातन मारे मार- सहु
त्यम बालक अपराधी अमने नव करशो लाचार
सकट विकट निहाली अमपर करवी अमृत धार-सहु
वार कयें हानी वाशे नहो गणशु जगदाधार
आ नतन वष करुणाधन अघडरजोकिरतार !— सहु
मन अर्पावी आप चरणमा करजो अम उद्धार
अवर कशानी गरज न अमने विश्वभर जगसार !—सहु
स्वात सुधारी आर्यजनोनु कान्त करी दरकार
दामोदर ! तमने धरी हृदये नमिए वार हजार-सहु !

छा शार्खा दामादर कानजी

દિવાળી.

નૂતન વર્ષ.

વૈદ્ય ધર્મ સભા તરફથી પ્રગટ થતા આ માસિક પેપરને આગણત્રીશ વર્ષ પૂરાં થયાં. આ સભા આજ પર્યંત અનેક લોકોપયોગી ધર્મ કાર્ય કરતી આવેછે. આર્યધર્મ નામના માસિક પેપરદ્વારા અનેક, ધર્મની લાગણી પ્રગટ થાય તેવા વિશયો લખીને માત્ર લોકોની શ્રદ્ધા બેસાડી છે એટલુંજ નહિ પણ તેવાંજ ધર્મની લાગણી વધારનારાં પુસ્તકો પ્રગટ કરીને પણ આપણા આર્ય લોકોની સેવા, આ સભાએ બજાવેલ છે. જે વખતે ખરેખરા ધર્મ સંબંધી ગ્રંથો થતા હતા અને આર્ય લોકોના હૃદયમાં, જે વખતે ઘણા મતભેદોઓએ અનાસ્થાની કાંઈક છાપ બેસારી દીધેલી હતી તે વખતે, આ “આર્યધર્મ પ્રકાશ” માસિક પેપર, પોતાનો સદ્ધર્મ પ્રતિપાદક મત સિદ્ધકરી અનાસ્તિક બનેલા આર્ય લોકોને સંપૂર્ણ રીતે દૃઢ આસ્તિક બનાવવામાં ફત્તેમંદ નીવડ્યું હતું તેમ હજી નિવડેછે અને આગળ ઉપર તેવીજ રીતે નીવડશે એમ અમે ખાત્રી રાખીએ છીએ. આજપર્યંત અનેક ધાર્મિક પુસ્તકો આ સભા તરફથી પ્રગટ થયાંછે અને તે પુસ્તકોના સર્વ મનુષ્યો એટલે ગરીબ વર્ગનાં મનુષ્યો પણ ઉપયોગ કરી શકે તે માટે મોટી કીંમતનાં પુસ્તકો પણ થોડી કીંમતમાં આપવાને આ સભાના મંત્રીજીએ યંદોષસ્ત કરેલોછે. અગાધ શ્રમ લઈ તૈયાર કરેલું અને નિર્ણયસાગર જેવા ઉત્તમ ગ્રંથમાં તૈયાર કરાવેલછતાં શ્રીમદ્ભાગવત, સર્વ ગરીબ લોકોના હિતાર્થે, જેની કીંમત, આગળ ૧૫ પંદર રૂપૈયા હતી તે પોથીના આકારનું શ્રીભાગવત માત્ર ૯ થી ૧૦ રૂપૈયાના મુદ્રયથી આપવામાં આવે છે. આ શિવાય એક સુશ્રુત નામનું વૈદ્યક સંબંધી પુસ્તક જે આપણા પ્રાચીન વૈદ્યક સંબંધી પુસ્તકોમાં ઉત્તમ ગણાય છે તેનું ભાષાન્તર ઘણી સારી ઢબથી કરાવી, વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ તથા ડા० પોપટ પ્રભુરામની દેખરેખ નીચે તેને બરાબર સુધારી, આ વર્ષમાં પ્રગટ કરેલુંછે તે તમામ વૈદ્યો અને ગ્રહસ્થોની લાભ-ઝેરીને શોભા આપે એટલુંજ નહિ પણ એક કાકટરનું કામ સારે તેવું છે. તે મહા-ભારત પ્રશિશ્રમ લે તથા મોટા ખર્ચ કરી પ્રગટ કર્યા છતાં તેની કીંમત માત્ર રૂ. ૧૦ રાખીછે. આવાં આવાં અનેક લોકોપયોગી પુસ્તકો પ્રગટ કરી આ સભા,

પોતાનું “લેઠાનું હિત કંઈ” એ કર્તવ્ય પાઠ પાડતી આવી છે એવા ઉત્તમ કાર્યોને માટે તે સમાને વારવાર સદ્ગુણરથો તરફથી મદદ મળતી જાય છે તેને માટે તેવા ધર્માભિમાની ગ્રહસ્થાને વન્યવાદ છે કે જ્યોત્સના આવા વાનિક કાર્યમાં સહાય કરે છે

દિવાળીનું સરવૈયુ

અમારા વાયક વૃદ્ધને ત્રણ વર્ષ ગઈ થયાના આગમમાં ગયા વર્ષનું મગવૈયુ તૈયાર કરવાની સૂચના આપવાની જરૂર છે વ્યાપારીઓએ જોયેલાના જાણવેલ આવક વસતો ત્રણ વર્ષ ગઈ થયા અગાઉ અકસરો કાઢે છે અને અમુક નાણા ખર્ચી માવ મગાવે અને અમુક માવ વેચે તેમાં અમુક ક્ષાયદો થયો અને અમુક જાતની ભાવ બેસી જતા ખોટ મળે એની પકી ખાતરી કરી, હાસનને ખોટના પ્રમાણમાં હર્ષને શોક કરે છે એ ઝાઝો નદે રહ્યો હોય તો પૂર્ણ આત્મ મા ઉભરાય છે અને દિવાળીના શુભ વહાડામાં વનતેજશને દીવસે ધન વવારે પ્રાપ્ત થવાના શુકનને ખાતર ધનરૂપ આદી, યોનુ અને મોતી (મૌકતીક) ખરીદે છે તેમ પૂર્ણ હર્ષભર આતસંગી પોતે ઝાડે છે તથા પોતાના બાળકો પાસે આતસંગી છાડાવે છે દિવાળીને દીવસે શુભ સૂચક અનેક દીવાઓ ફગી, આત્મ મગથી ગટે છે અને અધિક લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાના શુકનરૂપ તે દીવાળીને દીવસે શ્રી શાગદા (લક્ષ્મી) પૂજન, નવા અનકારો તથા નવા કપડા વારણ કરીને કરે છે ઉપર જણાવેલ મર્મ જાતનો હર્ષ વાર્ષિક સરવૈયાને અંગે છે એ તો સિદ્ધ વાત છે એ મરવૈયામાં નુકશાન હોય તો લોક રીતીથી જોકે દીવોત્સવ કરે પણ નવા અનકાર ખરીદે નહિ તેમ મુખપર તેટલો આનંદ દર્શાવે નહિ

ઉપર જણાવેલ દ્રવ્યનું સરવૈયુ મત્તરૂપ છે અને તેમાં ફત્તેહ મેળનનાર મનુષ્ય, ફત્તેહ મદ થયો એ અમારો માન્યતા નથી કાગળ તે વસ્તુ તાગવત છે આને ફત્તેહ દેખાશે તો આવતી કાલે ખિનતા જન્ય નુકશાન દેખાશે તાત્પર્ય દ્રવ્ય નાશવત છે

ત્યારે અમારા વાયકવૃદ્ધને જે મગવૈયુ તૈયાર કરવાની કાગળ વાડીએ છે એ તે ફરજમાં પ્રથમ તો આ માસિક પત્રના સાગની છે એટલે કે આખા વર્ષના આ માસિક ચોપાનીયા વાચીને તેની અદગથી શુ સાગરૂપ દ્રવ્ય તમારા

અંતઃકરણુ રૂપ ચોપકામાં જમે કર્યું અને શું ઉધાર્યું ? એ પ્રથમ સવાલ છે. અને ખીજે જ સવાલ છે તે સવાલ તો હમેશાં સવારમાં ઉઠીને લક્ષમાં રાખવાનો છે.

ઉત્થાયોત્થાય સ્મર્તવ્યં કિંચત્સુકૃતંક્રતં

આયુષઃસંઢમાદાય રવિરસ્તં પ્રયાસ્યતિ

હમેશાં સવારમાં નિદ્રાથી જાગત થઇને તર્તજ યાદ કરવાનું કે ગઇ કાલે મેં શું શુભ કર્તવ્ય કર્યું હતું ? કારણ જો તેમ સ્મરણ ન થાય ને કાંઈ શુભ કર્તવ્ય ન થાય તો, આમ શુભ કામની સહ જો કાંઈ સૂર્યનારાયણ બેસી રહેતા નથી. તે તો આપણા આયુષ્યનો એક દીવસ જટલો ભાગ લઇ હમેશાં અસ્ત પામેછે. તો તેવા દિવસ ફેાકટ ન ગાળવાની ખાતર હમેશાં પોતાના સતકૃત્યનું સરવૈયું કાઢી તૈયાર કરી રાખ્યું હોયતો વાર્ષિક હિસાબ વખતે ગોટા વળતો નથી. છતાં વર્ષની આખરે તે સર્વેયું તપાસવાની જરૂર છે. આખા વર્ષમાં કેટલાં સતકર્મો કર્યાં કેટલાં દાન કર્યાં ? પારમાર્થિક અન્ય કાર્યો કેટલાં કર્યાં ? કેટલી નીતિ વાપરી ? કેટલો સત્સમાગમ કર્યો ? ક્યાં ક્યાં ઉત્તમ પુસ્તકો વાચ્યાં અને સત્સમાગમ તથા ઉત્તમ પુસ્તકોદ્વારા શું શું બોધ ગ્રહણ કર્યો અને તેવા બોધને અનુસરીને શું શું વર્તણુંક ચલાવી તેમ ઠવી જાતની હવે વર્તણુંક ચલાવવાની જરૂર છે ? ઉત્તમ વર્તણુંકદ્વારા ચાર પુરુષાર્થ માહેલા ક્યા પુરુષાર્થ રૂપ અખૂટ ધન, નીતિ દ્વારા સંપાદન કર્યું ? કેટલી ધર્મમાં વૃત્તિ રાખી અને ધર્મમાં વૃત્તિ રાખતાં શું દ્રવ્ય મેળવ્યું ? તે દ્રવ્યદ્વારા શું સાત્ત્વિક કામના સિદ્ધ કરી અને આમ ત્રણ પુરુષાર્થ સંપાદન કરી ધનતેરશને દહાડે જમ ધનવાન લોકો સોનું, ચાદી ને મોતી ખરીદે તેમ શું ઉત્તમ વસ્તુ ખરીદી ? તેનો ખરેખરો વિચાર કરવાનો છે.

મતલબ કે ધર્મ, અર્થ અને કામ રૂપ ત્રણ પુરુષાર્થો, નીતિદ્વારા સંપાદન કરી છેવટનું કર્તવ્ય, ધનતેરશને દીવસે જમ ગ્રહસ્થો સોનું, રૂપને મૌકિક ખરિદે છે તેમ સોનાને રૂપા રૂપ સત્ત્વગુણ તથા રજ્જેગુણને પણ ન ખરીદ કરતાં માત્ર મૌકિકનો દાગિનો આર્યાત્ (મુક્તી) મોક્ષ રૂપ છેલ્લા ઉત્તમ પુરુષાર્થ રૂપ અલંકાર ખરીદવાની જરૂર છે. તો જો કે દરવર્ષે ગણાવેલા ત્રણ પુરુષાર્થનો અડસટો કાઢતાં આ વર્ષના સરવૈયામાં તે પુરુષાર્થરૂપ દ્રવ્યનો નફો ન હોય તો હાંસલ ન હોવાથી મુક્તી રૂપ દ્રવ્ય કદાપી ન લે શકાય તો તે આખતનો કશો અફસોસ કરવો નહિ પણ માત્ર તેવી લાગણી રાખવી કે એ ખર્ચ

દ્રવ્ય સંપાદન કરીડુ તો તેજ કામ આવશે એ સાગણીજ છેવટે પાગ પાડશે અને દાઘ વખત એવી દીવાળી આવી જશે કે જમા સુગી (મોક્ષ) ક્ષણ ખરી દવાનો મમય મગરો કે જથી તે અવકાશ રૂપ ચોયો પુરૂષાર્થ ન પાદન કરી ખગી સમૃદ્ધીવાન ખનવાનો વખત આવતા આતમમાજી ઊડવાને એટલે આતસ અર્થાત્ અ તગ્ની કામકોનાદી યુક્ત માયા રૂપ ખાજી ઊડવાને એટલે તજવાને કુદગતી ઉત્કાસ થશે ને ઉત્કામ થતા કુદરતે જ્ઞાન મયરોશની (દીવાળીના દીવાઓ) અતગ્મા પ્રગટાશે તો ખજખગી ગીત ઉપગ જણાવેન ખડ મરવૈયુ દગવર્ષે આમરા વાચકવૃદ્ધે તપામી પછી ઉપગ જણાવેન ધર્માદિ ત્રિપુટી રૂપ મમૃદ્ધી યુક્ત ખનવાની દાશેન કગી ચાદી સુવર્ણરૂપ ઊવટ ગજ સત્વનો પશ્ચત્યાગ કગી તુગીયાવચ્ચાની પ્રાપ્તી રૂપ ચોયો પુરૂષાર્થ મિદ્ધ કગવા સુક્તી (મોક્ષ) રૂપ દાગીનો ખગીદ કગવાને આતુગતા રાખવી અને પછી આતસખાજી (આતગિક કામકોધાદિ યુક્ત માયા) ઊડી જ્ઞાન મયરોશની પ્રગટી પૂર્ણાનંદ મગ્ન થવું

લેખક શાસ્ત્રી દામોદર ધનંજી

કર્મચાડાળ તે ચાડાળ કે જાતિચાડાળ તે ચાડાળ ?

લેખક શાસ્ત્રી દામોદર ધનંજી

વિશ્વજીત નગરના સદ્ગુણમયત્ર વિદ્વન્મણી રણવીરગીર્મીહ ગજ અમાત્ય વર્ગ સાથે એક વખત આનંદ મગ્ન થ બેઠેલા હતા તેટલામા તેના અત કરણમા અનેક વિચારો સ્ફુગતા કર્મચાડાળ તે ચાડાળ કે જાતિચાડાળ તે ચાડાળ ? એ સવાલ સ્ફુર્યો સવાલનુ હાર્દ ખડુ ગમીગ હતુ અને તે સવાન કુદગતે સ્ફુર્યો છતા નિષ્કાણ ન હતો પણ સકારણ હતો કુદગતે સ્ફુર્યા છતા ઠમ જાણે દાઘને આક્ષેપીનેજ સ્ફુર્યો હોય ? એવો સામ થયો પ્રધાન કૂંગુદ્ધિને મગો ધીને કહ્યુ માગ મનનુ સમાવન કરનાર દાઈ તપસ્વીને ખોળી લાવ । પ્રધાન, પ્રશ્ન સાલળી અનેક તકો કરવા લાગ્યો હુકમનો અનાદર ન થાય માટે કઈ વગ ખોન્યે હુકમને આવીન થઈ તપસ્વીને ખોળવા ચાધી નીકળ્યો આ સવાલ બેક પ્રગટ થયેનો કુદગતે, કાગણુ પ્રવાનના ગુણ દોષથી ગજ તદન હતે અજ્ઞપણુ તેનેજ આજ્ઞા ક્રમાવતા તે કુદગતનો દેખાવ કૃત્રિમ જવો થઈ ગયો ઠમ જાણે રાજજે તુ તારી કુટ બુદ્ધિ સુધાગવાને તપસ્વી પાસે જ એમ આવા કગી હોય । એવો સામ થયો હજી આ ખધો આજ્ઞાસ ગર્ભિન છે

નૃપતિની આજ્ઞા સ્વિકારી પ્રધાન મુખ્ય બન્યો. પોતાના પરાક્રમેની કાંઈક પણ છુપી રાજાને ખબર પડી હશે, એમ પોતાને વહેમ પડ્યો અને ગભરાવા લાગ્યો હૃદય ધ્રૂજવા લાગ્યું.

જે ફૂર હોયછે તેને ક્ષણિક ગભરાટ થાયછે પણ પાછળથી તે ગભરાટને અંગે પોતાના સ્વભાવ જવાજ નવા વિચારો પ્રગટ થાયછે અને તે વિચારને અંગે હિમત આવેછે તેમ પ્રધાનને થયું.

રાજાને ખબર પડી હોય તોય શું થયું ? આ વખતે રાજા કરતાં મારે આધીન લોકો વિશેષછે—ચાણાક્યની માફક સામા થનારનું નિકંદન કરતાં મને શું વાર લાગવાની હતી ? આમ કરવાથી ઉણટો મને લાભ થશે સ્વતંત્ર થઈશ.

અત્યંત ફૂર હૃદયવાન, મહા સાહસ કરવાને ધારે તો તેમાં તેને વિચાર કરવો પડતો નથી. રાજાના આ કુદરતી પ્રશ્નને અંગે પ્રધાનનું ફૂર મન આમ વધારે ઝનુની બન્યું.

વાંચનાર જાણશે કે પ્રધાન પોતેજ કર્મચાંડાલછે. જો તેમના આવા વિચારોથીજ જણાઈ આવેછે. જતી ચાંડાલ, પોતાનો વંધો હોવાથી અને પોતાનું ઉદર પોપણ એ રસ્તેજ હોવાથી એક જાતના પોતાના સ્વાર્થને લીધે ચાંડાલપણું (ધાતકીકામ) કરેછે પણ કર્મચાંડાલ, પોતાનો કશો સ્વાર્થ ન છતાં નિરર્થક જોઈ પોતાનું કદાપી ખૂટ થાય તો તેની પણ દરકાર કર્યાવીના ચાંડાલ પણું (ધાતકી કામ) કરેછે.

તેવાજ વિચારવાળો—પ્રધાન પોતાનું પોકળ ઉઘાડું થવાના ભયને લીધે તે પોકળ ઉઘાડું ન થવાની ખાતર રાજાનો ધાત કરવાના ઉપાય મનમાં ગોઠવતો જંગલમાં ચાલ્યો જાયછે.

એક ચાંડાળણી માંસ રાંધતી હતી. ઉંડા વીચારમાં લીન થયેલા પ્રધાનને હું કંઈ બાબત જાણું તેનું પણ જ્ઞાન ન હતું. ચાલતાં ચાલતાં પ્રધાનના વસ્ત્રનો સ્પર્શ, પેલી માંસ રાંધનારીના માંસના ઠામને થયો. તે જોઈ પેલી ખૂન પાડી ઉંઠી અરે મૂઠ પ્રધાન ! તું માંસ ચાલડાવ્યું. પ્રધાન એ સાંભળી સ્તબ્ધ બન્યો. મનમાં કહેવા લાગ્યો કે અરે આ ચંડાળણી શું કેળ છે ? હું વાણીયો છું અને આ માંસનો મને સ્પર્શ થતાં હું ચાલડાયો અને મારે નાતું પડશે તે સંબંધે તો તેનો કાંઈ વિચાર નથીથતો પણ ઉણટી સામી લેતી પડે છે તેનું શું કારણ ?

કુ તુ બોલે છે કે ખડે છે? હુ અલકાયો કેતાદ માસ અલકાયુ? પ્રવાને કહ્યુ

તેના જવાબમા ચાડાળણી બોલી ઉઠી બન્નેની પગપગની તકગમમા ખુનાસો ઝગાર ત્રાયત માણસ હોતુ જોઈએ જો કે હુ તને ખરો હેતુ દર્શાવીશ તો પણ માટે માટે હુ કહેતી હોઈશ તેથી તે વચન ઉપર તને વિશ્વાસ નહિ આવે માટે તત્સમયે ખુવાસો મેળાવવો દાય તો આહીયી ચોડે દુઃ શ્રીનગર ગેહે છે તેમા દેવદત્ત ગ્રાહણ રહ છે તેને ત્યા જ એટલે તેની સ્ત્રી તને ખુવાસો કરી આપશે

ચાડાળણીના વચનો સાંભળી ક્રોધ યુક્ત થયેનો છતા કુતૂહલ જોવાને ઉત્સુક પ્રધાન અનેક તર્કો વિતર્કો કરતો શ્રીનગર તરફ ચાલ્યો દેવદત્ત ગ્રાહણનુ ધર ખોળી કાઢી તેના ઘરમા પેઠો જે સ્ત્રીને ખુનાસો પૂછવાનુ હતુ તેજ સ્ત્રીના, ઘરમા પેસતા સન્મુખ દર્શન થયા આવો કૂરમુદ્ધિ પ્રધાન? આપ ચાડાળણીના વચનોથી પ્રેમી આજ મારા અતિથિ થયા એ આ ને આસન કેકુ છુ તે પાયરી તે પર આપ બિરાજે માઝ ખડ કર્તવ્ય પૂર કર્યા બાદ આપનો અતિથિ સત્કાર કરીશ તેટલા વખતનો અવિવેક સમા

દેવદત્તની સ્ત્રીના આવા વચનો સાંભળી પ્રમાન મતબ્ધ બન્યો અખવાણો પડ્યો અને વિશેષ સચયરીય બની અત્યત કૌતુકોત્સુક થયો જોકે પોતાનો તર્તજ સત્કાર તથા પોતાને જોઈએ તેટલો આવકાર ન મળ્યો તેથી મનમાં પોતાને અપમાનનો આધાત લાગ્યો ખરો પણ કૌતુક જોવાની આકાંક્ષાથી તે આધાતને સહન કરી સ્થિર થઈ બેઠો અને એ નુ કર્તવ્ય કહે તે જોવામા વખત ગાળતા પોતાના પ્રશ્નના ઉત્તરની લાનચાવી સ્થિર થઈ બેઠો

જે વખતે પ્રમાન કૂરમુદ્ધિ ત્યા આવેલ તેજ વખતે તેમના પ્રાણપતી દેવદત્ત પણ ભોજનાર્થે બાહારથી આવેલ તેથી તેની સેવામા પરાયણ તેની સ્ત્રી હતા પહેરેલા કપડા જેમ તેના પતિ ઉતાગતા ગયા, તેમ વ્યવસ્થાપૂર્વક પોતાને હાથેજ મકવા લાગ્યા ત્યાં બાદ નહાવાનુ વસ આણી આપ્યુ તે પહેર્યુ કે તર્તજ પોતે જાતે ગમમ પાણી લાવીને લોટાવડે નવરાવવા લાગ્યા, દેવદત્ત મહારાજ પૈસેટજેકે સુખી હતા દામીદાસ રાખેન હતા કદાપી નવ-ડાવવુ વિગેરે કામ પોતે ન કરે તો ચાલે તેમ હતુ તથાપી

દાસીશતા અપિવિમોર્ચિદયુસ્મદાસ્ય

જેક દાસીદાસ ગમે તેટલાં હોય તોપણ પતિનું અંગ કાર્ય સ્ત્રીએજ કરવું એ પોતાની દ્રવ્ય સારી રીતે સમજતાં હતાં. પતિને અનુસરીને સર્વ વર્તણુંક રાખવી એ પોતાના ધર્મને જાણતાં હતાં. પતિની પ્રસન્નતા એજ પોતાનું કર્તવ્યજે એમ અંતઃકરણ પૂર્વક પોતાનું માનવું હતું. સ્ત્રીનો પ્રથમ સેવ્ય (પૂજનીય) પ્રાણુપતિ છે અને તેના અનુમોદનથીજ જગત્રીયંતા દેવની સેવા કરવી એ, વેદવાક્ય અને અન્યશાસ્ત્રવાક્ય અનુસરવાને અંતઃકરણપૂર્વક તત્પર રહેતાં હતાં. તે વેદવાક્યને અનુસરવામાં કંઈ ખામી આવી હશે તો એમ વારંવાર શંકાશીલ રહેતાં હતાં. જે કે પોતે નાહી ધોઈ તથા ધર સ્વચ્છ રાખી, અજીઠાનો વહેમ ન રહે તેવો સદાચાર પાળતાં હતાં ખરાં પણ હાલના વખતમાં જમ સ્ત્રીઓ અમુક વસ્તુ અજીઠી હશે તો અથવા અમુક વાણીઆના ઘરમાં ગયાં કે એવા અન્ય આર્ય જાતીનો સ્પર્શ થયો તોપણ આપણે, તે રસોઈ કરીને હાથ ખરાખર ન ધોવે ને અજીઠા હાથ ખથે અડાડે માટે તેને અડીને પણ છોવાઈ ગયાં. આમકહીને તેવી જાતનાજ વહેમમાં, અમે પોતાનો આચાર પાળીએ છીએ એમ માની દીવસ ગાળે છે અને વારંવાર એવા મિથ્યા આચારમાં એક જાતનો વહેમ પેસી જવાથી શંકાશીલ રહ્યા કરે છે તેમ, આ ઉત્તમગિના એજ જાણતમાં શંકાશીલ નહોતાં બનતાં અને તેના અંતઃકરણમાં તેવો વહેમ કાયમને માટે નોહોતો પેઠો, પણ ઉપર જણાવ્યું તેમ હું પતિ સેવા કરું છું તેમાં કંઈ ખામી રહેલી હશે તો ! ઉતાવળી છું તે કાંઈ આપતાં ભૂલી જઈશ ને પતિને માગવું પડશે તો ! એ વહેમમાંજ પોતાનો વખત ગાળતાં હતાં અને સંભારી સંભારીને પતિને જોઈએ તે વસ્તુ તેની માગણી થયા પહેલાં આપતાં હતાં. હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે લાજનો ધૂમટો કાઢીને ગેસે, ને ઝાઝું બોલે નહિ તેમાં તે શરમ નોહતાં માનતાં. પણ તેના પતિને માગવું પડે કે અમુક વસ્તુ નથી આવી માટે લાવો. એમાં એમને શરમ થતી હતી અને લાજ ગઈ એમ માનતાં હતાં. તેમજ અરર !! મારી ભૂલથી એ વસ્તુ મારા પતિને માગવી પડી ? આમ તેને અંતરમાં આઘાત થતો હતો. તેમજ પોતાના તરફથી પતિને ક્લેશ થાય એ મહાભયંકર પાહાડ તૂટી પોતાને માથે પડ્યો હોય એવોપોતાને આઘાત થતો હતો.

સતિકલ્પલતા

મદાલસા

લેખક શાસ્ત્રી દામોદર કાનજી

વિશ્વસુદ્ધા ગનર્વને સર્વ ગુણ સપત્તા સદ્વિધા વિભૂષિતા સુદર અગવાળો મદાલસા નામની પુત્રી ટતી તેના પિતાએ ખાયાવસ્થામાયીજ સુશીક્ષણ સદ્ગુરુ પામે અપાવી પટશાસ્ત્ર સપત્તા કરેલી હતી જ્યાં સ્વિધાના અનુયાયીઓ (મદ્ધર્મ, નીતિ, વિનય, વિવેક વિગેરે) તેને સહજ પ્રાપ્ત થયેલા હતા—

મધુ હાસ્યથી મોહ પમાડનારી તે મદાલસા, યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ અવયવો પ્રદ્વિન્નત થવા લાગ્યા પ્રેમના અકુરો ડૂટવા લાગ્યા પતિમળવાને ઉત્કંઠા પ્રગટ થવા લાગી નવીન આનન્દ લેવાને મન લલચાવા લાગ્યું ખરો આનન્દ (નિમિષાપ) ઈશ્વર યાત્રે કરાવશે ? એમ વારવાર મન આતુર થવા લાગ્યું કન્યા અવસ્થામા પિતાને ત્યાં રહેલી, નવીન યૌવનાવસ્થાને પૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત થયેલી મદાલસા, આમ ઉત્કંઠિતા બની, સહચરીઓ—(દાસિઓ) ની સાથે ઉપવનમા ફરવા લાગી એકજ ચીતવન કરવા લાગી

હજી હું કન્યા છું ? પતિને મળવાને યોગ્ય નથી ? હું મારા પિતા નહિ સમજતા હોય ? પોતે મારા પિતા વ્યાવહારિક વિષયમા અજ્ઞાન હશે તો મારે માટે મારાસમાન ગુણશાળી અને રૂપ સપત્ત પતિ ક્યાંથી મેળવશે ?

ત્યાં મને કેવો પતિ મળશે ?

નાવલીયો મને કેવો મયશે ?

હૈયુ માડું તમ કેવું કરશે ?

માગ મનના મનોગ્ય કાણુ પૂરશે—

૧

વિગ્રહથી વ્યાકુલ ચૈ ફર વનમા

મને લાઈ લાગે અતિ તનમા

કેવાતું નથી કશુએ જનમા—

નાવ

આમ ગાતા ગાતા મદાલસા, ઉપવનમા ફરતા ફરતા પુષ્પો વીણી તેનો હાથ ગુથવા લાગી હાર તૈયાર કરી નિશ્વાસ નાખ્યો તૈયાર કરેલો સુગંધમય હાર ! ! ! આહા ! ! હું સુગંધ ! ! હું મનોહર તેની ડામલતા ! !

પણ.....લોકતા દોણ ? કોને અપુ ? અરે આ હારે તો ઉલટું કાળજું
ખાઈયું. ખાઈયું એ શબ્દ, મદાલસાનાં પ્રારબ્ધો, કેમ બળે સત્ય કરવાને મયતાં
હોય ! તેવો આ વખતે આલાસ થયો. ઉપવનમાં ફરનારી મદાલસાના કાળજને
વિશેષ આલનાર દુઃખરૂપ વાદળ, તેના શીરપર આવીને ઝૂક્યું.

ચૌવન વ્યવસ્થામાં આવેલી અને અત્યંત સુંદર રૂપવાળી તેને બેઠી
કામવશ થયેલો અને મદાલસાના ઉપવનની આસપાસ ફરતો પાતાળકેતુ
નામનો દુષ્ટ રાક્ષસ, અનાથ બિચારી મદાલસાને બલાત્કારે હરણ કરી
આલતો થયો.

દુષ્ટ પાપી રાક્ષસના પંજમાં ફસાયેલી બિચારી ટીટાકીની પેઠે ટળવ-
ળવા લાગી. તાળવું સુકાવા લાગ્યું, દોઈ ઉગારો !! એમ પોકાર કરવા
લાગી. અરે ! મને અબલાને બુલમથી ઉપાડી, ધાતકી કર્મ કરનાર પાપી રાક્ષ-
સને મારી તેના પંજમાંથી છોડાવી માફ રક્ષણ કરી, મોતને આધિન થયેલી
મને ઉગારનાર શરવીર ક્ષત્રી પુત્ર દોઈ જગતમાં નથી ? અરે મને આ ધર્મ
બ્રહ્મ કરશે. આમ બ્રહ્મ થવું તેના કરતાં જીવ કરડી દેહ ત્યાગ કરવો એ ઉત્તમ
છે આમ ઘોલની અને વલવલતી અનાથ મદાલસાના પુકારો નિર્જન વનમાં
વન કેવી વિના દોણ સાબળે ? અને દોણ તેની રક્ષા કરે તમરથાય ?

પોકીયા પર બિરાજલા શંકરનાં આંખો, જોઈને તેની કાળી બાજુએ
બિરાજલાં પાર્વતીજી, કૃપાળુ માં... દોઈ સાથે જંગલમાં વિચરતાં હતાં તેણે
અનાથ મદાલસાનો પુકાર... હોદે સાથે જંગલમાં વિચરતાં હતાં તેણે
બિચારી નિરપરાધી... સાંભળ્યો અને તર્ત પોતાના પતિને કહેવા લાગ્યાં,
બળજે તેને આપણે... મદાલસાનો પુકાર છે તેને દોઈ રાક્ષસ ઉપાડી
રક્ષણ કરવું બેઠીએ તો... કાંઈ નહિ પણ માત્ર અભય વચન આપી તેનું
માન્ય કરી શંકરે રજા... આપની આજ્ઞા થતો હું તેમ કહું. પાર્વતીના વચનને
પાર્વતીજી, રાક્ષસ ન દેખે... પાતાં, સર્વ... પાતાં વિદ્યોને ટાળનારાં જંગલમાં, શ્રી
મદાલસાને કહેવા લાગ્યાં. શ્રી શંકરે તેવી રીતે અંતરિક્ષમાં રહી ધીરજ આપી
શીયળ બળવી શકીશ અને અમન ! ધીરજ ધર ! તું તારી પોતાની... થી તારું
વાળા રતુધ્વજ નામના પતિને તું પાપી રાક્ષસને મારનાર, તારા... સુણુ-
સ્થળે તારા પતિ સાથે તારો મેળાપ યશસ્વીનું આ રાક્ષસ માટે આંતા કરી...
માં, ગભરાઈ નહિ આટલું કહી દયાળુ પાર્વતીજી અંતર્યામન થઈ ગયાં.

તપેલા અને વ્યાકુલ થયેલા મનને અમૃત સમાન ગાન્ત કરનાર આવા વચનો સાબળીને મદાવસાને વીગળ આવી શાન્ત થઈ હુદ પાતાલકેતુ તેને પોતાને રહેવાને ઠેકાણે પાતાલમા લઈ ગયો પાતાલમા તે રાક્ષસનુ રહેવાનુ અલ્પ અત્યત સુશોભિત હતુ મણિ આદિકથી પ્રકારવાન હતુ તે સ્થળની પાસે એક સૌવર હતુ તેમા ચંદ્રગ ખતક ત્રિગે પક્ષીઓ, કીડાઓ કરતા હતા હસપ ક્ષીઓ તેને ઠોઠે વિચિત્ર પ્રકારનુ નૃત્ય કરતા હતા તે તનાવતી આમપાસ ખગીઓ હતા તેમા સુગંધમય પુષ્પો યુક્ત વૃક્ષોની ઝાડીઓ અને વટનીઓ અત્યત મનોહર દેખાતી હતી પુષ્પની સુગંધી ચોમેર પ્રેક્ષાવાથી સર્વ સ્થવ સુગંધ મય થયુ હતુ આવુ સુદર ભવન ભેઈ મદાવસાને વિસ્મય થયો વિચારવા લાગી કે, આ ભવન, આ પાપી રાક્ષસને રહેવાને લાયક નથી તેમનુ પોતાનુ હોય એમ ભાસતુ પણ નથી, કોઈ દેવતાનુ છિનાવી લીધેલુ હોય તેમ ભાસે છે આવા વિશાલ સ્થળમા રાક્ષસ અને મદાલસાવિના ખીજુ કોઈ ત્યા ન હતુ તેથી મદાલસાને અત્યત મનમા ગલગટથયો, મનમા મોટી કાળ પડી હવે શુ થશે ? આ પાપી રાક્ષસ ખળાત્કારથી મને બ્રહ્મ કરવા ધારશે તો તેને વાગનાર આહી દોણ છે ? આ પ્રકૃકતા પ્રાણને બચાવનાર અંધે દોષ નહિ મળે ? અરે અતરીક્ષે ગહી મને ધીરજ આપનાર માતા પાર્વતીજી ! આવા વિષ્ટ સમયમા આપવિના મારૂ રક્ષણ કરનાર કોઈ નથી એમ કહી ખૂમ રડવા લાગી

રાક્ષસે વિચારકર્યો કે, બવાત્કાર કરવાથી આપણા કામની સિદ્ધી નહી થાય માટે તેને પ્રસન્ન રાખવી એમ વિચાર કરી અનેક પ્રકારના વૈભવો તેને દર્શાવવા લાગ્યો સુગંધમય પુષ્પના હારો શુધી તેને આપવા લાગ્યો અને ખહુ રીતે સમજાવવા લાગ્યો છતા તેનો શ્રમ વૃથા ગયો જજ લાલચો આપે અને વૈભવો ખતાવે તે તરફ તિરસ્કાર દૃષ્ટિથી મદાલસા ભેવા લાગી તેને, એક દાસી સોપેલી તે દાસી ખહુ ભલી હોવાથી મદાલસાના સકટમા સ્હાયક રૂપે થઈ પડી અને ન્યાયે મદાલસા ખહુ રૂન કરતી ને ગલગતી તે વખતે એ દાસી તેને શાત પાડતી હતી આ કુ ખમાથી છુટવા માટે તે દાસીએ એક યુક્તી તેને ખતાવી કહેવા લાગી કે બેન મદાવસા ! તુ શાન્ત થા આમ આ રાક્ષસથી આહી ચાલોશ તેમા કરુ વળવાતુ નથી પણ તેને લાવચ દેખાડી યુક્તીથી કસાવીશ તો તારો જય થશે તેને પ્રસાવવામાટે મને એક યુક્તી નૂઝી તે સાબળ

આ રાક્ષસના ભાઈ તાલકેતુને ગાલવ રૂપીનો યજ્ઞ ભંગ કરવાના અપરાધથી ઋતુધ્વજ રાજાએ માર્યો છે. તો તું આ રાક્ષસને લાલચમાં નાખી રીઝાવીને પછી, તમારા કુટુંબ સમક્ષ વિધી પ્રમાણે મારી સાથે લગ્ન કર્યા પછી તમે મારી પાસે આવો ત્યાં સુધી ન આવો. આમ કહેતાં તેને તેનો મરી ગયેલો ભાઈ તાલકેતુ, કુટુંબ સ્મરણ કરતાં યાદ આવશે એટલે તુર્તજ તે ઠોપાયમાન થઈ તુને છોડીને તેના ભાઈને મારનાર ઋતુધ્વજ રાજાને મારવા દોડશે એટલે તે રાજા આંહી આવતાં તાંડે ઈમ થશે એમ મને ભાસે છે. આ વાત સાંભળી મદાલસા પ્રસન્ન થઈ અને ઋતુધ્વજ રાજા તને વરશે, એવું જ દેવીએ કહેલ વચન, તે તેને યાદ આવતાં આ સઘળી પ્રેરણા કૃપાળુ જગદંબા પાર્વતીજીનીજ હશે અને તેજ માંડે શ્રેય ઇચ્છી માંડે ભલુ દરે છે એમ પોતાના મનમાં સિદ્ધ થયું એટલે તર્તજ દાસીના કહેવા પ્રમાણે સઘળી યુક્તી રચવાનો આરંભ કર્યો.

કામાતુર રાક્ષસ તેની પાસે આવી સમજાવવા લાગ્યો. ત્યારે જરા હસીને પોતે આનંદ મય મુખ રાખ્યું એટલે તે રાક્ષસ અત્યંત ખુશી થયો. મનમાં ધારવા માંડ્યો કે હવે સાંડે થયું. આજ મારા મનોરથ પૂર્ણ થશે, હવે હું મદાલસા સાથે અનેક પ્રકારનો આનંદ કરીશ, આમ મનમાં તર્ક કરતો તે તેના હાસ્થથીજ માત્ર મોહ પામી ગયો અને તેની પાસે આવવા લાગ્યો. ત્યારે જરા દૂર ખસી મદાલસા બોલી કે હજી પાસે આવવાને વાર છે કારણ માત્ર આપેજ મને દીઠેલી છે તો આપના કુટુંબને એક વખત મારે જોવું જોઈએ અને તેની સમક્ષ આનંદ મંગળ વર્તીવી વીધી પ્રમાણે લગ્ન કરે; તે પછી મારી પાસે આવો. હું શાસ્ત્ર વિધી પ્રમાણે જ મારી સાથે લગ્ન કરશે તેનેજ મારા શરીરને હાથ અડાડવા દઈશ. આવાં તે મદાલસાનાં વચન સાંભલી પોતાના કુટુંબનું સ્મરણ કરતાં તુરતજ ઋતુધ્વજ મારી નાખેલ પોતાનો ભાઈ તાલકેતુ યાદ આવ્યો એટલે ચોધારાં આંસુપાડી રડવા લાગ્યો. થોડી વારપછી અત્યંત ક્રોધના આવેશમાં આવી જઈ, તમામ ભુવનને ગળે લેવી ત્રાડપાડી હાથમાં ત્રિશૂલ અને ગદા લઈ આ ત્રિશૂલ અને ગદા મારી મારા ભાઈને મારનાર ઋતુધ્વજને ઠારકરી તેનીજાતી ચીરી તેનું ધગધગતું લોહી ન્યારે હું પીશ ત્યારેજ માંડે મન શાન્ત પામશે અરે મારા બહાવા ભાઈ ! તને મારનારને મારા ત્રિશૂલ ધારવાળાં ત્રિશૂલથી હમણાં યમલોકમાં પહોંચાડું છું. આમા બકતો બકતો લાલચોલ આંખોવાળો ક્રોધાયમાન

થઈ તે પાપી રાક્ષસ, મદાયસાને તે વિડલા નામની દાસીને મોપીને
 ગાવવ જરીના આગ્રમ તરુ જ્યાં જતુ નજ તેની રક્ષા કરે છે ત્યાં ગયો
 મોટી ચીસો અને બરાડા પાડતો, જતુ વજને માગવા માટે અનેક યુક્તિઓ
 રચતો મહા ભયકર યુદ્ધ, તે સાથે કંવા લાગ્યો બન્નેનું પગરુપ મહા યુદ્ધ થતા
 અનેક રાક્ષસી માયાથી રાક્ષસ ત્રાસ વર્તાવવા લાગ્યો પણ મહાવીર જતુ વજ,
 તેથી જરા પણ ચનાયમાન ન થતા ક્રોધ યુક્ત થઈ તેમની માથે બાજે યુદ્ધ કરવા
 લાગ્યો અને તીવ્ર જાણોના પ્રહારથી સર્વ ગક્ષમીમાયાનો પગજય કરી
 તે દુષ્ટ ગક્ષસને પણ બાણોથી વિની કાયઁ કરી મુક્યો પ્રહારથી યાદુલ
 થયેલો ગક્ષસ હથીઆરો ઢોડી દઈ જીવ લઈને નાઠો અં પાપો આ આપ્યો
 બયગે । ઉભો ગ્રહે હમણા તાગ પ્રાણ લઉછું એમ પ્રકાર કરતો જતુ વજ
 તેની પછવાડે દોડ્યો ઉગ્રવેગવાળો પોતાને મથવે આવી પાતાલમા
 એક અના । ઝોગડામા જતુધ્વજના ભયથી ગક્ષસ ભગઈ ગયો જતુ વજ તે
 રાક્ષસને ખોળતો ખોળતો મદાયસા અને દાસી વિદુડવા જ ગમ્ય જીવનમા
 રહેવા છે તે પાસે આવી, તે સુદ જીવન ભેડ અને મોહ પામી ગયો મુગ્ધ
 મય પવન, ગક્ષસ પાછવપાછન દોડવાથી ચડેલા ધાકથી અકળાઈ ગયેલા
 ગજપુત્રને પ્રસન્ન કરવા લાગ્યો રીમે ધીમે આની મદાયસાના ઝોગડા પાસે
 આવતા દાસી વિદુડવાએ દીઠો એટલે તુર્તજ અદર દોડી જઈ મદાનમાને
 દેહેલા લાગી ખાઈ આપના મનોરથ પૂર્ણ થયા ગજ પુત્ર જતુધ્વજને મારવા
 જનાર પાતાલદેતુ આ જીવનની જાનુમા છુપાઈ ગયો છે અને તેને મારવાને
 માટે પાછળ પડેલા જતુધ્વજ, તેને ખોળતા અહીં આવ્યા હોય તેમ ભાસે છે
 આ વચન સાંભળી મદાયસાને પાર્વતીજીના વચનો યાદ આવ્યા દેહેલા લાગી
 મહાદેવી પાર્વતીજીએ મારી સંપૂર્ણ રહાય કરી તેમની સેવા અને તે
 શિવાય કરેલા અન્ય વૃત્તો આજે ફલીભૂત થયા મારા હરખનો મૂરજ ઉગ્યો
 બેન વિડુડવા । આ જલની ઝાગી લઈ તેની પામે જઈ તે ગજપુત્રની
 આગતા સ્વાગતા કરી આહી મારી પામે પધરાવી અને ઉપકારી કર આ વચન
 સાંભળી પાણીની ભેલી ઝાગી લઈ દામી વિદુડતા તેની પાસે આવી અને
 તેનો સત્કાર કર્યો સુદ જીવન અને આસપાસના બગિચાઓની ગચનાઓ
 સુદ ભેદ, પ્રથમથી મોહ પામેનો રાજકુવ જતુધ્વજ આ દાસીને ભેદ
 વિશેષ મોહ પામ્યો નીતિવાન તે જતુધ્વજ, ત્રણ વચને આમૃતોદયો, આપ

કોણ છે ! હું આવડો આપનો સત્કાર પામી બહુ રાજી થયો છું આપનો પિતા
કોણ ? આ સ્થળ કોનું ?

આ વચનો સાંભળી વિંકુડલા બોલી હે રાજપુત્ર ! આ સ્થલ પ્રથમ દેવતા
જોને વસવાતું હતું અને એ વિશ્વકર્માએ બનાવેલ છે. દેવતાના રાજ ઇન્દ્રે, પ્રમથ
થઈ કંઠલધારને આ સ્થલ આપેલ, તે રાજની હું પુત્રી થાઈ છું તે કંઠલધારને
રાક્ષસ વૃક્ષકેતુના દુષ્ટપુત્રો તાલકેતુ અને પાતાલકેતુએ મારી નાખેલ છે. મારા
પિતાની સર્વ સમૃદ્ધિઓ લુટી લઈ મને નિરાધાર કરીને તે રાક્ષસોએ ઘાસી તરીકે
મને આંહી રાખી છે. એ પાપી દૈત્યોએ, અનેક દેશ, જંગલો અને લેહિતે લૂટી
હેરાન કર્યાં છે. લૂટેલ સર્વ ધન આહીંજ ભરેલું છે, ઓછાંમાં પૂરું કુર્કમ કરનાર પાપી
પાતાલકેતુ રાક્ષસ, વિશ્વાવસુ ગંધર્વની મદાલસા નામની પુત્રીનું બલકારે હરણ
કરી, આંહી લાવી આ જોરડામાં રાખેલ છે. ઈશ્વરની કૃપાથી હજી તે સ્ત્રી
પોતાના સત્ય પરાક્રમ અને યુક્તીથી તે દુષ્ટ રાક્ષસ સાથે બ્રહ્મ થયેલ નથી.
હવે હું ધાડું છું કે આપ તે બિચારી મદાલસાની રક્ષા કરશો અને તેને
દુષ્ટના ક્રાંસામાંથી ઉગારશો. ઈશ્વરેજ તેના અને મારા રક્ષણ માટે આપને
આંહી મોકલેલ હશે.

દુષ્ટ આચરણ કરતો તે રાક્ષસ જ્યારે મદાલસાને સતાવવા લાગ્યો ત્યારે
મેં તેમને યુક્તી બતાવી કે, તમારા કુટુંબોને બોલાવી વિધીથી મારી સાથે
લગ્ન કર્યા પછી મારી પાસે આવો. એમ રાક્ષસને કહીશ એટલે ઋતુધ્વજ મારેલ
તેના ભાઈ તાલકેતુ નું તેને સ્મરણ થતાં તેને મારનારને મારવા માટે તે ઋતુ
ધ્વજ પાછળ જશે એટલે રાક્ષસને મારવા, ઋતુધ્વજનું અહીં આગમન થતાં
તાડું શ્રેય થશે. આમ મહારા કહેવાથી તે રાક્ષસને તે પ્રમાણે કહેતાં તે ક્રોધાયમાન
થઈ મદાલસાને મને સોંપી, હથિઆરો ઉગામતો ચીસો પાડતો તે ઋતુધ્વજને
મારવા ગયો, ત્યાંથી ભયને લીધે કે ગમે તેમ પણ હમણાં પાછો આવી આ
પાસેની અંધારી કાંઈ ઢાટડીમાં છુપાઈ ગયો છે. આટલું બોલતાં છેવટ તે
વિંકુડલા બોલી કે હે રાજપુત્ર ! હવે માત્ર અમારા રક્ષણનો આધાર આપની
ઉપરજ છે તો આપ ધ્યા કરી અમને બચાવો અને અંદર પંધારો.

તે સાંભળી ઋતુધ્વજ બોલ્યો તાલકેતુને મારનાર ઋતુધ્વજ તે હું
પોતેજ છું અને મારી સાથે યુદ્ધ કરવા આવેલો પાતાલકેતુ મારી સાથે લડતાં
હારીને નાઠો અને તેને મારવા, પાછલ દોડતાં હું આ જીવને આવી બહુ

આશ્ચર્ય પામ્યો. અને આ સુદૃઢ જીવન જોઈ અને હું અનેક તર્ક વિતર્કી કંવા લાગ્યો તેમા તમે આવી મારા મનનુ મમાધાન કર્યું આલો હવે અદર આલુછુ

વિકુડલાની પાછન ચાલી જતુંવન અદર ગયો એટલે સુદર અગવાલી અને શોકાતુ મુખથી બેઠેલી મનાવસા જતુંવનને જોઈ અત્યત પુશી થઈ, કેમ જાણે હેતનો ઉમળકા આપ્યો હોય અને એકદમ આતુર થઈ મળવાની ઇચ્છા કરે. તમ તર્તજ બેઠી યડ પ્રણામ કરી દરનથી તેમને મળી અને મનમા કહેના લાગી કે માતૃશ્રી પાર્વતીજીએ નિર્માણ કરેલા સન્મુખ દેવા એજ માગ પતિ યવાના હોઈ માગે પાણી ગ્રહણ કરવાને તે માતાજીની પ્રેરણાથી આહી પધાર્યા હોય એમ માઝ અત કણ જહેજે કુદરતે માઝ મન તેની વર્મપત્ની વવાને ખેંચાયઁ આમ વિચારે. કહે છે ત્યાં વિકુડલાએ પાસે આવી કહ્યું બેન મદાલસા ! આ પોતેજ જતુંવન રાજાજે વિકુડલાતુ વચન સાંભળી મદાલસાતુ મન વધારે આતુર થયું

આમ એક બાબતુજ મન ખેંચાયુ એમ નહિ પણ પરસ્પર બન્નેનુ મન ખેંચાયુ જતુંવન, સુદૃઢ મુખવાલી ન્યાને જોઈ મોહ પામ્યા અને કહેવા લાગ્યો કે હું આનંદાસ્પદી મનોહર આ સુદૃઢી છે. આવી સુદૃઢ અમળાને ખરેખર એક પાપીજી આ સ્થળે બળાત્કરે આણી ને પ્રસાવેલજે એમ લાગે છે માઝ મન તેને મળવા આતુર થઈ જાયઁ પણ તે મારી શાસ ગીતીથી પત્ની થયેલ નથી એટલે માગે તેમા પત્નીભાન કંવો ચોગ્ય નથી, એમ કહી તો ધર્મ ભગ કયા કહેવાય પરંતુ માન ગાધર્મ વશથી પણ મને વગે તો તેને મળુ પણ તેમા તે સ્ત્રીની પોતાની મગજ હોય તોજ કામ સિદ્ધ થાય આમ પરસ્પર વિચાર કહેજે, બન્નેપરસ્પર નાગી નજર કરી સાસુ જોયા કરે છે અને પોતાની ઇચ્છા માન દ્રષ્ટીથી જતાવેજે પણ બન્નેનો અત કરવાનો ભેદ કોઈ ફાડી શકતુ નથી તેમ ભેદ ખુન્નો કંનાગ બીજુ દોષ મનુષ્ય પણ નથી દાસી વિકુડલા બન્ને ને મેળવીને ચાલી ગયેન છે

બન્નેનો મેલાપ કગવવા અને લગ્ન ગાવવાની ઇચ્છાવાળા આકાશમા અતર્ધ્યાનપણે રહેવા પાર્વતીજીના મનમા વિચાર થવા લાગ્યો કે આ બન્નેનો મેનાપ હવે કેમ કગવવો ? એમ તર્ક કરેજે ત્યાં નાગ જ તેની પામ આવતા નારદજી પાર્વતીજીએ આજ્ઞા આપી કે તમે મદાલસા અને જતુંવનનુ પાણીગ્રહણ કરાવી આપો એ આજ્ઞા થતા તર્તજ એક બીજા સાસુ જોઈ સ્થિત

યધ મુંગાં ઉભેલાં, લક્ષ્મ્યુક્ત બનેલાં બન્ને જણ પાસે નારદજી પધાર્યા અને ઋતુ-
ધ્વજને કહ્યું, હે ઋતુધ્વજ! આ કન્યા છે તે વિશ્વાવસુ ગંધર્વની પુત્રી છે અને
તેનું તારી સાથે લગ્ન કરવાનું પ્રથમથીજ પાર્વતીજીએ નિર્માણ કર્યું છે તે વાત
તારી પત્ની થનાર મદાલસા બાળે છે. પોતાના બગીચામાં આ કન્યા આનંદથી
ક્રીડાકરતી હતી ત્યાં આ દુષ્ટ પાતાળકેતુની દૃષ્ટીએ પડતાં તે રાક્ષસ, તેને
હરીને આંહી લાવેલ છે હરીને આ રાક્ષસ આલ્થો જતો હતો ત્યાં વિલાપ બહુ
કરતાં પાર્વતીજીએ ધીરજ આપી છે અને કહ્યું છે કે, જે સ્થળે આ રાક્ષસ
તુને લઇજશે તેજ સ્થળે ઋતુધ્વજની સાથે તારાં લગ્ન થશે.

અપૂર્ણ.

વેદની અધોગતિનું પરિણામ.

લેખક શાસ્ત્રી દામોદર કાનજી.

આપણા પ્રાચીન પુરાણ શાસ્ત્ર કારો એમ જણાવી ગયા છે કે, સ્ત્રી અને
શૂદ્રો સાંભળતાં વેદપાઠ કરવો નહિં આમાં અનેક શંકાઓ થાય છે કારણ વળી
અન્ય શાસ્ત્રકારોએ તો સ્ત્રીને પણ યજ્ઞોપવીતઆદી સંસ્કાર થાય અને વેદાધ્ય-
યન કરાવાય તેમ શુદ્રને ઉત્તમ ગ્રાહણોના સંસ્કાર કરાવેલ હોય અને તે પછી
વેદાધ્યયન કરી નિત્ય દ્વિજ કર્મ રત રહેતો હોય તો તે, દ્વિજમાં ગણાય છે
આમ જણાવેલું છે, આ બન્ને પક્ષ માહેલો એકથ અસિદ્ધ આપણાથી ન
કહી શકાય કારણ પ્રાચીન શાસ્ત્રકારો તરફ આપણે હાલ સુધી માન દૃષ્ટીથી
જેતા આન્યા છીએ ત્યારે આ વખતે તે માન આપણે તજવું. અને શાસ્ત્રકા-
રોની એક બીજાની ભૂલ ગણવી તે ભૂલ ખરૂં જેતા પરિણામે આપણીજ
ભૂલરૂપ થઈ પડે છે. માટે તે રીતિ મુજબ આ ઠેકાણે વિચાર કરી બન્ને પક્ષ
સત્ય કરાવવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

જે સ્ત્રી અથવા શૂદ્ર, પોતાનું નિદિતકર્મ છોડીદધ વેદનું રહસ્ય
બાણવાને અંતઃકરણપૂર્વક આકાંક્ષી બની; કૂડ કપટાદિ જે પોતાના ભાવો
છે, તેને તજીને શુદ્ધહૃદયથી શુદ્ર પાસે શિષ્ય બની, અધ્યયન કરવા આવે
અને કાંઈક જ્ઞાન થતાં દ્વિજત્વ ધારણ કરી વિશેષ અધ્યયન કરે તો તેવા
ઉત્તમ જ્ઞાની શૂદ્ર, કે સ્ત્રીને યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર અને વેદાધ્યયન કરાવવામાં

જેથી દોષ નથી, પરંતુ જે શૂદ્ર કે સ્ત્રી કેવળ આસ્તા વિના માત્ર અર્થ પુરો સમાજ્યાવિના વેદને કાઢ દ્વાગ સાબળીને મોઢે કળી, તેમાના અર્થોનો અનર્થ કરતા હોય, અર્થ દગ્ધ જેવુ મોઢે હોવાથી કાર્થક સાચુ હોય અને કાર્થક જોડીને ખોટુ બોલે અને મનુષ્યોને અવળા અર્થો સમજાવે, ગિબ્ધ બનીને જણે અધ્યયન નજ કર્યુ હોય, પોતાના જાતી કૃત્યોનો જણે ત્યાગ નકર્યો દોય, દુષ્ટતા, કાપટ્ય ભાવ, નિર્ધિતા, એ જન અન્ત કણુમા કાયમ રહેલી ન હોય, એવા સ્ત્રી શૂદ્રો કે ચકાળો માભવતા વેદાધ્યયન નકરવુ એમ શાસ્ત્ર કારે લખેલ છે જે શાસ્ત્રમાં નિશેધ લખેલ છે તે આવા પોતાના નીચ કર્મોને ત્યાગ ન કરનારા તથા આસ્તા વિના માત્ર માણસને ઝગવા અને લમાવવા ખાતરજ સાબળીને વેદ પાઠ ગીષ્પનાગ મનુષ્યો, અવળે ગસ્તે મનુષ્યને દોગે અને ખુનાર કરે તે ખુનાર કરતા અટકે આ હેતુથીજ અને જ્યોએ તેમને વેદાવ્યયન કરાવવા માટે સન્મતી આપેલ છે તે ઉપર જણાવેલ આકાક્ષીઓને માટે, આમ બને મન બુદ્ધિ નથી એ સિદ્ધ થાય છે હવેમાત્ર હુકામા એટલુ કહેવાનુ છે, સ્ત્રીકે શૂદ્રઆદિ, આકાક્ષિત યૈ વેદપ્રત્યે ભક્તિભાવ ગમ્પી ગિબ્ધ બની અધ્યયન કરવા આવે તેને સુખેથી અધ્યયન કરાવવુ પરંતુ નિરાકાક્ષી, અપવિન સ્ત્રી શૂદ્રાદિને કાને વેદનો શબ્દ સંખો પણ ન જાય તેમ કરવુ જોઈએ કાગળ આમ થવાથી ખરેખરી વેદની અવોગતી યઈ તેનુ પરિણામ નહાડ આવ્યા વિના ગહેતુ નથી ચક્રદુરાપુમા આને માટે એક સાડ દૃષ્ટાન્ત આપેલુ છે હવે તે જોઈ છે બીજા રૂપમા પરંતુ આ વિષયને અણઘટતુ ન હોવાથી સમગ્ર લઉછુ આ દૃષ્ટાન્ત લખતા મગઠી ઉપયુક્ત કથા સમજ નામના પુસ્તકનો ફેટલોક આનાર લાધેલ છે

દ્વારકામા ડકિમનીના મહેલમા શ્રીકૃષ્ણ, અનેક કીડાઓ કરતા હતા મહેલપાસેના ખગીયા માહેલા વિવિધ પ્રુષ્પાનુરાગીમત્ત અનિકુવોનો ગજરવ સાબળો, તેમ વિવિધ વૃક્ષા અને અનેક જાતયર પક્ષીના વિહાર જીવન કપ નાના નાના કાસારો, અને સુગની પ્રુષ્પોથી સુગધી બનેલ શીતલ પવન આદિક, જીવનતલ પૂતકરવાનેજ ખાતર તથા ભજતજનોનું શ્રેય કરવા ખાતર આ જગતમા પનાલ શ્રીકૃષ્ણને સ્વજીવન (વૈકુઠ) સુખનો અનુભવ કરાવતા હતા ફેટલીક નાસીઓ, ભૂવન મધ્યગન હીચોલા ઉપર રૂમીનીછ સાથે બિરાજતા શ્રીકૃષ્ણને પવન નાખતી હતી કોઈ આમ લેને ખમા ખમા

બોલતી ઉભી હતી. કાંઈ સુગંધી પદાર્થો અંદર નાખી પાનની પદ્ધિઓ તૈયાર કરી આપતી હતી, કાંઈ જળની ઝારી લે અને ઉભી હતી, શ્રીકૃષ્ણના અંગોપર અનેક રત્નો અને ઉપરત્નો શોભી રહ્યાં હતાં, અગર, કસ્તુરી, વિગેરે સુગંધી પદાર્થો મિશ્ર ચંદનનો લેપ તે સૌષ્ટવ અંગ ઉપર બહેકી રહ્યો હતો. એક દાસી ધીમે ધીમે હોંચોળાને ઝુલાવતી, હતી, રૂકમીનીજી આ વખતે શ્રીકૃષ્ણના ચરણ સંવાહન ક્રિયા કરતાં હતાં. આ અતુલ સુખ જોઈ, રૂકમીનીજીના અંતઃકરણમાં અનેક તરંગો થવા લાગ્યા? પરન્તુ તે તરંગો મનમાં જ ન રહ્યાં જ્યો પોતાને બોલ્યા વગર ન ચાલતાં રૂકમીનીજી કૃષ્ણપ્રત્યે બોલવા લાગ્યાં. કૃપાનાથ! આપ આવખતે અતુલ સુખનો અનુભવ કરો છો પણ એક વખત વિકરાલ જંગલમાં આપને રખડવું પડતું હતું. ટાઢ અને તડકાઓ તથા વરસાદનો અનુભવ કરવો પડતો હતો. સોનાના થાળને બદલે પથ્થર પર અન્ન મુકીને જમવું પડતું હતું, જે અંગરપર આજે કસ્તુરી, અગર, વિગેરે બહેકે છે તે અંગ એક વખત ગાઢની ખરીની રંગે ઉડી ધુલી ધૂસર બનતું હતું, જે અંગપર આજે સુવર્ણમય અલંકારો છે તે અંગપર એક વખત માત્ર ઝુંબ અને વનની માલાજ શોભતી હતી, જે મસ્તકપર સુવર્ણ અને હીરા જડીત મુકુટ ધારેલ છે તે મસ્તકપર એક વખત માત્ર મયુરપિચ્છથી અંકિત મુકુટ હતો, જે અંગપર હાલ જરીયન વસ્ત્ર ધારણ કરેલ છે તે અંગ ઉપર એક વખત માત્ર જમો અને જડા વસ્ત્રનું ચોસર અંગરખુંજ ધારણ કરેલું હતું જે આપને આજે દાસી પાણીની ઝારી લેને ઉભી છે તેજ આપશ્રીને જ્યારે તૃણા લાગતી ત્યારે જતેજ જંગલમાં પાણી ખોળવા માટે લમવું પડતું હતું અને સુવર્ણના લોટાને બદલે પોતાની અંજલીનોજ ઉપયોગ ઉદકપાન માટે કરવો પડતો હતો. આમ દૈવની ગતી વિચિત્ર છે. એક મનુષ્યને અનેક અનુભવ એ દૈવ કરાવે છે. મનુષ્ય સંપૂર્ણ સુખમાં પડ્યા પછી તેમને પૂર્વના દુઃખનું સ્મરણ રહેતું નથી તેમ આપને પણ કાંઈ વખત એ ગોકુલ યાદ નહિ આવતું હોય. આટલા વૈભવોમાં એ શાનું યાદ આવે?

રૂકમીનીજી આમ જમ જમ અંદકી ખાખત કહેતાં ગયાં તેમ તેમ તે તે વનની જગાઓ અને અદ્ભુત ગોકુલની લીલાઓનું સ્મરણ થતાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ચક્ષુઓ જલથી ઘેરાઈ ગઈ. દૃઢ્ય ગભરાવાનો આભાસ થવા લાગ્યો.

માત્ર રૂકિમનીના બોલવા પછી ચોડીજ વાગે મૈન ગહિ જળજીંદુઓનો
ચમુમાથી આવ કરતા શ્રીકૃષ્ણ રૂકિમની પ્રત્યે બોલ્યા

ધનાશ્રી

બ્રજનિસરત નૈયા રૂકિમીની મોઢા બૃજ	૦	ટક
યમુનાઽ આચમન જન શીતન ઔઁ કદમડી હૈયા	૩	
જે મુખમે શિદાવન પાયો સો સુખ સ્વપને નૈયા	૩	૧
જ દિનતે શિદાવન ઝાડ્યો ગોરસમે મુખનૈયા	૩	૨

હે રૂકિમીની આ ઉત્તમ વૈભવો છે છતાં ગોકુલની લીલા આગળ તે કશા
હિમાયમા નથી જ મેં વ્રજમા લીલાઓ અને આનંદ કરેલ છે તે આનંદ કાલ
પણ વિસારે પડતો નથી અને જમ જમ સ્મરણમા વિશેષ આને છે તેમ તેમ
અત કરણ વધારે ખિન્ન બને છે સુદૃઢ કદમની છાયા તળીએ મેસીને મારી
અજનીથી જ હું શીતન યમુનાઽનું પાન કરતો હતો તે વખતે જ મને
આનંદ આવતો હતો તેનો ગતાગ પણ સુવર્ણ મયકલશ માહેલું સુગંધી જન
પીતા આનંદ આવતો નથી આહી મારે ગાઝોનો જાઈ પણ તોટો નથી
અને મરઁ મુજબ મુગ વી દહી બનાવી ઉપભોગ કરવાને હું ગમ્મિતવાન છું
પરંતુ તેમ કર્યા છતાં મારો માતાજી યશોદાઽ જ સવાગના મોજનમા દહી
આપતા અને એમા જ મીઠાશ આવતી હતી એ મીઠાશ આહી આવતા મેં
સ્વપ્નામા પણ નથી જોઈ રૂકિમીની । વ્રજની લીલાની શી વાત હું કહું । હજીકે
લીક કીડાઓ ત્યાં જ હું કરતો તેનું સ્મરણ કરતા મારૂં દૃશ્ય ચિત્ર ગહેલું
નથી એ સ્મરણ થતા આ વૈભવો તુરંત ચૈ પડે છે મારી ઉપર અત્યંત પ્રેમ
રાખનારી તમે આઠ પટરાણીઓ તથા સોલ હજાર અને એકસો બીજી સ્ત્રીઓ છે
તે સંખ્યા પણ અતુલ મારી ઉપર પ્રેમ રાખે છે પણ વ્રજની ગોપિઓના
પ્રેમ આગલ તમાગ પ્રેમને તુરંત ગણુ છું, ખરી પ્રેમ લક્ષણા સંકિત તો
તેનીજ છે જોયો હજી સુધી મારે માટે ચુરે છે અને વારવાર સંદેશો મોકલે
છે, તે શિવાય મારી અત્યંત વહાલી સખી મુક્તીકે જ હું હજી પણ પાસે
રાખુ છું તેનો જ્યારે મેં જ જગલમા જઈ નાદ કર્યો એ વખતે તમામ
સ્થાવર જંગમ પ્રાણિઓ સ્થંભિત બની જાય સર્વના મન ઉલ્લાસીને વ્યગ્ર
બને આહા । ! શું એ સમયનું હું વર્ણન કરું ? મારૂં ચિત્ત પણ એ વર્ણન
કરતા વ્યગ્ર બને છે

રાગ પૂર્વાને મલનો

તાલ દાદરો.

મધુર મધુર મધુર સ્વરે, મુરલી બજે;

કુંજ ભુવન મહિ આનંદ, પૂર્ણ ત્યાં ભજે;— મધુ૦

મુંદર ભૂમી વિશાલ, યમુના મહિં દુસુદ બલ;

સુમન શુભ્ર બલને, આ ચિત્તના તજે.— મધુ૦

ઘાડી ઝાડીની અંદર જ્યાં મધુર રવવાલી મુરલીનો તાદ મારે મુખેથી થવા લાગે એ વખતનો આનંદ સર્વ મનુષ્યોને અત્યંત અદ્ભુત લાગે છે. સ્થળે હું જાઉં એ સ્થળ પણ એવું અદ્ભુત હોય કે મનુષ્યને એ ઘડી વિશ્રાન્તિ લેવાની સહેજ ઈચ્છા થાય. ભૂમી ઉપર લીલી આછી ગ્રે ઉગેલી હોય પાસે નિર્મળ યમુનાજીનો પ્રવાહ ખળખળ વહેતો હોય, તેની અંદર અનેક મનોહર કમળો ખીલેલાં હોય તે આવાં રમણીય લાગે કે તેની આગળ આ ખગીચો દશા હિસાબમાં નહિ, મારું મન હજી આ ખગીચા કરતાં તેમાં વધારે લાગી રહ્યું છે અને એ મુરલી ધ્વનિનો આનંદ તથા સ્થિર ચર પ્રાણીઓનો જે મારી ઉપર પ્રેમ તેમજ ગોપીઓનો જે પ્રેમ ને હજી સુધી મને વિસારે પડતોજ નથી. અને તે જ્યારે વિશેષ યાદ આવે છે ત્યારે ઘણી વખત હું બહુ અકળાઈ જાઉં છું, આટલું કહેતાં પુનઃ શ્રીકૃષ્ણની અશુભાભાંથી આંસુઓ વહેવા લાગ્યાં.

રૂઢમીનીજી મનમાં વિચારવા લાગ્યાં કે સહેજ હાસ્ય પ્રસંગ કરતાં શ્રીકૃષ્ણની અંતઃકરણની લાગણી પ્રગટ થઈ તેમનો વ્રજ વિશેનો તથા ગોપી વિશેનો પ્રેમ ઓછો થયો હોય એમ ભાસતું નથી. કાંઈ મનુષ્યના મનમાં સંપૂર્ણ લાગણી પ્રગટ થયા વિના તેના અંતઃકરણમાં આટલો ગભરાટ ન થાય. મારી જે કલ્પનાઓ હતી તે વ્યર્થ ગદ્ય હું ધારતી હતી કે આ વૈભવ આગળ એ તુચ્છતું શું સ્મરણ કરશે ? કાંઈ નહિં માટે કહુ પરંતુ કહેતાં તારજ આ વૈભવનો ત્યાગ કરતાં જે દુઃખ થાય તેથી યોગણો ખેદ વ્રજના ત્યાગનો દર્શાવ્યો. આદિના કરતાં ત્યાંની પ્રીતિ વિશેષ દર્શાવી ઈશ્વરને શું પ્રિયા પ્રિય છે તે સમજાતું નથી આ વખતે હવે આ વિચારો છોડી દઈ અન્યવૃત્તાંતમાં ઉતારી શ્રીકૃષ્ણનું મન પ્રસન્ન કરવું એ મારું કર્તવ્ય છે માટે નેવા વિચારો શું યોગવાદ આમ જ્યાં

નિચાઈ કરે છે તેટલામા એક વૃતાત સ્મરણમા આવતા શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે રૂકિમનીજી બોલ્યા હે પ્રભૂ ! થયું, કૃપા કરી આ બાગત હવે જરા વિસાડે કંઈ એક આપને પ્રશ્ન કર છું તે તારું કૃપા કરી લક્ષ આપો

ગીતી

પ્રભૂ અનરામૃત સક્તા મધુસેવની મહિમા સમા મુગ્ધી
તવ મુખ સેવન કરતા એવું તે પુન્ય શુ કરેલ હરિ

મરાઠી ગીતિ

હરિ અધરામૃતિ બ્રાલી મધુસેવનિ મહિકા તસી મુરલી
મુરલી હરિમુખ સેવન એસી તે કાચ પુણ્ય આચરલી

હે શ્રવર મનમાખી જેમ પોતાના પોડામા આસક્ત રહે છે તેમ મુરલી,
હમેશા તમારા અવરામૃત પ્રાપ્ત કરવામા આસક્ત રહે છે અને આપ પણ
ધણા ભાવથી તેને અગીકાર કરી તમારી પાસે રાખો છો તો તેણે સદા તમાગ
અરણમાજ દાસી થઈ રહેવા જેવું અને તમને પણ તેમા આસક્ત બનાવવા
જેવું શુ પુન્ય કરેલ છે ? તે કહો

અર્પૂર્ણ

વ્યાસજીનું વર્ણીકરણ

અથવા

(વર્ણીકરણ વિધા)

ઉપર જે કહેવામા આવ્યું તેટલાઉરથી-દયા શુ એ સમજાયું હશે હવે
પ્રાણિઓ ઉપર મિત્રતા ગમ્પવાના સમધમા કહેવાતું છે, જે પ્રમાણે દયા'એ
વશ કરવાનું સાધન છે, તે પ્રમાણે મૈત્રી એ પણ એ વશ કરવાનું સાધન છે
અને તે અનૂપમ છે મિત્રભાવથી વશ થઈલો માણસ વખત પડે પ્રાર્થણ
કરવાને પણ તૈયાર થઈ જાય છે અને પોતાના મસ્તકને પણ આપે છે તો
ખીજી વસ્તુઓ કાલ હિસાબમા ? મિત્ર એટલે જેને સાચોમિત્ર કહેવાય તેના
થી અનેક ફાયદા છે મિત્રલક્ષણ આવા હોય છે

દદાતિ પ્રતિષ્ઠાતિ ગુણમાલ્યાતિપૃચ્છતિ
 મુંક્તે ભોજયતે ચૈવ પદ્ધવિધં પ્રીતિલક્ષણં ॥

અર્થ—વખતસર મદદ આપે તથા દયે, છાની છાની વાત કહે તથા પૂછે, અને જમે તથા જમાડે એછ, પ્રીતિનાં લક્ષણ છે. અર્થાત્ મિત્રનાં લક્ષણ છે. એ શિવાય.

સત્ય વચન કહેનારો, અપ્રિય (કડવાં) પણ અને હિત કરનારાં વચનો બોલનારો પૂછ્યા શિવાય સન્માર્ગને સૂચવનારો, પવિત્ર, ઉદાર, ધીર અને શૂર-વીર, સુખદુઃખની વાતો વેળાએ તેમાં ભાગ લેનારો, ડાહ્યો, ચતુર, પ્રેમાળ અને સન્માર્ગમાં દેરનારો હોય તેજ ખરે મિત્ર ગણાય મહાત્મા ભર્તૃહરી પણ

પાપાન્નિવારયતિ યોજયતેહિતાય
 ગુણાનિગૂહતિ ગુણાન્નપ્રકદીકરોતિ
 આપદ્વત્તંચનજહાતિ દદાતિ કાલે
 સન્મિત્રલક્ષણમિદં પ્રવદંતિસંતઃ ॥

અર્થ—પાપ કર્મ કરતાં વારે અને હિતકારક કર્મમાં ભેડે છે, શુભ રાખવા લાયક વાતો ઢાંકી અને ગુણોને પ્રગટ કરે છે. આપત્તિમાં છોડતો નથી અને યોગ્ય સમયે (મદદ) આપે છે. આવાં સન્મિત્રનાં લક્ષણ સત્ પુરુષોએ વર્ણવ્યાં છે.

સન્નનો ! મૈત્રી તો ખરેખર અત્તલુ ચમત્કારિક છે. આ જગતમાં મૈત્રીથી જેવાં જેવાં કાર્યો થયાં છે, થાય છે, અને ભવિષ્યમાં થશે તેવાં કાર્યો ખીજ પ્રકારે ભાગ્યેજ બનશે. નિરધાર જેવા પાંચ પાંડવો, ભરતખંડની સામ્રાજ્યશ્રીને ભોગવનાર અને દૂર્યોધન જેવા અનેક રાજાઓની સહાયતાના રાજા ધિરાજને જીતી દીક્ષીના પતિ થયા તે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની મૈત્રીના પ્રભાવથીજ, વિલીપણ જેવા શત્રૂ પક્ષના અધિપતિને લંકાતું રાજ્ય શ્રીરામભદ્રે આર્યું તેપણ ભક્તિ અને મૈત્રીથીજ. મૈત્રીએ શું નથી કર્યું કે આપણે કરીશું! યુરોપખંડમાં ચાલતી લોહીની નીકા પણ એ મૈત્રીના કાર્ય અંશે અને દયાનાં અંશે વડે બંધાયેલા કાયદાવડે બંધ થઈ છે. એ મૈત્રીએ વ્યાપારમાં ભક્ષી અને પરરાષ્ટ્રને કેટલાં ધનાઢય બનાવ્યાં છે. (કંપની પણ મૈત્રીના

અસ વિના યતિ નથી) એ મૈત્રીની નકલ કરનારાઓ પણ આપણા દેશમાં આવી આપણા જાતિ ભાઈઓ જે પાંધર્મમાં ખેંચી જવાને સમર્થ થાય છે હા! એ મૈત્રીનો હૃદય પાઠો હિંદમાં ક્યારે યશે, હિંદ! હિંદ! તારે એ આપણા પગદેશી પ્રજાએ હાથ ધરેલા સૂત્રો પાછા ગૃહીત કરવા આવશ્યક છે

અમૃતલાલ કુવરજી વૈદ્ય (ચાવડ)

અમૃતમયસસાર

(પદ ૧)

આશા

અમૃતમય સસાર તેહનો	અમૃતમય સસાર	૨૬
કલેશ લેગ નહિ જેના ધરમાં,	સદુભા વિનય વિચાર,	
વડિય તણી આજ્ઞામાં વરતે,	નહાના મોટા સાગ-તેહનો	૧
ગહે સદા આનંદ વિષે સદુ,	કડી ધગકામ વિચાર,	
એક બીજાને સલાહ આપી,	કે અરય સસાર-તેહનો	૨
પેખી છિદ્રન એક ગીજના,	નહિ જે હો વગનાર,	
સદ્ગુણ માન વિષે પ્રેમીયા,	જન્મ સદ્વ્ય કરનાર,-તેહનો	૩
હૃદયગીયા અને ગસીના,	ન્યાય પથ પવનાર,	
સપીલા જ્યા વસે તેથીએ,	સ્વર્ગન ઉત્તમ માગ-તેહનો	૪
મને તેટલા વડજ જેના,	મનમાં, તોય અપાર,	
વૈભવ એટ બીજાને જોઈ,	હુ ખનહિજ ધગનાર-તેહનો	૫
સ્વધર્મ નિષ્ઠ મહુએ ધગના,	અને સહન કરનાર,	
સુખ બીજાતુ સત્ ધર્મતા,	સુખ જેને મલનાર-તેહનો	૬
સત્ય કાગણે મહુ દેનાર,	હરિચંદ્ર મમમાર,	
સત્ય સત્ત્વ વંદાતુ છે જેને,	સત્યપથ વધનાર-તેહનો-	૭

જાત નિરોગી અને સુશીલા, પુત્રવાળી ધરનાર;
 અન્ન અનુપમ ધરતું ખાવા, ધન્ય ધન્ય સંસાર.-તેહનો ૮
 નિવૃત્ત થઇને નિશા વખતમાં ભજે જેહ કિરતાર,
 પીયૂષ પ્રેમ સ્વધર્મે જેનો અન્ય ધર્મ દુઃખદાર.-તેહનો ૯

અમૃતલાલ કુંવરજી વૈદ્ય (ચાવંડ)

વેદધર્મ સભાને મળેલી મેટ.

શેઠ રવજી નંદજીનો સંવત્ ૧૯૫૭ ના ભદરવા વદ ચૌદશને શુક્રવારે સ્વર્ગવાસ થવાથી તેમના પુણ્યાર્થે તેમનાં પુત્રી અને શેઠ રણછોડદાસ ઘેસાભાઈના સ્ત્રી ખાઈ રાધાખાઈએ વેદધર્મ સભાના ધર્માદા ફંડમાં રૂ. ૫) અંકે પાંચ ભેટ તરીકે આપેલા છે તે રકમના વ્યાજનો ધર્મનાં પુસ્તકો છપાવવા વિગેરે સત્કાર્યમાં ઉપયોગ થશે.

આયુર્વેદ વિદ્યાલયને મળેલી મેટ.

ધર્માભિમાની શેઠ રવજી નંદજીનો સંવત્ ૧૯૫૭ ના ભાદ્રપદ વદ ચૌદશને શુક્રવારે સ્વર્ગવાસ થતાં તેમના પુણ્યાર્થે તેમનાં પુત્રી અને શેઠ રણછોડદાસ ઘેસાભાઈનાં સ્ત્રી ખાઈ રાધાખાઈએ આયુર્વેદ વિદ્યાલયના ફંડમાં રૂ. ૧૦) અંકે દશ ભેટ દાખલ મોકલાવેલા છે તે, વિદ્યાલયના તંત્રીઓ ઉપકાર સાથે સ્વિકારે છે અને ખાત્રી આપે છે કે ઉપલી રકમનો વિદ્યાલય જેવા ધર્માદા અને દેશોન્નતીકારક ખાતામાં તેનો સહુપયોગ થશે.

आर्यधर्मप्रकाशः

पुस्तक ३० पु]

भारतीय, सन्त १९५८

[अंक २ अ]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

उद्योग प्रभात

हिंदवामी ने सवोधन

विभास

हिंदना निवासी ' जागो यः हवे सवार टेक
रजनी निद्रा मा गाढा प्रभात ययु निहाळी,
जागो जागो बुद्धी गाळी ' आलस निवारी हि
अन्य भूमीना निवामी, उद्योग रहा विकासी,
जागीने उद्योगप्यामी, वनो हिंदवासी ' हि
वनो शु । हजी उडासी, हिमत ग्रहाने खासी ,
रविनी प्रभा प्रकाशी, रहेना विमामी हि
निद्रा आपधी तजागे आलस जो 'त्रथाशे
दारिद्र्य तमाळ जाग वधगो उजामे ' हि
नम्रविनात ' निवकारी स य रूप ते, विवारा
दामोदर , उरधारी करो सौ तयारी हि ।

આર્યાવર્તમાં ઉદ્યોગની સ્થામીનો એક મોટો પૂરાવો.

સધળા મનુષ્યો જાણે છે કે સન ૧૯૦૦ ની સાળમાં સકળ વિશ્વ-
 ધોગદર્શની એક મહાપ્રદર્શન પારીસમાં ભરાયેલું હતું. એ પ્રદર્શનની આગાહી
 તેવુંજ મહાપ્રદર્શન ચિકાગો શહેરમાં ભરાયેલું હતું. આવાં મહાપ્રદર્શનો
 ભરવાનો હેતુ જગતના ઉદ્યોગની પરિક્ષા રૂપજ છે, એટલે તે પ્રદર્શનમાં
 તમામ કારીગરો, પોતાની પરિક્ષા આપવા ખાતર ઉત્તમ કારીગિરીથી પોતે
 જે હુન્નર કરતો હોય તે હુન્નરની વસ્તુ બનાવી, પ્રદર્શનમાં મોકલે છે. આમ
 તમામ દેશમાંથી નવનવી કારીગિરીઓ વાળી વસ્તુઓ આવે છે અને તે
 ઉપરથી કયા દેશમાં વિશેષ કારીગરો અને ઉત્તમ હુન્નર છે? તેનો અડસટ્ટો
 નીકળે છે. પારીસના પ્રદર્શન વખતે તેવી રીતે પોતાનો હુન્નર દેખાડવાને અનેક
 દેશનાં ઉત્સાહી લોકોએ જુદી જુદી વસ્તુઓ મોકલેલી. તેમાં હિંદુસ્તાની
 કારીગિરીનો વ્યવસ્થાપક મી૦ જેનઝામીન હતો. તે, હિંદુસ્તાન તરફથી આવેલી
 કારીગિરીવાળી વસ્તુઓ અને ખનીજ પદાર્થો તથા હિંદુસ્તાનમાં બનતા
 અન્ય કુદરતી પદાર્થોપરથી ટીકા કરતાં જણાવે છે કે, પ્રદર્શન જેવાને આવનાર
 તમામ અહરથોએ, હિંદુસ્તાની કારીગિરી અને અન્ય પદાર્થો જેવાની આતુ-
 રતા દર્શાવેલી અને તે જેવાને જે ઉમંગ તે જોયા પહેલાં તેઓનો હતો તે
 જોયા પછી તદ્દન ઉતરી ગયો અને અહરથો, નાસીપાસ થઈ હિંદુસ્તાનને
 ઉદ્યોગમાં પછાત ગણવા લાગ્યા. તેજ સાથે જ્યારે હીરા, જવાહીર વિગેરે
 હિંદુસ્તાનના ખનીજ પદાર્થો જેવા લાગ્યા ત્યારે તમામ લોકો, ઘણા પ્રસન્ન
 થયા અને હિંદુસ્તાનની ભૂમીની વારંવાર પ્રસંશા કરવા લાગ્યા. આટલી
 સૂચના કરતાં વિશેષમાં જણાવે છે કે કચ્છ, ઇન્ડિય ને અલગીરિયા જેવાં નાના
 પ્રદેશની વસ્તુઓ અને ઉદ્યોગી મનુષ્યોની કારીગિરીઓ, હિંદુસ્તાન સાથે
 સરખાવતાં પણ હિંદુસ્તાન, ઘણું ઉદ્યોગમાં પછાત છે એમ સિદ્ધ થાય છે.
 આટલું જણાવ્યા બાદ વિશેષમાં સખિત્ર અંતઃકરણે મી. જેનઝામીન
 જણાવે છે કે હિંદુસ્તાનની મોટી શેહેનશાહને છાજે તેવી રીતે મોટાં દેશ
 પ્રદેશના સંપ્રદેશોમાં પુરતી રીતે જાણસો મોકલી શકાતી ન હોય અને
 ઉદ્યોગી કારીગરો તે દેશમાં ન હોય તો ભવિષ્યના પ્રદર્શનમાં તે દેશવાસીઓએ
 હાર્ય કરાવવા નજીવી વસ્તુઓ મોકલવીજ નહિં.

ઉપલી ખિના ઉપરથી આપણા આર્થ દેશને યોડુ નિચુ જોવા જવું નથી ! હિંદુસ્તાન માટે વિપર્યય ભાવ પડેલો છે એટલે કે ઉદ્યોગના સાધનો જવા હિંદુસ્તાનમાં છે એવા એક પણ દેશમાં નથી તે અનાદિકાવથી સિદ્ધ થયેલ છે અને ઉપરના પ્રદર્શન રૂપ પ્રત્યક્ષ પૃગવાથી વિશેષ સિદ્ધ થાય છે હવે તે ઉત્તમ સાધનો આ દેશમાંથી અન્ય દેશમાં જાય છે અને તેના ખર્ચામાં અન્ય દેશમાંથી તે દેશોનું દારિદ્ર્ય, અયોર નિદ્રા, અપવિદ્યા, શૂન્ય શુદ્ધી અને નિરુદ્યોગીયલ્લુ વિગે આપણા દેશમાં આવે છે અને આખ્યા છે અર્થાત્ તમામ દેશનું દારિદ્ર્ય ત્યાના ઉદ્યોગના તેજથી અઝાઈ જઈ માડમાંડ ખચી નિરુદ્યોગી દેશ ખોળતું ખોળતું હિંદુસ્તાનમાં ચિરકાળથી ભારાયેલ છે અને અયોર નિદ્રા અને શૂન્ય શુદ્ધીની સહાયતાથી પુષ્ટ બનતું જાય છે નિદ્રા એ મનુષ્યને અચેત બનાવે છે ત્યારે આપણા દેશના કારીગરીના સાધનો બહાર દેશમાં આવ્યા જાય છે છતાં તેનો, પોતાની વસ્તુનો પોતાને ઉપયોગ કરવાનું જ્ઞાન ન ટોવાથી ને તે વસ્તુ જતી રહે છે તેનું પણ જ્ઞાન ન હોવાથી આપણા દેશમાં તમામ દેશની ગાઢ નિદ્રા આવી પડેલી છે એ મિદ્ધ થાય છે કદાપી આપણા લોકો, બહુ બલેગવાથી બચત થશે તો આજમ અને શૂન્ય શુદ્ધી, તેની સારવાગમાં હાજર થશે જથી તેની સેવામાં અઝાઈ જતા પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન નહિ રહે , પોતાના ધરમાંથી વસ્તુ ઉપડી જાય એનું જ્ઞાન ન રહે એ આશ્ચર્ય જનક વાત છે એક રીતે જ્ઞાન નથી રહેતું એ વાત મિથ્યા માનવી પડે છે કારણ જે વસ્તુ (કારીગરીના સાધનો) હિંદુસ્તાનમાંથી ઉપડી જાય છે તે લેનાર મનુષ્યો, ચોરીને કે લૂંટને નથી લેજતા પણ આપણે આપણા હાથેથી સતોષ પૂર્વક તન્નિમિત્ત દ્રવ્ય લેને ગળપુશીથી આપીએ છીએ અને તે લેજનારા પરદેશવાસીઓ શોડી કીંમતે આહીની વસ્તુઓ લેજે તેજ વસ્તુઓને સારા રૂપમાં લાવી ઉત્તમ બનાવી આપણા દેશમાં મોકલી તે વસ્તુના દશગણાકે જથી પણ વિશેષનાણા આપણી પાસેથી લે છે અને આપણે તેની કારીગરીથી મોહ પામી તે વસ્તુના પૈસા ગળપુશીથી આપીએ ડેએ

આમ ઉત્તમ વસ્તુ માગી કારીગરી બનાવવામાં આપણે ડુશવ ડિએ ૨ તે બનાવવાની હિમ્મત પણ આપણામાં છે ૨ તેવી શુદ્ધી પણ છે ૨ અને તેવી વિદ્યા પણ છે ૨ કશું નથી માત્ર ઉપર જલાવેની ઠંઠા આવડ અને ગિતાય કુળી ત્રિપુટી આપણી પાસે છે ત્યાં આપણે મોટા પ્રદર્શનોમાં ઉત્તમ કયાવી

ગણવાના ? આપણા લોકો ઉદ્યોગમાં પાછા પડે છે અને અન્યદેશવાસીઓ આગળ પડે છે તેનાં સખળકારણો ન છે તે પ્રથમ દૂર થાયતોજ આપણે અન્યની સમાન ઉદ્યોગી થઈએ. તેમાં પ્રથમ કારણ એકે અન્યદેશવાસીઓ સંપૂર્ણ રીતે વિદ્યાભ્યાસ ખાટ્યાવસ્થામાં કરીને તર્તજ પોતાની બુદ્ધીપૂર્વક ન ઉદ્યોગ કરવામાં પોતાની હિમ્મત વધે તેમાં સંપૂર્ણ મન રાખી તે ઉદ્યોગમાં મથશે અને તેમાંથી દ્રવ્ય મેળવશે અને આગળજતાં તેનેજ પરિણામે મહાધનવાન બનશે. હવે આપણાદેશના લોકો ખાટ્યાવસ્થામાં નજીવો બેચાર ધોરણનો જમ-તેમ અભ્યાસ કરી નોકરી બોળવા દોડશે ને દશબાર રૂપૈયામાં પારકી મજૂરી કરવામાં પોતાના દિવસો ગાળશે પણ તેટલીવિદ્યા સંપાદન કરતાં નવીશોધ બોળ કરવાને જરાપણ મથશે નહિ. કદાપી દાઢ સંપૂર્ણ ઇચ્છે છે સંસ્કૃત વિદ્યાભ્યાસ કરી વિદ્વાન સારો થશે તો પણ તેવાઓને પણ આપણે, નવીશોધ બોળ કરવી એવો મનમાં ખ્યાલજ નહિ આવે પણ મોટી ડોઝી મેલવવા અને મોટાં માનપાન મેળવવા તથા મોટી નોકરી મેલવવાને મથશે અને પોતાની ઉત્તમ બુદ્ધીને આખા દીવસમાં બે કલાક પણ સદુપયોગી કાર્ય કરવા ખાતર નવી શોધ બોળમાં નહિ યોજે.

ત્યારે આમ સાક્ષરવર્ગ તો દાઢ ઉદ્યોગ અને તે દ્વારા આર્થોત્પત્તિ ચહાતાજ નથી એમ સિદ્ધ થયું. ત્યારે ઉદ્યોગ અને કારીગિરી ને ઉત્તેજન આપનારા અને તેમાં ખંત કરનારા માત્ર નિરક્ષરી સુતાર, લુવાર, સંઘેડીઆ અને મોચી, રઘા, તેવાઓ પણ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે સાધારણ કારીગિરી બનાવી સંતોશ આપે છે તો તેવાઓને ઉત્તેજન આપનારા કોઈ નથી. કાઠીયાવાડમાં આવેલ મહુવા શહેરમાં સંઘેડીયાઓ લાકડાની સોપરી, એયચી, ધ્રાખ, ખારેક અને એવી એવી સાચી ખોટી વસ્તુનું જાન બૂલાવે તેવી અનેક કારીગિરીવાળી વસ્તુઓ બનાવે છે અને દાંતની પણ નવનવી મુશોલિત અને ઉત્તેજન આપવાને લાયક વસ્તુઓ બનાવે છે. તો તેને ઉત્તેજન મળતું નથી અને આવા કારીગરો છે છતાં તેઓ બિખારી દશામાંજ રહે છે. મહાપ્રદર્શનમાં પોતાની કારીગિરીની વસ્તુઓ મોકલવા માટે નાણાં જોઈએ તો તે પણ તેમની પાસે ન હોય તેમજ ધનવાન અને-વિદ્યાવાન મનુષ્યોનો કારીગરોને કશા કામના નથી થૈ પડતા તેમ પોતે પણ કારીગર નથી બનતા. ધનવાન મનુષ્યો પોતાના ધન મદમાં અગ્રાઈ ન રહેતાં આવા કારીગરોને મદદ આપે તો પણ ઠિંદની ઉત્તતી કાંઈક ઝળકે,

પોતાનું સ્વાત્માભિમાન ગણવા માટે અને આર્યવર્તમા ઉગ્રોગ સાત્ર નથી એ અસિદ્ધ કરના ખાતર અને હિંદુ કાઈક પાણી રાખવા ખાતર જે વસ્તુઓ હિન્દુસ્તાનમાં બનતી હોય તે વસ્તુના બનાવનારની શક્તી પ્રદર્શનમાં મોકલવાનો ન હોયતો રાત્ર અથવા વનવાને મદદ કરવી જોઈએ

મીં મેનઝોમીને જે આપણા દેશને માટે ટીકા કરી તે જો જટલી આપણા દેશમાં હાન કારીગીરી વાય છે, તેટલી પણ તે પ્રગતિમાં મોકલવાને ધનવાને અને મનઝો મદદ કરી દોત તો કાઈક જોડે દરજ્જે ટીકા થાત પણ અપ્રયોજ્ય. ઉગ્રોગનું અને ઉગ્રોગને ઉત્તેજનનું પણ અધાર્મિક

ગિચાગ અમલ કારીગરી તે કેટલું કંઈ? ધારે કે હજી તેઓ પણ સારા પાયાપર પોતાના ઉગ્રોગને વસાવે પણ ક્યાંક કે તેને માત્ર ઉત્તેજન મળતું હોય તો પણ ઉગ્રોગ પોષણના પણ આસા હોય ત્યાં જોઈ ગીતે ગિચાગ, પોતાનો ઉગ્રોગ ખીલવી મહેં આમ નાના સામારણ ઉદ્યોગીને ખીલવવાનું આપણા વિદ્વાન વર્ગ અને નવનાન વર્ગથી નથી મળતું ત્યાં પોતે જાને મહેનત લે અને વતવાન મનુષ્યો અને વિદ્વાન મનુષ્યો ઉદ્યોગ પાછળ મર્યાદા મહેં એવું તો ક્યાંથી બન? આમ ઉગ્રોગ ખીલવવાને જરા પણ આર્યને મંત્રમાં વતું નથી આનું કારણ કાર્ડ સમન્વત્તું નથી વિદ્વાન છતાં પોતાના ઉદ્યોગના સાધનો પરદેશમાં મોંઢી પાડી નોંધરીમાં અથવા નવનાન, નવમદમાં આખો દીવસ ગાળી, અવિદ્વાન બની કેવટ ખટ્ટુ જોતા નિવનજ રહેવા જતા તેઓના મનમાં ઉદ્યોગના વિચારો ગામાટે નહિ આવતા હોય ?

હા કા

ધર્મની રૂપર્યા

આર્ય ભૂમીમાં વસના. આર્ય લોકોમાં આજ કાલ, પરંપરાથી અનેક ધર્મના પ્રાદાઓ થતા આવ્યા છે અને તેમાં એક પોતાના મનમાં જે મિલ્લાત થયો હોય તે ધર્મને અપ્તરૂપી અથવા કુળપર પગના ધર્મને અવનળી પ્રદાક મનુષ્યો, પોતાથી જુદા મતવાદીઓને અને મતને નિરસ્કાર છે, તેના જીવને નિરે છે અને કેટલાક તો એવા ધર્મચૂસ્ત હોય છે કે પોતાના માન્ય દેવ ગિવાય અન્ય દેવનું મોટેથી નામ અજ્ઞાતા વેવાડ મયુ હોય તો ધૂકી નાખે

છે અને સચ્ચૈલ સ્નાન કરે છે અર્થાત્ પોતાને ધર્મ બ્રહ્મ થયો ગણી પ્રાર્થાશ્રિત કરે છે. આમ અજ્ઞાનાધીન મનુષ્યો પોતાના દેવથી અન્ય દેવને ભેદ બુદ્ધીથી ભેદ તે તરફ તિરસ્કારતાં, દેવને બુદ્ધા બુદ્ધા કહ્યે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એક પોતાના સેવ્ય દેવનેજ ઇષ્ટપ્રદ ગણી, તેની સેવામાં તત્પર રહેવું એ, કાંઈ દોષ ભરેલું કર્તવ્ય નથી પણ પોતાના સેવ્ય દેવની સેવામાં તત્પર રહેતાં, અન્ય દેવને તિરસ્કારવા એમાં પોતાના દેવનો પણ તિરસ્કાર થૈ જાય છે. કારણ સૃષ્ટીઉત્પાદક, પાલક અને સંહારક દેવો કાંઈ બુદ્ધા બુદ્ધા નથી.

सब्रह्मा सविष्णुस्तशिबस्तोक्षरस्सपरमः स्वराट्

કૈવલ્યો વનિષદ્.

નાસ્તિક મનુષ્યો પણ વેદને અને ઉપનીસદને પ્રમાણ ભૂત ગણે છે ત્યારે દેવ પૂજકો અને ખરેખરા ભાવિકો તો માનતા હોવાજ ભેદથી પણ એમ ચોક્કસ થાય છે કે સેવ્ય દેવનેજ પૂજનીય ગણી અન્ય દેવને તિરસ્કારનારાને ઉપર જણાવેલ વાક્યથી જાણીતા નહિં કરેલા હોય, જે જાણીતા કરેલ હોય તો અન્ય દેવને પણ પોતાના ઇષ્ટ ગણે અને તે તરફ કંકવી નજર ન કરે.

દૃષ્ટાન્ત-એક મહા વિદ્વાન ધર્મગુરુ અને પ્રતાપી, ઇશ્વર ઉપર સંપૂર્ણ નિષ્ઠા રાખનારા, વિવેકાન્નદ નામક ધર્મબોધક મહાન પુરૂષ હતા. તેને ત્યાં કેટલાક શિષ્યો ધર્મ શિક્ષણ તથા વિદ્યા શિક્ષણ ગ્રહણ કરવાને વસતા હતા. થોડા દિવસ પેહેલાં અદ્યપ્યુદ્ધી અને સ્થૂલપુદ્ધી નામના બે અજ્ઞાન શિષ્યો ભિન્ન ભિન્ન જાતનું શિક્ષણ સંપાદન કરવાને માટે તે ગુરૂની પાસે આવીને વસેલા, તે બન્નેનો ઉચ્ચ અને સ્પર્ધાયુક્ત સ્વભાવ હોવાથી બન્નેને વારંવાર સહજ વિષયમાં પણ કલેશ થયા કરતો હતો, બન્ને પરસ્પર ઉચ્ચ દૃષ્ટીથી એક બીજાનું નિરીક્ષણ કરતા હતા. આમ બન્નેને અત્યંત કલેશ છે તે વાતથી ગુરૂજી અજ્ઞાન હતા. બન્નેને ગુરૂજીના એક વિદ્વાન શિષ્યે બોલાવીને આજ્ઞા કરી કે આજથી ગુરૂચરણની સેવા કરવાનો તમારા બેનો વારો છે, એકે જમણા ચરણની સેવા કરવી અને બીજાએ ડાબા ચરણની સેવા કરવી. આમ મહાન શિષ્યની આજ્ઞા થતાં તે બન્ને જણાએ સ્વિકારી, અને હમેશાં સૂર્યાસ્ત સમયે બન્ને જણાએ ચરણ સેવામાં તત્પર રહેવા લાગ્યા. એક દીવસે તે બન્નેમાં અદ્યપ્યુદ્ધિ નામનો શિષ્ય કાંઈ કામને માટે બહાર ગામ ગયો. જથી સ્થૂલ પુદ્ધિ એકલોજ રાત્રીને સમયે ગુરૂની ચરણ સેવામાં

તત્પર રહો પોતાને સેવા કરવાને માટે ડાગો ચગણુ હતો અને જમણો ચરણ અલ્પબુદ્ધિનો સેવ્ય હતો મનમા કરેલા લાગ્યો કે આ જમણો ચગણુ ભાગ વેરીનો અને માગી સાથે હમેશા કવેશ કરનારનો છે અર્થાત્ તેનો સેવ્ય ૭ માટે તેને ૮ શા માટે અડકુ ? આમ મનમા બડબડતો હતો તટલા વખતમા ગુરુજીને નિદ્રા આવી ગઈ અને નિદ્રામાને નિદ્રામા ગુરુજીએ જમણો ચગણ, ઉચો જગી સ્થૂન ગુફી સેવતો હતો તે ડાખા ચગણુ ઉપર પોતે પડણુ પગીને નાખ્યો જ્યો તે જમણો ચગણુ ઉપર પડ્યો કે અલ્પબુદ્ધિને કોઈ અડક્યો અને પાગે પડેલો ઘોઠા ઉપાડી તે જમણા ચગણુ ઉપર જોગ્યા લગાવીને બડબડી ઉઠ્યો બેનકુક ' તુ માગ ગત્રુનો સેવ્ય થઈ માગ સેવ્યને કચરી નાખી નાહકનો કવેશ કરે છે ' હુ તુને બોલાવતો હતો ' કે નાહકનો માગ મનમા કવેશ કર્યો, આમ જમણા ચગણુને કહેવા લાગ્યો ગુરુજી ગાભગ પની એકમ ગમકી ઉઠ્યા, તેવામા અલ્પબુદ્ધી પણ આવી પોઠાગ્યો અને પોતાના સેવ્ય ચરણને પ્રહાર કરતો સ્થન બુદ્ધીને જોઈ કોધાવેશમા આવ્યો અને મોટો ઘોઠો લઈ સ્થન બુદ્ધીના સેવ્ય ડાખા ચગણુને પ્રહાર કરવા લાગ્યો અને મોઢેલી બકવા લાગ્યો અલ્પા સ્થન બુદ્ધી ' તુ આજ સુધી જે કાંઈ માગથી આડાર કરતો હતો તે સર્વ હુ સહન કરતા હતો પણ આ માગ જે મોટો અપગવ તે કરેલો છે તે માગથી અહન નથી થતો માગ સેવ્ય ચરણુને જે તે પ્રહાર કર્યો છે તે, મારા હૃદયમા વજ્ર પ્રહાર થતા જેટલુ હુ ખ થાય તેટલુ હુ ખ થયેન છે હુષ ! તાહગ સેવ્ય ચરણુને જ્યાં હુ કાપી નાખીશ ત્યાંજ મને શાતી થશે

યશ્વમ્હ તપોલોકે ચોવેચુદ્ધે પરંગત

તાદુભૌસુલમેધેતે ત્રિલશ્યત્યતરિતોજન

સાત મુઠ હોય અથવા સપૂર્ણ વિદ્વાન હોય તે સુખ મેળવે છે (વાળ્યા વળે છે) પણ અલ્પબુદ્ધી (અર્ધ દગ) માણસ ટોઈ રીતે સુખ મેળવી શકતો નથી એટલે તે નાચો રહેતો નથી તેને કોઈની સમજણુ લાગતી નથી સ્થૂન બુદ્ધી કરતા અલ્પબુદ્ધી, આ વખતે વખાં ઝનુની ખન્યો એક લાત પ્રતિ અપર્ક સ્થૂન બુદ્ધીને તો લગાવી લીધીજ આટલેવીજ ન અટક્યો પણ તેના સેવ્ય ચરણુને બીજી વખત મોટો ઘોઠો લઈ લગાવવા દોડ્યો ગુરુજી ખૂમ પાડી ઠડ્યા અગે ! બન્ને જપાઆ માગી સેવા કરવી એક જાનુપર મૂકી

મારા પગ શા માટે ભાંગી નાંખવાને તૈયાર થયા છે ? અરે ! કાંઈ દોડો !! આ બન્ને પરસ્પર કલેશ કરી મારો પગ ભાંગી નાખે છે. ગુરૂની ખૂમ સાંભળી તમામ અન્ય શિષ્યો દોડી આવ્યા, તથા અન્ય બહારના માણસો પણ દોડી આવ્યાં. અને બન્ને જણાને છૂટા પાડી ગુરૂ ચરણને પ્રહાર કરતા અગ્રસાવ્યા.

જ ગુરૂના મોટા શિષ્યે તેઓને સેવા કરવાની આજ્ઞા કરી હતી તેણે બન્નેને સમજાવોને કહ્યું કે અરે મુખ્યાઓ ! તમે સમજતા નથી કે આ અમારા ગુરૂના ચરણને વાગે છે ?

મારા સેવ્ય ચરણને સ્થૂલશુદ્ધી શા માટે પ્રહાર કરે ? અલ્પ શુદ્ધી બોલી ઉઠ્યો. તેના જવાબમાં સ્થૂલશુદ્ધી બોલ્યો કે મારા સેવ્ય ચરણને તારો સેવ્ય ચરણ શા માટે દબાવે ?

આ બન્નેની તકરાર સાંભળી વિદ્વાન મોટા શિષ્યને અત્યંત હસવું આવ્યું. અને બન્નેને સમજાવવા લાગ્યા, અરે મુખ્યાઓ ? જરાતો સમજો : તમે આ દોને પ્રહાર કરો છો ? કાળા ચરણને પ્રહાર કરશો તોપણ આપણા ગુરૂને વાગશે અને જમણા ચરણને પ્રહાર કરશો તોપણ તેનેજ વાગવાનું, તો જ્ઞાન દૃષ્ટીથી વિચાર કરો કે આ અમે બન્ને જણા ગુરૂની સેવા, બાબુપર ખૂદી ઉલટો પ્રહાર તેને કરીએ છીએ. મહાન શિષ્યનાં વચનો સાંભળી બન્નેને કાંઈ ભાન આવ્યું અને મનમાં થયું કે આતો આપણે ગુરૂદ્રોહી થયા, ઉલટા અપરાધી બની નરકના અધિકારી બન્યા, જે પશ્ચાતાપને પરિણામે કલેશ છોડી દઈ બન્ને, ગુરૂ સેવા રત બની પછીથી સુખી થયા.

આ દૃષ્ટાંતથી માત્ર સમજવાનું એટલું કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શિવ વિગેરે જે બ્રહ્મ બ્રહ્મ દેવો કલ્પેલા છે. તે એકજ દેવનાં બ્રહ્મ બ્રહ્મ નામ છે જેમ કાળા જમણા ચરણને અજ્ઞાની શિષ્યો શત્રુવત્ માનતા હતા પણ પરિણામે એકજ ગુરૂના બે ચરણ હતા તેમ તમામ દેવોના નામો તે, બ્રહ્મ બ્રહ્મ ગુરૂના ચરણાદી અંગ રૂપ સમજી પરીણામે ઈશ્વર એકજ છે એમ માની, દરેક મનુષ્યે અજ્ઞાની શિષ્યોના પોતાના સેવ્ય ચરણ ન હોય તેને લાકડીના પ્રહાર કરવા રૂપ અન્ય દેવની નિંદા તથા દઈ અભેદભાવ રાખવો જોઈએ. અભેદ ભાવ ન રાખતાં 'ભેદભાવ' રાખી અન્ય દેવના નામની નિંદા કરતાં પોતાના સેવ્ય દેવની પણ ઉલટી નિંદા થતાં કરેલી સેવા ઉલટી વ્યર્થ જઈ નરકના અધિકારી થવું પડે છે. માટે ધર્મા અભિમાનીઓએ સર્વ તરફ સમાન ભાવ રાખવાની જરૂર છે.

અર્ચ, દેવના નામ માન બુદ્ધ છે પણ વસ્તુતઃ એકજ છે તે વાત પ્રતિપાદન કરવાને ઉપનિષદ વાક્ય જો કે આગળ આપેલું છે અને દેટવાક નાસ્તિકો પણ વેદ ઉપનિષદને તિગ્ગત્તા નથી પણ તે તમ્ પૂજ્ય ભાવ ધરીને છે, ત્યારે આસ્તિકો, તે તમ્ ઉત્તમ ભાવ લાવી તેને અનુસરે તેમા આશ્ચર્ય નથી છતાં દેટવાક ધર્માભિમાનીઓ, પુરાણ તમ્ અને સ્મૃતિ તથા ઇતિહાસ તમ્ વેદ ગ્તા વગરે આત્મિક ભાવ રાખે છે અને તેવા વાક્યને વિશેષ માન આપે છે જો કે પુરાણને સ્મૃતિઓ પણ વેદનેજ અનુસરે છે છતાં તેની ઉપર વધારે આસ્તિકને પણ ઈશ્વર એકજ છે એ સિદ્ધ કરવા ખાતર નિચેનું પ્રમાણ, પ્રમાણબૂન ચૈ પડશે—

આકાશાત્ પતિતવોય યથાગચ્છતિસાગર

સર્વદેવનમસ્કાર કેશવપ્રતિગચ્છતિ ॥

ભારત અનુશાસનપર્વ વિષ્ણુ સહસ્રનામ

આકાશમાથી બુદ્ધે બુદ્ધે સ્થળે પડેલુ જળ, જેમ એકજુ મળીને સમુદ્રમા મળે છે તેમ, ગમે તે દેવનુ નામ વર્ધ નમસ્કાર કરજુ તે કેશવ વિષ્ણુ પગ્મા તમાને પોદોયશે આ મહા વાક્ય ઈશ્વરનુ ઐક્યત્વ સિદ્ધ કરી આપે છે છતાં મનુષ્યો અન્ય દેવનુ નામ સગ્રખુ લેના અમકાય એ આશ્ચર્ય ! એવા મનુષ્યો, ઈશ્વર પૂજક નહિ પણ ઈશ્વરના દ્રોહી, ઉપરના ગુરના દૃષ્ટાન્ત ઉપગ્રથી સિદ્ધ થાય છે તો દેવ મનુષ્યે ઈશ્વરના દ્રોહી ન બનવાની ખાતર બ્રહ્મા કહો, ગીવ કહો, વિષ્ણુ કહો કે અન્ય નામ કહો તે તમામ પગીલામે એકજ છે એમ માની, એક ઈશ્વર સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપની ભક્તોમા લીન થવુ એ અમાગી ખાસ ભનામણ છે શિવ વ્યાપક હોવાથી વિષ્ણુ એનુ તેમનુ પાડેલુ છે ગ, એટલે કયાણુ કા—એટલે કરના હોવાથી ગકર એનુ નામ પાડેલુ છે અને બ્રહ્મભય આ જગતને ઉત્પન્ન કરનાર તેજ ઈશ્વર હોવાથી તેનુ નામ બ્રહ્મા એમ પાડેલુ પગતુ વેદ વાક્ય પ્રમાણે તેજ ઈશ્વર બ્રહ્મા, તેજ ગકરને તેજ વિષ્ણુ, મોટે ગુરના અન્ય ચરણને જેમ અજ્ઞાની સ્તૂન બુદ્ધીને અવ્યયુદ્ધીશિષ્ય પ્રહાર કરતા હતા તેમ ઈશ્વરના ખીજ નામની, (પોતાના વિરુદ્ધ ધર્મ એ દેવ છે) એમગપી ઉવટી નિરા તેની ન કરતા ઐક્ય ભાવ રાખી તેની સેવામા મગ્ન રહેનુ

કર્મચાંડાલ તે ચાંડાલ કે જાતિચાંડાલ તે ચાંડાલ ?

(ગયા અને પાને ૮ થી)

નવા નવા સેના અને ચાંદીના અક્ષકારો ધારણ કરવામાં પોતે આનંદ નોતાં માનતાં પણ નીતિ, ન્યાય. વિનય રૂપ અક્ષકારો (ઘરેણાં) ધારણ કરવામાં આનંદ માનતાં હતાં અને પોતાના પતિને પ્રસન્ન રાખવામાંજ તે આનંદ માનતાં હતાં. કવચિત્ દોષ કારણથી અથવા ભૂલથી પોતાના પતિને જોડતી વસ્તુ આડી અવળી મુકાઈ ગઈ હોય તે જલ્દી ન જડતી હોય તેને માટે અપરાધ કદી દાસ વર્ગનો થયો હોય તોપણ તે અપરાધ પોતાને માથેજ આડી ચેતાં હતાં ને દાસ દાસીઓને દોષ વખત નારાજ નોતાં કરતાં જથી સર્વે દાસ વર્ગ, સપૂર્ણ તેમની ઉપર પ્રજ્ઞ ભાવ રાખી આનંદપુરસ્સર ભૂલ કદાપી ન આવે તેવી રીતે પોતપોતાનું કામ કર્યે જતાં હતાં.

દેવદત્તાંગના વિદ્યુત્પ્રભાએ પોતાના પ્રાણપતિને સારી રીતે નવડાવ્યા ને ધોયેલુ વસ્ત્ર પહેરવા આપ્યું તે પહેરીને ભોજનાર્થ તૈયાર કરેલા થાળની આગળ ઢાળેલા આજઠ ઉપર જઈ બેઠા. ભોજન કરવા લાગ્યા. સંતોષ પૂર્વક જમાડી પાન ખીડી આપી ને લઈ, પાન ચાવતા ચાવતા દેવદત્ત મહારાજ, બહાર આવી ફરજીદ્દીને મળ્યા, થોડી વાર પછી વિદ્યુત્પ્રભા પણ તેની પાસે આવી પતિને અભિવંદન કરી તેની અજાથી ખાલુના આસન પર બેઠાં. પ્રધાન ફરજીદ્દી ! આટલો વખત આપને બેસારી રાખવાનો કરેલો અવિનય ક્ષમા કરતાં આપની શી આજ્ઞા છે ? તે આપ દેહ. વિદ્યુત્પ્રભાનાં વગનો સાંભળી પ્રધાને ઉત્તર આપ્યો. 'તેન' દુ ખલુ આશ્ચર્ય પામુ છું તમે માંડે નામ શા ઉપરથી જાણો છો ? ચડાલણીએ મને મોકલેલ છે એ આપ કેમ જાણી શક્યાં ?

શ્રેયાન્સ્વધર્મોવિગુણઃ પરધર્માન્સ્વનુષ્ટતાત્

પ્રધાનજી ? પતિ ચરણ પ્રસાદ વિના અન્ય કશું સાધન મારી પાસે નથી. શ્રી ભગવદ્ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણના મુખમાંથી નીકળેલું આ મહા વાક્ય છે તેને અનુસરવાનુંજ આ પરિણામ છે. મહદ્વ્યનાનુસરણ કરતાં ત્રિકાળિક સિદ્ધી મલેછે એ નિરસદેહ છે અને તેનું અનુસરણ ન કરનાર આ બધાં બોધોમાં વારંવાર અથાગ દુ અને પામેછે તેનો પ્રત્યક્ષ દાખલો જોવો હોય તો

આહીથી મધુવનમાં આપ બચ્ચો મારા પિતાને બે પુત્રીઓ છે તમા એક હુ અને બીજી વિનાસિની કહીને મારે બેન છે તેને બાળ્યાવસ્થાથીજ ત્રૈરાગ્ય પ્રગટ થયેલ જથી તેમનું વગ્ન કરવા માગ પિતાએ આનહ ક્યો જતા તે ન સ્વિકારતા તપ કરી પોતાનો આત્મા પરમાત્મા સાથે મેળવવા માટે મધુવનમાં જઈ તપ કરવા માટે હુ છે એની હાન ની સ્થિતિ છે ન જોઈ, તેને સાથે લઈ માગ પાસે આવો પ્રધાન, કૌતુકાત્મક થઈ ત્યાં ગયો વિનાસિની ઉવે મારે ૧૧ વર્ષ સુધી તપ કરવાથી ત ન મુક્તિ ગયેલી હતી તપ કરે છે દૈવયોગથી તેનો મામેના વનમાં દાવાનળ સળગ્યો તેનો તાપ પોતાને વાગવાથી એકદમ ચમકી અને તપ કરવું એક બાબતુપર મૂકી, અંતે મને દાદ બચાવો । આમ વારંવાર પુકાર કરવા લાગી તેટલામાં પ્રધાને તેની યુગ સાલજીને તેને હિમ્મત આપી તેની પાસે આવી, હતી અગ્ની તેની પાસે નથો આંગ્યો તેટલામાં તેને નસાડી, નિર્ભય સ્થળે લઈ ગયો અને પૂછ્યું મેન । તમા નામ શું ? આહી શું કરતા હતા ? સગીર કેમ સૂકાઈ ગયું ? વિનાસિની બોલી બાઈ ! મા નામ વિનાસિની, હસ્તર મેળવવા માટે હુ તપ કરતી હતી, તે પગલાંએ આ મારી નિયતિ થઈ અંતે । આમાં તો કાંઈ મુખ્યનો આશ ન આંગ્યો, મારી બેન આ વખતે માગ કરતા મો દગ્ગજે સુખી હશે, હશે । એમાં કાનો ખાપ ? મારી અવળાઈનો દોષ પણ હવે મને કશું મજલ નથી, કાંઈને મુખદેખા હવું મમલું નથી, મગ્ગ સગા જિવાય ગ્સ્ટો નથી કૂમુદ્ધીએ આ સાલજી કહ્યું કે બેન । તું ગજરામાં તારી મેન વિદ્યુત્પ્રભાની ત્રેરપાયાજ હુ તુને તેડવા માટે આવેલો છું માટે કાંઈ પણ મામા કર ન ખાતા મારી સાથે ચાન ।

કૂમુદ્ધીએ આમ અમત્કારની પેઠે સ્વપ્ન માનના વિદ્યુત્પ્રભાના સત્ત્વગથી નમ્ર બન્યો, આવા નમ્ર વચનો કદાપી કૂમુદ્ધીના મુખમાંથી નીકળતા ન હતા

ઘણાર્દસ્યમસગોઽપિકોપિકલ્પદ્રુમાયતે

તસ્માદ્સર્વાપિ મત્સગમમગમમિકાક્ષતિ

સાક્ષાત્કલ્પાત્કૃતમાવિશા

કપ વૃક્ષ એટલે કલ્પના પ્રમાણે જે વૃક્ષની નિચે જઈ ઠા રહેતા કળ મહે તે કપવૃક્ષ અર્થાત્ ઇન્દ્રિયમતલ પ્ર વૃક્ષ, હિરના મોહમાં, શિવકવી શાસ્ત્રી સકલ્યાને અને અન્ય નૃપકાગે એ અત્મગત જે કપ વૃક્ષની વૃક્ષમાં

અને મહા પાપી, તેની પાસે ત્રિકાલીક જ્ઞાન ક્યાંથી ? પ્રધાનનું મન સંપૂર્ણ આર્દ્ર થયું અને પોતાને ચાંડાલના શિષ્ય થવાની ઇચ્છા થતાં નમ્ર બની, દીર્ઘ-બાહુને સંબોધી બોલ્યો. બાઈ તમારી અદ્ભુત શક્તી જોઈ મને મારી દૃષ્ટતાનું ભાન આવ્યું અને તમે ચાંડાલ નથી પણ દુઃ ચાંડાલ છું એમ મને ભાન થયું. અને મને માંત્ર રાંધનારી ચાંડાલણીએ જે ચાંડાલ કહેલો તેનો મને આજે સંપૂર્ણ અનુભવ થતાં તે સત્ય હતું, પરંતુ આપનો પાસે ત્રિકાલજ્ઞ અદ્ભુત શક્તી ક્યાંથી ?

આયુર્વેદ વિદ્યાલયની એક મોટી સભા.

ડાક્ટર પોપટ પ્રભુરામ તથા પ્રખ્યાત વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામની દેખરેખ નીચે જે આયુર્વેદ વિદ્યાલયમાં આધુનિક ઇંગ્લેન્ડ પદ્ધતિ પૂર્વક દેશી વૈદ્યકનું શિક્ષણ અપાય છે તે વિદ્યાલયમાં ચાર વર્ષ મુધી સંપૂર્ણ દેશી વૈદ્યકનો અભ્યાસ કરી, હેલ્થી પરીક્ષામાં સંતોષકારક પરિણામ મેળવનારા વિદ્યાર્થી-ઓને “ભવગ્વર” અને “એસોસીએટ ડોક્ટ્રી ઓફ ધી આર્યન મેડીકલ સ્કૂલ” નું પદ અર્પણ કરવાને એક મોટી સભા ગઈ તા. ૨૧-૧૧-૧૯૦૧ શુક્રવારને રોજ સાંજના સાડાપાંચ વાગે ફરામજી કાવશજી ઈન્સ્ટીટ્યુટના હોલમાં મળી હતી. તે સભામાં નીચેના ગ્રહસ્થો આવેલા હતા. નામદાર વડા જજ સર લોરેન્સ જેન્કીસન, પાલીતાણાના કુમાર સાહેબ સામતસીહજી, જોનરેખસ સર ભાસ્કરદાસ કૃષ્ણ ભાડવડેકર, મી. ૦ ત્રીભુવનનાથ મંગળદાસ નથુભાઈ, રા. ૦ બા. ૦ નારાયણ ત્રેગલ વૈદ્ય, શ્રીજીભુખણદાસ આત્મારામ, જોનરેખસ મી. ૦ ગોકળદાસ કહાનદાસ પારેખ, મેસરસ શામરાવ વિદ્યુત વૈદ્ય, શેઠ વિદ્યુતદાસ દામોદર ડાક્ટરશી, શેઠ કેળસદ નવરોજજી કાગરાજી, ડૉક્ટર ટર્નેર, ડૉક્ટર કર્વીન, ડાક્ટર હેય, મેસરસ જમનજી દીનજીજી માણેકજી પોટીટ, નાનુ નારાયણ દોદારે. ગવર્નારહાઈર દેશવજી નથુ સેવર. મી. ૦ લખમસી નપુ નેગસી. અને રા. ૦ ગ. ૦ દદપતરામ પ્રાણજીવન ખખખર, આ ઉપરાંત કેટલાએક બીજા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ પણ આવેલી હતી. કુલ એકદર સાતસો તે આગળ મનુષ્યોએ હાજરી આપી હતી.

ગ આતમા મીં પ્રીજમુખણલાસ આત્માગમે નામદાઃ વહા વગ
અં જોન્મ જન્મીયનને પ્રમુખપદ નહણ કવાને દગ્ધાન્ન કગી તને મીં
બમનન ૧૧૧૧ માણેકજીએ દેઝ આપતા તે નામદાઃ પ્રમુખપણુ મિત્ર ૧,
પ્રમુખસ્થાન ગહણુ વ્યુ

તે પછી પ્રમુખની આત્માથી ડોકટર પોપટ પ્રમુખમે વિદ્યાલયે બજાવેલા
કામને ગિપોર્ટ વા થો હતો જેમા જાણાવવામા આવ્યુ હતુ કે, લેક્ટરને પ્રાચીન
વૈદ્ય અને આયુર્વે ને અનુસંગી દેશીવનસ્પતીઓની દવા ઉપર ધણેજ
ભગસો હોય઼ે માટે હિંદીલેક્ટર તરફથી દેશી વૈદ્ય, એક ધણેજ જરૂરનો અને
ઉપયોગી ગણવામા આવે઼ે, આ ખાતાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ દેશી ભાષા માર્કિત
આર્યની અમની વિદ્યાને વગતી દેનવણી, પદ્ધતીપૂર્વક આપવાનો ઇ, અને
તેની માથે સાથે યુગેપીપન તખીખી વિદ્યાની નેતિ કવવણી પણ આપ
વાનો હેતુ વ્યાનમા ગણવામા આવે઼ે વિદ્યાર્થિઓએ વૈદકને લગતા વિષ
યોમા નેતિ કુશલતા મેલમેલી ઇ કે નહિ તે તપાસવા માટે ૨૦ વર્ષે તેઓની
પરિક્ષા લેવામા આવે઼ે અને તે પરિક્ષામા જેઓ પ્રતેહમ થાય઼ે તેઓને
જપ્રમાણે તેઓએ માર્ક મેલવ્યા હોય તેના પ્રમાણમા સનદ (૫૬) ઈનામ
વિગેરે તેઓને આપવામા આવે઼ે વૈદકની ડગવણી આપવાની મુન્ત નલાધી
ચાગવર્ષ સુધીની રાખવામા આવી઼ે સન્દ્રુત ભાષાનુ સાહિત્ય ધણુ વિશાળ઼ે
એ દીલગીરીની વાત઼ે આયુર્વે મા આજ સુત્રો પદ્ધતિપૂર્વક દેનવણી આપ
વામા આવી ન હતી આયુર્વે ને ઈંગ્રેજ તખીખી પણ માન આપીને વખા
ણે઼ે તો તે વિદ્યાનુ ઉપયોગીપણુ જાણી મર્દુમ મિત્તર ઝવેગીલાન તથા મીં
ગના઼ે તરફથી મને આ વિદ્યાની ડગવણી આપવા માટેની એક યોજના ધડી
કાઢવાને વિનતી કરવામા આવી હતી, તે યોજના પ્રમાણે વિદ્યાલય આપ
વામા આવ્યુ હતુ તેમા પહેલા અભ્યાસની હદ, બે વર્ષની ગણવામા આવી
હતી પણ પછી તેમા વનારો કગી ચાગ વર્ષની કરવામા આવી હતી, આ
વિદ્યાલયમા વિદ્યાર્થિ તરીકે ડોકટર તેમજ ડોક્ટરીઓને દાખલ કવામા આવે઼ે
દરનવે વિદ્યાર્થિઓની પરિક્ષા અતન પરિક્ષે તરફથી લેવામા આવે઼ે

જે વિદ્યાર્થિઓએ પ્રથમથી મેટ્રિક અથવા મુન કાઈનલ પરિક્ષા પસા
કીની હોય઼ે તેઓને એકદમ વિદ્યાલયમા અભ્યાસ કરના દેવામા આવે઼ે પણ
ખીજાઓને તેના જ્ઞાનની પરિક્ષા લીના પછી ૧ તેઓને ૧૫૫ કવામા આવે઼ે

ગયે વર્ષે છેલ્લી પરિક્ષામાં જે ઉમેદવારો એકા હતા તેમાંથી અગીયાર પસાર થયા હતા. વિદ્યાલયમાં હાલ સાત શિક્ષકો છે જેમાંના ચાર એન્થ્રોપોલોજી અને ત્રણ દેશી વૈદ્યો છે. કાયદા વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપો પણ આપવામાં આવે છે. સ્કોલરશીપો રૂ. ૨. થી પાંચ સુધીની છે. અર્ધ મહીને પંદરેક જુદી જુદી સ્કોલરશીપોનો વિદ્યાર્થીઓ લાભ લે છે.

વિદ્યાલયની નાણા સંબંધી સ્થિતિ વિશે બોલતાં મારે જણાવવું જોઈએ કે સંતોષદારક નથી તેનું કંઈ હાલ સાઠ હજાર રૂપૈયાનું છે અને દર વર્ષે સખી અહુસ્થો વિગેરે તરફથી મહી એકંદર બે હજાર રૂપૈયા જથ્થાકના આવે છે, આ વિદ્યાલયનો વહિવટ રહેરના ટેટલાક આગેવાન અહુસ્થોની ખતેલી, “બોર્ડ” તરફથી કરવામાં આવે છે. મારે કમ્પુસ કરવું જોઈએ કે વિદ્યાલય માટે હજી થાણું કરવાનું બાકી રહ્યું છે. અંતમાં આ વિદ્યાલયને તેની કમીટીના જે અહુસ્થોનાં મરણથી ખોટ ગઈ છે તે જણાવવું જોઈએ. તે અહુસ્થો તે મહુમ આનરેબલ મી. ઝવેરીલાલ ઉમીયાશંકર યાજ્ઞિક છે અને નામદાર જજ મી. માહાદેવ ગોર્લીક રાનાડે છે અને અમને સંતોષ એટલો છે કે આયુર્વેદ વિદ્યાલય, પોતાના કામના પરિણામ તરિકે આ વિદ્યાલયમાં પસાર થયેલા યુવાનો દુનિયામાં પોતાનું કામ અજતવવા પેહેલવેલુકી વખત મોકલે છે. (તાલીઓ)

રીપોર્ટ વાંચી રહ્યા બાદ હાલ ૬૦૦ પોપટ પ્રજુરમે બહાર ગામના ટેટલાક અહુસ્થોએ આ મેળાવકાને કસેહમંદી ધરજી હતી તેઓ તરફથી આવેલા તાર, પત્ર વિગેરે વાંચી સંભળાવ્યા હતા.

સર સાલચંદ્ર કૃષ્ણનું જાપણ—

તે પછી આનરેબલ સર સાલચંદ્ર કૃષ્ણ જાડવડેકરે જણાવ્યું કે ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યના અમલથી આપણને થણા કાયદા થયા છે, અને તેમાંનો એક એ છે કે આંહીઆં પશ્ચિમ તરફની વૈદાને લગતી કોલેજ સ્થાપવામાં આવી છે, અને હોસ્પીટલો વિગેરે ટેકાણે ટેકાણે ઉઘાડવામાં આવી છે. એ કાયદાઓ કમ્પુસ કરતાં પણ કહેવું પડે છે કે તેને લીધે આયુર્વેદને કાંઈ ધક્કો લાગ્યો છે, આયુર્વેદના અનેક સંસ્કૃત પુસ્તકોમાં સુશ્રુત, ચરક, અને વાગ્ભટના ખતાવેલાં પુસ્તકો તો અપૂર્વજ છે, પણ પાશ્ચિમાત્ય વિદ્યાને લીધે તે પુસ્તકોનો પ્રચાર થટી ગયો હોવાથી દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં તેનો પ્રચાર વધારવા માટે વિચાર કરવામાં આવેલો હતો અને તેને પરિણામે એવો નિશ્ચય કરવામાં

આખો હતો કે આયુર્વેદ વિદ્યાના ગ્લો ગુમાવી દેવા નહિ આ વિદ્યાલયનું એક ખાસ ખાતુ છે, ખાસ એટલા માટે કે, આવી આખા હિંદુસ્તાનમાં, એન્જ સાળા છે કે જ્યાં પૂર્વ તેમજ પશ્ચિમની પદ્ધતિ પ્રમાણે વૈદ્યને લગતી દેખવણી આપવામાં આવતી હોય આ વિદ્યાલય, આહોની ઘાટ મેડીકલ કોલેજના હાઈક તરીકે ખોલવામાં આવેલ છે એવો જ ઇશારો દેટલેક ઠેકાણે કરવામાં આવે છે તે તત્ત્વ ખોટી વાત છે કારણ તેમ મનુષ્ય અમમ્બલ છે આ સાળામાં શિક્ષણ, દેગી ભાષા માગ્મત આપવામાં આવે છે તે પણ એક જાણવા લાયક ખામત છે

આધ્યાત્મિકતાના મર્દુમ અમીર અમદુનગરમાં કહેતા હતા કે દેશની ઉત્તરિ માટે વિદ્યા હુતરને લગતી ખામતો દેશી ભાષા માર્દતજ ગિખ વવામાં આવવીએઘએ મર્દુમ નિ જવેરીલાવ અને મિ રાનાડેનો પણ એવોજ અભિપ્રાય હતો આ વિદ્યાલયમાં હાન બેતાનીય વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લેશે મુખ્ય, સખાવત માટે પ્રખ્યાત છે પણ હાન તેની નાણા મગરી સ્થિતિ સારી નહોવાથી વિદ્યાલયને જોઈએ તેવો ઉત્તર ગીતે નાણાની સહાયતા તેનાથી કરી શકતી નથી, આગા છે કે તેની હાલત સુધગતા, મુમર્દના સખી ગ્રહસ્થો આ વિદ્યાલયને મહાય કર્યા વિના રહેશે નહિ (તાળીયો)

હવે હુ દગ્ધાસ્ત મુકુષુ કે તમારી આગમ વાયવામાં આવેલો ગીપોર્દ તમે જહાય ગયો

તે પછી મી ગોકલદાસ કહાનદાસ પાગ્મે એ દરખાસ્તને ટેકા આપતા જણાવ્યું કે કેટલાક જણોને વૈદ્યકની જગ પણ માહિતી નહીં દોવા છતાં તે ઓ કાકટગ ને વૈદ્ય તગકે પોતાને ખપાવે છે, તો આ વિદ્યાલયની દાજરીથી તેઓને એક જાતનો અટકાવ થવા અમ્બલ છે આ વિદ્યાલયની આપના, આપણા ઈનાકમાં દેખવણી દેટલી આગળ વધવા લાગી છે તે બતાવી આપે છે આયુર્વેદની વિદ્યા કાઈ આજ કાવતી નથી પણ તે ઘણી પુગતન છે અને પ્રાચીન કાળના વિદ્વાન લોકોએ ઘણા અનુભવ અને અભ્યાસ પછીજ આ વિદ્યા ગ્ધી છે તેથી કગીને તે વિદ્વાનો જગ યાઓ એવો આશા માગ ધારવા પ્રમાણે દગેક જણ રાખશેજ (તાળીયો)

આ દગ્ધાસ્ત સર્વાનુમતે પમા કરવામાં આવી દતી

વૈદ્ય પ્રજુગમ જીવનરામનું વિનિર્ણય—ત્યાર બાદ આયુર્વેદ વિદ્યાલયને તન, મન, અને વનથી સહાયતા આપનાર વૃદ્ધ વૈદ્યગજ પ્રજુરામ જીવનરામે

આયુર્વેદની ઉત્તમતા ઉપર અને વિદ્યાલયે કીધેલાં કામ ઉપર કેટલુંક વિવેચન કર્યું અને અંતમાં તેમણે દરખાસ્ત મૂકી કે બળવંતસિંહ, નારાયણ સદા-શીવ લલીત, રામચંદ્ર વામન ભટ્ટ, નરથી દામોદર અને વિક્રમ ભાસ્કર એ પાંચ વિદ્યાર્થીઓ કે જેઓએ વિદ્યાલયની છેલ્લી પરિક્ષા પસાર કરી હતી તેમને નામદાર વડા જજ સર લોરેન્સ જન્કીન્સન “ભિષગ્વર” અને “એસોશીએટ ઓફ ધી આર્યન મેડીકલ સ્કૂલ”નું પદ એનાયત કરે.

ડા० રાણીનાએ આ દરખાસ્તને ટેકા આપ્યો હતો અને તે પસાર કરવામાં આવી હતી.

ત્યાર બાદ ઓનરેબલ સર લોરેન્સ જન્કીન્સને પાંચમાંના ચાર વિદ્યાર્થીઓને સનંદ બક્ષીસ કરી હતી. પહેલો વિદ્યાર્થી બલવંતસિંહ ખિમારીને લીધે હાજર થઈ શક્યો નહતો તેથી તેની સનંદ તેને આપી નોંધાતી શકાઈ. ત્યાર બાદ પ્રમુખસ્થાને ખિરાજલા વડા જજ ઓનરેબલ સર લોરેન્સ જન્કીન્સ-નને ભાષણ કરવાને ઉઠતાં લોહોએ તાળીઓના અવાજેથી વધાવી લીધો હતો.

તેણે પોતાનું ભાષણ શરૂ કરતાં જણાવ્યું કે જ્યારે મને આ મેળાવ-ડાના પ્રમુખ થવાને એકદમ અઠવાડીયા ઉપર વિનંતિ કરવામાં આવી હતી ત્યારે મેં તે વિનંતી ઘણી ખુશીથી સ્વિકારી લીધી હતી. (તાલીઓ)

આયુર્વેદને લગતો વિદ્યા જેવી તત્ત્વ વિદ્યાને લગતા અને ગૂઢવિષયમાં હું ઓછું સમજી શકું એમ તો હતું નહિં છતાં પણ પ્રમુખપદ સ્વિકારવાને કશુંક કરતાં મને તેથી કાંઈ ઓછી ખુશી ઉપજી નહતી. મારા મિત્ર સર ભાલ-ચંદ્ર દૂબ્લે, તમોને એક વૈદ્યમાં ધ્યાનથી આ વિદ્યાલયના હેતુઓ અને ઉપ-દેશો કહી સંભળાવ્યા છે જ્યારે ઓનરેબલ મી० ગોકળદાસ કહાનદાસ પારેખે તેજ વાત તમોને એક ધારાના હિમાયતી અને ખીમાર આદમીને ધ્યાનથી તમોને કહી સંભળાવેલ છે. (હસાહસ) હું કાંઈ આમ કહેવામાં અતિશયોક્તી કે અવિવેક કરતો નથી. કેટલાક લોક પોતાની ખુમારી ને હેંશીયારીના તોરમાં ડાકટરો ખરા છે એ માનતાજ નથી પણ મારા ધારવા પ્રમાણે દરેકે ડાકટરોએ જે હુશીયારી અને ઉંડો અનુભવ મેળવ્યો છે તે વાતને માન આપી માનવી જોઈએ. આ વિદ્યાલયના મુખ્ય હેતુઓ બે છે તે તમે જાણો છો. જ્યારે હું મારી જમણી અને ડાબી બાજુએ જોઉં છું ત્યારે ઘણા પ્રખ્યાત અને વિદ્વાન ગ્રહસ્થો મારી નજરે પડે છે. તે ઉપરથી મને લાગે છે કે

જ્યારે કાકટીય ટર્નર, હેય, કવીન વિગેરે આર્હી આ પા ડે ત્યાં આ ખાતાનુ
કાર્ય સમીન રોજુજ ભેઈજો, નહિ તો નેજો આદિ આનને નહિ આ દેગના
પ્રાચીન કાગ ॥ વિદ્વાન મ્વિમુદ્રે, પોતાના અનુભવ અને વિદ્યાનો એક અમુ
દ્ય વાગસો આપણને ઢાડી ગયા છે (નાળીઓ) દુ પોને દિદી વૈન વિો
હુ જાણતો નથી પણ તેને મગતો એક ખીન્ને વિષય જે મારો પોતાનો છે
અને જે કાયદાનો છે તે નિરો સન્નૃત પુસ્તકોમાં હુ કહુ છે તેનો મેં અભ્યાસ
કીધો છે ઘાઈ પણ ધાગનો હિમાયતી એમ કદી કહેો નહિ કે હિન્દુઓના
અસલી કાયદાના અભ્યાસથી પુરુષ પ્રાપ્ત થતો નથી (નાળીઓ) જે
પુરુષ અનાવીને અને મત્યા મત્યનો તોન કગે આસની દિદી વિરા વિગે
વાચવામા આવે તો જરૂર પ્રાપ્ત થાયજ આ વિજ્ઞાનયના ડિપોર્ટ ડપરથી
માવમ પડે છે કે જે ખાતાની નાળા નમધી દાનત દીક નથી પણ તેનો
ઉપાય તો સેહેવો છે તે એજ કે તમારે તમાગ મગવામા હાય નાખવો
અને જોતા નાળા કાઢી આપના (હસાદમ ને તાળીઓ) દુ આશા મપ્રુ
છુ કે આવતા વર્ષના રીપોર્ટમાં નાણા મયરી નિયતિની પ્રીયાદ કવાનુ
કાગલ રહેશે નહિ એક મહાગ્ના આદમો તર્ગે આ વિરાવયમા શિક્ષણ ટ્રી
ભાષાદ્વારા આપવામા આવે છે તે મને જાગનાએગ લાગે છે આદીના ખામ
રહેણીને લીધે કેશી નાપા ઘણી જડગની છે તેથી ખીન્ને પ્રાપ્ત એ થાય છે કે
વૈદ્યકની કેળવણીનો લાભ જને ડ મેજા દિ આવડતુ હોય તે પા સારી મને
લધ શકે છે વળી આ વિદ્યાલયની એક ખામ પુત્રી એ છે કે તેમા સ્ત્રીઓને
પણ લાખ્યવ કરવામા આવે છે જ્યારે મે આ મેનાનકામા સ્ત્રીઓને મહેલી
જોડે ત્યાં મે ધાર્યું કે તેઓ આ વિદ્યાલયમાની પ્રેમ્યુએટા હમે રણ ખમ
કાગતા મને માનમ પડયુ છે કે તેમ નથી પણ હાવ વિદ્યાનયમા એકજ સ્ત્રી
લખે છે એકે સ્ત્રી વિવાર્યાઓની મખ્યા હાન નજીવી છે નોપણ હુ આગા
રાપુ છુ કે તે આગન જતા વચશે ખીજુ જે એક ખામત છે તે વિજ્ઞાનયની
કમીટીએ ખોયેના મર્દુમ અહર્યો મેમધી છે તેમાના એક અહમ્ય તે ઉપના
ઉલોગી મિ કુવેગીલાન ડમીયાગક માવીક છે ખી ન અહમ્ય તે સગ
દીનશા માણેકજી પીટીટ છે કે જઓ વૈાની વિરા માટે ખામ મોખ ધગવના
હતા અને એક માગ કામને વધાગવા માટે પોતાની તર્મથી રમેમ નાણાનો
મદદ કરતા રહેના હતા, ત્રીજા અહમ્ય તે મિગ મનાડે છે જેમને માટે મને

ધણું જ માન છે અને જમનું નામ શહેરમાં જ કાંઈ સાંઝ થયું છે તે જોડે જોડાયલું છે તે ગ્રહસ્થ, જ કાંઈ કામ આગળ વધવાથી તેમાં દેશનું કલ્યાણ થશે એમ ધારતાં તેમાં આગલ વધતો ભાગ લેતા હતા. આ મરણો માટે આપણે આપણી દિલગીરી જાહેર કરવા શિવાય ખીજું કશું કરી શકતા નથી, જ છેલ્લી ખિના મારે કહેવાની છે તે જ વિદ્યાર્થીઓને આજ સનંદ મળી છે તે છે, જ અગીયાર વિદ્યાર્થીઓ પરિક્ષામાં બેઠા હતા તેઓમાં પાંચ પસાર થયા છે એ વાત ખતાવી આવે છે કે પરિક્ષા સખત લેવામાં આવે છે એ ઘણીજ ખુશીની વાત છે. નાપાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને પોતાની હુશીયારી ખતાવવાની હવે તક મળી છે અને તેઓએ તે તકનો લાભ છોડવો ન જોઈએ. હું તેઓને શિખામણ આપવા માટે શાસ્ત્રનું એક પ્રમાણ કહીશ તે એ છે કે તમે શોધક વૃત્તિના ખતો અને દરેક ખાખત તપાસો. તમે લોભી અને અદેખા નહિ થાઓ. તમે ઉદાર અને ખુશી દિલના થાઓ, તમારો સ્વભાવ માયાળુ ને આનંદી રાખો (તાલીઓ)

પ્રમુખનો ઉપકાર

ઉપર પ્રમાણે પ્રમુખ બોલી રહ્યા પછી ડા० પોપટ પ્રભુરામે જણાવ્યું કે આજના મેળાવડાનો કુલ ખરચ મી० હંસરાજ પ્રાગજી તરફથી આપવામાં આવ્યો છે અને ડા० ગોખલેએ વિદ્યાર્થીઓ માટે ઈનામના રૂ. ૧૦ દશ આપ્યા છે. ત્યારબાદ મિ० નાનુ નારાયણ ડોઠારાએ પ્રમુખપદ લેવા માટે નામદાર જજ સર લોરેન્સ જન્કીન્સનનો ઉપકાર માનવાનો દરખાસત મુકી જેને મિ० વિક્લદાસ દામોદરે ટેકા આપ્યો મી० વિક્લદાસે ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે સર લોરેન્સ તો આ વિદ્યાલયના ચેન્સેલર જવા છે. બાદ ઓનરેબલ સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણે, પ્રમુખને કુલનો હાર પહેરાવી તુરે ભેટ કચો હતો. સર લોરેન્સ જન્કીન્સને પોતા વિશે જ શબ્દો કહેવામાં આવ્યા હતા તે માટે બધાનો ઉપકાર માન્યો હતો. ત્યાર બાદ સભા વિસર્જન થઈ હતી.

વંધુ સ્નેહ.

આધુનિક સમયમાં આ ભારત ભૂમિમાં સ્નેહ ઠટલે દરજ્જે ઓછો થયો છે, એ સમજાતું નથી; પરંતુ એ તો ચોક્કસ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રાચીન

સમયમા આપણામા જે સ્નેહ હોતો તેમા અને આજમા વણો તપાવત છે તેમ કાળે કરીને તપાવત વનો બધે છે આપણા વૃદ્ધોના અન્ત કાળમા જે સ્નેહની લાગણી હશે તેથી કાર્તિક ન્યૂનભાવે આપણામા હશે અને આપ ॥

જાળોકો તરફ દૃષ્ટી કરશુ તો તે આપણાથી પણ ન્યૂન હશે આ ઉપરથી એમ તો સિદ્ધ થાય છે ખરું કે કાળે કરી સ્નેહ એ શું ? તેની જાગૃત્તી પણ નહિ રહે સ્નેહનો નાશ થતા ગતુભાવ પ્રગટ થાય છે કદાપી રાત્રીભાન પ્રગટ થવાનું કાળ ન મળે તો એટલું તો સિદ્ધ ખરું કે સ્નેહ ભાવનો નાશ થતા ઔદાસિન ભાવ તો પ્રગટ થાય છેજ આ બન્ને ભાવો હાલ ॥ સમયમા પણ પુરુષના પાત્ર વર્ગમા જોવામા આવે છે, જ્યાંસુની સ્નેહ હોય ત્યાંસુવી ઐશ્વર્યતા રહે છે, અને જે કાર્તિક નુભાશુભ કાર્ય કરવું હોય તેપણ પરસ્પર મળીને કંવાનું બને છે તેમજ એક બિજાના ઉપરની અકાક્ષા રાખે છે તથા પરસ્પર મલુ વર્ગનો ઉદય થાય એવી જાતનો યત્ન કરે છે, પરંતુ એક સ્નેહ જતા આ માહેલું કાર્તિક રહેતું નથી, પોતાનો મહોદર ભાઈ હોય તોપણ તેમાનો શ્રાવણાવ લોપ થાય છે શત્રુ સમાન દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે તેના ઉદયની આકાક્ષાને બદલે તેને સકટ પ્રાપ્ત કંવાની ઉપેક્ષા થાય છે

સર્વસ્વ સ્નેહમાજ ગહેલું છે, ભોજનમા સ્નેહકરૂ વી છે, લાડુ, કસાર, કે ચેટલીમા ધી નાખ્યાવિના જે જમાશે તો તે ભોજન ક્રિડા વાગશે, ભાવશે નહિ અને જેવટ જમવાની ઇચ્છા ન કરતા તે ભોજન ઉપર તિરસ્કારરૂપ ગતુભાવ અણાશે, તેમ સ્નેહ વિનાનું જે મનુષ્યનું અન્ત કરણ હશે તે મનુષ્ય ક્રિડાકા વાગશે તેની ઉપર ગાની પ્રગટ થશે તથા આત્મીક શત્રુભાવ થતા કાયમને માટે સંટોડ શ્રાત જતા તજ દેવાનો યત્ન કરાશે

આમ જ્યારે સ્નેહ ભાવ જોડો થશે ત્યાં સંટોડ ભાવ નાશ પામવા મહાશે અને તેનું પરિણામ એ આવશે કે પરસ્પર બુદ્ધિ અત કરણ થતા એકલા યે ગહેવાશે મનુષ્ય એકલું કાર્તિક મહાભાગત પ્રયત્ન અથવા જનહિત કાર્ય કરી શકતું નથી પરંતુ સર્વે એકસપથી મળીને ઐક્યતાથી જે કામ કરે તેજ જગત સુખાવહ કામ કરી શકે છે ગમે તેવું દુર્લભ ના હોય તો પણ પક્ષવાળો (અન્ય મનુષ્યોની સહાયવાળો) મનુષ્ય દ્રવ્ય કે ગતિથી કદાપી નિર્બંધ હોય તો પણ તે કદા મેળવી શકે છે

ઉત્તંગશૈલશિખરે સ્થિત પાદપસ્ય

કાકઃ ક્રશોઽપિ ફલ મ્હાલભતે સપક્ષઃ

સિંહો વક્ત્રી ગજ વિદારણ દારુણોઽપિ

મીંદસહો તરુતલે સ્વલુ પક્ષહીનઃ ॥ ૧ ॥

હંચા પહાડના હંચામાં હંચા શિખર ઉપર રહેલા ઝાડના ફલને કાગડો, અંગે દુર્બળ છે છતાં પક્ષ (પાંખો) યુક્ત હોવાથી મેળવી શકે છે, અને હાથીને પણ મારવામાં સમર્થ એવો સિંહ, પાંખો વિનાનો હોવાથી ફલને ન મેળવી શકતાં તે ઝાડ તથા બેઠો બેઠો વિમાસે છે.

આ શ્લોક માત્ર ઉદાહરણ રૂપ છે, તેમાંથી સમજણ એ લેવાની છે કે ગમે તેવો બળવાન હોય તોપણ સહાય વિનાનો એકલો હોય તો ને કશું કરી શકતો નથી. એ વાત પ્રાચીન દૃષ્ટાન્તોથી પણ સિદ્ધ થાય છે. ઐક્યતા રાખનારા પાંડવોએ અનેક સંકટો વેઠ્યા છતાં મોટા ભાઈ યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાને અનુસરી પરસ્પર સ્નેહ જરી રાખ્યો તો મહાભારતના તુમુલ્ય યુદ્ધમાં જ્ય ધ્વનિનો ડંકો વગડાવી, દુનિયામાં મહત્ કીર્તિ સંપાદન કરી, ઓહો ! આ ઐક્યતા જાણવામાં સીમસેનાદિને ઢેટલો મનનો નિઝહ કરવો પડ્યો હશે ? જ્યારે દુષ્ટ દુઃશાસન, જરી સભામાં દ્રોપદીનાં વસ્ત્રો ખેંચવા લાગ્યો ત્યારે શું પાંડવોમાં સામર્થ્ય ન હતું ? શું પોતાની ધર્મપત્નીની લજ્જા લોપાય છતાં તેની તરફ જાણીને ફરકાર ન કરે એવા શું તેઓ મૂર્ખ હતા ? નહિં નહિં ! દુઃશાસન તો શું પરન્તુ દુર્યોધનાદિક તમામ દુષ્ટ મતુષ્યોનો તેજ વખને નાશ કરવો હોય તો કરી શકે એટલું માત્ર એક સીમમાં કે અર્જુનમાં સામર્થ્ય હતું પરન્તુ શું કરે સત્યથી અંધાર્થ ગયેલા પોતાના જ્યેષ્ઠ અંધુ યુધિષ્ઠિરને આધિન હતા, તેની આજ્ઞાને પાલનાર હતા. પોતાની સ્ત્રીની લાજ લેવાય એ નજરે જોયા છતાં આમ મન સંયમ રાખનાર કોણ છે ? તેનાજ સામા પક્ષમાં જુવો કે ઐક્યતાને તજનાર અને દ્વેષભાવ રાખનાર, દુર્યોધનાદિ દૌરવોની શી દશા થઈ ?

તેમ રામાયણમાં જુઓ જ્યેષ્ઠ અંધુ ત્રાયે ઐક્ય ભાવ રાખનાર, લક્ષ્મણ અને ભરથનો ઈતિહાસ આજ પણ સર્વથી અજાણ્યો નહિ હોય, રામચંદ્રજીને જ દીવસ રાજ્યાભિષેક કરવો હતો એ વખત ભરતજી પોતાને મોડાજી હતા. જ્યો તેને આ મહોત્સવ પ્રસંગે ખાસ તેડાવેલ, ત્યારે તે વડીલ અંધુને રાજ્યાભિષેક થાય છે તે સાંભળી હર્ષ ભર્યો, તરત તે મહોત્સવ જોવા ખાતર પોતાને

મોશાળથી ચાની નિકળ્યા, રસ્તામાં ચાલતા અનેક હર્ષના તગ્ગો તેના મનમાં ઉત્પન્ન થવા માડ્યા જ્યાં મનમાં ને મનમાં ચકા ઝરી સમાધાન કરવા વાગ્યા પ્રથમ તકા કી કે આજે રામચંદ્રજીનું શ્રીમુખ દેટલું પ્રકાશિત હશે ? કેવું ગભીર હશે ? (સહાધાન) — તે તો મદાય પ્રકાશિતજ છે, સદાય ગભીર છે, તેને કશો હર્ષ શોક છેજ નહિ માત્ર આપણી મિથ્યા કંપના છે પણ આ મહોત્સવ જેઠ માઠ અન કણ તો બહુજ સ્નેહથી ઉમરાઈ જશે, હુ તો આજના ગમચંદ્રજીના સ્વરૂપને જોવાને બહુ આકાંક્ષી છું આમ વારંવાર મનમાં કહેવા લાગ્યા પંતુ દૈવીવિચિત્રા ગતિ । પોતાના મનોરથો, પોતાને નિમિત્તે પોતાની માતુની દ્વાગ નિષ્કળ ગયા ગમચંદ્રજીએ ગળ્યાસિપેકના વસ્ત્રોને બદલે વંકલ વસ્ત્ર વાણ કંપના દીઠા ગમચંદ્રજીનું વનવાસ જવાનું અવટિત વૃત્તાત માલળી કેમ જાણે કોઈએ દુઃખસેદક ઘા માર્યો હોય । ને પૃથ્વીને ગણ વાય તેમ તે અસ્વસ્થ બની ધરણા મરણ થયા કાર્ઠક તાન્તિ થતા—

ભૈરવી

મિના સિયા રામદા ટેપે, નહિ દિનમે કગી હૈ,
 ઉડી ગુવનમે તિનગી, અનન સારી પ્રતી હૈ મિ०— ૧
 હુવા રહુ વનમે પાપી, હુ ખી સાગી અવવવાસી,
 બિના જન મીનજ્યુ પ્યામી, એમી ગતિયા હમાગી હૈ, બિ०— ૨
 કેસી મેગી માતકી ઝની, મલ્લ દુનીયા સે ન્યાગી હૈ,
 વિમુખ મોડુ રામમે કીનો, એમી જનુની હમાગી હૈ મિ०— ૩
 સુના જળ તાતકા મગના, જીગ જગસી ગી માગી હૈ,
 નહિ મે ગજકા બૃખા, નહિ જનુનીખી પ્યાગી હૈ મિ०— ૪
 ભગત લોટે ધગની ઉપર, નયનમે તીર જાગી હૈ,
 ગમ લહમન ચલે બનમે, કેસી કીરતાગ । બિગાગી હૈ મિ०— ૫

આ પૃથ્વી એમ સિદ્ધ થાય છે કે તેમણે બહુ સ્નેહ આગળ અન્ય કશી લાતસા રાખી નથી જનની ઉપર કોઈને અભાવ ન થાય પણ બહુ સ્નેહમાં મક્ક થયેના ભરતજીએ આનખતે પોતાની જનનીને કેટલી તિરસ્કારન છે ? તેમ ગળ્યની પણ દરકાર નથી રાખી માત્ર બ્રાતૃ વિયોગોદ્ધીમાં હુબેલા ભરતજી, અશ્રુનારા પ્રસરાવતા અગે કીરતાર । મારા જ્યેષ્ઠ બહુ ગમ અને લક્ષ્મણનો વિયોગ ઝગવી તે કેવો ખેવ જગાડયો ? આ બનાવ કરવો વડતો ન

હતો, આમ ગોલતાં ગોલતાં વારંવાર બેસાન થવા લાગ્યા. અહો ! ! કેવો સ્નેહ !

ભરતજી, આટલેથીજ બંધ રહ્યા એમ નહિં પરન્તુ બ્રાત્ર વિયોગ ન સહન થવાથી મહાત્મા વસિષ્ઠ વિગેરે માન્ય જનોને સાથે લે જ્યાં રામચંદ્રજી પધાર્યા હતા તે ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર ગયા અને બહુજ દીનતાથી અશ્રુધારાઓ વહેતાં, હૃદય ભેદક શબ્દો કહી પ્રાર્થના કરતાં, રામચંદ્રજીને પાછાં પધારવા વિનંતિ કરી પરન્તુ તેમ છતાં રામચંદ્રજીએ ના પાડી તો છેવટ તેમના હુ સહ વિયોગથી વ્યાકુલ થઈ રાત્ર્ય વૈભવનો ત્યાગ કરી, તે પણ વદ્ધલ વસ્ત્રો પહેરી રામચંદ્રની વાટ બેતા બેતા જંગલમાં તપ કરવા ગયા પરન્તુ રાત્ર્યાસન ન સ્વિકાર્યું. આતું નામ ખરે સ્નેહ.

હવે લક્ષ્મણજી તરફ દૃષ્ટી કરીએ. જ્યારે રામચંદ્રજી વનમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા એ વખતે લક્ષ્મણજીથી વિયોગ સહન ન થઈ શક્યો; બહુ ગલરાવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે હે જ્યેષ્ઠ બંધુ ! આપ મને એકલો સુધી ચાલ્યા જશો તો જગના વિયોગથી માછલું જેમ જીવી નથી શકતું તેમ આપના વિયોગથી મારો પ્રાણ રહેશે નહીં તો મારો પ્રાણ બચાવવો હોયતો મને સાથે લ્યો. આ વચનોથી રામચંદ્રજીને દયા આવી અને તેને સાથે લીધા. જંગલમાં અનેક રીતે લક્ષ્મણજીએ વડીલ બંધુની સેવા કરેલી હતી; જંગલમાં ઉદર પોષણાર્થે ફળ ફૂલ વિગેરે લાવવાનું સંકટ બિલકુલ રામચંદ્રને વેઠવું પડ્યું નહતું. આટલુંજ નહિં પણ બીજું એક મહત્ કાર્ય એ કરેલું હતું કે સાધની સેવા કરતાં પોતે આહાર માત્રનો ત્યાગ કર્યો હતો તેમજ “નિદ્રા લઈશ ને વખતે સાધને કામ પડશે ને હું નહીં જવાબ દઈ શકું તો મેં ખોટું કર્યું કહે વાશે” આવા ભયથી બાર વર્ષ સુધી બિલકુલ નિદ્રા પણ નહીં લીધેલી આ જ માહાન વ્રત લક્ષ્મણજીએ કર્યું તે શ્રી રામચંદ્રજીને બહુ લાભ રૂપ થયેપડ્યું તે એ કે જ્યારે રામચંદ્રજી રાવણની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા એ વખતે ઈન્દ્રજીત કાઠથી હણાતો ન હતો, ત્યારે બિલીપણે રામચંદ્રજીને કહ્યું કે હે દેવ ! આ ઈન્દ્રજીત, જેણે બાર વર્ષ બ્રહ્મચર્ય પાળેલ હશે તથા ઉપવાસ કરેલ હશે અને તેટલાંજ વર્ષ સુધી નિદ્રાનો ત્યાગ કર્યો હશે તેવા પુરૂષથી હણાશે. આ વચનો સાંભળી રામચંદ્રજી વિચારમાં પડ્યા કે; આવું ઠાણ હશે ? ત્યારે લક્ષ્મણજી રામચંદ્રજીના ચરણમાં પડી ગોલ્યા. આપનો દાસ હુંજ હાજર છું. [અપૂર્ણ.]

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक ३० भु]

पौष, संवत् १९५८

[अंक ३ नो

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

अद्भुत् स्वप्नो

(यथा मात पिता वेरी ए राग)

मने स्वप्न थयु भारी, ययो भवमा सुखि यारी मने टे०
 नृप वर्नीवेठो सिंहासनपर, शासन करवा लाग्यो,
 धर्या अरर अति नव रग, आभूषण सग,
 समूह जन सग, बोले जय मारी मने १
 जागी जोयु त्या कड नव टीहु, वलि निद्रावश पाम्यो
 आव्यु स्वप्न बहु हु खकार, ययो हु बेहाल,
 भसु हु वजार, नै पेट भराये मने २
 आ बे स्वप्नोथी मुजमनमा, तरग यावा लाग्या,
 मुज साचु भित्तारी रूप, के सुखकर भूप २
 के त्रल्ल स्वरूप १ व्याकुल थाच भारी मने ३
 निश्चय छेवटनो अतरमा, एज ययो गुरुद्वारे,
 वृथा सर्व स्वरूप मनाय, साचा जगराय
 करे जो सहाय, तो याय जयकारी—
 दामोदर रट अघहारी, यचाये तोतो सुखियारी— मने ४

१ मारो जे ब्राह्मणना कुळमा भवतार छे ते भौतिक देह २ जेम राजा अने मिस्त्री
 ना स्वल्पनो मिथ्या आभात थयो तम आ द्रव्य देह पण स्वप्नना देहनी पडे मिथ्या मानी
 तमाम भौतिक देहमा मिथ्या कल्पना थइ ३ इबरज सत्य छे एवाद्व निश्चयपूर्वक तेमने
 आपारे निजमतय कम कराय अने तेमो इश्वरना साहायता मेळि तो धर्म, अर्थ, काम अने
 मोक्ष रूप चारपुरुषायनी प्राप्तिरूप जय माय- दा का

વેદની અધોગતિનું પરિણામ.

ગયા અંકને પાને ૨૧ થી.

આ તમારા મનનું સમાધાન નારદજી આવીને કરશે શ્રી કૃષ્ણે ઉત્તર આપ્યો. સ્મરણ કરતાંજ નારદનું આગમન થયું. પ્રણામ કરી રૂકમીનીજીએ બાબુના આસનપર બેસાર્થો અને વિનયપૂર્વક શ્રી કૃષ્ણની આજ્ઞાથી મુરલી સંબંધી પ્રશ્ન પૂછ્યું. જેના ઉત્તરમાં નારદજી બોલ્યા.—

જગજ્જનનની રૂકમીનીજી ! આપનાં ઉત્તમ પ્રશ્નનો ખરેખરી સતી સ્ત્રીનું વર્ણન કરવા રૂપ જવાબ આપતાં માફ અંતઃકરણ અત્યત સંતુષ્ટ બને છે અને એક સ્ત્રીનો ઇતિહાસ કહેવા માટે આકર્ષાય છે.

ગીતિ

શિવશ્રામે રૂકમીનીજી ! ધુંડી શર્મા હતા દ્વિજ શ્રેષ્ઠ
વેદ ચતુર્મુખ સમ નિજ જીહ્વાએ તેહને હતા સ્પષ્ટ
નિષ્ણાત હતા ત્યમ ષટ્ શાસ્ત્ર મહિં ત્યમ હતા સદાચારી
નિર્શંકિત નિજ છાત્રોને અધ્યયનને યોજતા સ્વઆગારે

રૂકમીનીજી ! વિદ્વન્મણિ વિભૂષિત શિવશ્રામમાં ધુંડીશર્મા નામક એક બ્રહ્મ તેજથી પ્રકાશિત દ્વિજવર રહેતા હતા, બ્રહ્મદેવની પેઠે ચારે વેદ તેમને સંપન્ન પણ હતા તેવિદ્વન્મણિ મહારાજને ત્યાં અનેક વિદ્યાર્થીઓ, અધ્યયનાર્થી આવતા હતા અને તેઓને પ્રેમપૂર્વક પોતાના ઘરમાં બેસારી અધ્યયન કરાવતા હતા.

મરાઠી સાખી.

તેના ગ્રહની સમીપ માંહી અંત્યજ વસતો એક
ગુપ્ત સ્થળે રહિ વેદ સુણીને પ્રવીણ થયો તે છેક
ઘરીને પછિ દ્વિજનો વેશ ગયો નિજ સ્થળ તજી વિદેશે.

તે મહારાજના ઘરની પાસે એક ચાંડાલ વસતો હતો તે ચાંડાલ, ગુરૂ મહારાજના ઘરની પાછળ ગુપ્ત રીતે સાંભળતાં નિત્યના અભ્યાસથી તે અંત્યજ, વેદ અને ષટ્ શાસ્ત્ર સંપન્ન થયો.

જ્યારે સંપૂર્ણ વિદ્યા સંપન્ન થયો ત્યારે તે ચાંડાલ અંતરમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે માફ કર્તવ્ય કર્મ, માંસ ચાંબડાં ને હાડકાં ચૂંથવાં તેના કરતાં વેશ બદલાવી બ્રાહ્મણ બની શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવવું કે ભાષણ કરી વેદનો પાઠ

કરી તે દ્વારા ઉદ્યોગ કરવો એ વિશેષ ઉત્તમ છે અને દ્રવ્યનો લાભ તેથીજ વિશેષ થશે માસ આમડા વેચવાનો ઉદ્યોગ કરતા છેવટ ભિખાગીજ ગહેવાનો અને બ્રાહ્મણના ઉદ્યોગથી પૈસા પાત્ર થવાનો માટે તેજ ઉદ્યોગ ૪૩

મારી પાસે ઉત્તમ વિદ્યા છે ત્યારે તેનો ઉપયોગ શામાટે ન કરું ? આ ગામમા રહીશ તો મને કદાપી લોકો આજીવન પછી અન્ય દેશમા બ્રાહ્મણનો વેશ ગ્રહણ કરીને જયશ તો મને દાણ આજીવવાનું હતું ?

આમ મનમા વિચાર કરી ચાડાલોના વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી બ્રાહ્મણના જવા વસ્ત્રો પહેરી જનોઈ પહેરી ગુપ્ત રીતે વિદેશ ગયો અને દરેક મોટા શહેરમા બ્રહ્મ સમાજો કરી પોતાની વિદ્વત્તાથી તમામ સમાજો છતી પોતે મહાન પકિત તરીકે આજીવવા લાગ્યો અને બ્રાહ્મણોથી સત્કાર પામી પુષ્કળ ધન મેળવવા લાગ્યો -

વિદેશમા વિચરતા બ્રહ્મ વેશ ધરનાર અને બ્રાહ્મણ કૃતિનું અનુકરણ કરનાર ચાડાલ, બ્રહ્મપુરી નામના શહેરમા આવ્યો અને બ્રાહ્મણોની મોટી મજા કરી તેમા વે ધ્વની કરી તથા ગાસાર્ય કરી પોતાની વિદ્વત્તા પ્રગટ કરવા લાગ્યો

તમામ બ્રાહ્મણો બહુ પ્રસન્ન થયા અને ચાડાલને મહાન પકિત તરીકે ગણી માન આપવા લાગ્યા તેજ સમાજમા આવેલ અને તની વિદ્વત્તાથી પ્રસન્ન થયેલ જયશક નામના એક ધનાઢય બ્રાહ્મણે તેજ વખતે ચાડાલ પકિતને તેની પાસે આવીને વિનંતિ કરી પકિત તરીકે વિદ્વન્મણી રૂપ આપના દર્શનથી હું અને આ તમામ બ્રહ્મવર્ગ, અત્યંત પ્રસન્ન થયા છીએ અને સર્વે અપના નિત્ય ગૈતાકાક્ષી છે તો આપ મારે ઘેર નિવાસ કરો અને આપની ઉત્તમ વિદ્યાનો પ્રસાદ અમારા બાળકોને આપો આપનો અમે યોગ્ય સત્કાર કરશું શામાટે એ વિનંતિને ચાડાલ ન સ્વિકારે ? મિથાત્ર ભોજન ક્યાથી તેની ચાડાલની સ્થિતિમા પ્રાપ્ત કરેલ હોય ? તેમ મોટી ધન પ્રાપ્તી પણ ક્યાથી કરેલી હોય ? મિથાત્ર ભોજન અને દ્રવ્યની લાલસાથી જયશકર મહારાજની વિનંતી સ્વિકારી, તેને ત્યા નિવાસ કરી રહ્યો અને જ્યાનદ નામક તેમના પુત્ર અને અન્ય બ્રહ્મપુત્રો ને વિદ્યાધ્યયન કરાવવા લાગ્યો ખાત્ર માસ થતા જ્યાનદ ને કાઈક વિદ્યા નીપુણ કર્યો પણ તે ખાર માસ માડ માડ બહુ મુશ્કેલીએ કાઢ્યા જનું અત કરણ ચોર છે તેને ચારે તરફથી જય સામો આવી ખડો થાય છે,

તેની છાતી ધ્રુજ છે. તેમ આટલો વખત બ્રહ્મપુરી રાહેરમાં રહેનાર ચાંડાલ પંડિતના અંતરમાં થાવા લાગ્યું. એક વર્ષ થયા પાદ અત્યંત ગભરાટમાં પડી મનમાં તર્ક કરવા લાગ્યો કે હવે આંહિ વિશેષ રહેવામાં સાર નથી, વખતપર રીતભાત કે અન્ય વર્તણૂક ઉપરથી મારી જાતને કાંઈ જાળખી જશે તો મારી આખર જશે. એટલુંજ નહિ પણ મારા જીવની હાની પણ વખતપર થશે. માટે હવે સ્વદેશ જવું ઉચિત છે. આમ તર્કો કરતો ચાંડાલ જયાનંદના પિતા જયશંકર મહારાજની પાસે જઈ તેને સંબોધી બોલ્યો— મહારાજ ! હું ઘણા વખતથી આપની સેવામાં તત્પર રહ્યો છું, મેં બનતી મહેનતે આપના પુત્રને સાધારણ અભ્યાસ કરાવી શાસ્ત્ર સંપન્ન યતિકર્મિ ત કયો, હજી વિશેષ અભ્યાસ કરાવત પણ

મરાઠી સાખી.

માત પિતા મમ વાટ જીવે છે ભેટી આવું તહેને
યથા મતિ અર્પિને દક્ષિણા રજ અર્પે જે મુજને
દયાળો કરૂણા મૃત પૂર્ણ ! તમુ હું આપતણે ચર્ણે.

મારાં માત પિતા મારી રાહ જીવે છે, મને મારી માતાએ આંખમાં આંસુ લાવી વિદેશ જવા વખતે ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું કે બેટા ! વહેલો આવજે, અમારું જીવન તું છે, વિખૂટો કરતાં મન નથી થતું પણ તારી મરજી આગળ નિરૂપાય. આ જારી માતાનાં વાક્યો યાદ કરતાં મારું મન ગભરાય છે માટે તેને મળવા જવા ઘો, પછી તેમને મળી કાંઈ દ્રવ્ય, માતા પિતાને આપી પાછો આ પત્ની રોવામાં હાજર થઈશ. હાલ યથામતિ મને દક્ષિણા આપી રજ આપો.

જયશંકર મહારાજના અંતરમાં તર્કો થવા લાગ્યા કે આવા સુપાત્ર પંડિત પુત્ર મળવા કુર્લભ છે અને છોકરાને સંપૂર્ણ અભ્યાસ થયો નથી તેવા વખતમાં પંડિતજી જતા રહેશે તો અભ્યાસ અધુરો રહિ જશે માટે ગમે તે પ્રકારે મારા બાળકનું શુભ કરવા ખાતર તે પંડિતને આંહી રોકવા. આમ મનમાં વિચાર કરી ચાંડાલ પાસે જઈ તેને અનેક રીતે માન આપી તેમજ દ્રવ્યની લાલચ આપી સમજાવ્યો પણ જનું મન શંકાશીલ બને તેને પછી કાંઈ ઉપાયે રહેવાનું મન ન થાય તેમ આ ચાંડાલનું મન પણ અસ્થિર થયું. પણ મહારાજના મનમાં એમ કે કાંઈ ઉપાયે પોતાના બાલકને અભ્યાસ પૂરો કરાવ્યા વિના પંડિતને જવા ન દેવા જ્યારે તેને મનાવવાને બધી રીતે

મહારાજ નિષ્કળ થયા ત્યાં પોતાને છેવટનો એ ઉત્તમ ગસ્તો સૂઝ્યો અને વિચારવા લાગ્યા કે, ઉમંગ લાયક થયેલી મારી કન્યા લક્ષ્મીનું હજી વેવીશાળ કર્કું નથી તેમ તે કન્યા ખહુ ચતુર અને શાણી છે તો તેને માટે વિદ્વાન શાણો વગર ખોળવો જોઈએ તો તેવો કોઈ વર આટનામા નથી અને આ પડિત જોવો વિદ્વાન મળવો તો ખહુ મુશ્કેલ છે તો આ મહાત્મા પડિત સાથે મારી પુત્રીના લગ્ન કરી તેને સુખી કરૂં અને તેમ કન્યાથી પડિતજીને આહી વિશેષ રોકી શકાશે અને પછી શગભાઈને રોકાશે પણ ખગ આમ તેનું શકાવું થતા પુત્ર જ્યાનદ પણ વિશેષ અભ્યાસ કરી શાસ્ત્રસપત્ર બનશે તો એજ રસ્તો લઉં કારણ

ગીતિ

મધુગ વચન વચ્નારો વેદ શાસ્ત્ર ને દૃઢ્યે ધરનારો

ત્યમ સહુ મન હરનારો, એવો લક્ષ્મી પતિ ન મળનારો

મધુરા વાણીવાળો, વેદ શાસ્ત્ર સપત્ર, સકળ મનુષ્યના મન રજન કરનાર એવો ઉત્તમ વિદ્વાન પતિ, ખીજો કોઈ લક્ષ્મીને નહિ મળે માટે એ વાત તે પડિતજીને કહી તેનું મન પ્રમત્ત રાખવા અને મારી પુત્રીનું કટયાણ કન્યા હમણાજ તેની સાથે લગ્ન કરૂં પગનું પ્રથમ ભાગી સ્ત્રીને આ વાત કહી તે દ્વાગ પુત્રીની સમ્મતી લઉં હુ વાડ છું કે આવો મનોહર પતિ મેનવવા માટે તે પ્રતિ કૂલ નહિ થાય તથાપી રાકારીન ન રહેવું આમ વિચારી તેની સ્ત્રીને વાત કરી તેણે પોતાની પુત્રી પાસે રહેનારી તેની સખીઓને વાત કહી તે સખીઓ લક્ષ્મી પાસે જઈ જોક્ષી જેનું ઉપવગ પદને આપ પ્રાપ્ત થયા ડા શૃંગાર ગમની ગુલાબી ગ્રાઈ આપના શ્રીમુખને ખોલવવા લાગી કે આપના અવયવો હવે યુવાવસ્થાને સૂચવે છે તેમજ આપનું મન યુવક પુરૂષ તરફ આકર્ષાવાની તૈયારીમા છે એ સઘળું આપના માત પિતા જાણે છે અને આપના લગ્ન કરવાને માટે આપના જોવોજ ચતુર શાણો અને વિદ્વાન પતિ જોજે છે પણ આપણે ત્યાં આવીને વસેલા પડિતજી જોવો વિદ્વાન અને ચતુર પતિ મળતો નથી જ્યો તેજ તેમના મનમા વિશેષ આવેલછે જ્યો રીતે આપના માતાપિતાને તે પ્રસન્ન આવેલછે તેવીજ રીતે આપને પણ તે પ્રસન્ન હશે અને તે તરફ આપ આકર્ષાશે એમ એમ સ્પષ્ટરીતે માનીએ છીએ કારણ—

ખિહાગ.

વર છે મનોહર કેવો મળનો દિસે—વર ૮૦
 શાસ્ત્ર સંપન્ન મધુરા ગિરા જેની
 અવર મદનના જેવો—મળનો દિસે—વર-૧
 વિનય વિવેક વિચારે નિપુણ જ,
 ચતુર શિરોમણી એ સેવો—ખાઈ મારાં—વર-૨
 ભાગ્ય ઉદય થયો ગણજો તમારો
 મળશે ન વર અન્ય એવો—ખાઈ મારાં—વર-૩

બેન ! આવો વિદ્વાન શાસ્ત્ર સંપન્ન અને આપના કરતાં અધિક ચતુર
 ખીજો વર નહિ મળે. એમ સમજો કે આપના ભાગ્યનો ; ઉદય થયો કે જ્યાં
 અનાયાસે આવા વિદ્વાન વરનું આપને માટેજ આંહી આગમન થયું.

લક્ષ્મીએ મંદસ્મિત સાથે શરમથી અધોમુખ કરી ઉત્તર આપ્યો—
 બેનો ! ગુરૂજન આજ્ઞાલોપક મનુષ્ય, કૃતજ્ઞી અને પાપી ગણાય છે અને તે
 નરકાધિકારી બને છે. તો ગુરૂ (માતાપિતા)ની આજ્ઞા લોપી હુ કૃતજ્ઞી નહિ
 બનું છતાં તેને માન આપવા ખાતરજ તે વિષયમાં અનુમોદન આપું છું તેમ
 નહિ પણ તે પંડિતની વાક્યાતુર્યતા અને વિદ્વત્તાથી માંડે મન પણ તે
 તરફ આકર્ષાયું છે અને મારા અંતરમાં એજ રટણ છે કે મારા માતાપિતા,
 મારા મનોરથ પૂર્ણ કરવારૂપ એજ વરની પ્રાપ્તી કરાવે તો સાહે. પણ ઇશ્વરેજ તેને
 તે ઉત્તમ માર્ગે પ્રેર્યા કે જ્યાં મારે શરમ છોડી સૂચના આપવા જરૂર ન પડી.

લક્ષ્મીની સહચરીઓએ તેમનું આંતરીક અનુમોદન શ્રવણકરી
 તેની માતાને વાત કહી. તેણે જયશંકર મહારાજને પોતાના મતને અનુસરતોજ
 પુત્રીનો મત જણાવ્યો જે સાંભલી પૂર્ણ હર્ષમાં આવેલ મહારાજ, ચાંડાલ
 પંડિત પાસે જઈ તેને સંબોધી બોલ્યા.

શાર્દૂલવિકીરિત.

મારી ઉત્તમ કન્યકા બહુ ગુણી લક્ષ્મી સમાજ અતિ,
 જેનું યૌવન રૂપ સુંદર દિસે હંસી સમા છે ગતિ.
 લક્ષ્મી નામક એ સમર્પિ દુહિતા સંતોષ પામું ખરે.
 અંગીકાર કરી કૃતાર્ય કરજો આવાસ આંહી કરી.

ઉપરની વિનંતી સામળી, ચાકાલ પડિત, ગમીર બન્યો અને મહુજ હસીને પોતાની સમતી ટૂંકીની શામાટે મમતી ન આવે ? નીચ જાનને ઉત્તમાગના ક્યાથી મળે ? “ મેં શ્રાદ્ધલોના ઘરે તો અત્યજ મય ક્યો પણ આ ગરીમડી શ્રાદ્ધલુ કન્યાનો ભવતો ન બગાડુ ” આવા વિચારો તેના મનમાં શામાટે આવે ? ઉત્તમ વિદ્યા, નીચ જાતીનો મનુષ્ય સપાદન બને કરે પણ જે જાતી સ્વભાવ “ અન્યનું બગાડવામાં જે અન્યનો ધાત કરવામાં નિર્દયતા કરતા સ્વાભાવિક તેમાં હોય તે શુ જવાનું ?

કર્પૂરધૂલ્યા રચિતાલવાલ
કસ્તૂરિકા વર્ણિત દોહદશ્રી
હેમાલ્લુકુર્મૈરપિસિંચમાન
પ્રાચ્છ ગુણ મુચિતિર્કિંપલાદુ

કા ! મા જે કુદરતી દુર્ગંધી (જાતી સ્વભાવ) છે તે મટાડવા સાડ અને સારી ગત લાવના સાડ જદાપી તેને કપૂરની મુગધમય ગળનો ગ્યારો બનાવી, કસ્તુરીનું ખાતર એટલે તેની વચમાં કસ્તુરી છાટી, તેની મધમાં કાદા (કુગળી)ને વાવી સોનાને વડે પાણી પાઈ તેને હગાડવાને થત કશુ તો પણ તે કી પોતાનો જાતિસ્વભાવ (દુર્ગંધપણુ) ઊડનાર નથી [અરુણ

દા કા

બધુ સ્નેહ

—

ગયા અકતે પાને ૧૮ થી

આપણે વનવાસ ગયા ત્યાગ્યી જે કળો લાવતો તે માત્ર આપનેજ ખાવા માટે પણ હુ તદન ઉપવાસીજ ગયો છુ આપની સેવામાં મગ ન પાડવા સાડ નિદ્રાનો પણ ત્યાગ કર્યો છે આ સમણ મહા કહેતુ ન જોઈએ પગનું આ વખતે કયા વિના ન ચાલે માટે કહુ છુ અને ધન્દજીતને માગવા માટે હુ તૈયા છુ આ સામળી ગમચન્દ્રજ આશ્ચર્ય પામી ગયા, હર્ષના અશ્રુ આવી ગયા, મનમાં કહેવા લાગ્યા, અંજ લક્ષ્મણ ! શુ તારો મહોદઝ સ્નેહ ! અંજ માગ માટે તારા દેહની પણ દરકાર ન હી ! ઝગ ! ભાદ્રમ્યો આવ્યાજ આપને

આમ રામચન્દ્રજી લક્ષ્મણની સહાયતાથીજ રાવણને જીત્યા. આવો ખરો સહોદર સ્નેહ હતો તો આ મહત્ કાર્ય પણ રામચન્દ્રજીએ સિદ્ધ કર્યું ; અને પરિણામે સુખી થયા ; અને રાવણે પોતાના ભાઈ વિભીષણ સાથે દ્વેષ રાખ્યો અને મોટાભાઈના કહેવાથી વિરૂદ્ધ વર્ત્યો તો તેનું પરિણામ માહું આવ્યું, પોતાના તમામ વૈભવો સાથે પોતાનો નાશ થયો. સહોદર સ્નેહ રાખવાનું પરિણામ સાડું આવે છે અને દ્વેષ રાખવાનું પરિણામ માહું આવે છે ! એતો આપણે હવે સ્પષ્ટ સમજ્યા. આ ભારત ભૂમીની પણ દશામાં હાલ જે ફેરફાર થયો તેનું કલંક પણ નિસ્તેહ (કલેશ)ને શીર છે. આપણા દેશના પ્રાચીન ઇતિહાસ તરફ હજી દૃષ્ટી કરો. દિલ્લી તખ્તપતિ અહુઆણરાજ પૃથુરાજ અને તેના માશીયાઈ ભાઈ જયસીંહનો પરસ્પર વિક્ષેપ ન થયો હતો અને આ બંને રાજ સપીને આલ્યા હતા તો વિદેશીય મુસલમાન લોકોનો જય થયો ધણો મુશ્કેલ હતો પરન્તુ કલેશનું પરિણામ એ આવ્યું કે સામસામા લડી બંને જણા નબળા જ્યારે પડી ગયા ત્યારે તે લાગ જોઈ શાહાબુદ્દીન ઘોરીએ બંને રાજઓનો પરાજય કરી તે મહાનરાજ્યો જીતી લેઈ પોતાનો જયનો ડંકા વગડાવ્યો. તે મુસલમાન લોકોમાં પણ જોશો તો શત્રુતાનું પરિણામ સાડું નથી આવ્યું. જ્યારે દિલ્લીની ગાદી પર અલાઉદ્દીન ખાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે તેના વજીર મલેક કાકૂરને તે રાજ્ય કરવાની ઈચ્છા યઈ જયી તેણે દગાથી ખાદશાહ અલાઉદ્દીનને ઝેર દઈને મારી નાખ્યો અને તેના પુત્રની આંખો ડ્રોડી પોતે રાજ્ય ગાદી પર બેઠો પરન્તુ દગા અને કુસંપનું પરિણામ સાડું નથી એ નક્કી સમજવાનું છે.— માત્ર પાંત્રીશ હજારાજ રાજ્ય કર્યા ખાદ અહુ ખૂરી હાલતથી તેનું મૃત્યુ થયું. આમ ખાદશાહને ઝેર દઈને ન મારતાં તેના અમલથી તેને અનુસરી તે મલેકકાકૂર પોતે જો ઐશ્ય ભાવથી વર્ત્યો હતો, આ નાશ રૂપ પરિણામ ન આવત. કોઈ મહત્ કાર્ય કરવું હોય જમાં ઐશ્ય ભાવવાળાં અનેક મનુષ્યની સહાયતા જોઈએ તેવું કાર્ય પણ ખરી ઐશ્યતારાખી એક ચિત્તથી કરવા ધારે તો જોજ મનુષ્યો કરી શકે.

पंचभिर्मिलितैः कश्चिज्जगति यनेसाध्यते

एकचित्तेद्वयोरेव किमसाध्यं भवेदिति ॥

એક ચિત્તે કામ કરવા મનુષ્ય ધારે તો શુ ન કરી શકે ? આપણે કાંઈ પણ જગત્ વિજયી કામ નથી કરી શકતા તેનું કારણ માત્ર ઐશ્યતા ની

ખામી ગિવાય ખીજી કલુ નથી, આપણામા પરસ્પર સગાભાઈઓના પણ મન જીદ છે, માધાર પુ વિદ્યાભ્યાસ કરી માન ઉદર ધોણ કરવામાજ આપણે પુરુષાર્થ સમજ્યા છીએ પરંતુ આપણેજ ભાઈ, આપણાથી નાનો હોય તેને વિદ્યાથી કે દ્રવ્યથી ઉત્તેજન આપી, હિમ્મત આપી, તેને અમુક ઉદ્યોગ પરાયણ કરવો, અથવા તેને પક્ષમા લઈ આપણે અમુક જગન્માન્ય કામ કરવું, એવો કદી વિચાર નહિ આવે સૌ પોત પોતાનું સમાજે તમારા અગમા જે બળ કે પરાક્રમ કંવાની શક્તિ હોય તે મુજબ તમે ગમે તે કંઈ પરંતુ તમારા સહોદર ભાઈની સહાયતાની આશા ન ગમ્મો કદી આત્મબલુ તરફથી વિપરીત પરિણામો મેળવવા ધારશે તો મળશે પોતાની કીર્તિવધાનવા ખાતર તમારું માન હીન કરવા વારસે તો કરશે પરંતુ તમારા પક્ષમા ખોની પરસ્પર અપી ઐક્યતાથી કામ લેનારા સહોદર ભાઈઓ પણ બહુ વિવેક છે “હું માગ ભાઈની દુષ્ટતાની વાત કરું ? નાહકનો કલેશ વધાર્યો કરે, કદી ન પીને બેસતો નથી અને બેમવા દેતો નથી હું તેનાથી કાચું થઈ ગાથો છું” આવા શબ્દો હું વખત હાવતા પ્રસંગમા આપણા સાબળવામા આવે છે—એક ભાઈ વિદ્યાથી કે દ્રવ્યથી બળવાન હોય અને ખીજો ભાઈ ગરીબ હોય તે ગરીબ ભાઈ કદી ખરા સકટને વખતે મળવા કે ભાઈની સંનાહ લેવા જાય અથવા સમ્પ્રત્યક્ષ નિવૃત્ત થવા કિચિત માત્ર પણ દ્રવ્ય લેવા જાય તો તેને તે બળવાન ભાઈ પાસેથી પાછો પગ ઉપાડવો ભાગે વૈ પડે, એવો જનાગ મળે કે તેથી ખરેખરા આર્દ્ર હૃદયનો હોય તે તો અનુધાગ યુક્ત બને, અથવા શરમાળ હોય તેવાને સપૂર્ણ ગ્વાની પ્રગટ થાય આવી નિર્માલ્ય જીવી ગકમ માગતા પણ સહોદર ભાઈ, બળવાન હોય છતાં દ્રવ્ય મદાધ થઈ કડોર અત કરણ ગમ્મી જ્યાં પોતાના ભાઈને નિરાશ કરે ત્યારે તે હજારો રૂપૈયા ખર્ચી પોતાના ભાઈની ઉન્નતિ આહી પોતાનો ઉદય હું કરી શકનાર હતો ? હું આમ ભાગતભૂમીનો ઉપ થવાનો ? આમ કાળે કરી ક્ષીણ થતા બલુન્નેહનું પરિણામ હું આવશે ? એ સમજતું નથી હું સાફ માહુ પરિણામ મનુષ્યોથી સમજતું નહિ હોય ? કુસપનું પરિણામ નેષ્ટ આવે છે અને સુસપ “સ્નેહાળ વૃત્તિ” નું પરિણામ શ્રેષ્ઠ આવે છે એ નું હાલની પ્રજાઓ નહિ સમજતી હોય ? આધુનિક સમયમા બ્રિટિશ પુન્ય પ્રતાપે ઢગવણીનો પ્રચાર સાથે વંચો છે છતાં જ આ ૨ મત્કાર, કુદગતી સ્નેહ,

ઐક્યતા વિગેરે આગળ હતું તે આમ કેળવણીનો વધારો થવાથી ઉલટું ક્ષીણ થવા લાગ્યું એ મોટા ખેદની વાત છે. કેટલીક ગર્હ બાબતોનો આધુનિક કેલવણીથી ઉલટો પ્રચાર થાય છે પરંતુ બ્રિટીશ લોકોમાં જે મુખ્ય સ્તુત્ય બાબત છે અને જેને તેઓ વિશેષ માન આપે છે અને જેથી તેઓ આટલે ઉચે દરજ્જે ચડ્યા તેવી સ્તુત્ય બાબત જે પરસ્પર સ્નેહવૃત્તિ, તે હાલની કેળવણી પામનારા મનુષ્યોમાં નથી દાખલ થતી એ અત્યંત આશ્ચર્યકારક છે અને આવીજ ભારતભૂમિનાં ભાગ્ય કાંઈકહીન હોય એમ મનાય છે. ભારત વાસીજનો ! કાંઈક આ વાત લક્ષમાં દ્યો. સ્નેહ રાખી એક ખીજના ઉદયમાં ઉત્કંઠિત થશે તો તેથી તમારો પણ ઉદય થવાનો એમ મનમાં સમજી તેમ કરવાની કોશિષ કરો અને આગળ જેવી આ ભૂમી ઉત્કૃષ્ટતાને પામેલી હતી એવી ઐક્યદ્વારા ઉત્કૃષ્ટતાની આકાંક્ષા રાખો, આપણા ઉદય તરફ આપણે લક્ષ નહિ રાખીએ ત્યારે કાણ રાખશે ? સ્નેહવૃત્તિ રાખી સામ્યભાવ રાખવો એ તમારું જિંદગીનું છે એમ સમજો.

મનુષ્ય માનનું સ્વાભાવિક મન મધનના ખિંદુ તરફ આકર્ષાશે પરંતુ જેર તરફ નહિ આકર્ષાય, ખંધુ સ્નેહમાં આધુ નિક સમયમાં જે ન્યૂનતા થતી જાય છે તેનું મુખ્ય કારણ મધ ખિંદુ રૂપ દ્રવ્ય છે. વિશેષ કરી દ્રવ્ય વિભાગ કરતાં ઐક્યત્વ ખંડન થાય છે અર્થાત્ એજ દ્રવ્યરૂપ મધખિંદુ પરિણામે વિષમય બને છે કારણ સ્થાપિત મિલકત જે હોય તેને માટે ઝતુન વાપરી તે મેળવવા તરફ લક્ષ રાખતાં કુસંપ પ્રતિપાદક બને છે, આમ લિપ્ત બન્યા પછી ઐક્યતાથી જે ઉદ્ધોગ કરી વિશેષ ઉત્પત્તિ મેળવવી હોય તે નથી મેલવી શકાતી. જેથી તે સ્થાપિત દ્રવ્યજ મધખિંદુ ગણતાં પરિણામે કુસંપના મૂળ રૂપ વિષખિંદુ થઈ પડે છે. હવે આપણા પ્રાચીન સમય તરફ દૃષ્ટી કરશું તો તે વખતના મનુષ્યોનાં અંતઃકરણો મહાન હતાં. સ્થાપિત દ્રવ્ય (વારસા) ને માટે કુટુંબમાં કુસંપ કરી ઐક્યત્વનો ત્યાગ કરે એવા શુદ્ધ મનના ન હતા પરંતુ “કદાપી નાનો ભાઈ અથવા મોટો ભાઈ જરા વિશેષ મારામાંથી લે તો શું થયું ? હું તેમની સાથે મળી તમામ ભાઈઓ એકઠા થઈ ઉદ્ધોગ મહાન કરશું તો કુદરતે દ્રવ્ય વધશે અને વિશેષ ઉત્પત્તિને સમગ્ર ભાઈઓ પામશું આવા વિચાર ના હોઈ કાયમ એક સંપત્તિ દ્રવ્યની વેહેણણી માં દરકાર ન રાખતાં દ્રવ્ય સંપાદન કરવા રૂપ ખરા મધખિંદુ તરફ વિશેષ

દરકાર રાખતા હતા આવો ખતુ એહનો પ્રાચીન ભાવ હાલ આર્ય લેક્ષિકા
અહણ કરે તો સુખી થવાય માટે સર્વેએ તેમ કરવામા લક્ષ ગમી અર્થજાવ
વધારવો

દા૦ કા૦

અદ્ભુત વાજી

ચોપાટ રમવાના સાધનોનો મુકાવલો—આ બાજીમા રમવા માટે ૧૬
સોગડા દોય છે, તે ૨૬ ચચાગ એકેક રમના છે, જવા કે ગતા ૪, લીવા ૪,
પીળા ૪ ને કાળા ૪ આમ ચાગ રમના ચચાર દોય છે ને ૬૬૬ રમનાર, તે
એક એક રમના ચચાર રાખે છે એમજ આ સસાર રમતમા ચાગ વર્ણના
ચાર જણ રમનાર ગણ્યા છે, ને તે દરેક વર્ણમા ચાગ ચાર આશ્રમગણી તે
આશ્રમથી એ રમત રમાય છે ચાર ગગ આપવાનો હેતુ પણ એજ છે કે
લાન, લીવો, પીળો, એ ચક્રતા રગ છે, ને કાળો ગગ ઉતરતો એના નામથીજ
ગણાય છે, તેમજ ચાર વર્ણમા ત્રણ વર્ણ જિયા ગણાય છે કેમકે તેઓ દ્વીજ
જાતીમા ગણાએલા છે, ને શુદ્રને હલકા ગણેવા છે તેમજ આશ્રમમા પણ
ત્રણ આશ્રમ શ્રેષ્ઠ છે ને ચોથો મધ્યમ છે એટલે કે—બ્રહ્મચર્ય, વાનપ્રસ્થ,
અને સન્યસ્ત એ ત્રણ જિયા છે ને ગૃહસ્થાશ્રમ એ મધ્યમ છે એક
પ્રથમના ત્રણેનો આધાર ગૃહસ્થાશ્રમ ઉપરજ છે પરતુ ખીજ તરફ દૃષ્ટી કરતા
પ્રથમના ત્રણ આશ્રમ ઝટ પાર પમાય છે અને ચોથો આશ્રમમા ઘણાક
પ્રકારના જાય રહેલા છે

બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પ્રથમનો છે તેમા બીજ રૂપ બ્રહ્મચર્ય ચર્ચાગે પગાય તો
તેને મોક્ષમા કશી હુકત આવે તહી સાનનમા અતુમાન પ્રભાણે યનોપવાત
આપતી વેળા ખડવાને એ ૬૬ આપવામા આવે છે, ત્યાંજ તે ૬૬ની
સહાયતાથી આ પ્રથમના આશ્રમનો પ્રેશ જ કરવામા આવે છે તે પરીપુર્ણ
રીતે પાળવામા આવે એ હેતુ હોવો જોઈએ અર્થાત્ એક ૬૬ લાકડી આપે
છે તેતો જોવા માત્ર છે પણ મનોનિગ્રહ રૂપે જ સત્તાથી બ્રહ્મચર્ય પગાય તે
સત્તારૂપ એક લાકડીની જરૂર છે એમ સુચના છે

વાનપ્રસ્થાશ્રમ એ ત્રીજો ગણેલો છે કેમકે ગૃહસ્થાશ્રમીથીજ આ

આશ્રમમાં જવાય છે. ત્યાં પણ માત્ર એકજ ભય રહેલો છે. સાધનમાં જ ધોળાં વસ્ત્ર પેહેરવાં પડે છે તેજ ખતાવી આપે છે એટલે કે:—આ વસ્ત્ર છે તેવું જ ઉજવળ મન રાખી આ આશ્રમ પાળવામાં આવે તો ખીજે ભય નથી. કારણ કે સ્ત્રી પુરૂષ સાથે રહેવાથી જો મનની મલીનતા હોય તો બ્રહ્મ થતાં વાર લાગશે નહીં. માટે જોવા માત્રજ ધોળાં વસ્ત્રથી સાધન થયું એમ સમજવું નહીં પણ તે વસ્ત્ર પ્રમાણે મન સ્વચ્છ રાખવાના હેતુથીજ શ્વેત વસ્ત્રધારણ કરવા રિવાજ હશે.

સન્યસ્તાશ્રમ એ ચોથો છે. તેમાં પણ ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરી દંડ ગ્રહણ કરવા રિવાજ છે. જોયો દંડ ધારણ કરે છે તે દંડી અને વગર દંડના તે સન્યાસી માત્ર કહેવાય છે. તેનો હેતુ પણ ઉપરના સાધનોથીજ સમજવાનો છે. સદૈવ વસ્ત્ર ધોવાઈ ધોવાઈને છેવટ લાલાશ પકડી ઘેરા ભગવા રંગનું ખને છે તે અસલ રંગ સન્યાસીના વસ્ત્રનો છે. દ્વક્ત ગેરૂ કે એવા કૃત્રીમ રંગમાં ઝળોળી ઘેરૂ ભગવું વસ્ત્ર ખનાવેલું હોય તો તે રંગ નહીં. કારણ કે જમ પેલા શ્વેત વસ્ત્રને ધોવાતાં ધોવાતાં છેવટ લાલાશ આવે છે તેમજ વાનપ્રસ્થ એ શ્વેત વસ્ત્ર જોયો છે તે નિર્મળ થતાં પરિપક્વ અવસ્થાને પામે ત્યારેજ લાલાશ પડતાં રંગરૂપ સન્યસ્તને ધારણ કરે છે ; માટે એ ભગવો રંગ સન્યાસીઓ માટે ચોજેલો છે, અને દંડ ધારણ કરેલો છે તે યદિકા માત્રજ દંડ નહીં પણ મન વચન અને શરીરને દંડથી સ્વાધીનમાં રાખવાની શક્તી રૂપ દંડ ધારણ કરવાના હેતુથી એ દંડ છે. દંડ કાપનો છે તેનો હેતુ એ છે કે કાપવત્ સખત દૃઢતાવાળો હોવો જોઈએ.

ગૃહસ્થાશ્રમ—એ ક્રમમાં ખીજો છે પણ આ ખાજીમાં તેને મધ્યમ ગણ્યો છે પણ ખરી રીતે તેજ સર્વોત્કૃષ્ટ છે કારણકે ઉપરના ત્રણે આશ્રમી ઓનો નિર્વાહ આ આશ્રમીથીજ આવે છે માટે ઉત્તમ છે પરંતુ આમાં સ્થળે સ્થળે ભય રહેલો છે તેથી આ સંસાર ખાજીમાં તેને ઉતરતો ગણવાની આવશ્યકતા છે. આંહી ખીજું કારણ વળી એ છે કે તેની ઉત્પત્તિ વૈરાટ પુરૂષના પેડુથી થઈ છે એમ શ્રીમદ્ભાગવતના ૧૧ મા સ્કંધના ૧૮ મા અધ્યાયમાં કેહેવામાં આવ્યું છે : વિશેષમાં ત્યાં કહ્યું છે કે ખીજા આશ્રમો ચડતા સ્થળોથી પ્રગટયા છે માટે તે ચડતા છે. ત્યાં પણ તાત્પર્ય જોઈતું તો બ્રહ્મચર્યાશ્રમ ઉરસ્થલથી, વાનપ્રસ્થ વક્ષસ્થળથી અને સન્યસ્ત મસનધી થયેલ છે

તે સર્વ (હર, વક્ષસ્થળ, ને મસ્તક) ને નિર્વાહ (પેદુ) દોઢરી પરજ છે માટે ત્યાં જન્મ પેદુ મુખ્ય ગણાય તેમજ ગૃહસ્થાશ્રમ મુખ્ય છે પણ સ્થળાતર પક્તીમા ઉતરતી પક્તીયે છે તેમ અહીં પણ સમજવું

ગૃહસ્થાશ્રમમા મુખ્ય ભય તો શત્રુપુ છ વિકારોનો છે બિજો ભય ગૃહ વ્યવહાર ચલાવવાનો, ત્રીજો અતિથિ આ રનો, ચોથો કર્તવ્યકર્મ કે જે ત્રીશ પ્રકારના છે તે ઉલ્લખ કરવાનો, તથા આ ગિવાય પણ બીજા ધણા ભય ગ્રહેલા છે જે પ્રસંગોપાત કહેવાશે—

જન્મ ચોપાટ આજીવની રમતમા પ્રથમ પાકી જાય તે શ્રેષ્ઠ, બીજો પાકી જાય તે ઉત્તમ, ત્રીજો મધ્યમ, અને ચોથો અથવા હારે તે કનિષ્ઠ એમ છે તેમજ આ વર્ણમા એમજ છે કેમકે હમેશા ધર્મ પ્રવર્તક, અને મોત્ય પ્રાપ્ત કરવામા અગ્રણી બ્રાહ્મણોજ પ્રથમ થયા છે, અને તેથી મનકાદી કપીઓનું પ્રથમ પ્રગટવું થયું છે અર્વાપિ પર્યંત જોતા ધર્મ પ્રવર્તક, બ્રાહ્મણ જોવામા આવશે તેમજ શાસ્ત્રોમા પણ એજ વર્ણને શ્રેષ્ઠ ગણેલ છે ત્યાં પછી ક્ષત્રી પછી વૈશ્ય અને હેવટે શુદ્ર આહી વિગેષમા જોતા જણાશે કે આ ચાત્ર વર્ણનું જાંચ નીચપણુ તેમના કર્તવ્ય કર્મથી પણ જણાય છે, તેમજ તેમની ઉત્પત્તિથી જણાય છે કે આ ચાત્ર વર્ણનું જાંચ નીચપણુ તેમના કર્તવ્યકર્મથી પણ જણાય છે, તેમજ તેમની ઉત્પત્તિથી જણાય છે કેમકે—બ્રાહ્મણો વૈગટ પુરૂષના મુખથી, ક્ષત્રીઓ બાહુથી, વૈશ્યો પેટથી ટ સાયળથી અને શુદ્ર ચાત્રથી ઉત્પન્ન થયા છે તે પ્રમાણે તેઓ ચક્રતા ઉતરતા છે અને નિર્ણય એમ સમજાય છે કે બ્રહ્મને જાણે તે બ્રાહ્મણ, બ્રહ્મ એવું વેદનું નામ પણ છે તે વેદ, પરબ્રહ્મ પરત્માનુજ સ્વરૂપ છે એટલે કે તેના મુખથીજ એ થયેન છે માટે બ્રહ્મને જાણનાર તેજ બ્રાહ્મણ કહેવાય તેમ બ્રાહ્મણનું ઉત્પત્તિસ્થાન વેદ ને વેદ તેજ નારાયણનું મુખ તેથી મુખથી થયા એમ લખેન છે ક્ષત્રીઓ બાહુ થયા છે માટે તેવી શક્તી વરાવનાર ક્ષત્રી, દોવાથી તે બાહુથી થયાનું સમજાય છે વૈશ્યો જીદરથી—જીદરનો સ્વભાવ, ટકે ટકે ખાતા છતાં અસતોષ રહે તેવો છે ગમે તેટલી વિદ્યા, કળા, વાતો વિગેરે ભરવામા આવે તોપણ સતોષ નહીં જણાય, તેમ સર્વથી હલકુ થઈ, સર્વના પોપણમા તત્પર રહેવું, સર્વ પાસે કામ (શરીરના દરેક અવયવો પાસે સૌ સૌનું કામ) કરાવી ન જાય જીદર

પુણી હોય તે પોતામાં સંચક કરવો, એવો ઉદ્દેશો વિચિત્ર પ્રકારનો હેતુ છે અને વૈશ્યની પણ તેવી પ્રકૃતિ હોય છે એથી તેની ઉત્પત્તિ ઊદ્દેશી ગણી છે. એજ પ્રમાણે શુદ્રનું પણ છે તે એ કે કાંઈપણ આજ્ઞાકારી કામ આવ્યું હોય તો તે ચર્ણુથીજ ખને માટે તેની ઉત્પત્તિ તેમ ગણવામાં આવી છે ને એ શરીર અવયવોની ચક્રતી ઊતરતી પંક્તી પ્રમાણે વર્ણુની પણ છે.

ક્ષત્રીઓને બ્રાહ્મણો પછી ગણ્યા છે. કેમકે સનાતન રીતી પ્રમાણે બ્રાહ્મણોનું પ્રતિપાલન તેમજ તેમને માન આપી તેમની શિક્ષા પ્રમાણે વર્તવું ઈત્યાદી કર્મ કરવાં ને તેમનાથી ઊતરતે દરજ્જે વર્તવું. એ તેમને દ્રવ્ય એજ પ્રમાણે વૈશ્ય અને શુદ્રોના આચરણ પ્રમાણે ક્રમ ગોઠવાએજ છે.

આ હેતુથી ચાર આશ્રમમાં ગૃહસ્થાશ્રમને મધ્યમ ગણીને હવે આગળ કહેવામાં આવે છે કે—

વિદેં તૈ બ્રહ્માંદે—આ દેણી અથવા શાસ્ત્ર વચન પ્રમાણે જન્મું પિંડે તેવુંજ બ્રહ્માંડે તે જોતાં પ્રથમનો સુકાગ્રલો બ્રહ્માંડ સાથેનો થયો છે. પણ હવે એજ પ્રમાણે પીંડ (શરીર) સાથે સરખાવતાં આગેહુળ જણાઇ આવશે કે ઉપર કહ્યું વચન સિદ્ધજ છે—

ચોપાટના ચાર પટની પેઠે આ સૃષ્ટી પણ ચાર પટે કેમ રહેલી છે તે કહેવાઇ ગયું છે હવે આ શરીર તરફ જોતાં, એક પડ, વામ હસ્ત ખીન્નું મસ્તક, ત્રીજી દક્ષીણહસ્ત અને ચોથું પગ છે. મધ્યસ્થળ જન્મ પાકવાનું સ્થળ છે તેમજ આ શરીરની મધ્ય જગોએ અંતઃકર્ણ રહેલું છે જન્મ ચોપાટનું મધ્ય સ્થળ ચોરસ ચાર ખાનુથી ઘેરાયલું છે, તેમજ આ અંતઃકર્ણ એક છતાં ચો ખાનુવાળું છે. તે દરેક ખાનુનું નામ આ પ્રમાણે છે:— એક ખાનુએ મન, બીજી ચીત્ત, ત્રીજી બુદ્ધી ને ચોથી ખાનુ અહંકાર. હવે જો મધ્ય સ્થળમાં આત્મા રહેલો છે કે જો ને જાણવાથી ચોપાટમાં જન્મ સોગઠી પાડે ને પછી તેને દ્રવ્ય પડતું નથી તેમજ જીવાત્માને મોક્ષપ્રાપ્ત થઇ જન્મ મરણના ફેરા મટે છે.

ચોપાટના દરેક પડના ઉભા ત્રણ વિભાગ છે તેમ સૃષ્ટીના પણ ત્રણ વિભાગ કહી ગયો છું કે અર્થ, ધર્મ કામ. તેમજ શરીર પણ ત્રણ ભાગવાળું છે, ચોપાટના વચક્ષા વિભાગમાં સોગઠીને ભય હોતો નથી તેમજ સૃષ્ટીનો વચક્ષો વિભાગ જ મનુષ્યની વસ્તીવાળો ગણ્યો તેમાં ભય હોતો નથી તેમજ શરીરના ત્રણ વિભાગમાં ત્રણ ગુણ છે સત્ત્વ, રજ, અને તમ, તેમાં

વયલો રજો ગુણ છે તેમા ભય / હોતો નથી અહી ભય તે માન અરસપરસનોજ
જાણવો , જમકે ચોપાટના વયલા ભાગમા સોગઠી બેઠી છે ત્યાંથી ચાવી
ધા બાહાર ન નીકળી હોય ત્યા સુધી ખીજી સોગઠી મારશે તેમા ભય હોતો
નથી તેમજ વસ્તીવાળો સુધીનો ભાગ કે જે વયલો ગણ્યો છે તેમા પણ
મનુષ્યોનો ભય હોતો નથી એટલે કે રીતસર જમ સોગઠી ચાની જાય તેમ
સુધીમા રીતસર ચાલનારને નિર્ભય ગણ્યો છે એવીજ રીતે આ શરીર રૂપ
ચોપાટનો વયનો ભાગ જે જોગુણ કહ્યો તે એવા હેતુથી કે રજો ગુણ એ
બ્રહ્મનો છે તે બ્રહ્મદેવ, ઉત્પત્તી સ્થાનના ધણી છે, માટે રજો ગુણથી મનુષ્ય
માનની ઉત્પત્તી ગણી છે ને ઉત્પત્ત ધર્મ બાન અવસ્થા સુરોમા નિર્ભયપાત્રુજ
છે, માટે રજો ગુણ વયલો વિભાગ કહેવો છે

ચોપાટના વયના પડના સાત આસન વળોટયા કે પેટધા, અથવા
વયલા વિભાગથી બાહાર આવ્યા કે ચિતા ઉદ્ભવે છે જમ વસ્તીવાળુ રોહો
કે ગામડુ મુકી રસ્તે પડયા કે ચીતા થવા લાગે તેમજ આ શરીર કે જે નણ
ગુણથી બન્યુ છે તેમા જમ ચોપાટના ચોવીસ આસન છે તેવીજ રીતે ૨૪
આસન એટલે ૨૪ તત્વો કહ્યા છે ૧૦ ઈદ્રીયો, પાચ તત્વો, પાચ તેના
ભેદ, અને ચાર અત કરણ, તે એવી રીતે કે —કાન, ત્વચા, દૃષ્ટી, જીભ,
નાસિકા, વાણી, હાથ, પગ, શીખત અને ગુદા, એ દશ ઈદ્રીયો, પૃથ્વી, જલ,
તેજ, વાયુ, આકાશ, એ પાચ તત્વો, તથા શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ
એ તેમના પાચ ભેદ અને મન, બુદ્ધી, ચીત્ત, અહુકાર એ ચાર અત કરણ
મળી ચોવીસ આસન જે કટખ્યા છે તે શરીરના વયલા ગુણ રજો ગુણથી બનેલા
છે બાળ ભાવ જે ઉપર બતાવ્યો છે એટલે સાત વર્ષ સુધી બાળકપણે તેને
નિર્ભયપણુ છે પછી દ્વિજ જાતીને યજ્ઞો પવિત્ર વાગણ કરવા રિવાજ છે તે પણ
આજ કારણથી કે બાળ ભાવ પછી તેને ચિતા ઉત્પન્ન કરવાનુ આ પ્રથમ
પગથિયુ ચોજેલુ હશે, જમ ઉપર કહી ગયો કે ચોપાટમા વયના સાત સ્થાન
વળોટાય કે ખીજી સોગઠી મારશે એવો ભય પ્રગટે તેમજ બાળક ૭ વર્ષનુ
થયુ છે તેને ચિતા ઉદ્ભવે દ્વિજના છોકરાને સાતમે વર્ષે યજ્ઞોપવીત આપ્યા
પછી વિવા લણવારૂપ ચિન્તા ઉત્પન્ન થાય છે પ્રાચીન કાળે ખરેખરી ચિતા
ઉત્પન્ન થતીજ, કેમકે સાતમે વર્ષે જનોઈ આપ્યા પછી તેઓ વિવાહ્યાસે
જતા ને પ્રથમનો આશ્રમ કે જે બ્રહ્મચર્ય કહેવાય છે તેની સુદ્ધ પચીસ વન

સુધીની શાસ્ત્રમાં કહેલી છે તે પળતા પણ હવે તે ચિંતા જોવામાં આવતી નથી. કારણકે એ પચીસ વર્ષનો કાળ માત્ર અરધા કે આખા કલાકમાં ઉકલી જાય છે. ખડવો થઈ ખાંધપર દંડ ધારણ કરી ભણવા માટે કાશી જવાની તૈયારી કરી, દોઢ મુકે કે તેનો મામો સામેથી આવી પકડી લે કે બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ પુરો થયો. ઘણી થોડીજ મુદતમાં તેનો ગૃહસ્થાશ્રમ શરૂ કરી દે છે. જો કે હાલના સમયાનુસાર છોકરાઓને ૭ વર્ષેજ નિશાળે મુકી વિદ્યાભ્યાસની ચિંતા ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે ખરી પણ પ્રાચિન સમય જીવી નહી. કેમકે તે કાળે તો વિદ્યાર્થીને ગુરૂને ઘેર રહી ભિક્ષાત્રથી પોતાનો નિર્વાહ કરી ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણેજ વર્તી વિદ્યાભ્યાસ કરવો પડતો તેને ખદલે અર્વાચીન કાળે ગુરૂની આજ્ઞા માત્ર નિશાળમાંજ રહે છે, તેમાં પણ કદી દૈવયોગે ડાઈ છોકરાને કંઈ વિશેષ શિક્ષા તેના ખાસ ગુન્હામાટેજ કરવામાં આવી હોય તો ગુરૂની દક્ષિણામાં તેનાપર ફરિયાદ મંડાય છે. તેથી હાલની ચીંતા નહી જીવીજ છે.

ચોપાટનો વચ્ચો ભાગ વળોટ્યા પછી જમણા હાથ તરફના વિભાગમાં આવવાથી ઘણીક જાતની ફીકર તેમજ ડાઈ મારશે તેવો ભય વારંવાર રહેવાથી ઝૂટ કેમ ચલાય તેવી કાળજી રહે છે તેમજ આ સૂષ્ટિરૂપ ચોપાટમાં જ બિજો માર્ગ વસ્તી વિનાનો ભાગ કદાપિ છે અથવા પુરુષાર્થનો રસ્તો છે તે છે. ત્યાં પણ તેમજ જાને છે ; કારણ કે નિર્જન રસ્તામાં અનેક રીતની ફીકર તેમજ ડાઈ ચોર મારી નાંખે તેવો ભય ઉત્પન્ન થાય છે, તથા પૈસો કેમ મેળવવો ? અને મળ્યો તો તે કેમ સાચવવો, ? તેવી કાળજી ત્યાં પણ થાય છે. એવીજ રીતે આ શરીર ચોપાટમાં પણ તમોગુણ રૂપ બિજા વિભાગમાં આવ્યાથી ઉપર પ્રમાણે જાને છે. તમો ગુણને બિજા વિભાગ ગણવાનો હેતુ એ છે કે તે જાળ અવસ્થા પછી પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં સ્થિતિ તમો ગુણ જીવીજ હોય છે, કદો ત્રણ વિભાગને ત્રણ પુરુષાર્થ સાથે સરખાવતાં બીજા રસ્તો અર્થનો ગણીયે તો કામ એ પ્રથમનો ગણાય, જેમકે (કામ ધર્મ, અર્થ) આ પ્રમાણે કામ પેહેલે વિભાગે આવે છે ત્યાં તાત્પર્ય એ છે કે પેલે વિભાગે કામ જીતવો છે.

અપૂર્ણ.

પારિતોષિક સભા

ગયા કાર્તિક વદ ૧૧ ને યુક્તવાગ્ને દીપ્તિ ગનીના આઠ વાગે વેદ ધર્મ સભા તરફથી, અભ્યાસ કરનાગ વિદ્યાર્થિઓને પારિતોષિક (ઈનામ) આપવાને માટે વૈવ પ્રભુગમ જીવનગમને ત્યાં તમના આમનણથી એક મળા મળી હતી તેમા નીચેના ગ્રહસ્થોએ હાજરી આપી હતી જેઠ ધગમશી મોરાગજી ગોકળદાસ, વેદધર્મ સભાના મની, જેઠ દ્વાગકાદમ ધર્મસી, ગ રા લલુભાઈ શામળદાસ, મનમોહનદાસ દયાળાસ શરાફ, રોઠ નીજીવનદાસ વજીવનદાસ, રોઠ મોતીલાલ કાનજી ધર્મસી, રોઠ વિઠ્ઠલદાસ દામોદર કાકગરી મૂળજી વિગેરે આગળ બસોથી અડીસો સ ગ્રહસ્થોએ આમનણ સ્વિ કાગે હાજરી આપી હતી તે શિવાય ગાસ્ત્રી વર્ગમા, શાસ્ત્રી જીવગમ વલુરામ, શાસ્ત્રી રણુદેવજી ઉદ્દવજી, ગાસ્ત્રી નાયજી, શાસ્ત્રી ઈ જાગકર, વિગેરે ખીજા ગાસ્ત્રીઓ પણ પધાર્યા હતા

શરૂઆતમા ગાસ્ત્રી જીવરામે પાઠગાળામા અભ્યાસ કરનાગ વિદ્યાર્થિઓની મોટેથી પરિક્ષા લીધી હતી જેમા પાસ થયેના આરા નિવાર્ણિઓને થોડા ઈનામ વહેચી આપ્યું હતું તે પછી શાસ્ત્રી જીવગમે ધર્મ સમવી વ્યાખ્યાન આપી મનુષ્યને સ્વધર્મમા રહેવા માટે સૂચવ્યું હતું ત્યાં પછી તેને અનુમો ન શાસ્ત્રી નાયજીએ આપતા પ્રાચીન દ્રષ્ટાન્તો આપી પુન વચ પરાયણ રહેવાને સૂચવ્યું હતું

આ બંને શાસ્ત્રીઓનું વિવેચન ચે રહ્યા પાદ તેજ વિવેચનને અનુસંગતા વિષય પૂર્વક ગાસ્ત્રી દામોદર કાનજીએ તમામ સંગીત સાહિત્યો માયે શુજગતી ભાષામા હર્ષિકીર્તન ચાર કર્તુ હતું

શરૂઆતમા વરેક મનુષ્યો દુ ખાકાક્ષી નથી પણ સુખાકાક્ષી છે અને સુખતા સાધતો સર્વ ખોજે છે ને તેને માટે દરેક મનુષ્ય મહે છે તે ખરા સુખનુ મથન કરી આગ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવાને મહેજે ચોક્કસ આમ સૂચવતા તે આગ પુરુષાર્થમા પ્રથમ ધર્મનુ વિવેચન કરી ધર્મ ગમનુ સ્પષ્ટી કરણ કરી શ્રી કૃષ્ણે ધર્મમા પ્રેરવા માટે એક વખત અર્જુનને ગીતાનો બોધ આપ્યો હતા તે ધર્મ પરાયણ છે કે નહિ તેની પરિક્ષા લેના, શ્રી કૃષ્ણે ખીજી

વખત પ્રેરણા કરી અને અર્જુન સામે પોતે લડાઈ કરવા ઉભા રહ્યા જ્યાં અર્જુનને પુનઃ મોહ થતાં ધર્મ બ્રહ્મ થતા હતા તે વખતે શ્રી કૃષ્ણે પુનઃ બોધ આપી અર્જુનને ધર્મ પરાયણ કર્યા તે સંબંધે ઐતિહાસીક દૃષ્ટાંત ચલાવી વિશેષ ધર્મ પ્રતીપાદન કરી, છેવટ હુંકમાં તે ધર્મદ્વારા અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ત્રણ પુરુષાર્થને પ્રાપ્ત કરવાની સૂચના કરી હરિકીર્તિ સમાપ્ત કર્યું હતું.

હરિકીર્તન સમાપ્ત કર્યા પછી થેઠ દ્વારકાદાસ ધર્મસીએ હરિકીર્તન કારની પ્રસંશા કરી હતી અને ઉત્તેજન આપવાને લાયક છે એમ જણાવ્યું હતું. ત્યાર પછી વૈધરાજ પ્રભુરામના આવા ધર્મ સંબંધી પ્રયાસને માટે સર્વ ગ્રહસ્થાએ ધન્યવાદ આપ્યો હતો ત્યાર બાદ આનંદપૂર્વક સભા મોડી રાત્રે વિસર્જન થઈ હતી—

ધર્મસભા.

બ્રહ્મચારી રામેશ્વરાનંદજીની પ્રેરણાથી તા. ૨૫ ડિસેમ્બર થી તા. ૨૯ સુધી પાંચદિવસ પર્યંત બાહારગામના વિદ્વાન પંડિતો અને ગામના શાસ્ત્રી જોને આમંત્રણ કરી વૈધરાજ પ્રભુરામ જીવનરામના પ્રમુખપણા નીચે અને ડા. ૦ પોપટ પ્રભુરામ અને વૈ. નારાયણ ત્રંબકના સેક્રેટરીપણા નીચે ધર્મ સભા એકત્ર થઈ હતી તેમાં છત્રીસ ધર્મસંબંધી પ્રશ્નોનું વિવેચન કરાવામાં આવ્યું હતું.

બહાર ગામથી પધારેલા પંડિતો કાશીના સમર્થ વિદ્વાન મહામહો-
પાધ્યાય પંડિત, શિવ કુમારમિશ્ર ઈટાવાના પંડિત ભિમસેન શર્મા, કંઈક્ષેવના
પંડિત ગરુડધ્વજ, આગ્રાના સેન્ટ જનસ કોલેજના પ્રોફેસર પંડિત ધનશ્યામ
શર્મા, અલીગઢના પંડિત ટીકારામજી, અમદાવાદના શાસ્ત્રી રામકૃષ્ણજી,
જામનગરના શાસ્ત્રી હાથીભાઈ, વડોદરાના શાસ્ત્રી જોદૂમહારાજ, ડાહ્યા
પૂરનાગણેશ શાસ્ત્રી, મોરબીના શીબ્રકવિ શાસ્ત્રી શંકરલાલ વિગેરે પધાર્યા હતા
શિવાય શાસ્ત્રી નાનુંરામજી, શાસ્ત્રી રણછોડજી, શાસ્ત્રીનાથજી તથા શાસ્ત્રી પ્રાણ
જીવન વગેરે ગામના શાસ્ત્રીઓ પણ સભામાં પાંચેદિવસ હાજર હતા.

છવાશ પ્રતો

- ૧ વેદોના સ્વત આમાણ્ય સખ ધી અને અપૌરુષેય સખ ધી વિચાર
- ૨ મન્ત્રોનું તથા બ્રાહ્મણોનું અપૌરુષેયત્વ છે કે કેવળ મન્ત્રોનું ?
- ૩ તે સમકાલીન છે કે વિપ્રમકાલીન છે ?
- ૪ છુતસૂત્રિની પહેલા વેદોનો પ્રાકુર્ભાવ છે કે તેના પછી ?
- ૫ વેદનિર્માણ કરનાર વિગ્રહવાન હતા કે વિગ્રહરહિત ?
- ૬ ઋષિઓ મનદ્રષ્ટા કહેવાય છે તેમા મનદ્રષ્ટૃત્વ તે શું ?
- ૭ વેદમા કહેવા મયુરુજ, ભરદ્વાજ આદિ મનદ્રષ્ટા ઋષિઓના નામોનો અર્થવિચાર
- ૮ યજ્ઞના દ્રવ્ય દેવતાનો વિચાર, તેમા યજ્ઞમા પશુહિ સા સખ ધે કર્તવ્યો કર્તવ્યનો વિચાર
- ૯ (વેદના) છ અંગોના સમયનો વિચાર
- ૧૦ દર્શનોનો પરસ્પર વિરોધ પરિહાર તથા સમય વિચાર
- ૧૧ યજ્ઞદેવતા વિગ્રહવાળી છે કે વિગ્રહરહિત છે ?
- ૧૨ બુદ્ધના અને જૈનના દર્શનો પડદર્શનના પછી થયા છે કે કેમ ?
- ૧૩ સ્મૃતિઓના કર્તૃત્વાદિનો વિચાર
- ૧૪ સ્મૃતિઓ પહેલો કે વ્યવહાર પહેલો ?
- ૧૫ કલિમા ક્ષત્રિય વૈશ્ય જાતિની હયાતિ અને તેઓનો ઉપનયન વિચાર
- ૧૬ કન્યાના તથા વરના વિવાહને યોગ્ય વયનો વિચાર
- ૧૭ ચાતુર્વર્ણ્ય વિભાગ ગુણકર્મથી કે જન્મથી ?
- ૧૮ દ્વિજને દ્વીપાન્તર જવું ઉચિત છે કે નહિ ?
- ૧૯ પોતપોતાની જાતિમા સામાન્ય રીતે ભોજન લેવાનો અને ભોજનવ્યવહારવાળી જાતિ સાથે કન્યા વ્યવહારનો વિચાર
- ૨૦ સ્ત્રી દુશ્વળીનો અને ગૃહકાર્યમા સ્ત્રીઓના મુખ્યપાણનો વિચાર
- ૨૧ ક્ષત્રિયોની ધર્મોત્તતિ વિશે વિચાર
- ૨૨ શૌદ્ર વિધાના પઠનપાઠન કરવા સખ ધી વિચાર
- ૨૩ પુરાણ ઇતિહાસમાના સદિગ્ધ વિષયોનો વિચાર અને તે કયારે કયારે રચાયા તેનો વિચાર
- ૨૪ વિધવાવિવાહ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે કે નહિ ?
- ૨૫ વર્ણ તથા આશ્રમ ધર્મો માટે કલિમા વિશેષ વિચાર
- ૨૬ પતિતોને પાવન કરવા સખ ધી વિચાર

ઉપર જણાવેલાં છવીશ પ્રશ્નોનો ખુલાસો મેળવવા માટે મળેલી શાસ્ત્રી-
જ્ઞાતી સભામાં પ્રથમ વિદ્વાન પ્રમુખ તરીકે સર્વાનુમતે પડિત નાતુ રામજીને
પંડિતજી શિવકુમાર હાજર ન થવાથી નીમ્યા હતા.

માષણ ક્રમ:- પહેલે દીવસે પ્રમુખપદે બિરાજેલ પંડિત નાતુ રામજીએ
સભાનો આરંભ અને છવીશ પ્રશ્નોનું ઉપોદ્ધાતના રૂપમાં વિવેચન
કર્યું હતું. બીજે દીવસે શાસ્ત્રી નાથુરામજીએ ખગોળથી પોતાના વ્યાખ્યાનમાં
વેદનું અનાદિત્વ પાછું સતોષ કારક સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું. ત્યાર બાદ
ભીમસેન શર્માએ પેલા પ્રશ્નથી નવમા પ્રશ્નનું વિવેક કર્યું, ગરૂડ દ્વજજીએ
મિમાંસાની રીતોની આવશ્યકતા સંબંધે વિવેચન કર્યું, ત્યાર પછી શાસ્ત્રી
રામકૃષ્ણ અને શાસ્ત્રી હાથી ભાઈએ ઉપલા વ્યાખ્યાનના અનુમોદન તરીકે
વિવેચન સારી રીતે કર્યું હતું.

ત્રીજે દીવસે, ગયે દીવસે કરેલા નવ પ્રશ્ન સુધીના વિવેચનનો ભીમ
સેન શર્માએ ઉપસંહાર કરી ૬ થી ૧૮ પ્રશ્ન સુધી આગળ વિવેચન ચલાવ્યા
બાદ છોડ મહારાજે દર્શનોનો પરસ્પર વિરોધ પરિહાર સંબંધે ટુકડામાં વિવેચન
કરી ભીમસેન શર્માના નવમા પ્રશ્નના વિવેચનને અનુમોદન આપ્યું હતું બાદ
રામ કૃષ્ણ શાસ્ત્રીએ નવથી સત્તરમાં પ્રશ્નનું અનુમોદન આપ્યું, પડિત ઠાકુર
પ્રસાદે સોળ તથા સત્તરમાં પ્રશ્નને અનુમોદન આપ્યું ત્યાર પછી ગણેશ
શાસ્ત્રીએ એકવીશમાં પ્રશ્ન ઉપર વ્યાખ્યાન ચલાવ્યું હતું પડિત હરિહર અને
શાસ્ત્રી નરહરિએ બાવીશમાં પ્રશ્ન ઘણું સાફ વિવેચન કર્યું હતું. પડિત
ધનશ્યામજીએ ચોવીશમા પ્રશ્નનું વિવેચન, પંડિત રામકૃષ્ણજીએ ચોવીશથી
છવીશ પ્રશ્ન સુધીનું વિવેચન, પં ૦ હાથીભાઈએ સત્તરમા પ્રશ્નનું વિવેચન,
અને રામકૃષ્ણ શાસ્ત્રીએ વીશમા પ્રશ્નના વિવેચનની સમ્મતિ; આપી હતી

શાસ્ત્રીઓ તથા પંડિ-
તોના માષણોનો ટક્કાર.

પડિત ભીમસેનશર્માનું ભાષણ ૧

પંજાબવાળા પડિત ભીમસેનશર્મા બોલ્યા કે, વેદ શાસ્ત્રથી મારો મત
બંધાયેલો છે અને વેદને પોતાના પ્રમાણુ શિવાય બીજાના પ્રમાણુની જરૂર
રહેતી નથી. વેદરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ બીજાઓથી જોઈ શકાય નહિ તેમાં જોના-
રનોજ દોષ કહેવાય, વેદમાં અગ્નિની સર્વ વ્યાપકતા સિદ્ધ કરેલી છે. જ માણુ-
સમાં જટલી ચોગ્યતા હોય તે પ્રમાણુ તે વેદની વ્યાપકતા જાણી શકે છે.

વૈકિ મિદ્ધાત એવો છે કે, દેહ માણસને એ અથવા બીજી ગીતે તે માનવો પડે છે જમકે ચોગી કરી એ પાપ છે એમ સર્વ દોષ પ્રજા માને છે પરંતુ વેદના મિદ્ધાત એજ છે એમ તેમનાથી મનનરતુ નવી જમની બુદ્ધિ વિશુદ્ધ છે તેઓ વેદના દરેક મિદ્ધાત માને છે અને જમની મતિ મનીન છે તેઓ બીજી ગીતે પણ તેનાજ મિદ્ધાતને સ્વીકારે છે જની જવી મતિ તેને તે પ્રમાણે દેખાય છે દાખલા તરીકે જો કામી હોય તેઓ શ્રીમય જગત જુને એ સાહજક છે દિવ્યચક્ષુનાજ એ પ્રતાપ છે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુનને આરે પોતાના વિચયથુ આપ્યા ત્યારેજ તે ખરી વસ્તુનું દર્શન કરી રાક્યો હતો વે. ગો. પેળા પ્રકટરૂપ, અને કોવિળા અપ્રકટરૂપે રહેના જો આખી સર્વ તેના પછી ઉત્પન્ન થઈ છે એમ માડ માનવું છે વેદના મત્રો ઉપરથી ત્રિપિઓના નામ લીધેના છે તેથી એમ ન વારવું કે તે તે ત્રિપિઓની કયાઓ વેદમા છે વેદથી સવગો વર્મ પ્રકટ થયો છે તેમા પુરુષિસા નથી સ્મૃતિમા અહિસા ઈત્યાદિનું પુષ્કળ વર્ણન કરેલું છે અને અહિમા એ ધર્મદ્વાર ગણાયલું છે વેદનો મિદ્ધાત અહિમા ઉપર છે નાસ્ત્રોના નીયમ પ્રમાણે ચાલવું એ વિહિત ધર્મ છે પરંતુ તેથી કંઈ એમ માનનામા આવતું નથી કે, વેદમા હિસા છે હિસાને સ્મૃતિઓમા અનમ ગણેલી છે અને અમારે તેને મળતો અભિપ્રાય છે

વેદ જમ મનુષ્યના બનાવેના નવી તેમ, પ્રાણી અથવા પશુ પુરુષના બનાવેલા કહી નકાય નહિ વેદ મત્રો ઉપર તેમા ટીકા થયેલી છે તે ખરૂં છે પરંતુ માડ માનવું એવું છે કે, મત્ર બનાવનારેજ ટીકા કરેલી છે વેદમા બહુના એવું જોનામા આવે છે અર્થર્થ વેદના મત્રોમા એક મત્ર અને બીજો તેની ટીકારૂપ હોય એવો કમ જોવામા આવે છે તે અને તેના અગોમા ઇતિહાસ સમાયવો છે એમ બતાવી શકાય તો પણ વે ની સાચેજ તેના અગો પણ મનુષ્યકૃત હોતા નથી આ બાબતને વધારે સ્પષ્ટ કરતા ભાષણ કર્તાએ જણાવ્યું કે ઉદાહરણ તરીકે પાણિનિ યુનિના વ્યાકરણ મત્રો એને હુ અનાદી માનતો નથી પરંતુ વેદના પ્રકટ અગોમા પ્રતિવાહિત થતી વિદ્યા અનાદિ અને અપૌરુષેય છે વેદના દેવતાઓ શરીરવાન છે કે નહિ તેના સમવમા બે મત છે, પરંતુ હુ એવો મત ધરાવું છું કે દેવતાઓ તો શરીરવાળા નહિ પરંતુ તેને ગર્ભવાળા વર્ણવી એક આલકારીક સ્વરૂપ બનાવ્યું હશે, જમકે, વાયુ અગ રહિત વર્ણવી શકાય અને અગવાન પણ વર્ણવી શકાય

ઉપર પ્રમાણે બીમસેન શર્માનું વિવેચન થયા બાદશાસ્ત્રી યંકટાચાર્યે વિવેચન કર્યા પછી સભાના સેક્રેટરી ડૉ. પોપટ પ્રજુરામે જણાવ્યું કે, આજ પહેલા નવ પ્રશ્નો ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે; અને વખત ઘણો થઇ જવાથી સભા આવતી કાલ ઉપર સુલતવી રાખવામાં આવે છે.

પંડીત ગરુડધ્વજનું ભાષણ.

ત્રીજે દીવસે મંગળાચરણ કરી કડક્ષેત્રવાળાપંડિત ગરુડધ્વજ તે પછી વેદનું અનાદિત્વ સિદ્ધ કરતાં પોતાનું ભાષણ શરૂ કર્યું કે, મન્વંતરથી મન્વંત સુધી હમેશાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે ધર્મનો નિર્ણય કરી લેવાનો છે અને શ્રુતિ ઝોટલે વેદ અને સ્મૃતી ઝોટલે ગ્રંથ તે ઉપરથી તેનો નિશ્ચય થાય છે. ધર્મનું દર્શન કરવાને માટે દિવ્ય નેત્રોની અગત્ય છે. ભગવાને અર્જુનને દિવ્ય નેત્રો આપ્યાં ત્યારેજ તે દિવ્ય વસ્તુ જોઇ શક્યા હતા. જાણસુ પુરૂષોને ધર્મ જોવાને વેદ એ દિવ્ય ચક્ષુ સમાન છે, લૌકિક દૃષ્ટાંત આપી તેમણે શ્રોતાઓને સમજાવ્યું કે, ધર્મશાસ્ત્રો વડેજ વેદની મહત્તા જોઇ શકાય છે. જે ચર્મચક્ષુથી સાંસારિક વ્યવહારનું નરીક્ષણ થાય છે તે ચક્ષુથી અને નાસ્તિક વૃત્તિથી ભગવાન વેદનું નિરીક્ષણ પ્રત્યું નથી. 'ધુમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ પણ હોયજ એ ન્યાયને અનુસરીને જોતાં જમાં અલૌકિક સત્ય હોય ત્યાં ઈશ્વરજ હોય એમ માનવું પડે છે ત્યારે વેદમાં એવું અલૌકિક સત્ય છે કે જે સાક્ષાત્ ઈશ્વર રૂપજ ગણાય છે. વેદ આવા અનાદિ સત્ય અને પુરૂષથી નહિ રચાયેલા હોવાથીજ વેદથી પ્રતિપાદ્ય તે ધર્મ કહેવાય છે. રાજ, પ્રજાની રક્ષા માટે છે ત્યારે રાજની રક્ષા તે તેની રાજનીતિ છે બ્રાહ્મણ, જન્મથીજ ઉપનયનનો અધિકારી છે તેમાં ગુણ કર્મનો સંબંધ નથી. ગુણ કિંવા કર્મથી બ્રાહ્મણ થઈ શકતો નથી અને જે ગુણ કર્મથી બ્રાહ્મણત્વમાંથી બ્રહ્મ થાય છે તેને તો ઉપવીતનો અધિકારજ નથી. ગૌતમ કહે છે કે, આપદ વાક્ય એજ વેદ અપૌરુષેયત્વનું પ્રમાણ છે. ભગવાન જૈમિની મુનીએ મોમાંસા શાસ્ત્રમાં અતિ વિસ્તારથી વેદને અનાદી અને અપૌરુષેય પ્રતિપાદન કરેલો છે, જ્યારે વેદ અપૌરુષેય છે ત્યારે તેના અંગ પણ તેવાંજ ગણાવાં જોઈએ.

સભાનો છેલ્લો દીવસ—તા. ૨૯ સેપ્ટેમ્બર ૧૯૦૧.

આ દિવસે મહામાહોપાધ્યાય પંડીત શીવકુમારજીએ ૨૬ પ્રશ્નો ઉપર પોતાના વિચાર જણાવ્યા હતા. ત્યાર પછી ધર્મ સભાનું કામ પુર્ણ થતાં વૈધરાજ

પ્રભુરામ જીવનરામે પડીતજી શિવકુમારનો મડપના પ્રમુખ તરીકે કેટલોક
 વખાણવા લાયક કામ માટે તેનો ઉપકાર માન્યો હતો, જેને મી મનમોહન
 દાસ દયાળદાસે અતુમોહન આપ્યું હતું આ પછી મી મગળદાસ જમનાદાસે
 વ્યવસ્થાપક કમીટી તથા સેક્રેટરી રાવળાહાદુ નાગયણ નેબક તથા ડાક્ટર
 પોપટ પ્રભુરામનો ઉપકાર માનતા તેમણે કરેલી વખાણવા લાયક વ્યવસ્થાને
 માટે કેટલોક વિવેચન કીધું હતું આ સર્વે દગ્ધાસ્તો હર્ષનાદ સાથે પ્રસાર
 થઈ હતી આ પછી બ્રહ્માચારીજી રામેશ્વરાનદજી બહારગામથી પધારેલા
 પડીતો તથા મુખ્યના બીજા શાસ્ત્રી અને પડીતોના સત્કાર કર્યો હતો દરેકને
 આવના જવાનું ભાડું તથા યોગ્ય દક્ષણ આપવામાં આવી હતી, આ પ્રમાણે
 લગભગ ૨૦૦૦) રૂપિયા દક્ષણઆમાં આપવામાં આવ્યા હતા, તે પછી
 આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે પડીતોના સન્માનમાં એક સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું
 હતું જેનો અંક ૬૨, ૬૨૬ પડીત ને બ્રહ્માચારીજી તરફથી મળેલા પોશાક સાથે સર્વે
 પડિતો સંઘસમાં ગયા હતા, બ્રહ્માચારીજીને આ વખતે વૈધરાજ પ્રભુરામ જીવન
 રામે સન્માન પૂર્વક રોલુ જોડાડી તેમને માટે તૈયાર રાખવામાં આવેલી ચાર
 થોડાની ગાડીમાં બેસાડવામાં આવ્યા હતા જેની અંદર તેમની સાથે મહામ-
 હોપાધ્યાય પડીતજી શીવકુમારજી, વૈધરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ શાસ્ત્રી જીવન-
 રામ તથા પડીતજી નાનુરામજી બીરાજ્યા હતા તેમજ બીજા દરેક પડીતોને
 બે થોડાની ગાડીમાં પધરાવવામાં આવ્યા હતા આ પ્રમાણે બનેલુ સરઘસ
 ધણુજ લાડુ વધુ હતું અને તે નળમજર, ભોઇવાડો, ભુનેશ્વર, કુભાર હુકડો
 અને કાવસજી પટેલના તળાવને ગસ્તે પાછું માધવ બાગમાં આવ્યું હતું
 આ સરઘસ નીકળવાની લોહને આગમચથી ખખર હાવાથી ઠેકાણે ઠેકાણે
 પડીતોના દરવાન કરવાને માટે માણસોના ટોળે ટોળાનો જમાવ થયો હતો અને
 જમ જમ સંઘસ આગળ વધતું ગયું તેમ તેમ ધર્માભિમાની ગૃહસ્થો તેની
 અંદર દાખલ થતા ગયા હતા પોલીસે આ વખતે ઘણોજ સારો બદોળસ્ત
 રાખ્યો હતો તથા દરેક પડીત અને ગૃહસ્થોની સગવડ તરફ સેક્રેટરીજીએ
 પુરતું ધ્યાન આપ્યું હતું માધવ બાગમાંથી નીકળતા તે પાછું પહોંચતા સુધી
 લગભગ બે હજાર માણસોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો સરઘસ, માધવ બાગમાં
 પાછું આવતા લક્ષ્મી નારાયણના દર્શન કરી સમાજ સ્થાનમાં સર્વ ગૃહસ્થો
 પાછા બીરાજ્યા હતા જેવખતે મોરબી નિવાસી ગિરકવિ શંકરલાલ માહેશ્વરે

આ સભા સંબંધી રચેલી સંસ્કૃત કવીતા વાંચી સંભલાવવામાં આવી હતી, આ વખતે શેઠ ત્રીભોવનદાસ વરજીવનદાસ તથા શેઠ ધરમસી મોરારજી ગોકળદાસે પંડીતોનું સન્માન કર્યું હતું. સમાજના સેક્રેટરી ડા. પોપટે આ વખતે સમાજની વ્યવસ્થામાં જે કંઈપણ ન્યુનતા રહી ગઈ હોય તો તેને માટે સમાજની ક્ષમા ઇચ્છી હતી અને પોતાની મદદમાં રહેનાર મી. છાટાલાલ ઝવેરદાસ, મી. રણછોડદાસ તથા મી. રામચંદ્ર વગેરેનો ઉપકાર માન્યો હતો. આ પછી ડા. પોપટે સભા વીસર્જન થવાનું સર્વને જણાવ્યું હતું.

સભામાં ગવાએલી શાસ્ત્રી શકરલાલની કવિતાઓ.

શ્રેયઃશ્રિયદિશતુ દૈવતસાર્વભૌમ શ્રીરાજરાજપરમેશ્વર આશુતોષઃ
યસ્યેશ્વરસ્ય કરુણા કણિકાપિકાપિ શ્રેયશ્રિયદિશતિકામપિકામપૂરાં

અપૂર્ણ.

વેદધર્મ સમાને મઢેલી ભેટ.

આ લેખ લખવાને અત્યંત સંતોષ ઉપજ છે કે આફ્રીકાથી એક ગ્રહસ્થે આ સભાની ઉત્તમ યોજના અને તેનાં ધર્મોત્તેજ્ય ઉત્તમ કર્તવ્યોથી પ્રસન્ન થઈ. તેને ઉત્તેજન આપવાને ખાતર રૂ. ૧૦૦ સો નિ સ્વાર્થ યુદ્ધીથી ભેટ દાખલ મોકલ્યા છે તે ઉપકાર સાથે સ્વિકારતાં જણાવવાનું કે ગુરુત્ત્વાવહુંવરા પરદેશ વાસી થયા છતાં સ્વદેશ અને સ્વધર્મને ઉત્તેજન આપનારાં આવાં મહાન રત્નો હજી વિદ્યમાન છે ખરાં. જગતમાં જે કંઈ કંઈ કરે છે તે બધે રીતે લાભ મેળવવાને ખાતર એટલે કે કીર્તિ અને ધર્મોત્તેજન, આમાં વિશેષ કરીને ધર્મોત્તેજન કરતાં કીર્તિ ઉપર કેટલાક લોકો વિશેષ લક્ષ આપે છે. તેવી રીતે ઉપલી રકમ ભેટ તરીકે મોકલનાર ગ્રહસ્થે પોતાનું નામ બહાર પડવાની નાકહેલ છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેમણે કીર્તિમાટે કાંઈપણ લક્ષ આપ્યા વિના કેવળ ધર્મને ઉત્તેજન આપવાને ખાતરજ મોકલેલ છે આ એક ઉદાહરણથી ધર્મોત્તેજ્ય મનુષ્યોને આનંદ રશ્મિવિના નહિ રહે, ઉપરનું ઉદાહરણ લક્ષમાં લે દરેક ધર્માભિમાની મનુષ્યો આમ નિસ્વાર્થ યુદ્ધીથી કીર્તિની દરકાર કર્યા વિના આવાં દરેક ધર્મ કાર્યો લક્ષમાં લેવાને ઉત્સુક રહેશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

आर्यधर्मप्रकाशः

पुस्तक ३० भु]

भाषा, सप्तम १८५८

[अंक ४ पै।

॥ यतो धर्मस्ततो जय. ॥

आर्याभ्युदयार्थ

प्रभुप्रार्थना

(आशागोडी—ताल दीपचदी)

तन बळ बुद्धि वधारो विश्वभर ! तन० ट्रे०
निज पर भेद रूपी - पुमनने आप सदैव निवारो—वि०
सप सदैपथ अपि अहोनिश आर्य प्रबळता पसारो—वि०
कुटिलपणु परित्याग करावी स्वात सदैव सुधारो—वि०
विद्या कुशल बनावी जनोनो निज पुरुषार्थ वधारो—वि०
सन्मति सवळ समर्पि कृपाधन ! निजजन आप उद्धारो—वि०
सौख्य अनत समर्प्य अमोने अनहद तम उपकारो—वि०
सत्पथ मेरक बनीने वधारो शुभकर निस प्रचारो—वि०
पालक आप स्वरूप प्रगट करी अमृत रस, सौचतारो—वि०
मम यात्रा ए सफल करो प्रभु ! आश्रय एक तमारो—वि०
भारत उदय स्पही दामोदर नमन करेछे हजारो—वि०

તે જમીને તેનો કસ ચૂસી લીધેલો હોય છે પણ ખેતરમાંજ ખાતર પડતું હોય તો તેનો ખરો કસ તેમાંજ રહે છે તેથી આણેલા ખાતરમાં ઓછા કસને લીધે જમીન પણ ઓછાં કસવાળી કાયમ રહેવાથી પાક ઓછો થાય. તેમ જ તેનો રક્ષક કાયમ રાત્રી દીવસ ખેતરમાંજ રહેતો હોય તો તૈયાર થયેલા પાકને જનવરો કે ચોર લોટા બગાડ ન કરી શકે પણ તેનો માલીક અન્ય સ્થળે રહેતાં તેની જાતનો બગાડ થાય જ્યાં પાછો તેને પરીણામે પણ પાક ઓછો આવે, પોતાના ખેતરમાં વસવાથી પશુઓ માટે ચારે ઘેર લાવવાનો પણ યત્ન ન કરવો પડે અને ફેંકટનો વખત ન જાય અને ખાતર લાવવાને માટે પણ શ્રમ ન લેવો પડે. ચારો વિગેરે લાવવામાં જ વખતનો વ્યય થાય તે વખત બચતાં તેનો જમીન ખેડવા વિગેરેમાં ઉપયોગ લેવાથી પણ એક મોટો લાભ થાય છે. ઉપર પ્રમાણે વિવેચન કરી તે જર્મની વિદ્વાન, ખેડૂતોને પોતાના ખેતરમાં વસવાથી ખેતીનો લાભ થાય છે અને ખેતર છોડી ગામમાં વસવાથી સર્વ રીતે હાનીજ થાય છે અને તે હાનીને પરીણામે દ્રવ્યથી નુબળા પડી ગયા અને પડતા જાય છે એમ સૂચવે છે એટલુંજ નહિ પણ ખેડૂતના ગામમાં રહેવાથી શારીરિક પણ નુકશાન છે. એટલે ગામમાં રહેવાથી પશુ-ઓના છાંણુ વિગેરે જ હામેશનું ખાતર હોય તે એક જગ્યાએ પોતાના ઘર આગળ નાખીને મોટો ઉકરડો કરે છે. તે લાંબે દહાડે કાઢી જઈ તેમાં અનેક જંતુઓ એકઠા થાય છે જ જંતુઓ કાલેરા વિગેરે શારીરિક વ્યાધીના મૂળરૂપ થઈ પડી શરીરને હાની કરે છે એટલુંજ નહિ પણ તેથી તે ખાતરનો ખરો કસ ચૂસાઈ ખાતરને નિસ્સત્ત્વ કરીને તે રસ ચૂસનારી જમીન, ઉલટી સેજવાળી ખની માણસો વસવાને નાલાયક ને વ્યાધીના કારણભૂત બને છે. અને તે જમીન, આબુખાબુની જમીન પણ બગાડે છે. આટલી સૂચના કરી છેવટ જમીનની ગરીબી તથા પોતાની ગરીબી મટાડવાને ખાતર અને શારીરિક આરોગ્યતા વધારવા ખાતર તેમજ આર્યાવર્તમાં અનાદિ કાળથી આપ્યા આવતા અને ખરેખરા ખેતીના ઉદ્યોગની એ મહા મોટી ખામી સુધારવાને ખાતર, દરેક ખેડૂત વર્ગને પોતાના ખેતરમાં વસીને ખેતરને બરાબર સંભાળવાને માટે ભલામણ કરે છે.

ઉપરની મહાન વિદ્વાનની ખરેખરી લોકપ્રિય સૂચના સામે પણ કેટલાક જમીનમાં એકલા રહેવાને ચોર અને હિંસક પ્રાણીઓની અડચણ

ખતાવશે તેનો સંસેપમા એક પ્રથમ ઉત્તર આપેલ છે તથાપી જણાવવાનું કે એક જે અહસ્થનુ ખેતર હોય તેની ખાનુમાજ ખીજ અહસ્થનુ ખેતર હોય છે તેની ખાનુમા ત્રીજનુ હોય છે આમ ઉત્તરેત્તર હોવાથી તેને ખેતરના માનીક પોતાનું ધર કરીને ખેતરમા રહે અથવા ગામમા કુટુંબોને રાખીને પોતે ખેતરમા પોતાના પશુઓ સાથે રહે, આમ વધારે ખેતર સાથે સમઘ રાખેતો એકલાપણુ ન લાગે તેમ આધુનિક ઈંગ્લેન્ડ રાજ્યનો પણ એવો ખદાખસ્ત છે કે વિશેષ કરી ચારનો ભય નજ લાગે પણ માત્ર કહેવાનું કે પ્રાચીન વખતમા ઉદોગ માટે જે ખેડુતોની આતરીક લાગણી હતી અને ખેતીને વધાગવાને ઉત્સુકતા હતી તે ઉત્સુકતા અને તાગણીજ હાલ નદપ્રાય થી ગઈ છે અને પરીણામે લોહા અને જમીન, ખત્રે નખવા પડી જઇ, જે હિંદી જમીન આખી પૃથ્વીમા વખણાય છે તે, ઉદોગની ખામીને પરિણામે નિ સત્વરે કલકને પાત્ર બને છે

આમ હિંદુસ્તાનમા ઉદોગની ખામીનુ ઉપર જણાવેલ ઉદાહરણ આપ્યા શિવાય તે જર્મની વિદ્વાન, એક ખીજુ પણ ઉદોગની ખામીનુ આવશ્યક દૃષ્ટાંત આપી લક્ષમા લેવાલાયક સૂચના આપે છે તે એ કે, હિંદુસ્તાની લોકો જે છાણુ વિગેરેનું ખાતર જમીનમા નાખે છે તેનાથી વિશેષ ઉત્તમ અને સમ્પૂર્ણગતે ફળપ્રદ ખાતર, ખરેખર હાડકાનુ છે કારણ હાડકા એ એક અત્રમય પદાર્થ છે કારણ કે દરેક પ્રાણીના શરીરમા જે હાડકા વધે છે તે ખોરાકને પરીણામેજ અને તે શિવાય તેમા જમીનને કસવાળી બનાવનારા ફાસફરસ અને ચૂનો વિગેરે કુદરતે રહેલા છે કે જ્યાં હાડકાના ખાતરથી જેટલો વખત બહુજ ઉભદા કસવાળી જમીન રહે છે તેટલા કસવાળી જમીન, છાણુ વિગેરેના ખાતરથી નથી રહેતી તો હાલના વખતમા, એક જગ્યાએ નાખવાથી આછા કસવાળુ થી ગયેલુ છાણુ વિગેરેનુ ખાતર જમીનમા નાખવુ તેતે બદલે એ હાડકાનુ ખાતર નાખવુ એ વિશેષ લાભકારક થી પડશે અને એ ખાતર નાખતા ઉત્તમ છાણુનુ ખાતર નાખવાની ખાતર પશુ સહિત જ ગલમા રહેવાની જરૂર નહિ પડે માત્ર તેને સમાળવા ખાતરજ રહેવુ પડશે તે સમાળવા સાફ તો એક માણસ રહે તોપણ ચાલે

હિંદુસ્તાનમાથી લાખો મણ હાડકાઓ વિદેશમા આપ્યા જાય છે અને તે હાડકાઓની અનેક વસ્તુઓ બનાવી તેનો વિદેશી લોકો સદુપયોગ કરે છે,

જ્યારે આપણે તેવો ઉપયોગી અને ખરેખરી ખેતીને સુધારી આપણા દારિદ્ર્યને મટાડનારી ઉત્તમ વસ્તુને આપણે નકામી કરી ફેંકી દીધી છે અને આપણે હાથેજ આપણે ઉપયોગી વસ્તુનો ત્યાગ કરી ભિખારી બનીએ છીએ. તો આપણા ઉદ્યોગની ખામીને લીધે આપણે અનેક સાધનો છતાં આવી પડેલી ગરીબી હાલતને લીધે દયા ઉમ્મત્ર થતાં આપણને એક ઉત્તમ સૂચના કરી આપણું મન ધ્રુવજન્યાર એ ઉત્તમ જર્મન વિદ્વાનની સૂચનાને આપણે અનુસરવું જોઈએ.

એ શિવાય ખેતરમાં વાવવાના બીને માટે પણ તે સૂચવે છે કે જ બી, વાવવાનાં હોય તેમાંથી ઝીણા દાણા દૂર કરી માત્ર મોટા મોટા દાણાજ વાવવા માટે લેવા અને તે દાણાઓ ખેડૂતો, કાઠીમાં ભરી રાખેલા હોય તે કાઠીને ખારોખાર વાવે છે જ્યારે કટલાક ઉગે છે અને કટલાક ઉગતા નથી કારણ કે જે વસ્તુ, હવા વિનાની જગ્યામાં એકઠી થઈ ઝાઝા વખત રહે છે તેમાં જંતુઓ પડે છે. તે જંતુઓ જ્યારે મોટા થાય છે ત્યારે આપણી દૃષ્ટિએ આવે છે પણ સૂક્ષ્મ હોય ત્યારે દેખાતા નથી પરંતુ તે સૂક્ષ્મ જંતુવાળો દાણો જમીનમાં વાવવાથી ઉગતો નથી. તો જે દાણા, વાવવા હોય તે કાઠીમાંથી બહાર કાઢી તેના સૂક્ષ્મ જંતુઓ દૂર કરવા માટે પ્રથમ તેને મોરચુથુના પાણીની ભાવના દેવાની જરૂર છે. એટલે દશ શેર પાણી ખૂબ ગરમ કરી તેમાં પોણા શેર મોરચુથુ વાટેલું નાખી હલાવી, પાણી થંડું થયા બાદ પાંચ મણ દાણાને તેમાં ભીંજવી તેને છાંંચે સૂકવ્યા પછી તે દાણા વાવવામાં આવે તો તેના સૂક્ષ્મ જંતુઓ નાશ થવાથી તે સંપૂર્ણ રીતે લાલ કર્તા નીવડે છે.

ઉપર જણાવેલ હકીકત ખરેખર ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે. બીજ ઉદ્યોગમાં પછાત રહેવાથી જે હિંદની ક્ષતિ થશે તેથી સૌ ગણી, ખેતીના ઉદ્યોગની ખામીથી ક્ષતિ થવા સંભવ છે અને તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મળે છે, કટલાંક શ્રદ્ધાળુ ને ભોળાં લોકો સમય તરફ કટાક્ષ કરતાં કહે છે, કે હવે કળીયુગનો વખત આવ્યો જ્યારે પૃથ્વી, જોષ્ઠ રસવાળી થઈ જતાં અત્તાદિકની ખરાબર ઉત્પત્તિ થતી નથી. ખરૂં જોતાં એ માન્યતા કાયરની છે પરંતુ ઉદ્યોગી નથી: જો તેમ હોય તો જર્મન અમેરીકા વિગેરેમાં જ્યાં ઉદ્યોગને પરીણામે ખેતીનો પાક સારો નીપજે છે ત્યાં પણ કળીયુગ નહોતો જોઈએ. તો તેમ તો જેજ નહિ, જ્યારે હિંદીલોકોની ઉદ્યોગની ખામીથીજ હિંદી જમીન રસ

વિનાની ગંગીખાંયતી જાય છે એમ માન્યાશિવાય આસરેજ નહિ પ્રાચીન વખતમા જે અનાજ સસ્તા મળતા હતા અને ઘી આદીપદાર્થોપણ યોડી કીમતે પુષ્કળ મળતા હતા અને તે અનાજની પુષ્કળ નીપજથી જે હિંદી લોકો ધનાઢ્ય હતા તેનું પરિણામ તે વખતે સત્યયુગ હતો એટલે તે સત્યયુગનો ગર્ભિત અર્થ લેવા ધારિએ તો તે ખરેખરી ગીતે હતો અને હાલ કવીયુગ છે તેપણ ખરેખરી ગીતે છે અર્થાત્ પ્રાચીન વખતમા લોકો, સત્યયુગ એટલે સત્ય (ખરા) યુગ (યોગ)મા તનમન અને ધનથી આસક્ત ગ્રહેતા અને તે ખરા યોગ એટલે ખરા ઉદ્યોગ વવાગવાને માટે નવી નવી શોધ કરતા હતા અને હાલ કલિયુગ છે એટલે કવી (કનેશ દુકાન જન્ય કનેશ થાય તેવો યુગ (યોગ) ને માટે મનુષ્યો મથે છે અર્થાત્ હાલમા યોગ એટલે ઉદ્યોગ લોકો એવી જાતનો કચે છે કે જેથી કાળ (દુકાળ)જ પડે અર્થાત્ ઉદ્યોગની ખામીથી અનાજ વિગેરે વિશેષ ન ઉત્પન્ન થાય જેને પરિણામે હિંદુ ભૂમીનો ને હિંદવાસીની ગંગીખ હાલત થાય છે

અપૂર્ણ

સતિકલ્પલતા

મદાલસા

ગયા અ કને પાને ૧૬ થી

ને તેજ તને હરણુ કરનાર રાક્ષસને મારશે માટે વીરજ રાખજ આમ ધીરજ આપતા તે શાન્ત થઈ તમારી વાટ જોઈ આહી ગ્રહેલી છે અને તેણે યુક્તિ વાપરી પોતાનું શીયળલગ થવા દીધું નથી માટે હે રાજપુત્ર ! હવે આ કન્યાનું પાણીગ્રહણ કરી તેનું રક્ષણ કરો અને તમારા મહેલને શોભાવનારી તે સ્ત્રીને આનંદપૂર્વક તમારે મહેલે લઈ જાઓ, પાર્વતી જીની આજ્ઞાથી હું તમારા લગ્ન કરવા આવ્યો છું માટે તમારી ખજેની અનુમતી જણાવો એટલે હું વિધિથી લગ્ન કરૂં નારદના વચનો સાંભળી જતું જ્વજ, પોતાનું મત્ક નમાવી મદાલસાની સાથે લગ્ન કરવાની પોતાની આતુરતાપૂર્વક અનુમતી જણાવી અને તેવીજ રીતે મદાલસાએ પણ શરમથી નીચું જોઈ મદદાસ્ય કરી પોતાની અનુમતી, વિકુડલા દ્વારા જણાવી

ત્યારે શ્રીનારદજીએ, વિકુંડલાની પાસે કન્યાદાન અપાવવાનો નિશ્ચય કરી, વિધિ પૂર્વક ગાંધર્વ લગ્ન કરી, તે ઋતુધ્વજને આજ્ઞા કરી કે આ તારા અશ્વ ઉપર તારી સ્ત્રી સાથે બેસી હવે તારે મહેલે જઈ તારા પિતાને આનંદથી પરીપૂર્ણ કર. આમ કહી નારદજી સ્વર્ગ તરફ પધાર્યા અને ઋતુધ્વજ, મદાલસાની સાથે અશ્વ ઉપર બેસી પોતાના પુત્ર્ય ગાલવ ઋષિ ને આશ્રમે ગયા અને પોતાની અનુકંપાથી યજ્ઞમાં અનેક વિધ્ન કરનાર તાલકેતુના મરણથી સ્વસ્થ બનેલા અને યથેષ્ટ યજ્ઞકરનારા તથા આનંદ પૂર્વક પોતાને અંતઃકરણથી અસિનંદન આપી વેદ ધ્વની કરનારા મહાત્મા ગાલવ મુની અને તેના શિષ્યોના ચરણમાં સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામકરી બેઠાથ જોડી તે દંપતી, તેઓની સન્મુખ ઉભારાં. અત્યંત આહ્લાદિત મુખ્ય યુક્ત તથા પત્ની યુક્ત ઋતુધ્વજને પોતાની સન્મુખ આવીને ઉભેલાં જોઈ મહાત્મા ઋષિજી અત્યંત પ્રસન્ન થઈ બોલ્યા ઋતુધ્વજ ! આપ દંપતીને આ સ્થળે જોઈ મારા આનંદની સીમા આવતીનથી ઇશ્વરે મારી આંતરીક ઈચ્છા પાર પાડી. આ વિશ્વસુદ્ધા પત્યા મદાલસા, પાર્વતીજીને અત્યંત વહાલી છે અને પાર્વતીજીએ તેના પતિ તરીકે આપને નિર્માણ કરેલ છે તેમ હું પણ તેના પતિ આપ થવા રૂપ કાર્ય ક્યારે ફળી ભૂત થશે ? એ રાહ જોઈ બેઠો હતો અને આપ બન્નેનો સમાગમ શોધવા માટે હું તત્પર હતો તેમાં પાર્વતીજીની પ્રેરણાથી તાલકેતુના મારવાના ખાનાથી મેં આપનું આમંત્રણ કર્યું જેને પરિણામે ઈશ્વર સાનુકુલતાથી આપ બન્નેનો સમાગમ થવા રૂપ મારી તથા પાર્વતીજીની ઇચ્છા ફળીભૂત થયું.

હવે તેમના પિતા વિશ્વસુદ્ધા ગાંધર્વ પાસે વિધિ પૂર્વક લગ્ન કરાવવાની મારી ઉત્કંઠા છે માટે આંહીથી આપણે આપની રાજ્યધાની તરફ જઈ આપના પિતાને આનંદ પ્રદ સમાચાર આપો તે દ્વારા આપના સસરાને બોલાવીએ.

જેવી આજ્ઞા આમ બોલી ઋતુધ્વજ, મહર્ષિ તથા તેમના શિષ્યો અને પોતાની પત્નીની સાથે પોતાના રાજ્યાસ્પદ અયોધ્યા પ્રત્યે આવ્યા અને પિતાપાસે આવી તેને પત્ની સહિત પોતે પ્રણામ કર્યા અને વિનય પૂર્વક બન્ને, એક બાજુ ઉભાં રહ્યાં શિષ્યોસહિત ગાલવ ઋષિનું આગમન થતાં વિનયવાન રાજ શત્રુજીતે ઉભાં થઈ મહર્ષિને પ્રમાણ કર્યા, તેમની આગતા સ્વાગતા કરી, વિનયપૂર્વક મહત્ આસનપર બેસાર્યા, નિવૃત્તિ મળ્યા બાદ મહર્ષિગાલવ, શત્રુજીત મહારાજને અત્યંત આનંદપ્રદ સમાચાર આપતાં બોલ્યા. શત્રુજીત

મહાગજ ! આપના ઉચિત કર્તવ્યનુ આગ્રહ આપની પાસે ઉમેલુ હર્ષપ્રદ કૃપા, આપની બાબુમા ઉમેલા આપના પ્રતાપી પુત્ર ઋતુધ્વજની જોડમા જે ઉત્તમ કુળાગના ઉમેલ છે તે આપની પુત્રવધૂ છે અને વિશ્વસુદ્ધા ગાધર્વાપત્યા છે તમારા પુત્રે, પાતાળ કેતુ રાક્ષસ, તે બાળાને હડી જઈ તેને ધર્મશ્રદ્ધ કરતો હતો તેવામા તે દુષ્ટના પાગમાથી છોડાવી, જ્યાં પોતાના પ્રાણચાલના ઉપકારના બદલામા પોતાનો દેહ, પોતાની આત્મિક ઇચ્છાથી તેને અર્પણ કરી, આજન્મ પર્યંત તેની સેવા કરવાને તન ને મનથી તે તેને વરી છે મહર્ષિના એ વચનો સામળી મહારાજને અત્યંત આનંદ થયો એટલુજ નહિ પણ ત્યાં જે જે મનુષ્યો હતા તે સર્વેના મનમા પૂર્ણાનંદ પ્રસર્યો મહર્ષિએ પુનઃ રાજને સમોધી કહ્યું મનુષ્યત મહાગજ ! વિશ્વસુદ્ધા ગાધર્વ હજી આ વાતથી અજ્ઞાન છે અને પોતાની પુત્રીના વિયોગથી અગાધ શોક કરે છે તો તેને હર્ષપ્રદ સમાચાર આપી, તેના મનને શાંત કરવાની આપણને જરૂર છે મહર્ષિના વચનો અગીકાર કરી રાજાએ ગાધર્વને સમાચાર મોકલ્યા જ્યાં પુત્રીને હાથીન ગાધર્વ, પૂર્ણ હરી, યુક્ત બની પોતાની પુત્રીનું નિરીક્ષણ કરવા પરિવાર સહિત અયોધ્યામાં આવ્યો ગાયવ ઋષીએ તેની પુત્રીને દુષ્ટ પાતાળકેતુએ આપેલા સન્દેશ અને તે દુષ્ટના પાગમાથી છોડાવી ઋતુધ્વજે આહી આણી તે સમયે, પૂર્ણ સુદ્ધા ગાધર્વને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી

પુત્રીના દુઃખનું વર્ણન સામળી ગાયવની આખમાથી અધિકારીઓ વહેવા લાગી અને તેજ અનુષ્ઠા ઋતુધ્વજના શ્રમો પુત્રીને સ્વયંધુથી આ વખતે સ્વસ્થ અને પૂર્ણાનંદ મગ્ન જોઈ હર્ષાનુ પડ્યા ગાધર્વને ગાયવ ઋષીએ પુનઃ કહ્યું વિશ્વસુદ્ધા ! આપની પુત્રી, મનથી અને વિવાહોત્તમ ગાધર્વ લગ્નથી તો દુષ્ટરાક્ષસના પાગમાથી છોડાવી, મહા ઉપકારના, બદલામા આ જન્મ ઋતુધ્વજની સેવા કરવાની આકાંક્ષાથી પોતાનો તન તેનેજ અર્પણ તમને વરી ચૂકી છે માત્ર આપ તેના સુર જન છો જ્યાં આપની આજ્ઞા લેવી બાકી છે કાળુ ચાલ્યે પિતૃવશેતિહિત એ સ્ત્રીઓને માટે જે શાસન છે તે શાસનને અનુસરવામા આપની પુત્રી કુશળ છે જેમ હુ માનુ છું ને મેં થોડા વખતમા કેટલોક તેનો અનુભવ પણ કર્યો છે જ્યાં તે આપની પુત્રીની પોતાના કર્મ પરાયણતાની મને સપૂર્ણ ખાતરી છે મને આગળ જતા વિશેષ કર્તવ્ય કર્મ પરાયણ રહેશે તેવી મને સપૂર્ણ આશા છે

સ્નેહ ભાજન તરફ આકર્ષાય છે અને તે ભાજન ન મળે તો તેનું દુઃસહ પરિણામ સ્નેહ બાંધનારને ભોગવવું પડે છે. દયાધીન કુમાર! અમારું અંતઃકરણ પણ કુદરતે આપ તરફ આકર્ષાયું છે તો એક દિવસ પણ આપના દર્શનને અભાવે અમે દુઃસહ પરિણામ ભોગવશું. તો કૃપા કરી નિરંતર અમારાં આપના દર્શનાતૂર અંતરને દર્શન આપી આભારી કરશો - અપૂર્ણ.

અનુત વાજી.

ગયા અંકને પાને ૬૪ થી.

ખીજ ધર્મ, અને ત્રિજ અર્થ એમ જીતવાનું તાત્પર્ય સમજવાનું છે. તમો ગુણથી ઢંકાએલી પ્રકૃતીને જન્મ ખીજું કંઈ સૂજતું નથી તેમજ યુવાવસ્થાવાળાને મદ્યથી ખીજું કંઈ સૂજતું નથી; પણ તમોગુણને છાજે તેવાંજ કૃત્યો કરવાં સૂજે છે, તરૂણીના મોહપાશમાં બંધાય છે, દ્રવ્ય પ્રાપ્તી માટે પણ ઘણાંક છળ કપટ વિગેરે તમો ગુણી કૃત્યો કરે છે, જેનું પરિણામ અનેક ચિંતા અને ઘણીકં જાતના ભય શિવાય ખીજુ નથી હોતું. માટે તમો ગુણને બિજો વિભાગ કદાપી આ જીવને અનેક ચિંતામાં પકડવાનું કારણ છે તે બતાવ્યું. હવે આખો આંટો ફરી ત્રિજ વિભાગમાં એટલે જન્મ ચોપાટમાં સોગઠી પાકવાપર આવે છે તે બાજુને ત્રિજે ભાગ ગણ્યો છે તેમ, આ સૃષ્ટિમાં ત્રિજે જળ માર્ગ ગણ્યો છે, કારણ કે ચોપાટમાં પાકવાપર આવેલી સોગઠી રમનારની ડાખી બાજુએ જ ત્રિજે વિભાગ છે તે રસ્તે આવે છે ત્યાં તેને મરવાનો થોડો સંભવ રહેલો છે જન્મ જળ માર્ગમાં વખતે વહાણ કે સ્ટીમર ખૂડે તોજ મરવા સંભવ તેમ, પણ વખતે દા, વધારે પડે તો ખડું થાય તેમ આ જળ માર્ગમાં પવનતું તોફાનરૂપ દા વધારે લાગે તો ધારેલ સ્થળ કરતાં બિજ વહાણ ધસડાઈ જાય. એવીજ રીતે શરીરરૂપ ચોપાટમાં ત્રિજે વિભાગ, સત્ત્વ ગુણને ગણવામાં આવે છે, કારણ કે સત્ત્વ ગુણમાં ચાલનારને ભીતિ થોડી હોય છે પરંતુ વિકારોના બુરસારૂપ તોફાન બળે તો સત્ત્વગુણને દબાવી દઈ વૃત્તીને ક્યાર્થ અણુધાર્ય સ્થળે ખેંચી જાય છે. તેમજ પુરુષાર્થરૂપ ત્રિજે રસ્તો જ કામ રૂપ કદાચો છે તેમાં દુઃસંગરૂપ સપાટો લાગે તો તે જીતવાને બદલે તેને આધીન થઈ ક્યાર્થ અથડાઈજવું પડે છે. વળી જન્મ ચોપાટનો ત્રિજે વિભાગ પાકવા આવેલ

સોગઠીને ચાલવાનો છે, તેમજ જનમાર્ગ, કાઠે આવનાર મનુષ્ય માટે છે, અને એવીજ રીતે આ સવસાગર પાર ઉતરવા માટે મત્ત ગુણોનોજ માર્ગ છે તેમજ પુરુષાર્થમા પાર ઉતરવા માટે કાળ જીતવા રૂપજ મોક્ષ માર્ગ છે એ પ્રમાણે ઊભા ત્રણ વિભાગનો સુકાબનો થયો—

આઠા વિભાગ, દરેક પડને ૮ છે તેથી દરેક પડમા ૨૪ આમન છે તેમા ૩ ઉપાસન ગણવાના છે કેમકે વચ્ચુ પહેલુ આસન ઉત્પત્તિસ્થાન છે ને જમણી તથા ડાબી બાજુમા બે કુન છે તે નિર્બંધ સ્થળ છે, કેમકે તે જગ્યાએ મેઠેવી સોગઠી મગ્તી નથી એમ ત્રણ ઉપાસન બાદ કરતા બાકી ૨૧ ગદ્યા તે ચાગે પડના ૮૪ સ્થાન છે એવીજ રીતે આ સુદીમા ૮૪ લાખ થોની છે કે જે ગણુના પ્રથમ બતાવી ગયો છુ તેવીજ રીતે આ રાગીર ચિત્ર પટમા ૮૪ સ્થાન છે ત્રણ ગુણુના સમેયનથી ૯ અને તે ૯ ના અગાશ મિશ્રિત ૮૧ તથા ચોથો નિર્ગુણ તેના ત્રણ ભેદ છે, ધીંગ, અરીંગ, અને ધીરાતીર મળી કુલ ૮૪ વૃત્તી સ્થળ થાયછે ને તે વૃત્ત્યનુસાર જન્મ થવાનુ પણ કારણ છે

ચોપાટમા જ્યારે એ ૮૪ આસન કરી વળીએ ત્યારે સોગઠી પાકવા પામે છે તેમજ સુદીમા ચોરાસી લાખ થોની કર્યાપછી મોક્ષ મેળવવા માટે મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થાય છે એવીજ રીતે ઉપર બતાવેલી શરીરની ૮૪ વૃત્તિઓનો અનુભવ લેવાયા પછીજ સુદ્ધ નિર્ગુણ વૃત્તી પ્રાપ્ત થવા અમલ છે

આ બાજીમા ૧૬ સોગઠા હોય છે તે દરેક ચચ્યાગ્રનો એક રમ છે એ પ્રથમ હકીકત આવી ગઈછે તથાપી અન્ય રીતે જણાવવાનુ કે આ સુદીરૂપ ચોપાટમા ચાર ખાણ છે ઉદ્ભીજ, સ્વેદજ, અડજ, અને જરાયુજ, જેમ સોળ સોગઠીમા દરેક રમનાર, ચાર સોગઠી ગળે છે તેમજ આ સુદીમા જીવને રમવા માટે ઉપર કહી તે ચાર ખાણ છે ઉત્તરોત્તર એકેક ખાણવડે રમી ૮૪ પુરી કર્યાથી પાર પડાય છે એટલે કે—ઉદ્ભીજમા ૨૦, સ્વેદજમા ૨૦, અડજ ૨૦, અને જરાયુજ ૩૪ મળી ૮૪ ભોગવે ત્યાર પછી ડાબો મનુષ્ય જન્મ મળે છે એમ વળી અન્ય રીત જોતા આ શરીરરૂપ ચોપાટમા રમવા માટે ૪ અત કરણ છે મન, બુદ્ધી, ચિત્તને અહકાર એ ચાર અત કરણદ્વારા ચાર આશ્રમ છે તેમજહણ કરવાથી આગળ ચલાય છે તેમા જેવી રીતે વાસના તેવી વૃત્તી બધાય છે આ ચાર આશ્રમ વડે ૮૪ વૃત્તીનો અનુભવ

લેવાયા પછી શુદ્ધ વૃત્તી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે માટે દરેક ખાજીમાં ચચ્ચાર સોગઠાં તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવું.

જમ ચાર રંગ કહ્યા છે તેમ સૃષ્ટીમાં ચાર આશ્રમ છે તે શરીરમાં ચાર પ્રકારની ભાવના છે. જમકે ૧ લોક, ૨ પરલોક (સ્વર્ગાદી) ૩ મ્હાન (યમપુરી) આ ભાવના ચાહીને કોઈ કરતું નથી પણ તેની નીચ કરણીને લીધે અનાયાસે પ્રાપ્ત થાય છે જમ રમનાર ૪ જાણમાં જતી ખાજી હારમાં હોય તે ચાહીને હારવા ઇચ્છતો નથી પણ દાવ આવેજ નહી તે હારવાનું અનાયાસે થાય છે તેમ અને ચોથી લોકાતીત (પરમ ધામ) આ ચાર રંગને સ્થળે કદપેક્ષ છે. જમકે રમનાર જે પેહેલો પાડે તે શ્રેષ્ઠ તેમ જ મોક્ષે ગયા તે શ્રેષ્ઠ, અર્થાત્ તેની ભાવના લોકાતીત થઈ એમ જાણવું એટલે પેહેલા પાકનારની સોગઠી લીલી હો લાલહો કે પીળી પણ તે શ્રેષ્ઠ ગણાય તેમ આમાં સમજવું.

ચોપાટ કોડીવડે રમાય છે તેમા કોડી ૬ કે ૭ જોઈએ છીએ તેમજ આ સૃષ્ટી ૩૫ ચોપાટમાં તેમજ શરીર ૩૫ ચોપાટમાં ૬-૭ વિકલ્પો છે, (અહીંથી સૃષ્ટી તથા શરીરનું એકત્રપણું કદરૂપું છે કેમકે ખત્તેમાં રમવાનાં સાધન એકજ છે. તેનું કારણ એજ કે પીંદિતે વ્રહ્માંડે.) કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ મદ, મત્સર આ છ સંસારમાં રમવાની કોડીયો છે. જે સાત કોડીથી રમવું હોયતો સાતમો વિકાર અહંકાર છે કે જનો સમાવેશ મદમાં થઈ શકે છે. આ પ્રમાણે ચોપાટ ત્રણ પાસાથી પણ રમાય છે તે પાસામાં ૧ થી ૧૮ સુધી દાણા હોય છે, એવીજ રીતે આ સંસાર ચિત્રપટમાં ઉપર કહ્યા સાત વિકારો- માંના કામ, ક્રોધ, અને લોભ એ ત્રણ મુખ્ય છે. તેને પાસા ૩૫ ગણીશુતો ચાલશે કેમકે શ્રીમદ્ગીતાજીમાં આ ત્રણને મુખ્ય ગણી ખીજને ગૌણ પદ આપ્યું છે. વળી વિચાર કરતાં પણ જણાશે કે કામનું અંગ મોહ છે, ક્રોધનું અંગ મદ (અહંકાર) છે અને લોભનું અંગ મત્સર છે માટે ત્રણ પાસા પણ આ ત્રણ વિકારથી સમજાશે.

રમત શરૂ થતાં દાણાપડે ત્યાં સુધી સોગઠી બેસી શકતી નથી પણ દાવ આવે ત્યારેજ બેસે છે. તેમજ આ સૃષ્ટીમાં પણ મોક્ષ મેળવવાને માર્ગે મનુષ્યથીજ ચકાસે છે પણ તે મનુષ્યજન્મ કોઈ પણ દાવરૂપ સાદું સુકૃત હોય તોજ મળે છે. તે મળ્યા પછીજ કોઈ પણ આશ્રમરૂપ માર્ગની શરૂઆત થાય છે. સોગઠી બેઠા પછી જવા દાણાપડે તેવું ચકાસે છે. દાણા ચતી કોડીનાજ

ગણાય છે પણ જાંધી પડેલી કાકી દાણામા ગણાતી નથી તેમ જો દાણા ચતા હોયતો માત્ર બેઠા ઘર આગળ વધી શકાય છે અને ગારસુધી એકેક ધનુ ખસતુ થાય છે અને જો પાચ ચતા પડેતો ૨૫ ઘર આગળ વધાય એટલે દરેક ચતા દાણામા પાચ ધન વધવાનુ બળ આવે છે એવીજ ગીતે આ સદીમા ગમવાને ૬-૭ વિકારો છે તે દરેકને જીતવા તે દાણા પકવાકપ જાણતુ હવે જો એક દાણા પડે તો તેમા દશગણુ બળ વધે છે તેમજ અહીં જે વિકારો છે તેમા કામ જો એકાકપ છે ને તે જીતાયેતો મુમુક્ષુપણમા દશગણી શક્તી વધે છે જો બેથી ચાર દાણા સુધી ચતા પડેતો એકેક સ્થાન ચતાવી શકાય તેમજ આમા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કામ, ક્રોધ, લોભ, જો શિવાયના ચાર, મોહ, મદ, મત્સર, ને અહમ્કાર જો જીતાય તો તેથી એકેક ગણી શક્તી પ્રાપ્ત થાય છે પણ જો પાચ કાકીયો ચતી પડે તો દરેકમા પાચ પાચ ધનુ જો હોય છે તેમ મુખ્ય પાચ વિકારો જીતાય મુમુક્ષુપણમા પાચ પાચ ગણુ બળ આવે છે જો બધા ચતા પડે તો બધે ધર ચાનવાનુ બની શકે છે તેમજ આમા બધા વિકારો જીતાય તો બમણુ બળ આવે છે ને બના બના પડે તો એકેક ધન ચાનવાનુ જો રહે છે તેમજ એક જીતાયો નહીં તો જે જન્મ મળયો છે તેમાજ રહી એકેક ચોની વટવાનુ બળ વગવાય છે આ છે'તા બધા ચતા કે બના ઉવા જો દાણા, સોગડી બેઠા પછી, કામના છે કેમકે તે પધડાવાળો દાવ નથી તેમજ આ ગમતમા કાંઈ પણ આશ્રમમા બેઠા ગિવાય ઠી બધા વિકાર જીતે તો તે નકામા તેમજ ન જીતે તેપણ નકામા કારણ કે આશ્રમમા રહીને જીતાય તો અનુભવ સહીત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી તે જીતાયવાજ રહે છે પણ આશ્રમ ગિવાય તે જીત્યા હોય તો અનુભવ મળતો નથી ત્યુ તેથી ઉપર ચોટીયુ કે અવિનેકી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે કે જે લાગો વખત સુધી ટકતુ નથી માટે આ નમમા રહીનેજ જ્ઞાન સપાદન કરી, વિકારો જીતીને ઠરવાનુ શ્રેષ્ઠ છે તે આથી માવમ પડશે

પ્રથમ જે ત્રણ ઉપઆસન બતાવ્યા છે તેને નિર્ભય ગણ્યા છે કેમકે પ્રથમ વચતુ ઉમ્મત્તિ સ્થાન દોવાથી તે નિર્ભય છેજ જો સદીમા તત્ત જન્મેવ બાળક, નિર્ભય છે તેમ વળી જમણી બાજુના વિભાગમા શરૂથી ગણતા ૧૧ મે સ્થળે કૂન છે તેને પણ ઉપઆસન ગણી નિર્ભય કહેલુ છે તેજો ચોપાદમા તો છેજ પણ ૧૧ મે સ્થળે છે તેનુ પ્રયોજન આ સદી ૩૫ ચોપાદમા

જેવાથી તે જણાશે. સુદીમાં લભાવતાર ૧૦ ઇંદ્રિયોને ૧૧ સું મન છે. એ ૬૨ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ થયો કે મન કબજામાં આવે છે તો પછી આ દુનિયામાં નિર્ભયપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ કૂલ પછી ખીજું કૂલ ૯ નવસ્થળને અંતરે છે તેનું કારણ એ છે કે સુદી૩૫ ખાજીમાં જેમ ઉપર કહ્યાં ૧૧ નો નિગ્રહ કર્યો કે નિર્ભયપણું મળે છે. પછી ૯ પ્રકારની લક્તી કરવાથી વિશેષ આગળ વધતાં પણ નિર્ભયપણું છે. ચોપાટમાં ખીજા કૂલ પછી ૮ આસન દૂર ત્રીજું કૂલ છે તેનો હેતુ એ છે કે તવ પ્રકારની લક્તી પ્રાપ્ત કરીને પછી અષ્ટાંગ યોગ સિદ્ધ કરવાથી વિશેષ અભય મળે છે— હવે આ પછી ૯-૮ એ અંતરે દરેક પડનાં કૂલ આવે છે, આથી સમજવાનું એ છે કે પોતાના પડથી જ્યારે આગળ વધવા માંડીએ ત્યારે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કૂલો યોગાંગતાં છેવટ પાછા પોતાને પડે આવિએ ત્યારેજ પાકમાં ગણાઈયે. તેમાં પણ વચમાં કેટલાક માર ખાવા પડે છે એવીજ રીતે આ સુદીમાનું પ્રથમ પડ રજો ગુણનું છે કેમકે રજો ગુણથી ઉત્પત્તિ છે, માટે ઉપર કહ્યા તે મન, ઈંદ્રીયનિગ્રહ, નવ પ્રકારની લક્તીને અષ્ટાંગ યોગ એ રજો ગુણી હોવાથી આખું પડ, યોગાંગતાં પણ પાર આવતો નથી. પછી ખીજા તમેગુણ૩૫ પડમાં તે બધાં સાધન તમેગુણ ૩૫ હોવાથી તે પણ યોગાંગવા પછી પાર જડતો નથી. ત્રીજું પડ સત્ત્વ ગુણનું છે તેમાં તે સાધનો સત્ત્વ ગુણી હોવાથી તે યોગાંગ્યા પછી કંઈકપાર નજરે પડે છે અને છેવટે જ પડથી નીકળ્યા તેજ પડે પાછા આવવાથી અથવા ચોથું નિર્ગુણનું પડ છે તે પ્રાપ્ત થવાથી પાર પામી શકાય છે.

આ ચોરાશીનો ફેરો ફરતાં દરમિયાન કેટલીકવાર સોગઠીયો મરે છે, પાછી બેસવી પડે છે, અને છેવટે ચારે પાકે ત્યારેજ રમત પુરી થાય. તેમાં પણ પેહેલી ખીજા એમ ક્રમે પાકી જાય ને ચારે પાક્યા પછીજ કંઈ કરવાપણું રહેતું નથી તેમ આ સંસાર ખાજીમાં ચારે આશ્રમ કુળ પ્રમાણે પુરા કરે તે પછી કંઈ કરવાપણું બાકી રહે નહીં પણ ખાજીમાં ચારે સોગઠી પાકતાં કેટલીક વાર “ખડું” થાય, સોગઠી મરે, કે ફરીને બેસે, બુદ્ધમાં કોઈક ગાંડી કરે, એવા ઘણા સંસ્કાર વેઠવા પડે છે તેમજ આમાં પણ જન્મ મરણ, વારંવાર થયા કરે ને જન્માંતરે પણ ચારે ધર્મ સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત કર્યા શિવાય અંત ન આવે, તેમજ કેટલીક વાર ૮૪ ફરવી પડે ને કોઈવાર છેક અણીપર આવી ને પણ કર્તવ્ય બ્રહ્મ થતાં પાછું ચોરાશીમાં ફરવું પડે છે. અપૂર્ણ.

દુ સ્વર્ણ ઉદયસાધન

અથવા

સત્પથ ગામીનો અન્તે જય

અમુક કર્તવ્ય કર્મમા પોતાનો કદાપી ખર્જ નિન હોય તો પણ તે કર્તવ્ય તર્ક તેમની આત્મીક લાગણી હશે અને તેમા પોતાના મતને અનુસરતુ કર્તવ્ય હશે તોજ તે સહાય કરશે પરંતુ પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ હશે તો તે પોતે નહિ કરે અને કરનારને પણ તે તર્ક તિસ્કાં દૃષ્ટી ખતાની તેની અભિરૂચી છતાં અટકાવશે એ માધ્યમ નીચમ છે સુખ અને દુ ખતા વિષયમા પણ એમજ છે અયાત્ એથી ત્રિશેષમા એટલુ કે પરસ્પર ઐક્યત્વ નથી પણ ત્રિશેષાભાસ છે, એટલે કે જ દુ ખનુ કર્તવ્ય છે તે સુખને નથી ગમતુ અને જ સુખનુ કર્તવ્ય છે તે દુ ખને નથી ગમતુ આમ જા તે દુ ખ, ઉદય સાવન ૩૫ સુખ મૂનક થૈ તેને સહાયક અને એ આશ્ચર્ય પરંતુ ઇશ્વરી ચમત્કાર અનૈર્વાક છે

કેવળ સુખ ભાજી માપુસ પોતા જીવીજ દુનીયા રહે છે અને તે પોતાની જ સ્થિતિ હોય તેથી આગળ વધવાની ખજુ દરકાર નથી ગખનો તેમજ સુખ દુ ખ દ્વંદ્વ ને ગણતો નથી અર્થાત્ તેને જાણખી શકતો નથી જમ દુ ખાનુભવ રહિત એક ગજ હમેશા મનામમા વેગનુ ભોજન કરનો હતો, વખતપર ઘેનર યૈ રહ્યો હોય તે આખા ઘેવને ખ લે ભૂકો તેને મળે તો તેમા એ મહાન દુ ખ માનતો હતો ને જનાવનારે કેમ તૈયાગ ન કયા ? આમ કહી તેની કસુ ગણી તેની ઉપર ચીકાતો હતો એ વખત તેના રાન્યમા દુકાળ પડયો ત્યાંજ દુકાળ શુ કહેવાય તેના પણ અનુભવ રહિત તે ગજ પાસે તેની લિખારી બનેની પ્રજા, પોતાની દુ ખી સ્થિતી જાહેર કરવા આવી ઉભી અને દુકાળને પરીણામે ભૂખે મગીયે ઝેએ આમ સૂચ્યુ, ત્યાંજ ઘેવરના ભૂકામાજ દુ ખની યગકાણા માનનાર ગજએ ઉત્તર આપ્યો અંજે લોહા ' ઘેવરનો ભૂકો ખાઓ ! ! તેનાથી પેટતો ભગાય છે ને ભૂખે મરવાનુ ખોદુ બોલો ડા ?

એ સાંભળી લોહિાને અત્યંત હસવું આગ્યું. કારભારીએ જવાબ આપ્યો મહારાજ ! એએને ખાવાને દુનિયામાં થોડા મુલ્યથી મળનારી જર પલુ નથી મળતી તેા ઘેવરનો ભૂકા ક્યાંથી ખાય ? આમ કહી કારભારીએ દુકાળની સ્થિતિ અને લોહિાની સ્થિતિનું વર્ણન કરી ખતાવ્યું છતાં એના પોતાના અનુભવ શિવાય તેનું મન, દુઃખ તરફ આર્દ્ર ન બન્યું. ત્યારે ઇશ્વરેઅગથી સુખમાં દિવસો ગાળતાં દુઃખના ભાન રહિત તે રાજનું રાજ્ય, એક વખત ઘાઈએ ઝુટી લીધું અને પોતાને જંગલમાં ભમવાનો વખત આવ્યો ને તે લોહિાના જીવી જ્યારે પોતાની સ્થિતિ થઈ ને ઘેવરના ભૂકાને બદલે સુકા રોટલાનાં પણ સાંસાં થયાં ત્યારે તેના દુઃખમાં ભાગ લેનાર પ્રધાને કહ્યું મહારાજ ! ભૂખ્યા શામાટે રહો છો ? ઘેવરનો ભૂકા ખાઓને !! એ સાંભળી રાજ અમકયો અને પોતાની પાસે દુઃખ નિવેદન કરવા આવેલાં લોહિા જે દુઃખનું વર્ણન કરતાં હતાં તે આવું હોય તેનો પોતાને અનુભવ થતાં પ્રધાનને કહ્યું પ્રધાન ! હવે મને મારી પાસે આવેલાં લોહિાના દુઃખનું ભાન થયું. મેં મારી ગરીબડી પ્રજાનો પુકાર ન સાંભળતાં જે સુખના મદ્યથી તેનો અનાદાર કર્યો તેનો હવે મને પૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ થાય છે પણ શું કરું ? પ્રધાને કહ્યું રાજ ! હવે જે સુખ તમને તમારા સ્વાભાવિક બળથી દુઃખને પરિણામે મળશે તેજ ખરું સુખ ગાનજો. અને તે વખતે તમે તેવાને તેવા નમ્ર પણ રહેશો. જેમ દોડો ભોંયપર અથડાવ્યાથી બમણો ઉછળે છે, ઘોડાને આગ્રુક વાગવાથી વધારે અમદ છે. સોનાને છોલવાથી કે કસોટી આપવાથી અથવા તાવ્યા પછી ગોપ ચડાવ્યાથી ત્રિશેષ તેજદાર બને છે, હીરાને શરાણુપર ચડાવ્યા પછીજ તે પોતાની ખરી કીમત પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેમ તેજસ્વી મનુષ્ય પણ એક વખત દુઃખની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યા પછીજ સુખની પરાકાષ્ટાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે પરંતુ જેમ ભોંયપર અદ્ગાવ્યા વિના દોડો સરખી સ્થિતિમાં રહે છે પણ ઉંચે નથી ચડતો (ઉછળતો નથી) ઘોડાને આગ્રુક વાગ્યા વિના પોતાની ગતીમાં તે ફેર કરતો નથી, સોનાની સ્થિતિમાં ફેર જણાતો નથી અને હીરાની કિંમતમાં પણ શરાણુ ચડ્યા વિના ફેર માત્રમ પડતો નથી તેમ દુઃખાનુભવ વિના મનુષ્યની સ્થિતિમાં ફેર થતાં નથી માટે દરેક માણસને દુઃખાનુભવની જરૂર છે એ આપ હવે સારી રીતે સમજ્યા હશે. દુઃખાનુભવ થતાં મનુષ્યને તેમાંથી સુક્ત થવા માટે પોતાની અકલ્પ અજમાવવાની ફરજ પડે છે જોયી તેને પરિણામે અકલ્પ વધે છે પણ

કેવળ સુખાનુભવીની અમ્મ વ એટલી ખીનતી નથી આપ પોતેજ જ્યાંનુરી સુખ મેળ હતા ત્યાંનુધા, જોગઆગમમાજ દીવસ ગાળવા સિરાય ખીન કશામા દિવસ નોતા ગાળતા જ્યો આપની બુદ્ધીની કમોટી નોતી થતી પણ હવે આ આવી પડેલી વિપત્તીથી મુક્ત થવા માટે આપ અનેક નવા તર્ક કર્યો જેને પગિલામે આપની બુદ્ધી ખીનશે અને તે બુદ્ધી વધારે ખીવતા વિશેષ ઉગ્રોગ પગયણ થવાની આપની અભિરૂચી વનતી જશે જ્યો આપ આ કુ ખને પગિલામે હવે તેથી અવિદ્ય સુખ પ્રાપ્ત કરી પૂર્ણાનન્દમય ખનરો.

પ્રમાનના વચનો સત્ય લાગ્યા અને પોતાની બુદ્ધી ખીનવવા માટે અને કુ ખથી મુક્ત થવા માટે શાણા પ્રમાનની અનુમતિ પૂર્વક અનેક યુક્તિઓ રચવા લાગ્યો ને તે યુક્તિને પગિલામે વનરાજની માફક જગતી લોહાનુ સરકર એન્કુ કરી તેઓને લડાઈ કરતા રીખતી તની મ દથી પોતાનુ રાજ્ય લીડ અને તેજ યુક્તિથી અધીક રાજ્ય વધારવાની પોતાને ખત યઈ જ્યો તે કામમા પણ કળીભૂત થઈ વિગેષ સુખમક્ષ તે ગાળ ખન્યો તેમજ મનુષ્યોને કુ ખ પ્રાપ્ત થયા પછીજ સખ્યાર્થ ચાનક ચડે છે પરંતુ સુખી લોકો તેટલા સુખથી વિગેષ માટે જોન્કાર ગહે છે જ્યો તેની ધનવૃદ્ધી કુઠિતા થાય છે એટલુજ નહિ પણ તેની આભાવિક બુદ્ધી પણ કુઠિતા થાય છે એટલે બુદ્ધી ખજ વાપરવાનો સુખીને પ્રમગ નથી મગતો પણ કુ ખીનેજ મગે છે એ સિદ્ધ છે કુ ખથી દૃઢ થયેનુ મન અસાધ્ય કાર્ય કરવાને પણ પાછુ હકતુ નથી કુ ખાતે સુખ મેળવનાર સામુ કોઈ કુ ખી મનુષ્ય પોતાની સ્થિતિનુ વર્ણન કરે તો તેથી તેને તેના કુ ખતી ખજી છાપ જેસતા તે તરક દ્યાર્દ ખને છે પણ અનુભવ રહિત તેટલો દ્યાર્દ ખનતો નથી એ ઉપગ્ના રાજના દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ થવુ કુ ખાનુભવીનુ દૃઢ્ય એવુ દૃ થયેલુ હોય છે કે તે કુ ખાનતે પૂર્ણ સુખી થયા પછી કદાપી પાછુ મહાન કુ ખ આવી પડયુ હોય તો તેથી તેને કશો ગભરાટ થતો નથી પણ તેથી ધીગજ પકડી તેને સહન કરી તેને નાશ કરવા નવા નવા ચત્નો કરે છે પરંતુ કેવન કુ ખાનુભવ ગહિતને ઓચિતુ કુ ખ આવી પડતા તેને કયુ નજતુ નથી અને આત્યત ગભગય છે

સૂરતની આમપામના ગામડામા વમનાર વેલીગકર દેસાઈ નામક એક અદસ્ત્ય ગર્ભ શ્રીમત ડનો વ્યાપારી હતો તે વ્યાપારમા ખોટ જતા વન

માત્ર હરાઈ જઈ મહા દુઃખમાં સપડાવું પડે છે એનો તેને કદી પણ અનુભવ થયો ન હતો. કેટલાક મનુષ્યો, પોતાને ખોટા આવવાની છે એની ખબર પડે એટલે ખાનગી દોલત એકઠી કરી પોતાનો બચાવ કરે અને પછી ખોટા જાહેર કરે. આ અસત્યની ભીતિ રાખનાર દેશાઈ, તેવા વિચારનો નહિ હતો પણ કોઈનું પણ દેવું ન રાખી ચોખ્ખું રહેવું એવા વિચારનો હતો. ઈશ્વરે આથી વ્યાપારમાં મોટી ખોટ આવી ત્યારે લેણદારો માગવા આવ્યા તે વખતે પોતાની સત્યતા જાળવવા જે કાંઈ સમૃદ્ધિ ઘરમાં હતી તે તમામ આપી દીધી. અને ઋણ મુક્ત થયો પરંતુ કોઈ દીવસ જે સ્થિતિનો અનુભવ નથી કર્યો તેવી અત્યંત નિષ્કિન્ન સ્થિતિ આવી પડા. એકાંતમાં બેસી રડવા લાગ્યો, કાંઈ રસ્તો સૂઝ્યો નહિ. આમ છતાં એટલી મનમાં શ્રીમંતતાની છાપ બેઠેલી કે નિરોધોગી પૈસા (ભીક્ષા) ની લાલચ ન રાખવી. જાતે અત્યંત દુઃખમાં આવી પડતાં કેટલાક તેના ધનાઢ્ય સંબંધીઓને ખબર પડતાં પૈસાની મદદ આપવા સૂચવ્યું પરંતુ કોઈનો પણ ઉપકાર રાખવાને બદલે દુઃખ વેઠવું સાં, આવા નિશ્ચયવાન અને કોઈની લાચારી ભોગવવી તેમાં દુઃખ કરતાં પણ વિશેષ ક્ષતી માનનાર તે દેશાઈએ કોઈની પણ મદદની આકાંક્ષા ન કરી પણ ખાવાનાં પણ સાંસાં થવાનો વખત પોતાની નજર આગળ તરવાથી પોતાનું હૃદય અશ્રુધારા દ્વારા ખાલી કરવા લાગ્યો. કોઈ ઉપાયે મન અપૂર્વ દુઃખને લોધે ધૈર્યવાન ન બન્યું, બુદ્ધિ ઉલટી શુન્ય બનવા લાગી. રામલાલ નામનો સત્તર વર્ષનો એક પુત્ર તેમને હતો તેણે પોતાની આટલી ઉંમરમાં ઈંગ્રેજ મેટ્રીકની પરિક્ષા પસાર કરી હતી તે પુત્રે જોકે દુઃખનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ નહિ કરેલો પરંતુ તેને ઇતિહાસો દ્વારા દુઃખી માણસોનાં વૃત્તાંતો વાંચવાને અતી ઉત્કંઠા હોવાથી વારંવાર તેવાં પુસ્તકો વાંચ્યા કરતો. ઉદેપુરના પ્રતાપી રાણા પ્રતાપસિંહ, મહાન અકબર, અને શૂરવીર શિવાજી વિગેરે, દુઃખને પરિણામે નવી નવી યુક્તિઓ વાપરી કેવા સુખી થયા છે. ? આમ મનમાં વારંવાર વિચારતો હતો અને તેથી ઇશ્વર કોઈ વખત દુઃખ આપે તો તેથી ગભરાવું નહિ પણ જે આવે તે સહન કરી પોતાના બુદ્ધિ બળથી દુઃખ નિવૃત્ત થવાનો રસ્તો લેવો આવા વિચારો તેના મનમાં રમ્યા કરતા હતા. નમ્ર રામલાલને પોતાને દુઃખનો અનુભવ કરવાનો વખત આવ્યો, પોતાના પિતા અત્યંત ગભરાયા પણ પોતે ઇતિહાસોના વાંચન રૂપ પરોક્ષ દુઃખના ચત્કિંચિત અનુ-

ભવથી દૃઢ અને ધીંગવાન બન્યો પોતાના પિતા પામે આવી વદન પૂર્વક બોલ્યો

પિતાજી ! દરેક કાર્ય, યત્ન ગિવાય પાઠ પડતુ નથી તેતો આપ જાણતા હશે. ભૂખ લાગી હોય તે વખતે પણ ભૂખ લાગી છે ! એમ કહી ગડગુ તો તેથી પેટ ભરાતુ નથી પણ તેના ઉપાય રૂપ જન્મવા બેસી હાથેથી ઝાળીયો લઈ મોઢામા મૂકવા રૂપ યત્ન કરશુ તોજ તે ભૂખ રૂપ દુ ખથી મુક્ત થવાને તેમ ઉદ્યોગના સમર્થમા પણ મારા અભ્યાસમા સસ્કૃતના જ મે શ્લોકો આવેલા છે તે મારા મનમા રમી રહ્યા છે જ આપને જણાવુછુ

उद्योगिन करालव करोति कमललया

अनुद्योगी करालव करोति कमलाग्रजा ॥

उद्यम साहस धैर्य बुद्धि शक्ति पराक्रम

पढेते यत्रवर्तन्ते तत्रदेशो सहायवान् ॥

ઉદ્યોગી મનુષ્યન ભક્તીજી સહાય કરે છે અને નિરુદ્યોગીને અલક્ષ્મી સહાય કરે છે અર્થાત્ નિરુદ્યોગી માણસને દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ ન થતા તે દિગ્દી રહે છે અને અત્યત દુ ખી થાય છે ઇશ્વર પણ નિરુદ્યોગીને સહાય કરતો નથી પણ જ ઉદ્યોગી છે, ન્યાયપૂર્વક ઉદ્યોગાર્થે જની સાહસિક શુદ્ધી છે અર્થાત્ ઉદ્યો ગાર્થે લાભ હાનીનો વિચાર ન કરતા ઉત્તર મનથી દ્રવ્યવ્યય કરે છે અને તમા પૂર્ણ હિમ્મત ધરી આગળ પગલુ ભરે છે, જ શુદ્ધીશાળી છે તથા જ શરીરની શક્તીવાન છે અને જ સત્ય પરાક્રમી છે તેવાનેજ ઇશ્વર હમેશા સહાય કરે છે એક જગ્યાએ બેસી રહેનાર સિદ્ધ પોતાનુ ભક્ષ્ય નથી મેળવી શકતા

दैव पुरुषकारेण साम्यसिद्धिनिवधन

योतिकमितुमिच्छेत सलोकेनावसीदति

પિતાજી ! આ શ્લોક હમણાજ સુભાષિતરત્ન ભાડાગાઠ નામના પુસ્તક માના ઉદ્યોગ પ્રકરણમાંથી મારા વાચવામા આવ્યો, જેવો વાચ્યો કે તર્તજ મારા હૃદયમા લખાઈ ગયો જ આપને સૂચવવા લાયક હોવાથી મેં સૂચવ્યો એ શ્લોકથી આપ સ્પષ્ટ સમજ્યા હશે કે “ નશીબમા હશે એમ બનશે ” એ જ વાક્યો છે તેકાચરના છે પરતુ ખરૂ જોતા તો નશીબ, પુરૂષ પ્રયત્નને આવીન છે તો જ મનુષ્ય, પોતાના પ્રયત્નથી દર્પણ પ્રારબ્ધને ઉવધવાને ઇચ્છા ખરો પૃઠ્ઠાર્ય કરે છે તે માણસ કદી પણ દુ ખો થતો નથી આપ

સુરખી છે જથી આદેશ કરવાને હું લાયક નથી પણ મને આપની કૃપા કટાક્ષથી જે કાંઈ વિદ્યા મળી છે તેને અંગે પુસ્તકોદ્ધારા જે કાંઈક અનુભવ થયેલ છે તેપરથી મને એમ લાગે છે કે ઉલ્લાસ કરશું તો ઇશ્વર, કોઈ પણ સમયે આપણી પૂર્વની સ્થિતિ કરતાં અધિક શ્રેષ્ઠ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવશે.

આપૂર્ણ દા. કા.

અવલોકન.

આર્યધર્મપત્રિકા— પ્રસિદ્ધ પંડિતવર્ય ગદ્યકાલાલ્પના ખંતીલા શિષ્ય, સ્વધર્મોત્સુકાંઠી, પંડિતજી સ્મારકના ઝોનરરી સેક્રેટરી, શેઠ વિક્રમદાસ રાજરામ દલાલ તરફથી આર્યોત્સવને દિવસે પ્રગટ થતી આર્યધર્મપત્રિકાઓની આજ પર્યંતની બાવીશ નકલો અમને પોહોંચતાં તે ઉપકાર સહ સ્વીકારીએ છીએ. તે સમયે લખાણ કરતાં અમને આનંદ પ્રગટ થાય છે તે એ કે, તેઓ ભાઈ સારા વિદ્વાનો દ્વારા એ લઘુ લેખ દર ઉત્સવને દીવસે બહાર પાડી, એ ઉત્સવ શામાટે આપણામાં પ્રચલિત થયો? તેની આપણા ઘણાખરા આર્ય માઈઝોને ખબર નહિ હોય તો તેવાને ઉત્સવનું રહસ્ય સૂચવી તે પગાવવાને માટે વિશેષ લાગણી પ્રગટ કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ એ ઉત્સવના સારનું એક છેવટનું નાનું ટિપ્પણ કરી તેમાંથી કેટલીક એવી અગત્યની મૂલ્યના આપે છે કે જે ઉપરથી વાચક વૃંદને એક અદ્ભુત આભાસ થઈ તે ઉત્સવ અને તેના હેતુને માટે સારીશ્રદ્ધા વિશેષ પ્રગટ થાય, એણી પરંપરાથી પ્રચલિત દરેક ઉત્સવના આપણા આર્ય ભાઈઓને હેતુ સૂચક, એ આર્ય ધર્મ પત્રિકાએ, ધર્મની શ્રદ્ધા ખરાખર બેસારવા રૂપ અને ઉત્સવ તરફના તાત્પર્ય સમજી લાગણી વધારવા રૂપ અપૂર્વ કૃત્તેહ મેળવી છે અને મેળવશે.

આટલું કહી અમારે માત્ર પ્રગટ કરનારને એટલું સૂચવવાનું કે હમેશાં કોઈની તરફ કટાક્ષ કરવા રૂપ પોતાના હેતુઓ ન સૂચવતાં માત્ર ઉત્સવનુંજ તેઓ વર્ણન તે પત્રિકામાં કરશે તો તે પત્રિકા ધીમે ધીમે સાર્વજનિક માન્યતાને પાત્ર થશે. પણ કોઈપર કટાક્ષ કરશે તો જેનીપર કટાક્ષ કર્યો હશે તે, પોતાનું હશે અને તે તરફ માન્ય નજર કરનાર હશે તેમજ પંડિતજી તરફ પૂર્ણ ભક્તિવાન હશે છતાં તે પત્રિકાની ઉપર કડવી નજર કરશે. અમારા માજી તંત્રી દેશવલાલે પોતાની એક કવિતામાં સૂચવ્યું છે કે

પુણ્ય વિના ન પમાય પગમ મુખ્ય પુણ્ય વિના ન પમાય
જેનુ અન્ન ગણિએ જમવા તેનુ જમવા જમાય-૫૨૦

કડવા કાપ અન્યને ડેતા મુખકર ડેમ સુણાય-૫૨૦

જે પોતાના મીઠા થોન દોય તો સામેથી મીઠા થોવ મેળવી શકાય

આટલી મૂંઝતા કરવાની જરૂર એકે, એક ધર્મ સમધી ઉત્તેજક તે
પત્રિગમા અમુક તરફ વિરૂદ્ધ મૂંઝતા કરેલા હશે જે ઉપરથી તે જની પગ
કટાક્ષ કરેલ હશે તેના વ્યવસ્થાપકોએ તેનુ સાજા ખડન કાઢેલુ છે, જે અમાગ
વાચવામા આનતા અમને મોટા કનેગ થયો જ્યાં સચ્ચવાની જરૂર પડી તો
જણાવવાનુ કે જે મનુષ્ય પોતાની પદ્ધતીનેજ અનુસરીને પોતાના કર્તવ્ય
શિવાય બીજામા લગ નથી ગખતો તેને દોષ કહુ વચન કહી નથી ગમતુ
પણ તને અનુસંગતા વચમા બીજા અન્યની નિદાર્પ કર્તવ્યને પણ જે માન
આપે છે તે, પોતાના કર્તવ્યમા અપસિત થાય છે એટલુજ નહિ પણ તેમનુ
કર્તવ્ય, એટલુ જોધુ ગાન્યતાને પાન વાય છે માટે હમે પછી અમને આશા
છે કે જે પત્રિકા, તેમના વ્યવસ્થાપક બહાર પાડશે તેમા દોષપગ કટાક્ષ ન
કરતા માત્ર ધર્મ શ્રેણીને અનુસરીને જેવજ ઉત્સવના રહસ્યનુજ સચવન
કરી લોકોની શ્રદ્ધામા અભિવૃદ્ધી કરશે

શ્રીહરિમાલિકા—અથવા વ્યાયામ વિચાર એ નામનુ પુસ્તક અમેને
તેના પ્રસિદ્ધ કર્તા ત મ્થી મળ્યુ છે જે ઉપકાર સાચે સિન્કાગતા જણાવવાનુ કે
તેનુ ઉપનામ વ્યાયામ વિચાર અર્થાત કસગત મળધે વિચાર, એવુ આપેનુ છે
તે ઈષ્ટ છે કસગત એટલે કસગતશાળા મા જજ અગ કમગત કરવી એનુજ
નામ કસગત છે એમ અથ કર્તાએ મચવ્યુ નથી પણ શારીરિક ને માનસિક
વિશેષે અનેક જાતના કસગતના ભેદો સૂચવ્યા છે એ પુસ્તકનો એકા ભાગ
વાચવાથી તેનુ તાત્પર્ય ન સમજતા તે વિષયાન્તર મચડ જેવુ લાસે છે પ તુ
સમગ્ર વાચતા તેનુ ચોખ્ખુ તાત્પર્ય સમજાય છે તો માનસિક વ્યાયામ પ્રકરણ,
શારીરિક વ્યાયામ પ્રકરણ વિશેષે એમ સચત્રી તેના અષ્ટ વિભાગો પાડ્યા હતા
તો તે વિશેષ વાચક વૃદ્ધને તેનુ ગત, ન અટવાતા અનુ-સ પડત

ગવાતગા જે ગિષ્ટ વાકયાનની છે તે મર્મને વાચવા લાયક અને
અનુગ્રહીય છે

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૩૦ મુ]

ફાલ્ગુન, સપ્ત ૧૯૫૮

[અંક ૫ મે]

॥ યતો ધર્મસ્તતો જય ॥

ઉદયાસ્પદ અભિરામાર્થ ધ્વનિ

આર્યોને સવોધન

કાફી તાલ દોષચડી

ઉદયાસ્પદ અભિરામ કરો સહુ

ટે

ઉત્તમ સુખ સાધક એ ગણી સ્થલ, કરવોનિત્ય વિરામ
શામક અમૃતરસ સપાલક ત્યમગણી ઉત્તમ ધામ-કરો ૧

જે કર્તવ્યો નિજ ત્યમ પરના હિતકર હોય તમામ

તે કર્તવ્યો ઉદયાસ્પદગણી કરવો તત્ર વિરામ-કરો ૨

નીતિપુર સર નિજઉદયસ્પદી ન્યાયોપાર્જક દામ

ભૂત પરત્વે અનુકર્ષી જે પરં સુખનુ તે ઠામે-કરો ૩

માનવ જન્મ ઉદયપદસાધન ધરિઅતરમા દામ

કરીપુરુષાર્થ અતુલ સુખ પામો સ્મરિઅતરમા રામ-કરો ૪

ઉત્તમ અવસર નહિ મલ્લવાનો સ્વરચ્ચે લાલો દામ

સાર્થક દામોદર કરવાને મલ્લુ ગણીશુભકામ-કરો ૫

૧ પરમુખ એટલે પારંગતિક સુખ (ગોક્ષ) નું ૨ દામ એટલે પાત્ર (અધિકારી)
૩ લોકો યોગસાધનથી ઈશ્વર સાથે રમે (આનંદમય ક્રીડા કરે) છે માટે ઈશ્વરનું ગમ
એવું નામ આપ્યું છે

દેશાભ્યુદય-સાધન.

દેશોદયના સાધનો મેળવવામાં પ્રથમ બુદ્ધીની જરૂર છે અને તે બુદ્ધિ જોકે સ્વાભાવિક રીતે ન્યૂનાધીક સર્વમાં હોય છે પણ તે સ્વાભાવિક બુદ્ધિ આકરોહભવ. (ખાંણુમાંથી કાઢેલ) સંસ્કાર રહિત અર્થાત્ ધૂલિ મિશ્રિત હીરા જેવી હોય છે. એટલે હીરાને જામ મલીનતા નિવારણાર્થ શરાણે ચડાવવા રૂપ સંસ્કાર આપ્યા હોય તે પછી તે અત્યંત તેજસ્વી થવાથી તેનું સ્વાભાવિક રૂપ ખરેખરું દેખાઈ આવે છે જથી તેની કીંમત બરાબર થઈ શકે છે તેમ મનુષ્યને જોકે સ્વાભાવિક બુદ્ધિ હોય તો પણ તેને સંસ્કાર આપવા રૂપ કેળવણીની જરૂર છે. કેળવણી રહિત માણસ બુદ્ધિશાળી છતાં લડવાને તૈયાર થઈ રણમાં હથીયારવિના જનાર માણસ જેવો થઈ પડે છે. કાંઈપણ કાર્ય કરતાં ગમે તેવો બુદ્ધિશાળી માણસ હોય પણ તે કેળવણી રૂપ હથિયાર રહિત હોય તો તે અત્યંત મુંઝાઈ કલેશ ભાજી બને છે અને તે આગળ વધી શકતો નથી. કેળવાઈએલાં થોડાં મનુષ્યો, પુષ્કળ માણસોથી બની શકે તેવું કર્તવ્ય થોડા પરિશ્રમથી પાર પાડે છે. તેનું ઉદાહરણ, ચીન જાપાનની લડાઈ રૂપ અને અર્વાચિન હિંદી રાજ્ય કર્તા ઈંગ્લાંડ દેશાધીશ રૂપ પ્રસિદ્ધ છે. આખી પૃથ્વીમાં મનુષ્ય વસ્તીનું પ્રમાણ ચીનમાં સૌથી વિશેષ અને જાપાનમાં તેનો એક ચતુર્થાંશ ભાગ પણ વસ્તી નહિ હોય એ દ્રાવિડી અજાણ્યું નથી પણ જ્યારે ચીન અને જાપાન વચ્ચે મહાભયંકર લડાઈ થઈ તે વખતે વસ્તી અને રાજ્યના પ્રમાણમાં ચીનનું લશ્કર મોટું છતાં જાપાનિસનો દિગ્વિજય થયો તેનું કારણ એ કે અંગ બળ કરતાં કેળવાયેલી બુદ્ધિ બળ વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડે છે. જોકે ચીનાઓ પુષ્કળ હતા પણ તે સંસ્કારી બુદ્ધિ કુશળ ન હતા અને જાપાનિસો થોડા હતા પણ ખંતીલા અને સંસ્કારી બુદ્ધિ કુશળ હતા જથી તેઓએ પોતાની બુદ્ધિ વાપરી સામા પક્ષનો પરાભવ કર્યો. તે દેશાભ્યુદય સાધન રૂપ અંગબળ દ્રવ્ય બળ અને સહાયકબળ એ ત્રણ જાતનાં બળ કરતાં દરેક કાર્ય કરવામાં બુદ્ધિબળની વિશેષ જરૂર છે. બુદ્ધિ બળવાન, ઉદ્યોગને પરિણામે જે લાભ મેળવે છે તે ઉપર જણાવેલાં એકાદ બળવાન લાભ નથી મેળવી શકતો. ઉપરના ત્રણ બળો, બુદ્ધિ બળનાં સહાયક છે. હવે આપણા આર્યવર્ત દેશ તરફ દૃષ્ટી કરશું તો ઉપર

જણાવેલા અભ્યુદયના ચાર સાધનો પૈકી એક પણ માનસિક સાધનોથી પૂર્ણ આ દેશ નથી જોને પરિણામે હિંદુદેશ, દેવી સાધનોથી પૂર્ણ છતાં પરપરાથી ઉદ્ધોગમા પછાત ગણાતો આવે છે

પ્રથમ બુદ્ધિ ખીલવવા માટે હિંદુમા અપાતી કેળવણી, અન્ય દેશો સાથે સરખાવતા કેટલે દરજ્જે છે એાછી છે તે નીચેના ટાકાપરથી જણાઇ આવશે

દેશના નામો	દરેક સરાસરી માટે થતું મતુષ્ય કીડ	કળી વાચી શકે નારાતું સેકડે પ્રમાણ	૨ અભ્યાસી કીડ થતું સરાસરી મતુષ્ય
હિંદુસ્તાન	૩ ૦ ૨ ૦	૫	૩ ૧ ૦ ૦
ગ્રેટબ્રીટન	૩ ૦ ૦	૮૦	૨૮ ૦ ૦
રશિયા	૦ ૩ ૦	૨૧	૧૨ ૧૨ ૦
સ્પેન	૧ ૨ ૦	૩૪	૧૧ ૪ ૦
પોર્ટુગાલ	૧ ૨ ૦	૩૪	૧૧ ૪ ૦
ઈટાલી	૦ ૧૦ ૦	૪૧	૬ ૦ ૦
આસ્ટ્રીયા	૧ ૮ ૦	૪૬	૧૪ ૪ ૦
ફ્રાન્સ	૧ ૨ ૦	૭૮	૦ ૬ ૦
બેલ્જીયમ	૨ ૮ ૦	૮૬	૧૪ ૪ ૦
હોલાન્ડ	૧૪ ૦ ૦	૮૬	૧૫ ૧૨ ૦
સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ	૦ ૧૫ ૦	૮૭	૬ ૧૨ ૦
સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ	૦ ૨ ૦	૮૮	૭ ૮ ૦
જર્મની	૨ ૬ ૦	૬૪	૧૮ ૦ ૦
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૫ ૦ ૦	૬૦	૨૬ ૪ ૦

કેળવણી પુ ૧૪ અંક ૧ દર્શન

ઉપર જણાવેલા અન્ય દેશોના અભ્યાસ પત્રકો સાથે સરખાવતા હિંદુસ્તાનમા જે કેળવણી પાછળ સરકારી ખર્ચ થાય છે તે પણ ઘણું ઓછું છે આ દેશ કરતાં આપણી સરકારના તામાના અન્ય આસ્ટ્રેલીયા નિગેરે દેશો માં પણ સરકાર તરફથી વિશેષ ખર્ચ કેળવણી પાછળ થતો આવ્યો પડે છે એ પરથી આપણે સ્પર્ધા કરવાનું નથી પણ જરૂરી કેળવણી ને માટે આપણા

દેશમાં ઓછી કાળજી રખાતી હોય તેટલી કાળજી વધારવાને માટે સરકારને અરજ કરવાની હિંદ દેશીને જરૂર છે. યુનાઇટેડ અને જર્મની વિગેરે ઉદ્યોગમાં ફત્તેહ મેળવે છે તેનું કારણ બુદ્ધિઔશદ્ય માટે સૌ દેશ કરતાં તે દેશમાં રાજ્ય મદદ વિશેષ છે એ ઉપરના આંકડા ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે તે શિવાય અન્ય દેશો પણ હિંદ કરતાં ઉદ્યોગમાં ને કેળવણીમાં ચડીયાતા છે તો ચાર બળ માહેલું અભ્યૂદયના સાધનરૂપ મોટામાં મોટું પહેલું બુદ્ધિબળ મેળવવાં માટે હિંદનેવાસીઓ પોતાની કાળજી વધારવા માટે અને કેળવણી પાછળ થતા ખર્ચ માટે તે ખર્ચ વધારી હિંદીઓને કેળવણીમાં આગળ પકતા કરવા માટે સરકારને અરજ કરી આપણી શાણી સરકારની તે ખાતે કાળજી વધારવાની પણ જરૂર છે. કોનગ્રેસની ગઈ સાલની બેઠકમાં હિંદી ઉદ્યોગ અને કેળવણી વિગેરે માટે જે ચર્ચા ચાલી હતી અને ઉદ્યોગ અભિવૃદ્ધ્યર્થે દર વર્ષે કોનગ્રેસની સભા વખતે હિંદીકારીગિરોનું પ્રદર્શન કાઢવાને જે નવો ધારો પસાર થયો હતો તેપરથી હવે કાંઈક સમજાય છે કે હિંદની બગાડવાની તૈયારી થઈ તેમ આપણી સરકારને પણ “હિંદી ઉદ્યોગ ખીલવવાની જરૂરીયાત છે” એવી અસર થઈ હોય એમ માલમ પડે છે. પણ ખિચારી કેટલીક હિંદી પ્રજા હવે તો સાધનો વિનાની થઈ પડી છે. અપૂર્ણ.

કર્મચાંડાલ તે ચાંડાલ કે જાતિચાંડાલ તે ચાંડાલ ?

(ગતાંક પત્ર ૩૮ થી.)

દીર્ઘ બાહુ ચાંડાળે ઉત્તર આપ્યો પ્રધાનજી ! એ સ્વર્કર્તવ્ય પરિણામ છે આપ મારી સાથે પધારો આપને પ્રત્યક્ષ રૂપ તેનો ખુલાસો આપું. આમ કહી સ્નાન કરી સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરી પોતાની સાથે પ્રધાનને લઈ પોતાનાં દેવમુર્તી માતાપિતા જે ઝોરડામાં હતાં તે ઝોરડામાં આવ્યો અને પોતાના માતાપિતાને પ્રણામ કરી નમ્રતાથી બોલ્યો માતાપિતા ! શું આજા છે ? કંઈ નહિં બેઠા ! માતાપિતાએ ઉત્તર વાળ્યો. પછી તે બન્નેને સ્નાન કરાવી વિધિપૂર્વક સેવા કરી ને નિવૃત્ત થયા આદ્ય પ્રધાનને કહ્યું પ્રધાનજી ! ઈશ્વરી એવો નીયમ છે કે મનુષ્ય ગમે તે જાતનો હોય પણ તે જો પોતાના કર્તવ્ય કર્મ પરાયણ હોય છે તો તે ઐહિક અને આમુષ્મિક સિદ્ધિવાન બને છે

એટલુંજ નહીં પણ તે જગન્માન્ય કીર્તિ પણ મેળવે છે મારી પાસે બીજીકરી વિદ્યા નથી તેમ મારા કૃત્યો મારા જાતી ધર્મને પગીણામે સારા નથી છતાં જે મારી ધાર્મિક કર્તવ્ય પરાયણતા છે તેને પરીણામે હું ત્રિકાલજ્ઞ બન્યો છું

શુદ્રોપિશીલ સપત્નો ગુણવાન્ બ્રાહ્મણો મત

બ્રાહ્મણોઽપિક્રિયાદીનશ્ચુદ્રાદપ્યધર્મો મત

પ્રધાનજી ! જે કે જાતીથી શુદ્ર હોય તો પણ તે શીત સપત્ર હોય, સદ્ગુણવાન હોય અને નિજ કર્તવ્ય યુક્ત હોય તેમા જલ તેજ પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ તે પરમસુખાધિકારી બને છે પરંતુ જે પોતાનું કર્તવ્ય હોય તેથી ઉચટી રીતે વર્તેતો હોય તે, જાતીથી ઉત્તમ હોય તો પણ શુદ્રથી પણ અધમ બને છે અર્થાત્ નરકાધિકારી બને છે

અપાકીર્મસમૂહત પરાશરમહામુનિ

કર્મણા બ્રાહ્મણોજાત સ્તસ્માજ્ઞાતિરકારણ

જાતિ ચાડાળ તે ચાડાળ નથી ગણાતો તેના અનેક પ્રાચીન દ્રષ્ટાઓ છે પરાશર ઋષી જાતીથી ઉત્તમ ન હતા કારણ તેની માતા ચાડાળણી હતી તેમ વ્યાસજીની માતા પણ ખારવણ હતી છતાં પોતાના ઉત્તમ જાતીના કર્તવ્યથીજ ઉત્તમ વર્ગમા ગણાયા કોઈ પણ ઉત્તમ વર્ણ, અન્ય વિષયમા ગમે તેવો કુશળ હોય, વિદ્યાવાન હોય, વેદોનું અધ્યયન કરનાર હોય પરંતુ નિજ કર્તવ્યથી ઉચટો હોય તો તે ઉત્તમ ગણાતો નથી પણ ચાડાલજ ગણાય છે જે જાતીથી ઉત્તમ છતાં સ્વાભાવે કૂર હોય, ચડ (અતિઉચ દુષ્ટ) સ્વભાવ વાળો હોય, પાપ કર્મ કરનાર હોય અને અધમતાથી અન્યનું દુઃખ કળકળાવીને નિર્દયવાન બની પોતાના કર્તવ્યથી વિરૂદ્ધ વર્તી પારકું ધનલેવાને આસક્ત હોય તે માણસજ ખરેખરો ચાડાળ જાણવો પણ જાતી ચાડાળ ઉત્તમ કર્તવ્યવાન હોયતો તેને ચાડાળ ન જાણવો

ચતુર્વેદોઽપિયોમુત્ત્વા ચઢકર્મ સમાચરેત્

ચાઢાલસ્તતુવિજ્ઞયો નવેદા સ્તત્રકારણ

કૂરાશ્ચઢાશ્ચ પાપાશ્ચ પરદ્રવ્યાપહારિણ

નિર્દયાસ્તર્વભૂતપુ ચાઢાલાસ્તર્વજાતિપુ

આપને જે ચાડાળણીએ પોતાનું માસ દાપિત થયું આમ કહી ચાડાળથી અવમ તમને બતાવ્યા તેનો ખુલાસો આપને આપવાનું પતિવ્રતા બેન વિદ્યુત્ત

ભાની પ્રેરણાથી મારે શિર આવ્યું છે. અસ્તુ આપની રક્ષક પ્રજા હોઈ એ ખુલાસો આપતાં જરા મારે કડવું થવું પડશે પરંતુ પ્રથમના સ્વભાવથી આપની પ્રકૃતિમાં ફેર પડ્યો છે એમ માની તથા આ સ્થળે સાધકરૂપે આવ્યા છો એમ માની યોગ્ય આપને કહેવામાં હું આપના કલેશસ્પદ નહિ બનું એવી મારી ધારણા છે. પ્રધાનજી ! પરપરાનો એ સિદ્ધાંત છે કે નિજકર્મ રત ઉત્તમ ગણાય છે અને નિજકર્મ બ્રહ્મ, અધમ (ચાંડાલ) ગણાય છે આપ જાતિથી ઉત્તમ છો પરંતુ આપના કર્તવ્યકર્મથી આપે વિપરીત પગલું ભરેલું છે જેથી આપ ચાંડાળથી પણ અધમ બન્યા છો.

एकेस्वार्थपराः परार्थघटकाः स्वार्थान्परित्यज्यये
सामान्यास्तुपरार्थमुद्यम भ्रताः स्वार्थाविरोधेनये
तेऽमीमानवराक्षसाः परहितंस्वार्थायनिघ्नंतिये
येनिघ्नंतिनिरर्थकं परहितं ते केनजानीमहे.

પોતાનો સ્વાર્થ પણ તજીને પરહિત કરતા તેને કે દોષકળ વીર પુરૂષો છે પરંતુ તેના કરતાં પોતાના સ્વાર્થને અંગે સામાનું ભલું કરનાર પણ સામાન્ય રીતે ઉત્તમ ગણાય છે. અને પોતાના સ્વાર્થને લીધે રાક્ષસ (ચાંડાળ) જેમ પોતાને માંસ ખાવાના સ્વાર્થથી અન્ય પશુ આદિને મારે છે તેમ જ અન્યનું બગાડે છે તે, માણસ રૂપી રાક્ષસ (ચાંડાળ) ગણાય છે પરંતુ જે પોતાનો કર્મો સ્વાર્થ ન છતાં અન્યનું બગાડે અર્થાત્ જે બગાડવામાં પોતાને લાભને બદલે ઉલટી હાની છતાં ઝતુનમાં આવી જઈ આવાં અધ-મમાં અધમ કૃત્યમાં પ્રેરાય છે તેને કોની ઉપમા આપવી ? એ સૂઝતું નથી. પ્રધાનજી ! તમે તમારા રાજાની પ્રેરણાથી તપસ્વીની શોધ મટે જંગલમાં આવ્યા પહેલાં માત્ર ચાંડાલજ હતા પણ જંગલમાં આવતાં નિર્દોષ ખિચારા આપણા દયાળુ રાજાને મારી નાખવાને જ તમે ઉશ્કેરાયા તેથી તમે ચાંડા-લથી પણ અધમ બન્યા તેમ છેક સુધી સારી રીતે ખવરાવી પીવરાવી સનોપ આપો એકદમ તેનાથી અજાણતાં તેનો ઘાત કરવો તે ચાંડાળ કૃત્ય કરતાં રીખાવી રીખાવી કકળાવી ભૂખ્યાં તરશ્યાં રાખી ફડફડાવીને જે પ્રાણીને મારવું તે ચાંડાલથી પણ નોચમાં નીચ કર્તવ્ય છે. આપે પણ તેવાં કૃત્યો કરેલ છે એટલે કે ચાંડાળતો ઝુંગાં નિરપરાધી પ્રાણીને તેનો ઘાત કરવો હોય તે પહેલાંતો તેને ખવરાવીને ખૂબ સંતાપ આપે અને પછી એનાથી છાની રીતે ઘાત

કરી મારે પણ આપે તો અનેક મનુષ્યોને રીખાવી કકળાવી બૂખ્યાને તરશ્યા તકકડાવીને મારી નાખ્યા છે તેમ અનેક ગીતે નીચમા નીચ રીતે નિર્દયતા વાપરી ધન એકહુ કર્યું છે રાજાને પણ ખોટું બોલી આજ પર્યંત છેતરેલ છે તમારા પિતા માતાને પણ અત્યંત કલેસ આપેલ છે પણ તે ઠી સેવા નથી કરી ઉપર લખેલ સંસ્થાન્તર્ગત શ્લોકમા જે ચાડાણના લક્ષણો દર્શાવ્યા છે તે તમામ લક્ષણો બધકે તેનાથી વિશેષ આપે આજ પર્યંત સંપાદન કર્યો છે પણ એમના સંપાદન નથી કર્યા તમારી મવીનતાને નિવારણાર્થે કાંઈ સમર્થ નથી

ચિત્તરાગાદિભિ કિલ્લિ અર્લાકવચનૈર્મુક્ત
જીવધાતાદિભિકાંચ સ્વસ્વયગગાપરાહ્ મુક્તી

રાગદ્વેષાદિથી બરેલા અત કરણવાળાને, અસત્ય બોધનારને, અને નિર્દયતાને અંગે નિર્દોશજીવ ॥ ધાતકને અન્ય પાતક નિવારણ કરનારા ગગાજી પણ પવિત્ર રીતે કરી શકતા ગમે તેવો નીચ મનુષ્ય હોય તો પણ અનાયાસે કદાપી તેને વિવેકી જ્ઞાનવાનનો સગથાય તો તેમની મનોનના દુઃખ થઈ નર્મય તાની છાપ પડતા કાંઈ ઉત્તમ વિચારવાન બને છે તેમ આપને કાંઈ જ્ઞાનવાન, આપના હાથમાં મિત્રો અને સંસારહામણને પરિણામે પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી એટલે કે તેવા મિત્રો ઠી સદ્ગુણથી કાંઈ આપની પાસે આવે તો તેને માન આપી તેની પાસેથી કાંઈ પણ આવા ગિજ્ઞાણ લેવાને સમર્થ બન્યા નથી પરંતુ તેવાઓને અપમાન કરવાનેજ સમર્થ બન્યા છો વિવેકી પાનન ! આપણા રાજાએ જે સર્વોધિક તપસ્વીને ખોળવાને આજ્ઞા કરી તે તપસ્વીરૂપ આપને સર્વોધ આપનાર અને જેની પ્રેરણાથી સગક જોવા આપને ઉત્તમ કર્તવ્ય (ધર્મ) નિષ્ઠની સગતો થતા આપ આર્દ્ર બન્યા તેજ આપ ઠી શુદ્ધ, સર્વોધ આપનારી ઠીજ કર્મરતા આપની પૂજ્યા સમજાવે જે તેણે આપને ભ્રમમાં ન નાખ્યા હતાતો કદી આપ સર્વગુણી જાત રહિ અને મારા જેવા બિખારી પાસે સંક્રાંતિની બની આવત તહિ તમને ભ્રમમાં નાખી જે આટલા અપહાન્યા તે આપને પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવવાજ એટલે જે મે આપો બોધ આપ્યો તે બોધ પેલી ચાડાણથી આપી રાજત અને પતિવ્રતા વિદ્યુત્પ્રભા પણ આપી શકત પડતું તેથી પરોક્ષ જ્ઞાનને પરીણામે આપો કરી અસંગ ન થાત પ્રથમ તે ચાડાણથી જે વિદ્યુત્પ્રભા બેતને ત્યા જવાનું કહેલું અને તે બેને પોતાની

જાની પ્રેરણાથી મારે શિર ઝાલ્યું છે. અસ્તુ આપની રક્ષક પ્રત હોઈ એ
ખુલાસો આપનાં જરા મારે કહવું થવું પડશે પરંતુ પ્રથમના સ્વભાવથી
આપની પ્રકૃતિમાં ફેર પડ્યો છે એમ માની તથા આ સ્વયં સાધકરૂપે
આવ્યા છો એમ માની યોગ્ય આપને કહેવામાં હું આપના દરેકાર્થ નિ
ળનું એવી મારી ધારણા છે. પ્રધાનજી ! પરંપરાનો એ સિદ્ધાંત છે કે નિજકર્મ
રત ઉત્તમ ગણાય છે અને નિજકર્મ બ્રહ્મ, અધમ (ચાંડાલ) ગણાય છે આપ
જાતિથી ઉત્તમ છો પરંતુ આપના કર્તવ્યકર્મથી આપે વિપરીત પગલું
બરેલું છે તથા આપ ચાંડાળથી પણ અધમ ગન્યા છો.

एकेस्वार्थपराः परार्थवटकाः स्वार्थान्परित्यज्यये
सामान्यास्तुपरार्थमुद्यम भ्रताः स्वार्थाविरोधेनये
तेऽमीमानवराक्षसाः परादितंस्वार्थायनिघ्नंतिये
येनिघ्नंतिनिरर्थकं परहितं ते केनजानीमहे.

પોતાનો સ્વાર્થ પણ તણને પડકિત કરી તો જો કે ઘોરક્રમ થીર પ્રક્રિયા
છે પરંતુ તેના કરતાં પોતાના સ્વાર્થને અંગે સામાનું બહુ કરનાર પણ
સામાન્ય રીતે ઉત્તમ ગણાય છે. અને પોતાના સ્વાર્થને લીધે રક્ષક
(ચાંડાળ) જેમ પોતાને માંસ ખાવાના સ્વાર્થથી અન્ય પશુ આદિને મારે છે
તેમ જે અન્યનું બગાડે છે તે, માણસ રૂપો રક્ષક (ચાંડાળ) ગણાય છે
પરંતુ જે પોતાનો ક્ષો સ્વાર્થ ન કરતાં અન્યનું બગાડે અર્થાત્ જે બગાડવામાં
પોતાને લાજને બદલે ઉઘટી હાની છતાં અનુભવમાં આવી જાય આવ્યાં અધ-
મમાં અધમ કૃત્યમાં પ્રેરણ છે તેને કોની ઉપમા આપવી ? એ સ્વચ્છું તથા.
પ્રધાનજી ! તમે તમારા રાજની પ્રેરણાથી તપસ્વીની શોધ મટે બંધનમાં
આવ્યા પહેલાં માત્ર ચાંડાલજન હતા પણ બંધનમાં આવતાં નિર્દોષ બિચારા
આપણા દયાજી રાજને મારી નાખવાને જે તમે હરકમયા તેથી તમે ચાંડા-
લથી પણ અધમ ગન્યા તેમ છેક મુઠી સારી રીતે ખવરાવી પીવરાવી સંતાપ
આપો એકદમ તેનાથી અન્નજળનાં તેનો ધાન દરેકો તે ચાંડાળ કૃત્ય કરતાં
રીખાવી રીખાવી કહળાવી બૃથ્યાં તરર્યાં રાખી દુઃકહલાવીને જે માણીને મળ્યું
તે ચાંડાલથી પણ નોંઘમાં નીચ કર્તવ્ય છે. આપે પણ તેમાં કૃત્યો કરે છે નહીં
જે ચાંડાળનો મુઠાં નિરપરાધી પ્રાણીને તેનો ધાન દરેકો દેવ તે પહેલાં
તેને ખવરાવીને ખૂબ સંતાપ આપે અને પછી એનાથી કામો રીતે ધાન

કરી મારે પણ આપે તો અનેક મનુષ્યોને ગીબાવી કકળાવી બૂખ્યાને તરસ્યા તકડાવીને મારી નાખ્યા છે તેમ અનેક રીતે નીચમા નીચ રીતે નિર્દયતા વાપરી ધન એકદુ કંઈ છે રાજને પણ ખોટું બોલી આજ પર્યંત છેતરેલ છે તમારા પિતા માતને પણ અત્યંત કલેશ આપેલ છે પણ તે ા સેવા નથી કરી ઉપર લખેલ શસ્ત્રાન્તર્ગત શ્લોકમા જે ચાડાળના લક્ષણો દર્શાવ્યા છે તે તમામ લક્ષણો ખવડે તેનાથી વિશેષ આપે આજ પર્યંત સપાદન કર્યો છે પણ એછા સપાદન નથી થયું તમારી મવીનતાને નિવારણાર્થ કાંઈ સમર્થ નથી

ચિત્તરાગાદિભિ ક્વિલ્પ અલીકવચનૈર્મુલ્લ
જીવઘાતાદિભિકાંચ સ્તસ્વગગાપરાઢ્ મુલ્હી

રાગદ્વેષાદિયો બરેલા અત કરેલવાળાને, અસત્ય બોલનારને, અને નિર્દયતાને અગે નિદોશજીવ ॥ ઘાતકને અન્ય પાતક નિવારણ કરનારા ગગાજી પણ પવિન ાવી રી શકતા ગમે તેવો નીચ મનુષ્ય હોય તો પણ અનાયાસે કદાપી તેને જિવેકી જ્ઞાનવાનનો સગયાય તો તેગની મહીનના ફર થઈ નર્મય તાની છાપ પડતા કાંઈ ઉત્તમ વિચારવાન ણને છે તેમ આપને કાંઈ જ્ઞાનવાન, આપના હાજીયા મિત્રો અને સવાહકારોને પગિણામે પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી એટલે કે તેવા મિત્રો ા સદનાહથી ાઈ આપની પાસે આવે તો તેને માન આપી તેની પાસેથી કાંઈ પણ આવા શિક્ષણ લેવાને સમર્થ બન્યા નથી પરંતુ તેવાઓને અપમાન કરવાનેજ સમર્થ બન્યા છો જિવેકી પનાન !' આપણા રાજાએ જે સૂળોધક તપસ્વીને ખોળવાને આજ્ઞા કરી તે તપસ્વીશ્રી આપને સદ્ગોવ આપના અને જતી પ્રેરણાથી સરાક બોધ્યા આપો ઉત્તમ કર્તવ્ય (ધર્મ) નિષ્ઠની સગતો થતા આપ આર્દ્ર બન્યા તેજ આપ ા ગુરૂ, સદ્બોધ આપનારી િજ કર્મરતા આપની પૂજ્યા સમજળે જે તેણે આપને ભ્રમમા ન નાખ્યા હતતો કદી આપ સદ્ગુણી બનત રહિ ચો મારા જેવા બિખારી પાસે સકૌતુકી બની આવત તરહિ તમને ભ્રમમા નાખી જે આપણા ખડાવ્યા તે આપને પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવવાજ એટલે જે મે આપો બોધ આપ્યો તે બોધ પેલી ચાડાળથી આપી ગત અને પતિવ્રતા વિદ્યુતપ્રભા ા આપી શકત પરંતુ તેથી પરોક્ષ જ્ઞાનને પરીણામે આપો કમી અસત્ય વાત પ્રથમ તે ચાડાલથી એ વિદ્યુતપ્રભા બેતને ત્યા જવાનું કહેલું આ બેતને ચેતાની

વાવશે તો તે ક્ષણનો અનુભવ કરશે અને મારા કરતાં આપ તો વિદ્યાવાન પણ છે તેથી અધિક સિદ્ધી મેળવશે. તો હવે આપ નમ્ર ને દયાર્દ્ર બનો, આપનું મુખ્ય કર્તવ્ય પ્રજાને સંતોષ આપવો તે સ્વિકારી અનેક મનુષ્યના ફડફડતા હૃદયને આપ અમૃત નજર કરી શાંત કરો એઓના દુઃખ નિવારણાર્થ યત્ન કરો, તમારા માતા પિતા જ્યારે તમને કાંઈ શિક્ષણ આપવાને યત્ન કરે ત્યારે જ તમે તમારી દુઃસંગતીને પરીણામે આવેશમાં આવી જઈ તેની સેવાને બદલે તેને પ્રહાર કરો છો તે કદી ન કરતાં મારી પેઠે તેની ચરણ સેવામાં તત્પર રહી તેની આજ્ઞાને અનુસરો. તેના વિચારો ને આપ જ “તે ડોસો તે શું સમજે” કરીને તિરસ્કારો છો તે ન તિરસ્કારતાં તેના વિચારો લક્ષમાં લ્યો અને તેનું મનન કરી તેને અનુસરો. તેથી તમને ઘણો લાભ થશે કારણ તમારા કરતાં તેને બહુ વર્ષો થતાં તે બહુ અનુભવ અને સ્થિર વિચારના હોવાથી તમે જે કામ કરવાને ઇરાદો કરતા હશે તે તેમને પૂછતાં તે કામના પરિણામનો પણ નિશ્ચય કરી પછી તમને સંમતી આપશે પરંતુ તમે સ્વતંત્ર વિચારથી કરશો તો પરિણામની ખબર ન હોવાથી અવશું પણ પરીણામ આવે અને જ્યારે અવશું પરિણામ આવે ત્યારે પોતાનો ખયાલ કરતાં અન્ય નિરપરાધીઓનો ધાત કરવા રૂપ આપ અધર્મમાં ચોળશે. આવા અનેક દાખલાના અનુભવો આપે કર્યા હશે. દાખલા તરીકે નિઃપ્રયોજન જેવું અને પરિણામે ક્ષતીકારક જેવું કોઈ મોટું રાજ્યમાં ખર્ચ કર્યું હશે અને જ્યારે તેનો ખાડો આવ્યો હશે ત્યારે તે ખાડો પુરવાને નિરપરાધી પ્રજાને આપે પીડેલ હશે. તો આવા અધર્મના મૂળરૂપ સ્વતંત્ર વિચારોનો પણ ત્યાગ કરી જ્યાં સુધી આપના પિતા વિદ્યામાન છે ત્યાં સુધી તેના સ્થિર ડાહ્યાપણુ ભરેલા વિચારોને અનુસરી કાર્યરત રહો અને તેમની સેવામાં તત્પર રહો. તથા કેટલોક વ્યાવહારિક અનુભવ પણ તેની પાસેથી આપ મેળવો. તમારી ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખનારા અને તમારા વચનોને સત્યજ્ઞ માનનાર આપણા મહારાજ, ઘણા ઉત્તમ વિચારના છે તેમને પણ અનુસરીને કાર્ય કરો. તેની તરફ કડવી નજર તથા દર્ઠ ભક્તીભાવ રાખો, કારણ રાજાને વિશે પણ પિતૃવત્ ભાવ રાખવો જોઈએ.

જનિતાચોપનેતાચ યથાવિદ્યાં પ્રયચ્છતિ

અન્નદાતા મયત્રાતા પંચૈતે-પિતર સ્મૃતાઃ ॥

જેમ ઉત્પાદક પિતાને પિતા ગણ્યા છે તેવી રીતે શાસ્ત્ર વિહિત ઉપરના શ્રોકને અનુસરી વિદ્યાગુરુ, ઉપનેતાગુરુ અન્નદાતા, (રાજ શેઠ વિગેરે), અને બચથી રક્ષકને પણ પિતા તુલ્ય માનો અને કાયમને માટે જે તમારા આડાળ ના જેવા હલકા વિચારો છે અને જેને પરિણામે આપ કર્મ આડાળ બન્યા છે. ત તમારા હલકા વિચારોને હમેશાને માટે તજી ઉત્તમ ધર્મવાન નીતિવાન વિનયી, અને વિવેકથી ભરેલા વિચારો આપ હમેશા ધારણ કરો અને કર્મ આડાળ બનવા રૂપ તમારામા જે મહીનતા છે તે, ઉત્તમ કર્તવ્યોદ્ધારાધોઈ નિર્ભળ બનો.

દૃષ્ટીપૂતન્યસેત્પાદ વસ્ત્રપૂતપિવેજ્જલ
સસપૂતાવદેદ્વાર્ણી મનપૂતસમાચરેત્

દૃષ્ટીથી જેઈ જગ્યાની પવિત્રતાની ખાત્રી કરી પછી તે જગ્યાપર પગલુ મૂકવું, વસ્ત્રથી ગળી પીવા લાયક છે એવી ખાત્રી કરી પછી જળ પીવું બોલવામાં જે બોનવાનું હોય તેની સાચા ખોટાની ખાત્રી કરી પછી વાણી બોલવી અને જે કાંઈ કામનો આરંભ કરવો હોય તે કાર્ય, કરવા લાયક છે કે નહિ તેની મન સાથે ખાત્રી કરી પછી તેવા કાર્યનો આરંભ કરવો કારણ—

અતિરમસકૃતાના કર્મણામાવિપતૌ
મવતિહૃદયદાહી શલ્પતુલ્યોવિપાક

કર્તવ્ય કર્તવ્યનો વિચાર કર્યો વગરના કાર્યમા જે વિપરીત પરીણામ આવી પડે અને એ પરિણામે જન્મપર્યંત જ્યારે દુખ સહેવાનું આવે ત્યારે તે જન્મ પર્યંતનું સાલ પેઠા જેવું ભાસે છે તેા કોઈ કાર્યનો આરંભ વિનાવિચારે ન કરવો એવો જે પ્રચીન મહત્વુરૂષોનો બોધ છે તે ગ્રહણ કરો.

અપૂર્ણ]

અદ્ભુત બાજી

ગયા અકને ખાને ૮૮ થી

જેમ કે પાકેલ સોગડી પેટ ધર આવી હોય તેમા દાવ પડવાથી પાછી કાચી થાય છે તેમ આ સસાર બાજીમા પણ બને છે જેને માટે દૃષ્ટાંતો આપણા શાસ્ત્રોમાં જોઈયે તેટલા છે શુભી મત્સ્યેંદ્ર, ચિત્રકેતુ, નારદજી વગેરે

આ બાજી રમનાર આર જણ પ્રથમ ખતાવી ગયો છું ત્યાં ગૃહસ્થાશ્રમીને છેલ્લી પાયરીયે મુક્યા છે આતુ કારણ એજ છે કે જન્મ ચોપાટબાજીમાં રમનાર આર જણમાં જે પાછળ રહે તે હાથો ગણાય છે તેમાં પણ કોઈ વખતે એવું હારવું થાય છે કે ત્રણે સોગઠીતો પાકી ગઈ હોય પણ છેલ્લી (ચોથી) થોડી કાચી હોય અગર પાકવાપર આવેલી હોય, તેવામાં બાજી પુરી થાય છે, તેથી તે પાછળ રહેનાર હારે છે કોઈવાર જીતેલ માણસ પણ હારે છે, તે એવી રીતે કે પોતે પાકી ગયા છતાં ખીજની ઈર્ષ્યા કરી તેની સોગઠી મારવા માટે પોતાની પાકેલી સોગઠીને કાચી કરે છે તેમાં પાછળ રહી જવાપણુ થાય છે. કેટલાક કોઈ ખીજની સોગઠી છુંદમાં પડી હોય તે ગાંડી કરે છે તેમાં પોતેજ પાછળ રહી જવાથી હારે છે. વખતે છુંદમા પડેલ હોય તે પણ હારે છે, ક્યારેક પાકવાપર આવેલ સોગઠી પોતાના પડમાં આવી હોય તેવામાં દાવ પડવાથી ખડું થાય છે ને તેથી પછાત પડવાથી હારવું થાય છે આમ વારંવાર થવું ઘણું કરીને જે હારવાપર આવેલ હોય તેને થાય છે.

આજ પ્રમાણે આ સંસાર બાજીનાં રમનારને પણ સમજવું. એટલે કે આર રમનાર કે જે આર વર્ણુ છે તેમાં મોક્ષ મેળવવામાં જે પાછળ રહે તે હાથો ગણાય કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે કે “જીતીબાજી હાથોરે” અર્થાત્ મનુષ્ય જન્મ પામી આ સંસાર બાજી રમી મોક્ષ મેળવી જીતવાશ્ચ પાકવું છે પણ તેમાં પાછળ રહેવાથી જીતેલ બાજી હાર્યાતુલ્ય થાય છે. હવે અહીં જોવાનું એજ છે કે પ્રથમ હું કહી ગયો છું કે ગૃહસ્થાશ્રમી છેલ્લી પાયરી પર છે ને એજ હારે છે પણ તેમાં ભેદભાવ એટલોજ છે કે ગૃહસ્થાશ્રમના જુલવાના પ્રસંગ ઘણા છે— કારણુકે આમાં સામાન્ય રીતે ૩૦ લક્ષણુ તો પાળવાંજ જોઈએ તેઓ— ૧ સત્ય, ૨ દયા, ૩ વૃત્ત, ૪ પવિત્રતા, ૫ સહનશીલપણું. ૬ યથાશક્તી જપ, ૭ દાન, અને ૮ પ્રવૃત્તિમાંજ નિવૃત્તિનો અટકાવ, ૯ સરલતા ૧૦ સંતોષ, ૧૧ મહાત્માઓની સેવા. ૧૨ સર્વ મનુષ્યોને કેવસમ ગણવા ૧૩ શ્રવણ, ૧૪ કીર્તન, ૧૫ સ્મરણ, ૧૬ સેવા, ૧૭ પૂજા, ૧૮ નમસ્કાર ૧૯ વિવેક, ૨૦ મનનો સંયમ, ૨૧ ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ, ૨૨ અહિંસા, ૨૩ બ્રહ્મચર્ય, ૨૪ નિષ્કળજતી કીયાનો વિચાર. ૨૫ આત્માનુ સંધાન, ૨૬ ભોજનાદીમાંથી ખીજ પ્રાણીયોનો યથાયોગ્ય વિભાગ. ૨૭ દાસપણું. ૨૮ સખાપણું. ૨૯ દેહતુ સમર્પણ. હવે અહીં ખીજનાં આશ્રમોનાં લક્ષણો તરફ જોઈશુ તો જણાશે કે

બ્રહ્મચર્યમા શમ, દમ, જપ, તપ, વિચાર, પવિત્રતા, સતોષ, ક્ષમા, સરસતા, ભિક્ષાથી નિર્વાહ, ભક્તી, દયા, હૃદયપણુ, વેદાદીના અભ્યાસપર લક્ષ, દર્શનુ ધારણ, યુક્તસમયે મૌન-વાનપ્રસ્થમા, વાનમા રહેવું, વનના કદ મૂળથી નિર્વાહ, વટકવધારણ કરવા, પચ્ચેશ, ત્રણરત્નમા વિપરીત વર્તન, એટલે પચાશિ તાપવો, અબ્રાવકાગ વૃત, ઊઠવાસત્રત ધાગણ કરવા, અને સન્ય સ્તમા, એકજ વસ્ત્ર, એકજ દડતુ ધારણ કરવું, એકજ પાત્રગમ્પવું, રૌચ્ય, મનો નિગૃહ, વાણી, દેહ, ને મનને મૌન, સકામકર્મનો ત્યાગ, ને પ્રાણાયામથી દડ આપવો વીગેરે

આ પ્રમાણે સરખાવતા પણ ગૃહસ્થાશ્રમમા વધારે પાળવાના લક્ષણો છે તેથી ભૂનવાના પ્રસંગો વધારે છે ભૂલ ખાધી કે લટક્યા ને લટક્યા કે અધોગતા તૈયારજ છે માટે તેને હવકી પાયરીપર મુક્યો છે

ખીન્નુ કારણ આ પણ સપ્રમાણ છે કે જમ ચાર વારું છે તેની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે ચઢતી ઉતરતી પાયરી પામેલ છે જેમકે-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય અને શુદ્ર આ ક્રમ ચઢતો ચઢતો સમજવાનો છે કારણકે વૈરાટ પુરૂષના ચરણથી શુદ્રની ઉત્પત્તિ છે, પેટથી વૈશ્ય, ગાહુથી ક્ષત્રી, અને મુખથી બ્રાહ્મણ, તાત્પર્ય કે ઉત્તમ મુખ, તેથી ઉતરતા બાહુ, તથી ઉતગતુ પેટ અને તેથી ઊતરતા ચરણ તેમજ ચાર આશ્રમની ઉત્પત્તિ પણ એ વૈરાટપુરૂષના અગમથી ચાર સ્થળથી થઈ છે અને એજ પ્રમાણે એ સ્થળના ચઢતા ઉતરતા પ્રમાણમા આ આશ્રમો પણ ચઢતા ઊતરતા ગણાય છે—

આ ચાર આશ્રમમા સન્યાસ સર્વોત્તમ આશ્રમ છે જેમકે તે મસ્તકથી ઉત્પન્ન થયો છે તેથી વાનપ્રસ્થ ઉતરતો છે કારણકે તે વક્ષસ્થળથી થયો છે, બ્રહ્મચર્ય તેથી ઉતરતો છે જેમકે તે હૃદયથી ઉત્પન્ન થયો છે ને ગૃહસ્થાશ્રમ તેથી ઉતગતો છે એટલે કે તે પેડુથી ઉદ્ભવ્યો છે, માટે એ આશ્રમને છે'ની પાયરીએ મુકવામા આવ્યો છે

ગૃહસ્થાશ્રમ શિનાયના ત્રણ આશ્રમ હયા ગણવાનું વળી આ એક કાણુ જુદું પણ છે તે એકે, એ ત્રણ આશ્રમી યોગી કહેવાય છે યોગના બે પ્રકાર છે સાખ્યયોગ અને કર્મયોગ, તેમા સાખ્યયોગ ઉત્કૃષ્ટ છે, કર્મયોગ તેથી હવકો છે, ઉપરના ત્રણ આશ્રમી સાખ્યયોગમા બળે છે, ગૃહસ્થાશ્રમી યોગી ખરા પણ તે યોગમા ન બળે, કારણકે ઉપર કહ્યા તેવા તમામ લક્ષણ

પાળનાર તે યોગી કહેવાય. જે શ્રીમદ્ભગવત્ગીતામાં સ્પષ્ટીકરણ છે તે જોવાથી જણાશે.

આ પ્રમાણે કર્મયોગ કરતાં સાંખ્યયોગ ચઢતો છે ને તેમાં પ્રવેશ કરનાર યોગી કહેવાય, તો યોગીનો ક્ષય કદીપણ થતો નથી, પ્રારબ્ધ વશાત્ કદી યોગાદ્ય પુરૂષ મોક્ષ પામ્યા અગાઉ મરણને પ્રાપ્ત થાય તો તે કાંઈ યોગીના કે કુળવાનના ઘરમાં જન્મ લઈ પોતાનો અપુર્ણ રહેલો યોગ પુરો કરે છે આ વાત શ્રીમદ્ભગવત્ગીતામાં છઠાઅધ્યાયના ૪૦ ને ૪૧ માં સ્લોકમાં કહે છે.

પાર્થનૈવેહનામુત્ર વિનાશસ્તસ્યવિચ્યતે । ત્યાંથી તે અથવા યોગિનામે વકુલે
ભવતિધીમતામ્ ॥ આથી સિદ્ધ થાય છે કે યોગાદ્ય પુરૂષ કદી પણ ક્ષય પામતો
નથી તેમજ ચોપાટમાં ત્રણમાંના કદી હારે તો તે નહીં જવું એટલે કે માત્ર
એકજ સોગઠી બાકીમાં હોય ને તે પણ પાકી ગઈ હોય પણ સેહેજ પાછળ રહે
અથવા હારે તેજ ગૃહસ્થાશ્રમી એમ પ્રથમ કહેવાઈ ગયું છે, માટે શંકા
રહેવાનો સંભવ નથી. તામર્યે એ કે ત્રણ આશ્રમમાંથી કદી લથડે તો પણ તે
જન્માંતરે પાછો ઠેકાણે આવી જાય પણ ગૃહસ્થાશ્રમી લથડે તો પાછો ઠેકાણે
આવવો મુશ્કેલ. કારણ કે, માયાની જળ એ આશ્રમમાં વિશેષ પથરાયલી હોય
છે. ને તે ચોપાટ રમનારાઓમાં જે હારવાપર આવે છે તે અનેક માયાની
સાધનો કરવા લાગે છે. છતાં દાવ આવે નહીં અને છેવટ હારેજ. તેમ ગૃહ-
સ્થાશ્રમી ભૂદયો તો પછી હલકી વૃત્તિને પામી છળ કપટમાં લપટાઈ અનેક
નીચ કર્મો કરે અને છેવટે હલકી ગતીને પામવારૂપ હારી જાય.

સોગઠી કાષ્ટની બતાવેલી હોય છે આનું તાત્પર્ય એ છે કે જઈ પદાર્થ
મુખ્ય ચાર છે. માટી, પથ્થર, ધાતુ, અને કાષ્ટ આમાં બળી શકે એવો પદાર્થ
કાષ્ટ છે માટે કાષ્ટની સોગઠીયો કરી, કેમકે યોનિયો ચાર છે. પશુ, પક્ષી, કીટ,
અને મનુષ્ય તેમાં મનુષ્ય યોનીથીજ માત્ર કર્મ બાળી શકાય છે. તેમજ બીજી
યોનીઓમાં રમવાનું છે તે કરતાં મનુષ્ય યોનીમાં રમવાનું જે જ્ઞાન છે તેવું
બીજી યોનીઓમાં હોતું નથી. મનુષ્ય યોની રમવા યોગ્ય છે. તેમજ જડ પદ-
ાર્થમાં કાષ્ટ બળે છે તેમ પથ્થરમાંની કાંઈ કાંઈ જાત બળી શકે છે તો તેની કેમ
સોગઠી નહીં કરી હોય ? ત્યાં સમાધાન એ છે કે પશુઓમાં કેટલાંક જાનવર,
ગાય, ઘોડો, વાનર, કુતરા એ શીખવાથી માણસ જેવાં ચોડાં ચોડાં કામ કરે તો
તેઓને આ સંસારખાણમાં સાથે લેવામાં આવે છે તેમજ જે જે પથ્થરની જાત

ગળી શકે છે તેવી જાતોમાંથી સોગંથીયો પણ બનાવે છે તે એ કાચની સોગ
 ઠીયો ધણા જણના જોવામાં આવેલ હશેજ માટે એ ત્રિકાતુ નિવારણ સમજવું
 ચોપાટ વસ્ત્રની બનાવેલ હોય છે તેનું કારણ કે આ સસાર બાહ્યની
 રચના સરખાવવામાટેજ વસ્ત્રની બનાવેલ છે વસ્ત્ર પોતે શુ છે ? નામ માત્રજ
 છે બાકી વસ્ત્ર એવો પદાર્થ તેમાં કાંઈ નથી નિહાળી જોતા જણાશે કે આડા
 ઉભા તતુઓ ગોઠવ્યા છે તેનું નામ વસ્ત્ર છે “વસ્ત્ર” એવો પદાર્થ બીજો
 કંઈ નથી તેમજ આ સસારબાહ્યમાં “જગત્” એ કાંઈ પોતે પદાર્થ બીજો
 કંઈ નથી તેમજ માત્ર બ્રહ્મ પોતે એકના અનેક રૂપે થઈ ક્રીડા કરી રહ્યા છે
 વસ્ત્રમાં ઉભા તતુમાં આડા તતુ આવ્યા કે વસ્ત્ર બન્યું તેમજ એક રસ બ્રહ્મ
 ઉભા તતુમાં (આડાતતુરૂપ) આવે કે આ જગત્ (પટ) દૃશ્યમાન થયું છે
 અને એજ ચીત્રપટઉપર આ બાહ્ય ખેવાઈ રહી છે આ રીવાય મોતીની
 ચોપાટ પણ હોય છે તેમાં જુદા જુદા આસનો ઝાળખવા માટે રંગ બે રંગી
 મોતીઓ પથરાવીને બનાવેલ છે એજ પ્રમાણે આ સૃષ્ટી બાહ્યને મોતીની
 ચોપાટ સાથે સરખાવતા જણાશે કે દોરાવિના મોતી રહી શકે નહીં તેમજ
 ઈશ્વર વિના સૃષ્ટી રહી શકે નહીં તે વિશે શ્રુતી પ્રમાણ “મણિ મુત્ર ગણાદૃષ્”
 વળી મોતી જમ રંગેરંગી છે તેમજ આ સૃષ્ટીપર પણ અનેક રંગ ખીલી
 રહ્યા છે તેમજ તે પરના મનુષ્યોના પણ તેમની પ્રકૃતીને લીધે રંગ બેરંગ
 બાંસી રહ્યા છે

અપૂર્ણ]

વેદની અધોગતિનું પરિણામ

(ગતોક પત્ર ૫૫ થી)

તેમ ગમે તેવી ઉત્તમ વિદ્યા સપાદન કરનાર નીચ કર્મ અને નીચ સ્વ
 ભાવવાળા મનુષ્યમાં ઉત્તમતા પ્રાપ્ત થતી નથી જાતી ચાંડાળછતા જે તે
 સ્વભાવથી ઉત્તમ હોય તે ઉત્તમતાને પ્રાપ્ત થાય પણ મવાડું (કાદા) માંદક
 સ્વભાવથી પણ નીચ હોય તે કદી ઉત્તમતાને પ્રાપ્ત થતો નથી આડાળ પંડીત,
 જાતીથી ચડાળ હોતો એટલુજ નહીં પણ તે હલકા સ્વભાવવાન હોવાથી
 અને હિસક મતીવાન હોવાથી કર્મથી પણ ચાડાળ હોતો

હોયે અતીવ પણુ અંતર કૂર જતું,
તેને વિચારતણું ભાનજ હોય શાનું,
જે હોય નીચ ત્યમ નીચજ જેની વૃત્તી,
તેની ખરેખર ખરી પણુ એજ રીતી,

ચાંડાલ વિદ્યાસંપાદક બન્યાછતાં ઉપદેશક પાસે શીખ્ય ચૈ ગયા (વના
ઉત્તમ સ્વભાવનો ક્યાંથી બનાવાનો ? લક્ષ્મી ! તારા પ્રારબ્ધમાં આશ્વણ
પતી નહી હોય પણુ તેમાં તારો શો દોષ ? તું ચાંડાળ જાણીને વરવા ધારે
છે ? સૂરદાસેજ કહે છે તેમ કર્મનો દોષ.

કરમ ગતી ટારી નાંહી ટરે, ટારીનાંહી ટરે કર-ટે

હરિશ્ચંદ્ર સમ દાની રાજ શ્વપચકે પાની ભરે. ક. ૧

નળરાજ જેસે ઉત્તમ નૃપતિ બનમે બિવત સહે. ક. ૨

સૂરદાસ કહે હોનીસો હુધહે અબક્યો સોચકરે. ક. ૩

તેમના પિતાએ વિધીપૂર્વક લગ્ન કર્યા. હવે શાનો શોક કરવો ?
નલરાજ અને હરીશ્ચંદ્ર જવા નૃપતિના પ્રારબ્ધમાં દુઃખ હશે તે તેને સ્વીકાર-
વાં પડ્યાં. લક્ષ્મીના પ્રારબ્ધમાં પણુ તેજ પતિ હશે જથી વિધાતા એ તેની
તરફ તેને પ્રેરી, નહિતો ચાંડાલ તરીકે લાંબા પરિચય છતાં કોઈ કર્તવ્યમાં પણુ
પ્રસિદ્ધ ન થાય ? જયશંકર મહારાજના ઘરમાં, જમાઈ બનતાં ચાંડાળનું માન
વધ્યું. ભોળા બિચારા જયશંકર મહારાજ આડંબર અને કંઠસ્થમાત્ર વિદ્યાથી
ભોલવાઈ ગયા.

શિખરીણી.

ભરોંસે ભૂક્ષીને ભ્રમિત બનીને આત્મ દુહિતા

કરી ચંડાધીના વિપરીત વિધી પ્રેરિત પિતા

પ્રસન્નાત્મા પામી વિકસિત મુખે એમ વદતા

થઈ ઈચ્છા પૂર્ણા અનહદ શ્રમે એમ ગણતાં

પંડિતજીને મનાવવામાં બહુ શ્રમતો પડ્યો પણુ મારા અંતરની ઈચ્છા
પૂર્ણ થઈ. મારી પુત્રીને મેં સુખી કરી આમ નિર્દોષ બિચારી લક્ષ્મીના વિપ-
રીત વિધિથી પ્રેરાયેલા જયશંકર મહારાજ મનમાં ત્રિચારો કરી પૂર્ણાનંદ
માનવા લાગ્યા અને પોતાની ઈચ્છા ફળીભૂત ગણવા લાગ્યા. મહારાજ !
આમાં તમે બહુ ઠગાઓ છો અસ્તુ ભાવી.

ચતુર્થ વિધિના લલાટ લિખિત તમાર્જિતુ ક સમ

ત્રિવિધિર્માપુ અગમાનવા ડોણ ગકિતવાન છે ! યોગના સુગમતા

વિધિને ન માનયુ તો તે યોગ્ય છે પણ આવા કુદરતી પ્રતાપોને અગે ત્રિધિને સ્વિકારવા નિતા નહિ ચાને

અહ ચાડળે મહાગજનુ પર શ્રદ્ધ કર્યા ઉપગત નિર્ભય લક્ષ્મીને ચાડા જણી જનાનાં નિર્મળ આત વાળી બાળાનુ શ્રદ્ધવર્ગમા ઉત્તમ અને મહાન પડીત મા ાી, નસે કર્યા બા તે ચાડાજને પ્રાણપતિ તરીકે સેના કરના નથી સ્ત્રીઓના ધર્મને અનુસરી પતિને પ્રભુ તુલ્ય માનવા લાગી પોતાનુ ભાગ્ય ચડીયાતુ માનવા લાગી પોતાને મનમમતો ભર્તા મળ્યો છે માની આનંદ્યા ઉલગના યાગા પણ એ ઉભયે જ્યા સુધી મહેવાનો ને માગમને ચોગી કે હુગચાર્થ કરનાની દાર તે ને મહુજ આનાકી વાપગવાનો અભ્યાસ કે વો પડે છે પોતાનુ કર્તવ્ય સામાના નક્ષમા ન આને તેવી ઉપરથી વર્તણુક રાખવી જોઈએ આ ચાડાજે પણ પોતાનો ડોળ બ્રાહ્મણનો બતાવના આજ પર્યંત અનેક દેશો ષ્ટ્રી આનાકીનો મહુ અભ્યાસ કરેનો તેથી કાંઈ વખત પોતાની જાતી ઉપર આવવા ઉપ જૂન નો તો ખાતો તેમ સ્વભાવથી કે જાતીથી ચાડાજ હોનો ખરો પગલુ તુલનાજાણી હતો જ્યથી પણ પડિતાઇના ડાગમા ખામા જપ્તાવનો ન હતો ત્યાં જિયાગે લક્ષ્મી અને તેના માગાપો પૂરૂ તેની જાતીની છુનના કયાથી કરી નષ્ટ ?

૧. લસ કર્યા પછી પણ એક વર્ષ સસરાને ઘેર રહી તેના સાજાને અધ્યયન કરાવી વિશેષ નાસ્ત્ર સપત્ર કર્યો ચોગ, અત કરણવાન સર્વેત્ર ભય દેખે છે નવા નવા તર્કો કરે છે એ પ્રથમ કહેવાઈ ગયુ છે આ ચાડાજ પકિત પણ પોતાનો ગુણ ભેદ કૂટવાની શકમાન અને તત્સમના ચિતામાજ દીવમે ગાગા હતો જે દુનિમ આચાર દર્શાવનો હોય તે, પોતાની ખામીની શકા ગમી મત્ય આચાર પાળનાયથી પણ નિશેષ આચાર પાળી આખી, તની ખામી કાઢવા કોણેય કરે છે આજઞાન એના ઉહાણે, પુરુષ, કે બ્રાહ્મણે કરતા તેનાથી પણ આચારમા શ્રેષ્ઠ ગણવા માટે અન્ય ઉત્તમો જાતીના મનુષ્યો આચાર મા વધી જઈ અતે બ્રાહ્મણોની ઉનટી ખોટ કાઢના મડે છે આમારી વાર્તાનો ફૂ નાયક ચાડાજ પકિત પણ આચાર નિચારમા પડિતાઇનો ડોળ વનાગવા જયશકર મહાગજની ખોટ કાઢનો હતો ભોળા મિયાગ મહાગજ

હોયે અતીવ પણ અંતર કૂર જેને,
તેને વિચારતણું ભાનજ હોય શાનું,
જ હોય નીચ ત્યમ નીચજ જેની વૃત્તી,
તેની ખરેખર ખરી પણ એજ રીતી,

ચાંડાલ વિદ્યાસંપાદક બન્યાછતાં ઉપદેશક પાસે શીખ્ય ચૈ ગયા વિતા
ઉત્તમ સ્વભાવનો ક્યાંથી બનાવાનો? લક્ષ્મી! તારા પ્રારબ્ધમાં 'પ્રાણેણ
પતી નહી હોય પણ તેમાં તારો શો દોષ? તું ચાંડાળ જાણીને વરવા ધારે
છે? સૂરદાસેજ કહે છે તેમ કર્મનો દોષ.

કરમ ગતી ટારી નાંહી ટરે, ટારીનાંહી ટરે કર-ટે

હરિશ્ચંદ્ર સમ દાની રાજ સ્વપચક પાની ભરે. ક. ૧

નળરાજ જેસે ઉત્તમ નૃપતિ બનમે ખિવત સહે. ક. ૨

સૂરદાસ કહે હોનીસો હુછહે અબકયોં સોચકરે. ક. ૩

તેમના પિતાએ વિધીપૂર્વક લગ્ન કર્યાં. હવે શાનો શોક કરવો?
નલરાજ અને હરીશ્ચંદ્ર જેવા નૃપતિના પ્રારબ્ધમાં દુઃખ હશે તે તેને સ્વીકાર-
વાં પડ્યાં. લક્ષ્મીના પ્રારબ્ધમાં પણ તેજ પતિ હશે જથી વિદ્યાતા એ તેની
તરફ તેને પ્રેરી, નહિતો ચાંડાલ તરીકે લાંબા પરિચય છતાં કોઈ કર્તવ્યમાં પણ
પ્રસિદ્ધ ન થાય? જયશંકર મહારાજના ઘરમાં, જમાઈ બનતાં ચાંડાળનું માન
વધ્યું. ભોળા ખિચારા જયશંકર મહારાજ આડંબર અને કંઠસ્થમાત્ર વિદ્યાથી
ભોલવાઈ ગયા.

શિખરીણી.

ભરોંસે ભૂલીને ભ્રમિત બનીને આત્મ દુહિતા

કરી ચંડાધીના વિપરીત વિધી પ્રેરિત પિતા

પ્રસન્નાત્મા પામી વિકસિત મુખે એમ વદતા

યઈ ઈચ્છા પૂર્ણા અનહદ શ્રમે એમ ગણતાં

પંડિતજીને મનાવવામાં બહુ શ્રમતો પડ્યો પણ મારા અંતરની ઈચ્છા
પૂર્ણ થઈ. મારી પુત્રીને મેં સુખી કરી આમ નિર્દોષ ખિચારી લક્ષ્મીના વિપ-
રીત વિધિથી પ્રેરાયેલા જયશંકર મહારાજ મનમાં વિચારો કરી પૂર્ણાનંદ
માનવા લાગ્યા અને પોતાની ઈચ્છા ફળીભૂત ગણવા લાગ્યા. મહારાજ!
આમાં તમે બહુ ઠગાઓ છો અસ્તુ ભાવી.

હલકાઈની ને જોઈ વ્યવહાર કુશળતાની બીજી સોયેજ લેવા નિશ્ચય કર્યો
અને સસરા માસુની રજ વઈ આનવાની તૈયારી કરી નિર્મળ શુદ્ધિ મતી લક્ષ્મી
પોતાને સાસરે જવા વખતે અશ્રુસ્રાવ કરતી માતા તથા પિતાને સમોધી બોલી
(સામુ વહુને કહે છે કે વહુ છ રહો હજે એ રાગ)

ઠંઠાતા માત પિતાજી કે તમારે ચરણ નામી
બાળકી આ તમારી કે વઢે શુભ કર વાણી
ત્રહી આશિષ આપની કે સામરનાસી થાવા
આપી ઉત્તમ શિક્ષા કે દેજો મુજને જવા—ઠંઠા

સાખી—જયમ સેવા કરી આપની ઠંઠી આપની પામ
ત્યમતમ સમ શ્રુશ્રુશ્રુ ગણીરા કી ત્યા વાસ
ચિતા કરશે ન મારી કે રહીતા સુખમા નિત્ય
ગ્ન આપોને ઠંઠાલા કે ધરી અતઃ પ્રીતી—ઠંઠાલા

જય શકુમહારાજ, પુત્રીનું આતુ મવુર અને નમ્ર વચનો યુક્ત ગીત
સાભની અશ્રુ પૂર્ણ થયા અને ચાડાલને સમોધી બોલ્યા, પડિતજી મહારાજ !
મારી પુત્રી તમારે શરણે છે વિશેષ બોલી ન શક્યા ગળ ગળા થયા "વિશેષ કહે
તો નથી" એવટ એટલુ બોલ્યા ક્રિકર ન કરતા આટલો જવામ આડાળ સુખથી
સાભળી નિશ્ચિત થઈ પુત્રીને શિક્ષણ આપી તેની રજનઈ, પોતાના કુટુંબ સાથે
પુત્રીને વળાવી ઘેર ગયા જયગકા વિગેરે તેનું આશુ કુટુંબ પાછું, વડ્યા બાદ
પોતાની સ્ત્રી સાથે ચાડાવ પોતાના ગામ તરફ ચાલ્યો આનતા મય જગવમા
આંચો એટલે અતેક તકો કરવા લાગ્યો આ બ્રાહ્મણ કન્યાને માફ ધર કે ગામ
પણ બતાવવું એતો સર્વથા અયોગ્યજ છે અને મને સાથે લેવાનો મરજી ન હતો
છતા શરમના માર્યા સાથે લેતી પડી પણ હવે સાને છે ઘેર લઈ જઈ આખર
શુભાવી જગમા જાહેર થઈ મરણનો ભયમાયે વહોરવો એના કરતા જનાથી
મગ્નુ ભય અવવા સમજ છે તેનેજ પાર પડેચાકવી એજ માત્ર હવે નિર્ભય
સાધાન છે વાચક ! આવી નિર્દયતા, બોળા બેઠમ દ્વારા પ્રગટથાય ને પોતાને
આધિન પડેવા ગરીબ મિત્રારા ઘેટાને નારા કરવા માટે ચાડાલ દોરાય એ
કાઈ આશ્ચર્ય નથી પરતુ ચાડાલની ગાન્યતા જોના મનમા ન હોય તેને આશ્ચર્ય
વાજે ખડ આમ તર્ક કરનાર ચાડાલને સમોધી, આની ચાવોને ચાકલી અને
વૃષાથી આકુન વ્યાકુલ થયેની લક્ષ્મી બોલી, પ્રાણેશ ? વૃષા બહુનાગી છે

તે ખોટને શિક્ષણ રૂપ માની પોતાના મનમાં તેનું વિશેષ પાંડિત્ય માની તેની પર પૂજ્યભાવ રાખતા હતા અને પોતે તેની સેવામાં તત્પર રહી પોતાના કુટુંબને પણ તેની સેવા કરવા અને તેની પાસેથી વ્યવહારીક શિક્ષણ લેવા પ્રેરતા હતા.

ચાંડાળના મનમાં શંકાનું અજીર્ણ હમેશાં થોડું થોડું વધતાં લગ્ન થયા પછી પાછું વર્ષ થયું ત્યાં અજીર્ણનો પાછો બહુ મોટો જમાવ થયો અને બહુ ગરંસવા લાગ્યો મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો કે હવે ઝાઝો વખત ગમે તે થાય પણ ન રહેવું. સસરા પાસે જઈ બોલ્યો પિતા તુલ્ય સસરા ! આપે આજપર્યંત પુત્ર તુલ્ય મને રાખ્યો. મને ઇધિસત સર્વ અર્પણ કર્યું.

મરાઠી સાક્ષી.

માતાપિતાનું સ્મરણ થતાં અરે મુજમન અતિ અકળાએ
બહુ વર્ષો થયાં મુખ્ય અવલોકાયે સ્મરણથી શોક છવાયે
તેથી ભેટીને આવું પછી મુખ્ય પૂર્ણ હું જમાવું.

પણ હવે માહારા જનક અને જનનીને મળવા માટે માઈ મન બહુ વ્યાકૂલ બન્યું છે તો આપ રજા આપો. થોડા વખતમાંજ તેને મળી તેમને સંતોષ આપી માઈ મન પણ પ્રસન્ન કરી આપની સેવામાં પાછો હાજર થાઉં.

જયશંકર મહારાજના મનમાં થયું કે પંડિતજી બહુ લાંબો વખતથી અહીં છે જથી હવે બહુ અકળાયા લાગે છે માટે રજા આપવી. હવે તો જમાઈ થવાથી આપણું બાલક ગણાય જથી પાછા આવ્યા વિના નહિ રહે તેમ તેને આપણા ઘર સાથે માયા પણ સારી બંધાઈ ગઈ છે. માટે અવધ્ય પાછા આવશે ખરા. આમ પોતાના મનમાં તર્ક કરી પોતાના મનને સમાધાન કરી પંડિતજીને નમન કરી કહ્યું મહારાજ ? આપ હવે બહુ અકળાયા હો અમ ભાસે છે તો પધારો મારી પુત્રીનાં લગ્ન કર્યા પછી તેની સુખત્યારી અમારી નથી પણ આપની છે માટે આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો. આંહી રાખો તો તેમના પિતાનું ઘર છે ને સાથે લઈ જવાનું હોય તો પણ મરજી. ચાંડાળ પંડિતના મનમાં તો અનેક તર્કોનાં ઢોઢકાં ઘુંચાવા માંડ્યાં. અરેરામ ! વળી આતો સાંલ પેહું આંહી રાખવાનું કહીશ તો માઈ હલકું કહેવાશે. અને સાથે લઈશતો માંસ હાડકાં દેખી રાંડ ભડકશે અને મારાથી છાની નાસી આવશે અને માઈ પોગળ ખુલ્લું કરશે. હવે શું કરવું ! જેવડ પોતાની

હસકાર્ઠની ને ઝોંગી વ્યવહાર કુશળતાની બીજીયી સાચેજ લેવા નિશ્ચય કર્યો અને સસરા સાસુની રજ વર્ષ ચાનવાની તૈયારી કરી નિર્ભય બુદ્ધિ મતી લક્ષ્મી પોતાને સાસરે જવા વખતે અશ્રુસ્રાવ કરતી માતા તથા પિતાને સમોધી બોલો

(સાસુ વહુને કહે છે કે વહુ રહો તમે એ રાગ)

બહાતા માત પિતાજી કે તમારે ચગણુ નામી

બાળકી આ તમારી કે વહે શુભ કા વાણી

અહી આશિષ આપતી કે મામરનાસી થાના

આપી ઉત્તમ શિક્ષા કે દેજો મુજને જવા—બહા

સાખી—જયમ સેવા કરી આપની ગહી આપની પામ

ત્યમતમ સમ શ્રદ્ધશ્રુર ગણીરા કી ત્યા વાસ

ચિતા કરગો ન મારી કે રહીરા સુખમા નિત્ય

રજ આપોને બહાલા કે ઘરી અતર પ્રીતી—બહાલા

જય રાક્ષસહાગજ, પુત્રીનું આવું મહુર અને નમ્ર વચનો યુક્ત ગીત સામની અશ્રુ પૂર્ણ થયા અને ચાકાલને સમોધી બોલ્યા, પડિતજી મહારાજ ! મારી પુત્રી તમારે શરણે છે વિશેષ બોલી ન ગઈયા ગમ ગળા થયા “વિશેષ કહે તો નથી” એવટ એટલુ બોલ્યા ટિકર ન કરતા આટલો જનામ ચાકાળ મુખથી સામળી નિશ્ચિત થઈ પુત્રીને વિશ્વલ આપી તેની રજનઈ, પોતાના કુટુંબ સાથે પુત્રીને વળાવી ઘેર ગયા જયરાકર વિગેરે તેનું આપુ કુટુંબ પાછું વળ્યા બાદ પોતાની સ્ત્રી સાથે ચાકાલ પોતાના ગામ તરફ ચાલ્યો ચાનતા મધ્ય જગનમા આવ્યો એટલે અનેક તર્કો કરવા લાગ્યો આ બ્રાહ્મણ કન્યાને માફ ઘર કે ગામ પણ જતાવવું એનો સર્વથા અયોગ્યજ છે અને મને સાચે સેવાતી મગજ ન હતી છતા શરમના માર્યા સાચે સેવી પડી પપ્પુ હને સાને છે વેર લઈ જઈ આખર ગુમાવી જગમા જાહેર થઈ મરણનો ભયમાયે વહોરવો એના કરતા જનાથી મગલ ભય અવવા સમ્ભવ છે તેનેજ પાગ રહેચાકવી એજ માત્ર હવે નિર્ભય સાધાન છે વાચક ! આવી નિર્દયતા, બોગ બેદન દ્વારા પ્રગટથાય ને પોતાને આધિન પડેલા ગરીબ ગિયાગ ઘેરને નાશ કરવા માટે ચાકાલ દોરાય એ કાઈ આશ્ચર્ય નથી પરંતુ ચાકાલની ગાન્યતા જના મનમા ન હોય તેને આશ્ચર્ય વાગે ખરૂં આમ તર્ક કરનાર ચાકાલને સમોધી, ચાની ચાવોને થાકની અને વૃષાથી આકુન વ્યાકુલ થયેની લક્ષ્મી બોલી, પ્રાણેશ ! વૃષા બહુનાગી છે

આ અવાજ સાંભળતાંજ પાપી બુદ્ધિવાનના મનમાં તેના ધાત કરવાના વિચાર વિશેષ થતાં તેની યુક્તી સૂઝી આવી. બહુ સાંઝે ચાલે કોઈ દૂરે આવે તેમાં ઉતરી પાણી પીજે આમ જવાબ વાળ્યો. ઈશ્વરચ્છાથી દૂરે મળ્યો તે દૂરમાં ઉતરવાને કે ચડવાને સારો માર્ગ ન હતો છતાં એક સાંકડે રસ્તેથી ખીજને આધારે ચાડય ઉતરાયતેવું હતું.

અપૂર્ણ]

ભાવનગરના નવા દિવાન.

(અમારૂં અભિનંદન.)

અમારા આ આર્ય ધર્મ પ્રકાશના માજી તંત્રી સ્વર્ગસ્થ કેશવલાલ હરિ-રામ કે જેણે આજન્મ પર્યન્ત વેદધર્મ સભાનું, પોતાનું તન મન ને ધન અર્પી કામ કરી ઉત્તમ સેવા બજાવી, વેદ ધર્મસભા અને તે દ્વારા બહાર પડતુ માસિક આર્યધર્મ પ્રકાશ તે બન્નેને ઉન્નતિમાં લાવનાર તે કેશવલાલ ભાઈના મોટાભાઈના પુત્ર રા. રા. પ્રભાશંકર દલપતરામ પટ્ટણીને ગદ્ય તા. ૨૪-૨-૧૯૦૨ ને રોજ ભાવનગરના મહારાજ સાહેબ તરફથી દિવાનપદ અર્પવા અને તે નિમિત્તેનો પોશાક અર્પવા, એક જનરલ સભા મળી હતી, જેમાં મહારાજ સાહેબે નવા દિવાન પ્રભાશંકર ભાઈ તરફ પોતાની ઉત્તમ લાગણી દર્શાવતાં પોતાના રાજ્યની સદ્વ્યવસ્થા કરવાને માટે બવાબણ કરી હતી જેના જવાબમાં બહુ નીતિથી ભરેલાં વાક્યોથી પ્રભાશંકર ભાઈએ જવાબ આપ્યો હતો. અમેને અમારી સભાના ઉન્નતિ કર્તા ભાઈ કેશવલાલ હરીરામ તરફ જટલી લાગણી અમારી છે તેટલોજ તેના કુટુંબો અને વંશજો તરફ છે તેથી તેના વંશજોમાં કે કુટુંબોમાં કોઈ પણ ઉન્નતિને પામે એ અમેને હર્ષ થવાનું છે. તેથી અમે પૂર્ણ હર્ષમાં આવતાં તેઓ ભાઈ કાયમ આવી ઉન્નતિ મેળવતા રહે એમ અમે ઈચ્છીએ છીએ. અને અમે તેના તરફથી પણ આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ સન્નીતિથી વરતી પોતાનું કામ મહારાજને અનુસરી બજાવશે. અને જેમ ભાઈ કેશવલાલે તન મન ને ધનથી સમાને માટે કાળજી રાખી હતી તેમજ ને કેશવલાલ ભાઈના ઉત્તમ મતને અનુસરી અમારી સાર્વજનિક હિતકર્ત્રી સભા તરફ ઉત્તમ લક્ષ રાખ્યા કરશે.—

દીવાનપદની મહત્તા તથા ભાવનગરના નવા દીવાન.

આયત્તમપ્રધાનના વ્યવસ્થાપક ભેગ ।

ગુજરાતમાં ધણી કાળ થયા મુત્તમ ગીગીનો અનિકાર ખત્રવામાં નાગરી નાત આગળ પડતો ભાગ ખત્રવતી આત્રી છે તેમાં પણ દીવાનગીગી જના મહત્તા જોના હોદ્દાઓ મહુના નાગર શ્રાક્ષણોએજ ભોગનેલા છે અને આપિ પણ દેટનેક ઠેમણે ભોગવે છે દીવાન પાસે સમૂર્ણ પ્રજાને સમજીને આપો ગીથી જાણે અનાવવુ એ કામ બહુજ કઠિન છે પ્રાચીન કાનના પીનાનોની હકીકતને પ્રમુકી ને જાનના પીનાનોની જોખમ । પીનાક નજર કડીએ નો સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે કામ કરે નાનુ મુત્તમ તરી અવાહુરીનો પ્રાચીન સમય દુર થઈ ગયો છે, અને ગાયાણુ ઇત્રેજ સગકારની ન્યાયી સત્તા નીચે જગવાયવી દેશની પ્રજા પોતાની અને ગજતની વચેનો તેમજ અધિપત્રી અને પોતાની વચેનો સમન સમૂર્ણ રીતે જાણવા ગીએની છે તેમજ રાજ્યો પણ ખગ ખોટાનો તોય કવાને અને પોતાની પ્રજા પ્રત્યેની પ્રજા સમજ વાને લાયક થયના છે, એ નાત ધણીજ આનંદ પાક છે સમજી રાજ્ય અને જગવાયની પ્રજા એ ગત્રેના મનનુ સમાનન કગને ગજયતત્રને વડન કરવુ એ કામ ધણીજ મહત્તા મહેલુ છે, કાર્યભાર અનાવવામાં વિવાનો એક મુખ્ય ઉપયોગ પડે છે, તો પણ તેની માયે વ્યવહારુસગતા, લોકવૃત્તિ જાન, કાર્યપીલામનો અનુભવ, વૈધ, ઉદારતા, વગેરે બીજી કુટલીએક જામનોની પણ ધણીજ અગત્યતા છે આવા આવા ધણી કાગણોને વીધે દીવાનને મહત્તનવાણુ અથવા તો જોખમભરેલુ ગણવામાં આવે છે

યોડા દીવસ પહેના કાઠીઆવાડમાં પહેના વર્ગમાં ગણાતા ભાવનગર ગજ્ય ૧૧ દીવાનપદપર ૧૦ પ્રભાગરુ દલપતગજતી નીમણુક કગનામાં આવી છે ૨૧૦ પ્રભાગરુ ૭ નાગરમાંત્રી સુચતુર અને સાક્ષર એવી પ્રજો । જાગ આજણ જ્ઞાનિના છે, તેઓ એક વિદ્વાન અને ધર્મનિષ્ઠ પિતાના પુત્ર ટોડને નાના ઉમરથીજ ત્રિવાક્યામનો સાયે અનેક વ્યાવહારિક પ્રવગોમાં પનોટાંયના છે એટલુજ નહીં, પરંતુ દીવા ૧૫ ૫૦ આવતા પટેના ચોડીક ૭ માં ગજકોય અનાકગઓ સાયે ગાગીને ગજકીય પ્રસગોનો પણ તમણે સારા અનુભવ મેળવ્યો છે તેમજ નામદાર ભાવનગર મટાગજ સાહેબ સાયે પગગણાઓમાં

મુસાફરી કરીને લોકવૃત્તિના ઉંડા જીવનનું પણ અવલોકન કર્યું છે. આવા કેટલાંએક દારણેને લઈને ૨૦ પ્રભાશંકરની નેમણુક ઘણીજ ઉદારતાવાળી અને બંધબેસ્તી થયેલી માનવી જોઈએ.

તેઓ જે જ્ઞાતિમાં જન્મેલા છે, તે પ્રશ્નોરા નાગર બ્રાહ્મણને નામે ગુજરાત અને કાઠીઆવાડમાં પ્રખ્યાત છે. તે કોમના કેટલાક પુરૂષોએ આર્ય ભાષાના સાહિત્યમાં પોતાની સંપૂર્ણ કુશળતા દેખાડેલી છે. ઇતિહાસ શોધક સ્વર્ગવાસી પંડીત ભગવાનલાલ ઈંદ્રજી, ઉત્તર અને દક્ષીણ હીંદુસ્તાનના પ્રાચીન લેખોની શોધખોળ કરી પશ્ચીમના વિદ્વાનો તરફથી ડોક્ટરનું માનવંતુ પદ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા હતા; સ્વર્ગવાસી સદ્ગોષ્ઠ પંડીત અમૃતજી જીવનરામ, આધ્યાત્મિક ઉપદેશથી ગુજરાતના વેદાંતિ મંડળમાં અત્યંત પ્રીય થઈ પડ્યા હતા; સ્વર્ગવાસી વૈદરાજ વિક્રમભટ્ટજી આયુર્વેદ મહોપાધ્યાય વૈદ્ય વિદ્યાના શિરોમણી ૨૦ ૨૦ વૈદરાજ પ્રજુરામ જીવનરામ, ૨૦ ૨૦ ઝંકુ વીઠલજી, ૨૦ ૨૦ રઘુનાથજી ઈંદ્રજી જેવા વૈદરાજોને પોતાના શિષ્ય તરીકે પોતાની પાછળ મુકી જઈને આયુર્વેદના ઇતિહાસમાં પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે. તે વૈદરાજોમાંના મુંબઈવાસી પ્રખ્યાત વૈદરાજ પ્રજુરામ જીવનરામે આયુર્વેદ વિદ્યાસય નામનું અતિ ઉપયોગી ખાતું સ્થાપીને આર્ય વૈદ્યને છુટી જતું અટકાવવાના પ્રયાસો ચાલુ કર્યા છે. વેં શા. સંપન્ન શાસ્ત્રી હરિદત્ત કુરુણાશંકરે તેમજ વે. શા. સંપન્ન શાસ્ત્રી જીવનરામ મહીધરે વ્યાકરણ વેદાંતાદિક શાસ્ત્રોમાં સારી નિપુણતા મેળવીને ઉત્તમ કીર્તિ સંપાદન કરી હતી. આ સર્વે પ્રશ્નોરા નાગર બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના પુરૂષો હતા અને હાલમાં કેટલાંએક વિદ્યમાન છે. તે ઉપરાંત ડોક્ટરપોપટ પ્રજુરામ પણ પ્રશ્નોરા નાગર જ્ઞાતિમાં ડોક્ટરની પદવી સર્વથી પ્રથમ મેળવી મુંબઈ સરકારના સુલેહના અમલદાર, આયુર્વેદ વિદ્યાસયના વ્યવસ્થાપક તથા અધ્યાપક અને જગદ્ગુરુ શ્રી શંકરાચાર્ય તરફથી સ્વધર્મ ધુરંધરની પદવી મેળવવાને ભાગ્યશાળી નીવડયા છે, વળી તેજ કોમના ચાર તરણ પુરૂષો ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી લેવામાટે વીલાયત ગયલા છે, જે તેમની જ્ઞાતિની અદ્ય સંખ્યા તરફ નજર કરતાં વિશેષ જ્ઞાતિના સંબંધમાં ઘણી સારી આશા ખતાવે છે. પ્રશ્નોરા નાગર મુળથીજ વિદ્વાન, વિદ્વત્પ્રીય, વિદ્યોપજીવી, અને કાઠી જાત છે. આજ દીવસસુધી તે જ્ઞાતિ આર્યભાષા પાછળ પોતાની જાંઘળી ગાળતી હતી, પરંતુ હવે તેઓનું વલણ રાંજકીય ભાષા તરફ સંપૂર્ણ રીતે વળેલું છે, અને થોડાક પુરૂષો આજ્યુએટ થવાને પણ ભાગ્યશાળી નીવડયા છે.

૨૧૦ ગ૦ પ્રભાસકરનો કાર્યમાગ ગજ અને પ્રજા ઉભયના સંબંધમા વધારે કાયદાકાગક નીવડવાનો મમન છે અને તે વાત આપણે મહારાજ બાવસાહજીના બોલોમાથી અને દીવાનપદ સ્વીકાર કરતા ગ૦ પ્રભાસકરે કહેલા વચનોમાથી સિદ્ધ કરવાને શક્તીમાન થઈએ છીએ નામ ૧૭ મહારાજ સાહેબ દીવાનની નીમણુક કરતી વખતે બોલ્યા હતા કે “નવા દીવાન સાહેબ પોતાની ખાહોશી, ઈનસાફી ધોગણ, અને પોતાના ખીજ અનેક મદુશુભોથી પોતાની આ નીમણુક કેટલી વ્યાજગી છે તે સાબીત કરી આપશે, તથા ખરા અમલદારે તેમની સાથે સવાહસપથી ગજ્યના અને જૈયતના લાભ માટે સાથે મળીને કામ કરશે, તેમજ અગતની લાગણીઓ ૨ કરી ખાતાઓના ઉપરોણો પોતપોતાના જુદા જુદા ખાતાઓને પક્ષપાત રહિત ઇતસાધ, સાનધાની, અને આવચેતીથી નાત જત ૨ આમડીનો તકાવત રાખ્યા વગર મજાસુતીની સ્થિતિમા લાવશે આવા શબ્દો એક રાજ્યવગીના મુખમાથી નીકળે એ પણ એક વર્તમાન વિકાસી જમાનાની ખવીહાગી સમજવાની છે મહારાજના આ શબ્દોથી લાવનગરની તમામ કામને અત્યત હર્ષ થવોજ જોઈએ નાત જતની તકાવત ગણ્યા વગર ગજ્યમા સહુને મમાન ગણવામા આવે તોજ ગજ્યનો ઉદય થાય, આ વાત દેશોત્તરિના ઈતિહાસમા આપણે ઠેકાણે ઠેકાણે જોઈએ છીએ અને નીતિવેત્તાઓનો પણ તેવોજ મન છે ખીજ તરફ નવા નીમા એલા દીવાન સાહેબ ગ૦ ૨૧૦ પ્રભાસકરે કહેલા શબ્દો પણ પ્રત્યેક સ્ટેટ અધીકારીઓને મનન કરવા જોગ છે તેમણે દીવાનનો આધાર સ્વીકારતી વેળા જણાવ્યું હતું કે, જો આવો મને આપવામા આવ્યો છે, તેની વિશેષ કૃતિને મગધુમ ગવગીશ ૭ ઉદયવકર તથા શામળદાસ પગમાનદ જવા નામીયા દીવાનોની જગ્યાએ આવવાની જોખમદારી હુ સંપૂર્ણ રીતે ખીજાણુ છું મારા દેહળના અમલદારોના કામનું વ્યાજગી તોવ કરીશ, મારા જોદ્દાને લગતા ૫૫૦૦૦ મા હુ પક્ષપાત વગર વર્તીશ, દેક અમલદારને ચક્રતા જોદ્દા અને લવાજમ આપવાનો આધાર તેની પોતાની લાયકાત ઉપરજ હુ ગંખીશ આ તેમના બોલોમાથી તરી નિકળતું તેમનું નિબંધપાતપાતુ તેમના ઉદાર મનની તથા કાર્યના મહત્વના જ્ઞાનની આપણને મામીતી આપે છે તેઓ સમજુ, સમદૃષ્ટ અને વિદ્વાન્ છે, તેમજ તેમના કામ કરવાની કુશળતા પણ ઘણી મારી છે તોપણ માટે તેમને વીનતી કરવી જોઈએ કે તેઓ પોતાના અમલમા નિધાકળાની ઉત્તરિ કરવાનો પ્રયત્ન કરે અને પોતાના રાજ્યદ્વાગી ખાતામા સત્યવાદી વીદ્વાનોની અને આકાશોની તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે યોગ્ય સત્કાર માયે નેમણુક કરી, ગજ્ય બધારણને ઉત્તર સ્થિતિમા લાવશે, કે જ્યાં રાજ્ય સાગી આખાદીમા આવે અને મહારાજ સાહેબની ઇજા પાગ પડે

વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ.

વૈદ્યધર્મ સભાના પ્રમુખ તથા એ સભાની મૂળ સ્થાપના કરનાર આયુ-
વેદ મહોપાધ્યાય વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ જમના ઉપરીપણાનીચે વૈદ્ય-
ધર્મસભા તથા આર્યધર્મપ્રકાશ નામનું માસિક પત્રક આજ સુધી એકજ
સ્થિતિએ સતત ચાલુ રહ્યું છે. તે ધર્માભિમાની મહાન ગ્રહસ્થતી ચિંતાજનક
માંદગીની ખખર આપતાં અમને ઘણીજ દિવસગીરી થાય છે. વૈદ્યરાજ પ્રભુ
રામજીએ આજ લગલગ સાત વર્ષ થયા સંઘર્ષો વ્યવહાર મુકી, ઇશ્વર સ્મરણ
અને દેશ તથા ધર્માવ્રતિના કર્મમાં પોતાનું અંતઃકરણ નિર્મગ્ન કર્યું છે. અને
શ્રીમદ્ભાગવત ભાષાંતર, યોગવાસીષ્ઠ રામાયણ ભાષાંતર, ભગવદ્ગીતાનું
ભાષાંતર, આયુર્વેદના અમુલ્ય ગ્રંથ સુશ્રુત સંહિતાનું ભાષાંતર તથા શાર્દ
ધરનું શોધન, પોતાના ઉપરીપણા નીચે કરાવી જનસમૂહને અને આ સભાને
તેનો મોટો લાભ આપ્યો છે એટલુંજ નહિ પણ આર્યવૈદ્યક પદ્ધતિપૂર્વક
શીખવવા માટે મુંબઈમાં ડાક્ટરો અને વૈદ્યોના મિશ્ર શ્રમથી આયુર્વેદ
વિદ્યાસયનું અતિ ઉપયોગી ખાતું સ્થાપ્યું છે. તેમની અતિશય વૃદ્ધ વયે પણ
આ સર્વ કામોને એક યુવાન ઉત્સાહિક પુરૂષની પેઠે પોતાના તત્ત્વ, મન અને
ધનથી ઉત્તેજન રૂપી પાણી સીચી એ સર્વ કાર્યોને જીવન આપ્યા કર્યું છે. આજ
એક માસ થયા તેમની તળીયતમાં બહુ ચીતાજનક દ્રેરકાર થયો છે અને એવી
સ્થિતિ ચાલુ રહેશે તો તેના પરિણામને માટે અતિશય સંકલ્પ વિકલ્પ થવાનો
સંભવ છે. પોતે પોતાની રોગગ્રસ્ત સ્થિતિ સમજી નઈ પોતાના સર્વ આશ્રમોને
આજ સુધીમાં સુધારી છેવટનો આશ્રમ સુધારવાના હેતુથી સન્યાસ ગૃહણ
કરવાનો તેમણે વિચાર કર્યો છે અને તેટલામાટે વેદશાસ્ત્ર સંપન્ન શુક્લ નરોત્ત-
મજીની વ્યવસ્થા નીચે વેદોની પાઠાયણો અને અનુષ્ઠાનો શરૂ કરવામાં આવેલ
છે. અમે ઈશ્વર પાસે માગીએ છીએ કે પરમેશ્વર હજી તેમને દીર્ઘાયુષ્ય
આપે અને તેમની સલાહનો લાભ અમને તથા જનસમૂહને હજી લાંબો વખત
સુધી મળ્યા કરે. અમારી આ વિનંતી સાંભળી પરમેશ્વર પાછા તેમને
આરોગ્ય કરે એવી પરમ કૃપાળુ પદમેશ્વર - પ્રત્યે અમારી અંતઃકરણની
માગણી છે.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक ३० भु]

शिव, सप्त १६५८

[अंक ६ हो]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

ऐक्यार्थ ध्वनि,

आशा गोडी

अरे मिजमानथी वयम करी छडीए
स्नेहरूपी अमृत रस भरिये-अरे १
नित्य परस्पर गणी मिजमानो,
हित चितक थई फरिए-अरे २
आ तन पुण्य आराम बनावी
शुभरितें ते खिलविये-अरे ३
मिय वचनो रूपि स्वात सुधाने
सीचिधु जीवन गणी ए-अरे ४
क्लेश रविकर अलग करिने
अतरथी अनुसरिये-अरे ५
अनुकुल विनय पवन पसरवी
ठीकरीतें ते खिलविये-अरे ६
पसरे सप सुगधी अधिक ज्यम
ते क्रमने न विसरिये-अरे ७
दामोदर नी अरज स्विकारी
अतरमा नित्य धरये-अरे ८

અદ્ભુત વાજી.

ગયા અંકને પાને ૧૧૧ થી.

આ ચોપાટમાં દાવ પડે કે વચસા વિભાગમાં પેલે સ્થળેજ પધડું બેસાય છે તેનું કારણ એજ છે કે આ સુદીની બનાવટ ત્રણ ગુણથી ગણેલી છે. તેના ક્રમ-સત્વ, રજ, તમ આ પ્રમાણે. એજ પ્રમાણે ચોપાટનું દરેક પડ છે.

	૩	૨	૧	
૧				૧
૨				૨
૩				૩
	૧	૨	૩	

એટલે કે બે વાળું આસન રજેગુણનું છે અને સુદીની ઉત્પત્તિ રજેગુણથી છે એમ પ્રથમ કહેવાઈ ગયું છે. એ ઉત્પત્તિ ચાર ચોનીમાં થાય છે તેમાં, આ સંસારખાળ રમવાને મનુષ્ય ચોની લાયક ગણી છે કે જ હું પ્રથમ કહી ગયો છું. માટે ચોપાટમાં જમ દાવ આવે તોજ

પધડું બેસાય તેમજ આ ખાજમાં સુકર્મ ૩૫ દાવ પડયો હોય તોજ મનુષ્ય જન્મ મળે કે તે પછી આ ખાજ શરૂ થાય. રજેગુણને તમે ગુણના મળવાથી આ સંસાર જળ વિસ્તાર પામે છે તેમજ ૨-૩ નંબર વાળા આસનોથી આ ચોપાટખાજ વિસ્તારને પામે છે. સત્વગુણથી નિવૃત્તી પામી ખાજ સંકેલતાં મોક્ષની પાયરીયે ચડાય છે. તેમજ નંબર ૧ વાળા આસનથી ચોપાટમાં પાકી જવાને માર્ગે ચડી વચસેજ વિભાગે યઈને પાકવાના સ્થાનમાં જવાય છે. અહીં પણ એક ખુખી છે. જ વિભાગોથી આગળ વધ્યા હતા તેજ વિભાગે આવવાથી ખાજની સમાપ્તિ થવા સંભવ છે. તેમજ આ સંસારમાં મનુષ્ય જન્મથીજ ચોરાશી ફેરામાં પડાય છે અને એજ મનુષ્ય જન્મથીજ મોક્ષ પાંજુ મેળવાય છે. મોક્ષ મળ્યો કે જન્મ મરણ ટળ્યું અર્થાત્ ખાજ સમેટાણી આ ભાવને લઈનેજ કવિ શ્રી દયારામે કહ્યું છે કે.

રાગ કાફી.

ધીરાના પદની દબ.

મનજી મુસાફરે, ચાલો નિજ દેશ ભણી.

મુલક તો ધણા જોયારે, મુસાફરી થઈ છે ધણી.

સ્વપુર જવાનો સમય આન્યો છે, રખે ભુલતા ભાઈ.

ફરી આ માર્ગ મળશે નહીરે, જોવી છે અવળાઈ.

સમજી ચાલો સુધારે, ન જશો ડાળાજમણી. મનજી મુસાફરે

હવે ચોપાટમા પાકવા આવેલ સોગઠી પેટધરથી ખાડામા પડે છે, તેમજ આ સસારમા પણ મનુષ્ય જન્મ પામ્યા છતાં મુમુક્ષુતા ન મળી તો ચોરા શીમા પડવું પડે છે જેમ પેટધર ઉપરના ૭ આસનો ચડયાથી સોગઠી પાકે તેમજ સસારમા મુમુક્ષુ થયા પછી ૭ ભુનિકા ચડયાથીજ મોક્ષ મળે છે માટેજ તે સ્થળને મુમુક્ષુ સાથે મુકાબલો કર્યો છે

“અદ્ભ્રહ્માસ્મિ” આ મહા વાક્યનો પણ અર્હો લક્ષ લેતા બોધ થાય છે હું બ્રહ્મ છું એમ ક્યારે સિદ્ધ થાય છે કે જ્યાં પોતાના સ્વરૂપને ઓળખવામાજ આવે ત્યારેજ જે સ્વરૂપથી આ સૃષ્ટી ચક્રમા આવ્યા છીએ તેજ સ્વરૂપને જાણ્યું કે ઓળખાણ પડી પછી કર્મ કરવાપણું નથી તેમ આ ચોપાટમા જે સ્થળેથી સોગઠી નિકળી આવે છે કે જે શ્રી પાછી તેજ સ્થળે આવે છે ત્યારેજ પાકીને ફરતી આગસે છે શરૂઆતમા જેમ ઉભી રખાય છે તે પાકતી વખત આડી ગખવામા આવે છે તેનું પણ કાગલ એ છે કે શરૂઆતમા આ સસારચક્રમા પડતી વેળા અહીં પહોં હોવાથી મનુષ્ય અકલ્પ ગ્રહે છે તેથી ભટકવું પડે છે પણ અનુભવ તથા ઉપદેશના માર્ગથી અહીં પહોં ટળે છે એટલે જ્ઞાની સદા નમ્રભાવ ધારણ કરી દીનતાથીજ વર્તે છે તેથી તેને આડી સોગઠીનો મુકાબલો છે

આ પ્રમાણે ચોરાશી કર્યા કે સોગઠી પાકેજ એ નક્કી નથી કેમકે પેટધર અથવા પાકવા આવેલ સોગઠીને ખડું થાય છે તે હું પ્રથમ કહ્યા ગયો છું તેમજ આ સસારખાજીમા મનુષ્ય જન્મ મળ્યા છતાં મોક્ષ મેળવવા તત્પર થયા પગલું કાઢે આવતા હું સગના મપાટામા અવાયું તો ચોરાશીના ફેરામા પડવા માટે દુષ્ટ વાસના પ્રમાણે પાછું ફરવું પડે છે માટેજ ઉપર કહેલ પદમા કહ્યું છે કે ‘ ન જશો કાળા જમણી ’ પેટધરની સોગઠીને કાળા કે જમણી ન જવાટે તે વચ્ચે સ્થળે ઉપર ચડવાનુંજ બને તોજ પાકી શકે તેમ અહીં પણ ત્રણ રસ્તામાથી વચને રસ્તેજ જવાથી મોક્ષ મેળવી શકાય છે એ ત્રણ રસ્તા, પ્રથમ મે જે કહ્યા છે તે આ પૃથ્વીના કક્ષા છે પરંતુ એ ત્રણ રસ્તાનો ખરો મુકાબલો તો આજ છે કે ધર્મ અર્થ કામ, કામ ધર્મ અથવા ત્રણ રસ્તા તે ચોથા પુરુષાર્થ મોક્ષ માટેના છે તેમા કાળી [૩ | ૧ | ૨] તરફનો કામ તથા જમણી ખાલુંનો અર્થ એ બે તરફ ન વળતાં વચ્ચે માર્ગેજ ધર્મ તરફ વળાય તોજ મોક્ષ મેળવવાનો હેતુ પાર પડે છે

ચોપાટ ચક્ર (સંસાર ચક્ર).

પ્રથમ જણાવ્યા પ્રમાણે આ ચોપાટના ચાર પડમાં ૬૬ આસન-
માંથી ૧૨ ઉપ આસન ગણી ખાકીના ૮૪ આસન ગણવામાં આવ્યા છે,
તેનું સ્પષ્ટીકરણ પ્રથમ થયું છે. પરંતુ તે ચોરાશી આસનોનો ફેરો
ફરી એ સોગડી નિર્જુણપદને પામીને નિર્જુણ નવધા ભક્તી મેળવી તે સ્થળે
વિરામી છે. હવે આ સ્થળથી ૧૨ આસન પાકવાનું સ્થળ છે ને આપણે
સંસાર ખાણમાં મોક્ષને પામવામાટે આપણા ગણુવા પ્રમાણે નિર્જુણ યોગના
માત્ર ૮ અંગ સાધવાથી ૮ આસન વધી શકાય પણ શેષમાં ૪ રહ્યાં તે શું?
એ શંકાના સમાધાનમાં એમ છે કે નિર્જુણ ભક્તીરૂપ કૃત્તેવિરામ્યા પછી
અષ્ટાંગ યોગ સાધવા પહેલાં ૪ વિક્ષેપ છે તે છતવા જોઈએ (આગસ, પ્રમાદ,
ઉદ્ધ, અને ભોગ.) આ ચાર વિક્ષેપ છતાંય કે માત્ર અષ્ટ અંગ સાધવાં
ખાકી રહે છે. જમ મુમુક્ષુઓને ૭ ભુમિકા તેમજ આ યોગીને આ યોગનાં
૭ સાત અંગ સાધી ૮ મુ' સમાધી અંગ ભોગવતો હોય છે તેમાં દેવતાઓ
ઈર્ષા કરી બ્રહ્મ કરવા તત્પર થાય છે કારણ કે ઇંદ્રને એમજ ભાસે છે કે મારું
પદ લેશે માટે અપ્સરાઓ વિગેરે મોકલી છળવાને પ્રયત્ન કરેછે, તેમાં
આગલો પુરુષ દૃઢ હોય તો ઉલટું છળ પાડવા આવનારનેજ હેરાન થવું
પડે છે કે જ રીતે આ ચોપાટમાં કુલ ફેરો ફરી પાકી બુદ્ધમાં પડે ત્યાં કોઈ
ગાંડી કરેછે તેથી જની ગાંડી થઈ હોય તે કોઈ વાર હારે છે ને કોઈવાર જો
ગાંડીવાળો રમનાર તેજ (દૃઢ) હોય તો તેની સોગડી તરત પાકી જઈ ગાંડી
કરનારજ પાછળ રહે છે જમ કે શૃંગી, ને ઋષભ તેમાં શૃંગી યોગ બ્રહ્મ થયા ને
ઋષભ દેવ દૃઢ રહ્યા તો ઇંદ્રને અનેક વેષ ધારણ કરવા પડ્યા. જમ ગાંડી
સોગડી ઉલટી આવે તેમ બ્રહ્મ કરનાર વામમાર્ગ ગ્રહણ કરે છે.

આ ચોપાટ ખાણમાં અસ્તોદયનો પણ બોધ થાય છે. જની ખાણ
જીતમાં હોય છે તે પાસા કે કાઢીયો ગમે તેમ ફેંકી દે તોપણ દાવ આવે છે
પણ જની ખાણ હારપર હોય છે તે ચીપે અગર ખીણ ઘણી કાળજી રાખે
તોપણ દાવ પડે નહીં તેમજ હારે છે તે ખીણ ફેરે જીતે પણ છે ને જ જીતે
છે તે હારે પણ છે. તે વિચારતાં ઉપર લખ્યા મુજબ સંપૂર્ણ રીતે
અસ્તોદય જણાશે.

આ બાજી આવા રહસ્યવાળી છે છતા કનીષ્ઠ ગણી તેનું કારણ માન
એજ છે કે- સસાર, એ મોક્ષ મેળવવાનું મુખ્ય સાધન છે કે જમા ધર્મ, અર્થ
અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થ સાધી ઊવટનો ચોથો પુરુષાર્થ મોક્ષ સધાય છે
એ સસારનું રહસ્ય મમજન્ય તોજ તે શ્રેષ્ઠ છે પણ જ્યાં સુધી તે સમજાય
તથી ત્યાં સુધી દુષ્કર્મનું છે તેમ આ બાજી પણ સમજીને રમવામા આવે
તોજ તે સારી છે પણ માત્ર કાળસૈપ કગવા માટેજ ને આનંદ સાડ રમાય તો
કનીષ્ઠ છે તે માટે “સૂઝાસ” જેવા તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે- ૫૬

સમજ સોય ગિયાર, મનતુ સમજ સોય ગિયાર,

ભક્તિ વિના ભગવત દુર્લભ, કહત નિગમ પ્રકાર- મનતુ ૧

સાધુ સગતી હારી પાસા, ચોસર કા લે સાર,
દાવ અગડે પડયો પૂરો, જીતર પૈનેપાર- મનતુ ૨

છાડી સને સુત અઢારે, પચ હિંદો માર,
દુરતે તજીતીન કાનો ચમકી ચોક ખીચાર- મન ૩

કામ ક્રોધ જે જન જીવ્યો ઠગ્યો ઠગની નાર
સુર હરોડે પદ જનન ખીન, ચ'યો દોડ કરજાર- મન ૪

ઉપસ હાર

જ્યારે પ્રત્ય થાય છે ત્યારે સર્વ જીવોને સમેટી માયામા લીન કરનામા
આવે છે ને માયા એ પોતાના ઉપમાજ સમાવી દે છે પાછો જ્યારે સ્પષ્ટી
કરવાનો સકલ્પ થાય છે (एकोह्यहस्यम) ત્યારે માયાને પ્રગટાવી નેમા
લીન કરેલા જીવોને સ્પષ્ટીમા કર્મીનુસાર પાછા ગતીમા મુકે છે તેમજ આ
સોગઠા બાજીમા પણ છે રમત પુરી થઈ રમવાનું દિલ આજસ્યુ કે તમામ
સોગઠીઓ અને ઢાડીઓ કે પાસા વચલુ સ્થળ દે જે પાડવાનું સ્થાન છે તે
સાચેજ દાયળી જેવું હોય છે તેમા ભરી દેવામા આવે છે ને ચારે પડને
વાળી લઘ બાધી મુકવામા આવે છે પાછું જ્યારે મન થાય છે ત્યારે પાઠી
ચોપાટને છાડી એજ સોગઠા ઢાઢી દાવ પ્રમાણે ગતીમા પાછા મુકાય છે
તથી આ બાજીનો ખ્યાલ કાઈ વિદ્વાન માણસ કરે તો હું જે કહી ગયોછું
તથી વિશેષ સ્પષ્ટ કરી બતાવે તેમજ દરેક સિદ્ધાંત શાસ્ત્રીજ સિદ્ધ કરી
આપે તેવી આ બાજી છે માટેજ સર્વ સુજ્ઞ ગૃહસ્થો સમક્ષ રજું કરે છું જન

ચુક સુધારી સાર માત્ર ગ્રહણ કરી ભુલને માટે ક્ષમા આપશે એવ
અભ્યર્થના—

રાગ વીરહવારમાસી (અથવા મલ્હાર)

—o:—

જુઓ જુઓ સંતો સંસારની ખાજી, કળીનશક્યા હૈક પંકીત કાજી ટેક
ચાર દિશા ચાર પાર બનાવી, ત્રીગુણથી એ ત્રિયાને સાજી;
સત્ય વિકારો સિદ્ધ થવાને, સત્ય લાગે ભામિનિ ભાજી. જુઓ ૧
ચાર દિશાએ એક એક ખાણી, એક એકમાં એકવીસ વસાવી;
એમ ચોરાસીનો ફેરો બનાવ્યો, ફાવે ન દાવ તો દિયેએ ફસાવી. જુઓ ૨
ચાર વર્ણે રમનારા ચારે, ચાર પુરુષાર્થે ગમત કરેરે;
ચાર આશ્રમે સુદૃઢ રહીને, હાર જીતની હોડ ભરેરે. જુઓ ૩
પડ રિપુતે છ કોડી ગણીને આપની સગે આપ રમેરે;
રંગ તુરંગ ઉમંગ અભંગે, દાવને પેચનાં દેહ દમેરે. જુઓ ૪
દશ ઇંદ્રિયો દમન કરીને એકાદશે એ આવી વિરામે;
નવધા ભક્તિથી નિર્ભય થઈને, અષ્ટાંગ યોગે ઠરે છ ઠામે. જુઓ ૫
સત્ય પછી ચિંતા ઝંહારી અંગે, લક્ષ ચોરાસીના ફેરા ફરેરે;
સત્ત્વ રજ તમો ગુણ ધારી, નિર્ગુણમાં નિર્ગમન કરેરે. જુઓ ૬
ફાવ્યો દાવ તો ફરિના ભટકે, અટકે જઈને અક્ષર ધામે;
પાંચ પ્રકારે પ્રતી બંધને જીતી, ખૂબ ગુણ બને જઈ તે ખાતે. જુઓ ૭
નિકળીને નિજ સ્થળની બહારે, વળતું વશમી વાટે ભાઈ,
વચે માર ધકા ધક પડતાં, સહેલી ખીજ ધણી અવળાઈ. જુઓ ૮
કારણ આવું કળી આ ખાજીનું, દૂરથી તજે એ નાર ઠગારી;
લીધો લાવને પામ્યા પેળરો. જે લલચાયા લલના નહારી. જુઓ ૯
દાવો સવળા લેવા સંતો, ધરજે સાધુ સગતી પાસા;
સફળ કરો આ કુડી ખાજી, સ્વપુર પોચો જે ધામ ખાસાં. જુઓ ૧૦

તથાસ્તુ

દુ સ્વ એજ ઉદય સાધન

અથવા

સત્પત્ર ગામીનો અતે જય

શ્રીમ્મ જ્ઞાતુ કરતા વાદલાઓ દૂર ખસેડી ઉઘ ખનેવ શરદ જ્ઞાતુનો સૂર્ય, વિશેષ તપે છે, તમ કુ ખોના વાદળાનો અતુભવી તે કુ ખરૂપ વાદળને દૂર કર્યા પછી વધારે તેજસ્વી બને છે

પોતાના ઉછરતી વયના પુનના આવા નમ્ર શિક્ષણરૂપ વચનો સાભળી વેણીશક દેશાઇ હર્ષાશ્રુસાગ્રવા લાગ્યા અને બોલ્યા બેટા ! મારી મતી કાંઈ કામ આ વખતે નથી કરતી કાગણ મે કહી આ કુ ખ મારી આટલી ઉમ્મરમા જોયુ નથી તેમ આવા કુ ખો અન્ય કોઈ શ્રીમતને માયે પડેલ દોષ એમ મે સાભળ્યુ પણ નથી માટે તુ કહે તે રસ્તો લઇએ અધિક વિદ્યાભ્યાસ કરતા આવા ઉત્તમ શિક્ષણવાન બાળકો થાય છે તે પપુ મને ખબર ન હતી હુ તો ધારતો હતો કે ઇ મેજી ભણનારા ધર્મ ગ્રંથ થાય છે એટલુજ નહિ પણ તેમા વિવેક વિગેરે કાંઈ રહેતુજ નથી બેટા ! તારામા આવી અડકન છે તેની મને આજ ખબર થઈ મને આજ પૂર્ણ ખાત્રી થઈ કે હુ નિર્વન નથી પણ સત્પુત્ર રૂપ મહા વનવાન છુ

પિતાજી ! ઇ શ્રેજી વિદ્યાને કરો દોષ દેવાનો નથી ઇ મેજી શિક્ષણ લેનાગ સંધળા મારા જવા વિચારવાન નથી દોતા પણ ઉન્મત્ત બને છે મુરખી જ્ઞાને, મુરખીજ્ઞાના વિચારેને અને વિવેક વિગેરે સર્વ ગ્રાહ્યને તિરસ્કારે છે, એ બરાબર છે પણ તેમા ઇ શ્રેજી નિદાને બદલે વ્યાવહારિક બાબતમા જે ખામીઓ નજરે પડે છે તેમા સગનોજ દોષ મુખ્ય માનવાનો એ તેમ નીચ પુસ્તકોનો અને પોતાના કુદરતી હેતુનો દોષ છે એમ સમજવાતુ છે જ્ઞાને નીતિસ સાથે મિત્રતા થાય અને તેવા સાથેજ વ્યાવહારીક વાતો કરવામા એકાગ્ર થાય છે અને પોતાના કુદરતી મનને ઉત્તમ પુસ્તકો અને ઇતિહાસોજ રચીકો જને બનેછે અને તેમાથી ઉત્તમ શિક્ષણ લેવાનેજ જેતુ મન આકર્ષાય છે અને તેથી ઇ મેજી શીખીને ઇ શ્રેજી ઇતિહાસોદ્વારા બહાર ઇ શ્રેજી, કેવી રીતે ઉગ્ય સ્થિતિએ આવ્યા તે જોવાને અને તેમા કેવી વર્તણુક છે તે

વાંચવાને જે તત્પર બને છે તે, ઇંગ્લેન્ડ શીખીને તેમાંથી ઉત્તમ શિક્ષણ મેળવી નમ્ર બને છે અને નવા નવા ઉદ્યોગ રૂપ દેશાભ્યુદય સાધક બને છે અને દુઃખને વખતે ધીરજ પકડી તેને દૂર કરવાને અને સુખ મેળવવાના માર્ગ લેવાને હિમ્મતવાન બને છે. પરંતુ જેને ઇંગ્લેન્ડ શિક્ષણ લેતાં નીચની સોખત થાય છે અને ખરૂં જોતાં સુધરેલા નહિ પણ બગડેલા વિચારો જેના મગજમાં રમ્યા કરે છે જ્યોત્સના સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવામાં દુરસદનો વખત ન ગાળતાં હું કેમ રૂપાલો લાગું ? ક્યું અત્તર વાપરવું ? માથામાં ક્યું તેલ નાખવું તો ખુશબોદાર ગંધ આવશે ? સાણુ હાલ જે વાપરછું તે સારો નથી માટે ખીજો લઈએ, વસ્ત્રો સાફ પરાખર રહેતાં નથી જોડાને પ્રથમી ઘસી ઘસીને થાક્યો પણ ધૂળ ખસતી નથી. આમ કહી દીવસમાં પાંચ સાત વખત જોડા સાફ કરવામાં, કપડાંઓ સફેલવામાં, ટાપટીપ કરી પહેરવામાં અને અત્તર, ગુલાબજળ, લવંડર વિગેરેનો ઉપયોગ કરવામાં અને ચાહા પીવામાં જે નકામો વખત ગાળે છે અને પુસ્તકો વાંચવામાં ઇતિહાસિક અન્ય શિક્ષરૂપ પુસ્તકને બદલે જેનું મન, પર-કીયા સ્ત્રી અને પુરુષના પ્રેમનું પુસ્તક અને નાટકની અંદર કલકિત ભાગ વાંચવાને જેનું મન આકર્ષાય છે અને તેવાં વાંચવાનેજ તેના જેવા મિત્રોની સંમતી જેને મળતી આવે છે. હારમોનીયમ વાજમાં ગાયત ગાવામાં પણ દુરસદનો વખત ગાળવાને જે મચે છે તેવા ઉદ્ધત વિચારવાનેજ ખરેખર કિટલાક વૃદ્ધ પુરુષોના મનમાં ઇંગ્લેન્ડ વિદ્યા કલંકિત કરી છે. પણ ખરૂં જોતાં તો પિતાજી ! જે શિક્ષણ લેવા ધારે તો ઇંગ્લેન્ડ ઇતિહાસોમાંથી કે અન્ય શિક્ષણના લંકારરૂપ વાર્તામાંથી એ ધણું શિક્ષણ હોવાનું છે. હાલ તે ઇંગ્લેન્ડ ઉદ્યોગને પરિણામે જે કૃતેહમંદ થયા છે અને તે કૃતેહના સાધન રૂપ જે તેઓમાં હુત્તર છે તે હુત્તર આપણા દેશમાં ક્યાં છે ? નથિજ તો તેવો હુત્તર અને તે દ્વારા ઉત્પત્તિના ખરેખરા સાધન મેળવવા ઇંગ્લેન્ડનારે ઇંગ્લેન્ડ શિક્ષણ લેવાની મને તો ઘણી જરૂર લાગે છે. આવા દુઃખમાં પણ મને જે હિમ્મત રહી છે તે માત્ર ઉત્તમ શિક્ષણનું પરિણામ. આ બધું સાંભળી દેશાઈજી બહુજ પ્રસન્ન થયા, અને પુનઃકહ્યું હવે તને કયો રસ્તો લેવાનું સૂચે છે ? પિતાજી કોઈ સગાઓનો આશ્રય લઈ તેના આભારમાં રહેવું એ મને તદ્દન પ્રતિકૂળ લાગે છે અને આશ્રય મળ્યા પછી હિમ્મત રહેતાં મન શાંતીમાં રહી

ઉદ્યોગને માટે આગળ વવતુ નથી પણ નિગધાગ રહેતા ઉદ્યોગાર્થ મન, બુદ્ધિ અનુસાર આગળ વધે છે અને માથે ૬ ખ પડવાથી તેમાથી મુક્ત થવા માટે બુદ્ધિ કસવાની જરૂર પડે છે અને બુદ્ધિ કમાતા ઉન્નતિ પ્રાપ્ત થાય છે માટે ૬ ધાડ છુ કે અહીંથી અમદાવાદ જવુ અને મગાઓથી છાના રહેવુ અને ઉદ્યોગ જગ્યો ગમવાલે જવાખ અરથે।

વાચક । અમોધિ સ્થલતા સ્થલ જલગ્રિતા ધૂલી લવકશીલતા
મેર્મૃત્કણતા તૃણ કુલિશતા વજ્ર તૃણપાયતામ્
વર્હિ શીતલતા હિમ દહતા માયાતિ યસ્યેચ્છયા
લીલા દુર્લભિતાદ્રુતવ્યવસિને દેવાય તસ્મૈ નમ

દૈવની વિચિત્રતા અધૈકિક છે જળને સ્થળ ખનાવે છે મુખર્થ એક વખત જળથી પૂર્ણ હતુ એ પ્રથમ ઇશ્વરી કૃતીનો પુરાવો સ્થળતુ જળ ખના વે છે દ્વારકા એક મુખધથી દગગપ્પુ બધકે એથી પણ મોટુ એક ગેહુ હતુ એ ઇતિહાસ સિદ્ધ છે તે સ્થળને ખદલે જળ કરી તદન નાતુ ગામજુ માત્ર રાખ્યુ એ ઇશ્વરની અલૌકિકતાનો ખીલે પૂરાવો આમ જેમ સ્યાવરમા ઈશ્વર ફેરફાર કરે છે તેમ જગમમા પણ કંઈક જગમ પરત્વે મનુષ્ય જાતીમા ભિશ્ચુકને ધનાઢય અને મહાન ધનાઢયને ભિશ્ચુક ખનાવવામા દૈવને કરી વાર લાગતી નથી, આમ દૈવ વિચિત્રતાને આધિન થયેના ઉત્તમ સ્વાદનો અનુભવ કરનારા દેશાધને સુકઠા ગટવો ખાવાનો વખત આવ્યો કદીપણ જોણે બોલે ઉચકાવેન નથી એવા દેશાર્ઠ, નોકર ન હોવાથી પોતાના પુત્ર ને સ્ત્રીની સાથે હાથે કામ, વામણે ને કપડાઓ એકઠા કરી, ખાધી, પોતાને ખભે લઇ રેલવે સ્ટેશન પર આવ્યા બોલે ઉપાડી ચાનીને આવ્યાથી શ્વાસોશ્વાસ થઈ ગયા અગ પર પુરકળ પગસેવો વળી ગયો અને અત્યંત ગજરાઈ ગયા પોતાની એક દશ વર્ષની પુત્રી હતી તે તો ટાઇ દીવસ એટલુ આવેલીજ નહિ તેથી ખદુ થાકી જવાથી રડી પડી દેશાધએ બોળામા બેસારી આસનાવાસના કરી કહ્યુ બેટા । રડીશ નહિ આપણે અમદાવાદ જશુ ત્યારપછી તને કશુ ૬ ખ નહીં વાય આમ કહેતા વળી દેશાર્ઠની આખમા આસુ આવ્યા ને સ્થિતિને યાદ કરતા મનમા કહેવા લાગ્યા અરે દૈવ । આ મારી સ્થિતિ મારા કુમળા બાળકો કે જોણે કદી જગન જોયુ નથી, જોણે ટાઈ દીવસ પથકર્યો નથી તેને માથે આ વિટબણા ઈશ્વર । મે તુ આપનો અનાદર કયા દે જથી રૂપે ખની મને ૬ ખી જળમા

ફસાળ્યો ! દુઃખની વખતે દિલાસો આપનાર વિવેકી રામલાલ, પાસે આળ્યો અને આંખમાંથી આંસુ સારતા દેશાઈને સળોધી બોલ્યો, પિતાજી ! વળી શું થયું ? કંઈ નહિ બેટા ! માત્ર આ ગરીબડી મંજુલા, ચાલીને થાકી જવાથી રડી પડી જ્યો મને પૂર્વની સ્થિતિ યાદ આવી. ફિકર નહિ આ રડવું આવે છે એવો વખત ઈશ્વરે લલે આપ્યો, આવા વખતરૂપ કસોટીને સહન કરી જે પોતાના કર્તવ્યમાં મર્યો રહે છે અને બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ નથી કરતો તે, દેદિપ્યમાન બને છે અને પૂર્ણ કિર્તિ અને દ્રવ્યવાન બને છે. હરિશ્ચન્દ્ર રાજાને વિટંબણા સહન કરવાનો સમય નહોતો આળ્યો તે પહેલાં તેની દિગંત કિર્તિ નહોતી પ્રસરી, નૃણ રાજાનું પણ તેમજ બનેલ છતાં તે દુઃખમાં આપ પેઠે ના હિમ્મત નોતા બનતા પણ દૃઢ બની તેને સહન કરતા હતા જ્યોજ તે બન્ને તથા દુઃખ વખતે મહા સહનશીલ યુધિષ્ઠિર પણ પુણ્ય શ્લોક (ઉત્તમલ કિર્તિવંત બન્યા.

પુણ્યશ્લોકો નલોરાજા પુણ્યશ્લોકો યુધિષ્ઠિરઃ

પુણ્યશ્લોકો હરિશ્ચન્દ્રઃ પુણ્યશ્લોકો જનાર્દનઃ

પિતાજી ! વારંવાર કહેવું તે પિષ્ટ પેષણ જવું થાય છે અને હું બાળક હોવાથી મને શરમ લાગે છે માટે મારી સમાન દૃઢ બનો. બેટા ! વારંવાર હું ગભરાઉં છું તેનો હેતુ માત્ર એટલે માફ મન બહુ ઝાણું થયેલું છે કારણ તું એકલોજ અને તારીપર બધી કમાન આ વખતે છે. કારણ મારામાં કશું તત્ત્વ નથી જ્યો એ હર્ષાશ્રુ આવે છે કે મારા પુત્રમાં ઈશ્વરે આટલી રતી ન મૂકી હતી તો માફ શું થાત ? આમ કહેતાં ખૂબ દેશાઈ રડ્યા. ત્યાં ગાડી આવવાની તૈયારી હોવાથી ટીકીટ ઓફીસની બારી ઉઘાડી જ્યો રામલાલ બોલ્યો પિતાજી ! હવે ઇશ્વર બધું સાફ કરશે આપ આંહી બેસો હું મારા હાથનું કડું વેચતાં જે પૈસા આવેલ છે તે મારા ખીસામાંજ છે તેની સાકાત્રણ ટીકટ લઈ આવું. એમ કહી ટીકીટ ઓફીસ પાસે ગયો અને અમદાવાદની સાકાત્રણ ટીકીટ લીધી.

અમદાવાદમાં દેશાઈનાં સગાંવહાલાં ઘણાં રહેતાં હતાં પરંતુ પોતાની આવી સ્થિતિમાં પૂર્વની સ્થિતિના પ્રમાણમાં માનાપમાનના ભયથી ડાઘને ઘેર ઉતરવાનો નિશ્ચય ન કર્યો અને બારોબાર ધર્મશાળામાં ઉતરી ટીકીટ લેતાં જે પૈસા કાંઈ વધેલા હતા તે પૈસાનો લોટ અને ખીચડી વિગેરે પદાર્થો બજારમાંથી લાવી રસોઈ બનાવી સહકુટુંબ દેશાઈ જમ્યા અને શ્રમને લીધે

થાક લાગવાથી રાત્રીએ સન નિદ્રાવગ થયા તમામને નિદ્રા આવી ગઇ પણ રામલાલને નિદ્રા આવી નહીં તે પોતાના મનમા અનેક તર્કો કરવા લાગ્યો “ કહાના પૈસા જે આગ્યા છે તેમાથી દીકરી લેતા ખાકી આ આખા ઘરનુ પોપણુ થાય તેને માટે માન ખાર દીવસનુ ખરચ ખદુ કરકસર કરીએ તો આવે એમ આ વખતે ખીચડી વિગેરેમા થયેના ખર્ચ ઉપરથી અનુમાન બધાય છે પણ પછી શુ કરવુ ? કશુ સાધન નથી સાડ વસ્ત્ર કે મારીમાનો દાગીનો પણ નથી નોકરી કાઢ માટે માટે તૈયાર નથી કાઢએ કરી ગમ્મી, તેતો ખોળતા ખોળતા મળે ત્યારે ખરી અને નોકરી કદાપી મળે તાપણ પૈસા તરત મળતા નથી પરતુ એક મામ પૂતો થયા ખાદ મળે છે પિતાને તો હિમ્મત આપી શાન્ત કર્યા પણ રામલાલ ! તને હિમ્મત કાણુ આપશે ? આ તાગ ઉદર પોપણના સબધના મહાભયથી દર કરવા રૂપ શાન્તી વારિ તને કાણુ સીચશે ? તારા પિતાએ તારાપર આધાર ગમ્યો પણ તારે આ દુર્દશામા કેનો આધાર છે ? આમ મનમા તરંગો કગતા રામલાલ ખદુ ગભરાવા લાગ્યો, આખોમાથી જોજો વહેવા લાગ્યા પણ ચોડી વાર પછી ધીરજ રાખી મનને સમાધાન કરતો, વળી નિચારવા લાગ્યો અરે રામલાલ ! તને આ શુ સૂઝયુ ! તારા સાગેયા અત્રુનુ એક મિત્ર તારા મુખપર દેખતા તારા પિતાની, માતાની અને આખા કુટુંબની આખોમાથી અનેક મિત્ર સ્વશે માટે તે તાગે માટે સર્વથા અયોગ્ય છે તારે માટે કાણ આધાર ? નિરાધારનો આધાર જગન્નિયતા, દાત આપનારનેજ દાતને ઉપયોગી ખાનાનુ આપવાની ફરજ છે મનુષ્યો કદી પોતાની ફરજથી ઉન્માર્ગે વર્તશે પણ તે જગન્નિયતા કદાપી પણ પોતાની ફરજ બજાવવી નહીં ચૂકે, તો તારે શાને શોક કરવો ? હિમ્મત રાખ અને ઉદ્યોગ કર, સમય પરત્વે સર્વસ્વ બને છે ” આમ પોતાના મનમાજ સકા સમાધાન કરતા છેવટ વૈયંવાન બન્યો અને તેવાજ વિચારમા રાત્રી વ્યતીત કરી

[અપૂર્ણ]

દા૦કા૦

અષ્ટાવક્ર.

પ્રકરણ ૨ જી.

અહોનિરંજનઃ શાંતો, બોધોહં પ્રકૃતેઃ પરઃ ॥

एतावंतं महं कालं, मोहे नैव विडंबितः ॥ १ ॥

અહો આશ્ચર્ય થાય છે કે-હું તો નિરંજન=સર્વ ઉપાધિથી મુક્ત, શાંત-સર્વ વિકારાતીત, પ્રકૃતિ-માયાથીપર બોધ-જ્ઞાનરૂપ જ છું, છતાં આટલા વખત સુધી મોહ-દેહ અને આત્માનો અવિવેક તેથી છતરાયો છું. હવે ગુરૂના ઉપદેશથી મને મારા સ્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું છે ૧

यथा प्रकाशयाम्येको, देह मेनं तथा जगत् ॥

अतो ममजगत्सर्वं मथवा च न किंचन ॥ २ ॥

જમ હું દેહને પ્રકાશ કરું છું તેમ જગત્ને પ્રકાશ કરું છું તેથી આ સર્વ જગત્ મારું છે. અથવા પરમાર્થ વિચાર કરતાં કંઈ પણ મારું નથી-અધ્યારોપ વિચારથી કેવળ દેહમાં જ મમત્વ શા માટે રાખવું ? કેમકે જમ દેહ છે તેમજ સર્વ જગત્ મારે વિષે અધ્યસ્ત છે અને પારમાર્થિક વિચારે દેહ પણ મિથ્યાજ છે અને હું પોતે શુદ્ધ ચિન્માત્ર રૂપ જ છું. ૨

सशरीरमहोविश्वं, परित्यज्य मयाधुना ॥

कुतश्चित्कौशलादेव परमात्मा विलोक्यते ॥

સ્થૂલ, સિંગ અને કારણ શરીર સહિત સર્વ જગત્ને છોડીને, અહો હમણાં મારાથી ગુરૂ શાસ્ત્રના ઉપદેશથી પ્રાપ્ત થયેલ કુશળતાથી પરમાત્મા જોઈ શકાય છે. ૩

यथानतो यतो भिन्ना स्तरंगाः फेनबुद्बुदाः ॥

आत्मनो नतथा भिन्नं, विश्वमात्म विनिर्गतं ॥

જમ તરંગો, ફીણ અને પરપોટા પોતાનાં ઉપાદાન રૂપ જલથી કદી પણ જુદાં નથી તેમજ આત્મામાંથી થયેલ આ વિશ્વ આત્માથી ભિન્ન નથી. સર્વ જગત્ના અધિષ્ઠાનરૂપ પરમાત્મ સ્વરૂપ મારાથી જગત્ જુદું કયાં રહી શકે ? ૪

તતુમાત્ર ભવે વેદ, પદો યદ્વદિચારિત ॥

આત્માત્માત્રમે વેદ, તદ્વદિશ્વ વિચારિત ॥

સ્થૂન બુદ્ધિથી જણાતુ વસ્તુ વિચારીને જોતા તાતણા રૂપજા છે તેમજ
સ્થૂન દ્રષ્ટિથી આ જગત્ બ્રહ્મથી વિનક્ષણપણાથી પ્રતીયમાન છે છતાં વિચાર
દૃષ્ટીથી જોતા આત્મ સત્તા માત્રજ છે જેમ તતુ સ્વસત્તાથી પદમા અનુગત
છે, તેમ પરમાત્મા સ્વસત્તાથી ત્રિશ્વમા અનુગત છે

યથૈવેષુરસેશ્વરતા તેન વ્યાપ્તેવ શર્કરા ॥

તથા વિશ્વે મયિ કૃત્ત મયા ન્યાસ નિરતર ॥

જેમ શેરડીના રસમા અધ્યસ્ત સાકર તે મધુર રસથી વ્યાપ્તજ છે
તેમજ મારે વિષે અધ્યસ્ત આ વિશ્વ, સર્ગિયદાન રૂપ માગથી નિરતર વ્યાપ્ત
છે આ ત્રણ શ્લોકથી અસ્તિ, ભાતિ અને પ્રિય રૂપથી હજી સર્વત્ર ગ્રહેય છુ
એવું સિદ્ધ થયું

જ્યારે વિશ્વ ચિદાત્માથી સિદ્ધ નથી ત્યારે તે કેમ દેખવામા આવે છે ?
એ ગદ્યનું સમાધાન કરે છે

આત્માજ્ઞાના જ્ઞગદ્ભાતિ, આત્મજ્ઞાના જ્ઞમાસતે ॥

રજ્વજ્ઞાનાદદિર્ભાતિ, તદ્જ્ઞાનાદ્ભાસતે નદિ ॥

આત્મ સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી જગત્ ભાસે છે અને અધિષ્ઠાન ભૂત
આત્માના જ્ઞાનથી તે દેખવામા આવતું નથી જેમ અધિષ્ઠાન ભૂત રજ્જીનું
અજ્ઞાનથીજ સર્પ ભાસે છે પણ જ્યારે તે દોરડીનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે પછી
તેમા સર્પ ભાસતો નથી

જો આત્માનું અજ્ઞાન છે તો પછી તેમા અ યસ્ત જગત્ કેમ ભાસે છે ?
તેનો ઉત્તર આપે છે કે—

પ્રકાશોમે નિજ રૂપ નાતિરિક્તો સ્મ્યદ તત ॥

યદા પ્રકાશતે વિશ્વ તદાહ માસ દર્શિ ॥

પ્રકાશ=મોધ એજ માફ પોતાનું સ્વરૂપ છે તેથી અતિગ્રંથિત હું નથી
તેથી જ્યારે આ વિશ્વ પ્રકાશે છે ત્યારે મારા આત્મભાગ=આત્મ પ્રકાશથીજ
ભાસે છે કાઈ એવી શંકા કંઈ કે—જો સ્વરૂપ ચૈતન્યજ પ્રકાશક છે તો પછી
અજ્ઞાન કેમ ધટે ? ત્યાં એમ જણવાનું છે કે—સ્વપ્ન ચૈતન્ય અજ્ઞાનનું વિરોધી
નથી પણ સાધક છે

અટાવક્ર.

પ્રકરણ ૨ જી.

અહોનિરંજનઃ શાંતો, વૌધોર્હ પ્રકૃતેઃ પરઃ ॥

एतावन्त महं कालं, मोहे नैव विडम्बितः ॥ १ ॥

અહો આશ્ચર્ય થાય છે કે-હું તો નિરંજન=સર્વ ઉપાધિથી મુક્ત, શાંત-સર્વ વિકારાતીત, પ્રકૃતિ-માયાથીપર બોધ-જ્ઞાનરૂપજ છું, છતાં આટલા વખત સુધી મોહ-દેહ અને આત્માનો અવિવેક તેથી છેતરાયો છું. હવે શુદ્ધના ઉપદેશથી મને મારા સ્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું છે ૧

यथा प्रकाशयाम्येको, देह मेनं तथा जगत् ॥

अतो ममजगत्सर्वं मयवा च न किंचन ॥ २ ॥

જમ હું દેહને પ્રકાશ કરું છું તેમ જગત્ને પ્રકાશ કરું છું તેથી આ સર્વ જગત્ મારું છે. અથવા પરમાર્થ વિચાર કરતાં કાંઈ પણ મારું નથી-અધ્યાત્મ વિચારથી કેવળ દેહમાંજ મમત્વ શા માટે રાખવું ? કેમકે જમ દેહ છે તેમજ સર્વ જગત્ મારે વિષે અધ્યસ્ત છે અને પારમાર્થિક વિચારે દેહ પણ મિથ્યાજ છે અને હું પોતે શુદ્ધ ચિન્માત્ર રૂપજ છું. ૨

सशरीरमहोविश्वं, परित्यज्य मयाधुना ॥

कुतश्चित्कौगलादेव परमात्मा विलोक्यते ॥

સ્થૂલ, લિંગ અને કારણ શરીર સહિત સર્વ જગત્ને છોડીને, અહો હમણાં મારાથી શુદ્ધ શાસ્ત્રના ઉપદેશથી પ્રાપ્ત થયેલ કુશળતાથી પરમાત્મા બોધ શકાય છે. ૩

यथानतो यतो भिन्ना स्तरंगाः फेनबुद्बुदाः ॥

आत्मनो नतथा भिन्नं, विश्वमात्म विनिर्गतं ॥

જમ તરંગો, ફીણ અને પરપોટા પોતાનાં ઉપાદાન રૂપ જલથી કદી પણ જુદાં નથી તેમજ આત્મામાંથી થયેલ આ વિશ્વ આત્માથી ભિન્ન નથી-સર્વ જગત્ના અધિષ્ઠાનરૂપ પરમાત્મ સ્વરૂપ મારાથી જગત્ જુદું કયાં રહી શકે ? ૪

શગીઝના સસર્ગને લીધે આત્માનું નિ સગપણુ દેખ થતે એ શકા ઉપર
સમાધાન કરે છે કે—

અહો અહ નમો મમ દક્ષોનાસ્તીહ મત્સમ ॥

અસસ્પર્શ શરીરેણ યેન વિશ્વ ચિર ધૃત ॥

અહો હુ આશ્ચર્ય રૂપ છુ માટે માટે નમન છે કે જણે અસ્પર્શ વિતાના
શગીઝથી આ જગતને ધણા સમયથી ધારણ કરેન છે એટલે માગ જવો કાઈ
ખીજો ચતુર=અમખવિત (ન ખતી શકે તેવું જણાતું) કાર્ય કરવામા
ચતુર તથી

અહો અહ નમો મમ યસ્ય મેનાસ્તિ કિચન ॥

અથવા યસ્યમેતર્વં યદ્વાહ્મનસગોચર ॥

અહો આશ્ચર્ય રૂપ છુ માટે માટે નમસ્કાર છે કે જનો પાંગમાયિક કશે
સમનજ નથી કેમકે ખીજી મદસ્તુનોજ અભાવ છે અથવા જે કાઈ વાણી
અને મનથી ગોચર થાય છે તે સર્વ માડજ છે=મારી સત્ય સત્તાથીજ તેઓનું
અસ્તિ ભાતિ પ્રિય રૂપે દેખાવાપણુ છે [અપૂર્ણ]

વ્યાસજીનું વંશીકરણ

વા

(વંશીકરણ વિદ્યા)

આપણું વંશીકરણ ચાર ભાગમા વેહેચાયેલું છે તેમા દયા અને
મૈત્રી એ બે ભાગનું વર્ણન તો આપણે કરી આવ્યા, પણ હવે 1 ન અને મનુ
વાણી એ બે સખધે આપણે કાઈક પણ લખવાનું રહ્યું અને તે નીચે પ્રમાણે—

પ્રથમ જાન એટલે શું ? તેનો વિચાર કરણુ જા એટલે જેનું એ ધાતુ
ઉપરથી 'દાન' શબ્દ થયેયો છે અર્થાત્ દાન એટલે આપવું એટલો અર્થ
નીકળે છે હવે આપવું તે કોને આપવું અને કોને ન આપવું ? તેટલું જાણવું
આવશ્યકનું છે અજ્ઞાનથી કલેા ઉપયોગ, કનુ પણ ક્ષણ આપતો નથી અને
આપે છે તોપણ વિરલનેજ અને તે પણ કોઈકજ વખતે, માટે દાન સમધિ
યાજ્ઞવલ્કય સહિતાનું નીચેનું વાક્ય વાચીશુ તે આ પ્રમાણે છે

ન્યાયાર્જિતં ધનંચાપિ-વિધિવત્યત્પ્રદીયતે
અર્થિભ્યઃશ્રદ્ધયાયુક્તંદાનમેતદુદાહૃતં ॥ ૧ ॥

સ્વધર્માનુસાર ન્યાય માર્ગે કરી એકલા કરેલા દ્રવ્યને વિધિપૂર્વક અને શ્રદ્ધાથી યાચકોને જે દેવું તેનું નામ દાન કહેવાય છે, પોતાની અધમ વાસનાઓને તૃપ્ત કરવા સાદુ ખીજાઓને જે કાંઈ આપવામાં આવે છે તે દાન નથી પણ ધર્માનુસાર અને ન્યાયાર્જિત દ્રવ્યના પાત્રને જોઈ અને આપવું તેજ દાન છે. અને એવા દાનનું ફળ મળે છે, પરંતુ તેમાં શ્રદ્ધાની આવશ્યકતા પ્રથમથી છે. શ્રદ્ધા વિના જે કાંઈ આપવામાં આવે છે તે નિષ્ફળ જાય છે. અને તેને માટે શ્રી કૃષ્ણ વચન આ પ્રમાણે છે.

અશ્રદ્ધયાહુતં દત્તં તપસ્તપ્તં કૃતંચયત્ ॥

અસદિત્યુચ્યતેપાર્યં નચતત્પ્રેત્યનોઙ્હ ॥ ૬ ॥

હે અર્જુન ! શ્રદ્ધા વિના જે હોમ કરવામાં આવે છે, શ્રદ્ધા વિના જે (દાન) દેવામાં આવે છે અને શ્રદ્ધા રહિત જે તપ તપવામાં આવે છે. તેમજ શ્રદ્ધા વિના જે કાંઈ કરવામાં આવે છે તે સઘળું અસત્ એટલે ખોટું કહેવાય છે. અને તેથી તેનું ફળ આ લોકમાં અથવા પરલોકમાં મળતું નથી. દાનના ત્રણ પ્રકાર છે.

દાતવ્યમિતિયદ્દાનં દીયતેનુપકારિણે

દેશેકાલેચપાત્રેચ તદ્દાનંસાત્વિકસ્મૃતં ॥

ચતુષ્ત્યુપકારાર્યં ફલ મુદ્દિશ્યવાપુનઃ

દીયતેચ પરિક્ષિપ્તં તદ્દાનં રાજસં સ્મૃતં ॥

અદેશકાલે ચદાનમપાત્રેભ્યશ્ચદીયતે

અસત્કૃતમવજ્ઞાતં તત્ તામસમુદાહૃતં ॥

મગ્ધક્ષેત્રા.

અર્થ—મારે દાન કરવાનું છે એવા વિચારથી અનુપકારીને એટલે જેણે ઉપકાર કરેલો નથી એવા માણસને, દેશ, કાલ, અને પાત્રનો વિચાર કરી અને જે આપવામાં આવે છે તે દાનને સાત્વિકદાન કહે છે.

જે દાન સામા માણસને ઉપકારના બદલામાં આપવામાં આવે છે અથવા તો ફલની આશા રાખીને આપવામાં આવે છે, અને તેમ કરતાં મનમાં કલેશ થતો નથી ત્યારે તે આપેલું દાન રાજસ કહેવાય છે.

કાઈ પણ દેશ કે કાળનો વિચાર કરવા સિવાય અસત્કાર અને અવજ્ઞા પૂર્વક, જે દાન, કુપાત્રને આપવામા આવે છે, તે દાનને તામસ દાન કહે છે

જેમા દેરા કાલ કે પાનનો વિચાર નથી, જેમા શ્રદ્ધા નથી અને જેમા ક્ષણની આશા રાખનામા આવે છે અથવા ઉપકારનો ખ લો હોય છે તેવા રાજ્ય, તામસ, નો આપણા વરીકરણના અગભૂત છે પણ યોડે અશે, અને સંપૂર્ણ અશેતો સાત્તિક દાન એજ આપણા વરી કગણમા ઉપયોગી છે વરા કગણનો અર્થ એટલોજ છે કે-સામા માણસનો સારી લાગણી પોતાના ભણી કગવવી અને તે ઉપર કહ્યુ તે પ્રમાણે સાત્તિક દાન કરવાથી નિરોપ વાય છે આપણે કોઈ એક જાણીતા અને અજાણ્યા એવા બે માણસો સકટમા આવેના હશે, તેને સકટમાથી ડાકાવવાને યત્ન કરી અને છોડાવશુ-નો તે બન્નેમા જે અજાણ્યા માણસ છે તે વધારે આભાર માનશે અને પોતાના દુ ખની નિવૃત્તિ કગનના માણસ જાણી સારી લાગણી ધરાવશે આ પ્રમાણે બન્નેને સમાન સ્થિતિમાથી રક્ષણ આપવા છતા પણ, અપરિચિત માણસના અત કરણમા ઉપકારની વિશેષ લાગણી ઉભાગઈ આવે છે, તેનુ કારણ ઉપકારકની તેમ કર વામા સાત્તિકતા છે, સાત્તિકતા એટલા માટે છે કે-સામે માણસ તેનો પરિચિત નથી કે જ્યો તેણે ઉપકાર કર્યો હોય તેને ખરે અથવા પ્રત્યુપકારની આશાથી કગવામા આવેની મ હોય અને તેથી તેનુ કરણ આમ સાત્તિક પણે જે કોઈ કગવુ તે આપણા વરીકરણનુ ઉત્તમ અગ હોવાથી સામા માણસને વશ કરના થાય છે સર્વમા સાત્તિકપણુ એ વગીષ્ઠ છે ઉપરનુ શ્રી કૃષ્ણ વચન પણ નદ્ધા, દા નીજ મહત્તાને પ્રતિપાદ કરે છે (કે જે શ્રદ્ધા સાત્તિકપણમાજ ગૂઢી છે) પણ ઉપકાર દાન અથવા પ્રલાર્ય દાનની મહત્તાને નહિ, માટે દાન કરણુ તે શ્રદ્ધાનાજ અને સાત્તિક કરણુ અને એજ ઉત્તમ છે

હવે દાન એટલે દેવુ, આટલા ઉપરથી શુ દેવુ અથવા શુ આપવામા આવે તો શ્રેષ્ઠ દાન આખ્યુ કહેવાય ! તેને માટે ખૃદ્ધઅપતિ સહિતામા નીચે કહેલુ છે

અગ્રેષ્ઠત્ય પ્રથમ હિરણ્ય
મૂર્વણ્ણવી સૂર્ય સુતાશ્વગાવ
લોકાસ્ત્રવસ્તેન ભવતિદત્તા
ય કાચન ગા ચ મહીં ચ દધાત્ ॥

અર્થ—સુવર્ણ એ અગ્નિ દેવતાનો પ્રથમ પુત્ર છે, અને પૃથ્વી વિષ્ણુ ભગવાનની પુત્રી છે, તેમજ ગાયો સૂર્યની પુત્રીઓ છે, માટે જણે સોનું—પૃથ્વી અને ગાયોનું દાન કર્યું છે. તેણે ત્રણ લોકનું દાન કરેલું છે એવું જાણવું. આ પ્રમાણે દાનનું મહાત્મ્ય છે. તથાપિ તેથી પણ અત્તનું દાન અધિક શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, અને તેને માટે સર્વને સંહિતામાં પણ કહ્યું છે કે—

सर्वेषामेव दानानामन्नदानं परं स्मृतं

सर्वेषामेव जंतूनां यतस्तज्जीवितं फलं ॥

यस्मादन्नात्प्रजाः सर्वाः कल्पेकल्पेऽमृतजन्मभुः

तस्मादन्नात्परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥

અર્થ—સહુ પ્રાણીઓનું જીવન, અત્તને આધારે છે માટે ખંધાં દાનોમાં અત્તનું દાન ઉત્તમ છે અને જે અત્તમાંથી કદ્યે કદ્યે ખંધી પ્રજાઓને પ્રજાએ ખતાવેલી છે. તે અત્તના દાનથી ઉત્તમ ખીજું દાન થયું નથી અને થશે પણ નહિ. આપણા વશીકરણમાં પણ એજ દાન ઉપયુક્ત છે અને તેમાં અત્ત દાનજ શ્રેષ્ઠ છે. કારણકે અત્ત વડે સર્વ જીવો જીવી શકે છે, આવા ઉત્તમ અત્ત દાનથી અનેક જીવોને વશ કરી શકાય છે. ઉપનિષદોની વાણીમાં જોણીએ તો જે જેનો આહાર તે તેનું અત્ત—એટલે વ્યાઘ્ર આદિ હિંસક પ્રાણીઓને પણ તેના આહાર રૂપ અત્ત આપનારા માણસો વશ કરી શકે છે તો શુદ્ધિમાન એવા મનુષ્ય પ્રાણીને વશ કરવું એમાં આશ્ચર્ય નથી પણ તે અત્ત દાનમાં ફક્તકાંક્ષા જોઈએ નહિ.

ખીજું દાન ભૂમીનું છે. જે ભૂમીના દાનથી—પ્રાણણાદિક પોતાનો નિત્યનો નિર્વાહ ચક્રાવવાને યોગ્ય થાય છે અને તે ભૂમીદાનનો અધિકારી પ્રાણણ છે—તથાપિ—ક્ષત્રિયાદિકને આપેલું હોય એટલે ક્ષત્રિયાદિકને ખક્ષીસ તરીકે આપેલું હોય તો તેથી તેઓ પણ જીવિતપર્યંત વશી ભૂત થાય છે. પોતાની આજીવિકા સર્વને બહાલી છે. અને તેથી સર્વ તેને સાચવવા માટે ધણીનું શ્રેય કરે છે, ધણીનેજ વશ રહે છે. આગળના વખતમાં રાજાઓને હજારો ચોદાઓ વશી ભૂત હતા અને રાજાને માટે રાજાની અનિચ્છા હોય તોપણ પ્રાણ સમર્પણ કરવા જતા એપણ આ દાન રૂપ વશીકરણનાજ પ્રતાપ હતા. હવે એ ભૂમીના દાનથી સુવર્ણનું દાન કનિષ્ઠ છે તેને રાજાઓ આપવા લાગ્યા છે. ભૂમીના દાનથી સુવર્ણના દાનને હલકું ગણવાનું પ્રયોજન

એટલું જ છે કે તેનાથી એક વખતજ અન્ન મેળવી શકાય છે પણ ભૂમીની પેઠે અનેકવાર અન્ન મેળવી શકાય નથી, અને તેથી ભૂમીથી ઉતરતા દર જાતનું દાન રાજાઓને વિશેષ પ્રદાન થતું નથી—અર્થાત્ ઉત્તમ વર્ણીકરણુ કેવળ થતું નથી એટલે પ્રતિભાસે આપવા છતાં પણ યુદ્ધાદિ પ્રસંગ આવે છે ત્યારે કાયદાની શૃંખલાથી બંધન કરવાનો વખત આવે છે તેઓ શત્રુઓની સામા લડે છે ખરા પણ હોસ ને લઈ નહિ પરંતુ ગજની આજ્ઞાના પરવશપણને લીધે ;

તે પ્રમાણે ગાયનું દાન પણ અનત કળને દેનાર છે આ ઠેકાણે આપણે દાનનો મહિમા વિશેષ છે એવું વર્ણવવા બેઠા નથી પણ દાન છે એ ઉત્તમ વર્ણીકરણનું કામ કરે છે એવું સાબીત કરવાનું છે અને તેનો સર્વને થોડો પણ અનુભવ હોય છે કે દાન આપવાથી માણસો વશ કરી શકાય છે આવી મર્વ માન્યતા છે તો તે સખધમા વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી અને તેથી તેનેજ પોષણકારક નીચેના વાક્યો કહી અને વિરમનું નિષ્કૃષ્ટ સર્માએ કહ્યું છે કે—

તાવત પ્રીતિર્ધવેલ્લોકે

યાવદાન પ્રદીયતે

વત્સ સીરલય દદ્વા

પરિત્યજતિ માતરમ્ ॥

આ સમાર સ્વાર્થમય છે એમ ઘણા મહાત્માઓ કહી ગયા છે અને તેમા કયું ખોટું પણ નથી જ્યાં સ્વાર્થ છે ત્યાં પ્રેમ છે એવો પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ અને જાણીએ છીએ ઉપરનો શ્લોક પણ તેજ કહે છે કે “ આ વૈકમા પ્રીતિ ત્યાગી થાય છે કે જ્યાંસુધી દાન આપવામા આવે છે વાછરડું પોતાની માતા જે ગાય તેના આયજમા કુધનો લાય જોઈ અને તેને તણ કે છે તેમજ

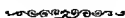
પश्यदानस्य महात्म्यं सद्यः प्रत्यकारकम्

यत्प्रभावादपि द्वेषी मित्रतायाति तत्क्षणान् ॥

અર્થ—તત્કાળ વિદ્વાસને કરવાવાળું દાનનું મહાત્મ્યજો—કેમકે જના પ્રભાવથી ગતું પણ તરત મિત્ર થાય છે

वैद्य अमृतलाल कुवरजी (चावड)

સતિ કલ્પલતા.

મદાલસા.

અમારી સાથે મિત્રતા રાખતાં આપને અનેક જાતના લાભ થશે. નવા નવા અનુભવો થશે, નવું નવું અવલોકન કરવાનું બનશે, સ્વર્ગ સુખનું નિરીક્ષણ કરાવશું, આમ અનેક લાભ આપી આપને પ્રસન્ન કરશું એટલું જ નહિ પણ આપનાથી અમને પણ ઘણા લાભો થશે. અમારા આનંદમાં પ્રસન્નતાની અતિ વૃદ્ધિ થશે. આપે ગાલવ યજ્ઞધ્વંસ કારક મહા કૂર રાક્ષસ તાલકેતુનો ધ્વંસકરી જગતમાં મહાન યશ સંપાદાન કર્યો છે. કુમાર શ્રી ! આપના તરફ અત્યંત અંતર અમારું આકર્ષાતાં અમે આપને સત્ય પ્રતિજ્ઞાથી કહીએ છીએ કે જ દીવસ આપના દર્શન કરવાને અમે ભાગ્યશાળી નહિ બનીએ તે દીવસે અમે ઉપવાસ કરશું, આ પ્રતિજ્ઞા સાંભળી ઋતુધ્વજ બોલ્યા. મિત્રો ! પ્રતિજ્ઞા લેવાની કશી જરૂર ન હતી. તમારા રનેહ પાશમાં તમારી માફક હું પણ બંધાયેલો છું એમ આપે માનવું, રનેહને માટે જ અંતઃ કરણ આકર્ષાય છે તે એક દેશી નથી હોતું પરંતુ પરસ્પર આકર્ષાય છે તેમ સમજવાનું છે, લોહચુંબકજ લોહાને આકર્ષે છે એમ ન સમજવું પરંતુ લોહ પણ લોહચુંબકને આકર્ષે છે. કુદરતી રનેહ ખીસવવામાં સમય નથી જો તેો અર્થાત્ તે લાંબે કાળે પરસ્પરના સ્વભાવનો અનુભવ થયા બાદ બંધાય એ નીચમ નથી. જમ આપ મારા સંમેલન અભાવે અનશન વૃત્ત કરવાની પ્રતિજ્ઞા દેશે છો તેમ હું પણ આપના દર્શનાભાવે તેજ પ્રતિજ્ઞા સંપાદન કરશું અને આંહી હમેશાં આવવા માટે બંધાઉં છું. પરસ્પર આમ પ્રતિજ્ઞા લઈ આનંદ પૂર્વક જીવે પડયા.

આત્મ પ્રતિજ્ઞાને અનુસરનાર મિત્ર તરફ આકર્ષાએલા ઋતુધ્વજ, હમેશાં સવારના નિયમીત સમયે તે સરોવર કાઠે મિત્રને મળવા માટે આવવા લાગ્યા. અને અનેક પ્રકારના આનંદ કરવા લાગ્યા, નવ નવા પદાર્થોના સ્વાદનો અનુભવ કરવા લાગ્યા, અનેક અવર્ણનીય વસ્તુઓ ઋતુધ્વજને અરજક કુમારોએ બતાવી તેનું મન પ્રકૃતિલત કંઈ.

પોતાના પ્રાણ નતિને હમેશા નિયમીત સમયે બહાર જતા જોઈ સુગિવા મદાલસા સવિનય બોલો પ્રાણેશ ? આપ હમેશા બહાર કયા પધાનો છો ? આપના અગિત કોઈ મિત્રને મળવા જાઓ છો ? હા અતિથી થોડે દૂર એક સુદૃઢ તળાવ છે તેમા અગ્નિક નાગના બે પુત્રો રહે છે તે મારા પગમ મિત્રો છે જ્યો હું તેની આગે કાયમ મળવાને માટે બવાયો છું હું મારા મનથી સંપૂર્ણ માત્ર છું કે માગ સકટને સમયે માગ ખરા મહાયદો તેજ થવાના છે જ્યો માફ મન તેને મળવાને વ્યાકુળ બને છે જ્યાં સુધી તેને ન મળે ત્યાં સુધી મને શાંતી નથી થતી આમ કહી ઋતુધ્વજ મદાલસાની ગદાનું નિવાળું કર્યું

મ. હામાને પાતાળમાથી હાઈ જઈ આવવ જમી સમક્ષ નતુ વજ તેની સાથે લગ્ન કર્યા તેની ખગર પાતાળકેતુને પડતા તે પ્રતીજ્ઞા લઈ બોલ્યો કે, જ મ. હામાને મે મહા મેહેનતે મેનવી હતી, જેનાથી અનેક સાસાંગિક સુખની મે આશાઓ ગાધી હતી તે મ. હામાને લઈ જનાર માગ લાઇનો વાતક ઋતુ વજને જો હું સુખે વસવા C તો માગમા હાઈ નહિ, અજે માગ ભાઈને મારી મૂતેલા સાપને ઝડેડનાં ફૂર જતુધ્વજ ? પાતાળ કેતુની પાછળ પડવામા સાર નહિ મેળવીશ મે અયાગ થમથી મેળવેની મદાલસાને હાઈ જઈ મારો ખીજો અપરાધ કરી તારા પોતાના અનિષ્ટમા તે વૃદ્ધીકરી હવે હું તને સુખે કેમ રહેવા દઈશ ? તારા અનિષ્ટ રૂપ તને મદાલસાથી વિયોગી કરે તે પછીજ હું અન્ન જળ લેવાનો આમ મડળડતો તે હાલ મહાદોષાવેશમા આવી જઈ ફૂર બની, યોગીનો વેશ ધરી મદાલસાને ઉપાડીજવાની યુક્તીઓ કરતો પૃથ્વીમા ધ્રુવા માડ્યો રસ્તામા મહાત્મા નાગદંજી તેને મળ્યા અને તે રાત્ર સને પૂછ્યું તું કયા જાય છે ? ત્રિશ્વસુદ્ધા ગાર્વર્ધની પુત્રી મ. હામાને નતુ વજ પરણેલ છે એમ મે સાંભળ્યું પગતુ તે કયે સ્થળે હાલ છે તે હું જાણતો નથી માટે તેની તપાસ કરવા જઈ છું આમ રાક્ષસે જવામ આપ્યો એટલે તાર જ બોલ્યા, તેતો અયોધ્યા નગરીમા છે પરતુ મહા ઉપાયે તું તેની પામે જઈ નહિ મહીશ કાગલ કે તેના સતીત્વ રૂપ તપનું બળ એટલું છે કે તેની પાસે દોષ પણ પરપુરૂષ ઉભી રાકતો નથી, એ વચન માંભળી રાક્ષસ ગભગયો આખમાથી આસુ સાગતો તારદને બે હાથ બેડી કહેવા લાગ્યો, દયાણું હું તેનું સુખ જ્યાં સુધી ન જોઉં ત્યાં સુધી અન્ન જળ લેવાની મે પ્રતીજ્ઞા લીધી છે

અને આમ મળતાં લાંબો વખત જશે તો મારું મૃત્યુ થવાનું માટે કૃપાળો મુનિવર ! તેને મળવાનો કોઈ પણ રસ્તો મને આપ ખતાવો.

નારદજી સંપૂર્ણ રીતે જાણતા હતા કે એ પાતાળ કે તું રાક્ષસ છે અને તે મદાલસાને ઉપાડી જઈ ઋતુધ્વજને સંકટમાં નાખવા માટે મથે છે છતાં ભાવીસિદ્ધ કરવા અને મદાલસા માટે ઋતુધ્વજની કેવી લાગણી છે તે જાણે તેમજ ઋતુધ્વજને પૂર્ણ દાપાવી તે દ્વારા તેનો નાશ કરાવવા માટે મદાલસાને મળવાનો ઉપાય ખતાવતાં નારદજીએ કહ્યું કે તેને મળવાનો એક રસ્તો છે તે એક કોઈ ઉપાયે મદાલસાએ આપેલો મણી ઋતુધ્વજ પાસેથી તું મેળવી શક તો તે મણી, ઋતુધ્વજ ન હોય તે વખતે તારી પાસે રાખીને તું તેને મળી શકીશ પણ તે શિવાય ન મળી શકવાનો અને તે મણી મેળવવાનો પણ રસ્તો તને ખતાવું. અયોધ્યાથી થોડે દૂર એક સુંદર સરોવર છે ત્યાં હમેશાં તેના મિત્રો અરજક કુમારોને મળવા ઋતુધ્વજ જાય છે તે શિવાય બીજા કોઈ સમયે તે મદાલસાથી છૂટા નથી પડતા. તો તેના મળવા જવાને સમયે તું કોઈ યુક્તિ કરી મણી લઇશ અને ત્યાર પછી થોડો વખત તેને મદાલસા પાસે ન જાય એ યુક્તિ કરીશ તો તારું કામ સરસે આટલું કહી નારદ ગયા.

દૂર રાક્ષસ તેમ કરવાને તત્પર થયો અને ભિક્ષુકનો વેશ ધારણ કરી અયોધ્યાનગરીમાં આવ્યો. ગામમાં પર્યટન કરી શુપ્ત રીતે મદાલસાના મહેલમાં જવાનો રસ્તો શોધ્યો પણ ઋતુધ્વજ પાસેથી મણી લીધા પછી તેની પાસે જવા ધાર્યું અને બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈ પૂર્ણ દુઃખી અનાથના જેવી આકૃતિ કરી નિયમીત સમયે ઋતુધ્વજને મિત્રોની પાસે જવાના રસ્તામાં ગેઠો અને અત્યંત રૂદન કરવા લાગ્યો.

તેટલામાં ઋતુધ્વજ ત્યાં આવ્યો. દયાવાન કુમારે પૂછ્યું મહારાજ ? શું દુઃખને અંગે આપ રૂદન કરો છો ? દુષ્ટે જવાખ આપ્યો લાંબા મારા જવો દુઃખી કોઈ નથી મારો વંશ જવાની તૈયારી છે નિર્વંશ રહેવાથી મોટું શું દુઃખ છે ? મારે એકજ પુત્ર છે તે મોટો થયો છતાં હજી તેના સ્વચ્છંદી મનથી તેનાં લક્ષ્ય થયાં નથી. ઋતુધ્વજે કહ્યું તમે કોણ છો અને તમારા પુત્રની સ્વચ્છંદતા શું છે ? રાક્ષસે જવાખ આપ્યો હું વરુણ લોકમાં વસનાર બ્રાહ્મણ છું અતિ તેજ મારું નામ છે. મારા પુત્રનું એક બ્રાહ્મણ કન્યા સાથેજ મન લલચાયું છે, હવે તે બ્રાહ્મણ કન્યાની લગ્ન કરવા માટે જે પ્રતિજ્ઞા છે તે પ્રતિજ્ઞા મારાથી

સિદ્ધ થઈ શકે એમ ન હોવાથી ગાગ પુત્રને બીજી અનેક આગી કન્યાઓ આપવાને મેં કસુબ કર્યું છતાં તેનું મન હગતુજ નથી અને તેજ કન્યા વરવા ઇચ્છા કરે છે અથવા સ્ત્રી વિનાનો ગ્રહેવાને યોગ્ય ગાને છે દયાલુ ભાઈ તેના લગ્ન ન માય તો મારે વરા ન વધે જ્યેથી તે કન્યાને પણ મેં મમજવી કે એ પ્રતિજ્ઞા શિવાય બીજી જે કહે તે લાવા આપુ પગતુ તે એકની બીજી થતી નથી આવી બન્નેની પરસ્પર હઠ જોઈ હુ ગમગઈને ભગ જગનમા ગડના લાગ્યો છું જંતુધ્વજે કહ્યું તેવી શુ તે કન્યાની પ્રતિજ્ઞા છે ? ગસસે કહ્યું ભાઈ ! તે કહેવાથી કાઈ લાભ થવાનો નથી ત્યાગે વૃથા શુ કહેતુ ? કહેનો ખગે જંતુધ્વજે કહ્યું, ત્યાગે રાક્ષસ જોયો કે વિશ્વસુદ્ધા ગાવર્વ પુત્રી મદાન માનો મણી એવાની તે કન્યાએ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે હવે તે કન્યાના અયો વ્યાના મહાગજ ગતુજીતના પુત્ર જંતુધ્વજ સાથે લગ્ન થયેલા હોવાથી તેના દર્શન થવા પણ દુર્લભ ત્યા મણી તો કયાથીજ મળે ? આમ વિચાર કરતા હુ ગમરાઉછું, માઠ મન ગાત કગી મને કાઈ દિનાએ આપી ગાઢ કન્યાણુ કરનાર કાઈ નથી આમ કહી ખૂમ રડવા લાગ્યો

અવલોકન

શ્રી પેટલાદમા સ્થાપિત શ્રીમત્ગકરાનદી હરિહર વર્મ સભા અને વેદાત ભદ્રાચાર્ય ભારતમાર્તંડ પંડિત ગદનાવજી ધાર્મિક પુસ્તકાનયન સૂચીપત્ર અને સામાન્ય વૃત્તાત નામનો દૃઢ લેખ અમોને તેમના પ્રયોજક રાં. હીરા લાવ ત્રિજભૂષણદાસ બી એ એફ ટી એસ ના તરફથી મળ્યો છે જે ઉપકાર સહ સ્વિકારતા અમોને હર્ષ થાય એ મહજ છે કારણ એક ધાર્મિક કાર્યની મહત્તાનું વર્ણન જમા હોય તેવા લેખો અને તેના કાર્યની સાગી વ્યવસ્થા સૂચક જે લેખ હોય તે કુદરતે મોદત્ર ખને છે તેમ બીજી અમોને હર્ષ વવાનું કાગણુ એ કે અમાગી સભાના અને એ સભાના સિદ્ધાંતો વસ્તુત એક હોઈ જાને સભાઓ પરસ્પરના એક સ્વમાવને અગે કેમ જાણે કાયમની મીનતા સ્વિકારતા હોય એવા આખાસને પગિણામે અમો અમાગી સભા માફકજ તે સભાનું અત કરણ પૂર્વક શ્રેય યાહી આનંદ પામીએ છીએ અમોને જે લેખ મળેનો છે તે લેખ શરૂ થતા પ્રથમ પ્રયોજકે ધર્મ સર્વ જનીનતા

એ મથાળા નીચે પોતાની કલમની ઉત્તમ આતુર્યતા જણાવી ઉત્તમ ધર્મ કાર્ય બજાવ્યું છે. કર્તાએ પુરુષાર્થને માટે શરૂઆતમાં સિદ્ધાંત કરી જીવિત સાદૃશ્ય માર્ગ સૂચવેલ છે, છેલ્લા પુરુષાર્થ મોક્ષની હકીકત પાકી રાખી પ્રથમ ત્રણ પુરુષાર્થજ ધર્મ અર્થ અને કામનું વર્ણન કરેલ છે તેમાં અર્થ ને કામ ધર્મ મૂલક પ્રાપ્ત કરાય તોજ શ્રેયસ્કર છે પછી ધર્મ વિગેરેમાં દ્વંદ્વભાવ ગણી કેવળ ભાવ માત્ર મોક્ષમાંજ છે એમ સૂચવી અતિ ઉત્તમ રીતે મોક્ષ પ્રતિપાદન કરેલ છે. પછી સત્વાદિ ગુણને ધર્માદિત્રય સાથે સરખામણી કરી જમ ગુણોમાં સત્વગુણ ઉત્તમ છે તેમ ધર્મ અર્થ ને કામમાં ધર્મનું મુખ્ય પ્રતિપાદન કર્યું છે—અને સત્વ માફક તે ધર્મને, અર્થ અને કામનો નીચામક ગણ્યો છે. ત્યાર પછી ધર્મના સ્વરૂપના બાહ્ય અને આસ્થ્યંતર એવા બે વિભાગો પાડી બાહ્ય કરતાં આંતરીકને ઉત્તમ ગણ્યો છે અને આંતરીક ધર્મ પાળનારજ ધર્મી-ત્મા ગણાય એમ જણાવ્યું છે. બાહ્ય ધર્મમાં શાંકરાદ્વૈત શુદ્ધાદ્વૈત, વિશિષ્ઠાદ્વૈત. વિગેરે પંથોવિશે સૂચવ્યું છે એ સૂચના આખ્યા પછી શાંકર શિવાય અન્ય પંથને પ્રવૃત્તિમય ગણી શાંકર નિષ્પક્ષવાન નિવૃત્તિમય છે એમ સૂચવી કાઈના વિશ્વ-દ્વમાં ન ઉત્તરી કર્તાએ પ્રવૃત્તિ માર્ગ અને નિવૃત્તિ માર્ગ બન્નેની સાંસારિણીએ અપેક્ષા રાખવી જોઈએ એમ જણાવી પોતાની કલમને ઉત્તમ રીતે દીપાવી છે. ત્યાર પછી નીતિ ન્યાય વિગેરે સંબંધે વિવેચન કરી મોટા અક્ષરોમાં એ સભાનો હેતુ જણાવ્યો છે—તે— સિદ્ધાંત એકે રાજકીય, નૈતિક, સામાજિક વા, તાત્વિક ઉત્પત્તિનું મૂળ નિદાન ધર્મ છે. ધર્મ વિનાની જટલી જટલી રાજકીય વા નૈતિકવા સામાજિક, વા તાત્વિક ઉત્પત્તિ અને તદર્થ પ્રવૃત્તિ એ કેવળ વૃથા પ્રયાસ અને ભસ્મમાં ધૂત હોમ્યા બરાબર છે. ઉપર સૂચવ્યા પ્રમાણે જ જ વિષયોનું પ્રયોજકે વર્ણન કર્યું છે તે તે વિષયો અને ઉપર સૂચવેલાં વાક્યો તમામ ધર્મોભિમાની ગ્રહસ્થોએ હૃદયેશાં મનન કરવા યોગ્ય છે વ્યવસ્થાપકે તે સભાની કરેલી વ્યવસ્થા, લેખદ્વારા દૃષ્ટીગોચર કરી તેની ઉત્તમતાને માટે અમો સહર્ષિત બનીએ છીએ અને અમો ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે આવા ધર્મ કાર્યમાં ઉત્સુક મહાત્મા પુદ્ગીશાળી નરો આ ભૂમીમાં ચિરાયું રહે અને આવાં આવાં ઉત્તમ ધર્મ કાર્યો પાર પાડી નિજ ધર્મમાં અભિવૃદ્ધી કરે. તથાસ્તુ.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૩૦ મુ]

વૈશાખ, સરવ ૧૯૫૮

[અંક ૭ મો]

॥ યતો ધર્મસ્તતો જય ॥

મનરૂપી સારગપ્રત્યે વ્રોધોક્તી

સારગ-ત્રિતાલ

શુસારગ ! વિકલ બને ? ફોકટ દેહદમે ૧
આ ભવ અટવી પાર ન આવે , શુ ફોકટ મુલખા લલચાવે,
મટકી મરમા બને ? શુસારગ વિકલ બને ? ૨
તાપ ત્રિવિધ આ તનસજગાવે, વલ્લવાનુ ત્યમ જગલદાવે,
શાને દેહ તુ દમે ? શુસારગ વિકલ બને ? ૩
શીતલ કોઈ સ્થલે નથી છાયા, આ સઘલો ગળી લેવી માયા,
ફોકટ શાને ભમે ? શુ સારગ ! વિકલ બને ? ૪
મયતા મૃગજલ માટે ધામા, છેક વૃથા ઢેરા તુ સ્વામા,
કેમ તુને એ ગમે ? શુ સારગ વિકલ બને ? ૫
આવ શીતલ મુલખપદશાંતુ, શીતલતા તુજ પર પસરાતુ,
જેથી તળા શમે શુ સારગ વિકલ બને ? ૬
શમ મ્મ વૃક્ષોની છાયામા, વેસી કર શાતી કાયામા,
જેથી તાપ શમે શુ સારગ વિકલ બને ? ૭
દાનદયાપ્રોલ્લસનેચરિને, શાન્તીસરોવરપ્રાપ્તકરિને,
મુલ્કીય વનજે તન શુ સારગ વિકલ બને ? ૮
દામોદરની એ શુભ વાણી, અતરથી તે યોગ્ય પ્રમાણી
ધરવી નિત્ય મૈને શુસારગ વિકલ બને ? ૯

૧, વનમા ૨, અધ્યાત્મ અધિભોક્ત અને અધિષ્ઠિત એ ત્રણ સત્તાપર્ય તડકો

૩, વનનો અગતી ૪, મુખપર્ય વસ્તો, ૫ શરીર, ૬ મનમા

અષ્ટાવક્ર.

[સંધિજુ ગયા અંકને પાને ૧૩૫ થી]

જ્ઞાનં જ્ઞેયં તથા જ્ઞાતા, ત્રિતયં નાસ્તિવાસ્તવં ॥

અજ્ઞાનાદ્જ્ઞાતિ યત્રેદં, સૌહમસ્મિ નિરંજનઃ ॥

જ્ઞાન જ્ઞેય અને જ્ઞાતા ઈત્યાદિ ત્રિપુટીરૂપ સર્વ વાસ્તવ=પારમાર્થિક નથી કિંતુ અજ્ઞાનથીજ જમાં એ ભાસે છે તે નિરંજન રૂપ હું પોતેજ છું.

નિરંજનને આ બધું દુઃખ કેમ જણાય છે તેનો પરિહાર કરે છે કે-

દ્વૈત મૂલ મહોદુઃખં નાન્યત્તસ્યાસ્તિભેષજં ॥

દૃઢ્ય મેતન્મૃપા સર્વં ઈકોહં ચિદ્રસોઽમલઃ ॥

જે કંઈ દુઃખ જણાય છે તે દ્વૈત મૂલક છે-અ્યાં દ્વૈત બુદ્ધિ છે ત્યાંજ દુઃખ છે. તેનું ઔપચી બીજું કશું નથી પરંતુ આ એકજ ઉપાય છે કે-નિર્માણ માયા અને તેનાં કાર્યથી અતીત, ચિન્માત્ર સ્વરૂપ-બોધરૂપ હું એકજ છું. અને આ દશા સર્વ મિથ્યાજ છે-પારમાર્થિક નથી એમ જણવું એજ સર્વ દુ ખની નિવૃત્તિનો પરમ ઉપાય છે.

વૌધમાત્રોહમજ્ઞાના દુપાધિઃ કલ્પિતો મયા ॥

एवं विमृशतो नित्यं, निर्विकल्पे स्थिति र्मेव ॥

હું બોધ માત્રજ-ચિદ્રૂપજ છું તેણે અજ્ઞાન (અનાદિ સાંત) થી આ બધો ઉપાધિકલ્પિત છે=દ્વૈત પ્રપંચ ખડો કરેલ છે એ રીતે નિત્ય વિચારતાં મારી નિર્વિકલ્પ અદ્વૈત સ્વરૂપમાં સ્થિતિ થઈ છે.

અસ્તુ જે મુક્તિ એ વિચાર જન્મ્યો હોય તો તેનો જન્મપણાને લીધે વિનાશ થશે અને જે વિચારથી મુક્તિ ન થતી હોય તો વિચાર રહિત પુરૂષોને પણ મોક્ષ થવો જોઈએ આ શંકાનો પરિહાર કરે છે કે-

अहो मयिस्थितं विश्वं, वस्तुतो मयिनस्थितं ॥

नमे वधोस्ति मोक्षोवा, भ्रांतिः ज्ञांता निराश्रया ॥

મને બંધ પણ નથી અને મોક્ષ પણ નથી કેમકે હું તો ચિદ્રૂપજ છું. મારે વિષે રહેલુ આ જગત્ વસ્તુતાએ ત્રણે કાળમાં રહેલુંજ નથી એમ વિચારતાં મને અજ્ઞાનથી થયેલી તે હવે અજ્ઞાનનો વિનાશ થયે નિરાશ્રય એવી ભ્રાંતિ શાંત થઈ=ભ્રાંતિ નાશ એજ વિચારનું દેશ છે.

સ શરીર મિદ વિશ્વ, ન કિચિદિતિ નિશ્ચિત ॥

શુદ્ધચિન્માન આત્માચ, તત્કસ્મિન્કલ્પનાધુના ॥

શરીર સહિત આ જગત્ કાર્તજ તથી=સત્ય કે અસત્ય ન કહેવાય તેવું અનિર્વચનીય છે એમ નિર્ણયથી જણાયુ અને આત્મા એ ચિન્માન શુદ્ધ છે=માયાના મલયી રહિત છે તો હવે=અજ્ઞાન મળ્યા પછી કયા અધિષ્ઠાનમાં વિધની કપના થાય? કયાય નહી

શરીર સ્વર્ગ નરકૌ વધ મોક્ષૌ ભય તથા ॥

કલ્પના માત્ર મેવૈત ત્તિકમે કાર્ય ચિદાત્મન ॥

શરીર, સ્વર્ગ, નરક, બધ, મોક્ષ અને ભય એ બધું કપના માત્રજ છે ચિદાત્મા ઉપ માટે તેનાથી શુ કાર્ય છે? કશું નહી વિધિનિષેધાત્મક શાસ્ત્રો અવિદ્વદ્વિકારીઓ માટે છે વાસ્તવ નથી

નિરુપૈગુણ્યે પથિ વિચરતિ કોવિધિ કોનિપેધ ॥

અહો જન સમૂહેપિ, ન દ્વૈત પશ્યતો મમ ॥

અરણ્યમિવ મનુષ્ય, દરતિ કરવાણ્યહ ॥

દ્વૈતને દેખનારા અને આશ્ચર્ય છે કે-જન સમૂહમાં રહેતા છતાં સર્વ અરણ્ય જવુજ ભાસે છે એટલે કયા પ્રીતિ કડ? મિથ્યા વસ્તુમાં પ્રીતિ કરવાની ઈચ્છાજ થતી નથી

નાહ દેહો નમે દેહો, જીવો નાહ મહદ્વિચિત્ ॥

અયમેવહિમે વધ, આસીદ્યાજીવનસ્પૃહા ॥

દેહ જડ છે તેથી તે નથી, તેમ હું નિ સગ છું તેથી તે મારો નથી, તેમ જીવ પણ હું નથી કેમકે હું અકર્તા છું, હું તો ક્વચિત્સ્વરૂપ છું જે પ્રથમ જીવનમાં સૃષ્ટા હતા તેજ મારો બધ હતા હવે તે જીવિતની પણ સૃષ્ટા નથી=જીવિત એ પ્રારબ્ધ ભોગ ક્ષય થતા વિનાશ થનાર છે એટલે સૃષ્ટાથી વધે કંઈ તેવું નથી તેમ છતાં સૃષ્ટા થાય તે અજ્ઞાનજન્ય છે તે અજ્ઞાન નષ્ટ થતા સૃષ્ટા થતી નથી એટલે એ બધથી હવે હું મુક્ત થયો છું

અહો ભુવનકલ્પોલૈ, વિચિત્રૈર્દ્રાક્ સમુત્પિત ॥

મગ્યનતમર્દામોધૌ, ચિત્તવાતે સમુત્પતે ॥

આશ્ચર્ય છે કે-અનત મહાસાગરરૂપ માટે વિષે ચિત્તરૂપ વાયુના ઉમ્મજ વાથી નિશ્ચિત નાના પ્રકારના જીવનરૂપ કલ્પોન=તરંગો અત્યંત ઓછા છે=

જમ મહાસાગરમાં તરંગો ઉઠે છે તે તેનાથી ભીન્ન નથી કિંતુ તરંગ રૂપે જુદા જોવામાં આવે છે તેમજ પરમાત્મ સ્વરૂપમાં આ ચતુર્દશ જીવનો દેખાય છે.

મર્યનંતમહાંભોધૌ. ચિત્તવાતે પ્રશામ્યતિ.

અભાગ્યાજ્ઞીવવણિજો. જગત્પોતોવિનશ્વર:

અનંત મહાસાગર=સર્વ વ્યાપક ચિત્સમુદ્ર રૂપ મારે વિષે સંકલ્પવિકલ્પ રૂપ મનો માફત આરે શાંતીને પામે છે ત્યારે જીવરૂપ વેપારીની જગત્રૂપ નૌકા અભાગ્યથી=પ્રારબ્ધક્ષયથી વિનાશ પામે છે=સમુદ્રમાં વહાણ પવન ખડું હોય ત્યારે નાશ પામે છે અને આ ચિત્ મહાસાગરમાં ચિત્તવાયુ શાંત થયે જગત્રૂપ વહાણનો નાશ થાય છે એ આશ્ચર્ય છે તેથી જીવ વેપારીનું અભાગ્ય કહેલું છે પરંતુ વાસ્તવ એજ સદ્ભાગ્ય બાળવું.

મર્યનંત મહાંભોધૌ વાશ્ચર્યજીવવીચય:

ઉચ્ચતિ ઘ્રંતિલેલંતિ પ્રવિશંતિ સ્વભાવત:

અનંત મહાસાગર-નિર્વિકાર ચિત્સમુદ્રરૂપ મારે વિષે આશ્ચર્ય છે કે- જીવરૂપ તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે, પરસ્પર એક બીજાને હણે છે. પરસ્પર ખેડ કરે છે અને પાછા સમુદ્રમાં લય પામે છે. એ સર્વ સ્વભાવથીજ થયા કરે છે.

પ્રસંગ ૨ જો સમાપ્ત

અપૂર્ણ

પ્રાણુશંકર વી. પ્રેમશંકર ભટ્ટ.

રાજકોટ કેમીકલ લેબોરેટરી વૈદ.

કર્મચાંડાલ તે ચાંડાલ કે જાતિચાંડાલ તે ચાંડાલ ?

(સાંધણ પાને ૧૦૭ થી)

ચાંડાલના મુખથી આવાં અત્યંત બોધકારક વચનો સાંભળી પ્રધાનજી અતિનમ્ર બન્યો અને જ કાંઈક અંશે કૂરતા હતી તેનો ત્યાગકરી શાંત મન રાખી કેમ બાણે પોતાના અંતઃકરણમાં પોતાનાં કૃત્યોનો પશ્ચાત્તાપ કરતો હોય તેવું દીનમુખ કરી બેઠાથ બેઠી બોલ્યો સદ્ બોધક દીર્ઘબાહુ ! આવા પોતાની બતીનાં અધમ કૃત્યો છતાં ઉત્તમ વિચારવાન અને શુદ્ધ

મનવાળા મનુષ્યો આ શેઠરમા છે એનો પણ મને આજ પ્રથમ જોવ થયો મારા કૂર અત કરાવેનો આજ પર્યંત મેં કોઈ પંક્ષિ જેયો ન હતો પણ મારા વિચારો કેવના મારામનમા સારી લાગણી પ્રગટ કરનાર મારા ગુરુ રૂપ આજ આપજા મને પહેલા મળ્યા, અનેક વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓને પડિને મારી પાસે આવેલા તે માહેલા કોઈ ઉત્તમ જાતીના માડ મન 'કેરવાને જો મને નમ્ર બનાવવાને શક્તીવાન ગન્યાહત તો તથી મને આટલું આશ્ચર્ય પ્રાપ્ત ન થાત પણ તે કોઈ જે કાર્ય કરવાને શક્તીવાન ન થયા તે ઉત્તમ કાર્ય કરવાને શક્તીવાન બની, માડ મન વાતકી અગસાવી હજીનો યતો ધાત અટકાવી તેવા હજીરેનો ખચાવ કરી આશિર્વા લેનાર, એક જ વાતક જાતી ચાકળ બન્યો એજ મોટું આશ્ચર્ય માગ મનમા થયું શિવાલેખ મમાન તમારા સુખમાથી પડેલા તમામ અક્ષરો મારી હૃદય ગિનામા આજેખાયા છે હુ મારી પ્રકૃતિ સાચક આપને માન્યા પહેલા મને ઉત્તમ જોધ આપનાર અને આશ્ચર્ય સાગરમા ડૂળાકનાગી, આમીશ પકવનારી, મને જગનમા મળેની ચાકળણીનો હુ પરેનો ઉપકાર માનુ છુ તે પછી કર્તવ્યાનુસંગાર્થ પ્રથમ શિક્ષણ આપનાગી મારી બહાવી બેન વિદ્યુતપ્રમાનો ઉપકારમાનુ છુ અને ઊંચ મારા પૂજનીય, દયાશુભહરાજના સમગ્ર પ્રશ્નતુ સમાધાન કાગક, માગ પગમગુરુ બની, મને ઉત્તમ શિક્ષણ આપી અજ્ઞાનમા દોગઈને અધ પાતને પાત્ર મારા અત કરાવેને ખચાવનાર આપનો મોગ ઉપકાર માનુ છુ આપની અ જુતશક્તી અને કર્તવ્ય પરાયણતાથી આપ જાતી અનમ છતા જે ઉચ્ચતા આપમા પ્રાપ્ત થઈ તે પરથી મને સંપૂર્ણ ખાતરી થઈ કે અરેખજા જાતી ચાકળ તે ચાકળ નહિ પણ કર્મ ચાકળ તેજ ચાકળ છે મારી પ્રથમ ગુરુ ચાકળણીનુ માસ મારા સ્પર્શથી દૃશિત થયુ તે ચોગ્ય છે કાગળ માગમા આજ પર્યંત ચાકળથી પણ નીચ વિચારો ગમ્યા કરતા હતા, પ્રાણ વિયોગ કરાવે તે મોટો આઘાત હુ નેનો માનતો પણ એક સહજ વાત માનતો હતો રૈયનો મારી અમક્ષ આવી તરકડે તે મારા મનમા મોટી ગમ્મત માનતો પણ આ માડ કોઠા હૃદય કદી પણ દીન સ્વરથી આર્દ્ર બનતુ નહિ પાપોના પુણેથી પૂર્ણ થયેલ આ દેહ મલપાત્ર સમાન હુ ધારુ છુ કે કદી પણ ઉચ્ચતાને પ્રાપ્ત કરી અરેખરા ચાકળત્વથી મુક્ત થાય એ મને આશા નથી આવી અત્યંત અવમતાથી મુક્ત થવા માટે મહત્કૃપા કટાક્ષ વિના કદી પણ અન્ય

સહાયક સાધન મારા ધારવામાં નથી, હે દીર્ઘબાહુ ! હું શ્વાધાથી નથી કહેતો પણ આપ સાથે આપના પ્રતાપથી જે મારી એકાગ્રતા થઈ છે તેને અનુસરીને કહું છું કે આ વખતે જે જે હું જોઉં છું તે તે સધળું આપને અંગેજ મને શ્રેયસ્કર છે પરંતુ અન્યથામારી ક્ષતિકારક છે એમ હું પૂર્ણ રીતે ધારું છું.

પૂર્ણ આર્દ્રતામય પ્રધાનજીનાં આવાં વચનો સાંભળી ચાંડાળ બોલ્યો, પ્રધાનજી! અંતઃકરણની લાગણી પૂર્વક પોતાની ભૂલથી થયેલા નિંદિત કાર્યનો પશ્ચાત્તાપ કર્યાથી તે કાર્યને અંગે લાગેલું અરધું પાપ બળી જાય છે અને તે પછી પોતાની વર્તણુંકમાં ફેરફાર કરી જેને કલેશ પમાડ્યો હોય તેનેજ પાછો તેથી અધિક સંતોષ અપાય તો સમગ્ર પાપ ક્ષય થઈ ચાંડાલત્વપણાથી મુક્ત થવાય છે અને પછી જગદ્દંત્રીય બની સત્કીર્તિને પાત્ર બનાય છે માટે આપે પશ્ચાત્તાપ જે અત્યંત દર્શાવ્યો તેથી કાંઈક ચાંડાળત્વ ઓછું થયું છે હવે મારી ઉક્તી અનુસાર વર્તણુંક રાખજો જેથી સત્કીર્તિવાન બની ચાંડાળત્વપણાથી મુક્ત થશો. જો વચનોને અંગીકાર કરી વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરી ચાંડાળની રાજ લઈ પ્રધાન નૃપતિ સમીપ જવા વખતે ચાંડાળ ને સંબોધી બોલ્યો, આપ મહારાજની સમક્ષ પધારશો? ચાંડાળે ઉત્તર આપ્યો હવે મને આવવામાં કરી ક્ષતી થતી નથી રાજ પોતે મહાન યુદ્ધીવાન અને ગુણ ગ્રાહી છે, સત્કર્મનિષ્ઠ છે પરંતુ આપની અધમતાને પરિણામે રાજ, સત્સમાગમને પાત્ર નહોતો રહ્યો, તેની પોતાની ઈચ્છા હોઈ એક વખત સત્ પુરૂષને મળે, એટલે તર્તજ બીજે દીવસે આપના અધમ બોધથી તેવા ઉત્તમ પુરૂષો તરફ ઔદાસિન વૃત્તિ ધારણ કરતો પણ હવે સંપૂર્ણ મને આશા છે કે, આપ માં પ્રાપ્ત થયેલ ઉત્તમતાના અંશને પરીણામે રાજ પણ સત્સમાગમવાન બની ઉત્તમ સિદ્ધી મેળવશે.

આપ ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરી પધારો આમ પ્રધાનજીએ કહ્યું તેના જવાબમાં ચાંડાળે કહ્યું કે આપ બારેબાર તેડી જાઓ તેના કરતાં રાજશ્રીની સન્મતિ અનુસાર મને તેડાવો એ યોગ્ય છે. અસ્તુ કહી પ્રધાન કૂરબુદ્ધી શુદ્ધ યુદ્ધીવાન બની ચાલ્યો અને રાજની કચેરીમાં ગયો.

અપૂર્ણ.

આર્યાવર્તમા ઉદ્યોગની ખામી

ગયા અ. ૫૧ ૮ થા

કુદરતી નીયમન એવો છે કે જે કરે તે પામે યુગનું કશું નથી સત્ યુગ સમાન ઉત્તમ ખત કરે તો ઉત્તમ ફળ પામે એટલે કે સત્ યુગી લોકો જે આપણી પૂર્વે ચૂકે ગયા તે ધણા ખતીયા હતા તેથી તેનો સમય સારો હતો તેના વખતમા પણ દુકાળો પડતા હતા ખરા પણ તે દુકાળોમા હાલના જેટલા રેલ્વે, ગમ્ય મદદ વિગેરે ખડું સાવનો ન હતા છતાં છપનનીસાલમા જેવી લોક સ્થિતિ ચૂકે તેની આગળ કદી નથી ખતી એમ આધુનિક પત્રો, પ્રાચીન ઇતિહાસ તરફ નજર કરી જતાં છે તે પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આગળના લોકો ખતીયા હતા ને દુકાળના દુખનો પ્રથમથીજ વિચાર કરી ખાણમા દાણ એકઠા કરી રાખી આગળ પાછળ રાખતા હતા તેમ ખેતીમા પણ અતિ મહેનત કરી, ખાતા એક બે વર્ષ સુધી ખૂટે નહિ તેટલું અનાજ નીપજાવતા હતા

જપાન દેશનો એક વાત આહી મૃત્યવતા જગ આશ્ચર્ય અને હાશ્ય જુવા યાગશે પણ તે કેટલા ખતીના અને ઉદ્યોગને માટે કેટલા નિરભિમાની છે તે જણાવવા સારું તેઓની એ હકીકત કહેવાની જરૂર છે, જેમ આપણા મેહરેમા, કાપડની શાકની, દાણાની વિગેરે જેમ મોટી ખજાન ભરાય છે તેમ ખેતરમા નાખવાના ખાતરને માટે હમેશા દરેક જાતના છાણની ખજાન ભરાય છે અને તેની મોટી ખગીલી યાય છે, આમા માણસની વિશ્વાસો પણ આવે છે હમેશા સવારમા શાક ભાજી વેચવા આવનારા લોકો તે વહેચી ગયા બાદ કાયમ શાક ભાજીના પૈસાગાથી ચોડા પૈસા ખરચી ત તાજુ ખાતર લઈ પોતાની જમીનમા નાખે છે અને તેને પરિણામે વિશેષ ધ્રુવો મેળવે છે દૂર દેશથી ઉઠા વિગેરે કદી કાંઈ વસ્તુ વર્ધ વેચવા આવેલ હોય તો તેના માવેક પણ વસ્તુ વેચીને પાછા ઘર તરફ વળતા ઉઠને ખાલી લઈ જતા નથી પણ તાજુ મેલુ, છાણ વિગેરેનું ખાતર લઈ જઈ પોતાના ખેતરમા નાખે છે આટલા બધા તે લોક ઉદ્યોગ કરનાર અને જમીનનો કસ વધાવવાને ખતીયા છે ખરેખર એ જપાનીસોનો દાખનો પણ આપણા દેશના લોકોને લેવાનો છે કારણ આપણા દેશમા જે ખાતરનો ગીવાજ છે તે જમીનમા ગમી

મુકી એક ઠેકાણે ઉકરડો મોટો કરી કસ ઓછો થયા બાદ તે કસ વિનાનું વરસ બે વરસે જમીનમાં ખાતર નાંખવું તેના કરતાં તાબું ખાતર હમેશાં ખેતરમાં જ્યારે જય ત્યારે લેતા જય અને નાંખે તો વિશેષ ઉત્તમ છે, આમ કરવાથી મહેનત પણ ઓછી પડે અને પુરા કસવાણું ખાતર મેળવી શકે, આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે હાડકાનું ખાતર નાંખવું ન બને તેમ જંગલમાં રહી ખેતરમાં તાબું ખાતર નાંખવું ન બને તો આ જાપાનીસ લોકોનું અનુકરણ કરવાની જરૂર છે. જાપાનીસ લોકો જ્યારે જમીનમાંથી પાક ઉતરે છે કે તરતજ તે ઝાડવાંઓ ઉખેડી દૂર કરી તેમાં તાબું મનુષ્ય મલ વિગેરેનાં ખાતરો નાખી પાછી જમીનને તેવીને તેવીજ કસવાળી બનાવે છે અને હિંદવાસીઓ તો જ્યારે પાક દશ બાર વાર ઉતારે ને જમીન સાવ કસ વિનાની થઈ જાય અને ખાતર નાખ્યા વિના ચાલશેજ નહિ એમ જ્યારે ખાત્રી થાય ત્યારેજ તેમાં ક્યાંઈથી સડેલું લાવી અતિ શ્રમ લઈ ગદ્ગમજુરી કરી ખેતરમાં નાખશે પણ જાપાનીસો માફક નીચમસર નહી વર્તે. જેમ કેટલાક મનુષ્યો થાપણના વ્યાજ માંથી પોતાનો ગુજરો કરે છે અને કેટલાક મૂળ થાપણ ઉચકીને ખાવા ધારે છે તેમ આપણા હિંદી લોકો જમીનનો ખરો કસ કાઢી લીધા રૂપ મૂળ થાપણ ઉચકાવે છે એટલે જેમ થાપણ ઓછી થતાં વ્યાજની આવક જેમ ઘટે તેમ જમીનનો કસ ઓછો થતાં તેની નીપજ ઘટી જાય છે જેને પરિણામે દુકાળમાં દુઃખનો અનુભવ કરવાનો વખત આવે, હવે જાપાનીસો ખેતરમાંથી એક વખત પાક ઉતરતાં જે કાંઈક કસ ઓછો થાય કે તરતજ સાંઝે ખાતર નાખી પૂર્ણ કસવાળી બનાવી મૂળ થાપણ રૂપ જમીન તેવીને તેવીજ સારા કસવાળી રાખી તે દ્વારા પૂરી રીતે ઉતરતા પાક રૂપ સંપૂર્ણ આવકનો ઉપયોગ કરી સૂખી બને છે.

આર્યસાંઘ કે જે જાપાનના જેવડા દેશો છે તેની સાથે સરખાવતાં પણ જાપાન, ખેતીના કે હરકોઈ ઉદ્યોગમાં ચડીઆતું ગણાય છે ખીજ દેશોને અનાજને માટે અન્ય દેશની મદદ લેવી પડે છે પરંતુ જાપાનમાં તેઓની ખેતીની આવી ખંતથી બિલકુલ પરાધ ગરજ નથી કરવી પડતી.

આપણા આર્યવર્તદેશની ખેતીના ઉદ્યોગની ખામી એક બીજી પણ છે જે જાપાનીસ લોકોના ખેતીના ઉદ્યોગ સાથે સરખાવતાં માલમ પડશે તે લોકો આમ ખાતરને માટે ધાળજી રાખી જમીન રસવાળી રાખી તેને આપણા દેશ માફક પડતર રાખે છે એમ તો નથીજ પણ તે પોતાના તાપાની

જમીનના ચાર વિભાગો કરી, ક્રમાનુસાર કાયમ મહિને બે મહિને પાકનું ફળ મેળવ્યાજ કરે છે એટલે કે દાખલા તરીકે એક ભાગમા ઘઉં વાવેલા હોય તે પાકયા પછી તર્તજ તે ઘઉંવાળી જગ્યામા બે ફૂટ જટલુ ઉડું પાણી ભરી ગખશે અને તેમાં 'કાગર' વાવશે, બીજા વિભાગમાં કપાસ કે એવું કાંઈ વાવેલું હશે, ત્રીજા વિભાગમા વળી વાવવાનું કામ ચાલતું હશે અને ચોથા વિભાગમા ખેડનું કામ ચાલતું હશે આમ ન્યા ચોથા વિભાગમા ખેડનું કામ પૂરું થયું વાવવાનો વખત આવે ત્યા પહેલા વિભાગમા વાવેલ પાક તૈયાર થાય જ્યાં ત્યા ખેડવાનું તે ખાતર નાખવાનું કામ કરવાનું આવે આમ કામ ચાલતા બંને માસે ખેડુતને સાગી કમાણી થાય અને જમીન તાજી રહે તેમ ગળને પણ લાભ થાય હવે આપણા દેશ તરફ દૃષ્ટી કરશું તો તબ્બ ઉપર છે બંને માસે એક પાક તો ઉતારવો ખાનુપર રહેા પણ તેમા પાક ઉતર્યા બાદ તે ખેતરની તર્તજ વ્યવસ્થા કરવી પણ આપણા લોકોથી નથી બનતી ન્યાજ સામદુ કામ એક વર્ષનું એકડું થાય ત્યારે અત્યંત મહેનત કરી માડ માડ પૂરું કરે છે અને ખેતર સ્વચ્છ કરે છે ખેતર સ્વચ્છ કરતા વધારે વખત થઈ જાય તો ખેડવાનું પણ ચોમાસાનો વખત નજીક આવી જાય તો પૂરું ન બને જ્યાં જવું તેવું ખેડી બી વાવે જને પરિણામે સાગે પાક ન ઉતરે પૃથ્વીમા બરાબર બે ફૂટ ઉડું ખેડાણુ થાય અને પછી બી વવાય તોજ સારો પાક ઉતરે છે કદાપી મેલુ ખાતર ન મળી શકે તો જપાનીસ લોકો તે ખાતર વિનાની જમીન પકતર રાખશે પણ કદી તેમા બીજ નહિ વાવે હવે આપણા લોકો વગર ખાતરે દય-વખત પાક ઉતારશે, ઉપથી સૂચનાથી આપણા આર્ય ખેડૂત બહુઓએ ખરેખર લક્ષમા લેવું જોઈએ કે કેટલે દગજ આપણે હવે ઉદ્યોગમા પછાત પડતા જઈએ છીએ ? આપણા ખેડૂત લોકો જોઈ નિરુદ્યોગી બેસી રહે છે આમ અમારું કહેવું નથી પણ જપાનીસ લોકો મારું જ ઉદ્યોગ કરે છે તે વ્યવસ્થા પૂર્વક નથી કરતા જ્યાં કલીયુગમા જમીન કસ વિનાની થઈ ગઈ આમ સમયના શિર પર કસક લાવે છે, પ્રાચીન સમયમા આપણા લોકો આજના સમય કરતા કાંઈક જપાનીસ લોકોના વિચારને મળતા હતા અર્થાત્ તેના જવા ઉદ્યોગાર્ય ખતીયા હતા અને તેવા કામને અનુસંગતા હતા જ્યાં સારા પાક રૂપી ફળ મેલવતા હતા અને દુકાળમા પણ દુ ખી ન હોતા થતા

અપૂર્ણ

દુઃખ એજ ઉદય સાધન

અથવા

સત્પથ ગામીનો અંતે જય.

ગતાંક પેન ૧૩૧ થી

પૂર્વ દિશામાં પવિત્ર રામલાલનું શુભ સૂચક લાલ આભાસ થયો. કેમ જાણે દેશાર્થની કુર્દશારૂપ અંધકાર, રામલાલરૂપ સૂર્યથી દૂર ખસતો હોય તેમ પૂર્વ દિશાસ્થ સૂર્યના બાળ કીરણોથીજ અંધકાર ધીમે ધીમે ઓછો થવા માંડ્યો. આ પ્રભાત સમયે રામલાલ તો જગૃતજ છે તે તો ઉદયની વાટજ જોઈને બેઠો છે મનથી માનતોજ હતો કે ઇશ્વરી ચમત્કારને અનુસરીને સર્વસ્વ ગને છે, સમય પૂરે થશે ત્યારે રાત્રીને દૂર કરવા માટે ફરજ પાડવી નહિં પડે પણ પોતાની મેળેજ ચાલી જશે અને રત્ની પ્રકાશશે, આમ જાણતો હતો તોપણ અદ્યવચને અનુસરી કાણુવાર અંધારામાં કશું ન દેખી શક્યો, રસ્તો ન સૂઝ્યો ઝોટલે સૂઝ્યો પણ જ્ઞાન પ્રબળતાથી તે મૂઝવણ વીખેરી સાવધ થયો ત્યાં રાત્રી વ્યતીત થઈ તેની સાથે પોતાની દુઃખરૂપ રાત્રી વ્યતીત થવા માટે પણ કેમ જાણે પોતાની પૂર્વ દિશારૂપ યુદ્ધીમાં રતાશ (અરુણોદય) રૂપ કાંઈક ઉજવળતા પ્રાપ્ત થઈ હોય ! તેવો આભાસ થયો અને તે સાથે કેમ જાણે તેના ભાગ્યમાં પણ (અરુણોદય) સહજ ઉજવળતા પ્રાપ્ત થયેલ હોય એવો પ્રથમજ પોતાના કુદરતી આનંદથી આજે રામલાલને આભાસ થયો. રાત્રીએ સહજ આંસુ સારી જ્ઞાન દૃષ્ટીથી સુખ પ્રકૃતિવિશિષ્ટ કરી અભ્યુદયાર્થ ઉદ્ધોગાકાંક્ષી રામલાલ સૂર્યનો પ્રતાપ થતાંજ પોતાનો પ્રતાપ પ્રગટ કરવાની આકાંક્ષાથી બેઠો થયો, સ્નાનાદિક નિત્ય કર્મ કરી વસ્ત્રો પહેરી પોતાના માતા પાતાં પાસે જઈ પ્રણામ કરી બોલ્યો મુરખા ! કાઈ પણ સંબંધીઓ પોતાને ઘેર તેડી જવા આંહી આની આગ્રહ કરે તો તે સ્વિકારી તેમને ઘેર જવું તેના કરતાં આ સ્થળેજ રહેવું ઉચિત છે. ધર્મશાળામાં એકજ દહાડો મુસાફરને રહેવાનો હક છે તે પરથી આજેજ હું ગામમાં બીજી જગ્યાની સગવડ કરીશ, આપ આ વખતે મારાં માતા પાસે ગઈ કાલે રાત્રે જે હું ખીચડી વિગેરે લઈ આવ્યો છું તેજ બાકી વધેલું કરાવજો હું બહાર જઈ છું નોકરીની શોધ

ખોળ કડ છુ ઈશ્વર સાનુકુળતાથી સર્વસ્વ સાડ ચરો, આપ વીરજ રાખજો
ખહુ સાડ થેટા ! એ વાક્યનો અભિશેક સ્વિકારી રામનાવ વિશાળ અમદાવાદ
શહેરમા ધનાઢય પુત્ર છતા ભિક્ષુક રૂપે આઠયો સ્થિતિ ભિક્ષુક છતા પ્રકૃતિ
ભિક્ષુક ન હતી “આપો” એ નખ્ખનો ઉપયોગ કરી ઉદર પોષણ કરવાને
ઉત્ક્રિષ્ટ તે ન હતો પરંતુ નિરૂપાયે દાસત્વ સ્વિકારીને પણ મદ્દમોગ દ્વારા
ઉદર પોષણ કરવાને આતુર હતો જ્યો અમદાવાદ શહેરની બનરમા નીકળી
તે એવા શખ્ખો ન વાપરતા હુ કોઈની પણ અત કળુ પૂર્વક નોકરી કરવાને
ઉત્સુક છુ જેને કાઠ પણ સકોચ ત્રિના મને નોકર રાખવાની ઇચ્છા હોય
તેના પ્રત્યે મારી નમ્ર વિનતી છે આમ દરેક મોટા શાહુકારની દુકાને કહેતા
વિક્રમદાસ નામના એક ધનાઢય રેશમી કાપડના વેપારીએ તેને ગોવાળી
પૂછ્યુ, અ યા તાર નામ શુ તારો અગ્યાસ શુ, છે અને તારા પિતાનુ નામ
શુ ? તે કહે, માટે થોડુ પણ ઇચ્છે જ્ઞ જ્ઞાન ધગવના કોઈ પણ નોકર
રાખવા ઇચ્છા છે

રામનાત ઉમો રહ્યો આ શખ્ખોથી પોતાના મનમા આનંદ સ્ફુરવા
લાગ્યો ધાર્યું કે કૃપાવીશ મારી તરફ સાનુકુળ છે નિર્દોષ મનુષ્ય તરફ ઈશ્વર
શામાટે વક દૃષ્ટી કરે ? નજ કરે માત્ર મારી અને માગ પિતાની પગિસા
લેવાને ખાતર અને હુ ખ ઝેજ સુખ મૂનક છે એ સિદ્ધ કરવા ખાતરજ
ઈશ્વરે આટલી વિદમણા આપી પણ એવટ ઈશ્વર અનાયના નાથ છે, આમ
વિચાર કરી શેઠ ત્રિકૃતદાસ પ્રત્યે કહ્યુ રોકજી ! માડ નામ ગમનાન છે, માગ
પિતાનુ નામ વેણીશકર દેશાઈ છે, અમાગે ઇતિહાસ કમે કરી આપ બલશે
હાન તે બલવાની કાઈ જરૂર નથી, માટે અગ્યાસ ઇચ્છે જ્ઞમા મેટ્રીક સુધી
છે, નામાનુ જ્ઞાન પણ મારા પિતાએ મને આપેન છે, હિમાય પણ બહુ છુ
આ સામળી શેઠ પુરી થયા અને એક બે કઠીન દિસા ॥ વખાળ્યા જે એમણે
ઘણી ત્વગથી કરી આપ્યા જ્યો અતિ પ્રસન્ન થઇ તેમને કહ્યુ ગમનાન !
હાન તુને દરમાસે રૂ ૧૨૦ બાર હુ આપીશ પણ વજો તારા આનાકીને
અનુસંગે પગાર વધારીશ રામનાન વિચારમા પડ્યો કે સમયને અનુમતિ
મત્યગામી પરિણામે જય પામે છે આ વખત માટે વિદમણાનો છે તેમા આ
જે મને કાઠ અવનમન ઈશ્વરે મેટ્રીક આપ્યુ છે તેને તિરસ્કારી, વિશેષની
લાનસા રાખવાનો અથવા આ ગ્રહસ્થ પામે પણ વિશેષ માગણીનો આ માટે

સમય નથી. મારામાં તત્ત્વ હશે, હું નીતિવાન હોઈશ અને મારી વર્તણુકને અનુસરી મારે ઈશ્વર સાનુકુળ હશે તો આ સ્થળેજ મારે જય થશે આમ વિચારી ધણી ખુશીથી પ્રસન્ન મુખ રાખી વિના સંકોચે હા કહી, અને તેજ સમયે નોકરીમાં યોજાયો. વિઠ્ઠલદાસ શેઠ એમને દરેક કાપડના મૂળ ભાવ અને વટાવની સમજણ આપવા લાગ્યા, નામાના ચોપડાઓ ખતાવવા લાગ્યા, આમ બધું ખતાવતાં અગીયારનો સમય થયો જ્યો તેમને જમવા જવાની રજા આપી એટલે તર્તજ પોતાને મળેલી બે કલાકની દુરસદમાં ઘેર જઈ જમી અને રાયપુરામાં એરડી ખોળવા ગયો થોડા ભાડામાં સહુનો સમાસ થાય તેવી એરડી ખોળી પોતાના પિતા માતાને બધો સરસામાન સાથે લઈ જઈ, તેમાં નિવાસ કરાવી વખત પૂરો થઈ જતાં દુકાને ગયો. નોકર રાખનાર રામલાલ પોતેજ આજ નોકર રહ્યો તેનો ઠીક પણ નજીવા પગારમાં, નાની ઉમર અને મોટો ગ્રહવ્યવહારનો બોલો માથે પડ્યો, ગમે તેવો બોલો હોય તોપણ તેને બોલરૂપ માનવું અને તેથી ગભરાવું એ મનની નિર્બળતાનું કારણ છે, જે મન બળવાન અને હિમ્મતવાન હોય તો તેને ગમે તેટલો બોલો અને ગમે તેવી વિટંબણા હોય છતાં તે બોલરૂપ લાગતું નથી. રામલાલના ઉદ્દગારો ઉપરથી તેનું મન બળવાન ને હિમ્મતવાન હતું અને તે વિકટ સમયમાં પણ કર્તવ્ય કરવાને શક્તિવાન હતું એમ સિદ્ધ થાય છે, માત્ર સાંજ સુધીમાંજ પોતાની બોલવાની આલાકી અને કર્તવ્ય પરાયણતાથી પોતે પોતાના શેઠને ઘણો સારો સંતોષ આપ્યો, વિઠ્ઠલદાસ શેઠ, જાતીના વણિક હતા એટલુંજ નહિ પણ સ્વભાવે પણ વણિક હતા એનકેનપ્રકારેજ દ્રવ્યસંચયમાચરેત—એ સિદ્ધાંતવાળા હતા. આવા સિદ્ધાંતવાળો મનુષ્ય બહુ સુક્ષ્મ દૃષ્ટીવાળો હોય છે, અનેક ચુક્તીયો લડાવી પાવરવધો બનેલો હોય છે, મનુષ્ય પાસેથી પોતે પગાર ખરચતો હોય તેના પ્રમાણમાં લોભને અંગે કામ લેવામાં પણ હુશીયાર હોય છે, આડી નજરે અમુક માણસ કેટલું કામ કરે છે તે જોયા કરતો હોય છે અને જે માણસ પોતાને ઘણો ક્ષયદો કરી આપતું હોય તે માણસને રાજ રાખવા સાથે તેનો પગાર વંધારી કદર પણ બૂઝે અને પ્રસંગ પરત્વે ઈનામ પણ આપે તેમ તે બહુ અનુભવદ્વારા માણસની ક્ષણવારમાં પરિક્ષા પણ કરી શકે છે. વિઠ્ઠલદાસ પણ તેવીજ જાતના અને સ્વભાવના વણિક હોવાથી તેણે રામલાલની તેજ દીવસે પરિક્ષા કરી લીધી કે આ આટલા પાણીવાળું

માણુન છે જેથી પોતાના મનમાં તેના તરફ પોતે લાગણી વધારે અને બધા નોકરીના કરતા ટૂંક પગારવાન છતાં તેને માન પૂર્વક બોલાના લાગ્યા સાજનો બરાબર મેળ કરી હિસાબ વિકૃતલાસ શેઠ સમક્ષ મોટા સુનીમને/સોપી રામ-લાલ પોતાનો નીમલો વખત પૂરો ચતા રોકની રજા લઇને પોતાને ઘેર ગયો

અપૂર્ણ

આર્ય દેશાભ્યુદય સાધન

આર્ય પ્રજા નિર્માત્ર્ય (નિર્ધન) થવા લાગી દેવાથી પ્રત્યેકને સાડ પીસવવા' માટે હિંદવાસીનો જીવિએ તેવો ઉત્સાહ પણ નથી સરકાર પણ ઉપરાંત ઉપર કમીગનો કાઢે છે તેથી એમ મનાય છે કે હિંદી લોકોની આપત્તિથી તેમને પણ અકળામણ થતુ હશે કમીયનો પણ મગવા પડેલા દરદી માટે કાકટરનુ કમીસન નીમવા જેવી હાલતમાં આવી પડે છે અર્થાત્ કમીસનથી પણ કશું દેશહીતકારી સાધન બનતુ નથી, કમીસનથી ભૂખથી પીડાતી પ્રજાની ભૂખ ઓછી થતી નથી, આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે આખી પૃથ્વીમાં સમજાથી વિશેષ બુદ્ધી રાજા અને સુધરેલી બહાર પગગતુ ઇંગ્લેન્ડ પ્રજા છે, હવે તે પ્રજાના આશ્રય નીચે આપણુ જીવન આજ દાઢસો વર્ષથી છે છતાં આપણી હિંદી પ્રજા, તે ઇંગ્લેન્ડ માફક પૂર્ણ સુખી નથી થતી એ આશ્ચર્ય, નિરાધારપણાને વિશેષ ભોગવનારી હિંદી પ્રજા, સ્વતંત્ર પોતાનુ ભવું કરી શકે એ મમય હવે દુર્વંટ છે હવે તો કાંઈ પણ અપૂર્વ પ્રયોગ આપણી બુમીમાં રાખ્ય કરતી ઇંગ્લેન્ડ પ્રજા કાઢી આપણને ઉદ્યોગ બતાવી તેમાં ધરાયણ કરે તોજ શ્રેયસ્ક છે અને તે દ્વારા અભ્યુદય સાધન મેળવો શકીએ તેમ છીએ અનુભવી આપણી સરકાર હવે સારી રીતે જાણે છે કે હિંદી વોમ પરાધીન અને નિર્ધન છે

આ સમજી જાણે છે તે માત્ર આપણા માનવતા વાદ્યમરાયજ પણ આપણુ જીવનનો તેના હાથમાં છે તે કળતા વિશેષ વળી કાંઈ બીજાનાજ હાથમાં છે જેણે આ દેશમાત્ર નકલમાજ જોયેન છે મનનો સકલ્પ પૂરો કરવાને કદાપી અતિશ્રમ વેડી ઇશ્વરગરાધના કરતા તેઓના કદી દર્શનને યાત્ર થતુ પણ આપણી મગક તરફથી હિંદુસ્તાનને માટે નીમવા સેક્ટરી કે જ-

ઓના હાથમાં આપણું જીવન છે તેના દર્શનને આપણે પાત્ર નહિં થઈએ અને તે નામદાર પણ કદી હિંદનું પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ નહિં કરે, આપણા નામદાર સાતમા એકવર્સ, પારલામેન્ટને અનુસરી રાજ્ય કરે છે. હવે પારલામેન્ટમાં આપણા સેક્રેટરી, હિંદુસ્તાનને માટે જે પાઠ ભણવા ધારે તે પાઠ ભણે. ત્યારે તે શા માટે હિંદ નિરાપાદ છે એમ કહે? જ્યારે પોતાની હિંદ તરફ લાગણી થાય ત્યારેજ કહે તે લાગણી પ્રત્યક્ષ અનુભવ વિના થતી નથી. અનુભવ વિના અથવા ખરી વાત સાંભળીને પણ અનુભવ કર્યા વિના આપણા સેક્રેટરી સાહેબને હિંદના ખુણામાં શું થાય છે. અને એકંદર હિંદ કેવું પરાધીન છે તેની શું ખબર પડે? એક રીતે કેટલીક હકીકત સાંભળી હિંદને વિશે લાગણી જોડે રાખતા હશે પણ પ્રગટ કરવામાં બહુ તેઓને પોતાની ક્ષિતી જણાતી હશે કારણ હિંદમાં આશું દુઃખ છે. ઉપરાઉપર દુકાળ ને મરકી વિગેરેથી હેરાન છે, આમ જો તે જાહેર કરે તો પારલામેન્ટનો કોઈ સભાસદ તેનેજ ઠપકા આપે કે તમારે આધિન જેનું જીવન હોય તેનો કોઈ પણ ઉપાયે તમારે બચાવ કરવો જોઈએ, આમ કહે એટલુંજ નહિં પણ તેમાં પોતાની ખામી માલમ પડે માટે અમે ધારીએ છીએ કે પોતાનો ખામી ન જણાવવા ખાતર અને હિંદને આપાદ છે એમ કહેવામાં પોતાની આખર વધે છે એમ માનતા હશે તે માટે હિંદને પારલામેન્ટની સભામાં સુખી છે એમ વારંવાર કહે છે કદાપી પોતાના મનની હિંદને દુઃખી સાંભળવાને લીધે લાગણી વધે તો તેને સુખીયું કરવાને જે પોતાની દ્રવ્ય છે તે અદા કરવાને પોતાને મહામુશીબત વેઠવાનો કંતો મનમાં ભય રાખતા હશે નહિં તો તે દ્રવ્ય ખરેખરી બજારી ન્યાયપૂર્વક હિંદને આપાદ સાચું કરીને પછીજ આપાદ છે એમ શા માટે સભામાં ન કહે? હિંદને આપાદ રાખવા માટે એઓને ઓછી સત્તા નથી સોંપેલી, સત્તા આપનારાઓ હિંદને સુખી રાખવામાં અને આપાદ કરવામાં સાર્વજનિક ઉત્તમ લાભ છે હિંદરૂપ બગીચાને ઉખેડી નાખવામાં લાભ નથી પણ ખીલવામાં છે એમ સારી રીતે જાણે છે. આ મતને આપણા સેક્રેટરી અનુસરી ઉદ્યોગ વેપાર અને વિદ્યાને ખીલવવા જો બરાબર લક્ષ આપે તો આપણો જ્ય થવો મુશ્કેલ નથી પણ પ્રથમ સાધન રૂપ જે વિદ્યા તે પણ અમારા પાછલા અંકમાં બીજા દેશો સાથે સરખાવતાં ઘણું ઓછું દરજ્જે અપાય છે. અન્ય દેશો કરતાં ઘણું ઓછું ખર્ચ હિંદમાં વિદ્યા માટે કરવામાં

આવે છે આ સમગ્ર સુવારવા માટે અને ત્રિદા હુન્નરાદિ ૧૫ મદદ દ્વારા વધારવા માટે આપણે પ્રયાસ કરવું અને પાગલાંમેટને કદી અરજી કરવું તોપણ ને નકામું છે કાગળ આપણે પાર્લામેન્ટ સાથે બાગેબાગ સમઘ તો છેજ નહિ પણ તે પાર્લામેન્ટ સાથે તો આપણા વડા સેક્રેટરી વોર્ડ જ્યોર્જ હેમીલ્ટન માર્મલનો છે તો તેના કરતા તે સેક્રેટરી સાહેબને આપણા તરફ દ્યાર્દ્ર પૂર્વક કરવા અને તે લાગણીને અનુસરી આપણા અધ્યૂક્યને માટે ભલામણ કરવાની વિશેષ જરૂર છે, અમોએ સાબાજ્ય છે, કે તેવી ભલામણ કરવાને પણ હિંદના કહેવાતા દાદા મી દાદાભાઈ નવગજીએ કાર્ડ બાકી નવી રાખી હિંદની દુર્દશા પૂર્ણ દર્શાવવા માટે તેઓ પ્રિટીસ કમીટી વ્યાપી ઝડિયા પત્ર કહાડી અનેક ગીતે પોતાથી બનતી દાગેય કરી હિંદની દશા દર્શાવી હતી છતાં પૂર્ણ અસર થઈ હોય તેમ જણાવું નહિ ત્યારે હવે માત્ર ઈશ્વર પાસેજ આપણે પ્રાર્થના કરવાની છે કે આપણા સેક્રેટરી આપણા દેશ તરફ દયાવાન બની આપણા દેશની આમાની ખીલવવા તન મન ને ધનથી ખત કરે

અદ્ભુત વાજી

ગયા અમને પાને ૧૨૬ થી

આ સુધી એ એક કુદગત (પ્રશ્ન) નું કોડાભાલુ છે, તે એવી રીતે કે - જમ નાટયકાગ મડળીને એક નાટકચાળા હોય તેમ છે તાત્પર્ય એ છે કે નાટકમડળી એટલે ખેન કરનાર અનેક જણા એકત્ર થઈ, એકાત્મ ભાવ ધારણ કરી કોઈ પણ ખેવ બાહ્ય પાડે છે, તેમા જેવા જેવા પ્રસંગ તેવા સ્વાગ દરેક નાટયકાગ સજવે છે એમજ આ સુધીરૂપ નાટકની ગગનમીમા આપણે સૌ એકત્ર થઈ એકાત્મ ભાવથી આ નાટક સજવીએ છીએ અને તેમા જેવા જેવા પ્રસંગ તેવા તેવા સ્વાગ ધારણ કરીએ છીએ અત્ર સ્થળે જેવાનું એજ છે કે જમ નાટક સમજમા એક ગગનો અર્થાત ત્રિપંક હોય છે તે દરેક પ્રચગર્મા દરેક પ્રત્યે કડવા વચન દેહવા ચુકતો નથી, પછી પ્રતીપક્ષમા જોઈએ તો રાજતનો સ્વાગ ધગનાર હોઈ જોઈએ તો એક સામાન્ય વર્ગનો માણસ હો પગતુ તે બનાને ગજ ૩૫ પુષ્પથી વચાન્યા શિવાય રેહતો નથી પણ તેના

બોલવાથી ડાઘના મનને કશી અસર થતી નથી, એટલે કે કોઈ દુઃખ માનતું નથી; અને સ્વાંગ પુરે થયા બાદ પોતાના એકાત્મ ભાવથી સૌ એકજ બના જણાય છે; એટલે કે વિદુષકના બોલની કોઈને કંઈ અસર હોતી નથી.

આ દૃષ્ટાંતથી સર્વ વિદ્વજ્જનને હું વિનંતી કરું છું કે હું કોઈ શાસ્ત્રવેત્તા નથી તેમ કંઈ વિદ્વાન નથી; પણ એક અલ્પ બુદ્ધીનો પ્રાણી છું. જમ કે નાટ્ય ભૂમીમાં હલકી પંક્તીનો સ્વાંગ ભજવનાર વિદુષક હોય છે તેમ આ સુષ્ટી રૂપ રંગભૂમીમાં આપણી સમાજમાંનો થોડી બુદ્ધીનો એકાત્મ ભાવને વળગી રહેનાર મનુષ્ય છું. માટે વિદુષકના બોલથી કોઈ દુઃખ લગાડતું નથી તેમજ તેના દોષ જોતું નથી પોતાની મંડળીનોજ તે પણ છે એજ ભાવ મજબૂત રહે છે, તેવી રીતે મારી થોડી બુદ્ધીથી કંઈ અઘટિત જણાય તો, તે “હંસક્ષીર ન્યાય” પ્રમાણે સાર માત્ર ગ્રહણ કરશે. કારણ કે આ વિષય જ મેં આપ સમક્ષ રજૂ કર્યો છે તે માત્ર મારી યત્ કિચિત્ બુદ્ધીનો અનુભવ માત્ર છે.

પ્રથમ હું કહી ગયો છું કે આ સુષ્ટી એ એક કુદરતનું ક્રિડા ભાંધુ છે તેમજ તે એક નિશાળપણ છે. જમ નિશાળમાં શીખવા જઈએ ત્યાં પુસ્તકો વિગેરે વેદ શીખાય છે; તેમજ આ સુષ્ટીરૂપ નિશાળમાં જ જ કુદરતો કે મનુષ્યકૃત પદાર્થો છે તેથી આપણને શીખવાનુંજ છે. પણ એવા પદાર્થો વિશે જો વિચાર શક્તીનો ઉપયોગ કરીએ તોજ. કારણ કે કુદરતને તો ક્રીડા સ્થળ છે પણ આપણે માટે નિશાળ છે, ને નિશાળમાં દાખલ થયા પછી જ જ પાઠ હોય તેપર સંપૂર્ણ લક્ષ આપિયે તોજ આગળ વધી શકાય; તેમ આ સુષ્ટીરૂપ નિશાળમાં જ જ પદાર્થો છે તેમાં આપણે વિચાર શક્તીથી જાડા ઉતરિયે તોજ જોઈએ તેવો અનુભવ મળી શકે અને આપણાં શાસ્ત્રો શુ કહે છે તેની સમજણ પણ ત્યારેજ પડે. માટે મારા નૂતન વિચારના જીદગારો આપ સમક્ષ મૂકું છું તે લક્ષમાં લેશો.

આવા વિચારો કરવાનો મને જ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે તે માત્ર આપણાંજ શાસ્ત્રોના શ્રવણ માત્રથી, તેમજ કેટલાક મહાત્માઓના બોલથી અને છેવટ તે તે પદાર્થો વિશેના મનનથી. માટે આ લેખને વિચાર યુક્ત વાંચના મારી ભલામણ છે; કારણ કે વિચારીને વાંચવાથી વખતે કંઈ દોષ જણાશે તે પણ દૂર થઈ જશે—

પ્રથમનારે મારા સ્નેહી પાડોશીયો ચોપાટ હમેશા રમતા હતા તે તમ્ક વળ્યા, તેમા જ્યારે હું જાડો જાત્યો તો મને અનુભવ થવા લાગ્યો કે, જોટો ! આ રમતનું રહસ્ય કદાચ અલૌકિક છે તેથી કરીને “ચોપાટ” આ વિષયને પ્રથમજા ગુણજા વાચનાર સમક્ષ ગ્રંથ કરવો એમ ધારી એ હકીકત જણાવુ છું

“ચોપાટ” અથવા “સસાર ચિનપટ” એ નામ આ વિષયનું છે તેથી સહજ સમજાતો કે તેમા શું વર્ણન આવ્યું

ચોપાટ—એ એટલે આગ અને પાટ એટલે પડ આર પડવાળી બાજીએ ચોપાટ કહેવાય છે, તે સવ જાણે છે તેથી વિશેષ સ્ફુટ કરવાની જરૂર નથી આ બાજી નવરાશની વેળાએ રાયથી રક સુધી સહુ રમે છે, આર જાણી તે રમાય છે, રમવામા કાડીયો કે પાસા જોડે, તેમા પુદ્ધિબળની પણ જગ પડે છે

આ રમત ધણીજ રસીલી છે કેમકે આગળ કાળોદાસ પકિત જનાને પણ આનો ચરસ લાગે તો હતો પગલુ ધણે દગ્ગજે તે ઉતરતી રમત કેહેવાય છે કાગણ કે ધણે ભાગે રાજ્યમા અથવા તો ચોગમા કે ગાજખાને વિગેરે એવે સ્થળે રમાય કે મતનમ કે કાતા કેક જાયે સ્થળે ને કા કેક નીચે સ્થળે પગલુ સાવાગુ મથગમા કે વ્યવહારીક સ્થળમા તે રમાતી નવો કેમકે તે ધણી કનિષ્ઠ છે

કનિષ્ઠગણવાનુ કારણ પણ મુખ્યત્વે કમીને એજ છે કે તે જુગાગની પક્તીમા ભળે છે, તે રમતા અગાઉ નળગળ્લ તથા પાડવો વિગેરેને વણુ સોસલુ પડયુ હલુ અને જીજી કાગણ એછે કે પ્રચગ આવ્યે જુલૂ જોયવાનાં દરજ પડે છે, તેમ કેવલ વખતે કકાસ થવાનુ પણ ખતી આને છે, વળી એક કહેવત પણ કહેવાય છે કે “લાર્ડ એતો ચોપાટ થઈ ગયુ” એટલે કે માન, લાજ, સખવ, અને વ્યવહાર એ આગેય ગુમાવે તેને ચોપટ બન્યુ એમ કહેવાય છે અર્થાત્ આરે બાજી સગખી થાય એટલે કે કાર્વ પણ ધરમા ન રહે અને ધણે ભાગે ઉપર દર્શાવ્યા સ્વર્ણા ગિવાયતા બીજા સ્થળે જો આ રમત ચાલુ રમાયતો પગિલામે તેમજ બને માટે તે કનિષ્ઠ ગણાય છે

આ બાજી આવી ખરાબ છે છતા ધણાક સાગ ગૃહસ્થો પણ તે રમે છે તેનુ કાગણ શું હશે તે જોતા તેનુ રહસ્ય મને કદા જુકુળ જણાયુ કે જ આ વિષય લખવાને મને કારણ મળ્યુ છે

આ રમત વિશે વિચાર કરતાં જણાયું કે આ બાજીની શરૂઆત કોઈ પણ વિદ્વાન, સારા અનુભવી અને તત્ત્વ વેત્તાએ કરી હશે એવું અનુમાન થયું તે પાછળ કહેલી ખિનાથી સૌ વાયકવૃંદને પણ એમ લાગ્યું હશે, એમ હું માનું છું.

ચોપાટની આકૃતિનો મુકાબલો:—ચોપાટ અથવા સંસાર ચીત્રપટ, કે જે નામ હું પ્રથમ કહી ગયો છું તે, મતલબ કે જોવી ચોપાટની બાજી છે તેવી તે આ સંસારની બાજી છે. ચોપાટની બાજી કનિષ્ઠ છતાં ધણાક જણ તે રમવાને બહુ શોખ ધરાવે છે, તેમજ આ સંસાર કેવળ દુઃખરૂપ છે એમ સૌ જાણે છે છતાં તેમાં રમવાને ધણાજ આતુર હોય છે, પરંતુ એજ ચોપાટ જ્ઞાન દૃષ્ટીથી રમવામાં આવે તો પ્રસંગોપાત થતો ક્ષોભ લાગે નહીં તેમજ આ સંસાર રૂપ બાજી જે સમજીને ગ્રહણ કરાય તો ક્ષોભ ન પામતાં સરળ રીતે રમી રહેવાય. માટે ધારવા પ્રમાણે આ સૃષ્ટીમાં આવી જે જે રમતો છે તે વિચારીને જેતાં રહસ્યવાળીજ છે, તેમજ તેમાંથી આપણને કેટલુંબધું શીખવાનું મળે છે તે હવે પછી જણાશે.

ચોપાટના ચાર પડ હોય છે તેમજ આ સૃષ્ટિ રૂપ ચોપાટને ચાર દિશા રૂપ ચાર પડ બનાવેલાં છે. વિશેષ વિચારતાં આપણને પ્રત્યક્ષ જણાશે કે જે પૃથ્વીપર આપણે રહિયે છીએ તે પણ તેવીજ છે. એટલે કે શાસ્ત્રમાં તો ખંડતી ગણના છે તે જુદા રૂપમાં છે પરંતુ ભૂગોળ વિગેરેથી આપણને જ્ઞાન થાય છે કે આ ભૂતળપર પાંચ ખંડો છે.

જે પાંચે ખંડ તરફ દૃષ્ટી કરવા જઈએ તો આપણે ઉત્તર ધ્રુવ પાસે ઉભા રહેવાની જરૂર પડે, ને તે પ્રમાણે કરતાં પૂર્વ તરફ મુખ રાખી જોઈશું તો પૂર્વે આફ્રિકાયા, પશ્ચિમે આફ્રીકા, ઉત્તરમાં અમેરીકા અને દક્ષિણે યુરોપ તથા એશીયા દેખાશે. તેથી ચારે દિશામાં જે ચોપાટના ચાર પડ રહે છે તેમજ આ પૃથ્વીના પાંચે ખંડો ચારે દિશામાં રહેલા છે; માટે તેને ચોપાટ અથવા ચિત્રપટ કહેવામાં કાંઈ શકા નહીં રહે.

ચોપાટના દરેક પડપર રમનાર જૂદાજ હોય છે તેમજ આ પૃથ્વી રૂપ ચોપાટના દરેક વિભાગમાં રહેનાર (રમનાર) જુદાજ છે.

હવે એ ચોસર બાજીના દરેક પડની રચના તરફ વળીએ. જુઓ કે દરેક પડમાં ઉભા ત્રણ વિભાગ પાડેલા હોય છે, એ ત્રણ વિભાગ ત્રણ રસ્તા,

ઠે કેમકે સોગડીને ચાનવા માટેજ તે ત્રણ વિભાગ છે, તેમજ આ સુદી ૩૫ ચોપાટના પણ ત્રણ વિભાગ છે ૧ વસ્તીવાળો ભાગ ૨ ઉજડ (જગવ કે રણ) ભાગ ૩ જળ (ચમુદ્ર વિગેરે) ભાગ છે

એ ત્રણે વિભાગને આડા આઠ વિભાગ પાડતા દરેક પડમા ૨૪ સ્થળ થાય છે, તેમાનુ પ્રથમનુ વચ્ચુ કે જ્યા સોગડી બેસે છે તે તથા મેલ બાબુના સધથી પાચમા આસન કે જ્યા કૂલ હોય છે તે, એ ત્રણે ઉપચ્છેદન ગણી બાદ કુલ ૨૧ આસન ગહે છે ને ચારે પડના સાથે ગણતા ૮૪ થાય છે તેમજ આ સુદીમા પણ ૮૪ લાખ ચોની સ્થળ છે ભૂચર ૬૫ (સ્થાવર-૨૦ પશુ-૩૦ કીટપતંગ-૧૧ મનુષ્ય-૪ મળી ૬૫) જળચર ૯ ને બેચર ૧૦ એમ ૮૪ લાખ, એવી શાસનની ગણના છે માટે ચોપાટમા જમ ચોરાગી ચ્છેદન દ્રવ્યોના પાકવાનુ થાય છે તેમજ આ સુદી૩૫ ચિત્રપટમા ૮૪ લાખ ચોની ધ્રુવપછી પાકવુ (મોક્ષ) થાય છે અહીં મક્ષ એ છે કે ૮૪ લાખ ચોની ધ્રુવ પછી મોક્ષ થશેજ એ તકી નથી તેનો ખુલાસો પ્રથમ આવી ગયો છે

હવે એવા ચારે પટની મ યમા એક ચોગમ ચ્છેદન છે કે જ્યા પાંચની સોગડી રહે છે, એમજ આ સુદી૩૫ બાહ્યને મોક્ષ ચ્છેદન એ મ યમા કંપેલુ છે કેમકે જગતના તમામ લોખને મોક્ષ મેળવ્યા પછી કર્વ ક નાનુ રહેતુ નથી, અર્થાત્ જમ પાકેલ સોગડીને કરવાપણુ રહેતુ નથી ને સ્થિરપણે ત્યાજ પડ્યુ રહેતુ થાય છે તેમજ મોક્ષ પામનારને પણ સમજવાનુ છે

આ સ્થળને મધ્યમા કંપવાનુ કારણ એજ છે કે—આગળના વખતમા જ ધર્મા પ્રવર્તતા તે પણ ચાર પ્રકારના હતા, તેમજ વર્ણ પણ ચારજ હતા, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર તે વર્ણ પ્રમાણે તેના ધર્મ અને સાપ્રતકાળમા પણ મુખ્ય ચાર ધર્મા ભેદિએ છીએ (હિંદુ સુસનમાન, પાગસી અને દિશીયન) માટે તે તે ધર્માચરણ પ્રમાણે વર્તી જઓ મોખ પામે તેઓને તો એકજ ચ્છેદન છે માટેજ ચારે રસ્તેથી મોક્ષમા આવનાર એકજ ચ્છેદન ગહે છે એવી ધારણાથી મધ્ય સ્થળે મોક્ષને કંપ્યુ છે

આ ચોસર રમત ચાગ જણાથી ગમાય છે કેમકે તે ચાર પટવાળી છે દરેક પડ ઉપર એક જણ, દાઈ દાઈ વાગ એક પડ ઉપર એકથી વરાજે જણ ગમવા બેસે છે પરતુ હક એક જણના જોવાજ ગણાય છે, માટે ચાગ જણજ રમનાર ગણેલા છે એવીજ ગીતે આ સુદી૩૫ રમતમા પણ ચાગજ રમનાર

છે. પ્રાચીન કાળમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ચાર વર્ણ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્ર) હતા, તેમજ હાલ કાળમાં પણ ચાર વર્ણ છે (હીંદુ, મુસલમાન, પારશી, અંગ્રેજ) આ ચાર વર્ણના પેટા વર્ણ ઘણા છે પણ ગમે તેમ જુદા પાડતાં એ ચારેમાં ખીજા વર્ણનો સમાસ થાય છે; તેથી મુખ્યજ ગણેલા છે.

આ બાજી રસીલી કહી ગયો છું, હવે જણાશે કે રમવામાં દુઃખછતાં કેટલી આતુરતાથી તે રમવાને દરેક જણ ઉત્સુક હોય છે તે અનુભવી હશે તે વિશેષ જણી શકશે.

રમત રમવા બેઠા કે મનમાં સંકટપ ઉડવા લાગશે, દાવલેવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં પણ કયાશ રાખશું નહીં. તેમજ જ્યાં સુધી ખીજા પડવાળા બેસી ગયાને એક પટવાળો બે બેઠો નહોય તો તેના મનનો ઉદ્વેગ તથા તેની મુખ મુદ્રા કેવી થઈ જાય છે તે અત્રે લખી બતાવવા અશક્ત છું.

આ હકીકત તો માત્ર ચોપાટ રમનારની કહેવામાં આવી; પરંતુ સંસાર ચિત્ર પટની બાજી રમવામાં બેઠે દુઃખ છે એમ સૌ જાણે છે, વળી તે કારણથીજ માહાત્માઓ તેથી દૂર રહે છે. પણ સામાન્ય જ્ઞાનવાલાતો દરેક તે રમત રમવાને ઘણાજ આતુર હોય છે. જુઓ સાથે રહેનાર બે મિત્રોમાંનો એક પરણ્યો હોય ને બીજો કુંવારો હોયતો તેના મનના તુર્ંગો કેવા હોય છે? તે પણ તે બેલમાં પડવા માટે કેવો ઉત્સુક હોય છે! અને પરિણામે શું થશે? તે વિશે કંઈ પણ વિચાર નહીં કરતાં કોઈનું કરજ કરીને પણ આ બાજીમાં પડ્યા વિના રહેશે નહીં એવી રસીલી આ બાજી છે.

રમત શરૂ થયા પછી દાવ નપડે તો પણ બળાપો થાય, ખીજા આગળ જતા રહે તેની ઈર્ષ્યા થાય, ઠાઈ સોગઠી મારવાના દાવમાં આવી હોય તો ક્રોધ યુક્ત થઈ દાવ લેવાને પણ ચુક નહીં દાવ લેવા માટે ચીપવાનું પણ કરે તેમજ પોતાની સોગઠી બેસવા માટે દાવ આવે તો ફટકો હર્ષ થાય? ઠાઈ ખીજાની સોગઠી મરતી હોય તે પોતાના જાણવામાં ન હોય, પણ બે ઠાઈ ખીજે બતાવેતો તે પ્રત્યે કેવો પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન થાય? તેમજ પોતાની સોગઠી મરતી હોય ને તે બે ઠાઈ બતાવેતો તેના પર કેવો ક્રોધ આવે! એ અનેક રીતના ભાવ રમનારને સંપૂર્ણ જાણવામાં હોય છે. વળી ઠાઈ સાલસ માણસ કે જ એ રમત રમતો નથી અથવા જણે રમવાની પ્રતિજ્ઞા લીધેલ છે તે પણ બે એ રમત રમતી હોય ત્યાં પાસે બેઠો હોય તો, અમુક સોગઠી મરે છે,

અથવા અમુક દાવ નાખોતો અમુકની સોગડી મરશે એમ બતાવી છે તે ગ્રહીને પણ ભાગ લેવા વિના રહેતો નથી માટે તે જવી રસીવી ગમત છે । તે આપ વાચક સમાજને વિચારવા પર સોપુછું

હવેગની હકીકત ચોપાટની ગમત ગમતી વેળાની કે હવે આ સસાગ ચોપાટનો ગમતામા દૃષ્ટી કરીએ, એ ગમત શરૂ થઈ કે “ધરતૂન” રૂપ દાવ ન પડ્યા હોય એટલે કે ગૃહસ્થાશ્રમ ન મડાયો હોય ત્યાંસુધી કેવો બળાપો થાય છે ? પોતાની બગમગની વયવાળા ૨૦ બાધીને બેઠા હોય તે બેઠે પોતાને દેટવી ઇર્ષ્યા થાય છે । આમ ધગમગ મધાવામા જને અડચણો હોય તે ૨ કરવા માટે કેવો ક્રોધાવેશથી પ્રયત્ન કરાય છે તેમજ એ પ્રયત્ન સિદ્ધ કરવા માટે કેવા છગદપટ (ચોપવાડપ કપટ) કરવામા દોરાય છે ? પોતાના ધગસૂત્રમાથી કાઢતું પણ મળે થાય તો દેટવો શોક, તેમજ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે ? ને કે બાજીમા સોગડી બેસવા માટે દાવ આવનાથી હર્ષ થાય છે તેમ અહીં ને એકાદ પુનઃ પુનઃનો પ્રસવ થાય છે તો દેવો આનંદ ઉદભવે કે ? પોતાનું નુકસાન કોઈએ છાની ગીતે કર્યું હોય ને ને કાંઈ બતાવે તો બતાવનારપર કેવો પ્રેમભાવ આવે છે તેમજ પોતે કાંઈનું અનિષ્ટ કર્યું હોય ને તે કોઈ બહેર કંઈ તો તે બહેર કાનાગપર કવો ક્રોધ થાય છે ?

આ સૃષ્ટીમા “સગત તેવા કુળ” એ દેહેણી કેહેવાય છે તેનો સિદ્ધાંત પણ અહીં જોવામા આવે છે કે જે માવુ (સદ્ગુણી) કે જેણે તેથી દૂર ગેહેવાને દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે તે પણ જે સમાગીની સાથે રહેતો હોય તો પોતે તો ન કંઈ પણ તેને (જેમ સાવસ માણસ બાજી ગમનાર પાસે મેથીને બતાવ્યા કંઈ તેમ) સસાગ વ્યવહાર તથા તેની ખટપટ બતાવી પોતે સદા દોષનો ભાગી બને છે

આવા અનેક ભાવ આ બાજીમા છે પરંતુ આ ચોપટ ગમતા જે આ બ્યાલ કંઈ તેને કેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ? ને તેથી આ સસાગ તેનો કેવો સુવર ? એવા હેતુથી પ્રથમના કોઈ પણ તત્ત્વવેત્તાએ આ ગમત ચોજની હશે એમ અનુમાન થાય છે માટે આવા ભાવથી આ બાજી દેકે જણ ગમે અને કુરસદનો કાળ આવા મનનમાજ બેતીત કરે એજ વાછના છે સપૂર્ણ

વેદની અધોગતિનું પરિણામ.

(ગતાંક પત્ર ૧૧૬ થી)

નિર્દોષ ગરીબ બિચારી લક્ષ્મી, તે સાંકડે રસ્તેથી પાણી પીવા માટે કુવામાં ઉતરવા લાગી તેની પાછળ કઠોર દૃઢ્યવાન ચાંડાળ ઉતરવા લાગ્યો. લક્ષ્મીએ જાણ્યું કે મારા પતિને મારા તરફ આહ્વાન !! કેવો ભક્તિભાવ છે મારા પડી જવાની ભીતી લાગવાથી પોતે શ્રમ લઈ મને મદદ કરવા માટે મારી પાછળ ઉતરવા લાગ્યા. વાચકવૃંદ ! નિર્મળ મનવાલું મનુષ્ય સામાના મનની પરિક્ષા નથી કરી શકતું તે હમેશાં પોતાના જીવન બીજાને દેખે છે. પણ જે પ્રથમ કપટી અને દૂર્ત હોય અને પાછળથી તે દ્વારા અનેક અતુલનો કરી પાવરધો બની પછી જે સત્વગુણી (નિર્મળ) થયો હોય તે સામાનું અંતઃકરણ પારખી શકે છે. તેમ કેવળ કપટી ને દુષ્ટ રહ્યો હોય તે પણ પારખી શકે નો નથી કારણ તે પણ પોતાના જીવી દુનીયાં દેખે છે.

કેવળ ભલું ભક્ષી દુનીયાં દેખે છે. અને કેવળ ખૂંડ ખૂંડી દુનિયાં દેખે છે. આને માટે એક દૃષ્ટાંત—યુધિષ્ઠિર રાજાએ ઇંદ્ર પ્રસ્થમાં રાજસૂય યજ્ઞ કર્યો ત્યારે દશ હજાર બ્રાહ્મણોને નિમંત્રણ કર્યું હતું એક દીવસ તે તમામ બ્રાહ્મણો મોટી પંક્તીની રચના પૂર્વક ભોજનાર્થે સાંજ સમયે ગેઠેલા હતા એવા સમયમાં દુર્ગોધનના મનમાં અનેક સંતાપ થવા લાગ્યા કે આહા ! રાજ્ય લક્ષ્મીતો મારા આપેલ રાજ્યનો ઉપભોગ કરનાર આ પાંડવોનેજ વરી છે એ મારા તાબાના છતાં એની પાસે સમૃદ્ધી છે એનો શતાંશ પણ મારી પાસે નથી એટલુંજ નહિ પણ તેને જટલાં લોહો અને રાજ્યો આપે છે તેટલા મને આહતાં નથી આમ હું મોટો રાજા છતાં મારા કરતાં તેનીપર વિશેષ લાગણી રાખે અને મારી તો દરકારજ ન કરે તેનું શું કારણ હશે ! યુધિષ્ઠિર પૂરી દરકાર નથી રાખતા અને તેને મળવાને કે તેની પાસે જવાને જગ્યાપણ નથી મળતી એટલી ભીડ છતાં અતિ કષ્ટ વેઠી હેરાન થઈ પણ યુધિષ્ઠિરને મળવામાં તમામ પોતાને ભાગ્યશાલી ગણે છે અને હું તેના કરતાં ઉત્તમ વસ્ત્રાલકરો પેહરીને ઉભો છું છતાં મને પૂરી રીતે નમન પણ કોઈ નથી કરતું આનું શું કારણ ! આમ તર્ક થતાં તેનો ખુલાસો મેળવવાની ઇચ્છાથી બ્રાહ્મણ

પક્તી મધ્યસ્થ વ્યાસજી પાસે ગયો અને તેનો ખુલાસો પૂછ્યો—તેના જવાબમાં વ્યાસજીએ કહ્યું કે હે દુર્યોધન ! આ પ્રશ્નનો મારે જવાબ નહિ આપવો પડે કારણ સ્વતંત્ર તેનો અતુલન તું ને યશો માત્ર તું ને કહેવાનું કે આ દશ હજાર બ્રાહ્મણોની વિરાળ પક્તીમાંથી તારી બુદ્ધીની નિચક્ષણતા દર્શાવવા કે તને મૃત્યવવાનું કે એક સુપાત્ર ઘણેજ ઉત્તમ બ્રાહ્મણ તું ખોળી લાવ કારણ મારે તેની પાસે સર્વ બ્રાહ્મણોને તિનક કગવવું છે સર્વના ઉત્તમ સ્થાન કપાલ ને સ્પર્શકરનાર જાતીથી અને વિદ્યાથી તથા અતુકરણથી પણ ઉત્તમ જોઈએ માટે તેવો જ બ્રાહ્મણ ટોચ તે ખોળી લાવ દુર્યોધન દોષનું ન માનતો પણ વ્યાસજીનું કાર્તિક અંગે માનતો તેમ આજ આજ્ઞા કરી તેનું ગર્ભિત કાંઈ પોતાના સ્વાર્થમય કાળે સમજ્યો જ્યાં જાતીથી તે કામમાં પ્રવર્તે થયો પક્તીમાં પ્રેરતા દરેક બ્રાહ્મણનું સુખ નિહાળી અનેક પોતાના સુખનો વિકૃતિ કરના લાગ્યો અને મનમાં બોલવા લાગ્યો કે આ બ્રહ્મણો હું ગળ આપું છું એમ ધાગે કેવા ઢોંગ કરવા લાગ્યા છે ! દોષ તાણીને પોતાની ટોચીયારી દર્શાવવા અને આસ્તા સિદ્ધ કરવા વેદ પાઠ કરે છે દોષ મૈનવૃત્ત ધાગે છે દોષ જીની ગીતે સંપડે છે આ બધું હજી પાતળો પીરસાઈ નથી ત્યાં સુધી તેમજ મને આસ્તીકતા દર્શાવવા માટે કરે છે પણ તેથી હું ન કળાઉં બાવાની આગતીને સારી રીતે જોળખું છું આખી બાવાની આગતી “જસી સતનંડી સીક” દર્શન કરનાર માણસો વધારે હોયતો તેને આગતા દેખાડવા ખૂબ ઝાઝી વખત આગતી પ્રજીને ઉતાડે અને યોડા માણસ હોય તો તરજ ગોંગે વાળે તેમ આ બ્રાહ્મણો પણ તેવા તમામ કપટીઓ છે વ્યાસજી એ એક માણસ સાથે આસ્તિક ખોળવાને મને આજ્ઞા કરી છે પણ તે એક બ્રાહ્મણ પણ તેવો ઢોંગ વિનાનો અને મજબો સુઝેન છે કોઈ ન મળતા કદાપી તે વ્યાસજીને પોતાને સારા ગણી તેનેજ ઉત્તમરૂપ કહું તો તે પણ ધટીત નથી કારણ તે પણ હુક પાડવોનોજ વાગવાર પક્ષ તાણી મારી સાથે કપટ બાજી રમે છે માટે દોષ સાઠ નથી આમ કહેવું ધટીત છે આમ નિશ્ચય કરી બ્રાહ્મણની આખી પક્તી કે વ્યાસજી પાસે આવી આ પ્રમાણે બોલ્યો—

અપૂર્ણ

અવલોકન.

રિપોર્ટ—શ્રી ભાવનગર દશાશ્રી માળી હિતેચ્છુ સભાનો. છઠ્ઠો. સાતમો અને આઠમો વાર્ષિક રિપોર્ટ અમોને તે સભાના સેક્રેટરી સાહેબ તરફથી મળ્યો છે જેનું અવલોકન કરતાં અમોને હર્ષ પ્રગટ થાય છે આજ કાલ સભાઓ જે જે સ્થપાય છે. તે ધણું કરીને એક દેશી બને છે એટલે કે તે સભા જે જ્ઞાતી તરફથી સ્થપાય છે, તે પોતાની જ્ઞાતિનાજ હિત માટે ચોખ્ખું અથવા તો સભા સ્થાપનારાઓ પોતાના કેવળ હિતમાં એટલે જટલા મેંબરો બની પૈસા ભરે તેનાજ હિત માટે ચોછ તેઓ સ્વાર્થી બને છે ત્યારે હવે આ દશાશ્રીમાળી મહાજનો જ્યારે અમોએ રીપોર્ટ વાંચ્યો ત્યારે અમોને ખાત્રી થઈ કે તે સભાએ તે પોતાની જ્ઞાતિના હિતની માત્ર આહુત ન કર્યા કરતાં સાર્વજનિક આહુતા વિશેષ રાખી છે કોઈપણ જાતીનો પુરુષ એ સભામાં મેંબર થઈ શકે છે. એવી જ સૂચના રીપોર્ટમાં છે તે પરથી એ સભા કેવળ સ્વાર્થી નથી એમ સમજાઈ આવે છે. તે શિવાય એ સભાના સેક્રેટરી, પ્રમુખ અને તમામ મેંબરો જેઓએ એ સભા સ્થાપી છે તેનો ખરો હેતુ પારમાર્થિક છે એમ એઓએ છપતની સાક્ષમાં જે રસોડું અને ઝોાછી કીંમતે દાણા આપવાની દુકાન કાઢી એ પરથી સિદ્ધ થાય છે. અમો ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરી માગીએ છીએ કે એ સભાની સારી ઉત્તતી થાય અને તે સભાની ઉત્તતિને અંજો અમો આશા રાખીએ છીએ કે જે છપતની સાક્ષમાં પોતાની જ્ઞાતિનેજ એ સભા તરફથી થોડું મુદ્દયે દાણાની અને રસોડામાં જમવાની મદદ મળી હતી તેમ એવા સમયમાં અનાધિ બિચારાં અન્ય લિખારીઓને પણ મદદ આપવી વિગેરે સાર્વજનિક હિત-કાર્યમાં ચોજશે.

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक ३० भु]

वर्ग सप्तम १८५

[अंक ८ भा]

॥ यतो धर्मस्ततो जय. ॥

व्हालाओने वचन

व्हालाओ ! ओ व्हालाओ ! तमे आवो कहु ऐक वात मारा व्हालाओ
तमे जाणो जगनो तातरे मुज व्हालाओ ! टेक
छे समार विषे देखाए, विविधजातिनो वामरे,
व्यापक छे सचराचर माही, अखिलभुवननानाधरे—हो व्हाला १
मीठो वास रही फलेमा, वायुमा फेलायरे,
जोताजेहजणाय तेनो, अनुभवनाकेधायरे—हो व्हाला २
तेमरहयो छे निजअतरमा, विश्वपतिनो वामरे,
अनुभव ले छे, प्रबलज्ञानना, साधनवालो खासरे—हो व्हाला ३
तलना पिजक माहिंतेल छे, जोता नहि जणायरे,
घाचीपीले घाणीमा, तलतेल जुदातवधायरे—हो व्हाला ४
तेजप्रमाणे सर्वविश्वमा, साक्षीव्यापक आपरे,
द्रव्यधकी जुदो द्रष्टाओ, पडे गुरुथी छापरे—हो व्हाला ५
अप्रकारमा पडीकस्तुरी, नजरे ना देखायरे
अनुभवीकेरा अतरेतो गंधेज्ञानज यायरे—हो व्हाला
तेम तमे अज्ञानतीमिरमा, जाणोजगपतिवासरे
ज्ञानगंधथी जाणो तेने अनुभवी धेने खासरे—हो व्हाला ७
शास्त्रविषे साभलवो तेने, चितववो निशदीनरे :
पीयूषन्यानकरता रहेनु भगिभवनी पोंदरे—हो व्हाला ८

અષ્ટાવક્ર.

મકરણ ૩ ત્રીજું.

ગતાંક ૫૯ ૧૪૮ થી.

અવિનાશિન માત્માન મેકં વિજ્ઞાયતત્ત્વતઃ ॥

તવાત્મજ્ઞસ્ય ધીરસ્ય કથમર્થાર્જિને રતિઃ ॥

અર્થ અવિનાશી=ત્રણે કાળમાં રહેનાર એક=દેશકાળ વસ્તુ પરિચ્છેદ
શૂન્ય નિર્વિદ્ય આત્મ સ્વરૂપને તત્ત્વથી જાણીને આત્મજ્ઞ હોવાથી ધીર તને
અર્થો=વિષયોનો સંગ્રહ કરવામાં પ્રીતિ કેમ થાય છે ?

આત્માજ્ઞાનાદહોપ્રીતિ વિષયભ્રમગોચરે

શુક્તેરજ્ઞાનતો લોભો યથારજત વિભ્રમે ॥

અર્થ-વિષયો ઉપર જે પ્રીતિ થાય છે તે કેવળ આત્મ સ્વરૂપના અજ્ઞા-
નથીજ થાય છે જેમ છીપનાં અજ્ઞાનથીજ રૂપના ભ્રમમાં લોભ થાય છે તે
રજતભ્રમ નાશ થયે છીપનું જ્ઞાન થતાં લોભ મટી જાય છે તેમ વિષય ભ્રમ
નાશ થઈ આત્મજ્ઞાન થયે અર્થાર્જનમાં પ્રીતિ ન થતી બેઠાય.

વિશ્વસ્ફુરતિયત્રેદં તરંગાઈવ સાગરે ॥

સોહમસ્મી તિવિજ્ઞાય કિદી નદૈવધાવસી ॥

જેમ મહાસાગરમાં તરંગો સ્ફુરે છે તેમજ આસમસ્ત વિશ્વ જે આત્મ
સ્વરૂપમાં જુદી સત્તા વગરનું સ્ફુરે છે તેજ હું પોતે છું એમ સાક્ષાત્કાર
થયા પછી દીનની પેઠે તૃષ્ણાકુલ થઈ કેમ દોડયા કરે છે ?

શ્રુત્વાપિ શુદ્ધચૈતન્ય માત્માન મત્તિસુંદરં ॥

ઉપસ્યેડત્યંત સંસક્તો માલિન્પમધિગચ્છતિ ॥

અતિ સુંદર શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ આત્માને ગુરુ મુખથી વેદાંત વાક્યોથી
સાંભળીને પણ પાસે રહેલા વિષયોમાં અત્યંત આસક્ત થઈ મલિનપણાને-
મૂઢતાને કેમ પામે છે.

સર્વભૂતે પુચાત્માન સર્વભુતાનિચાત્મનિ ॥

મુને જાનત આશ્ચર્ય મમત્વમનુવર્ત્તે ॥

સર્વ ભૂત પ્રજ્ઞાદિસ્થાનર પર્યંતમા અધિષ્ઠાનરૂપે રહેલા આત્માને
જાણતા અને તે આત્મામા દોરડીમા સર્વની પેઠે અચર્ય સર્વ ભૂતને જાગતા
મુનીને પણ વિષયોમા મગતા રહે છે એ આશ્ચર્ય છે ગ્રીષમા અચર્યરૂપાને
જાણનારને તેમા મમત્વ થાય એ અમમાન્ય છે

આસ્થિત પરમાદ્વૈત મોક્ષાર્થ પિબ્યવસ્થિત

આશ્ચર્ય કામવશગો વિકલ કેલિશિક્ષયા

પરમાદ્વૈત સજાતીય વિજાતીય સ્વગત ભેદ શન્ય આત્મપદને પામેનો,

અને મોક્ષના અર્થ રૂપ સચ્ચિદાનંદ રૂપ આત્મામા ગહેલો, કામને વશ થઈ
નાના પ્રકારની કીડાના અભ્યાસથી વિકલ થઈ જાય એ આશ્ચર્ય છે

ઉદ્ભૂત જ્ઞાનદુર્ભિન્ન મવધાર્યાપિ દુર્બલ ॥

આશ્ચર્ય કામમાકાક્ષેત્ કાલમત મનુશ્રિત

જ્ઞાનના અત્યંતવૈરી કામને જાણીને અત મમથને પાસે જાણનારો પણ
જાની અત્યંત્ય દુર્બલ થઈ કામની ઈચ્છા કરે એ આશ્ચર્ય છે—ત્યારે અતકાળ
પાસે હોય ત્યારે વિષય તૂણા યુક્ત નથી

इहा मत्र विरक्तस्य नित्यानिशत्रिवेकिन

આશ્ચર્ય મોક્ષ કામસ્યમોક્ષાદેવવિભીષિકા

આ શોક અને પરચોકના વિષયથી વિરક્ત યથેના નિત્ય=આત્મતત્ત્વ,
અનિત્ય=દેહાદિનો વિવેક જાણનાર મોક્ષની ઇચ્છાવાળા જ્ઞાનીને મોક્ષથી અમ
દુષ્ટતાનું ધન ત્યાગથી બચ દેખાય એ પણ આશ્ચર્ય છે સ્વાને જોયેના નનને
નાશ થતા જાગેવાને તેનો કશો શોક યોગ ધરતોજ નથી

धीरस्तु भोज्यमानोपि पीज्यमानोपिसर्वदा

આત્માને કેવલપશ્યત્ત્વ નતુપ્યત્તિનકુપ્યતિ

ધીર જ્ઞાની પુરૂષ બોલેજો વીધયો લોગવાતો હોય કિવા નિન્દાદિકથી પીડા
કરાતો હોય તો પણ સુખ દુઃખ લોગાદિ રહિત કેવળ આત્મ સ્વરૂપને
જોતો જોતો પ્રસન્ન પણ નથી થતો અને કાપ પણ નથી કરતો દેમકે કેવળ
આત્મ સ્વરૂપમા રોષ તોપના હેતુજોનો અસમ્ભવ છે

चेष्टमान शरीरस्व, पश्यत्वन्यशरीरस्व

સસ્તવે વાપિનિન્દયાં, કથયુભ્યેન્મહાશય

ચેષ્ટા કરતાં પોતાનાં શરીરને પણ અન્યશરીરના જેવું જાણનારે મહા
શય સ્તુતિમાં કે નિદામાં પણ કેમ ક્ષેષ પામે, ન પામે.

માયામાત્રમિદં વિશ્વપદ્યનૂવિગતકૌતુકઃ
અપિસંનિહિતે મૃત્સૌ કથં ત્રસ્પતિધીરધીઃ

આ દ્રશ્યમાન જગત્ને માયા માત્ર અસતરૂપ જાણનાર કૌતુક રહિત
ધીર બુદ્ધિવાળો=સ્વસ્વરૂપમાં નિશ્ચલમતિવાળો પુરૂષ મૃત્યુ પાસે આવીને હસો
રહેતાં પણ કેમ બય પામે, નજ પામે.

નિસ્પૃહ માનસંયસ્ય નૈરાઙ્યેપિમહાત્મનઃ
તસ્યાત્મજ્ઞાનતૃપ્તસ્ય તુલનાકેનજાયતે ॥

જેનું નૈરાશ્ય— મોક્ષમાં પણ નિસ્પૃહ મન છે અને જે આત્મજ્ઞાનથીજ
તૃપ્ત છે તેવા મહાત્માની તુલના કોનાથી થાય મહાત્માની સમતા કોઈથી
થાયજ નહી.

સ્વભાવા દેવ જાનાન્તો દશ્યમેતન્નાર્કિંચન ॥
ઈદંગ્રાહ્યમિદં સાજ્ય સક્તિપશ્યતિધીર ધીઃ

આ દ્રશ્યમાન જગત્ને છીપમાં રૂપાંતી પેઠે સ્વભાવથીજ કાંઈજ નથી-
એમ મિથ્યા જાણનારે ધીર બુદ્ધિવાળો પુરૂષ આગ્રાહ્ય=હિપાદેય અને આત્યા
ભ્ય=હેય એવું શું જુવે છે, કશું નહી.

અંત સ્ત્યક્ત કપાયસ્ય, ॥
નિર્દ્વંદ્વસ્ય નિરાશિષઃ ॥
યદ્વચ્છયા ગતો ભોગો,
નદુઃ સ્વાયન્નતુષ્ટયે ॥

અંદરથી અંત-કરણથી જોણે વિષય વાસના તજી દીધી છે સુખ દુઃખ
આદિ દ્વંદ્વમાં જેનું સમાનચિત્ત છે અને આશાથી રહિત થઈ ગયેલા મહાત્માની
યદ્વચ્છા દૈવયોગથી આવી મળેલો ભોગ વિષય દુઃખને માટે કે તુષ્ટિ-આનંદને
માટે થતો નથી કેવળ પ્રવાહ પતિત તે ભોગને ભોગવે છે.

વ્યાસજીનું વર્ણીકરણ

૧૧

(વર્ણીકરણ વિષય)

ઉપર દાનનો મહિમાગાયો દાન જેવું કહ્યું હતું તેમ વર્ણીકરણ નથી એ હવે ધ્યાનમાં આવ્યું હશે દાનગીન ધર્મા વળા થયા છે અને તેનો અમરગ્રંથ અદ્યાપિ આવિષ્કારમાં પ્રાપ્ત ચંદ્રની પેઠે પ્રકાશ કરે છે દાનની ધર્મા થયા પણ કર્મ સમાન અદ્યાપિ કોઈ થયો નથી કર્મ સમાન કર્મજ છે આ વિશ્વમાં કશું સાચું આવવાનું નથી, તેમ પછવાડે અમર રહે તેમ પણ નથી, જે વસ્તુ આત્માની છે તેમાં એક કરેલું દાન અને વધારેનો સુગ્રંથ સુગ્રંથપગવાડે અમર રહેશે અને કરેલું દાન પરનોકમાં પાછળ આવશે, માટે દાન કરવું-દાન કરવાથી આ લોક અને પરલોક સુખ છે દાન એવું વર્ણીકરણ છે કે તેનાથી મનુષ્યો માત્ર વધ થતા નથી પણ તેઓએ વધ થાય છે, અને પરનો-કમાં સુખ આવે છે આટે આવા ઉત્તમ વર્ણીકરણરૂપ દાનનો ઉપયોગ કરવો એ આવશ્યક છે

ઉપર દયા અને દાન તથા મૈત્રી એ વર્ણીકરણના ત્રણ ભાગ વર્ણવ્યા હવે ચોથો ભાગ મધુર વાણીનો છે તે કહેવાનો રહ્યો પ્રથમ મધુરવાણી એટલે શું ? તેનો ઉત્તર એટલો છે કે વાણીનું મીઠાપાણુ-વાણીની મધુરતા, અને તે દરેક માણસે અવશ્ય છે કે અનંતા સુધી જોવાની રાખવી અથવા તેમ કરવાને પ્રયત્ન શીય થવું આવી મધુર વાણીને મદદથી સુખાપિત કહે છે અને સાધારણ માણસો મીઠી જીભ કહે છે સુખાપિતના સમયમાં નીચે શું કહ્યું છે ? તે વાગે

સુખાપિતેન ગીતેન યુવતીનાંચલીલયા

મનોન મિચ્છતે યસ્ય-સયોગી હયયવાપશુ ॥ ૧ ॥

અર્થ—જુવાન સ્ત્રીઓની લીલાથી (નખરાથી) અને સુખાપિતવાળા ગીતથી જેનું મન ભેદાતુ નથી અર્થાત્ જેના મન ઉપર અસર થતી નથી તે પુરુષયોગી અથવા પશુ સમાન છે

અહો સુભાષિતનો શો મહિમા ? કે જે સુભાષિતવડે પોતાનું મન ખે-
પામેલું હોય તોપણ આનંદમાં આવે છે. અને ખીજનું સુભાષિત સાંભળી અને
તે મધુર લાગવાથી ફરીથી પણ તેને સાંભળવાની ઇચ્છા રાખે છે, થાય છે. એટ-
લુજ નહિ પણ અજ્ઞાનિને જ્ઞાનિ એ બન્નેને સુભાષિત મીઠું લાગે છે અને તેથી
તેઓ વશ કરી શકાય છે માટે માણસોએ સુભાષિતનો સંબંધ કરવો તે આવ-
શ્યક છે અને તે કરવોજ.

વળી સાવર કુંડલાવાલા અહિછત્ર (પ્રશ્નોરારાનાગર) વૈદ્યરાજ ત્રંબકલાલ
જટાશંકરે પોતાના દવાખાનામાં સુસિદ્ધાંતરૂપ એક શ્લોક દાતરેલો હતો અને
તે આ પ્રમાણે હતો:—

યદીચ્છસિંવશકિર્તુજગદેકેનકર્મણ:

પરાપવાદ સસ્યેભ્યશ્વરંતીગોનિવારય ॥

અને તેનો અર્થ આવો છે કે જો તમે એકજ ઉપાય કર્મ વડે જગતને
વશ કરવાનું ઇચ્છતા હોતો ખીજના અપવાદો રૂપી તૃણ (ખડ) ને ચરવા
વાણી ગો (વાણી અને ગાય) એટલે ગાયને નિવારો રોકો. અર્થાત્ તમે
એવી વાણી હમેશાં બોલતા રહો કે વાણી ખીજજોને અપ્રિય લાગે નહિ
અને તેથી તમે ખીજજોના અપવાદમાં આવો નહિં ! કિમહુના જતાવરોની
પણ મીઠી વાણીને માણસો ઉમંગથી સાંભળે છે તો માન્ય છે તો માણસો
અને તેમાં પણ વિદ્વાનોની તો મધુરવાણી ઉમંગે સાંભળેજ, એવી મધુર-
વાણીના પ્રવર્તક પ્રરૂપેને તો આપણી શુકનીતિમાં દેવો સમાન કહ્યા છે.
આટલું કહી અને વાચકોને મારે કહેવું જોઈએ કે એ લેખ સંબંધે મારી
સાથેનો આપ સર્વનો સંબંધ હવે પૂરો થયો છે. ઇશ્વરેચ્છતા વળી ખીજ કોઈ
લેખ દ્વારા આર્યધર્મના પક્ષી થઈ અને તેમનાં પંખોની સાથે દેશ વિદેશમાં
ઉડતા ફરશુ અને ત્યારે તમારા સર્વની સાથે ફરથી ભેટો કરશું.
હવે તો

આર્ય જનોના હૃદયમાં, વ્યાસ વચનનો સાર;

પ્રતિદિન રાખો હે ! પ્રભુ ! એ માગે લખનાર. ૧.

સંવત ૧૯૫૮

વૈશાખ સુદી ૫ સોમ.

}

વૈદ્ય અમૃતલાલ કુંવરજી

(આવડ)

દુ સ્વ એજ સુખ

પ્રાચીન કાળથી ઉકતી છે કે “સુખસ્ય દુઃખસ્ય નકોપિ દાતા” સુખ કે દુ ખનો દોષ દેનાર નથી આપણા પ્રાચીન યોગના કર્માનુસાર આપણને સુખ કે દુ ખ પ્રાપ્ત થાય છે તેનીજ ગીતે દુ ખ એવો શબ્દ ન હોત તો સુખ એ શુ વસ્તુ છે તેથી પણ આપણે અજ્ઞાત હોત તદ્દનુસાર સુખ છે તો દુ ખનું આપણને જ્ઞાન થાય છે પરંતુ એટલું તો ખરૂં છે કે દુ ખની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યા પછી સુખ પ્રાપ્ત થયે આપણને જે આનંદ અનુભવાય છે તે નિ સીમ અને અવર્ણનીય છે તેવો આનંદ દુ ખની પ્રતીતિ થયા વિના થવો અશક્ય છે માટે દુ ખની વખતે બહુ કરી ન જવું ને સુખની વખતે બહુ બહેકી ન જવું ખરી રીતે જોઈએ તો સુખ અને દુ ખ એ બંધી મનની કલ્પના છે મનની માનિનતા છે અને દુ ખ એજ ઉદયસાધન છે એમ જાણવું દોષને કહેવાથી આપણું દુ ખ ઓછું થતું નથી કે સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી માટે જમ પરમાત્મા ગમે તેમ તદ્દત્ રહી આનંદ માનવો એજ પરિણામથીજ છેવટે સુખની બ્રાન્તિ થશે દરેક વ્યક્તિનું આપણે નિરીક્ષણ કરવું તો જણાશે કે દુ ખ પ્રાપ્ત થયાવિના તેમને સુખ પ્રાપ્ત નહિ થયું હોય વિદ્યા, લક્ષ્મી કે ધર બહાર વગેરે કંઈપણ વસ્તુ દુ ખવિના તેમને પ્રાપ્ત થઈ નહિ હોય, દુ ખ પ્રાપ્ત થયેજ માણસને તેમથી નિકળવાના રસ્તા શોધના પડે છે અનેક જાતના અનુભવો અનુભવાય છે વિદ્યા અને બુદ્ધિને કસોટીએ ચડાવવાના પ્રસંગો મળે છે અનેક જાતની પ્રકૃતિઓના સમાગમમા આવવું પડે છે આ વગેરે અનેક જાતના અનન્ય પ્રસંગો મળે છે આ કંઈ યોડો ધણો લાભ નથી આવા દુ ખના અનુભવો અનુભવવા એમાજ આપણું કલ્યાણ છે એમ જાણવું શ્રી ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે —

કચિદ્ ભૂમૌ શય્યા કચિદપિચ પર્યક્ષાયન
 કચિચ્છાકા હારી કચિદપિચ શાલ્યોદનરુચિ
 કચિત્કન્યા ધારી કચિદપિચ દિવ્યાવરધરો
 મન સ્ત્રીકાર્યાર્યો ન ગણયતિદુઃસ્વનચ સુઃસ્વ

પ્રાચીન સમયમાં તો સુખને તુચ્છ માનનારા સૈંકડો પુરૂષો હતા. વિશેષ તો શું પણ સુખ પ્રાપ્ત થવાથી પોતાનું અનિદ્ર વહેલું છે એમ સમજતા પણ સાંપ્રતકાળમાં લોકો કોઈ દુઃખને ઇચ્છતાજ નથી પણ સૌ સુખ મેળવવામાંજ તત્પર હોય છે પણ આ વિશ્વમાં સુખને લીધે તેના ભોગવનારને નિરંતર શ્રમ, દ્રિઢર, દૈર્ઘ્ય વગેરેમાં પડેલાં આપણે બેઠાં છીએ. સુખમાં કરેલા અનેક પાતકોને લીધે તેને આવોક તથા પરલોક અત્યંત કષ્ટ નન્ય થઈ પડે છે. માણસ સુખ મેળવવામાં ધનપ્રાપ્ત કરે છે. પણ તે સુખને બદલે ઉલટા સંતોષથી વિસુખ થઈ અનેક વિટંબણામાં આવી પડે છે. આ રીતે પ્રાચીન લોકોનો સુખને માટે ઘણો કટાક્ષ હતો દુઃખ અને દરિદ્રતામાં કેટલો બધો આનંદ છે. તે તેઓ વારંવાર કહી બતાવતા. ‘ મોહમુદ્ગર ’ ની શરૂઆતમાંજ ઉપદેશ કર્યો છે કે

મૂઢજહીહિ ધનાગમવૃણાં, કુરુ તનુવૃદ્ધે મનસિવિવૃણામ્ ।

યછ્મભસે નિજકર્મોપાત્તં વિત્તં તેન વિનોદય ચિત્તમ્ ॥

અર્થમનર્થં ભાવય નિત્યં, નાસ્તિ તતઃ સુખ લેશઃ સત્યમ્ ।

પુત્રાદપિધનભાજાં ભીતિઃ સર્વત્રૈષા કથિતા રીતિઃ ॥

“ અરે મૂર્ખ ! આ ધનની તૃણા છોડ અને તું મનમાં સંતોષરૂપ સમાધાન વૃત્તિ ધારણ કર, પૂર્વકર્મોત્સાર તને જે મળે તેમાં આનંદ માન. ”

“ અર્થ એ અનર્થાવહ છે એમ સમજી રાખ, તેથી ખરેખર કંઈ પણ સુખ નહિ મળે, ધનવાન માણસને પ્રત્યક્ષ છોદરા તરફથી પણ બીક છે. ત્યારે બીજું શું દુઃખ રૂપ ન થાય, માટે આ ઉપદેશ સારી પેઠે મનમાં ગૃહણ કર આવોજ ઉપદેશ જ્ઞાની પુરૂષો વારંવાર કરતા આવ્યા છે. ”

દરેક ધર્મના ધર્મશાસ્ત્રોમાં બેસું તો આ શિવાય અન્ય ઉપદેશ નહિ મળે. શેમ અને ગ્રીસ દેશોમાં પણ સુખને તુચ્છ ગણનાર ઘણા વિદ્વાનો હતા તેમાં સોક્રેટીસને આપણે અગ્રગણ્ય ગણીએ તો ખોટું નથી. એક પ્રસંગે એક ગૃહસ્થનું સુખ અને ઐશ્વર્ય બેઠે તે બોલ્યો કે મને તેની ગરબ નથી. જે વગર માફ કંઈ કામ અટકી પડતું નથી તેવી અહીં ઘણી વસ્તુઓ છે. અરે વાસ્તવિક બોલું તો આધનિક માણસ કરતાં હું કેટલો બધો સુખી છું. તેને આટલો બધો પૈસો સંભાળવાને કેટલી મેહેનત અને દ્રિઢ થતી હશે ? આ ઉપરથી પ્રાચીન વિદ્વાન પુરૂષોનો સુખ વિષે અભિપ્રાય સ્પષ્ટ સમજાઈ

આવશે સુખ એવી વસ્તુ દુનિયામાં હેઠ નહિ, સુખ જાણવાને માટેજ દુખનો અનુભવ કરવો જોઈએ જુખનું દુખ જન્મવાથી જણાઈ આવે છે તૃપ્તિ પાણી પીવાનું, ટાઢથી ગરમી, ગરમીથી શીત ઉપચારનું એ પ્રમાણે શ્રમ અને વિશ્રાંતિ પરસ્પર સાપેક્ષ છે વિશ્રાંતિના અનુભવથી શ્રમ સુખ, દાયક લાગે છે એટલે ઉદ્યોગ કર્યા વિના સુખની આશા રાખવી અને શ્રમ કર્યા વિના વિશ્રાંતિ સુખની આશા રાખવી તે આકાશ કુસુમવત છે કહેવાનું તામર્યે કે ઉદ્યોગ વગર વિશ્રાંતિ એ ખરૂં સુખ નથી એક પાશ્વર્યાત્મ્ય અથકારે એક જગોએ લખ્યું છે કે ‘નિરતર વિશ્રાંતિ એ સ્વર્ગ જલુ સુખ છે એમ ભલે લોકો કહે પણ હું તો તેને નગ્નમા જજે યાતનાઓ ભોગવવી પડે છે તેમની એક યાતના છે એમજ હું તો કહીશ ’

પાતિતોપિ કરા યાતે રૂપતત્યેવ કિંદુક

માયેણસાધુવૃત્તાનામસ્વાપિન્યોવિપત્તય

“એક દડો હાથ વતી નીચે પછાડયાથી તે ઉછળીને પાછો ઉચે જાય છે તેવીજ રીતે સદ્ગુણીઓની વિપત્તિઓ સ્થિર રહેતી નથી (અર્થાત્ સદ્ગુણીઓપર વિપત્તિઓ આવે છે તો તે પાછી જતી રહી તેને સુખનો સ્વાદ વધારી આપનારી યાય છે) આપણુ આ દુખી જીવતર છે તે ભાગ્યદેવીના દડો છે સુખ અને દુખની વચ્ચે તે જમાને આમ તેમ ખેલાવે છે પણ એટલું તો નક્કી સમજવું કે

મુલસ્યાનન્તર દુઃખ દુઃખસ્યાનન્તર મુલ

પર્યાયેણોપસપેતે, નર નૈમિરા ઇવ

કાણુ કે પ્રખ્યાત અધિકાર સ્માર્ધસ કહે છે કે —

“The poorest have sometimes taken the highest places nor have difficulties apparently the most unsuperable proved obstacles in their way Those very difficulties, in many instances would even seem to have been their best helpers by evolving their powers of labour and endurance, and stimulating into life faculties which might otherwise have lain dormant

“અતી રક મનુષ્યોએ ખહુ વેળા ઉચમાં ઉચ પદ મેળવ્યા છે દેખાતા અવધ્ય સકટો તેમના માર્ગમાં નડ્યા નથી ઘણા દ્રષ્ટાતમા તો તેજ સકટો તેમના શ્રમની અને સહનની શક્તિઓને પ્રગટ કરીને, અને દેટવાક શુભો

જે તેમ બન્યું ન હતું તેમ અચેત પછી રહ્યા હતા. તે ગુણોને ઉત્તેજ સજીવ કરીને તેવા મનુષ્યોનાં ઉત્તમ સહાય કર્તા હોય એવાં પણ દેખાઈ આવ્યાં છે.”

દુઃખી માણસને નિરાશ થવાનું કાંઈ કારણ નથી. જેમ આપણી અવસ્થા નિરાધાર હોય તેમ એક રીતે વધારે સાદું છે એમ સમજવું. નિત્ય શીતળતામાં રહેનારનાં કરતાં જેને ઘણી ગર્ભિ વેઠ્યા પછી શીતળતા મળે છે, તેને શીતળતા અત્યંત સુખકારક લાગે છે અનુચ્ચ અવસ્થામાંથી ઉચ્ચ અવસ્થામાં જવામાં જટલું પરાક્રમ છે તેવું ખીજ કશામાં નથી. વિપત્તિ કે દુર્દશાનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તો તે એવી ઉપકારક અને ઉપયોગી છે કે સીમા-મહાજનોના જીવન ચરિત્રો ત્હમે વાંચશો તો તમને બધું સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે.

અપૂર્ણ]

શ્રી:

અથ ગર્ભગીતા પ્રારંભ: ॥

શ્રીગણેશાયનમઃ ॥ શ્રીપરબ્રહ્મણેનમઃ ॥ અર્જુનઽવાચ ॥ ગર્ભવાસ-
જરામૃત્યુકિમર્થં ભ્રમતેમનઃ ॥ કિમર્થરહિતં જન્મ કથં દેવ જનાર્દન ॥ ૧ ॥

અર્જુન કહે છે. હે જનારદન ભગવંત આ જીવને ગર્ભવાસ જન્મ, વૃદ્ધાવસ્થા ને મૃત્યુ પ્રાપ્ત થવા સાડ તેનું મન શા વાસ્તે ભ્રમણ કરે છે અને આ જન્મ મૃત્યુથી શી રીતે મુક્ત થશે તે કહો.

શ્રીભગવાનઽવાચ ॥ માનવામૂઢઅંધસ્યસંસારસ્યવિલીયતે ॥

આશામેકાત્મનત્યજ્યં જીવનં ધનસંપદા ॥ ૨ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે. આ સુષ્ટીમાં મનુષ્ય મુઠ દશાથી અંધ થઈને સંસાર (સત્ય સ્વરૂપનું વીપરીત ભાન એટલે) રૂપ સમુદ્રમાં ડુબે છે. વાસ્તે એ સમુદ્રમાંથી તરવાનો ઉપાય આ જીવને કદ્યાણુદાયક આશા છોડવી એ મુખ્ય છે.

અર્જુનઽવાચ ॥ આશાકેનજિતેપ્રાણીસંસારવિષવંધનં ॥

કેનધર્મપ્રકારેણલોકોમુચ્યત્તિવંધનાત્ ॥ ૩ ॥

અરજુન કહે છે. હે ભગવંત કીયો માણસ આ આશાને જીતી શકે ? ને આ “વીશ જવા” સંસારરૂપી બંધનમાંથી મુક્ત થશે. વાસ્તે કીયો ધર્મ કરાથી ઉપર કહેલા બંધમાંથી મુક્ત થશે.

શ્રીભગવાનુવાચ ॥ આશામેકપરિસજ્યનિરાશામૃદ્ધતેયદિ ॥
નિષ્કર્મકર્મકર્તવ્યમાણિકર્મનલિપ્યતે ॥ ૪ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે એક આશાનો ત્યાગ કરીને નીરાશાનું ગૃહણ કરવું ને નીષ્કર્મરૂપી કર્મ કરેથી પ્રાણી કર્મથી બંધન થતા નથી
અર્જુનુવાચ ॥ કામક્રોધચ્છલોભચમમાસ્મિવસતેસદા ॥
એતેમનસિવર્તેતેકર્મનાશકયદ્દરિ ॥ ૫ ॥

અરજુન કહે છે હેહરે હે ભગવત કામ ક્રોધ લોભ આશાના કહે છે
અને તે આરા મનને એવીને વીપરીત કર્મ કરાવે છે વાસ્તે તે વીપરીત
કર્મનો નાશ થી રીતે થશે

શ્રીભગવાનુવાચ ॥ પ્રહ્લાગ્નિર્દહતેકર્મપુનઃ કર્મનલિપ્યતે ॥
નિર્મલચમનોભૂત્વાપુનર્જન્મનવિચતે ॥ ૬ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે પ્રહ્લ જ્ઞાનરૂપી અગ્ની સર્વ કર્મનું દહન કરે છે
કે જે કર્મથી પ્રાણી પ્રી બંધન થતા નથી પણ તે પ્રાણીનું સ્વચ્છ મન થઈ
ને તે કરી જન્મ મળ્યુંને પ્રાપ્ત થતા નથી

અર્જુનુવાચ ॥ માનસપુણ્યપાપાનિઅશોચશુચિચદ્વય ॥
એતેમનસિવર્તેતેકર્મનાશકયદ્દરિ ॥ ૭ ॥

અરજુન કહે છે હેહરે હે ભગવત માણસ પુણ્ય પાપ અને શુદ્ધ અને
અશુદ્ધ એ તદ્દરૂપી દ્વદ્ મોહમનને થઈને દુષ્કર્મ થાય છે તે દુષ્કર્મનો નાશ
થી રીતે થશે

શ્રીભગવાનુવાચ ॥ જિતૈ સર્વકૃતોર્કર્મવિષ્ણુશ્રીગુરુચિંતન ॥
સકલપવિકલ્પોનાસ્તિજિવન્મુક્તોનસશય ॥ ૮ ॥

શ્રી ભગવાન કહે છે સર્વ ઈંદ્રીયને સ્વાધીન રાખી શ્રી વીશ્ણુ અથવા
શુશ્રુ ચિંતનરૂપી કર્મ કરેથી સકલ વોકલપનો નાશ થઈને પ્રાણી જીવ
ન્મુક્તની સથય થાય છે

નાનાશાસ્ત્રપઠેલ્લોકેનાનાદૈવતપૂજન ॥
આત્મજ્ઞાનવિનાપાર્યસર્વકર્મનિરર્થક ॥ ૯ ॥

અનેક શાસ્ત્રનું પઠણ કરવું અને અનેક દેવતાનું પુજન કરેથી આત્મજ્ઞાન
વિના એ બધા કર્મ મુક્તી આપવાને નીષ્ફળ થાય છે

આચારક્રિયતેકોટીદાનંચગિરિકાંચનં ॥

આત્મતત્ત્વનજાનાતિમુક્તિર્નાસ્તિકદાપિચ ॥ ૧૦ ॥

શુદ્ધ કર્મ એક ઢાટી તથા એક પર્વત જેટલું સુવર્ણુદાન આત્મતત્ત્વ બાણુ વીના એ કર્મ કાઈ પણ દીવસે મુક્તી આપી શકતા નથી.

કોટીયજ્ઞકૃતેનાપિકોટીદાનગજાદિકં ॥

ગોદાનંચસહસ્રાણિમુક્તિર્નાસ્તિગુરુર્વિના ॥ ૧૧ ॥

એક ઢાટી યજ્ઞ કરેથી તથા એક ઢાટી ગજદાન તથા એક સહસ્ર ગોપ્ર દાન કર્યાથી પણ ગુરુ વીના મુક્તી થતી નથી.

નમોક્ષંપઠતેશાસ્ત્રંનમોક્ષંચરતેશુચિઃ ॥

નમોક્ષંકર્મધર્મેષુમુક્તિર્નાસ્તિગુરુર્વિના ॥ ૧૨ ॥

છ શાસ્ત્રનું અધ્યયન તથા બ્રહ્મારા સુધી શુદ્ધ કર્મ કરેથી મોક્ષ થતો નથી ને એકંદર સર્વ કર્મ ધર્મથી ગુરુ વીના મુક્તી મળતી નથી.

નમોક્ષંધારણેધ્યાનનનમોક્ષંપ્રાણસાગિનઃ ॥

નમોક્ષંકંદહારેશ્ચમુક્તિર્નાસ્તિગુરુર્વિના ॥ ૧૩ ॥

ધારણા ધ્યાન ને જેવટ પ્રાણ ત્યાગ કરેથી પણ મુક્તી થતી નથી તેમજ કંદ મુલ બક્ષણ કરીને રહ્યાથી પણ ગુરુ વીના મુક્તી થવાની નથી.

નમોક્ષંભ્રમતેતીર્થેનમોક્ષંભસ્મલેપનં ॥

નમોક્ષંચર્મધારીણાંમુક્તિર્નાસ્તિગુરુર્વિના ॥ ૧૪ ॥

સર્વ તીર્થો હણ કરેથી અથવા સર્વાંગમાં ભસ્મ ધારણ કરેથી અથવા ચર્મ ધારણ કરેથી મોક્ષ થતો નથી ને ગુરુ વીના મુક્તી પ્રાપ્ત થતી નથી.

નમોક્ષંકોટિયજ્ઞેનમોક્ષંદાનકોટિભિઃ ॥

નમોક્ષંવનવાસેનમુક્તિર્નાસ્તિગુરુર્વિના ॥ ૧૫ ॥

એક ઢાટી યજ્ઞ કરેથી તથા એક ઢાટી દાન કરેથી અથવા અરણ્યમાં રહેથી મોક્ષ થતો નથી એટલે ગુરુ વીના મુક્તી મળતી નથી.

નમોક્ષંનગ્નમાનેષુનમોક્ષંદેહદંડણં ॥

નમોક્ષંગાયત્રેગીતંમુક્તિર્નાસ્તિગુરુર્વિના ॥ ૧૬ ॥

ગંધર્વ રહેથી અથવા મૌનવ્રત રાખ્યાથી મોક્ષ થતો નથી. તેમજ દેહ કરાથી ને ગાયત્રી ગાયત્રી થશે. એને દેહને મુખ થવા દેવું નહીં.)

તથા ઉત્તમ પ્રકારનું ગાયન અથવા સર્વનાદ્ય વગાડ્યાવી પણ ગુરૂ વીના મુક્તી મળતી નથી ॥ ૧૬ ॥

નમોક્ષપદતેવેદનમોક્ષક્રિયતેતપ ॥

નમોક્ષનજદામારૈર્મુક્તિર્નાસ્તિગુરુર્વિના ॥ ૧૭ ॥

આગ વેદનું પઠણ કરેથી તથા તપ કરેથી તથા જટા રાખ્યાથી (પચ દેસ) મુક્તી થતી નથી ગુરૂ વીના ॥

ચાવદબુદ્ધિવિકારેણઆત્મતત્ત્વનવિચતે ॥

ચાવત્જ્ઞાનનર્ચિતતેતાવત્વિત્તાસ્થિરનહે ॥ ૧૮ ॥

જે કાળ સુધી દુ દેહરૂપી છુ એવો બુદ્ધીમા નીકળે રહે છે ત્યાં સુધી આત્મજ્ઞાન થવાનું નથી અને તે આત્મજ્ઞાનનું ચીંતન (ધ્યાન) થયા વીના ચીત સ્થિર થતું નથી ॥

અભ્યતરેભવેતશુદ્ધિર્વિજયમાનસતત ॥

મદ્યાલયતેમનોમેલતપ કોટિકૃતેનકિ ॥ ૧૯ ॥

અતર સુધી (મનની શુદ્ધી) તેમજ મનની કલ્પનાનો જથ્થો (ની વૃત્તી) યથા સીવાય મોક્ષ થતો નથી સાગસ સુધ્ધ અત કરણ જે થવાનું તે ઢાઢી વરસ સુધી તપ કરેથી પણ થતું નથી ॥

અર્જુનઽવાચ ॥ અભ્યતરકથશુદ્ધિકથમલ્લભિમોચન ॥

મનમૈલસદાકૃષ્ણકથલતેનિર્મલભવેત ॥ ૨૦ ॥

અરજુન કહે છે અતર સુધીને નીર્મલ મન થયા સીવાય જ્ઞાન થવાનું નથી, એમ તમે કહો છો વાસ્તે મનનો મેલ (અજ્ઞાન) જઈને સુધ્ધ મન સાધી થશે ॥ ૨૦ ॥

શ્રીમદ્ગવાનઽવાચ શુદ્ધાત્માચતપોનિષ્ટાજ્ઞાનાગ્નિર્મલનાશન ॥

મનોબુદ્ધિગુરાર્વાક્યપુનર્જન્મનવિચતે ॥ ૨૧ ॥

સુધ્ધ વાસના રાખીને તથા સ્વધર્મ આચરણ થએથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અને તે જ્ઞાનથી મનનો મૈય (દ્વંતણાન) એત રૂપ અજ્ઞાન નાશ થાય છે અને જે સુધ્ધ થએલી મન બુદ્ધી તે ગુરૂના મુખમાથી માહાવાક્યનો ઉપદેશ થએલો તેનો અનુભવ થઈને પ્રાણી મુક્ત થાય છે એટલે તે ફરી જન્મ ધારણ કરતા નથી

સ્વર્ણ ભસ્મ વિધાન.

શિલાસિંદુરયોશ્વર્ણ સમયોરકં દુગ્ધકૈઃ
 સર્વૈવ ભાવના દદ્યાત્ શોષયેચ્છપુનઃ પુનઃ
 તતસ્તુગલિતે હેન્નિ કલ્કોઽયં દીયતે સપઃ
 પુનર્ધમેદતિતરાં યથાકલ્કો વિલીયતે
 एवं वेलात्रयंदद्यात्कल्कं हेममृतिर्भवेत्

અન્યસ્વર્ણભસ્મવિધિ:

તત્સમ ગંધકં સૂતં સ્તોક માત્ર મનઃશિલા
 સ્તોકં નાગં ચ સર્વૈકં મર્દયેત્કાંજિકૈઃ સહ
 લેપયેત્તાનિ પત્રાણિ શરાવસંપૂટે ક્ષિપેત્
 ગજાશ્વયે જ્વાલયેત્તશ્ચા ત્સ્વાંગશીતઽભુદ્ધરેત્
 ચૂર્ણયેદ્દેમપાત્રાણિ પુનઃ પંચામૃતં પુટેત્
 વહ્નોર્દ્ધે દાપયેત્પુંસાં જ્ઞાત્વા દેહ વલાવલં

સુવર્ણ ભસ્મ કરવાની વિધિ—મણુશલ અને સિંદૂર સરખે વળને લઈ આકડાના દૂધમાં લઢી સોનાના પત્રાને તે ચોપડીને તેને તપાવવાં આમ સાત વખત કરવાથી તે પત્રાઓ ગળી જશે તે ગલી ગયા પછી પાછું તેને મણુશીલ ને સિંદૂર સાથે મેળવી તે મણુશીલ ને સિંદૂર બળી બધ ત્યાં મુઢી ધમેલું આમ ત્રણ વખત કરવાથી સુવર્ણની ભસ્મ તૈયાર થશેજ.

સુવર્ણ ભસ્મ કરવાની અન્ય વિધિ—સોનાનાં પત્રાં બરોબર પારે અને ગંધક લે ચોડો મણુશલને જરા શીસું એટલાં ઔષધો એકઠાં કરી કાંઈ સાથે મર્દવાં અને તેનો સોનાનાં પત્રાં ઉપર લેપ કરી તે પત્રાં ઢાડીયામાં મૂકી તેની ઉપર બીજું ઢાંકી તેની સંધી માટીથી ખૂરી છાણાની વચમાં મુકી ગળ પુટદેવો. તદ્દનશીતલ થયા પછી બહાર કાઢી તે પત્રાનું ચુર્ણ બનાવવું અને પુનઃ પંચામૃત પૂટ દેવો આમ કરવાથી તૈયાર થયેલી સુવર્ણ ભસ્મ, મનુષ્યના બળના પ્રમાણમાં વ્યાધી પરત્વે જુદા જુદા અનુપાનોથી ખાવા આપવી અથવા અરધોવાલ આપવી.

સ્વર્ણ ભક્ષણ ગુણા

દેમ વાયુ પ્રદ પ્રોક્ત મહા સૌધામ્યચર્ચન
 આરોગ્ય પુષ્ટિદ શ્રેષ્ઠ સર્વધાતુ વિવર્ધન
 સ્વર્ણ તિક્ત કપાય મધુર મતિવચ સ્થાપક કાંતિદચ
 વૃષ્ય હૃદય ચ વલય રુચિકરમણિલ વાગ્વિશુદ્ધિવિધત્તે
 આયુર્દ વૈવલીનાં હરણ મધિરતો નાશને દુર્વિપાણા
 રોગેશોન્માદજાના જ્વર લલ હરણ સર્વરોગાદિનાશ

અન્યસ્વર્ણ ભક્ષ્ય ગુણા

સ્વર્ણ શીત પવિત્ર સ્તંધવામ કસનશ્વાસ મેહાસપિત્ત
 કૌષ્ઠ્ય ક્ષ્વેદસત્તાસ પ્રદરગદહર સ્વાદુતિક્તકપાય
 વૃષ્ય મેધાગ્રિકાતિમદ મધુરસકરકાર્શ્યહાનિ ત્રિદોષો
 ન્માદાપસ્માર શૂલ જ્વર જયી વપુષો વૃહણ નેત્રપથ્ય ।

સોનાના ગુણો—સોનાની ભસ્મનુ સેવન કરવાથી આયુષ્ય વધે છે, સૌખ્યાય વૃદ્ધી થાય છે, શરીર આરોગ્ય રહે છે, સારી શરીરને પુષ્ટી આપે છે, ને સર્વ ધાતુ વધારે છે, સોનુ સ્વાદે કડવુ તૂરુ અને મધુર છે, આયુષ્ય આપ નાર છે, શરીરની કાતી વધાનાર તથા હૃદયને પ્રિય છે, ગળપ્રદ છે, રક્તિ ઉત્પાદક છે, વાણી શોધક છે, ગળ ક્ષીણ કરનારા દુષ્ટ વિગના વ્યસનો, જેવા કે અક્રીણ, ભાગ, ગાળે વિગેરેથી મુક્ત કરાવનાર છે તેમ ઉન્માદ અન્ય વ્યાધીઓને અને ન્તરના ગળને ઓછુ કરીને તેને મહાકનાર સુવર્ણ ભસ્મજ છે ।

અન્ય સુવર્ણ ભસ્મના ગુણો—સુવર્ણ ભસ્મ શીતળ છે પવિત્ર છે તમજ ખાસી શ્વાસ, પ્રમેહ, રક્તપિત્ત, ધાતુશીણતા, સ્થાવરજંગમવિધ, સ્તંધ ને ક્રીઓને, ગતા રક્તપ્રદર આદિ વ્યાધીઓનો નાશ કરે છે, સ્વાદે જરાં કડછુ, તૂરુ અને સ્વાદિષ્ટ છે, ઇન્દ્રિઓ વૃદ્ધિકારક છે, પુષ્ટી વર્ધારનાર છે, તેમજ અગ્નિને પણ પ્રગટ કરે છે, કાન્તીને ખીવે છે, મધુર રસને પ્રગટ કરે છે અને શરીરની દુર્બલતા, ત્રિદોષજન્ય વ્યાધીઓ, ઉન્માદ અપસ્માર, ક્ષીણ અને તમામ જાતના જ્વર મટાકનાર છે એટલુજ નહિ પણ શરીરનું સારી, શીતે પુષ્ટી કરી આપના તેજ ને વધારે છે.

સુવર્ણ ભસ્માનુપાન

મૃગયોગાચ્ચ તદ્દૃશ્યં દુग्ધયોગાદ્ગલપદં
 પુનઃનવાયુતનેત્ર્યં ઘૃતયોગે રસાયનમ્
 સ્મૃત્વાદિકૃદ્ધવાયોગાત્કાંતિકૃત્કુંકુમેન ચ
 રાજયક્ષ્માચ પયસા નિર્વિષ્યાચ વિષંહરેત્
 શુઠી લવંગ મરિચં સ્ત્રી દોષોન્માદ તાપકં
 મધ્વામલકર્ણં તુ સુવર્ણં ચેતિ તત્રયં
 પ્રાશ્યારિષ્ટ ગ્રહીતોઽપિ મુચ્યતે પ્રાણસંકટાત્
 મેધાકામસ્તુ વચયા શ્રીકામઃ પદ્મકેસરૈઃ
 શંસ્રપુષ્પ્યા વયાર્યચ વિદાર્યાચપ્રજાર્યકઃ

અશુદ્ધ સ્વર્ણ દોષા:

અશુદ્ધ ધારિતં સ્વર્ણં લલ્લાર્યચ નાશયેત્
 કરોતિરોગાન્મૃત્યું ચ તદ્દૃશ્યં યત્નતસ્તતઃ

સુવર્ણ ભસ્માનુપાન—સોનાની ભસ્મ ભાંગરાના રસ સાથે આપી હોય તો નીચેવૃદ્ધી કરે છે. દૂધ સાથે આપતાં ખલ વધારે છે, સાટોડીના રસમાં આપતાં ઘેં તેજ વધારે છે, ધી સાથે તમામ શરીરના વ્યાધીઓને હિંતકર છે, સાથે આપતાં સ્મરણ શક્તી વધારે છે, કેસર સાથે આપતાં કાંતી વધારે છે, દૂધ સાથે ક્ષયને મટાડે છે, નિર્વિંશી વૃક્ષના રસ સાથે આપતાં ઝેર ઉતારે છે, સૂંઠ, લવીંગ ને મરી સાથે આપતાં ત્રિદોષ અને ઉન્માદ ને મટાડે છે, મધ, આંખળાં અને સુવર્ણ ભસ્મ એ ત્રણ વસ્તુઓ એકત્ર કરી ખાવાથી ગમે તેવા વ્યાધીઓને પણ મટાડે છે, યુદ્ધી વધારવાની ઈચ્છાવાળાએ વજ સાથે સુવર્ણ ભસ્મ ખાવી, કાંતી વધારવાની ઈચ્છાવાળાએ પદ્મક અને કેસર સાથે સુવર્ણ ભસ્મ ખાવી, આયુષ્ય માટે શંખપુષ્પી સાથે ખાવી અને સંતાન પ્રાપ્તિ કરવાને માટે વિદારી કંદ સાથે સુવર્ણ ભસ્મ ખાવી.

અશુદ્ધ સુવર્ણથી યતા દોષ—અશુદ્ધ રહેલ સોનાની ભસ્મ ખાધા થી ખળની અને ધાતુની ક્ષીણતા કરે છે અનેક ખીજ ઉપદ્રવો કરે છે અને છેવટ મૃત્યુ પણ કરે છે માટે અશુદ્ધ ભસ્મ કદી ન ખાવી.

અથ રૌપ્ય ભસ્મ પ્રકરણ

રૌપ્ય શુદ્ધિ

પત્રીકૃત તુ રજત સતત્ જાતવેદસિ
નિર્વાપિતમગસ્ત્યસ્ય રસૈર્વારત્રયશુચિ

રૌપ્ય ભસ્મ વિધિ

તારપાત્રાણિ મૂક્ષમાણિ તત્સમૌરમગધકૌ
સૂતગધકયોસ્તુલ્ય , તાલ સ્વલ્વેયમર્દયેત્ ॥
કલ્કકૃત્વા કુમાર્યદ્રિસ્તેનતાનિમલેપયેત્
શરાવસપુટેકૃત્વા ત્રિશદ્વન્યોત્પલૈ પુટેત્
एव राजतमाप्नोति मूर्तिवारद्वयेनवै

રૌપ્ય ભક્ષણ ગુણા

તારરોગસમુદ્ર પારદમહો પિત્તાપહ વાતજિન્
ગુલ્મશ્લેષ્ય વિપાર્તિ મેહશમન છુત્કાતિસર્દાપન

રૌપ્ય ભસ્મ પ્રકરણ

રૂપાની શુદ્ધી—કાંટા ખુચીઅય એવા પાતળા કરેલા રૂપાના પત્રાને તપાવીને આગળ જાણાવેલ તૈનાદી વર્ગમા યોજવાથી રૂપાની શુદ્ધી થાય છે છતાં તે પત્રાઓને ખૂબ તપાવાને અગથીઆના પાત્રાના રસમા તથા વાગ યોજવાથી પણ શુદ્ધ થાય છે

શ્રી રૌપ્યમસ્મકરવાનીરીત—રૂપાના પત્રા ખરાખર સૂક્ષ્મ કરેલા હોય તેના સરખો ગધક અને પારો લઈ અને હરતાલ મેળવી, બધી વસ્તુઓ કુવારના રસમા ખરલ કરી રૂપાના પત્રાઓ ઉપર એ વસ્તુઓનો લેપ કરી તે પત્રાઓને કાડીયાના સપુટમા મુકી માટીથી બને કાડીયાની સંધી ધુરી નાખી ત્રીશ અડાયા છાણાની વચમા મુકી સળગાવી પુટ દેવો આમ એ વખત કરવાથી રૂપાની ભસ્મ થઇ જાય છે

રૂપાની ભસ્મના ગુણો—રૂપાની ભસ્મ અનેક રોગ રૂપી સમુદ્રનો અત આણનારી છે પિત્તજન્ય વ્યાધી માત્રને હરે છે, વાયુજન્ય વ્યાધીઓ પણ મટાડે છે પેટના ગોળાને, અને સ્થાવર જંગમાત્મક વિષની, પીડાને સમાવે છે, બૂખ જગાડે છે, પ્રમેહને મટાડે છે, કાતી વધારે છે, દમ્બના

સુવર્ણ ભસ્માનુપાન

મુંગયોગાચ તદ્દૃશ્યં દુર્ગ્ધયોગાદ્ગ્લપદં
 પુનર્નવાયુતેનૈઙ્યં ઘૃતયોગે રસાયનમ્
 સ્મૃત્વાદિકૃદ્ધચાયોગાત્કાંતિકૃત્કુંકુમેન ચ
 રાજયક્ષ્માચ પયસા નિર્વિષ્યાચ વિષંહરેત્
 શુઘ્રી લવંગ મરિચં સ્ત્રી દોષોન્માદ તાપકં
 મધ્વામલકર્ચૂર્ણં તુ સુવર્ણં ચેતિ તત્રયં
 પ્રાશ્યારિષ્ટ ગ્રહીતોઽપિ મુચ્યતે પ્રાણસંકટાત્
 મેધાકામસ્તુ વચયા શ્રીકામઃ પદ્મકેસરૈઃ
 શંસ્રપુષ્પ્યા વયાર્યચ વિદાર્યાચમજાર્યકઃ

અશુદ્ધ સ્વર્ણ દોષા:

અશુદ્ધં ધારિતં સ્વર્ણં લલવીર્યંચ નાશયેત્
 કરોતિરોગાન્મૃત્યું ચ તદ્દૃશ્યં યત્નતસ્તતઃ

સુવર્ણ ભસ્માનુપાન—સોનાની ભસ્મ ભાંગરાના રસ સાથે આપી હોય તે નીર્યવૃદ્ધી કરે છે. દૂધ સાથે આપતાં ખલ વધારે છે, સાટાડીના રસમાં આપતાં ખનું તેજ વધારે છે, ધી સાથે તમામ શરીરના વ્યાધીઓને હિતકર છે, વજ સાથે આપતાં સ્મરણ શક્તી વધારે છે, કેસર સાથે આપતાં કાંતી વધારે છે, દૂધ સાથે ક્ષયને મટાડે છે, નિર્વિંશી વૃક્ષના રસ સાથે આપતાં ઝેર ઉતારે છે, સૂંઠ, લવીંગ ને મરી સાથે આપતાં ત્રિદોષ અને ઉન્માદ ને મટાડે છે, મધ, આંબળાં અને સુવર્ણ ભસ્મ એ ત્રણ વસ્તુઓ એકત્ર કરી ખાવાથી ગમે તેવા વ્યાધીઓને પણ મટાડે છે, યુદ્ધી વધારવાની ઈચ્છાવાળાએ વજ સાથે સુવર્ણ ભસ્મ ખાવી, કાંતી વધારવાની ઈચ્છાવાળાએ પદ્મક અને કેસર સાથે સુવર્ણ ભસ્મ ખાવી, આયુષ્ય માટે શંખપુષ્પી સાથે ખાવી અને સંતાન પ્રાપ્તિ કરવાને માટે વિદારી કંદ સાથે સુવર્ણ ભસ્મ ખાવી.

અશુદ્ધ સુવર્ણથી યતા દોષ—અશુદ્ધ રહેલ સોનાની ભસ્મ ખાધા થી ખળની અને ધાતુની ક્ષીણતા કરે છે અનેક ખીજ ઉપદ્રવો કરે છે અને છેવટ મૃત્યુ પણ કરે છે માટે અશુદ્ધ ભસ્મ કદી ન ખાવી.

આગ્રહસ્તવપર્યંતે ભૂતગ્રામેચતુર્વિધે ॥

વિજ્ઞસ્યૈવૈદિસામર્થ્ય મિચ્છાઽનિચ્છાવિવર્જને ॥

બ્રહ્માથી સ્તબ્ધ પર્યંત આતુલિય ભૂતગ્રામમા (દાર્ઠ પણ ઇચ્છાને રોકી શકતુ નથી પણ) જે વિજ્ઞ (વિરોધજ્ઞ) જ્ઞાની છે તેનુ ઈચ્છા અનીચ્છાને છોડી દેવામા સામર્થ્ય છે એટલે તે દેવળ ઇચ્છા ગહિત ચદૃચ્છાથી વર્તન કરી શકે છે

આત્માનમદ્યકચ્ચિત્ જાનાતિમગદીશ્વર

યદ્વેચિતત્ત કુરુતે, નભયતસ્યકુનચિત્

હજારે મતુષ્યોમા દાર્ઠ વિગ્ધ પુરુષ, જગદીશ્વર તત્પદાર્થને આત્મા અને તત્પદાર્થને અદ્વય અભિનિપણાથી જાણી શકે છે તે જ્ઞાની જે જાણે છે તે પ્રમાણે કરે છે તેને ક્યાયથી બય નથી, જ્ઞાની પ્રાગ્જ્ઞ વશ થઈ જે કર્તવ્ય જાણાય છે તેને નિર્ભય થઇને કર્યે જાય છે

પ્રસંગ ૪ થો સમાપ્ત

પ્રસંગ ૫ મો

લયયોગ

નેતે સગોસ્તિકેનાપિ કિં શુદ્ધસ્ત્યન્તુમિચ્છસિ

સઘાતવિલયકુર્વન્નેવમેવ લયવ્રજ ॥ ૧ ॥

હે શિષ્ય ! તારે કોઈનો સગ નથી તેથી શુદ્ધ અસગ હોવાથી તુ શુ છોડવાને કે ગ્રહણ કરવા ઇચ્છે છે ? હુ દેહ નથી એમ જાણીને એમજ (એ જાણવા રૂપે) લય પામી જ

હદેતિભવતોવિશ્વ વારિષે રિવલ્લુદા ॥

ઈતિજ્ઞાત્વૈકમાત્માન મેવમેવ લયવ્રજ ॥

જમ સમુદ્રમા તારંગો (પરપોટા) ઉપર છે એવી રીતે તારાથીજ આ જગત્ ઉપજેલ છે એમ એક આત્માને જાણીને એમજ (પ્રત્યક્ષ દેખાતુ પણ આ જગત્ અવસ્તુપણાથી નિર્ભય સત્યસ્વરૂપ તારે વિષે નથી, જમ રજ્જુમા પ્રત્યક્ષ દેખાતો પણ સર્પ કદી હોતો નથી માટે એમ જાણવા રૂપે) લય પામી જ

પ્રત્યક્ષમપ્યવસ્તુત્વાદિશ્વનાસ્ત્યમલેત્વયિ ॥

રજ્જુ સર્પઙ્ગવ્યક્ત મેવમેવલયવ્રજ ॥ ૩ ॥

અષ્ટાવક્ર.

ગતાંક ૫૪ ૧૭૨ થી.

પ્રસંગ ૪ થી.

હંતાત્મજસ્ય ધીરસ્ય, સેલતો ભોગલીલયા ॥

નહિસંસારવાહીકૈર્મૂઢૈઃ સહ સમાનતા ॥ ૧ ॥

આત્મજ (સર્વાધીશ્વાનપણાંથી પોતાના આત્માને જાણનાર) ધીર (વિષયોથી જનું ચિત્ત વિક્ષિપ્ત થતું નથી તેવા) ભોગ એટલે વિષયભોગની લીલાથી પ્રારબ્ધ વશાત્ આવી મળેલા ભોગોથી કીડા કરતા જ્ઞાનીની, સંસાર વૃત્તિવાળા પામર પશુઓની સાથે સમાનતા નથી.

સંસાર વ્યવહારમાં રહેલો જ્ઞાની સંસારીના સરખો કેમ નહિ તેનું કારણ કહે છે કે:-

યત્પદં પ્રેપ્સવોદીનાઃ શકાઘ્યાઃ સર્વદેવતાઃ ॥

અહો તત્ત્વસ્થિતોયોગી નહર્ષમુપગચ્છતિ ॥ ૨ ॥

જે પદની પ્રાપ્તિમાટે ઈચ્છા કરતા ઈંદ્રાદિક દેવો પણ (તે પદ ન મળવાથી) દીન શોક કરવા યોગ્ય જાણાય છે, પરંતુ પરમ પદ તત્પદ સચ્ચિદાનંદમાં સ્થિર થયેલો યોગી તે સ્થિતિનો સાક્ષાત્કાર કરનાર વિષય ભોગથી હર્ષને પામતો નથી તેમ તેના જવાથી ઉદ્વેગને પણ પામતો નથી.

તત્ત્વજસ્ય પુણ્યપાપાભ્યાં સ્પર્શોઽંતર્ન જાયતે ॥

નહ્યાકાશસ્યધૂમેન દૃશ્યમાનપિસંગતિઃ ॥

તે પદાર્થને જાણનાર જ્ઞાનીને પુણ્ય પાપથી અંતઃકરણમાં સ્પર્શ નથી થતો જેમ આકાશની, ધૂવાકાની સાથે દેખાતાં છતાં પણ સંગતી નથી.

કર્મ કરતાં પણ પુણ્યાદિનો સ્પર્શ કેમ નહીં એ શંકરનું સમાધાન કરે છે કે-જ્ઞાનીને વિધિનિષેધ નથી.

આત્મૈવેદંજગત્સર્વં જ્ઞાતૈયેનમહાત્મના

યદ્દૃષ્ટ્યામર્તમાનં તંનિષેદ્દુક્ષ્મતેકઃ ॥ ૪ ॥

હાન્માત્રે આ સર્વ જગત્ આત્મ સ્વરૂપે જ જાણેલું છે તેવા યદ્દ-
ત્ત્વ વર્તન કરનારજ્ઞાનીને શેકવાને કાણુ સમર્થ છે? કાઈ નથી

આત્મસ્તવપર્યંતે ભૂતગ્રામેચતુર્વિધે ॥

વિજ્ઞસ્વૈવદિસામર્થ્ય મિચ્છાનિચ્છાવિવર્જને ॥

બ્રહ્માથી સ્તબ્ધ પર્યંત આતુવિધ ભૂતગ્રામમા (કોઈ પણ ઇચ્છાને રોમી શકતુ નથી પણ) જે વિજ્ઞ (વિશેષજ્ઞ) જ્ઞાની છે તેનુજ ઈચ્છા અનીચ્છાને છોડી દેવામા સામર્થ્ય છે એટલે તે દેવળ ઇચ્છા ગહિત યદૃચ્છાથી વર્તન કરી શકે છે

આત્માનમદ્યકચ્ચિત્ જાનાતિજગદીશ્વર

યદ્દેતિતત્સ કુરુતે, નમયતસ્યકુત્તચિત્

હજારો મનુષ્યોમા કોઈ વિગલ પુરુષ, જગદીશ્વર તત્પદાર્થને આત્મા અને ત્વપદાર્થને અદ્ય અભિન્નપણાથી જાણી શકે છે તે જ્ઞાની જે જાણે છે તે પ્રમાણે કરે છે તેને ક્યાયથી બચ નથી, જ્ઞાની પ્રારબ્ધ વશ થઈ જે કર્તવ્ય જાણાય છે તેને નિર્ભય થઈને કર્યે જાય છે

પ્રસંગ ૪ થો સમાપ્ત

પ્રસંગ ૫ મો

લયયોગ

નેતે સગોસ્તિકેનાપિ કિં શુદ્ધસ્યક્તુમિચ્છસિ

સઘાતવિલયકુર્વન્નેવમેવ લયવ્રજ ॥ ૧ ॥

હે સિધ્ધ ! તારે કોઈનો સગ નથી તેથી શુદ્ધ અસગ હોવાથી તુ શુ છોડવાને કે અહણ કરવા ઇચ્છે છે ? હુ દેહ નથી એમ જાણીને એમજ (એ જાણવા રૂપે) લય પામી જ

उदेतिभवतोविश्व वारिषे रिबबुद्धदा ॥

इतिज्ञात्वैकमात्मान मेवमेव लयव્રજ ॥

જમ સમુદ્રમાન્તરગો (પરપોટા) ઉપજ છે એવી રીતે તારાથીજ આ જગત્ ઉપજલ છે એમ એક આત્માને જાણીને એમજ (પ્રત્યક્ષ દેખાતુ પણ આ જગત્ અવસ્તુપણાથી નિર્મય સત્યસ્વરૂપ તારે વિષે નથી, જમ રજગુમા તેનુ દેખાતો પણ સર્પ કદી હોતો નથી માટે એમ જાણવા રૂપે) મિય ત્યાગ, અહ

अत्यक्षमुद्रास्तुत्वादिश्वनास्त्यमलेत्वयि ॥

—ક્ત મેવમેવલગ્ન પે ૩/ ૧ ॥

આવીશ તે મદાલસા કદી નહીં મળે તો તેના કરતાં ખીજી તેથી અધિક રૂપવંતી સેંકડો સ્ત્રીઓ તને અપાવીશ પરંતુ દેહને કષ્ટ આપવા સામાટે ધારે છે! ઋતુદ્વજ ઉત્તર આપ્યો પિતાજી ! કદલી વૃક્ષ એકજ વખત ફળે છે, સજ્જન મનુષ્યના મુખમાંથી વચન એક વખતજ નીકળે છે, દૂધનો દહીં, ધી વિગેરે વિકાર એકજ વખત બને છે પણ એજ ધી કે દહીંનું પાણું દૂધ બનીને પુનઃ દહીં, ધી વિગેરે બનતાં નથી. સમુદ્રમાં મોતી પાકવાનાં સાધનભૂત છીપો માત્ર સ્વાંતી નક્ષત્રનુંજ આકાશમાંથી પડેલું જળ એકજ વખત ગ્રહણ કરે છે પરંતુ તે છીપો જમ ખીજી વખત પાણી (જળ) ગ્રહણ નથી કરતી તેમ ઋતુદ્વજ પણ ખીજી સ્ત્રીનો પાણી ગ્રહણ કદી કરનાર નથી કદલી વૃક્ષ જમ એકજ વખત ફળે છે તેમ હું એકજ વખતફળેલો છું અર્થાત્ એક વખત જ પાણી ગ્રહણ એક સ્ત્રીનું કર્યું તે કર્યુંજ ખીજી સ્ત્રી કદી અંગીકાર કરવાનો નથી તે મારી સ્ત્રી પાછળ શોધ ખોળ કરતાં કદાપી તે નહિં મળેતો આ દેહ પણ નજ મળવાનો આ આપે દૃઢ જાણવું આમ કહી પોતાના પિતાની ઉક્તિ નસ્વિકારી સીલુબ્ધ ઋતુદ્વજ મદાલસા ! ! મદાલસા ! ! એવા અતિદિર્ઘ ઉચ્ચાર પૂર્વક પ્રકાર કરતો જંગલ તરફ અશ્રુસ્રાવ કરતો આદ્યો.

ભૈરવી ગજલ.

હૃદયને રોવરાવીને ગઈ ક્યાં તું તજી બહાલ

હુઆવી જીંદગી દુઃખેં ખરે તુજ કાંતની હાલ ૨૦ ૧

સાખી-રમતાં જમતાં રંગમાં ધરિને પૂરણ પ્રેમ

દળવળતો મુજને કરી આલી ક્યાં તજી રહેમ

આલ-નક્ષણ પણ વિસરે મુજને સહજ પણ વાતમાં નિત્ય

હૃદયથી છેક તરછોડી ગઈ ક્યાં તું તજી પ્રીત ૨

સાખી-કરકંપે મસ્તક ડગે રોમોદ્ભવ અતિ થાય

નયનોથી અશ્રુ ઝરે અતિશય શોક છવાય

આલ-બગાડી જીંદગી મારી સકળ દુનિયાં કરી ખારી

અતિશય દુર્દશા કરતાં ન સાખી સૌખ્યની ખારી ૪

મનને ઉપદેશ

(સખીઓ નિજ નિજ નીતિ ધર્મસદા સભાળિએરે) એ રાગ
આનો અમુલ્ય અવસર જાય છે રે, માગ્યો મળે નહીં મનુષ્ય
અવતાર, ગુણ ગાઈલે ગુમાની તુ ગોવીંદનારે—

લક્ષ યોગની ચક્રની, ગણવી ચારે ખાણ
એ દુ ખ દેખો દ્રષ્ટીએ, તોય રહો શુ અજાણ
પશૂ પક્ષિઓ અસદ્ય દુ ખ જીવો સદેરે, કીટ પતંગોનો ગણતા
નાવે પાર—ગુણ ગાઈલે ગુમાની તુ ગોવીંદનારે— ૧

ચેત અચેત વિચારીને, ભવસાગરમા ભાઈ
મેલ મમત્વ મદાધને, શોધો છો કા ખાઈ
આ સુખ યોગ કરીથી મલવો દુર્લભ માનવીરે, કુટીનપણ્ય તુ
કુટીય તજી દે કપટ દકાસ, ગુણ ગાઈલે ગુમાની તુ ગોવીંદનારે— ૨

કાળ વૃથા વહી જાય છે, આખર સર્વ અમા
રામ દમ સત્ય સહાયથી, કં સત્સંગ ગમ્યાર •
માડ મળેતુ આ માનવ તન ચાલ્યુ જાય છે રે, હીરો હાથ યકીકા
હારીંગ હૈયાકૂટ ! ગુણ ગાઈલે ગુમાની તુ ગોવીંદનારે— ૩

વેળા ગઈ વળે નહીં આગે અગણિત દામ
ક્ષણગુર સસારમા તન પડતા નથી કામ
ખખર પડે નહીં કાને કેવી યશે સનારમારે, ઓઝીતો આવી
પડશે આ કાળ કરાસ ગુણ ગાઈલે ગુમાની તુ ગોવીંદનારે— ૪

દુ છ દવે

મૂર્તિપૂજાની આવશ્યકતા

આ ધુનિક પાશ્ચાત્ય ટેકનૉલોજીની પાઠશાળાઓમા શિક્ષણ મેળવનાર
દેશી લોકોને પોતાના ધર્મ પરતી શ્રદ્ધા બહુ નિયિગ થઈ ગઈ છે એ બહુ
સોચનીય અને પરિણામે બહુ અનિષ્ટ કર્તો છે પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના ઉદયથી

થયેલા આગગાડી, તારયંત્ર વગેરે પ્રત્યક્ષ લૌકિક ચમત્કારો જોઈને તેમની આંખો અંજઈ ગયેલી હોવાથી સ્નાન, સંધ્યા, મૂર્તિપૂજા ઇત્યાદિ પોતાના ધર્મના પ્રકાર તેમને મૂર્ખાઈ ભરેલા લાગે છે. તરણ છોકરાઓના કુમળાં મનપર આવા સંસ્કાર થાય એ તેમના ઐહિક અને પાર લૌકિક કલ્યાણનો નાશ કરનાર છે.

જે મૂર્તિ કે પ્રતીમાની આપણે પુજા કરીએ છીએ. તે ઈશ્વર મૂળ કેવો હશે? વેદ કહે છે કે તે નિર્ગુણ, નિર્વેકલ્પ, નિરાકાર અને સર્વ વ્યાપક છે અને તેનેજ વેદાંતિ લોકો બ્રહ્મ એમ કહે છે.

આ વિશ્વમાં પદાર્થોના મુખ્ય બે પ્રકાર છે; એક સાકાર અને બીજો નિરાકાર. સાકાર વસ્તુઓ ઘણી છે. તેમાં ઘટ, પટ, ઝાડ, મનુષ્ય, જનાવર, પશુ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકાર છે. અને ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિને ભિન્ન ભિન્ન આકાર, ગુણ, વ્યાપાર વગેરે હોવાથી તેનું વર્ણન આપણે સારી રીતે કરી શકીએ છીએ. પણ એમાંની કોઈ પણ જાતમાં ઈશ્વરનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી; કારણકે તેમાં બીજી વસ્તુઓની પેઠે આકાર, ગુણ વગેરે કંઈ ન હોવાથી તેના સ્વરૂપનું વર્ણન આપણાથી શબ્દથી બરાબર થઈ શકતું નથી. અથવા રૂપાદિ ગુણ વિશિષ્ટ એકાદ વ્યક્તિ પ્રમાણે ઈશ્વરની વ્યક્તિ અથવા આકાર આપણા જોવામાં આવી શકતું નથી. તેથી તે સાકાર વસ્તુના વર્ગમાં આવી શકતો નથી.

હવે નિરાકાર વસ્તુ સંબંધી વિચાર કરતાં તે વર્ગમાં મન, તેના કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ મત્સરાદિ વિકાર, શુધા, તૃપ્તા, વાયુ વગેરે પદાર્થ છે. આ પદાર્થોનો પ્રત્યક્ષ આકાર જોડે જણાતો નથી, તોપણ તેની પ્રતીતિ આપણા મનમાં થાય છે. તેમજ તેનું થોડું ઘણું વર્ણન પણ કરી શકાય છે કારણ કે તેનાં કાર્યો પ્રત્યક્ષ આપણી નજરે પડે છે ઉદાહરણ તરીકે આપણું મન એ શું વસ્તુ છે? તેનો આકાર કેટલો મોટો છે? એ આપણાથી બતાવી શકાશે નહીં; તથાપિ “આ વાત મારા મનને રૂચિ નહીં” ઇત્યાદિ વાક્યોથી આપણે મનનું અસ્તિત્વ કશુંલ કરીએ છીએ. અને જે સંકલ્પ વિકલ્પ ચાલુ રહે છે, અને જે કલ્પના અથવા વિચાર આપણે કરીએ છીએ, તેજ મનનું ખરું સ્વરૂપ છે. આપણા વિચાર, શબ્દોથી સ્પષ્ટપણે બીજાને કહી શકાય છે. અથવા વિદ્વત્તાથી કરેલ એકાદ પુસ્તક કે કાવ્ય રચના રૂપે લોકોના

જેવામા આણી શકાય છે હાથ પગમા જુરસો આવીને અશુભો લાવ થઈ જવી એ કોધનુ સ્વરૂપ છે અને તે ચેદરા ઉપરથી તુગ્ત જણાઇ આવે છે શક્તિ એ શુ વસ્તુ છે ને તેનો આકાર કેમો છે તે આપણા જેવામા આવતુ નથી, પણ કોઈ બે મણનો થોજે ઉચકે તો તેટલી તેનામા શક્તિ છે એમ આપણે કહીએ છીએ વાયુ આપણા જેવામા પ્રત્યક્ષ આવતો નથી પણ વૃક્ષની ડાળીઓને પાદકા હોને છે તેથી અથવા મહાસાગરમાના વહાણના સહને જોઇને વાયુના વેગનુ આપણે અનુમાન કરીએ છીએ તાર યનમાની વીજળી આપણા જેવામા આવતી નથી તો પણ તેના સયોગથી થતા વડીના નાદને આપણે સાંભળીએ છીએ તાત્પર્ય એ કે એ વસ્તુઓ જોડે નિરાકાર છે, તો પણ તેના કાર્યો પ્રત્યક્ષ આપણા અનુભવમા આવે છે અને તેનુ યોગ્ય ધણુ વર્ણન પણ કરી શકાય છે પરંતુ ઇશ્વર સમયે તેનુ કાર્ય થઈ શકતુ નથી શ્રુતિ કહે છે કે -

“યતોવાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્યમનસાસહ,”

“નત્ર ચક્ષુર્ગચ્છતિનવાગચ્છતિ”

અર્થાત્-મન, બુદ્ધિ, વાણિ, ચક્ષુ, આદિ ઈંદ્રીઓની ગતિ બ્રહ્મને વિષે પહોંચી શકતી નથી અને તે માટેજ તેને અવશ્ય કહે છે તેમજ દૃષ્ટિયાણિ પરાણ્યાહુ રિદ્રિયેમ્ય પરમન ॥ મનસસ્તુ પરાબુદ્ધિયોર્બુદ્ધે પરતસ્તુસ આ રીતે બુદ્ધિજળથી આજ સુનીમા જે પદાર્થ જાણવામા આવેલા છે તે સર્વની પૂર્વે તે (બ્રહ્મ) વિદ્યમાન હતુ અને ઉત્તરોત્તર જ્ઞાન બળથી જે પદાર્થો જાણવામા આવશે તે સર્વની પર તે રહેનાર છે તેનુ કાંઈ રીતે વર્ણન થઈ શકતુ નથી અને તેથીજ “નેત્તિનેતિ” કરીને બ્રહ્મના વર્ણન વિષે શ્રુતિ વિરામેછે તો પછી તેની પાછળ આવનારી સ્મૃતિ, શાસ્ત્રો, પુરાણો એ બિચારાઓને તો બ્રહ્મનો ખતો ક્યાથીજ લાગે ?

હવે કાંઈ બ્રહ્મનુ વર્ણન કરવાને સમર્થ નથી તોતે વાત ગ્રહેવા દઈએ, પણ કોઈ બ્રહ્મની પ્રત્યક્ષ ભેટ કરી આવનાર મળે તો પણ આપણુ કામ થાય પણ તેવો કાંઈ મનુષ્ય મળેનો દુર્લભ છે જેમ કાંઈ માણસ ધૂડી ગયો હોય તો તેના તે ધૂડવાનો અનુભવ કહેવાને આપણી પાસે આવતો નથી પણ કાઠા ઉપરનો માણસ તે ધૂડનારની ખળગ આપણને કહે છે તે પ્રમાણે શુક, સનકાદિક અને ચંકડો બ્રહ્મર્ષિઓ બ્રહ્મના જોડને માટે ગયા તેઓ ત્યાજ

નિમગ્ન થયાની ખબર માત્ર શ્રુતિ આપે છે પણ તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ શ્રુતિ કહી શકતી નથી કારણીમાં કહ્યું છે કે :—

દરિવ્રિત્તકિસ્તિ ફિરો શુદ્ધ હજાર ! કે પૈદાનશુદ્ધતત્ત્વમેવરકિનાર ॥

એટલે આ પ્રશ્ન સમુદ્રમાં આજ મુઠી હજારે નાવ ખૂટેલાં છે. પરંતુ કિનારા ઉપર તેના પાટીઆનો એક કકડો પણ આવ્યો નથી. તાત્પર્ય એજ કે સમુદ્રના પાણીથી ઉત્પન્ન થયેલી મીઠાની પુતળી સમુદ્રનો તાગ શોધવા ગઈ હોય તો તે જમ સમુદ્રમાં ઓગળી જાય તેમ જીવ પ્રજામાંથી ઉત્પન્ન થયેલ અને પ્રજારૂપજ હોવાથી પ્રજાની શોધમાં જાય તો તે પ્રજામાં જ લીન થઈ જાય છે.

સ્વભાવ વાદિઓ કહેશે કે જે કોઈ ઠેકાણે દેખાતું નથી, જેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી, જે કર્તૃત્વ શૂન્ય છે, એવા દેવજ કલ્પિત પ્રજા સાથે અમારે શું પ્રયોજન છે ? થઈમાંથી થઈ પેદા થાય છે. બાજરીમાંથી બાજરી પેદા થાય છે, ત્યારે ખાતું પીતું મળ કરવી, પ્રસંગે ઋણ કર્ત્વા વૃત્તં પિવેન્ એમ વર્તવું સ્વર્ગની લાક્ષણ્ય અને નર્કની બીક એ બધું જૂઠું છે. પ્રત્યક્ષ આપણને દુનિયામાં સ્વભાવ સિદ્ધ જે વાત જણાય છે તે ખરી છે. બીજી બધી વાદજ્ઞ છે આવું આર્વાક મત મુજબ કહેવું કેટલાકને ખરું લાગશે, પરંતુ તેમ નથી. મનુષ્ય તાત્કાલિક સુખમાં લુપ્ત થઈને શરૂઆતમાં ખુશી થાય છે. પણ પરિણામે તે સુખ વિપતુલ્ય છે અને તેને મમતાને માટે પ્રજા એ સ્વભાવ વાદિઓના કહેવા મુજબ કાલ્પનિક નથી પણ આ સર્વ દ્રવ્ય પદાર્થ અને સૃષ્ટિ કાલ્પનિક છે. સૃષ્ટીનું અધિષ્ઠાન પ્રજા છે તે સત્ય હોવાથી સૃષ્ટીનું સત્યત્વ જણાય છે. પ્રજા કોઈ ઠેકાણે જણાતું નથી પણ તે સર્વ ઠેકાણે પરિપૂર્ણ ભરીને રહેલું છે. કારણીમાં કહેલું છે કે :—

અંદરના વરુન્ અજપસો પેજ્ દરચપોરાસ્ત જેરોવાલાઈ ॥

એકોદરદેજ્જાન દરિજા હુમઅજન્ માદ્અમકેહરજાઈ ॥

અર્થ :—હે ઇશ્વર ! અંદર, બહાર, આગળ, પાછળ, કાબી બાહુ, જમણી બાહુ, ઉપર, નીચે સર્વ ઠેકાણે તું ભરી રહ્યો છે. પણ એવા જગતું કોઈ પણ ઠેકાણે જણાતો નથી, તથાપિ આશ્ચર્ય છે કે તું સર્વત્ર છે.

એ પ્રમાણે જેને વેદાંતિ લોકો પ્રજા કહે છે તે ઇશ્વર સર્વ સ્થળે વ્યાપક છે, પરંતુ બાહ્ય દ્રષ્ટિથી આપણે જોઈએ તો તેના અસ્તિત્વની કલ્પના આપણને સહેજ આવશે. દાખલા તરીકે ધારો કે આ મંડપ ઉપરથી કોઈ માણસ લાડું

વગેરે ખાવાના પદાર્થ અથવા ખીજ ઉપભોગના પદાર્થ આપણા તરફ ટેકે છે જોકે તે માણસ આપણને પ્રત્યક્ષ જણાતો નથી તોપણ આપણે તેનું અસ્તિત્વ કબ્બુ કરીશું એ ન્યાયે આ મોટા અનત બ્રહ્માક્રમે વ્યાપાર નિયમિત રીતે આદ્યો જાય છે, તેનો નિયત અથવા વ્યવસ્થાપક કાર્ત્તવ્ય હોનો જોઈએ એ સ્પષ્ટ છે આસ્તિકા અને નાસ્તિકાના વિનાશના મોટા મોટા નયો વચેલા છે, અને તેમા છેવટ આસ્તિકવાદ કાયમ ઠીકે છે ઉપર કહેના મહત્ત્વ ઉપરના માણસનું દર્શન કરવાની આપણને ઈચ્છા થાયતો આપણે તે સ્વીકારીમા તેનું દર્શન થઈ શકશે નહિ તેને માટે આપણને હિંમત થઈ જોડે પડશે, તેમ કરતા નહિ દેખાયતો આનુષાંગિક નિસરણી વગેરે સાધન શોની કાઢીને પ્રયત્ન કરવો પડશે હવે સાધારણરીતે આરે મહત્ત્વ ઉપરના માણસના દર્શન માટે આટલો બધો શ્રમ કરવો પડે છે ત્યારે આ અનત કોટી બ્રહ્માક્રમે મહત્ત્વ ઉપરથી પોતાની સત્તા ચલાવે છે તેનું દર્શન સહેનાઈથી શી રીતે થઈ શકે ! તે યોગજ એવો સોધો થઈને બેઠો છે કે નાસ્તિકાએ અથવા સુધારકાએ તેનું નાસ્તિકત્વ પ્રતિપાદન કરતાજ તેમની ખાતરી માટે તેમની સામે આવીને હલો રહે ? અથવા તેના બહતો ગાડડી પ્રમાણે લાકડી ફેરવીને તેને તેમની સામે લાવી હાજર કરે તેનું દર્શન થવાને તો મનમા તિવ્ર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થઈ મનુષ્ય આનંદપ્ર થવો જોઈએ હવે જોટલો અનિકાર જને પ્રાપ્ત થયો નથી તેણે નિરાશ થવાનું નથી એકાદ રાજ દયાળુ હોય તો તે પોતાની રૈયતમાથી નાના, મોટા, ગરીબ, શ્રીમત એ સર્વ લોકને પોતાની પાસે દાદ મેળવવાની જુદી જુદી તજવીજ કરી રાખે છે તેવીજરીતે આ અનત કોટી બ્રહ્માક્રમે સ્વામી અતીગય દયાળુ હોઈને તેણે બરાબર લુખ્ય મુમુક્ષુ મુક્ત વગેરે સર્વ પ્રકારના લોકને પોતાની પાસે આવી ગકવાને માટે જુદા જુદા રસ્તા કરી ગપેલા છે તેણે કંઈ ન હત તો જમ ચિત્ર ચિત્રકારને આજખી શકતું નથી અને શુભાખતું વૃક્ષ પોતાની સભાજ રાખનારને જાણી શકતું નથી તેમ આપણી દશા થાય

કોઈ પરમાત્માને તેના નિરાકાર વિભવદ્વારે જમ મળે છે અને કોઈ સાકાર વિભવદ્વારે જમ મળે છે એમાયી જે માર્ગ જને અનુષ્ઠા પડે તે તે સ્વિકારે છે નિગકાર વિભવનો માર્ગ ઘણો કઠણ છે તે વિધથી માણસને સાધ્ય થાય તેવો નથી એ માર્ગનું જે અવયમન કરે તેને આત્મોપાસન અથવા બ્રહ્મોપાસન કહે છે

કૌશોઽધિક તરસ્તેષામવ્યક્તાસક્તજેતસામ્ ॥

અવ્યક્તાહિગતિર્દુઃખં દેહવદ્વિરવાપ્યતે ॥

શ્રીમદ્ ભગ૦ અ ૧૨

અર્થાત્ સર્વ વિશેષ રહિત અક્ષર બ્રહ્મને વિષે જમનું ચિત્ત અસક્તિવાળું છે, તેઓને કલેશ વિશેષ છે, કારણકે સર્વ ધર્મોથી રહિત એવા બ્રહ્મને વિષે (નિરંતર સ્થિતિ) દેહા ભિમાનીથી ઘણા કષ્ટ પમાય છે, કારણકે તેઓની સદા સ્વરૂપાકાર વૃત્તિ થવી દુર્વિદ છે.

આધુનિક સમયમાં નિરાકાર દેવોના ભક્તોનો રાફડો ફાટ્યો છે. કારણ નિરાકાર ભક્તિમાં કંઈ ખર્ચ થતો નથી, તેમાં દેવને સ્નાન કરાવવાની કે નૈવેદ્ય ધરાવવાની ખટપટ હોતી નથી કેમકે દેવ જાતે નિર્લેપ તેને સ્નાન શું ? અને નિત્ય વૃષ્ટને નૈવેદ્ય કેવું ? તેજ પ્રમાણે ફલ, ધૂપ, દીપ, તુળસી, ચંદન વગેરેની પણ જરૂર નહિ. આથી કરીને મૂળથીજ જને સ્નાન સંધ્યાદિ કર્મપર કંટાળો હોય, અને પછી થોડોક સુધારાનો પવન ભરાયો હોય તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ખટપટ વગરની સોંધી નિરાકાર ભક્તિ કબુલ કરીને પોતાને નિરાકાર દેવનો ભક્ત કેમ નહિ કહેવડાવે ? પરંતુ ખંધુઓ ! નિરાકાર દેવની ભક્તિ અથવા ઉપાસના એ કાંઈ સહેલી વાત નથી. એ સિદ્ધ થવાને મનમાં તિવ્ર વૈરાગ્ય ઉમ્મત્ત થવો જોઈએ છે જ આત્મોપાસક હોય છે તેની શત્રુ મિત્ર વિશે સમાન બુદ્ધિ હોય છે. અર્થાત્ રાગ, દ્વેષ, માન, અપમાન, સુખ, દુઃખ, હાની એ વગેરેથી તે પાર ગએલો હોય છે. તેને ઢાઈની સાથે વૈર હોતું નથી, અને ફરિયાદી કરવા દિવાની, ફેજદારો ઢાઈમાં તેને જરૂં પડતું નથી. સર્વાંતર્યામિ નિર્વિકાર આત્માતો, પરમેશ્વર અથવા બ્રહ્મ સાથે અલેદ માને છે અને છેવટ તદ્દરૂપ થાય છે. તેમજ આ બધું વિશ્વ તેને બ્રહ્મરૂપજ ભાસે છે. શુદ્ધ, વસિષ્ઠ, વામદેવ, સનક; અર્જુન ઇત્યાદિ મંડળી એ બ્રહ્મો પાસક વર્ગ માનેલ છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે:—

મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુકશ્ચિત્તતિ સિદ્ધયે ॥

યતતામપિ સિદ્ધાનાં કશ્ચિન્માં વૈત્તતત્ત્વતઃ ॥

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા અ ૭

અર્થ:—મનુષ્ય વગરના અસંખ્ય જીવોની મોક્ષને માટે પ્રવૃત્તિજ નથી, મનુષ્યોમાં પણ હજારમાં ઢાઈકજ પૂર્વના ઘણા પુણ્યને લીધે આત્મ જ્ઞાનને

અય યત્ન કરે છે, યત્ન કરનાર હજારોમાં કોઈકજા પોતાના આત્માને જાણે છે, અને એવા હજારો આત્મ જ્ઞાનીઓમાં કોઈકજા ભાગ પ્રમાદ વડે મને પરમાત્માને યથાર્થ રૂપે જાણે છે સારાશ કે એ પરમ વર્ગમાં ધણી થોડા માણસો છે પરમાત્માએ આ વિશ્વમાં જટલા પુરૂષો બનાવ્યા છે તેટલીજ તેની જુદી જુદી આકૃતિઓ અને પ્રકૃતિઓ બનાવી છે તેમ જુદી પાણી સરખી આપી નથી દરેક માણસ પોતપોતાની જુદી પ્રમાણે કોઈ પણ વિષય ગ્રહણ કરે છે કાષ્ટ વગેરેના આશ્રય વિના જમ અગ્નિનું સ્વરૂપ સમજવું મુશ્કેલ છે, તેમ સામાન્ય જુદીના માણસને દેહાદિના આશ્રય વગર પરમાત્માનું સ્વરૂપ સમજવું મુશ્કેલ છે તેટલા માટે દયાળુ ઈશ્વર સાક્ષાત્ વિભવ થયો અને જુદી જુદી જુદીના લોકને માટે જુદા જુદા સ્વરૂપ ધારણ કરી તેમને સુક્તિનો માર્ગ ખુલ્લો કર્યો જ્યાં પ્રજ્ઞાપાસક વર્ગથી જોછા અધિકારવાળા છે, તે પોતાની જુદી પ્રમાણે પુરૂષ સૂક્તમાં વર્ણવેલા ઈશ્વરના વિગટ સ્વરૂપની ઉપાસના કરે છે સંપૂર્ણ વિશ્વને એ વિરાટ સ્વરૂપ કહે છે તે ‘સહસ્રશીર્ષા પુરુષ સહસ્રાક્ષ સહસ્રપાત્’ એવો છે એટલે તેને હજાર માથા, હજાર આંખો, હજાર પગ હોઈને તે પૃથ્વીની સર્વ દિશાએ વ્યાપિ ગઈને દશ આગળ ઉઘે છે, એવી તેમની ભાવના હોય છે અહીં ‘સહસ્ર’ શબ્દનો અર્થ ‘હજાર’ એમ સમજવો નહિ ક્રમકે એવો અર્થ લેતા હજાર માથા ને હજાર આંખ, એટલે એક એક માથે એક એક આંખ આવે ત્યાં પરમાત્મા કાણો ઠરે, અને એક એક પગ આવવાથી લગડો ઠરે માટે ‘સહસ્ર’ એટલે અનંત એ અર્થ સમજવાનો છે તેજ પ્રમાણે ‘દશાગુલ્મતિષ્ઠત્’ એમાં પણ એ વાક્યનો અર્થ ‘દશ’ એટલે અનંત સમજવાનો છે ‘દશ આગળ ઉઘે’ એ વાક્યનો અર્થ ‘દાર્ઢ નાભિથી દશ આગળ છેટે’ એટલે હૃદય પ્રદેશમાં કહેલો એમ કહે છે કોઈ દશ આગળજોથી જતાવતા જવો એટલે દરેક દિશાએ વ્યાપિ રહેવો એમ કહે છે, અને કોઈ દશ આગળમાં એટલે બે હાથ જોડવામાં રહેવો એમ કહે છે પરંતુ ખરે અર્થ એમ છે કે ‘સર્વ વિશ્વમાં વ્યાપિને તે રહેવો છે’

હવે એથી ઉતરતા પ્રકારના લોકો જમની શાસ્ત્રમાં થોડી ઘણી ગતી થયેલી છે અને શ્રદ્ધાપણ છે પણ એકદમ વિરાટ સ્વરૂપને સમજવા ને ટલી શક્તિ તેમનામાં નથી, તેથી તેમને વિરાટ સ્વરૂપના જુદા જુદા અગતી ઉપાસના કરવાની કહેલી છે પરમેશ્વરના જુદા જુદા અગતી પૂજા કરી એટલે

તે પણ પરમેશ્વરનીજ પુજા થઈ કહેવાય જ્યાં એક માણસે બીજા માણસની શોભાને માટે આંખમાં ઉત્તમ મેક આંજી અથવા તેના પગમાં પહેરવા માટે ઉત્તમ ઉપાન આણી આપ્યા તો તેના પગ કે આંખો રાજી થઈ એમ આપણે સમજતા નથી પણ તે માણસને આનંદ થયો એમ સમજીએ છીએ અથવા કોઈ ચાકર પોતાના ધણીની સેવા કરતાં એકદમ તેનું આખું શરીર આંખી શકતો નથી પણ પ્રથમ તેના હાથ પગ, પીઠ વગેરે દાખે છે. આવી રીતે જુદા જુદા અવયવો દાખે તો પણ તેનીજ સેવા કરે છે એમ ગણાય તેમ વિરાટ સ્વરૂપના જુદા અંગતી ઉપાસના અથવા પૂજા કરીએ તો તે બધી પરમેશ્વરનીજ થઈ એમાં કંઈ સંશય નથી અને તે માટેજ વેદમાં “સૂર્યશ્રમામન્યુશ્ર” ઈત્યાદિમંત્રથી વિરાટ પુરૂષના નેત્રની એટલે સૂર્યની અને “અગ્નિવિક્લે” ઈત્યાદિમંત્રથી અગ્નિની ઉપાસના કહેલી છે.

કેટલાક પાશ્ચાત્ય કેળવણીવાળા અગ્નિહોત્ર યજ્ઞયાગ વગેરેનો ઉપયોગ, હવાની શુદ્ધિને માટે કહે છે પણ એટલોજ જો તેનો ઉપયોગ હોતતો પાંચ પચાસ વર્ષ સુધી અગ્નિહોત્ર વગેરેના સખત નિયમ પાળવાની બિલકુલ જરૂર નહોતી. અને અગ્નિમાં મૂઠી મૂઠી તલ અને પળી પળી ધી નાંખતા ગેશી રહેવાની પણ જરૂર નહોતી, એક તલનો કાથળો અને એકેક ફૂડલું ધીનું મ્યુનીસીપાલિટીના નોકરોને આ મુંબઈ નગરીમાં સોંપી દેવામાં આવે તો ગદલીએ ગદલીએ હવાની શુદ્ધિ ઉત્તમ રીતે કરી કરે પરંતુ ભાઈઓ ! હવાની શુદ્ધિનું એજ મુખ્ય પ્રયોજન અગ્નિહોત્ર વગેરેનું નથી. તે દ્વારાએ આપણને શુદ્ધિનો સહજ લાભ થાય છે અને અગ્નિદેવને પ્રસન્ન કરાય છે. તેજ પ્રમાણે આચમન, એ કફનો નાશ થઈને ગળાની શુદ્ધિને માટે છે. એમ કેટલા એક કહે છે, પણ તેમજ હોત તો કફ નાશને માટે એવો સહેલો ઉપાય છોડી દઈને બીજા ઔષધોની ખટપટ કોઈ પણ ન કરત અને કાકટરોને વારંવાર બોલાવવાનો કે તેમને ઘેર આંટા ખાવાનો ત્રાસ પણ ઘણો જાણીએ થઈ જત.

અગ્નિ પ્રમાણે જળની પણ પૂજા કહેલી છે. તમામ નદીઓ, તિર્થો એ બધું વિરાટસ્વરૂપના શરીરમાંની નાડીઓ છે. તિર્થોનું મહાત્મ્ય આપણા શાસ્ત્રોમાં કેટલું કહેલું છે. તે પ્રસિદ્ધજ છે. ગ્રાહ નીચે મહામાયા નામની સાત મ્નાઠીની બનાવીને પુજા કરે છે, તે પૃથ્વીની પુજા છે. અપૂર્ણ.]

વતીઓમાં પણ

સ્વર્ણાદિ ધાતૂના નામાનિ શોધન ચ

ગતા ૫૩ ૧૬૨ થી

અશુદ્ધ તામ્રદોષા

નવિપવિપમિત્યાહુસ્તામ્રતુવિપમુચ્યતે

एकोदोषो विपे ताम्रे त्वष्टौदोषा प्रकीर्तिता

भ्रमोमुर्छा विदाहश्च स्वेदक्लेदन चातप

अरुचिश्चिरसताप एतेदोषाविपोपमा ॥

पाक्तेनहीन वमन करोति विरेचनतापमयोतिमुर्छा

हत्यायुरुच्चैर्भ्रममोदकच शुक्रापहमेहगदापकारी

अथ वग प्रकरण

वगशोधन

द्रावयित्वा निशायुक्तेक्षिप्र निगुढિકारसे

विशुध्यतित्रिवारेण खुरवग नसशय

અશુદ્ધ તામ્રદોષ—વૈવો ખગેખરી રીતે ઝેરને ઝેર નથી ગણતા પણ

અશુદ્ધ તામ્ર ભરખનેજ ઝેર ગણે છે કારણે ઝગમા માન એકજ જાતનો દોષ
ગહેવો છે પણ અશુદ્ધ તામ્રમા આઠ દોષો રહેવા છે તે એ કે અશુદ્ધ તામ્ર
ભક્ષણ કરવાથી ભ્રમ, મૂર્છા, દાહ, ધામ, શરીરચિથીલ, ઉળટી, અરૂચી, અને
અત્યંત સતાપ એટલા દોષો શરીરને લાગુ પડી હેરાન કરે છે

અન્યત્—અશુદ્ધ તામ્ર ઉવટી કરાવે છે, ઝાડો કરે છે, સતાપ તથા મૂર્છા
પ્રગટ કરે છે, આયુષ્ય ઓછું કરે છે, ચક્રી ઉત્પન્ન કરે છે, ધાતુને હણે છે,
અને પ્રમેહના વ્યાધીઓને કરે છે

બગ પ્રકરણ

વર્ગ શોધન—બગ (કથી)ને દેવતાપર સુકી તેનો રસ ખનાવી હળદર
ચુક્ત તગડના ગ્રસમા તણવાગ રેકવાથી બગની શુદ્ધી થાય છે અથવા તેવીજ
રીતનો રસ ખનાવી પાછળ જણાવ્યા પ્રમાણે તૈન તકાદિમા રેકવાથી
પણ શુદ્ધ થાય છે

વંગમારણમ્

શુદ્ધવગંક્ષિપેદવ્યાં ચૂલિકાયાંશનૈઝ્ઞનૈઃ
 તદધોજ્વાલયેદગ્નિં દ્રુતેવગેક્ષિપેત્પુનઃ
 અપામાર્ગં ચતુર્થાંશં ચૂર્ણં સંચાલયેદિદં
 સ્થૂલામ્ત્રલોહદવ્યાંચ યાવદ્ઘસ્મપ્રજાયતે ॥

વંગમસ્મ ગુણાઃ

કાસેશ્વાસે તથા ગુલ્મે પીનસેચાપ્યુરઃ ક્ષતે
 પ્રમેહેષુ વિશેષેણ મૃતવંગં પ્રયોજયેત્

અન્યત્

સકલમેહ સમોરણ નાશનં ભ્રમકફક્ષય પાંડુવિનાશનં
 શ્વસનશૂલચક્રદૂમનાર્તિહૃત્પદરમેવ નિહંતિ સુવગકમ્

વગમારણ—શુદ્ધ કરેલાં બંગનાં પત્રાને લોઢાના વાસણમાં અગર માટીના વાસણમાં મૂકી તે વાસણને ચૂલે ચડાવી તેની નીચે ધીમે અગ્નિ રાખવો. જ્યારે બંગ ગળીને તેનો રસ થાય ત્યારે તે બંગને ચોથે હિસ્સે અલે-ડાના ખીનું ચૂર્ણ કરી રાખેલ હોય તેમાંથી થોડું થોડું તેમાં નાખતાં જવું અને આંખાના બડા લાકડાથી હલાવતાં જવું અથવા લોઢાની કડછીથી હલાવવું. તે જ્યાં સુધી ભસ્મ થાય ત્યાં સુધી હલાવવું. આમ કરવાથી શુદ્ધ સફેદ રંગની ભસ્મ તૈયાર થાય છે આટલું ઈર્ષ્યાથીજ ભસ્મ થાય છે છતાં વિશેષ પ્રયોગ કરવાની ઈચ્છા હોય તો તેજ ભસ્મને ઢાડીયામાં મૂકી એક ગજપુટદેવો તે ન દેવાથી પણ ચાલશે.

વગમસ્મ ગુણો—બંગભસ્મ શ્વાસ, કાસ, શુદ્ધ, પીનસ, અને ઉરઃકાંતના વ્યાધીને સારી અસર કરે છે પણ વિશેષે કરીને પ્રમેહજન્ય વ્યાધીઓને ઘણી સારી રીતે લાગુ પડે છે.

ત્રીજા ગુણો—અધી બતના પ્રમેહને મટાડે છે તેમ વાયુમાત્રને પણ હટાડે છે. શિવાય બ્રમ, કફ, ક્ષય, પાંડુ, શ્વાસ, શૂળ, ચક્રત, વમન અને ત્રીજાને ચના પ્રદરના વ્યાધીને બંગભસ્મ સારી અસર કરે છે.

અનુપાનનાનિ

કર્પૂરસાદ્ધં મુલગધનાશ જાતીફલૈ પુષ્ટિકર નરાણા
 તુલસીપત્રસયુક્ત પ્રમેહનાશયેત્થુવમ્
 ઘૃતેન પાદુરોગચ ટકર્ણૌર્ગુલ્મ નાશકમ્
 હરિદ્રા રક્ત પિત્તત્રી મધુના ચલ વદ્ધિકૃત
 લઙ્કયા સહ પિત્તઘ્ન નાગવલ્યાચ વધનમ્
 પિપ્પલયા ચાગ્નિમાયત્ત નિશા ચૈવોર્ધ્વ શ્વાસહૃત્
 ચપકસ્વરસેનૈવ દુર્ગધનાશયેત્થુવમ્
 નિવુક સ્વરસે નાદય દેહેદહન શાતયે
 કસ્તૂરી વગ સયુક્ત મક્ષણા દ્વીર્ય સ્તમનમ્
 લદિર ક્વાથ યોગેન ચર્મ પક્ષિ મલૈ સહ
 પૂર્ણીફલસ્પર્શાર્ધેન હ્રાજિર્ણ નાશયેત્ક્ષણાત્
 નવનીત સમાયુક્ત મમ્થિજીર્ણ નવ ભવેત્
 દુગ્ધસાદ્ધ ભવેત્તુષ્ટિ વિજયા સ્તમનમ્ભવેત્
 લઘુનૈર્વાતપૂર્ણીકા નાશયેન્નાત્રસશય

વગના અનુપાનો—બગલરમ્, કપૂર સાથે લેવાથી યુષ્મનાં દુર્ગંધ મટાડે
 કે બ્રહ્મકર્ણ સાથે લેવાથી શરીર પુષ્ટ કરે છે, તુલસીના પાનના અનુપાનથી
 પ્રમેહ મટાડે કે ધી સાથે પાદુ રોગને, ટકણ સાથે લેવાથી શુદ્ધિ મને ને હળદર
 સાથે લેવાથી રક્તપિત્તને મટાડે કે મધુના અનુપાનથી બળ વધારે કે ખાડ
 સાથે સેવ્યાથી પિત્તજન્ય વ્યાધીઓ શમાવે કે નાગરવેલના પાન સાથે લેવાથી
 અાની મજબૂતી વધારે કે પીપર સાથે અગ્નિ પ્રગટ કરે છે, હળદર સાથે
 ઉર્ધ્વશ્વાસ મટાડે કે ચપમ્ના રસથી શરીર દૌર્ગંધ મટાડે કે, લીંબુના રસ
 સાથે સેવ્યાથી અગ્નિ શક્તિ મટાડે કે કસ્તૂરી સાથે લેવાથી વીર્ય સ્તબ્ધ થાય
 કે ખેગના ઉકાળાની સાથે લેવાથી ચર્મ કુષ્ટ મટાડે કે અરધી સોળાગી સાથે
 સેવવાથી અજીર્ણ મટાડે કે માખણ સાથે બગલરમ્નો ઉપયોગ કર્યો હોય
 તો બુદ્ધિ થઈ સડી ગયેલ હાડકાને નવું બનાવે છે, દૂધની સાથે સેવ્યાથી
 શરીર પુષ્ટ બને છે, ભાગતી સાથે સેવ્યાથી વીર્ય સ્તબ્ધ થાય છે, લસણ
 સાથે, વાયુજન્ય પીડા મટાડે છે, સમુદ્રકળ અથવા નગોડના રસ
 સાથે બગલરમ્ ખાવાથી જટદીથી કુષ્ટની વ્યાધીઓ, સિંહના નાદમા

સમુદ્રફલસંયોગાન્નિર્ગુહ્યાસહભક્ષણાત્
 કુષ્ટનાશયતેક્ષીર્ણં સિંહનાદૈર્મૃગાઐવ
 આઘાટજટિકાયોગાત્ શંઢત્વનાશયેત્થુવમ્
 દેવશુષ્પસ્યસંયોગે સમુદ્રફલયોગતઃ
 નાગપત્રરસૈલેષા હિંગદૃઢિઃ પ્રજાયતે
 ગોરોચન લવંગેન તિલકોમોહનેભવેત્
 લેપયેચ્છલલાટેષુ ચાથશિર્ષગદંજયેત્

અશુદ્ધ વગદોષાઃ

અશુદ્ધમમૃતં વંગં પ્રમેહાદિગદપ્રદં
 ગુલ્મહૃદ્રોગશુલાર્શઃ કાસશ્વાસવમી પ્રદં

જસ્ત પ્રકરણ.

જસદગાલયેત્પુર્વં દુગ્ધમધ્યેતુઢાલયેત્
 એકવિંશતિવારાંશ્ચ સ્વર્પરંશુદ્ધિમેષ્યતિ ॥

ત્રથીજ જમ મૃગો નાશવંત થૈ જાય છે તેમ નાશપત્તમે છે. અધેડાના મૂળના યોગથી શંઢત્વ નાશ પામે છે, લવિંગ અને સમુદ્રફળ સાથે મેળવી નાગરવેલના પાતનારસમાં ખરલ કરી લીંગ ઉપર લેપ કરવાથી લીંગની વૃદ્ધી થાય છે, ગોરોચન અને લવિંગની સાથે મેળવી તેનું તિલક કરવાથી વશીકરણ શક્તી પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેનો કપાળે લેપ કરવાથી માથાના વ્યાધીઓ નાશ પામે છે.

અશુદ્ધ વંગ દોષ—બંગભરમ અશુદ્ધ રહેલી હોય તો તે ખાવાથી પ્રમેહાદિ અનેક વ્યાધીઓ ઉલટા પ્રગટ કરે છે. શુદ્ધ, હૃદ્રોગ, શૂળ, અર્ષ, કાસ શ્વાસ અને ઉલટી એટલા અન્ય વ્યાધીઓને પણ ઉત્પન્ન કરે છે.

જસત પ્રકરણ.

જસત શુદ્ધી—જસતનેજ વૈદો ખર્પર કહે છે તે જસતને ગાળીને એક વીસવાર દૂધમાં ઢાળવાથી શુદ્ધ થાય છે.

જસતભસ્મ

સંસ્થાપ્યસ્વર્પરેપ વાજ્ઞવાલ્યેત્મવત્પોડનલ
 મર્ત્યેન્નિવૃક્ષાદેન રમોડપિત્તમૃતત્રજેત્
 પથ્થા ત્વલ્લેવિનિ સિપ્પ ભાવયેદૌપધે ક્રમાત્
 કુમારાચ કુમારીચિત્તિફલા મૃગરાજકમ્
 શરાવસપુટૈ કુર્યાત્ જ્વાલયેત્પરપાગિના
 નારદે ન સમભાવ્ય પુટેદેવ પ્રયત્નત
 સવેપાપુટમેક્સ્યાત્ એકપચામૃતસ્યચ
 સ્વલ્લેવિચૂળયેત્પૂત કૃત્વાભાડેનિવાપયેત્
 દેહીવલાવલક્ષાત્વા ચયાયોગેનદાપયેત્

જસત ભસ્મ ગુણા

જસદતુવર તિક્ત શીતલ કફપિત્તહૃત્
 ચક્ષુષ્યપરમમૃમેહ પાડુશ્વાસચનાશયેત્

જમદાનુપાનાનિ

પુરાણ ગોપૃતે નેષ્ય સાવુલેન પ્રમેહજિત્
 અગ્નિમથે નાગ્નિકર ત્રિમુગધે સિન્ધોપજિત્

જસત ભસ્મ વિધિ—જસતને માટીની કડાઈમાં નાખીને તેનો રસ કરવો રસ થયા બાદ નાણુના ઝાડના લાકડાથી તેને દવાવતુ એટલે ભસ્મ થૈ જશે તે ભસ્મને ખગ્વમા નાખીને ત્રિમધી, ઝનાગ, ત્રિકળા (હરડા બેડા આખળા) અને ભાગગતી બત્રીસ ભાવના દઈને સર્વેનો એક ગજપુટ દેવો અને એક પચામૃતની ભાવના દઈને પુટ દેવો આમ કરવાથી નુદ્ધ ભસ્મ થાય છે

જસતના ગુણો—જસત ભસ્મ તૂરી, જરા વડવી શીતળ અને કદ્ તથા પિત્તને હરનારી છે તેમજ આખને હિતકર્તા તથા પ્રમેહ પાડુ અને શ્વાસને પણ મટાડનારી છે

જસત ભસ્મના અનુપાનો—જુના ગોળ સાથે જસત ભસ્મ સેવી હાય તો આખને લાભ આપે છે, નાગવેગના પાન સાથે પ્રમેહને હણે છે, અરણીના રસ સાથે સેવ્યાથી અગ્નિ પ્રગટ કરે છે તજ તમાનપત્રને ઓનથી સાથે લેવાથી ત્રિપાળ જન્ય વ્યાધીઓ મટાડે છે

દ્વયોસ્તમં સારચૂર્ણં મર્દયેત્કન્યકાંબુના
યામદ્વયંતસ્યગોલં સંવેષ્યૈરંડૈર્જડલૈઃ

સૂત્રેણ સમ્યક્સંવધ્ય સ્થાપયેચ્છામ્રસંપુટે
મુદ્રયેદ્વદનંતસ્ય મૃદાસંશોષ્યતત્પુનઃ
ત્રિદિનંધાન્યરાશિસ્થો તત્તલ્પૃત્યમર્દયેત્
રજસ્તદ્વસ્ત્રગલિતં નીરેતરતિહંસવત્
સોમામૃતાભિધમિદં લોહમસ્મં પ્રકીર્તિતમ્

લોહમસ્મસ્ય અન્યવિધિઃ

દ્વાદશાંશેનદરદં તીક્ષ્ણચૂર્ણેનમેલયેત્
કન્યાનીરેણસંમર્દ્ય યામયુગ્મંતુતત્પુનઃ
શરાવસંપુટેકૃત્વા પુટેદ્વજપુટેનૈ
સપ્તધૈવંકૃતં લોહરજંવારિતરંભવેત્
લોહાનાંમારણ શ્રેષ્ઠં સર્વેવાંરસમસ્મના
મધ્યમમૂલિકાભિશ્ચ કનિઠંગધકાદિભિઃ

કુવારના રસમાં જે પ્રહર સુધી મર્દન કરવું પછી તેનો ગોળો કરી એરડાના પાતમાં વીટી સૂતરથી બાંધીને ત્રાંબાના પાત્રમાં મૂકી તેની ઉપર બીજું પાત્ર ઢાંધી માટીથી તેની સંધી ખુરીને તે સૂકાયાબાદ બીજી વખત માટી ચોપડી વાગે મજબુત સંધી ખુરીને તે સંપૂર્ણને ધાન્યના ઢગણામાં ત્રણ દીવસ રાખવું પછી તેને બહાર કાઢીને મર્દન કરી વસ્ત્ર ગાળ કરવું આમ કરવાથી ભસ્મ થી જાય છે અને તેને પુટ દેવાની જરૂર પડતી નથી, જેમ હસ પાણી ઉપર તરે છે તેમ આ સોમામૃત નામની લોહ ભસ્મ પાણી ઉપર તરે છે તેમ તેમાં અશુદ્ધપણું રહેતું નથી.

લોહ ભસ્મ કરવાની અન્ય વિધિ—લોહના ચૂર્ણથી ખારમો ભાગ હોંગો મેળવી કુવારના રસથી જે પ્રહર ખગલ કરી સાત ગજપુટ દેવાથી પણ વારીતર (પાણી ઉપર તરે એવી) ભસ્મ તૈયાર થાય છે. પારા વાળી દવા મેળવી લોહ ભસ્મ કરવી એ અતિ ઉત્તમ ગુણકારક છે. મૂળ કે અન્ય વનસ્પતિ મેળવી કરેલી ભસ્મ મધ્યમ ગુણકારી છે અને ગંધકાદિ કારથી કરેલ ભસ્મ કનિષ્ઠ ગુણકારી છે.

અપૂર્ણ]

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक ३० अ]

आपण सप्त १६५८

[अंक १० भा]

॥ यतो धर्मस्ततो जय. ॥

परमार्थधीज रामरीक्षे

(तोरठनी गमल)

बहुतिर्य स्थळ प्रत्ये फया धननी न करि दरकार कइ
बहुटाद ने तदका सखा श्रद्धाबहुहृदये धरी
दर्शनकया बहु भावपूर्वक नित्य आठे पहोरना
पण एम रीक्षेराम नाहि परमार्थ कई करवाविना १
प्रात समय उठी अने जपता रहो हरिनामने
साधुतणु अर्चनकरो तजीने सदा अभिमानने
धरि स्नेह कदि गाशो तमें किर्तनमाहिं गुण रामना
पण एम रीक्षे राम नाहि परमार्थ कइ करवाविना २
करियज्ञ उत्तम रीतधी होमो हवनमा धी घणां
ब्राह्मण समीपें वेदध्वनि उचरावशो उत्तमघणा
ए द्रव्य खरची अतरे यह पूर्ण गणशो कामना
पण एम रीक्षे रामनाहि परमार्थ कइ करवाविना

दा का

સતિકલ્પલતા.

મદાલસા.

ગતાંક પત્ર ૨૦૦ થી

અપિ દ્રાવારોદિત્યપિ દલતિ વજ્રસ્યહૃદયં

પથર પણ રહે છે ને વજ્ર સમાન મહા કઠોર હૃદય પણ ફાટે છે. મહાન સંકટ, ડાહ્યા અને વિદ્વાન મનુષ્યને પણ વિકળ બનાવે છે. જ્ઞાનવાનને અજ્ઞાનીની ગણતીમાં મૂકાવે છે, વિવેક બ્રષ્ટ કરાવે છે અર્થાત્ પ્રબળ પ્રેમીના મહાન સંકટને પરિણામે મનુષ્ય, એટલું પરાધીન બને છે કે તેથી પોતાના મુરખ્ખીઓ અને સ્નેહીવર્ગ તરફ અને ગુરૂ તરફ ટેવી વર્તણૂંક રાખવી જોઈએ તેનું તેને જ્ઞાન રહેતું નથી, સાવિત્રી મહા સતી હતી અને પોતાના પતિને ઈશ્વર સમાન માનતી હતી તેમ પોતાનાં સાસુસસરાને પણ ઈશ્વર સ્વરૂપ ગણી તેની આજ્ઞા સ્વિકારતી હતી પણ તેને શિરપર જ્યારે મહાન સંકટ આવશે એવી ધાસ્તી પોતાના મનમાં થઈ એટલે નારહજીના કહેવાથી પોતાના પતિના આયુષ્યનો આજ છેલ્લો દહાડો છે અને તેની છેલ્લી ઠાડી વખતે સત્યવાન, જ્યારે જંગલમાં જવા લાગ્યો ત્યારે પતિનું મૃત્યુ, ખયાનક જંગલમાં થશે એમ જ્યારે પોતાના મનમાં થયું ત્યારે તે ભયને પરિણામે આવતા દુઃખને લીધે મુગ્ધ બનેલ સાવિત્રીને પોતાના પતિ સાથે જંગલમાં જવાને, તે મહા ભયાનક હોવાથી અને સ્ત્રીને જવા લાયક ન હોવાથી તેમ તેણે ઉપવાસ કરવાથી ચાલી ન શકે તેમ હોવાથી તેમનાં સાસુ સસરાએ ના પાડી અને ઘણી આજીજી કરી છતાં વિવેકનો ત્યાગ કરી તેમની આજ્ઞા ઉલ્લંઘવા તૈયાર થઈ અને સાસુ સસરાને કહ્યું :

ઉપવાસાન્નમેગ્લાનિર્નાસ્તિ ચાપિપરિશ્રમઃ

ગમનેચ કૃતોત્સાહાં પ્રતિશેદું નમાર્હસિ

હે માતા પિતા રૂપ સાસુ સસરા ! કહી પણ તમારું વચન મેં ઉલ્લંઘન કરેલું નથી. પણ આ વખતે ઉલ્લંઘન કરવાનું સખત કારણ છે જ્યોત્તી મને ઉપવાસ કરવાથી ચાલી શકવાને જરા પણ ગ્જાની નથી પરંતુ જંગલમાં જવાને ઉલટો ઉત્સાહ વધે છે માટે કૃપા કરીને આજ મને પતિ સાથે જતાં

અટકાવો મા આમ કહી ગુરુવચનને માન્ય ન કર્યું, આમ પ્રબળ પ્રેમીના હુ ખને પરિણામે મનુષ્ય, વિનયહીન પણ ખને છે ઋતુ વજ પણ આમ વિનયહીન ખની પોતાના પિતાના વચનોને અગીકાર કર્યા વિના પ્રેમીના હુ ખમા મગ્ન ખનેલો, જગલમા પ્રવા લાગ્યો ખરેખર પ્રમત સ્નેહનો દનસ અત્યત અસહ્ય છે મદાલસાનુ નામ લઈ વારવાર પુકાર કરવા લાગ્યો, નિરાશ થયેલા તેના પિતાએ તેના રક્ષણ માટે માણસો મોકળ્યા તેને પણ ગળ આપી અન્ય ચેષ્ટા સુન્ય ખનેલો ઋતુધ્વજ, દરેક વનમા ફરીને મદાલસાને ખોળવા લાગ્યો વારવાર નિશ્વાસ નાખવા લાગ્યો

જ્વલતીવચમેગાનિ શ્રમતીવચમેમન

શોકેનવ્યાકુલપૂત્વા ધાવત્યેતસ્તતોમન

માઝ અગ ધગધગતા અગારામા પડી ખળતુ હોય એવો આભાસ થાય છે અને શોકને લીધે વ્યાકુળ ખનેલુ માઝ મન ચારે તરફ ભટક્યા કરે છે, સ્થિર ખેસતુ નથી અને સુ રસ્તો લેવો કેમ મદાલસાને સપાદન કરવી એ મને સૂઝતુ નથી મદાલસા ! ! આ નખત તારી શી દશા હશે ? હુ ધાઝ છુ કે તુ પણ માગી માફક પ્રાણેશ વિયોગન પરિપામે વિકળ ખની હર્દશ

આવી દશામા ઋતુધ્વજ જગનમા પ્રતો હતો તેટલામા સૂર્ય, અસ્તા ચળ પર્વતપર ભટકયો, પક્ષીઓ પોત પોતાના આળામા આવી ડોલાહય કરવા લાગ્યા, તમાગાઓના નાદ થવા લાગ્યા સિયાવવા અને સિહ વગેરે જગની પ્રાણીઓના અવાજો થવા લાગ્યા અધકાર ધીમેધીમે ચારે તરફ ફેલાવા લાગ્યો આ સમયે આગળ ભટકી શકવાની સક્તી ન ગહેતા તેમ અનાના ને લીધે રસ્તો પણ ન સૂઝતા થાકી ગયેલ ઋતુધ્વજ, એક ઝાડ નીચે મદાલસાનુ સ્મરણ કરતો બેઠો, તે સ્થળે ખીજો દીવમ પણ તેવીજરીતે આસનવાળીને બેસી રહ્યો

ઋતુધ્વજના પરમ મિત્રો અગ્નક કુમારો, ખીજ દીવમે પણ ઋતુ ધ્વજનુ ત્યા તેમને મળવાને આવવાનુ ન થતા ચિતા સુપ્ત ખની ગામમા આવ્યા અને તપાસ કર્યો તો મદાલસાનુ હરણ ચયુ અને તેને પગિલામે ઋતુધ્વજ વિકળ દશામા જગલમા ભટકે છે આ ખખર સામલી તત્કાળ તે ખજે મિત્રો, ઋતુધ્વજને ખોળવા અને તેને સમજાવવાને જગલમા ગયા, બહુ મુશ્કેલીથી એક ઝાડ નીચે બેઠા અને મદાલસાના વિયોગથી વિકળ ખનેતા

ઋતુધ્વજને જોઇને અરજક કુમારો આઢ્યે બન્યા, મિત્રની અવદશાથી અપાર શોક કરી રૂદન કરવા લાગ્યા.

*
ગુણાનિ ગૂહૃતિગુણાન્પ્રકટીકરોતિ
આપદ્મતંનં વિજહાતિ દદાનિ કાલે
સન્મિત્રલક્ષમણ મિદંપ્રવર્તેતિમંતઃ

પોતાના મિત્રના દુઃખથી દુઃખી થાય, તેની ગુણ વાતોને ઢાંકે, તેના ગુણોને જગતમાં પ્રગટ કરી તેની કીર્તિ વધારવાનો યત્ન કરે અને જ્યારે મિત્ર ઉપર સંકટ આવે ત્યારે તેને તણ ન દેતાં તન મન અને ધનથી તેના દુઃખને ભાગદાર બને તેજ ખરો મિત્ર એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે અન્ય મિત્રો તે તાલિ મિત્ર અથવા વ્યસન મિત્ર સમજવા કે જોઓ સ્વાર્થ સર્થાપ્તાદ દરકાર ન કરે. અરજક કુમારો તાલિમિત્ર નહતા, તેઓ પોતાના સ્વાર્થ પરત્વે કપટભાવથી ઋતુધ્વજને નોતા ભજતા પરંતુ અપૂર્વ સ્નેહની લાગણી પૂર્વક તેનું સેવન કરતા હતા તેમના તરફથી પ્રીતિ સંપાદન કરવા શિવાય જૈનિક કોઈ પણ પદાર્થની આશા તેઓ રાખતા નહતા કારણ ઋતુધ્વજ પાસે જ જૈનિક પદાર્થો હતા તેથી અધિક તેની પાસે હતા કે જ પદાર્થ નિરીક્ષણ માત્રથીજ ઋતુધ્વજને આશ્ચર્યપણું પ્રગટ થતું હતું. માત્ર સ્નેહથીજ દ્વારાયલા બને અરજક કુમારો ઋતુધ્વજને મહા શોકમાં કૂબેલો જોઈ પોતે પણ દુઃખમશ્ન થયા. અને તેની આસનાવાસના કરવા લાગ્યા. તેને આહાર કરવાને માટે સમજાવવા લાગ્યા. બોલ્યા કે ઋતુધ્વજ ! આમ કરવાથી આપનો દેહ લાંબો વખત ટકવાનો નહિ. અને આપ સંસાર તણ વિદેશવાસી થશે ત્યારે પછી મિત્રથી વિખૂટા થયેલા આ નમારા અંગત મિત્રો પણ કાયમ પરલોકમાં પણ તમને ન તજવાને સાર તમારી સાથેજ આવશે તો કદાપી આપ આપના દેહની દરકાર ન કરતા હોતો મિત્રના દેહ તરફ દરકાર રાખી અને ગામમાં આવો તથા ભોજન કરો. ઋતુધ્વજે ઉત્તર આપ્યો મિત્રો ! હું મારા પ્રાણ કરતાં પહેલે દરજ્જે આપને ગણું છું. પરંતુ જેનો મને વિયોગ થયો છે તેનો મને અપૂર્વ અસહ્ય ખેદ થાય છે અને તેને પરિણામે મને કંઈ સૂઝતું નથી. મને અંતરમાં એમજ થાય છે કે ખરેખર મેંજ મારો અજ્ઞાનતાથી અને ભોળાપણાથી ગરીબ કુલાંગના સનાથાને અનાથ કરી છે. અરે ઋતુધ્વજ દોષથી ઠગાય નહિં તે આજે ઠગાઈ ગયો અને તે પણ સચેત કરેલો છતાં ઠગાયો એટલે કે મારો સ્ત્રી મદાવસાએ મને મણિ

આપવા વખતે કહ્યું હતું કે આપણો ચત્ર પાતાળ કેતુ હજી જીવતો છે ત્યાં સુધી તમારે ચેતવાનું છે આમ કહી સૂચણ સપના મદાલસાએ મને સચેત કર્યો છતાં મુગ્ધ ઋતુધ્વજ ઉત્તમ સીરજ ગુમાવ્યું અરે મદાલસા ! હવે તને ક્યા શોધું ? કુદ પાતાળકેતુનો દેવીરીતે અત આણું ? આમ કરી અત્યંત પુકાર કરતા અને રડતા રડતા ઋતુધ્વજ સુર્જાવશ થયો અરજક કુમારો પછી અત્યંત રડવા લાગ્યા અને મુર્છિત થયેલ ઋતુધ્વજની આસનાવાસના કરવા લાગ્યા ઋતુધ્વજ જગૃત થયો જોસભર શ્વાસ લેવાતો હતો તે આછો થયો અને ધીમે ધીમે શ્વાસ લેવાવા લાગ્યો વહાલી મદાલસા ! આમ પુનઃ ઉચ્ચાર કર્યો અરજક કુમારોએ કહ્યું મિત્ર ઋતુધ્વજ ! શાત થાઓ જે વસ્તુ પોતાની હોય તે જવાનીજ નહિં તમારી મદાલસા હશે તો તે ગમે તેમ કરી તમને મલશેજ મનુષ્યમાત્ર અમુક યલ દ્વારા વસ્તુ માનનો યોગ્ય છે પણ ખરેખરી રીતે જોતા અપૂર્વ યોગ્ય, મનુષ્ય નથી પણ દાર્ઢ મહાન સમર્થ આ જગતનો અધિષ્ઠાતા અને પાળક છે તેજ સૌસાના કર્તવ્ય પ્રમાણે ઇચ્છિત વસ્તુ આપે છે અને આકાશ પાંખ પાડે છે

અપૂર્ણ]

કર્મચાડાલ તે ચાડાલ કે જાતિચાડાલ તે ચાડાલ ?

ગતાક પત્ર ૧૫ થી

પ્રધાન કૂરણુદ્ધિ, દિર્ઘ બાહુના ઉત્તમ સદ્ગોષ્ઠી સૌમ્ય યુદ્ધી જનીને રાજ પાસે આવ્યો અને મન્ય કચેરીમા આવી તેમને પ્રણામ કરી સજલ નેત્રવાન જની ગદ્ગદિત કંઠે આ પ્રમાણે બોલ્યો, હે શુદ્ધ અત કરણ વાન પ્રતાપિ મહારાજ ! આપના સુખમાથી કુદગતી જે ઉચ્ચારો નિકળ્યા તેને પરિણામે આપ મારા પ્રથમ અનીયમિત રીતે ઉપદેશક થયા અને આપનું વચન સ્વિકારી ઉત્તમ તપસ્વિને ખોળવા જતા માસ રાધનારા એક તપસ્વિની જની યુદ્ધીવાન ચાડાળથી મારા બીજા શુદ્ધ રૂપ જની, પછી ઈશ્વર પરાયણ ગ્રહનાર પણ સ્વકૃત્યથી વિમુખ્ત હોય તેનું શ્રેય થતું નથી એમ સિદ્ધ કરી આપનાર વિદ્યુત્પ્રભાને મારા ત્રીજા ઉત્તમ શુદ્ધ રૂપ માત્ર છું અને ડેવટ આ શહેરમાજ વસનાર દિર્ઘમાહુ ચાડાલને હું ચોથે નખરે સર્વેથી વિશેષ પુજ્ય તરીકે શુદ્ધ માત્ર છું કે જેણે મારી પ્રકૃતિમા પ્રેરકાર કર્યો નૃપતિવર્ધ !

આપના પ્રબળ સમાધાન કરનાર અને પોતાની જાતી ઉપરથી ખાત્રી કરાવનાર તે દિર્ઘ બાહુજ છે. તેમણે એ સિદ્ધ કરી આપ્યું કે જાતિયાંડાળ પણ કર્મ પરાયણ હોય તો તે ઉત્તમ અને ઈશ્વરના સ્વરૂપને ઝાળખવામાં ફળીભૂત બને છે અને ઉત્તમ જાતીનો છતાં કર્મ વિમુખ્ત હોય તો તેજ ખરેખરે ચાંડાલથી પણ અધમ પદને લાયક બને છે જેના અંતઃકરણમાં ચાંડાલત્વ હોય છે અર્થાત્ જેનું અંતઃકરણ, પરાયા મનુષ્યનો ધાત કરવામાં કે તેના અંતઃકરણને સંતાપ પ્રાપ્ત કરવામાં, કોઈનું દ્વેષ દ્વેષકાવવામાં, કઠોર મેણાં મારી અથાગ કારણમય કોઈને બનાવવામાં અથવા કોઈની પાસે ત્રાસજનક શ્રમ કરાવી છેવટ શ્રમનો બદલો પૂરતો આપ્યા વગર અપમાન કરી કાઢી મૂકવામાં અથવા કામનો યશ આપવાને બદલે અપયશ આપવામાં, તેમજ કરેલા ઉપકારની કદર ખૂઝ્યા વિના ઉલટું તેની તરફ જ તેનું ઉચ્છેદના કરવાને મળી તેઓનાં કાળજાં દ્વેષકાવેછે ને કોઈના દુઃખના સમયમાં દિલાસો આપવાને બદલે તેના અપાર દુઃખના વખતમાં તેને નજીવા કાર્યમાં ઉપાલંબને પાત્ર ગણી તેના કલેશમાં વૃદ્ધી કરે છે, જે પુરૂષ પોતાને આશ્રયે રહેલા સ્ત્રી આકર પુત્ર વિગેરેને નિશ્કરણ દુઃખ આપેછે, જે નોકર પોતાના ધણીનું શ્રેય કરવાને બદલે તેનું બગાડે છે, જે પ્રધાન પોતાનું કર્તવ્ય છોડી રાજને ઉંધું સમજાવી રૈયતને અનેક રીતે રીખાવે છે અને અન્યાયથી પોતાનું ધર ભરવાને કોશિષ કરે છે વિગેરે અન્યાય કર્તવ્ય કરી પોતાના કર્મથી વિમુખ્ત વર્તનારજ ખરેખર ચાંડાલ છે. હે માયાલુ રાજ ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરજે હું ચાંડાલના ઉપદેશથી પૂર્વરૂપ તજ દર્શનમ્ત્ર બન્યો છું. આપનું ધણી રીતે અશ્રેય કરેલ છે, આપની નિરપરાધી રૈયતને બહુ રીતે કષ્ટ આપેલ છે, હજારોનાં દેવો કાંઈપણ દયા લાવ્યા વિના દ્વેષકાવ્યાં છે, અને છેવટ જ્યારે આપે આપના મનનું સમાધાન કરવા મને યેંથો ત્યારે હું મારા કર્તવ્યને અગે આપ માફ ગુણ નીચપણું જાણી ગયા હશે એમ સંકાવાન બન્યો અને તેને પરિણામે મારા મનમાં જે સ્ફુરણ થયેલી તે કહેવાને મારી જીભ ઉપડતી નથી અરે નીચ દુષ્ટ બુદ્ધીવાન ખરેખરા ચાંડાળ આ તમારા નિમકહરામ પ્રધાને પોતાની કઠોર મનની ઉશ્કેરણીને પરિણામે તમારા જેવા શુદ્ધ દેવવાન દયાળુ રાજાનો ધાત કરવાને માટે પણ વિચાર કરેલ. ધાત એ શબ્દ બોલતાં પોતાના દુષ્ટ કર્મના પશ્ચાત્તાપની પૂર્ણ અસર થઈ અને અત્યંત નીચ કર્મ દેમ જાણે પોતાથી બનીજ

ગયુ હોય અને તેનો પશ્ચાત્તાપ કરતો હોય ! તેવી સ્થિતિમા આવી જતા પ્રધાનનો મગજ અતિ પશ્ચાત્તાપ જન્ય કનેશને પરિણામે ફરવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે મગજની શક્તિ ઓછી થનાલાગી, જ્ઞાનતત્ત્વમા લોહીનુ વહેવુ ઓછુ થવા લાગ્યુ. સત્તાપથી લોહી ઉકળવા લાગ્યુ અને ઉકળેવા લોહીનો પ્રવાહ મસ્તક તરફ જતા પ્રવાન, નિશ્ચેતન જન્યો ધગણી ગિવાય ખીજુ કોઈ શગણુય ન મળતા તેને આધીન થયો. (જેભાન થઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો) મહારાજ સ્તબ્ધ જન્યા સિદ્ધાસન ઉપરથી એકદમ હેઠા ઉતરી પોતે જાતે દ્યાર્દ્ર જની તેમની સારવાર કરવા લાગ્યા, ત્વરાથી પાણી અને પખો લાવવાને આજ્ઞા કરી, પાણી અને પખો હાજર થયા પોતે જાતે માણસોએ કહ્યુ છતાં પખો નાખવા લાગ્યા. જરા પ્રધાન આવધાન થયો એટલે “કિંકર નહિ” એ શબ્દો જોવી દયાળુ રાજાએ ધારણા આપી અને પાણી આગળ ધર્યું. સારી રીતે સાવધાન થતા એકદમ ઉઠ્યો અને રાજાને પ્રણામ કરી બોલ્યો અગે ! ! આ શુ ? આપ મારા જેવા નીચને માટે આટલી કાળજી રાખો છો ? કાસીને લાકડે લટકવાને લાયક કૃતત્રી, નીચ ચકાળ આ પ્રવાન, આપની હસ્તની સેવાને પાત્ર નથી પણ તિક્ષ્ણ ધારવાની નવીન દાપમાથી બહાર કાઢેલી ખડ્ગ દેવીની સેવાને પાત્ર છે. મહાન રાજા ! દયાળુ મહારાજ ! ! ! અત્યંત મોટા ઉચારથી આમ જોવતા ખુન પશ્ચાત્તાપ જન્ય શોકના આવેશમા આવેલ, પ્રધાન શ્વાસોશ્વાસ થઈ મુર્છાગત થયો. રાજા આસનાવાસના કરતા જોઈયા અગે પ્રધાન આ શુ સંજયુ મારા તરફથી તમને કશું કહેવાનુ નથી. તમારા પશ્ચાત્તાપને અગે સમજા પાપ ક્ષય થયા, હવે શાનો શોક ? સાવધ થાઓ સ્વમવત્ ગજના ગજદો સાલળી પ્રધાન બોલ્યો કૂં પ્રધાનને શુ આપે કાંઈ નથી કહેવાનુ ? સમર્થ રાજા ! ! ! આ દુષ્ટ, પ્રધાન પદને લાયક હતોજ નહિ અને છેજ નહિ. માત્ર પોતાનાજ નીચ સ્વાર્થ સાડ હજારોનો ધાત કરી ધોર નુરકનો અધિકારી બનેલ આ કર્મ ચાકાળ પ્રવાનની ઉપર દયાદૃષ્ટી ગાની કરો છો ? આપની તિક્ષ્ણ ધાગ્યુક્ત ખડ્ગથી તેના દુકકા કંગે દે નાથ ? હવે ધણીના હાથથી મૃત્યુ પામીગતોજ માડ કલ્યાણ યશે અન્યથા કલ્યાણ નથી થવાનુ હુ આપનો અત્યંત અપરાધી છુ હવે પૂર્ણ પાપિષ્ઠ બનેલ આ દેહનુ જીવન વધાર્યું કરતા ધ્વસકરવામાજ શ્રેય છે એમ મારો અતગત્મા સાક્ષી પૂરે છે. કદાપી જીવન વધારવા તરફ આપ સમત હોતો તો તેને અગે જણા

વવાનું કે ઈશ્વરેચ્છાથી અને મારા ગુરૂ રૂપ આપ વિગેરે ઉપર જાણવેલ અન્ય ચાંડાળણી વિગેરે ગુરૂઓના શિક્ષણથી અને વિશેષે કરી દિધું બાહુ બળિ ચાંડાળના શિક્ષણથી હાલ જે મારા મનમાં દ્યાર્દ્રતાનો વાસ થયેલો છે તે વાસનો કાલે કરી ક્ષય થતાં, અને મારો સ્વભાવ પૂર્વવત્ પનતાં હે દયાળુ રાજા ! મારી ઉપર આપની દયાને પરિણામે હજારો આપની પ્રબળ્યોનો પાછો ધાત થશે ત્યારે હજારોનો ધાત થતાં એકનોજ ધાત કરવો એ ડાહ્યાપણુ ભરેલું કામ છે તો કૃપા કરી દુષ્ટ બુદ્ધી પ્રધાનનો નાશજ કરો.

પ્રધાનનાં આવાં વચનો સાંભળી રાજાએ કહ્યું હે પ્રધાન ! તારી નમ્રતા અને તને જે અથાગ પશ્ચાત્તાપ થાય છે તેને પરિણામે જજ તેં અપરાધો કરેલા છે અને જજ તેં મારી પ્રબળ ઉપર કૂરતા વાપરી છે તેને માટે ક્ષમા આપવાનેજ માફ મન પ્રેરાય છે. તારૂં પ્રધાનપદ થતાં જો કે કોઈ શાસ્ત્રી કે વિદ્વાન પુરૂષનાં દર્શન મને નથી થયાં પરંતુ તે પહેલાં મારા પિતા, રાજ્ય કરતા હતા અને જ્યારે હું કુમારા વસ્થામાં હતો ત્યારે મારાપિતાએ એક સારો વિદ્વાન રાખી મને કેટલોક રાજ ધર્મનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો તે ઉપરથી ગમે તેવો અપરાધ કરીને પછી શરણે આવેલ હોય તે તરફ રાજાએ કેવી રીતે વર્તવું એઈએ તે શાસ્ત્ર ચુક્તીથી હું બાણું છું.

અપૂર્ણ]

અષ્ટાવક્ર.

ગતાંક ૫૯ ૧૯૬ થી.

મય્યનંતમહાંભોધૌ વિશ્વપોત્ત ઇતસ્તતઃ ॥

અમતિસ્વાંતવાત્તેન નમમાસ્ત્યસહિષ્ણુતા ॥ ૧ ॥

અર્થ-હું પરમાત્મરૂપ અનંત મહા સાગરમાં આ જગત્ રૂપ વહાણ, મનરૂપ વાયુથી આમ તેમ ભ્રમણ કરે છે તેમાં મારે કાંઈ પણ અસ હિષ્ણુતા નથી.

મય્યનંતમહાંભોધૌ જગદ્વીચીઃ સ્વભાવતઃ ॥

ઉદેતુવાસ્તમાયાતુ નેમેષ્ટદિર્નચક્ષતિઃ ॥ ૨ ॥

હું પરમાત્મા રૂપ અનંત મહાસાગરમાં આ જગત્ રૂપ તરંગો સ્વભાવથીજ ઉદય પામે કે અસ્ત પામે તેમાં મારે વૃદ્ધિ નથી અને ક્ષતિ પણ નથી.

મન્યનમહામોયો વિશ્વનામ વિકલ્પના ॥

અતિશાતો નિરાકારો એતદેવદ્માસ્થિત ॥ ૩ ॥

હુ પરમાત્મા સ્વરૂપ અનત મહામાગરમા, આ જગત્ એવી કંપના=
બ્રમ માત્ર છે=તત્ત્વ દૃષ્ટિ રી બેતા કશુ નથી એટલે હુ અતિ શાત (પ્રપચની
ઉપાધીથી મુક્ત) નિરાકાર છુ, એ જ્ઞાનનોજ આશ્રય કરે છુ ને તે જ્ઞાન રૂપજ છુ

નાત્માભાવેષુ નોભાવસ્ત્રાનત નિરજને ॥

કલ્પમત્તોઽસ્પૃહ ર્શાતિ એતદેવાદ્માસ્થિત ॥ ૪ ॥

દેહાદિ ભાવો જે આદિ અતવાળા છે તેમા આત્મા અનાદી અનત
નથી અને તે અનત અને નિગૂળ આત્મામા દેહાદિ ભાવ નથી એથી હુ
અસંગ (સમર્ગ રહિત) અને અસ્પૃહ (ઈર્ષાદિ ધર્મ રહિત) કેવળ શુદ્ધ શાત
છુ એ જ્ઞાનનોજ આશ્રય કરે છુ ને એ જ્ઞાન રૂપજ હુ છુ

અહોચિન્માત્રવાદમિદ્રજાલોપમજગત્ ॥

અતોમમકયક્તુર દેવોપાદેયકલ્પના ॥ ૫ ॥

અહો આશ્ચર્ય છે કે હુ તો ચિન્માન ચૈતન્ય સ્વરૂપજ છુ અને આ
જગત્ એ ઈદ્રજાળ જેવુ મિથ્યા છે ત્યારે પણ મારી કંઈ વસ્તુમા કંઈ પ્રકારે
હેય કે ઉપાદેય (છાડવાની કે ગ્રહણ કરવાની) કંપના થઈ શકે અર્થાત્
ન્યાય નજ બને આ અતુલન પચક એવુ સમજાને છે કે ખરા જ્ઞાનીઓની
કુરાચ્છણમા પ્રવૃત્તિ થતિજ નથી કેમકે તેઓને હેયોપાદેય કશુ હોતુજ નથી

સાતમુ પ્રકરણુ સમાપ્ત

પ્રકરણુ આઠમુ

તદાવધોયદાચિત્ત કિંચિત્વાચ્છતિશોચતિ ॥

કિંચિન્મુચતિ મૃક્ષાતિ કિચિદ્દહ્ન્યતિકુપ્યતિ ॥

જ્યા સુધી ચિત્ત કાંઈ ઈચ્છે છે, કાંઈ મોક્ષ કરે છે, કાંઈ મુકે છે, કાંઈ
ગ્રહણ કરે છે, કાંઈ રાગ થાય છે અને કાંઈ ક્રોધ કરે છે ત્યા સુધી બંધન છે
એમ સમજવુ

તદામુક્તિર્ઘટાચિત્ત ન વાચ્છતિનશોચતિ ॥

નમુચતિનમૃક્ષાતિ ન દહ્ન્યતિ ન કુપ્યતિ ॥ ૭ ॥

જ્યારે ચિત્ત કાંઈ પણ ઈચ્છા નથી કરતુ, શોક નથી કરતુ, કાંઈ છોડતુ
નથી, કાંઈ ગ્રહણ કરતુ નથી, કાંઈ રાગ નથી થતુ અને કાંઈ ક્રોધ નથી કરતુ
ત્યારે મોક્ષ થયો છે એમ સમજવુ

તદાવંધોયદાચિત્તં સક્તઃકાસ્વપિદૃષ્ટિષુ ॥

તદામોક્ષોયદાચિત્તમસક્તંસર્વદૃષ્ટિષુ ॥ ૩ ॥

જ્યાં સુધી ચિત્ત, કાંઈ પણ અનાત્મ દૃષ્ટિમાં આસક્ત છે ત્યાં સુધી બંધ છે એમ જાણવું ને જ્યારે ચિત્ત સર્વદૃષ્ટિમાં સર્વ વિષયોમાં અનાસક્ત થઈ જાય ત્યારે મોક્ષ થયો જાણવો આ બંધ અને મોક્ષનું હંકારાં હંકું લક્ષણ છે.

યદાનાહંતદામોક્ષો યદાઈવંધનંતદા ॥

મત્વેતિહેલયા કિંચિન્માગૃહાચવિમુંચમા ॥ ૪ ॥

જ્યાં સુધી અહં એ પ્રકારનો પ્રથમાધ્યાસ જે સર્વ અનર્થનું મૂળ છે તે મટતો નથી ત્યાંસુધી બંધન છે અને જ્યારે તે અહંકાર નાશ પામે છે ત્યારે પછી મોક્ષ છે એમ જાણીને અનાયાસથી કાંઈ પણ ગૃહણ ન કર અને કશું છોડ નહીં. અર્થાત્ છોડવાનું કે ગૃહણ કરવાનું અભિમાન છોડી દે ॥૪॥

ઇતિ બંધમોક્ષવ્યવસ્થા પ્રકરણ સમાપ્ત

નિર્વેદ પ્રકણ નવમું

કૃતાઽકૃતેચદ્વંદ્વાનિ કદાશાંતાનિ કસ્યવા ॥

इतिज्ञात्वेह निवर्दो द्रवसागपरोव्रતી ॥ ૧ ॥

આ કામ કર્યું અને હજી આ કામ નથી કર્યું તે તથા સુખ દુઃખાદિ દ્વંદ્વો ક્યારે શાંત થયાં છે ? નથી થયાં. એમ જાણી અહિં વૈરાગ્ય પામી, અભિનિવેશ છોડી ત્યાગ પરાયણ અને નિરાગ્રહી થઈ જા.

कस्यापितातवन्यस्य लोकचेष्टावलोकनात् ॥

जीवितेच्छामुमुक्षाच्च मुमुक्षोपशमंगता ॥ ૨ ॥

હેતાત ! કાઈ ધન્ય પુરૂષ મહાત્માને લોક ચેષ્ટા, ઉત્પત્તિ, વિનાશ આદિ જોવાથી જીવવાની, ભોગોને ભોગવવાની, તથા સુકિતની ઈચ્છા પણ શાંત થઈ ગઈ છે કશી ઈચ્છાજ નથી. જ્ઞાનીને સર્વ ઈચ્છા શાંત થવાનું કારણ કહેછે.

अनित्यंसर्वमेवेदं तापत्रितयदूषितं ॥

असारं निंदितं हेयमितिनिश्चिन्नशाम्यति ॥

આ સર્વ દ્રશ્યમાન પ્રપંચ અનિત્ય (ખોટું) તથા તાપ (અધ્યાત્મ અધિ ભૂત અધિદૈવ) થી દૂષિત, અસાર તુચ્છ, નિંદિત અને હેય (છોડવા યોગ્ય) છે એવો નિશ્ચયકરીને શાંતિને પામે છે. કયાંય પણ કશી ઈચ્છા નથી રાખતા.

કોસૌકાલોવય કિંવાયનદ્વદ્વાનિનોનૃણા ॥

તાન્યુપેક્ષ્ય યથાપ્રાપ્તવર્તી સિદ્ધિમવામ્પ્રયાત્ ॥

એવો કયો કાળ અથવા કઈ અવસ્થા છે કે જ્યાં માણસોને સુખદુઃખાદિ દ્વંદ્વ આવતા નથી ? કાઈપણ નથી એમ વિચાર કરીને તે સુખદુઃખાદિકનીજ ઉપેક્ષા કરીને જે યથા પ્રાપ્તવર્તી (જે વખતે જે મળે તેથી વર્તનારો) પ્રવર ગામી પુરૂષ સિદ્ધિને (મોક્ષને) પામે છે

નાનામતમહર્ષીણા સાધુનાયોગિનામપિ ॥

દૃષ્ટાનિર્વેદમાપન્ન કોનશામ્યતિમાનવ

મહર્ષિઓના, અને સાધુઓના જુદા જુદા મતોને જોઈને વૈરાગ્ય પામેનો કયો પુરૂષ શાંતિને નથી પામતો ? ગૌતમ અને કણાદ એ બંનેના તર્ક શાસ્ત્ર જુદા છે, જૈમિની અને વ્યાસની મિત્રાસા બે જુદી છે, તેમ સાખ્ય અને યોગ પણ ભિન્ન ભિન્ન છે, એમ છ શાસ્ત્રના જુદા જુદા મત છે અસ્તુ કર્મનિષ્ઠ પુરૂષોમા પણ કોઈ હોમ પરાયણ તો કાઈ જપ પરાયણ તો કાઈ કૃત્યપ્રયાદ્રાયણ કરનાર, એમ જુદા જુદા મતે આલનાર છે, યોગીઓમા પણ કાઈ અષ્ટાંગયોગમા, હઠયોગને ઉત્તમ કહે છે તો કાઈ રાજયોગને શ્રેષ્ઠ ગણે છે એમ સર્વેન ભેદભાવના દેખતા વૈરાગ્ય થઈ આવે છે ને પછી પ્રત્યક્ દ્રષ્ટિ સ્ફુરે છે

કૃત્વામૂર્તિપરિજ્ઞાન ચૈતન્યમ્ન્ય નાકિગુરુ ॥

નિર્વેદ સમતોયુક્તયા યસ્તારયતિસમૃતે ॥

જે નિર્વેદ, વિપયોમા અનાસક્તિ, યુક્તિ અને શ્રુતિ ને અતુસંગતા તર્કથી ચૈતન્યનુ મૂર્તિ પરિજ્ઞાન -સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર કરીને આ સસારથી તારે છે તે તુ શુદ્ધ મનાતો નથી ? અર્થાત્ તેજ ખરો શુદ્ધ છે

પદ્યમ્મત્તવિકારાસ્ત્વ ભૂતમાત્રાયયાર્થત ॥

તત્સજ્જાદ્ધનિર્બુક્ત સ્વરૂપસ્થોભવિષ્યસિ ॥

હે ગિણ્ય ! તુ પય મહા ભૂતના વિકારો (દેહને ઈન્દ્રિયો)ને જો, ને પય મહા ભૂતની તન્માત્રાને યથાર્થપણથી જો, તેથી તેજ સજ્જે બધથી મુક્ત થઈ શરીરાદિથી જુદો તે સર્વનો સાક્ષીરૂપ સ્વરૂપ થઈશ

એમ આત્મ સ્વરૂપ જાણતા પણ તેમા નિષ્ઠા કેમ થાય ? તેનો ઉપાય ખતાવે છે

વાસનાણ્વસંસાર इति सर्वविमुचताः ॥

तस्यागोवासनात्यागात् स्थितिरन्यथातथा ॥

વિષયનાસના એજ સંસાર સમજવો એટલે તે સર્વ વાસનાનેજ છોડીદે, વાસના ત્યાગથી સંસારનો ત્યાગ સ્વતઃ થઈ જશે પછી આજેજ તારી સ્થિતિ જેવી (પ્રારબ્ધાનુ સાર) છે તેવીજ થશે. ઇતિ નિર્વેદાષ્ટક સમાપ્ત.

૧૦ ઉપશમાષ્ટક.

विहाय वैरिणं काम मर्त्यचानर्थस्तकुलं ॥

धर्ममप्येतयोर्हेतुं सर्वत्रાનાદરંકુરુ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાનના શત્રુ રૂપ કામ રૂપી પુરુષાર્થને છોડીને તથા અનર્થો, (પંદર પ્રકરના ઉપાર્જન, રક્ષણ અને વ્યયમાં અનેક દુઃખ શોકાદિકથી વ્યાપ્ત) અર્થ રૂપ પુરુષાર્થને પણ છોડી તથા તે બંને અનર્થ રૂપ પુરુષાર્થના કારણ રૂપ ધર્મને પણ છોડી સર્વત્ર ત્રિવર્ગ સાધક કર્મોમાં અનાદર (ઉપેક્ષા) કર.

स्वप्नेद्रजालवत्पश्य दिनानित्रीणिपंचदा ॥

मित्रक्षेत्रधनागार दारादायादिसंपदः ॥ ૨ ॥

હે શિષ્ય ! મિત્રો, ખેતરો, ધન, ઘર, સ્ત્રીઓ અને વારસો ઈત્યાદિ સંપત્તિ આને સ્વપ્નકે ઈંદ્રજાલની પેઠે ત્રણ કે પાંચ દિવસ રહેનારાં અનિત્ય જણ અર્થાત્ તેમાં આસક્તિ ન રાખવી.

यत्रयत्र भवेत्तृष्णा संसारविद्धितत्रैव ॥

प्रौढं वैराग्य माश्रित्वीततृष्णः सुखी भव ॥

જ્યાં જ્યાં જે જે વિષયોમાં તૃષ્ણા થાય છે તેનેજ સંસાર જણ. (વિષયોમાં તૃષ્ણાનુંજ કર્મદ્વારા સંસારનું કારણ પાણું હોવાથી) માટે પ્રૌઢ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત અર્થમાં પણ પ્રીતિના અભાવનો આશ્રય કરી વીતતૃષ્ણ (તૃષ્ણા રહિત) અપ્રાપ્ત ભોગમાં ઈચ્છા રહિત થઈ સુખી થા.

वेदनी अधोगतिनुं परिणाम.

ગતાંક ૪૯ ૧૬૭ થી.

હે વ્યાસજી ! બ્રાહ્મણોની પંક્તીમાં તમામ બ્રાહ્મણ ઢોંગી અને માત્ર ઉદર રવાને માટેજ સર્વ ક્રિયાઓ કરતા હોય એમ મને લાગેછે, હે વ્યાસજી ? અ

કાવ્ય ઉદ્દેશ્ય ભરવાસાદિ દોષ બહુ વધી ગયેલ છે. કાર્ત્ત સત્ય શ્રેણીપર આધાર નથી રહ્યું, સ્વચ્છાશીમા ગણવાલાયક મનુષ્ય પણ તત્ત્વ સમજ્યા વિના માત્ર પોતાના મુદ્દા સ્વાર્થને પરિણામે પક્ષપાત કરે છે. હવે જ્યાં શાસ્ત્રાતથી જ ન જ કાર્ય નેતા અહિં છે તેમા પણ પક્ષપાત છે અને તેને પરિણામે જ એટલે પક્ષપાતનુ રૂપક પ્રત્યક્ષ કરવાખાતર જ આ યજ્ઞ, મહિન અત કરણવાન દ્વાગ સ્વાર્થ બુદ્ધી થી જ જ્યારે થાય છે ત્યારે અન્ય બ્રાહ્મણોમા નિર્ભણપણુ કયા લેવાજવું ? મૂતલ કલુષ સર્વ આ સમસ્ત ભૂતળ, મેલુજ છે ત્યાં કાનો ખેડ કરવો ? વ્યાસજીએ દુર્યોધનના કાહાપણુ બગેલા વાક્યો સામળ્યા અને બોલ્યા પુત્ર ! તારી ઉક્તી સમજ્યો, તુ મને પણ મનિત ગણે છે અને સ્વાર્થ બુદ્ધિ પૂર્વક આ યજ્ઞ પાક વોદારા હુજ કગણુ જોમ તને મનમા છે અસ્તુ મારે તત્સમયે આ વખતે કશુ સમાવાન કરવાનુ નથી પણ પછી કરીશ પગલુ હાવ તારા સવાલનો ઉત્તર આપવા ખાતર તારા સ્વભાવની અને યુધિષ્ઠિરના સ્વભાવની સરખામણી કરે છુ, આમ કહી યુધિષ્ઠિરને બોલાવ્યા અને કહ્યુ યુધિષ્ઠિર ! દેવે આ બ્રાહ્મણોની પક્તીમા તમે નિર્ગીક્ષણુ કરો અને પછી મને કહો. તેમા કંટવા દુષ્ટ સ્વભાવ ના અને કપટથી ભરેના છે ? મારે તેવા સ્વભાવવાનને પત્તા શ્રદ્ધ કમી જુદા બેસાગવા છે કાગણુ સૌમ્ય અને અસૌમ્યનુ પૂજન સગમી વિધીથી થતુ નથી અને આ દુર્યોધને તો તમામને કપટયુક્ત ગણેવા છે છતાં તમને જો કાર્ય સોંપવાનુ તાત્પર્ય એકે ગમે તેવી કપટ યુક્ત બ્રાહ્મણોની પક્તીમાથી પણ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટી કરી તમે ગુણવાન મનુષ્યને જોળી શકશો.

જેવી આપની આજ્ઞા કહી પ્રણામ કરી યુધિષ્ઠિર રાજા, બ્રાહ્મણોની પક્તિમા ફરવા લાગ્યા અને દરેક બ્રાહ્મણનુ નિરીક્ષણુ કરવા લાગ્યા અંક બ્રાહ્મણનુ નિરીક્ષણુ કરી તેઓની ચેષ્ટાઓ ને તેઓની આકૃતિઓ જોઈને અને તેઓના મુખમાથી નીકળતા વેદ ધ્વનિઓ સાંભળીને યુધિષ્ઠિરના આખમાથી હર્ષના અશ્રુઓ સ્રવવા લાગ્યા વિનયપૂર્વક તમામ બ્રાહ્મણોને પ્રણામ કરવા લાગ્યા અને અંકેક બ્રાહ્મણનુ સ્વરૂપ જોઈને પોતાના મનમા દરેકનુ પ્રથક્ પ્રથક્ પ્રસિદ્ધા પૂર્વક વર્ણન કરવા લાગ્યા અહા ! ! માગ અહો ભાગ્ય, આજ પર્યંત મહા દુષ્ટ ભોગવી આજે મારા ભાગ્યનો અભ્યૂદય થયો એમ મને માનવામા હવે કશો શક નથી પૂર્વે કાર્ત્ત મહાન પૂણ્ય કરેત હશે તેના પ્રભાવે આવા સદ્ગુણી મહાશય બ્રાહ્મણોએ મારે ત્યાં એકત થઈ મને કૃતકૃત્ય કર્યો

આ મહારાજ દેવા-ઉત્તમ પ્રકારના જપ કરે છે, આ ખીજ ભૂદેવો દેવો વેદ
 ધ્વની કરે છે અને મારા કર્ણ દ્વારા આખા અંગને પવિત્ર કરે છે. ખરેખર
 વેદને જાણનાર, પ્રત્યક્ષ બ્રહ્મા આદિ ત્રિમૂર્તિ સ્વરૂપ ગણવો એમ શાસ્ત્ર લેખ છે
 જ્યાં મારે સાષ્ટાંગ તેને પ્રણામ કરવો આમ કહી વેદાધ્યાસી બ્રાહ્મણોને
 સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા. કોઈએ કપાળમાં તિલકો કરેલાં અને કોઈએ મહાન
 રૂદ્રાક્ષ અને તુલસીની માળા ધારણ કરેલી હતી તેવાને જોઈને પણ અત્યંત
 પ્રસન્ન થઈ કહેવા લાગ્યા કે રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરનાર, પ્રત્યક્ષ રૂદ્ર રૂપજ છે અને
 તુલસી ધારણ કરનાર, વિષ્ણુ સ્વરૂપ છે વસ્તુતઃ રૂદ્ર અને વિષ્ણુમાં
 ઐક્યતા હોવાથી તે બન્નેના ભિન્ન ભિન્ન ચિન્હોથી અંકીત આ
 મહા પુરુષો પ્રત્યક્ષ જગન્નિયંતાના પ્રતિનિધિ તરીકે ખરેખરા માનનીય
 છે માટે તેમને પણ સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરું. આમકહી પુનઃ તેઓના ચરણમાં
 સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા લાગ્યા અને હર્ષ પૂરિત બની આગળ ચાલ્યા અને
 આમ તમામ બ્રાહ્મણોનું ભિન્ન ભિન્ન વર્ણન કરતાં અને અવતરમાં પ્રસન્ન થતાં
 થતાં તમામને પ્રણામ કરતા તે, વ્યાસજી સમક્ષ આવ્યા અને તે વ્યાસજીના
 સ્વરૂપનું આંતરીક જાહિં પણ તે સાંભળે તેવી રીતે પ્રત્યક્ષ વર્ણન કરવા
 લાગ્યા કે દયાળુ ! સર્વ જગતના ત્રયેશ્વર પુણ્યાત્મા વ્યાસજી ! આ તમામ
 બ્રાહ્મણોનું વર્ણન મેં માનસીક વૃત્તિથી કર્યું પણ આપના સ્વરૂપનું પ્રત્યક્ષ
 નર્ણન કરવા મારી ઉત્કંઠા છે જ્યાં જણાવવાનું કે તમામ બ્રાહ્મણો વિદ્વાન
 પુત્રીક્ષ, સ્વધર્મ પરાયણ અને નૈષ્ઠિક ઉત્તમ સ્વર્કર્તવ્ય પરાયણ છે તે તમામ
 બ્રાહ્મણોમાં અમુક વિશેષ અને અમુક ગૌણ એવો આભાસ પણ મને થતો
 નથી ત્યારે અમુક કુટિલ છે એવું તો લક્ષમાં શાનું આવે ? સર્વે બ્રાહ્મણો, પૂજ
 નીય વંદિનીય અને પાપદ્રષ્ટે એઓનાં દર્શનથી અને આંહી પધારવાથી હું
 અને મારી ભૂમી અત્યંત પવિત્ર થયાં એમ મારાથી મનાય છે હું નોહોતો ધારતો
 કે મારા ભાગ્ય આટલાં બધાં શ્રેષ્ઠ બની આટલા બ્રાહ્મણના દર્શનને હું પાત્ર
 થઈશ, કોઈ પૂર્વ પુણ્ય પૂંજને પરિણામે તે સર્વે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો, મારે ત્યાં પધાર્યા
 કે વ્યાસજી ! તે સર્વે બ્રાહ્મણો પણ આપ સમાન શ્રેષ્ઠતમ છે. શાસ્ત્રનો લેખ છે કે
 મનુષ્યની ખામી હોય તેને પરિણામે તેનું ખરાબ કહેવાનું હોયતો તે પ્રત્યક્ષ
 કહેવું અને પ્રસંશા પરાક્ષ કરવી પણ આ નીયમ દેવને માટે લાગુ પડતો નથી
 પણ દરેક દેવની પ્રસંશા તો કિર્તન, સ્તુતી કે અન્ય વ્યાખ્યાન રૂપે પ્રત્યક્ષજ થાય

હે તો આપ પણ મગમનથી મનુષ્યમા નથી પણ ભૂ (પૃથ્વી)ના દેવ છે. માટે આપને દેવજ ગણી આપની પ્રસંગા જે માગ અતઃના છે તે આપ સમક્ષજ પ્રગટ કરજી. અમારૂં શ્રેયસ્કર આ યજ્ઞનેતા આપ જની અમને પારલૌકિક સુખ સાધક અને અમાગ ઉદ્ધારક આપ થયા છે. માત્ર અમારાજ કટયાણુને માટે આપે અનંતાર ધરેલો છે એમ નથી પણ ઉત્તમ પુરાણો ઇતિહાસો વિગેરે બનાવી અને તે દ્વારા સકળ જગતને ઉત્તમ યોધ આપી તમામ જગતના કટયાણુના સાનન રૂપ પણ આપ થયાં. વિશેષ શુ કહેવું ? આપનો મહિમા જે જાણે છે તે જાણે છે તેને સમજાવવો પડતો નથી અને નથી જાણતા તેને સમજાવ્યા છતાં આપના આતરીક સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય તેમજ નહિ તો પછી તેને યોધ આપવો એ શુ કામના ? અસ્તુ દ્રુમમા હે દયાળુ ! મને આપ અને તમામ દ્વિજ વર્ગમા ઠાઠ અધમ ભાસતોજ નથી યુધિષ્ઠિરનું વચન સામળી વ્યાસજીએ કુર્યોનનને કહ્યું હે કુર્યોધન !

નિજ દોષા વ્રત મનસા મતિસુદર મેવ માતિવિપરીત

પદ્યતિ પિત્તો પહત શશિશુભ્ર શશ મપિપીતમ્

જેની આખમા પિત્ત [કમળો] હોય છે તે જેમ ચદ્ર સમાન ઉજ્જ્વલ ગમ્મને પણ પીળારંગનો દેખે છે તેમ જેનું મન દુષિત હોય છે તે સધળા મનુષ્ય ને એટલે સારાનગસા તમામને દુષિતજ દેખે છે અને હે કુર્યોધન ! દુષિત અતરવાન ને સારા મનુષ્યો પણ દુષિત ગણી, તિરસ્કારે છે અને નિર્દોષ મનુષ્યને સારા મનુષ્યો પણ તેની ભલાઈ અને સર્વ ઉપર સમાન મીઠી નજર રાખવાને પગિણામે તેનીપર સ્નેહ ભાવ રાખી ઉત્તમ લાગણી દર્શાવે છે હવે આ પાડવોની સમૃદ્ધી વધારે છે તેનું પણ તેજ કારણ એટલે તારા કરતા એનામા આવા ઉત્તમ ગુણોને અગે જે જે ગુણ આવેલા છે તે તેના ગુણોથી આકર્ષાઈને તેમને વિશેષ સમૃદ્ધી આપવાને ઉત્સુક બને છે અને તારા કૂં ભાવને લીધે તારી તરફ તમામ બેદરકારીથી વર્તે છે તો હે કુર્યોધન ! નિર્મળ અતઃકરણ વાન મનુષ્ય, સામાને આકર્ષી સિદ્ધી મેલવે છે અને તેજ તેને લીધે સુખભોગવે છે માટે પાંડવોની સમૃદ્ધી વધી છે તેમા નવાઈ નથી તુ પણ અનેક સગુણોદ્વારા અન્યનું અતઃકરણ આકર્ષીશ તો તને પણ તેવીજ સમૃદ્ધી મળવાની

ઉપગની વાત ઉપરથી એ તાત્પર્ય લેવાનું કે જેમ, જેવો મુખનો આકાર ટાય તેવુંજ અરીસામા પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ મનુષ્ય ગમે તેવો દુર્ગુણી

હોય તોપણ તેને કેવળ સદ્ગુણી મનુષ્ય દુર્ગુણી તરીકે ઓળખી શકતું નથી પણ પોતાની સમાનજ ગણે છે અને તેમાં દોષ પ્રત્યક્ષ દેખે તો પણ તેમાં પોતાના આંતરીક હેતુને અનુસરી તે દોષને સદ્ગુણની ગણનામાં ગણે છે.

લક્ષ્મી પણ એક યુધિષ્ઠિર (ધર્મરાજ)ભાઈક સદ્ગુણીની પંક્તીમાં ગણવા લાયક હતી પોતાનો પતિ જોકે કૂરભાવથી કઠોર દ્વંદ્યવાન ખની તેનો ધાત કરવાને માટે આવતો હતો છતાં લક્ષ્મી, એ અંતરમાં પોતાના સૌમ્યપણાને પરિણામે તેના પાછળ આવવામાં પોતે સૌમ્ય ભાવજ કાઢ્યો જ્યો કહેવ લાગીકે મારી પર અદ્ભુત મારા પતિની લાગણી છેકે જ્યો મારા પડી જવાનો ભય પોતાને થતાં તે મને સહાયક ખનવા માટે મોંઝી પાછળ આવે છે.

લક્ષ્મીના સ્નેહોદ્ગાર ખહાર સ્ફુર્ત્યા, પ્રાણેશાં શામાટે આપ શ્રમ દ્યોછો ! આવા મીઠા શબ્દો નિર્મલ યુદ્ધી મતી અંગનાના સાંભળી કેના અંતઃકરણમાં પ્રેમાંકુરો સ્ફુર્ત્યા વગર રહે ? સર્વેને સ્ફુરે પરંતુ ભાવ પરત્વે તેમાં ભેદ પડે છે, સારો સત્પાત્ર મનુષ્ય હોય, તેવા વચનનો આહક હોય અને તેમાં ઉત્સુક હોય ને સ્વભાવનો આંડાળ (ધાતી) ન હોય તેના મનમાંજ પ્રેમાંકુરો સ્ફુરે પરંતુ આંડાળ પંડિતમાં તે ખાંહેલું કશું હતું નહિ. તેનું દ્વંદ્ય હાલાહલથી ભરેલું હતું જ્યો તેનાં નેત્રો પણ અમૃતમય ન હતાં પરંતુ વિષમય હતાં. આ વખતે તો પોતાની આખડ જવાની મોટી ધાસ્તીથો તેની તરફનો પ્રેમ દર્શાવવાને ઉત્સુક ન થતાં તેનો ધાત કરવા માટે તેનું મન ઉતાવળું ખનેલ હતું જ્યો પોતાની સ્ત્રીના પ્રશ્નનો કરો ઉતર ન આપતાં તેની પાછળ કુવામાં સાંકડે રસ્તેથી ઉતરવા લાગ્યો.

અપૂર્ણ.]

અવલોકન.

વસંત—જાણીતા સાક્ષર સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ નભુભાઈના પ્રસિદ્ધ સુદર્શનના સાંપ્રત તંત્રી પ્રોફેસર આનંદશંકર ખાપુ ભાઈ દ્રુવ એમ. એ. એલ. એલ. બી. ના તરફથી તેમના આંતરીક ઉત્સાહના સાધનભૂત વસંત નામનું માસિક ચોપાનીયું અમોને મળ્યું છે તે ઉપકાર સહ સ્વિકારીએ છીએ.

ઉત્તમ કુવોદ્ભવ પાલકની વાણીની પ્રસાર કરવાની જરૂર હોતી નથી ઉત્તમ આત્મ વૃક્ષઉપર પાકતા આત્મકળમા શર્કરા મેળવી કૃત્રિમ મીઠાગ કરવાની અને અમનત્વ દૂગવાની જરૂર રહેતી નથી અમનત્વ હોયજ શાનુ ? સત્કુવોદ્ભવ પાલક, આજન્મ હમેશા કડવી કે અસત્ય વાણી બોલતુ નથી પણ મ ય અને મીઠી વાણીજ જાતી સસ્કાર અને પશ્ચિમ સસ્કારને પશ્ચિમામે ઉચ્ચારે છે, તેને મીઠી અને મત્ય વાણી બોલવાનો અભ્યાસ કરવો નથી પડતો પગતુ સહજ જેતુ યજ પડે છે અને દુષ્કુલોદ્ભવ મનુષ્ય, એથી ઊનદુ હોય છે એટલે તેને કૂ અને મિથ્યા બોલવામા શ્રમ લેવો નથી પડતો પગતુ સત્ય વાણી બોલવાની કાઠ સર્જન સમાગમાને પરિણામે દગજ પડે તો તેનો તેને અભ્યાસ કરવો પડે છે

પ્રોક્લેસ ૨ા ૨ા આનદશકા બાપુભાઈ કુંવ એમ એ એલ એવ બી ના તગ્ધથી પ્રગટ થતા વસ્તતની વાણી, સત્કુવોદ્ભવ પુત્રી રૂપાં છે જેથી તેના ગુણોના વર્ણનના દાર્ઢસા કરવાની કઈ જરૂર નથી

ગુણા કુર્વંતિ દ્વૃત્ત્વ ગુણીષુ ગુણિના વિભો

કાઠ પણ જાતીની પ્રસારા કરવાનુકામ, મનુષ્યનુ નથી પરતુ જેની પ્રસારા કરવી હોય તેના ગુણોનુ કામ છે ગુણો જડ છતાં ચૈતન્યવાન છે અને સામાના અતગ્મા પેસી અને તેને પ્રસારા કરવાને માટે પ્રેરે છે તો તેની પ્રસારા ન કરતા તે પન માટે માત્ર પ્રજ સમક્ષ પ્રાર્થનાજ કરવાની કે તે વસતવાળી ચિરાયુ ભોગવો અને પોતાના ઉત્તમ બોધથી સર્વ જનોની સેવા બળવવાને પાત્ર બને

વિક્રમની વીશમી સદી તેમના કર્તા ૨ા ૨ા મોતિનાય ત્રિભુવનદાસ સદાવાળા બી એ એવ એત બી તગ્ધથી આ પુસ્તક અમોને મળ્યુ

આ પુસ્તક વાચનારને અનેક જાતના બોધ મળશે એમ તો અમે ખાત્રી પૂર્વક કહીનુ, હાલની ઉછગતી પ્રજાઓ, પોતાનો કાળકૌપ કેવા કાચમા બેડાઈને કંઈ છે તેનુ અદ્ભુત અનુકરણ કર્યું છે જમકે નવલસા, જોડા સાફ રાખવામા અને અન્ય સારા કપડા ને સારા અત્તર લગાવવામાજ પોતાનુ જીવિત સાફલ્ય માનતો હતો નથુ શેઠ, અજ્ઞાની હતો છતાં પગ્ની સગ અને વેરયાગાનમા પોતે સમજુ ગણાવા ધારતો હતો અને મોજ શોખમા કાજ કરીને પણ ખૂમ દ્રવ્ય ઉકાવવુ એમાજ પોતાની કૃત કૃત્યતા ગણતો હતો મમતારામ, વેદાંતોના મિથ્યા ડોળ ગાખી, કપટ જળમા અન્યને ફસાવી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવો એજ પોતાનું ઔદિકામુખિક કર્તવ્ય સમજતો હતો અનગપાળ, સાડ સાફ ભોજન

છે કે જે દયાલુ ઇશ્વરે લોકના ઉદ્ધારને માટે મત્સ્ય, કૂર્મ ઇત્યાદી પ્રાણીનાં જીવંત
જીવંત સાકાર રૂપે ધારણ કર્યો અને એટલાથી પણ સંતોષ ન પામતાં કદાચિત્
એવા વિજીતીય રૂપોને વિષે પણ મનુષ્યનો પ્રેમ સારો બેસે નહિ એમ
ધારી પરમાત્મા, મનુષ્યદેહ ધારી થયો અને રામ, કૃષ્ણાદિ રૂપે અવતરોને
આપણને સન્માર્ગ બતાવવા લાગ્યો એ આપણા ઉપર તેનો મહદ્ ઉપકાર
થયો છે. અવતારનું કામ પૂરું થયા પછી તે તે વિભૂતિ નિજ ધામમાં જતી
રહી ત્યારે તેની છાપ, ચિરકાળ મનમાં રહે તેટલા માટે તેની પાપાણાદિમય,
અથવા ધાતુમય મૂર્તિ બનાવીને તે દ્વારે તેની ઉપાસના કરવાને શાસ્ત્રાકારોએ
આપણને બતાવી આપેલ છે. તે મૂર્તિને વિષે ચિત્ત, એકાગ્ર થવાને માટે
ત્રાટકાદિ પ્રયોગ પણ યોગમાં કહેલા છે અને તે પ્રમાણે તેના તરફ ધ્યાન
યોગ થતાં થતાં છેવટે રામકૃષ્ણાદિ ઇશ્વર વિભૂતિનું ચિત્ત (કેટો) આપણા
અંતઃકરણમાં ખરાબર ઉઠીને ભૂંગડીટક ન્યાયે આપણે ખરા પરમાત્મા સ્વરૂપને
જઈને મળીએ છીએ એવી યોજના તેમાં કરેલી છે. કેટો ઉત્તમ નીકળવાને
કેમરા વગેરે ઉત્તમ સાધન હોવાં જોઈએ તો આપણા ભક્તિરૂપી કેમરા
જવા પ્રકારનો હશે તેવો પરમાત્મમૂર્તિનો કેટો, આપણા અંતઃકરણરૂપી
કાચ ઉપર ઊઠશે. કહેવાનું તાત્પર્ય એકે વૃત્તિ, કોઈ પણ વિષયમાં જ્યારે
અતીવ્રત તન્મય થઈ જાય છે ત્યારે તે પૂર્ણ તદાકાર થઈ જાય છે, અર્થાત્ વૃત્તિ
સ્થિર થવાને સામેનો પદાર્થ જોડો સ્થિર અને સ્પષ્ટ હોય તેટલું સાફ આ
ઉપરથી શાસ્ત્રાકારોએ કહેલી પાપાણાદિ પદાર્થની મૂર્તિ, વૃત્તિતન્મય કરવાને
કટલી ઉપયોગી છે તે સહજ સમજી, મૂર્તિપૂજા એ ઇશ્વર પ્રાપ્તિનો પહેલો અને
બહુ સહેલો પાઠ છે તે સીખવાને શાસ્ત્રાકારોએ જે પ્રકારની મૂર્તિ, ઉપસના
યોગ્ય કહેલી હોય તે કચુલ કરીને આપણે શુદ્ધ રીતે ઉપાસના કરવી જોઈએ
તે વિષે તર્ક કરવાનું આપણે પ્રયોજન નથી. અમે, શીવ, વિષ્ણુ, શાલીગ્રામ
વગેરે મૂર્તિ અમને માન્ય નથી અથવા ગમતી નથી એવું જે કહે છે તેમનું
કહેવું નહીં માનીશું. પુસ્તક વાંચવા સીખવાની જની મરજી હોય તેમને શિક્ષક
જમ સીખવે તેવા અક્ષરો માન્ય કરવા જોઈએ તેમ પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિની જને
'રત્ન' હોય તેણે પણ શાસ્ત્રાકારોએ કહેલી મૂર્તિ માન્ય કરવી જોઈએ.
નવો નવો શીખનારાઓને આરંભમાં શાસ્ત્રનો મર્મ સમજવો કઠણ છે
માટે કટલાક વસ્તુ સુધી ગુરૂની કહેલી વાત માન્ય રાખીનેજ આદ્યા કરવું

જોઈએ દાખલા તરીકે — ભૂમિતિ શીખવતી વખતે શિક્ષક, મોટેથી—
 “ A point is that which has position but no magnitude ” એટલે
 “ બિંદુ તેજ કે જને સ્થિતિ છે પણ મહત્વ નથી એટલે જના ભાગ થઈ
 શકતા નથી ” એમ બિંદુની વ્યાખ્યા આપે છે અને પાટીઆ ઉપર એક
 મોટું ટપકુ કાઢે છે વળી ‘ A line is length without breadth ’ એટલે
 “ જની લંબાઈ માત્ર છે પણ પહોળાઈ નથી એ લીંટી ” એવા લીંટીની
 વ્યાખ્યા આપે છે, અને પાટીઆ ઉપર એક નડી લીંટી કાઢે છે એ વખતે
 વિદ્યાર્થી, એ શુરને પુછે કે, આસતર સાહેબ ! તમે તો કહે છો કે બિંદુને મહત્વ
 નથી, અને તમે પાટીઆ ઉપર કાઢ્યું તે બિંદુ તો મગ જવડું મોટું દેખાય
 છે તેમજ લીંટીને પહોળાઈ નથી એમ કહો છો પણ તમે કાઢેની લીંટી તો
 પાટી જવડી પહોળી છે એ શુ ? આ તેના કાઢેના પ્રશ્ન ખોટા નથી પરંતુ તે
 વખતે શુર ગમે તેટલી માથાફાડ કરીને તે પ્રશ્નોના જવાબ આપવા યત્ન કરે
 તો પણ શિષ્યોના મનનું મમાધાન થવાનું નથી, કારણ કે એ શાસ્ત્રના તેમને
 સાચી રીતે પ્રવેશ થયા શિવાય એ બાબતનું તેમને ખરું સ્વરૂપ સમજશે નહિ
 તેથી તે વિષેનું ખરું જ્ઞાન થતા સુધી તેણે શુના કહેના વચન ઉપજી
 વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ તેજ પ્રમાણે આપણા પ્રાચીન આચાર્યોએ મૂર્તિપૂજા
 વગેરે વિષે જ વાતો કહેલી છે, તેજ પ્રથમ આપણે માન્ય કરવી જોઈએ
 યોગ વાસિષ્ઠમા કહ્યું છે —

અન્યુત્પન્નમના યાવદ્ગ્વાનજ્ઞાતિતત્ત્વદ ।

ગુરુશાસ્ત્ર પ્રમાણેસ્તુ નિર્ણીત તાવદાચર ॥

યોગવાસિષ્ઠ

તેટલા માટે બ્રહ્મવિદ્યાનો આરભ કરનાર વિદ્યાર્થીઓ માટે મુહુ છુ કે ~

In Religious Geometry, let it be granted that Shobhgrāma is a given point and Shivalinga a perpendicular line એટલે ધર્મે વિષયક ભૂમિતિમા શાલીગ્રામ એ એક આપેલું બિંદુ છે, અને શીવલીંગ એ એક આપેલી ઉભી લીંટી છે એમ ગૃહણ કરીને તમે આગળ ચાલો

આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર દૃષ્ટીથી વિચાર થયો હવે મૂર્તિપૂજાનું રહસ્ય શુ છે તેનું દિગ્દર્શન કરવા સારુ એક વ્યાવહારિક ઉદાહરણ આપુ છું થોડા વખત ઉપર કાઠીયાવાડમા નામદાઃ વાઈસરૉય સાહેબની સ્વારી ગજદોઢમા આવી

હતી. તે વખતે તેમને માન આપવાને માટે રાજ લોકોનો મોટો દરબાર ભરાવાનો હતો તે પ્રસંગે કોઈથી કંઈ ચૂક ન થાય તે માટે પ્રથમથી સૌને આગલે દિવસે તાલીમ આપી હતી. તેમાં બધા રાજ પોતાની નિયમોત્તર જગોએ બેઠા હતા. અને નામદાર વાઘસરોય સાહેબની પુરશી ખાલી મૂકેલી હતી. તે પુરશી પાસે જઈને દરેક રાજાએ અદખથી સલામ કરવી, અને પછી પોતાને સ્થાનકે સહ્યતાસર આવી બેસવું. એમ ક્ષત પ્રયોગને માટે ખાલી પુરશીને માન પાત આપવામાં આવ્યું હતું, તથાપિ તે કેવળ પુરશીને નહિ, પણ નામદાર સાહેબના પ્રતિનિધિપણથી તેને મળ્યું હતું, એ ઉધાડું છે. તે પ્રમાણે એકાદ દેવતાની મૂર્તિ કરીને તેને ગંધ, ફૂલ, ધૂપ, દીપ, તૈલેદ્ય ઇત્યાદિ ઉપચાર સમર્પણ કરીએ તો કેવળ તે ધાતુમય મૂર્તિને નહિ પણ તે દેવતાને ઉદ્દેશીને હોય છે, એ નિર્વિવાદ છે. ટાઈ કાઈ ઠેકાણે મૂર્તિને બુદ્ધા બુદ્ધા ભોગ, શૃંગાર કરવામાં આવે છે, અથવા નૃત્ય ગાયન કરવામાં આવે છે. તે ઘણું નિંદ્ય છે એમ કેટલાએક કહે છે પરંતુ તેમ નથી, નૃત્ય, ગાયન વગેરે વિષય મુખ્ય નહોતા. માત્ર તે દ્વારે લોકોને ભક્તિ માર્ગમાં વાળવાનો ઉદ્દેશ હોય છે.

અપૂર્ણ]

સ્વર્ગવાસી વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ તે ઉત્તરાશ્રમના

સ્વામીશ્રી કૃષ્ણાનંદ સરસ્વતી.

આ મહાન પરલોકવાસી અહસ્થનું પ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રીજી પ્રાણુજીવન હરિહરને હાથે લખાયેલું એક દૂંક જીવનચરિત્ર, તેમની છાત્રી સાથે અમે અમારા ગયા માસના અંક સાથે અમારા ગ્રાહકોને મોકલ્યું છે. વૈદ્યરાજ પ્રભુરામના આ સલા તરફ થયેલા અનેક ઉપકારોના બદલામાં અમારાથી વિશેષદંઈ બની શકતું નથી છતાં આ નાની ભેટ, અમારી તેમની તરફની અંતઃકરણની આભારની લાગણીની કંઈક નિશાની તરિકે તે કથુલ રાખવામાં આવશે એમ અમે માનિએ છીએ.

વૈદ્યરાજ પ્રભુરામ પ્રાદ્ય આ નામનું એક ઈનામ, યુનીવર્સિટીની કોઈ પણ પરીક્ષામાં, સૌથી વધારે માર્ક મેળવનાર વિદ્યાર્થીને દર વર્ષે સ્વર્ગવાસી વૈદ્યરાજ તરફથી આપવામાં આવતું હતું તે ઈનામ તેમના પુત્રો રા. રા. વિશ્વનાથ પ્રભુરામ તથા રા. પોપટ પ્રભુરામે વૈદ્યરાજના નામથી આલુ રાખ્યું છે અને આ વર્ષે તે ઈનામ, ચાવંડ નિવાસી રા. શંકરલાલ કુંવરજીને આપ્યું છે.

વેદરાજ પ્રભુરામ સ્કોલરશીપ વૈદરાજના ઉત્તર કાર્ય વખતે પશ્ચિમ
દિશાના વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન અર્થે તેમના પ્રુજોએ એક માસિક ૩૦ પ ના
સ્કેનરથીપ સ્થાપી છે જે આ વર્ષે ઉપર જણાવેલા આવક વાસી વિદ્યાર્થી
ગણવાલ કુવરજીને આપવામા આવી છે

વેદર્મ સમાને મેટ સ્વર્ગવાસી વૈદરાજ તરફથી તેમના ઉત્તર કાર્ય વખતે
તેમના પ્રુજોએ વેદર્મમલાના ધર્મોદ્ધાર ૩૨૫૦)ની ગ્રંથ ભેટ આપી
છે તે પૂર્ણ માન સાથે સ્વિકારીએ છીએ અને વેદર્મસમા તરફથી ઉપરના
વાગવાગના ઉપકારમા થયેલા આ ઉપકાર માટે અમે તેમનો અત કૃતજી
આભાર માનીએ છીએ

શ્રીમત્ બ્રહ્મચારીજી રામેશ્વરનંદજી,

નિરતર ધર્માચરણ અને વર્મ કાર્યમા નિમગ્ન રહેનાર પ્રસિદ્ધ પૂજ્ય
બ્રહ્મચારી શ્રી રામેશ્વરનંદજીએ પોતાના નિગતના દક્ષણ સ્વભાવ પ્રમાણે
દુકાળ પીડિત નિગતિતોને માટે અન્ન દાન આપવું શરૂ કર્યું છે જે ગયા
માસમા નીચે પ્રમાણે આપવામા આવ્યું છે

૧ વાઈ કાગી	૨ રામજી પગથોત્તમ	૩ મગન ખીમચંદ
પાલી ૪ ઘઉં	પાલી ૪ ઘઉં	નેર ૨ આટો
„ ૨ ચોખા	„ ૨ ચોખા	„ ૧૦ ચોખા
„ ૧ તુરની દાળ	„ ૧ તુરની દાળ	„ ૧૦ તુરની દાળ
„ ૧ મગ	„ ૧ મગ	

૪ રામકૃષ્ણ આત્માગમ	૫ નારાયણ રાસ્ટ્રી અટપુત્રે	૬ મુળચંદ પાનાચંદ
(ગરીબોને આપવા માટે)		

નેર ૧ આટો	પાલી ૨ ચોખા	મળ ૧ આટો
„ ૨ તુરની દાળ	પાલી ૨ તુરની દાળ	નેર ૧૦ ચોખા
„ ૧ ધી		„ ૮ દાળ
„ ૧ ગોળ		„ ૧ ધી

આર્યવેદ વિદ્યાલય.

મહાન ધર્મ સભાના નેતા પ્રજ્ઞચારી શ્રી રામેશ્વરાનંદજીએ શેહેનશાહ એડવર્ડની ભયભરેલી માંદગી વખતે ખુણ્યાર્ય સ્થાપેલા ધર્મ કાર્યમાં કરેલી ગોઠવણ પ્રમાણે દુકાળ પીડિત રોગી લોકોને રાખવાની સગવડ કરવા ખાતર આર્યવેદ વિદ્યાલયના રૂઝાલય (હાસ્પિટલ) માં ખાટલા, ગોદડાં, તકિયા, ધાખળી, લોટા, વીગેરે રૂ. ૨૫૦) નો સામાન અપાવ્યો છે તેને માટે વિદ્યાલયના સત્તાધિકારીઓ તરફથી તેમનો ખાસ ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

પ્રજ્ઞચારીજી રામેશ્વરાનંદજીએ આ સાથે ત્યાં રહેતારા રોગીઓને ખાવાનું પૂરું પાડવા માટેની જુદી તજવીજ કરી છે જેને માટે પણ તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે. અને વિદ્યાલયના સત્તાધિકારીઓ આશા રાખે છે કે પ્રજ્ઞચારી શ્રી રામેશ્વરાનંદજી પોતાની આવી રીતની મદદ વિદ્યાલયને આપવી ચાલુ રાખશે.

આર્યવેદ વિદ્યાલયની છેવટની પરીક્ષાનું પરિણામ ગયા માસમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું જેમાં રા. જમનાધર લીલાધર, રામભટ્ટ પિતાંબર તથા દેશવલાલ ઝીણારામ, સફળ નિવડેલા જણાવવામાં આવ્યા છે આ ગૃહસ્થોને મિષવર તથા एसोશियेट ઓફ આર્યન મેડીકલ સ્કૂલ એ પદવી, આવતા સપ્ટેમ્બર માસમાં મળવા સંભવ છે. ગઈ વખતે લેવાયેલી પરીક્ષામાં નીચે પ્રમાણેના સુપ્રસિદ્ધ ડાક્ટર તથા વૈદ્યો પરીક્ષકો હતા.

નિદાતચિકિત્સાના વિષયમાં ડા. મોરેશ્વર ગોપાળ દેશમુખ બી. એ. એમ. ડી. તથા ડા. પોપટ પ્રભુરામ વૈદ્ય એલ. એમ. એંડ એસ. જ. પી.

શસ્ત્ર વૈદ્યકમાં ડૉ. સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણ ભાટવડેકર એલ. એમ. તથા વિષ્ણુ કૃષ્ણ પંડલકર એચ. એમ. એંડ એસ.

છતાં આ ને બાલરોગમાં ડૉ. છબિલદાસ ત્રિભુવનદાસ માસ્તર એલ. કંઈક નિશાની તો અને ડૉ. અનંત નારાયણ સાંખારે એલ. એમ. એંડ એસ.

વૈદ્યરાજ પ્રમુરારામ પાણી પરીક્ષામાં, સૌથી વધારે શાસ્ત્રમાં ડૉ. માલિકલાલ મુરલીધર વોડી, એલ. વૈદ્યરાજ તરફથી આપવામાં કાશિનાથ નારાયણ ગોખલે એલ. એમ. એંડ એસ. વિશ્વનાથ પ્રભુરામ તથા રા. પોરુવેદ, મહોપાધ્યાય શંકરદાજી શાસ્ત્રી પદે. તથા અને આ વર્ષે તે ઈનામ, આવંચક હતા.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૩૦ મુ]

બાદપદ સપ્ત ૧૯૫૮

[અંક ૧૧ મે]

॥ યતો ધર્મસ્તતોજય ॥

આજ્ઞાને ઉપાલભ

રાગ આજ્ઞા અથવા મૈરવી

આજ્ઞા ! કયા મુરી મનને નચાવે
અવદિત ઘટનામા જનમનને કેમ તૃપ્તિ લલચાવે તે આ
સલ પુરુષોના કઠિનધ્વનીને શ્રવણ સદૈવ કરાવે
હૃદયાશ્રુને અટકાવીને અધમ નરોને નમાવે- આ
હાસ્યજનક બુદ્ધિવાનોને નમન વિશેષે કરાવે
ધનિક તળી મર્યાદામાટે અધિક અધિક તુ ઢરાવે- આ
અધમાચરણો યુક્તજનોની શ્લાઘા તૃપ્તિ કરાવે
ત્યમ અધમાચરણો ને માટે મનમા ભૂતભરાવે- આ
સ્વાર્થપરત્વે અધવનાવી અવદિત ધ્વની ઉચરાવે
હૃદયકઠોર વનાવીને ત્યમ અવરધ્વસ કરાવે- આ
ધુત્તરકાર્યમા લલચાવીને વિપરીત પથધરાવે
દામોદર ધર્માચરણોનો પથસુસદ વિસરાવે- આ

અપૂર્ણ

૧ નંબ આજ્ઞા પ્રગટ કરાવે (ભૂતભરાવે એ વાગ્ય, કારીયાવાડમા દૃઢ આજ્ઞા
પ્રગટ કરાવવી એવા હેતુ માટે સહજ પ્રચલિત છે)

ઈશ્વરોપાસના સમય.

ઉપાસના એ શબ્દનો અર્થ પ્રથમ જાણવાની જરૂર છે. ઉપાસના એટલે સેવા અર્થાત્ કોઈ ઈષ્ટિસત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાને માટે તે વસ્તુ, જે દ્વારા પ્રાપ્ત થવાની હોય તેની, કાર્યીક અને વાચિક તથા માનસીક સેવા કરવી, તેનું નામ ઉપાસના. હવે આમ ઉપાસના કરવામાં જ્યારે મનુષ્ય, એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરે છે એટલે કે ખીજી ઉપાધીથી મુક્ત થઈ માત્ર જ્યારે તેજ કાર્યમાં પ્રવર્ત રહે છે અને ઉપાસ્યને સંતુષ્ટ કરે છે ત્યારે તે તેના ઉત્તમ કૃપાને મેળવી શકે છે. એકાગ્રતાને અંગીકાર કર્યા વિના જમ નામું લખનાર રૂપેયા ગણનાર, અથવા અન્ય ગમે તે કામમાં પ્રવર્ત રહેનાર, એકાગ્રતા ન હોવાને પરિણામે લાલને બદલે થાપ ખાઈ બેસે છે તેમ ઉપાસનામાં પણ સમજવું. જે ઉપાસના કરતાં બરાબર એક વૃત્તિ ન રાખે તો તેનો કરો લાલ ન થતાં વૃથા સમય ગુમાવ્યા રૂપ નુકશાનીની થાપ ખાઈ બેસે છે.

ઉપાસના કે અન્ય પરિપૂર્ણ સિદ્ધિપ્રદ કામ કરવા માટે તે કામનો અભ્યાસ કરવા માટે પ્રથમ સ્થળએકાંતતાની અતિ જરૂર છે તેમજ મન એકાંતતા અર્થાત્ શાંત મનોવૃત્તિની મુખ્ય જરૂર છે. પ્રભાતનો સમય, પ્રાચીન શાસ્ત્રકારો મહર્ષિઓએ ઉત્તમ ગણેલો છે તે બહુ ડહાપણ ભરેલી બુદ્ધી પૂર્વક ગણ્યો હશે એમ નિઃસંશય સિદ્ધ થાય છે કારણ તે વખતે કુદરતના પરમાણુઓ પણ આપણને સહાયક બને છે. ગયા દીવસ આખામાં જે ઈચ્છા સ્ફુરેલી હોય અને કામ ક્રોધાદિથી જે મન વિકૃત બન્યું હોય તે સર્વ મનોવિકાર, ગઈ રાત્રીની ગાઠ નિદ્રાને પરિણામે શાંત થાય છે અને જાગૃત થતાં વાર જ્યારે કુશો વિકાર પ્રવેશ ન પામ્યો હોય અને જ્યારે કેવળ શાંત મન હોય તે વખતે અપૂર્વ શાંતીને પરીણામે કરેલી ઉપાસના સ્ફુટ બની શકે છે પરંતુ દરેક કાર્યમાં સામી ડાટી તો હોયજ છે. જમ સુખનું સામું દુઃખ, ધનવાનથી ઉલટું નિર્ધન, વિદ્વાનથી ઉલટું મુર્ખ, દીવસથી ઉલટું રાત્રી, તેજથી ઉલટું અંધકાર અને ઉદ્વેગથી ઉલટું આળસ છે, આમ કાર્ય સાધવામાં સાધન તરીકે મુખ્ય ઉદ્વેગ છે હવે તે ઉદ્વેગનો પ્રતિપક્ષી આળસ, કોઈ પણ ઉદ્વેગ પરાયણ બનનારને પોતાના પક્ષમાં લેવાને આળસ, મથે છે. આ વખતે જે મનુષ્ય, દૃઢ બની પ્રતિપક્ષી આળસને હરાવી, ઉદ્વેગ પરાયણ બને તો જોને માટે ઉદ્વેગ કરે તે સિદ્ધિ

પોતાની પૂર્ણ દૃઢતાને પગલાંને મેળવે છે અન્યથા નથી મેળવતો. પ્રતિપક્ષિના પક્ષમાં જળનારો ઉત્તમ પ્રાણી વસ્તુને નથી પામી શકતો.

जलविन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्णतेषद

વડામાં પાણીનું એક એક ટીપું નખાવા ૩૫ કીયા (ઉલોગ) થાય તોજ તે ભરાય છે અને જગપણુ ગતી કરવાથીજ ગમ્ય સ્થળે પોહોચાય છે પરંતુ તેમ ન કરતા પ્રતિપક્ષી (આળસ) ને અવવન કરી મેસવાથી કશું વળતું નથી તો ઉપાસનાને માટે પણ પ્રતિપક્ષી (આળસ) ને તિગ્ઝકારી ઉલોગ પરાયણુ ખની કાર્ય સાધનાર્થ યત્ન કરાવાથી તે વસ્તુ અનશ્વ છતા પ્રાપ્ત થાય છે તો ઠાઈ સગન્ત, આત્મ શ્રેય કર્તવ્ય કરવાને લાયક મનુષ્ય, પ્રાચીન જપિયો અને મુનીઓએ અતિ શ્રેયસ્કર ગણેલો અને નિવેક તથા વિચાર દૃષ્ટીથી જોતા પ્રત્યક્ષ પણ ઉત્તમજ જણાય એવો પ્રાત કાળનો સમય આળસમાને પ્રમાદમાં શુભાવતા ઉપામના ન કરે તો તે મનુષ્ય પોતાનો જન્મ વૃથા શુભાવે છે

स्वर्णस्थालेक्षिपतिमरज पादशौचविभातं

पीयूषेणमवरकरिण वाहयत्येवभार

चितारत्नविकिरति कराद्वापસोऽायनार्थ

योदुष्पापगमयतिमुषા મર્ત્યજન્મમમત્ત ॥

જે મનુષ્ય, સામાગિક મિથ્યા ઉપાધીમાં પ્રમત્ત ખની પોતાનો જન્મ વૃથા ગાળે છે તે જે સુવર્ણ યાળી, ઉત્તમ ભોજન વિગેરે સામગ્રી લેવાને લાયક છે તે યાળીમાં ધૂળ નાખે છે જેનું પાન કરવાથી અમર પદની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ઉત્તમ અમૃત, માત્ર, છુદ્ર જેવા પાદ ક્ષાવન (પગ ધોવા) ના કાય માટે ટોળી નાખે છે જે હાથી, સુવર્ણ મય અળાડી વિગેરેથી ભૂષિત કરી નૃપતિ વર્ધને જેસાગવાને લાયક છે તેની ઉપર લાકડાનો ભારો મૂકીને વહેવરાવે છે અને જે મન ચિતિત કામના પૂરણકારક ઉત્તમ દેદિપ્યમાન રત્ન છે તેને માત્ર પથ્થરની પેઠે કાગડાને ઉડાડવાની ખાતર ખાડમાં ફેંકી દે છે અર્થાત્ સુવર્ણ મય યાળી જેમ ઉત્તમ વસ્તુનેજ લાયક છે પરંતુ ધૂળને લાયક નથી તેમ આ મનુષ્ય દેહ ૩૫ સુવર્ણ યાળી ઉત્તમ ભોજન સામગ્રી ૩૫ સન્નિષ્ઠા ૩૫ ઉત્તમ કર્તવ્ય તથા કર્તવ્ય કર્મમાયી વખત બચાવીને ઉત્તમ સમય પરત્વે ઈશ્વરોપાસના કરવા લાયક છે તેમ અમૃત જેમ અમરત્વ અને દેહ વ્યાધી

શાંત્યર્થ પાત કરવાને લાયક છે પરંતુ પાદ ક્ષાલન રૂપ અધમ કાર્યમાં ફેંકી દેવાને લાયક નથી અને હાથી જમ અંખાડી અને રાજાને સ્થાપિત કરવાને લાયક છે પરંતુ કાષ્ટ વહેવા રૂપ અધમ કાર્યને લાયક નથી તેમ અમૃત સ્વરૂપ અથવા હાથી રૂપ આ મનુષ્ય દેહ, પાદક્ષાલનાર્થ ફેંકી દેવા રૂપ અથવા કાષ્ટ વહન કરવા રૂપ વૃથા સાંસારીક શુદ્ધ ઉપાધીમાંજ મર્યા રહેવાને લાયક નથી પરંતુ ઈશ્વર કથારૂપ અમૃતપાન કરી, પરમાત્મા જગન્નિયંતા પરમેશ્વર રૂપ નૃપતિવર્થ અને વિનય વિવેક સત્ય વાણી અને ન્યાય રૂપ અંખાડીથી અલંકૃત કરવાને લાયક છે.

સમય પરત્વે સ્વાંતસિધ્ધ્યર્થ એકાંતાવાસ સંપાદન કરી ઈશ્વરોપાસક અથવા કોઈ ન્યાય પૂર્વક ઉપાસ્ય વસ્તુના ઉપાસકને નીતિ ન્યાય અને વિવેક વિગેરે અલંકારો સંપાદન કરવા માટે નવો શ્રમ (પ્રેક્ટીસ) કરવો પડતો નથી પરંતુ ઉપાસકના અંતઃકરણમાં સ્વતઃ પ્રવેશ કરી ન્યાયાદીક, તેમને સત્કાર્યર્થ પ્રેરે છે. કાળે કરી સદુપાસક બનાવી અને છેવટ મહાન પુરુષની ગણનામાં તેમને ગણાવે છે. આ સર્વત્ર એકાંતાવાસમાં ઉપાસનાનું ફળ છે. તો આવાં ઉત્તમ મહાન ફળ મેળવવા ખાતર તેમના પ્રતિપક્ષી આજસને તિરસ્કારી બ્રાહ્મ મુહુર્ત (પાછલી રાત્રી)ના ઉત્તમ ઉપાસના કરવા લાયક એવા નિરૂપાધીમય સમયને વૃથા ન જવા દેતાં તે સમયનો સદુપયોગ કરવો અને દુષપ્રાપ્ય મનુષ્ય દેહનું કર્તવ્ય કર્મ કરી ઇહામુષ્મિક સિધ્ધધિકારી બનવું જે મનુષ્ય, યોતાનું ચિત્ત, પરમાત્મા સાથે એકત્ર કરવાને આકાંક્ષા રાખતો હોય તેવાએ તો તેણે બ્રાહ્મમુહુર્ત સમયને ઉત્તમ નિશ્ચિંત ગણી તારાઓ ઝાંખા થવા માંડ્યા પહેલાં પવિત્ર બની ઈશ્વરોપાસનામાં મન યોજવું જે પ્રાચીન સમયમાં મહાત્માની પક્તીમાં ગણાઈ ગયા તેવાઓમાં એક પણ પુરુષ એવો નથી કે જે બ્રાહ્મમુહુર્તમાં ઈશ્વરોપાસના કરવા વિનાના હોય, જણે તેવી રીતે ઈશ્વરોપાસના કરી છે તેજ મહાન ગણાયો છે અને તેનાજ સાંસારિક કૃત્યોમાં પણ જય મળ્યો છે ઉદાહરણ તરિકે પ્રાતઃકાળમાં બ્રાહ્મમુહુર્તે ઉઠી, અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાપારંગત બનેલા છે વ્યાપાર કરનાર વ્યાપાર પારંગત બનેલ છે અને અન્ય કોઈ જાતનો ઉદ્યોગ કરનાર પણ તે વખતે ઉઠીને તેની ઉપાસના (મનન) કરનારજ તે તેના પારંગત બનેલ છે.

મહાત્માઓના ઉદ્દાહરણો—જેને આપણે ઈશ્વરાવતાર કહીએ છીએ અને
જેણે આખી પૃથ્વી પાડવોના પક્ષમાં રહી કુળત્રી છે તથા અનેક અન્યથા
જવા મહાન કર્તવ્યો કરેલા છે તે પરમાત્મા શ્રી કૃષ્ણના આન્હિક કર્તવ્ય તરફ
પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપગ્રી લક્ષ ધરતુ તો માનમ પડશે કે તે પરમાત્માનો પણ
ઉપાસના અને ઠોઠ પણ કાર્યનું મનન કરનાનો સમય કયો હતો? શ્રીમદ્
ભાગવતના દશમસ્કંધના ઉત્તમર્જ્જમા તેમના આન્હીકનું વર્ણન કર્યું છે જેમાં
પણ તેઓનો ઉપાસના કાળ તરીકે બ્રાહ્મ મુહુર્ત (પાછવી રાત) જ હતો
એમ સ્પષ્ટ જણાવે છે

અર્પૂર્ણ]

રાજ્યારોહણ

શ્રીમાન્ નામવર ઇંગ્લેન્ડ સરકારના આગ્રય નીચે આપણો દેશ લગભગ
દોઢસો વર્ષથી છે, તેમાં મહાન રાજ્યાગ્રહણોત્સવ ક્રિયાને જોવાને આજે
આપણે ભાગ્યશાળી થયા છીએ આ મહાન રાજ્યાગ્રહણના પ્રસંગે આપણા
પૂર્વ રાજ્ય કર્તા મહાન રામચદ્રજી પરમાત્માનું ભાન કરાવ્યું છે એટલે કે જેમ
રામચદ્રજીને રાજ્યાગ્રહીએ બેસવાનો દિનસ હતો તે દીવસે સનાતન મગજ
નાદ થતો હતો સુન્દ વાજાઓ વાગતા હતા, આખા શહેરમાં આનંદ ઉત્તમ
થયો, સ્વર્ગીયલોકો અને ગર્ભ્યલોકોમાંહેલા તમામ દેવતાઓ અને રાજાઓએ
મહાન ચક્રવર્તી પદ ધારણ કર્તા રામચદ્રજીના રાજ્યારોહણની મોટી ધામધૂમ
જોવાને આતુર બની ઉમંગપૂર્વક અનેક અવબ્ય વસ્તુઓ ભેટ માટે સાથે
લઈ આવ્યા હતા દરેક ઘર પ્રત્યે મગજમય કુલસ્થાપના થઈ હતી તોરણો
બધાયા હતા અને કુંદલીસ્થ ભ રાપાયા હતા, મહાન રાજમાર્ગ પર જલ
છટાયું હતું અને જિજ્ઞાસુ વાવટાઓ સ્થલ સ્થળ પ્રત્યે ઉભા કર્યા હતા રાજ
મહેલમાં કચેરીની અંદર મધ્યભાગમાં એક મચલપર સુવર્ણમય અને રત્નજ
કિત સિંહાસન સ્થાપન કર્યું હતું જે બાજુ તમામ રાજાઓ અને અમાત્ય વર્ગને
માટે લાળા મય ગોઠવવામાં આવ્યા હતા એ કચેરીમાં મહાન સિંહાસનની
બાજુમાં રહેલા એક ખીજ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા મહાતેજોમય બ્રહ્મર્ષી વસીષ્ઠજી
અભિષેકાર્ય તમામ સામગ્રી તૈયાર કરાવતા હતા તમામ રાજ્ય મંડળ અને

અમાત્ય મંડળ હાજર થયું હતું અને રાજ્યારોહણ મુહુર્તનો સમય પણ ખરાબર નજીક આવ્યો, માત્ર અરધી ઘડીનો વખત હતો ત્યારપછી પરમાત્મા રામચંદ્રજી, રાજ્યારોહણ કરી મહારાજા ખનતારા હતા અને ચક્રવર્તીપદને ધારણ કરનાર હતા પરંતુ.

લિખિતમપિલલાટે પ્રોચ્છિન્નતુકઃસમર્થઃ

પ્રાચીન મહાન કવિ સૂરદાસજી કહે છે કે—

ટારી નાંહિ ટરે કરમ ગતિ ટારી નાંહિ ટરે

કહાં વે રાહુ કહાં વે રવિ શશી આન સંજોગપરે કર—

દમયંતીને નલરાજત્યમ વનમે વિપતસહે કર—

હરિશ્ચંદ્ર જસા દાતી રાજ નીચધર પાની ભરે કર—

પરમાત્મા શ્રી રામચંદ્રજી ખન ખન મેં વિચરે કર—

પ્રારબ્ધની વિચિત્રતા કંઈક અલૌકિક છે. અમુક સમયે શું થવાનું છે તે કશું ચર્મ અશ્નુથી જણાતું નથી.

મનોરથાન્ પ્રકુર્વંતિ ફલંતેતેયદ્દૃષ્ટયા

મનુષ્યો મનોરથ કરે છે, અમુક કાર્યની સિદ્ધિને માટે મથે છે અને તે કાર્ય સંપૂર્ણ ફળીભૂત થશેજ એમ માની પોતે સંપૂર્ણ આનંદી બને છે પરંતુ અધિદૈવ ઉપાધીને આધીન બનતાં સંપૂર્ણ હર્ષવાન બનેલા મનુષ્યની આનંદ પ્રદ કાર્યાર્થ માનેલી સ્વતંત્રતા છિનવાઈ જવાથી તે પરાણે પરાધીન બને છે. તેમ આ વખતે માત્ર અરધી ઘડી પછી જે મહાન ઉત્સવ નિરીક્ષણાર્થ સ્વતંત્ર વૃત્તી કરીને અમાત્ય વર્ગનાં મનુષ્યો રાજાઓ અને અન્ય પ્રખવર્ગ સ્થિર થઈ બેઠેલાં હતાં તે તમામ અધિદૈવ ઉપાધીને પરિણામે છેતરાયાં, હર્ષને બદલે હર્ષનો પ્રતિપક્ષી (ખેદ)ને આધીન બન્યાં.

પોતાની પટરાણી કેકેના પૂર્વ કૃત મહાન ઉત્તમ ઉપકારક કૃત્યને પરિણામે તેની સાથે વચન સંબંધાથી બંધાયેલા દશરથ રાજા (રામચંદ્રજીના પિતા) પાસે, નીચમંથરાના સંગથી ભભાયેલી કેકે, મહાન હર્ષમાં પારાવાર હૃદય વેધક શોક પ્રગટકારક શબ્દોથી પૂર્વકૃત ઉપકારને બદલે આપેલા બે વરદાન માગવા લાગી.

વરદાન પહેલું—રામ વનવાસ કરે.

,, બીજું—ભરતને રાજ ગાદી મળે—

પ્રથમનું વચન દશરથ રાજને હૃદય વેનક ઢેગ જાણે જોસથી શૂળ ફેંક્યું
 ટોચ અથવા ઢેગ જાણે ઈન્દ્રે જોસથી નાશખરક વજ્ર ફેંક્યું હોય ! તેવું લાગ્યું
 વચન રૂપ મહાન વજ્ર કર્ણદ્વારા હૃદયમાં પેસતાવારજ દશરથ ગાજ, મૂઝી
 ગત થયાં મહાન આઘાતથી પીડિત બનેલા ધરણી ગરણ થઈ છેલ્લી (મરણ
 સમય) સ્થિતિએ આવ્યા, આગે ખાતુ ગોક પ્રદ ખખગ ફેલાયા આ મહાન
 ડેકેના વચનનો ધા માન દગચનેજ લાગ્યો એમ નહિ પણ તમામને એ
 ધાએ અસર કરી હર્ષને બદલે સર્પના મુખપર શ્યામતા પ્રસરાઈ, અગ્ધી
 ધડી પછી સુવર્ણમાં રત્ન જડીત મુકુટ ધાગણ કરી તથા મહાન રાજ્યાભિ
 પેકને દેદીપ્યમાન કગનારા ઉત્તમ આભગણે અને વસ્ત્રો પહેરીને આવેલા
 જે મહાત્મા રામચંદ્રજીનું શ્રી મુખ જોવાને આતુર વૈને કચેરીમાં લોઢા બેઠેલા
 હતા તે લોઢાએ એ ઉત્તમ રાજ્યારોહણ કરવાને નાયક વસ્ત્રોને બદલે વ'કવ
 વસ્ત્રો પહેરીને કચેરીમાં પધાર્યા રામચંદ્રજીના દર્શન કર્યા તેના હાથમાં રાજ
 દડને બદલે ખાખરાનો દડ સર્વેએ જોયો કપાળમાં કેસરી તિજકને બદલે શ્વેત
 તિજક જોયું ગસ્તઃ ઉપર સુવર્ણ મુકુટને બદલે જડાનો મુકુટ જોયો, અગઉપર
 ચંદન લેપને બદલે ભસ્મ લેપન જોયું આ વખતે તેની સાથે તેમના
 અગ સેવકો તરીકે સીતાજી તથા લક્ષ્મણજી સાથે હતા આ વિચીન
 સ્વરૂપ જોઈ તમામ પ્રજાનર્ગ અને રાજાઓના અતગમાં મહાન આશ્ચર્ય સાથે
 અગ્નિ પ્રજ્વલીત થયો એ નાદે સર્વે ગોલી ઉઠ્યા આ શુ ! ! ! કામળ
 પરમાત્મસ્વરૂપ દેદિપ્યમાન શ્રી રામચંદ્રજીનું આતુ સ્વરૂપ જોઈ કોનું
 અત કરણ વીંધાયા વીના રહ્યું હશે ? જાણતું નહિ રામચંદ્રજીએ દર્શન આપ્યા
 કે તર્ત તેમાં અંત કરેણથી ભક્તીભાવ રાખનારા તમામ મનુષ્યોએ એકદમ
 બેઠા થઈ સાક્ષીત્વ સાધામ પ્રણામ કર્યા અને અત્યંત આદ્ર જતીને
 ગોકાશ્રુનો આવ કરવો લાગ્યા

પ્રાપ્ત થવાની તૈયારીજ હોય એવી વસ્તુનો નાશ થતા તેનો ખેદ નજ
 પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુ કગતા સો ગણો વધારે થાય છે પુન નજ હોય તેનો જે ખેદ
 થાયછે તેના કગતા થઈને મરીજનાગનો ખેદ અતિ વિશેષ થાય છે નિર્વનને જે
 ખે થાય તેના કરતા મહાન ધનવાન જ્યારે નિર્વન બને છે ત્યારે તે અતિ
 દુ ખી હાલત ભોગવે છે અને તે અતિ રૂદ્ધ કરે છે તેમ રાજ્યા રોહણને માટે
 રામચંદ્રજીનો જ્યા સુધી નિશ્ચય નહી થયેલો હતો ત્યારે જે પ્રજા વર્ગને મનમાં

ખેદ હતો તેના કરતાં નિશ્ચય થયા બાદ જે આ ભયંકર પરિણામ આવ્યું તેને ક્ષીણે અત્યંત ક્લેશ પ્રજાવર્ગમાં વધ્યો. તમામના મંગળમય સુખપર શ્યામતા છવાઈ. જગન્નીયંતા! તારી ગહન ગતી છે દશરથ રાજ મહાન વચન વેધથી પુત્રનો વિયોગજ થયો માની, શ્રવણનાં માતા પિતા માદ્રક પારાવાર ખેદને પરિણામે પ્રાણત્યાગ, આ માંગલીક પ્રસંગે કરશે એમ ઢાઈના ધારવામાં હતું નહિ તેમજ માતા પિતાની આજ્ઞા પાળક, મહાન ચક્રવર્તી રાજ્યના વૈભવને પણ તિરસ્કારી રામચંદ્રજી, વલ્કલ વસ્ત્ર પહેરી રાજ્યારોહણ કરવાને બદલે પોતાના ભાઈ લક્ષ્મણ અને પોતાની વહાલી સ્ત્રી સીતાને સાથે લઈ જંગલમાં આવી નીકલશે એ ઢાઈની ધારણા ન હતી..

રામલક્ષ્મણ ચલેખનુમેં ટૈસીકીરતાર બિગારી હૈ ?

આહા ! રામ અને લક્ષ્મણ એ બંને, મહાસમર્થ રાજ્યને તિરસ્કારી સાથે વનમાં આવી નીકળ્યા ને રાજ્યારોહણનું કામ અટક્યું. આહા ! આ પ્રજા ! શું તારી ચમત્કૃતિ ?

મહાન રાજ્યારોહણનું કામ અટકવાનો અને તર્જન્ય પ્રજાવર્ગને મહાન ખેદ પ્રગટ થવાનો સમય ત્યાર પછી આજે આપણા માનવંતા ચક્રવર્તી પદને પ્રાપ્ત થયેલા સાતમા એકવર્સનો આપણે જોયા.

રામચંદ્રજીને જંગલમાં જવાને આજ્ઞાથવા રૂપ અધિદૈવિક ઉપાધી મળી અને મહાન સાતમા એકવર્સને માંદગીરૂપી અધિદૈવિક ઉપાધી, પરીણામે અધ્યાત્મપણાને પામીને નહીં અર્થાત્ અધિદૈવિક ઉપાધી રૂપ થાયીતિ માંદગી પ્રગટ થઈ પરંતુ જેમ મહાન સુખની આશામાં દુઃખનો પતુભવ થતાં જે અતિ ખેદ થાય છે તે કરતાં મહાન દુઃખને અંતે મળે તે દુઃખથી સુખ થયા પછી જે મહાન સુખના ઉત્સવનો સમય આવે તે, તે દુઃખથી અધિક સુખમય બને છે. ચામાસનાં વાદળાંઓ દૂર રહ્યાબાદ ભાદ્રપદ માસનો સૂર્ય પહેલાં તપતો હોય તેથી અધિક તપે છે વર્ષુ, પ્રથમ દેહીપ્યમાન હોય છે તેથી અગ્નિ સંસ્કાર થયા બાદ અતિ જસ્વી બને છે ખાણમાંથી કાઢેલા હીરાનું જે તેજ હોય તેના કરતાં તેને રાણ ઉપર ચઢાવી છોલી તેની સાથે સંલગ્ન થયેલ ધૂળ વિગેરે પદાર્થો દૂર થી પછી અધિક તેજ વધે છે. તેમ દુઃખ રૂપ વાદળાંઓ અથવા ધૂળ દૂર રહ્યા બાદ એટલે કે વનવાસ ભોગવી પુનઃ રાવણને મારી જ્યારે રામ-

ચ દ્રશ્ય, સ્પર્શાદિ ધાનીમાં આવ્યા અને એ વખતે જે રાજ્યાંગેહણનો ઉત્સવ થવા લાગ્યો ત્યારે પ્રજાને મુલતની રહેના ઉત્સવ કરતા પણ અધિક આનંદ પ્રદ થયો, તેમજ આપણા રામવગ સાતમાં એકવર્ડનો પણ માદગી રૂપ દુ ખતે અગે બધ રહેવો રાજ્યાંગેહણનો માગનીક ઉત્સવ, અપારે પુત કર્યો ત્યારે જે પ્રજાવર્ગને આનંદ હતો તેવી અધિક વ ચો કારણ દુ ખમુક્ત થવા પછી હવે એકદમ ઉપાધી રહિત વયેના ગમ, રાજ્યાંગેહણ કરી નિર્વિદ્વપણુ ભોગવગે અને આપણા હિતાર્થ ચોખશે આવુ અતરમાં પ્રજાવર્ગથી મનાય છે તેમજ દુ ખમુક્ત થનાનો હયાત્સવ અને રાજ્યાંગેહણનો હયોત્સવ આમ બન્ને જાતના ઉત્સવોને પરિણામે પણ પ્રજાવર્ગ, અતિ પ્રસન્ન થઈ, તેને માટે અતીપથ હર્ષ પ્રગટ કરે છે અમો પણ અમારી સમા તરફથી નામદા સાતમાં એકવર્ડની રાજ્યાંગેહણની ખુશાનીમાં આન પૂર્વક ભાગ લઈ હર્ષનાદ કરીએ છીએ

રાગ

પ્રગટયો આ આનંદ મહોત્સવ દિનશુચિવર આજ
હળી મળી આજ સહુ લોકો ધરિ અતર ઉદનાસ
આટયા સગે, સહમગે, અતિરગે, આ પ્રમશે
સહુ તત મન અર્પિ કરે મહોત્સવ જહુ રીતે છાજ

આપૂર્ણ]

વ્યવહાર શિક્ષણ

અસ્થાસ શિક્ષણમાં પારગત થયો હોય પરંતુ વ્યાવહારિક અનુભવ શિક્ષણમાં પારગત જે ન થયો હોય તે માન્ય ગણાતો નથી અને તેવો વ્યવહાર શિક્ષણની આમીવાળો, ઉત્તમ વિવાવાન છતાં સારી પ વી એગનો શકનો નથી ઉદાહરણ તરીકે વધીનાતનો સાગે અસ્થાસ કર્યો હોય, અને કાયદાની પરિક્ષામાં પચાર થયો હોય પરંતુ વ્યાવહારિક શિક્ષણની આમીને અગે કુદગતો જુદી ન ખીવેવી હોય અને જરામર વક્તા ન બનેન હોય તો તે, પોતાના

ઉદ્યોગમાં યશ સંપાદન નથી કરી શકતો, તેમ વૈદ્યવિદ્યાનો અભ્યાસ કરી વિદ્વાન બને તે વૈદ્ય કરતાં વૃદ્ધ, અનુભવી અને વ્યવહાર કુશલ વૈદ્યને લોકો વિશેષ માન્ય કરશે; સારો વિદ્વાન માણસ. એક સભામાં બોલશે તેના કરતાં તેનાથી ઓછી વિદ્યાવાન પરંતુ વ્યવહારીક વિદ્યાનો પૂર્ણ અનુભવી મનુષ્ય, કુદરતી દાખલાઓ આપીને જે ભાષણમાં અસર કરાવશે તેટલી અસર પૂર્ણ વિદ્વાન નહિ કરાવી શકે.

વૃદ્ધાને જે માન અપાય છે તે વ્યવહાર શિક્ષણને માટેજ. સાધારણ વ્યવહાર જે કે સર્વેનો સરખો હોય છે પરંતુ કેટલોક વ્યવહાર, જ્ઞાતિપરત્વે ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. હવે ઘણીખરી તમામ જ્ઞાતિના વ્યવહાર અને કર્તવ્ય જાણનાર, સર્વ વાને સમર્થ ગણાય છે અને તેવાની ક્રિયા અને કથન ઉપર સર્વે આકર્ષાય છે. સર્વેનો વ્યવહાર ન જાણી શકતાં માત્ર પોતાની સ્વજાતિના વ્યવહારને સંપૂર્ણ જાણનાર પણ માનને પાત્ર બને છે. જ્ઞાતિ વ્યવહાર શિવાયના સાધારણ વ્યવહાર શિક્ષણની અતિ જરૂર છે, પોતાને ઘેર આવેલા મેમાન સાથે ઢેવીરીને રેહેવું કેમ માન આપવું તેમજ ઘર આગળ મળવા આવેલનો ઢેવી રીતે આદરસત્કાર કરવો ? એ વિગેરેવ્યવહાર શિક્ષણનો બાલ્યાવસ્થાથીજ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. આવી જાતની કશી કેળવણી, શાળામાં અપાતી નથી. માટે બાલ્યાવસ્થામાં એ સાધારણ વ્યવહાર શિક્ષણ, તેમના પિતા કે દાદા પણ વાલીએ આપવાની જરૂર છે. હિસાબી કે અન્ય ગણિત કાર્યનું નિશાળમાં વેદિયાં માફક શિક્ષણ આપવું તેના કરતાં વ્યાવહારીક પ્રકૃતિમાં બાળકને અનુભવ દ્વારા જે શિક્ષણ અપાય તે સત્ત્વજનક તેના મનમાં ચોટી બેસે છે. ઉદાહરણ તરીકે નાના બાળક ને મોઢે સવાલ કરશું કે એક દોઢીયાની પાનની ત્રણ પટ્ટી તો પૈની કેટલી ? એ સવાલમાં વખતપર મૂઝાશે પણ પ્રથમ એક પૈસો લઈને ત્રણ પટ્ટી લાવવાનું કહ્યું હોય અને બીજી દીવસે પૈસો આપ્યો આપી, માત્ર એક પટ્ટી લાવવાનું કહ્યું હોય તો તે બે પૈ પાછી લાવવી નહીં ભૂલે, કારણ તર્તજ તેના મગજમાં આવશે કે કાલે તો ત્રણ પટ્ટી લેવાની હતી પણ આજ બે ઓછી છે માટે બે પૈ માગવી જોઈએ આમ વિચારી બે પૈ માગીને લેશે પણ છેતરાશે નહિ. માટે છુદ્ધી કુશળનું પ્રાપ્ત્ય, વ્યવહાર કુશળતાને અંગેજ બને છે, આમ વ્યવહાર શિક્ષણ આપવા માટે બાળકને

ભાવવાની જરૂર છે પરંતુ ધરમા બેસાડી મૂકવાની જરૂર નથી. બજારમા દુકાન ઉપર, બહાર ઉપર, મેળામા, ખેતમા, ને ઉત્સવમા, વિગેરે દરેક ઠેકાણે બાળકોને સાથે લઈ જતા પોતાને આજીવન વસ્તુને દૃષ્ટી ગોચર કરી પોતાની મેળેજ તેમાથી વ્યવહાર શિક્ષણ અહણ કરી લેશે. કદાપી વિગિત મગજને પરીણામે વિપરીત કર્તવ્ય અહણ કરે તો તે દૂર કરાવી, સાચું વ્યવહાર શિક્ષણ મળે તેવા દાખલાઓ દ્રષ્ટી ગોચર કરાવી, વ્યવહાર કુશળ કરવો એ તેના મુરખખીનું કર્તવ્ય છે એટલે કે બાળકને બહાર એકતો હરવા ફરવા દેવાની યોડી છૂટ આપવી પરંતુ તેમના મુરખખીએ પોતાની સાથે વિશેષ ફેરવવો અને વ્યવહાર શિક્ષણ દૃષ્ટ ઉદાહરણો બતાવી આપવું એકવા બહાર ફરનાર બાળક, વ્યાવહારિક શિક્ષણપદ્ધતિઓમાથી પોતાની મેળે અવજન શિક્ષણ પણ અહણ કરે છે જમન મેળામા દાઇને ચોરી કરતા જોને તો તેણે તે કામ કરતા કર્તવ્યની વાપગી તે જોને પોતે તેણે શીક્ષણ અહણ કરે પરંતુ તેણે પરિણામ નહાડે આને તેમ ધારણા ન કરે, દાઈ કુલગી સ્ત્રી અથવા પુરુષ, દુષ્ટ એકાએક કરે તે ઉપરથી તેણે શિક્ષણ અહણ કરે પણ તેવા કામમા દુખી થવાય છે તેનો વિચાર ન કરે અને જુગાગ મગમા ઉત્સુકતા વધે પરંતુ તેમા લાભ કરતા હાની વધારે છે એમ મનમા ન લાય તેથી મુરખખી વર્ગે સાથે રહી, અવજન કાર્યમા ન ઉતરે તેની સમાજ રાખી દરેક વસ્તુનું ઉત્તમ જ્ઞાન થાય તેવો અનુભવ કરાવી તથા નહાડે કાર્ય કરતા હાની થાય છે તેનો ઉદાહરણ સાથે અનુભવ કરાવી વ્યવહાર શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે.

મુરખખી, બાળકને મેળામાં લઈ જાય તો તે મેળામા અનેક પુરુષોને જોઈ અથવા કાઈ નવીન કીયા કરનારા મનુષ્યને જોઈ, તેના મનમાંથી કેટલોક અભિમાન ઓછું થશે. મુરખખી તરફથી દીઠેની વસ્તુથી મગજના બોધ દ્વારા તેના મનમા થશે કે આહા ! મનુષ્યો કેવી અમતકાંતિક કીયાઓ કરે છે ? પોતાના બુદ્ધી બળથી હાથી અને સિંહ જેવા મહાન પ્રાણીને વશ ગણે છે, જમાં આપણી અકલ કામ ન કરે તેવી નવી નવી કાગિરીવાળી વસ્તુઓ બનાવે છે. કેટલાક અગ કસરત અદ્યુત રીતે કરે છે, આ માહેલુ મારામા તો કશુંજ નથી, ખરેખર આવી જાતનું કાઈક પણ શિક્ષણ મારે સપાદન

ગામના આગેવાન ગ્રહસ્થાની અનેમુંબઈ નિવાસી શાસ્ત્રી વર્ગની માધવબાગમાં મહાન સભા ભરી છવીશ પ્રશ્નોનો ખુલાસો શાસ્ત્રીઓ પાસે માગ્યો, જે છવીશ પ્રશ્નો અમારા ચાલતા પુસ્તકના ત્રીજા અંકમાં રજૂ કરેલાં છે અને તે ધર્મસભાનાં પ્રશ્નો સંબંધી હાલ મહારાજ નિત્યાનંદજી, વ્યાખ્યાનો આપવા લાગ્યા છે. લોકોનો પ્રવાહ દેવી જાતનો છે તે કાંઈ કળી શકાતું નથી. દરેક મનુષ્યોની ભિન્ન ભિન્ન વૃત્તિ હોય છે, વ્યાખ્યાન કરવા વખતે થોડા વખત પેહેલાં અહિં પધારી ગયેલ સ્વામી શ્રી હુંસ સ્વરૂપજીના વ્યાખ્યાનમાં પણ જન સમૂહ સારો થતો હતો અને આ સ્વામીજીના વ્યાખ્યાનમાં પણ સારો થાય છે ત્યારે આ બન્ને ધર્મના ભિન્ન ભિન્ન પક્ષને સ્વિકારનાર મહાત્માઓમાં લોકો દાને વધારે માને છે તે કાંઈ અનુમાન થઈ શકતું નથી.

ધર્મને માટેજ લાગણી ધરાવનારા અને તે ધર્મને અંગે ઉત્પન્ન કરેલાં છવીશ પ્રશ્નોનો ખુલાસો મેળવવા માટે હજારો રૂપૈયા ખર્ચનાર બ્રહ્મચારી શ્રી રામેશ્વરનંદજીએ, છવીશ પ્રશ્નો ઉપર મહાત્મા નિત્યાનંદજીને પોતાના વિચારો વ્યાખ્યાન દ્વારા જગ સમુહને જાહેરકરવા ધર્મ સમાતરદ્વયી ગોઠવણ કરી છે. અમો સંપૂર્ણ આશાશીળીએ છીએ કે મહાત્મા રામેશ્વરનંદજીના મહાન પ્રયાસનું સંપૂર્ણ ફળ, જુદા જુદા મહાન વિદ્વાનોના વ્યાખ્યાનો દ્વારા ધીમે ધીમે આર્યધર્મ તત્ત્વનું છેવટ એક સિદ્ધાંત થતાં આર્ય પ્રજાને મળે.

સદ્ગુણ.

આર્યા.

उत्कर्षवान् निजगुणौ यथा यथा याति कर्णमन्यस्य

धनुरिव सुवंश जन्मा तथा तथा सज्जनो नमति

સારા “વંશ” વાંસમાંથી જનાવેલા જે ધનુષ્યતી ઉંચી કરેલી (ગુણ) - દોરી જ્યારે મનુષ્યના જ્ઞાનપાસે જાય છે ત્યારે તે, ધનુષ્ય જેમ નમે છે તેમ સારા “વંશ” દુર્ગતી ઉત્પન્ન થયેલા જે મનુષ્યના ઉચ્ચગતિને પામેલા ગુણો, અન્ય જનના જ્ઞાનસુધી જાય એટલે અન્ય જનોના સાંભળવામાં આવે છે

ત્યારે તે મનુષ્ય વિશેષ નમ્ર બને છે એટલે કે સાગ ગુણનું ગાન કરી લોહા મારી પ્રસન્ન કરે છે એમ માની મનમાં અભિમાન નથી ધરાવતો, પરંતુ નમ્ર બની, તેવા ગુણો વધારવાને પ્રયત્ન કરે છે

દુનીયામાં ખરી વ્યવસ્થા કરનાર એક સદ્ગુણ છે મનુષ્યત્વ અને અમનુષ્યત્વનું જ્ઞાન, સદ્ગુણથી જાણ્યા આવે છે સદ્ગુણવાળા મનુષ્યો ગમે તે સમયે પોતાની પ્રમાણિકતાથી, શુદ્ધ વાસનાથી, અને પોતાની અપ્રમેય શક્તિથી અન્યની ઉપર વશીકરણ કરી શકે છે એટલે પોતાના સદ્ગુણ સદ્ગુણોથી સામાને મોહિત કરી, પોતાને તાબે કરી શકે છે આવા સદ્ગુણવાનના વચનનું ઉપદેશ પણ કોઈ કરવાને હિમ્મતવાન બનતો નથી અને તેમને અનુકૂળ રહેવાને સહુ આકાંક્ષા રાખે છે તેનામાં કંઈક અદ્ભુત ચમત્કાર જુએ છે જગતમાં જે કંઈ ઉત્તમ ગણાય અને જેને માટે મર્મ લોહા તરફથી સાડ માન ઘટે એવી સધળી બાબતોનો સામાવેશ માત્ર એક આવા સદ્ગુણવાન પુરૂષમાં જ થાય છે —

કદાપી બુદ્ધિ સારી ચનાવી કોઈ અસદ્ગુણવાન છતાં સદ્ગુણવાન બનવા કોશેષ કરે તો પણ જે સદ્ગુણવાનને માન અપાય છે એટલામાનને પાત્ર, કદાપી તે બનતો નથી બુદ્ધિ તો માત્ર ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણોમાં ઉતારી મનુષ્યને ચોટા ધણો ચમત્કાર દર્શાવે છે પરંતુ સદ્ગુણ તો માત્ર માણસને તદ્દન (દ્રાવક) ગાળી નાખનાર બને છે અને ખરો પ્રેમ પ્રગટાવે છે અને પ્રેમ પ્રગટ કરવો એનું નામજ વશીકરણ કહ્યું એમ કહેવામાં કાંઈ ખોટું નથી કારણ અમુક ઉપર પ્રેમ પ્રગટ થતા તેને આધિન મનુષ્ય બને છે

આવો સદ્ગુણ મેળવવામાં ઠેકવીક ઇશ્વરી કૃપા પણ જોઈએ છીએ સસારના ઠેકવાક આવરણો એવા હોય છે કે તેને દૂર કરવાનું સામાન્ય, બહુ થોડાને પ્રાપ્ત થાય છે આવું ઈશ્વરી નિર્માણ છતાં ઠેકવીક મનુષ્યો, પ્રમાણિક બુદ્ધિથી, ચોખ્ખા આચરણોથી, સુવાસનાથી, અન્યના શુભમાં લાવસા રાખવાથી તેમ પોતાનું કર્તવ્ય કર્મ શુદ્ધભાવે કરવાથી દુનીયાના આવરણોને દૂર કરી સદ્ગુણ સપાદન કરે છે આવું સદ્વર્તન રાખવું એમાં કંઈ મુશ્કેલી કે ચક્રાકાર નથી છતાં દ્રવ્યવાન કે ઉત્તમ અધિકારવાન તો ધણા છે પરંતુ મુશ્કેલ વગરના ઉપર જણાવેલા સાધનો સપાદન કરી પ્રતીષ્ઠાવાન બની

દિગ્ગન્ત કીર્તિ મેળવવી એ કાર્ય તમામના ભાગ્યમાં હોતું નથી. તમામ મનુષ્યનું આચરણ, પોતાના નિત્ય કર્મમાંથીજ જણાય છે સદ્ગુણ મેળવવાની ઈચ્છાવાન પુરૂષે પોતાના નિત્યવ્યવહાર કર્મમાં ધંધા રોજગાર આદિકમાં જે (અપ્રતિષ્ઠીત) નિંદિત કામ ખનતું હોય તેનો ત્યાગ કરી પ્રતિષ્ઠાવાન કામજ સંપાદન કરવું જોઈએ, આવીજ કાર્ય કર્તવ્ય યુદ્ધિથી પણ મનુષ્ય, સદ્ગુણવાન બને છે અને સાંચું સુખ સંપાદન કરી શકે છે. ને સાંચું પદ મેળવે છે. સાધારણ બાબતથીજ મનુષ્યે સદ્ગુણવાન બનવાનો યત્ન કરવો જોઈએ કારણ તેવા બનવામાં વ્યવહારિક ગુણો જાણવાની બહુ જરૂર છે. આપણા સત્કર્તવ્યોથી દે દ્યાર્દ્રાદી ભાવથી કદી આપણે સદ્ગુણવાન બનવું તોપણ જે વ્યાવહારિક ગુણોની આપણમાં ખામિ હશે તો અસદ્ગુણવાન બનવામાં જરાપણ વાર નહિં લાગે. માટે સદ્ગુણોને જાણવામાં તેવાં કર્તવ્યો, બહુ ઉપયોગનાં છે. કેવળ યુદ્ધિનાં પરાક્રમથી ઉત્તમ પદવી મેળવી, તેમાંજ સુખ માનનારો મનુષ્ય, માત્ર શારીર સુખજ કદાપિ સંપાદન કરી શકે છે પરંતુ વ્યાવહારિક સદ્ગુણ સંપાદન કરનાર મનુષ્ય જેમ આત્મસુખ અને જગદ્વિજયી કીર્તિ સંપાદન કરે છે તેમ તે બન્ને સંપાદન નથી કરી શકતો. કેવળ આત્મસુખ મેળવનાર જગતમાં નાશવાન છે અને તેમાં અન્ય મનુષ્યને વશ કરવાની શક્તિ ન હોવાથી અસહાય બની એકલોજ બેઠો બેઠો વિભાસે છે પરંતુ સદ્ગુણવાન નાશવાન છતાં કીર્તિરૂપ શરીરથી આજગતમાં અમર રહે છે અને સર્વ મનુષ્યને વશ કરવાની પોતાની શક્તિ હોવાથી સર્વને વશ કરી, તે સર્વ મનુષ્યોદ્વારા પોતે અનેક સુખો ભોગવે છે તથા અન્યને સુખનાં સાધનો કરી આપે છે માટે સદ્ગુણવાન બનવું એ વિશેષ ઉત્તમ છે. અને તેમ બનવામાટે ઉપર જણાવેલાં લક્ષણો અને વ્યાવહારિક ગુણો અને પોતાનું ડહાપણ એજ કારણરૂપ છે માટે માત્ર યુદ્ધિકૌશલ્યતામાં ન અંજઈ જતાં તેમજ તેમના પરિણામરૂપ કેવળ આત્મ સુખમાંજ લક્ષણ રાખતાં, પોતાના સદ્ગુણોથીજ પોતાનું વ્યાવહારિક વ્યાપારાદીક કર્તવ્યમાં પ્રવર્તવું અને એજ સર્વસ્વ સમજી વ્યાવહારિક ગુણોમાં લક્ષ રાખી, સત્કાર્ય સાધ્યે જવાથીજ ઉત્તમ ગુણુશાળી થવાય છે એમ માનવું.

કેવળ વિદ્યા અને જ્ઞાનથી સદ્ગુણીમાં ગણાવાતું નથી. ઘણા મનુષ્યો, સારો વિદ્યાભ્યાસ કરી, તેમ કરવા ધારે છે પણ તે બનવું બહુ સુશ્ચલ છે

કારણ વિદ્યાદ્વારા યુદ્ધિ કૌશલ્યતા વધારી, અનેક મનુષ્યો, સ્વાર્થ પરાધણ બની પોતાની યુદ્ધિનો અને વિદ્યાનો ખોટી પરશ્નાધા કરવામાં વ્યય કરે છે અને તેવાજ ક્ષુદ્ર કાર્યોથી માન પોતાનું ઉદર પોષણ કરી બાંહે છે ધણા યદુ શાસ્ત્રી સપત્ન, ધર્મશાસ્ત્ર નિપુણ, અથવા ખી એ એવ એક ખી સુધીનો અભ્યાસ કરનારા કરતા પ્રમાણિકતામાં, સત્ય નિષ્ઠા રાખવામાં, અને પોતાના અવાહિત કર્તવ્ય પરાયણતામાં, એક ગ્રામ્ય અભણ મનુષ્ય ઉત્તમ હશે શકરાચાર્યે એક સ્થળે જણાવેન છે કે વિદ્યાનો ડોળ માત્ર ભૂત્યર્થ છે પરંતુ મુક્ત્યર્થ નથી જો તેમ કહી હોય તો વિદ્વાન છતા રાવણ, સ્રી હરણ કરી અસદ્ગુણી કેમ બને? ચારે વેદ ગવણને મુખાગ્ર હતા તેમ ખીજી બાબતોમાં પણ કુશન હતો છતા અસદ્ગુણી હતો આણકય પણ સમર્થ વિદ્વાન હોના પણ પોતાની વિદ્વત્તાનો ઉપયોગ કેવળ ઠાઈનો નારા કરવામાં જ ક્યો હતો અને અસદ્ગુણી જગતમાં બન્યો હતો આ ઉપરથી વિદ્યા અને જ્ઞાનને સદ્ગુણી સાથે કાંઈ સમંધ નથી એમ કહેવામાં પણ કશે સશય નથી જેમ વિદ્યા અને કૌશલ્યતા સાથે સદ્ગુણને કશે સમંધ નથી, તેમ દ્રવ્ય સાથે પણ કશે સમંધ હોતો નથી કદાપી વિપરીત સમંધવાળું દ્રવ્ય, યદ્ય પડે છે એમ કહેશે તો તે મનાશે કેમકે દ્રવ્ય ધણી વખત સદ્ગુણનો નાશ કરાવે છે આમ નાશ કરાવવાનો હેતુ એ કે અનીતિ, ત્રિપયાસાક્તિ, ખરાબ વ્યસન, કુટિલતા, મોહાન્ધતા, અભિમાન, અન્યનું અપમાન વિગેરે વિગેરે ધણે સ્થળે દ્રવ્યના મિત્રો થઈ રહે છે દ્રવ્યવાન પુરુષો, પોતાનું મન નીચમમાં રાખી શકતા નથી આમ જોતા સાહસીક વૃત્તિવાન, દ્રવ્યવાન પુરુષને દ્રવ્ય, ઉનહુ કેસાવનાર વૈ પડે છે હવે આથી વિપરીત જાવ એટલે નિર્વન તરફ નજર કરીએ ખરૂ જોશે તો નિવનને સદ્ગુણ સાથે સમંધ રાખવો વિશેષ પ્રીય હશે ધનવાનને તો ધનના અદમા તેની દરકાર પણ ધણી વખત નથી હોતી સદ્ગુણ રહો કે ન રહો તેની કોણ દરકાર કરે છે? “આપણે આપણું કામ કર્યા કરો,” આવો સિદ્ધાન્ત વિશેષ કરી દ્રવ્યવાન રાખે છે પરંતુ નિર્વન મનુષ્ય તો સદ્ગુણની બહુજ દરકાર રાખે છે, તેને સપાદન કરવાને બહુજ આકાંક્ષા બતાવે છે નિર્વન માણસ હમેશા દ્રવ્ય મેળવવા ખાતર નિષ્કપટતાથી ઉદ્યોગ કરશે અને સારી પ્રમાણિક વૃત્તી તેનેજ ખાતર રાખશે અને તેજ દ્રવ્ય મેળવવા ખાતર પૈસાનો કરકસર કરી, ચોખ્ખું સ્થળેજ વ્યય કરશે પરંતુ અવળે રસ્તે

વ્યય નહિ કરે આવી વૃત્તિ રાખતાં સંદુગ્ધુણુ સંપાદન સહજમાં થાય છે એમાં સંશય નથી.

નિર્ધન માણસ સ્વનિર્વાહાર્ય ધન મેળવવાનો યત્ન કરે પરંતુ અત્યંત એકદં કરવા અંતરીક લાલસા થોડી રાખે છે કારણ બહુ લાલસા રાખતાં અપ્રમાણિક વૃત્તિ થશે તો ઉલટું જ આટલી પ્રતિષ્ઠા જામી છે તે પણ શીથિલ થૈ જશે જ્યોત્તિ ઉદ્ધોગ ઉલટો કરી થશે. પોતાના ઉદ્ધોગને ક્રમે પૈસા પાત્ર, પ્રતિષ્ઠા જાળવતાં થવાય તો ભલે આમ તે માને છે અને નિર્ધન પુરૂષ, બહુ લોલુપતા રાખતો નથી. તેઓનો ઈશ્વર પ્રત્યે પ્રેમ ભાવ પણ ઓછો થાતો નથી કારણ તેઓ એમજ સમજે છે કે ઈશ્વરાસ્થા રાખવી એ પણ સંદુગ્ધુણુમાં વૃદ્ધિ કરનાર છે.

નિર્ધનને ધનરામ હમારે નિર્ધનને ધનરામ

હિરામાણેક મોતી જવાહિર જરિયન જુઠી બદામ-હમારે

ઠસવકૃતિ.

નિર્ધનના અંતરમાં ધણાખરા આનાજ વિચારો કાયમ રહે છે અને તેથી આસ્તિક બને છે. પરંતુ ધણા ધનવાનો ઈશ્વરની પણ દરકાર ન રાખતાં તદ્દન નાસ્તિક બની જાય છે નાસ્તિક બનવાના દાખલાઓ નિર્ધનમાં બહુજ થોડા હશે કદાપિ હશેજ નહિ, પરંતુ ધનવાન પુરૂષોમાં ધણા જોવામાં આવશે. જુવો કે ધર્મ પ્રવર્તેલા, જે જે બની ગયા તે સધળાઓ, નિર્ધનજ હતા પણ દોષ ધનવાન ન હતું અને તેઓમાં પણ જે ધનવાન હશે તે પણ નિર્ધન અને નિરાધારી બન્યા છે ત્યારેજ ધર્મ પ્રવર્તેક બન્યા છે. ધર્મ પ્રવર્તેક થવું તેમાં પણ સંદુગ્ધુણુ તો સુખ્ય જોઈએ છીએ તે વિના લોહાના અંતઃકર્ણમાં તેઓ વિશ્વાસ પાત્ર નથી બનતા. જ્યારે લોહોને વિશ્વાસ ન હોય ત્યારે તેના કહેવને માન કેમ આપે ? નજ આપે. ત્યારે પ્રથમ પોતે સારી વર્તણૂંક કરી પ્રતિષ્ઠાવાન બની પછી બીજાને પોતાના સમાન બનાવવા તત્પર રહે છે. જુવો પ્રથમ ધર્મ ચલાવનાર યુદ્ધદેવ તે જોઈ રાજાનો કુંવર હતો પરંતુ જ્યારે તે ધર્મોપદેશક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો ત્યારે તેની પાસે રાજ્યવૈભવો ન હતા. પણ જગત્તમાં રખડી કુળ કુળ ખાઈ પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી સદ્વર્તણૂકથી પોતાની પ્રતિષ્ઠા

જળવી, ઉત્તમ ગુણવાન ખની ધર્મોપદેશ સકુને કરતો હતો તેમજ આર્ય-ધર્મોપદેશક શ્રીમાન શકગચાર્યજી તરફ દૃષ્ટી કરશુ તો તેના માતાપિતા અથવા તે પોતે પણ ધનવાન ન હતા, તેમના પિતા, પોતાની ખાટયા વસ્થામા સ્વર્ગવાસી થયા હતા પોતાની વિધવા માતાના હાથથી તેઉઠ્યા હતા, તો તે કેટલાક ધનવાન હશે ? એ સહજ વિચારશુ તયા ક્રિશ્ચિયન ધર્મ પ્રવર્તક મહા સમર્થ ટ્યુથર પણ તેવીજ સ્થિતિનો માણસ હતો ધડીયાવ ખનાવી અથવા ખેતી કરી પોતાનો ઉદરનિર્વાહ ચલાવતો હતો દૂધમા ઝહેવાનુ કે ધર્મપ્રવર્તકો દોલતની દરકારજ ન રાખતા એ તેમ કરવા ધારે તો લાખો કરોડો ધન મેળવે પરંતુ તેવી સપ્રહાજ ન રાખતા પરંતુ કેવન પોતાની વર્તણુક સારી રાખી સદ્ગુણ મેળવી લેઠાને સદ્ગુણવાન બનાવવામા તેઓ સર્વસ્વ માનતા અને સદ્ગુણજ ખરૂં ધન ગણતા.

પોતે ધારેલા કાર્યમા આસ્તા રાખી તેને અનુસરવામા ધણી વખત બહુ જય મળે છે , પરંતુ તે કાર્ય પોતાની શક્તિના પ્રમાણમા હોનુ જોઇએ શક્તિ ઉપરાન્તનુ હોય તો ત સિદ્ધ થતુ નથી બિખારી માણસ રાજ્યગાદિ ધારેતો તે શક્તિ ઉપરાન્તનુ કામ હોનાથી તેમા તેને પ્રતેહ મનતી નથી પરંતુ એક રાજાનો કુવર મોટી રાજ્યગા ? મેળાવવાને યત્ન કરે તો તેનુ કાર્ય, સફળ થવા તેના બાહુ બળના પ્રમાણમા સમ્ભવ ખરે તેમજ જે કાર્ય કરવા ધાર્યું હોય તે સત્યનિષ્ઠાથી વિરુદ્ધ ન હોનુ જોઇએ આનુ કાર્ય સિંકારનાર મનુષ્ય, ખતીલુ ટોપ તો તેને પાર પામે છે અને છેવટે કાર્યપાર પડતા તે મહા ઉત્સાહી અને જે આમ કાર્ય સિદ્ધ કરી ઉત્સાહી બનવામા અસત્ય નિષ્ઠા વાપરવી એવો કયા છે લેખનથી પરંતુ એવોતો ચોક્કસ શાસ્ત્રને લેખ છે કે સત્ય નિષ્ઠાવાન બનવુ, આવી નિષ્ઠાનું જે સ્વરૂપ આપણા ધ્યાનમા હોય તે વિશે કાઈક સારાનિર્ણય માધી તેને વરાજ રહેનુ નિયમ વિનાનુ મનુષ્ય સુખાણુ વિનાના નૌકા સમાન છે જે મનુષ્ય, અનિયમીત છે તે કાઈનો બખાયેતો રહેતો નથી, કાઈની પરવાર રાખતો નથી, કાઈ વસ્તુ ઉપર શ્રદ્ધા કે આસ્તા રાખતે નથી આમ અનિયમીત રહી આશ્રયવાન કે નાસ્તીક બનવા કરતા નીયમીત રહી સત્યનીષ્ઠ બનવાથીજ સદ્ગુણવાન થવાય છે

રસ.

રસ એ શબ્દ અનેક અર્થ વાચી છે. રસ એટલે પ્રીતિ, સ્નેહ, ખારો, ખાટો, ગળ્યો વગેરે ષટ્ રસ અને શૃંગાર, વીર, કરુણા, અદ્ભુત હાસ્ય, ભયાનક, બિભત્સ, રૌદ્ર અને શાંત એ માનસીક વૃત્તિ સ્ફુરાવનાર તે પણ રસ કહે છે. ખારો, ખાટો, ગળ્યો, તીખો, કડવો ને તૂરો એષટ્ રસો દૃષ્ય બદ્ધ વસ્તુમાં યુગ્મ રીતે રહેલા હોય છે અને તે ભક્ષણદ્વારા શરીરને અનેક રીતે વિકારી બનાવે છે અને શુંગારાદિ ઉપર જણાવેલા નવ રસો, જ્ઞાનેન્દ્રિયદ્વારા મનુષ્યની માનસીક વૃત્તિને સવિકારી બનાવે છે.

ઉપર જણાવેલ, ખારા, ખાટા, આદિ રસ માંહેની કોઈ પણ રસની આકાંક્ષા જેને થાય અથવા તેમાં કુદરતી સ્વાદ આવે તે ઉપરથી મનુષ્યની વાત પિત્તાદિ કુદરતી પ્રકૃતિનું અનુમાન થાય છે અને કોઈ પણ રસ ગ્રહણ કરવાને મન આતુર ન બને ત્યારે મનુષ્ય, અનારોગ્ય (રોગીષ્ઠ) છે એ સિદ્ધ થાય છે અર્થાત્ જ્યાં સુધી કોઈ પણ ક્ષારાદિ રસ ભક્ષવા તૃષ્ણા નથી થતી ત્યાં સુધી તેમના શરીરતા વાત પિત્તા દોષો વિકૃત છે એમ સિદ્ધ થાય છે. જે તે દોષો, સરખા પોતાના રૂપમાં હોય તો તે અમુક દોષ પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે રસ ભક્ષવાને આતુરતા જણાવે છે પણ જે અમુક દોષ પોતે વિકાર પામેલ દોષ સાથે મળી જાય તો પોતાનું કુદરતી કાર્ય તે કરી શકતો નથી અને બીજે પણ પોતાનું કાર્ય નથી કરી શકતો આને પરિણામે શારીરિક અન્ય વ્યાધીઓ પણ થાય છે. તેવી જાતનો મનુષ્ય કહે છે કે મારું મુખ બેસ્વાદ છે હું અમુક વસ્તુ ખાઉં તોય ઠીક ને ન ખાઉં તોય ઠીક મને કશી વસ્તુમાં તૃષ્ણા થતી નથી. હૃદાહરણ તરીકે ખાળ યુવાન અને વૃદ્ધ તરફ જોઈએ તો અનુમાન થશે કે બાલ્યાવસ્થામાં અમુક વસ્તુઓ ખાવાની તૃષ્ણા પ્રગટ વિશેષ થશે કારણ પ્રાયઃ પાંચ વર્ષ પછી અને યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં સુધી કદ્ અને પિત્ત તથા વાતની સમાનતા હોય છે માટે બરાબર તે રસો તરફ મન આકર્ષાશે ત્યારપછી યુવાવસ્થામાં પિત્ત પ્રાધાન્ય થતાં તેને અનુસરતી જ માત્ર વસ્તુઓ તરફ મન આકર્ષાશે—એટલે બાલ્યાવસ્થામાં જોવી તૃષ્ણા અને આતુરતા હોય તેમાં જરા ફેર પડશે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં વાત પ્રકોપ વિશેષ થતાં કોઈ વસ્તુ ઉપર તૃષ્ણા

નહિ રહે કારણ ત્યારે વાત પ્રકાપ થઈ રસ પરિજ્ઞાન પ્રાપ્તિ શુન્ય બતાવે છે તે રોગી અને વૃદ્ધની તદ્વિષયમા સરખી હયમા અપાય છે—અને તે બન્ને સ્વાદ પ્રાપ્ત કરવાને માટે આતુરતા બહુ બતાવે છે પણ તે માહેના વૃદ્ધ ને પુનઃ સ્વાદ પ્રાપ્ત પ્રાપ્ત થતો નથી માત્ર ઔષધને આધારે સહજ સ્વાદ માલમ પડે છે પરંતુ રોગીને રોગ મુક્ત કરવાના હયાયોથી સ્વાદ પ્રાપ્તિ થાય છે

દરેક દૃષ્ય અને અદૃષ્ય વસ્તુ લાભ અને ગેરલાભ બન્ને કાર્ય કરે છે

વિપસમ્ય વપ્રકારેણ યોજિતમમૃતભવેત્

સુધાસમ્ય વપ્રકારેણ યોજિતા વિપતાન્ત્રજેત્

સાધારણ રીતે જીવન પ્રદ વસ્તુને અમૃત મય ગણેલ છે અને જીવનબળ (મૃત્યુહારક) વસ્તુને વિષમય ગણેલ છે મિષ્ટતા આદિ યુક્ત રમવાળા પદાર્થોને અમૃતમયની ગણનામા સાધારણરીતે ગણેલ છે અને પ્રાપ્ત થકવા અથવા નિરસ અને જતા અગમા ઝેર ભરેલુ હોય એવા પદાર્થને વિષમયની ગણનામા ગણેના છે પરંતુ માત્રાના પ્રમાણમા સર્વે પદાર્થો અમૃતમય તથા વિષમય છે વિષમય પદાર્થો અક્રીણ સોમન વિગેરે કાઠિ પણ અતિસાર શ્વાસ આદિ રોગપરત્વે તેના માત્રાના પ્રમાણમા યોજેલ હોય તો રોગી નિરોગી તથા સશક્ત કરી તે અમૃતમય બને છે અને શર્કરા આદિ અમૃતમય પદાર્થો, તેની માત્રાના પ્રમાણથી વિશેષ અપાયતો તેથી અતિસાર વિગેરે વ્યાધી પ્રગટ થઇ શરીરને નાશકરવા રૂપ વિષમય બને છે માટે દરેક રસો તેઓના પ્રમાણમા ગ્રહણ કરવાથી વિષમય કે અમૃતમય બને છે આમ જૈતીક કપટરસ યુક્ત પદાર્થો અને તેના કર્તવ્યનુ વર્ણન કર્યું હોયે મનુષ્યના માનસિક (શૃંગારાદિ) રસનુ વર્ણન કરતા જણાવવાનું કે એમાનો શૃંગારાદિ રસ માહેનો કોઇ પણ રમ ગ્રહણ કરવાનો હોયતો તે પણ તેના પ્રમાણમાજ ગ્રહણ કરવાનું છે ખરૂં અને તે સાચે જ રસો માહેના કેટલાક રસો સન્માર્ગ અને દુર્માર્ગ આમ બન્ને તરફ દોરનારા છે તો તે તરફથી પણ સાવધાન રહેવાનું છે, એક તુલ્ય નિદીપ દપતિ, (સત્ય) એણીને અનુસરી, મર્યાદામા રહિને, શૃંગાર રસનો આસ્વાદ ગ્રહણકરતા હોય તો તેમા કશુ ખોટું નથી પરંતુ કોઈ પુરૂષ અથવા સ્ત્રી, વ્યભિચાર રીતે પરસ્ત્રી અથવા પુરૂષમા આસક્તી રાખી પોતાના વિનાહિતથી વ્યભિચાર (જુદું મન)

રાખી સદોષ શૃંગારને તેની મર્યાદા ઉપરાંત સ્વીકારતાં હોય તો તેથી તેનું પરિણામ વિષમય આવે છે. રાવણ જ્યાં સુધી પોતાની પતિવતા અંગના મનોહરી સાથે શૃંગાર રસનો અનુભવ કરતો હતો ત્યાં સુધી વિષમય પરિણામને પાત્ર નો તો થયો પરંતુ જ્યારે સીતા તરફ કંઠવી નજર કરી ત્યારે વિષમય પરિણામને અંગે મૃત્યુવશ થયો.

૬૧૦ કા૦

અવલોકન.

ગતાક પત્ર ૨૩૪ થી.

સંસારમાં સ્વર્ગ—એ નામનું પુસ્તક તેમના કર્તા અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયાર ચોરવાડકર એએના તરફથી અમોને મળ્યું છે જે અમો માનપૂર્વક સ્વિકારીએ છીએ. લેખનીશરૂઆતમાં બાળુમન્મંથરાય અને તેની સ્ત્રી બાનુદી-શોરીનું વર્ણન કરેલું છે તે મહાન ડાક્ટરની પદવી ભોગવી લશકરનો ડાક્ટર તરીકે જખમી થયેલા સીપાઇએની સારવાર કરતાં દુઃખનોની ગોળીથી ધવાઈ “મારું સ્વર્ગ” એવો ઉચ્ચાર કરતાં અઘણ મરણ પામ્યો અને તે બાનુદી-શોરીને સ્વર્ગ ગણતો એમ સૂચવે છે.

બાનુદીશોરી વિધવા થયા બાદ હવે મારું કર્તવ્ય શું ! એ ચિંતામાં મગ્ન થઈ, ઘાઘ સ્વામીને એ સલાહ કર્યો, ત્યારે સ્વામીએ પર કાર્યરત રહેતું, પ્રથમ પતીનીજ સેવા કરવાનું હતું પરંતુ હાલ જગત્ આપ્તાની સેવા કરવાનું તારે માથે છે એમ સૂચવ્યું.

એમ જે જણાવ્યું તેને વિશે સ્થૂળ કૃષ્ટીથી જ્ઞેનાર અજ્ઞાની મનુષ્ય નવીનજ તર્ક કરે એ સહજ છે તેમાં વિધવાનાં પ્રશ્નને સદોષ ન ગણે પરંતુ સ્વામીના વાક્યને સદોષ ગણે, આજ કાલ જ્ઞાતા મર્તુષ્ય કરતાં અજ્ઞાની મનુષ્ય વિશેષ છે તો માત્ર સ્વામીએ નિદોષ રૂપજ સર્વના મનમાં થાય એવી જાતનાં સાર્વજનીક સેવા કરવા માટે વચનો કહેવાનાં હતાં.

સ્વામી શ્રી એ પારમાર્થિક કાર્ય કરવા માટે આજા દ્રમાવ્યા પછી ટાઈ પણ મોટા દવાખાનામાં જઈ પીડાતાં દર્દીઓની મદત સારવાર કરવા રૂપ સાર્વજનીક સેવા કરવાનો બાનુ દીશોરીએ નિશ્ચય કર્યો અને કલકત્તાના

જે મોટા દવાખાનામાં તેનો પતિ નીમાવાનો હતો તેજ દવાખાનામાં પરિચારિણી તરીકે રહી એમ લેખકે જણાવ્યું તે તેની પરોપકારી નિર્દોશ શુદ્ધિને અંગે ઉત્તમ કાર્ય કરવા ધાર્યું એમ માનવામાં અયોગ્ય કદ્દુ નથી.

પોતાના પિતાના ગામથી કનકતા તરફ જવા માટે ભાનુકીશોરી એકથી નીકળી ત્યાં રસ્તામાં દુગ્ગાર રસનું વર્ણન કરી ડેવટ ખડિતા બનાવી સસારમાં કાઈક લુબ્ધ હોય એવું સૂચવ્યું છે આમ સહજ લુબ્ધ હોય અને જ્યારે સ્વતંત્ર રીતે પ્રવાસ કરે ત્યારે તેની લુબ્ધતા વધતી જાય છે શાસ્ત્ર તરફ દૃષ્ટી કરવું તે.

વાલ્ક્યેપિતૃવશેતિષ્ઠે ત્પાણિગ્રાહસ્ય યૌવને

મૃતેર્મર્તરિ પુત્રસ્ય નમજેત્ત્વી સ્વતનતાં

ખાદ્યાનસ્થામાં સ્ત્રીએ પિતાને આધિન રહેવું, યુવાવસ્થામાં પતિને આધિન રહેવું અને વિધવા થયા બાદ પુત્રને આધિન રહેવું પરંતુ સ્વતંત્ર કદી પણ ન રહેવું પરંતુ અર્ધાધિન પદ્ધતિને અનુમરતા સ્વતંત્ર રીતે જન સેવા માટે ભાનુકીશોરી તત્પર થઈ તેને માટે અમારે કદ્દુ કહેવું નથી પરંતુ તેની વૃત્તિ તદ્દન વૈરાગ્યમયજ અને પર સેવા રત રાખી હોત તો તે વિશેષ માન્ય થાત.

ખીજી તરફ તેના બાઈની વહુ ભલક કિશોરી તરફ નજર કરીએ ભાનુકીશોરી કરતા તેમણે ઉત્તમ ગસ્તો લીધો છે એમ એક વખત કહેવું તો ખરૂં પણ દરેક તરફ નિહાળીએ છીએ તો ઉત્તમતા સરખીજ ભાસે છે પેનીએ આત્મજ્ઞાન મેળવ્યું તો ભાનુકીશોરીએ સારવાર કરી હજારોના જીવો બચાવ્યા ત્યારે આ બન્નેમાં સ્વર્ગનું અધિકારી કાણ ? એ મહાન સંકેત છે આત્મા અર્પણ કરી પરમાર્થ કરનાર પણ સ્વર્ગાધિકારી છે અને આત્મજ્ઞાન સંપાદક પણ સ્વર્ગાધિકારી છે.

મી. અમૃતનાથભાઈએ એ પુસ્તક માટે અથાગ શ્રમ લીધો હોય એમ ભાસે છે અને તેને લીધે તેની સકળતા એકદર ધણી સારી બબાઈ છે રેક મનુષ્યે એ પુસ્તક વાંચવા લાયક છે અને તેની અદરથી પ્રસંગોપાત ઘણું બોધ લેવા લાયક છે.

માયાને ઉપાલંભ.

ગજલ

(દીનાનાથ દયાલ નટવર દ્વાય૦ એ રાગ)

શું હવે ઉભી રહિ હરિ આમ, તું જન જયોતને;

તારા નિશાની ધૂનમાં, મોહાન્ધ સર્વેને કરીને.

શું

શું તુને સૂઝેલ આવું, કામ હામ તણ કર્યોનું;

મુગ્ધ હાલ બની ગઈ તું, બળ માંહી ફસાવીને.

શું

ભાન તે સઘણ ભૂલાવ્યું સાન પણ રાખી ન કાંઈ;

રાતમાં રખડાવવાની, શી મતી સૂઝી તુંને

શું

આસ્તિકામાં મુખ્યને, નાસ્તિક પૂર્ણ બનાવવાનું;

છે કલંક લિધેલ તે સંપૂર્ણ, શું કહેવું તુને.

શું

સાધનો સંપત્તિ સાચી ના શુભાવ્યાં છે ખરાં તે

ઇશ્વરી પદ મેળવ્યાના, ખોતરાવ્યું જ્ઞાનને

શું

આમ પૂર્ણ ભભાવીને, પ્રાંતિ યુક્ત સહુ બનાવ્યાં;

શાન્તિ કર તું રનેહથી, તુજ બળને સંપેટિને

શું

ને સિવકારિય અર્જ મારી, દમોદર દીન બણી.

ભાન થાશે તો પ્રભુનું પ્રાન્તિ આ સઘણી હળીને

શું

आर्यधर्मप्रकाश.

पुस्तक ३० भु]

आश्विन अश्व १९५४

[अंक १२ भा]

॥ यतो धर्मस्ततो जय ॥

आशाने उपाख्य

राग आशा अथवा भैरवी

गया अंक ५८ १४१ धा

आशा यथा सुधी मनने नचावे
पुरुषउता तु निशदिन जनने नारी वेश धरावे,
रपविचित्र पनावी त्यम शु अगणित नाच नचावे — आ
क्रोधीजनोना आतवप्रहारी पण रे सदन करावे,
मुर्ख धनिकना पूर्ण अनादर जनित तु अशु सरावे — आ
भक्त तृषातु दु स खमावी रण वगडामा भमावे,
टाट अने तडकाना दु सतु भान सदैव भुलावे — आ
मर्यादा पण श्रेष्ठजनोनी शुभकर नित्य तनावे,
नित्य सदाचरणो विसरावी कुटिलपणाने भजावे — आ
दामोदर प्रभु पदपकजने छेक नफड ' विसरावे,
जो अमने तु तजीश दयाकरी तो अमने श्रीकांत वचावे — अ

અષ્ટાવક્ર,

~~~~~

તૃણામાત્રાત્મકોબંધ, સ્તન્નાશોમોક્ષ ઉચ્યતે ॥

ભવાઽસંસક્તિ માત્રેણ, પ્રાપ્તિ સ્તુષ્ટિ મુદુર્મુદુઃ ॥ ૪ ॥

તૃણા માત્રજ બંધનું સ્વરૂપ છે. અને તે તૃણાનો નાશ એજ મોક્ષ છે. આનું કારણ એજ કે આ સંસારમાં આસક્તિ નહીં હોવાથી વારંવાર સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેથી સંતોષ ઉપજ છે. ૪

ત્વમેકોચેતનઃ શુદ્ધો, જડં વિશ્વમસત્તથા ॥

અવિદ્યાપિ ન કિંચિત્સા, કાલુમૃત્સા તથાપિતે ॥ ૫ ॥

આ જગત્માં મુખ્ય ત્રણ પદાર્થ છે. આત્મા જગત્ અને વિદ્યા. તેમાં આત્મારૂપ શુદ્ધ ચેતન તું એકજ છે. (એટલે એ મળવાની ઈચ્છા અયોગ્ય છે) જગત્ અસત્ અને જડ છે એટલે તેની મળવાની ઈચ્છા પણ યુક્ત નથી અને અવિદ્યા (માયા) એ સદસદ્વિલક્ષણ અનિર્વચનીય છે એટલે એ મળવાની ઈચ્છા પણ યુક્ત નથી. તેમ છતાં તને કાંઈ મળવાની ઈચ્છા કેમ રહે છે? તે રહેવી ધટે નહી. ૫

રાજ્યસુતાઃ કલત્રાણિ, શરીરાણિ મુશ્વાનિચ

સંસક્તસ્થાપિનષ્ટાનિ, તવજન્મનિજન્મનિ ॥ ૬ ॥

મહાત્મા અષ્ટાવક્ર, જનક રાજા પાસે કહે છે કે તારું રાજ્ય, પુત્રો, સ્ત્રીઓ, શરીરો અને મુખ્યો એ સર્વમાં તું આસક્ત રહેતાં છતાં પણ તે જન્મો જન્મમાં નાશ પામ્યાં છે = પરંતુ તારી આસક્તિ જોઈને તે અચલ રહ્યાં નહીં તેથી આ જગત્ અનિત્ય છે એવું જણાય છે. ૬

અલમર્થેન કામેન મુકૃતેનાપિકર્મણા ॥

અભ્યઃ સંસારકાંતારે ન વિશ્રાંતમભૂન્મનઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ (પૈસો) કામ (લોગ) અને મુકૃત કર્મ (ધર્મ)થી પરીપૂર્ણ = એ ધર્મ અર્થ અને કામ પુરૂષાર્થ કરવાની કશી જરૂર નથી કેમકે આ સંસાર રૂપ ઝાડીના ભયંકર રસ્તામાં (ભટકતું તારું) મન, એ સાધનોથી કયાંય વિશ્રાંતિ ન પામ્યું = ભટકતું બંધ ન પડ્યું ત્યારે પછી એ શા કામનાં? ૭

સુખદુઃખે જન્મમૃત્યુ દૈવાદેવેતિ નિશ્ચયી ॥

સાધ્યાદર્શી નિરાયાસઃ કુર્વન્નપિનલિપ્ય તે ॥

સુખ, દુઃખ, જન્મ, મૃત્યુ એ દૈવથીજ થાય છે એવા નિશ્ચયવાળો પુરુષ, સાધ્યાદર્શી (મારે આ ક્ષણ આમ આધવું છે એમ જોનારે) નથી હોતો અને તેથી નિરાયાસ શ્રમ વગરનો હોય છે. વૃથા માથાકૂટ કરતો નથી પણ પ્રારબ્ધ વશાત્ કર્મ કરતો પણ કયાંય લેપાતો નથી.

ચિંતયાજાયતે દુઃખં નાન્યથેહિતિનિશ્ચયી ॥

તયાદીનઃ સુખીશાંતઃ સર્વત્ર ગલિતસ્પૃહઃ

આ જગત્માં ચિંતાથીજ દુઃખ થાય છે તે શિવાય દુઃખ થતું નથી એવો નિશ્ચય કરનાર પુરુષ, તે ચિંતાથીજ રહિત થઈ શાંત (સ્થીર અંતઃકરણ વાળો) સર્વત્ર સ્પૃહારહિત થતાં પરમ સુખી થાય છે.

નાહંદેહોનમેદેહો, બોધોહમિતિ નિશ્ચયી ॥

કૈવલ્યમિવસંપ્રાપ્તો નસ્મરસકૃતંકૃત ॥

હું દેહ નથી તેમ મારે પણ દેહ નથી કિંતુ હુંતો બોધ સ્વરૂપ=અચ્ચી દાનઃ રૂપજ છું એ નિશ્ચયવાળો (જ્ઞાનથી દેહાદિમાં અહંભમાભિમાન જેવું નથી થયું છે તે) પુરુષ કેમ જાણે કૈવલ્યને પામ્યો હોય તેમ દેહાદિથી કરેલાં જે ન કરેલાં કર્મોને સ્મરણ પણ કરતો નથી.

આત્મસ્તંય પર્યંત મહ્યેવેતિ નિશ્ચયી ॥

નિર્વિકલ્પઃ શુચિઃ શાંતઃ પ્રાપ્તાપ્રાપ્તચિનિર્વૃતઃ ॥

આત્મા હિરણ્યગર્ભથી માંડીને ખડનાં એક તણખસાંસુધી-જ કાંઈ છે અસ્તિ બાંતિ પ્રિય રૂપે બાંધે છે તે હજુ છું એવા પાકા નિશ્ચયવાળો પુરુષ, નિર્વિકલ્પ, સંકલ્પ વિકલ્પ રહિત, પવિત્ર વિષયોના સ્મરણ મેલથી રહીત, શાંત નિશ્ચય અંત કળ્પવાળો પ્રાપ્ત-અને અપ્રાપ્ત વિષયોથી નિવૃત્તિ પામેલો હોય છે, પોતાના આત્માનમાં મસ્ત હોય છે.

નાનાર્ચ્યમિદ્ ભિન્નકિંચિદિતિનિશ્ચયી ॥

નિર્વાસનઃ સ્ફુર્ચિમાત્રોનકિંચિદિવશામ્યતિ ॥

અધિષ્ઠાન તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર થવાથી અદ્યસ્તનો બાદ થતાં આ નાના પ્રકારનાં આશ્ચર્યવાળું જગત્ કાંઈ નથી પૃથક્ સત્તાથી શૂન્ય છે એવા નિશ્ચય-

વાળો પુરૂષ, નિર્વાસન વાસનારહિત કેવળ ચિન્માત્ર થઈને કાર્જ ન હોય
એવી ગીતે શાંતિને પામે છે, તત્ત્વજ્ઞાનથી સર્વ વ્યવહારની, સ્વપ્નની પેઠે નિવૃત્તિ
થઈ જાય છે, સ્વપ્ન પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે અને તે કાળે સત્ય જણાય છે
છતાં જાગ્યા પછી તે ખોટું અનુભવયા છે તેવીજ રીતે જ્ઞાનીને આ જગત
મિથ્યાજ જણાય છે ૮ વિજ્ઞાનાદિક સંપૂર્ણ

एवमेवाष्टक

कायकृत्यासह पूर्वं ततोवाग्विस्तगसह ॥

अथर्चितासहस्तस्मा देवमेवाहमास्थित ॥

આ અષ્ટકથી મહાત્મા અષ્ટાવક, પોતાનો અનુભવ મતાને છે કે- પ્રથમ
કાયાના કૃત્યોને સહન ન કરનાર (તેને ઝાડી દેનાર) પછી વાણીના વિસ્તા
રને મહન ન કરી શકનાર (તેને ઝાડી દેનાર) હું એમજ (વ્યાપાર-ચૈષા વગ
રનો) રહેન છું કાયા વાણી અને મનના વ્યાપારથી ઉપદર્શિત પામ્યો છું

प्रीत्याभावेनशब्दादे रदश्यत्वेनचात्मन ॥

विक्षेपैकाग्रतद्वय एवमेवाहमास्थित ॥

શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ વિષયોમા પ્રીતીના અભાવથી તે
સને વિષયોના સુખો ક્ષય પામે છે એટલે તે નિરતિશય પ્રેમાસ્પદ નથી તેથી
અને આત્મા જ પર પ્રેમાસ્પદ છે તે અદૃશ્ય છે તેથી વિક્ષેપો (કાયા વાણી
અને મનના વિક્ષેપો)થી એકાગ્ર દૃઢ્ય થઈને હું એમજ સ્વરૂપમા રહેલ છું

समाध्यासात्तन्विसिद्धौ व्यवहारसमापये ॥

एव विलोक्यनियम मेवमेवाहमास्थित ॥

કર્તૃત્વ ભોક્તૃત્વાદિ અધ્યાસોથી વિક્ષેપ હોય ત્યાં તે મર્યાદા માટે
સમાધિ સાડ વ્યવહાર કરવો ઘટે (જેને કર્તા ભોક્તાપણાનો અધ્યાસજ નથી
તેને સમાધીની પણ શી જરૂર અને વ્યવહારની પણ ની જરૂર) આવા નિયમને
જોઈને હું એમજ (સમાધિશૂન્ય) રહેન છું

हेयोपादेयविरहा देव हर्ष विपादयो ॥

अभावादयहेत्रह्यत्रैवमेवाह मास्थित ॥

હેય (ઝાડવાની) અને ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવાની) વસ્તુના નિરહથી તેને
હીંચે હર્ષ અને વિષાદના અભાવથી હે શ્રદ્ધાનુ હું આજે એમજ રહેલ છું

આશ્રમાનાશ્રમ ધ્યાનં ચિત્તસ્વીકૃતવર્જનં
વિકલ્પમમવીક્ષ્યેતૈ રેવમેવાહ માસ્થિતઃ ॥

આશ્રય અને અનાશ્રમનું ધ્યાન, તેની ચિંતા તથા તેથી થયેલ ચિત્તનું સ્વીકારવાપણું અને છોડવાપણુ એ ત્રણેથી મારા સંકલ્પ વિકલ્પોને જોઇને હું એમજ એ ત્રણેથી રહિત રહેલ છું. બ્રહ્મચારી ગૃહસ્થ વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ એ ચાર આશ્રમમાં હું અત્યારે કયા આશ્રમમાં છું તેનો વિચાર, તે આશ્રમને યોગ્ય વર્તનને ગૃહણ કરવું અને અયોગ્ય વર્તનને તજી દેવું એ ત્રણ વિચારોથી હૃદયમાં મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પો થયા કરે છે એવું મને જણાયાથી એ ત્રણે વિચારોને છોડીને હું નિર્વિકલ્પ સ્થિતિમાં રહેલ છું.

કર્માનુષ્ઠાન મજ્ઞાના દ્યૈવોપરમસ્તથા ॥

બુધ્વાસમ્યગિદં તત્ત્વ મેવમેવાહમાસ્થિતઃ ॥

જમ કર્મ કરવાં એ અજ્ઞાનથી છે તેમજ તેને છોડવાં એ પણ અજ્ઞાનથીજ છે એ તત્ત્વને સારી રીતે જાણીને હું એમજ કર્મ કરવાં કે છોડવાં તેથી રહિત રહેલ છું.

અર્ચિસં ચિંત્યમાનોપિ ચિંત્યરૂપંભજત્સૌ ॥

સત્ત્વાતદ્ભાવનંતસ્મા દેવમેવાહમાસ્થિતઃ ॥

જ માણસ, અર્ચિત્ય જને મનવાણી પોહોતી શકતાં નથી એવાં બ્રહ્મનું ચિંતન કરે છે તે ચિંત્ય રૂપને ધારણ કરે છે માટે તે ભાવના વિચારને છોડીને હું એમજ ભાવના રહિત (નિર્વિચાર) રહેલ છું.

એવમેવકૃતંત્યેન સકૃતાર્થો ભવેદસૌ ॥

એવમેવસ્વભાવોયઃ સકૃતાર્થોન સંશયઃ ॥

જ મહાત્માએ “એવમેવ” કરેલું છે તે કૃતાર્થ થાય છે અને જો તે સ્વભાવજ “એવમેવ” છે તે કૃતાર્થ છે એમાં કાંઈ સંશય નથી.

એવમેવાષ્ટક સમાપ્ત.

વેદની અધોગતિનું પરિણામ

ગતાક ૫૫ ૨૨૮ થી

કૂવામા જે રસ્તે બન્ને જણા ઉતરતા હતા, તે રસ્તામા એક મોટા પથ્થર હતો એ પથ્થર ઉપરથી ધીમે ધીમે જે બહુ સમાજી ઉતરવા ધારે તેજ ઉતરી શકે એમ હતું લક્ષ્મી, તે મોટા પથ્થર ઉપર આવી એટલે પાછળ રહેલા ધાતકી તેના ચડાળ પતિના મનમા હર્ષ પ્રગટ થયો અને હવે ઠીક લાગ આળ્યો છે એમ મનમા બળકવા લાગ્યો. જલદી તેની પાછળ જઈ મોટા પથ્થર ઉપર ઉભેલી લક્ષ્મીને આચિતો ધડકા મારી કૂવામા ફેંકી દઈ, એકદમ કૂવા ઉપર ચડી, નાસી ગયો. લક્ષ્મી, ઓ નાથ ! ઓ નાથ ! એવો ઉગ્ચાર કરતી જળમા પડી અને આવવા મારવા લાગી.

શુકૂરતા અધમતા કરિ દુષ્ટતાથી,
શુ જોલનુ અધમ જાતિ વિશે મુખેથી ?
જહોય દુષ્ણ ત્યમ અતર કૂર જેતુ,
તેને વિચાર તણુ જાનજ હોય શાનું ?

જે જાતીથી આડાળ હોય તેમ કર્મથી પણ આડાળ હોય તેને નિર્દોષ કે સહોષનો વિચારજ શાનો હોય ? પોતાની હવાહલ દુષ્ટતા અને કૂરતાને અંગે હું મારી નિર્દોષ અને મારી ઉપર પરમ ઈશ્વર સમાન ભાવ રાખનારી અગ ના નો ધાત શાને કહું ? એમ વિચાર તેના મનમા શાનો આવે ? ઉત્તમ મનુષ્ય, અધમ કૃત્ય કરે તો તેને ગાટે આશ્ચર્ય માનવાનું અને તેને ઈષ્ટ આપવાનો પરતુ અધમ હોય તે અધર્મકૃત્ય કરે તેમા કશું આશ્ચર્ય માનવાનું નથી. ગૌમાતા, પોતાના આયજોમાથી વિષ પ્રગટ કરે તો તેમા આશ્ચર્ય પ્રગટ થવા સંભવ છે પરતુ સર્પ, વિષ પ્રગટ કરે તેમા કશું આશ્ચર્ય માનવાનું નથી તેમ અક્ષીણ, નાશકારક વિષ પ્રગટ કરે તેમા પણ આશ્ચર્ય માનવાનું નથી. મિચારી નિર્દોષ લક્ષ્મી પણ પોતાના સાગ્યયોગે પોતાથી અજણપણે વિષ વલની સાથે વીંટાયેલી હતી એ વિષ વલની આ વખતે પોતાનો પ્રભાવ પ્રગટ કરે છે જેને પરિણામે અનાથ બની મહા જયકર કૂવામા આવવા મારવા લાગી અને અત્યંત ટળવળવા લાગી.

હે નાથ ! જો સ્વામી ! ! ! શું અપરાધ ?

હે નાથ ! હાથ અહિને કયમ છેક છોડી ?

નાખી કુવા મહિં તમે કયમ જાઓ દોડી ?

હોયે થયો કદી પ્રભુ ! અપરાધ મારે,

તો તે કૃપા કરી વિશુ ! મુજને સુધારે.

હે નાથ ! પાણીઅહણુ કર્યા પછી તમારેજ આધારે રહેલી અને તમારામાંજ સર્વ જગત્તું સુખ માનનારી નિરપરાધી આપની વહાણી સ્ત્રીને શામાટે તને છો ? આપ થકીજ નાથવાળીને અનાથ શામાટે કરીને દોડ્યા જાઓ છો ? હે નાથ ! આ ભર જંગલમાં ટળવળતી આપની સ્ત્રીનું સહાયક કાણુ છે તેતો વિચારે ? આમ નિર્દય થવાનું શું કારણુ ? જો કદાપી મેં અપરાધ કર્યો હોય તો તે સુધારવા માટે મને ઉત્તમ યોધ આપવો એ આપની વિદ્વત્તાનું ચિન્હ છે પરંતુ ધાત કરવો એમાં વિદ્વત્તાની મહત્તા નથી.

પાણીમાં આવણાં - મારતી, આંખોમાંથી આંસુ સારતી, ટળવળતી લક્ષ્મી, આવા ઉચ્ચાર કરતી હતી પરંતુ નાથકાનો અને વાત શી ! પૂર્વ કર્મને આધીન થયેલી લક્ષ્મી ! તારા ઉત્તમ પ્રારબ્ધને યોધને તું પૂર્ણ ઠગાયેલી છે અને તેનુંજ આ પ્રથમ ચિન્હ છે.

સત્ય નિષ્ઠાવાળી લક્ષ્મી, અનાથની પેઠે વારંવાર પતિને કાલાવાલા કરતી જળમાં ડૂબતી ડૂબતી, ટળવળવા લાગી. હે નાથ ! હવે કંઈ અપરાધ નહિં કંઈ, હું ભૂલી, આમ નમેરી ન થાઓ.

કનરો.

આમ નમેરી જનો નહિં ધ્યારા,

છેક વિચાર કરો ન નહારા. આમ-

શું અપરાધ કર્યો છે તમારે,

જથી હણુ છો તમે નિજદારા. આમ-

નાથ ! અનાથ જનાવીને મુજને,

નાસી ન જાઓ અરે પિયુ મારા. આમ-

આમ પુકાર કરવા લાગી, બેભાન જની, નાકમાં અને આંખમાં પાણી જતાં, હાથ પગ થાકી જતાં ને મુખ વાટે પાણી પીવાઈ જતાં, ગભરાટ અતિશય વધ્યો. હવે કાંઈપણ બોલવાની શક્તી રહી નહિં. સાવ નિશ્ચેતન થવા

માડી ને જળની અદર ઉતરના માડી ત્યાં એક મોટી ખડક ઉપર તેમનો પગ અથડાયો એથી તર્તજ તેની ઉપરજ પગ મુકી ઉભી રહી એલે ગળાસુધી જળ થતા અકળામણુ ઓછુ થયુ જરા સાવધ થઇને કાઇક હિંમત આની ત્યારે સર્વ જગન્નિયતા ઇશ્વરવિના માત્ર રક્ષક કોઇ નથી એમ પોતાના મનમા થતા, છેવટ તેની પ્રાર્થના કરવા લાગી

પીયુ

ઓ હરિ ! આનંદ એક તમારો
આપ મહા સકટ થકી તારો
ટળનછુ રૂપ મહિ ગિરધારી
પ્રાણુ જશે પળમાહા મુરાગી
ધાઓ ધાઓ ધરણી ધર ઈશ્વર
હાથ ગ્રહો હરિ ! આવીને મારો   ઓ-૧
સત્ય કદી હોય નિષ્ઠા જે મારી
તો તો પ્રભુ મને દેજો ઉગારી
નાથ નમેગી જન્યા છેક મારા
આપ નમેરી ન જનિને ઉગારો   ઓ-૨

લક્ષ્મી, સત્ય નિષ્ઠાવાળી હતી એ આગળ જણાવેલ છે તો સત્યનિષ્ઠા વાનનો સહાયક અને પોતાના ધર્મને અનુસરનારનો પાનક, નિષ્ઠાત્મા જગન્નિયતા ઇશ્વર છે એ સર્વ માન્ય છે

स्वधर्माभिरत्तान् शश्वत् सत्यनिष्ठाद्युत्तान्जनान्
विश्वनाथो जगन्नात्ता रक्षत्येव न सशय

જે મનુષ્યો, પોતાના ધર્મમા આસક્ત હોય અને સત્ય નિષ્ઠાનાં હોય તેવાઓની જગતના આળક ઈશ્વર અનધ્ય રક્ષા કરે છે   તો

ગાતિ

મુણિ કરૂણા મય વાણી શ્રી હરિ પૂરણુ દ્યાર્દ્ર જની મનમા

ગ્રાહણુ રૂપ ધરીને ભક્તાધીન જની આવ્યા વનમા

કરૂણાય પુકાર સાલગી દ્યાર્દ્ર જનેવા શ્રી હરિ દોષ ગ્રાહણુના અતરમા

વસી તેને રૂપે તે વનમા લક્ષ્મી પાસે પવાર્યા

અપૂર્ણ]

સત્તિકલ્પલતા.

મદાલસા.

ગતોંક પત્ર ૨૨૧ થી

માટે તે અપૂર્વ યોજક ઉપર આધાર રાખી તમારે શાન્ત થવાનું છે. શાન્ત નહિ થાઓ તો પણ ક્ષણ મળવાનું હશે તે મલશે અને થશે તોપણ મળવાનું હશે તે મલશે માટે ચિંતા તજો અને રામનો ભરોસો સ્વીકારો. આમ અરજક કુમારો કહેવા લાગ્યા તથાપી ઋતુધ્વજનો શોક ઝાછે થયો નહિં એટલે તેની સાથે અરજક કુમારો પણ શોક મગ્ન થઈ ભૂખ તૃષ્ણ ખમીને બેઠા. થોડા વખત પછી તે બન્ને કુમારો તેમના પિતા અરજક પાસે ગયા અને પ્રાર્થના કરી કહેવા લાગ્યા કે હે તાત ! અમારા મિત્રની પત્નિ મદાલસા ખોવાઈ ગઈ છે જ્યાં અમારો મિત્ર મહાશોક કરે છે અને થોડા દીવસમાં તે નહિં મળે તો પ્રાણ ત્યાગ કરશે એમ જણાય છે. તે કાઢવું કહ્યું પણ માનતાં નથી. હે તાત ! એ અમારા મિત્ર સાથેજ અમારા પ્રાણ યોજાયેલ છે. જ સ્થળે તેના પ્રાણ જવાના તેજ સ્થળે અમારા પણ પ્રાણ જવાના. તો અમારા બચાવની ખાતર અને આપના વંશનો ઉચ્છેદ ન થવાની ખાતર આપને યોગ્ય લાગે તે રસ્તો દયો, અમે તો બહુ ગભરાયા ત્યારે આપને શરણે આવ્યા છીએ, આપ પરમ કૃપાળુ શંકરના મહાન ભક્ત છો એટલે આપ અમારા ધારવા પ્રમાણે તે દયાળુ શંકરની સહાયતાથી સર્વસ્વ કરવાને સમર્થ છો તો અમારા મિત્ર ઋતુધ્વજને તેની ઈચ્છિત વસ્તુ મદલસા પ્રાપ્ત કરાવવાને આપને વિશેષ ભલામણ કરવાને હવે અમે ધારતા નથી.

અરજકે જવાબ આપ્યો બેઠાઓ ! આટલી બધી સ્થિતિએ તમારો મિત્ર પહોંચ્યા છતાં મને વાત ન કરી એ કેવી મુર્ખાઈ ! અસ્તુ જ થયું તે થયું, હવે તમે નિષ્ક્રિય રહો, હું તેને માટે ઉપાય કહું છું. આમ કહી તે અરજક શિવારાધનાર્થ જંગલમાં ગયા અને તપ કરી શંકરને પ્રસન્ન કર્યા, સાક્ષાત્ દર્શન આપી શંકરે વરદાન માગવાની આજ્ઞા કરી ત્યારે અરજક બોલ્યા, ઋતુધ્વજની સ્ત્રી મદાલસા, તેમને પ્રાપ્ત કરાવો જો તેમ નહિં બને તો હું નિર્વશ થવાનો માટે મારા અને ઋતુધ્વજના મનોરથ પૂર્ણ કરો.

આ વિનતી સાબળી શ્રી શકર જોત્યા હે પુન ! તુ મારો અનન્ય બંક્ત
 છે એટલે તારી વાહના પૂરી પાડવી એ માફ કર્તવ્ય છે તો તને તેનો
 રસ્તો બતાવુ છુ તે તુ સાબળ, આમ કહી શ્રી શકર એક મત્ર આપ્યો તથા
 તે મત્રનો ઉપયોગ કરવાને ચુક્તી બતાવી અને કહ્યું કે હે અગ્નક ! આ
 મત્રનો ઉપયોગ શ્રી યમુનાજીને તીરે જઈને કરેા એવે મદાવસાની પ્રાપ્તી
 યશે આટલુ કહી શ્રી શકર, અતર્ન્યાન થયા અરજક, શકરના અર્પણ કરેના
 મનનું સ્મરણ કરતા કરતા, યમુનાજીને તીરે ગયા અને શ્રી શકરની આજ્ઞાનુ
 સાર ચુક્તીપૂર્વક તેનું આરાધન કરવા લાગ્યા એવે તેના પ્રભાવથી યમુનાજીના
 મધ્યમાથી, જો નાથ ! હા નાથ ! ! જો પ્રાણેશ જતુન્વજ ! ! આપ ક્યાઠે ?
 મારી વાર કેમ નથી કરતા ? આમ કેક ત્યાગ કરેા ? ઈત્યાદી ઉચાર કરતી
 અને અતિવિહ્વળ બનેલી મદાવસ, બહાર દેખાણી એવે તર્તજ અગ્નક,
 જળમા પડ્યા અને પોતાના શિગ્પર મદાવસાને ધારણ કરી, બેગ ! નિર્ભય
 રહે ચિતા તજીદે તુ તારા પતિ સાથે તને મેનવુ છુ ઈત્યાદી ઉચાર કરતા
 યમુનાજીને તીરે લયાવ્યા અને સારીરોતે આસના વાસના કરી સાવધ કરી કાઢક
 શાતી મળતા આખ ઉઘાડી ચારે તરફ જોયુ ત્યા પતિને ન જોતા વિકળ બની
 અને જોયી નાથ ! તું મારી પગિસા લેવાને છુપાઈ ગયા ઠે ? તુ હજી મારી
 કસોટી દયો છે ? શમચદ્રજની પેઠે તુ નિષ્કારણ આજ મને ત્યાગ કરવાને
 માટે નિષ્કારણ જોજ્યા ? કે આપની જૂનને પરિણામે અજ્ઞાણતા આપ
 મારાથી વિશ્રુગ પડ્યા ? કેમ જોનતા નથી ? હને ધણુ થયુ, મરકરી કરવી હોય
 તો યોડો વખત થાય પરતુ લાગો વખત કરોતો મારા જીવીના પ્રાણની પણ
 હાની થાય અથવા સ્થળ પરત્વે અને સમય પરત્વે મરકરી થાય પગતુ આ સ્થળ
 પાપુ મરકરીને લાયક નથી તેમ આ મરકરી કરવાનો સમય પણ નથી માટે કૃપા
 કરીને જ્યા છુપાયા હો ત્યાથી મારી પામે આવો, વિલમ ન કરો એ વચનો
 સાબળી પાસે બેઠેના અરજક જોત્યા, બેટા મદાવસા ! તારા પતિ આહી
 નથી પરતુ તુ મારી સાથે આવ હુ તને તેની સાથે મેળવુ મદાવસા મોની
 તુ ત્યારે આપ મહાન ચૈ જોડુ જોત્યા ? મને ખરેખર સ્વન સમાન
 યા છે કે આપે કહ્યું કે તારા પતિને હમણા મેળવુછુ ત્યારે તે વાક્ય તો જોડુ
 પડ્યુ, આહી તો છે નહિ અરજક જોત્યા બેટા ! હુ જોડુ નથી જોત્યો
 તને તેની સાથે મેળવીશ ખરો પરતુ આ સ્થળેજ છે એમ જ તુ માની મેડી

છે. એટલે તારા સમજવામાં ફેર છે એમ તારે માનવું પરંતુ ધીરજ રાખ, હવે તારા સુખનાજ દીવસો આવ્યા છે એમ તું જાણ. તું સાવધ થા, તારી જમાના દૂર દૂર, શોક મુકી દે, સાક્ષાત્ શંકર અને પાર્વતીજી, તારૂં રક્ષણ કરનાર છે ત્યારે તારે શિકર રાખવાનું શું કારણ છે ?

અરક્ષિતં તિષ્ઠતિદૈવરક્ષિતં સુરક્ષિતં દૈવહતં વિનશ્યતિ
જીવસ્યનાથો વિપિને પ્યરક્ષિતઃ કૃતપ્રયત્નોઽપિગ્રહેવિનશ્યતિ

જનું કોઈ મનુષ્ય રક્ષણ કરનાર ન હોય પરંતુ જગત્ત્રિયંતા સહાયક જો હોય તે અનાથની પેઠે જંગલમાં રખડતું હોય છતાં તેને પોપણ મળે છે અને તે જીવે છે પરંતુ જગત્ત્રિયંતા સહાયક ન હોય તો અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતાં અને અનેક રીતે સમાજ રાખ્યા છતાં તે નાશ પામે છે. માત્ર પ્રારબ્ધ થોગે જીવું દુઃખ વેઠવાનું હોય તેટલું દુઃખ વેઠવાને દૈવ રક્ષિતને પણ ફરજ પડે છે.

યેનયન્નૈવમોક્તવ્યં સુખંવાદુઃસમેવવા

સતત્રવઃસ્વારજ્વેન ચલાદૈવેન નીયતે

જે મનુષ્યનું જે સ્થળે સુખ અથવા દુઃખ ભોગવવાનું નિર્માણ કરેલ હોય તે સ્થળે તે ભોગવનારને દૈવજ રજઝુથી બાંધીને લઈ જાય છે. તો તું જો તને જે પાતાળકેતુના કપડને અંગે દુઃખ પડ્યું એમાં તારા પતિની ભૂલ ગણવીહો અથવા તેનો પ્રગાદ ગણવી હો તો તેમાં તારીજ ભૂલ છે, કારણ તારે દુઃખ વેઠવાનું જે નિર્માણ કરેલ હતું તેને અંગે તારા દૈવજ એ યોગના કરી છે. એટલે !

દૈવંફલતિસર્વવ્રતનવિદ્યા નચપીરુપં

હમેશાં સર્વવ્ર વિદ્યા અને પુરુષાર્થ કરતાં દૈવ વિશેષ ફળિત થાય છે અને દૈવની આગળ પુરુષાર્થ અને વિદ્યા જાત્રે ઝાંખા પડે છે પણ દૈવ અનુક્રમતાથી વિદ્યા અને પુરુષાર્થ અતિ પ્રકાશે છે માટે જે કોઈ સુખદુઃખ આવે છે તે મનુષ્ય દન ન માનતાં દૈવદન માની દાર્ઢ પાળી જતોના તત્સંબંધે મનુષ્ય ઉપર રાગ રાખવો એ વ્યર્થ છે. હવે તોગે દૈવ તને અનુક્રમજ રહેવાનો, માત્ર આટલો વખત તારો દૈવ, વિપરીત હતો. શ્રી શંકરની કૃપાકટાક્ષથી થોડા વખતમાં તમારો મનુ પાતાળકેતુ નાશ થશે અને તું ધીરજ રાખીશ તો થોડાજ વખતમાં તારા પતિ સાથે તારો મેલાપ થશે. તું મારાથી હરીશ નહિ, તું મારી સાથે ચાલ, તારા પતિને હું મેળવી આપીશ.

અર્પણં !

કર્મચાડાલ તે ચાડાલ કે જાતિચાડાલ તે ચાડાલ ?

અનુસધાન પાને ૨૨૪ થી

ક્ષતાત્કિલત્રાયતટ્પુદ્ગ્ર ક્ષત્રસ્યશબ્દો ભુવનેપુરુષ

રાજ્યેપુકિ તદ્વિપરીતદૃષ્ટે પ્રાણૈરુપક્રોપમલીમસૈર્વા ॥

શરણે આનેના અથવા શરણુ આગનાર મનુષ્યને ક્ષત (ધાત) થી

જાવવાવાનુજ અમારુ મુખ્ય કર્તવ્ય હોવાથી અમારી ક્ષત્રી, એવી સજ્ઞા પડેની છે તો તેથી અમે જે વિરુદ્ધ વર્તીએ અને શરણે આવેયાનો ઉનટો ધાત કરીએ તો અમે અમારા ધર્મથી બ્રથ થઈએ અને આગ વિપરીત વૃત્તી કરીને મહાન રાજ્ય લોગવીએ અથવા કલકીત બનેન અમારો પ્રાણુ ધારણુ કરીએ તેમા અમારે કશુ સનોપ માનવા જેવુ નથી પરતુ નિષ્કલ્લંક રાજ્ય કરવામા અને નિષ્કલકિત રહેવા પ્રાણુને ધારણુ કરવામાજ અમારે મનોપ માનવા જેવુ છે તો હે પ્રવાન ! તારો ધાત કરવા કરતા તુ શરણે આવવાથી મારા સ્વધર્મનો અભિવૃદ્ધિને ખાતર તેમજ અપકારી મનુષ્યની પ્રત્યે પણ ઉપકારી થવાના મારા સ્વભાવની ખાતર તારો ધાત કરવા કરતા તારુ ઉનટુ કદ્યાણુ કરવા મારુ મન પ્રેરાય છે હુ એમ માનુ છુ કે દેવજ જન્મથી માડીને સદ્ગુણી હોય તેના કરતા પ્રથમ બહુ દુર્ગુણી દોઈ તે દુર્ગુણદ્વારા અત્યત દુ ખ વેઠી પછી તે દુ ખમાથી બચવાને ખાતર દુર્ગુણને તજીને જ સદ્ગુણી થાય છે તેના સદ્ગુણનો ચમત્કાર જુદોજ હોય છે, તેની માન્યતા જુદીજ હોય છે, તેનો ભાવ જુદોજ હોય છે, અને તેની કાયિક, વાયિક અને માનસિક ક્રિયાઓ જુદીજ હોય છે દેવજ સદ્ગુણીમા સદ્ગુણ સહજ થઈ જતા સામા માણસને અસર કરાવવાની લાગણી તરફ તે વિરોધ દરકાર રાખતો નથી પરતુ દુર્ગુણી થઈને પછીથી સદ્ગુણી થયેલો મનુષ્ય, પોતાની દુર્ગુણીની છાપ, અજસાવવાની ખાતર અને સદ્ગુણીની છાપ વધારવા ખાતર વારવાર અતિ કાળજી રાખે છે અને તેને લીધે કાણે કાણે દુર્ગુણનો કર રાખ્યા કરે છે કાંઈ પોતાને ત્યા આવ્યુ હોય તેની તરફ એટલી કાળજી રાખે કે રખેને મારી પૂર્વની દુર્ગુણીની છાપનો કાંઈ અનુભવ કરી જાય આવી ધારતીથી દેવજ સદ્ગુણી કરતા તે વધારે સુશ્રુષા કરે છે અને તે શિવાય કાંઈ પણ બ્યાવહારિક કામ કરવામા પણ અત્યત ધાસ્તી ભરેલુ પગલુ ભરે અને લોકની સારી

લાગણી વધારવાને આહે છે, કાંઈ પણ બોલવા જતાં પણ “મારા પૂર્વનાં સ્વભા-
વથી કાંઈ ખોટું બોલાતું હશે તો ! ” અથવા નીતિપૂર્વક કાર્ય કર્યા છતાં પણ
મારી ભૂલથી હું લોકોમાં નિંદા પાત્ર થઈશિનો ! આમ વારંવાર કહ્યા કરે છે.

દૃષ્ટીપૂર્તન્યસેત્પાદં વસ્ત્રપૂર્તં પિવેજ્જલં

સસપૂતાં વદેદ્વાર્ણીં મનઃપૂર્તં સમાચરેત્

મનુસ્મૃતિમાં ઉપર જણાવેલાં જ બોધ વચનો છે તેને અત્યંત લાગણીપૂર્વક
તે અનુસરે છે. જેમ અત્યંત સદ્ધર્મ યુસ્ત મનુષ્ય, પાંચ સાત વખતે પાણીને
જાડા વસ્ત્રથી ગળે તે પછીજ તેને પત્રીત્ર ગણી તે સ્વીકારે છે અને જીવજંતુ
પોતાના પગથી ન ચગદાઈ જાય તેની ચોકસી કરવા સાડ નીચી નજર કરી
ખરાખર તપાસીને જેમ પગ મૂકે છે તેમ સદ્ગુણીમાં ગણાવાને ઉત્સુક દુર્ગુણી
મનુષ્ય પણ કાંઈ પણ બોલતાં અસત્યતાનો અતી કર રાખે છે અને કાંઈ પણ કાર્ય
કરતાં, લોક વિરુદ્ધતા, ધર્મ વિરુદ્ધતા, મર્યાદા વિરુદ્ધતા, અને આત્મ વિરુદ્ધતા
ન હોવાને માટે મન સાથે અતિવ વિચાર કરી પોતાને એક ખાત્રી થાય કે
હવે અમુક કાર્ય કરી રીતે વિરુદ્ધ નથી પછીજ તે કાર્યનો આરંભ કરે છે
અને કેવળ સદ્ગુણી, ઉપર જણાવેલ વિરુદ્ધ પક્ષોમાં એકાદનો તે કાર્યમાં
સમાવેશ થતો હોય તો તેની દરકાર રાખતો નથી છતાં તેની સદ્ગુણીમાં
છાપ પડેલી હોવાથી તેને માટે “ હોંય માણસથી ભૂલ થઈ જાય ” આમ
ગણીને અથવા તેણે જ કહ્યું હશે તે પોતે કાઢ્યો ને સમજી હોવાથી
વિચારીનેજ કહ્યું હશે આમ ગણીને જનસમૂહ પણ તેવી ભૂલને માટે તે
સદ્ગુણી તરફ અસદ્ગુણીમાં ગણવાની લાગણી વધારતો નથી પરંતુ એટલું
તો ખરૂં જ તેઓ કેવળ સદ્ગુણી, કાંઈ ભૂલ કરતો હશે તે ઈચ્છાપૂર્વક કરે
એમ નહિજ પણ પ્રમાદથીજ થઈ જાય પરંતુ સદ્ગુણીમાં ગણાવાની અભિલા-
ષાવાળો તો તેવો પ્રમાદજ રાખતો નથી આમ સિદ્ધ છે તો હે કૂર્યુદ્ધી
પ્રધાન ! તારી વૃત્તિ આજપર્યંત દુર્ગુણી હતી અને હવે જાતી ચાંડાલ વિગેરે
પ્રાસેથી ઉત્તમ બોધ સંપાદન કરતાં તારૂં અંતઃકરણ સંપૂર્ણ સદ્ગુણી થવાને
આકર્ષાયું છે. જે થોડું ઘણું સ્મશાન વૈરાગ્ય માફક આકર્ષાયું હોય તો મનમાં
શંકા રહે અને તેને અજે તારાથી હું સાવચેત રહું પરંતુ તારૂં મન સંપૂર્ણ
આકર્ષાયું છે એમ તારાં આશ્રુસ્રાવો અને તારી પ્રાણ ત્યાગની ઈચ્છાજ કહી
આપે છે. જે સહજ આકર્ષણ થયું હોય તો તેવો મનુષ્ય પોતાના અપરાધો

કદી પણ ન કહે પરંતુ છુપા રાખે તે તેના દૃઢ્યમા કમ કમાટી ન આવે, તેના
ડવાટા ઉભા ન થાય, તેની આખમાથી આસુઓ ન સરે અને તે મૃત્યુને
ન વાછે પરંતુ સહજ મનમા ધારે કે અમુક મારી ભૂન થઈ હશે થયુ એમજ
ચાલે હવે ખનતા સુધી કાંઈ ભૂલ ન કરિયે એમ માની તે ભૂન તરફ
અનાદર કરે અને પછી લાખા ફીવસો થતા કુસગતી પ્રાપ્ત થયા પાદ પૂર્વવત્
આચરણુ કરે છે તે માહેલુ તારામા નથી રહ્યું, તુને સખત બોધ લાગેય છે
જેને અગે તે અત કરણથીજ કુટિલતાને તિરસ્કારી છે કર્મચાકાગપણામાથી
મુક્ત થવાને તે સર્વુ લાગણી વધારી છે, તારૂ જાતી અભિમાતે પ્રગટ
કર્યું છે, તુને મારી ઉપર અને તારા માતાપિતા ઉપર ભક્તીભાવ પ્રગટ થયો
છે અને મારી ગરીબડી રૈયતમા, તારી સદ્ગુણી ગણાવવાની પ્રબળ ઈછા
વધી છે તો તે પ્રવાન ! તારી એવી ઉત્તમ ઈચ્છાને તુને માગી નાખીને હુ
ભગ કહી એ મારા જેવા સત્કુલીન ભૂતિને ધાજતુ નથી

અપૂણ ૬૧ ૬૧

દુ સ્વ એજ ઉદય સાધન

અથવા

સત્પથ ગામીનો અતે જય

ગતાક ૫૧ ૧૫૭ થી

નવા રાખેલા નોકરની ખાતગી તપાસ કરવાને કેટલાક ગ્રહસ્થો, ખહુ
ઉત્સુક હોય છે તેઓ જાતેજ પોતાનો અનિયમીત આવવાનો ટાઈમ કરીને
અમુક માપુસ કેવુ કામ કરે છે તેની જોર્યાંતિ તપાસ કરે છે અને પછી
તેવી તપાસ, પુષ્કળ વખત કરતા જ્યારે પોતાને ખાત્રી થાય ત્યારે તેવા
મનુષ્ય ઉપર સારી શ્રદ્ધા પામે અને તેને નિમકહનાન ગણી પોતાની
આત્મીક લાગણી પ્રગટ કરે અને પોતાનો વિશ્વાસ પાન ગણે

રામલાલ ઉપર પણ જો કે માન એક દિવસના કામથીજ પોતાને સારી
અસર થયેની તોપણ પોતાના મનને વિરોધ ખાત્રી કરવાને માટે ખીજ
દીવસે પોતાને હમેશા જમી અને ખાર વાગે આવવાનો નીયમ હતો તોપણ
રામલાલને આવવાને વખતે આઠ વાગે હાજર યયો અને ખાતગી રીતે બો

રહી તેની ચેષ્ટાઓ જેવા લાગ્યો. રામલાલ આ વખતે પોતાનું ચોપડા સંભાળવાનું કૃત્ય કરીને કાંઈ કામ ન હોવાથી કાંઈ પુસ્તક વાંચવા બેઠો વાંચવામાં તદ્દલીન થયો હતો તેવામાં પાછળથી વિકલ્પદાસ શેઠ બોલ્યો

કેમ રામલાલ ? શું વાંચો છો ?

રામલાલ, જરા શરમાયો અને નમ્રતાથી બોલ્યો, કાંઈ નહિ શેઠ ! સહજ સદ્ગુણ ભૂષણ નામનું પુસ્તક જેતો હતો. આમ કહી, પહેલું કરેલું પુસ્તક ખીકવા લાગ્યો ત્યારે શેઠે કહ્યું 'ખીટો છો શામાટે ! શું વિષય વાંચો છો ? તે કહો તમે વાંચો છો તેમાં કશા અપરાધી નથી ઠરતા કારણ કશું આ વખતે તમારું જરૂરનું કામ નથી પડેલું કે જ્યાં તમારે શરમાવાનું હોય તમે વાંચો છો તેથી ઉલટો લાલજ તમને અને મને પણ થવાનો, તમે તેમાંથી કાંઈ પણ જ્યારે સદ્ગુણ ગ્રહણ કરશો ત્યારે મારા કામમાં મારા નોકર હોઈ ઉલટો લાલ કરશો માટે શરમાવાનું કશું નથી અને શું વાંચો છો ? તે કહો. રામલાલનું અંતઃકરણ શેઠને ઝાળખવા માંડ્યું અને તેને પરિણામે શેઠ હમેશાં સાંમાનું અંતઃકરણ જેવાને ઉત્સુક છે તે વિચક્ષણ હોવાથી સામાની પરિક્ષા તર્ત કરી લેછે આમ તે રામલાલે માન્યું તેથી ખુદલું અંતઃકરણ કરી વિવેક પૂર્વક બોલ્યો.

રામલાલ—કાંઈ નહીં માત્ર આ પુસ્તકમાં આપણા હિંદુદેશના શ્રેયસ્કર ખની હિંદના દાદા એ નામથી ઝાળખાતા અને જેના અંગમાં હિંદના દુઃખથીજ વારંવાર લોહી ઉછળ્યા કરે છે તે પ્રખ્યાત દાદાભાઈ નવરોજજીનું એક અત્યંત અસરકારક ભાષણ છે જે હું વાંચતો હતો. તે મનુષ્યે નિજસ્વાર્થ માટે અવતારજ નથી લીધો પરંતુ સાર્વજનિક હિંદ હિતાર્થજ અવતાર લીધો છે એમ તેનું ભાષણ વાંચ્યાપછી મારા મનમાં તરંગો ઉઠતા હતા અને ત્યાર પછી મને મોટો ખેદ થવા લાગ્યો કે એ મહાન પુરૂષ સો વર્ષથી પણ વિશેષ જીવે એમ સહુ કોઈ ઇચ્છશે પરંતુ સુખનાં સો વર્ષ પણ જતાં વાર નથી લાગતી ત્યારે તેટલાં વર્ષો ગયા પછી એ નરવિનાની આર્યભૂમીની શું દશા થશે ? એવો નર ત્યાં સુધીમાં કોઈ પ્રગટ નહિ થાય ? આ ઘેલા જેવા વિચારો વચ્ચે મારો મગજ ધૂમતો હતો તેવામાં આપના દેવનીએ માંડું મન આકર્ષ્યું, આ શબ્દોએ શેઠના મનને બહુ સારી અસર કરી અને વિચક્ષણ વિકલ્પદાસે મનમાં વિચાર કર્યો કે મનુષ્યમાત્રની પ્રકૃતિ તેમના કુદરતી ઉત્સાહ ઉપરથી

ઓળખાય છે જેને દ્રવ્ય એકહુ કરવાની પ્રકૃતિ દોય તેને, તેને માટેજ ચુકતીઓ
ઓળખામા ઉત્સાહ વધે છે જેને પોતાનુ નામ પ્રસિદ્ધ કરવાની પ્રકૃતિ દોય
તેને ઠાઠ પ્રખ્યાત કાર્ય કરવામાજ અને તજજન્ય કીર્તિ મેળવવા માટેજ
ઉત્સાહ વધે છે અને જેનો સ્વભાવ પરગળુ (પરોપકારી) હોય તેવાને પરોપ
કારી કૃત્ય કરવામા અને પરોપકારી પુરૂષના વૃત્તાત સાબળવા અને વાચવાનેજ
ઉત્સાહ વધે તેમ રામલાલે પણ આ આખા પુસ્તકમાના અનેક અન્ય વિષયોને
ઠોડી ઠ, માન દાદાભાઈ નવરોજીનુજ ભાષણ વાચવા લાગ્યો તે
ઉપરથી એમ મિદ્ધ થાય છે કે તે તેના સ્વભાવને મળતો છે રામલાલને
સબોધી વિશ્વદાસ જોત્યો—

વિકલદામ-રામલાલ ! તારે માટે મારા મનમા આજેજ તે વાચ્યુ તે તે
કહ્યુ તેપરથી તારીપર બહુ સારી અસર થઈ છે તારૂ જુઠુ અત કરણ છે એ
પ્રમાણે તારૂ ભાગ્ય નથી જો તુ ધનવાન હો તો તારા સ્વભાવ પ્રમાણે હજારો
લોકોનો શ્રેયસ્કર બન્યો હત તારી ખુદી હજીતો માળક છે પરંતુ તુ પ્રોઠ
થયા પછી તારે આવેજ સ્વભાવ કાયમ રહેશે તો અને ધનવાન બન્યો
હોઇશ તો તુ શુ કરીશ તે હુ કહી શકતો નથી તારા સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તણુક
રાખવાથીજ તારો જય છે, એ આ વખતે મે અનુમાન કયું તારી વર્તણુક
માટે ઝાઝો અનુભવ મને નથી છતા દૂકા અનુભવમા પણ ઠેટલુક અનુમાન
થાય છે તે પ્રમાણે જોકે તારે માટે મારૂ અત કરણ સદ્ભાવ, પ્રગટ કરે છે
પરંતુ અમૂક મનુષ્યની આખી જીગી એકજ જાતના સ્વભાવમા વ્યતીત
થતી નથી જાત્યા વસ્થામા સ્વભાવ જુદો હોય છે કીશોરવ્યવસ્થામા
એથી પણ જુદો, યુવાવસ્થામા તેથી પણ ફેરવાળો અને વૃદ્ધાવસ્થામા
વળી એ સર્વ વ્યવસ્થાના સ્વભાવ કરતા જુદાજ સિદ્ધાતવાળો રહે છે
દાદાભાઈ મારૂક એકજ સિદ્ધાતવાળો કોઇકનોજ ઉત્તમ સ્વભાવ, સદ્ભાગ્યને
પરિણામે રહે છે કોઇની પ્રથમાવસ્થામા જુદી દુર્ગુણી હોય છે પરંતુ પુષ્કળ
અનુભવ દ્વારા પાછળથી તે સદ્ગુણી ને ધર્માત્મા બને છે અને કોઇ જેની
અવસ્થામા સ્વત અથવા દુષ્ટ સગતી દ્વારા અવગે રસ્તે ફેરવાય છે તો
ગમવાલ ! તારે માટે આમ ન થાઓ એવી હુ ઉત્કઠા ગણુ છુ એટલે
ઠે ઈશ્વર કાયમ હોય જ તારી વર્તણુક છે અને જવી તારી વૃત્તી છે
તેજ વૃત્તી અને વર્તણુક, કાયમને માટે તેવા ને તેવાજ રહો એવી ઈશ્વર પાસે

હું માનું છું. હું માનું છું કે સત્ય ગામીનો અંતે જય છે. સત્ય નિષ્ઠાવાન, જે ક્ષેત્ર મેળવે છે તે મહાન હોય છે તેમ પૂર્ણ દુષ્ટનો અનુભવ કરી અનેક વિટંબણાઓને પરિણામે તે વિટંબણાઓ વચ્ચે દૃઢ રહેનાર નિજ કર્તવ્ય પરાયણ અને નીર્દોષ પથને અનુસરનાર મનુષ્ય પણ અનેક સિદ્ધિઓ મેળવે છે. (દ્રવ્ય મેળવે છે) જ્યાં તેને અંગે અતુલ સુખ ભોગવે છે અને પોતાના ઉત્તમ સદ્ગુણોને પરિણામે જગતમાં યશ પણ મેળવે છે. જ્યાં લોકોનું મન આકર્ષી તે દ્વારા વિશેષ સુખ ભાગી બને છે, કેવળ દ્રવ્યવાન મનુષ્ય, પોતાના સદ્ગુણવાળા મનને પરિણામે કીર્તિ સંપાદન નથી કરતો અને લોકોનું મન આકર્ષી નથી જ શકતો જ્યાં તે માત્ર દ્રવ્યથી જ સુખ મેળવે છે પરંતુ જ્યારે તે દ્રવ્ય નાશ પામે છે ત્યારે તેની સહાયતામાં ડોહ રહેતું નથી અને સદ્ગુણવાન મનુષ્યે સંપાદન કરેલું દ્રવ્ય નાશ પામતાં તેના ગુણોથી આકર્ષાએલા તમામ મનુષ્યો, તેની સેવા બજાવી તેને જરાપણ ન્યૂનતા જણાવા દેતા નથી માટે સદ્ગુણી બની, હું ધારું છું કે તું ખરું દ્રવ્ય સંપાદન કરી મહાન કીર્તિ મેળવીશ.

વિકલ્પદાસ શેઠનાં આવાં મધુર વચનો સાંભળતાં, તેવાંજ વચનો સાંભળવાને ઉત્સુક રામલાલ, એકી નજરેથી તે વચનો સાંભળતો હતો તે શેઠ જોલતાં અટક્યા એટલે વિનયપૂર્વક બોલ્યો શેઠ ! જે મને આપ બધા સદ્ગુણ પ્રદ શેઠની સાથે યોજના કરી આપે છે તેજ મારો ઈશ્વર તેવીજ રીતે મને અનેક રીતે સહાય કરશે અને મારું એકજ જીતનું ચિત્ત રાખશે એમ હું માનું છું. કદાપી મારું મન યૌવનાવસ્થામાં સ્ખલિત થાય તો આપ બધા મુરખી સદ્ગુણનિષ્ઠતા સત્સંગથી, તેમ થતાં અટકશે એમ પણ મારી પૂર્ણ માન્યતા છે.

અપૂર્ણ દા. કા.

સદ્ગુણ.

ગતાંક પત્ર ૨૫૬ થી.

સત્ય નિષ્ઠા એટલે વિશ્વાસ પામવાની યોગ્યતા, અર્થાત્ આ સત્ય નિષ્ઠા મનુષ્ય ઉપર અમુક કાર્યનો આધાર રાખતાં કરી અકચડ નહીં આવે એમ મનુષ્યની ખાતરી થવી, આવી જીતની ખાતરી થતાં તે આ બુદ્ધિગમ

બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે તે મનુષ્ય એમ કહે કે અમુક વાતનો હું માહિત ગાર છું તો તે હોવોજ જોઈએ એમ સામાને પ્રતિજ્ઞા પડે તે મનુષ્ય અમુક કાર્ય કરવાની હોડ લીડે તો અન્ય મનુષ્યના મનમાં એમ ખાત્રી થાય કે તે કરશેજ, પાછો નહિ હોઈ અને સામર્થ્યવાન પણ છે આવો તેની ઉપર વિશ્વાસ બેસવાથી સર્વ મનુષ્યોમાં માન મેળવી વિના આવરણે આ જગતમાં જીવો તેને પાસ (પરવાનો) મળે છે સાધારણ વ્યવહારમાં તો આ ગુણજ ખરો ઉપયોગી થઈ પડે છે બુદ્ધિવાન કે દ્રવ્યવાનને જે માન નથી મળતું તે આ માન, આવા સદ્ગુણવાળાને મળે છે આ સત્ય નિષ્ઠા રૂપ સદ્ગુણ એ ખરેખર જોતા સર્વેનું આખર સાચવાનું સ્થળ છે વેપાર વ્યવસાય અમુક ગ્રહસ્થના વચન ઉપગળ લાખો રૂપીયાના વેપારો ચાલે છે તે વખતે કાંઈ રસીદ કે પાવતી અપાતી નથી માત્ર સામાન્ય કુશળતા અને સાવધાનપણા સાથે સત્ય નિષ્ઠા જોઈ રસીદ અને પાવતી રૂપ હોય છે જે માણસ આમ સત્ય નિષ્ઠાવાન અને સદ્ગુણી નથી તે માણસજ ન સમજવો.

સત્ય નિષ્ઠા રાખી પ્રતિષ્ઠીત બનવામાં ખીજ પણ અનેક સાધનો હોય છે આપણે મોટા રાજ ન હોઈએ, ધનાઢય ન હોઈએ અથવા બુદ્ધિ, વિદ્યા, કે શારીર પરાક્રમથી દુનીયામાં વાહ! વાહ! કહેવરાવી જઈએ અત કરણો કદી ન ખેંચી શકીએ કારણ એ તો પ્રારબ્ધ અને યત્નને આધીન છે (પ્રારબ્ધ આપણા તેવા ન રોય અથવા યત્ન કરતા આવરણો નડતા હોયતો તેવા ન થઈ શકીએ) પરંતુ આંતરીક વાસના સારી રાખવી અને તેને અનુસરણ એ તો આપણા હાથમાં છે આમ કરવામાં કાઈ પણ બાહ્ય સાધનની જરૂર રહેતી નથી બાહ્ય પ્રસંગો મનુષ્યોની નિવૃત્તિને કદાપી ચલાવમાન કરે તો ઠેકાણે આવી જવું એ આત્મ નિષ્ઠીનું કર્તવ્ય છે આવી રીતે આત્મનિષ્ઠ બનવામાં સત્સંગ અને સદ્વિચારની આવશ્યકતા છે અન્ત કરણ દૃઢ રાખવું જોઈએ એવું નિર્બળ ન રાખવું કે નજીવી બાળતને પણ વશ થવું પડે કાંઈ એવી ટેપ ન પાડવી કે તે વિના નજ આલે સોપારી કે પાન જેવી નજીવી ચીજમાં પણ એટલી આધિનતા ન રાખવી કે તેવિના ન ચાલે આવી આધિનતા તે મનની નિર્બળતાનું કારણ સમજવું આ નિર્બળતાજ મનુષ્યને આત્મ સ્વરૂપનું જ્ઞાન ભૂનાવે છે, મનને નીચમમાં રાખવાનું જે વ્યસન લાગે તેતો ઈષ્ટ છે પણ તેથી વિરૂદ્ધ જે વ્યસન તે અનિષ્ટજ સમજવા

પરિશ્રમ વિના જગતમાં કોઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી નથી તેમ સદ્ગુણ મેળવવામાં પણ પરિશ્રમની ખહુ જરૂર છે. આત્મ નિરીક્ષણ, આત્મ શિક્ષણ, અને આત્મ યમન, એ ત્રણ જાતના મુખ્ય પરિશ્રમની ખાસ જરૂર છે. મેં શું કર્યું? કર્યું તે ઠીક કે નહિ? હવે તેવી રીતે ખનશે કે નહિ? વિશેષ જ વિચારે પ્રગટ થાય તેનું નામ આત્મ નિરીક્ષણ; અને હવે પછી આવી રીતેજ કરવું. આવો જ દૃઢ નિશ્ચય તેનું નામ આત્મ શિક્ષણ; તથા તેથી વિપરીત લાવો જ અંતરમાં પ્રગટ થાય તેને હઠાડી, મંદપાડી, નિર્મૂળ કરવા, તેનું નામ આત્મ યમન, આવી ત્રણ વૃત્તી વડે ઘણા લોકો ઉચ્ચ સદ્ગુણ સંપાદન કરી શ્રેષ્ઠ પદવીને પામ્યા છે. આ ઉચ્ચ સદ્ગુણ મેળવવામાં આત્મ શુદ્ધીની પણ મુખ્ય જરૂર છે એ તો સીદ્ધ છે. પોતાનો આત્મા શુદ્ધ હોય તોજ ઉચ્ચ સદ્ગુણ મળે અને આત્મા અશુદ્ધ હોય તો સદ્ગુણ નાશ થાય છે ગીતાજીમાં જણાવ્યું છે કે—

આત્મૈવ હ્યાત્મનો વંધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મન

સન્માર્ગ પ્રવર્તક શુદ્ધ આત્મા હોય તો તે પોતાનો અધુરપ થઈ ઉચ્ચ સદ્ગુણ સંપાદન કરાવી જગદ્વિજયી કરાવે છે અને કુમાર્ગ પ્રવર્તક આત્મા હોય તો તે પોતાનો શત્રુરૂપ થઈને અધોગતી કરાવે છે.

ઉત્તમ સદ્ગુણ મેળાવવાની આકાંક્ષાવાળા લોકો શક્તિ ઉપર આધાર રાખતાં નથી પરંતુ પોતાની નિષ્ઠા જાળવવાઉપર વિશેષ આધાર રાખે છે. “લોકો ગમે તે કરે પણ મારે તો પ્રમાણિક રહેવું તેથી સદ્ગુણી હુ થઈશ” આમ સદ્ગુણની આકાંક્ષાવાળો, મનમાં કલ્પના કરે છે; તેમ માનાપમાનની દરકાર ન રાખતાં એક નિષ્ઠાથી સત્યશીલ બની પોતાનું શુભ દર્તવ્ય માત્ર કર્યા કરે છે.

અમુક કાર્ય કરવું તેમાં ઉત્સાહ પ્રગટ થાય તોજ તે કાર્ય પાર પડે છે; પરંતુ તેવા ઉત્સાહમાં પણ પ્રમાણિકતા; તથા અઘટિત ઘટનાથી રહિતપણું હોવું જોઈએ. પ્રમાણિકતા વિનાનો ઉત્સાહી મનુષ્ય, ક્ષતોદ્ધ પામતો નથી. કુર્યોધન, જરાસંધ, અને રાવણ પણ ઉત્સાહી હતા; પરંતુ તે ત્રણેમાં પ્રમાણિકતા ન હતી. કુર્યોધને પ્રમાણિકતા છોડી પાંડવોનો દ્વેશ કરવો સ્વિકાર્યો, જરાસંધે કૃષ્ણનો દ્વેશ સ્વિકાર્યો અને રાવણે સીતાને હરી પ્રમાણિકતા છોડી રામચંદ્ર સાથે દ્વેશ કર્યો હતો. આમ અપ્રમાણિક બનવાથી તે

મહા પુરૂષો, ઉત્સાહી છતા નાથ પામ્યા હતા માટે ઉત્સાહ પ્રગટ કરતા પણ પ્રમાણિકતા વાપરી, સદ્ગુણી થવાની જરૂર છે

ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠા સપા ન કરનારનું અનુકરણ કરવાની સર્વેને આકાંક્ષા થાય છે પ્રાચીન સમયમા થઈ ગયેલા મહાત્મા પુરૂષો જેવા કે શ્રીકૃષ્ણ, રામચદ્રજી, માનનાતા, અર્જુન, અને હરીચન્દ્ર, સાપ્રત કાળમા થયેના પ્રતાપી પ્રતાપ સિંહ, તથા શુરવીર શિવાજી વિગેરેના જીવન ચરિત્રો વાચવાની સહુને ઉત્કંઠા થાય છે તેમજ તેવાઓની સેવાનું અનુકરણ કરવાની પણ આકાંક્ષા સર્વ કોઈ રાખે છે

સ્વભાવ

ऐश्वर्यस्यविभूषणं सुजनता शौर्यस्यवाक्त्तयम्
ज्ञानस्योपशमं कुलस्यविनयो वित्तस्यपात्रेव्यय
अक्रोधस्तपस क्षमाबलवता धर्मस्यनिर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वे कारणमिदं शीलपरभूषणम् । १ ।

સૌજન્યતા વાપરવી એ સમૃદ્ધિનું ભૂપણ છે, વાણી નીચમમા રાખવી એ વીરત્વનું ભૂપણ છે શાન્તવૃત્તિ રાખવી એ જ્ઞાનનું ભૂપણ છે વિનય ગમ્મનો એ કુળનું ભૂપણ છે સત્પાનને ધાન આપવું એ દ્રવ્યનું ભૂપણ છે ક્રોધ ન કરવો એ તપનું ભૂપણ છે, અપરાધ સહન કરવો એ બળવાનનું ભૂપણ છે નિષ્કપટ ભાવ રાખવો એ વર્મનું ભૂપણ છે અને સર્વના કારણ રૂપ ઉત્તમ પદ આપનાર તથા સદ્ગુણ વધારનાર શીલ (સારો સ્વભાવ) એજ ખરૂં સર્વનું ઉત્તમ ભૂપણ છે

જગત્મા મનુષ્ય, પોતાના સદ્ગુણોથી કે યોગ્યતાથી જટલી પ્રતિષ્ઠા મેળવે છે તેટલીજ પ્રતિષ્ઠા સુસ્વભાવથી મેળવે છે આ વાતમા અન્યને ગમે તેમ લાગે પણ એટલું તો ખરૂં કે વૈર્યતા, અપરાધ સહનતા, વિગેરે યુક્ત જટલે દરજ્જે સુસ્વભાવ હોય તેટલે દરજ્જે તેમને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, અન્યનું મલુ ઇચ્છનાર સ્વભાવ હોય તો તે પોતાનું જલુ ઇચ્છનાર થઈ પડે છે

જટલાકનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે તે હમેશા સર્વ સાડજ દેખે છે તેવો માણસ કોઈ દિવસ અસતોપી હોતો નથી તેમ તે જ ગાંધી સુખ કે દુઃખ

છે તે સર્વ (દૈવ જ કરે છે તે સારા માટે) આવા ભાવથીજ દેખે છે. આવી દૃષ્ટિથી જોનાર મનુષ્ય, આનંદમય દુનિયાં દેખે છે. અન્તઃકરણ નિર્મળ હોવાથી સર્વ મનુષ્ય નિર્મળજ તેને લાગે છે.

પાંડવોએ રાજ સૂય યજ્ઞ કર્યો ત્યારે તમામ નૃપતિઓ આવેલા હતા તેઓ, અનેક ભેટ સામગ્રી સાથે લાવેલ હતા. આ વખતની પાંડવોની સમૃદ્ધિ જોઈ દુર્યોધનને ધર્મી ઉત્પન્ન થઈ, ત્યારે વ્યાસજી પાસે આવી તે જોડ્યો કે મારા કરતાં પાંડવોને સહુ વિશેષ માન આપે છે તેમ સમૃદ્ધિ પણ તેને વિશેષ છે તેનું કારણ શું ? તે મને જણાવો એ સાંભળી વ્યાસજી દુર્યોધનને ભોજન કરવાને તૈયાર થઈ બેઠેલી બ્રાહ્મણની મોટી પંક્તી પાસે તેડી લાવ્યા અને કહ્યું દુર્યોધન ! આ બ્રાહ્મણો આટલાખધા છે તેમાં કોઈ સારી નિષ્ઠાવાળો વિવેકી સદ્ગુણી હોય તે મને જોળીને જતાવ. એ સાંભળી દુર્યોધન બ્રાહ્મણોની પંક્તીમાં ફરવા માડ્યો, તમામ બ્રાહ્મણો તેમને ઢોંગી અને કપટી ભાસ્યા પણ કોઈ સારો ન ભાસ્યો. આ વાત વ્યાસને કહેતાં વ્યાસે યુધિષ્ઠિરને બોલાવી કહ્યું યુધિષ્ઠિર ! આ બ્રાહ્મણોમાં કોઈ પણ કપટી, ખરાબ નિષ્ઠાવાન હોય તો તે જોળી મારી પાસે લાવો. યુધિષ્ઠિર વ્યાસજીનું વચન સાંભળી બ્રાહ્મણોની પંક્તિમાં ફરવા લાગ્યા અઠક્કા બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ જોઈ અતિ ખુશો થવા લાગ્યા. અહો ! આજ હું મહદ્ ભાગી કે આટલા બ્રાહ્મણો મારે ત્યાં પધાર્યા છે. દરેક બ્રાહ્મણ, બહુજ નિષ્ઠાવાન છે હું કોઈને કપટવાન દેખતો નથી. આમ કહેતાં કહેતાં, હર્ષનાં અશ્રુ આણતાં, બધી પંક્તીમાં ફરી વ્યાસજી પાસે આવી કહ્યું કે મહારાજ ! મને કોઈ કપટી કે દુષ્ટ મનુષ્ય લાગતું નથી સકલ બ્રાહ્મણ, નિષ્કપટીને, શુદ્ધ હૃદયવાન ભાસે છે હવે આ વખત વ્યાસજીએ દુર્યોધનને કહ્યું કે જો—

નિજદોષાદૃતમનસા મતિસુંદર મેવ માતિવિપરીતં

પશ્યતિપિત્તોપહૃતઃ શશીશુભ્રશંસ મપિપીતમ્ ॥ ૧

જ મનુષ્યો પોતે દોષથી વીંટાયેલાં હોય છે તેને અતિ સુંદર વસ્તુ પણ વિપરીત (દોષવાળી) લાગે છે જમકે પિત્તવ્યાધી (કમળો), વાળો માણસ ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવળ શંખ હોય તો પણ પોતાની આંખ પીળી હોવાથી તેને પીળો દેખે છે તાત્પર્ય એ છે કે તું પોતે કુટિલ અને મલીન છે માટે સર્વને તેવાજ દેખે છે અને યુદ્ધિષ્ઠિર પોતે શુદ્ધ અંતરના હોવાથી અન્યને

પણ તેવાજ દેખે છે આવા નિર્મળ મનવાળા હોય તેનેજ સન્માન વિશેષ મળે અને સમૃદ્ધિ પણ તેને વિશેષ પ્રાપ્ત થાય, સમૃદ્ધિ એટો સદ્ગુણની દાસી છે જ્યાં આમ નિર્મળ બની, સર્વ દુનિયા નિર્મળ બેઠી, સર્ગુણ સપાદન કરીએ એટલે સમૃદ્ધિ સ્વતઃ આવે છે તેને બોલાવવી પડતી નથી યુગિષ્ઠિને તમામ રાજાઓને અમુક ભેટો લઈને આવજો એમ કહેવું નથી પડ્યું પરંતુ તેની સદ્ગુણ સપન્નાવૃત્તિ અને સન્નિષ્ઠાથી માન મોહિત બની ઉનાસભગ સર્વે રાજાઓ ખુશીથી ભેટો લાવ્યા માટે સર્વસ્વ સપાદન કરવામા સદ્ગુણની મુખ્ય જરૂર છે એ તુ તે સપાદન કરીશ તો તારે પણ તેવી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે તથા માન પણ તેવું મળશે

યુધિષ્ઠિર રાજા સમાન નિર્મળ મનવાળો સદાકાળ પ્રેમાળ, શ્રદ્ધાળુ, વિપત્તિને ભાવી માનનાર હોય છે તથા સદાકાળ સુખ કે દુઃખ બંને સ્થિતિને સરખી માની સદાય પ્રસન્ન રહે છે

પ્રસન્ન પ્રકૃતિ રાખવી એ જોડે મુશ્કેલનું કામ નથી છતાં અજ્ઞાની કાયદા અને ભીરને મુશ્કેલ વૈ પડે છે, સુખ અને દુઃખ એ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બંનેને સરખી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે પરંતુ જ્ઞાની ભાવી ઉપજ ભાર મુકી મનનું સમાધાન કરી સદાય પ્રસન્ન રહે છે અને અજ્ઞાની કંપાત ઢરી, મુખનું રૂપ મુદ્દમ કરી દુઃખનું રૂપ મોહુ બનાવે છે અને અન્તે મહા કલેશ લાગી બને છે જોડે તે સુખ અને દુઃખ અન્યથા કરવાને તો જ્ઞાની કે અજ્ઞાની ઠાઠ સમર્થ નથી પરંતુ જે મટાડવાને આપણે અસમર્થ છીએ ત્યારે તે કાર્યનો કલેશ કરી નાહક શરીરના માનસિક કે શારીરિક દુઃખનો વધારો શામાટે કરવો ! કલેશ કરવાથી જે પડેલું દુઃખ હોય તે તો આછું નથી થતું પરંતુ કલેશને લીધે શરીર કૃષ્ણ બને, મન ખિન્ન રહેવાથી વીર્ય બળી જાય અભિમાદ થાય અને શારીરિક રોગની વૃદ્ધિ થઈ ઉઘટેા દુઃખનો વધારો થાય પરંતુ સતોષવૃત્તિ રાખી હોય તો એ દુઃખનો વધારો ન થાય પરંતુ કેટલેક દરજ્જે દુઃખ છે એટલું જાણાય હવે જ્ઞાની કે અજ્ઞાની બની દુઃખને આછું કે વિશેષ કરવું એ મનુષ્યના પોતાનાજ હાથમા છે દરેક મનુષ્યે વસ્તુ માનની કાળી બાજુ અહણ ન કરતા ચેત બાજુ અહણ કરવાની ટેવ પાડી હોય તો તે પ્રશસ્ત છે અને તેથી (પ્રસન્નતા) આનન્દમય વૃત્તિ પ્રાપ્ત થવાનો સબવ રહે

આવી પ્રસન્નતામય વૃત્તિથી મનુષ્યનું જીવિત, પ્રકાશિત, સુંદર ગને છે તે દુઃખને તો વાટી નાખે છે. શોકને તે પોતે બાળે છે. બુદ્ધિને વિશેષ ખીલવે છે. તેનું અન્તઃકરણ શાન્ત રહે છે.

પ્રસન્નતા એજ સુખના કારણ રૂપ છે એ તો સિદ્ધ થયું તેમ સદ્ગુણોના આધાર તેના ઉપર પણ છે ખરે, એનાથી ભલાર્થ અને સદ્ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, વૈર્યતા પ્રગટ થાય છે, પ્રસન્નતા ઉત્તમ છે એટલું નહિ પણ મરણ પર્યન્ત ટકી શકે તેવી છે પ્રસન્નતાવાન મનુષ્ય જે કાર્ય કરે તે બનતાં સુધી સુધારી સાફ કરે છે ને જે અપ્રસન્ન હોય તેનો સ્વભાવ ખીજળા હોવાથી બનતાં સુધી તે ક્રોધાધીન થઈ કાર્ય બગાડેજ અને પરિણામે અસદ્ગુણી તે બને છે. શોધક કે લેખક તથા રાજ્યતંત્ર ચલાવનારા ધણાખરા, પ્રસન્ન અને શાન્ત સ્વભાવવાનજ જણાયલા છે અને જ્યોત્સનાન્ત નથી રહ્યા તેઓએ તે કાર્ય સંતોષકારક નહિ કરેલ હોય, તો શારીરિક કે માનસીક ગમે તે મહા વ્યાધી હોય તોપણ સદ્ગુણ મેળવનાર મનુષ્યે પ્રસન્નતાનો ત્યાગ ન કરવો.

પ્રસન્નતાવાલો સ્વભાવ રાખવામાં મુખ્ય સહાય ભૂત, સ્નેહ, આસ્થા, ધીરજ, અને આશા એ ચાર હેતુઓ હોય છે. સ્નેહની અભિવૃદ્ધિ પ્રસન્નતાને સહાય કરે છે, આસ્થા, સહનશીલ બનાવે છે અને ભાવી ઉપર ભાર મુકાવી દુઃખનો પરાજય કરાવી પ્રસન્નતાને સહાય કરે છે. ધીરજ ઉદ્વેગ હઠાડી ધીરે ધીરે ઉદ્વેગ પરાયણ બનાવી મન સંતોષી રખાવી, પ્રસન્નતાને સહાય કરે છે અને આશા દુઃખ પ્રાપ્ત થયા છતાં, “હવે પછી સુખ મળવાનું” એવી લાગણી રખાવી પ્રાપ્ત થયેલા દુઃખનો અસર ન કરાવતાં પ્રસન્નતાને સહાય કરે છે. આવી રીતે ઉપલા ચાર હેતુઓ પ્રસન્નતાના બંધુ રૂપ છે.

‘નમ્રતાવાળી પ્રકૃતિ રાખી સમય પરત્વે કોઈ દીન ઉપર જે દ્યાર્દ્રતા પ્રગટ થાય છે અને તેવી લાગણી દર્શાવતાં સામાના મનમાં જે આભાસ થાય છે તે આભાસ, પ્રત્યક્ષ દાન આપતાં નથી ન થતો એટલે કે પ્રીતિ, પ્રસન્નતા, અને ઉપકાર એ આપવાથી વિશેષ ખીલતાં નથી પરંતુ સ્વભાવની નમ્રતા અને ક્રામગત્યથી વિશેષ ખીલે છે, સામાનું અપમાન પ્રથમ કરી તરછોડ ને લાખો રૂપૈયાનું દાન આપો તો પણ તેથી તે સંતુષ્ટ નહિં થશે પરંતુ આદર પુરઃસર નમ્રતા અને વિવેક વાપરી કાંઈ ન આપતાં માત્ર વૈર્ય આપશો તો તેથી સામો વિશેષ પ્રસન્ન રહેશે.

બાહેરના અંખર

વેદધર્મસભા

સ્થાપના અવતર ૧૯૨૮

હેતુ — ધર્મશાસ્ત્રોના પ્રાચીન પુસ્તકો અનુસાર જે ધર્મનું જ્ઞાન આપબધુઓમાં ફેલાવવા અને દિન પ્રતિદિન જે વેદધર્મ પર વધતી જતી અનાસ્થાનો નાશ કરવા, તથા વેદના કહેવા સંતોતન ધર્મમાં આપબધુઓનું ધ્યાન ખેંચવા વત્તાન દેશકાળને અનુસરતા વિચાર પૂવક સાધનો યોજવા

અધ્યક્ષ — વૈધરાજ પ્રભુરામ જીવનરામ

મત્રી } શ્રી ઠાકુરદાસ ધર્મસિંહ
રા રા વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈધ બી એ

વ્યવસ્થા — સભાસદોના ખેવ કરવામાં આવા છે જેહેવા વગના સભાસદો ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી દર વર ૩૫ અને તે કરતા વધારે રકમ ધર્મના કામમાં મ તરીકે આપે છે આ સભાસભેને મહા તરફથી નીકળતા માસિક આર્થધર્મપ્રકાશનો લાભ મળે છે બીજા વગના સભાસદો આ આપધર્મરક્ષક સભા અનાવવામાં મ તરીકે ૨૫૧ રૂ ૫ થી ઓછી રકમ આપે છે

સભા — ૧ પ્રસંગોપાત બોધ કરવા માટે સભાની મેટિંગ કરવી ૨ આપબધુઓનું વેધમ તરફ ધ્યાન ખેંચવા તે માટે ધર્મના સમાન્ય પુસ્તકોનું સંશોધન કરી તે પુસ્તકો છપાવવા ૩ બલિષ્ઠમાં સંદુષ્ટોશક રમ ઉભો કરવા વેધમ સભાની પાઠશાળા ૪ વિનિના ધર્મ નીતિ અને વ્યવહાર સબની લેખોથી બોધ કરવા માસિક આર્થધર્મપ્રકાશ આ ચાર તથા સભા તરફથી બળવવામાં આવે છે

૫૩ — આપધર્મરક્ષક ઉદાર ગૃહસ્થોની મદ મેળવવા માટે નીચેના ફંડો મહા નીભાવવા ઉવાડવામાં આવા છે

૬ વેદધર્મ સભાનું સ્થાયી ૫૩ — વેધમ સભાને પોતાની કત્તન્યતા બળવવામાં અડચણને વખતે પણ પગબર ગ્રહેવામાં સહેનાઈ મળે તેમાટે આ ફંડ સ્થાપવામાં આપ્યું છે

૭ શુભાશુભ પ્રસંગે વેદધર્મ સભાની ભેટનું ૫૩ — મગેની રકમ સભાના શુભકાવમાં વાપરતા બાકી રહેલી રકમ આ ખાતે અનામત રાખવામાં આવે છે

૮ વેદધર્મ સભાના સભાસદોનું વાર્ષિક લવાજમ ૫૩ — સભાનો ખર્ચ જતા બાકી રહેલી રકમ આ ખાતે અનામત રાખવામાં આવે છે

૯ વેદધર્મ સભાની પાઠશાળા ૫૩ — આ ૫૩માં મળતી રકમમાંથી પાઠશાળાનો ખર્ચ જતા બાકીની રકમ અનામત રાખવામાં આવે છે

સરકાર ધર્મરક્ષક ગૃહસ્થોને આ સભામાં યથારહિત મદદ કરવાને વિનંતિ કરવામાં આવે છે સભા સબની વિશેષ ગ્રાહીતી સભાના મત્રી રા રા વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈધ બી એ તરફથી પત્રદ્વારા કિવા રૂબરૂમાં મત્રીને મેળવી શકશે સ્થળ — અનંતવાડી, હુનેશ્વર

(સંસ્કૃત)

શંકર વિજયસાર.

જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય ચરિત્ર.

શંકરાચાર્યે અદ્વૈત સિદ્ધાંત કેવી રીતે ફેલાવ્યો અને તેમણે કયા કયા અને કોની સાથે વિવાદ કર્યો તેનું આમાં આગેહુળ અને લાગુજ રસીકું વર્ણન છે. એટલુંજ નહિ પણ દરેક મુમુક્ષુઓને એ તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવાનું મુખ્ય સાધન છે સન્યાસીઓ અને મુમુક્ષુઓ આ ગ્રંથ પાસેજ રાખે છે. ગમત સાથે તત્ત્વજ્ઞાન અને ઐતિહાસિકવૃતાત જાણવાને આ ગ્રંથ ઉપયોગી છે. સરકારી કેળવણીખાતાંએ ઇનામ તથા પુસ્તકાલયમાં રાખવાને માન્ય કરેલ છે.

કીમત રૂપીઓ દોઢ ટપાલ ખર્ચ ચાર આના

સંસ્કૃત

સાવત્રી ચરિત્ર છાયા નાટક.

રચનાર

સુપ્રસિદ્ધ શીઘ્રકવિ શંકરલાલ માહેશ્વર મોરખી રવાજરાજ પાઠશાળાના શાસ્ત્રી
એક પ્રાચીનકાળની મહાસનીનું અસરકારક વૃત

આજકથી માંડીને વૃદ્ધા મુખી સ્ત્રીપુરુષોને સુખોષ લેવા યોગ્ય તથા વાચવા, સાંભળવા અને શીખવા યોગ્ય, આ સુંદર રસિક નાટકમાં સતી સાવત્રીના મહીમાના વર્ણનથી વ્યવહારિક ધર્મો સારી રીતે સમજાવેલા છે. સુકન્યાનો ગર્ભાક તથા ઇદ્રજાળનો દેખાવ બહુજ ચિત્તાકર્ષક અને અસરકારક છે. વિનય, વિવેક અને સદ્વિદ્યાનું પ્રતિપાદન પદે પદે કર્યું છે અને સ્ત્રીજાતિના અલંકાર રૂપે તેથીજ સરકારી કેળવણીખાતાએ ઇનામ અને પુસ્તકાલયમાં રાખવા માન્ય કર્યું છે ખરેખર આ પુસ્તક અતં પુરમાં બેઘડક રાખવા જેવું છે.

કીમત એક રૂપીઓ ચાર આના ટપાલ ખર્ચ એ આના

વિપન્નિમત્રં પત્રં.

એટલે

વિપત્તિવેળાનો મિત્ર.

(સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી સાથે)

રચનાર

સુપ્રસિદ્ધ શીઘ્રકવિ શંકરલાલ માહેશ્વર મોરખી રવાજરાજ પાઠશાળાના શાસ્ત્રી
આ પુસ્તકમાં આપત્તિ વેળાએ મિત્ર કેમ વર્તવું ? તથા મિત્રના શું ધર્મ ? વીગેરે
જાણતોનું સારું વર્ણન કર્યું છે. દરેક મનુષ્યને આ પુસ્તક વાચવા યોગ્ય છે.

કીમત આઠ આના ટપાલ ખર્ચ એક આનો.

સેવ્ય સેવક વર્મ

(સરકૃત તથા ગુજરાતી સાથે)

રચનાર

સુપ્રસિદ્ધ ગ્રીષ્મકવિ શા કરલાલ માહેશ્વર મોરબી રવાજીરાજ પાઠશાળાના શાસ્ત્રી
આ પુસ્તકમાં માતાપિતા અને પુત્રના ગુરુ અને શિષ્યના પતિ અને પત્નીના તથા
શેઠ અને ચાકરના ધર્મા યથાર્થિત રજાડયા છે વળી તે ધર્મો દેખાડતા, પરમેશ્વર કે જે
સર્વના મદાસેજ્ય છે તેની ભક્તિ ઉપર પીતિ થાન તેવી રચના પ્રેન છે બાળકથી માડી
૮૬ શ્રીપુ પોને ઉત્તમ માગ જતાવનાર અતિ ઉપયોગી આ પુસ્તક છે આ પુસ્તક સગમરી
પ્રગવણીજાતામે ઇનામ તથા પુસ્તકાલય માટે મજુર કર્યું છે

કીમત છ આના દયાલ ખચ એક આનો

મણિરત્નમાળા

ગુજરાતી ભાષામાં સરળ તથા વિસ્તારવાળી ટીકા સાથે

આ પુસ્તકમાં ગુજરાતી ટીકા વિસ્તારથી છે તેથી મુમુક્ષુઓને ઉપયોગી છે વળી
સુદ્ધ અને નક્કરીદાર પુદ્ધથી પાઠવામાં આવેન છે આ પુસ્તકની પેઢેની આદ્યતિ ખપી
જવાથી ખીજ આદ્યતિ છપાવી છે ત દેખાડી આપે છે ૨ પુસ્તક બદલ ઉપયોગી છે

કીમત એક રૂપીઓ દયાલ ખચ એ આનો

શ્રીમત્ જકરાચાર્યકૃત

ચર્યટ પંજરિકા

ગુજરાતી ભાષામાં સરળ તથા વિસ્તારવાળી ટીકા કરનાર

આચાર્યમત્રકાગતા માજી તરીકેરાવલાલ હરિગમ

આ ગ્રંથમાં શ્રીમત્ જકરાચાર્ય રચેન મુન તથા ગુજરાતી ભાષાતર સરકૃત ટાઈપથી
છાપેના છે તથા જસાસુ મનુષ્યોને જરાજ સમજણ પડે એવી જાતના વિવેચનોથી આ પુસ્તક
ભરપુર છે તેથી અવશ્ય વાચવા લાયક છે

કીમત આઠ આના દયાલ ખચ એક આનો

બ્રહ્મવિદ્વગ્નિ શ્રી રામગુરુકૃત

પંચીકરણ,

(બાળબોધ દાઈપમાં ગુજરાતી ભાષાતર)

સુમેલ પ્રવતક બ્રહ્મવિદ્વ મહાગજશ્રી જહ્નુકણુ જીવનરામે તેની વિસ્તારવાળી ટીકા
સવ મુમુક્ષુઓના હિતાય કરેલી છે જે તજ્ઞાન સમજવાની મુખ્ય અને પ્રથમ કુચીરૂપ આ
ગ્રંથ એકતા શ્રી રામગુરુ જેવાથી લખાયો છે અને તેના ઉપર પાત્રી ગુજરાતી ઉત્તમ ટીકા

લખાઈ તેથી સર્વને મનન કરવા યોગ્ય છે. આવો ઉત્તમ ગ્રંથ શુદ્ધ, સરળ અને સુંદર છાપથી સારા ઉંચા કાગળ ઉપર સફાઈદાર છપાયો છે આ ગ્રંથની નવમી આવૃત્તિ ખપી જવાથી દશમી આવૃત્તિ છપાવવી પડી તેજ તેવું ઉપયોગીપણું પ્રદર્શિત કરેછે

કીમત એક રૂપીઆ તપાલ ખર્ચ બે આના.

જગદ્ગુરુ શ્રીમાન્ સકરાચાર્યકૃત.

મોહમુદ્ગર.

(સંસ્કૃત તથા શુદ્ધ, સરળ, ગુજરાતી ટીકા સાથે.)

શ્રી મચ્છંકરાચાર્યતું રચેલું આ પુસ્તક અતિ ઉત્તમ બોધ આપે છે. કુખને ઉપવ કરનાર મોહ જો આ પુસ્તકના પાઠ કરનારથી દૂર રહે છે. સુસુક્ષ્મોને એ જ્ઞાનનો પરમ માર્ગ બતાવે છે. આમાં વિસ્તારથી દરેક વિષયનું વર્ણન સારું કર્યું છે. માટે અવસ્થા દરેક મનુષ્યે એક વખત વાંચવા જોવું છે.

કીમત આના નવ તપાલ ખર્ચ એક આનો.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.

મૂલ સંસ્કૃત સાથે.

(શુદ્ધ, સરળ, ગુજરાતી ભાષાંતર)

આ પુસ્તક યથાર્થ અને લોકપ્રિય હોવાથી તેની ગ્રંથી આવૃત્તિની ઘોડીજ નકલો હી છે, નાની આવૃત્તિ 'રેશમી પુઠાંવાળા' હોવાથી પૂર્વ પાઠમાં ઉપયોગી છે. વળી શ્લોક પ્રિયેજ ભાષાંતર હોવાથી પૂર્વ પાઠમાં અર્થની ગુપ્તતા આપે છે.

ભાષાંતર કરનાર જીનાગઢ સંસ્કૃત શાળાના શિક્ષક શાસ્ત્રી હરિદત્ત કચ્છાશંકર.

કીમત બાર આના તપાલ ખર્ચ એક આનો.

શ્રીમદ્ ભાગવત ભાષાંતર.

(સંસ્કૃત મૂલ શ્લોક અને બાલબોધ અક્ષરમાં ગુજરાતી ગગાજમના ટીકાવાળું)

સાધુ સંન્યાસીઓને વિચારવાને તથા બ્યાસ લોકોને કથા વાંચવામા ઉપયોગી થાય ત્રા માટે પોથીના આકારમા ચૌદ ચિત્રો સહીત સુંદર આવૃત્તિ અને સુંદર અક્ષરથી.

કીમત પદર રૂપીઆ તપાલ ખર્ચ એક રૂપીઆ ચૌદ આના.

વિદ્વત્કૃત્યવિવેક

(સંસ્કૃત તથા ગુજરાતી સાથે)

રચનાર

સુપ્રસિદ્ધ શીઘ્રકવિ શ કરલાલ માહેશ્વર મેરખી રવાણરાજ પાઠશાળાના શાસ્ત્રી
આ અ યમા વિદ્વાનો તથા શિક્ષકોને ઉપયોગી ઉપદેશ આપ્યા છે

સુચિત

(વૈવક અથવુ)

ગુજરાતી ભાષાન્તર મૂળ સાથે

વેદધર્મ સભા તરફથી છપાય છે

આપ વેવકના અતિ જુના અને પ્રમાણુ જુત અ થવુ મોટા ખર્ચથી અને અતિ
પરિશ્રમથી ભાષા તર કરી ઘણા સારા ટાઇપનું ગુજરાતી ભાષામા અને બાળબોધ લીપીમા
આ અ ય છપાય છે આશરે બે માસમા બહાર પડશે અગાઉથી ગ્રાહક યનારને ટકા ૧૦
કમીશન મળશે કીમત આશરે રૂ ૧૫ પચે

અનસૂયાજીયુદય

(ગુજરાતી ભાષાન્તર)

સુપ્રસિદ્ધ શીઘ્રકવિ શ કરલાલ માહેશ્વર મેરખી રવાણરાજ પાઠશાળાના શાસ્ત્રીજીએ
સંસ્કૃતમા રચેનું તેનું ગુજરાતી ભાષાન્તર શુદ્ધ સરળ ભાષામા સ્પષ્ટ સમજ શકાય એવું છે
આ સરસ પુસ્તક સાથે ભોગવતી નામની આપ મહીલાની તેવીજ રસિય અને બોધક કથા
છે નમદા નામની પતિપ્રાણી સતીની કથામા અનસૂયા મહાત્મ્ય સંપૂર્ણ રીતે પ્રદર્શિત
કરેનું છે કુલીન સ્ત્રીઓને તે સુધમ બોધક છે આ પુસ્તકની ચોથી આવૃત્તિ તેની લોક
પ્રિયતા દેખાડવા બસ છે

કીમત બે આના ટપાલ ખર્ચ મફત

શ્રીમદ્ ભોગવતનો

એકાદશસ્કંધ

(શુદ્ધ, સરળ ગુજરાતી ભાષાન્તર)

તેમ શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધવને જ્ઞાન આપ્યું છે તેથી જ્ઞાનના જન્યાસ પુરોને ખાસ વાચવા
લાયક છે શ્રીમદ્ ભોગવતમાથી જુદું પાકી સ્પષ્ટ ગુજરાતી ભાષાન્તર કરી, બીજી આવૃ
ત્તિમા ઘણા સુધારા વધારા સાથે સુદર આવૃત્તિમા સારી બાધણીમા બાધવામા આવ્યું છે

કીમત એક રૂપીઆ ટપાલ ખર્ચ બે આના

સુપ્રસિદ્ધ શીશ્રુકવિ શંકરલાલ માહેશ્વર મોરબી રવાણરાજ પાઠશાળા

શાસ્ત્રીજીએ સંસ્કૃતમાં રચેલ

અંદ્રપ્રભા ચરિત્ર

(તેનું શુદ્ધ અને સરળ ગુજરાતી ભાષાન્તર.)

બાળકથી માંડી વૃદ્ધો સુધી સ્ત્રીપુરુષોને સુઘોષ આપનારી એક સુંદર રસીલી કથા.

આ ઓપડી રામથી માંડી રંક પર્યંત સ્ત્રીપુરુષોને ઘોષ લેવા ચોગ્ય રચનાવાળી છે. પાવેતીજી પોતાની સખીઓને ઘોષ આપતાં હોય તે કથમા અંદ્રપ્રભા નામની પતિવ્રતા મુલક્ષણી રાજ કન્યાનું અદભૂત વૃતાન્ત વાર્તાની કૃતિમાં ગોઠવેલું છે. સઘળા વ્યવહારિક ધર્મો સાથે વિનય, વિવેક, નીતિ, ધૈર્ય અને સર્વવિદ્યાનું પ્રતિપાદન તેમાં પદે પદે કર્યું છે. સ્ત્રીજાતિના અલંકાર રૂપ છે તેથીજ સરકારી કેળવણીખાતાએ ઈનામ અને પુસ્તકાલયમાં રાખવા માન્ય કર્યું છે. ખરેખર આ પુસ્તક અંતરપુરમાં કે જનતાખાનામાં રાખવા જેવું છે.

કીમત રૂપીઆ એક ટપાલ ખર્ચ એ આના.

શ્રીમદ્ ભાગવતનો

દશમસ્કંધ.

(શુદ્ધ સરળ ગુજરાતી ભાષાન્તર)

શ્રીમદ્ ભાગવત ભાષાન્તરમાંથી છુટું પાડી પાકા પૂઠાથી બાંધવામાં આવ્યું છે. ભાષાન્તર સરળ અને સુશોભિત છાપમાં છાપેલું છે.

કીમત રૂપીઆ એક ટપાલ ખર્ચ મફત.

દેવી ભાગવત

અથવા

ભગવતી ભાગવત.

(શુદ્ધ અને સરળ ગુજરાતી ભાષાન્તર.)

આ પુસ્તક ભાગવતનાં જેવાંજ વિચિત્ર અને સરસ વ્યાખ્યાનો તથા કેટલીક સતી-ઓનાં ચરિત્રોથી ભરપુર છે. પરીક્ષિત તથા શુકદેવજીના સંવાદથી આખી કથામાં ભક્તિ, જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય એ ત્રણેનો વાંચતા ઘોષ મળે છે.

કીમત આઠ રૂપીઆ ટપાલ ખર્ચ આઠ આના.

વાસિષ્ઠ

ગુજરાતી ભાષાતર)

તકના આકારમાં

મા દર માસે પ્રગટ થતું હતું તેનું હવે આપુ પુસ્તક
એવા દેતુથી સુ ર પુણી બધાવી બહાર પાડવામાં

તે સ રૂપીઆ દપાલ ખચ એક રૂપીઆ બે આના

ચોગવાસિષ્ઠ

(શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાન્તર)

છૂટ ચોપાનીયા

૧૨૫ અધિકારીઓને વાંચના લાયક આ અથ ૮૪૫ ચોપાનીયામાં પણ મળી શકશે
કીમત સતર રૂપીઆ દપાલ ખચ એક રૂપીઆ

વેદાન્ત વિચાર

જેમાં

ડૉ પાનડોઈસનનું

વેદાન્ત દર્શનનું

ગુજરાતી ભાષાન્તર

જાતનીના જાણીતા ડૉ પાનડોઈસનનું વિદ્યા બધું બાળકનું આ ભાષાતર વેદાન્ત
વેપવના પરિચિત જાતોને અવશ્ય વાંચના લાયક છે પરિચિત તરફના વેદાન્ત તત્ત્વજ્ઞાન વિશે
જાણુ સારો ઉત્તર આ પુસ્તક આપે છે શુદ્ધ અને સરળ ગુજરાતી ભાષામાં આ બાળક
સગર થયું છે સરકારી જાળવણી આતાએ ઈનામ તથા પુસ્તકોદયમાં રાખના આ પુસ્તક
પ્રા ૫ રાખ્યું છે

તથા તત્ત્વવિવેક

જેમાં વેદાન્ત શાસ્ત્ર પ્રવેશ પ્રવાની સરળ રીતિમાં છે તે વિગેરે વેદાન્ત શાસ્ત્ર
ધી પ્રસ્તાવિક વિષયો

બધાપ છે